جامع سرائیکی قواعد

پہلی جلد (علم الصرف)

تحقیق تے تحریر

امان اللہ کاظم

سرائیکی دیاں خاص آوازاں

ٻ ڄ

ڃ ڋ

ڳ ڱ

ݨ ئ

ءِ

عثمان پبلی کیشنز
جلال الدین ہسپتال بلڈنگ۔
چوک اردو بازار لاہور
فون 04237640097

جامع سرائیکی قواعد

(پہلی جلد علم الصرف)

سرائیکی یونیورسٹیاں دی گریجوایٹ تے پوسٹ گریجوایٹ
جماعتیں دے منظور شدہ سلیبس دے عین مطابق

تحقیق تے تحریر: **امان اللہ کاظم**

ناشر: عثمان پبلی کیشنز
جلال دین ہسپتال بلڈنگ چوک اردو بازار لاہور
فون: 0423-7640094
0333-4275783

750/-

ناں کتاب .... جامع سرائیکی قواعد (پہلی جلد علم الصرف)

محقق و تحریر .... امان اللہ کاظم

سن اشاعت .... اپریل 2015ء

ایڈیشن پہلا

کمپوزنگ .... قیصر عباس، رحیم خان

پروف ریڈنگ .... امان اللہ کاظم

مکھ پناں .... رئیس نذیر احمد

تعداد 300

مُل .... روپے 750/-

[illegible]

چھاپݨ والے ملتان پبلی کیشنز، جلال دین ہسپتال بلڈنگ
چوک اردو بازار لاہور

ملݨ دے پتے

- اسحاق کتاب گھر، جنوبی صدر بازار راجن پور
- میاں اینڈ سنز یونیورسٹی چوک بہاولپور 062-2288076
- اکرم بکس، گلگشت کالونی، ملتان 061-6520791
- عزیز برادرز بک سنٹر اردو بازار بھکر
- لوح و قلم پبلشرز C-132، شاہی بنگلوز نزد ٹیپ سکول رحیم یار خان
- ناصر نیوز ایجنسی ٹریفک چوک ڈیرہ غازی خان
- خاور بک سنٹر، رحیم بازار ڈیرہ اسماعیل خان
- فاروق فارس الفکر، مدینہ مارکیٹ، گلشن شاہ، خانپور
- احمد کتاب گھر، جامعہ روڈ تونسہ شریف، موبائل: 0333-8585185
- ملتان کتاب گھر، جامعہ روڈ تونسہ شریف، موبائل: 0333-8585185
- تونسہ کتاب گھر، کلمہ چوک تونسہ شریف، موبائل: 0332-8585185

حسنِ ترتیب

بنت دے قاعدے تے گرداناں)۔ ۲۷۔ فعل ماضی قریب دی تعریف۔ مصادر لازم کنوں فعل ماضی قریب بݨاوݨ دے قاعدے تے گرداناں۔ مصادر متعدی کنوں فعل ماضی قریب بݨاوݨ دے قاعدے تے گرداناں۔ مصادر لازم۔ مصادر متعدی۔ مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل دے نال فعل ماضی قریب معروف تے فعل ماضی قریب مجہول بݨاوݨ دے اٹھ قاعدے تے گرداناں۔ ۲۸۔ فعل ماضی بعید یا ماضی تام معروف دیاں تعریفاں تے فعل ماضی بعید معروف تے مجہول بݨاوݨ دے اٹھ قاعدے۔ مصادر لازم' مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں فعل ماضی بعید دیاں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال انجواݨ گرداناں۔ ۲۹۔ فعل ماضی استمراری یا ناتمام یا دوامی یا جاری معروف تے مجہول دے مصادر لازم۔ مصادر متعدی۔ مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بݨاوݨ دے "۲۱" قاعدے تے گرداناں۔ ۳۰۔ ماضی شکیہ یا احتمالی معروف تے مجہول دے مصادر لازم' مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بݨاوݨ دے "۴۰" قاعدے تے گرداناں۔ ۳۱۔ فعل ماضی شرطی یا تمنائی معروف تے مجہول دے مصادر لازم' مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بݨاوݨ دے "۲۸" قاعدے تے گرداناں۔ ۳۲۔ فعل ماضی امکانی معروف تے مجہول دے مصادر لازم' مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بݨاوݨ دے "۲۴" قاعدے تے گرداناں۔ ۳۳۔ فعل ماضی التزامی معروف تے مجہول دے مصادر لازم' مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بݨاوݨ دے "۲۱" قاعدے تے گرداناں۔ ۳۴۔ فعل حال دی تعریف۔ ۳۵۔ فعل دیاں قسماں (الف: فعل مضارع۔ ب: فعل امر۔ ج: فعل حال مطلق۔ د: فعل حال ناتمام یا استمراری یا جاری۔ ر: فعل حال تمام۔ س: فعل حال شکی یا احتمالی۔ ص: فعل حال امکانی۔ ط: فعل حال التزامی)۔ ۳۶۔ فعل مضارع دی تعریف۔ ۳۷۔ فعل مضارع دے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بݨاوݨ دے "۳۳" قاعدے تے گرداناں۔ ۳۸۔ فعل امر دی تعریف۔ ۳۹۔ فعل امر دیاں خاصیتاں۔ ۴۰۔ فعل امر دیاں قسماں (الف: امر مجرد۔ ب: امر استمراری یا دوامی۔ ج: امر استقبال۔ د: امر شرطی۔ ر: امر امکانی۔ س: امر التزامی)۔ ۴۱۔ فعل امر مجرد دی تعریف تے اوندے بݨاوݨ دے ݙو قاعدے تے گرداناں۔ ۴۲۔ فعل امر استمراری یا دوامی دی تعریف تے اوندے بݨاوݨ دے چار قاعدے تے گرداناں۔ ۴۳۔ فعل امر استقبال دی تعریف تے اوندے بݨاوݨ دے ݙو قاعدے تے گرداناں۔ ۴۴۔ فعل امر شرطی دی تعریف تے اوندے بݨاوݨ دے ݙو قاعدے تے گرداناں۔ ۴۵۔ فعل امر امکانی دی تعریف تے اوندے بݨاوݨ دا ہک قاعدہ تے گردان۔ ۴۶۔ فعل امر التزامی دی تعریف تے اوندے بݨاوݨ دے ترے قاعدے تے گرداناں۔ ۴۷۔ معنی دے لحاظ نال فعل امر دیاں قسماں۔ (الف: امر حکمی۔ ب: امر نیازی۔ ج: امر تاکیدی)۔ ۴۸: فعل امر حکمی دی تعریف تے اوندے بݨاوݨ دے ݙو قاعدے تے گرداناں۔ ۴۹۔ فعل امر نیازی دی تعریف تے اوندے بݨاوݨ دا ہک طریقہ تے گردان۔ ۵۰۔ فعل امر تاکیدی دی

تعریف تے اوندے بناونڑ دے پندرھاں قاعدے تے گرداناں۔ ۵۱۔ فعل حال مطلق دی تعریف تے فعل حال مطلق معروف تے مجہول دے مصادر لازم' مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناونڑ دے "۹" قاعدے تے گرداناں۔ ۵۲۔ فعل حال استمراری یا ناتمام یا جاری دی تعریف تے فعل حال استمراری معروف تے مجہول دے مصادر لازم' مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناونڑ دے "۲۲" قاعدے تے گرداناں۔ ۵۳۔ فعل حال تمام دی تعریف تے فعل حال تمام معروف تے مجہول مصادر لازم' مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناونڑ دے قاعدے تے گرداناں (فعل ماضی قریب ویکھو) کیوں جو فعل حال تمام تے فعل ماضی قریب ہکو قسمی افعال ہن۔ ۵۴۔ فعل حال مشکوکی یا احتمالی دی تعریف تے فعل حال مشکوکی یا احتمالی معروف تے مجہول دے مصادر لازم مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناونڑ دے "۴۶" قاعدے تے گرداناں۔ ۵۵۔ فعل حال امکانی دی تعریف تے فعل حال امکانی معروف تے مجہول دے مصادر لازم' مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناونڑ دے "۳۲" قاعدے تے گرداناں۔ ۵۶۔ فعل حال التزامی دی تعریف تے فعل حال التزامی معروف تے مجہول دے مصادر لازم مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناونڑ دے "۳۷" قاعدے تے گرداناں۔ ۵۷۔ فعل مستقبل دی تعریف۔ ۵۸۔ فعل مستقبل دے متعلق کجھ اہم نکتے۔ ۵۹۔ فعل مستقبل دیاں قسماں (الف: فعل مستقبل مطلق۔ ب: فعل مستقبل استمراری یا جاری۔ ج: فعل مستقبل امکانی۔ د: فعل مستقبل التزامی)۔ ۶۰۔ فعل مستقبل مطلق دی تعریف تے فعل مستقبل مطلق معروف تے مجہول دے مصادر لازم' مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناونڑ دے "۱۳" قاعدے تے گرداناں ۶۱۔ فعل مستقبل استمراری یا جاری دی تعریف تے فعل مستقبل استمراری یا جاری معروف تے مجہول دے مصادر لازم' مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناونڑ دے "۲۵" قاعدے تے گرداناں۔ ۶۲: فعل مستقبل امکانی دی تعریف تے فعل مستقبل امکانی معروف تے مجہول دے مصادر لازم' مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناونڑ دے "۳۳" قاعدے تے گرداناں۔ ۶۳۔ فعل مستقبل التزامی دی تعریف تے فعل مستقبل التزامی معروف تے مجہول دے مصادر لازم' مصادر متعدی' مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال بناونڑ دے "۱۲" قاعدے تے گرداناں۔ ۶۴۔ فعل مستقبل التزامی دے متعلق کجھ اہم نکتے۔

لکھت ناتواں

۱۔___ آپنے سرائیکی وسیب دے انھیں تمامی وسنیکیں دے ناں جیہڑے جو سرائیکی بولن، سرائیکی لکھن تے سرائیکی پڑھن کوں ترجیح ڈیندن تے آپنے بالیں کوں وی سرائیکی بولن لکھن تے پڑھن سکھیندن۔ جنھیں دی زبان تے ڈینہہ رات اینجھے گلے جاری ہن جو:

سائی سرائیکی سانڑے دل دی اواز ہے ۔۔۔ اینکی لہجہ بولی ماء تے تھیوں سانکوں ناز ہے
لہجہ وچ محبت پیار دا سوز و گداز ہے ۔۔۔ خدمت ایں دی ایہدی فرض تھیوں وانگیں نماز ہے
ہر لوظ ایہدا مٹھڑا ہے کھنڈ کھیر توں ودھیک ۔۔۔ ول ڳل ہے سانڑے واسطے جاگیر توں ودھیک

سانڈی سنجان ہے لگدا پیاری سرائیکی ۔۔۔ ہر دم سانڈی زبان تے جاری سرائیکی
سانڑے وسیب دی ہمیں وساری سرائیکی ۔۔۔ بے وار دشمنیں اُتے کاری سرائیکی
ٹھر ٹھر ونجے زبان جو بولوں سرائیکی ۔۔۔ مصری دے وانگ ذہن وچ گھولوں سرائیکی

۲۔___ آپنی جنتی امڑی دے ناں جنھیں سکھ ڈیہیں تاں اپنی جھولی وچ پال کریں تے کجھ ڈیہیں کپڑے دی گنگھوڑی وچ سما کریں ہر ہر وچ کے مٹھڑی سرائیکی وچ لولی ڈتی ہم۔ کیوں جو:

میں ہاں سرائیکی، میڈی بولی سرائیکی ۔۔۔ مکوں ملی ہے امڑی دی جھولی سرائیکی
مصری کنوں مٹھڑی ڈتس لولی سرائیکی ۔۔۔ ہمدیوں میڈے کنیں دے وچ گھولی سرائیکی
میکوں تھیوں ہے جان تو پیاری سرائیکی ۔۔۔ ڈینہہ رات ہم زبان تے جاری سرائیکی

بولی سرائیکی میڈی ماں ہے خدا گواہ ۔۔۔ میڈی اے آبرو ہے انا ہے خدا گواہ
اے میڈی نطق میڈی نوا ہے خدا گواہ ۔۔۔ ایہہ بانجھ زندگی تاں سزا ہے خدا گواہ
میڈی سرائیکی اجیڈے ناں تے میں مرونجاں ۔۔۔ ہووے نہ توں جو میڈی زبان تے میں مرونجاں

۳۔___ اپنے تمامی عظیم المرتبت عہد ساز روزگار صاحبان علم و فضل تے یادگار روزی حشم اساتذہ کرام دے ناں جنھیں دے فیض نظر دے صدقے اج میں "جامع سرائیکی قواعد" جیہیں نادر و نایاب تے لاجواب کتاب لکھ کریں آپنی ماء بولی مٹھڑی سرائیکی دی محبت دا حق ادا کرن دے قابل تھیاں۔۔

امان اللہ کاظم

بطور سرائیکی ماہرِ لسانیات امان اللہ کاظم دا مقام تے مرتبہ

تحریر: ڈاکٹر گل عباس اعوان

ہر ٻال تے ہر انسان دی بنیادی ضرورت ہے پر اساں کہیں وی انفرادی ہر ٻال تے ہر انسان کوں زبان تھیں آکھ سڳدے۔ اساں ہر ٻال کوں محض کہیں زبان دا نمونہ یا لسانی حدود آکھ سڳدے ہیں۔ پر اے ہر ٻال تے ہر انسان جیں ویلھے کہیں نظام یا منظم ترتیب وچ آندی ہے تاں ڈسا اے زبان سڈی ویندی ہے۔ کہیں وی زبان وچ اوندیاں آوازاں، اوندے ارکان (SYLLABLES) اوندے لفظیں تے جملیں دی ترتیب وی شامل ہوندی ہے۔ ایندے نال نال اوندے جملیں دا با معنی ہووݨ وی ضروری ہے۔ اے ہر ٻال دی ضرورت ہے جو کہیں وی زبان دے جملیں تے انہیں دے معنیٰ وچ تناسب تے توازن وی موجود ہووے۔ ایں ہر ٻال کوں اساں ہوکے لفظیں وچ ایں وی آکھ سڳدے ہیں جو کہیں وی زبان آوازاں، لفظیں تے انہیں دے معنیاں نال مل کے بݨدی ہے۔ جیویں جو ہر ٻال تے ہر انسان کہیں بولی آلے سٹھ آلے تے انہیں دے وچکار تھیوݨ آلی بول چال دا ہووݨ ضروری ہے، ایویں ای اوں بول چال کوں سمجھݨ سانگے اوندے وچ ورتی ویندی زبان دے نظام کوں سمجھݨا وی ضروری ہوندے۔

اساں بول چال وچ ورتی ویندی آلی زبان دے ہر جملے دا تجزیہ اتے ترجمہ (تجزیہ) دو طریقیں نال کریندے ہیں۔ ہکو اے جو اوندے جملے دا معنیٰ کیا بݨدے تے ڈوجھا اے جو اوندی ہئیت تے ڈھانچہ یعنی اوندی ساخت (STRUCTURE) کیا ہے۔ ڈوجھے لفظیں وچ اوندے متعلق اوندی زبان دے قواعد کیا آہن۔ جملے دے معنیاں کوں سمجھݨ کیتے تاں اساں لغت (DICTIONARY) استعمال کریندے ہیں۔ جڈاں جو جملے دی ساخت سمجھݨ کیتے اساکوں زبان دے قواعد (یعنی اوندی گرامر) دا مطالعہ کرݨا پوندے۔

اے ہر ٻال تاں منی منائی ہے جو ہر ٻال کوں زبان دے سمجھݨ تے سکھݨ دی قدرت (طاقت) قدرت طرفوں عطا کیتی ہوئی ہے۔ ایں تاں اے ہے جو ہر ٻال آپݨی پالݨ ہار (ماء) دی جھولی وچ پلیندے کریں اوہا زبان سکھدے جیہڑی زبان او ٻولیندی ہے۔ ڈوجھے لفظیں وچ ٻال او ہا زبان ٻولݨ سکھدے جیہڑی جو اوندی ماء دی زبان ہوندی ہے۔ ایں ہر ٻال اوں زبان کوں ماء دی زبان دی نسبت نال "مادری زبان" آہدے، بھانویں جو اوندی حقیقی مادری زبان او ہا زبان ہووے یا نہ ہووے۔

منظر اوندا خیال اے ہا جو چیزاں دے ناں دیو ہار سکھیندن (۱) پر جرمن ہرڈر ایندی تردید کریندے۔ ۱۷۷۲ء وچ اوندے

لکھیجے ہک مضمون "زبان دی شروعات" وچ اُونہہ لکھیے جو "جے کر زبان اللہ سئیں دی تخلیق ہوندی تاں وت او زیادہ منطقی، منظم، جامع تے بلیغ ہوندی انسانی زباناں وچ موجود بے قاعدگی، بے ڈھنگا پن تے کجی ایہہ گالھ دا ثبوت ہے جو زبان انسان دی بݨائی ہوئی شئے ہے۔

ایہہ سوال دا جواب جو "گرامر کیا ہے" مکمل نئیں ہے جو "گرامر دراصل قواعد دا ہک ایجھا نظام ہوندے جیندے وچ لفظاں تے اُوندیاں وکھو وکھ شکلیں تے گالھ نہاں ڈکھی ویندی ہے۔ قواعد دے ایں نظام کوں "علم الصرف" دا ناں ڈتا ویندے۔ علم الصرف وچ لفظاں دے ترے حصیں ___ "اسم، فعل تے حرف" ___ تے مفصل گفتگو کیتی ویندی ہے جݙاں جو "علم النحو" وچ جملے دی ساخت تے اُوندے وچ اسم فعل تے حرف دے مقام تے مرتبے تے بحث شامل ہوندی ہے۔

چھیویں صدی قبل از مسیح دے ہک ماہر لسانیات "یاسکا (YASKA)" دے بارے اے پتہ لگدا ہے جو اونہہ زبان دے قواعد دی سب توں پہلی کتاب لکھی ہئی۔ یاسکا توں بعد ہک ہندوستانی گرامرین پانینی (PANINI) دا ناں گھدا ویندے جیندا زمانہ چوتھی صدی قبل از مسیح ہے۔ عربی زبان دی گرامر دی پہلی کتاب دے بارے اے آکھیا ویندے جو او "ابوالاسود الدوئلی" لکھی ہئی جنہیں اے علم حضرت علی رضی اللہ عنہ کنوں سکھیا ہا۔

توڑے جو سرائیکی زبان وادیٔ سندھ دی ہک بہوں ای قدیم زبان ہے پر ایہہ دی گرامر تے ہݨ تئیں بہوں تھوڑا کم تھئے۔ سرائیکی زبان تے لکھیاں ڳیاں کئی کتاباں کوں "سرائیکی گرامر" دیاں کتاباں تصور کر گھدا ویندے۔ توڑے جو اے کتاباں کئیں حوالے نال گرامر دے زمرے وچ تاں آ ویندیاں ہن پر اے کتاباں سرائیکی گرامر دی کماحقہٗ وضاحت نئیں کریندیاں۔ گریرسن دی کتاب (LINGUISTIC SURVEY OF INDIA) تے مسٹر ای۔ اوبرائن دی کتاب MULTANI (GLOSSORY OF LANGUAGE) سرائیکی زبان دی (تے بعض ہندوستانی ٻئیاں زباناں دی) لغت تے تاں گالھ نہاں ڈکریندی ہے پر اے گرامر (لفظ تے جملے دی ہیئت تے بݨتر) بارے اساکوں زیادہ راہنمائی نئیں کریندی۔ ایویں ای اساکوں سرائیکی گرامر دے متعلق بعض سرائیکی ماہرین لسانیات دیاں مختلف کتاباں وچ ورقے ورقے تے کھنڈری ہوئی صورت وچ کجھ گالھ نہاں ڈ ضروری ملدی ہے۔ ایہہ صورت کوں سرائیکی قواعد دا اختصار تے مفصل صورت نئیں آکھ سڳیندا۔ ایہو جیہاں کتاباں کجھ ایں ہن:

۱ ___ ملتانی زبان اور اس کا اُردو سے تعلق — از: ڈاکٹر مہر عبدالحق
۲ ___ سرائیکی زبان دے قاعدے قانون — از: ڈاکٹر مہر عبدالحق
۳ ___ سرائیکی اردو بول چال — از: بشیر احمد ظامی بہاول پوری
۴ ___ گلستان قواعد — از: بشیر احمد ظامی بہاول پوری
۵ ___ سرائیکی لسانیات — از: دلشاد کلانچوی
۶ ___ دردو گوہر — از: اختر وحید
۷ ___ سرائیکی دیاں اُچکار آوازاں — از: محمد اسلم رسول پوری

۸ ____ سرائیکی زبان تے لسانیات از: محمد اسلم رسول پوری
۹ ____ سرائیکی سل از: جمشید کمتر رسول پوری
۱۰ ____ سرائیکی قواعد تے زبان دانی از: بشیر احمد بھائیہ
۱۱ ____ سرائیکی سماڄی اساوہ از: جمشید کمتر رسول پوری
۱۲ ____ سرائیکی زبان از: خالد اقبال

انھاں کتاباں وچوں ڈاکٹر مہر عبدالحق دی کتاب سرائیکی زبان دے قاعدے قانون تے بشیر احمد بھائیہ صاحب دی کتاب "سرائیکی قواعد تے زبان دانی" سرائیکی زبان دی گرامر دیاں قابل ذکر کتاباں آکھیاں ونڄ سگدیاں ہن۔ ایں توں علاوہ بشیر احمد ظامی بہاول پوری دا وی سرائیکی گرامر تے ابتدائی کم موجود ہے۔

دراصل ڳالھ تاں اے ہے جو سرائیکی گرامر دی کئی ایجھیں کتاب ہووݨی چاہیدی ہے (جیویں جو اساں پہلی جماعت دے ٻالاں کوں آکھنی زبان دے حروف تہجی پڑھاوݨ چاہندے ہیں یا جیویں جو انھیں کوں ڳنتری سکھیندے ہیں) جیہڑی جو قاری دی پڑھݨ وچ راہنمائی کرے۔ ہے کر اساں اے ڳالھ آکھیں تاں تے گرامر دے کتابیں کوں آپݨے سامݨے رکھوں تاں اساکوں معلوم تھیندے جو انھیں کتابیں وچ اے وصف ضرور موجود ہے جو اے کتاباں سرائیکی گرامر سکھݨ کیتے ٻالیں دی راہنمائی کریندیاں ہن۔ بشیر احمد ظامی صاحب دی کتاب تاں پرائمری جماعتیں تئیں دے ٻالیں کیتے ہک چنگی کتاب ہے۔ ایندے بعد ڈھیر وچلیاں تے اُتلیاں جماعتیں دے طالب علمیں واسطے ڈاکٹر مہر عبدالحق تے بشیر احمد بھائیہ دی کتاب انھیں درجیں دے طالب علمیں دی راہنمائی کیتے فائدہ مند ہے۔

ٻئی ڳالھ تاں اے ہے جو سرائیکی زبان کوں ہک جامع سرائیکی گرامر دی کتاب دی ہمیشاں ضرورت رہی ہے۔ گرامر دی ایں ضرورت کوں پورا کرݨ سانگے کہیں وی وڈے ادارے کوں "گرامر دان" اہل قلم دا ہک بورڈ تشکیل ڈے کریں اے کم کروانا چاہیدا ہا تاں جو اے کم وی اہم تے وڈا کم غلطیاں کنوں پاک ہووے تے کم از کم نظریہ سازی دا عمل ہک بحث (DISCUSSION) توں گزار کریں پوری صحت دے نال سامݨے گھن آندا ویندا۔ پر سرائیکی وسیب دے ڈو وڈے اداریاں (بہاء الدین زکریا یونیورسٹی ملتان تے اسلامیہ یونیورسٹی بہاول پور) دے سرائیکی زبان دے ریسرچ تے اسٹڈی سنٹر وڈیاں وڈیاں گرانٹاں ملݨ دے باوجود اپݨے روز مرہ دے کمیں وچ ایں قدر رُجھے رہ ڳئے جو انھیں کوں ایہ اہم کم آلے پاسے توجہ ڈیوݨ دی فرصت ای نہ تھی سڳی۔ سرائیکی زبان دے کجھ ناموراہل قلم B.Z.U. ملتان دے سرائیکی اسٹڈی سنٹر دے ارباب اختیار دی ایں کم آلے پاسے (جامع سرائیکی گرامر دی لکھت) توجہ ڈیوائی تاں ول انھیں "جامع سرائیکی گرامر" دی لکھت دا کم تھیندے ہک نامور محقق جیہیں امان اللہ کاظم دے سپرد کر ڈتا پر جیڑھاں اے کم مکمل تھیا تاں ول سرائیکی اسٹڈی سنٹر کوں ایکوں شائع کرواوݨ دا حوصلہ نہ تھیا۔ اے وڈے ڈُکھ دی ڳالھ ہے جو انھاں لاجواب کم منظر عام تے آوݨ کنوں رہ ڳیا۔

اُتے جیہڑیں تریے کتابیں دا ذکر کیتا ڳئے تاں تے ڄیہڑے کتاباں آپݨے موضوع دے لحاظ نال کافی معتبر ہن پر انھیں کتابیں

دے ترقی تے اساں آپنے پالیسی وچ سرائیکی گرامر دا مکمل شعور پیدا نسے کر سگدے۔ سرائیکی گرامر تے اساکوں پہلی سنجیدہ کوشش ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل دی کتاب "سرائیکی گرامر" دی صورت وچ نظر آندی ہے۔ تو ڈے جواے کم سرائیکی گرامر دا ابتدائی کم ہئی پر ایہہ کم سرائیکی گرامر دا اہیا ضروری ہے۔ ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل دے بعد ڈوجھی وڈی منظم کوشش سئیں بشیر احمد بھایہ دی کتاب "سرائیکی قواعد تے زبان دانی" دی صورت وچ اساڈے سامنے آندی ہے۔ حقیقت تاں اے ہے جو ایہہ کتاب دے آون نال سرائیکی طبقہ کم از کم اے آکھن جوگا ضرور تھی گئے جو سرائیکی زبان دی گرامر وی ہے۔ اے کتاب پہلی واری ۱۹۸۳ء وچ چھپی۔ ایہہ کتاب وچ سئیں بشیر احمد بھایہ صرف تے نحو دے قواعد کجھ ایں طرح لکھیئن جو قواعد دا تعارف کریندیں ہوئیں انہیں انہیں کوں ہک پاسوں اردو تے ڈوجھے پاسے سرائیکی اصطلاحات لکھ ڈتیں۔ انہاں آپنی کتاب وچ لوظ تے جملے تے انجوانج کالم نمایاں وی کیتی ہے۔

اے گالھ بکل صحیح آکھی ونجیندی ہے جو کہیں وی زبان ہک ساکن شے نہیں ہوندی ایویں ای کہیں وی زبان دی گرامر وی ساکن نہیں ہوندی۔ اہو کے زمانے تئیں گرامر دے کئی نظریے اساڈے سامنے آ گئین یعنی تخلیقی نظریہ (GENERATIV GRAMMAR) تغیراتی نظریہ (TRANSFORMATIONAL) تے آفاقی (UNIVERSAL) نظریہ بہوں اہم ہن۔

مغرب وچ لسانیات دے علم ایہہ سانگے بہوں ترقی کیتی ہے کیوں جو انہاں ماہرین لسانیات کوں ہک تخلیقی کار دا درجہ حاصل رہ گئے۔ گرامر تے کم کرن آلے ماہرین لسانیات وچوں سر ولیم جونز (۱۷۴۶ء ___ ۱۷۹۴ء) کوں سب توں پہلوں انہاں توں بعد فرڈی ننڈ (۱۸۵۷ء ___ ۱۹۱۳ء) تے اہو کے دور دے نوم چومسکی (۱۹۲۸ء) کوں (FATHER OF MODERN LINGUISTICS) دا لقب ڈتا گئے۔(۲)

چونکہ زبان محدود ذریعے (حروف تہجی) دے لامحدود استعمال تے مبنی ہک عمل ہے لہٰذا ضروری ہے جو گرامر کہیں زبان دی ایہہ عمل تجربے تے زبان دے محدود ذریعے (حروف تہجی) کوں تخلیقی قوت وسعت عطا کرے۔ گرامر دا پہلا حصہ "صرف" ایہہ ضمن وچ زبان دا اہم عمل ہوندے۔ سچ تاں اے ہے جو سرائیکی زبان کوں ایجھیں قواعد دی وڈی ضرورت ہئی۔

الحمد للہ جو سئیں امان اللہ کاظم سرائیکی زبان تے ادب دی ایہہ لوڑھ کوں پورا کیتے۔ انہیں "جامع سرائیکی قواعد" دے ناں نال ہجھی کتاب پیش کیتی ہے جو اہو کے دور وچ سرائیکی زبان تے ادب دیاں ساریاں ضرورتاں کوں پورا کریندی ہے۔ انہیں "جامع سرائیکی قواعد" دی کتاب کوں ڈو حصیں (یعنی حصہ صرف تے حصہ نحو) وچ وکھو وکھ ونڈ چھوڑئیے۔ "حصہ صرف" وچ انہاں اے ڈسیئے جو مفرد حروف تے مرکب حروف کیہڑے ہوندن۔ انہاں "الف ممدودہ تے الف مقصورہ" کوں انجوانج کر کے واضح کیتے۔ "واؤ معدولہ" دی تعریف کریندیں ہوئیں لکھدن جو:

"ایجھیں "واؤ" جیہڑی لکھی تاں ونجے پر پڑھی نہ ونجے واؤ معدولہ اکھیندی ہے۔ جیویں جو خود، خوش تے خواب وغیرہ وچ آون آلی واؤ"۔

ایویں ای ہائے ملفوظی، ہائے مختفی تے ہائے ملفوظی دا درست استعمال ڈسیندے ہوئے لکھدن جو:

"ہائے ملفوظی دے متعلق نستعلیق رسم الخط وچ اصل قانون ہے جو ہائے ملفوظی کہیں وی لوظ دے آغاز، درمیان تے

انھیں وچ اوہنی اصل صورت یعنی "ڈھ" وچ ڈٹھیں لکھی ونج سگدی"۔ (۳)

"جامع سرائیکی قواعد" دی وڈی خوبی اے ہے جو ایندا اسلوب نہایت سادہ ہے۔ اے اسلوب ایں حد تئیں سوکھا کر ݙتا گئے جو ایکوں یونیورسٹی دی سطح توں گھن کرائیں پرائمری جماعت دی سطح تئیں دے ہالیں کوں اسانی نال سمجھا سگدے ہے۔

سئیں امان اللہ کاظم دے ذہن وچ اے گالھ بہر حال موجود ہے جو سرائیکی گرائمر تے ہن تئیں جتنا کم وی تھی چکے او ناکافی ہے۔ او آپنے کم دا جواز پیش کریندے ہوئے لکھدن جو:

> "ایہہ گالھ وچ کہیں شک کائنی جو سرائیکی زبان دے ماہرین لسانیات تے دانشوریں اوندی گرائمر دیاں کتاباں لکھیاں ہن اِن (جنہیں دا ذکر مفصل طور تے پہلوں گزر چکے) پر اے کتاباں اساݙی اکھدی پڑھا کونسل دی نصابی ضرورت کوں پورا کرݨ سانگے ناکافی مواد دیاں حامل ہن۔ اے کتاباں ابتدائی جماعتیں دی ضرورت کوں تاں پورا کریندین پر اعلیٰ جماعتیں دی نصابی ضرورت کیتے انہیں وچ موجود مواد ناکافی ہے۔ (۴)

ہݨ اساں سئیں امان اللہ کاظم دے ایں دعوے دا تجزیہ کریندے ہیں جو انھیں دی کتاب "جامع سرائیکی قواعد" کیا واقعی اے ضرورتاں پوریاں کریندی ہے؟ تاں وت اے گالھ اساݙے سامݨے آندی ہے جو انھاں دی کتاب دی حصہ صرف دی تحدید وچ درج ذیل باب (بھاگے) موجود ہن۔

۱۔ اصطلاحاں ۲۔ حروف تہجی ۳۔ لوظ دا بیان ۴۔ اسم دا بیان ۵۔ عام ناں یا اسم ذات
۶۔ اسم جمع ۷۔ اسم صفت ۸۔ مصدر دا بیان ۹۔ مشتق دا بیان ۱۰۔ ضمیر دا بیان
۱۱۔ افعال دا بیان

سئیں امان اللہ کاظم تقریباً سالیں تئیں سرکاری سکولاں وچ تدریسی منصب تے فائز رہ گئین۔ سئیں ہوراں انھاں تقریباً سالاں وچ فارسی، اردو تے انگریزی دے مضامین تے انھاں دی گرائمر پڑھائی ہے۔ انھاں دی ایہہ کتاب دا ہک وڈا وصف اے وی ہے جو ایہہ کتاب دا لکھاری تقریباً سالاں تئیں عملی طور تے گرائمر پڑھیندا رہ گئے۔ انھاں دے بقول انھاں کوں ایہہ کتاب دی ترتیب تے لکھت تے کم از کم ۲۸ سال لگ ونجن۔

انھیں دی ایہہ کتاب دی پہلی خوب صورتی تاں اے ہے جو انھاں سرائیکی زبان دی گرائمر وچ ورتیاں ونجݨ آلیاں اصطلاحاں تے ہک مکمل باب تحریر کیتے۔ سرائیکی حروف تہجی تے گالھ نہایت وی کیتی ہنیں تے انھیں دی تاریخ وی لکھ چھوڑی ہنیں۔ لوظ دے بیان وچ لوظ دیاں ساریاں حالتاں بیان کیتیاں ونجن۔ اسم دے بیان تے انھاں دا کم منفرد وی ہے تے زندہ رہݨ آلا وی۔ انھیں اسم دی تعریف دے نال نال اوندی ایں وضاحت کیتی ہے جو قاری پڑھ کرائیں حیران تھی ویندے جو انھاں دا ذہن اوندی وسعت کوں آپنے احاطہ تحریر وچ گھن آئے۔

سئیں ہوراں عام ناں (اسم ذات)، اسم جمع تے اسم صفت تے انجو انج بھاگے (باب Chapter) تحریر کیتن۔ "اسم ضمیر

واشنگٹن سازی وچ کردار" دے عنوان نال تحریر کریندے ہوئیں لکھدن جو:

"اسم ضمیر (PRONOUN) جنس تے تعداد وچ ہمیشاں اوں اسم دے مطابق آندے جیندے کیتے او استعمال کیتا گیا ہووے۔ تعظیم دے طور تے بھانویں جو اسم واحد ہووے پر آندی جاتے استعمال تھیوݨ آلی ضمیر جمع آندی ہے۔ تے کجھ ہیں کجھ ہیں لوظ "آپݨا" کہیں خصوصیت کیتے استعمال تھیندے۔ مثال دے طور تے آپݨی وی وچ کتاوی شیئہ ہوندے۔ آپݨی پودی پرائی وسری وغیرہ وغیرہ۔

امان اللہ کاظم دی کتاب دیاں ایجھیاں خوبیاں انھاں کوں ہک ممتاز "گرامرین" بݨیندین تے انھاں کوں اپݨے توں پہلے تے اپݨے معاصر گرامرین وچ نمایاں مقام عطا کریندین۔ امید تاں اے ہے جو انھاں دی کتاب "جامع سرائیکی قواعد حصہ صرف" سرائیکی گرامر دے حصہ صرف دیاں ساریاں کمیاں پوریاں کریسی تے یونیورسٹی تے کالج دے نصاب وچ داخلہ تھیسی کیوں جو اے کتاب ملتان یونیورسٹی دے منظور شدہ نصاب دے عین مطابق ہے۔

ہݨ ڳالھ تاں اے ہے جو انھاں ڄݨیاں کتاب لکھݨ تے انسان دی زندگی اتھ چتھی ودھی ہے۔ میکوں ہوں زیادہ خوشی تھیندی ہا جے کر اساݙے وسیب دی یونیورسٹی (جیں اے کتاب لکھوائی ہے) دا شعبہ سرائیکی ایہہ جامع تے منفرد کتاب کوں شائع کرݨ دا شرف حاصل کریندی۔ پر اے آپݨے آپݨے نصیب تے قدرت دے وڈائیاں دی ڳالھ ہے جیکوں چاہے لکھݨ لاجواب کم کیتے منتخب کر گھنے۔ میں امید کریندا ہاں جو "سرائیکی گرامر" تے تحقیق لکھݨ والیاں وݙا اہم مقام تیں زندہ رہسی تے اے کتاب سرائیکی گرامر دی ہک بنیادی کتاب دے نال نال اعلیٰ ترین کتاب دی ثابت تھیسی۔

پروفیسر ڈاکٹر گل عباس اعوان
پرنسپل گورنمنٹ کالج آف کامرس
کوٹ سلطان (لیہ)

۱۵-۰۱-۱۰

حوالہ جات:

۱ زبان کا ارتقاء از: خلیل صدیقی، قلات پبلشرز کوئٹہ ۔
۲ سرائیکی زبان اتے لسانیات از: محمد اسلم رسول پوری، جھوک پبلشرز ملتان، ص ۶۷
۳ ہے غلطی ہاے تحقیق تے ہاے غلطی دا درست استعمال مشمولہ رسالہ "سوجھل سویل" لیہ۔ مدیر ڈاکٹر گل عباس اعوان۔ شمارہ جنوری ۲۰۱۰ء ص ۱۳۰ از: امان اللہ کاظم
۴ دیباچہ جامع سرائیکی گرامر (قلمی) از: امان اللہ کاظم

مُہاگ

جے کر انسان تے انسانی زندگی دا مطالعہ کیتا ونجے تاں وت اساکوں معلوم تھیندے جو انسان آپݨے بالپݨ کنوں گھن کریں ٹھیر گی ’جوانی‘ بڈھیپے تے وت آپݨی عمر دی اخیری گھڑی تئیں کہیں نہ کہیں صورت وچ زبان دا استعمال کریندے۔ ٻال کوں جیڑھا اں دی کجھ کھاوݨ پیوݨ یا کہیں ہی شئے دی حاجت تھیندی ہے تاں وت او ٻول کریں یا اوویں آپݨا وی مطلب بیان تھیں کر سگدا جیویں جو وݙے آدمی کر سگدن پر اے گالھ ضرور ہے جو او آپݨیاں لوڑیں کوں مختلف طریقیں نال بھوں بھوں کریں تے یا وت آپݨی زبان کنوں ٹھوں غاں دیاں اوازاں کڈھ کریں آپݨے تیز تیز ہتھ پیر چلا تے آپݨے آلے کوں آپݨے پاسے توجہ ݙویندے تے او آپݨیاں مختلف حاجتیں کوں ظاہر کرݨ سانگے مختلف قسم دے اشارے کریندے جیڑھے جو فقط اوندے پیو ماء ای سمجھ سگدن اُنھیں کوں پتہ لگ ویندے جو انھیں دے ٻال کوں کہڑی شئے دی ضرورت ہے۔

ٻال جیڑھا اں کجھ وݙا تھی آندے تاں وت او آپݨے آسے پاسے ݙٹھیں ہوئیں مختلف شئیں کوں آپݨی سمجھ دے مطابق آپݨاں گھنگی نہ گھنگی ناں ݙے ݙیندے۔ اوندے گھر آلے اوندے انھیں مہمل قسم دے لفظیں کوں سمجھ گھندن جو انھیں دا ٻال کیا آکھݨ چاہندے تے اوکوں کہڑی شئے دی ضرورت ہے۔ اوندی او ضرورت پوری کر ݙیندن۔ ٻال جیویں جیویں وݙا تھیندا ویندا ہوندے اوندے مہمل ناں بے ڈھنگے تے بے تکے لفظ مختلف شئیں دے ناویں وچ تبدیل تھیوݨ لگ پوندن جیڑھے جو اوندے آسوں پاسوں وسݨ آلے لوکیں دی زبان وچ ورتے ویندے پئے ہوندن۔

جے کر اساں غور کروں تاں وت اے گالھ نشابر تھی کرائیں اساݙے سامݨے آویندی ہے جو جیویں انسان وݙا تھیندا ویندا ہوندے اوندے جسمانی انگیں (اعضاء) دے ودھارے دے نال نال اوندی ذہنی تے فکری استعداد تے اوندی زبان دی پکاوت وچ وی ودھارا تھیندا ویندا ہوندے تے او آپݨے آسے پاسے وسدے لوکیں دے انگوں ٻولݨ دا ڈھنگ وی سکھدا ویندا ہوندے۔ سچ تاں اے ہے جو جیویں اوندے وجود دا ہر انسان آپݨی زبان دے ذریعے تے آپݨی سوچ سمجھ دے مطابق آپݨے ردِ عمل دا اظہار کریندا ہوندے وݙا تھیندا ٹھپال وی او ہے لوکاں ٻولݨ دی کوشش کریندے جیڑھے جو اوندے ذہنی فکری تے علمی معیار دے مطابق ہوندن۔ اے وی ہک حقیقت ہے جو ہر انسان آپݨے چودھاروں وسدے لوکیں نال او ہا زبان ٻلیندے جیڑھی جو اوندے وݙکیں اوندے

پیشے یا اوندے طبقے نال تعلق رکھیندن۔ مثال دے طور تے جے کوئی شخص ان پڑھ ہے تاں وت او پڑھے لکھے لوکیں وانگوں ڳالھ مہاڑ نہیں کر سڳدا۔ ہک ادیب یا دانشور دے ڳالھ مہاڑ کرݨ دا انداز ہک سائنس دان دے ڳالھ مہاڑ کرݨ دے انداز کنوں وکھرا ہوندے۔

اساں عام طور تے رات ݙینہہ ہک ݙوجھے نال ڳالھ مہاڑ کرݨ وچ رُجھے رہندے ہیں' او ڳالھ مہاڑ کاروباری وی تھی سڳدی ہے، دوستانہ رنگ وچ کھل مذاق تے ہٹ کراک وی تھی سڳدی ہے، کھیݙ دے بارے یا مقدمے بازی دے متعلق وی تھی سڳدی ہے۔ بہر حال اساݙی زندگی دا ہک وݙا حصہ ڳالھیں ٻولھیں وچ ای گزر ویندے پر اساں ایں سوچݨ دی تکلیف وی گوارا نئیں کریندے جو اساں اتنیاں ساریاں ڳالھیں کتھوں سکھ آئے ہیں تے انہیں ڳالھیں وچ ورتے ڳئے بے شمار لوظ کتھوں ٻول ڳھن آئے ہیں۔ ایہ سوال واقعی سوکھا جھیاں جواب اے جو اساں اے ساریاں ڳالھیں آپݨیں وݙکیں کنوں سکھئے ہے تے لوظیں والے ہوں وݙا ذخیرہ اساکوں آپݨیں رل وسدیں کنوں حاصل تھئے۔ اے ڳالھ وی سچ ہے جو اساݙے وݙکیں اے ڳالھیں آپݨیں وݙکیں کنوں تے انہاں آپݨے وݙکیں کنوں سن سن کریں سکھیں۔ ڳالھیں سکھݨ تے کرݨ دا اے سلسلہ ابتدا کنوں شروع تھئے۔ اے وی سچ ہے جو وقت گزرݨ دے نال نال اساݙے کولھ ڈھیر سارے لوظ جمع تھیندے ڳئے تے لکھیندے وی ڳئن۔ ہک وقت اینجھا وی ہا جو انسان کولھوں نہ تاں لوظیں دا ایڈا وݙا ذخیرہ موجود ہا تے نہ ای اوکوں لکھݨ دا ڈھنگ آندا ہا۔ بس انسان آکھی جھنگ تے تصویریں کوں فقط آپݨے مطلب دے اظہار کیتے استعمال کریندا ہا۔

اللہ تبارک وتعالیٰ تمامی انسانیں کوں تے بعض حیوانیں کوں اینجھیں خوبی عطا فرمائی ہے جو او آپݨے احساسات' جذبات تے خیالات آکھی زبان یا آپݨے وجود دے بعض حصیں دیں اشاریں دے وسیلے نال آپݨے ݙوجھے ہم جنسیں تئیں ظاہر کر سڳدن پر حیوانیں تے پکھیں دے اشاریں کنوں انسانیں دے اشارے یا انہیں دی زبان زیادہ واضح' سمجھ وچ آوݨ آلی تے بامعنی ہوندی ہے۔ انسان آپݨیں خواہشیں تے آپݨے مافی الضمیر کوں اشاریں دے مختلف انداز یا ڳالھ مہاڑ دے مختلف طریقیں نال ݙوجھے انسانیں تئیں پچیندن۔ اے ڳالھ مہاڑ زبانی کلامی وی ہوندی ہے تے لکھت وچ وی ڳھن آئی ویندی ہے۔ انسان ایں طرحاں آپݨاں تہذیبی' ثقافتی' مذہبی' معاشرتی تے عمرانی ورثہ آپݨیں آوݨ آلیں نسلیں تئیں پچاوݨ دا سامان کریندن۔ بس اے ڳالھ نتارتھی کریں سامݨے آ ڳئی ہے جو انسان جیہڑے ذریعے نال آپݨے احساسات' جذبات' تصورات' خیالات تے مطلب ݙوجھے انسانیں تئیں پچاوݨ دا کم گھندے اوکوں ماہرین لسانیات اصطلاحاً زبان دا ناں ݙیندن۔

اے ڳالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو لوظ "زبان" تے "ٻولی" دے وچکار فرق پاتا ویندے۔ اے نکتہ وی سمجھݨ دے لائق ہے جو "ٻولی" دا لوظ ہوں ای محدود معنیاں وچ ورتا ویندے جݙاں جو لوظ "زبان" دے معنیاں وچ ہوں وسعت پاتی ویندی ہے۔ "ٻولی" ہک چھوٹے حصے تے محدود علاقے وچ ٻولی ونڄݨ آلی زبان ہوندی ہے جیہڑی جو لکھت پڑھت وچ گھٹ آندی یعنی اے زبان آپݨا نثری یا نظمی ادب گھٹ رکھیندی ہے۔ پر "زبان" ہک وسیع خطہ زمین تے ٻولی ونڄݨ آلی زبان ہوندی ہے تے ایکوں باقاعدہ گرامر دے اصولیں دے مطابق لکھت پڑھت وچ گھن آیا ویندے۔ ݙوجھے لوظیں وچ اوں زبان دے شاعر' ادیب' دانشور آپݨے

احساسات، جذبات، تصورات تے خیالات نظم یا نثر دی صورت وچ آپنے ہم زبان لوکیں تئیں پُچیندن۔ جہڑیاں زباناں باقاعدہ آپنا ادبی سرمایہ لکھت پڑھت دی صورت وچ آندیں آون آلیاں نسلیں تئیں پُچاوݨ دا سانگا کریندیں او زباناں ہمیشاں جیوت (زندہ) رہندیں ہن۔ اینجھیاں زباناں کڈہیں وی نئیں مردیاں جڈاں جو چھوٹیاں چھوٹیاں زباناں "یعنی بولیاں" جہڑیاں جو نہ تاں لکھت پڑھت وچ آندیں ہن تے نہ ای آپنا کئی ادبی ورثہ رکھیندیں ہن اینجھیاں زباناں "یعنی بولیاں" مر ویندیں ہن تے وت انھیں دا کئی ناں نشان نئیں ملدا۔

انسان کوں حیوانِ ناطق (بولݨ والا حیوان) آکھیا ویندے کیوں جو او آپنی زبان دے وسیلے نال آپنے احساسات، جذبات، تصورات تے خیالات کوں ظاہر کرݨ تے انھیں کوں ٻئے انساناں تئیں پُچاوݨ دی قوت رکھیندے۔ ایہا ای او خصوصیت ہے جہڑی جو انسان کوں باقی مخلوقات کنوں ممتاز کریندی ہے۔ حیوان تاں ایں جو کتنے ذہین تے فطین کیوں نہ ہووݨ یا او آپنی ذہانت دے ترادے تے کتنے ای ترقی یافتہ کیوں نہ تھی ونڄن پر او بولݨ دی خصوصیت کنوں بہر طور محروم ای رہندن۔ ٻئے پاسے جاہل کنوں جاہل تے وحشی کنوں وحشی انسان وی بولݨ دی خصوصیت کنوں محروم نئیں ہوندا ____

زبان کیوں جو انسانی خیالات، احساسات تے جذبات دے اظہار دا ذریعہ ہے، ایں کیتے ٻہوں ساریں لفظیں دا پیدا تھیوݨ کئی تعجب دی ڳالھ کائنی۔ زباناں جیویں جیویں اقتصادی، معاشی، مذہبی یا روحانی لحاظ نال ترقی دیاں منزلاں طے کریندین تیویں تیویں انھیں وچ وسعت پیدا تھیندی ویندی ہے۔ اے ڳالھ وی ہے جو زباناں وچ کٹ وٹ، بھن تروڑ، چھانگ چھانڈک تے ودھا گھٹا دا عمل وی جاری رہندے۔ علمائے کرام، دانشور، ادیب تے شاعر حضرات جتھوں تائیں آپنیں ضرورتیں کوں پورا کرݨ سانگے نویاں نویاں اصطلاحاں تے لوظ گھڑیندے رہ ویندن، اتھاں عام لوک وی آپنے لسانی اصولیں دے وچکار رہندیں ہوئیں غیر شعوری طور تے لفظیں دی بھن تروڑ کریندے رہ ویندن۔ جیویں تاں ڈاکٹر مولوی عبدالحق آپنی کتاب قواعد اردو دے صفحہ 9 تے لکھدن جو:

> "زبان نہ تاں کہیں دی ایجاد ہے تے نہ ای ایکوں کئی ایجاد کر سکدے جہڑے اصول دے مطابق رُکھ کنوں پُھل پُھٹدی ہے تے پھل نکلدن، شاخاں پُھٹدیں، پھلدن تے پھلدن پاں ٻئے لفظیں وچ ٻیج تھیاں ہوناں جھنگ ولدی ویندے، بالکل ایہو اصول دے مطابق زبان پیدا تھیندی، ودھدی ہے تے پھلدی پھلدی ہے"۔ (ترجمہ)

جناب ڈاکٹر غلام مصطفیٰ صاحب آپنی کتاب "فارسی پر اردو کا اثر" دے صفحہ نمبر 5 تے لکھدن جو:

> "اے کیویں تھی سگدے عجیب ڳالھ ہے جو زبان آپنی ہوندیں ہوئیں وی شخص آپنے کیتے نئیں ہوندی بلکہ اے ٻئے تھیں کیتے ہوندی ہے۔ او ہمیشاں غیریں دی محتاج ہوندی ہے۔ ایکوں بولݨ آلے کوں ودھیک سُݨن آلے دی ضرورت ہوندی ہے نہ تاں اے ہک پاگل دی بک بک کنوں زیادہ وقعت نئیں رکھدی۔ جہڑا جو آپ خود الیندا وی ہووے تے آپ ای آپ سُݨدا وی ہووے"۔ (ترجمہ)

اے بچالوں یادرکھݨ آلی ہے جو زبان دا حقیقی مطلب اے ہے جو کہیں اینجھیں جذبے دا اظہار کرݨ جیندے کیتے کہیں آواز دا ہووݨ ضروری کائینی ہوندا جیویں جو متھے' اکھ یا چہرے دی لکی چاڑھی یا جسم دے کہیں ٻئے حصے نال شارتیں دے ذریعے آپݨے تاثرات' خیالات' جذبات یا احساسات دا اظہار کرݨ۔ مختصر اے جو زبان دا سارا دارومدار شارتیں ٻولݨ آلے یا لکھݨ آلے تے نہیں ہوندا بلکہ اے ڳالھ سݨݨ آلے یا سمجھݨ آلے تے وی ہوندے۔

سچ تاں اے ہے جو زبان ہک وہبی (یعنی قدرت دے طرفوں عطا کیتا گیا) عطیہ ہے۔ انسان آپݨی لمبی تاریخ وچ جو کجھ کٹھے اوندی ساری کتھ وچوں سب توں زیادہ قیمتی شئے زبان ہے۔ جے کر زبان کوں انسان دا سب توں قیمتی کارنامہ آکھیا ونڄے تاں اے بے جا نہ ہوسی۔ انسان دی کھیپے دی (یعنی انفرادی) زندگی ہووے یا کہ وسیبی (اجتماعی)' زبان اوندی اینجھیں ضرورت ہے جگی ہے جو جیندے باجھ او زندگی گزارݨ دا تصور وی نہیں کر سگدا۔ اے زبان ای ہے جیندی وجہ کنوں انسان کوں حیوان ناطق (یعنی ٻولݨ آلا حیوان) آکھیا ویندے۔ اینجھا زبان ای ہے جیہڑی جو انسان کوں ٻئی جیوت (زندہ) مخلوق کنوں ممتاز (وکھرا) کریندی ہے سچ تاں اے ہے جو انسان دے سارے وسیبی رشتے زبان دے ذریعے ای مضبوط تے مستحکم تھیندن۔ لہذا انسان دے سارے تہذیبی' وسیبی' ثقافتی' اخلاقی' روحانی' ذہنی تے علمی رشتے زبان دے ای احسان مند ہن۔

جتھوں تئیں زبان دی شروعات دا تعلق ہے ایندے متعلق ٻہوں قسم دے نظریے پاتے ویندن۔ ہک نظریہ ماہرین بشریات' ماہرین آثار قدیمہ تے علم الانسان دے ماہرین دے تحقیقی نظریات تے مشتمل ہے جڈاں جو ٻیا نظریہ اسلامی نقطہ نظر دا حامل ہے۔ اے ڈوہیں نظریے ہک ٻئے کنوں انجوانج تے وکھو وکھ ہن۔ ماہرین بشریات تے علم الانسان دے ماہرین نظریہ ارتقاء (Evolution) دے قائل ہن یعنی ایں نظریے دے مطابق ہو کا انسان آپݨی تخلیق (جیویں جو قرآن پاک وچ ایندی وضاحت نال بیان کر ݙتی ڳئی ہے) دے ذریعے پیدا نہیں کیتا گیا بلکہ دنیا وچ ٻہوں ساریاں پوڑیاں چڑھ چڑھ کریں اپݨی شکل تئیں پہنچے۔ انہیں دے مطابق انسان شروع شروع وچ مختلف جمادات (یعنی او شئیں جنہیں وچ کہیں حرکت تے ودھݨ دی قوت نہ پاتی ونڄے) تے نباتات (جنہیں وچ بوٹے' بوٹیاں تے وݨ وغیرہ شامل ہن) دی شکل اختیار کیتی تے وت کروڑاں سال بعد درجہ بدرجہ ترقی کریندا ہویا ایں مقام تے پہنچے۔ اوہ پہلوں پہلوں پاݨی آلی جلم (یعنی لیونڑا یا Leech) دی شکل اختیار کیتی تے وت ٻہوں وݙی مدت دے بعد حیواناں دے چھوٹے وݙے درجیں کنوں لنگھدے ہوئیں اپݨی شکل تئیں پہنچے۔

(قصص القرآن مؤلفہ حفظ الرحمن سیوہاروی صفحہ ۱۲۶)۔

علم اللسان دے ماہرین دیاں تحقیقیں دے مطابق دنیا دا قدیم ترین انسان (جیہڑا اجوکے ویہہ ہزار سال ق۔م۔ وچ منظرعام تے آیا) ݙو قسم دیاں زباناں ٻلیندا ہا جنہیں دے وچوں ہکڑی سامی زبان تے ٻئی آرامی زبان ہئی۔ بعض ماہرین دے مطابق پہلے انسان دی ہک زبان سمیری یا اکادی وی ہئی۔ سامی یا ارامی زبان دے متعلق آکھیا ویندے جو اے زبان حضرت نوح علیہ السلام دے زمانے وچ ٻولی ویندی ہئی۔ طوفان نوح علیہ السلام دے بعد فقط انہیں دی اولاد وچوں ای انسانی نسلاں اڳوں تے ودھیئن تے انہیں مختلف علاقیں وچ رہائش اختیار کیتی ہے۔ وقت گزرݨ دے نال نال انہیں نسلیں دا آپݨی بنیادی زبان سامی یا ارامی نال گئی

کاٹھ جا باقی نہ رہیا تے ایں طرحاں لوویں زبانیں ختم تھیندا۔

قدیم محققین اے فرض کریندے جو انسان کائنات وچ آپنے جیون دی شروعات گونگے تے ڈورے ہوون کنوں کیتی ہوسی۔ شروع شروع وچ او نہ تاں بولݨ دی صلاحیت رکھیندا ہا تے نہ ای سُݨݨ دی۔ ول ہولے ہولے فطری طور تے بولݨ تے سُݨݨ دی خواہش ضرور رکھیندا ہا تے اوکوں ضرورت وی ہئی پر اوندے رب اوکوں بولیندی زبان عطا نہ کیتی ہئی۔ زبان (نطق) نہ رکھݨ دے باوجود وی او ڈوجھی مخلوق (حیوانیں وغیرہ) وانگوں گنگا ہا۔ اوکھیں سا ایں تئیں آپنے ہم جنسیں نال اشارئیں نال گالھیں کریندا ہا۔ پر قرآن پاک اساکوں واضح طور تے ڈسیندے جو انہیں کائنات دے رب آپݨی کائنات دی شروعات کتاب دے علم تے رسالت کوں کیتی ہے۔ پیغمبر نور دے معجزہ وجود ان تے نور واضح ظاہر تھیا جیندوں ممکن ای کائنات۔ ایویں ای علم کتاب ہا جیندوں حاصل تھیس کیتا ونج سگدا ہا۔ ایں انہیں گالھ وچ کئی وی شک کائینی جو انہیں کائنات وچ انسان پورے شعور پوری سمجھ چار تے زبان و بیان دی اعلیٰ ترین صلاحیت نال ای اکھ کھولی ہے۔

اے ہک مسلمہ حقیقت ہے تے انہیں حقیقت کوں کئی منکر وی نہ کیتی جو پروردگار ہستی وقتاً فوقتاً آپݨی سوہݨی (یعنی فرمان الٰہی) جو لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ؕ اساں بلاشک انسان کوں بہترین انداز دے نال بݨائے (سورۃ التین ۹۵/۴) لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ ...... خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ؕ بلاشک اساں آدم علیہ السلام دی نسل کوں ساری کائنات تے بزرگی تے برتری بخشی تے اساں اوکوں خشکی تے تے دریا وچ سواری ڈتی تے اساں اوکوں پاکیزہ چیزیں کنوں رزق ڈتا تے اساں اوکوں آپݨی بہوں ساری مخلوق تے وڈائی تے فضیلت عطا کیتی (سورۃ بنی اسرائیل ۱۷/۷۰) إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ؕ میں زمین تے (آدم علیہ السلام کوں) آپݨا خلیفہ بݨاوݨ آلا ہاں۔ (سورۃ البقرہ ۲/۳۰) اللہ تبارک وتعالیٰ آپݨی اعلیٰ مخلوق (انسان) کوں زبان ناطق (بولݨ آلی زبان) وی ڈتی ہا اوکوں عقل تے شعور دی دولت کنوں وی مالا مال کیتے ہوئے تڑاں تے اوندے آپنے آپ کوں دنیا دیاں تمام مخلوقیں کنوں اشرف المخلوق ہوون منوائے۔ رب العالمین آپݨے سچے تے ابدی کلام وچ فرمائے جو خَلَقَ الْإِنسَانَ ۝ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ۝ خدائے رحمٰن انسان کوں پیدا کیتے (تے وت) اوکوں بولݨ سکھایُس (سورۃ الرحمٰن: ۳-۴) اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝ (سورۃ العلق: ۱) پڑھو آپݨے رب دے ناں نال جئیں ساریں انسانیں کوں) پیدا کیتے۔ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝ عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ۝ (سورۃ العلق: ۴-۵) ۔ او ہووی ہے جئیں (انسان کوں) سکھائے قلم نال انسان جو او نہ جاݨدا ہا۔ انہیں تے ڈوجھے تعلقات قرآن وچ ترے پاکھیں نشاندہی کیتیاں ونجن تاں جو انسان دی پوری حقیقت کھل کریں ساہمݨے آ ویجھے۔ پہلی تاں اے گالھ جو انسان بعد وچ تاں گونگا ہا تے نہ ای ڈورا ہا۔ بلکہ اوکوں پہلے ڈینہہ کنوں ای آپنے مافی الضمیر دے اظہار کیتے زبان ناطق عطا فرمائی گئی ہئی۔ ڈوجھی اے گالھ جو انسان کوں پڑھݨ دا حکم ڈتا ویندے (توڑیں جو اے انہیں آیت کریمہ وچ پڑھݨ دا حکم سرور کائنات ﷺ کوں ڈتا ڳئے پر قرآنی اسلوب بیان دے مطابق اے حکم تمام انساناں تے لاگو تھیندے)۔ ترجھی اے گالھ جو اللہ جل شانہ انسان کوں قلم دے ذریعے لکھݨ سکھائے۔

ہے کریں آیات قرآنی کوں ہک بے نال جوڑ کے پڑھیا ونجے تاں وت اے گالھ بحر کے ساہمݨے آ ویندی ہے جو بولݨ کیتے زبان ناطق پڑھݨ کیتے لکھت تے لکھت کیتے قلم دے ہوون کوں ضروری قرار ڈتا ڳئے۔ اے تریہے شئیں کوں ہک بے نال لازم

تے ملزوم دی حیثیت رکھیندئین۔ بس ایں اسماکوں اے آکھن وچ کئی ڈِچک محسوس نئیں تھیندی جو پاک پروردگار آپݨی سوہݨی تے من موہݨی مخلوق (انسان) کوں او ہر شئے عطا کر ڈِتی ہووے جیندے نال اوندی شخصیت دے سارے پہلو کُھل کریں دنیا دے سامݨے آ ویکن۔ انھیں نعمتیں کنوں علاوہ زبان ناطق قوت تحریر تے آلۂ تحریر (قلم) اللہ تعالیٰ دیاں خاص نعمتاں ہن جیہڑیاں جو فقط انسان کوں بخشیاں ڳئین۔ ایہے نعمتاں انسان کنوں علاوہ کہیں ہِی مخلوق کوں عطا نئیں کیتیاں ڳیاں ____ ایہے نعمتاں ای ہن جیندے وسیلوں (یا سببوں) انسان اشرف المخلوق ہووݨ دا رتبہ پاتے۔ سچ تاں اے ہے جو کلام الٰہی ماہرین بشریات، ماہرین آثار قدیمہ تے علم الانسان دے ماہرین دے سارے نظریں تے انھیں دیں ساریں تحقیقیں دا نچوڑ کڈھ ڈِتے۔

زبان دے متعلق تفصیلی گفتگو دے بعد ہُݨ ڈیکھݨا اے ہے جو انسان زبان دی لکھت وا ڄاݨو کیویں تے کیتے۔ حروف تہجی دی ایجاد دا قصہ تاں ڈھیر لمبا ہے پر اتھاں مختصر طور تے بیان کیتا ویندے۔ (ایندی مکمل تفصیل ایں کتاب دے ڈوجھے بھاڳے "حروف تہجی" دے بیان وچ ڈِٹھی ونڄ سڳدی ہے)۔ مختصراً اے جو ودھ گھٹ پنج ہزار سال ق۔م۔ (قبل مسیح) وچ پہلوں اہل مصر تے بعد وچ اہل عراق تصویری رسم الخط ایجاد کیتا یعنی او آپݨی ڳالھ ڈوجھیں تئیں پہنچاوݨ کیتے چندر، تارے، سجھ، عورت، مرد، ڈاند تے مختلف جانوریں دیاں تصویراں بݨا کریں لوکیں دی کھڑت تے ثبت کریندے ہن۔ وقت پک بہوں لمبے عرصے دے بعد ایں تصویری خط کوں عراق دی حکمران سمیری یا سومیری قوم (جیندا دور حکمرانی تقریباً ۳۵۰۰ ق۔م۔ کنوں ۲۲۰۰ ق۔م۔ تئیں رہیا) ہک رسم الخط ایجاد کیتا جیکوں "میخی رسم الخط" دا ناں ڈِتا ویندے۔ خط میخی دے ذریعے تھیوے حروف تہجی گھڑیے ڳئے او عبرانی یعنی ہیبرو (Hebreew) زبان وچ ہن۔ عبرانی زبان یہودیں دی زبان (Jew's or Hebrew's Language) آکھی ویندی ہے۔

شام دی رہݨ آلی قوم یعنی ارامی قوم سومیریں دے گھڑے ہوئے حروف تہجی کوں (جنھیں دی تعداد "۲۲" ہئی) دی شکل وصورت آپݨی زبان دے تلفظیں دے مطابق تھیں لوکیں دے خوب صورت خول وچ بند کر ڈِتا ہووے جو اے اب جد ہوز حطی کلمن سعفص تے قرشت وغیرہ یعنی (ا ب ت ج ح د ذ ر ز س ش ص ط ع ف ق ک ل م ن و ہ ی)۔ عبرانی زبان دے اے "۲۲" حروف تہجی عربی زبان دی صوتی ضرورت کوں پورا نہ کریندے ہن ایں کیتے اہل عرب آپݨی زبان دے مخصوص چھی صوتاں (حروف تہجی) کوں ولا ملیں یعنی ثخذ تے ضظغ یعنی (ث خ ذ ض ظ غ = ۶) وچ قید کرکے حروف تہجی دی تعداد "۲۸" تئیں پہنچا ڈِتی۔ اہل عرب انھیں "۲۸" حروف تہجی کنوں علاوہ ہِک بیا حرف ہمزہ (جیکوں آ ہمزہ دی آکھیا ویندا ہا) تے "لا" دا وادھارا وی کیتا۔ ہمزہ کوں تاں حروف تہجی دی تعداد وچ شامل کر گھدا ڳیا پر "لا" کوں شامل نہ کیتا ڳیا۔ ایں طرحاں حروف دی تعداد "۲۹" تئیں ونڄ پہنچی۔ یعنی (ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ک ل م ن و ہ ء ی)=۲۹۔

اہل فارس آپݨی صوتی ضرورت کوں پورا کرݨ سانگے چار حروف تہجی (پ چ ژ تے گ) دا مزید وادھارا کیتا۔ لہٰذا فارسی زبان دے حروف تہجی دی تعداد ہمزہ کوں شامل کرکے "۳۳" تھی ڳئی۔ جڈاں اہل عرب تے اہل فارس ہندوستان وچ آن داخل تھئے تاں وت انھیں کوں ہندوستانی زباناں سکھݨ تے بولݨ کیتے ہندوستانی زباناں دیاں ترے مخصوص منفرد صوتاں (ٹ ڈ تے ڑ) تے پندھراں "۱۵" مرکب صوتاں (بھ پھ تھ ٹھ جھ چھ دھ ڈھ رھ ڑھ کھ گھ لھ مھ نھ) آپݨے "۳۳" صوتیں وچ شامل کرکے

حروف تہجی دی تعداد کوں "۵۱" تئیں ودھیجایا۔ ایویں ای ہندوستان دیاں غیر آریائی زباناں (جیویں جو شمال مغربی یعنی اُتّے چہاڑی پاسے دیاں بولیاں وچ وی آئیاں ݙو زباناں سندھی تے سرائیکی قابل ذکر ہن) دے مخصوص لہجے آلیاں "۴" مفرد صوتاں (ٻ ڄ ݙ تے ڳ) تے ترائے اینجھے مرکب صوتاں (ڄ، گھ تے ٻ جنہاں کوں علامتی طور تے سندھی اچ تے سرائیکی اچ لکھدن) شامل کر ݙتیاں ڳئیاں۔ ایں طرحاں سرائیکی زبان دے حروف تہجی دی تعداد "۵۸" تھی ڳئی پر سندھی حروف تہجی دی تعداد فقط "۵۲" تئیں پہنچی کیوں جو سندھی ماہرین لسانیات چھی صوتیں (ڑ، ڑھ، نھ، مھ، لھ) کوں حذف کر ݙتا۔ سرائیکی زبان وچ الف ممدودہ (آ) تے یائے مجہول "ے" کوں شامل کرݨ دے بعد حروف تہجی دی تعداد "۶۰" تئیں ودھ ڳئی۔ سرائیکی ماہرین لسانیات سرائیکی زبان دی صوتی ضرورت کوں پورا کرݨ سانگے ݙو مرکب صوتیں (وھ تے یھ) دا وادھارا کر کے سرائیکی حروف تہجی دی تعداد کوں "۶۲" تئیں ودھیجایا۔ ݙو حروف تہجی بے وی ہن (یعنی الف خفی الصوت تے یائے خفی الصوت) پر اڄاں تئیں انہیں کوں سرائیکی حروف تہجی وچ شامل کرݨ دا کئی فیصلہ نئیں تھی سڳیا۔ حقیقت تاں اے ہے جو انہیں ݙو حروف دے باجھوں سرائیکی صوتیات مکمل نئیں تھیندیاں۔ میݙی سوچ دے مطابق ہک ݙینہہ ضرور آسی جݙاں الف خفی الصوت تے یائے خفی الصوت کوں سرائیکی حروف تہجی وچ شامل کرݨ دے بغیر کئی چارہ نہ رہسی۔ الف خفی الصوت کوں علامتی طور تے (ہ) تے یائے خفی الصوت کوں (ـ) لکھیا ونڄݨاں چاہیدے۔

موہن اتھاں لہجہ کالھ دا تذکرہ باقی وجود دی سندھ دیاں کھوڄیاں زباناں قدیم زباناں ہکیاں ویندیاں ہن۔ کون ہے جیہڑا جو لہجہ کائنات وچ پاتیں وڳی آکھیں آکھیں کنوں اودھر حقیقتیں کوں مکمل طور تے جاݨݨ دا دعویٰ کر سڳے؟ ایں زمین تے کتنے زمانے گزر ڳئین تے انہیں اُتّے ملے تے اُتّے پچھلے زمانیں وچ کیا کجھ وجود وچ آئے تے کیا کجھ مٹ ڳئے کون جاݨدے؟ جڈاں کڈاہیں کھڑکیں گردی زمین ہی موہن اتھاں سمندر ہکاں پاتی کھلوں تے جتھاں کھڑکیں سمندر موہن اتھاں گرد اُپھار کڈھی کھڑے۔ جتھاں باغ اڄ بے آبیاں بہاراں کھڑے ݙکھیندے ہن اُتھاں ریت دے سمندر ٹھاٹھاں کھڑے مریندن۔ تے جتھاں کݙاہیں ریت دے اُنّ کھنڈ بے اسمان نال گالھیں کریندے ہن اُتھاں تاج محل لال قلعے تے شالامار باغ آپݨی بہار کھڑے ݙکھیندن تے وکھو وکھ دی سادول آپݨا رنگ ڄمّی کھڑی ہے۔ ایویں ای زباناں دے متعلق آکھیا ونڄ سڳدے جو ایں دھرتی تے کتنیاں زباناں جائیاں ہن تے کتنیاں آپݨے وجود کوں وی ختم کر ڳھنیں۔

ملتان تے سندھ دا علاقہ جیکوں سبھو اِس ویلے "وادی سندھ" دا ناں ݙیندے ہیں قدامت دے لحاظ نال کہیں ٻئی وادی قصے ودھ تاج کاں ڳئی۔ دھرتی دے علم دے ماہر آہدن جو بہوں ای قدیم زمانے وچ اُتّے ہندوستان دا بہوں سارا حصہ سمندری پاݨی دے ڄھک وچ ہا۔ خوفناک بھوچال آئیں دی وجہ کنوں سمندر آپݨی جاہ چھوڑ ݙتی تے وت زمین سر کڈھ کریں آپݨے وجود دا احساس ݙیواوݨ لڳی۔ ایویں ای سندھ دی دھرتی کوں سمندر پرے اُچھیڑ ݙتا تے آپݨے پچھوں ریت دا ہک اُنّ کھنڈ نشان چھوڑ ڳیا۔ ریت دے ایں سادول توں محروم پچھے کوں پہلوں وسیندے آلے لوک کون ہن تے انہیں دی زبان کیا ہئی تاریخ اساکوں کجھ نئیں ݙسیندی کیوں جو اے زمانہ تاریخ کنوں بہوں پہلوں دا زمانہ ہے۔ پر ماہرین آثار قدیمہ جدید ترین آثاریاتی تحقیقات وچ ایں نتیجے تے پہنچن جو "وادی سندھ دی مشہور تہذیب چولستان (وادی ہاکڑہ) وچوں شروع تھئی ہائے انہوں دے اتفاقی ای ای

وادیٔ سندھ دی اصل تہذیب دے بانی ہن۔ (جنوبی پنجاب کے آثار قدیمہ از اسد حنیف، سیرت سٹریٹ پبلیکیشنز ملتان ص ۱۲)

بہر حال ایہہ بارے پورے یقین نال نہیں آکھیا ونج سگدا کیوں جو آثاریاتی حوالے نال حالی تئیں کئی پکی گالھ سامنے نہیں آئی۔ پر اے گالھ کہیں حد تئیں ضرور درست ہے جو انساناں دا پہلا سفر سٹھ کنوں پنجاہ ہزار سال ق۔م۔ افریقہ کنوں شروع تھیا تے چالیہہ ہزار سال ق۔م۔ وچ آسٹریلیا ونج پُنیا۔ اے سفر جنوبی ایشیا دے ساحلی علاقیں دے نال نال جاری رہیا تے اے افریقی انہیں ساریں علاقیں وچ آباد تھیندے رہ گئے۔ ڈوجھا انسانی سفر گھٹ و دھ اٹھارھاں ہزار سال ق۔م۔ کنوں شروع تھیا اتے وادیٔ سندھ تئیں آن ختم تھیا۔ ایہے افریقی لوک ہن جنہیں وادیٔ سندھ دے دراوڑ لوکیں تے ہزاراں سال حکومت کیتی تے وادیٔ سندھ کوں جنت نظیر بنڑایا۔ (سرائیکی زبان اتے لسانیات از: محمد اسلم رسول پوری ص ۱۵)

جنہیں لوکیں وادیٔ سندھ دے وسنیک علاقے کوں وسایا او قدیم لوک کولیں سنتھالیں تے بھیلیں دے وڈ وڈیرے ہن۔ اوں زمانے وچ کیوں جو ہندوستان دے ساحلی علاقے افریقہ، سیلون تے آسٹریلیا نال خشکی دے رستے جُڑے ہوئے ہن ایہہ گالھوں کول، سنتھال تے بھیل وادیٔ سندھ دے ہک وڈے علاقے تے قابض تھی گئے۔ انہیں قبائل کوں منڈا قبائل دا ناں ڈتا ویندے۔ انہیں دی زبان "کولیرین Kolarian" دے ناں نال مشہور ہے۔ ایہہ زبان کوں منڈا قبائل دی مناسبت نال (منڈاری Mundari) وی آکھیا ویندے۔ انہیں زباہیں وچ وادیٔ سندھ دے قدیمی لوکیں دی زبان دے بے شمار لفظ پاتے ویندن۔ (سندھی بولی دی تاریخ، بھیرومل مہرچند ص ۱۰۸)

اے ہک مسلمہ حقیقت ہے جو سرائیکی اتے منڈاری زبان وچ بے شمار ہجو جیہیں لفظ ہن جیڑھے جو ایہہ گالھ دا واضح ثبوت ہن جو کولیں سنتھالیں تے بھیلیں دے آون توں پہلوں وادیٔ سندھ دے قدیم وسنیکیں دی زبان سرائیکی ہئی (اے گالھ یاد رہوے جو ایہہ قدیمی زمانے وچ سندھی تے سرائیکی ہکا زبان ہوندی ہئی)۔ (سرائیکی زبان اتے لسانیات از: محمد اسلم رسول پوری ص ۱۷)

ایں توں اے تھیا جو افریقہ تے آسٹریلیا کنوں آون آلیں قومیں (کول، سنتھال تے بھیل) دا وادیٔ سندھ وچ قدم رکھن دا زمانہ ۸۰۰۰ ہزار سال ق۔م۔ کنوں وی ہوں پہلوں دا ہے۔ اے زمانہ کیوں جو تاریخ کنوں ہوں پہلوں دا زمانہ ہے ایہہ گالھوں ایہہ زمانے دے متعلق ٹھیک ٹھیک رائے قائم نہیں کیتی ونج سگدی۔ پر اے گالھ پورے وثوق نال آکھی ونج سگدی ہے جو کولیں، سنتھالیں تے بھیلیں دا وادیٔ سندھ وچ قدم رکھن دا زمانہ دراوڑیں (Dravidians) کنوں ڈھیر پہلوں دا زمانہ ہے۔ پر اے گالھ ٹھیک ٹھیک نہیں آکھی ونج سگدی جو منڈا قبائل (کول، سنتھال تے بھیل) دی آمد توں پہلوں وادیٔ سندھ دے وسنیک لوکیں دی زبان کہڑی ہئی ایہہ گالھ تے وقت دی ڈھیر ساری دھوڑ جم گئی ہے اینکوں نشابر کرن وس توں باہر ہے۔ پر اساں ضرور جاندے ہیں جو لگ بھگ پنج ہزار سال ق۔م۔ وچ دراوڑ قوم بحیرہ روم کنوں سفر کریندی ہوئی بابل، نینوا اتے بصرہ وغیرہ کوں فتح کریندی ہوئی وادیٔ سندھ وچ آوڑی۔ بحیرہ روم کنوں وادیٔ سندھ تئیں پہنچدے پہنچدے ایہہ قوم کوں ہزار سال لگ گئے۔ دراوڑیں دے بعد ودھ گھٹ ڈو ہزار سال بعد بابل تے نینوا دی رہا کو قوم سمیری آئی تے وت انہیں دے پچھوں تقریباً ڈیڈھ ہزار سال بعد آریا قوم آئی۔ اے آکھن بالکل درست ہے جو منڈا قبائل، دراوڑ، سمیری تے آریا دے آون کنوں پہلوں وادیٔ سندھ دیاں رہا کو قوماں گوگیان تے

ڈوبیاں نہ ہن بلکہ اُنھیں قوماں دی گئی نہ کئی زبان ضرور ہئی۔ فاتح قوماں (مثلاً اٰپاکل دراوڑ، سمیری تے آریا) دیاں زباناں وچ سرائیکی تے سندھی دے بے شمار لفظیں دی ملاوٹ اے ثابت کریندی ہے جو وادئ سندھ دے قدیم رہاکو لوکیں دی زبان سرائیکی یا سندھی ہئی (یا اوہ ہووے جیندا اوہ دور وچ سرائیکی تے سندھی ہوکا زبان ہئی)

اساں اے وی ڈیکھدے ہیں جو مثلاً اٰپاکل دراوڑیں، سمیریں تے آریاویں کنوں علاوہ کجھ ڈوجھیاں قوماں جنہیں دا تعلق قوم ہود دے نال ہا او وی تجارت دی غرض نال مختلف علاقیں کوں آئیں ویندیں ہوئیں ایندھر ٹُر ویندیاں ہمیشہ کیاں لڑدیاں فارس تے بلوچستان دے رستے وادئ سندھ وچ آ وڑیاں۔ او قوماں جیہڑیاں جو حضرت ابراہیم ﷺ نال عقیدت رکھیندیاں ہن تے جنہیں دا تعلق قدیم آریہ قوم نال ہا مختلف حیثیتیں تے شکلیں دے بھوگ ظلمیندیاں ہوئیں دروہ خیبر دے رستے پشاور تے جہلم وچ آ آباد تھیاں۔ اے وی ہک حقیقت ہے جو قوم ہود جیکوں قرآن کریم وچ "عاد" دے ناں نال یاد کیتا گئے قدیم آریہ قوم کنوں وی پہلوں سندھ تے ملتان دے علاقیں وچ آباد ہئی۔ ایہ قوم دے وادئ سندھ وچ آووݨ دا زمانہ گھٹ و گھٹ ۳۲۵۰ ق۔م۔ بݨیا ویندے۔ ساڑھے تقریباً اوہو زمانہ ہے جیڑھا جو سمیری قوم (جیکوں بابل دی وسنیک آریہ قوم ایران کنوں کڈھ ڈتا ہا) ایران کنوں نکل کریں سندھ دریا دے کنارے کنارے آ آباد تھئی ہئی۔ انہیں لوکیں دراوڑیں دی اُگھلاندی تہذیب کوں آمڑی تے ہکی تہذیب دے قدم ہیٹھ لتاڑ ڈتا۔ وادی گھٹ ہک ہزار سالیں تئیں اے قوم سندھ دی دھرتی دے سینے تے اگندی رہی۔ تے وت ۱۵۰۰ ق۔م۔ دے نیڑے تیڑے آریہ قوم ایندا اُتھو ٹھپ ڈتا۔ بس آریہ قوم دے وادئ سندھ وچ داخلے دے بعد وادئ سندھ دی شاندار تہذیب دا خاتمہ تھی ڳیا۔ آوݨ آلی فاتح قوم قدیم مقامی وسنیکیں دی تہذیب تے زبان تے آمڑی تہذیب تے زبان دا ٹھپہ ٹھپ ڈتا۔ انھا جیہو جیہ وادئ سندھ وچ مختلف وقتیں وچ مختلف قوماں دے اقتدار تے اُنھیں دیاں زباناں دے ملاپ مقامی لوکیں دیاں قدیم زباناں (سرائیکی تے سندھی) کوں نکھیرا کر ڈتا۔ (التحقیق المحقق جلد اول از: عبدالمجید [illegible] ص [illegible] دی تلخیص)

اساں پورے وثوق نال آکھ سڳدے ہیں جو ملتان تے اُچ (جیہڑے جو وادئ سندھ دا ہک بہوں وڈا حصہ ہن) دے قدیم رہاکو لوکیں دی زبان سرائیکی ہئی۔ اے زبان دراصل وادئ سندھ دے قدیم وسنیکیں دی زبان ہئی۔ اِنھا زبان قرآن پاک وچ بیان کیتے گئے "اصحاب الرس" دی زبان ہئی۔ اِنھا زبان تورات دے صحیفہ 'استھر' دے ڈسیے ہوئے "شہنشاہ اخسویرس" دی رعایا دی زبان ہئی۔ اِنھا زبان سنسکرت ادب دی ڈسی ہوئی "ابھی رس" قوم دی زبان ہئی۔ مہابھارت جیہڑی قوم کوں "سندھو سویراس" آکھیے اِنھا زبان اوہ قوم دی زبان ہئی۔ ایہ ناں دی نسبت نال اِنھا زبان "سووے راکی" اکھیجݨ پئے ڳئی تے وقت زمانے دے گزرݨ دے نال نال سووے راکی دا بگڑ کے "سرائیکی" بݨ ڳئی۔ اِنھا زبان چچ نامہ دے بیان کیتے گئے راجہ رائے ساہرس یا سہرس دی پوری سلطنت (یعنی کشمیر توں گھن کراچی مکران تئیں) دی زبان ہئی۔ جڈاں محمد بن قاسم سیوستان دے علاقے وچ داخل تھیا ہا تاں وی مغربی پاکستان یعنی [illegible] کے پاکستان دی اکثریت دی زبان اِنھا زبان ہئی۔

(معارف سرائیکی از: سید نور علی ضامن حسینی ص [illegible])

وچ ناں اے ہے جو سرائیکی زبان وادئ سندھ دی ہک قدیم ترین زبان ہووے تے اے زبان ہک عظیم تمدن اتے قدیم معاشرت

تے وسیع انسانی اقداردی حامل ہوون اے زبان لوظیں دا اتنا وسیع ذخیرہ رکھیندی ہے جو اوجانبے کہیں وی خیال کوں اسانی نال بیان کرن دی طاقت رکھدے۔ وادیٔ سندھ وچ اسلام دی تبلیغ دے حوالے نال جیڑھیاں خدمات انجام ڈتیاں ہن اُنھیں کوں اسانی نال بھلایا نھیں ونج سگدا۔ صوفیائے کرام تے اولیائے عظام سرائیکی زبان ای کوں اسلامی تعلیمات دے فروغ کیتے آپنے خیالیں دے اظہار دا ذریعہ بنائے ایندا نتیجہ ہے جو اج تئیں وادیٔ سندھ وچ ایں زبان دے وسیلے نال مسلمان ہک عظیم اکثریت وچ موجود ہن۔ سچ تاں اے ہے جو ایہا اکثریت ہے جیڑھی ترقی تے ای برصغیر دے مسلمان آپݨاں ہک وکھرا ملک (پاکستان) حاصل کرن وچ کامیاب تھی گئے۔ (سرائیکی رسم الخط دی مختصر تاریخ از: اسلم رسول پوری تے عمر کمال خان ص ۴)

کتنی عجیب ڳالھ ہے جو کجھ عرصہ پہلوں تئیں سرائیکی زبان کوں ہک آریائی زبان سمجھا ویندا ہا حالانکہ اے زبان وادیٔ سندھ دی قدیم ترین زبان ہے۔ اے زبان دراوڑی تے ہڑپائی زباناں کنوں وی بہوں قدیم ہے۔ سچ تاں اے ہے جو سرائیکی زبان وادیٔ سندھ دی سب توں قدیم تے پہلی زبان ہے جیڑھی جتاں بولی ویندی ہئی اے کتھائیں وی نھیں تھی سگدا جو قدیم زمانے وچ بولی ونڄݨ آلی ایہہ قدیم زبان دا کوئی رسم الخط نہ ہووے۔ افسوس دی ڳالھ تاں اے ہے جو محمد بن قاسم دی وادیٔ سندھ وچ آمد توں پہلے اتھوں دی کہیں وی علاقائی زبان دا کوئی تحریری سرمایہ محفوظ نھیں رکھیا ونج سگیا جیندی وجہ کنوں کوئی ڳالھ وی پورے وثوق نال نھیں آکھی ونج سگدی۔ (سرائیکی رسم الخط دی مختصر تاریخ از: محمد اسلم رسول پوری تے عمر کمال خان ص ۶)

ٹھڈی ڳالھ اے ہے جو سرائیکی زبان تے ادب دی حقیقت تے کیفیت ہک سمندر دا اُنھوں ہا ونھیں ہے۔ ایہہ سمندر وچ جتی لہروں مارے ونڄن تے ڈونگھی تئیں تھلے ونڄے اتنی تئیں تحقیق دے سوٹے تے خزانے موتی ہتھ دی لاتے تے ویکھ تے ہیندی رہ ویندی ہے۔

(سرائیکی زبان تے ادب از: دلشاد کلانچوی ص ۵)۔

(نظم ہووے یا نثر) لکھݨ دا سلسلہ کڈاں کنوں شروع تھیا؟ ایہہ سوال دا جواب مشکل وی ہے تے توجہ طلب وی۔ قدیم زمانے وچ سرائیکی نثر دی لکھت دا وجود کائنی ہا۔ البتہ اہل عرب جڈاں وادیٔ سندھ وچ قدم رکھیا تاں اوں وقت اتھاں ہم نے متکلمیں کنوں آون آلے صوفیائے کرام تے اولیائے عظام مقامی غیر مسلم لوکیں کوں اسلام دے دین دا تعارف کراوݨ سانگے سرائیکی نظم کوں آپݨاں ذریعۂ اظہار بنایا۔ کیوں جو ہک تاں نظم براہ راست دل تے اثر کریندی ہے تے ڈوجھا مختصر لفظیں وچ مشکل کنوں مشکل ڳالھ سوکھی سوکھی بیان کیتی ونج سگدی ہے۔ وقت گزرن دے نال نال ہوندیں ہوندیں سرائیکی نثر دی اُنھوں بعدوں تھیون لگ پئی۔ شروع شروع وچ نظم وی تے نثر وی عموماً عربی رسم الخط (یعنی خط نسخ) وچ لکھی ویندی ہئی۔ اٹھویں صدی عیسوی دی شروعات وچ لکھے ونڄݨ آلے دینی تے فقہی مسائل دی بیان سمجھاوݨ سانگے چھوٹے چھوٹے منظوم تے نثری کتابچے (مثال دے طور تے نورنامہ، معراج نامہ، پکی روٹی تے قصہ جمجمہ بے کتابچے) لکھیج لگ پئے۔ ایں طرحاں اے کتابچہ سرائیکی نظم تے نثر دی لکھت دا نقطۂ آغاز بنے۔ اے سارے کتابچے عربی رسم الخط یعنی خط نسخ وچ لکھیندے رہے۔

وچلے زمانے یعنی قرون وسطیٰ وچ لمبے لمبے جملیں کوں مختصر تے چھوٹے جملیں وچ ادا کرن تے لکھݨ دا عام رواج پئے ڳیا ہا۔ ایہہ سلسلے وچ سرائیکی زبان برصغیر وچ ہوون ونڄݨ آلیں زباناں دی اڳوان ہئی۔ سرائیکی زبان دیاں اکھاݨاں محاورے

تصنیفاں تے شعروں دیاں سوچیاں بوچھیاں کوں صدیاں ہزاریں بلکہ لکھیں دی تعداد وچ لوکیں دیں زباں تے جاری ہن۔ انھیں اکھاݨیں وچ فلسفے تے عقل سندھی دیاں کوں صدیاں ودھے سکھروپ ڈھب ہنر تے کمال نال پوتیاں ڳئین۔ انھیں وچ زندگی دے اصول تے قاعدے قانون وی وݙی ہنر مندی تے ترتیب نال ڈٖالیئے ڳئین۔ سچ تاں اے ہے جو حکمت تے دانش کوں ہُݨ ادبی، علمی، قومی، سیاسی، معاشی، معاشرتی تے طربیہ تے مزاحیہ اکھاݨیں دی ہووی اتنی کثیر تعداد سرائیکی زبان وچ پاتی ویندی ہے آتی وݙی تعداد برصغیر دی کہیں وی ٻئی زبان وچ کئیں پاتی ویندی۔ سرائیکی زبان دی ایہہ خوبی دا آپݨے تاں آپݨے غیر زباں ہیں آلے وی اعتراف کریندن۔ انھیں اکھاݨیں کوں علاوہ سرائیکی ادب دی ہک قدیم صنف جیکوں بہاول پور دے علاقے وچ ٹولی تے ملتان، مظفر گڑھ تے ڈیرہ جات وچ "ڈوہڑا" آکھیا ویندا ہے۔ شاعری دی اے اصل صنف اپݨی اوچی سچ دے نال لکھی ویندی پئی ہے۔ اساݙے نیاݨدے شعرائے کرام شاعری دی ایہہ قدیم صنف کوں آپݨے سینے نال لا وون آتے ایہہ دے اُتے شاعری دے قاعدے قانونیں دے مطابق پورے زور و شور نال طبع آزمائی کریندے پئین۔ زبان و بیان تے لوکیں دی اکھݨ چٹک ایں انداز وچ کیتی ویندی پئی ہے جو "ڈوہڑا" سرائیکی شاعری دی معتبر روایت بݨ ڳیا ویندے۔ سچ تاں اے ہے جو "ڈوہڑہ" عہد قدیم دے سرائیکی ادب دی سنڄاݨ ہے۔ ڈوہڑہ ہک ایجھی شہادت وی ݙیندے جو اساݙی زبان دے قریبی زمانے دی ادب عمر قرن دی ادبی یادگار ہوتے قدیم سرائیکی قوم دا تہذیبی، ثقافتی، سماجی تے ادبی ورثہ وی ہے۔

اساکوں جیہڑے مستند حوالے نال ماہرین لسانیات دیاں شہادتاں ملدیاں ہن انھیں دی بنیاد تے اساکوں سرائیکی زبان دے قدیم تحریری سرمائے دے بارے چنگیاں بھلیاں معلومات ملدین۔ سرائیکی زبان دے ہک نامور محقق "اختر وحید" ذتیں (ذات ہک قوم ہئی جیہڑی جو حضرت محمد کوں عرب دی رہا کوئی واقعہ کربلا دے بعد ایہہ قوم کوں عرب تے عراق کوں ایران ݙو ول ترادو کڈھیا ڳیا ہا۔ انھیں کربلا وچ پیش آون آلے ایہہ عظیم سانحے کوں آپݨے گیتیں دے ذریعے بیان کیتے) دے گیتیں کوں بکر یا حقیقی زمانے یعنی ۶۸۱ء دے نیڑے تیڑے دی سرائیکی شاعری دا نمونہ قرار ݙتے۔ ذتیں دے گیتیں دے علاوہ وی ایہہ زمانے دے لکھے ہوئے قرآن پاک دا سرائیکی ترجمہ تے کئی لمیاں لمیاں رزمیہ (جنگی) نظمیں دی ݙس وی ملی ہے۔ قرآن پاک دا سرائیکی ترجمہ ہک عراقی عالم (مہد الزمانہ غالباً ۸۸۳ء یا ۲۷۰ھ دے نیڑے تیڑے ہے) دا لکھیا ہویا ہے جیہڑا سندھ دے اوں وقت دے مشہور شہر "منصورہ" وچ پرورش پاتی ہئی۔ اے او زمانہ ہے جݙاں جو سرائیکی تے سندھی ہکا زبان سمجھی ویندی ہئی۔ ایویں ای ایہہ رزمیہ نظمیں دا خالق ہارون بن موسیٰ ملتانی ستویں صدی عیسوی دا ہندوستان دا سب توں پہلا وݙا سرائیکی شاعر سمجھیا ویندے۔

ݙہویں صدی عیسوی وچ جݙاں قرامطیں دا ملتان تے قبضہ تھی ڳیا تاں انھیں عوام تے اسماعیلیت دی تشہیر تے ترویج کیتے سرائیکی ادیبیں تے شاعریں دا سہارا گھدا اتے انھیں کوں سرائیکی نظم تے نثر وچ قصیدے، گیت تے مرثیے دیاں سینکڑے کتاباں لکھوایاں۔ ایہہ کوں قرامطی دور حکومت وچ سرائیکی ادب دا اتفاق ور حوالہ ہن ڳئے۔ اے وی ہک پکی حقیقت کوں جو ملتان تے سندھ دی سرکاری زبان ہک لمے عرصے تئیں سرائیکی رہ ڳئی ہے۔ سومراویں دی حکمرانی دے زمانے وچ (جیہڑے جو قرامطی مسلک دے پیروکار ہن) تے غزنوی سلاطین دے دور حکومت وچ نامور صوفیائے کرام دا ظہور تھیا، جنہیں وچ حضرت بہاءالدین زکریا

ملتانی" حضرت رکن عالم ملتانی" تے مخدوم حمید الدین حاکم" (مئو مبارک ضلع رحیم یار خان آلے) شامل ہن۔ اے بزرگ بہترین شعری ذوق دے مالک ہن۔ انہیں سرائیکی زبان کوں ای آپنی طبع آزمائی کیتے منتخب کیتا۔ انہیں دی شاعری کوں ستویں صدی ہجری یا تیرھویں صدی عیسوی دی شاعری دا اعلیٰ نمونہ سمجھا ویندے۔ حضرت رکن عالم ملتانی" سرائیکی زبان دے قادر الکلام شاعر ہن۔ اساں پورے وثوق نال آکھ سگدے ہیں جو تیرھویں صدی عیسوی سرائیکی زبان دی تصنیف و تالیف دے لحاظ نال ہک اہم مقام رکھدی ہے۔ ایہ دور وچ بلا شبہ سینکڑیں بلکہ ہزاریں کتاباں (نظم وچ وی تے نثر وچ وی) تصنیف تے تالیف کیتیاں گئیاں۔ ایہ دور وچ لکھے پڑھے کئی لوڑ دے تے معراج تے ہے (انہاں انہیں دا وقتے ویرتے ذکر کرن طوالت دا باعث ہسی) سرائیکی زبان وچ لکھے گئے ہوسے جو آپنے دور دے شہکار گئے ویندن۔ ایہ دور وچ مذہبی رنگ وچ رنگیاں ہویاں عشقیہ مثنویاں تے درسی کتاباں کثرت نال لکھیاں گئیاں۔

(تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند جلد چودھویں از: مہر حسان الحیدری ص ۲۸۸ تا ۲۹۰ اردو دی لکھتیں توں ترجمہ)

اج کل دنیا ہک گلوبل ولیج بن گئی ہے۔ ایہ ہوں اساکوں ہک وقت دنیا دیں کئی زبانیں کوں سکھن تے بولن دی ضرورت محسوس تھیندی ہے۔ اساڈی ایہ ضرورت اساکوں مختلف زبانیں دی گرائمر سکھن تے مجبور کریندی ہے کیوں جو کہیں وی زبان دی گرائمر دے قاعدے قانون جانے تے سکھے بغیر اوکوں سکھن دا تصور وی نہیں کر سگدے۔ اے ہک حقیقت ہے جو کہیں وی زندہ زبان دے اہل زبان کیتے زبان بولن سانگے کہیں وی گرائمر (صرف تے نحو وغیرہ) دی کئی لوڑ نہیں پوندی۔ ڈٖیکھے ڈٖیکھے او ٹبیں وچ آکھیا ونج سگدے جو کہیں وی زبان دے بولن آلے لوکیں کوں بول چال دے وچکار کہیں گرائمر دی جانچ دی ضرورت پیش نہیں آندی پر جیڑھے اساں دنیا دیں مختلف زبانیں دے ادب کوں پڑھدے ہیں یا کہیں وی زبان وچ ادب (نظم ہووے یا نثر ہووے) تخلیق کرن دی آہر کریندے ہیں تاں وت اساکوں قدم قدم تے گرائمر دی ضرورت پیش آندی ہے۔ یا وت کہیں ہک زبان بولن آلے کوں کئی ڈوجھی زبان سکھنی ہووے یا اوندے اتے عبور حاصل کرنا ہووے تاں اوکوں اوں زبان دی گرائمر تے عبور حاصل کرن ضروری تھی ویندے۔ ایہا وجہ ہے جو کہیں وی زبان دے علوم و فنون سکھن دی ضرورت گرائمر دی ایجاد دی بنیاد بنی ہے۔

(قواعد اردو از: ڈاکٹر مولوی عبدالحق ص ۱۲ تا ۱۳ اردو دی لکھتیں توں ترجمہ)

ٹھیک ڳالھ اے ہے جو اساں اے ڳالھ آکھن وچ حق بجانب ہیں جو گرائمر کہیں وی زبان دی زندگی بچاون آلا ہک ہتھیار ہے۔ ایہ علم دے ذریعے زبان دی صحت تے لفظیں دی بناوٹ تے شکل تے زبان دے ورتاوے نال بحث کیتی ویندی ہے ایں طرحاں زبان دے نویں گھڑے تے ون سونے اصول سامنے آندے رہ ویندن۔ ایندے نال نال لفظیں تے اکھریں دی بناوٹ تے انہیں دی لکھت دے ڈھنگ تے بولن دے ون پونے رنگ سامنے آندن تے آپنے خیالیں کوں ڈٖوجھیں تئیں پچاون وچ اسانی رہندی ہے۔ کیوں جو او لوڑا ای ہے جیڑھا سوچ تے خیالیں کوں ظاہر کرن دا وسیلہ ہے۔ گرائمر انہیں لفظیں دے مقام دی جاچ پچھان کریندی ہے۔ گرائمر دے وسیلے نال کہیں وی ڳالھ نہار ڈٖو وچ دے تے پچھے لوڑا ہووے جو آپت وچ کٹھ نہ تھیندے ٹکڑے ہوون انہیں کوں اکٹھیاں کریں ڳالھ مہاذ کوں بامعنی بنایا ویندے۔ جڈاں کہیں زبان دے آپنے تے اوپرے لوڑا ہک ہے وچ کٹھ غلط تھی کریں

زبان دی اصلی شکل کوں وگاڑی کھڑے ہوندن اوں ویلے گرامر دے اصول زبان دی درستی دا باعث بݨدن۔ زبان جیوݨ دے چڑھ کوں سوکھا بݨیندی ہے تے حیاتی وچ جیوا کجھ وی پاتا ویندے زبان اوکوں نشابر کریندی ہے۔ پر گرامر جیویں جو زبان کوں زبان دا درجہ عطا کریندی ہے او اساکوں زبان دی رنگا رنگی کوں ݙیکھݨ تے پرکھݨ دے گر تے ڈھنگ سکھیندی ہے۔ ایہے گر اساکوں آپݨی زبان دے چنجپ تے سنجپ دے ودھارے کیتے نویاں نویاں راہاں ݙکھیندن۔ بس اے گالھ آکھݨ وچ کئی قباحت کائنی جو جیویں زبان دی گرامر کائنی او زبان جیویں فقط بولی ہے تے اے بولی کہیں ویلے وی مر سگدی ہے۔ ݙوجھے لفظیں وچ کہیں وی زبان دی حیاتی کیتے اوندے ماہرین لسانیات کوں آپݨی زبان دی گرامر دے قاعدے قانون ضرور وضع کرنے پوسن نتاں او زبان زیادہ وقت تئیں جیندی نہ رہ سگسی تے نہ ای اوندا ادب تخلیق کیتا ونج سگسی۔ (پنجابی قواعد از: آر سی ٹمپل مترجم: ضیاء الاسلام ص ۱ دی تلخیص تے ترجمہ)

اے گالھ نتارہ تھی کر ساہمݨے آ ڳئی ہے جو کہیں وی زبان دے ادب دی تحقیق کیتے یا آپݨی مادری زبان کنوں علاوہ کہیں ٻئی زبان سکھݨ کیتے اوں زبان دی گرامر دی چھاݨ پھٹک بہوں ضروری ہے۔ ہݨ اساں ݙیکھݨا اے ہے جو سرائیکی آپݨی گرامر دی لغت دا چھنڈ کیویں تے کیݙے کیتے۔ سرائیکی گرامر تے لسانیات دے حوالے نال سب توں پہلے ابتدائی سطح دا کم انگریزیں کیتے۔ اساں جیں ویلھے سرائیکی گرامر تے لسانیات دے کم دا جائزہ گھندے ہیں تاں وت ایہہ ازا لگدے اوں ݙوجھے تے ان سوکھیں رہتے تے اساکوں آپݨے ابکوں انگریز مستشرقین قدم ودھیندے ہوئے ݙسدن۔ تھوڑے جہے انگریز ماہرین لسانیات آپݨی مطلب براری دی خاطر (یعنی مسیحیت دی ترویج تے اشاعت کیتے) سرائیکی لغت تے گرامر تے ابتدائی نوعیت دا کم کیتے پر اے کم اساݙے کیتے بارش دا پہلا قطرہ ضرور ثابت تھئے۔ غیر ملکی اہل زبان (جیندے وچ انگریز تے روسی شامل ہن) دا سرائیکی گرامر تے لغت تے کیتا ڳیا کم تھوڑے جو دھیک ݙکھائیں پر انہیں دے کیتے گئے کم اساکوں آپݨی ماء بولی دی گرامر تے لغت تے کم کرݨ دا حوصلہ تے شعور ضرور ݙتے۔ ایندی تفصیل کجھ ایں ہے۔

۱ ۱۸۳۹ء وچ کیپٹن سر رچرڈ فرانسس برٹن دے مضمون "اے گرامر آف جٹکی آر بلوچی ڈائیلکٹ" دے پہلے حصے دے ترے باب سرائیکی قواعد (اسماء ضمائر تے افعال وغیرہ) کیتے مخصوص کیتے گئے ہن۔

۲ سرائیکی قواعد دی ترتیب دا سب توں پہلا کم ولیم کیرے دا کیتا ویندے۔ اے شخص پروٹسٹنٹ عیسائی یعنی لوتھر دا پیروکار ہا۔ ایہہ شخص عیسائیت دی تبلیغ دی غرض کیتے انجیل مقدس دے مقامی زباناں وچ ترجمے کیتے انہیں مقامی زباناں وچوں سرائیکی ہک زبان ہئی جیندے قواعد مرتب کر کے انجیل مقدس دے ترجمے دی آہر کیتی ڳئی۔ اے کم ۱۸۰۱ء تا ۱۸۳۰ء یعنی تریہہ سالیں تئیں تھیندا رہا۔ اے حقیقت ہے جو ہک زبان کنوں ݙوجھی زبان وچ ترجمے ساگے اوں زبان دے قواعد دی چھاݨ پھٹک ضروری ہوندی ہے۔ ایہہ گالھوں ولیم کیرے مقامی زباناں دے (جنہیں وچ سرائیکی وی شامل ہئی) ابتدائی قواعد مرتب کیتے تاں جو اوندا کم سوکھا تھی ونجے۔

۳ ۱۸۹۹ء وچ جے ولسن تے پنڈت ہر کشن کول مل کریں "انگلز اینڈ ورڈز" دے نال نال سرائیکی گرامر لکھی۔ ڈاکٹر شکیل ایندے بارے لکھدے جو:

"اے سرائیکی وݨ آلے علاقے دے آکھے (شاہ پور) ضلعے دی زبان ہے جیکوں جے ولسن "جٹکی" دا

ناں ݙیندے"۔

۴ ۱۹۰۳ء وچ شائع تھیون آلی مسٹر ای۔ او برائن دی کتاب "گلاسری آف دی ملتانی لینگوئج" دا پہلا حصہ جیہڑا جو "۵۷ صفحات" تے مشتمل ہے سرائیکی گرامر دے متعلق ہے۔

۵ ۱۹۱۹ء وچ شائع تھیون آلی سر جارج ابراہام گریئرسن دی کتاب "لنگوئسٹک سروے آف انڈیا" دی اٹھویں جلد دے صفحہ نمبر ۲۳۹ تا ۲۷۲ کوں سرائیکی گرامر کیتے مخصوص کیتا ڳیا ہے تے ایندا ناں "سکیچ آف لہندا گرامر" رکھیا ڳیا ہے۔

۶ ۱۹۲۲ء وچ شائع تھیون آلا ڈاکٹر سیتا رام باہری (جیہڑا جو ملتان وچ پیدا تھیا تے پنجاب یونیورسٹی اور مغل کالج لاہور وچ استاد وی رہیا) دا ایم اے دا تحقیقی مقالہ "فائولوجی آف پرشین ایلیمنٹ ان لہندی یعنی لہندی فارسی آوازیں دا عنصر" جیہڑا جو پونے ݙو سو صفحات تے مشتمل ہا اوندے وچ لہندا زبان دے کئی پکھیں تے تفصیلی بحث دے علاوہ گرامر دا وی ہک خاطر خواہ حصہ موجود ہے۔

۷ ۱۹۶۶ء وچ یو۔ اے سمرنوف دی شائع تھیون آلی کتاب "دی لہندا لینگوئج" جیہڑی جو ݙیڈھ سو صفحات تے مشتمل ہئی ایہہ کتاب دا ہک وݙا حصہ سرائیکی زبان دے گرامری اصولیں تے صرف و نحو دے قاعدیں تے مشتمل ہا۔ ایہہ کتاب وچ سرائیکی حروف تہجی، لوظیں، حروف دی ونڈ، سرائیکی صوتیات (آوازیں) تے افعال تے سیر حاصل بحث کیتی ڳئی ہئی۔

۸ ۱۹۷۶ء وچ چھپݨ آلی ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل دی کتاب "دی سرائیکی لینگوئج آف پاکستان" وچ وی سرائیکی گرامر تے خاطر خواہ بحث کیتی ڳئی ہے۔

۹ سرائیکی زبان دیاں چھوٹیاں چھوٹیاں منظوم کتابیں وچ جیہڑیاں جو زیادہ تر تیرھویں صدی عیسوی وچ لکھیاں ڳئیاں انہیں وچ وی سرائیکی زبان دی گرامر تے قواعدی اصولیں دے حوالے نال ابتدائی شکلاں ملدین۔

۱۰ سرائیکی زبان دے نہایت مدرے لکھاریں وچوں، میں قاضی فخرالدین راضی دی منظوم کتاب کریما نامہ، میں ڈاکٹر مہر عبدالحق دیاں کتاباں ملتانی زبان اور اس کا اردو سے تعلق تے سرائیکی زبان دیاں مزید لسانی تحقیقاں، میں اسلم رسول پوری دیاں کتاباں سرائیکی رسم الخط کی مختصر تاریخ تے سرائیکی زبان تے اوندیاں اوازاں، میں دلشاد کلانچوی دیاں کتاباں سرائیکی شاعری دے اوزان تے سرائیکی لسانیات، میں نواز شجانوی دی کتاب شاعری دے گر، میں اختر وحیدی دی کتاب دُرّ و گوہر، میں عبدالحمید عتیق فکری دی کتاب التحقیق العتیق، میں محمد بشیر احمد ظامی بہاولپوری دیاں کتاباں بہاولپوری تے ملتانی زبان و ادب تے سرائیکی اردو بول چال، میں پروفیسر سجاد حیدر پرویز دی کتاب ضلع مظفر گڑھ، میں جمشید کمتر رسول پوری دی کتاب سرائیکی ساڈا اساوے تے میں خالد اقبال دی کتاب "سرائیکی زبان" وچ سرائیکی گرامر دے حوالے نال جزوی طور تے بحث کیتی ڳئی ہے۔ جݙاں جو میں ڈاکٹر مہر عبدالحق دی کتاب سرائیکی زبان دے قاعدے قانون، میں بشیر احمد بھایا دی کتاب سرائیکی قواعد تے زبان دانی تے میں محمد بشیر احمد ظامی بہاولپوری دی کتاب گلستان قواعد خالص سرائیکی زبان دی گرامر دیاں کتاباں ہن۔ انھیں وچ سرائیکی زبان دی گرامر دے اصول تے قواعد بیان کیتے ڳئین۔

توڑے جو سرائیکی زبان دے نہایت مدرے دانشوریں تے ماہرین لسانیات اپنی اہلیت، ہمت تے جانفشانی دے

مطابق سرائیکی زبان نال محبت واحق ادا کریندئیں ہوئیں سرائیکی گرائمر دے اصولیں تے قاعدئیں تے کافی بحث کیتی ہوئی ہے پر ایہاں تئیں سرائیکی گرائمر تے کیتا ڳیا کم بھرپور کم نظر نہیں آندا یعنی سرائیکی گرائمر دے تروڑے اصولیں تے قاعدئیں تے روشنی ضرور پاتی ڳئی ہے پر سرائیکی گرائمر دے ہر ڈھنگ تے وکھرپ تئیں ہن وی اوہ نظر نہیں آندی۔ سرائیکی گرائمر تے لکھیاں ڳیاں کتاباں ابتدائی درجے دے جماعتیں کیتے تاں مواد ضرور فراہم کریندئین پر اعلیٰ جماعتیں وچ پڑھن آلے طالب علمیں کیتے انہیں دی نصابی ضرورت پوری نہیں کر سڳدیاں۔ طالب علم تاں طالب علم سرائیکی زبان دے پروفیسر حضرات تے ادب دے تخلیق کار (شعراء تے نثر نگار) وی سرائیکی گرائمر تے پوری دسترس حاصل کرن سانگے نکامے تھیندن۔

اے ہک حقیقت ہے جو (جیویں جو گزریل صفحات وچ بیان کیتا ڳئے) کہیں وی زبان کوں ٻولݨ کیتے اہل زبان کوں کہیں گرائمر دی جاݨ سنڄاݨ دی ضرورت پیش نہیں آندی پر جیڑھا ان ڳنی قلم کار آپݨے قلم کوں آپݨے مافی الضمیر دے اظہار کیتے استعمال کریسی یعنی ادب دی تخلیق کریسی (ادب بھانویں نظم ہووے یا نثر ہووے) تاں وت اوکوں قدم قدم تے گرائمری اصولیں کوں آپݨے سامݨے رکھݨا پوسی نہ تاں اوندیاں ساریاں لکھتاں بے معنی تے بے مقصد تھی کے رہ ویسن۔ انہوں نہیں لکھتیں کوں اجہیاں جو قواعدی اصولیں تے پوریاں نہیں لہندیاں انہیں کوں کہیں وی ادب دے ذمرے وچ ڳݨیا نہیں ویندا۔

میکوں اے ڳالھ آکھݨ وچ جھکاں بے حد شرم محسوس تھیندی پئی ہے جو افسوس دی تھیندے جو سرائیکی زبان دے معتبر شاعر تے مہاندرے نثر نگار جیڑھے ویلھے آپݨی قلم کوں حرکت ڈیندن تاں وت او آپݨے جذبات دی روانی وچ وڈھ ویندے ہوئیں گرائمر دے اصولیں تے قاعدئیں دی ذرہ برابر وی پرواہ نہیں کریندے۔ ایہا ڳالھ ڈاڈھی تکلیف دہ وی ہے تے باعث شرم وی۔

سچ تاں اے ہے جو جیڑھا ادب گرائمری اصولیں کوں پوری طرح لتاڑ کریں تخلیق کیتا ویندے اوکوں اہل ادب ادب دے ذمرے وچ نہیں ڳݨدے۔ سرائیکی ادب (نظم ہووے یا نثر ہووے) دی ایہا تاں بدقسمتی ہے جو اوکوں ایہاں تئیں دنیا دے ادبی حلقیں وچ خاطر خواہ پذیرائی حاصل نہیں تھی سڳی حالانکہ ہر سال سرائیکی زبان وادب دے حوالے نال سینکڑیں کتاباں چھپدیاں پئین۔ اے وی ہک حقیقت ہے جو اساڈے سرائیکی زبان دے لکھاریں دا ادبی قد کاٹھ کہیں وی زبان دے لکھاریں کنوں گھٹ کائنی پر گرائمری اصولیں تے قاعدئیں دی جاݨ سنڄاݨ نہ رکھݨ پاروں اساڈے لکھاریں دا تخلیق کیتا ڳیا بیش بہا ادبی سرمایہ کیری دی نذر تھی کے رہ ڳئے۔ نظم یا نثر دی کہیں وی کتاب چاکے ڈیکھو انہیں وچ قدم قدم تے گرائمری اصولیں دی مٹی پلیت کیتی ڳئی ہے۔ کئی وڈے کنوں وڈا تے چھوٹے کنوں چھوٹا لکھاری ایں بدعت کنوں بچ نہ سڳیا۔ خدا جاݨے مستقبل دا نقاد اساڈے ایں قیمتی ادبی ذخیرے دا کیا حشر کریسی۔ خاص کر اساڈا شعری سرمایہ بے وقعتی دی نذر تھی ویسی حالانکہ اساکوں ایندے اتے بہوں وڈا مان ہے پر گرائمری اصولیں کنوں انکھولی کر کے ایندی قدر و قیمت وڃا ٻیٹھے ہیں۔ جے کر اساں ہن وی اکھ نہ کھولی تے گرائمری اصولیں کنوں ناواقفی دی ایں بدعت کوں جاری رکھیا تاں وت اساڈے ادبی سرمائے دا کیا حشر تھیسی سوچ سوچ کریں سر کھپ ویندے۔

ایں ڳالھ وچ کئی شک کائنی جو سرائیکی زبان دنیا دیاں قدیم ترین زباناں وچوں ہک زبان ہے۔ اے زبان سمندر وانگوں ڈونگھی وی ہے تے زرخیز وی۔ ایندے ڈھنگ دے وکھرپ دا اندازہ کرݨ پہاڑ کوں تر کڑی نال تولݨ دے مترادف ہے۔ جیویں

جو گزریل صفحات تے اے ڳالھ وضاحت نال بیان کر ݙتی ڳئی ہے جو کہیں وی زبان دے ادب دی تخلیق تے اوندی جوان تھیوݨ دی پڑھا کونسل کیتے اوں زبان دی گرامر دی چاݨ سنڄاݨ بہوں ضروری تھی ویندی ہے۔ ݙوجھے لفظیں وچ کہیں وی زبان دی گرامر اوندی ہڈ کاٹھ تے اوندے سوطپ وچ دودھارے دا سوپ بݨدی ہے۔ جے کر زبان کوں جسم تصور کیتا ونڄے تاں ول گرامر اوندی روح جیجھی وہندی ہے۔ اے آکھݨ بالکل سچ ہے جو جیں وی زبان آپݨی گرامر دے باجھوں ادھوری تھی ویندی ہے۔ جے کر کہیں زبان دی گرامر کوں اوں زبان کنوں کڈھ ݙتا ونڄے تاں ول اوندا لفظ خالی خولی ڈھانچہ باقی رہ ویندے جو اجود دھیک دیر تئیں اوندی زندگی دی ضمانت تھی نئیں سڳدا۔ ایں طراں زبان ہولے ہولے بک ونڄیندی ہے۔ آپݨی موت آپ مر ویندی ہے تے دنیا تے اوندا کئی نشان باقی نئیں رہ ویندا۔ دنیا دیاں کتنیاں قدیم زباناں ہن جنہاں دا اڄ کئی وی وجود باقی نئیں رہ ڳیا۔

ایہہ ڳالھ وی ڳئی شک تاں کائنی جو سرائیکی زبان دے ماہرین لسانیات تے دانشوریں اوندی گرامر دیاں کتاباں لکھیاں تاں ہن (جنہاں دا مفصل ذکر پچھلوں گزر چکے) پر اے کتاباں اساݙی اڄ دی پڑھا کونسل دی نصابی ضرورت کوں پورا کرݨ سانگے ناکافی مواد دیاں حامل ہن۔ اے کتاباں ابتدائی جماعتیں دی ضرورت کوں پورا تاں کریندیاں ہن پر اعلیٰ جماعتیں دی نصابی ضرورت کیتے انہاں وچ موجود مواد ناکافی ہے۔

سرائیکی زبان دی ایں ضرورت دے پیش نظر میݙی ہک مدت کنوں اے خواہش ہئی جو میں گرامر تے کئی اینجھیاں تحقیقی کم کراں جیڑھا جو میݙی معنوی تے حصولی زبان دی بقا دا ضامن تھی پووے یعنی میں سرائیکی زبان دی گرامر دی کئی اینجھی کتاب مرتب کراں جیندی مثال زمانہ قریب یا زمانہ بعید وچ موجود نہ ہووے۔ اینجھی ڳالھ سوچݨ تاں سوکھا ہا پر ایکوں پایۂ ݙیوݨ بہوں ای اوکھا ہا۔ ݙوجھے لفظیں وچ میں اے چاہندا ہم جو میں ہک اینجھی گرامر دی کتاب مرتب کراں جیندی مثال پہلے موجود نہ ہووے۔ ایہہ کم کوں پایۂ تکمیل تئیں پہنچاوݨ کیتے مکمل فرصت درکار ہئی جیڑھی جو روزی روٹی دی ڳول پھول دے چکر وچ میݙے کولھوں کائنا ہئی۔ میکوں خبر وی نہ پئی جو میݙی جوانی بن کھوئیں وقت دی گھائی وچ وہندیں وہندیں بڑھیپے دی سرحد تئیں آن پہنچی پر سرائیکی گرامر دے لکھݨ دا حسرت جوان کنوں جوان تھیندا ڳیا۔ میں ارود ہیں پھر دیں اٹھدیں بہندیں تے وہندیں ویندیں سرائیکی گرامر دا خاکہ کجھ کجھ ہاں تے تے کجھ کجھ کاغذیں دے سینے تے وراگی رکھیے۔ اینجھا خاکہ بعد وچ میݙے سرائیکی گرامر لکھݨ دی بنیاد بݨئے۔ میݙی ہمیشاں اینجھا ای سوچ رہی ہے جو جیڑھا ان کنڑاں دی میݙے پروردگار میکوں عطا کیتا تاں وقت میں آپݨی پہلی فرصت وچ ای سرائیکی گرامر لکھݨ دی آپݨی دیرینہ حسرت دی تکمیل ضرور کریساں۔ بالآخر اللہ تبارک وتعالیٰ ریٹائرمنٹ دے بعد (جیڑھی جو میں ݙو سال قبل از وقت گھن گھدی ہئی) میکوں اے موقع فراہم کر ݙتا۔ حالانکہ ریٹائرمنٹ دے بعد میکوں گریجویٹی دی صورت ملݨ آلی رقم نال کپڑے دی دکان کھول گھدی (شاید ریٹائرمنٹ کیتے دکانداری ہک اعتقادی فیصلہ ہا جو اللہ تعالیٰ میݙے کم وچ خوب برکت پا ݙتی) تو ول جو میݙا اے فیصلہ اعتقادی ہئی پر میں آپݨی رقم بینک وچ فکس ڈپازٹ دے طور تے رکھ کریں سود وصول کرݨ کوں حرام سمجھدا ہم۔ میں چاہندا ہم جو میں محنت کر کے رزق حلال کماواں۔ اللہ تبارک وتعالیٰ میݙے فیصلے کوں پسند فرمایا تے میݙے رزق وچ وادھا فرما ݙتا۔

دکان دی گدی تے بہہ کے ہتھاں میں کپڑے دی وکری وچ مصروف رہندا ہم۔ انہاں ہتھاں میں فرصت دے لمحات وچ گرامر دی لکھت دا کم وی شروع کر ڈتا۔ تو ڈے جو میں آپݨے اٹھاویہہ سال معلمی دے دوران مڈل تے ہائی جماعتیں کوں اُردو فارسی تے انگریزی دی گرامر ای پڑھیندا رہاہم ایندی وجہ کنوں میڈے ذہن وچ گرامر دا ہک خاکہ موجود ہا پر میڈے کیتے سرائیکی زبان دی گرامر لکھݨ دا کم ہک وکھری نوعیت رکھدا ہا۔ سچ تاں اے ہے جو دکانداری تے گرامر لکھݨ دا کم آپݨا اپݨا مزاج تے آپو آپݨیاں صفتاں رکھدا ہا۔ انہیں ڈو متضاد کمیں کوں آپݨے ہک ہتھ نال ہتھ ملا کے ٹورݨ کوئی سوکھا کم نہ ہا پر میں اے ڈوہاں کم مولانا حسرت موہانی دے ایں شعر دے مصداق

اک طرفہ تماشا ہے حسرت کی طبیعت بھی ہے مشقِ سخن جاری چکی کی مشقت بھی

اللہ تعالیٰ دے آسرے تے شروع کر ڈتا۔ پاک پروردگار میڈے ڈوہائیں کمیں وچ برکت پا ڈتی لکھݨ دے شوق انجھاں رنگ لایا جو گرامر دی لکھت دے نال نال میں بیاں وی ڈہ درجن کتاباں لکھ ماریاں جہڑیاں جو طبع تھی کرائیں مارکیٹ وچ آ گئین۔ میڈے کتابیں کوں (جہڑیاں جو تاریخی ناولز تے شعرائے قدیم دے دواوین دی شرح تے مشتمل ہن) وڈی پذیرائی حاصل تھی ہے۔ اس لگن دی کجھ وکری دا کم وی تھیندا رہا تے کتاباں وی لکھیندیاں رہیاں۔ میڈے سرائیکی گرامر دی لکھت دے کم دی نوک پلک سنوار تے سرائیکی ادیب وچ ٹکی وڈی لگی۔

"جامع سرائیکی قواعد" دا مسودہ ترے جلداں وچ شائع تھیسی کیوں جو اے میڈے لکھیے ہوئے قواعد دے ترے حصے ہن تے ہر حصہ گھٹ و دھ چھی سو صفحات کنوں وی تجاوز ہے۔

پہلی جلد حصہ صرف دی قسمیں تے ڈوجھی جلد حصہ نحو دی تے ترجھی جلد زبان دانی تے علم البیان دی۔ اے مکمل کتاب گھٹ و دھ ڈیڈھ ہزار صفحات تے مشتمل ہوسی۔ پہلی جلد جہڑی جو حصہ صرف تے مشتمل ہے اوندی کمپوزنگ دا کم تقریباً تقریباً مکمل تھی گئے۔ انشاء اللہ اے پہلی جلد نویں قمری سال دی آمد تئیں طبع تھی کرائیں منظر عام تے آ ویسی۔ ایندے بعد باقی ڈو جلداں وی تھوڑے تھوڑے وقفے نال طبع تھی ویسن۔

سرائیکی بھراوو! سارے رل کرائیں دعا کرو جو اللہ تبارک وتعالیٰ میکوں اے مشکل تے اہم کم پایۂ تکمیل تئیں پہنچاوݨ دی ہمت وی ڈیوے تے مہلت وی۔ کیوں جو عمر دے لحاظ نال میں ستر دے ڈہاکے وچ قدم رکھ چکاں تے نال ای شوگر جہیں موذی مرض تے عارضہ قلب دی وی زد وچ آ چکاں۔ پاک پروردگار میکوں آپݨی مادری زبان دا حق ادا کرݨ دی توفیق عطا کرے۔ آمین ثم آمین

اخیر وچ میں آپݨے انہیں بھراویں دا وی ترے دل توں شکریہ ادا کریندا ہاں جنہیں میکوں اے مشکل کم کرݨ دا حوصلہ وی ڈتے تے میڈی ہر صورت وچ امداد وی کیتی ہے۔ اکثر دوستیں میکوں گرامر دے متعلق کئی نایاب کتاباں مہیا کر کے میڈے کم کوں آسان بݨاوݨ دی کوشش کیتی ہے۔ سچ تاں اے ہے جو جے کر انہیں بھراویں دا تعاون میکوں حاصل نہ ہوندا تاں وت شاید میں "جامع سرائیکی قواعد" دی لکھت دا ڈاڈھا انگھارا ستہ کڈھ ہیں وی طے نہ کر سگدا۔ میڈے اے سرائیکی دوز بھرا ہتھاں میڈے واسطے ہٹھی ہتھیں اتھاں انہیں میڈے ہر لحاظ نال حوصلہ وی ودھائی رکھے۔ اللہ تبارک وتعالیٰ انہیں بھراویں کوں ایں نیک کار خیر وچ میڈے نال تعاون کرݨ دا تے میڈا

پاتے جیلی جنّی دا اجر عطا فرمائے۔ اج جے کر ایہہ نایاب کتاب دی اے پہلی جلد چھپ پئی اے تاں ایندا سارا کریڈٹ میڈے سرائیکی نواز محسنیں دوائی ویندے۔ میڈی ہر وقت ایہا دعا ہے جو میڈے سارے مہاندرے بھرا جیہڑے جو اوکھی مایوسی دے ویلے وی میڈی امداد وی ہن تے میڈے احترام دے وی ہن سدا سلامت رہون۔ رب کائنات انہیں کوں کہیں لوڑ دی تھوڑ نہ ڈیوے۔ میں زندگی بھر انہیں دا تھورائت رہساں۔ انہیں محسنیں دے ناں کجھ ایں طرح ہن۔

سردار حاجی سعد اللہ خان کھتران وہوا (تونسہ شریف)، سئیں سید انیس شاہ جیلانی محمد آباد (صادق آباد)، سئیں بشیر احمد بھٹائیہ لیاقت پور، سئیں حبیب اللہ اویسی لیاقت پور، سئیں رب نواز محمدی (ریڈیو پاکستان بہاولپور)، سئیں مولانا منظور احمد آفاقی تونسہ ڈیرہ غازی خان، سئیں اللہ بخش یاد ملتان، سئیں ممتاز خان بلوچ پروفیسر اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور، سئیں پروفیسر سید عصمت اللہ شاہ پروفیسر ایس۔ای کالج بہاولپور، سئیں ڈاکٹر گل عباس اعوان پرنسپل گورنمنٹ کامرس کالج کوٹ سلطان، سئیں ڈاکٹر مزمل حسین پرنسپل ڈگری کالج کوٹ سلطان (لیہ)، سئیں طاہر مسعود مہار کوٹ سلطان (لیہ)، سئیں حاجی ڈاکٹر حمید الفت ملغانی پروفیسر ڈگری کالج لیہ، سئیں شمشاد حسین سرائی لیہ، سئیں موسیٰ کلیم کوٹ سلطان، سئیں ظفر لشاری احمد پور شرقیہ، سئیں ابن الامام شفتر مرحوم احمد پور شرقیہ، سئیں ڈاکٹر عبدالحق جام پور، سئیں یوسف بھٹی جام پور، سئیں عبدالحمید تاج جام پور، سئیں جمشید کمتر رسول پوری (جام پور)، سئیں محمد اسلم رسول پوری جام پور، سئیں جاوید احسن مرحوم ڈیرہ غازی خان، سئیں مہر نور محمد تھند مرحوم لیہ، سئیں ڈاکٹر نواز شہانوی بھکر، سئیں ملک علی آصف ڈیرہ اسماعیل خان، سئیں سعید اختر سیال ڈیرہ اسماعیل خان، سئیں حفیظ گیلانی ڈیرہ اسماعیل خان، سئیں حبیب موہانہ ڈیرہ اسماعیل خان، سئیں ڈاکٹر لیاقت علی گمسی (دادو)، سئیں الطاف ملکانی حیدرآباد، سئیں پروفیسر سجاد حیدر پرویز مظفر گڑھ، سئیں فاروق فارس جام پور، سئیں خادم حسین کھوکھر لیہ، سئیں منظور بھنڈ لیہ، سئیں منشی منظور مرحوم لیہ، سئیں شیخ محمد اقبال لیہ، برادر بزرگ رحمت اللہ خان اوستہ محمد (بلوچستان)، فرزندان برادر بزرگ غلام مصطفیٰ خان، غلام مرتضیٰ خان، غلام مجتبیٰ خان، خلیل احمد خان، جمیل احمد خان، میجر عظمت اللہ خان، اللہ داد خان، محمد عدنان خان، محمد سلیمان خان، میڈے فرزندان ڈاکٹر عطاء الرحمٰن خان، ڈاکٹر ضیاء الرحمٰن خان، ڈاکٹر عتیق الرحمٰن خان، محمد نعمان طاہر، محمد ارسلان خان، احمد بلال خان، میڈے پوترے محمد معظم عطا، محمد منعم عطا، ڈاکٹر محمد زبیر، جہانزیب شاہ زیب خان، پروفیسر محمد شعیب خان، محمد حسیب خان، محمد غیب خان، محمد اریب خان، شاہ روز خان تے محمد علی خان، محمد حسن، شیخ اقرا کمپیوٹر لیہ، معبد الباسط کمپوزر لیہ، حسن رضا کھوکھر، نوا حسن فوٹو سٹیٹ لیہ۔ محمد نعیم خان لیہ۔

امان اللہ کاظم

وارڈ نمبر ۱۳، محلہ شیخاں والا c/o اسحاق کتاب گھر، جنوبی صدر بازار لیہ

فون نمبر 0334-6962905 0311-7272364

۲۷/ ستمبر ۲۰۱۳ء

پہلا بھاگ

اصطلاحاں

۱: اصطلاح: اصطلاح دا لغوی معنی ہے آپت وچ صلح کرݨ یا ہک ٻئے نال کہیں ڳالھ تے متفق تھیوݨ، تے ایندا مرادی معنی ہے کہیں علمی یا فنی گروہ دا کہیں لفظ دے عام (لغوی) معنیں کنوں علاوہ کہیں خاص مفہوم تے متفق تھی ونڄݨ۔

۲: حروفِ تہجی: او حروف جنہاں کنوں کہیں زبان وجود وچ آندی ہے او حروف اوں زبان دے حروفِ تہجی آکھیندن۔ ٻئے لفظیں وچ کہیں وی زبان کوں ٻولݨ، لکھݨ تے پڑھݨ کیتے جنہیں لفظیں دا سہارا گھدا ویندے او لفظ جنہاں حرفاں دا مجموعہ ہوندن انہیں حرفیں کوں حروفِ تہجی آکھیا ویندے۔

۳: حروفِ تہجی دی اہمیت: ہر زبان دے حروفِ تہجی دی لکھت (املا) اوندے لہجے دے اصولیں دے مطابق وضع کیتی ویندی ہے۔ ہر زبان آپݨے ارد گرد دیاں زباناں کنوں ضرور متاثر تھیندی ہے۔ ایہو واسطے جیڑھی وی کوئی زبان ہوندی ہے یا ہوندی ہئی ہر ویلے دی شروعات تھیندی ہے تاں او زبان آپݨے ارد گرد دیاں زباناں کنوں ضرور متاثر ہوندی ہے۔ ایہا وجہ ہے جو کہیں وی زبان وچ آس پاس دے مختلف زباناں دے حروفِ تہجی دا اثر ضرور شامل ہوندے۔ لسانیات دے ماہرین دے آکھݨ موجب ہر ہزاراں سال دے بعد آس پاس دیاں زباناں دے لفظیں تے لہجیں دی ملاوٹ دی وجہ کنوں کہیں وی زبان دے لفظیں دے تلفظ تے لہجے وچ تھوڑی بہوں تبدیلی ضرور تھی ویندی ہے۔ ٻئے لفظیں وچ ایں ڳالھ کوں ایں وی آکھیا ونڄ سڳدے جو "کہیں وی زبان دی بنت وچ آس پاس دیاں زباناں دے حروفِ تہجی وی بہوں کردار ادا کریندن" ایں ڳالھوں اساں جیڑھے ویلے سرائیکی زبان دی تاریخ تے اونڄی نظر نال نگاہ مریندے ہیں تاں ساکوں معلوم تھیندے جو سرائیکی زبان وچ عربی، فارسی، سندھی، اردو تے کئی ٻئیاں آریائی تے غیر آریائی زباناں دے ڈھیر سارے لفظ موجود ہن۔ ایہ وی حقیقت ہے جو سرائیکی زبان ہک بہوں قدیم زبان ہے ایندی قدامت بارے کوئی حتمی رائے تاں پیش نہیں کیتی ونڄ سڳدی پر ایہ ضرور آکھیا ونڄ سڳدے جو سرائیکی زبان وادیٔ سندھ دیاں قدیم ترین زباناں وچ شمار تھیندی ہے۔ حقیقت تاں ایہ ہے جیڑھاں جو تقریباً ساڈھے ترے ہزار سال قبل مسیح وچ (یعنی اڄ توں تقریباً ساڈھے پنج ہزار سال پہلوں بعض محققیں وچ ساڈھے ست ہزار سال پہلوں) دراوڑ ناں دی قوم جیڑھی جو تاریخ مطابق، دراوڑ

(تمام) ہندو وروم دے ساحلی علاقیں دی رہیا کوہ اتی وادی سندھ وچ وڑ آئی تاں ایتھوں دیں قدیم رہا کوں دیاں زباناں سرائیکی زبان نال بہوں مشابہت رکھیندیاں ہن ۔ محققین لسانیات دی تحقیق دے مطابق انہیں قدیم زبانیں وچ بے شمار سرائیکی لوظ پاتے ویندن ۔ تاں وت اے ڳالھ نشابر تھی کریں سامنے آ ویندی ہے جو سرائیکی زبان کئی ہزار سال قدیم ہے۔ اے وی ہک حقیقت ہے جو برصغیر ہندوستان دیاں اوزباناں جیہڑیاں جو سرائیکی دے بعد معرض وجود وچ آئین یا اوزباناں جیہڑیاں جو سرائیکی دیاں ہم عصر ہن سرائیکی لوظیں تے لہجے کنوں ضرور متاثر تھیسن ۔ جیں ویلے اساں سرائیکی حروف تہجی دی لسٹ تے غور کریندے ہیں تاں وت ساکوں معلوم تھیندے جو سرائیکی زبان دے حروف تہجی کئی ٻئیں زبانیں وچ وی پاتے ویندن ۔ ایندا مطلب اے وی تھی سڳدے جو یا تاں اوزباناں سرائیکی زبان کنوں متاثر ہن یا سرائیکی زبان انہیں زبانیں کنوں متاثر ہے۔ ݙوہیں ڳالھیں ممکن تھی سڳدیاں ہن۔

٭ سرائیکی زبان دے حروف تہجی: سرائیکی زبان دے حروف تہجی ݙو قسمی ہن۔

الف۔ مفرد حروف تہجی۔ ب۔ مرکب حروف تہجی۔

۱۔ مفرد حروف تہجی: سرائیکی زبان دے مفرد حروف تہجی اے ہن۔

1۔ ٻئے زبانیں کنوں گھدے ہوئے حروف تہجی۔ 2۔ خالص سرائیکی لہجے دے حروف تہجی۔

الف: ٻئے زبانیں کنوں گھدے ہوئے حروف تہجی: آ، ا، ب، پ، ت، ٹ، ث، ج، چ، ح، خ، د، ڈ، ذ، ر، ڑ، ز، ژ، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ک، گ، ل، م، ن، و، ہ، ھ، ی، ے۔ (۳۸)

ب: سرائیکی زبان دے خالص لہجے آلے حروف تہجی: ٻ، ڄ، ݙ، ڳ، ݨ۔ (۵)

۲۔ مرکب حروف تہجی: سرائیکی زبان دے مرکب حروف تہجی۔ بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، دھ، ڈھ، رھ، ڑھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ، وھ، ݨھ، نج (نون غنہ + ج)، نگ (نون غنہ + گ) = (۱۹)

ایں طرحاں مفرد تے مرکب حروف تہجی ملا کریں سرائیکی زبان دے حروف تہجی دی تعداد ۶۲ یعنی (۳۸+۵+۱۹) بݨدی ہے جیہڑی جو دنیا دے تمام زبانیں دے حروف تہجی دی تعداد کنوں زیادہ ہے۔ کہیں وی زبان دی وسعت دا اندازہ اوندے حروف تہجی دی تعداد کنوں وی لایا ونڄ سڳدے۔ سرائیکی زبان دے حروف تہجی دی تعداد کنوں اے اندازہ تھیندے جو سرائیکی زبان بہوں وسیع زبان ہے۔ ایندھ زبان دی وسعت تے بلاغت نال دنیا دی کئی زبان دی برابری نی تھی سڳدی۔ اے وی ہک حقیقت ہے جو ایندھ زبان وچ دنیا دے ٻئیں زبانیں دے لوظیں کوں اپݨے تصرف وچ آݨ دی پوری پوری صلاحیت موجود ہے جیہڑیاں زباناں سرائیکی لہجے دے لوظیں کوں اپݨاون تے انہیں دے تلفظ کوں ادا کرݨ دی صلاحیت نئیں رکھیندیاں۔ حیرت دی ڳالھ تاں اے ہے جو سرائیکی ٻولݨ آلے لوک دنیا دی کئی وی زبان اوندے لہجے دی پوری صحت نال ٻول سڳدن جیڑھاں جو سندھی زبان ٻولݨ آلیں کنوں علاوہ دنیا دی کوئی ہئی زبان ٻولݨ آلا سرائیکی زبان دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی کوں پوری صوتی صحت نال نئیں ٻول سڳدا کیوں جو سندھی تے سرائیکی زباناں جاڑیاں بھیݨیں ہن۔ انہیں زبانیں دا لوکرٹ رشتہ اڄاں تئیں قائم تے دائم ہے۔ ایندھ ڳالھ دی بنیادی وجہ اے وی ہے جو انہیں زبانیں دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی صوتی اعتبار نال ہک جہیں ہن جیڑھاں جو انہیں دے حروف تہجی دی لکھت

بھانویں جو لکھو نہ ڳیوں ہووں۔

۵: حرکات: زبر (َ) ، زیر (ِ) تے پیش (ُ) کوں حرکات آکھیا ویندے۔ جیڑھے حرف تہجی تے کوئی حرکت آوے تاں اونہہ حرف تہجی کوں متحرک آکھیا ویندے۔ زبر کہیں وی حرف تہجی دے اُتے، زیر ہیٹھ تے پیش اُتے ہوندے۔ زبر کوں عربی وچ "فتحہ" زیر کوں "کسرہ" تے پیش کوں "ضمہ" آکھیا ویندے۔ جیڑھے حرف تہجی تے زبر آوے اوکوں مفتوح، زیر آوے اوکوں مکسور تے پیش آوے اوکوں مضموم آکھیا ویندے۔

۶: جزم: اینہہ علامت کوں (۸) جزم آکھیا ویندے۔ بعض دفعہ اے علامت ایں وی (ہ) لکھی ویندی ہے۔ جیڑھے حرف تہجی تے جزم آوے اونہہ حرف تہجی کوں ساکن یا غیر متحرک آکھیا ویندے مثلاً عظمت (ع ظ م ت) ہِچ (ع تے م) متحرک ہن جڈاں جو (ظ تے ت) ساکن یعنی غیر متحرک ہن۔ اے علامت ہمیشہ حرف تہجی دے اُتے آندی ہے۔ یاد رہووے جو ساکن حرف تہجی ہمیشہ ڈو متحرک حروف تہجی دے درمیان آندے یا کہیں وی لوظ دا آخری حرف تہجی ہوندے۔ اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو کئی سہ حرفی یا سہ حرفی کنوں وڈے لوظ ہوندے جیندے الف کنوں پہلے حرف علت "ی" یا "و" متحرک ہووے تاں وت الف تے اوندے بعد آوݨ آلا حرف تہجی غیر متحرک ہوندے۔ مثلاً یار (ی ـ ا ـ ر) ، وات (و ـ ا ـ ت) ، پیار (پ ـ ی ـ ا ـ ر) ، شلوار (ش ـ ل ـ و ـ ا ـ ر) وغیرہ۔ ایویں ای غیر متحرک "و" یا غیر متحرک "ی" کنوں پہلا حرف تہجی متحرک تے آخری ساکن ہوندے مثلاً شور (ش ـ و ـ ر) ، زیر (ز ـ ی ـ ر) وغیرہ۔ اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو حروف علت (ا و ی) توڑے جو کہیں لوظ دے وچکار ہوون یا اخیر وچ ہوون انہیں تے کوئی حرکت (زبر، زیر، پیش، جزم، شد یا مد) نہیں لکھی ویندی۔

۷: تشدید: اے علامت (ّ) تشدید اکھیندی ہے۔ اے علامت ہمیشہ حرف تہجی دے اُتے آندی ہے۔ جیڑھے حرف تہجی تے تشدید آوے اوکوں (مشدّد) آکھیا ویندے۔ جیڑھے حرف تہجی تے تشدید آوے اونہہ حرف تہجی کوں ڈو دفعہ پڑھیا ویندے۔ پہلے حرف پہلی دفعہ ساکن تے ڈوجھی دفعہ متحرک شمار تھیندے مثلاً محبت (م ـ ح ـ ب ـ ب ـ ت) یا تنور (ت ـ ن ـ ن ـ و ـ ر) بروزن مفعول (ف ـ ع ـ و ـ ل) دے وزن تے اے لوظ یعنی محبت تے تنور چار حرفی دی بجائے پنج حرفی لوظ شمار تھیسن۔

۸: تنوین: جڈاں جو کہیں حرف تہجی دے اُتے ڈو زبراں (ً) ، ڈو پیش (ٌ) یا ہیٹھ ڈو زیریں (ٍ) آوݨ اوکوں تنوین آکھیا ویندے۔ انہیں علامتیں نال نون دی آواز پیدا تھیندی ہے۔ مثلاً خصوصاً، تقریباً، فوراً وغیرہ۔ تنوین ہمیشہ کہیں وی لوظ دے آخری متحرک حرف تہجی تے آندی ہے۔ زبر آلی تنوین کہیں وی اسم دی مفعولی حالت، زیر آلی تنوین اضافی حالت تے پیش آلی تنوین فاعلی حالت وچ آندی ہے۔ تنوین والے لوظ دے حرف تہجی کوں منون آکھیا ویندے۔

۹: الف ممدودہ: جیں وی الف دے اُتے مد (ٓ) آوے تاں اوکوں چھک کریں پڑھیا ویندے۔ جیویں جو آپ، آر، آس وغیرہ (آ) یعنی الف ممدودہ کوں ڈو الفیں دے برابر شمار کیتا ویندے جیندے وچوں پہلا الف متحرک تے ڈوجھا ساکن شمار تھیندے۔ مثلاً آپ (ا ا پ) بروزن فعل (ف ع ل) یعنی آپ، آر تے آس ڈو حرفی دی بجائے سہ حرفی لوظ شمار تھیسن۔

۱۰: الف مقصورہ: جیڑھا الف چھک کریں نہ پڑھیا ونجے "الف مقصورہ" اکھیندے مثلاً اَتر (ا ـ ت ـ ر) ، شوبا (ش ـ و ـ ب ـ ا)،

ا) ما را (ن ما ما نا) اے گالھ ضرور ذہن نشین رکھݨ چاہیدی ہے جو کہیں وی لفظ دے شروع وچ آوݨ آلا الف مقصورہ متحرک ہوندے جیویں جو "آنوڑ" دا الف تے کہیں لفظ دے وچکار یا اخیر وچ آوݨ آلا الف مقصورہ ساکن یا غیر متحرک ہوندے جیویں جو اور یا یا نا را دے اخیر یا وچکار آوݨ آلے "الف"۔

(۱) الف خفی الصوت:۔ اجھاں الف جیندی آواز الف مقصورہ کنوں وی گھٹ ہووے الف خفی الصوت اکھیندے۔ سرائیکی بولیندے ہوئیں اہو جیہیں بعض لفظیں دے اخیر وچ "اِن یا وِچ" یا "اے یا ہے" آندے جیکر کہیں لفظ دے وچ لکھے ہوئے ہوون "اِن یا وِچ" یا "اے یا ہے" کوں پورا پورا لکھیا ویندے تاں تحریر وچ کئی خوبصورتی پیدا نہیں تھیندی تے بعض اوقات قاری پڑھدے ہوئیں اونہہ تحریر کوں روانی نال نہیں پڑھ سگدا اٹک ونج جاندے تنگ تھیندے۔ ایں واسطے اجھیں لفظیں یعنی (اِن تے وِچ دے الف تے واؤ تے اے تے ہے دے الف تے ہاء ہوز) کوں حذف کر کے انہیں دی جاء تے ہمزہ مکسورہ (ءِ) یعنی (زیر آلا ہمزہ) لا ڈتا ونجے تاں جو تحریر وچ روانی تے خوبصورتی پیدا تھی ونجے۔ مثلاً گھر اِن یا گھر وِچ دی بجائے گھرءِ وچ کون ہے یا کون اے دی بجائے کونءِ تے کون ان یا کون اِن دی بجائے کونءِن وغیرہ وغیرہ۔ (ایندی مزید وضاحت کیتے "یارہواں بھاڳ" پڑھو)۔

ایویں ای "او یا ہو" دے الف یا ہائے ہوز کوں ہٹا کر ہمزہ مضموم (ءُ) یعنی (پیش آلا ہمزہ) نال بدل ڈتا ونجے تاں اے زیادہ مستحسن ہے۔ مثلاً آندے پئے او یا آندے پئے ہو کوں (آندے پئےءُ) لکھݨ نال تحریر وچ حسن تے روانی پیدا تھی ویندی ہے۔ اے گالھ وی ذہن نشین رکھݨ چاہیدی ہے جو "ہمزہ" بجائے خود وی الف خفی الصوت شمار کیتا ویندے۔ مثلاً کئی تے کوئی تے آوݨ آلا ہمزہ (ء) صوتی اعتبار نال "الف خفی الصوت" ہے۔ لہذا "اِن یا وِچ" یا "اے یا ہے" یا "اِن یا اِن" دے الف تے واؤ یا الف تے ہائے ہوز دی جاء تے (ہمزہ مکسورہ یعنی ءِ) لاوݨ تے "او یا ہو" دے الف تے ہائے ہوز دی جاء تے (ہمزہ مضموم یعنی ءُ) لاوݨ وچ کئی قباحت پیدا نہیں تھیندی بلکہ تحریر زیادہ خوبصورت تے رواں تھی ویندی ہے۔

"الف خفی الصوت" دی مزید وضاحت کیتے اتھاں ہک ٻئی توجیہہ وی پیش کیتی ویندی ہے تاں جو ایندے سمجھݨ وچ مزید اسانی رہووے۔ پہلے اے گالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو "حروف علت" ݙو قسمی ہوندن۔ ہکو وݙے حروف علت (ا و ی) تے ݙوجھے چھوٹے حروف علت (زبر، زیر، پیش)۔ حروف علت دراصل ادھ حروف تہجی ہوندن جنہیں دی آواز نہایت ای کمزور تے مدھم ہوندی ہے۔ جیویں جو چھوٹے حروف علت (زبر، زیر، پیش) دی آواز وݙے حروف علت دی آواز کنوں ادھی ہوندی ہے۔ ݙوجھے لفظیں وچ زبر دی آواز الف دی آواز دی ادھی، زیر دی آواز "ی" دی آواز دی ادھی تے پیش دی آواز "واؤ" دی آواز دی ادھی ہوندی ہے۔ ہک ٻئی اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو ڈوے جو عربی حروف تہجی وچ ہمزہ "ء" کوں ہک حرف تہجی دا درجہ ڈتا ویندے پر ایندی آواز الف دی آواز دی ادھ دے برابر ہوندی ہے۔ ݙوجھے لفظیں وچ زبر دی آواز تے ہمزہ دی آواز تقریباً ہکو جیہی ہوندی ہے۔ لہٰذا الف خفی الصوت یعنی (ء) دی آواز ۱/۲ = (الف + ی) دی آواز تے ءُ دی آواز ۱/۲ = (الف + پیش) دی آواز۔ ساکوں سرائیکی اہل قلم "ءِ" کوں "اے" تے "ءُ" کوں "او" لکھدن۔ جیویں جو اے دی آواز = الف + ی تے او دی آواز = الف + "واؤ" دے برابر ہوندی ہے۔ ݙوجھے لفظیں وچ اے دی آواز = ۲ (ءِ) تے او دی آواز = ۲ (ءُ)۔ یا ایں آکھیا ونج سگدے جو اے تے او دی آواز ءِ، ءُ کنوں ݙو ڳݨی

ہوندی ہے۔ ایں اتھاں اے ڳالھ نشابر تھی کے سامنے آ ڳئی ہے جو اے تے اوں سرائیکی زبان دی صوتی ضرورت کوں پورا نھیں کریندے بلکہ تحریر دی روانی وچ مزاحم تھیندن۔ جیڑھاں جو ہے تے او سرائیکی زبان دی صوتی ضرورت دے عین مطابق ہن بلکہ ہے تے او (یعنی الف مخفی الصوت) دا استعمال قابل ستائش وی ہے کیوں جو ایندے استعمال نال نہ صرف تحریر وچ روانی پیدا تھیندی ہے بلکہ اوندی خوبصورتی وچ اضافہ وی تھیندے۔

۱۲: واؤ معروف: کہیں وی لوظ دی ابتداء، وچکار یا اخیر وچ آون آلی "واؤ" جیہڑی جو کھل کریں پڑھی ونڄے "واؤ معروف" آکھیندی ہے۔ جیویں جو نُور (نُ ؤ ر)، نُورا (نُ ؤ رَ ا) نُورو (نُ ؤ رُ ؤ)، وجود (وَ جُ ؤ د)، واضو (وُ ضُ ؤ) وغیرہ وچ آون آلی واؤ۔ کہیں لوظ دی ابتدا وچ آون آلی واؤ تے بذات خود پیش (ُ) آندے جیویں جو وجود تے واضو دی واؤ معروف۔ جیڑھاں جو کہیں وی لوظ دے وچکار یا اخیر وچ آون آلی واؤ معروف کنوں پہلے حرف تہجی اتے پیش آندے۔ پر "واؤ معروف" بذات خود غیر متحرک ہوندی ہے۔ جیویں جو اتے ڈتے ڳئے لوظ نور، نورا، نورو، وجود تے واضو وغیرہ وچ آون آلی "واؤ"۔

۱۳: واؤ مجہول: کہیں وی لوظ دے شروع، وچکار یا اخیر وچ آون والی انھیں "واؤ" جیہڑی کھل کریں نہ پڑھی ونڄے "واؤ مجہول" آکھیندی ہے۔ جیویں جو زور، شور، روال، دوات، دور، ڈھول، ڳلو، مجو وغیرہ وچ آون آلی واؤ۔

۱۴: واؤ معدولہ: انھیں "واؤ" جیہڑی جو لکھی تاں ونڄے پر پڑھی نہ ونڄے "واؤ معدولہ" آکھیندی ہے۔ جیویں جو خود، خوش، خواب وغیرہ وچ آون آلی واؤ۔ واؤ معدولہ دے تلوں زیر دا نشان یک خط کھچ ڈتا ویندے۔

۱۵: ہائے مختفی یا ہائے مخفی الصوت: انھیں ہائے ہوز (ہ) جیہڑی جو کھل کریں نہ پڑھی ونڄے ہائے مختفی یا ہائے مخفی الصوت آکھیندی ہے۔ جیویں جو کنہ، یہ، ہفتہ، کمہ، اکچہ، اوسہ، ڈکھ، خرچہ، کینہ، حسینہ، حادثہ، فاصلہ وغیرہ وچ اخیر تے آون آلی ہائے ہوز۔ اے ڳالھ یاد رکھن آلی ہے جو کہیں وی لوظ دے اخیر وچ آون آلی مخفی الصوت ہائے ہوز شعر دی تقطیع کریندیں ہوئیں ڳݨے ویندی ہے۔ ڈوجھے لوظیں وچ حذف کر ڈتی ویندی ہے یا اے الف دی صورت اختیار کر کے آپݨاں وجود ضائع کر ڈیندی ہے۔ جیویں جو اتے ڈتے ڳئے لوظیں دے اخیر وچ آون آلی ہائے ہوز۔ ڈوجھی اے ڳالھ جو کنویں حروف تہجی (یعنی انھیں حروف تہجی جنھیں دے سرے تھیں ہلدے مثلاً د، ڈ، ذ، ر، ڑ، ز، ژ تے و) دے اخیر وچ آون آلی ہائے ہوز دی مخفی الصوت ہوندی ہے پر شرط اے ہے جو ہائے ہوز کنوں پہلے آون آلا کنواں حرف تہجی متحرک ہووے۔ جیویں جو پردہ، ملڈہ، گردہ، جلاوہ تے پیزہ وغیرہ۔

۱۶: ہائے ملفوظی یا ہائے جلی الصوت: انھیں ہائے ہوز جیہڑی جو کھل کریں پڑھی ونڄے ہائے ملفوظی یا ہائے جلی الصوت آکھیندی ہے۔ مثلاً نہ، منہ، مجھ، منہ، منہ، دیہ، دیہ، کیچہ، ہاتھ، دانہ، اوتھہ، قریہ، قریہ، گواہ، گناہ، واہ، روہ، بہو، گروہ وغیرہ وچ آون آلی ہائے ہوز۔ اے ڳالھ یاد رہووے جو شعر دی تقطیع کریندیں ہوئیں ہائے جلی الصوت حذف نھیں تھیندی بلکہ شمار کیتی ویندی ہے۔ یا تاں کہیں وی لوظ دی ہائے ہوز کنوں پہلے آون آلا حرف تہجی ہے کر حرف علت (یعنی الف، ی، و یا نون غنہ) ہووی (جیہڑا جو ہمیشہ غیر متحرک یعنی ساکن ہوندے) تاں او ہائے ہوز ہائے جلی الصوت اکھیسی پر ڈو حرفی لوظ تے اے قانون لاگو نھیں تھیندا جیویں جو اتے مثال وچ ڈتے ڳئے ڈو حرفی لوظاں ڄھے وچ سمجھدن دیہہ (دوے ملا) کاہنہ (ک پ ملا ن ملا)، بوہ (ب و ہ)، پیہ،

وِدھ، مُنہ (مں من مو) مُنہ (م من مو) وغیرہ وچ (ں، و، ں) ہائے ہوز کنوں پہلے آ ڳئی ہے ایں واسطے ہائے ہوز جلی الصوت لکھیسی۔

ہائے خفی الصوت تے جلی الصوت دی املا کوں متشابہ کرݨ وی ضروری ہے۔ جے کر انہاں دی املا درست نہ ہوسی تاں وت انہاں دا کہیں ہے، کن نکھیڑ ایہوں اوکھا تھی ویسی۔ لکھت دے لحاظ نال ہر حرف تہجی دیاں ترے شکلاں ہوندیاں ہن یعنی (۱) ابتدائی شکل (۲) درمیانی شکل (۳) آخری شکل۔ ہائے ہوز دیاں اے مطلوبہ ترے شکلاں ایں ہن۔

ا۔ ابتدائی شکل: ہ مثلاً ہر، ہوا، ہتھی، ہوا، ہاکا وغیرہ۔

ب۔ درمیانی شکل: ہر مثلاً بہت، بہار، بھوری وغیرہ۔

ج۔ آخری شکل: " " " " (ـہ، ہ) ہائے ہوز دی اے آخری شکل بہوں اہم ہے کیوں جو لکھاری ہمیشہ ایندی لکھت وچ غلطی دے مرتکب تھیندن۔ ہائے ہوز دی اے (ـہ) پہلی شکل ہمیشاں ہائے خفی الصوت کیتے استعمال تھیندی ہے جیویں جو آرنگلہ، ایہو جیہاں مثالاں ڈِتیاں ڳئین۔ جڈاں جو ڈوجھیاں ڈو شکلاں (ہ، ہ) ہائے جلی الصوت کیتے استعمال تھیندن جیویں جو آرنگلہ، ایہو جیہاں مثالاں ڈِتیاں ڳئین۔ ہائے خفی الصوت کوں ہائے جلی الصوت آلی کار تے ہائے جلی الصوت کوں ہائے خفی الصوت وانگوں لکھݨ سراسر غلط ہے۔ جے کر انہاں دی شکل کوں بدل ڈِتا ونڄے تاں وت لفظاں دا درست تلفظ کرݨ اوکھا تھی ویسی۔

۴۔ ہائے ڈو چشمی یا ہائے مخلوطی: ہائے ڈو چشمی یعنی ڈو اکھیں آلی ہائے ہوز یا ہائے مخلوط (ھ) خط نستعلیق وچ لکھے گئے کہیں وی لفظ دے آغاز، درمیان یا اخیر وچ آوے تاں اصل مجرد شکل یعنی "ھ" وچ نہیں لکھی ونڄ سڳدی۔ مثال دے طور تے ہوا کوں ھوا تے گروہ کوں گروھ لکھݨ درست کائنی۔ البتہ خط نسخ وچ لکھے ڳئے لفظاں دے شروع، درمیان تے اخیر وچ ایہ اصل شکل "ھ" وچ لکھی ونڄ سڳدی ہے۔ سندھی زبان چونکہ عربی وانگوں خط نسخ وچ لکھی ویندی ہے ایں سانگے سندھی زبان وچ ایہ ڈو اکھیں آلی ہائے مخلوط اپݨی پوری شکل وچ استعمال تھیندی ہے۔ دراصل ایندی صرف ہک ابتدائی شکل ہے جڈاں جو ایندی کئی درمیانی شکل ہے تے نہ ای کئی اخیری شکل۔ سرائیکی زبان دا رسم الخط چونکہ نستعلیق ہے ایں واسطے ڈو اکھیں آلی یا ہائے مخلوطی "ھ" سرائیکی زبان دے کہیں وی لفظ دے آغاز، درمیان یا اخیر وچ آوے تاں اصل مجرد شکل وچ نہیں لکھی ونڄ سڳدی۔ لاہور کوں لاھور، شہر کوں شھر یا بہار کوں بھار نہیں لکھیا ونڄ سڳدا۔ البتہ کجھ مفرد حروف تہجی دے نال پیوستہ کر کے مرکب حروف تہجی بݨائے ونڄ سڳدن مثلاً ب، پ، ت، ٹ، ث، ج، چ، د، ڈ، ر، ڑ، ک، گ، ل، م، ن، و، ی نال پیوستہ کر کے بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، دھ، ڈھ، رھ، ڑھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ، وھ، یھ، مرکب حروف تہجی بݨائے ویندن۔ انہاں مرکب حروف تہجی دی تعداد ستارھاں (۱۷) ہے۔ جڈاں جو ترے ڈو تے ڈھیڑے مفرد حروف تہجی نال ڈو اکھیں آلی ہائے ہوز "ھ" پیوستہ تھی ویندی ہے تاں وت انہاں کوں تروڑ نہیں لکھیا ونڄ سڳدا یعنی بھ دی "ب" کنوں "ھ" جدا نہیں کیتی ونڄ سڳدی۔ ڈو ڈوجھے لفظاں وچ ایہ ڈو تے ڈیڈھ ستارھاں مرکب حروف تہجی کنوں "ھ" نہ جدا کر کے لکھی ونڄ سڳدی ہے تے نہ پڑھی ونڄ سڳدی ہے۔

ڈکھالے ویچے جو سال ہے اردو تے سرائیکی زبان دے اکثر لکھاری آپݨی لکھت وچ "ھ" دا استعمال اکثر غلط کریندن۔

اے استعمال اتنا غلط تھی ڳئے جو وݙے وݙے حماندرے لکھاری وی غیر محسوس طور تے اے غلطی کریندن ۔ ݙو واٹھیں آلی "ھ" دی غلط تھاں
وچ تاں وکھری لکھت جائز ہے پر خط نستعلیق وچ ابجدی بھر دشل وچ املا سراسر غلط ہے۔ لطف دی ڳالھ تاں اے ہے جو فارسی، اردو
تے سرائیکی لکھیں وی لکھاریں دی "ھ" دی درست املا دے پاسے توجہ نسیں ݙتی۔ شاید ایندی وجہ اے ہووے جو ابجدی سنگدی ہو جاوے لوک
"ھ" کوں ہک منفرد حرف تہجی شمار کریندن پر اے خیال سراسر غلط ہے کیوں جو خط نستعلیق وچ کہیں وی لفظ دے آغاز، درمیان یا اخیر
وچ ایکوں ابجدی بھر دشل "ھ" نال لکھݨ درست کائنی جیویں جو اتے ݙتیاں ڳئیاں مثالیں وچ لکھیا ڳئے۔ بے کوں "ھ" لکھݨ وی غلط ہے

۱۸: یائے معروف: جیڑھی "ی" کمل کر تے پڑھی ونڄے "یائے معروف" اکھیندی ہے۔ مثال دے طور تے فقیر (ف، ق، ی، ر)، تعریف (ت، ع، ر، ی، ف) تے تصویر (ت، ص، و، ی، ر) وچ آوݨ آلی "ی"۔ لہذا "ی" کوں یائے معروف یا ݙوجھے لفظیں وچ "چھوٹی ی" آکھیا ویندے۔

۱۹: یائے مجہول: جیڑھی "ے" کمل کر تے نہ پڑھی ونڄے۔ "یائے مجہول" اکھیندی ہے۔ مثلاً دلیر (د، ل، ے، ر) قریب (ق، ر، ے، ب)، پیٹ (پ، ے، ٹ) وچ آوݨ آلی "ے" لہذا "ے" یعنی وݙی یے کوں یائے مجہول آکھیا ویندے۔ ایں واسطے سرائیکی وچ "ی" تے "ے" کوں ہک جداگانہ حرف تہجی شمار کیتا ویندے۔

۲۰: یائے خفی الصوت: یائے خفی الصوت دا استعمال سرائیکی زبان وچ بہوں اہم ہے۔ کیوں جو کہیں وی لفظ دے تلفظ وچ یائے خفی الصوت بہوں اہم کردار ادا کریندی ہے۔ یائے خفی الصوت دا تصور صرف سرائیکی زبان وچ ای پاتا ویندے۔ سرائیکی کنوں علاوہ کہیں ٻئی زبان وچ یائے خفی الصوت دا وجود کائنی۔ سرائیکی زبان دے لکھاریں کوں یائے خفی الصوت دے استعمال تے دسترس رکھݨ بہوں ضروری ہے۔ خصوصاً سرائیکی زبان دے شعراء کیتے ایندے استعمال تے کما حقہ دسترس رکھݨ ضروری ہے۔ لطف دی ڳالھ تاں اے ہے جو سچے سرائیکی زبان دے دانشور اجاں تئیں یائے خفی الصوت کوں ہک وکھرا حرف تہجی منن یا نہ منن دی بحث وچ پھسے ہوئن تے نال ای ایندی املا وی اجاں تئیں متنازعہ ہے۔ اے ڳالھ ضروری تاں نسیں جو یائے خفی الصوت کوں ہک وکھرا حرف تہجی منیا ونڄے پر اے ضروری ہے جو ایندی کئی نہ کئی املا ضرور مقرر کر ݙتی ونڄے۔ حضرت خامی بہاولپوری تاں ایندی املا "یٰ" کیتی ہے جڈاں جو میݙے نزدیک ایندی لکھت "یؐ" ہووݨی چاہیدی ہے۔ کیوں جو الٹی جزم "ؐ" الف خفی الصوت دی آواز ݙیندی ہے۔ لہذا بے کوڑ تے "ی" دے اتے "الٹی جزم (ؐ)" لا ݙتی ونڄے تاں اے "ی" یعنی یائے معروف دی آواز کوں مدغم کر ݙیسی۔ لہذا "ی" تے "الٹی جزم (ؐ)" کوں لاوݨ یائے خفی الصوت دے مقصد کوں پورا کریندی ہے۔ اتھاں یائے خفی الصوت دی املا دے کجھ اصول بیان کیتے ویندن تاں جو ایندے وجود کوں تسلیم کیتا ونڄ سڳے۔

الف: جنہاں مصادر جنہیں کنوں ماضی مطلق معروف بݨائے ویندن انہاں دی مصدری علامت ہٹاوݨ دے بعد جے کئیں "یا" دا ہجا بݨ ضروری تھی ونڄے تاں وت اوں "یا" دی "ی" کوں یائے خفی الصوت "یؐ" نال لکھݨ ضروری تھی ویندے کیوں جو سرائیکی زبان وچ ایجھے لفظاں دا تلفظ ایویں ای کیتا ویندے۔ مثلاً لکھݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف "لکھیا" سمجھݨ کنوں "سمجھیا" تے کھیݙݨ کنوں "کھیݙیا" وغیرہ۔ جے کر ماضی مطلق معروف "لکھیا" کوں "لکھیا" "سمجھیا" کوں "سمیا" تے کھیݙیا کوں "کھیݙیا" یعنی

انھیں اوٹھیں وی "یائے مخفی الصوت" کوں "یائے جلی الصوت" نال لکھیا تے پڑھیا ویسی تاں وت اے لوظ سرائیکی دی بجائے پنجابی زبان دے لوظ بݨ ویسن۔ اے پہلو بکل صحیح ہے جو لازم مصدر کوں متعدی تے متعدی مصدر کوں متعدی المتعدی بݨا کریں ماضی مطلق معروف بݨیندیں ہوئیں "یا" "دی" "ی" کوں "یائے جلی الصوت" نال لکھیا تے پڑھیا ویندے۔ مثلاً لکھݨ مصدر کوں متعدی لکھاوݨ تے متعدی المتعدی لکھواوݨ بݨدے تے انھیں مصادر کوں ماضی مطلق معروف "لکھایا" "یا" "لکھوایا" بݨسی۔ لہٰذا انھیں اوٹھیں کوں "یائے مخفی الصوت" دی بجائے "یائے جلی الصوت" نال لکھیا تے پڑھیا ویسی۔

ب: متعدی مصادر کوں جیڑھا ماضی مطلق معروف بݨائی ونجے تے اوکوں جملے وچ استعمال کیتا ونجے تاں جے کہیں جملے دا مفعول جمع مونث ہووے تاں ماضی مطلق معروف دا صیغہ جمع غائب مونث بݨیندیں ہوئیں یائے مخفی الصوت دا استعمال کیتا ویندے۔ مثلاً متعدی مصادر لکھݨ، پڑھݨ تے کھاوݨ کوں ماضی مطلق معروف وچ ڈتے ڳئے کجھ جملے ملاحظہ تھیوݨ۔

۱	اسلم چٹھی لکھی ،	اسلم چٹھیاں لکھیاں	(چٹھیاں بطور مفعول جمع مونث)
۲	میں کتاب پڑھی ،	میں کتاباں پڑھیاں	(کتاباں بطور مفعول جمع مونث)
۳	اوں روٹی کھادھی ،	اوں روٹیاں کھادھیاں	(روٹیاں بطور مفعول جمع مونث)

ج: کہیں وی لازم مصدر کوں ماضی مطلق معروف دے صیغے جمع غائب مونث، جمع حاضر مونث تے جمع متکلم مونث وچ ہمیشاں یائے مخفی الصوت ای استعمال تھیندی ہے۔ مثلاً ورکݨ، سمݨ تے روواݨ مصادر کوں ماضی مطلق معروف دے مطلوبہ صیغے کجھ ایں تھیسن۔

مصدر	صیغہ جمع غائب مونث	صیغہ جمع حاضر مونث	صیغہ جمع متکلم مونث
ورکݨ	اوورکیاں	تساں ورکیاں	اساں ورکیاں
سمݨ	اوسمیاں	تساں سمیاں	اساں سمیاں
روواݨ	اورنیاں	تساں رنیاں	اساں رنیاں

د: کہیں وی لازم یا متعدی مصدر کوں فعل حال معروف دے صیغے جمع غائب مونث، جمع حاضر مونث تے جمع متکلم مونث وچ ہمیشاں یائے مخفی الصوت استعمال تھیندی ہے مثال دے طور تے سمݨ، کھاوݨ تے لکھݨ مصادر کوں فعل حال معروف دے مطلوبہ صیغے کجھ ایں تھیسن۔

مصدر	صیغہ جمع غائب مونث	صیغہ جمع حاضر مونث	صیغہ جمع متکلم مونث
سمݨ	او سمدیاں ہِن	تساں سمدیاں ہو	اساں سمدیاں ہیں
کھاوݨ	او کھاندیاں ہِن	تساں کھاندیاں ہو	اساں کھاندیاں ہیں
لکھݨ	او لکھدیاں ہِن	تساں لکھدیاں ہو	اساں لکھدیاں ہیں

ر: انھیں لازم یا متعدی مصادر جنھیں کوں ماضی مطلق معروف بݨیندیں ہوئیں اخیر وچ "یا" آوے تاں وت لازم مصادر کوں ماضی قریب معروف مذکر دے سارے صیغے تے مونث دے صیغے جمع غائب، جمع حاضر تے جمع متکلم وچ پر متعدی مصادر دے

مذکر تے مونث دے سارے صیغیاں وچ آون آلی "ی" یائے مخفی الصوت لکھی تے پڑھی ویسی مصادر ورکݨ تے مارݨ کن ماضی قریب معروف دے مطلوبہ صیغے کجھ ایں ہن۔

مصدر	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ورکݨ (مذکر)	اوورکیا	اوورکیٖن	توں ورکیٖں	تساں ورکیٖے وے	میں ورکیاں	اساں ورکیٖے ہے
ورکݨ (مونث)	اوورکی	اوورکیٖن	توں ورکیٖں	تساں ورکیٖں وے	میں ورکی آں	اساں ورکیٖں ہے
مارݨ (مذکر)	اوںہ ماریٖے	انھیں ماریٖے	توں ماریٖے	تساں ماریٖے	میں ماریٖے	اساں ماریٖے
مارݨ (مونث)	اوںہ ماریٖے	انھیں ماریٖے	توں ماریٖے	تساں ماریٖے	میں ماریٖے	اساں ماریٖے

ی: کہیں وی مصدر کن اسم حالیہ بݨیندے ہوئیں یائے مخفی الصوت دا استعمال کیتا ویندے۔ مثلاً لکھݨ مصدر کنوں اسم حالیہ لکھدیٖں ہوئیں یا لکھدیٖں لکھدیٖں بݨدے۔ لہٰذا انھیں ݙوہائیں لفظیں وچ استعمال تھیوݨ آلی یائے معروف "ی" یائے مخفی الصوت شمار تھیسی۔

ص: کوئی وی مونث اسم جیندے اخیر وچ یائے معروف "ی" ہووے اوندی جمع بݨیندیں ہوئیں یائے مخفی الصوت دا استعمال تھیندے مثلاً وائی کن وائیاں۔ چٹھی کن چٹھیاں تے روٹی کن روٹیاں وغیرہ۔

ک: کوئی وی مونث اسم جیندے اخیر وچ یائے معروف "ی" ہووے اوندی جمع تسبیقی بݨیندیں ہوئیں یائے مخفی الصوت دا استعمال تھیندے مثلاً وائی کن وائیں۔ چٹھی کن چٹھیں تے روٹی کن روٹیں وغیرہ۔

ل: ماضی قریب معروف دا کوئی اجھاں جملہ جیندا فعل متعدی تے جیندا فاعل کوئی اجھاں اسم ہووے جیندے اخیر وچ یائے معروف "ی" ہووے تاں وت اوندے فاعل دی جمع بݨیندیں ہوئیں یائے مخفی الصوت دا استعمال تھیندے مثلاً موچی چم چھلیٖے، ورزی جوڑا سیتے، ݙاچی پاݨی پیتے۔ انھیں جملے ہن جنھیں دے فعل چھلیٖے (چھلݨ مصدر)، سیتے (سیوݨ مصدر)، پیتے (پیوݨ مصدر) متعدی ہن تے فاعل موچی، ورزی تے ݙاچی ہن۔ لہٰذا فاعلیں کوں جمع بݨیندیں ہوئیں اے جملے کجھ ایں لکھیسن۔ موچیٖں چم چھلیٖے۔ ورزیٖں جوڑا سیتے تے ݙاچیٖں پاݨی پیتے۔ انھیں فاعلیں وچ استعمال تھیوݨ آلی یائے معروف "ی" یائے مخفی الصوت بݨ گئی ہے۔

۲۱: حروف ابجد: عربی زبان دے حروف تہجی جیندی تعداد اٹھاویہ ہے۔ انھیں کوں اٹھ لفظیں وچ جمع کر ݙتا ڳئے تے وت ہر حرف تہجی دی ہک قیمت وی مقرر کر ݙتی ڳئی ہے۔ انھیں کوں حروف ابجد وی آکھیا ویندے اوہ ایہ ہن ابجد، ہوز، حطی، کلمن، سعفص، قرشت، ثخذ، ضظغ۔

حروف ابجد دیاں قیمتاں کجھ ایں ہن

ابجد	ا	ب	ج	د
عددی قیمت	١	٢	٣	٤

ہوز	ہ	و	ز
عددی قیمت	۵	٦	۷

حطی	ح	ط	ی، ے
عددی قیمت	۸	۹	۱۰

کلمن	ک	ل	م	ن
عددی قیمت	۲۰	۳۰	۴۰	۵۰

سعفص	س	ع	ف	ص
عددی قیمت	٦۰	۷۰	۸۰	۹۰

قرشت	ق	ر	ش	ت
عددی قیمت	۱۰۰	۲۰۰	۳۰۰	۴۰۰

ثخذ	ث	خ	ذ
عددی قیمت	۵۰۰	٦۰۰	۷۰۰

ضظغ	ض	ظ	غ
عددی قیمت	۸۰۰	۹۰۰	۱۰۰۰

عربی زبان دے ساتھ ایہ حروف ابجد دے علاوہ فارسی زبان دے زائد حروف اے ہن: پ، چ، گ، ژ (۴)

اردو زبان دے فارسی حروف ابجد کن زائد حروف اے ہن: ٹ، ڈ، ڑ (۳)

سرائیکی زبان دے اردو حروف ابجد کن زائد حروف اے ہن: ٻ، ڄ، ڋ، ڳ، ݨ (۵)

عربی کنوں سرائیکی زبان دے زائد حروف ابجد ایہ ہن: ٻ ٻھ ٹ ڄ ڃ ڈ ڋ ڑ ڳ ڱ ں (۱۲)
سرائیکی حروف ابجد دی قیمت کجھ ایں مقرر تھیسی: ٻ تے پ کوں ب نال رکھ کے انہیں دی قیمت ۲ مقرر تھیسی کیوں جو "ب" دی قیمت ۲ ہے۔ ٹ کوں ت نال لکھ کریں ایندی قیمت ۴۰۰ ڄ تے چ کوں ج نال لکھ کریں انہیں دی قیمت ۳ ڈ تے ڋ کوں د نال رکھ کریں انہیں دی قیمت ۴، ڳ تے گ کوں ک نال رکھ کریں انہیں دی قیمت ۲۰ تے ڻ کوں ن نال رکھ کریں ایندی قیمت ۵۰ مقرر تھیسی۔

ہندی لہجے آلے مرکب حروف تہجی جیہڑے جو ہائے مخلوط "ھ" نال ملا کریں بݨدے، کجھ ایویں ہن بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، دھ، ڈھ، رھ، ڑھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ، وھ، یھ، انہیں حروف کنوں علاوہ سرائیکی لہجے دے مرکب حروف تہجی ٻھ، ڄھ، ڳھ، ڋھ وی ہن۔ انہیں حروف دی قیمت معلوم کرݨ کیتے ݙیکھو ایں ویں باب دا پہلا آرٹیکل۔

۲۲: حروف علت: علت دا لغوی معنی بیمار، کمزور تے ضعیف دے ہن۔ انہیں حروف تہجی جنہیں دی آواز مدھم تے کمزور ہے حروف علت آکھیندن۔ حروف علت صرف ترے ہن۔ جیہڑے جو ایہ ہن۔ "ا، و، ی" حروف علت کنوں علاوہ باقی تمامی صحیح حروف تہجی آکھیندن۔ ہے کوئی حروف علت تے زبر (ــَ) زیر (ــِ) یا پیش (ــُ) دی حرکت آونجے تاں وت ایہ حروف وی صحیح حروف شمار تھیندن۔ اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو جیکر حروف علت کہیں لفظ دے شروع وچ آونجن تاں وت او خود بخود متحرک تھی ویندن تے صحیح حرف تہجی بݨ ویندن جیویں جو انور (الف مفتوح) دا الف، وڈی (واؤ مضموم) دی "واؤ" تے یقین (ی، ق، ن) دی "ی" متحرک تھی کریں صحیح حرف تہجی بݨ ڳئی ہے۔ ایہ تاں کئی وی حرف علت کہیں وی متحرک حرف تہجی دے بعد آکریں اوندی آواز کوں مزید ودھا ݙیندے جیویں جو دارا (دال مفتوح) دے الف متحرک "د" تے "ر" دی آوازاں کوں تے روئی (ر، و، ء، ی) وچ "و" تے "ی" "ر" تے ء دی آوازاں کوں ودھا ݙیندن۔

۲۳: نون: حرف تہجی "ن" دا تلفظ ݙو قسمی ہے۔

1- متحرک 2- ساکن

جیہڑی نون تے کوئی نہ کوئی حرکت آونجے تاں وت اونہہ "ن" کوں متحرک آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے نعمت (ن، ع، م، ت) ، نور (ن، و، ر) تے انار (ا، ن، ا، ر) دی نون۔ تے جیہڑی نون تے جزم "ــْ" ہووے اوکوں ساکن نون آکھیا ویندے۔ کہیں وی لفظ دے آخر وچ آوݨ آلی نون ہمیشہ ساکن ہوندی ہے۔ مثلاً کون (ک، و، ن) یعنی کم عقل دی نون، یا دامن (د، ا، م، ن) ، دشمن (د، ش، م، ن) ، دامن (ا، م، ن) دی نون۔

غیر رکھن اچاں وفاداری دی کجھ امید ہے
پر بھرا دے سر دا دشمن اج بھرا لگدے میکوں (امان اللہ کاظم)

ایں شعر وچ رکھن تے دشمن دی نون ساکن ہے۔

۲۴: نون غنہ: نون ساکن ݙو قسمی ہے پہلی او نون ساکن جیہڑی جو اتے بیان کیتی ڳئی ہے تے ݙوجھی نون ساکن کوں نون غنہ آکھیا ویندے۔ نون ساکن تے نون غنہ وچ ہک وݙا فرق ہے۔ نون ساکن کوں کہیں وی شعر دی تقطیع وچ شامل کیتا ویندے جیہڑی اں جو نون

غنہ حذف تھی ویندی ہے۔ آ تے ہݨ ٻئے شعر دی تقطیع ملاحظہ ہووے پہلا مصرعہ۔

غیر کن ایہاں وفاداری دی کجھ امید ہے

غ ۔ ی ۔ ر ۔ ک ۔ ن ۔ ا ۔ ج

غیر کن ایہ (فاعلاتن) ۔ ف ۔ ا ۔ ع ۔ ل ۔ ا ۔ ت ۔ ن

ہ ۔ ا ۔ و ۔ ف ۔ ا ۔ د ۔ ا

ہاں وفادا (فاعلاتن) ۔ ف ۔ ا ۔ ع ۔ ل ۔ ا ۔ ت ۔ ن

ر ۔ ی ۔ د ۔ ی ۔ ک ۔ جھ ۔ ا ۔ م

ری دی کجھ ام (فاعلاتن) ۔ ف ۔ ا ۔ ع ۔ ل ۔ ا ۔ ت ۔ ن

م ۔ ی ۔ د ۔ ہ ۔ ی

مید ہے (فاعلات) ۔ ف ۔ ا ۔ ع ۔ ل ۔ ا ۔ ت

ڳالھ کجھ ایں تھی ہے جو "کن" دی "نون ساکن" تاں تقطیع وچ شامل تھی ہے پر "ایہاں" دی نون غنہ شامل نئیں تھی۔ ݙیکھݨ ڳالھ اے ہے جو جیہڑی نون ساکن کہیں حرف علت دے بعد آوے یا جیہڑی کہیں اڳلے ہیٹھ حرف صحیح نال پڑھݨ کھڑی ہووے "نون غنہ" اکھیندی ہے۔ مثلاً ݙند (ݙ ان د) جنگل (جھ ان گ ل) بندال (ب ان د ا ل) وغیرہ وچ آوݨ آلی "ن" "نون غنہ" ہے۔

ٹانگ تہذیب فرنگ دا ، ݙنگ کے ویندا ، وہ گئے
ماندریں کوں منتر بھل گئے ، بس کھیندے ہے لکیر

(امان اللہ کاظم)

بحر: فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلات۔

پہلا مصرعہ: ٹانگ تہذیب فرنگ دا، بروزن فاعلاتن فاعلاتن۔

14 حروف صحیح ہن جیہڑے وچ ٹانگ تے فرنگ دے "ݙو نون غنے" شامل کائنی۔

ݙنگ کے ویندا (بروزن فاعلاتن) 7 حروف صحیح ہن جیہڑے وچ ݙنگ تے ویندا دے "ݙو نون غنے" شامل کائنی ایویں ای ٻئے مصرعے دے لفظاں۔ ماندریں کوں منتر تے کھیندے دے "ترائے نون غنے" شامل کائنی بس آکھیں نون جیہڑی جو تک وچ بولی ونڄے لکھی تاں ونڄے پر پڑھی نہ ونڄے تے نہ او کہیں تقطیع وچ شامل کیتی ونڄے نون غنہ اکھیندی ہے۔

15۔ سرائیکی زبان وچ لفظاں دی بݨن گھڑ: سرائیکی بولی ہک ایجھیں بولی ہے جیندے وچ لفظاں دی بݨن گھڑ یعنی تقصیر (تخفیف) یا تشدید (اضافہ) کیتی ویندی ہے۔ خاص طور تے سرائیکی شاعری وچ بݨن گھڑ دی اے صورت بہوں نظر آندی ہے۔ ایں بݨن گھڑ دے بارے اساں کجھ اصول بیان کیتے ویندے ہیں تاں جو ایں بݨن گھڑ دی وجہ کنوں آئے نویں لفظاں دی وی تقطیع آسانی نال سمجھ وچ آونڄے۔ او اصول کجھ ایں ہن۔

ا۔ حذف: لوظیں دی بعض گھڑوی انجھیں حالت تھیندے جیندے وچ کہیں لوظ دے وچکار کہیں حرف تہجی کوں حذف کر ݙتا ونجے۔ حذف شدہ حرف یا حروف تہجی دے بعد وی بولی آلے لوظ کوں محذوف آکھیا ویندے مثلاً پریت کن محذوف پیت، پریم کن محذوف پرم، شاباش کن محذوف شابش تے چھوڑ کن محذوف چھوڑ وغیرہ اتھاں کجھ اشعار بطور نمونہ پیش کیتے ویندن۔

۱	پیت ، پرم دی چاشنی چکھو سجݨ ورہیے ݙکھڑے، سکھوڑے	فریدؒ
۲	بچوں ہووت نہ گھڑ سکایا چھوڑ گھڑی کچ سدھایا	فریدؒ
۳	کجھ بگانہ کجھ آشنا سیڑا ۔ یا تاں سیڑا ہے او نہ یا سیڑا	ریاض رحمانی
۴	ڄیڑاں دی رات کوں چوڑی دے چندر کوں ݙیہاں	
	ݙسانواں کیا، میکوں کیا کیا خیال آندے ہن	نقوی احمد پوری
۵	رب دے سامھیں جتھیں ݙیہہ دھرتی تھیراں بیان کریسی	
	پولن دی رب طاقت ݙیکھ، دھرتی صاف ڈھیسی	
۶	رحمت نال ویندے جو سیکھا دم جھم بارش باراں	
	تسوی روہی وچ کر ݙیندے توبے تار مہاراں	غلام حسین گلی

اتے ݙتے ڳئے شعر نمبر ا وچ پریت کن محذوف پیت، پریم کن محذوف پرم، ݙوجھے شعر وچ چھوڑ کن محذوف چھوڑ، تریجھے شعر وچ بیگانہ کن محذوف بگانہ، چوتھے شعر وچ چاندی کن محذوف چوڑی، پنجویں شعر وچ سامھیں کن محذوف سامھیں تے چھیویں شعر وچ سائیں کن محذوف سگیں ہو ڳئے۔

ب۔ ترخیم: کہیں وی لوظ دی او حالت جیندے وچ او جیہا لوظ دے آخیری حرف تہجی کوں گرا ݙتا (حذف کر ݙتا) ونجے۔ ترخیم دا لغوی معنیٰ وی کہیں لوظ کوں اختصار کر ݙیون ہے۔ ترخیم زیادہ تر شاعری وچ ای مستعمل ہے۔ مثلاً شاباش کوں شابش، چندر کوں چن، کتھاں کو کتھ، جتھاں کو جتھ، سیڑاں کوں سیڑ تے کڈاں کوں کڈ بنا ویندے۔ اتھاں کجھ اشعار بطور نمونہ پیش کیتے ویندن۔

۱	کتھ آدم تے کتھ شیث نبی ۔ کتھ نوح کتھاں طوفان آیا	فریدؒ
۲	کربل دے وچ تیغ چلا کر ۔ اڄ ھا کیس کرایا	فریدؒ
۳	شابش یار ریاض کوں ویندی ۔ جیندے لُسکی سارے پتھر	ریاض رحمانی
۴	تیر نگہ دا رنگ رنگیلا ۔ سارا بدن چرنگ پارا	فریدؒ
۵	چوڑی دی سوانی رات ہئی ۔ ہک نور دی برسات ہئی	
	سانول کوں ول ول یاد کر ۔ چیتا میکھم میکھم	نقوی احمد پوری
۶	چند سیڑے کول ہے تے رات دی چوڑی ہی ہے	
	پر تاں لگدی ہے سراندی تے چاندی روشنی	نقوی احمد پوری

اُتے ڈِتے ڳئے پہلے شعر وچ کنھاں یا کنھائیں، کن رتم کھ ہِ ٻِئے شعر وچ کریلا کن رتم کریلا، ترِیجھے شعر وچ شاباش کن رتم شابش، چوتھے شعر وچ نگاہ کن رتم نگہ تے پنجویں تے چھیویں شعر وچ چوڈاں سویں کن چوڈاں ی رتم پڑھا ویندے۔

ج۔تحریک:۔جیں حالت وچ کہیں لوظ دے کہیں ساکن (غیر متحرک) حرف تہجی کوں شعری ضرورت دے پیش نظر متحرک بݨا ڈِتا ونڄے اوکوں تحریک آکھیا ویندے مثال دے طور تے شرم (ش ہن ر م) کوں شرم (ش ہن ر م) کرم (ک ہن ر م) کوں کرم (ک ہن ر م) قہر (ق ہ ہن ر) کوں قہر (ق ہ ہن ر) شہر (ش ہ ہن ر) کوں شہر (ش ہ ہن ر) قبر (ق ہن ب ر) کوں قبر (ق ہن ب ر) صبر (ص ہن ب ر) کوں صبر (ص ہن ب ر) پڑھݨ تحریک اکھیندے حقیقت تاں اے ہے جو اسلام وچ کہیں وی حرام چیز کوں استعمال کرݨ دی اوں ویلے اجازت ڈِتی ویندی ہے جڈاں کہیں انسان دی زندگی بچاوݨی ہووے۔ ایں کن اے ثابت تھیندا جو اوں حرام چیز کوں ہمیشہ حلال قرار ڈے ڈِتا ویندے تے اساں اوں دا بے دھڑک استعمال شروع کر ڈیوں۔ لفظی تحریک دے متعلق اے سمجھ گھنݨ جو ایں اے ہر وقت جائز ہوندا اے بالکل درست کائنی۔ اساں ایں دے سرائیکی شعراء تحریک کوں آپݨے اتے سراسر حلال کر کھڑے تے اوندا بے دھڑک استعمال پئے کریندن۔ حالانکہ اے صرف بعض ناگزیر وجوہ دی بناء تے اتے ضرورت شعری کیتے جائز قرار ڈِتا ویندے۔

۱	سخت سفر وچ، ظلم قہر وچ	ہوت نہ کیتم کاری	فریدؒ
۲	شان شرم ڳیا بھیم بھرم ڳیا	دین دھرم ڳیا دے حرم ڳیا	
۳	لطف کرم ڳیا، نیک رحم ڳیا	لگڑی شہر خواری	فریدؒ
۴	ڄچ ڄیا دل ڳئی شہر دا	مشکل چیندا رووہ ڈوگھر دا	
۵	آیا پہرہ سخت قہر دا	ڈلدے پھِردے سرگھر ڳیے	فریدؒ

اُتے ڈِتے ڳئے پہلے شعر وچ قہر کوں قہر، ٻِئے شعر وچ شرم کوں شرم، بھرم کوں بھرم، دھرم کوں دھرم، حرم کوں حرم، ترِیجھے شعر وچ رحم کوں رحم، چوتھے شعر وچ شہر کوں شہر تے پنجویں شعر وچ پہر کوں پہر پڑھا ویندے۔ اے بالکل ایں طرح پڑھݨ آلی ہے جو بھرم دھرم تے حرم دی "ر" عموماً متحرک پڑھی ویندی ہے۔ جڈاں جو فریدؒ "سئیں ترِیجھے شعر وچ لوظ شہر (ش ہ ہن ر) کوں شہر (ش ہ ہن ر) ای پڑھے جیڈاں جو چوتھے شعر وچ اوں لوظ کوں شہر (ش ہ ہن ر) پڑھے لِیعنی سئیں ہوراں تحریک کوں سراسر جائز قرار نہیں ڈِتا۔

د۔تشدید: کہیں لوظ دے اخیر وچ کہیں ہک حرف علت (ا، و، ی) دے دو دھارے کوں "تشدید" آکھیا ویندے تشدید دا لغوی معنی ہے دو دھارا یا اضافہ مثال دے طور تے نکل کوں نکلا، پلیت کوں پلیتا اصل کوں اصلوں، سہو کوں سہو، کری کوں کروی تے جان کوں جانی پڑھݨ تشدید اکھیندے۔

۱	نکلا پانیم، سرتی لائیم	کیتم یار وسارا	فریدؒ
۲	اصلوں محض وساریس	لاکر پرم پلیتا	فریدؒ
۳	عشق وچ سہو الوہا نکوہا کھڑاں لائا	ہن کیا اجھاڑ ڈیاں میں دل دی ڈکان تے	ریاض رحمانی

۴ گور کھٹ کئی میل دے وچ باغ، بوٹے، پھل تریا
بچی کروی ریت دے کوٹھے بیاتوں چھوڑ دے — شاکر شجاع آبادی

۵ نہ ہجم نہ تنظیم ہئی جا، قوم اوہا بیابانی
کتیاں وانگ ودن کت چھوڑی، ہن توں سطل جانی — خادم حسین مخفی

۶ راتوں رات نسوکڑ ڈکڑے کالے روہ سدھائے — فریدؒ

۷ فخر الدین مٹھل دے شوقوں دم دم چیڑ سوائی — فریدؒ

• اتے ڈتے گئے پہلے شعر وچ گھل کوں گھلا بݨ ویندے شعر وچ اصل کوں اصلوں تے پلیت کوں پلیتا، تریجھے شعر وچ سمھ کوں سمھو، چوتھے شعر وچ کری کوں کروی، پنجویں شعر وچ جان کوں جانی، چھیویں شعر وچ رات کوں راتوں تے ستویں شعر وچ شوق کوں شوقوں بݨا ݙتا گئے۔

ر۔ اشباع: اشباع دا لغوی معنی ہے "حرکت کوں دراز کرݨ" یعنی کہیں لوظ وچ موجود کہیں حرف ݙکھی دی حرکت زبر (َ) کوں اتنا لمبا چھکیا ویندے جو او "الف" بݨ ویندے زیر کوں اتنا لمبا چھکیا ویندے جو او "ی" تے پیش (ُ) کوں اتنا لمبا چا چھکیا ویندے جو او (واؤ) دی آواز ݙیوݨ لگے اشباع اکھیندے۔ مثال دے طور تے فیصلہ کوں فیصلا۔ بھلو کوں بھلاوو، مکو کوں مکاوو۔ کرخت کوں کرختا، بخت کوں بختا، بخت کوں بختا تے تخت کوں تختا وغیرہ وغیرہ۔

۱ رنگلی یار بھلاوو چا اجڑیاں کو ہگل لاوو چا
۲ یار اجھیں تاں رسو تاں تضا مجاھد مکاوو چا — شاکر شجاع آبادی
۳ اے مناسب کھیں ݙو وسکرات بے توں ترمیش جسم، روح دی کشاکش دا فیصلا تھیوݨ تاں ݙے — امان اللہ کاظم
۴ ایڈا کول کراڑ دی چنگیاں گھکیں، میڈا چمن دلدار کرختا !
نت رس ویندا ہیں شاکر توں، میڈا بھاگ سہاگ تے بختا !
ہوندے کاوڑ غصہ کہیں ویلھے، میڈا ڈھول مزاج دے سختا !
کیڈے ہیں دھرتی تے وی ابھ ہیا کر بس کہیں سلیمان دے تختا ! — شاکر شجاع آبادی

اتے ڈتے گئے پہلے شعر وچ بھلو کو بھلاوو، تے لو کوں لاوو بݨ ویندے شعر وچ ندکوں تاں تے مکو کوں مکاوو، تریجھے شعر وچ فیصلہ کوں فیصلا، تے چوتھے بند وچ کرخت کوں کرختا، بخت کوں بختا، سخت کوں سختا، تے تخت کوں تختا بݨا ݙتا گئے۔

س۔ ابدال: ابدال دا لغوی معنی ہے بدل ݙیوݨ جیڈا اں جو علم صرف دی اصطلاح وچ ایندا معنی ہے کہیں لوظ دی شکل تبدیل کر کے نویں شکل ݙے ݙیوݨ ݙے ویندے لوظیں وچ ابدال اوں حالت کوں آکھیا ویندے جیندے وچ کہیں ہئی زبان دے لوظ دے کہیں ہک حرف یا ہک توں زیادہ حروف ݙکھی کوں تبدیل کرکے اوں لوظ دی اصل شکل کوں بدل ݙیتا ویندے۔ مثال دے طور تے مہمان کوں مرمان، جانور کوں جناور تے کفن کوں کھفن یا کھفنی وچ بدل ݙیوݨ کوں ابدال آکھیا ویندے۔

۱ چھوڑے وقت کنوارے ویلے __ لگدام جیڑا واگ فریدؒ
کیچ بھیوس یار بہروچل __ نہ کل لدھڑو ساول ول فریدؒ
۲ مہیوال نہال نہ کیتم = جھنگ کھڑوی نال نہ نیتم فریدؒ
دل کھسدا، بھیت نہ ڈسدا تھی اوپا دوروں ہسدا فریدؒ
۳ کون آکھے او تے مس ہن، بچے آدم دی اولادھ
۴ دیکھ تن میڈے تے لیراں، پیا کریندا ہے کرے امان اللہ کاظم
۵ وقت کاظم میڈے جتھ کن بے کپڑیں چھٹ پوے
۶ جتھ ولا آسی نہ شہر زور زناور واگوں امان اللہ کاظم
۷ کوئی چدھیرہ تھلایا بیا شیت ہووے گل دے وچ
قافلے والو! ذرا انگھو صدا ڈیندے چلوں ریاض رحمانی
۸ جگ بے آرام کیوں ہے — گھر گھر حمام کیوں ہے قیس فریدی
۹ تن سب پشاک پرانی جیندھی سوئی ڈھونی پئی ہے ڈے کے کہیں جا، بنا وتاں جو نہ ہا قیس فریدی
اتے ڈتے گئے پہلے شعر وچ داغ کوں واگ، ڈوجھے شعر وچ بلوچ کوں بہروچل، ترجیھے شعر وچ جھوڑ کوں جھنگ، چوتھے شعر وچ بھید کوں بھیت، پنجویں شعر وچ اولاد کوں اولادھ، چھیویں شعر وچ جانوروں کوں زناور، ستویں شعر وچ شاید کوں شیت، اٹھویں شعر وچ آرام کوں ارام تے ماتم کوں حمام بنڑایا ہن جڈاں جو نویں شعر وچ پوشاک کوں پشاک تے تنگ کوں تنگ وچ بدل ڈتا گئے۔
ش۔ اشتقاق: اشتقاق دا لغوی معنی ہے کہیں چیز کوں پاڑ کرائیں اوندے وچوں کجھ کڈھنا۔ علم صرف دی اصطلاح وچ ایندا مراد ہے جو ہک لفظ کنوں ڈوجھا لفظ بناونڑ۔ ڈوجھے لفظیں وچ اشتقاق دا مطلب ہے کہیں وی لفظ دا مشتق بناونڑ۔
-1 وڈی دشمن، سخت ستائے — بچے جھوی سانگ فریدؒ
-2 سکھ لیلیٰ، سکھ مجنوں — سکھ سوہنی مہیوال فریدؒ
-3 چار ڈہاڑے منتر دے کڈھے ہا کروال فریدؒ
-4 پربت دھاراں روہ گھمیرے __ جتھ لانگھے جتھ تھیم دیرے فریدؒ
-5 ویگ درد مندال دے ڈیرے __ جتھ تھلوا جتھ کجھریاں جاہیں فریدؒ
-6 ہے اوہو محبوب توں، مینڈھ نہ ہرگز کیر __ ہی تانگ وصال دی ڈیندی قسمت پھیر امان اللہ کاظم
-7 لگا آیا سدھ کوں ستلا، حال احوال وٹیوے __ وچھڑے یار ویلے آجیو گئی کلہ الحمد چھیوے خادم قتلی
-8 جیت دا کوئی شوق نسیں، امان نسیں کہیں ہار دا __ طل اکھیندے کہیڑی رکھاں، جا میڈے پیار دا ریاض رحمانی
اتے ڈتے گئے پہلے شعر وچ دل کنوں مشتق وڈی (اسم مصغر) ڈوجھے شعر وچ سکھ (دامانی لہجہ) یا سینڈ (ریاستی لہجہ) کن

مشتق مضحول (اسم فاعل)، ترجھے شعر وچ بکری کنوں مشتق بکروال (اسم فاعل) چوتھے شعر وچ داوا کنوں مشتق ودیرے (اسم مصغر)، پنجویں شعر وچ تھل کنوں مشتق تھلوا (اسم مصغر)، چھیویں شعر وچ تانگھن مصدر کنوں مشتق تانگھ (حاصل مصدر)، ستویں شعر وچ وچھڑن مصدر کنوں مشتق وچھڑے (اسم مفعول) تے اٹھویں شعر وچ جتن مصدر کنوں مشتق جیت تے ہارن مصدر کنوں مشتق ہار (حاصل مصدر) اشتقاق دیاں مثالاں ہن۔

س۔ ادغام: ڈو ہم جنس یا ہم مخرج لفظیں کوں ملا کریں پڑھن یا لکھن کوں یا انھیں ڈو لفظیں کنوں ہک یا ہک کنوں زیادہ حروف تہجی کوں حذف کر کرائیں تواں لفظ بناون کوں "ادغام" آکھیا ویندے۔ ادغام دا لغوی معنی ہِے ڈو لفظیں کوں ملا کرن یا ہک لفظ کوں ہے لفظ وچ مدغم کرن۔ مثال دے طور تے بدتر کوں بتر (بدوی د کوں حذف کر کے تر نال جوڑ ڈتا گئے) شادباش کوں شاباش (شاد دی "د" کوں حذف کر کے باش نال جوڑ ڈتا گئے) تے یادداشت کوں یاداشت (یاد دی د کوں حذف کر کے داشت نال جوڑ ڈتا گئے) وغیرہ وغیرہ مثالاں ہن جنہاں کوں "ادغام" والا ڈتا ویندے۔

اُتے ڈتیاں ڳیاں مثالیں دے لفظ اگرچہ فارسی زبان کنوں گھدے ڳئین پر اے لفظ سرائیکی زبان وچ وی مستعمل ہن۔

۳۶: اوقاف یعنی علامات وقف: انسان دی اے عادت ہے جو گالھ کریندیں ہوئیں یا اپنی تقریر دے وچکار اپنی آواز کوں کڈاہیں اچاتے کڈاہیں مدھم کر ڈیندے تے کتھائیں او رک رک کریں گالھ کریندے تے بعض اوقات کتھائیں او بالکل ای چپ کر ویندے۔ انھیں ساریں حرکتیں کوں ظاہر کرن کیتے مختلف علاماتاں وضع کیتیاں ڳئیں جنھیں کوں "علامات وقف" آکھیا ویندے۔ جیڑھیاں ہیٹھ ڈتیاں ویندیاں ہن۔

ا۔ وقف کامل: وقف کامل ہک علامت ہے جیہڑی جملے دے ختم تھیوݨ تے استعمال کیتی ویندی ہے جتھاں جوزیادہ دیر رکا ہووے۔ اے علامت عموماً عبارت دے پیراگراف مکمل دے بعد لائی ویندی ہے جیہڑی ہے (+)۔

ب۔ وقف خفیف یا سکتہ: وقف خفیف یا سکتے دی علامت اینجھی "واؤ" (،) ہے۔ اے علامت ہک جملے دے لفظیں، یا چھوٹے چھوٹے مرکبات دے درمیان استعمال کیتی ویندی ہے۔ ڈو ویندے لفظیں وچ وقف خفیف تے تھوڑا تھوڑا رکا ویندے۔ مثال دے طور تے روٹی، کپڑا تے مکان ہر انسان دی ضرورت ہے۔ قلم، دوات تے کاغذ گھن آ۔ میں ویندا ہاں، توں وی آ ونج وغیرہ وغیرہ۔

ج۔ وقفہ: وقفے دی علامت اے ہے (؛) وقف خفیف یا سکتے دی نسبت وقفے تے زیادہ دیر رکا ویندے۔ اے علامت عام طور تے کہیں وی جملے دے خاتمے تے لائی ویندی ہے۔ مثال دے طور تے میں روٹی کھاندی ہاں۔ احمد سکول ویندا پئے۔ ہال روندا کھڑے۔ وغیرہ وغیرہ۔

د۔ علامت تعجب یا ندا: تعجب یا ندا دی علامت اے ہے (!) اے علامت درج ذیل مقامات تے استعمال تھیندی ہے۔ (i) جیڑھاں جو کہیں شخص کوں سڈیا ونجے یا کوئی منادی کیتی ونجے۔ مثال دے طور تے یا الٰہی! احمد پئے سے! بھرا بندے کتھاں ونڄن۔ بھرا او! میڈی گالھ غور نال سݨو۔ (ii) اظہار غم دے طور تے مثال دے طور تے چپ! استاد صاحب گذرا ہن! پیا تاں ہکوں آرام کرن ڈیو۔ ہائے! ہاں

ولا گھتا وغیرہ وغیرہ۔ (iii) اظہار خواہش دے وقت۔ مثال دے طور تے افسوس! اے خوبصورت ویلا ہا پچھے۔ کاش! اکبر امتحان وچ پاس تھی ویندا۔ ہے ہے! ایجھا حرام تھی پئی ہے۔ (iv) خالص تعجب واسطے۔ مثال دے طور تے واہ واہ! اوہ حا جتھ مار گئی۔ بھل دے بھل! حیڈی چلاکی۔ (v) خوشی دے موقعے تے مثال دے طور تے آہا! کیجھاں خوبصورت پھل ہے۔ سبحان اللہ! اکتوار کتھیں سوہنی ہے۔ (vi) افسوس دے موقعے تے مثال دے طور تے ہائے ہائے! اپڑے پتر کوں کیا تھی گئے۔ ہائے وے بدبختی! تیں میکوں کیڑھے ہو وا تھیں چھوڑیا۔ اوہو! اساں لگ پئی وی۔ (vii) کہیں کوں تنبیہ کرن یا وارننگ ڈیون دے موقعے تے مثال دے طور تے خبردار! ہال تے ہتھ نہ چاویں، بس بس! ہوں تھی گئی ہے۔ (viii) کہیں کوں شاباش ڈیون یا کہیں دی تعریف کرن دے موقعے تے۔ مرحبا! اتگ کوں مار گھتیس، وڈی بہادری دا ثبوت ڈتی۔ شاباش! ظالم حاکم دے اگوں سچ آکھی۔ (ix) دعا دے طور تے مثلاً اللہ کرے کامیاب تھی ونجیں! اوڈی عمر ہووی! جیندا اوتیں، تتی وا نہ لگی!

د۔ علامت استفہام: کہیں سوالیہ قسم دے جملے دے بعد اے (؟) علامت ڈتی ویندی ہے۔ ایں علامت کوں استفہامیہ علامت آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے کتھاں ویندا ایں؟ کون ہے جو اوندا مقابلہ کرے؟ چوریجک دے ست لکھ لٹ گھدے؟ بس چپ تھی گئیں؟ وغیرہ وغیرہ۔

ڈ۔ علامت تفصیلیہ: اے علامت (:۔) تفصیل بیان کرن یا کہیں گالھ دی تشریح دے موقعے تے استعمال کیتی ویندی ہے۔ مثلاً جو آدمی انہیں گالھیں تے عمل کریسی کڈاہیں بیمار تھیسی:۔ رات کوں جلدی سم ونجے، فجریں جلدی اٹھے، وقت تے روٹی کھاوے تے تھوڑی جتھیں سیر ضرور کرے وغیرہ وغیرہ۔

ذ۔ علامت حذف: اے علامت (۔۔۔۔۔) ہمیشہ محذوف کلمات کیتے یا چھوڑے ہوئے کلمات کیتے استعمال کیتی ویندی ہے۔ مثلاً دل کوں۔۔۔۔۔۔ راہ ہوندی ہے۔

ر۔ خط تنسیخ دی علامت: اے علامت (ـــ) خالصتاً محذوف کلمات کیتے استعمال کیتی ویندی ہے۔ مثلاً اکبر تے ــــــ حیدر کوں ضرور آسن۔

ڑ۔ قوسین: اے علامت (   ) کہیں جملہ معترضہ (یعنی او اضافی جملہ جیکوں جے کر عبارت کنوں حذف کر ڈتا ونجے تاں عبارت دے مطلب وچ کوئی فرق نہ آوے جملہ معترضہ اکھیندے) یا گالھ وچ گالھ یا کہیں گالھ دی تشریح دے موقعے تے استعمال کریندے ہیں۔ جیویں جو زید (خدا بخشے) ہک اوہا نیک آدمی ہا۔

ز۔ واوین: اے علامت " " کہیں ڈوجھے شخص دی آکھی ہوئی گالھ کوں دو بہرا ڈیون ہوئیں استعمال کیتی ویندی ہے۔ بو علی سینا دا قول ہے " خاص کھاون سونے دے کھاون کنوں بہتر ہے "۔

ژ۔ علامت تعریف: اے علامت (ـ) اسمائے معروف خصوصاً شعراء دے اختیار کیتے ہوئے مختصر ناں یعنی تخلص دے اتے استعمال کیتی ویندی ہے۔ مثلاً غالب، ذوق، داغ، داتن وغیرہ وغیرہ۔

س۔ علامت شعر: اے علامت (؎) کہیں وی شعر کوں لکھن کنوں پہلوں لکھی ویندی ہے مثلاً۔

ب اساں سو بد مست قلندر ہوں کتھائیں مسجد ہوں، کتھائیں مندر ہوں ۔ فریدؒ

ک۔ علامت مصرع: اے علامت (ع) شعر دے کہیں ہک مصرعے کن پہلوں لکھی ویندی ہے۔ مثلاً

ع ہے عشق دا جلوہ ہر ہر جا (فریدؒ)

۲۷۔ امالہ: امالہ دا لغوی معنیٰ ہے آپ دو جھکݨ یا آپ دو جھکاوݨ۔ ایندا دوجھا معنیٰ ہے فتحہ یعنی (ـَ) زبر کوں کسرہ (ـِ) زیر دو اتنا جھکاوݨ جو او یائے مجہول (ے) دی اواز ڈیوݨ لگ ونجے۔ علم صرف دی اصطلاح وچ کہیں لفظ دے الف یا ہائے ہوز (ہ) کوں یائے مجہول (ے) نال تبدیل کر ڈیوݨ کوں امالہ آکھیا ویندے مثال دے طور تے حساب کوں حسیب، رکاب کوں رکیب، کتاب کوں کتیب وغیرہ ایویں ای آگرہ کوں آگرے، بڈھا کن بڈھے تے بندہ کن بندے وغیرہ اے گالھ گنڈھ ہے جو حسن آلی ہے جو کجھ لوک امالے دا غلط استعمال کریندن مثال دے طور تے۔

	غلط جملہ		درست جملہ
۱	اے خدا تے بندہ دا معاملہ ہے	۱	اے خدا تے بندے دا معاملہ ہے۔
۲	میں لیدہ ویندا پیاں	۲	میں لیے ویندا پیاں
۳	او کمرہ وچ بیٹھے	۳	او کمرے وچ بیٹھے
۴	کعبہ دو منہ کر کے نماز پڑھ	۴	کعبے دو منہ کر کے نماز پڑھ

۲۸۔ روز مرہ تے محاورہ: روز مرہ عام بول چال کوں آکھیا ویندے جیویں جو اساں ہک ٻے نال گالھ مہاڑ کریندے ہیں۔ محاورہ علم صرف دی او اصطلاح ہے جیندے وچ لفظیں دے حقیقی معنیٰ دے بجائے خاص معنے گھدے ویندن۔ جیویں جو میں "روٹی کھادی" یا میں "قسم کھادی" دے معنیاں وچ فرق ہے۔ یعنی میں "روٹی کھادی" حقیقی معنیٰ وچ استعمال تھئے جڈاں جو میں قسم کھادی مرادی معنیٰ وچ استعمال تھئے۔ توضیح دے لحاظ نال روز مرہ تے محاورے وچ تھوڑا جھاں فرق ہے۔ اے فرق کجھ ایں ہے۔

(۱) روز مرہ وچ لفظ آپݨے اصلی تے حقیقی معنیں وچ استعمال تھیندن۔ جڈاں جو محاورے وچ لفظ غیر حقیقی تے مجازی معنیں وچ استعمال تھیندن۔ (۲) روز مرہ ہک تے ہک توں ودھ لفظیں تے مشتمل ہوندے جڈاں جو محاورہ ہک لفظ تے مشتمل نھیں ہوندا۔ ایندی بݨت کیتے کم از کم ڈو لفظاں دا ہووݨ ضروری ہے۔ (۳) روز مرہ وچ مصدر دا ہووݨ ضروری کائنی جڈاں جو محاورے وچ مصدر دا ہووݨ ضروری ہے۔ (۴) کوئی لفظ اپݨی حیثیت وچ روز مرہ نھیں ہوندا جڈاں جو او جملے وچ استعمال تھی کے روز مرہ بݨدے پر محاورہ جملے وچ استعمال نہ تھیوے تاں وی او محاورہ ہوندے۔ (۵) روز مرہ دی پابندی دے بغیر درست گالھ مہاڑ نھیں تھی سگدی جڈاں جو محاورے دے بغیر وی گالھ مہاڑ درست تھی سگدی ہے۔ (۶) اے ضروری کائنی جو ہر روز مرہ محاورہ وی ہووے جڈاں جو اے ضروری ہے جو محاورہ روز مرہ دا پابند ہووے۔

دنیا دی کئی زبان دی انجھیں کائنی جیندے وچ محاورے استعمال نہ کیتے ویندے ہووݨ۔ محاورہ زبان دا حسن تے گہݨاں ہے۔ محاورے دے ورتن نال علم ہووے یا شعر ڈوہائیں دا قدر ودھ ویندے ایندے نال لفظیں دا ورتارا گھٹ ہوندے تے تحریر وچ

بار یکی تے لطافت پیدا تھیندی ہے۔ ایندے استعمال نال لطیف جذبیاں تے اوکھیاں سوچاں دا بھرپور اظہار کیتا ونڄ سگدے۔ محاورہ ڄتھاں زبان دی وسعت کوں نشابر کریندے اتھاں زبان تے بیان تے لکھاری دی مضبوط گرفت کوں وی ظاہر کریندے۔

محاورے دا استعمال سرائیکی زبان وچ اتنا عام تے وافر ہے جو بعض دفعہ تاں ایں لڳدے جو ساری ڳالھ مہاڑ محاورے وچ ای تھیندی پئی ہے۔ سرائیکی زبان وچ محاوریں دا زیادہ تے بھرپور استعمال تے عام زندگی وچ ایندا ورتارا ایں زبان دی وسعت کوں نشابر کریندے۔

محاورے دی مختصر تعریف کجھ ایں کیتی ونڄ سگدی ہے۔ جو محاورہ لفظیں دا اوہ مجموعہ ہوندے جیندے لفظاں سُن وچ تاں عام لڳدن پر محاورے دی ترکیب انہیں لفظیں دے عام معنیں کوں خاص بݨا ڈیندی ہے۔ محاورے دے متعلق ایہ آکھیا ویندے جو:

ا۔ محاورے وچ گھٹو گھٹ ڈو لفظ ضرور ہوندن۔ ۲۔ محاورہ ہمیشہ گرامر دے قاعدیں تے اصولیں دے عین مطابق ہوندے۔ ۳۔ محاورہ اہل زبان دی بول چال (روزمرہ) دے مطابق ہوندے۔ ۴۔ محاورہ اصلی معنیں دی بجائے مجازی معنیں وچ ورتیا ویندے۔ ۵۔ محاورے وچ ہمیشاں مصدر موجود ہوندے۔ ۶۔ اکثر محاورے استعارے وی ہوندن۔ ۷۔ کہیں وی محاورے وچ استعمال کیتے ڳئے مصدر دے تقریباً سارے مشتقات استعمال تھی سگدن پر اصل محاورے وچ کئی تبدیلی روا نئیں تھیندی۔ ۸۔ محاورے دے لفظیں وچ کہیں قسم دی تبدیلی نئیں کیتی ونڄ سگدی نتاں محاورہ غلط قرار ڈے ڈتا ویندے۔

سرائیکی زبان دے محاوریں دا ذخیرہ وی گھٹ ہے تھوا جو ایہ زبان دی وسعت دا مظہر ہے۔ اکثر اوقات ساڈا ان پڑھ سرائیکی طبقہ دی اپݨی روزمرہ دی بول چال وچ بے شمار محاورے بول ویندے۔ ڈو وڈے لفظیں وچ محاوریں دا استعمال ساڈے سرائیکی وسیب دا عام ورتارا ہے۔ مثال دے طور تے چند ہک محاورے ملاحظہ ہوون۔ اپا جھکا تھیوݨ، اتھ نال کوڑ لہݨ۔ بدبو کرݨ، بدتھا تھیوݨ، وچیاں سدھیاں کرݨ، جتی چا بزمݨ، وچھ کڈھݨ، جھوراگھنݨ، جھولی اڈاوݨ، جھوک رساوݨ، جھمر مارݨ وغیرہ۔

۲۹۔ سرائیکی اکھاݨ: اکھاݨ دے مترادف اردو لفظ "کہاوت" یا "ضرب المثل" ہن۔ اکھاݨ ڈاہیں دے تجربات دا نچوڑ ہوندی ہے۔ اکھاݨ کوں کہیں سچے تے سُچے انسان دا "قول" وی آکھ سگدے ہیں۔ ڈو وڈے لفظیں وچ اکھاݨ ہک ایجھاں سچ ہوندے جیکوں عالمی حیثیت حاصل ہوندی ہے۔ اکھاݨ وچ ڈاہیں دا تجربہ، انہیں دی پکی تے کھری سوچ، زندگی دے رمزیں دا سکھروپ، ورتاریں دا شعور، تہذیب تے ثقافت دا چھرپ، وسیب دے رنگیں تے ریتیں دا جمال، سچاہویں سدھریں بحروں تے گزریں ویلھیں دا ماضی، مستقبل تے حال غرض زندگی دی ہر حقیقت آپݨے بھرپور وچ نال جلوہ گر ہوندی ہے۔

کجھ لوک اکھاݨ تے محاورے وچ کوئی فرق نئیں کریندے تے اکھاݨ کوں وی محاورہ تصور کریندن اے ڳالھ درست نئیں۔ اکھاݨ تے محاورے وچ بہوں فرق ہے۔ اکھاݨ ہک مختصر مگر جامع تے مکمل فقرہ ہوندے تے او فقرہ وی ایجھا جیندے وچ ڈاہیں دا صدیں دا تجربہ تے سوچ رچی ہوئی ہوندی ہے۔ ہر اکھاݨ دے پچھوں بعض اوقات ہک کہاݨی موجود ہوندی ہے جیڑی جو آپ وہاݨی کن گزر کریں جگ وہاݨی بݨ ویندی ہے۔ جیڑھاں جو محاورہ ڈو یا ڈو توں ودھ کجھ لفظیں دا مرکب ہوندے تے اے تحریر وچ جذب تھی کے گم تھی ویندے۔ ایہا فقط اتنا کم ہے جو اے تحریر کوں خوبصورت، پُر معنی تے چسولا بݨا ڈیندے۔ تو ڈوجے جو محاورہ ہک سچائی دا

روپ دھار کے آندے پر اے لکھاری تے منحصر ہوندے جو او ایجھے انداز نال استعمال کریندے۔ جڈاں جو اکھاݨ کہیں لکھاری دے قلم دی مرہون منت نھیں ہوندی۔ او آپݨے آپ وچ ہک اجھیں سچائی ہوندی ہے جیڑھی جو سر چڑھ کر بولیندی ہے۔ ڈوجھے لوظیں وچ محاورہ کہیں دی تحریر وچ جذب تھی کرائیں گم تھی ویندے پر اکھاݨ آپݨے وکھرپ کوں شوخ وچا کے ظاہر کریندی ہے تے اپݨا وجود ہمیشہ برقرار رکھیندی ہے۔ اکھاݨاں مثال دے طور تے چند سرائیکی اکھاݨاں پیش کیتیاں ویندیاں ہن۔

(1) آپ نہ جوگی، ہور کوں اللہ دا ولا دے۔ (2) ایہاں اوہو جیہا اوجھے ہر نگرے۔ (3) اپݨے سر دا بار ڈاڈھا لگدے۔ (4) اکھ ڈھلدی نھیں، تاں چراغ شاو۔ (5) عقل بن کم انسان دا، عشق بن کم رحمان دا۔ (6) پیٹ اگی پریت وگی۔ (7) جتنے دم اتنے غم۔ (8) جیڑھے دے رب ڈاڈھے سب۔ (9) فقر نمری، فاقہ بھلا۔ (10) فخر خدا دی ذات ہوندے۔

سرائیکی اکھاݨیں دی تعداد ہک انداز دے مطابق ویہہ (20) ہزار توں وی ودھ ہے۔ ساڈے سرائیکی دے دانشور ادیب تے لکھاری سرائیکی اکھاݨاں جمع کرݨ دی بھرپور کوشش کریندے پئے ہن۔ ہݨ تئیں سرائیکی اکھاݨیں دے کئی مجموعے منظر عام تے آ چکین۔ اکھاݨیں (ضرب الامثال) دا ایڈا وڈا ذخیرہ دنیا دی کہیں وی زبان وچ موجود کائنی۔ اے گالھ سرائیکی زبان دی وسعت دا ہک ٹھوس ثبوت ہے۔

۴۰۔ پہاکے: سرائیکی زبان دا اے وکھرپ ہے جو ایندے وچ بعض اکھاݨاں اجیہاں وی ہن جنہیں دیاں تخلیق کرݨ آلیاں عورتاں ہن۔ ایہ اوہو جیہاں اکھاݨاں ہیندیاں یا خالق عورتاں ہوون یا انہیں کوں عورتیں دی زبان کنوں ادا کرݨ دی آہر کیتی گئی ہووے۔ عام اصطلاح وچ انہیں کوں "پہاکے" آکھیا ویندے۔ ڈوجھے لوظاں وچ "پہاکے" او "اکھاݨاں" ہن جیہڑیاں جو عورت دی زبان کنوں ادا تھیون۔ انہیں اکھاݨیں وچ طنز دا پہلو وی ہوندے تے اصلاح دا پہلو وی۔

"پہاکے" زیادہ تر ڈو مصرعیں تے مشتمل ہوندن۔ عام طور تے اے ڈوہیں مصرعے ہم قافیہ ہوندن۔ پہاکے سرائیکی زبان دے منصب تے اوندے وکھرپ کوں اشکار کریندن۔ دنیا دی کہیں وی ہئی زبان وچ پاتیں ونجن آئیں اکھاݨیں کوں عورت تے مرد دے لحاظ نال انجوانج نھیں کیتا ویندا جیویں جو سرائیکی زبان وچ انہیں اکھاݨیں کوں انجوانج حیثیت ڈتی ویندی ہے۔ اے وکھرا تے انوکھا پن صرف سرائیکی زبان دے اکھاݨیں کوں ای حاصل ہے۔ جو انہیں کوں ڈو وکھو وکھو قسمیں وچ ونڈ ڈیندے۔ سرائیکی زبان دے کجھ پہاکے ملاحظہ ہوون۔

(1) جیویں ماء اوویں دھی، وکندا ہے تے آئی۔ (2) اری کری، وکندا ہے تے گئی۔ (3) آپ ہووے ہیں ٹکڑی، تاں کیوں اگی بھکوی۔ (4) ہر ٹکڑی گئی ہتھوں پے گھسا آئی۔ (5) گئی کیا دھوی، کیا پنڑ کی۔ (6) بچھو دی ماری نہ موئی، تھیں دی ماری مر گئی۔ (7) عمراں گزاری بکھیں، تاں اللہ وسائی۔ (8) صورت پیہ ڈٹھا، کیرت پیہ کھادھا۔ (9) سر پٹا، مٹھو بھیا۔ (10) سادا کرکے سٹی، ماں کھادا گئی گئی۔ (11) زن وتی کھویں جاپے، گالھ کریندی ٹلے آپے۔

اے گالھ بکنڈ تے پڑھݨ آلی ہے جو سرائیکی اکھاݨاں ہوون یا سرائیکی پہاکے اے زمانے دے نال نال آپݨے تخلیقی عمل کنوں گزردے رہندن۔ ہک ایہا پال بولن دا ڈھنگ آ گئی مارکن سکھدے ہے واسطے کہیں وی انسان دی بنیادی زبان کوں اوندی"

مادری زبان" آکھیا ویندے۔ ایہہ گالھ کن اے حقیقت نتارتھی کے سامنے آندی ہے جو "تریمتاں نویں زبان (عورت دی زبان) کوں ای ہمیشاں سندھلی تے اصلی زبان سمجھیا ویندے۔ سرائیکی "پہاکے" چونکہ تریمتاں نویں زبان دے ذخیرے وچ آندن ایہہ واسطے پہاکیں دی زبان خالص تے اصلی زبان شمار کیتی ویندی ہے۔

اے گالھ وی پھیچ آلی ہے جو سندھی زبان وچ اکھاناں کوں ای پہاکا آکھیا ویندے۔ سندھی بولی دی تاریخ ہجری ج 1956 دی اکیسال ہوتے ایندے مصنف "بھیرومل مہر چند آڈوانی" دا آکھن ہے جو انہاں تکیں سندھی لکھاری فقط 2 ڈیڈھ ہزار پہاکے جمع کر کے طبع کرواسگن۔ جیڑھاں جو سرائیکی اکھانیں تے پہاکیں دا 2 ہزاراں دا ذخیرہ زیور طباعت کنوں آراستہ تھی پکے مستقبل قریب تائیں انشاء اللہ اے ذخیرہ وی کتابی تھی ویسی۔ سرائیکی زبان دی وسعت دا اے ہک وڈا ثبوت ہے۔

۳۱۔ علم صرف: عربی لغت وچ صرف پھیر کوں آہدن پر قواعد دے لحاظ نال صرف او ایہہ علم ہاں جیندے وچ لفظیں دا ہیر پھیر کیتا ویندے، تے مختلف لفظاں بنانون تے بحث کیتی ویندی ہے۔ ایہہ علم دے جانن نال اے خبر وی پوندی ہے جو کوئی بولی کیویں لکھی پڑھی تے بولی ویندی ہے۔ صرف دا بنیادی موضوع لفظ ہے۔ لہذا ایہہ علم وچ لفظیں دیں قسمیں انہیں دیں انجوانج صورتیں۔ انہیں دے ہیر پھیر تے افعال تے انہیں دے گردانیں تے بحث کیتی ویندی ہے۔

۳۲۔ علم نحو: لفظ "نحو" دا اصلی معنی ہے "رستہ یا پاسہ" پر ایندا اصطلاحی معنی ہے حروف تہجی کوں ہک ہے دے پاسے نال رکھ کے لفظ بنانون، لفظ ہک ہے دے پاسے نال رکھ کے جملے بنانون تے جملے ہک ہے دے پاسے نال رکھ کے بیان، تقریر یا دلیل بنانون"۔

ایہہ تعریف کوں سامنے رکھ کرائیں آکھیا ونج سگدے جو "علم نحو دا رواجی معنی اوہ دستور، طرز یا قانون ہے جیندے تراں تے حروف تہجی، لفظ یا جملے ہک ہے نال جوڑیے ویندن تھوڑے جو ایہہ جڑت دی بنیاد تے ہک ہے نال موافقت وی رکھیندن تے ہک ہے تے اثر انداز وی تھی کرائیں نویاں صورتاں وی بنیندن۔

اے گالھ یاد رکھن آلی ہے جو جیڑھے اصطلاحی ناں مثال دے طور تے اسم، فعل، حرف، صفت، ضمیر، جنس تے عدد دی حالت تے زمانے وغیرہ علم صرف وچ ایہہ واسطے ورتیے ویندن تاں جو خبر پووے جو انہیں لفظیں دیاں انجوانج صورتاں کیویاں ہن۔ پر نحو وچ ایہہ واسطے ورتیے ویندن جو انہیں لفظیں دی جڑت دے قانون معلوم تھی سگن جیندے تراں تے اے لفظ درست ہو لیے، لکھیجے تے پڑھیجے ونج سگن۔

ڈوجھا بھاگ

سرائیکی حروف تہجی دا بیان

(۱) **حروف تہجی**: حرف دا لغوی معنی ہے کنارا یا طرف یا کہیں اوزار دا او تمام چھوٹا حصہ یا چیز جیکوں جدا جدا قسمیں (ونگیں) تے صورتیں وچ ونڈ کریں وکھو وکھ کم گھندے اوں کوں حرف آکھیندے۔ حرف دا اصطلاحی معنی ہے جو کہیں زبان دے او حرف جیندے ملن نال "لوظ" بݨدن حروف تہجی آکھیندن۔ ہر زبان دے اپݨی اپݨی نوہکی وضع تے شکل دے حروف تہجی ہوندن۔ بس حرف کہیں وی زبان دا او "منڈھلا اکھر" ہوندے جیندے کیں بے حرف کن نوہکی تے وکھری شکل وصورت تے آواز ہوندی ہے۔ ایہہ واسطے اوندی سنڄاݨ آسان تھی ویندی ہے یعنی اوندا اے وکھرپ اوکوں بے حروف کن منفرد تے ممتاز کر ڈیندے۔ ڈو یا ڈو کن زیادہ حروف مل کریں لوظ بݨدن جیندا کوئی نہ کوئی مطلب ضرور نکلدے۔

حروف تہجی دی ایجاد دا قصہ تاں ڈے جو بہوں طویل ہے پر اتھاں اوندا مختصر ذکر کرݨ ضروری ہے تاں جو اساں سرائیکی حروف تہجی دی ہسٹ کوں آسانی نال سمجھ سگوں۔ زمانہ قدیم وچ (گھٹ ودھ چار ہزار سال ق۔م) اہل مصر تے بعد وچ اہل عراق تصویری رسم الخط ایجاد کیتا۔ یعنی او اپݨے مافی الضمیر کوں ادا کرݨ کیتے مختلف اشیاء (مثلاً چندر، سجھ یا تارے وغیرہ) دیاں تصویراں بݨا کریں لوظیں دی گھرت تے وقت گریندے ہن۔ ہک طویل عرصے تئیں ایہو تصویری رسم الخط جاری وساری رہیا۔ عراق دی سیری قوم (جیندا دور حکومت اندازاً ۳۵۰۰ ق۔م توں ۲۲۰۰ ق۔م تئیں رہیا) وڈی سیاݨی قوم ہئی او قوم دنیا دی پہلی قوم ہئی جیں "میخی رسم الخط" ایجاد کیتا تے وت "حروف تہجی" دی بݨائے ہوئے جو (عبرانی یعنی ہیبرو (HEBREEW) زبان" ڈے ہوئے لوظیں وچ یہود ہیں دی زبان ہوندی ہن" پر ارامی قوم (جیڑی جو سرزمین شام دی رہاکو ہئی) انھیں حروف تہجی دی شکل وصورت کوں اپݨی زبان دے تقاضیں نال ہم آہنگ کرکے تہجی لوظیں دے خاص صورت خول وچ قید کر ڈتا۔ تہجی لوظیں دی شکل وچ قید تھیوݨ آلے حروف تہجی دی تعداد بائیہ (۲۲) ہئی۔ انھیں تہجی لوظیں کوں ترتیب وچ رکھ کریں انھیں دی شکل وچ قید تھیوݨ آلے حروف تہجی دی وکھو وکھ قیمت وی مقرر کر ڈتی تاں جو انھیں کن حساب کتاب دی ضرورت کوں وی پورا کیتا ونڄ سگے۔ انھیں تہجی لوظیں کو حروف ابجد دا ناں ڈتا گیا۔ اے

"حروف ابجد" کجھ ایں ہن "ابجد، ہوز، حطی، کلمن، سعفص، قرشت"

جڈاں اے ذرامی حروف تہجی عرب وچ پہنچے تاں وت اے "۲۲" حروف تہجی عربی زبان دی ضرورت کوں پورا نہ کریندے ہن ایں واسطے اہل عرب اپنی زبان دے مخصوص لہجے تے آواز آلے "چھی" حروف تہجی ارامی حروف تہجی وچ شامل کر ڈتے ہوئے جاندے ہن۔ (ث، خ، ذ، ض، ظ، غ) اہل عرب انہیں چھی حرفیں کوں ہک ناں (ثخذ ضظغ) وچ پوچ ڈتا۔

انہیں حروف تہجی دی قیمت کجھ ایں مقرر کیتی گئی۔

ثخذ	ث	خ	ذ
عددی قیمت	۵۰۰	۶۰۰	۷۰۰

ضظغ	ض	ظ	غ
عددی قیمت	۸۰۰	۹۰۰	۱۰۰۰

اہل عرب اپنی زبان دی ضرورت پوری کرن کیتے ہک ودھیک حرف تہجی دا اضافہ وی کر ڈتا جیندا ناں "آ ھزہ" رکھیا گیا تے ایندی شکل "ء" مقرر کیتی گئی۔ آ ھزہ دا ناں وگو دیں وگو دیں "ھمزہ" بن گیا۔ اہل عرب ہمزے دی آواز الف خفی الصوت (یعنی مدھم الف) تے مدھم ہین دا کوں رکھی۔ ہک بیا مرکب حرف تہجی وی بنایا گیا جیکوں "لا" دا ناں ڈتا گیا۔ اے حرف تہجی "ل" تے "الف" کوں ملا کریں بنایا گیا۔ ایں طرحاں عربی حروف تہجی دی تعداد (۲۲+۶+۲)= تریہہ تئیں وچ پہنچی۔ اخیری ڈو حروف تہجی یعنی "ھمزہ تے لا" دی کوئی قیمت مقرر نہیں کیتی گئی تے شاید انہیں کوں حروف تہجی دا درجہ ڈتا گیا پر ہمزہ حروف تہجی دی تندیر وچ شامل کیتا ویندے۔

جڈاں عربیں دے نال نال انہیں دی زبان دے حروف تہجی سرزمین ایران وچ پہنچے تاں وت اے حروف "فارسی زبان" دی ضرورت کوں کما حقہ پورا نہ کریندے ہن لہٰذا اہل ایران اپنے خاص لہجے آلے چار حروف تہجی (پ، چ، ژ، گ) عربی زبان دے حروف تہجی وچ شامل کر ڈتے۔ تو ڈوجے جو اہل ایران کوں عربی دے مخصوص لہجے آلے اٹھ حروف تہجی (ث، ح، ص، ض، ط، ظ، ع، ق) دی ضرورت نہ ہئی پر انہیں اے حروف تہجی ہو بہو بحال رکھے۔ ایں طرحاں فارسی حروف تہجی دی تعداد تیتریہہ (۳۳) تھی گئی۔ اہل ایران عربی لہجے آلے ڈو بے قیمت حروف تہجی (ء، لا) وچوں ہمزہ کوں تاں اپنے حروف تہجی دی تندیر وچ شامل کر گھدا پر "لا" کوں ترک کر ڈتا۔ اہل ایران اپنے مخصوص لہجے آلے چار حروف تہجی (جیکوں پ فارسی، چ فارسی، ژ فارسی تے گ فارسی آکھیا ویندا ہا) دی قیمت کجھ ایں مقرر کیتی۔ یعنی پ کوں ب نال رکھ کریں پ دی قیمت ۲، چ کوں ج نال رکھ کریں چ دی قیمت ۳، ژ کوں ز نال رکھ کریں ژ دی قیمت ۷، تے گ کوں ک نال رکھ کریں گ دی قیمت ۲۰ مقرر کیتی۔ جڈاں جو ہمزہ دی کوئی قیمت مقرر نہ کیتی گئی۔

جیں ویلے اہل فارس تے اہل عرب دا ہندوستان وچ عمل دخل ودھیا تاں وت انہیں کوں ہندوستانی زباناں سکھن تے بولن کیتے وڈی وقت پیش آئی تے اہل ہندوستان کیتے وی ہک مشکل پیدا تھی گئی۔ لہٰذا اہل ہندوستان اپنی زبان دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی کوں اہل فارس تے اہل عرب دے بنائے ہوئے حروف تہجی دی تندیر وچ شامل کر ڈتا۔ انہیں حروف تہجی وچوں کجھ

حروف تاں مفرد ہن تے کجھ مرکب۔ جیویں جو اے ہن۔

مفرد حروف: ٹ، ݨ، ڄ، ݙ، ڑ، ڳ تے ݨ (یا ڑ) =۶

مرکب حروف: بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، دھ، ڈھ، رھ، ڑھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ =۱۵

انہیں اکو یہ (۲۱) حروف تہجی دے اضافے نال ہندوستانی پراکرت زباناں دے کل ۵۴ حروف تہجی بݨ ڳئے اے چالھ بکھاٹ ہن آلی ہو جو ترے حروف تہجی (ڄ، ڳ، ݙ یعنی ڈون) آریائی زباناں وچ شامل تاں نہ ہن پر اے غیر آریائی زباناں دے حروف تہجی دا حصہ ضرور بݨ ڳئے ہن۔ لہٰذا آریائی زباناں دے حروف تہجی دی تعداد ۵۱ تے غیر آریائی زباناں دے حروف تہجی دی تعداد ۵۴ تھی ڳئی۔ غیر آریائی زباناں وچوں وݙیاں ݙو زباناں سندھی تے سرائیکی ہن جیڑھیاں جو شمال مغربی ہندوستان وچ بولیاں ویندن آئیاں زباناں دی غیر آریائی زباناں دے زمرے وچ آ ڳئیاں ہن۔

اتے ݙتے ڳئے حروف تہجی شمال مغربی ہندوستان دی سب توں وݙی زبان سرائیکی دی ضرورت کوں پورا نہ کریندے ہن۔ ایں واسطے سرائیکی زبان بولݨ آلیں اپݨی زبان دے نویکلے تے وکھرے لہجے آلے چار مفرد حروف تہجی تے بعد وچ ݙو مرکب حروف تہجی شامل کر ݙتے جیویں جو اے ہن (ٻ، ڄ، ݙ، ڳ، دھ، ڈھ) ایں طرحاں سرائیکی حروف تہجی دی تعداد ۵۴ کن ودھ کریں سٹھ تھی ڳئی اتے "یائے مجہول یعنی "ے" تے الف ممدودہ (آ) کوں حروف تہجی دا درجہ ݙیوݨ نال سرائیکی حروف تہجی دی تعداد "۶۲" تئیں ونڄ پہنچی۔ جیڑھاں سندھی زبان سرائیکی کنوں اڄ تھی ڳئی تاں وت سندھی بولݨ آلے دانشوریں اٹھ حروف تہجی حذف کر ݙتے جیویں جو اے ہن (ڈ، دھ، ڈھ، لھ، مھ، نھ، وھ، یھ) ایں کنوں علاوہ الف ممدودہ (آ) تے ہمزہ دی سندھی حروف تہجی دی اندریکوں کڈھ ݙتے ڳئے۔ ایں طرحاں سندھی حروف تہجی دی تعداد ۵۲ رہ ڳئی۔ عربی تے فارسی دے جملہ ۳۳ حروف تہجی جیہڑی قیمت مقرر کر ݙتی ڳئی ہئی اوہیں ای سرائیکی زبان دے زائد حروف تہجی دی قیمت اتے ݙتے ڳئے اصول دے مطابق کجھ ایں ہے۔ یعنی مفرد حروف تہجی "ٹ" دی قیمت ۴۰۰، "ڈ" دی ۴، ڑ دی ۲۰۰ مقرر کیتی ڳئی۔ جیڑھاں جو مرکب حروف تہجی یعنی او حروف تہجی جنہاں نال ہائے مخلوطی "ھ" شامل ہے، کجھ ایں ہوسی۔

بھ (ب + ہ)	پھ (پ + ہ)	تھ (ت + ہ)
(۲ + ۵)	(۲ + ۵)	(۴۰۰ + ۵)
ٹھ (ٹ + ہ)	جھ (ج + ہ)	چھ (چ + ہ)
(۴۰۰ + ۵)	(۳ + ۵)	(۳ + ۵)
دھ (د + ہ)	ڈھ (ڈ + ہ)	رھ (ر + ہ)
(۴ + ۵)	(۴ + ۵)	(۲۰۰ + ۵)
ڑھ (ڑ + ہ)	کھ (ک + ہ)	گھ (گ + ہ)

(۵ + ۷)	(۵ + ۲۰)	(۵ + ۳۰)
لھ (ل + ہ)	مھ (م + ہ)	نھ (ن + ہ)
(۵ + ۳۰)	(۵ + ۴۰)	(۵ + ۵۰)
دھ (د + ہ)	یھ (ی + ہ)	نگ (گ + ۲۰)
(۵ + ۶)	(۵ + ۱۰)	(۵ + ۳۰۰)

ٻ (ب=۳) ڳپ (گ ب)=(۳۰) بجاں جو ن (ن=۳۰)

اتھاں ہک ٻئی ڳالھ دی نشاندہی کیتی ویندی ہے جو انہیں حروف تہجی جنہیں کن پہلوں "نون غنہ" شامل کیتی ڳئی ہے مثلاً (ڄ، ڳپ، نو=ݨ) تاں وت اے حروف مرکب حروف شمار تھیسن کیوں جو "نون غنہ" کوئی حرف تہجی کائنی یعنی نون غنہ کہیں وی حرف تہجی کوں پہلے آکے اوندی آواز کوں ہک کنوں کڈھݨ دا سبب بݨدے لہذا سبب کوں حروف تہجی دا درجہ نہیں ڈتا ونڄ سڳدا۔ ایہہ واسطے ڄ دی قیمت ج دے برابر ڳپ دی قیمت گ دے برابر ݨ دی قیمت ن دے برابر رکھی ڳئی ہے۔ نون غنہ دا مکمل بیان اڳوں آسی۔

سرائیکی دانشوراں دا "ݨ" دے وجود تے اختلاف ہے۔ کجھ دا آکھݨ اے ہے جو ݨ مرکب حروف تہجی ہے تے اے (نون غنہ + ڑ) دا مرکب ہے۔ جداں جو کجھ دانشور ایکوں "ݨ" (یعنی ڑون) دے زمرے وچ گھن آندن ہے کرتاں ݨ دی قیمت نون غنہ + ڑ نال مقرر کریسوں تاں وت اے (۷) ٹھسی تے ہے کر ایکوں ن دے نال رکھیسوں تاں وت ایندی قیمت (۵۰) ٹھسی۔ میڈے خیال دے مطابق "ݨ" کوں ن دے زمرے وچ شامل کیتا ونڄے کیوں جو حروف تہجی دی ترتیب وچ ایندا مقام ڑ دے بعد تھیسی بلکہ ن دے بعد ہے۔ جے کر ڈٹھا ونڄے تاں ݨ دا بنیادی تعلق ڑ نال کائنی بلکہ اے کا تعلق ن نال ہے۔ ایہہ ایندی املا "نڑ" دی بجائے ݨ زیادہ صحت دے قریب ہے۔ تاں اے ڳالھ دی سوچݨ آلی ہے جے کر ایکوں نڑ لکھسوں تاں وت ایندی قیمت ۷ ٹھسی جیڑھاں جو ݨ لکھݨ نال ایندی قیمت ۵۰ تھی ویسی۔ ڈوہیں قیمتیں وچ وڈا فرق ہے۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوریں آپݨی کتاب "سرائیکی زبان دے قاعدے قانون" دے صفحہ "۱۲" وچ فرمیندن "سرائیکی زبان دے مصادر دے اخیر وچ نون غنہ دے بعد "ڑ" دی اواز آندی ہے ایہہ واسطے ایہہ اواز کوں ویوان فریدی وچ "ن" دے اتے "ط" دی نشانی لاڈتی ڳئی ہے۔ حالانکہ نہ پہلے دے لوکاں ایندی ضرورت محسوس کیتی ہئی تے ناں کہیں اے حرف مقرر کیتا ہا۔ طوئے "ط" دی ایہہ نشانی نال "ٹ" دا اشتباہ تھیندے۔ ایندے علاوہ چونکہ اے حرف ڈو اوازاں دا مرکب ہے تے اتھاں ڈو اوازاں کیتے اردو وچ پہلے کنوں ڈو وکھرے حرف نون غنہ تے "ڑ" موجود ہن لہذا ایکوں "ݨ" لکھݨ دشواری پیدا کرݨ دے مترادف ہے۔ تاہم اے دشواری مصادر دی حد تئیں قبول کیتی ونڄ سڳدی ہے۔ کیوں جو اتھاں دا آخری حرف "ݨ" ٿئی ہے۔ بھانویں جو ایہہ نون دے وچ "ڑ" دی اواز دی شامل ہے" ڈاکٹر صاحب دی اے ڳالھ میڈی سمجھ کن بالاتر ہے۔ یعنی ڑون کوں ݨ لکھݨ تھیسیں تاں جائز ہے پر نہیں جائز کائنی۔ اساں ول ایکوں "سبحان اللہ" تے آکھوں تاں کیا آکھوں۔ مثال

دے طور تے ہک شخص دا ناں "مکھڑ خان" ہے ایندے ناں دے اعداد کجھ ایں تھیسن جیکر ایکوں مکھڑ خان لکھسوں تاں اعداد کجھ ایں تھیسن:

م	کھ	ڑ	خ	ا	ن	قیمت
۴۰	۲۵	۲۰۰	۶۰۰	۱	۵۰	۹۱۶

تے جیکر ایکوں مکھݨ خان لکھسوں تاں اعداد کجھ ایں تھیسن:

م	کھ	ݨ	خ	ا	ن	قیمت
۴۰	۲۵	۵۰	۶۰۰	۱	۵۰	۷۶۶

یعنی ݙوہائیں اعداد وچ ۱۵۰ دا فرق ہے۔ جیوا جیہوں وݙا فرق ہے۔ سندھی زبان وچ وی ݨ کوں ن دے زمرے وچ شامل کیتا ڳئے یعنی ترتیب دے لحاظ نال ایہہ حرف دا مقام ن دے نال ہے۔ ہتھیں ہکݨ دے نال مقرر کیتا ڳئے۔ سندھی تے سرائیکی رسم الخط دے مطابق ایہہ حرف تہجی دی املا وچ صرف تھوڑا جیہاں فرق ہے یعنی سندھی ایکوں "ڻ" یعنی بغیر نقطے دے "ط" دی علامت نال لکھدن جیڑھاں جو سرائیکی دانشور ایکوں نقطے تے "ط" دی علامت نال "ݨ" لکھدن۔ میں سمجھداں جو ایکوں "ݨ" "مکھݨ" ای زیادہ درست ہے۔ کجھ ہک دانشوریں دے سوا سرائیکی دے اکثر جیاں دے دانشور ایہہ لکھت تے متفق ہن۔ لہٰذا اکثریت دی رائے کوں تسلیم کرݨ ای دانشمندی ہے۔ اے کم او کتنی عجیب لگسی جیں دی برادری آلا لفظ دی برادری وچ گنڑ ٹھیک ہووے۔

• ݨون (ݨ) دی درست املا دے متعلق مزید وضاحت کیتے اتھاں ہک ای توجیہہ دی پیش کیتی ویندی ہے تاں جو سرائیکی اہل قلم کوں ایندی مختلف املا آلے پاسے راغب کیتا ونڄ سڳے۔ اے ہک مسلمہ حقیقت ہے جو عربی تے فارسی حروف تہجی وچ ترے اجھیں حروف تہجی نہ پاتے ویندے ہن جیہڑے جو ہندوستانی زباناں دی صوتی ضرورت کوں پورا کریندے ہن۔ اوترے حروف تہجی (ٹ، ڈ، ڑ) ہن۔ ہندوستانی زباناں دے ماہرین لسانیات انہیں حروف تہجی دی املا بارے اے فیصلہ کیتا جو انہیں عربی تے فارسی حروف تہجی دے ت، د، ر دے نقطے ہٹا کریں انہیں اُتے "طوئے" دا ہک چھوٹا جیہاں نشان "ط" لا ݙتا ونڄے۔ لہٰذا ایہہ فیصلے دے بعد اے حروف (ٹ، ڈ، ڑ) ایں بݨ ڳئے۔ ہندوستان دیاں غیر آریائی زباناں وچوں سندھی تے سرائیکی (جیہڑیاں جو کہیں جڑواں زباناں ہن) کم و زباناں اجھیاں ہن جنہیں دی صوتی ضرورت پوری کرݨ سانگے پنج مزید حروف تہجی دی ضرورت ہئی۔ انہیں زباناں دے چار مخصوص لہجے آلے حروف تہجی دی صوتی ضرورت کوں ایں پورا کیتا ڳیا جو ب، ج، د تے گ دے تلوں ݙو ݙو نقطے لا ݙتے ڳئے یعنی انہیں کوں (ٻ، ڄ، ݙ، ڳ) بݨا ݙتا ڳیا۔ جیڑھاں جو پنجویں حرف تہجی ݨون دی املا سندھی اہل قلم "ڻ" تے سرائیکی اہل قلم "ݨ" تجویز کیتی جیہڑی جو (ٹ، ڈ، ڑ) دی املا دے متعلق تجویز کیتے ڳئے قاعدے دے عین مطابق ہئی۔ یعنی سندھی اہل قلم "ٻ" دی طرحوں "ن" دا نقطہ حذف کر کے "ط" دا نشان گھت ݙتا جیڑھاں جو سرائیکی اہل قلم آکھی او ایکوں سجاݨ کیتے "ن" دا نقطہ رہݨ ݙتا۔ ہک مدت دراز تئیں سرائیکی اہل قلم وچ "ݨ" دی املا بارے اختلاف رہیا پر بالآخر اے املا متفقہ طور تے قرار ݙے ݙتی ڳئی۔ ہن دی سارے کجھ اہل

قلم ایندی املا کوں متنازعہ بݨاوݨ وچ لگے ہوئن۔ او جیڑھے جتھاں املا "ݨ" دی بجائے "ن" ہووے جیڑھی جو حروف تہجی دی املا دے اصولیں دے خلاف ہے۔ میں سمجھداں جو میڈے محترم اہل قلم دا اختلاف سراسر ضد تے مبنی ہے جیڑھا جو مناسب نہیں۔ جے کر انہیں حضرات دی ضد کوں قبول کر گھدا ونڄے تاں وت "ݨ" دی املا نال لکھیاں ہویاں ہزاراں کتاباں تلف کرݨیاں پوسن جیڑھاں جو اے ہک لا علمی نال سراسر ظلم دے مترادف ہوسی۔ سرائیکی اہل قلم تے اے لازم ہے جو او آپݨے سارے ذاتی اختلافات بھلا کریں صرف اور صرف ماء بولی دی خدمت تے اوندی ترویج کوں آپݨاں شعار بݨاون۔

(ii) سرائیکی حروف تہجی دی بݨتر دا روپ: سرائیکی حروف تہجی ہووے جو دنیا دے مختلف زبانیں دے حروف تہجی دی بݨتر دا روپ نال نشابر تھی کریں ساݙے سامݨے آئن انہیں دی تفصیل کجھ ایں ہے۔

1- آرامی یا عبرانی حروف تہجی: دنیا اُتے سب توں پہلے منظر عام تے آوݨ آلے حروف تہجی سرزمین شام دی ریہا کو قوم (یعنی آرامی قوم) دے آرامی (عبرانی) زبان دے حروف تہجی ہن ہووے جو فنیقی (PHOEINEIANS) رسم الخط کوں تقریباً ہک ہزار سال پہلوں معرض وجود وچ آئے ہن۔ اے کل بائیس (۲۲) حروف ہن جنہیں کوں چھی (۶) لفظیں وچ ونڈ ݙتا ڳیا ہا۔ او چھی لفظ اے ہن۔ ابجد، ہوز، حطی، کلمن، سعفص تے قرشت۔ اے بائیس (۲۲) حروف تہجی کجھ ایں ہن۔ ا، ب، ت، ج، د، ہ، و، ز، ح، ط، ی، ک، ل، م، ن، س، ع، ف، ص، ق، ر، ش وغیرہ = ۲۲۔

2- عربی حروف تہجی: عربی لہجے دے کجھ حروف تہجی انہیں دی ہن ہووے جو آرامی رسم الخط وچ موجود ہن۔ اے کل چھی حروف ہن۔ جیڑھے جو اے ہن۔ ث، خ، ذ، ض، ظ تے غ۔ انہیں چھی حروف کوں ݙو لفظیں وچ (ثخذ تے ضظغ) ونڈ ݙتا ڳیا۔ انہیں چھی حروف کوں علاوہ اہل عرب ݙو حروف مزید شامل کیتے جنہیں وچوں ہک آ ہمزہ ہے جیڑھا جو گول کریں لکھدے وچ ہمزہ مشہور تھیا جیندی املا کجھ ایں ہے۔ "ء" تے ݙوجھا ہک مرکب حرف "لا" شامل کیتا ڳیا۔ ہمزہ تاں سرائیکی حروف تہجی وچ شامل کر گھدا ڳیا۔ جیڑھاں جو "لا" شامل نہ کیتا ڳیا۔ ایں طرحاں عربی لہجے دے ست حروف تہجی دی شمولیت نال سرائیکی حروف تہجی دی تعداد ۲۹ تھی ڳئی۔

3- فارسی لہجے دے حروف تہجی: عربی لہجے دے ۲۹ حروف تہجی کوں علاوہ فارسی لہجے دے چار مزید حروف تہجی شامل تھی ڳئے ہووے جو اے ہن۔ پ، چ، ژ، گ۔ انہیں چار فارسی حروف تہجی دے شامل تھیوݨ نال سرائیکی حروف تہجی دی تعداد ۳۳ تھی ڳئی۔

4- سنسکرت یا پراکرات زبانیں دے حروف تہجی: سرزمین ہندوستان وچ مروج سنسکرت یا پراکرات زبانیں دے چودہ مرکب حروف تہجی تے ترے مفرد حروف تہجی مزید شامل کر گھدے ڳئے ہووے جو اے ہن۔

ا۔ مفرد حروف تہجی: ٹ، ڈ، ڑ = ۳

ب۔ مرکب حروف تہجی: بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، دھ، ڈھ، رھ، ڑھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ = ۱۵

انہیں ۱۸ مفرد تے مرکب حروف تہجی کن علاوہ ترے ہئے حروف تہجی دی ہن ہووے جو بعض پراکرات زبانیں وچ مستعمل ہن۔ کجھ ماہرین لسانیات انہیں حروف تہجی کوں مرکب حروف تہجی دی فہرست وچ شامل کریندن جیڑھاں جو سندھی دانشور انہیں

حروف کوں مفرد حروف دی تعداد وچ گنڑ گھندن۔ اے ترے حروف کجھ ایں ہن "ڄ، ڳ، ݨ" سندھی دانشور انہیں حروف کوں مفرد حروف دی فہرست وچ شامل کرن دی توجیہہ کجھ ایں پیش کریندن جو:

> "نون غنہ کوئی حرف تہجی کائنی۔ جیڑھاں جو اے ہک آواز داناں ہے۔ جیندی جو کہیں حرف تہجی کوں اپنی زبان کنوں ادا کریندیں ہوئیں نک کنوں کڈھی ویندی ہے۔ ایں واسطے ج تے گ کنوں پہلے آون آلی نون غنہ حرف تہجی شمار نہ تھیسوں ساکے حروف تہجی ڄ، ڳ تے ݨ مفرد حروف گنڑیسے ویسن۔

ایں طرحاں اردو، عربی، فارسی تے پراکرات زبانیں دے سارے حروف تہجی جمع کر کریں سرائیکی حروف تہجی دی کل تعداد ۵۳ تھی ڳئی۔

5-خالص سرائیکی لہجے دے حروف تہجی: اتے ݙتے ڳئے ۵۳ حروف تہجی کنوں علاوہ خالص سرائیکی لہجے دے حروف تہجی دی تعداد وی ہے۔ اے حروف تہجی کجھ ایں ہن۔ ٻ، مھ، ݙ، ڳ، وھ، یھ۔ یعنی چار حروف مفرد تے ݙو مرکب حروف ہن۔

لہذا ایں طرحاں سرائیکی حروف تہجی دی تعداد ۷+۵۳=۶۰ تھی ڳئی آ (الف ممدودہ) تے یائے مجہول یعنی "ے" حروف تہجی وچ شامل کر کریں سرائیکی حروف تہجی دی کل تعداد ۶۲ تئیں ونڄ پہنچی۔

ہک زمانے وچ سندھی تے سرائیکی ہکا زبان ہئی۔ اے جڑواں زباناں انجوائیں تھی ڳیاں۔ سندھی دانشوریں اپنی زبان دے حروف تہجی دی تعداد ۵۲ مقرر کیتی یعنی کل حروف تہجی ۶۰ کنوں ۸ حروف تہجی حذف کر ݙتے جیہڑے جو اے ہن۔ ڈ، ڑ، ڑھ، لھ، مھ، نھ، وھ تے یھ۔ پر ݙوہائیں زبانیں دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی ہکو جئیں ہن۔ یعنی ٻ، ڄ، ݙ، (ج) ڳ، ڳ، ݨ (گ) تے ݨ (ن سندھی) ݙو وٹے لوظیں وچ ترے حروف ڄ، ڳ، ݨ (زون) دا تلفظ (لہجہ) تاں ہکو جہیاں ہے پر املا وکھو وکھ ہے۔

(iii) سرائیکی حروف تہجی دی لکھت دا پچھوکڑ: قدیم زمانے وچ سرائیکی نثر دی لکھت دا وجود نہ ہا۔ وادی سندھ وچ اہل عرب دے قدم رکھن دے بعد اتھاں باہر کنوں آون آلے تے مقامی صوفیائے کرام مقامی غیر مسلم لوکیں کوں اسلام ݙوں راغب کرن کیتے سرائیکی نظم کوں آپݨاں ذریعہ اظہار بݨایا۔ وت وقت دے گزرن دے نال نال ہولے ہولے سرائیکی نثر دی اٹھوں بݨوں شروع تھی ڳئی جیہڑی جو عربی زبان دے رسم الخط دی مناسبت نال "خط نسخ" وچ لکھی ونڄݨ لڳی۔ ایہ زمانے وچ (اٹھویں صدی دی عیسوی دی شروعات وچ) لکھیاں ونڄݨ آلیاں چھوٹیاں چھوٹیاں دینی تے فقہی کتاباں (بلکہ کتابچے) مثلاً نور یعنی ملتانی قاعدہ، نورنامہ، معراج نامہ، پکی روٹی تے قصص تھیاں کئی ٻیاں کتاباں سرائیکی نثر دا منہ بولدیاں ثبوت ہن۔ انہیں دا رسم الخط عربی دا رسم الخط یعنی "خط نسخ" ای رہیا۔ اٹھارہویں صدی دے مکن توں پہلے پہلے سندھی زبان سرائیکی زبان کنوں انج کر ݙتی ڳئی۔ صدیں تئیں ہک زبان رہ کریں رہوݨ آلیاں اے جڑواں زباناں جیڑھاں انجوائیں تھیاں تاں وت انہیں دا رسم الخط دی انجوائیں تھی ڳیا۔ یعنی سندھی دانشوریں تاں سندھی زبان کیتے عربی رسم الخط یعنی خط نسخ ای تجویز کیتا جیڑھاں جو سرائیکی دانشوریں سرائیکی کیتے خط نستعلیق چݨیا۔ بس ایہا ہے کنوں سندھی تے سرائیکیں وکھو وکھ رسم الخط کوں اپنی زبان دی لکھت دا ذریعہ بݨایا۔

ایں نماز دے بعد اسیں سندھی تے سرائیکی دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی دی لکھت دا ویروا چیندے ہئیں۔ تروڑے جوڑ وہائیں زبانیں دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی تعداد تے آواز دے لحاظ نال مماثلت رکھیندن پر ݙوہائیں زبانیں دے دانشوریں انہیں دی لکھت دا انداز وکھرو وکھرا اختیار کیتے۔ جیویں جو ایں ہے۔

سندھی حروف دی لکھت: ٻ ڄ ڳ ڃ ڏ ڱ ڻ

سرائیکی حروف دی لکھت: ٻ، ڄ، ڄ، ݙ، ڳ، ݨ۔

ݙوہائیں لوظیں وچ مخصوص لہجے آلے سندھی تے سرائیکی حروف تہجی وچوں ترے حروف (ٻ ڄ، تے ڳ) دی املا تاں ہکو جھیں ہے پر چار حروف دی املا وکھرو وکھرو ہے۔ یعنی سندھی سرائیکی ڄ کوں ڃ، ݙ کوں ڏ، ڳ کوں ڱ، تے ݨ کوں ڻ لکھدن۔ سندھی دانشور تے محقق شمس العلماء مرزا قلیچ بیگ اپنی تصنیف سندھی ویاکرݨ یعنی سندھی صرف ونحو دے صفحہ ۱۶۵ تے ایں ڳالھ دا اعتراف لوظیں وچ اعتراف کریندیں ہوئیں لکھدن جو۔

> "جیہڑے حروف تہجی کوں پہلوں نون غنہ دی آواز آندی ہووے تاں انہیں حروف کوں ہمیشاں نون غنہ نال ہکٹھا کرکے لکھنا چاہیدا ہے۔ جیویں جو سندھی ڃ کوں ڄ تے ڱ کوں ڳ لکھیا ویندے۔ لکھت دا قاعدہ قانون ایہ ہے جو جیہڑے حروف تہجی کوں پہلوں نون غنہ دی آواز آندی ہووے تاں اوں وقت لکھت دے اصول دے لحاظ نال اوکوں ظاہر دی تھیوݨ چاہیدا ہے۔ جیویں جو ہک لفظ وچ پ دے بعد تے ج توں پہلے نون غنہ دی آواز کوں علاحدہ طور تے ظاہر کرکے لکھیا ہے ایویں ای سندھی حروف تہجی ڃ کوں ڄ تے ڱ کوں ڳ لکھیا ونڄݨاں چاہیدا ہا پر لکھیا نئیں ڳیا۔ کیوں جو ماہرین دی متفقہ رائے دے مطابق انہیں حروف تہجی دی املا ڃ تے ڱ لکھݨ طے تھی چکی ہے ایں واسطے ایں املا کوں ہݨ تبدیل کرݨ ممکن کائنی"۔

سچ تاں ایہ ہے جو سندھی دانشور سندھی حروف تہجی دی مخصوص املا تے نہ صرف متفق تھی ڳئے ہن بلکہ اپݨی مقرر کیتی ڳئی املا تے ثابت قدم وی تھی ڳئے ہن جݙاں جو سرائیکی زبان دے دانشور تے ادیب گزریں سوسالیں کنوں اپݨی ماء بولی دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی دی لکھت بارے تھکا کے بے مرہن۔ کیوں جو انہیں وچ یکجہتی خلوص تے ماء بولی نال حقیقی محبت دا فقدان ہے جو اساں لوک اجاں تئیں اپݨی ماء بولی دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی دی لکھت بارے اتفاق تے اتحاد پیدا نہیں کر سکے۔

ساݙے مہاندرے دانشور کجھ تاں انفرادی طور تے تیں کجھ گروہیں دی صورت وچ گزرئل ہک صدی کنوں سر کھپا کریں ڳئے ہن پر نال اجاں تئیں اپݨی جاتے تے کھڑے۔

خدا ہووے جو ضد تے انا والے پرانی اپݨی الجھی ہوئیں ڳالھیں کوں چھوڑ ݙیسن تے اساں کنوں اپݨی انا دے خول کنوں نکل کریں اپݨی ماء بولی دے مخصوص حروف تہجی دی لکھت تے متفق تھی ونڄوں۔

ہݨ ایہ ڳالھ نکھر کے سامݨے آ ڳئی ہے جو گزرئل چار ݙہاکیں کنوں ساݙے سرائیکی زبان دے مہاندرے دانشور سرائیکی

زبان دے مخصوص حروف تہجی مختلف طور تے ہک شمار کریندن جیویں جو اے ہن۔ (ٻ، ڄ، ݙ، ڳ، ݨ) تے سندھی لہجے دے ݙو حروف تہجی (ڃ، ڱ) دی آواز آلے حروف کیتے علامتی طور تے کئی انج حروف تجویز کریندے ہن۔ ڄ تے ڳ کن پہلوں نون غنہ دا اضافہ کریں لہجے دی کمی کوں پورا کیتا ڳئے۔ یعنی انہیں کوں علامتی طور تے ڄ تے ڳ لکھیا ڳئے لہذا ایں سمجھاں جو ایہ سرائیکی دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی دی گنتری پوری تھی ڳئی ہے تے انہیں دی املا دی مختلف طور تے منظور کر گھدی ڳئی ہے جیویں جو ایں ہے:

(ٻ، ڄ، ڃ، ݙ، ڳ، ڱ، ݨ)

اے ڳالھ وݙی افسوسناک تے تکلیف دہ ہے جو ساݙے کجھ مہاندرے دانشور تے لکھاری اجاں ایں مسئلے کوں ولا تویں امرہ چاوݨ دی کوشش کریندے پین جیویں جو ساݙی ماء ٻولی دی ترویج تے اشاعت کیتے نقصان دہ ثابت تھی سڳدی ہے۔ ضرورت ایں ڳالھ دی ہے جو اساں مختلف ڳالھ کوں وت متنازعہ نہ بݨاوں۔ جے کر ہوݙی کوں ولا گھیندیا ڳیا تاں وت ایہ تیکیں لکھیاں ڳیاں ہزاراں کتاباں جیہڑیاں جو ہیچ حرفاں دیاں اضافی آوازاں نال لکھیاں ڳئین سبھ وچ رل ویسن تے وت اساں اپݨے ایں بے بہا اثاثے کنوں یکسر محروم تھی ویسوں۔ جے کر خدانخواستہ ایں تھی ڳیا تاں وت ساݙی ماء ٻولی دا کئی صدیاں تے محیط کیتا ڳیا پندھ اجایا تھی ویسی۔ میں آپݨیں دانشوریں تے مہاندرے لکھاریں دی خدمت وچ اے ارداس کریساں جو تویں ہیچ وچ پووݨ دی بجائے آپݨیاں ساریاں طاقتاں آپݨی ماء ٻولی کوں مختلف اضافی آوازاں آلے رسم الخط وچ لکھݨ آلے پاسے لاؤ تاں جو سرائیکی زبان دے ادب دا ودھ خوب پھل پھل چاوے۔

(۱۷)۔ سرائیکی دے مخصوص مفرد حروف تہجی دا استعمال: سرائیکی لہجے دے مخصوص حروف تہجی ٻ، ڄ، ڃ، ݙ، ڳ، ڱ تے ݨ دے ابتدائی، درمیانی تے آخری شکلیں دا لفظیں وچ استعمال ݙیکھو۔ تاں جو ایں حروف دے سرکیں دی درست املا دا شعور پیدا کیتا ونڄ سڳے۔

1- "ٻ" ابتدائی شکل: ٻیڑ، ٻار، ٻوڑ، ٻدھ، ٻل، ٻیڑا، ٻکھڑا

"ٻ" درمیانی شکل: لوٻا، ٹمبر، ہٻ، دٻی، دھٻے

"ٻ" آخری شکل: ہٻ، دراٻ، شرٻ، ٹٻ

2- "ڄ" ابتدائی شکل: ڄل، ڄال، ڄنگھ، ڄݨا، ڄوا، ڄیہ

"ڄ" درمیانی شکل: ٻڄݨ، ونڄا، بھڄا، بھڄاوݨ، گڄݨ

"ڄ" آخری شکل: رڄ، پوڄ، سوڄ، رڄ

3- "ڃ" ابتدائی شکل: اے حرف تہجی کہیں دی لفظ دے شروع وچ نہیں آندا ایں واسطے ایندی کوئی ابتدائی شکل کائنی۔

"ڃ" درمیانی شکل: سنڃاݨ، ڃوڃاݨ، وڃاوݨ، مڃری

"ڃ" آخری شکل: رڃ، اڃ، سڃ، ونڃ، ونڃ

4- "ڈ" ابتدائی شکل: ڈراکل، ڈاراون، ڈوگر، ڈکھڑے، ڈیشیں

"ڈ" درمیانی شکل: پیڈن، سیڈن، ویڈا، میڈا

"ڈ" آخری شکل: بھیڈ، کھیڈ، ووڈ، ڈڈ، لاڈ، اوڈ، متھڈ

5- "گ" ابتدائی شکل: گل، گجی، گھیو، گاڈھا

"گ" درمیانی شکل: وگر، گوھگی، بھگا

"گ" آخری شکل: لاگ، بھاگ، مھگ، بھوگ، دگ، واگ

6- "ٹک" ابتدائی شکل: اے حرف تہجی کہیں وی لوظ دے شروع وچ نئیں آندا ایں واسطے ایں حرف تہجی دی ابتدائی شکل کائنی۔

"ٹک" درمیانی شکل: منگل، رنگل، رنگین، سنگی، رنگین

"ٹک" آخری شکل: رنگ، سنگ، ننگ، ونگ

7- "ن" ابتدائی شکل: اے حرف تہجی وی کہیں لوظ دے شروع وچ نئیں آندا۔ ایں واسطے ایں حرف تہجی دی ابتدائی شکل کائنی۔

"ن" درمیانی شکل: پانی، والے، بھاں، کھانی، لونی، سونی۔

"ن" آخری شکل: ساون، پیون، چاون، سن، سن

8- "ی" (یائے مخفی الصوت یا یائے معدولہ): یائے اردو وچ ڈاکٹر مولوی عبدالحق اپنی کتاب قواعد اردو دے صفحہ نمبر ۳۹ تے رقم طراز ہن جو:

"بعض لفظیں وچ موجود "حرف تہجی ی" اپنے پچھلے حرف دے نال ایں طرحاں ملا کریں پڑھی ویندی ہے جو ایں حرف دی آواز کہ معلوم تھیندی ہے۔ جیویں جو کیا، کیاری، پیارا، دھیان، بیویٹی، کیارہ وغیرہ۔ اساں ایجھاں ہاں "یائے معدولہ" رکھیے امتیاز واسطے انہیں "ی" دے اتے نشان "v" یعنی الٹی جزم دا نشان لا ڈیندے ہیں۔" (ترجمہ)

اے گالھ نشابر تھی کے سامنے آ گئی ہے جو سرائیکی وانگوں اردو زبان وچ وی "یائے مخفی الصوت" یعنی "یائے معدولہ" دا وجود پاتا ویندے جیکوں علامتی طور تے "ی" لکھیا ویندے۔ یائے معدولہ وی کہیں لوظ دے شروع وچ نئیں آندی ایں کیتے یائے معدولہ دی ابتدائی شکل کائنی۔

"ی" درمیانی شکل: دھیان، نتھایاں، کھیا، (تفصیل کیتے ڈیکھو باب نمبر 1 دی جز نمبر ۲۰)

"ی" آخری شکل: چونکہ یائے معدولہ کہیں لوظ دے آخر وچ وی نئیں آندی ایں واسطے ایندی آخری شکل وی کائنی۔

(v)۔ ہائے ملفوظی، مخفی تے مخلوطی دا درست استعمال: جیویں جو باب نمبر 1 دی جز ۱۵، ۱۹ تے ۱۷ وچ ہائے مخفی، ہائے ملفوظی تے ہائے مخلوطی یعنی ہائے ڈوچشمی دی مفصل تعریف کر ڈتی گئی ہے۔ ہائے مخلوطی دے متعلق صرف نستعلیق رسم الخط وچ اے اہل قانون ہے جو ہائے مخلوطی لکھیے کیتے کہیں وی لوظ دے آغاز، درمیان یا آخر وچ اوندی اصل مجرد صورت یعنی "ھ" وچ تھیں لکھی ونج

سکدی۔ البتہ اے کہیں ٻے حرف تہجی نال رل کریں بݨائے ہوئے مرکب حرف تہجی (مثلاً بھ، پھ، تھ وغیرہ) دی صورت وچ لکھی ونج سکدی ہے۔

جتھوں تائیں ہائے مختفی تے ہائے ملفوظی دی اخیری شکل یعنی "ہ"، "ھ" دا کہیں وی لفظ دے اخیر وچ لکھت دا تعلق ہے ساڈے لکھاری غلطی دے مرتکب تھیندن تاں ایں کیتے جو اے گالھ باب نمبر ا دے جزء 15 تے 16 وچ چنگی طرح بیان کر ݙتی ڳئی ہے پر میں سمجھداں جو ہݨاں وی کجھ تشنگی باقی رہ ڳئی ہے۔ جیندا ازالہ کرݨ بہوں ضروری ہے تاں جو ساڈے لکھاری والا کہیں غلطی دے مرتکب نہ تھیون۔ ہائے مختفی تے ہائے ملفوظی دیاں لکھت دے لحاظ نال ترے شکلاں ہوندن۔

ایہ گالھ واضح ہے جو ہائے مختفی تے ہائے ملفوظی دیاں ابتدائی تے درمیانی شکلاں ہکو جھیاں ہن پر اخیری شکل دی لکھت وچ فرق ہے۔ یعنی ہائے مختفی دی اخیر شکل "ہ" تے ہائے ملفوظی دی "ھ" ہے۔ جیڑھاں جو اے گالھ وی سچ ہے جو ہائے ملفوظی "ھ" کوں ہائے مختفی تے ہائے ملفوظی دی کہیں وی شکل وانگوں لکھیا ونج سکدا ہے اے گالھ وی مکدی پئی ہے جو ہائے مختفی تے ہائے ملفوظی دیاں اخیری شکلیں کوں ہکو جھیاں لکھݨ سراسر غلط ہے۔ جیڑھاں جو ساڈے لکھاری انہیں ݙوہائیں شکلیں کوں اول بدل کر ݙیندن جیندا نتیجہ اے ہے جو ہائے مختفی کوں ظاہر کریں تھیسیں پڑھی ویندی یعنی اوندی آواز اتنی خفیف تے مدھم ہوندی ہے جو ایکوں شعر دی تقطیع کریندیں ہوئیں ہمیشاں حذف کر ݙتا ویندے جیڑھاں جو ہائے ملفوظی دی آواز بھرپور ہوندی ہے تے ایکوں شعر دی تقطیع کریندیں ہوئیں حذف نہیں کیتا ویندا۔ لہٰذا ہائے مختفی تے ہائے ملفوظی دیاں اخیری شکلیں کوں اول بدل کرݨ نال اشعار دے اوزان متاثر تھیندن۔ شعری ادب دے لحاظ نال اے گالھ وݙی تکلیف دہ تے قابل گرفت ہے۔

اگلی تھیوری توں پہلوں ہک ٻئی گالھ دی وضاحت وی ضروری ہے جیندے سمجھݨ نال ہائے مختفی تے ہائے ملفوظی دی اخیری شکل دی لکھت دے اصولیں کوں جانݨ وچ مدد ملسی او گالھ اے ہے جو حروف تہجی دیاں جوڑ دے لحاظ نال ݙو قسماں ہن پہلی قسم انہیں حروف تہجی دی ہے جنہیں دے سرے بݨدن تے انہیں سریں کوں جوڑ کریں کوئی وی لفظ بݨاوݨ وچ آسانی رہندی ہے۔ جنہیں حروف تہجی دے سرے بݨدن او مفرد حروف تہجی کجھ ایں ہن (ب، پ، ت، ٹ، ث، ج، چ، ح، خ، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ک، گ، ل، م، ن، ہ، ی) انہیں حروف تہجی کوں جڑویں حروف تہجی آکھیا ویندے۔

ݙوجھی قسم انہیں مفرد حروف تہجی دی ہے جنہیں دے سرے نہیں بݨدے بلکہ او کہیں وی لفظ دے شروع، درمیان یا اخیر وچ اپݨی پوری شکل برقرار رکھیندن جیویں جو (ا، د، ڈ، ذ، ر، ڑ، ز، ژ، و، ے) انہیں حروف کوں کھلویں حروف تہجی آکھیا ویندے انہیں کھلویں حروف تہجی وچوں ترے حروف ایجھے ہن جنہیں دی کہیں لفظ دے درمیان وچ آوݨ نال شکل بدل ویندی ہے او ترے حروف (ہ، ی، ے) ہن۔ ایں حوالے نال ہائے مختفی (ہائے خفی الصوت) تے ہائے ملفوظی (ہائے جلی الصوت) دی اخیری شکل دی لکھت بارے کجھ اصول ݙتے ویندن تاں جو ساڈے لکھاریں کوں انہیں دی لکھت وچ کوئی اشتباہ نہ رہوے تے او انہیں دی لکھت وچ کہیں غلطی دے مرتکب نہ تھیون۔

(الف) ہائے مختفی دی اخیری شکل "ہ" "ۃ" آلے ݙو حرفی لفظ: انہیں جڑویں ݙو حرفی لفظ جنہیں دی اخیری ہائے ہوز،

"ـــ" دی آواز مدھم تے خفیف ہوسی تاں انھیں لفظیں دی اخیر "ہ" کوں ہائے مختفی دی اخیری شکل "ـــ" نال لکھیا ویسی تے ہائے ہوز کنوں پہلوں آون آلا حرف وی متحرک ہوسی یعنی (اوندے اتے یا تلے زبر، زیر یا پیش ہوسی) مثال دے طور تے ببہ، پپہ، چپہ، کپہ، سپہ وغیرہ وغیرہ پہلی قسم دے ایسے لفظاں ہووݨ تاں حروف دیاں مختلف قسماں یعنی حروف جار، حروف اشارہ یا حروف تنکر وغیرہ ہوندن۔

(ب) ہائے ملفوظی دی اخیری شکل "ہہ" آلے ڈو حرفی لفظ: انھیں جزویں ڈو حرفی لفظ جنھیں دی اخیری ہائے ہوز "ہ" دی آواز بھرپور ہوسی تاں انھیں لفظیں کوں ہائے ملفوظی دی اخیری شکل "ہہ" نال لکھیسی ویسی اتھاں وی ہائے ہوز کنوں پہلوں آون آلا حرف وی متحرک بفتح (یعنی صرف زبر نال) ہوسی مثلاً بہہ، پہہ، سہہ، کہہ وغیرہ پر انھیں لفظ ہمیشاں مصادر کنوں مشتق آلے فعل امر ہوندن۔

(ج) کٹھیں ڈو حرفی لفظ جنھیں دے اخیر وچ ہائے ہوز دی "ہ" شکل آندی ہے: انھیں کٹھیں ڈو حرفی لفظ جنھیں دے اخیر وچ ہائے ہوز دی مکمل شکل "ہ" آندی ہے تاں وت اے ہائے ہوز ڈوجے غیر متحرک (ساکن) ہوسی پر انھاں شعر دی تقطیع وچ ہائے مختفی والگوں حذف نہ کیتا ویسی۔ مثلاً دہ، ڈہ، مہ، وہ وغیرہ۔

جڑواں حروف نال ملیے ہوئے سہ حرفی لفظ: انھیں سہ حرفی لفظ جیڑھے جو جڑواں حروف تہجی نال مل کریں بݨے ہوون تے انھیں دے اخیر وچ ہائے ہوز آوے تاں وت جیکر ہائے ہوز کنوں پہلوں آون آلے ڈوویں حروف متحرک ہوون تے خاص کر ہائے ہوز نال جڑیا ہویا حرف تہجی متحرک بفتح (زبر آلا) ہووے تاں اخیری ہائے ہوز ہمیشاں "ہائے مختفی" ہوسی یعنی اونہہ لفظ دے اخیر وچ ہائے مختفی دی "ـــ" شکل آسی۔ مثال دے طور تے پتھرہ، بھتہ، کھبہ، دکھ، ہنکہ، دھمہ وغیرہ۔ پر انھیں سہ حرفی لفظ جنھیں دی اخیری ہائے ہوز کنوں پہلے آون آلا حرف تہجی حرف علت "ی" ہووے یا نون غنہ ہووے تاں وت ہائے ہوز دی ہائے ملفوظی آلی شکل "ہہ" لکھی ویسی مثال دے طور تے اٹبہ، منبہ، دریہہ، ویہہ، ایہہ وغیرہ۔

اتھاں ہک گالھ سمجھݨ آلی ہے جو جنھیں سہ حرفی لفظیں دے اخیر وچ ہائے مختفی دی شکل "ـــ" آسی تاں وت شعر دی تقطیع وچ یا تاں حذف کر ڈتی ویسی یا اوکوں قافیے دی مناسبت نال "الف" وچ تبدیل کر ڈتا ویسی۔ تے اے الف وی ہمیشاں غیر متحرک ہوسی کیوں جو اے حرف علت ہے۔ بیا ایں جو انھیں لفظیں وچ ہائے ملفوظی (ہہ) بھرپور آواز نال آسی تے تقطیع وچ شامل وی کیتی ویسی۔

کٹھیں حروف تہجی نال ملیے ہوئے سہ حرفی لفظ: انھیں سہ حرفی لفظ جیڑھے جو کٹھیں حروف تہجی نال ملیے ہوئے ہوون پر انھیں دی ہائے ہوز کنوں پہلوں آون آلا حرف تہجی کوئی ہک حرف علت ہوسی (ا، و، ی وچوں کوئی ہک) تاں او ہائے ہوز ملفوظی گݨی ویسی مثلاً جوہ، روہ، اوہ، سوہ، پوہ، ڈوہ وغیرہ۔ جیکر حروف علت وچوں کوئی حرف نہ ہوسی تاں وت او ہائے ہوز مختفی گݨی ویسی۔ مثلاً گرہ، درہ، ڈاہ، وزہ وغیرہ اے گالھ ضرور یاد رہوے جو ہائے مختفی تقطیع وچ شامل نھیں کیتی ویندی یعنی حذف کر ڈتی ویندی ہے یا قافیے دی مناسبت نال الف بݨا ڈتی ویندی ہے۔

وتیجھا اصول: انھیں چار حرفی یا چار کنوں ودھ حروف تہجی کنوں مل کریں بݨے ہوئے لفظ جنھیں دی ہائے ہوز کنوں پہلا حرف

متحرک بفتح (زبر آلا) ہووے تاں او ہائے ہوز مختفی وانگی ونڄسی ہے کوئی نہ او حرف غیر متحرک یا حرف علت ہووے یا نون غنہ ہووے تاں وت او ہائے ہوز ملفوظی شمار تھیسی۔ اے گالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو جیہڑے لفظاں دی ہائے ہوز کنوں پہلوں آوݨ آلی "واؤ" ہے کر متحرک ہووے تاں وت او ہائے ہوز مختفی وانگی ونڄسی جیکر او "واؤ" غیر متحرک ہووے تاں وت اخیری ہائے ہوز ملفوظی وانگی ونڄسی مثال دے طور تے۔

الف: ہائے مختفی آلے لفظ: کینہ، آمنہ، پشنہ، دانہ، بہانہ، دہانہ، گریہ، فدیہ، ودکیہ، شکیہ، قریہ، گروہ، پیہرہ، اسوہ، کندہ، چارہ، شگوہ، انجرہ، پردہ وغیرہ۔

ب: ہائے ملفوظی آلے لفظ: کینہہ، مینہہ، شینہہ، پینہہ، باتہہ، دانہہ، کاتہہ، جو اتہہ، گریہہ، سریہہ، مریہہ، دیہہ، شیہہ، کریہہ، انجہہ، گروہ، انبوہ، شکوہ، روہ، کوہ، گواہ، سپاہ، سیاہ، پناہ، بیاہ، واہ وغیرہ۔

خلاصہ بحث: ایں ساری بحث دا لب لباب اے ہے جو:

1- ہائے مختفی تے ہائے ملفوظی کوں کوئی اول بدل یا غلط ملط نہ کیتا ونڄے بعض اہل قلم ہائے ملفوظی دی ایں شکل "ہہ" کوں ڈو ہائے ہوز (ہ+ہ) شمار کریندن جیہڑی جو درست گالھ کائنی۔ انہیں کوں شاید ایندی بھرپور آواز کنوں مغالطہ لڳے ورنہ اے ہک "ہ" ہے ایندا ثبوت اے ہے جو ایں "ہ" کوں تقطیع وچ ہمیشاں ہک حرف گݨی ونڄے برابر شمار کیتا ویندے۔

2- ہائے ملفوظی کنوں پہلے آوݨ آلا حرف گݨی (چاہے او جیڑھاں ہووے یا کوݨاں ہووے) ہمیشاں غیر متحرک ہوندے پر ڈو حرفی لفظ وچ متحرک بفتح (زبر آلا) ہوندے تے عموماً او کہیں مصدر کنوں فعل امر ہوندے۔ ہائے ملفوظی شعر دی تقطیع وچ ہک حرف گݨی ونڄی ویندی ہے۔

3- ہائے مختفی کنوں پہلے آوݨ آلا حرف گݨی (چاہے جیڑھاں ہووے یا کوݨاں ہووے) ہمیشاں متحرک بفتح (زبر آلا) ہوندے جیڑھاں جو ڈو حرفی لفظ حروف دیاں قسماں وچوں کوئی ہک قسم ہوندی ہے۔ مثلاً حروف جار، حروف اشارہ، یا حروف تنکیر وغیرہ۔ ہائے مختفی شعر دی تقطیع کریندیں ہوئیں یا تاں حذف کر ڈتی ویندی ہے یا قافیے دی مناسبت نال ایکوں الف وچ تبدیل کر ڈتا ویندے۔

(VI)۔ ہائے ملفوظی نال لکھیجݨ آلے لفظیں دی غلط تے درست املا:

ا۔ ڈو حرفی لفظ جیہڑے جو کہیں مصدر کنوں فعل امر ہوندن:

مصدر	فعل امر (درست املا)	غلط املا	مصدر	فعل امر (درست املا)	غلط املا
بہݨ / بہوݨ	بہہ	بہ	پہݨ / پہوݨ	پہہ	پہ
ٻہݨ / ٻہوݨ	ٻہہ	ٻہ	کھہݨ / کھہوݨ	کھہہ	کھہ
ڄہݨ / ڄہوݨ	ڄہہ	ڄہ	ڈھہݨ / ڈھاوݨ	ڈھہہ	ڈھہ
ݙوہݨ	ݙوہ	ݙوہ	ݙہوݨ	ݙہ	——
رہوݨ / رہݨ	رہ	——	سہݨ / سہوݨ	سہہ	سہ

ڳھوں ر ڳھوں	ڳھیہ	ڳلہ، ڳوہ	ڳھوں رو ڳھوں	ڳھیہ	ڳلہ
ݙھوں رو ݙھوں	ݙہ	—	ݙھوں	ݙھوہ	ݙہ
ٻکوں	کوہ، گھیہ	ٻکہ، ٻکوہ	ٻھوں	ٻھیہ	ٻھہ

کجھ انجھیں لفظاں جو عام طور تے غلط لکھیے ویندن:

لفظ	ہجے	معنی	غلط املا
اَنہہ	(ا،ن،ہ،ہ)	زور یا درد کی وجہ سے آواز نکالنا	انہ، انھ
اُونہہ	(ا،و،ں،ہ)	اس نے	اونہ، اونھ
آںہہ	(آ،ں،ہ)	آہ	آنہ، آنھ
اِنہہ	(ا،ی،ں،ہ)	اس نے	انہ، انھ
ٻانہہ	(ٻ،ا،ں،ہ)	بازو	بانہ، بانھ
ٻینہہ	(ٻ،ی،ں،ہ)	بیٹھ (فعل امر)	ٻینہ، ٻینھ
وانہہ	(و،ا،ں،ہ)	فریاد	وانہ، وانھ
ݙینہہ	(ݙ،ی،ں،ہ)	دن	ݙینہ، ݙینھ
سُونہہ	(س،و،ں،ہ)	جان پہچان، دیکھی بھالی جگہ	سنہ، سونہ، سنھ، سونھ
شینہہ	(ش،ی،ں،ہ)	شیر	شینہ، شینھ
کانہہ	(ک،ا،ں،ہ)	دریاؤں کے کنارے اگنے والا پودا	کانہ، کانھ
کینہہ	(ک،ی،ں،ہ)	کس لیے، کیوں	کینہ، کینھ
لانہہ	(ل،ا،ں،ہ)	موٹا اور لمبا رسہ	لانہ
مانہہ	(م،ا،ں،ہ)	ماش (ایک دال)	مانہ، مانھ
مُونہہ	(م،و،ں،ہ)	چہرہ، دہان	منہ، مونہ، منھ
مینہہ	(م،ی،ں،ہ)	بارش، بھینس (ریاستی لہجہ)	مینہ، مینھ
نانہہ	(ن،ا،ں،ہ)	تکلی۔ موچیوں کا ایک اوزار	نانہ، نانھ
نونہہ	(ن،و،ں،ہ)	بہو	نونہ، نونھ
نینہہ	(ن،ی،ں،ہ)	کسی بیل پر لگنے والا چھوٹا سا پھل، بیت	نینہ، نینھ
ایہہ	(ا،ے،ہ)	یہ، یا یہ ہے	ایہ، ایھ
پیہہ	(پ،ے،ہ)	داخل ہونا	پیہ، پیھ

ڈیہہ	(ڈ،ے،و)	دیہات، دیہہ	ڈیہے، ڈیھ
ریہہ	(ر،ے،و)	[illegible]	ریہے، ریھ
ریہہ	(ر،ی،و)	پیٹ میں گیس پیدا ہونا	ریہے، ریھ
سیہہ	(س،ے،و)	ایک جانور لمبے لمبے اور نوکدار بالوں والا	سیہے، سیھ
کیہہ	(ک،ے،و)	غیر کاشت چٹیل میدان	کیہے، کیھ
چیہہ	(چ،ی،ں،و)	غصے سے منہ بگاڑنا	چینہ، چینھ
سرینہہ	(س،ر،ی،ں،و)	سرس کا درخت	سرینہ، سرینھ
کرینہہ	(ک،ر،ی،ں،و)	جنگلی پودا (ڈیلے)	کرینہ، کرینھ
بکینہہ	(ن،ک،ی،ں،و)	کمی لوگ، کم ذات	بکینہ، بکینھ
اکانہہ	(ا،ک،ا،ں،و)	ایک خودرو درخت	اکانہ، اکانھ
اگانہہ	(ا،گ،ا،ں،و)	آگے	اگانہ، اگانھ
کمانہہ	(ک،م،ا،ں،و)	اکڑ	کمانہ، کمانھ
پوانہہ	(پ،و،ا،ں،و)	ایک کانٹے دار خودرو پودا	پوانہ، پوانھ
تڑانہہ	(ت،ڑ،ا،ں،و)	کپڑے سکھانے کیلئے بندھا ہوا رسہ	تڑانہ، تڑانھ
چنانہہ	(چ،ن،ا،ں،و)	دریائے چناب	چنانہ، چنانھ
کوانہہ	(ک،و،ا،ں،و)	کسی چیز کی بہت ہی تھوڑی مقدار	کوانہ، کوانھ
جھیہہ	(جھ،ے،و)	نقصان	جھیہے، جھیھ
چیہہ	(چ،ے،و)	گرمیوں کی مقابلے کی دعوت	چیہے، چیھ
ڈھیہہ	(ڈھ،ے،و)	ریت کے ٹیلے کا دامن	ڈھیہے، ڈھیھ
لیہہ	(ل،ے،و)	مقبوضہ کشمیر کے ایک شہر کا نام	لیہے، لیھ
تریہہ	(ت،ر،ے،و)	پیاس	تریہے، تریھ
سڑیہہ	(س،ڑ،ے،و)	جلن، تیز دھوپ	سڑیہے، سڑیھ
کریہہ	(ک،ر،ے،و)	قحط سالی	کریہے، کریھ
مریہہ	(م،ر،ے،و)	موت	مریہے، مریھ
مٹھیہہ	(م،ٹھ،ے،و)	کام چور	مٹھیہے، مٹھیھ
مچھیہہ	(م،چھ،ے،و)	چمک پڑنا	مچھیہے، مچھیھ

ذریعہ	(ذ،ر،ے،و)	بہت زیادہ	ذریے، ذریعے
فقیہہ	(ف،ق،ی،ہ)	علم فقہ دا ماہر	فقیے، فقیہو
تنبیہہ	(ت،ن،ب،ی،ہ)	ہدایت کرنا، وارننگ ڈینا	تنبیے، تنبیہو

(vii)۔ **مخارج دے لحاظ نال حروف دیاں قسماں:** ہر ہک حرف تہجی اپنی ہک وکھری آواز، لہجہ یا تلفظ رکھیندے جیندا جاننڑ نہایت ضروری ہے۔ بھوں سارے حروف تہجی ایجھیں ہن جنہیں دی آواز بھوں ای تھوڑے فرق نال کڈھیندی ہے مثلاً الف تے ع، ت تے ط، ث، س تے ص، ذ، ز، ض تے ظ، ق تے ک تے ہ تے ح وغیرہ اہل عرب دی اے خصوصیت ہے جو او ہر ہک حرف تہجی کوں اوندی درست تے وکھری آواز نال ادا کرن دا بھرپور سعی کریندن جڈاں جو بئے زباناں بولن آلے لوک ایں پاسے دا زیادہ اہتمام نہیں کریندے حالانکہ اے آہر کرن بے حد ضروری ہے۔ خاص کر چھوٹے بالیں کوں حروف تہجی دی سنجان کراون کیتے اواز دا ای سہارا گھدا ویندے۔ جے کر استاد حروف تہجی کوں انہیں دے درست مخرج نال ادا نہ کریسی تاں وت بال انہیں حروف دی صحت نال ادائیگی کیویں کریسن۔ تے وت او حرف سنجان کیویں سگسن۔ لہٰذا حروف تہجی دی انہیں دے درست مخرج نال ادائیگی بھوں ضروری ہے۔ مخارج دے لحاظ نال حروف تہجی کوں اٹھ قسمیں وچ تقسیم کیتا ویندے تاں جو انہیں دی سنجان کوں آسان بنایا ونج سگے۔ اے اٹھ قسماں کجھ ایں ہن۔

1- شفوی حروف   2- شجری حروف   3- لثوی حروف   4- نطعی حروف
5- اسلی حروف   6- ذلقی حروف   7- لہوی حروف   8- حلقی حروف

انہیں دی تفصیل ڈیکھو۔

1- **شفوی حروف:** شفویہ دے لغوی معنی ہونٹھ دے ہن۔ بس او حروف جیندی اواز ہونٹھاں کنوں نکلدی ہے شفوی حروف تہجی اکھیندن جیڑھے جو اے ہن۔ ب، بھ، پ، پھ، ف، م، مھ، و، وھ = ۱۰

2- **شجری حروف:** کھلے ہوئے ہونٹھاں کنوں نکلن آلے حروف تہجی شجری حروف تہجی اکھیندن جیڑھے جو اے ہن۔ ج، جھ، چ، چھ، ش، ص، ض، ژ = ۸

3- **لثوی حروف:** ڈندے تے زبان ملاونڑ نال جیڑھے حروف ادا تھیندن لثوی حروف تہجی اکھیندن، جیڑھے جو اے ہن۔ ث، ذ، ظ = ۳

4- **نطعی حروف:** زبان اُتے کریس ڈندیں نال زور ڈیونڑ نال جیڑھے حروف ادا تھیندن نطعی حروف تہجی اکھیندن۔ جیڑھے جو اے ہن۔ ت، تھ، د، دھ، ط = ۵۔

5- **اسلی حروف:** اسلی دا لغوی معنی ہے زبان دی چوٹی۔ بس زبان دی چوٹی کنوں نکلن آلے حروف اسلی حروف تہجی اکھیندن جیڑھے جو اے ہن۔ س، ز، ظ = ۳

6- **ذلقی حروف:** او حروف تہجی جیڑھے جو زبان کوں زور لا کے حرکت ڈیندے کریں سنگھ کنوں آواز کڈھن نال ادا تھیندن ذلقی

حروف آکھیندن جیوے جاندے ہن۔ ج=1

7- لہوی حروف: زبان کوں تالوں نال لا کریں تے زور ڈے کے آواز کڈھݨ نال جیہڑے حروف ادا تھیندن لہوی حروف آکھیندن۔ جیوے جاندے ہن۔ ا، ت، ٹھ، ج، جھ، ڈ، ڈھ، د، ر، ڑ، ڑھ، ک، کھ، گ، گھ، ل، لھ، م، مھ، ن، و، ی، ے، ہ = ۲۲۔

8- حلقی حروف: حلق دا لفظی معنیٰ ہے سنگھ ہِس او حروف تہجی جیہڑے جو سنگھ تے زور ڈے کے بولیے ویندن حلقی حروف آکھیندن جیوے جاندے ہن۔ ھ، ء، ح، خ، ع، غ، ق =7

(viii)۔ جوڑ دے لحاظ نال حروف تہجی دیاں قسماں: اردو زبان کنوں علاوہ سرائیکی زبان ہک اینجھیں زبان ہے جیندے لوظ لکھدئیں ہوئیں پورے حروف تہجی نھیں لکھے ویندے بلکہ ہر حرف تہجی کیتے ہک چھوٹا جیہاں نشان بݨا تا ویندے۔ جیکوں او حرف تہجی دا سرا آکھیا ویندے۔ وت حروف تہجی دے اے چھوٹے چھوٹے سرے ملا کریں ہک لوظ بݨا تا ویندے۔ حرفیں دے سرے جوڑ کریں لکھݨ نال لوظ بہوں مختصر تھی ویندن۔ دنیا دیاں بچیاں زباناں اردو، سرائیکی، سندھی، پنجابی، عربی، فارسی وغیرہ زبانیں وانگوں (جیویاں جو ہے کن کجھ پاسے لکھیاں ویندیں) مختصر نویسی کنوں محروم ہن۔ ایہ مختصر نویسی نال تحریر نہایت شستہ تے مہذب وی تھی ویندی ہے تے وقت وی بہوں تھوڑا لگدے یعنی بہوں تھوڑے وقت وچ زیادہ کنوں زیادہ لکھیا ونج سگدے۔ مختصر نویسی والے فن یورپ وچ بہوں تھوڑے عرصے کنوں رواج پاوݨ لگے ہوئے ہن جو ساڈی ماء بولی کئی سو سالیں کنوں ایہ فن کنوں متعارف ہے۔
سرائیکی زبان دے حروف تہجی ڈو قسمی ہن۔ ہکو اے او حروف تہجی جنھیں دے ہک بئے نال جوڑݨ کیتے سرے ہوندے ہن انھیں کوں جڑویں حروف تہجی آکھیا ویندے جیڑھاں جو ڈوجھے او حروف تہجی جنھیں دے سرے نھیں ہوندے بلکہ او حروف تہجی ہر صورت پورے پورے لکھے ویندن۔ انھیں حروف تہجی کوں کٹویں حروف تہجی آکھیا ویندے۔

1- جڑویں حروف تہجی: او حروف تہجی جنھیں دے سرے ہوندن جڑویں حروف تہجی آکھیندن جیوے جاندے ہن۔ ب، ٻ، پ، ت، ٹ، ث، ج، ڄ، چ، ح، خ، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ک، گ، ڳ، ل، م، ن، ݨ، ہ، ی۔

2- کٹویں حروف تہجی: او حروف تہجی جنھیں دے سرے نھیں ہوندے انھیں کوں کٹویں حروف تہجی آکھیا ویندے اے حروف تہجی ایجھاں ہن۔ ا، د، ڈ، ذ، ر، ڑ، ز، ژ، و، ے، بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، دھ، ڈھ، رھ، ڑھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ، وھ، یھ۔

(ix) ہئیت دے لحاظ نال حروف تہجی دیاں قسماں: ہئیت دے لحاظ نال سرائیکی حروف تہجی دیاں چھی قسماں ہن۔ جیویاں جو ایجھاں ہن:

1- مدوّر حروف یا چشمہ دار حروف 2- حروف مہملہ یا غیر منقوطہ حروف 3- حروف معجمہ یا منقوطہ حروف 4- مسروری حروف 5- ملفوظی حروف 6- مکتوبی حروف

1- مدوّر حروف یا چشمہ دار حروف: او حروف تہجی جیہڑے جو گول دائرے دی صورت وچ لکھے ویندن یا ڈیکھے لوظیں وچ او حروف جیہڑے جو گول شکل رکھیندن مدوّر حروف یا چشمہ دار حروف تہجی آکھیندن جیوے جاندے ہن۔ ج، م، ص، ض، ط، ظ، ق، ع، غ،

س، ش، ص، ض، ع، غ، ق، ل، ن، ں، ی = ۱۷۔

2- **حروف مہملہ یا غیر منقوط حروف:** او حروف تہجی جنہاں دے اتے، تلے یا وچکار کوئی نقطہ نہ ہووے مہملہ یا غیر منقوط حروف اکھیندن جیویں جو اے ہن۔ ا، ٹ، ٹھ، ح، د، دھ، ڈ، ڈھ، ر، رھ، ڑ، ڑھ، س، ص، ط، ع، ک، کھ، گ، گھ، ل، لھ، م، مھ، و، وھ، ہ = ۲۷۔

3- **حروف معجمہ یا منقوط حروف:** او حروف تہجی جنہاں دے اتے، تلے یا وچکار کوئی نہ کوئی نقطہ ضرور ہووے معجمہ یا منقوط حروف اکھیندن جیویں جو اے ہن۔ ب، بھ، پ، پھ، ت، تھ، ث، ج، جھ، ڄ، چ، چھ، خ، ڋ، ذ، ز، ژ، ش، ض، ظ، غ، ف، ق، ڳ، گپ، ن، نھ، ں، ی = ۳۱۔

4- **مسروری حروف:** مسروری عربی زبان دا لفظ ہے جیندا لغوی معنی ہے لکھیا ہویا یا سمجھیا ہویا یا جیندی آواز لکھن جیہی لکھیں ہوندی مسروری حروف تہجی اکھیندن اے حروف تہجی ڈو حروف دی مشترک آواز تے مشتمل ہوندن جیہڑے جو اے ہن۔ ب (بے یا با)، پ (پے یا پا)، بھ (بھے یا بھا)، ت (تے یا تا)، ٹ (ٹے یا ٹا)، ث (ثے یا ثا)، ح (حے یا حا)، ڄ (ڄے یا ڄا)، چ (اینہہ حرف تہجی کوں اگرچہ یا جا پڑھیا ونجے تاں اے مسروری اکھیسی تے جے کر ایکوں جیم پڑھیا ونجے تاں وت اے ملفوظی اکھیسی)، ح (حے یا حا)، خ (خے یا خا)، ر (رے یا را)، ڑ (ڑے یا ڑا)، ز (زے یا زا)، ژ (ژے یا ژا)، ط (طے یا طا)، ظ (ظے یا ظا)، ف (فے یا فا)، گ (گے یا گا)، ڳ (ڳے یا ڳا)، ہ (ہے یا ہا)، ی (یے یا یا)، مرکب حروف بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، چھ، دھ، ڈھ، رھ، ڑھ، کھ، گھ، لھ، مھ، نھ، وھ، یھ دی مسروری حروف تہجی ہن۔

5- **ملفوظی حروف:** ملفوظی حروف تہجی دا لغوی معنی اے ہے جو او حروف جیہڑے جیہڑے بول چال بوچ ورتے ونجن یا جنہاں دی آواز کوں لکھیا ونجے۔ اے حروف عموماً ترے حروف دی مشترک تے بھرپور آواز تے مشتمل ہوندن۔ جیہڑے جو اے ہن۔ ا (یعنی الف = ا+ل+ف)، ج (جیم = ج+ی+م)، ڄ (ڄیم = ڄ+ی+م)، د (دال = د+ا+ل)، ڈ (ڈال = ڈ+ا+ل)، ڋ (ڋال = ڋ+ا+ل)، ذ (ذال = ذ+ا+ل)، س (سین = س+ی+ن)، ش (شین = ش+ی+ن)، ص (صاد = ص+ا+د)، ض (ضاد = ض+ا+د)، ع (عین = ع+ی+ن)، غ (غین = غ+ی+ن)، ق (قاف = ق+ا+ف)، ک (کاف = ک+ا+ف)، گ (گاف = گ+ا+ف)، ل (لام = ل+ا+م)، م (میم = م+ی+م)، ن (نون = ن+و+ن)، ݨ (ݨون = ݨ+و+ن)، و (واؤ = و+ا+ؤ)۔ مرکب حروف دھ (دھال = دھ+ا+ل)، ڈھ (ڈھال = ڈھ+ا+ل)۔

6- **مکتوبی حروف:** او ملفوظی حروف جنہاں دے پہلے تے آخری حرف دی آواز ہکو جہی ہووے مکتوبی حروف اکھیندن جیویں جو م (میم = م+ی+م)، ن (نون = ن+و+ن)، و (واؤ = و+ا+ؤ)، ایں واسطے ترے حروف تہجی (م، ن، و) مکتوبی حروف اکھیندن۔

(x)- **صورت دے لحاظ نال حروف تہجی دیاں قسماں:** صورت دے لحاظ نال حروف ڈو قسمی ہوندن۔ ہکو او حروف جیہڑے جو مفرد صورت وچ ہوندن تے جنہاں دا کہیں نہ کہیں ذاتی معنی وی ہوندے۔ انہاں حروف کوں حروف تہجی دا ناں ݙتا ویندے۔

ڈو ٻئے او حروف ہوندے جو ڈو یا ڈو کنوں زیادہ حروف تہجی تے مشتمل ہوندن یا ڈو ٻئے لفظیں وچ او چھوٹے چھوٹے غیر مستقل لوظ ہوندے جیہڑے لوظیں یا لفظیں وچ کلہے کلہے معنی پیدا نہیں کر سگدے جیڑھاں تونیں او کہیں جملے وچ یا ڈو ٻئے لفظیں نال رل کریں استعمال نہ تھیون۔ انہیں چھوٹے چھوٹے لفظیں کوں "مرکب حروف" آکھیا ویندے۔

ا۔ مفرد حروف یا حروف تہجی: اساں جیڑھاں عربی، فارسی، اردو یا سرائیکی حروف تہجی تے غور کریندے ہیں تاں وت ساکوں معلوم تھیندے جو اے حروف ڈیکھن وچ تاں مختلف سادہ اوازیں دیاں علامتاں ہن پر انہیں دے ناویں کنوں کئی سادہ (مفرد) اواز پیدا نہیں تھیندی بلکہ ہک حرف تہجی کئی سادہ اوازیں کنوں رل کریں بݨیا ہویا ہک لوظ ہوندے جیویں جو الف ترے حروف (ا+ل+ف) تے ب (ب+ے) یا (ب+ا) نال رل کریں بݨے۔ ڈو ٻئے لفظیں وچ حروف تہجی وچوں کجھ حروف تاں انہیں ہن جیہڑے جو ڈو مختلف اوازیں آلے حروف تے مشتمل ہن تے کجھ ترے اوازیں آلے حروف تے جنہیں دی تفصیل مسروری، ملفوظی تے مکتوبی حروف دے عنوان نال لکھی ونڄ چکی ہے۔ اتھاں صرف اے ڈسݨ مقصود ہے جو اے حروف تہجی کئی کئی اوازیں دا مجموعہ ہن۔ انہیں اوازیں کوں سݨ کریں اے خیال پیدا نہیں تھیندا جو اے حروف تہجی ہک مفرد حرف تہجی ہوسن۔ ایندی وجہ اے ہے جو اے حروف تہجی اوں زمانے دی یادگار ہن جیڑھاں جو لوک اپݨے خیالات دا اظہار تصویراں بݨا کریں کریندے ہن۔ اے تصویری رسم الخط وقت گزرن دے نال نال کئی مراحل کنوں گذر کریں حروف تہجی دی تشکیل تئیں پہنچے۔

ساکوں صدیاں دی تحقیق دے بعد اے معلوم تھئے جو پہلے مرحلے وچ جے کہیں کوں ڳاں یا کہیں سنوانی (عورت) دے متعلق کوئی ڳالھ کرݨی مقصود ہوندی ہا تاں وت او ڳاں یا سنوانی دی تصویر بݨا کریں اپݨے مقصد دا اظہار کریندا ہا۔ ڈو ٻئے مرحلے وچ ہک ہوں لمبی مدت دے بعد جیڑھاں جو انسانی شعور وچ ودھارا تھی ڳیا تاں وت تصویریں کنوں افعال دا کم گھدا ونڄݨ پے ڳیا۔ یعنی اکھ دی تصویر کنوں نظر (یعنی ڈیکھݨ دے کم دا اظہار) تے ڈو ٹنگیں کنوں رفتار یا چال مراد گھدی ونڄݨ لڳ پئی جیڑھاں جو ترئیجھے مرحلے وچ کہیں شئے دی تصویر کنوں اوندے خصائص، صفات مراد گھدے ونڄݨ لڳ پئے۔ مثال دے طور تے لومڑی دی تصویر کنوں مکاری تے عیاری دا معنی گھدا ونڄݨ لڳا۔ وت وقت دے گذرن دے نال نال ایہے تصویراں ڈنگیں سدھیں لکیریں وچ بدل ڳیاں۔ ہزاراں سال گذرن دے بعد اے ڈنگیاں سدھیاں لکیراں اصوات وچ تبدیل تھیوݨ لڳ پیاں تے وت اے اصوات حروف تہجی دا روپ اختیار کریندے ڳئے۔ مثال دے طور تے۔

الف: شروع شروع وچ الف کوں ڳاں یا ڈاند دے سر نال مشابہت ڈتی ڳئی کیوں جو عبرانی وچ الفا ڳاں یا ڈاند دے سر کوں آکھیا ویندے پر زمانہ بدلݨ دے نال نال ڳاں یا ڈاند دے سر دی بجائے اوندے صرف سنگھ باقی رہ ڳئے جیہڑے جو الف (ا) دی شکل اختیار کر ڳئے الف کوں بالعموم ہیں ہوئیں ہوندی سب کنوں پہلوں سادہ آواز پیدا تھئی او ہی حرف دا ناں پے ڳیا ایں الف پہلے پہلے حرف تہجی دا درجہ اختیار کر ڳیا۔

ب: ہک مستطیل مکان دی سادہ جئیں شکل کوں "ب" تصور کیتا ڳیا (کیوں جو عبرانی وچ گھر کوں بیت آکھیا ویندے) تے اوندے ہیٹھ ڈتے ڳئے نقطے کوں ہک دربان تصور کیتا ڳیا جیہڑا جو مستطیل شکل دے مکان دے دروازے تے بیٹھا ہویا وت ہوسی۔

ہولیں مکان دی شکل ہک لکیر جیں کے رہ گئی تے دروازے تے پچھا نہ ہویا آدمی اوندا انتظار ہن گیا۔

ج: جیم کن "جمل" یعنی ہک اُٹھ مراد گھدا ویندا ہے اتے ہک آدمی سوار ہا۔ آدمی زور نال جو اُٹھ دی مہار کوں چھکیا تاں وت اُٹھ دی گردن کھچیج کریں "ج" دی شکل اختیار کر گئی تے اُٹھ تے پچھا ہویا آدمی اوندا انتظار ہن گیا۔

د: عبرانی زبان دا ہک لفظ ہے "دالت" جیندا معنی دروازہ تھیندے تے دروازے دی شکل "د" واگوں ہوندی ہے۔

س: عبرانی ہے وچ ڈندیں کوں "س" نال تشبیہ ڈتی ویندی ہے۔ کیوں جو "س" دے ترے ڈندے ہوں جیہڑے ڈندیں نال مشابہت رکھیندن۔

ع: ع اکھ دے معنی وچ استعمال تھیون لگی کیوں جو ع دا سرا اکھ نال ہوں مشابہت رکھیندے۔

غ: غ دا معنی ہے "مینہ"

ک: (ہتھ دی تلی) جیڑھاں ہتھ کوں سدھا کیتا ویندے تاں وت ہتھ دا انگوٹھا تلی تے انگلیں نال بالکل ک دی شکل بنیندے۔

م: م کوں سمندر وچ اُٹھدی آلی پانی دی لہر نال تشبیہ ڈتی گئی ہے۔

ن: (مچھی) کیوں جو مچھی دی اکھان نال مشابہت رکھیندی ہے۔

واؤ: واؤ کوں ہک کنڈی دے نال تشبیہ ڈتی گئی ہے کیوں جو (واؤ) دی شکل کنڈی نال ہوں مشابہت رکھیندی ہے۔

اے گالھ مختصر کے سامنے آ گئی ہے جو اساں تئیں پہنچی آلے حروف تہجی دراصل ڈو ویا ڈو کن زیادہ سادہ اوازیں دا مرکب ہوندن۔ جیڑھاں جو اساں کہیں وی حرف تہجی کوں اوندی پہلی سادہ اواز نال سڈیندے ہیں۔ اہل عرب ہر حرف تہجی دے گئی نہ گئی معنی وی مقرر کیتن جتھاں دا اتھاں ذکر کرن ساڈی معلومات وچ ودھارے دا باعث ہوسی۔ حروف تہجی تے انہیں دے وضع کیتے گئے معنی کجھ ایں ہن۔

الف: الف دا معنی ہے کلھا آدمی، ہک ہزار، سرائیکی وچ سچے سکھنے یا تنگ دھڑنگ آدمی کیتے وی ورتیا ویندے۔ شعراء دے نزدیک الف بندگی تے اچی قد کیتے تے اللہ تعالیٰ دے ناں کیتے ہک علامت دے طور تے استعمال کیتا ویندے۔ جیویں جو:

الف اللہ چنبے دی بوٹی مرشد من وچ لائی ہو (حضرت سلطان باہوؒ)

اکھر پڑھ الف جو، ٻیا ورق سبھ وسار (حضرت عبداللطیف بھٹائی)

ب: بھوں ڈالیں آلا مرض، نال، وچ، دا، تے، مقابل

ت: ضمیر ڈتا ہویا اتا، ردی، ہکلا وٹ کیتے، گھسیج ہویا اتا

ث: نرم نازک

ج: مست اُٹھ

ح: اچی قد آلی عورت

خ: غلطی تے کنڈ دے وال

د: موٹی عورت، کھاون آلی وال، بڈھی تھد

ذ: لالچ یا تماخوں (تمباکو) دے دے دے دوت

ر: ڈھیر یا بغض رکھن آلا شخص، چھوٹی ڈوئی

ز: پیچ آدمی یعنی ڈھیر کھاون آلا شخص

س: ہوں زیادہ گھنگھن آلا شخص یعنی گھنگھو۔

ش: لٹ بھر کرن آلا یعنی ڈاکو، لٹیرا، بیکھا بھجن آلا، جلدی کرن آلا۔

ص: ہک قسم دا پکھی

ض: بانکا گھر

ط: حریص تے لالچی شخص

ظ: ظلم رن یعنی وڈیاں تے ڈھلکیں چھاتیں (پستان) آلی عورت

ع: اکھ دی ڈلی، اکھ دی اکھ تے اکھ دے کھوپے۔

غ: کالا مٹھوں وتر پیہ لگن۔

ف: سمندر دے پانی دا ساحل نال ٹکراون تے دھماکے دار آواز پیدا کرن یعنی سمندر دا جوار بھاٹا، جوش و خروش، مدوجزر۔

ق: ہک پہاڑ دا ناں (کوہ قاف)، طاقتور، دولتمند تونگر

ک: کاوڑ آلا شخص یعنی غصیلی، وچ دار زلفاں، یعنی چھلوڑے چھلوڑے والی

ل: اکھ، دولت، مال دی گھڑ تے نظر گھور کیتے کالا ٹکا لاون، ہک بچے کوں گھٹ گھٹ کریں ٹکلوڑی پاون، وال دیاں نرم و نازک شاخاں، پشت پناہ، پردہ، ڈھک (بندش)، بچاء (بچاؤ)، آسرا، سہارا، گھر، دامن دی جا، لیپاں۔

م: شراب، رمز (بھید، راز)، پیگی قل (کمر)، محمد عربی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے ناں مبارک دا پہلا حرف مراد گھن ہوراں دی ذات مبارک۔

ن: مچھی، وال دی پاڑ یا منڈھ۔

و: اکھ دا کوہاٹ، پانی دی اچی لہر، تھمیں دی چھول۔

ہ: چماٹ (تھپڑ)، صدمہ، مصیبت۔

ی: بال دے بچپن دے بعد ماء دے تھنیں وچ گیل کھیر۔

(xi)۔ مرکب حروف: او چھوٹے چھوٹے غیر مستقل لوظ جیہڑے جو ڈو یا ڈو کنوں زیادہ حروف تہجی دا مجموعہ ہوندن تے اے لوظ بولن تے لکھن وچ آپوں آپ کجھ معنی پیدا نہیں کریندے بلکہ اوکہیں جملے وچ یا ڈو وکھرے لوظیں نال رل کریں استعمال تھیون۔ اے چھوٹے چھوٹے غیر مستقل لوظ مرکب حروف اکھیندن۔ اے مرکب حروف ڈو لوظیں یا ڈو کہیں یا جملے دے

ڈو سگدیں کوں آپݨ وچ جوڑاݨ دے کم آندن تاں جو کہیں گالھ کوں با معنی بݨایا ونڄ سگے۔ جے کر کہیں گالھ وچوں انہیں حروف کوں کڈھ ڈتا ونڄے تاں وت او گالھ سراسر بے معنی تھی کے رہ ویندی ہے۔ بنیادی طور تے مرکب حروف چار قسمی ہن (یعنی حروف ربط، حروف عطف، حروف تخصیص تے فجائیہ حروف) پر انہیں قسمیں دیاں مزید قسماں ہن۔ جنہیں دا مفصل ذکر حروف دے بیان وچ کیتا ویسی جیڑھا جو جامع سرائیکی قواعد دی ڈوجھی جلد حصہ علم النحو وچ شامل ہے۔ اتھاں صرف انہیں مرکب حروف دا ذکر کیتا ویندے جیڑھے جو بعض اوقات حروف تہجی وانگوں ورتے ویندن۔

کجھ حروف تہجی اینجھیں وی ہن جیڑھے جو لفظیں وچ استعمال تھی کریں مرکب حروف وانگوں معنی ڈیندن انہیں حروف تہجی وچوں کئی تاں حروف جار، کئی حروف عطف، کئی حروف ندا تے کئی ضمیر متصل وانگوں تے کئی بئے انداز وچ اپݨاں اپݨاں رنگ ڈکھیندن۔ لہذا حروف تہجی دے اینجھے وکھو وکھ تے ڈو ڈو روپ کوں نشابر کرݨ دی آہر کریندے ہیں۔

الف:

-1 الف فارسی وانگوں حرف ندا دے معنی وچ استعمال کیتا ویندے جیویں جو الٰہی کوں الہا، بی بی کوں بیبیا، وڈی کوں وڈیا، بادشاہ کوں بادشاہا، عالیجاہ کوں عالیجاہا، محمد کوں محمدا، ولی کوں ولیا، خدا کوں خدایا، ڈکھی کوں ڈکھیا، پتر کوں پترا وغیرہ۔ سرائیکی وچ اسم دے اخیر وچ الف دے علاوہ "واؤ" دا وی ودھارا کیتا ویندے جیویں جو بھرا کوں بھراوا، شاہ کوں شاہوا وغیرہ۔ خوشی دے اظہار کیتے واہ واہ، تعجب دے اظہار کیتے اللہ اللہ، توبہ کیتے استغفراللہ، نفرت کیتے کھلا، تے مثل دے جواب کیتے لتھا لتھا، بیلا، ہا ہا وغیرہ۔

-2 بعض سرائیکی مصادر کوں ماضی مطلق سمادہ بے قاعدہ ویندی ہے۔ لہذا بے قاعدہ بݨ آئی ماضی مطلق دے صیغے واحد غائب وچ زیادہ تر اخیر وچ الف دا ودھارا کیتا ویندے جیویں جو۔

مصدر	ماضی مطلق	مصدر	ماضی مطلق	مصدر	ماضی مطلق
آوݨ	آیا	پیوݨ	پیتا	بھوݨ	بھتا
دھوݨ	دھتا	پاوݨ	پاتا	کرݨ	کیتا
سمݨ	ستا	پووݨ	پتا	ڈھاہݨ	ڈھٹھا
روݨ	رنا	ڈیکھݨ	ڈٹھا	سیوݨ	سیتا

-3 بعض اوقات فارسی وانگوں فاعلیت دے معنی ڈیوݨ وچ الف دا استعمال کیتا ویندے جیویں جو ٹھپا، سودھا، اگاڑا، اُٹھارا، بتارا، پچارا، گرجا، جنڈیا، الیا، داتا، ویا، الھیرا، ہیبیرا، پالݨ ہارا، ڈاکیا، کہاڑیا وغیرہ۔

-4 اسم حالیہ بݨاوݨ کیتے مصدری مادے (یعنی فعل امر) دے بعد عموماً دال تے الف دا اضافہ کیتا ویندے۔ مثال دے طور تے

مصدر	مادہ امر	اسم حالیہ	مصدر	مادہ امر	اسم حالیہ
آوݨ	آ	آندا	اہلݨ	اہل	اہلدا

اپڑن	اپڑ	اپڑدا	اچھلن	اچھل	اچھلدا
آکڑن	آکڑ	اکڑدا	اُبھرن	اُبھر	اُبھردا
اٹکن	اٹک	اٹکدا	اترن	اتر	اتردا

-5 بعض اوقات الف ݙو لفظیں کوں ملاون دا کم ݙیندے۔ جیویں جو سرا سر، دھمادھم، چھما چھم، دھنادھن، لبالب، ٹھکا ٹھک، چھکا چھک، دھڑادھڑ وغیرہ وغیرہ۔

-6 بعض اوقات مصدری مادے (فعل امر) کن پہلوں الف داود ھارا کر کے ضد یا متضاد دے معنی گھندے ویندن جیویں جو:

مصدر	مادہ امر	ضد دا معنی آلا لفظ	مصدر	مادہ امر	ضد دا معنی آلا لفظ
ٹلن	ٹل	اٹل	جھکن	جھک	اجھک
چکن	چک	اچک	مرن	مر	امر
مکن	مک	امک	مٹن	مٹ	امٹ

-7 خرابی دا معنی پیدا کرن کیتے لفظیں دے شروع وچ الف دا ودھارا کر ݙتا ویندے جیویں جو اجایا، اوجڑا، اجاݙا، اپت، اجڑ، انجر، دلدت، اٹیک، اجاڑ، اچاک، اچھوت وغیرہ وغیرہ۔

-8 مذکر اسماء دے اخیر وچ عموماً الف آندے، جیویں جو، چوہا، چوہڑ، سا، وݙا، اچا، کیڑا، چرخا، کتا، کھوتا، انگا، ٹھیلا، جھکا، پھکا، ساوا، پیلا، کالا، ہکا، آپا، مٹھا، بیجا، گھوڑا، کوڑھا، سوہنا وغیرہ وغیرہ۔

-9 الف امالہ دی حالت وچ ی نال تبدیل تھیندے جیویں جو کتاب کوں کتیب، حساب کوں حسیب، اکھاڑن کوں اکھیڑن، سڑاون کوں سڑیون وغیرہ۔

-10 بطور حرف عطف، جیویں جو شبا روز، راتیں ݙینہاں، کھادا پیتا، ݙٹھا بھالیا، ماریا کٹیا، ٹرنا بھجاں، مکھا پدھا، دھوتا پوتا وغیرہ۔

-11 کہیں لفظ دے شروع یا وچکار حرف زائد دے طور تے جیویں جو سکندر کوں اسکندر، سکول کوں اسکول، فروغ کوں افروغ، ستگر کوں ستگار، تنگ خور کوں تنگ خوار وغیرہ۔

-12 بعض لفظیں دے اخیر وچ الف دا ودھارا کر کے فاعلیت دے معنی گھندے ویندن جیویں جو جوٹھا، بیجا، گھوڑا، مٹھا، گندرا، سالولا، بھوکا، کھا، جوڑا، مانڈرا، چاڑھا، کوڑھا، سوہنا، سوکھا، اوکھا، ٹھرا، کوجھترا، اتلا، ہولا، کولا وغیرہ۔

-13 بعض مصادر کن انھیں اسمائے مفعول بݨدن جنھیں دے اخیر وچ الف موجود ہوندے مثلاً:

مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول
ابھرن	ابھارا	اݙرن	اݙارا	آبھرن	ابھارا
اترن	اتارا	اکلن	اکارا	پکرن	پکارا

بوکن	بوکارا	ہسکن	ہسکارا	کھسکن	کھسکارا
ونڈن	ونڈارا	ڈسکن	ڈسکارا	شوکن	شوکارا

14- سہ حرفی عربی لفظ جنہاں دے اخیر وچ الف ہووے مونث بولیے ویندن۔ مثلاً ادا، جفا، قضا، حیا، شفا، دغا، دعا، عطا، شفا، رضا، وفا، حیا وغیرہ۔

15- بعض ہندی لفظ جنہاں دے اخیر اچ الف ہووے مونث گِھدے ویندن۔ مثلاً پوجا، ماتا، دیوا، پچھوار، بکھیا، گھٹا، گھٹیا، اگیا، مالا، سبھا، جتا، چھالیا، گنگا، جمنا وغیرہ۔

ب:

1- ب حرف عطف دے طور تے بھی یعنی وی دے معنی ڈیندے جیویں جو توں وی وچ، میں وی دیساں، او وی گھر دا توں وی گھر وو وغیرہ وغیرہ۔

پ:

1- حرف عطف سرائیکی دے طور تے مثلاً در پد، دو پد، دو ڈِتھ پہ ڈِتھ، دن پون، سال پہ سال، رنگ پہ رنگ وغیرہ۔

2- سرائیکی اسم کیفیت دے اخیر وچ پ دا لاحقہ مثال دے طور تے ڈِھپ، سوہپ، سلپ، مپ، گنڈھپ، وڈپ، لنڈھپ، انڈھپ، منڈھپ، رڑپ، بڈھپ، کوڑپ، ڈِکھپ، مٹھپ، تلکپ، ننگرپ وغیرہ۔

ت:

1- حرف عطف دے طور تے، مثلاً تے اتاں 2- علت کیتے جتھیں اتھوں اتاں جو

3- حرف تخصیص اتھاں، اتھاوں، اتھاہیں 4- پناہ منگن کیتے توبہ توبہ

5- نفرت کیتے توبے توبے تھو تھو، تو تو تف 6- ضمائر حاضر منفصل: (۱) ضمیر فاعلی، توں، تساں، (۲) ضمیر مفعولی، تیکوں، تہاکوں، تساکوں، (۳) ضمیر اضافی، تیڈا، تہاڈا، تساڈا، (۴) ضمیر دی ظرفی حالت تیں وچ یا وچوں، تیڈے وچ یا وچوں۔ (۵) ضمیر دی طوری حالت، تیں کنوں یا کن یا کنیں، تساں کن یا کنوں یا کنیں، تہاں کن یا کنوں یا کنیں۔

7- حروف عطف استدراکی اتاں وت تاں، اتاں وت، متاں، اتاں وی، تو ڑے، تاہم، اتاں جو، تو ٹمیں، تو ٹمیں جو۔

8- حروف عطف سببی اتھوں، جتھوں کیتے، جتھیں کیتے، جتھوں تاں، اتھوں تاں، اتاں۔

9- حروف عطف شرطی: توڑے جو، توڑے وی، بے شک، بے شک توں۔

10- اسمائے کیفیت جیہڑے جو "ت" تے مکدن انہاں دے وچ آخری حرف ت کنوں پہلے حرف تے زیر آندی ہوندی ہے جو:

(الف) **خالص سرائیکی اسمائے کیفیت:** لکھت، چاہت، بکت، پارت، بھرت، چلت، جلت، سنگت، کھپت، آزھت، بست، بجت، پڑھت، بکت، ونت، گھوت، گھاڑت، ڈکھت، ڈکھت، بکت، بلکت، مت، بجھارت، سکھت، سکھالت، سکھاوت، تکھت، اڈپت، بچت، چاہت، بھوت، بجرت وغیرہ۔

ج:

1- **حروف عطف سببی:** جو، جیویں، جیویں جو، جیڑھاں، جیڑھاں جو، جیوندا، جیوندا جو، جیں کیتے، جیکوں، جیکوں جو، جتھاں جو، جیڑھا جو۔

2- **حروف عطف شرطی:** جے، جے کر، جے کڈاہیں، جے تو ٹیں، جے تیں، جیجھلے تئیں، جیڑھاں تئیں، جیوندے تئیں، وغیرہ۔

3- اسم ظرف جیہوے جو حروف جار دے طور تے وی استعمال تھیندن جیویں، جیویں طرحاں، جیویں ریت، جیویں، جیوا، جیوے، جیوے وقت، جیویں جا وغیرہ۔

4- سرائیکی دے مصادر مجہول دے مصدری مادہ (فعل امر) دا اخیری حرف ہمیشاں ج ہوندے مثلاً:

مصدر مجہول	مادہ امر	مصدر مجہول	مادہ امر	مصدر مجہول	مادہ امر
اٹھیجݨ	اٹھیج	جھلیجݨ	جھلیج	تھسیجݨ	تھسیج
ٹنگیجݨ	ٹنگیج	ٹھنبھیجݨ	ٹھنبھیج	بدھیجݨ	بدھیج
چھنگیجݨ	چھنگیج	چیجݨ	چیج	جھنبیجݨ	جھنبیج
چیجݨ	چیج	جھکیجݨ	جھکیج	جتھڑیجݨ	جتھڑیج
پٹیجݨ	پٹیج	جھمیجݨ	جھمیج	چھلیجݨ	چھلیج

5- انجھیں تمیزی جملے جیہوے جو ج نال شروع تھیندن آلے لفظیں کوں شروع تھیندن۔ مثلاً جتھاں، جتھوں، جتھے، جیڑھے، جیں پاسے، جیں وقت، جیں ویلے، جیڑھاں، جیویں، جیجھاں، جیجھیں، جیو جھیں، جیو جھیاں، جیویں جیویں، جتھاں جتھاں، جیڑھاں جیڑھاں، جیجھاں جیجھاں۔

6- انجھیں حروف جیہوے جو تعداد کوں ظاہر کریندن جتنا، جتنا، جتلا، جتنے، جتلے، جیجھلے، جتنی، جتلی، جتی کتی، جیڑھا، جیڑھی، جیڑھے، جیوکوئی، جتنا کوئی۔

ڄ (جیم عجمی):

1- فعل امر دے بعد ڄا بطور لاحقہ مثلاً کھا ڄا، پی ڄا، ڈے ڄا، گھن ڄا وغیرہ۔

2- اسم فاعل بناوݨ کیتے چو بطور سابقہ جیہڑا جو چار دے معنیٰ ݙیندے مثلاً چورس، چوچنڈا، چوبارہ، چوکاندھا، چودھار، چوطرف، چوڑکا، چوراہا، چوبند، چومکھی، چوکور، چوکنا، چوسٹھا، چوگھا، چوگردو۔

3- ڄ کنوں شروع تھیوݨ آلے انجھیں لفظ جیہوے جو بری صفت آلے کیتے ورتے ویندن۔ مثلاً ڄٹل، ڄٹھو، ڄیٹھو، ڄیجڑا، ڄکھوا، ڄتھو، ڄپا، ڄٹل، ڄوڑھا، ڄبڑا، ڄھٹو، ڄاکر، ڄالباز، ڄیو، ڄوڑا، ڄپڑو، ڄرا، ڄرہاں، ڄرنگ، ڄڑیل، ڄڑکڑا، ڄپیرا، ڄھدرا، ڄوٹ، ڄیٹ، ڄم ڄڑ، ڄاک، ڄڑی، ڄیڑی مار، ڄٹل خور (ڄغلیت)، ڄنگل وغیرہ وغیرہ۔

خ:

1- "خ" کن شروع تھیوݨ آلے اکثر لفظ ہوندے ہن جیہڑے منفی صفت آلے کیتے ورتیندے ہن مثلاً خار باز، خائن، خبطی، خبیث، خجل، خچر، خر، خرچل، خسیس، خشک، خصم، خفا، خمار، خون، خیرات، خوار، خفگی، خالی، خراب، خراش، خام، خوش، خوشامدی، خوشی وغیرہ وغیرہ۔

د:

1- "د" کن شروع تھیوݨ آلے لفظ ہوندے ہن جیہڑے منفی صفت آلے کیتے ورتیندے ہن مثلاً۔ دابا، داغی، داخل، داگی، داگل، دروہا، درندہ، دوزل، دغاباز، دغل، دکڑ، دگل، دلار، دلو، دل بھس، دنگل، دوہ، دوغلا، دوزخی، دیوانہ، دھکے باز، دوکلا، دھاڑ، دہشت، دھڑکا، دھرچالی، دھرچائی، دھرے دات، دھکو، دھکڑا، دھوکا، دھوکل، دوش، دودھی، دوزن، ڈنگ۔

2- "د" کن شروع تھیوݨ آلے لفظ ہوندے ہن جیہڑے چنگی صفت آلے کیتے ورتیندے ہن جیویں جو دانا، داتا، دوست، دردمند، دلیل، دریا دل، دعا گو، دلاور، دلبر، دلچسپ، دل دریا، دلدار، دلربا، دلیر، دور اندیش، دیرپا، دوستی، دیدار۔

3- بعض اسمائے آلہ جنہاں دے شروع وچ "د" آندی ہے۔ دبو، دوپڑی، دوال، دند، دستان، دراس، دوچھا، داڑھی، دھمرا، دانچا، دامی، دوری، دوڑی، دوپڑا، دھرت، دستار، دستانہ، دگی، دوف، دول، دمامہ، دوگانہ، دگوری، دیگ، دیلا۔

ڈ:

1- "ڈ" کن شروع تھیوݨ آلے لفظ ہوندے ہن جیہڑے یا منفی صفت آلے کیتے ورتیندے ہن ڈاکو، ڈیٹ، ڈپکا، ڈڈا، ڈوڈا، ڈرکا، ڈرکی، ڈنگی، ڈھکا، ڈیلا، ڈبنی، ڈھالاسی، ڈھنا، ڈسنی، ڈڈھ، ڈمنی، ڈٹ منا، ڈھاہو، ڈاہل، ڈھرکیا، ڈھرکی، ڈھکوڑ، ڈھکوڑی، ڈھکلی، ڈھلڑ، ڈھلوڑ، ڈاوں، ڈیپا، ڈنگ۔

2- کجھ اسمائے آلہ ہوندے جو "ڈ" کن شروع تھیندن۔ ڈال، ڈبا، ڈبی، ڈبری، ڈکری، ڈوڈاں، ڈوڈی، ڈنگا، ڈھیڈا، ڈھار، ڈھاری، ڈھال، ڈھولن، ڈھکن، ڈھکی، ڈھنگا، ڈھولک، ڈھوکی، ڈھیرا۔

ݙ:

1- "ݙ" کن شروع تھیوݨ آلے لفظ ہوندے ہن جیہڑے منفی صفت آلے کیتے ورتیندے ہن۔ ݙل، ݙاھو، ݙیٹ، ݙاڑ، ݙگی، ݙپلی، ݙنگل، ݙوری، ݙاڈھو، ݙاکن، ݙلالا، ݙالو، ݙمرو، ݙمل، ݙیس، ݙپا، ݙکھرا، ݙوڈ، ݙوݙل، ݙݙل، ݙیل، ݙراکل، ݙیڈو، ݙلھ، ݙمرل، ݙمرا، ݙنڈی مار، ݙنگا، ݙنگی، ݙکھیلا، ݙوال، ݙوتا، ݙوروں، ݙھوروں، ݙوم، ݙوشی، ݙوار، ݙوری، ݙوہاری، ݙوہا، ݙکن، ݙپلا، ݙیلا، ݙبھک، ݙکھل، ݙھقا، ݙھی، ݙھیں، ݙکھارا، ݙکھاری، ݙکھ ریت، ݙگی۔

2- کجھ اسمائے آلہ ہوندے جو "ݙ" کن شروع تھیندن۔ ݙاتری، ݙاکا، ݙاکن، ݙانگ، ݙگھوری، ݙانون، ݙاں، ݙولی، ݙنڈکا، ݙنڈی، ݙمکی، ݙپھا، ݙھمی، ݙھون، ݙھالی، ݙھیلی، ݙولا، ݙولی، ݙاڑا، ݙاڑی، ݙباری، ݙیواں، ݙولی، ݙیوا، ݙیوالی۔

ر:

1- کجھ اکھیں لفظ جنہاں دے آخر وچ "ر" آندی ہوندے اے مذکر کیتے ورتیندن۔ اے لفظ مصادر کنوں بݨ آلے اسم کیفیت

وی ہوندن۔

مصدر	اسم کیفیت	مصدر	اسم کیفیت	مصدر	اسم کیفیت
کھڑکن	کھڑکار	وجن	وجکار	شوکن	شوکار
بوکن	بکار	پھٹکن	پھٹکار	کڑکن	کڑکار
چیکن	چکار	ٹھرکن	ٹھرکار	گجن	گجکار
گھرکن	گھرکار	اکن	اکار	اُبھرن	اُبھار

2- کجھ سرائیکی مصادر کنوں آلے اسمائے کیفیت جنہاں دے اخیر وچ "ر" آندی ہوے تے اے مونث ہوندن۔

مصدر	اسم کیفیت	مصدر	اسم کیفیت	مصدر	اسم کیفیت
ہنکارن	ہنکار	ڈسکن	ڈسکار	مُسکن	مسکار
گھبکن	گھبکار	پھنکارن	پھنکار	ٹھمکارن، ٹھمکن	ٹھمکار
اچکارن	اچکار	دھتکارن	دھتکار	ہشکارن	ہشکار

3- کجھ اجہیں لوظ جنہاں دے اخیر وچ "ر" آندی ہوے تے اے مذکر ہوندن۔ ٹھکار، پوار، تَوار، پیار، وپار، معیار، اُدھار، بار، دیار، بزار، سوار، ہتھیار، کم کار، اصرار، اعتبار، اقرار، انکار، ٹھر دار، اچار، یار، غار، بیار، شہر، قہر وغیرہ۔

4- کجھ اجہیں لوظ جنہاں دے اخیر وچ "ر" آندی ہوے تے اے مونث ہوندن۔ تلوار، پھوہار، دستار، پکار، للکار، دھار، آر، مار، کار، تکرار، انتظار، قطار، بیمار، بہار، پار، اروار، ستار، تار، بھار، نسار، الار، کار، ونگار وغیرہ۔

5- "ر" کنوں شروع تھیوݨ آلے لوظ جیڑھے جو "بری رنگی صفت آلے" کیتے ورتیجے ویندن۔ راڑا، راڑی، راشی، راشن، رپالا، ریاں، روی، رذیل، رڈل، رینڈل، رتوں، رنوڑ، رقیب، رکل، رگل، رلوڑ، رنڈی، رنگیلا، روڑ، روڑی، روگی، رول، ریچک، مارچ، ریونک، ریکھوا، ریکھوی، ریاڑی۔

6- "ر" کنوں شروع تھیوݨ آلے اجہیں لوظ جیڑھے جو چنگی صفت آلے کیتے ورتے ویندن۔ رانجھا، رانجھو، رانجھن، راول، راہبر، راکھا، رجا، رحمان، رحمل، رحیم، رستم، رسول، رضا کار، روزانت، روگی۔

7- کجھ اجہیں اسمائے آلہ جیڑھے جو "ر" کنوں شروع تھیندن۔ رچھ، رسے، رسی، رساس، رندہ، رنب، ریتی، رجسٹر، رحل، رکیب، رمال، رمی، رودا، روڑ، روڑا، ریتی وغیرہ۔

س:

1- سرائیکی افعال دے گردانیں وچ "س" بطور اسم ضمیر متصل مفعولی (صیغہ واحد غائب) استعمال تھیندی ہے۔ چند ہک مثالاں ملاحظہ ہوون کیوں جو مکمل افعال دے گردانیں کیتے کئی صفحے درکار تھیسن۔

افعال	معنی	افعال	معنی
کھاوس	اوں پہ کھادا	کھوانچس	اوں پہ اوکوں کھوایا
کھویچ گئیس	اوکھادا گیا	کھندیس	میں اوکوں کھادا
کھویس	میں اوکوں کھوایا	کھاندا ہمس رکھاندی ہمس	میں اوکوں کھاندا ہم یا کھاندی ہم
کھاندے ہئیں رکھاندیاں ہئیں	او اوکوں کھاندے ہن رکھاندیاں ہن	کھاندا ہس رکھاندی ہس	او اوکوں کھاندا ہا یا کھاندی ہئی
کھاندا ہوس	توں اوکوں کھاندا ہاویں	کھاندے ہاسے	اساں اوکوں کھاندے ہاسے
کھاوس ہا	او اوکوں کھاوے ہا	کھاویس ہا	توں اوکوں کھاویں ہا
کھواوس ہا	او اوکوں کھواوے ہا	کھویچس ہا	اوکھادا ونجے ہا
کھادا ہوسی	اوں پہ کھادا ہوسی	کھوایا ہوسی	اوں پہ اوکوں کھوایا ہوسی
کھاونس	توں اوکوں کھا	کھواونس	توں اوکوں کھوا
کھویندا ہس	او اوکوں کھویندا ہ	کھاندا ہس	توں اوکوں کھاندا ہ
کھاندیس	او اوکوں کھاندے	کھویندیس	او اوکوں کھویندے
کھاندئیس	توں اوکوں کھاندیں	کھویندئیس	توں اوکوں کھویندیں
کھاسیس	او اوکوں کھاسی	کھاسُس	میں اوکوں کھاساں

2- بعض سرائیکی مصادر دے مادہ مصدری رفعل امر دے اخیر وچ "س" آندی ہوندی ہے۔

مصدر	مادہ مصدری رفعل امر	مصدر	مادہ مصدری رفعل امر	مصدر	مادہ مصدری رفعل امر
اسّن	اس	پسن	پس	پھسن	پھس
وسن	وس	ڈسن	ڈس	رسن	رس
کھسن	کھس	ٹھسکن	ٹھس	گھسن	گھس
نسن	نس	دسن	دس	ہسن	ہس

3- کجھ انجھیں اسماء جنہیں دے اخیر وچ "س" آندی ہے۔ انہیں وچ بعض غیر مصدری اسمائے کیفیت وی ہن۔ آس، آلس، احساس، اُرداس، آنیس، افسوس، اکاس، انگلیس، بکواس، پیاس، بھواس، حیواس، خناس، دواس، ستیاناس، بیراس، منیاس، وکھاس، وسواس، مٹھاس، ولباس وغیرہ۔

4- کجھ انجھیں لوظ جوڑے جیہڑے "س" کن شروع تھیندن تے اے لوظ بری صفت آلے کیتے استعمال تھیندن۔ سانول، سازا، سازشی، ساکڑ، سامری، ساندھ، ساٹھاں، سنڈھا، سپاڑ، سپڑا، ست حرام دی، سٹے باز، سرکش، سرپھریا، سڑول، سڑیا قہ، سنجاں، سنگی، سنسان، سنگدل، سنگھ چوڑ، سوڑا، سکھوڑ، سنگھاوا۔

5- کجھ اسمائے آلہ جوڑے جو "س" کن شروع تھیندن۔ سانو، سنداری، سانگی، سانڈھا، سپ، سپیرنگ، ستار، سوٹا، سروٹا، سریجھوں، سرے واٹی، سرن، سانگی، سرٹ، سفان، سکی، سنھ، سنگھولا، سنگھل، سنگی، سنگھی، سوا، سوئی، سوتران، سیتی، سنگر، سیخ، سیڑھی، سلھ، سروچا، سروچی، سیا ای چوہیں۔

6- چنگی صفت آلے کیتے ورتیجن آلے لوظ جوڑے جو "س" کن شروع تھیندن۔ سوکھا، ساوا، سوتا، سالک، سالم، سانول، سانولا، سانولڑا، ساوہ، سادھو، سپاہی، سجاگ، سجاگا، سجاول، سجیلا، سگٹ، سچار، سچار سنگل، سچو، سچلو، سخن ور، سگی، سدورا، سرہان، سریلا، سردار، سرفراز، سعید، سکھار، سکھالا، سکھاولا، سکھلا، سکھڑ، سوہٹاں، سوہٹی، سیالاں، سیانی، سوہاڑا، سوجھی، سوبھل، سودھا، سوگی، سہاگن، سہاگوی، سہاوا، سیر چشم، سجاگ، سجاگی، سجائی، ستھرا، ستھری، سدھا تیر، سکھ پال۔

ک:

1- بعض سرائیکی مصادر دے مصدری مادے یعنی فعل امر دے بعد "ک" بطور لاحقہ استعمال کرن نال حاصل مصدر بن ویندے جیویں جو۔

مصدر	مصدری مادہ/امر	حاصل مصدر	مصدر	مصدری مادہ/امر	حاصل مصدر
اٹھن	اٹھ/اٹھی	اٹھک	بھوں	بھہ	پھٹک
مچن	مچ	مچک	پٹن	پٹ	پٹک
وٹن	وٹ	وٹک	پوچن	پوچ	پوچک
ڈہن	ڈہ	ڈہک	تھوون	تھو	تھوک
ودھن	ودھ	ودھک	ٹپن	ٹپ	ٹپک

2- بعض سرائیکی مصادر دے مصدری مادے/امر جنھیں دے اخیر وچ "ک" آندے تے او حاصل مصدر وی ہوندن۔

مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر
اٹکن	اٹک	اچکن	اچک	اڑکن	اڑک	تھوکن	تھوک
اڑکن	اڑک	بھڑکن	بھڑک	بڑکن	بڑک	لسکن	لسک
چڑکن	چڑک	بڑکن	بڑک	پھڑکن	پھڑک	ہڑکن	ہڑک
چوکن	چوک	بنکن	بنک	پھوکن	پھوک	پھڑکن	پھوک
ڈوکن	ڈوک	سیکن	سیک	مڑکن	مڑک	ہنکن	ہنک

بھڑکن بھوک پھٹکن پھنیک ٹھکن ٹھک ٹرکن ٹرک

3۔ بعض مصادر کن اسم فاعل (مونث) جنہیں دے اخیر وچ "ک" آندے۔

مصدر	اسم فاعل (مونث)	مصدر	اسم فاعل (مونث)	مصدر	اسم فاعل (مونث)
ڈرن	ڈراک	چلن	چلاک	کاڈھن	کڈھاک
پٹن	پٹاک	نسن	نساک	بھجن	بھجاک
پھنڈن	پھنڈاک	بھڑن	بھڑاک	پھرن	پھراک
جوکن	تراک	پھٹن	پھٹاک	ترن	تراک
رہن	رہاک	پھٹن	پھٹاک	چڑھن	چڑھاک

4۔ مصدری اسمائے کیفیت: آنک، ڈنک، اٹھک، اچھک، اڈک، بھڑک، ہرک، پٹوک، جھٹک، چھٹک، چرک، پٹک، ڈسک، بھسک، دھنک، ونگ، رمک، رہک، مسک۔

5۔ صفاتی اسمائے کیفیت: جوک، ڈالک، چٹک، پھوتک، ٹھنڈک، ڈبھک، سنک، کھڑک، کالک، لوسک، رنک، کھنک، لوڈھک، ٹھنڈک وغیرہ۔

6۔ "ک" لغتی دے معنی وچ: کولا، کلاحشواں، کوجترا، کنک، کرڑا وغیرہ۔

7۔ کجھ لوظ جیہڑے جو بطور مونث استعمال تھیندن: کونک، پاٹک، جھمک، ٹنک، دھک، شوک، ڈالک، پٹک، پٹک، لونگ، ونگ، پٹھنک، ونک، کھڑک، دھمک، ساٹوک، چھلک، ہیک، بھڑوک، جھمک، تنگ، شارک وغیرہ۔

گ، گ:

1۔ بعض صفات نال "نگ" بطور لاحقہ: پتھرنگ، ادھرنگ، ابجرنگ، ملنگ، اتنگ، مجھنگ، شرنگ، چرنگ، نرونگ۔

2۔ بعض اسماء (ثانوی): بھنگ، ونگ، جھنگ، رنگ، جھنگ، رلنگ، ونگ، پلنگ، پٹنگ، ننگ، ڈھنگ، کنگ۔

3۔ بعض صفات جنہیں دے اخیر وچ "گ" آندے: ہنگ، ہنگ، ٹھنگ، تنگ، بجاگ، بھوگ، روگ، سجاگ، آگ، بھلاگ، سہاگ، رہاگ، سماگ، بجاگ، لاگ، جاگ وغیرہ وغیرہ۔

4۔ بعض اسماء جنہیں دے اخیر وچ "گ" آندے: سنگ، راگ، رہاگ، ساگ، کاگ، واگ، لاگ، بگ، ہنگ، جنگ، بگ، جگ، ٹنگ، بھوگ، ڈگ، داگ، رلنگ، ونگ، جوگ، چوگ، لوگ۔

5۔ کجھ اسمائے آلہ جنہیں دے شروع وچ "گ" آندے: گالا، گلہ، گاڑا، گاڑی، گاری، گانا، گانی، گٹ، گلی، گھڑی، گیا، گلی۔

6۔ "گ" کن شروع تھیون آلے لوظ جیہڑے جو بری رزلی صفت کیتے ورتیجے ویندن۔ گارھا، گانڈھا، گالھسی، گالو، گھڑکا، گلی، گگل، گودھال، گھسوڑ، گلوڑ، گنڈھیلا، گوڈل، گپڑی، گٹھوا، گلی، گیاٹی، گپاڑی، گویڑی، گویڑھا۔

-5 کجھ سرائیکی مصادر دے مصدری مادے / امر جنہیں دے اخیر وچ "گپ" آندے۔

مصدر	مصدری مادہ / امر	مصدر	مصدری مادہ / امر	مصدر	مصدری مادہ / امر
ٹھگݨ	ٹھگپ	سنگݨ	سنگپ	جھاگݨ	جھاگپ
تھکݨ	تھکپ	لگݨ	لگپ	ڈھکݨ	ڈھکپ
جاگݨ	جاگپ	بھوگݨ	بھوگپ	ٹکݨ	ٹکپ
چکݨ	چکپ	تیاگݨ	تیاگپ	ڈھکݨ	ڈھکپ
ٹرکݨ	ٹرکپ	ٹھکݨ	ٹھکپ	جھکݨ	جھکپ

-6 کجھ سرائیکی مصادر دے مصدری مادے / امر جنہیں دے اخیر وچ "نگ" آندے۔

مصدر	مصدری مادہ / امر	مصدر	مصدری مادہ / امر	مصدر	مصدری مادہ / امر
ٹنگݨ	ٹنگ	ہونگݨ	ہونگ	ونگݨ	ونگ
رنگݨ	رنگ	ڈنگݨ	ڈنگ	ڈنگݨ	ڈنگ
منگݨ	منگ	ڈمنگݨ	ڈمنگ	رنگݨ	رنگ

ل:

-1 سرائیکی مصدر کنوں اسم مفعول بݨاوݨ کیتے "ل" دے لاحقے نال بݨایا ویندے۔

مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول
آپڑݨ	آپڑیل	آبھرݨ	آبھریل	ہسکݨ	ہسکیل
آڑݨ	آڑیل	اکݨ	اکیل	ابھرݨ	ابھریل
تھکݨ	تھکیل	آکھڑݨ	آکھڑیل	پلݨ	پلیل

-2 بعض اسماں نال "ل" بطور لاحقہ آن کریں اسم صفت بݨائے ویندن۔

اسم	اسم صفت	اسم	اسم صفت	اسم	اسم صفت
جرک	جرکل	بلھا	بلھل	ڈھڈھ	ڈھڈھل
غصہ	غصیل	ڈند	ڈنداں / ڈندیل	کاوڑ	کاوڑیل
مشدہ	مشدیل	ٹھڈ	ٹھڈل	اڑانگ	اڑانگل
ناس	ناسل	چک	چکڑیل / چکیل	گھمر	گھمریل
تھوڑ	تھوڑل	ڈر	ڈرال	سُکھ	سُکھیل
پچک	پچکل	ہوڑ	ہوڑل	ڈھوگر	ڈھوگریل

3- کجھ اسمائے آلہ جیہڑے جو "ل" کنوں شروع تھیندن۔ لالٹین، لاکڑا، لاگ، لاٹ، لٹھی، لڑکا، لغام، لقمہ، لفافہ، لوٹا۔

4- بعض اسمائے صفت جیہڑے جو بری تے چنگی صفت کیتے ورتیجے ویندن تے او "ل" کنوں شروع تھیندن۔ لاپرواہ، لاچار، لالچی، لاوارث، لاکا، لاڈلی، لااعلم، لامحدود، لنگڑا، لوڑی، لبا، لماسی، لچا، لٹیرا، لٹھا، لیکھ، لیپ، لوہار، لمبا، لوبھی، لوہا، لپٹی، لیلو، لبیر، لوبرا، لوڑی، لتو، لچ، لچی، لچر، لچری، لٹکا، لٹرا، لوڑا، لیلی، لمبی، لٹکا، لتھڑا، لکی، لولا، لولی، لتھری، لم، لچڑ، لبل، لب، لونڈ، لاشہ، لاشی، لونڈ، لچ، لچا، لنڈا، لنڈی، لڑا، لنگڑی، لوٹ، لوٹی، لوڑا، لوڑا، لوٹھی، لوشن، لوفر، لوکو، لولا، لوسی، لوسی، لوہا، لوبھی، لوبھی، لوتھ، لچڑ، لچھو، لٹھ، لاغر وغیرہ۔

5- کجھ اسمائے آلہ جیہڑے جو "ل" تے مکدن۔ بگل، بیل، بل، جھل، جھل، تسلہ، بسلہ، کل، کل، نل، بنل، ورل، تھال، پوٹل، کٹل، بچھال، دوبل، ہڈول، ہکل، ہتل، تراکل، ترپال، ڈھول، ڈھل۔

6- کجھ مصدری اسمائے کیفیت جنہیں دے اخیر وچ ل آندی ہے۔ ابال، اچھال، اکال، بھال، سنبھال، سنبھال، ٹیکال، پڑتال، دانکال، ادھال، جال، کال۔

7- کجھ صفاتی اسمائے کیفیت جیہڑے جو "ل" تے مکدن۔ گول، موٹول، رتول، ساول، سوکھل، کویل، اوبل، سوبل، اکیل، الول، انلال، بچال، دھمال، بھوڑھال، کوڑل، بکھال، اجل، اوڑل، پچل، اکل، ہتوکل، تھوتھل، ٹھڈول، جتال، جھال، جھول، چلول، چھول، نچل، دھول وغیرہ۔

8- کجھ صفاتی تے مصدری اسمائے کیفیت جیہڑے جو "ل" کنوں شروع تھیندن۔ لاٹ، لاچ، لاڈ، لاغری، لاپ، لاہت، لالچ، لالی، لاری، لاپاڑ، لاپکار، لتاڑ، لچ، لچ، لچپ، لچک، لچی، لذت، لڑائی، لعنت، لگوئی، لمحہ، لمس، لسار، لچ، لوچ، لوڑ، لوس، لوش، لونڈک، لوبھ، لیاقت، لیپ، لیس، لیک، لیٹ، لیمن، لیکو، لپلپ، لاپ، لپور، لپرائی، لوپر، لپیٹ، لتاڑ، لوٹی، لاک، لنک، لسک، لسکار، لشکار، لشک، لچن، لچن، لکھائی، لتب، لمبائی، لانگھا، لوہد، لیت، لچھ۔

م:

1- سرائیکی افعال وچ صیغہ واحد متکلم کیتے "م" بطور ضمیر متصل استعمال کیتی ویندی ہے۔

ضمیر متصل	معنی	ضمیر متصل	معنی
کھانداہم	میں کھانداہاں	کھانداریہم	میں کھاندارہیاں
کھوایم	میں کھوایا	کھاوم	میں کھاوے
کھاندم	جے کر میں کھاندا	کھویندا ہیم	میں کھویندا ہیاں
کھاندا ہانوم	توں میکوں کھاندا ہانویں	کھویج گیم	میں کھادا گیا
کھویندم	جے کر میں کھویندا	کھوایا ہوم	میں کھوایا ہوسی
کھویندم	میں کھویندا ہاں	کھاسم	میں کھاساں
کھادم	میں کھادا	کھاندا ہایم	او میکوں کھاندا ہا

کھادا ہوسم	شاید میں کھادا ہووی	کھاندا ہوم	میں کھاندا ہاں
کھاندا ہوسم	میں کھاندا ہیاں	کھویسم	میں کھویساں

2- بعض سرائیکی مصادر دے مصدری مادے امر جنہیں دے اخیر وچ "م" آندی ہے۔

مصدر	مصدری مادہ امر	مصدر	مصدری مادہ امر	مصدر	مصدری مادہ امر
ٹھمݨ	ٹھم	ڄرمݨ	ڄرم	پُھمݨ	پُھم
نِمݨ	نِم	جھومݨ	جھوم	کھمݨ	کھم
کھسمݨ	کھسم	ڈھمݨ	ڈھم	سہمݨ	سہم

3- کجھ صفاتی اسمائے کیفیت جنہیں دے اخیر وچ "م" آندی ہے۔ جیویں معصوم، شرم، دھرم، مجرم، کرم، ستم، ظلم، قوم، مدھم، مسلم، مبہم، مقام، ماتم، اودھم، کودھم، گھم، شوم (زم)، ودھوم۔

4- کجھ صفاتی اسمائے کیفیت جنہیں دے شروع وچ "م" آندی ہے۔ ماتم، مارکٹ، ماردھاڑ، ماں، مانگ، مانج، متپ، مت، مخرب، مُخری، مندت، مختیاری، مقبول، مروڑ، مزدوری، محنت، مُن تیج، مُنجھاری، مونجھ، مندھلی، موالی، موگھر، موکو، مہاپ، مہورت، مہد۔

5- کجھ مصدری اسمائے کیفیت جنہیں دے شروع وچ "م" آندی ہے۔ مار، ماپ، ماٹھ، ماں، مترا، کاج، مُجھر، اند، موچھ، مچلاپ، موت، مری، موڑ، مروڑ، مروڑا، مروڑی، مرکار، مرک، مشک، مشکار، مکیج، امانج، منگلاوا، مکر، مٹیل، مہیلہ، مند، مخلا، موت، منیوا، منگٹی۔

6- کجھ اجہیں لوظ ہوندے جو "م" کن شروع تھیندن تے بری اتے چنگی صفت کیتے ورتے ویندن۔ مانڈھو، مادہ، مریلہ، مہیا، مخرچ، مُجھو، مُٹھا، منڈ، مریڑا، مستوڑ، مشتبہ، مشکار، مشکی، مغرور، مکار، ملام، مُم، مُچر، مندیل، مُچھر، مندھرا، مندھری، مندھول، مندھوڑ، موڑی، مٹکن، میا، میٹی، مُتھر، مُتھاج، مٹھا، مٹی، مٹھوا، مٹھوی، مچل، مٹھوڑ، موالی، موتجھا، مٹارا، مٹاری، مکرا، مکریلی، مرکی، مریلی، مریلا۔

7- کجھ اسمائے آلہ ہوندے جو "م" کن شروع تھیندن۔ ماترا، ماٹھا، ماتیا، موڑھا، مرلی، مرجان، مسواک، منگر، منگری، مسواک، مشعل، مشین، مجن، مشکل، مجھولا، مندھا، موڑھا، مہار، مُہر، مہرابخ، مٹھا، مکھی، منکھا، مندھالی، مکھیر، ملی، منورا۔

8- "م" کن شروع تھیون آلے اجہیں لوظ ہوندے جو چنگی صفت کیتے ورتے ویندن۔ مکھن، مکھاں، مچھنگ، منظور، منظار، منظوا، مطار، مہربان، مہذب، مہاندرا، موہری، مومن۔

ن:

1- "ن" وی "م" دی وانگوں نفی دے معنی وچ استعمال تھیندی ہے۔ جیویں جو نکماں، نکھتو، نگھر، نیدھڑکا، نیکارہ، نجرو، نکھید، نکھیف، نکھیٹ، نچنتی، نڈران، نڈیہ، نیدھورا، نراس، نراش، نیتال، نکتگا، نچیساوں، نکالق، نزاس، نمراش، نوسوڑ، نموید، نیحایا، نیحائی،

سمجھاوݨ، سمجھاوی۔

-2 کجھ اسمائے آلہ جیہڑے جو "ن" کنوں شروع تھیندن۔ نال، نلکی، نکالا، ناتھ، نب، نتھ، نلوی، نٹو، نقل، نیل، نغارہ، نک چھلا، نکیل، نیہرݨ، نہانڑو، نمبر، نیچا۔

-3 کجھ مصدری اسمائے کیفیت جیہڑے جو "ن" کنوں شروع تھیندن۔

مصدر	اسم کیفیت	مصدر	اسم کیفیت	مصدر	اسم کیفیت
سمجھݨ	سمجھ، سمجھت	بکھرݨ	بکھرت	ٹھراوݨ	ٹھرا
نبھاوݨ	نبھا	ٹھرݨ	ٹھرت	بُواوݨ	بُوا
نبیڑݨ	نبیڑا	سمجھاوݨ	سمجھا	بچارݨ	بچارا
نچاوݨ	ناچیا	نبیڑݨ	نبیڑا	نچیݨ	نچیا، نچی
نکلݨ	نکال، نکالی	بکھیڑݨ	بکھوت، بکھڑا	نچوڑݨ	نچوڑا

ݨ:

-1 "ݨ" کوں سرائیکی مصادر دی مصدری علامت دے طور تے استعمال کیتا ویندے۔ ڈو وجھے لفظیں وچ سرائیکی مصادر دے اخیر وچ "ݨ" مصدری علامت دے طور تے استعمال تھیندی ہے۔ ایندے علاوہ "ݨ" کنوں پہلوں آوݨ آلے حروف تہجی تے ہمیشاں زبر آندی ہے جیویں جو مارݨ، پیوݨ، مرکݨ، سدھݨ، ڈیکھݨ، رووݨ، روجھݨ وغیرہ وغیرہ۔

-2 بعض سرائیکی مصادر کنوں اسمائے کیفیت / حاصل مصدر بݨاوݨ سانگے مصدری علامت کنوں پہلوں آوݨ آلے حرف تہجی اتے زیر لا ڈتی ویندی ہے۔ ڈو وجھے لفظیں وچ بعض سرائیکی مصادر دی مصدری علامت ݨ کنوں پہلوں آوݨ آلے حرف تہجی دے تلوں زیر لا ڈیوݨ نال اسم کیفیت / حاصل مصدر بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے آکھݨ، اُٹھݨ، اَڑکݨ، بھڑکݨ، اڑکݨ، بالکݨ، پھلکݨ، ڈھلکݨ، کھلکݨ، ہلکݨ، تلکݨ، چالکݨ، ولکݨ، ولچݨ، پھنکݨ، بھجݨ، ترسݨ، تپݨ، جلݨ، پھجݨ، پھلکݨ، ڈلݨ، رنگݨ، سروݨ، شوکݨ، کھڑکݨ، کھڑکݨ، بھجݨ، شرکݨ، ولݨ، سواݨ، ہوکݨ وغیرہ وغیرہ۔

-3 "ݨ" کوں اسم مکبر دی علامت دے طور تے وی استعمال کیتا ویندے مثال دے طور تے ڈاݨ، بیاݨ، سدھاݨ، پراݨ، ڈنداݨ، کلمھاݨ، ستھاݨ، وڈیݨ، لہاݨ، بھنکاݨ وغیرہ۔

-4 کجھ اسمائے مونث دے بعد "ݨ" استعمال کیتی ویندی ہے۔ مالݨ، دھوبݨ، بھنگݨ، پارسݨ، فرنگݨ، مراثݨ، ملوݨ، بھوتڑݨ، ہنجھݨ، قصائݨ، ڈومݨ، سکھݨ، آرئیݨ، حلوائݨ، ٹھٹھیارݨ، خوائݨ، موزݨ، بھکارݨ، اُٹھاوݨ، منجارݨ، جوگݨ، شکارݨ، سوالݨ، فقیرݨ، مالکݨ، یہودݨ، سنجارݨ، سامݨ، چودھرائݨ، بیگاݨ، پروسݨ، وزرݨ، پارسݨ وغیرہ وغیرہ۔

و:

-1 فارسی تے اردو زبان وچ مستعمل مرکب عطفی دے معطوف الیہ تے معطوف کوں ملاوݨ کیتے واؤ کوں بطور حرف عطف

ورتیا ویندے۔ حرف عطف واؤ کنوں پہلے آوݨ آلے اسم کوں معطوف الیہ تے بعد وچ آوݨ آلے اسم کوں معطوف آکھیا ویندے جیویں جو زمین و آسمان، عرش و کرسی، شب و روز، کم و بیش، غرض و غایت، حرف و حکایت، شرق و غرب، مال و متاع، حق و باطل، مکہ و مدینہ، حسن و عشق، حسن و قبح، حسن و جمال، حسین و جمیل وغیرہ وغیرہ۔

2- بعض سرائیکی اسمائے فاعل دے اخیر وچ واؤ استعمال تھیندی ہے۔ اینجھے اخیر لی واؤ کنوں پہلے آوݨ آلے حروف تہجی تے ہمیشاں پیش (ُ) آندے۔ جیویں جو ڈلو، پڑھو، مارو، آکھو، وجھو، الاؤ، ڈیو، گھنو، وٹو، گھلو، چیڑو، ڈیکھو، لڑو، بھڄو، کھیڈو، ڈپو، تاڑھو، ہرو، بھجو، ٹھڑو، ہڑو، ٹرو وغیرہ وغیرہ۔

3- سرائیکی فعل امر دے صیغہ جمع حاضر دے بݨاوݨ کیتے مصدری مادے دے بعد واؤ مجہول وادھارا کیتا ویندے جیویں جو کرو، ڈیو، رلو، بھڄو، وڄو، ٹرو، آکھو، پڑھو، گھنو، ویڑھو، سوچو، ڈیکھو، سڈو، وٹو وغیرہ۔

4- سرائیکی زبان دے بعض اسماء دے اخیر وچ واؤ مجہول آ کرائیں انہیں کوں مونث بݨا ڈیندی ہے جیویں جو بھارو، وڈو، دھاڳو، بھاپو، سندو، پارو، ماندھو، ساپو، راتو، جاسو، کالو وغیرہ وغیرہ۔

5- واؤ کن شروع تھیوݨ آلے لوظ جیڑھے جو بری رتی صفت کیتے ورتے ویندن۔ وڈ داتا، وڈ کوتھا، وڈ کناں، وڈ پیوا، وڈھچل، وڈاہل، وڈحشی، وساسوں، وسواس، وسواسی، وکھاڑو، وللا، ولگی، ولچار، وبیرا، وڈمی، وڈیری، وڈیرن، وڈمس، وہری، وڈیل، ڈاپی، وڈمی خور، وڈمی ڈیوو وغیرہ وغیرہ۔

ہ:

1- جنہیں اسمیں دے اخیر وچ عربی یا فارسی وانگوں "ہ" آوے تاں او اسم مذکر گݨے ویندن۔ جیویں جو روضہ، نسخہ، صفحہ، خوشہ، سقہ، بندہ، صوفہ، پیشہ، تیشہ، خرچہ، چرخہ، نقشہ، ادب، دورہ، قطرہ، شیشہ، آئینہ، پیالہ، لحہ، وقفہ، پیسہ وغیرہ وغیرہ۔

2- عربی اسماء دی تانیث دی علامت "ۃ" ہے اے فارسی اسماء دے اخیر وچ وی ایویں آندی ہے اے قاعدہ سرائیکی وچ وی عربی تے فارسی وانگوں ورتیا ویندے کیوں جو سرائیکی زبان عربی تے فارسی کنوں بہوں متاثر ہے۔ جیویں جو ملکہ، قیصرہ، شفیقہ، عزیزہ، والدہ، کارہ، زوجہ، حسینہ، والدہ، رفیقہ، نگوکارہ، معلمہ، سلطانہ، خالہ، محترمہ، مریضہ وغیرہ وغیرہ۔

4- عربی تے فارسی دے بہوں سارے لوظ جیڑھے جو سرائیکی زبان وچ وی مستعمل ہن تے جنہیں دے اخیر وچ "ہ" آندی ہے بالعموم مونث گݨے ویندن۔ جیویں جو راہ، نگاہ، درگاہ، بارگاہ، چراگاہ، تنخواہ، پناہ، خانقاہ، توجہ، توبہ وغیرہ وغیرہ۔

5- "ہ" کن شروع تھیوݨ آلے لوظ جیڑھے جو بری رتی صفت کیتے ورتیے ویندن۔ ہارو، ہچو، ہاں، واساز، ہمبا، ہیلاسی، ہیلاسن، ہچل، ہیڈ حرام، ہیڈ چم حرام، ہیڈ چم پلیت، ہیڈ کنگل، ہیڈول، ہرجائی، ہنر کو، ہنر کل، ہڑپو، ہڑپلی، ہکوا، ہکوی، ہچل، ہنگو، ہنکیرو، ہوڑی، ہوڈل، ہوی، ہورن، ہولا، ہولی، ہوکناں، ہوکٹی، ہوپچا، ہوچی، ہسیلا، ہسیلی، ہسی، ہسل۔

ی:

1- سرائیکی دے بعض افعال دے صیغہ واحد غائب (مونث)، صیغہ واحد حاضر (مونث)، صیغہ واحد متکلم (مونث) کیتے

ضمیر متصل "ی" دا استعمال کیتی ویندی ہے۔ مثال دے طور تے۔

فعل	مصدر	صیغہ واحد غائب (مونث)	صیغہ واحد حاضر (مونث)	صیغہ واحد متکلم (مونث)
ماضی ناتمام	کھاون (متعدی)	کھاندی ہئی	کھاندی ہاویں	کھاندی ہم
	(متعدی المتعدی)	کھویندی ہئی	کھویندی ہاویں	کھویندی ہم
ماضی ناتمام جاری		کھاندی پئی ہئی	کھاندی پئی ہاویں	کھاندی پئی ہم
		کھویندی پئی ہئی	کھویندی پئی ہاویں	کھویندی پئی ہم
ماضی تمام		کھادھی ہئی	کھادھی ہاویں	کھادھی ہم
		کھوادھی ہئی	کھوادھی ہاویں	کھوادھی ہم
ماضی شرطیہ یا تمنائی		او کھاندی یا کھویندی	توں کھاندی یا کھویندی	میں کھاندی یا کھویندی
مضارع		کھاوے پئی یا کھواوے پئی	کھاویں پئی یا کھواویں پئی	کھاواں پئی یا کھواواں پئی
فعل امر		—	کھاندی رہو کھویندی رہو	—
فعل حال		او کھاندی ہے یا کھویندی ہے	توں کھاندی ہیں یا توں کھویندی ہیں	میں کھاندی آں یا میں کھویندی آں
حال ناتمام	کھاون	کھاندی پئی ہے یا کھویندی پئی ہے	کھاندی پئی ہیں یا کھویندی پئی ہیں	کھاندی پئی آں یا کھویندی پئی آں
ماضی فعل مجہول		او کھاندی پئی ہوسی یا او کھویندی پئی ہوسی	توں کھاندی پئی ہوسیں یا توں کھویندی پئی ہوسیں	میں کھاندی پئی ہوساں یا میں کھویندی پئی ہوساں
فعل مستقبل مجہول ناتمام		او کھاندی ودسی یا او کھویندی ودسی	توں کھاندی ودسیں یا توں کھویندی ودسیں	میں کھاندی ودساں یا میں کھویندی ودساں

-2 بعض صفاتی اسم کیفیت جنہیں دے اخیر وچ "ی" آندی ہے۔ نیکی، بندگی، زندگی، صفائی، گرمی، سردی، نرمی، جوانی، دیوانی، دوھیکی، پھمری، بھلائی، بکلائی، یاری، مٹھائی، سچائی، اچھائی، ستھرائی، سنائی، ٹھکائی، گھورائی، بھلائی، چنگی، کھلکی، بھرپی، ہلکی، ہڑ ڈیچی، کوڑی، چنگی وغیرہ وغیرہ۔

-3 بعض سرائیکی اسمائے فاعل جنہیں دے اخیر وچ "ی" آندی ہے۔ کھوڑاری، بپاری (پنساری)، دوکاری، رکاری، ستاری، کھاری، بھکاری، لہاری، پاوی، پیولی، کباری، موچی، نائی، قصائی، حلوائی، دھلوائی، مستری، دھوبی، تیلی، چاکی، ملیاشی، مراثی، درزی وغیرہ وغیرہ۔

-4 بعض پھلیں دے سرائیکی ناں ہوندے جو "ی" تے مکدن۔ ناشی، منگ پھلی، پکھری، گھاتونی (خوبانی)، بگری، چکھمیری (مٹھا) وغیرہ۔

5- بعض سبزیں دے سرائیکی ناں جیڑھے جو "ی" تے مکدن۔ گوبھی، مولی، گاجری، پتھری، وڑی، مرچ، بھنڈی، توری، وغیرہ۔

6- بعض مونث رشتے جنہیں دے اخیر وچ "ی" آندی ہے۔ چاچی، مامی، ماسی، نانی، ڈاڈی، بھرجائی، بھینی، دھی، پوتری، دوہتری، سالی، نکی، متراٸی، ڈرانی، بھرجائی، سکوی وغیرہ۔

7- جسم دے بعض حصیں دے سرائیکی ناں جنہیں دے اخیر وچ "ی" آندی ہے۔ وکھی، بکھی، ہنجھی، کھوپڑی، ڈاڑھی، جیبھی، ٹھوڈی، گچی، جیبھی، انگلی، کوپری، چھاتی، پیلی، مکھوری، نخی، ہکی، کنوڑی، مرجھی، کسی، مرچی، نکی (ہتھوری)، کھڑپڑی، وٹی، کھپری، بھوٹی (ہو ڈے دی)، نلی (ڈاہ یا ہتھوری پڑی)، ودھی، بکی (گردہ) وغیرہ۔

8- کجھ رنگیں دے ناں کرکیچی، خاکی، عنابی، سفیری، کسری، جامنی، انگوری، مہندی وغیرہ۔

9- کجھ بیماریں دے ناں۔ مرگی، شکری بیماری (تپ دق)، خرس، ہانجا ہنسی، دانٹی، پیڑ کی ڈاکٹی (زیادہ تے)

10- کجھ گانیں (زیوریں) دے ناں۔ جھمکی، کینٹھی، والی، بانگی، سنگھارپٹی، جھلی، چونبھگی، بسی، ونگی، چوڑی، آرسی، مندری، جھاری، بیٹی (انگوٹھی)، نتھ، بنسی، پازیبی وغیرہ۔

11- "ی" بطور یائے نسبتی۔ شہری، دیہاتی، پہاڑی، دریائی، دیسی، وحشی، ملتانی، لاہوری، پشوری (پشاوری)، ڈیروی، بہاولپوری، تھلوچی، بروچی، جھنگوچی، دہلوی، پاکستانی، بھارتی، ایرانی، امریکی، عراقی، عربی، فارسی، مکی، مدنی، حجازی، ترکی، افغانی، ترکستانی، شیرازی، دکنی، رومی، مصری، کردی، ہندی، بلوچی، سندھی، حنفی، سنی، ہودی، پارسی، یہودی، عیسائی، صدیقی، بخاری، علوی، فاروقی وغیرہ وغیرہ۔

12- کجھ اسمائے آلہ (مونث)۔ کھرپی، کاتی، چھری، ڈبوئی، سوئی، ڈوہنی، کہاڑی، مہمی، منگری، پتروئی، جھجھری، پڑولی، کنگھی، دلونی، ڈوہاری، مٹی، مندھانی، تنگی، کھوئی، مسی، دقالی، بھسی، دھونی، ریتی، بیساری، کھرلی، کٹوری، کانی، چوڑھی، کنگھی، سوئی، کنڈولی، کشتی، ڈاتری، پیٹی، بنڈی، ڈبی، بکھی، بیٹری، ری، چرخی وغیرہ۔

13- اکثر جاندار یا بے جان اسمائے مونث دے اخیر وچ "ی" آندی ہے۔ گھوڑی، مرغی، بکری، بکھوتی، کنڑی، بلی، ہرنی، مورنی، شیرنی، کبوتری، تتلی، مینڈکی، مکھی، مچھی، مرغابی، تلی، گھیری، چھپکلی (کرلی)، تتری، ٹوکری، پہاڑی، ہتھوڑی، پیالی، چرخی، تختی، ٹوپی، سوٹی، چھتری، ٹوکری، روٹی، سیڑھی، استانی، مجانی، پٹھانی، کافی، کھتی، ڈاڈی، نانی، ماسی، مامی، چاچی، رتی، نکی، بیلی، ساوی، کالی، چھوکری وغیرہ وغیرہ۔

14- کجھ مصدری اسمائے کیفیت۔ ڈاڈھی، ابتری، سُبتری، ابتلی، ڈاڈاری، اساری، ودھی، اجاڑی، ہاکی، بھکی، بھترول، بھروڑی، بدھرائی، ہنائی، منجائی، بتاری، بچڑکاری، بھنکاری، ہنگی، پٹائی، تنگی، ڈپھتی، لکائی، بھنی، بدھی، رادی، کہائی، کھمائی، لڑائی، لکھائی، مروڑی، وڈپی، واپی، وہاپی۔

15- کجھ اسمائے مذکر۔ دھوبی، جوگی، پاری، درزی، مالی، بھکاری، چودھری، حاجی، نائی، یہودی، حلوائی، قصائی، فرنگی، بنگالی، جنگلی، کھتری، ہاتھی، امریکی، افریقی، سندھی، ہتھی، موچی، پاولی، ہوڈی، مراثی وغیرہ۔

16- بعض صفاتی اسمائے مونث۔ اپی، لیسی، مندھری، بکھی، اٹھیبی، جھلی، رتی، بگی، نیلی، پیلی، ساوی، گلابی، سماپی، چٹی، کوڑی، پچی، کوڑھی، گوڑی، گجری، کانی، بدوری، کوگی، لنگڑی، سوڑی، پولھی، ٹگی وغیرہ۔

17- بعض اسمائے مکبر کنوں اسمائے مصغر۔

اسمائے مصغر	اسمائے مکبر	اسمائے مصغر	اسمائے مکبر	اسمائے مصغر	اسمائے مکبر
تھگوڑی	تھگو	کرڈھڑی	کرڈھڑ	ٹھکری	ٹھکر
گنڈڑی	گنڈڑ	ٹھکری	ٹھکر	بھمبوڑی	بھمبو
ٹمری	ٹمر	تیچڑی	تیچڑ	جھمبری	جھمبر
بھمبری	بھمبر	دھنگری	دھنگر	ونیڑی	ونیڑ

ے:

1- واحد کنوں جمع۔ لوکے، بھورے، ماھے، اچڑے، اپنڑے، پیتے، پلے، ہترے، بچھاتوے، چوبڑے، چھلے، دھاگے، دونجے، گنوارے، دیرے، چھیلے، چندرے، دولگوے، دولے، دھورے، ستارے، غوشے، گچھے، دوچھیرے، دنگڑے، اوپرے، پرانے، بچھلے، گندے، اچے، کوڑے، کوڑھے، سوھنے، دڑپے، بچھوٹے وغیرہ۔

2- اکثر سرائیکی افعال دے صیغہ جمع غائب، صیغہ جمع حاضر تے صیغہ جمع متکلم کیتے ے بطور ضمیر متصل (مذکر) دے طور تے استعمال تھیندی اے۔ کھاندے ہیمن، کھاندے ہاوے، کھاندے ہاسے، کھاچکے ہن، کھاچکے ہوو، کھاچکے ہیں، کھاندے ہن، کھاندے ہوو، کھاندے ہیں، کھاندے ہوندے، کھاندے ہوسن، کھاندے ہوسو، کھاندے ہوسوں، کھاندے ہوون ہا، کھاندے ہوووہا، کھاندے ہوون ہا وغیرہ۔

3- فعل مضارع بناون کیتے لازم مصادر دے فعل امر دے بعد "ے" تے متعدی مصادر کیتے "وے" لا ڈتا ویندے مصادر لازم: مرسے، بھجے، اٹھے، اچے، ہلے، پچھے، بکھے، جڑے، جھڑے وغیرہ۔

متعدی مصادر: کھاوے، بہاوے، رووے، سیوے، پاوے وغیرہ۔

مصادر مجہول: کھوسیجے، اٹھیجے، پڑھیجے، دیکھیجے، رونیجے، مرسیجے، جڑیجے وغیرہ۔

xiii- امتیاز یا خصوصیت دے لحاظ نال حروف دیاں قسماں:

1- شمسی حروف تہجی:۔ عربی زبان دے او حروف تہجی جنہیں کنوں پہلے لام التعریف یعنی "ال" لکھیا تاں ویندے پر پڑھیا نہیں ویندا شمسی حروف تہجی اکھیندن۔ شمسی دا لغوی معنی ہے شمس یعنی سجھ نال واسطہ رکھن آلا۔ ایندا مرادی معنی اے جو سجھ دی تیز روشنی "ال" کوں لکا چھڈیندی ہے یا ونجے لوکیں ہوئی "ال" "ال" لک ویندے "ال" دے بعد آون آلا حرف تہجی "ال" دے حذف کرڈیون دے بعد مشدد (یعنی شد آلا) تھی ویندے۔ ونجے لوکیں ہوئی اوہو حرف کوں ہا دہر پڑھیا ویندے۔ شمسی حروف کوں شمسی آکھن دی ہک وجہ ایہ وی ہے جو الشمس دی شین شمسی حروف تہجی وچ بذات خود وی شامل ہے۔ شمسی حروف تہجی ایہ ہن۔ ت، ث، د، ذ، ر،

س، ش، ص، ض، ط، ظ، ل، ن=۱۴۔

2- **قمری حروف تہجی:** عربی زبان دے او حروف تہجی جنھیں کنوں پہلے لام التعریف یعنی ال لکھیا وی ویندے تے پڑھیا وی ویندے۔ انھیں حروف تہجی کوں قمری حروف تہجی ایں واسطے وی آکھیا ویندے جو کڈاں قمر دا ل انھیں حروف تہجی وچ بذات خود شامل ہوندے تے ڈوجھے قمر دے معنی چندر دے ہن۔ کیوں جو قمری حروف تہجی چندر دی ٹھنڈی ٹھنڈی تے مٹھڑی چاننی وانگوں ٹھنڈڑے ٹھنڈڑے تے نرم خُو ہوندن۔ ایں واسطے انھیں حروف تہجی کوں قمری حروف تہجی آکھیا ویندے جیڑھے جو اے ہن۔

ا، ب، ج، ح، خ، ع، غ، ف، ق، ک، م، و، ہ، ی=۱۴۔

xiv- **صحت دے لحاظ نال حرف دیاں قسماں:** اساں کجھ سادہ اوازاں کوں بلا تکلف اپنے ہونٹھاں تے زبان دی مدد نال ملا کریں (یعنی ہک مرکب اواز بنا کریں) فر فر بلیندے ویندے رہندے ہیں۔ ساڈے ہونٹھاں تے زبان دی تھوڑی جئیں حرکت نال مرکب اوازاں مختلف لوظیں دی صورت وچ ساڈیاں تے نکلدیاں ویندیاں رہندیاں ہن۔ اوازاں دا گھٹ تھیون، ودھن، تیز تھیون، مدھم تھیون، اوچا تھیون یا جھکا تھیون ساڈے اپنے وس وچ ہوندے۔ پر انھیں اوازیں کوں اساں جیڑھی صفائی نال بلیندے ہیں انھیں کوں اوہ صفائی نال ضابطہ تحریر وچ گھن آون ہوں مشکل ہے۔ پوری کوشش دے باوجود دنیا دی کئی زبان دی پوری کامیابی نال انھیں اوازیں کوں تحریر دے دائرے وچ نہیں گھن آسکی۔

اے سادہ اوازاں جیڑھیاں جو ہونٹھاں تے زبان دی حرکت نال پیدا تھیندیاں ہن انھیں دے بعض حصیں کوں تاں چھوٹے چھوٹے حساب حروف نال جنھیں کوں حروف تہجی آکھیا ویندے ظاہر کیتا گئے تے جتھاں ڈو یا ڈو کنوں زیادہ سادہ اوازیں (حروف تہجی) کوں ملاون مقصود ہا اتھاں بعض انھیں حروف منتخب کیتے گئین جیڑھے جو انھیں سادہ اوازیں (حروف تہجی) کوں ملاون دا کم ڈیندن۔ ڈوجھے لوظیں وچ ڈو یا ڈو کنوں زیادہ حروف کوں ملاون کیتے انھیں منتخب حروف وچوں کئی ہک حرف ضرور شامل کیتا ویندے۔ ایں واسطے ہر زبان وچ حروف دیاں صحت دے لحاظ نال ڈو قسماں ہن۔ یعنی حروف علت تے حروف صحیح۔

1- **حروف علت:** علت دا لوظی معنی ہے بیماری ضعف، علالت، کمزوری، روگ، لاغر پن۔ اس انھیں حروف تہجی جنھیں دی اواز کمزور، مدھم تے ضعیف ہے حروف علت اکھیندن۔ اے حروف ڈوجھے حروف کوں ملا کریں اواز کوں طاقتور بناون تے قائم رکھن دا کم کریندن جیویں جو وا، را (و، ا، ر، ا) دے الف متحرک واو تے متحرک "ر" دی اواز کوں ودھا ڈیندن تے لوظ روتی (ر، و، ت، ی) دی واو تے "ی" ر تے ت دی آواز کوں ودھا ڈیندی ہے۔

اے حروف علت اے ہن۔ (ا، و، ی) اے ترے حروف کڈاہیں تاں لوظیں دے شروع تے کڈاہیں لوظیں دے درمیان وچ آکے جے کر متحرک تھی ونجن تاں وت اے حروف صحیح بن ویندن۔ جیویں جو انور (ا، ن، و، ر) دا الف تے واو یقین (ی، ق، ی، ن) دی پہلی ی تے قیام (ق، ی، ا، م) دی ی وغیرہ۔

اے گالھ وی یاد رکھن آلی ہے جو کہیں وی لوظ دے شروع وچ آون آلا کئی وی حرف علت متحرک تھی کریں صحیح بن ویندے تے ڈوجھی اے گالھ جو کہیں وی حرف صحیح دی اپنی کئی آواز نہیں ہوندی ہے جئیں اوندے اتے یا تلے کوئی حرکت (یعنی زبر، زیر یا

پیش) اُٹھدی ونجے یا اوندی آواز گھٹ تھیوے یا زوردار بݨاوݨ کیتے اوندے اڳوں کئی حرف علت ودھایا ونجے۔

بس حروف علت ݙو قسمیں ہن۔ ہک وݙے حروف علت یعنی (ا، و، ی) تے ݙوجھے چھوٹے حروف علت (یعنی زبر، زیر، پیش)۔ زبر کنوں مراد ادھا الف، زیر کنوں مراد ادھی ی، تے پیش کنوں مراد ادھی واؤ گھدی ویندی ہے۔ ݙوجھے لفظیں وچ ہک الف ݙو زبریں، ہک ی ݙو زیریں تے ہک واؤ ݙو پیشیں دے برابر ہوندی ہے۔ ایہا انھیں حروف علت کوں حرکتیں وی آکھا ویندے یعنی انھیں حرکتیں دے وسیلے نال صحیح حروف متحرک تھی ویندن بصورت دیگر انھیں صحیح حروف کوں ساکن آکھیا ویندے۔ زبر دی حرکت کوں عربی وچ فتح یا نصب، زیر دی حرکت کوں کسرہ یا جر تے پیش دی حرکت کوں ضمہ یا رفع آکھیا ویندے۔ جیڑھے حرف تے کئی حرکت نہ ہووے اوندے اتے جزم یا سکون دی علامت (ہ) یا (^) لاݙتی ویندی ہے۔ جڈاں جو یائے معدولہ یعنی یائے مخفی الصوت تے جزم دی ابٹی علامت (v) لائی ویندی ہے۔ نون غنہ تے وی ایہا علامت (v) یعنی ابٹی جزم لائی ویندی ہے۔

2- **حروف صحیح:** حروف علت (ا، و، ی) کنوں علاوہ باقی جتنے وی حروف تہجی ہن او سارے دے سارے حروف صحیح سݙیندن۔ حروف صحیح ہمیشہ بے آواز تے غیر متحرک ہوندن جے تئیں انھیں دے اڳوں وݙے حروف علت (ا، و، ی) یا انھیں دے اتے تلے چھوٹے حروف علت (زیر، زبر، پیش) نہ لائے ونڄن۔

xv۔ **حروف تہجی دا وادھا گھاٹا یعنی تغیر و تبدل یا حذف و اشتقاق:** کئی وی زبان ہووے جو او علاقائی ہووے یا ملکی ہووے اپݨے آلے دوالے دیاں زباناں کنوں بہر حال متاثر ضرور تھیندی ہے۔ تے انھیں زباناں دے کئی کئی لفظ اپݨی ضرورت دے مطابق تھوڑے بہوں رد و بدل دے نال اپݨے لفظیں دے ذخیرے وچ شامل کر گھندی ہے۔ سݙی سرائیکی زبان وی اپݨے آلے دوالے وسدیاں ہوئیاں علاقائی زباناں (یعنی پنجابی، ہندکو، پشتو، سندھی، بلوچی وغیرہ) کنوں علاوہ اپݨی قومی زبان اردو تے بیروں آوݨ آلیاں زباناں عربی، فارسی تے کئی ݙوجھیاں زباناں بولݨ آلے لوکیں دے نال ونڄ ونڄ انھیں کنوں متاثر تھئی ہے۔ ایں واسطے ساݙی سرائیکی زبان انھیں مختلف زباناں دے بہوں سارے لفظ تھوڑے بہوں رد و بدل دے بعد اپݨے لفظیں دے ذخیرے وچ شامل کر گھدن۔

ہک بولی کنوں ݙوجھی بولی وچ ورتݨ کیتے لفظ جیویں جیویں اپݨی شکل تبدیل کریندن (یعنی انھیں لفظیں وچ حروف تہجی دا جیویں جیویں تغیر و تبدل تھیندے) ایکوں حروف تہجی دا وادھا گھاٹا، تغیر و تبدل یا حذف و اشتقاق آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے جیویں جو اردو دے الفاظ بکری، باݨی تے ابال دی ب کوں سرائیکی حرف تہجی ٻ نال بدل کریں سرائیکی بولی وچ انھیں لفظیں کوں ٻکری، ٻاݨی تے اٻال لکھیا تے پڑھیا ویندے۔ ایویں ای پڈی، لڈو تے کھنڈی دی ڈ کوں سرائیکی حرف تہجی ݙ نال تبدیل کریں پݙی، لݙو تے کھنݙی لکھیا تے پڑھیا ویندے۔

بعض اوقات بیرونی زباناں دے لفظیں دے حروف تہجی کوں اپݨی ضرورت دے مطابق ودھا گھٹا کریں سرائیکی لہجے دے لفظ بݨائے ویندن۔ ایں عمل کوں حروف تہجی دا وادھا گھاٹا آکھیا ویندے۔ کبوتر دے "ک" دے بعد "م" دا وادھا کر کے سرائیکی لہجے دا لفظ کمبوتر بݨایا ویندے۔

ایں تھوڑی جئیں وضاحت دے بعد سب توں پہلے ترے حروف تہجی (ا، و، ی) دا ذکر کیتا ویندے جنھیں کوں گرامر دی

زبان وچ حروف علت آکھیا ویندے۔ حروف علت دی کجھ وضاحت آرٹیکل نمبر xlv وچ گذر چکی ہے پر اتھاں انہاں دی مزید وضاحت کیتی ویندی پئی ہے تاں جو انہاں حروف دے لکھن وچ کوئی ابہام نہ رہ ونجے کیوں جو انہاں حروف تہجی دا وناستاوݨ، تے ودھا گھٹا نہایت اہمیت دا حامل ہے۔ ایں اہمیت دے پیش نظر سب توں پہلے حروف علت دے وناستاتے ودھا گھٹا دی وضاحت کیتی ویندی ہے۔

1- ایں حقیقت کنوں انکار کائنی جو سرائیکی زبان وچ اردو، فارسی تے عربی دے بے شمار لفظ تھوڑے بہوں رد و بدل دے بعد ورتے ویندن۔ اردو، فارسی تے عربی دے بعض لفظ انہاں جنہاں دی لکھت وچ الف کوں فقط علامتی طور تے لکھیا ویندے جیڑھا ایں جو پڑھن ویلے ایندی صرف مدھم جئی آواز کڈھی ویندی ہے۔
مثال دے طور تے الٰہی، اسمٰعیل، اسحٰق تے لہٰذا وغیرہ وچ لکھیا ونجن آلا چھوٹا جیہاں الف۔ ایہ چھوٹے جہیں الف کوں مکمل حرف تہجی دے طور تے لکھن درست کائنی۔ یعنی اتے ڈتے گئے لفظیں دی املا الاہی، اسماعیل، اسحاق تے لہاذا کرݨ درست شمار نہ تھیسی۔ تاں ڈے جو ایہو جہیں لفظیں وچ الف کوں مکمل حرف تہجی دے طور تے لکھن دا رواج عام ہے۔ پر ایں رواج کوں غلط العام تاں آکھیا ونج سگدے پر درست نہیں آکھیا ونج سگدا۔

2- کڈاہیں کڈاہیں بعض لفظیں دے شروع وچ الف دا ودھارا کر ڈتا ویندے جے کر الف دا ودھارا نہ وی کیتا ونجے تاں وی انہاں لفظیں دی املا درست بݨی ویندی ہے۔ جیویں جو سکندر دی املا اسکندر، فلاطون دی افلاطون، سکول دی اسکول تے سٹیشن دی اسٹیشن درست منی ویندی ہے۔

3- بعض لفظیں وچ لکھے گئے واؤ دی آواز الف وانگوں پڑھی ویندی ہے۔ جیویں جو زکوات دا تلفظ زکات تے صلوات دا تلفظ صلات کیتا ویندے۔ انہاں لفظیں وچ واؤ دا لکھن تاں درست ہے۔ پر ایندا پڑھن درست کائنی۔

4- بعض لفظیں وچ لکھی ونجن آلی ی الف دی آواز ڈیندی ہے۔ جیڑھاں جو انہاں لفظیں وچ لکھی ونجن آلی ی دے اتے علامتی طور تے چھوٹا جیہاں الف لکھ ڈتا ویندے۔ پر انہاں لفظیں دا تلفظ کریندیں ہوئیں ی دی بجائے الف پڑھیا ویندے۔ مثال دے طور تے مصطفیٰ، مرتضیٰ، یحییٰ، موسیٰ، عیسیٰ، دعویٰ تے معنیٰ وغیرہ دی املا۔ انہاں لفظیں دی املا مصطفا، مرتضا، یحیا، موسا، عیسا، دعوا یا معنا وغیرہ کرݨ درست کائنی۔

5- بعض فارسی لفظ جنہیں وچ آوݨ آلی "و" دے اگوں جے کر "الف" آ ونجے تاں انہاں لفظیں دے تلفظ وچ "و" دی آواز کوں حذف کر کے صرف "الف" دی آواز کڈھی ویندی ہے۔ جیویں جو خواہش، خواب، خواجہ، تے خیر خواہ دے تلفظ وچ "و" دی آواز حذف کر ڈتی ویندی ہے۔ ایویں ای بعض لفظیں وچ آوݨ آلی "و" معدولہ جیکوں "و" اشمام وی آکھیا ویندے (یعنی انہاں دا واؤ جیندی صرف خوشبو آندی ہے لکھی تاں ویندی ہے پر پڑھی نہیں ویندی)۔ جیویں خود، خوش، خویش، تے خورد وچ آوݨ آلی واؤ۔

6- جے کر کہیں لفظ وچ آوݨ آلی واؤ کنوں پہلے آوݨ آلے حرف تہجی تے پیش ہووے تے نال ای اوندے اگوں "ال" آ

ونجے تاں وت تلفظ وچ ایں "و" دی آواز حذف کر ڈِتی ویندی ہے۔ جیویں جو ابو البشر، ابو الہول، ابو القاسم تے ابو الفضل وغیرہ وچ آون آلی "و" دی آواز۔

-7 جے کر کہیں لوظ وچ آون آلی "ی" کنوں پہلے آون آلے حرف تہجی دے ہیٹھوں زیر ہووے تے اوندے اگوں ال آ ونجے تاں وت تلفظ کریندیں ہوئیں اوندی "ی" دی اواز حذف کر ڈِتی ویندی ہے۔ جیویں جو فی الحال، فی الحقیقت، فی الفور، فی الواقع، فی النار تے فی البدیہہ وغیرہ وچ آون آلی "ی" دی اواز۔

-8 جے کر کہیں لوظ وچ آون آلے "الف" کنوں پہلے آون آلے حرف تہجی دے ہیٹھوں زیر ہووے تے اوندے اگوں "ل" آ ونجے تاں وت تلفظ کریندیں ہوئیں اوندی "الف" دی اواز حذف کر ڈِتی ویندی ہے جیویں جو بالکل، بالفعل، بالواسطہ، بالیقین تے بالعموم وچ آون آلے "الف" دی اواز۔

-9 بعض لوظیں وچ آون آلی "واؤ" کوں کڈاہیں کڈاہیں حذف کر ڈِتا ویندے۔ پر واؤ دے بغیر وی اوندے لوظ دے معنی وچ کئی فرق نہیں آندا۔ جیویں جو گوہر کوں گہر، خاموشی کوں خامشی تے لوہار کوں لہار لکھݨ۔

-10 بعض اوقات کجھ لوظیں کوں مختصر کرݨ سانگے انہیں لوظیں وچ آون آلے "الف" کوں حذف کر ڈِتا ویندے پر "الف" دے بغیر وی اوندے لوظ دے معنی وچ کوئی فرق نہیں آندا۔ جیویں جو گناہ کوں گنہ، راہ کوں رہ تے نگاہ کوں نگہ لکھݨ۔ ایویں ای اناج کوں نج، بادام کوں بدام تے باہر کوں بہر لکھݨ وی درست ہے۔

-11 بعض عربی اسمائے مونث دے اخیر وچ "ت" آندی ہے جیکوں اکثر اوقات "ۃ" کر کے لکھیا ویندے۔ پر اردو، فارسی تے سرائیکی وچ انہیں لوظیں کوں "ت" نال ای لکھیا ویندے۔ جیویں جو شجاعۃ کوں شجاعت تے سعادۃ کوں سعادت وغیرہ۔

حروف علت دی ایں وضاحت دے بعد ہݨ اساں بعض صحیح حروف دے وٹاندرے تے ودھا گھٹا دی نسبت کجھ مثالاں پیش کریندے ہیں۔

-1 آ کوں الف نال بدلیا ویندے:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
آباد	اباد	آتا	اتا	آزار	ازار
آزمودہ	ازمودہ	آدھا	ادھا	آسمان	اسمان
آک	اک	آٹھ	اٹھ	آفرین	افرین
آوارہ	اوارہ	آسان	اسان	آرغ	ارغ
آزاد	ازاد	آرام	ارام	آواز	اواز
آثار	اثار	آشنا	اشنا	آنکھ	اکھ

-2 الف دا "ہ" تے "ز" نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
اوچھا	ہوچھا	اُدھر	ہوڑے یا اوڑے	افیون	ہفیم
ایک	ہک	ادھر	ہیڑے یا ایڑے	گرج	گاج

-3 الف دے گھٹاونڑ نال:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
بادامی	بدامی	بادام	بدام	بارات	برات
پائنچاں	پنچاں	پالان	پلان	پھاگن	پھگن
چالاکی	چلاکی	شاہانہ	شہانہ	شکایت	شکیت
بازار	بزار	بارگی	برگی	باہر	بہر

-4 ب دا پ، پ دا و، دی نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
بانٹی	وانٹی	بڈھا	پڈھا	ببول	ببل
بوٹی	پوٹی	بول	پول	بوجھ	پوجھ
بیڑی	پیڑی	بور	پور	بچہ	پچہ
بوٹ	پوٹ	بوری	پوری	بگی	پگی

-5 ت دا ٹ، ج دا د، س دا ش، ش دا س، ی نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
ٹاٹا	ٹاٹا	آنت	آندر	پلید	پلیت
مسجد	مسیت	شخص	شخس	بھید	بھیت
دانت	ڈند	تعویذ	تویت	کوشش	کوشت
تہجد	تہجت	شاید	شیت	بکواس	بکوات

6- ث دا ڈ، ڑ، ک نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
وارث	ورڈ	پاک	پالث	تھکاوٹ	تھکیڑا
ویکھا	ڈٹھا	تکوں	ٹوٹا		

7- ج دا چ، ژ، ذ، ز، س، ی نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
جال	چال	جت	چٹ	جم	جم
جیٹھ	چیٹھ	ساجن	سجن	جات	ذات
جمعہ	زماں	مجاور	مزاور	مشاس	مشاج
جالا	چالا	جثہ	چثہ	لاج	لاج یا لجو

8- "ح" دا ت، ہ نال تے بچ داوہ نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
محتاج	متحاج	تحل	تل	محتاجی	متحاجی

9- خ دا غ، ق، ک، گ نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
دوزخی	دوزگی	ملک	ملغ	نقشہ	نغشہ
ویساکھ	وساخ	بندوق	بندوخ	چوغہ	چوکھہ
تڑاقا	تڑاکا	ابرق	ابرخ	خوشہ	گچھا/خوشا
میخ	میکھ	تمباکو	تماخوں	تیغ	تیخ

10- و دا ڈ، ذ، ب، ڑ، ک نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ

دودھ	ڈُدھ	دیا	ڈیوا	بیٹھ	ٻہہ
داڑھ	ڈاڑھ	دیوالہ	ڈیوالہ	گدھ	گرجھ/گجھ
چھید	چھیک	دو	ڈُو	وردی	وردی

11۔ ڈ دا ڈ، د، ڈ ل نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
ہڈی	ہڈّی	ڈاٹ	ڈاٹ	گڈا	گُڈا
کھڈ	کھڈ	ڈاک	ڈاک	لڈو	لڈو
ڈنڈا	ڈنڈا	ٹنڈا	ٹنڈا	ڈنڈ	ڈنڈ
ڈھل	ڈھل	ڈلی	ڈلی	دامن	ڈامن

12۔ ر دا ڑ تے ل نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
الماری	الماڑی	پربال	پڑوال	تھرتھری	تھرتھلی
دوہرا	ڈوڑا	خریدار	خلیدار	مرہم	ملم
پردہ	پڑدہ	چیرائی	چیڑائی	دوہری	ڈوڑی

13۔ ڑ دا ڈ نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
بڑا	وڈا	بڑائی	وڈائی	بوڑھا	ٻڈھا
گڑھا	کھڈا	بڑھاپا	ٻڈھیپا	بوڑھے	ٻڈھے
کوڑی	کوڈی	بڑے	وڈے	بھیڑ	بھیڈ

14۔ ش دا س، ص، ک تے ص دا ش نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
تاش	تاس	معصوم	مشوم	شلوار	سلوار

قیس	قیص	شتوائی	ستوائی	چیچش	پیچک

15- ع دے گھٹا نون نال:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
اعتبار	اتبار	اعتقاد	اتقاد	معافی	مافی
اعلان	الان	بدعت	بدت	قاعدہ	قیدہ
اعجاز	اجاز	تعویذ	تویت/تویذ	معاف	ماف

16- غ دا ک، گ نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
غوطہ	گوتہ	نقارہ	نقارا	گستاخ	غستاخ
گمان	غمان	دماغ	دماک	گراری	غراری
گزران	غزران	گلاب	غلاب	بالغ	بالک
جغرافیہ	جگرافیہ	گستاخی	غستاخی	غدود	گدود

17- ف دا پ، ک، و نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
فیتہ	پھیتہ	فیرنی	کھیرنی	لفظ	لوظ

18- ق، ک دا گ نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
ٹرنک	ٹرنگ	لوگ	لوک	ڈنک	ڈنگ
پھوک	پھوگ	روزگار	رزکار		

19- گ دا پ، ی نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
جگ	جپ	راگ	راپ	ساگ	ساپ

جوگ	جوڳ	سوگ	سوڳ	بھاگ،	بھاڳ
چگ	چڳ	چوگ	چوڳ	پھوگ	پھوڳ
بھوگ	بھوڳ	واگ	واڳ	روگ	روڳ

20- ل دا ڑ نال تے و دا م، و نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
تھگلی	تھگڑی	تھوڑے	تھولے	کریلا	کریڑا
تالی	تاڑی	اکیلا	ہکاڑا	تھوڑی	تھولی
ڈھول	ڈھوڑ	صحت مند	صحت وند	ولیو	ویہہ

21- ن دا ݨ، و، ل تے ݨ نال وٹاندرا:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
کوہان	کوہاݨ	جتنے	جتلے/جتݨے	اتنا	اتلا/اتݨا
کتنی	کتلی/کیتلی	چنہ	چݨہ	چھنی	چھݨی
گابھن	ڳبھݨ	مان	ماݨ	جیون	جیوݨ
تن	تݨ	پانی	پاݨی	رانی	راݨی
بان	واݨ	وانہ	واݨہ	پرانا	پراݨا

22- واؤ دے گھٹاوݨ نال:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
اونچا	اچا	پولیس	پلیس	چولھا	چلھا
دھوپ	دھپ	روزگار	رزگار	سوراخ	سراخ
گھونٹ	گھٹ	تھوک	تھک	جھومر	جھمر
گودام	گدام	اوکھلی	اکھلی	پوشاک	پشاک
جوتی	جتی	چونچ	چنچ	گھونگھٹ	گھنڈ

23- ی دے گھٹاون نال:

اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ	اردو، فارسی، عربی لوظ	سرائیکی لوظ
بیمار	بمار	بیگانی	بگانی	چنبیل	چنبل
پودینہ	پودنہ	تیکھی	تکھی	چھینک	چھنج
دیوانہ	دوانہ	سیدھا	سدھا	گیدڑ	گدڑ
پشیمان	پشمان	پیغام	پغام	تیزاب	تزاب
تیکھے	تکھے	چھیل	چھل	سیدھی	سدھی
کیل	کل	میٹھا	مٹھا	بیگانہ	بگانہ
تیز	تز	نیند	نندر	دیوالی	ڈوالی

نوٹ: اے کالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو ڈوجھیں زباناں کنوں گھدے ہوئے لوظیں کنوں جیڑھا (الف، و، ی) یعنی حروف علت کوں حذف کریندوں تاں وت انہیں لوظیں کنوں بݨن آلے سرائیکی لوظیں تے الف دے گھٹاون سانگے زبر، واؤ گھٹاون سانگے پیش تے "ی" گھٹاون سانگے زیر لا ڈیندوں مثال دے طور تے لاکھوا الف گھٹاون سانگے لکھدی "ل" دے اتے زبر تے مول دی واؤ گھٹاون سانگے قل دی "م" دے اتے پیش تے چھیل دی "ی" گھٹاون سانگے چھل دی "چھ" دے ہیٹھوں زیر لا ڈیندوں۔ کئی کئی لوظاں ایہ اصول کنوں مستثنیٰ وی تھی ویندن۔

تریجھا بھاگ

لوظ دا بیان

1- لوظ: کہیں ڳالھ بارے تیں دل وِچ تاں موجود ہووے پر اوندا زبان نال اظہار نہ تھیوے اوں ڳالھ کوں "خیال" آکھیا ویندے۔ تے وت خیال کوں ظاہر کرݨ کیتے زبان دا سہارا گھدا ویندے تے زبان کوں کہیں نہ کہیں بولی دی مدد دی لوڑ پوندی ہے، تاں جو سوچݨ آلا اپݨا خیال اوں بولی دے ذریعے سݨݨ آلے دے کنیں تئیں پُچا سگے تے اوکوں اپݨے خیال دا مطلب تے مدعا وی سمجھا سگے۔ جیڑھاں اے خیال مختلف لوظیں دے مجموعے دی صورت وِچ زبان کنوں ادا تھی ویندے تاں اوکوں "جملہ" آکھیا ویندے۔ ڈو وِنجے لوظیں وِچ ہک جملہ ہک کنوں زیادہ لوظیں تے مشتمل ہوندے کیوں جو کلھا لوظ خیال دی پوری ترجمانی نہیں کر سگدا۔ ایں کیتے اپݨے خیال کوں ٻئے تئیں پہنچاوݨ کیتے ہک کنوں زیادہ لوظیں کوں ملا کریں بولیا ویندے۔ ڈو وِنجے لوظیں جیڑھا اے آکھیا ونڄ سگدے جو "لوظ" جملے دا ہک چھوٹے کنوں چھوٹا جز ہوندے۔ ایں ڳالھ کوں ایں وی بیان کیتا ونڄ سگدے جو لوظ کوں لوظ تاں آکھیا ویندے جیڑھاں او زبان کنوں ادا تھیندے۔ پر جے تئیں او دل وِچ قید رہندے خیال سݙیندے تے خیال دے اظہار کیتے کہیں نہ کہیں بولی دی لوڑ پوندی ہے۔ لوظ دیاں ڈو قسماں ہن۔ ا۔ کلمہ یا موضوع ب۔ مہمل یا بے معنی لوظ

(الف) کلمہ یا موضوع: اپݨے خیال دے اظہار کیتے جیڑھاں کہیں انسان الیندے تاں اوندے منہ کنوں کئی لوظ ترتیب وار ہک ٻئے دے پچھوں نکلدن جیڑھے جو ہک "جملے" دی صورت وِچ ہوندن انہیں لوظیں وِچوں ہر لوظ کجھ سادہ آوازیں (حروفِ تہجی) دا مجموعہ ہوندے۔ جملے دی صورت وِچ ادا تھیوݨ آلے لوظیں دے ایں مجموعے وِچوں کئی لوظ تاں بامعنی ہوندن تے کئی لوظ بے معنی ہوندن۔ بامعنی لوظیں کوں قواعد دی اصطلاح وِچ "موضوع یا کلمہ" آکھیا ویندے جیڑھاں جو بے معنی لوظیں کوں "مہمل" سݙیا ویندے۔

اے بامعنی لوظ جیڑھاں اپݨے مقرر کیتے ڳئے معنی وِچ استعمال تھیندن تاں وت اوندے معنی کوں "حقیقی" معنی آکھیا ویندے۔ جے کر او اپݨے مقرر کیتے ڳئے معنی کنوں ہٹ کریں استعمال تھیندن تاں وت اوندے معنی کوں "مجازی" سݙیا ویندے جیڑھاں او لوظ کجھ ماہرین دی مختلف اے نال کہیں خاص معنی وِچ ورتیا ویندے تاں وت او معنی "اصطلاحی" معنی سݙیجیندے۔

(ب) مہمل یا بے معنی لوظ: مہمل یا بے معنی لوظیں دے بݨاوݨ دا کئی قاعدہ قانون کائنی پر مہمل لوظ کہیں یا ولیں آلے دی مرضی

دے تابع نہیں ہوندا بلکہ اے وی روز مرہ دا پابند ہوندے۔ مہمل لفظیں دی کہیں وی زبان وچ کوئی اہمیت نہیں ہوندی تے نہ ای انہیں لفظیں کوں گفتگو یا تحریر دا حصہ سمجھا ویندے بلکہ انہیں کوں ہمیشاں غیر ضروری سمجھ کریں نظر انداز کر ڈتا ویندے۔ اے لوظ لکھاری اپنی تحریر کوں معتبر، اپنی تقریر کوں تے متکلم اپنی گفتگو کوں زوردار تے رنگین بناون کیتے استعمال کریندن۔ ایں کنوں علاوہ انہیں لفظیں دا کوئی مصرف کائنی۔ مثال دے طور تے روٹی شوٹی، پانی وانی تے گپ شپ وغیرہ "شوٹی، وانی تے شپ" مہمل لوظ ہن۔

بامعنی لوظ یا تاں مفرد ہوندن یا مرکب۔ مفرد لوظ او ہوندن جنہیں کنوں فقط ہک معنی نکلدے۔ جے کہیں مفرد لوظ کوں ٹوٹے ٹوٹے کیتا ونجے تاں وت اوندے ہر ٹوٹے کوں (چاہے او بامعنی ہووے یا بے معنی ہووے) اوندے اصل معنی نال کوئی واسطہ یا تعلق نہیں ہوندا۔ لہٰذا انہیں بامعنی مفرد لوظاں کوں "کلمہ یا موضوع" آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے برانڈا (یعنی برآمدہ) ہک لوظ اے۔ جے کر ایں لوظ دے ڈو ٹوٹے "برا" تے "نڈا" کر ڈتے ونجن تاں انہیں ڈوہائیں ٹوٹیں دا تاں کئی معنی اے تے تاں وی انہیں دا لوظ "برانڈا" نال کئی تعلق یا واسطہ ہے۔ بالفرض انہیں ٹوٹیں دا کئی معنی وی ہوندا تاں وت وی انہیں دا اصل لوظ نال کوئی واسطہ نہ ہوندا۔ ایں واسطے اے تھیا جو ہک مفرد لوظ (کلمہ) او لوظ ہوندے جیہڑا جو فقط اپنے ہک حقیقی یا مجازی یا اصطلاحی معنی وچ استعمال تھیوے۔

بعض بامعنی لوظ انہیں وی ہوندن جیہڑے جو ہک کنوں زیادہ لفظیں دا مرکب ہوندن پر اے لوظ ہکٹھ کریں ہک انجھیاں بامعنی لوظ ایں ویندن جو او بامعنی لوظ ہک معنی کیتے استعمال تھیندے۔ انہیں لوظاں کوں "مرکب کلمہ" آکھیا ویندے جیویں جو وڈ سوہناں، اچھے پتے، منھوں، گل دل، نکھتاں وغیرہ۔ ہکٹھ کریں مرکب تھئے ہن۔ اے گالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو جے کر انہیں لفظیں کوں انجوانج کر ڈتا ونجے تاں وت ہر لوظ اپݨاں جدا معنی رکھیندے تے انہیں معنی دا "مرکب لوظ" دے معنی نال کئی واسطہ نہیں ہوندا۔ کیوں جو ہکٹھ تھیل لوظ (مرکب لوظ) اپنے جدا تے نویکلے معنی رکھیندے جیہڑے جو انہیں لوظ دے "سچے معنی" تھئے ویندن ایں مرکب لوظ دے انج انج حصے ہک بئے وچ ایویں رلت تھئی کریں ایں طرحاں ہک لوظ ایں ویندن جو وت انہیں کوں انجوانج کرن ممکن نہیں رہندا۔ مثال دے طور تے شاہان + شاہ (شہنشاہ)، گناہ + گار (گنہگار)، شاہ + پیر (شہپیر)، گور + ستان (گورستان)، پاک + ستان (پاکستان) وغیرہ۔

ککری گالھ اے ہے جو بامعنی لوظ جڈاں ہک جملے وچ جڑیے ویندن تاں انہیں لفظیں دا ہک بئے نال ہک خاص تعلق ضرور ہوندے۔ جیکر انہیں لفظیں دا ہک بئے نال کوئی تعلق یا واسطہ نہ ہووے تاں وت پوری دی پوری گالھ (یعنی جملہ) بے معنی تھی تے رہ ویندی ہے۔ اے بامعنی لوظ یا تاں کہیں شئی دا ناں (اسم) ہوندن یا انہیں ناویں دیاں تعریفاں یا وصفاں ہوندن یا انہیں وصفیں تے تعریفیں دا آپت وچ کوئی نہ کوئی گالھ تھیندا ہوندے یا وت اے لوظ کہیں ناں کہیں کم دے تھیون یا ہوون کوں ظاہر کریندن۔

اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو قواعد وچ صرف بامعنی لفظیں دے متعلق ای بحث کیتی ویندی ہے۔ لوظ دیاں مختلف صورتاں تے صورتاں ہمیشہ بدلیندیاں رہ ویندین۔ یعنی کڈہیں انہیں دی صورت، حیثیت یا حالت کجھ ہوندی ہے تے کڈہیں کجھ۔ اساں جیہڑے لوظ کوں وی اپنی گالھ مہاڑ، تقریر یا لکھت وچ ورتیندے ہیں تاں وت او لوظ اساکوں کجھ نہ کجھ ضرور ڈسیندن۔ لوظ دیاں اے صورتاں

یا صفتاں یا حالتاں ݙو قسمی ہوندے ہین۔ ہکوی مستقل صورت تے ݙوجھی غیر مستقل صورت۔ مستقل صورت وچ لوظ اپݨی ذات دے پورے پورے معنیٰ ݙیندے ہن جݙاں جو غیر مستقل صورت وچ لوظ اوتئیں اپݨی ذات دے پورے پورے معنیٰ نئیں ݙیندا جتئیں اوکوں بئے یا معنیٰ لوظ نال جوڑ نہ ݙتا ونڄے۔ مستقل صورت وچ لوظاں دیاں چھی قسماں ہن جیڑھیاں ایہ ہن۔

1-اسم 2-صفت 3-ضمیر 4-فعل 5-تمیز (معاون فعل) 6-ظرف

جݙاں جو غیر مستقل لوظیں دیاں (جنکوں قواعد دی اصطلاح وچ حرف آکھیا ویندے) چار بنیادی قسماں ہن۔ جیڑھیاں ایہ ہن۔

1-حروف ربط 2-حروف عطف 3-حروف تخصیص 4-فجائیہ حروف

◆—◆—◆

چوتھا بھاگ

اسم دا بیان

اسم دی تعریف: مستقل صورت رکھݨ آلے لفظیں (کلمے) دی پہلی ونگی او لوظ ہن جنہیں دے معنی انہیں دی اپݨی ذات وچ موجود ہوندن۔ یاں ویہے لفظیں جیڑھے لوظ جنہیں دا اپݨا معنی خیال وچ موجود ہوندے او ہوائی انہیں دی ہکمت وچ پاتا ویندے۔ انہیں لفظیں کوں "اسم" آکھیا ویندے۔

(الف) ہٹ یا وضع دے لحاظ نال اسم دیاں قسماں: وضع یا ہٹ دے لحاظ نال اسم دیاں ترے قسماں ہن۔

i- جامد ii- مشتق iii- مصدر

(i)۔ **اسم جامد:** اسم جامد او ہے اسم کوں آکھیا ویندے جیندا ذاتی یا بنیادی وجود ہووے۔ یعنی او کہیں ٻئے اسم یا لوظ کنوں بݨیا ہویا یا نکلیا ہویا نہ ہووے تے نہ ای او ٻئے کنوں کہیں ٻیا اسم یا لوظ بݨ یا نکل سڳے۔ جامد دا لوظی معنی وی ہے "جمیا ہویا یا رک جاتے بے حس و حرکت پیا ہویا"۔ اسم جامد کوں سنجاݨن کیتے نتاں کہیں ٻئے لوظ دی مددوی لوڑ ہوندی ہے تے نہ ای کہیں خاصیت دے اظہار دی طلب ہوندی ہے۔ بے کراہیں آکھیا ونڄے جو اسم جامد ناں ہے کہیں انسان دا، جانور، پکھی یا کیڑے مکوڑے دا، ملک، شہر، وستی، جاہ یا کہیں مکان دا، وادی، پہاڑ، دریا، سمندر، دا، دو ہیرے یا ندی نالے دا، جنس، کم، وقت، حالت یا کہیں خاصیت دا یا انسانی رشتیں یا پیشیں دا تے یا کہیں آواز، شکل یا کہیں بلا سے دا۔ مثال دے طور تے۔

1- **انسانیں دے ذاتی یا صفاتی ناں:** محمد، احمد، اکبر علی، شمس العلماء، دبیر الملک، ابو تراب، ابو القاسم، ابن مریم، ابن عمر، غالب، ذوق، میر تقی میر، مومن، اچھو، بیو، بہلو، بالا وغیرہ۔

2- **انسانی رشتے:** ماء، پیو، سس، سوہرا، سالی، ماماں، ناناں، نانی، لونہہ، نݨیر، ماسی، ماسی، پݙ دھتر، اپݨ دھتری، پتر، بھیݨ، بھرا وغیرہ۔

3- **انسانی پیشے:** درکھاݨ، موچی، پاولی، کمہار، نائی، قصائی، ڈاکٹر، استاد، کلرک، وردی، ججف، ملتی۔

4- **انسانی ذاتاں (قوماں):** پٹھاݨ، بلوچ، ارائیں، بھٹہ، سومرا، کھوڑا، بھٹی، سیال وغیرہ۔

5- **اوزار:** ہل، کہیئ، دوہلا، کہی، استرا، قینچی، آری (کلوتری)، رنب، دوہولی، ہتھوڑا، ہتھوڑا، چھینی، موڑ وغیرہ۔

6- **نباتات (درخت، پودے، پھل پھل):** ٹاہلی، اگر، سرہنہ، پھوڑ، نم، کھتری، گلاب، چنبیلی، ور، بیر، نکھوا، اماتھوں، دوساہ،

کدوں، میٹھے، توریاں، دونواں، پالک، گوبھی، مالٹا، سنگترہ، امب، سیب، بیر، ہالیلے، جلیبوں وغیرہ۔

7۔ جمادات (دھاتاں، قیمتی پتھر، نگینے وغیرہ): سونا، چاندی، یورینیم، گندھک، پارہ، سنگ مرمر، سنگ سرخ، زمرد، نیلم، پکھراج، عقیق، فیروزہ وغیرہ۔

8۔ ملک، شہر، وستی، جا مکان: پاکستان، بھارت، چین، روس، کراچی، ملتان، روہوا، کوٹ سلطان، شاہراہ ریشم، سپر ہائی وے، موٹر وے، شاہراہ قائد اعظم، لیاقت روڈ، جاوید پلازہ، وحید ہاؤس، تاج محل، شاہی مسجد وغیرہ۔

9۔ پہاڑ، وادی، سمندر، دریا، ندی نالے: کوہ ہمالیہ، کوہ ہندوکش، کوہ سلیمان، وادی نیلم، وادی کاغان، وادی سوات، دریائے سندھ، راوی، چناب، روڈ روہوا، روڈ سنگھو، روڈ کنواں، روڈ ہاجھا وغیرہ۔

10۔ وقت، کیفیت، خاصیت، آوازاں: ڈینہہ، رات، فجر، باوپہر، ڈیگر، ٹھنڈ، گرمی، زندگی، رووتی، کالا، چٹا، بھورا، میلا، کائیں کائیں، میں میں، بھن بھن، بھوں بھوں، میاؤں میاؤں، ککڑوکوں وغیرہ۔

(ii) اسم مشتق: او اسم جو کہیں ٻئے لفظ یا اسم کنوں ٻݨیا یا نکھتا ہووے (جیکوں منڈھ آکھیا ویندے) یا اوں کنوں ٹھاگی ڳیا اسم ٻݨے یا نکلے۔ اسم مشتق اکھیندے۔ مشتق دے لغوی معنی ہن "چیرا" دے۔ یعنی او لوظ جیہڑے فعل دی بنیاد (یعنی مصدر) کوں چیر کیں نکلدن مشتق اکھیندن۔ مثال دے طور تے پڑھن، پڑھیا، پڑھیندا، ڈکھیا، مریکھی، لڑاک، راہی، بکرا، پیدل، اپکڑو وغیرہ۔ ایہہ کہیں اسم فاعل، اسم مفعول، اسم کیفیت، اسم حاصل مصدر، اسم معاوضہ، اسم حالیہ وغیرہ اسم مشتق شمار تھیندن۔ اسم مشتق دی مزید وضاحت کیتے کجھ مزید مثالاں پیش کیتیاں ویندیاں ہن تاں جو اسم مشتق کوں سمجھن کیتے مزید آسانی تھی ونجے۔ ایں ڈو تے ہیٹھلے ترے جملے ملاحظہ ہوون۔ 1۔ میں اڄ آساں، اتے سجائیں ویساں۔ 2۔ آنداہر گئی ڈیکھسی، ویندا کئی نہ ڈیکھسی۔ 3۔ آندے وقت دی ہر دم بھال ودیکھیے۔

پہلے جملے وچ آساں تے ویساں فعل ہن۔ ڈوجھے جملے وچ آندا تے ویندا تاں جے فعل ہن پر اتھاں بطور اسم استعمال تھین، ہیں ہیں ہن جو تریجھے جملے وچ آندے وقت دی صفت بیان کیتی ڳئی ہے اتھاں اے گالھ ظاہر تھی کے سامنے آ ڳئی جو جیہڑے لوظ فعلیں کنوں ٻݨے ہوئے ہوندن یا جیہڑے لوظ جملیں وچ بطور فعل، اسم یا صفت دا کم ڈیندن اسم مشتق اکھیندن۔ کیوں جو مشتق دا معنی وی ہے "شق" کرݨ یا چیرݨ" لہٰذا جو لوظ فعلیں دی بنیاد کوں چیر کے نکلے ہوون انھیں کوں سنسکرت وچ "کردنت" انگریزی وچ "Participle" پارٹیسپل" تے عربی تے فارسی وچ "مشتق" آکھیا ویندے۔ کیوں جو اسمائے مشتق ہیں ہیں جو فعل دے کم آندن تاں فعل کیتے ویندن تے جیہڑے اسم یا صفت دا کم ڈیندن تاں اسم یا صفت شمار تھیندن جیویں جو اتے مثالاں پیش کیتیاں ڳئین۔ المختصر اے آکھیا ونڄ سڳدے جو "اسمائے مشتق" بذات خود نہ تاں فعل ہوندن تے نہ اسم تے نہ ای صفت ہوندن۔

(iii) اسم مصدر: مصدر دے لغوی معنی ہن "صادر تھیوݨ دی جا" یا "نکلݨ دی جاء" کیوں جو مصدر کنوں ٻہوں سارے "اسم" تے "فعل" نکلدن ایں کیتے ایکوں "مصدر" آکھیا ویندے۔ (یعنی اسمائے افعال دے نکلݨ دا سوڑھا، سوتا، منبع یا بنیاد) ڈوجھے لفظیں وچ اے وی آکھیا ونڄ سڳدے جو فعل دی او سادی صورت جیہڑی جو زمانے دے تعلق دے بغیر ہووے "کم" یا "حالت"

ڈکھاوے یا او بنیادی لوظ جیں کوں ہے کئی قسمی لوظ زمانے دے تعلق دے بغیر "مصادر تھیوݨ" یا "نکلݨ مصدر اکھیندن" سرائیکی زبان دے مصادر معروف دے اخیر وچ "ݨ" یا "وݨ" آندے۔ جڈاں جو مصادر مجہول دے اخیر وچ "یجݨ" یا "وݨ یا یوݨ" آندے۔ مثال دے طور تے مصادر معروف مارݨ، بھجݨ، کھاوݨ، پیوݨ، رووݨ، کھیݙݨ وغیرہ مصادر مجہول، مریجݨ، کہیجݨ، کھوجیجݨ، بیچیجݨ، ابلھیجݨ، رویجݨ، مریوݨ، کہیجݨ، پیوݨ، رویوݨ تے پدھیوݨ وغیرہ۔

اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو جے کر مصادر معروف دی مصدری علامت "ݨ" یا "وݨ" کوں ہٹا ݙتا ونڄے تاں جو کجھ باقی بچدے اوکوں قواعد دی زبان "فعل امر" آکھیا ویندے۔ ایہ بچت کوں فعل امر دے علاوہ "بنیاد یا سوڑھا" وی آکھیا ویندے کیوں جو "ایہا بنیاد یا سوڑھا" ہے جیں توں سارے اسماء یا افعال دے بݨاوݨ دے کم آندے یا ݙوجھے لوظیں وچ فقط ایہ بنیاد یا سوڑھے کوں ہے اسماء یا افعال بݨائے ویندن۔ مثال دے طور تے مارݨ کوں مار، کھاوݨ کوں کھا، ݙیکھݨ کوں ݙیکھ، پیوݨ کوں پی تے رووݨ کوں رو فعل امر، بنیاد یا سوڑھا ہے۔

کہیں مصدر دے تے ہووݨ دی خاص پچھاݨ اے ہے جو، جے کر مصدر دی مصدری علامت کوں ہٹاوݨ دے بعد "فعل امر" نہ بچے تاں او لوظ مصدر نہیں تھی سگدا۔ جیویں جو "گھݨ، اجݨ، بھݨ، جݨ تے سووݨ، پوپھݨ، چھݨ، ویڑݨ، کاجݨ، گھݨ، بھݨ، بھیݨ، کیݨ، پڑھݨ، بھاوݨ، ووݨ، ہڑوݨ، پلاݨ، اکھاݨ وغیرہ۔ اے گالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو بنیاد یا سوڑھے کوں پچھے ہوئے ایہہ اسم کوں ویندے اخیر وچ "ݨ" یا "وݨ" آ ونڄے اوکوں اسم مصدر آکھیا ویندے۔ کہیں وی سرائیکی مصدر وچ "ݨ" کوں پہلے "الف" یا "ی" نہیں آ سگدی۔ مثال دے طور تے مار + ݨ = مارݨ، کھا + وݨ = کھاوݨ، پی + وݨ = پیوݨ اسم مصدر ہن۔ کیوں جو اے بنیاد یا سوڑھے مار، کھا یا پی دے اگوں "ݨ" یا "وݨ" دے اضافے نال بݨین۔ ایہ واسطے "مصدر" کوں کہیں اسم وی آکھیا ویندے۔

مثال دے طور تے اے ݙو جملے ملاحظہ ہووݨ۔ 1- پڑھݨ چنگاں کم ہے۔ 2- میں لکھݨ سکھدا پیاں۔ اتے ݙتے ہوئے جملیں پڑھݨ تے لکھݨ توڑے جو مصدر ہن پر اتھاں بطور اسم استعمال تھین۔ ایہ واسطے مصدر کوں عرف عام وچ "اسم مصدر" وی آکھیا ویندے۔

اتے ݙتے ہوئے لوظ پڑھݨ دی بنیاد "پڑھ" ہے۔ ایہ بنیاد پڑھ کوں کئی ہے اسم تے کئی ہے افعال بݨدن جیویں جو پڑھ کوں حاصل مصدر پڑھت یا پڑھائی، اسم فاعل پڑھاکو، پڑھندڑ، اسم مفعول پڑھیل، پڑھیجڑ، اسم معاوضہ پڑھوائی تے اسم صفت پڑھاکو بݨدے۔ ایویں ای ایہ بنیاد کوں کئی افعال (یعنی ماضی، حال، مستقبل وغیرہ وغیرہ) بݨائے ونڄ سگدن۔

(ب) معنی دے لحاظ نال اسم دیاں قسماں: I- اسم معرفہ یا اسم خاص۔ II- اسم نکرہ یا اسم عام۔

(i) اسم معرفہ یا اسم خاص: او اسم جیہڑا جو کہیں عام محاورے دا لوظ نہ ہووے بلکہ او کہیں خاص شخص یا شئے جاہ یا مکان، جاندار، وقت یا زمان یا کیفیت یا حالت دا خاص رکھیا ہویا ناں ہووے۔ مثال دے طور تے سکندر اعظم، ظہیر الدین بابر، دریائے سندھ، رود کوہ، شاہراہ ریشم، وادی سوات، کوہ ہمالیہ، کوہ سلیمان، مزار قائد اعظم، تاج محل، شاہی مسجد لاہور، لال قلعہ دہلی، شالامار باغ، پاکستان، کراچی، رمضان المبارک، براق، قرآن، قیامت، ابوالقاسم، غالب، میر درد، وزیر الملک، بیو بزال، ابن اثیر، لال کرتی وغیرہ وغیرہ

(ii) اسم نکرہ یا اسم عام: اسم نکرہ یا اسم عام او اسم ہے جیہڑا جو کہیں وی جنس یا کہیں وی فرد دا ناں ہووے۔ یعنی او ہے لفظ جیں وچ او اسم جیہڑا ہک قسم دے تمام افراد کیتے فرد فرد دا استعمال تھیوے یا او کہیں قسم دے جاندار یا بے جان شئے کیتے ورتیا ونجے۔ مثال دے طور تے انسان، جناور، روہی، کبوتر، بکری، گاں، شہر، ملک، بادشاہ، وزیر، مسجد، آیت، شاعر، لکھاری، گھر، سڑک وغیرہ وغیرہ۔

اسم معرفہ یا اسم خاص یا اسم معین دیاں قسماں: اسم معرفہ یا اسم خاص یا اسم معین کوں ست قسماں وچ ونڈیا ونج سکدے جیہڑیاں ایہ ہن۔ 1- اسم علم 2- عرف 3- کنیت 4- لقب 5- خطاب 6- تخلص 7- وصفی ناں

الف۔ اسم علم: اسم علم دا لفظی معنیٰ اسم جامد وی ہے۔ او اسم جیہڑا جو کہیں شخص، شئے، جاہ یا مکان دی سنجاݨ دا کم ڈیوے یا کہیں شخص، شئے، جاہ یا مکان دی سنجاݨ ہن ونجے اسم علم اکھیندے۔ کیوں جو اسم علم اسم جامد وانگوں نہ تاں کہیں ہے اسم کنوں بݨدے نہ ای ایندے کنوں کوئی اسم بݨایا ونج سکدے ایندے واسطے ایکوں ہے کر اسم جامد وی آکھیا ونجے تاں اے درست تھیسی۔ میں اتھاں ہک غلط فہمی کوں دور کرݨ ضروری سمجھداں۔ او غلط فہمی اے ہے جو عام طور تے اسم معرفہ دیاں چار قسماں ݙسیاں ویندین یعنی اسم علم، اسم ضمیر، اسم اشارہ تے اسم موصول۔ میں سمجھداں جو اسم علم تاں اسم معرفہ دی قسم ضرور ہے پر اسم ضمیر اسم اشارہ تے اسم موصول اسم معرفہ دیاں قسماں کائنی کیوں جو اسم ضمیر اسم معرفہ دا قائم مقام یا نائب تاں ضرور ہوسی پر اے اسم معرفہ دیاں قسمیں نہیں تھی سکدا۔ جیڑھاں جو اسم اشارہ تے اسم موصول بذات خود اسم ضمیر دیاں قسماں ہن۔ ایویں ای عام طور تے عرف، کنیت، لقب، خطاب تے تخلص کوں اسم علم دیاں قسمیں وچ شمار کیتا ویندے۔ میڈے نزدیک اے ڳالھ وی درست کائنی کیوں جو اسم علم دی تعریف کجھ ایں ہے۔ انساناں، شئیں یا جاہیں دے اصلی ناں کوں اسم علم آکھیا ویندے۔ فیروز اللغات جدید اردو دے صفحہ نمبر 65 تے اسم علم دا معنیٰ کجھ ایں لکھیا ہے "وہ اسم جو کسی خاص شخص یا چیز کا نام ہو وہ اسم علم کہلاتا ہے۔" جیڑھاں جو عرف، کنیت، لقب، خطاب تے تخلص کہیں شخص دے اصلی ناں نہیں بلکہ اے وصفی ناں ہن ایندے کیتے وصفی ناں اصلی ناں نہیں تھی سکدے۔ اے وصفی یا وضعی ناں اسم معرفہ دیاں قسماں تاں تھی سکدن پر اسم علم دیاں قسماں نہیں تھی سکدے۔ ایندے ڳالھوں میڈا اے آکھݨ درست ہے جو اسم معرفہ دیاں ست قسماں ہن جنہاں وچوں ہک اسم علم وی ہے۔ مثال دے طور تے۔

1۔ انسانیں دے ناں: احمد، اصغر، اکبر، اسلم، اکرم وغیرہ وغیرہ۔

2۔ شئیں دے ناں: قرآن کریم، توریت، انجیل، زبور، اسپ، جھنوڑا، رمضان المبارک، علم النجوم، علم منطق، قصیدہ بردہ شریف، دعائے گنج العرش، نماز کسوف، نماز خسوف، ظہر، عصر، تپ محرقہ، ایڈز، کینسر، جمعۃ المبارک وغیرہ۔

3۔ جاہ یا مکان دے ناں: لاہور، ملتان، کراچی، پاکستان، سعودی عرب، دریائے سندھ، تاج محل، کوہ ہندوکش، وادی کاغان، شاہراہ ریشم، جھیل سیف الملوک، صحرائے تھل وغیرہ وغیرہ۔

اے ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو ملکاں، شہراں، وستیاں، موضعیاں، دریاواں، پہاڑاں، جھیلاں، براعظماں یعنی جزیریاں، تھلاں، جنگلاں، اوزاراں، مرکاں، بیماریاں تے علوم و فنون دے ناں وی اسم علم وچ شمار کیتے ویندن۔

ب۔ عرف: او ناں جیہڑا جو بذات خود کہیں شخص دا ناں نہ ہووے بلکہ کوئی ایجھاں ناں ہووے جیہڑا کہیں دی ذات نال مشہور تھی ونجے یا

ڈو وتے لوکیں وچ لاڈ پیار، یاروواری، محبت، نفرت، نسبت، حقارت یا کہیں خاص صفت دی وجہ کنوں کہیں شخص دے اصلی ناں دے نال نال یا اصلی ناں دی بجائے مشہور تھی ونجن آلا ناں عرف اکھیندے۔ بس عرف عام وچ ودگوئے ہوئے ناں کوں عرف آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے جمیل کنوں جیلا، افتخار کنوں افی، کالی رنگت دی وجہ کنوں کالا، چٹی رنگت دی وجہ کنوں بگا، لنگا، بھوڑا وغیرہ۔

ج۔ کنیت: او ناں جیڑھا جو پیو، ماء، پتر یا دھی یا کہیں خاص صفت دے تعلق نال مشہور تھی ونجن آلا ہووے کنیت اکھیندے۔ بعضے ویلے کنیت اتنی مشہور تھی ویندی ہے جو لوک اصل ناں کوں بُھل ویندن۔

1۔ پیو یا ماء دی نسبت نال کنیت: ابن عمرؓ، ابن مریمؑ، ابن اثیرؒ، ابن کثیرؒ، ابن خلدون، ابن عربی، بنت عبداللہ، بنت علیؓ، بنت رسول ﷺ۔

2۔ پتر دی نسبت نال کنیت: ابوالقاسم ﷺ، ابوسفیانؓ، ابودرداؓ، ابوذر غفاریؓ، ابوحنیفہؒ، ابوعمارہؓ۔

3۔ دھی دی نسبت نال کنیت: ام سلمیٰؓ، ام حبیبہؓ، ام ہانیؓ، ام کلثومؓ، ام ربابؓ، ام حذیفہ، ام زینبؓ، ام الخیر۔

4۔ کہیں وصف دے پکھوں کنیت: ابن السبیل (مسافر، راہی)، ابن الوقت (زمانہ ساز)، ابن الغرض (خود غرض)، ابوجہل (عمر ابن ہشام دی کنیت)، ابوالبشر (حضرت آدمؑ)، ابوالہول (مصر وچ موجود ہک مجسمہ جیندا جسم شیر جھیاں تے منہ عورت وانگوں ہے)، ابوتراب (حضرت علیؓ دی کنیت)، ام الخبائث (شراب)، ام الصبیان (ہک بیماری)، ام الکتاب (قرآن کریم)، ام القرآن (سورۃ الفاتحہ)، ام القریٰ (مکہ معظمہ)، ام الطعام (گندم)، ام النجوم (کہکشاں)، بنت العنب (شراب)، بنت البحر (جل پری)، بنت الکرم (انگوری شراب)۔

د۔ لقب: او وصفی ناں جیڑھا جو کہیں وصف یا کہیں خصوصیت دی وجہ کنوں مشہور تھی ونجے لقب اکھیندے۔ مثال دے طور تے صفی اللہ (حضرت آدم علیہ السلام دا لقب)، کلیم اللہ (حضرت موسیٰ علیہ السلام دا لقب)، خلیل اللہ (حضرت ابراہیم علیہ السلام دا لقب)، ذبیح اللہ (حضرت اسماعیل علیہ السلام دا لقب)، رحمۃ اللعالمین (آنحضور ﷺ دا لقب)، شاعر مشرق (حضرت علامہ اقبال دا لقب)، قائد اعظم (محمد علی جناح دا لقب)، مادر ملت (محترمہ فاطمہ جناح دا لقب)، شہید ملت (لیاقت علی خان دا لقب)، استاد الشعراء، ملک دوراں، بہادر یار جنگ۔

ر۔ خطاب: او وصفی ناں جیڑھا جو کہیں ملک وقوم دی خاطر عظیم کارنامہ انجام ڈیون دے پچھوں حکومت وقت کہیں شخص کوں تفویض کرے خطاب اکھیندے۔ کہیں وی خطابی ناں دے نال نال خطاب حاصل کرن آلے شخص کوں حکومت وقت اوندی بیش بہا خدمات دی انجام دہی دے عوض تمغے (سونے، چاندی یا کانسی دا تمغہ) دے علاوہ نقد رقم یا جائیداد دی صورت وچ کجھ نہ کجھ بطور نذرانہ ضرور پیش کریندی ہے۔ اے گالھ یاد رکھن آلی ہے جو لقب تے خطاب وچ صرف اتنو فرق ہے جو لقب ملن دی صورت وچ قوم یا حکومت دے طرفوں کئی تمغہ، نقدی یا جائیداد بطور نذرانہ پیش نسمیں کیتی ویندی جڈاں جو خطاب ملن دی صورت وچ حکومت وقت دے طرفوں تمغہ، نقدی یا جائیداد بطور انعام ضرور پیش کیتی ویندی ہے۔ ڈو وتے لوکیں وچ لقب تے خطاب دیاں تعریفیں وانگیں اہیں

کریسوں جو لقب عوام دے طرفوں عطا کردہ وصفی ناں ہوندے جڈاں جو خطاب حکومت وقت (سرکار) دے طرفوں ڈتا ہویا وصفی ناں ہوندے۔ خطاب ڈو قسمی ہوندے یعنی: ا۔ فوجی خطاب ۱۱۔ سول خطاب

ا۔ فوجی خطاب: او خطاب جیہڑا جو ملک تے قوم دی خاطر کئی فوجی کارنامہ انجام ڈیون دے پاسوں کہیں فوجی جوان کوں ڈتا ویندے مثلاً نشان حیدر (اے یادر ہوے جو نشان حیدر فقط شہید فوجی دے حصے وچ آندے) ستارہ جرات، ہلال جرات، تمغہ بسالت وغیرہ

۲۔ سول خطاب: او خطاب جیہڑا جو ملک و قوم دی خاطر کئی عظیم غیر فوجی کارنامہ انجام ڈیون دے صدقے ڈتا ویندے مثلاً ہلال پاکستان، ہلال قائد اعظم، تمغہ حسن کارکردگی وغیرہ۔

س۔ تخلص: او مختصر جھیاں ناں جیہڑا جو شعراء کرام آپنیں نظمیں وچ استعمال کریندن۔ مثال دے طور تے غالب، مومن، درد، ذوق، داغ، جوش، فرید، باہو، فردوسی، سعدی، جانباز، سائل، تخمور، مجبور، شاکر، کاشف، کاظم، نادر، نسیم، غافل، خیال، شفقت، سوقت، فرقت، وغیرہ وغیرہ۔

ص۔ وصفی ناں: بعض لوکیں دے ناں کہیں خاص وصف دی وجہ کنوں ایں مشہور تھی ویندن ناں وت اوناں او نہی صفت کیتے استعمال تھیون لگ ویندن۔ مثال دے طور تے بہاول خان یک تھیر تے شاہ خرچ آدمی ہا ایں بہاول بطور سخی یا دیالو دی جاتے استعمال تھیندے۔ ایویں ای رستم (بطور شیر دل، زور آور یا پہلوان)، حاتم (بطور سخی)، فرہاد یا قیس (بطور عاشق) تے نادر خان (ظلم، جبر و جور دی علامت دے طور تے) ایویں ای کئی بئے ناں وی ہن جیہڑے جو کہیں علامت دے طور تے استعمال کیتے ویندن۔

اسم نکرہ یا اسم عام دیاں قسماں: اسم نکرہ یا اسم عام کوں ترے وڈیں وچ ونڈیا ونج سگدے جیہڑیاں جو اے ہن۔

1۔ عام ناں یعنی اسم ذات 2۔ اسم جمع 3۔ اسم صفت

◆—◆—◆

پنجواں بھاڳ

عام ناں یعنی اسم ذات

اسم ذات دی تعریف: اسم ذات او اسم ہے جیں وچ کہیں شے دی حقیقت دی سنجاݨ ہئی شے دی حقیقت کن ارگ پاتی ونجے یا ݙوجھے لفظیں وچ آکھیں عام ناں جیں وچ حقیقت یا سنجاݨ کہیں شے کوں ݙکھویندی ہووے پر اوہ حقیقت یا سنجاݨ کوں کوئی وصف (صفت) مراد نہ ہووے اسم ذات اکھیندن۔ مثال دے طور تے بھا، پاݨی، کرسی، گھوڑا، ہنج، ڈنگر، ڈھور، ووݨ، انسان، پھل، بوٹا، قلم، بس، سوئی، کتاب، کاپی، پتھر وغیرہ وغیرہ۔

اسم ذات دیاں قسماں: اسم ذات یا عام ناں ست قسمی ہوندن اتے قسماں ایجھیاں ہن۔

الف۔ اسم مصغر ب۔ اسم مکبر ج۔ اسم ظرف د۔ اسم آلہ ر۔ اسم صوت س۔ اسم جنس ش۔ اسم عدد

الف: اسم مصغر یا چھوٹا ناں

اسم مصغر دی تعریف: تصغیر دا لفظی معنی ہے چھوٹا کرݨ یا چھوٹا تھیوݨ۔ جہڑا اسم چھوٹے یا گھٹ تھیوݨ یا ہووݨ دے معنی ݙیوے اسم مصغر یا چھوٹا ناں اکھیندے۔ ٻئے لفظیں وچ ایں وی آکھیا ونڄ سگدے جو اوہ اسم جیں کوں اے معلوم تھیوے جو کہیں شے کوں اوندی اصلی حالت کنوں چھوٹا کر کے بیان کیتا ڳئے اسم مصغر اکھیندے۔ مثال دے طور تے بال کوں بالڑا، ٹکڑے کوں ٹکڑا، صندوق کوں صندوقڑی، پڑوپے کوں پڑوپی وغیرہ۔

اسم مصغر بݨاوݨ دے قاعدے:

1- کجھ عام ناویں دے صفتیں دے اخیر وچ مونث ناویں کیتے "ڑی" جیڑھاں جو مذکر ناویں کیتے "ڑا" دا اضافہ کر کے اسم مصغر بݨایا ونڄ سگدے۔ اے ݙکھیا ڳئے جو جیں ناں دے اخیر وچ حروف علت (یعنی ا، و، ی) وچوں کوئی ہک حرف آوے تاں ایں ناں دے اوہ حرف کوں اسم مصغر بݨیندیں ہوئیں حذف کر ݙتا ویندے مثال دے طور تے ݙیکھو۔

صفت	مذکر اسم مصغر	مونث اسم مصغر	صفت	مذکر اسم مصغر	مونث اسم مصغر
رچا / رتی	رچڑا	رچڑی	ڈچھا / ڈچھی	ڈچھڑا	ڈچھڑی
غریب	غریبڑا	غریبڑی	ٹھڈھا / ٹھڈھی	ٹھڈھڑا	ٹھڈھڑی

بھولا/بھولی	بھولڑا	بھولڑی	کالا/کالی	کالڑا	کالڑی
ساولا/ساولی	ساولڑا	ساولڑی	اڈا	اڈڑا	اڈڑی
میلا/میلی	میلڑا	میلڑی			

2- انجھیں اسم مصغر جیڑھے اسما یا صفات کوں بطور مونث بݨائے ویندن:

ناواں/صفت	مونث اسم مصغر	ناواں/صفت	مونث اسم مصغر	ناواں/صفت	مونث اسم مصغر
لتاں	امڑی	دل	دلڑی	تتی	تتڑی
تسی	تسڑی	پکھی	پکھڑی	بگھنڈھ	بگھنڈھڑی
جند	جندڑی	بچھ	بچھڑی	کتی	کتڑی
سُتی	سُتڑی	دم	دمڑی	چُم	چُمڑی

3- کجھ انجھیں ناویں یا صفات جنہیں کنیں مذکر اسم مصغر بݨائے ویندن:

ناواں/صفت	مذکر اسم مصغر	ناواں/صفت	مذکر اسم مصغر	ناواں/صفت	مذکر اسم مصغر
پھل	پھلوا	تھل	تھلوا	بکا	بکوا
جھکا	جھکوا	بت	بتوا	مد	مدڑا
جھلا	جھلوا	بکھا	بکھوا	بکا	بکوا

4- انجھیں اسما یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر وچ "الف" "ا" ہووے تاں اوکوں ہٹا کریں باقی دے نال "و" کوں بطور لاحقہ
بکنڈھ ڈیوݨ نال اسم مصغر ان ویندے جیویں جو:

اسم صفت	اسم مصغر	اسم صفت	اسم مصغر	اسم صفت	اسم مصغر
منکا	منکو	لمبا	لمبو	کچا	کچو
کالا	کالو	پتلا	پتلو	گوڑا	گوڑو
تھلا	تھلو	بجڑاکا	بجڑاکو	میٹھا	مٹھو یا مٹھل

5- بعض اسما یا اسمائے صفت دے اخیر وچ "ٹا" یا "وٹا" والا لاحقہ بکنڈھ ڈیوݨ نال اسم مصغر بݨایا ونج سگدے جیویں
جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
سر	سروٹا	چال	چلوٹا	سیلھ	سیلھوٹا
پڑوٹ	پروٹا	پوری	پورٹا	کالا	کالٹا

6- بعض اسما یا اسمائے صفت دے اخیر وچ "ک" والا لاحقہ بکنڈھ ڈیوݨ نال اسم مصغر بݨایا ونج سگدے :

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
ڈھول	ڈھولک	وینا	وینک	ڈِل	ڈِلک
ڈولھ	ڈولھک	پھوت	پھوتک/پھتک	چالا	چالک

7- بعض اسماء یا اسمائے صفت دے اخیر وچ "ڑہ" یا "وڑہ" والا حصہ جوڑنڑ نال اسم مصغر بنایا ونج سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
بند	بندوڑہ/بنڈڑہ	جھل	جھلوڑہ	کھوہ	کھوہڑہ
ہاتا	ہتڑا یا ہتوڑہ	جھکا	جھکڑا یا جھکوڑہ	ڈل	ڈلوڑہ
بال	بلوڑہ	پھٹ	پھٹوڑہ	پٹ	پٹڑہ
تھٹ	تھٹوڑہ	ہنج	ہنجوڑہ	ٹھٹ	ٹھٹڑا یا ٹھٹوڑہ

8- بعض اسماء یا اسمائے صفت دے اخیر وچ "چی" یا "چہ" والا حصہ جوڑنڑ نال اسم مصغر بنایا ونج سگدے۔ جیکر کہیں اسم دے اخیر وچ "الف" آ ونجے تاں اوکوں حذف کر ڈتا ویندے جیویں جو:

اسم صفت	اسم مصغر	اسم صفت	اسم مصغر	اسم صفت	اسم مصغر
باغ	بغوچہ/بغوچی	ٹکا	ٹکچا/ٹکچی	مُہرا	مہرچہ
ڈمالی	ڈمالچا/ڈمالچی	مندھرا	مندھرچا/مندھرچی	کھو	کھوچا/کھوچی

9- بعض اسماء یا اسمائے صفت دے اخیر وچ آون آلا "الف" حذف کر کے باقی نال مذکر کیتے "کا" تے مونث کیتے "کی" والا حصہ جوڑنڑ نال اسم مصغر بنایا ونج سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
ویڑا	ویڑکا/ویڑکی	سوہنا	سوہنکا/سوہنکی	وڈا	وڈکا/وڈکی
ڈھول	ڈھولکا/ڈھولکی	تھال	تھالکا/تھالکی	بال	بالکا/بالکی
چالا	چالکا	چھالا	چھالکا	جوڑا	جوڑکا/جوڑکی

10- بعض اسماء یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر وچ "الف" یا "ی" آ ونجے تے اوندے کنوں پہلوں "ڑ" ہووے تاں الف یا ی کوں حذف کر کے باقی نال مذکر کیتے "ڑا" تے مونث کیتے "ڑی" والا حصہ جوڑنڑ نال اسم مصغر بنایا ونج سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
بوڑا/بوڑی	بوڑڑا/بوڑڑی	توڑا/توڑی	توڑڑا/توڑڑی	ڈوڑا/ڈوڑی	ڈوڑڑا/ڈوڑڑی
کوڑی	کوڑڑی	روڑا/روڑی	روڑڑا/روڑڑی	جھڑا/جھڑی	جھڑڑا/جھڑڑی

چوڑی	چوڑڑی	لوڑا/لوڑی	لوڑڑا/لوڑڑی	پیڑا/پیڑی	پیڑڑا/پیڑڑی

-11 بعض اسما یا اسمائے صفات جنہیں دے اخیر وچ "الف" یا "ی" آوے تے انہیں کنوں پہلوں "ل" ہووے تاں وت "الف" یا "ی" کوں حذف کر کے باقی نال مذکر کیتے "ڑا" تے مونث کیتے "ڑی" والا حصہ لا ڈیون نال اسم مصغر بݨایا ویندے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
تالا	تالڑا	چالا	چالڑا/چالڑی	چھالا	چھالڑا/چھالڑی
کالا/کالی	کالڑا/کالڑی	لالی	لالڑی	والا/والی	والڑا/والڑی
تھالی	تھالڑی	کھالا	کھالڑا	پالا	پالڑا
جالا/جالی	جالڑا/جالڑی	چالا	چالڑا	کچالھا/کچالھی	کچالھڑا/کچالھڑی

-12 جنہیں اسما یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر وچ "لا" یا "لی" ہووے تاں وت اخیر لے "الف" یا "ی" کوں حذف کر کے باقی نال "وا" یا "وی" والا حصہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بݨایا ویندے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
بلا	بلوا	پیلا/پیلی	پیلڑا/پیلڑی	تھیلا/تھیلی	تھیلوا/تھیلوی
تھیلا	تھیلوا	دھیلا	دھیلوا	ڈیلھا	ڈیلھوا
ریلا	ریلوا	لیلا/لیلی	لیلوا/لیلوی	میلا/میلی	میلوا/میلوی
سیلھی	سیلھوی	تیلا/تیلی	تیلوا/تیلوی	ویلھا	ویلھوا

-13 جنہیں اسما یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر وچ "الف" یا "ی" ہووے تے انہیں کنوں پہلوں "مخلوط ل" آوے تاں وت الف یا ی کوں حذف کر کے باقی نال "وا" یا "وی" والا حصہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بݨایا ویندے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
کھلا/کھلی	کھلوا/کھلوی	پلا/پلی	پلوا/پلوی	پکھلی	پکھلوی
تھلا/تھلی	تھلوا/تھلوی	پھلا	پھلوا	تھلھا/تھلھی	تھلھوا/تھلھوی
چلھا	چلھوا	دھلا/دھلی	دھلوا/دھلوی	کلھا/کلھی	کلھوا/کلھوی
للا/للی	للوا/للوی	پھلا	چھلوا	بلھا	بلھوا

-14 جنہیں اسما یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر وچ "ہا" آوے تاں وت "ہا" دے الف کوں حذف کر کے باقی نال "وا" والا حصہ گنڈھ ڈیون نال اسم مصغر بݨایا ونج سگدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
ابرا	ابرڑا	بھرا	بھرڑا	پچھیرا	پچھیرڑا
زبرا	زبرڑا	گھیرا	گھیرڑا	لیرا	لیرڑا

-15 بعضے اسماء یا اسمائے صفت جنہاں دے اخیر وچ "ورا" آوے تاں وت "ورا" دے الف کوں حذف کر کے باقی نال "وڑا" والا لاحقہ ڳنڈھ ݙیوݨ نال اسم مصغر بݨایا ونڄ سڳدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
اُورا	اورڑا	بھورا	بھورڑا	جھورا	جھورڑا
ڈورا	ڈورڑا	کورا	کورڑا	بھورا	بھورڑا

-16 بعضے اسماء یا اسمائے صفت جنہاں دے اخیر اچ "وری" آوے تاں وت "وری" دی "ی" کوں حذف کر کے باقی نال "وڑی" والا لاحقہ ڳنڈھ ݙیوݨ نال اسم مصغر بݨایا ونڄ سڳدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
پوری	پورڑی	بھوری	بھورڑی	پوری	پورڑی
ڈھوری	ڈھورڑی	ݙوری	ݙورڑی	کوری	کورڑی

-17 بعضے اسماء یا اسمائے صفت جنہاں دے اخیر وچ "ل" یا "لھ" آوے تاں وت انہاں دے اگوں "لوا" یا "لوی" دا لاحقہ ڳنڈھ ݙیوݨ نال اسم مصغر بݨایا ونڄ سڳدے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
پھل	پھلوا	تل	تلوا	تھل	تھلوا
جھل	جھلوی	چھل	چھلوی	ول	ولڑی
بلھ	سلھوی	بکھل	کھیلوی	کھیل	کھلوی

-18 بعض سرائیکی مصادر دے "مصدری مادہ" یعنی "فعل امر" دے بعد "اوڑا" والا لاحقہ ڳنڈھ ݙیوݨ نال اسم مصغر بݨ ویندے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
بھلکݨ	بھلاوڑا	پالݨ	پلاوڑا	پھلکݨ	پھلکاوڑا
رسݨ	رساوڑا	ولݨ	ولاوڑا	رلݨ	رلاوڑا
بھجݨ	بھجاوڑا	لکھݨ	لکھاوڑا	نسݨ	نساوڑا

-19 بعض اسماء یا اسمائے صفت کنوں بے قاعدہ بݨݨ آلے اسمائے مصغر۔

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
شکا	سکو/شکلا	موٹا	موٹو	لٹور	لٹوری
ٹھور	ٹھوری	منڈھرا	منڈھرا	مناں	منوں
پکوں ...	پچھل	کنل	کنوں	بڑا	بتاں
ڈھولا	ڈھولن	گھنکا	جگلو	عاشق	عاشقو
آلسی	السوڑ	اسپ	اسپی	پاگل	پگلا

20- سرائیکی زبان دے اکثر اسماء مونث جنہیں دے اخیر وچ ''ی'' آندی اے اسمائے مصغر شمار کیتے ویندن جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
ڈبہ	ڈبی	ٹبہ	ٹبی	بٹھ	بٹھی
پیالہ	پیالی	چولا	چولی	پچھا	پچھی
سوٹا	سوٹی	ڈولا	ڈولی	کوٹھا	کوٹھی
لوٹا	لوٹی	کٹورا	کٹوری	مٹکر	مٹکری

21- بعض اسماء یا اسمائے صفت جنہیں دے اخیر وچ ''الف'' آندے تاں وت اونہہ ''الف'' کوں حذف کر کے باقی دے نال مذکر کیتے ''یرا'' تے مونث کیتے ''یری'' دا لاحقہ جوڑ ڈیوݨ نال اسم مصغر بݨ ویندے جیکر کہیں اسم یا اسم صفت دے اخیر تے ''الف'' کنوں علاوہ درمیان وچ کوئی حرف علت (ا، و، ی) آوے تاں اوہ وی حذف کر ڈتا ویندے جیویں جو:

اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر	اسم یا اسم صفت	اسم مصغر
اوکھا	اکھیرا/اکھیری	بھلا	بھلیرا/بھلیری	پچکا	پچکیرا/پچکیری
تکھا	تکھیرا/تکھیری	تھولا	تھلیرا/تھلیری	ٹھلا	ٹھلیرا/ٹھلیری
پکا	پکیرا/پکیری	ہلکا	ہلکیرا/ہلکیری	چھوٹا	چھٹیرا/چھٹیری
ڈڈا	ڈڈیرا/ڈڈیری	لمو	لمیرا/لمیری	لوا	لویرا/لویری
مٹھا	مٹھیرا/مٹھیری	سوہا	سمیرا/سمیری	ودھ	ودھیرا/ودھیری

ب۔ اسم تکبیر یا مکبّر:

اسم مکبر دی تعریف: تصغیر دی ضد تکبیر اے۔ تکبیر دا لغوی معنی ہے ''وݙا کرݨ'' یا ''وݙا تھیوݨ'' یا ''وݙا ݙکھاوݨ''۔ لہذا اوہ اسم جو کہیں اسم دی وݙائی بیان کرے یا کہیں اسم دی اصلی شکل کوں وݙائی دا اظہار تھیوے یا اوندے وچ وݙائی دے معنی پاتے ونڄن اسم تکبیر یا اسم مکبر اکھیندے۔ جیویں جو گھنڈ کوں گھنڈھ، جھگی کوں جھگڑ، مندھاتی کوں مندھاݨ، ڈولی کوں ڈول، کنالی کوں کنال وغیرہ وغیرہ

اسم مکبر بناوݨ دے قاعدے:

-1 کہیں وی مونث اسم دی اخیری "ی" کوں حذف کر ݙتا ونڄے تاں باقی اسم مکبر بݨ ویندے ݙو وݙے لفظیں وچ کہیں وی اسم دا صیغہ کر بطور اسم مکبر استعمال تھیندے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر
بوٹی	بوٹ	تھالی	تھال	ڈولی	ڈول
پہاڑی	پہاڑ	جھگوی	جھگو	ٹھری	ٹھر
ٹوپی	ٹوپ	چھپری	چھپر	رانگی	رانگ
دھگڑی	دھگڑ	طاقی	طاق	کنالی	کنال

-2 بعض اسمائے مونث دے اخیر وچ آوݨ آلی "ی" کوں "الف" نال بدل کریں بݨن آلا اسم مذکر اسم مکبر دے طور تے استعمال تھیندے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر
ٹوکری	ٹوکرا	ڈوڈی	ڈوڈا	کٹوری	کٹورا
کہاڑی	کہاڑا	موٹھی	موٹھا	باٹھی	باٹھا
پڑھی	پڑھا	بچڑی	بچڑا	چیڑی	چیڑا
چھلی	چھلا	بکری	بکرا	چیڑی	چیڑا

-3 بعض اسمائے مونث جنہیں دے اخیر وچ "ڑی" آندے تاں وت "ڑی" دی اخیری "ی" کوں حذف کر ݙتا ونڄے تاں باقی اسم مکبر بݨ ویندے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر
انگاڑی	انگاڑ	پدھڑی	پدھڑ	لوڑی	لوڑ
بناڑی	بناڑ	ٹھگڑی	ٹھگڑ	بجڑی	بجڑ
ترنگڑی	ترنگڑ	ترنگڑی	ترنگڑ	جھگڑی	جھگڑ
جھڑی	جھڑ	بھمبھڑی	بھمبھڑ	پلوڑی	پلوڑ

-4 بعض اسمائے مونث جنہیں دے اخیر وچ "ڑی" آندے تاں وت "ڑی" دی "ی" کوں "الف" نال بدل ݙتا ونڄے تاں اسم مکبر حاصل تھیندے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر
بچڑی	بچڑا	پدھڑی	پدھڑا	ٹھوری	ٹھورا

وڈی	وڈا	ڈیگوی	ڈیگوا	ڈھڑی	ڈھڑا
وہڑی	وہڑا	گوکڑی	گوکڑا	لوی	لوا

5- بعض اسمائے مؤنث یا مذکر نال "و" والا حصہ لگاون نال اسم مکبر بنایا ونج سگدے جیویں جو:

اسم مؤنث	اسم مکبر	اسم مؤنث	اسم مکبر	اسم مؤنث	اسم مکبر
بک	بکو	بھلہ	بھلھو	پوتھ	پوتھو
پپ	پپو	پنڈ	پنڈو	تھپ	تھپو
ٹھست	ٹھسو	جھل	جھلو	چھل	چھلو
ذن	ذنو	لپ	لپڑ	گھڑ	گھسو

6- بعض اسمائے مؤنث / مذکر دے اخیر وچ "اڑ" والا حصہ لگاون نال اسم مکبر بن ویندے جیکر اسماء دے وچکار یا اخیر وچ کوئی حرف علت (ا، و، ی) آوے تاں وت اوکوں حذف کر ڈتا ویندے جیویں جو:

اسم مؤنث	اسم مکبر	اسم مؤنث	اسم مکبر	اسم مؤنث	اسم مکبر
بوٹی	بٹاڑ	اُچ	اُچاڑ	پہاڑی	پہاڑ
نتی	نتاڑ	جھک	جھکاڑ	کھاکھ	کھکھاڑ

7- بعض اسمائے مؤنث / مذکر جنہیں دے اخیر اچ "الف" آوے تاں وت اوندے "الف" کوں حذف کرن نال وی اسم مکبر بن ویندے جیویں جو:

اسم مؤنث	اسم مکبر	اسم مؤنث	اسم مکبر	اسم مؤنث	اسم مکبر
بکوٹا	بکوٹ	تلولا	تکول	پچھوٹا	چھوٹ
بچوٹا	بچوٹ	جھسوٹا	جھسوٹ	جھولا	جھول
ڈولا	ڈول	ڈھولا	ڈھول	سلھوٹا	سلھوٹ
قلولا	قلول	تجھولا	تجھول	پڑوٹا	پڑوٹ

8- بعض اسمائے مؤنث / مذکر جنہیں دے اخیر وچ "ی" آندی ہووے تاں وت "ی" کوں حذف کر ڈتا ونجے تاں باقی اسم مکبر بن ویندے تے بعض اسماء دی "ی" حذف کرن دے بعد باقی نال "اݨ" دا ودھارا کیتا ویندے جیویں

اسم مؤنث	اسم مکبر	اسم مؤنث	اسم مکبر	اسم مؤنث	اسم مکبر
مندھانی	مندھاݨ	پرانی	پراݨ	گھٹھانی	گھٹھاݨ
رچھی	رچھاݨ	کھنڈی	کھنڈاݨ	نمی	نماݨ
منڈی	منڈاݨ	تھوبی	تھوباݨ	اڈی	اڈاݨ

ڈبھی	ڈبھاں	واہی	وہاں	لڈی	لڈاں

9- بعض اسمائے مونث / مذکر جنہیں دے اخیر وچ "ی" آندی ہے، تاں وت "ی" کوں حذف کرکے باقی نال "اں" دا لاحقہ لگنڑ نال اسم مکبر بنڑ ویندے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر
ٹی	پٹاں	ہوٹی	پٹاں	ڈنی	ڈناں
ششی	کٹاں	ٹنی	منّاں	منھی	منھاں

10- بعض اسمائے فارسی نال "شاہ" یا "شہ" دا سابقہ لگنڑ نال اسم مکبر بنڑ ویندے جیویں جو:

اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر	اسم مونث	اسم مکبر
باز	شاہباز	کار	شاہکار	راہ	شاہراہ
سوار	شہسوار	شاہ	شہنشاہ	خرچ	شہ خرچ
پر	شہپر	رگ	شہ رگ	توت	شہتوت
تیر	شہتیر	زور	شہزور		

11- بعض اسمائے مونث / مذکر کوں بے قاعدہ وٹاکے اسم مکبر جیویں جو:

اسم مونث / مذکر	اسم مکبر	اسم مونث / مذکر	اسم مکبر	اسم مونث / مذکر	اسم مکبر
بجلی	بجلگو	کھٹوا	کھٹوو	ڈھلا	ڈھلو
تھلا	تھلو	کھوٹی	کھوٹ	چھلوا	چھلوٹ
گنگلوٹی	گنگلوٹ	پچھروٹی	پچھروٹ	مندھرا	مندھروٹ
ٹھکرو	ٹھکرات	کھٹ	کھٹلاٹ	چال	چلوٹ

12- بعض اسماء جیہڑے جو اسم مکبر دے طور تے استعمال کیتے ویندن۔ آڑنگ، آکڑ، اجڑ، آنجل، اندھیچ، اڑانگھا، اوجھ، الوق، اک، آنگل، انگرکھا، الاڑ، آنڈ، اچاڑ، بٹھو، بوٹر، بلتول، بھلو، بھنگ، پسکار، بلیم، بگھوہا، ٹنڈ، مہابھن، مہاگھڑ، بلا، پچکار، پکاٹ، پٹنگ، پوچھا، پسک، پگھیلا، پلانگ، بلیدھ، پوک، بھکل، پلنٹھ، پدھان، پھمبوت، پنگل، پکھ، پھا، پچن، پرہر، پچانگ، پھنڈرا، پھلپھوٹ، پھمبن، پھیر، بتاخوں، بتاوڑی، بتراٹ، بترا کڑ، بتر، ٹکو، ترٹھ، ترچھا، ٹقار، ٹلوگنگ، ٹمٹ، ٹھگرو، ٹھون، ٹاٹھیڑ، ٹھمر، جھنجھ، جھمبا، جیپ، جھنگ، جل، جھٹو، جھمیل، جھنگ، جلال، جھپال، جھروبا، جھمر، جھنجھا، جنگل، جگھاٹ، چپا، چکھیڑ، چنگل، چھمو، چیچڑ، چھرڑاٹ، چھیڑ، چکاٹ، دچھر، دوڑ، دھڑ، دناٹ، دریہ، دڑیچھ، دھانک، دھڑا، ڈنڈال، ڈھکر، ڈاکٹی، ڈاہ، ڈبھرا، ڈیہ، راشس، رڑھیلا، رنگھو، رچھ، رڑاٹ، رچیڑا، زکل، زنیونا، زنب، سراپ، سندھار، شاقلا، شیو، سالٹ، طبل، غربان، غرش، غروال، کچو، کرنگھا، کوتھ، کھانبا، کباڑ، کوڑھ، کھنٹ، کھڑپ، کھپار، کھول، کھلول، گھنگر، گھمان، گوگڑ، گھاگھر، گھاگھ، گھرکاٹ، گراڑ، گھرڑا، گھمبکار،

گھسان، گھمل، بگھوت، گیلی، گھتھا، گوسوں، گھپات، گھاٹھا، گھوڑ دلی، لپچڑ، پچا، لوتھڑ، لب، لانگھا، ہجا گپ، میلرت، مول، مَم، ممی، ملگیر، مسوری، مستوگر، مچھوڑ، ملکوڑ، مچھن، ملاوہ، مگر مچھ، مرسچا، مٹ ہیہ، مر ہیہ، وچ، مچھک، مچھیل، منگھو، ووگپ، وڈپرن، ولھر، ولگر، واچٹر۔

ج ـــــ اسم ظرف:

اسم ظرف دی تعریف: ظرف دا لغوی معنی اے (i) تھاں، بھانڈا، برتن، (ii) گنجائش، حوصلہ، بردباری، (iii) صرف تے نحو دی اصطلاح اچ اسم ظرف، اسم ذات دی ہک انجھیں قسم ہے جیہڑی جاہ یا وقت دے معنی تے دلالت کریندی ہے، مثال دے طور تے جھر، جھنگی، مسیت، مدرسہ، سکول، قبر، تماشاں، پچھ، رات، ہفتہ، مہینہ، سال وغیرہ۔

اسم ظرف کوں سمجھن تے سنجاݨن کیتے کجھ جملے مثال دے طور تے پیش کیتے ویندن۔

جملہ	سوال	جواب
1- اسلم اٹھیں اٹھیں ویندا پئے۔	کڈاں؟	اٹھیں اٹھیں (وقت)
2- احمد اندرو وڑ گئے۔	کتھاں؟	اندرو (جاء)
3- سال ہولیں ہولیں ٹردا ودے۔	کیویں؟	ہولیں ہولیں (انداز، طور، ریت)
4- اصغر بہوں ہسے۔	کتنا؟	بہوں (قدر یا مقدار)
5- مجھ دی تاں توں ہی سوچا۔	اقرار یا انکار؟	توں ہی سوچا (انکاری انداز)
6- اکبر بالکل ٹھیک لکھدے۔	کیجھاں؟	بالکل ٹھیک (صفت)
7- تیں وڈا چنگاں کم کیتے۔	کیجھاں	چنگاں (صفت)
8- توں بہوں ٹھیک لکھدیں۔	کیجھاں	بہوں ٹھیک (صفت)

پہلے، ڈوجھے، ترجھے تے چوتھے جملے وچ اٹھیں اٹھیں، اندرو، بہوں تے ہولیں ہولیں جھیں لوظ افعال وچھن، وڑن، ٹرن تے ہسن کنوں پہلوں آئین۔ اے لوظ فعل دی حقیقت کوں ودھیک نشابر کریندن۔ لہذا اجھے لوظ فعل کنوں پہلوں آ کریں اوندی حقیقت کوں ودھیک نشابر کرن "ظرف" اکھیندن۔ پنجویں جملے وچ انداز انکاری ہے یعنی فعل سوچݨ کنوں پہلوں لوظ "توں ہی" انکار دے طور تے استعمال تھئے۔ جیڑھاں جو چھیویں جملے وچ فعل لکھݨ دی صفت "بالکل ٹھیک" بیان کیتی ڳئی ستویں جملے وچ چنگاں کنوں پہلوں آون آلی صفت "وڈا" تے اٹھویں جملے وچ ٹھیک کنوں پہلوں آون آلی صفت بہوں "چنگاں تے ٹھیک دی حقیقت کوں ودھیک نشابر کریندی ہے۔ لہذا چنگاں کنوں پہلوں آون آلی صفت وڈا تے ٹھیک کنوں پہلوں آون آلی صفت بہوں اسم ظرف آکھیسی۔ ایویں ای چھیویں جملے وچ ٹھیک کنوں پہلوں بالکل دا ودھارا کیتا گئے لہذا بالکل وی اسم ظرف آکھیسی۔

مکدی گالھ اے جو پیش کیتیں ڳئیں مثالیں دی بنیاد تے "اسم ظرف" دی تعریف کجھ ایں وی کیتی ونج سڳدی ہے جو "اسم ظرف" او لوظ ہوندے جیہڑے وچوں وقت، جاء، ریت (طور طریقہ، انداز، قاعدہ، قانون، تمیز، تجویز، تدبیر) قدر (مقدار، قیمت، بھاء،

مگوں، جو ہر، رتبہ، درجہ، لحاظ)، انداز تے اقرار یا انکار دا معنیٰ نکلے اسم ظرف اکھیندے ہِن۔ ڈوجھے لفظیں وچ او اسم جیہڑا کہیں جملے فعل، صفت یا کہیں بے ظرف نال تعلق (ہکا ڈھا) ہووے اسم ظرف بݨیا ویندے۔ مزید وضاحت کیتے اتھاں مزید مثالاں پیش کیتیاں ویندیاں ہِن۔

1- سرائیکی زبان وچ بعض صفتیں دے لوظا اسم ظرف دے طور تے ورتے ویندن۔ خاص کر اوں حالت وچ جیڑھاں انہاں دا تعلق اسم یا ضمیر کوں سوا کہیں بے لوظا نال ہووے۔ جیویں جو "اسلم تکھا ٹردے یا جھوٹے بال بہوں روندن" وچ تکھا تے بہوں دراصل اسم صفت دے لوظا ہِن پر اتھاں "ظرف" دی صورت وچ استعمال تھین جنہیں دا ڈھا افعال ٹرن تے رووݨ نال ہے۔

2- بعض اسم جیہڑے جو فاعلی یا عام صورت وچ ہوندن بذات خود "ظرف" دا کم ڈیندن جیویں جو "رات چندر گرہن تھی ہے۔ کپ پاسے تھی ہے۔ "انہیں جملیں وچ رات تے "کپ پاسے" توڑے جو اسم ہِن تے اے اسم فاعلی صورت وچ ورتے ڳئین پر اتھاں اے افعال تھیون تے بہوں نال ڈھے دی وجہ کنوں "ظرف" دے طور تے استعمال تھین۔

اسم ظرف دیاں صورتاں: اتھاں کجھ ایجھیاں دیاں اجھاں صورتاں بیان کیتیاں ویندیاں ہِن جیڑھیاں جو "اسم ظرف" دے طور تے استعمال تھیندیاں راہندیاں ہِن۔

1- اجھیں اسم جیہڑے جو بنیادی طور تے ظرف کیتے استعمال کیتے ویندن: بہوں = (بے انداز، بے انتہا، بہوں زیادہ، حد کنوں ودھیک وغیرہ وغیرہ)، اِتھ = (اتھاں، ایں جاء تے، ہولا، ایہہ)، اُتھ = (اتھاں، پرے، اوں جاء تے)، اُتے یا اُتیں، اتو، اتاں، اُتے اُتے (بہوں اُتے، ولا ولا، سانہ جوڑ اُٹھدے، لگ ولگ، ڈری ڈری، ہک سر ڈ، یکو یک، سلسلہ وار، ہک بئے دے اڳوں پچھوں، ہمیشاں، روز روز، روز ڈیہاڑی)، اِجاں = (ہݨ تئیں، اج تئیں، ہݨوں اج، ایں وقت تئیں، اڄاں، اڄاں تئیں، اڄاں توڑیں)، اکلو = (کلوڑ یکلا ڈیہہ)، ڈکھوں = (ڈو ڈو ڈیہہ پہلوں)، اترکھوں = (ترے ڈیہہ پہلوں)، پرتھوں = (چار ڈیہہ پہلوں)، بس = (خاتمہ، کافی، فقط، بہوں)، بہوں = (بہوں شئے، بہوں ڈھیر، بہوں چنگاں، بہوں کجھ، بہوں سارا، بالکل، نہایت)، جھٹ = (جلدی، جھٹ پٹ، یکدم، ڈھہ پہہ، ایں ویلے، فوراً، ڈوڑک، ترکی بہ ترکی)، چٹ = (چٹ چٹی، وچ وچ، اچانک، چپ)، جیڑھاں = (جیں وقت، جیں ویلے، جیڑھوں، جیڑھاں تائیں)، جے کڈاہیں = (جے کر، مبادا، شاید)، جیویں = (واگوں، وانگر، وانگیں، ایویں تیوں، جیویں تاں، جیویں ناں، گویا)، جھٹ پٹ = (جلدی، فوراً)، جھوا، جھوی، جھوے، جھویاں = (جو، وانگیں، جتھاں جتھاں تتھاں، کیویں ای)، جتھاں تتھاں = (جھوی جاتے، جھوے پاسے)، سیں سیں = (مشکل نال، اجہاں، فقط، تھوڑا تھوڑا، ورلے ورلے، کڈاہیں کڈاہیں، خدا خدا کرکے)، نت = (مسلسل، ہمیشاں، ہر گھڑی، ہک بئے دے اڳوں پچھوں، واری واری، سدا، مدام، دائم، ہر ویلے، سانہ جوڑ اٹھدے، جاودان، ہر ویلے)، اوڑک = (آخرکار، آخیر، اوڑک، وقت کوتاہ، پچھاڑی، انجام کار، اختتام)، ہݨیں تئیں = (ایں وقت، جلدی، تازہ، ہݨیں ہݨ، ہݨیں ہݨیں)، ہیرو پھیرو = (خواہ مخواہ، فی الفور، بلا سبب، ہݨیں ہݨیں، بے وجہ، اجائی، مفت، خالی خولی)، ہݨی = (ایں گھڑی، ایں ویلے، فوراً، جلدی)، ہک واری = (ہک دفعہ، ہک پھیرے، ہک چکر، ہک وار، ہک مرتبہ،

کڈہیں، کڈہیں وی)، کیوں=(کیہوے سبب، کیں کیتے، کیں واسطے)۔

2- کجھ صفتاں ایجھیاں جو ظرف دے طور تے استعمال تھیندیاں ہن:

اچݨ چیتی (بے خبری وچ، اچانک، ناگہاں، اتفاقاً، اچل چیت، اچاچیتی، یکدم اوچتے)، اݙو=(نزدیک، قریب، کولھو)، پراݙو=(پریں، دور)، اوتھوں=(انکار دا لوظ، منع کرݨ دا انداز)، آں ہاں)، اوویلے سویلے=(اوگیں، پچھیں، دیر نال یا وقت کنوں اگیں)، تھوڑا=(تھوڑا، ذری جتنا، بہوں گھٹ)، پکا دھا=(زور آور، مضبوط، قابو، پکا، پوختہ، پکا، سخت، ڈکھا، جابر، ظالم، ٹھکا، تیز، بہوں زیادہ، وزیر، بے حد، بالکل، اوکھا)، سدھا=(راست باز، صاف دل، کھرا، سچا)، ہُشیار (چست، چالاک، چوبند)، سوایا=(ودھیک، کجھ زیادہ)۔

3- کجھ ایجھیں صفات جنہیں کوں وقت یا جاہ دے معنیٰ ݙیوݨ تے جنہیں دے اخیر وچ الف، واؤ، اں یا ی ہووے۔ اگو یا اگوں، اگاں، اگونہاں، اگوتی، اگوں بے، اگانہاں، پچھو، پچھوں، پچھاں، پچھانہاں، پچھونہاں، پچھوتی، پچھونبے، پچھلا، پچھلی، پچھلے، پچھلیاں، اکھیرے، اکھیرا، اکھیری، اکھیریاں، پرو، پرھاں، پرھوں، پرھیں، پرونہاں، پروتی، پرونبے، پروبھرا، پروبھری، پروبھرے، پروبھریاں، اݙو، اݙو، اݙو نے، اگو، اݙو، اݙو ے، اتو، اتوں، اتے، اتاں، اتلا، اتلے، اتلی، اتلیاں، ہیٹھو، ہیٹھوں، ہیٹھاں، ہیٹھیں، ہیٹھلا، ہیٹھلی، ہیٹھلے، ہیٹھلیاں، وچو، وچوں، وچالے، وچاں، وچاگے، وچاں، وچلا، وچلی، وچلے، وچلیاں، اندرو، اندروں، اندری، اندروں، اندرلا، اندرلی، اندرلے، اندرلیاں، باہرو، باہری، باہروں، باہرلا، باہرلی، باہرلے، باہرلیاں، پرو، پروں، پرلا، پرلے، پرلیاں، پرلی، ولوں، ول نال، ول وچ وغیرہ وغیرہ۔

4- بعض صفتاں جنہیں دے اخیر وچ "الف" آندے، جے کر انہاں اخیرلے الف کوں "یں" نال بدل ݙتا ونڄے تاں او ظرف بݨ ویندے ہن جیویں جو:

صفت	ظرف	صفت	ظرف	صفت	ظرف
چنگا	چنگیں	مندا	مندیں	وݙا	وݙیں
ننھا	ننھیں	نیچا	نیچیں	ستا	ستھیں
پٹھا	پٹھیں	روندا	روندیں	پوندا	پوندیں

5- ضمیری بنیاداں کنوں بݨن آلے اسمائے ظرف:

الف۔ ضمیر ایہہ:

ظرف مکاں: اتھ، اتھاں، اتھوں، اتھیں، اتھاہوں، اتھاہیں، اتھاہو، اتھائیں۔

ظرف زماں: اے تئیں، اے تاں، اتنے وقت تئیں، اتنی دیر تئیں، اتنی حد تئیں۔

ظرف تمیز یا ریت: ایں، ایویں، ایجھیاں، ایجھی، ایجھیں، ایجھاں، ایجھا، ایجھیں، ایہہ جھلیاں، ایہہ جھی، ایہہ جھیں، ایجھی، ایجھے، ایجھیاں، ایجھا۔

ظرف مقداری: ایڈا، ایڈی، ایڈے، ایڈیاں، اتنا، اتنی، اتنے، اتنیاں، اجھا، اجھی، اجھے، اجھیاں یا اوجھا، اوجھی، اوجھے، اوجھیاں

سمتی ظرف: ایڈو، ایڈے، ایڈیاں، ایڈو اتوں، ایڈو اتھوں، ایڈو ایں، ایڈو ایہاں، ایڈو ہوں، ایڈو تئیں۔

ب۔ ضمیر "او":

ظرف مکاں: اتھ، اتھاں، اتھوں، اتھیں، اتھوں، اتھاہوں، اتھاہیں، اتھاہوں، اتھاکیں۔

ظرف زماں: اوتئیں (اتے وقت تئیں، اتی دیر تئیں، اتی مدت تئیں)، اوتوڑیں۔

ظرف تمیز یا ریت: اوں، اوویں، اوجھیں، اوجھیاں، اوجھیاں، اوجھیں، اوں جھیں، اوجھی، اوجھیں، اوجھاں، اوجھا، اوجھی،

اوجھے، اوجھیاں۔

ظرف مقداری: اوڈا، اوڈی، اوڈے، اوڈیاں۔ اوڈے، اوڈو اتے، اوڈو اتوں، اوڈو اتھوں، اوڈو اتھیں، اوڈو ایہاں

سمتی ظرف: اوڈو، اوڈے، اوڈو اتے، اوڈو اتوں، اوڈو اتھیں، اوڈو ایہاں، اوڈو ہوں، اوڈو تئیں۔

ج۔ ضمیر "جو"

ظرف مکاں: جتھ، جتھاں، جتھوں، جتھوں۔

ظرف زماں: جڈاں، جڈن، جڈوں (جتی دیر تئیں، جتے وقت تئیں، جتی مدت تئیں)

ظرف تمیز یا ریت: جیویں، جیجھیں، جیجھیں، جیجھاں، جیجھیاں، جیجھیاں، جیجھی، جیجھیاں، جیہا، جیہی، جیہے، جیہیاں، جیہڑا، جیہڑی،

جیہڑے، جیہڑیاں۔

ظرف مقداری: جتنا، جتنی، جتنے، جتنیاں، جتی، جتیاں، جتے، جتلا، جتلی، جتلے، جتلیاں، جیڈا، جیڈے، جیڈی، جیڈیاں، جیڈا۔

سمتی ظرف: جیڈو، جیڈے، جیڈو، جیڈو، جیڈے، جیڈو اتے، جیڈو وں۔

د۔ ضمیر "توں"

ظرف مکاں: تتھاں، تتھوں

ظرف زماں: تڈاں، تڈیں، تڈیں، تڈ ہوں، تڈ ایہاں، تتھا کیں، تتوڑیں۔

ظرف تمیز یا ریت: تیویں، تیڈا، تیڈی، تیڈے، تیڈیاں۔

ظرف مقداری: تتی، تیڈا، اتہاں، تیڈا۔

سمتی ظرف: تیڈو، تیڈو، تیڈو ویں، تتاں ہوں، تتی ہوں۔

ر۔ ضمیر "کی"

ظرف مکاں: کتھ، کتھاں، کتھائیں، کتھاہیں، کتھوں، کتھاہوں، کتھوں۔

ظرف زماں: کڈاں، کڈوں، کڈیں، کڈ اتے، کڈ ایہیں، کڈ ایہاں۔

ظرف تمیز یا ریت: کیں، کویں، کیہاں، کیہی، کیہے، کیجھاں، کیجھی، کیجھے، کیجھیاں، کیجھیں، کیجھے، کیندا، کیندی، کیندے،

کیندیاں، کہوا، کہوی، کہوے، کہویاں۔

ظرف مقداری: کتنا، کتنی، کتنے، کتنیاں، کتلا، کتلی، کتلے، کتلیاں، کیڈا، کیڈی، کیڈے، کیڈیاں۔

سمتی ظرف: کیڈو، کیڈے، کیڈیں، کیڈو، کیڈے، کتھیں۔

6- کجھ اسم ظرف زماں جنہیں نال وددھیک سابقے یا لاحقے جُڑ کرائیں مرکب اسم زماں بݨائے ویندن۔

الف۔ سابقہ جے: جے تئیں، جے توڑیں، جے کڈاہیں، جے کڈݨیں، جے چکر۔

ب۔ سابقہ جیڈاں: جیڈاں تئیں، جیڈاں توڑیں، جیڈاں چکر۔

ج۔ سابقہ کے: کے تئیں، کے توڑیں، کے چکر۔

د۔ سابقہ کیڈاں: کیڈاں تئیں، کیڈاں توڑیں، کیڈاں چکر۔

ر۔ سابقہ اے: اے تئیں، اے توڑیں، اے چکر۔

س۔ لاحقہ کوں، کنیں، کنوں: کلھ کوں، رات کوں، اج کوں، شام کوں، فجر کوں، کیڈاں کوں، جیڈاں کوں، جڈاں کوں، کڈوں کوں، جیڈوں کوں، جڈوں کوں۔

ش۔ لاحقہ "وکا": کلھوکا، رتوکا، فجروکا، اجوکا۔

ص۔ سابقہ اجاں: اجاں تئیں، اجاں توڑیں، اجاں چکر۔

ض۔ سابقہ جڈاں: جڈاں تئیں، جڈاں توڑیں، جڈاں چکر۔

ع۔ لاحقہ تئیں: اجاں تئیں، جیڈاں تئیں، کیڈاں تئیں، جڈاں تئیں، جیڈوں تئیں، کڈوں تئیں، جڈوں تئیں، کلھ تئیں، اج تئیں، شام تئیں، فجر تئیں، رات تئیں، ہݨ تئیں، دیہاڑی تئیں وغیرہ وغیرہ۔

7- کجھ اسم ظرف مکاں جنہیں نال وددھیک سابقے جُڑ کرائیں اسم ظرف مکاں بݨائے ویندن۔

الف۔ سابقہ کتھے یا کے: کتھے تئیں، کتھے توڑیں، کے تئیں، کے توڑیں۔

ب۔ سابقہ کتے یا کتھلے: کتے تئیں، کتے توڑیں، کتھلے تئیں، کتھلے توڑیں۔

ج۔ سابقہ اتے یا اگے یا اتھلے: اتے تئیں، اتے توڑیں، اگے تئیں، اگے توڑیں، اتھلے تئیں، اتھلے توڑیں۔

د۔ سابقہ جتھے، جتھلے یا جڈلے: جتھے تئیں، جتھے توڑیں، جتے تئیں، جتے توڑیں، جتھلے تئیں، جتھلے توڑیں۔

ر۔ سابقہ جتی: جتی تئیں، جتی توڑیں۔

8- بعض اوقات اسم مفعول یا اسم حالیہ اسم ظرف وانگوں کم آندن جیویں جو:

1- میں تیکوں رات گذار چھوڑی ہے۔ 2- او کھلا کھلا اسوڑے وچ وڑ گئے۔

پہلے جملے وچ "تیکوں" اسم مفعول ہے تے ڈوجھے جملے وچ "کھلا کھلا" اسم حالیہ ہے۔ جیڑھاں جو انہاں اسے ظرف دے طور تے استعمال تھیندن۔

9- کجھ مرکب ترکیباں (نمونہ ٹھوڑیاں) جو ظرف دے طور تے استعمال تھیندیاں ہن۔

الف: ݙو یا ݙو کنوں ودھ اسم یا اسم جنس اکٹھے تے مرکبات:

اوڑاپاڑا، اویلا سویلا، پل پل، گھڑی گھڑی، ݙینہہ بہ ݙینہہ، ݙینہہ رات، روز روز، نت نت، در در، گھر گھر، دھوڑ چھاڑی، گھر گھاٹ، گھر بار، تڑاتڑی، ݙیڈھی پردہ، گل ماڑی، ملا چتر، ادا پتہ، تھیواں پتہ، پتہ ٹکا، حال خبر، چار باب بیٹھی، نوکر چاکر، قصہ کہانی، مقصد قواعد، سدھ سنیہا، چلھا چتھاری، دانہ دھپا، دھوڑ دھکڑ، ول چھال، ول سنجالی، ٹھاں ٹھپا، آنڈ پورا، کاکاں بہ ھاد وغیرہ۔

ب: اسم تے اسم مفعول دا ڳنڈھا:

تے تا، چندر ابھردے، کجھ لتھے، ݙیوے پئے، کجھ ابھریے، چندر ݙٹھے، رات ڈھلیے، تارے لڑ پئے، پاپیا دے، پرتھیں پچھے، ݙینہہ لتھے، لوکیں تے ماہنہ بھنے، مینہہ وٹھے وغیرہ وغیرہ۔

ج: اسم تے اسم حالیہ دا ڳنڈھا:

کجھ مردیں، رات ڈھلدیں، رت روندیں، نیر وہندیں، ڳالھ کریندیں، مینہہ وسیندیں، چندر تکیندیں، راہ بھلیندیں، روح وندلیندیں، رنگ وٹیندیں، ماہنہ بھندیں، رب چھیندیں، وکھری اڄ میندیں، بھیڑی بجھڑدیں، وٹا چیندیں وغیرہ وغیرہ۔

د: اسم تے اسم صفت دا ڳنڈھا:

پچھلے پہریں، پچھلے پہر، اکھیں پہر، چودھار، دری گھت، ہک دم، چنا ݙینہہ، کالی رات، کالا پکھوں، چٹا کمیر، ہک ہپ، کالی کلموئی، نواں نکور، بھاری پنڈ، ڈکھا متھا، چٹا چنگ، سکا اعتبار، چٹا جھنگ، چٹا پوں، ہکی دی، کالا کاں، دو دی گھڑ، سیاناں کاں وغیرہ وغیرہ۔

ر: اسم تے حرف جار دا ڳنڈھا:

انگل نال، رات کوں، فجر تئیں، سک وچ، شرم کنوں، عمر بھر، ݙر کنوں، اکھیں وچوں، کوٹھے اتے، ہتھیں نال، سینہ دے وچ، ونڄ پٹھو، ماٹھی اتے، پتھر تے، کنڈ پچھوں وغیرہ۔

س: اسم تے حالیہ معطوفی دا ڳنڈھا:

پیر گھکھوڑ ڈیئے، پیر ودھائے، ہتھ جوڑ ڈیئے، ہتھ بدھے، متھا لکیے، اکھیں تو لیئے، اکھیں بھالیے، اکھیں ݙٹھے، وال بدھے، وال کھولیے، وال کنگھیے، رنگ وٹیے، رنگ ݙکھیے، منہ وٹیے، منہ ݙکھے، منہ لکیے، منہ حال بدھے، ایجدی پڑھ وغیرہ۔

ش: اسم مفعول دے ݙو ویکھیں دا ڳنڈھا:

کھادے پیتے، روندے پکے، رہے بچے، تھکے ترٹے، دھوتے پوتے، بھنے ترٹے، بھلے بھریے، بچے بچے، مارے کٹیے، ݙیئے چٹیے، بدھے چھٹے، بھنے بھوڑیے، لگے کسے، بھلے تے وغیرہ وغیرہ۔

ص: اسم حالیہ تمام ہووݨ دے ݙو صیغیں دا مُنڈھا:

اٹھدا اٹھیا، اروندا روبیندا، اڑدھا اڑیا، آندا آیا، روندا رویا، کھاندا کھادا، الیندا الایا، گھمدا گھمیا، اُبھردا اُبھریا، کھانداپیندا، وسدا رسدا، کھلدا کھیڈدا، سیندا اپڑدا، ویندا ایندا، آکھدا، کیندا اکھیندا، اسنجدا، کھلدا ہسدا، اروندا ڈاندا وغیرہ وغیرہ۔

ض: حالیہ معطوفی دے ݙو صیغیں دا مُنڈھا:

اٹھدیں بہندیں، روندیں بلیندیں، اُڑدھیں ریہدیں، آندیں ویندیں، روندیں کھاندیں، کھاندیں پیندیں، الیندیں بلیندیں، گھمدیں پھردیں، وسدیں رسدیں، کھلدیں کھیڈدیں، سیندیں پوندیں، ݙکدیں تھڑکدیں، کھلدیں ہسدیں وغیرہ وغیرہ۔

ط: ݙو صفتیں دا مُنڈھا:

اولا سولا، اوڑ تھوڑ، اسدا حاں چھاں، سکا سڑیا، ہچ کچ، بھلا، پریا چیریا، موٹا تازہ، سچیاں سکھیاں، مریا گیا، اوکھا سوکھا، رکھا سکھا، پدھا پدھا، بھولا، اتھولا، اکھا سکھا، بھولا بھالا، اوݙا اوݙا، اگی تر، تیمہ، اتکا ݙاڈا، اوسٹاں سوڑھا، ماریا کٹیا، کملا رلا، بھولا، اُچا کھچا، کالا کلوٹا، اݙا کڑیا، ٹھیک ٹھاک، پیا چیا، چور چکار، اُچا لمبا، وغیرہ وغیرہ۔

ظ: فعل امر تے حالیہ معطوفی دا مُنڈھا:

سوچ سمجھ کے، آکریں، ݙیکھ بھال کے، آکریں، مار کُٹ کے، ویہ جوڑ کے، ݙیکھ ݙیکھ کے، چن چن کے، سن سن کے، مار مار کے، چمن بھر کے، لک چھپ کے، گھٹ وٹ کے، رنج ورک کے، سن سمجھ کے، ہس کھیڈ کے، ٹھک ٹھک کے وغیرہ وغیرہ۔

ع: ݙو زمانی ظرفیں دا مُنڈھا:

اج کلھ، بھلکوں، کلھوں، جیڑھاں کڈاں، رت ݙیہاڑی، رات ݙینہیں، کݙاں کݙاں، اجیں، ہٹیں، ازلوں پرسوں، صباحیں، روز ݙیہاڑی، سویلے کویلے، رات ݙینہیں، جیڑھاں ہن، کݙاں اتھ، کݙاں اتھ، نت نت، روز روز۔

غ: ݙو مکانی ظرفیں دا مُنڈھا:

اتھاں اتھاں، اتھوں اتھوں، جتھوں کتھوں، جتھاں کتھاں، اتھاں کتھاں، جتے کتے، کھیں کھیں، اتو ہیٹھ، کتھوں کھاں، اندر باہر، ہیں ہیٹھیں وغیرہ۔

ف: تمیزی یا ربطی ظرفیں دا مُنڈھا:

ایویں اویں، جیویں تیویں، جیویں کیویں، جیں جیں، ویں ویں، ایں ایں وغیرہ وغیرہ۔

ک: ݙو مقداری ظرفیں دا مُنڈھا:

ایݙا اوݙا، جتنے کتنے، جیݙیں کیݙیں، وݙیں چھوٹیں، ایݙیں اوݙیں، کتنیں کتنیں، اتنیں اتنیں، جتنیں جتنیں، ایݙیں ایݙیں، وݙیں وݙیں وغیرہ۔

گ: ڈوستی ظرفیں دا گاڈھا:

لیڑے اوڑے، اتھیں اتھیں، ولے ایہے، اودھو پرو، کھیں کھیں، ڈاہوں ڈاہوں، جیڑوں کیڑوں، جیڑے کیڑے، ڈھاہوں ڈھماروں، اتے تلے، ایتھاں اتاں، جتنیں کتھیں، جیڑوں کیڑوں، جیڈ ویڈ وغیرہ وغیرہ۔

ل: کجھ فارسی زبان دے اسم ظرف:

آہستہ آہستہ، بس، جلد، شاید، مفت، ہرگز، ہمیش، بار بار، برابر، بے شک، در حقیقت، دم بدم، سراسر، صبح شام، ناحق، ہر دم، ہر روز، ہر سال، ہر وقت، ہر گھڑی، ہر پل، یکدم وغیرہ وغیرہ۔

م: کجھ عربی لوظ یا ترکیباں:

اکثر، بعید، تمام، حاضر، ضرور، ظاہر، غائب، فقط، قریب، محال، مسلسل، مقابل، ممکن، واجب، بالکل، عنقریب، فی الحال، فی الحقیقت، اتفاقاً، دواماً، غالباً، فوراً، لازماً، مثلاً، مستقیماً وغیرہ وغیرہ۔

10- اسم ظرف دیاں قسماں: اسم ظرف دیاں اٹھ قسماں ہن۔ جیڑیاں جو اے ہن۔

1- ظرف مکاں　　2- ظرف زماں　　3- ظرف تمیز یا ریت　　4- ظرف مقداری

5- ظرف سمتی　　6- ظرف سببی　　7- ظرف اقراری یا ایجابی　　8- ظرف انکاری

1- اسم ظرف مکاں: او ہو اسم ظرف جیں وچوں کہیں جاہ، مقام یا طرف (سمت) دے معنی نکلن او ہنہ اسم ظرف کوں اسم ظرف مکاں آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے گھر، پہاڑ، جھر، جھنگی، مسیت، وپ، جھوک، وساخ، پڑ، اتھاں، اُتھاں، لیڑو، ڈیڑو، چودھاروں، ایہو، اُہو، جتھاں، کتھاں وغیرہ وغیرہ۔

2- اسم ظرف زماں: او ظرف جیں وچ کہیں وقت یا زمانے دی نشدہی ہووے۔ اسم ظرف زماں اکھیندے۔ مثال دے طور تے رات، ڈینہہ، شام، فجر، دھمیں، وچھانجی، سال، مہینہ، جیڑاں، کیڑاں، جیڑاں، ہنڑیں، کلھ، پکھتوں، چندر ابھردے، سجھ لہندے، پچھلے پہر، چٹا ڈینہہ، کالی رات وغیرہ وغیرہ۔

3- اسم ظرف تمیز یا ریت: اسم ظرف تمیز او اسم ہوندا جو کہیں فعل، کہیں صفت یا کہیں امر دے واقع تھیوݨ دا طور طریقہ بیان کرے یا انہیں دی کیفیت دی وضاحت کرے۔ ظرف تمیز دے آوݨ نال افعال یا صفات دے معنی وچ تھوڑی بہوں کمی بیشی ضرور واقع تھی ویندی ہے۔ کجھ تمیزی لوظ انجھیں ہن جیڑھے جو ضمائر کنوں بݨدن تے کجھ اسماء کنوں وی بݨدن۔ مثال دے طور تے اینویں، انجھاں، اوجھاں، جیواں، کیویں، جیویں، جیجھاں، اکثر، البتہ، الغرض، بحال، کجھاں، جھمیاں، کجھی، بجھی، کیویں، ایجھے، کجھے، کہیں، کیہاں، کیہی، کیہجے وغیرہ وغیرہ۔

4- اسم ظرف مقداری: او اسم جیں وچوں وسعت (فراخی) قدر، مقدار یا اندازے دے معنی نکلن اوکوں اسم ظرف مقداری آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے بالکل، بے حد، بے شمار، بے انداز، بہوں، تھوڑا، ڈھیر، سارا، سب، باقی، کل، جتنا، ذری جتنا، پکل، ٹوٹا، بھورا، ہوایا، گھٹ، کجھ، تھوڑھیک، اتنا، جتنا، کتنا، اتلا، جتلا، کتلا، ایڈا، اوڈا، جیڈا، کیڈا، ذرہ، بھورا، عام، تمام وغیرہ وغیرہ۔

5-اسم ظرف سمتی: انجھیں لوظ جیڑھے جو کہیں سمت کوں ظاہر کرن اسم ظرف سمتی اکھیندن۔ مثال دے طور تے لیڑے، اوڑے، اڈاہوں، اڈاہیں، جیڈے کیڈے، کے تیئں، کیڈو، کیڈو، کیڈے، اتے، تے، لیو، ایجو، ڈیجھاروں، ڈھاہوں، اندروں، بیروں، وچ، اتے، جتھے، کتھے، اُتے، اُتوں، جتوں، کتوں، اُتوں آتوں، جتوں کتوں، ایڈوں اوڈوں، جیڈوں کیڈوں، ان، جن، کن، جتوں، کتوں وغیرہ وغیرہ۔

6-اسم ظرف سببی: او لوظ جیڑھے جو کہیں سبب دے طور تے ورتیجے ونجن یا جنھیں کوں کہیں "سبب" وجہ یا علت دے معنی نکلن اسم ظرف سببی اکھیندن۔ جیویں جو: ایں کیتے، ایں واسطے، جتھیں، جتھوں، تتھوں، تاں، ایں پاروں، ایں خاطر، ایں لیئوں، ایویں، ایں طرحاں، ایندی کار، چنانچہ، تاں جو، جتاں، کیوں جو، ایندے کارن، ایں وانگوں، اوں وانگوں، ایں سانگے وغیرہ وغیرہ۔

7-اسم ظرف اقراری یا ایجابی: انجھاں ظرف جیڑھا جو اثبات، ایجاب یا اقرار دے معنی ڈیوے اسم ظرف اقراری یا ایجابی اکھیندے۔ مثال دے طور تے ہاں، جی ہا، اچھا، چنگاں، جی، ہوں، اچھا جی، ضرور، بالکل، بے شک، بلا شبہ، اصلوں، البتہ، بجا، ٹھیک، درست، سچ، واقعی، کوٹھیاں، ٹھیک، ہو، پکی، ضرور، کہیں وی صورت وچ جیویں، جھاں، مثلاً وغیرہ وغیرہ۔

8-اسم ظرف انکاری: انجھاں اسم ظرف جیڑھا جو نفی یا انکار دے معنی ڈیوے اسم ظرف انکاری اکھیندے۔ مثال دے طور تے نہ، نئیں، متیں، آہاں، اوہوں، نئیں نئیں، شاید، غالباً، ہرگز، بن، کوہ، کوئناں، کائناں، کائی نئیں، کوئی نئیں، کجھ نئیں، کجھ وی نئیں، اتوڑے جو نئیں، بالکل نہ، کہیں نہ وغیرہ۔

9-سرائیکی ساجھیں نال ڈٹھے آلے اسم ظرف مکان:

آڑہ/آڑی: آڑہ اکبر شاہ، آڑی احمد خان۔

بھری: بھری احمد خاں، بھری سیداں

بنڈہ: بنڈہ اسحاق، بنڈہ مرکانہ، بنڈہ بلوچاں۔

بیٹ: بیٹ بختیاری، بیٹ بھترو، بیٹ جھلو، بیٹ بیر، بیٹ دیلی، بیٹ گمی، بیٹ وساوا، بیٹ ہزاری، بیٹ کھیلا، بیٹ مور جھنگی، بیٹ فتح خان، بیٹ تھوری، بیٹ سکھانی، بیٹ بھڈاں آلی۔

ترنڈہ: ترنڈہ محمد پناہ، ترنڈہ سوائے خان، ترنڈہ میر خان، ترنڈہ گورگیج۔

ٹبہ: ٹبہ امام، ٹبہ شاہ حبیب، ٹبہ سلطان پور، ٹبہ مسعود پور، ٹبہ روڑہ، ٹبہ عالمگیر، ٹبہ میراں شاہ، ٹبہ بدر شیر، ٹبہ موچیاں، ٹبہ امام شاہ

ٹبی: ٹبی قیصرانی، ٹبی ہزاری، ٹبی عزت، ٹبی جھلن، ٹبی سہاگن، ٹبی ہوت میر، ٹبی داتا، ٹبی سیداں، ٹبی لوہاراں۔

تھل: تھل نو، تھل حمزہ، تھل دریا، تھل بیر، تھل حسن، تھل ہیرو، تھل نجیب۔

ٹھیڑھ: ٹھیڑھ دلوارے، ٹھیڑھ پوتی، ٹھیڑھ جھبیلی۔

جل: جل ایب، جل کوٹ، متی جل۔

جھوک: جھوک اترا، جھوک چھتری، جھوک گلاب شاہ، جھوک حسن خان، جھوک ویس، جھوک داود، جھوک تاج، جھوک ساول،

جھوک اشاری، جھوک مٹھے آلی، جھوک دے والی، جھوک بودو۔

چک: چک جھمرہ، چک حیدر آباد، چک شہزاد، چک لوہاراں، چک نورنگ، چک عباس، چک ڈپ، چک لال۔

دائرہ: دائرہ دین پناہ، دائرہ ودھو۔

رکھ: رکھ فتح خان، رکھ تھیرے آلا، رکھ شیراں آلا، رکھ سور جھنگی۔

چوٹی: چوٹی زیریں، چوٹی بالا۔

چوک: چوک اعظم، چوک سرور شہید، چوک منڈا، چوک شہیداں، چوک خونی، چوک ماڑی، چوک مجلا۔

وڈہ/وڈی: وڈہ باقرپور، وڈی عظیم خان، وڈی ساگی، وڈی مچھاں، وڈی میراں۔

ڈیرہ: ڈیرہ غازی خان، ڈیرہ اسماعیل خان، ڈیرہ فتح خان، ڈیرہ نواب صاحب، ڈیرہ بکھا، ڈیرہ ددن۔

کڑی: کڑی احمد خان، کڑی افغانان، کڑی شودئی، کڑی جتنداں۔

کوٹ: کوٹ قیصرانی، کوٹ ادو، کوٹ سلطان، کوٹ بہادر، کوٹ مبارک، کوٹ جنرل، کوٹ مٹھن، کوٹ سماپہ، کوٹ تیجر خان، کوٹ خلیفہ، کوٹ محمود، کوٹ مراد، کوٹ قطب۔

کوٹلہ: کوٹلہ حاجی شاہ، کوٹلہ نارنگ سارنگ، کوٹلہ تولے خان، کوٹلہ موسیٰ خان، کوٹلہ تھیرے خان، کوٹلہ پٹھان، کوٹلہ نواب، کوٹلہ نصیر، کوٹلہ عیسن۔

کوٹلی: کوٹلی مراد، کوٹلی لوہاراں، کوٹلی نجابت۔

گوٹھ: گوٹھ مہاراجہ، تاج گوٹھ۔

گوٹھی: گوٹھی اختیار خان، گوٹھی شاہو، گوٹھی خیرو، گوٹھی حبیب اللہ۔

روجھان: روجھان جمالی، روجھان مزاری۔

گوٹھ: گوٹھ ماچھی، گوٹھ محراب، گوٹھ شاہ محمد، گوٹھ حیات، گوٹھ عالو۔

ماڑی: ماڑی اللہ وسایا، ماڑی انڈس، ماڑی اللہ بچایا۔

منڈ: منڈ بھائیاں، منڈ رشید، منڈ منگلا، منڈ گاتمن، منڈ مستوئی، منڈ رانجھا، منڈ دربار، منڈ دربار، منڈ بھورا، منڈ حسن۔

وستی: وستی عظیم، وستی سکھانی، وستی بزدار، وستی مٹھے آلی، وستی کوہر، وستی چوڑکن، وستی ترسن، وستی سوکڑ، وستی پاتلہ، وستی اترو۔

واہی: واہی حسین، واہی جان محمد، واہی بہاول شاہ، واہی موچیاں، واہی شاہ محمد۔

10- سرائیکی مصادر کنوں آئے اسم ظرف مکاں:

مصدر	ظرف مکاں	مصدر	ظرف مکاں
ابھرن	ابھار	اتران	اترائی

اجڑن	اجاڑ	اُڄڑن	اُڄاڑا
آزن	آڑ	بھوراں	بھورا (تہ خانہ)
بھجن	بھاڄ	پدھرن	پدھر (میدان)

11- سرائیکی اسماء کنوں بݨن آلے اسم ظرف مکاں:

مصدر	ظرف مکاں	مصدر	ظرف مکاں
اباد	ابادی	آڄ	آڄڑی
آل	آلھݨاں	اٹے	اٹاڑ
اُچا	اچ/اچاڑ	اروڑ	اروڑی
اڑی	اڑوو/اڑو	ابھوں/آڄا	ابھواڑ
امام	امام باڑہ	وچھوں	وچھواڑ

12- سرائیکی لاحقیں کنوں بݨن آلے اسم ظرف مکاں:

اں: لودھراں، جاچڑاں، پکالاڑاں، جہانیاں، ستانواں، بچہ عباسیاں۔

انی: ملکانی، سندرانی، شیدانی، جنگوانی، کنڈانی، ملکانی، طلبانی۔

بار: نیلی بار، ساندل بار۔

بیلہ: خان بیلہ، لس بیلہ، محسن بیلہ، قاسم بیلہ، شہر بیلہ، راوا بیلہ۔

پتن: پاک پتن۔

پور: خان پور، جام پور، راجن پور، حاجی پور، فاضل پور، نور پور، احمد پور، لیاقت پور، فتح پور، حاصل پور، رسول پور، خیر پور، میر پور، شاہ پور، سید پور، دھوڑ پور، لال پور۔

ٹ: زندوٹ، جھنگیر، لال ٹ۔

ڈڑو: موئن جو دڑو (موہنجو دڑو)، لاکھو دڑو۔

سال/شال: دھرم سال/دھرم شال، ککو سال/کوشال، ٹکسال، دور سال، گھڑ سال، پاٹ شال۔

سرا/سرائے: لنگر سرائے، مہمان سرا/حرم سرائے، کاروان سرائے۔

کوٹ: محمود کوٹ، سلطان کوٹ، نواں کوٹ، کنڈے کوٹ، سیالکوٹ، شور کوٹ، دودر کوٹ، شہزاد کوٹ، شیر کوٹ، اندر کوٹ، کوٹ سبزل، کوٹ قطب۔

گھاٹ: نشتر گھاٹ، غازی گھاٹ، دھوبی گھاٹ۔

کوٹ: زور کوٹ، خان کوٹ، مظفر کوٹ، تاج کوٹ، امان کوٹ، شیر کوٹ، شکر کوٹ، کاٹھ کوٹ۔

گھر: چڑیا گھر، بار گھر، بنک گھر، بجلی گھر، کتاب گھر، تاج گھر۔

کوٹھ: چتی کوٹھ، تجی کوٹھ، ماچھی کوٹھ، باگھی کوٹھ، بیوجو کوٹھ۔

شاہ: حسن شاہ، راجن شاہ، شیر شاہ، حبیب شاہ۔

رکی: کوہر رکی، باگڑ رکی، کولا رکی۔

منڈی: میوہ منڈی، سبزی منڈی، غلہ منڈی، لکڑی منڈی، بکر منڈی، وہاڑی منڈی، جہانیہ منڈی۔

کے: مرید کے، کاموں کے، رائے ونڈ کے، پیکے۔

نگر: بہاول نگر، احمد نگر، اقبال نگر، عباس نگر، دھریجہ نگر، شام نگر، رسول نگر، پریم نگر، جمو نگر۔

واڑہ: مچھی واڑہ، عشق واڑہ۔

وال: احمد وال، بکھر وال، خانے وال، گیلے وال، چکوال، بھلوال، ساہی وال۔

والا: بچی والا، ساھو والا، حیدر والا، کھیرے والا، ککانچ والا، محراب والا، مٹوروالا، جھبرے والا، دوڑے والا، باقر والا، دادو والا، بیری والا

والی: سرحان والی، ڈٹے والی، ڈھوے والی، میاں والی، ماچھرے والی، سکھانی والی، ملاں والی، طاہر والی، رومیلاں والی، فقیر والی

واہن: آدم واہن، شیخ واہن، ملار واہن، چیلے واہن، بھٹہ واہن، مسو واہن۔

13- اردو فارسی لاحقیں نال بݨن آلے اسم ظرف مکان:

آباد: حیدرآباد، جیکب آباد، جہان آباد، اورنگ آباد، الہ آباد، کرم آباد، وزیر آباد، مظفر آباد، اسماعیل آباد، رحیم آباد، کریم آباد۔

خانہ: کتب خانہ، ڈاک خانہ، غسل خانہ، باورچی خانہ، شراب خانہ، بت خانہ، قید خانہ، مسافر خانہ، بندی خانہ، کل خانہ، جھنگڑ خانہ،

دان: نمک دان، قلم دان، پان دان، عطر دان، آتش دان، اگل دان۔

دانی: سرمے دانی، مچھر دانی، صابن دانی، راکھ دانی۔

دوارہ: گوردوارہ، ٹھاکر دوارہ، رام دوارہ، ہری دوارہ۔

ستان: گلستان، بوستان، نخلستان، ریگستان، کوہستان، پاکستان، بلوچستان، افغانستان، تاجکستان، چولستان، قبرستان، راجستان۔

باڑہ/باڑی: امام باڑہ، رسول باڑی۔

واڑہ: ذمیر واڑہ، میر واڑہ، بچھواڑہ، اگواڑہ۔

ال/یال: سسرال، ددھیال، ننھیال۔

گاہ: بارگاہ، عیدگاہ، چراگاہ، گزرگاہ، بندرگاہ، قربان گاہ، جلسہ گاہ، درگاہ، آرام گاہ، سیرگاہ، تفریح گاہ، عبادت گاہ، پناہگاہ۔

کدہ: آتش کدہ، غم کدہ، صنم کدہ، میکدہ، ماتم کدہ، نعمت کدہ۔

زار: لالہ زار، گلزار، خارزار، مرغزار، سبزہ زار، گل زار۔

گنج: فاروق گنج، فیروز گنج، بلال گنج، حبیب گنج، صادق گنج، میکلوڈ گنج۔

محل: نور محل، تخت محل، گلزار محل، شمس محل، تاج محل۔

گشت: مرگشت، پچگشت۔

14- عربی اوزان تے آون آلے اسم ظرف مکان:

مَفعَل: مقتل، مکتب، مسکن، مطبخ، مدفن، مرقد، معدن، معبد، مذبح، محشر۔

مَفعِل: مجلس، محفل، محمل، مسجد، منزل، مشرق، مغرب، مخرج۔

مَفعَلۃ: مدرسہ، مکتبہ، مقبرہ، مرحلہ۔

15- عربی سابقیں نال بݨن آلے اسم ظرف مکان:

بیت: بیت اللہ، بیت المقدس، بیت الحرام، بیت الحکمت، بیت المال، بیت الخلاء، بیت الحزن، بیت العتیق، بیت العلوم

دار: دار الحکمت، دار الخلافہ، دار الاسلام، دار السلطنت، دار المطالعہ، دار الصحت، دار الآخرت، دار الاقامت، دار الامان، دار الحرب، دار الشفاء، دار الضرب، دار العلوم، دار العمل، دار الفنا، دار القضا، دار الکتب، دار المحن، دار المکافات، دار الیتامیٰ، دار البقا، دار الشوریٰ۔

16- کجھ محدود تے غیر محدود اسمائے ظرف مکان:

الف: محدود ظرف مکان: باغ، مدرسہ، محل، گھر، مسجد (مسیت)، مندر، آبشار، مکان، سرائی، حجرہ، جھار، جھنگی، چراگاہ، برانڈہ، بھاناں، ویڑھا، سالھ، ترٹ، وساخ، پڑ، لانگھا، بھاݨ وغیرہ وغیرہ۔

ب: غیر محدود ظرف مکان: اگوں، پچھوں، پلئے، اوڈے، اُتے، تلے، اوں پاسوں، اتھاں، اوتھاں، اتے، اُتے، تلے، اَگے، پچھے، جھاروں، ڈھاہوں، جتھاں، کتھاں وغیرہ وغیرہ۔

17- کجھ بئے اسم ظرف زماں: صدی، سال، چھماہیں، مہینہ، ہفتہ، ڈینہہ، اج، کل، کلھوں، اڄھوں، پرچھوں، اترسوں، پہر، پہارہ، اتوری، سیکنڈ، منٹ، لحظہ، گھڑی، پل، سدا، ہمیشاں، ڈینہہ لتھا/ سجھ لتھا، ڈینہہ ابھریا (سجھ ابھریا)، سنجھ (شام)، نماشاں (مغرب)، رات، ادھی رات، سنجھیں لوکیں، پچھلی رات، دوگی، صبح صادق، صباحیں، ڈوپہر۔

18- الف: سال دے مہینے:

1- انگریزی: جنوری، فروری، مارچ، اپریل، مئی، جون، جولائی، اگست، ستمبر، اکتوبر، نومبر، دسمبر۔

2- قمری: محرم، صفر، ربیع الاول، ربیع الثانی، جمادی الاول، جمادی الثانی، رجب المرجب، شعبان المعظم، رمضان المبارک، شوال المکرم، ذی قعدہ، ذی الحج۔

3- بکری: چیتر، وساکھ، جیٹھ، ہاڑ، ساوݨ، بھدراں، اسوں، کتیں، منگھر، پوہ، مہاں، پھگݨ۔

ب۔ ہفتے دے ڈینہہ: سوموار (سنوار)، منگل، بدھ، خمیس (جمعرات)، جمعہ (جمعہ)، چھنچھر (ہفتہ)، آڈت (اتوار)

ج۔ نمازاں دے ناں: فجر، پیشیں (ظہر)، دیگر (عصر)، نماشاں (مغرب)، عشاء۔

د۔ موسمیں دے ناں: بہار، پت جھڑ (خزاں)، برسات، اونہالا (گرمی)، سیالا (سردی)۔

د___ اسم آلہ

تعریف: کئی اجھیں شے جیں کنوں کئی نہ کئی کم گھدا ونجے یا ونجے لوڑیں وچ اجھیں شے جیوی جو کہیں سند، (اوزار)، ہتھیار یا کہیں مشین داناں ہووے اسم آلہ اکھیندے۔ مثال دے طور تے چاقو، چھری، چھری، تلوار، ہتھوڑا، ڈاتری، ہل، کہی، متدھانی، متدھاݨ، وِھولا، تھاپی، بھرݨ، کتیرا، ڈنگری، ڈانڈلی، ترانگل، چمچ، ہیوڑا، سُکھ، رنب، پرواݨ، پاتری، جھنجری، تندورا، کھرلی، پوچھݨ، ریڑھی، ہتھیاں، ڈومنگ، دگا، ڈانگ، بندوق، منجھی، پھوکنی، ٹھیکری، ہنڈ، پلال، تھالوں، کتوڑہ، متوڑہ، منگر، پنسل تراش، چوڑھی، بچھو، سوئی، آر، گندوئی، چھبی، تو او غیرہ وغیرہ۔

اسم آلہ بݨاوݨ دے قاعدے: اسم آلہ بݨاوݨ دے کئی ہک قاعدے ان جیہڑے جو ترے ورتے اتھاں بیان کیتے ویندن۔

1۔ بعض اسم آلہ اجھیں وی ان جیہڑے جو مصادر (افعال) کنوں بݨائے ویندن پر انھیں دے بݨاوݨ دا کئی مخصوص قاعدہ کائنی۔

مصدر	اسم آلہ	معنی
اٹیرݨ	اٹیرݨ	سوت کی انّی بنانے والا آوزار
اڈݨ	اڈا / اڈی	بنائی یا کڑھائی کے لئے بنایا جانے والا لکڑی کا فریم / اوس قسم لکڑی جو چھوٹی بنانے کے لئے استعمال کی جاتی ہے۔ شہتیر، لکڑی کا ستون۔
اڑݨ	اڑ	پانی یا کسی اور مائع کے بہاؤ کے سامنے رکاوٹ ڈالنے والا مواد۔
ازارݨ	ازاربند	شلوار یا پاجامے کے نیفے میں ڈالی جانے والی ڈوری
اکرݨ	اکراݨ	کھرچنا، کسی چیز کو کھرچنے کے لئے استعمال ہونے والا اوزار
اکھلݨ	اکھلی	اوکھلی، اناج کا چھلکا اتارنے اور اسے کوٹنے کے لئے مٹی یا پتھر کا برتن۔
اہسݨ	اہاوی	مٹی کا برتن جس میں دودھ یا کوئی سبزی ابالی جاتی ہے۔
برمانوݨ	برما	لکڑی کی چیزوں میں سوراخ کرنے والا اوزار
بھرکݨ	بھرکنی	بچوں کے لئے کاغذ سے بنایا گیا گردش کرنے والا کھلونا
بدھݨ	بدھاݨ / پادھا / بدھ	وہ کپڑا جس سے بچے کو باندھ کے رکھا جاتا ہے / کسی مائع کو بہنے سے روکنے کے لئے بند باندھنا۔
بہارݨ	بہاری	جھاڑو
چبھݨ	چبھ	جسم کے کسی حصے میں چبھنے والا کانٹا یا کانٹے نما نوکیلی شے۔
پوچݨ	پوچا / پوچی	کپڑا یا کپڑے نما چیز جس سے کسی برتن کو صاف کیا جاتا ہے۔
پکڑݨ	پکڑ	سندھی زبان میں پلاس کو پکڑ کہا جاتا ہے یا پلاس نما لوہے کا ہر وہ اوزار جو پکڑنے کا کام دیتا ہے۔
پوݨ	پوݨا / پوݨی	کسی مائع کو چھاننے کا باریک کپڑا۔
پونجھݨ	پونجھی	کپڑے یا کپڑے نما چیز جو بطور صفائی استعمال کی جاتی ہے۔

پلاݨ	پلان	گدھے یا گھوڑے پر زین یا آ تر کسنے کا پٹہ
پھاسی	پھاسی/پھاہی	پھانسی کا پھندا
پھیروکݨ	پھیرنی/ پھرکی	چرخی جسے پکڑ کر بچے چلنا سیکھتے ہیں، بیل کو رسّہ یا کولہو پر سدھانے کا طریقہ/ چرخی یا گھومنے والی، سلائی مشین کی فرکی۔
پھوکݨی	پھونکنی	آگ پھونکنے کی نلی (دھونکنی)، بچوں کے کھیلنے کا ربڑ کا غبارہ جس میں گیس بھری ہوئی ہو۔
پہیکݨ	پہیہ	پہیہ، کسی شے کا گول ٹکڑا، چکر
پاتوان	توا	لوہے کا گول ٹکڑا جس پر روٹی پکائی جاتی ہے۔
تیشݨ	تاچھا	لکڑی کو تراشنے والا آلہ (کلہاڑا یا وسولی وغیرہ)
تاݨی	تانی/تنی	کپڑے کھڈی/دھاگے یا کسی ریشہ دار شے کا بنا ہوا رسن یا کھڈی پر بننے کے لئے لمبائی کی صورت تانا گیا سوت۔
تھاپݨ	تھاپی/تھاپلی	لکڑی کا اوزار جس سے عورتیں کپڑے دھوتے ہوئے انہیں کوٹتی ہیں
ٹوکݨ	ٹوکا	گنڈاسہ، گھاس کا ٹوکا کرنے کی مشین، کسی بھی شے کو ٹکڑے ٹکڑے کرنے کا اوزار
ٹنگݨ	ٹنگنی/ تکلاں/ ڈانگی	شاخ دار لکڑی جس پر برتن لٹکائے جاتے ہیں/ چھینکا، کپڑے لٹکانے کی رسی/ دو گھڑوں کو یا پانیوں کو ترازو کی طرح کندھوں پر لٹکانے کے لئے لمبی سی لکڑی اور اس کے سروں پر بندھے ہوئے رسوں سے بنے والا اوزار۔
ٹھپݨ	ٹھپہ/ ٹھپنی	مہر، چھاپ والی سانچہ، قالب/ کمہار کا اوزار جس سے وہ برتن گھڑتا ہے۔
ٹھکھݨ	ٹھکھݨی	جانوروں کو پہچان کی خاطر داغنے والا لوہے کا اوزار۔
ٹھوکݨ	ٹھوکا	لکڑی کا کھونٹا یا کیل وغیرہ گاڑنے کے لئے استعمال ہونے والا ہتھوڑا
ٹھیلݨ	ٹھیلا	ٹرالی، ہاتھوں سے چلائی جانے والی گاڑی یا ریڑھی۔
جگݨ	جوتا	مندھانی کا جمع نما (+) نچلا حصہ
جگھوݨ	جوکڑ	دو رسے یا چمڑے کی بنی ہوئی رسی جو ہل اور جوئے (پنجالی) کو اکٹھا باندھنے کے کام آتی ہے۔
جوال	جوا	بیلوں کے گلے میں ڈالی جانے والی پنجالی۔
جھاڑݨ	جھاڑو	جھاڑو
جھلݨ	جھلن/ جھلی/ جھل	کنویں کے آر پار رکھی جانے والی موٹی سی چوڑی لکڑی جو کنویں کی لاٹھ کو سہارتی ہے/ لکڑی اور کپڑے سے بنایا جانے والا بڑا سا پنکھا جسے چھت سے لٹکا کر ہاتھ سے جھلایا جاتا ہے/ جھولی۔
جھلݨ	جھل	گھوڑے، گدھے، اونٹ یا بیل وغیرہ کی پشت پر ڈالا جانے والا تماشی کپڑا/ بزرگوں کی مزاروں پر ڈالی جانے والی چادر
جھیکݨ	جھکہ	دہی بلونے والا اوزار، چھوٹی سی مندھانی

جھنجھن	جھنجھنی / جھانجھا	خشک لکڑی کی موٹی سی ٹہنی جس سے کسی چیز کو جھاڑا جاتا ہے
جھمکن	جھمکا	کانوں میں ڈالا جانے والا ایک زیور، آویزہ
جھنسن		
جھیرن	جھیرناں	دہی بلونے والا اوزار جو ریاست بہاولپور میں استعمال کیا جاتا ہے۔
چبھن	چبھونبھ	چبھنے والی نوکدار شے
چٹن	چٹا	کانچ کی گولیاں کھیلنے والے بچے گولیوں کا نشان لگانے کے لئے جو بڑی گولی استعمال کرتے ہیں
چنن	چونڑاں	بال چننے کا آلہ (کنگھ چٹنا یا موچنا)
چوسن	چوسنی	سرکنڈے کی تیلی پر لپٹی ہوئی مٹھائی جسے بچے چوستے ہیں
چوکن	چوکا	کسی بھی لکڑی کا موٹا سا ڈنڈا جس سے چیزوں کو چوکنے کا کام لیا جاتا ہے۔
چھانڑن	چھانڑی / چھانٹی / چھاناں	کسی مائع کو چھاننے کے لئے کسی دھات کی بنی ہوئی جالی (چھلنی)
چھانگن	چھانگا	درختوں کی شاخیں تراشنے والا اوزار
چھکن	چھکنی / چھک	مندھانی کو گھمانے والی رسی / چارپائی کی ادوائن
چھنڈکن	چھج / چھجلا	غلہ صاف کرنے کا اوزار، غلہ افشاں
چھاپن	چھاپہ	پریس، طباعت کی مشین، ٹھپہ، نشان
چھنکن	چھنکناں	گھنگھرو، جھنجھنا، جھانجھن، بچوں کا کھلونا
ڈاہن	داہا	موٹا سا ڈنڈا جس سے چیزوں کو کوٹا جاتا ہے
دابن	داب	دروازے کی چوکھٹ کے اوپر والی موٹی لکڑی، پودے کی وہ شاخ جسے دوبارہ پھوٹنے کے لئے زمین میں دبا دیا جاتا ہے۔
ڈوکن	ڈگا	ڈنڈا، موٹا لٹھ
ڈھکن	ڈھکنی / ڈھکناں	برتنوں کے ڈھکنے یا سرپوش
ڈھنگن	ڈھنگ / ڈھنگا	گائے یا بھینس کا دودھ دوہتے وقت اس کی پچھلی ٹانگوں میں باندھا جانے والا رسے کا ٹکڑا
ریڑھن	ریڑھا / ریڑھی	سامان لادنے کے لئے استعمال ہونے والا چھکڑا
رنبھن	رنبہ	پودوں کو گوڈی کرنے کا کھرپہ
سٹن	سانٹو	مچھلی کا شکار کھیلنے کا ایک مخصوص جال

سکڑیں	سوٹا	ڈنڈا، لٹھی، ہوکا
سنھ ماری	سانڈھا	دیوار میں سوراخ کرنے کے لئے چور جو اوزار استعمال کرتے ہیں۔
سوتری	سوتری	رہٹ کی مالھ کو اپنی جگہ پر قائم رکھنے والی ڈھینگ سے کے پہلو میں لٹکائی جانے والی لمبی سی لکڑی۔
کاڑھنی	کڑاہی /کاڑھا	لوہے کا کھلے منہ کا برتن جس میں حلوہ وغیرہ پکایا جاتا ہے/ دودھ کاڑھنے کے لئے استعمال ہونے والا برتن، کپڑوں پر کڑھائی کرنے کے لئے استعمال ہونے والا اوزار
کپی	کاپا	درختوں کی شاخوں کو کاٹنے چھانٹنے والا اوزار
کترنی	کاتر/ کتیرا	بھیڑ بکریوں کے بال کترنے کا اوزار ہونے چاندی یا دیگر کسی دھات کے ورق کترنے کا اوزار
کڈھن	کڈھنی /کڈھن	آگ جوڑنے کی لکڑی یا وہ لکڑی جس سے کہ دوسری لکڑیوں کو آگ میں جھونکا جاتا ہے
کٹنی	کوٹا	کسی چیز کو کوٹنے، ہموار کرنے یا نرم کرنے کے لئے استعمال ہونے والا اوزار
گلکانوں	گلک	سلیٹ پر لکھنے والی پنسل، سرکنڈے کی قلم، درخت کی نوزائیدہ شاخ یا کتی نوکدار شے جو چبھ سکتی ہو
کوہڑی	کہاڑی/ کہاڑا	کلہاڑا، کلہاڑی، کلپاڑا، کلپاڑی
کوچی	کوچی/ کچی	دیواروں پر سفیدی کرنے والا برش، برتن مانجنے کا پوچا
کھیڈن	کھیڈونا /کھیڈاں	بچوں کے کھیلنے کے لئے کوئی کھلونا
گتھن	گت	گتی، عورتیں اپنی چوٹیوں (بالوں) کو گوندھنے کے لئے دھاگے سے بنی گت استعمال کرتی ہیں۔
گلکھانوں	گلکھوڑ	جانوروں کے گلوں یا ان کے سینگوں میں ڈالا جانے والا رسے کا حلقہ
بھرن	بھرنی	قیف، بوتلوں میں مائع بھرنے والا آلہ
ماپن	ماپا	اناج یا مائع کی پیمائش کرنے والے برتن مثلاً پائی، پڑوپی، ٹوپا، کرنڈھی وغیرہ
مانجن	مانجا	برتنوں کو صفائی سے دھونے والا پوچا
مندھن	مندھاں	دال یا ساگ کے سالن کو گھوٹنے والا اوزار
وان	وان	بان، ریشے دار چیز کی بنی ہوئی رسی جس سے چارپائیاں بنی جاتی ہیں۔
وٹانوں	وٹانوٹی	چنے یا کسی دوسرے اناج کو کڑاہی میں بھوننے کے لئے استعمال کی جانے والی لکڑی جس کے ایک سرے پر کپڑے کی تاکی بندھی ہوتی ہے
وٹن	وٹاں/ وٹی	وہ لکڑی جس سے رسی کو بل دیتے ہیں، چرخی یا پیچ دینے والا اوزار
واجن	واجا	باجہ، ساز
ویلن	ویلن /ویلناں	ہل جوتنے کے لئے پنجالی کے بیرونی سروں میں ڈالی جانے والی لکڑی تاکہ بیلوں کی گردن پنجالی میں مضبوطی سے پھنسی رہے/ بیلنا، گنے کا رس نکالنے والی مشین، بھٹی کے ہوتے اور روئی کو الگ الگ کرنے والا بیلنا
ہوڑن	ہوڑا	چکی کے پاٹوں کو کھردرا کرنے کے لئے لوہے کا نوکدار ہتھوڑا/ لوہے کا چکر

2: انجھیں اسمائے آلہ جیہڑے جاکھیں کنوں بݨدن:

اسم	اسم آلہ	اسم	اسم آلہ	اسم	اسم آلہ
اگوں	اپاگڑ	انّی	انیرن	اوٹھن	اُچھاڑ
آڈھل	ادھواڑ	اکھ	اکھا	اُپوں	آڈھگی
اندرو	اندرکھا	اندرو	اندرش	انگ	انگرکھا
انگ	انگوچھا	انگ	انگیا	انگارا	انگیٹھی
انگوٹھا	انگوٹھی	بار	باردانہ	بازو	بازوبند
بجل	بجلی	بانس	بنسری	بٹھ	بٹھی

3: انجھیں اسمائے آلہ جیہڑے جوڑ دا اکھیں دے کٹھ توں بݨدن۔

اسم	اسم آلہ	اسم	اسم آلہ
آل+درکھاں	آلکھاں	پاء+کڑا	پاکڑا
پڑ+وچھا	پڑچھا	ترے+انگل	ترانگل
چرخ+کھا	چرکھا	سلھ+وٹا	سلھوٹا
آل+ہالاں	آلھاں	پٹ+ویڑھا	پٹ ویڑھا
وچھو+ویڑھی	وچھویڑھی	ترے+پائی	ترپائی
ڈند+آلی	ڈندالی	ساگھے+آلا	سنگھولا
پادہ+وڑیا	پہوڑا	پڑ+سانگ	پڑسانگ
وچھو+ویڑھی	وچھویڑی	تل+ونگ	تلونگ
ڈند+وال	ڈندوال	پکڑ+کپ	پکڑکپ
گور+بند	گوربند	میز+پوش	میزپوش
متھے+آلا	متھیلا	مس+واکی	مسواکی
ون+ویڑھی	ونویڑھی	گھڑا+ونجی	گھڑونجی
منہ+تال	منتال	ہتھ+واڑا	ہتھواڑا/ہتھوڑا
ہتھ+کڑی	ہتھکڑی		

4: کجھ مصادر جیہڑے جو اسم آلہ دے طور تے ورتیجے ویندن۔

مصادر	معنی	اسم آلہ	معنی

:4 کجھ مصادر جیڑھے جو اسم آلہ دے طور تے وی ورتیجے ویندن۔

مصادر	معنی	اسم آلہ	معنی
اٹیرݨ	چکر دینا، گھمانا، لپیٹنا	اٹیرݨ	سڑ (سوت) کی انٹی بنانے والا آلہ
[illegible]	سہارا دینا، جوڑنا، منتقل کرنا	[illegible]	سریش، لکڑی کو جوڑنے والی لیس دار شے
جتیرݨ	برداشت کرنا، جوڑے رکھنا	جتیرݨ	جوکڑ، دو دو سرے یا چمڑے سے بنی رسی جو ہل اور پنجالی (جوئے) کو آپس میں باندھے رکھتی ہے۔
ڈھکݨ	ڈھکنا، ڈھانپنا	ڈھکݨ	کسی برتن کا ڈھکنا
سوترݨ	نوچنا، رسوں کے بل پر سیدھا کرنا، درست رکھنا، کھینچنا	سوترݨ	رہٹ کی مالھ کو اپنی جگہ پر قائم رکھنے کے لئے مالھ کے پہلو میں لٹکائی جانے والی لمبی سی لکڑی
واہݨ	بہنا، پانی کی گزرگاہ، پانی کا نالہ	واہݨ	پانی کی گزرگاہ، پانی کا نالہ
ہوڑݨ	ضرب میں لگا لگا کر کسی صاف سطح کو کھردرا کرنا	ہوڑݨ	لوہے کا بنا ہوا اوزار، پتھر کی چکی کے دو پاٹوں کو کھردرا کرنے والا فولادی اوزار
ولݨ	بیلنا، بیلنے والا چکر	ولݨ	پنجالی (جوئے) کے بیرونی حصے میں ڈالی جانے والی لکڑی
لٹکݨ	لٹکنا	لٹکݨ	گلے میں لٹکایا جانے والا قیمتی لاکٹ

:5 کجھ اینجھیں مصادر جنھیں وچ "ݨ" کنوں پہلے آون آلے حرف تے شد + زبر یا فقط زبر لا ݙتی ویندے تاں او اسم آلہ بݨ ویندن۔

مصدر	اسم آلہ	معنی
اڑاݨ	اڑاݨ	آڑی یا ڈانگ، جھونپڑی پر ڈالی جانے والی قوس نما لکڑی کا شہتیر
پوچݨ	پوچݨ	پوچی، صافی، وہ کپڑا یا کپڑے نما کوئی شے جس سے کہ برتن صاف کئے جاتے ہیں
[illegible]	[illegible]	پنگھیل، بچوں کے جھولنے کے لئے بنایا جانے والا جھولا، اس جھولے کی مدد سے چھوٹے بچوں کو چلانا بھی سکھایا جاتا ہے۔
تچھݨ	تچھݨ	لکڑی کو تراشنے والا اوزار یعنی کلہاڑا، کلہاڑی یا بسولی
ٹیکݨ	ٹیکݨ	کمزور دیوار کو سہارا دینے کے لئے ٹیک کے طور پر لگائی جانے والی لکڑی کی موٹی سی بلی
[illegible]	[illegible]	جانوروں کو مخصوص قسم کے داغ لگانے کے لئے ورتے جانے والا فولادی اوزار
چھلݨ	چھلݨ	کنویں (رہٹ) کے آر پار لگی ہوئی موٹی سی لکڑی کی چوڑی سی لٹھ

چوکݨ	چوکݨ	کسی چیز کو دبا دبا کر کسی برتن یا بوری وغیرہ میں بھرنے والا لکڑی کا اوزار چولہے میں پڑی لکڑیوں کو جوڑنے اور چولہے میں جھونکنے والی لکڑی۔
چترݨ	چترݨ	کسی دھات کی بنی ہوئی چیز پر نقش و نگار بنانے والا اوزار، انسانوں کے جسم گودنے کے لئے استعمال ہونے والی گودنی۔
چھکݨ	چھکݨ	دہی کو بلونے کے لئے استعمال ہونے والی مندھانی کو گھمانے والی رسی
دھمکݨ	دھمکݨ	دھرمٹ، مکان کی بنیادوں اور اس کے فرش پر ڈالی گئی روڑی کو کوٹنے کے لئے استعمال ہونے والا اوزار
دھارݨ	دھارݨ	وزن کرنے کے لئے تولنے کے معیاری اکائی یعنی پانچ سیر کا باٹ (دھڑی)

6: **بعض مصادر نما اسمائے آلہ مگر مصادر نہیں ہوتے:**

اسم آلہ	معنی
ارݨ	لوہے کا اوزار (سندان) جس پر لوہے کی چیزوں کو رکھ کر ہتھوڑے سے ضربیں لگائی جاتی ہیں
ہاݨی	انجن
پلیتھݨ	خشک روٹی کا پیڑا بنانے کے لئے استعمال کیا جانے والا خشک آٹا
پھندݨ	پھندنا
ڈھکݨ / ڈکݨ /	کسی برتن یا برتن نما شے کا ڈھکنا، سرپوش، کارک
ڈھکݨ	
دھولݨ	بچوں کے گلے میں ڈالا جانے والا زیور یا تعویذ
ڈھمݨ	ڈھمنی، لکڑی یا لوہے کا اوزار
ڈاوݨ	جانوروں کے دو پاؤں باندھنے کے لئے رسہ تاکہ وہ کہیں بھاگ نہ جائیں
ڈندݨ	مسواک
اوڑھݨ	چادر، کپڑا، اوچھاوا
سرݨ	لوہے کے اوزاروں یعنی چاقو، چھری، قینچی وغیرہ کو تیز کرنے والا گول پتھر جو تیزی سے گھمایا جاتا ہے (سان)
پھٹکݨ	موٹر سائیکل یا رکشہ وغیرہ
کاڑھݨ	وہ مضبوط شہتیر جو کسی رہٹ کے چھپر پر ڈالا جاتا ہے۔
گوپھݨ	فلاخن، رسی کا بنا ہوا آلہ جس سے پتھر یا مٹی کا ڈھیلا رکھ کر دور تک پھینکا جاتا ہے
ماہݨ	دہی بلونے کے برتن کے منہ پر لکڑی کا رکھا جانے والا گول ڈھکنا جس کے درمیان سے مندھانی گزرتی ہے

نہتران — چمڑے کی پٹی جسے مندھانی کو گھمانے کے لئے استعمال کیا جاتا ہے۔

نہیران — ناخن تراش

نشتران — وہ استرا یا تیز دھار آلہ جس سے فصد کھولا جاتا ہے

ملکس — دیہاتی میلوں ٹھیلوں میں بجائے جانے والے مخصوص ڈھول

7: سرائیکی دے اجھیں اسمائے آلہ جنہیں دے اخیر وچ "ٹاں یا ٹی" آمدے:

ٹی: بوکھٹی، بھرکٹی، پوچٹی، پوٹی، پھوکٹی، جٹی، رہاٹی، پوچٹی، تھپٹی، جھنٹی، ڈنگٹی، چھاٹی، چھوٹی، چوہٹی، ٹھٹھٹی، ڈوکٹی، کنڈھٹی، کنگٹی، وٹاٹوٹی

ٹاں: پوکھٹاں، پوچٹاں، پھوکٹاں، ڈنگٹاں، ٹھٹھٹاں، بدھٹاں، دھکٹاں، جھکٹاں، جھلٹاں، جھمجھٹاں، چوٹاں، چھٹاں، جھٹکٹاں، ڈھکٹاں، ڈوکٹاں، کھیڑٹاں، کھڈوٹاں، مندھٹاں، دوکٹاں، ویلٹاں۔

8: سرائیکی دے کجھ اسماء جنہیں نال "الف" والا لاحقہ جوڑ کرائیں اسم آلہ بنایا ویندے۔

اسم	اسم آلہ	اسم	اسم آلہ
آر+ا	آرا	اڈ+ا	اڈا/آڈی
اڑ+ا	اڑا	اکھ+ا	اکھا
پھٹ+ا	پھٹا	بھور+ا	بھورا
پاڑ+ا	پاڑا	پتر+ا	پترا
پچانگ+ا	پچانگا	پوچھ+ا	پوچھا
پلیت+ا	پلیتا	پکھ+ا	پکھا
تروڑ+ا	تروڑا	جٹ+ا	جٹا
چلھ+ا	چلھا	چٹکار+ا	چٹکارا
چنگ+ا	چنگا	چھانگ+ا	چھانگا
چھاپ+ا	چھاپا	چھال+ا	چھالا
داپھ+ا	داپھا	سر+ا	سرا
گپ+ا	گپا	گھیر+ا	گھیرا
لڑ+ا	لڑا	لوٹ+ا	لوٹا
مچھ+ا	مچھا	لوڑ+ا	لوڑا

وکڑ+ا وکڑا ہٹ+ا ہٹا

9: سرائیکی دے اوزار جنہیں دے اخیر وچ "واؤ" آندی اے تے واؤ تے پیش ہوندے:
چاقو، چاکو، چتو، جھتر و، چپو، بڈالو، ڈوڈو، ہیرو، گھنگھرو، ولنڈو، ونجا وغیرہ وغیرہ۔

10: کجھ پالتو جانوراں تے انہیں دا سامان:

الف: اٹھ: نکیل، مہار، پھنگا، پلان (پلان دے حصے = کوئی، بچ، پوزی)، ہنگ، ہنھارا، کچاوہ، پوش، کجائی، ٹلی، پوٹے، جھاپے، جھلیو، جھل، ٹلی، دلاجہ، بڈا انون، گوربند، گھنگھرو، گانی وغیرہ وغیرہ۔

ب: گھوڑا: لگلیاں، نہاراں (راساں)، پاکھوا (پاکھڑے دے حصے، ہنہ، کاٹھی سیاٹ، تپل، تنگ، رکاباں)، جھل، پوزی، کھیلا، کھلاں، پوٹے، جھاپے، کجائی، ٹلی، گوربند، ٹلی، بڈا انون۔

ج: گھوڑا: لگام (لگام دے حصے، دہانہ یعنی لگام دا او حصہ جیہڑا جو گھوڑے دے منہ دے وچ ڈِتا ویندے، راساں (واگاں)، بھارا) زین (زین دے حصے، ہنہ یعنی کاٹھی، سیاٹ یعنی کاٹھی دے اندروں، باہروں تے تکوں رکھے ونجن آلے موٹے چم دے چھوٹے، تے گھوڑے دی کنڈ کوں بچاون سانگے ڈِ وگدے، رکاباں، پوزی (زیر بند یعنی چم دی او پٹی جیہڑی جو گھوڑے دی گردن دے تکوں گزار کریں پوزی تے تنگ دے درمیان پدھی ویندی ہے تنگ)، کمر بند، جھلیو، جھل، خرخرہ (گھوڑے دے جسم کوں صاف کرن آلا برش)، نالھے، تے چمبن آلے گھوڑے دے سُمیں کیتے لوہے دی نال۔

د: ڈانڈ: آ کھریں ڈانداں کوں قابو وچ رکھن سانگے تھوڑا تھوڑا نال نتھی واگاں، کجائی (گھنگھرو ٹلی)، جھلیو (جُھل)، جھل، میرھ تے جیہے ڈانڈ کیتے چھکا، کھوتے کھائی جیجے ڈانداں دے اکھیں کیتے کھوپے، ہل تے چمبن کیتے پنجالی تے کھوہ تے چمبن کیتے اَرلا تے کھانچ۔

ر: گدھا: لگام، واگاں، آتھر، بکھاوہ، پیلا، بڈا انون وغیرہ۔

س: گاں، مہیں، بکری: رسہ، زنزیر، دھنگ، کجائی، پھنگا، جانگ، بجت، پنجلی، نہارا۔

11: حروف تہجی دی ترتیب نال کجھ اسمائے آلہ:

آ ــــ: آتر (گوڈی، گنڈی)، آتھرا، آڈی، آرہ، آرا، آری، آرسی (انگوٹھے دا زیور)، آکپ (پہنے دی کھوری یا پیکے دے چمڑے)، آنگلی، آلسیاں، آلنڈ (ڈھیر، انبار)، آہٹ (تالا)، آنول (جیر)، آوا، آوی۔

الف ــــ: اٹا، اگرو، اڈاناں، اونج، کشولا، انی، امیرن، اچھاڑ، ابری (رنگدار کاغذ)، اران، ارڑ (نجیب دا گز)، اروڑی، اریڑی، ارلا، اڑ، ڈاناں، استاد، استرا، استرہ، اسٹری، اسٹام، اشرفی، اکو، اکھا، اکھلی، اکتارا، البم، الماڑی، الغوزہ، الگی (گنگھی)، اندرش، انگیا، انگرکھا، انگوچھا، انگوٹھی، انگیا، انگیٹھی، اوٹھنی، اورا۔

ب ــــ: باز وبند (ہک زیور)، بانک، باقی، بٹ (بندوق دا بٹ)، بتن، بتھی، بٹھو، بچ (پلان دا بچ)، بجری، برساتی، بدناں (سلور دا لوٹا)، برما، برود (بارود)، بریک، برچھا، برچھی، براستر، ادلیتہ، بشکا، بگھی، بگی، بنگھی، بکس، بکسا، بکسوا، بگول، بکلاق، بگولا، بلب، بلم، بلیڈ، بم، بوتل، بوتھی، بندوق، بلیپ، بینی (دروازے دی بینی)، بیٹری، بیرنگ، بھٹری، بھالا، بھڑولا، بھمبھوں (کھمبا)، بھانڈا، بھری۔

(پنڈ)۔

پ ___ بھل، بھلا، بھلی، بہان (اٹان)، بدھناں، بکھ (ہک زیور)، بگھی (صراحی)، بلھا، بگھتاں، بیندا (ہک زیور)، بینڈا، بوڈی، بوٹ، بوجھا، بورا، بوری، بوکا، بوکی، بوکر (بہاری)، بھوبو، باجوڑا، بکرے ڈھڈی۔

پ ___ پاکھر (گھوڑے دی زین دی کاٹھی)، پاتری، پاڑ چھا، پاکھڑا، پاتاں، پاوا، پاکی (اندر شیو کیتے استعمال تھیون آلا استرا)، پپ (کن یا نک سوانوں دے بعد عورتاں انہیں سوراخیں وچ جھوٹی باریک کاٹھی چینداں اوکوں پپ آکھیا ویندے)، پتلا، پٹھی، پتاڑی، پجوڑی، پڑتھ، پنیلا، پچھی، پتھر، پریکار، پتاشا، پلاس، پچکاری، پتھیوڑی، پتیا، پتیلی، پرواں، پڑ، پڑتال، پڑچھا، پڑساگ، پڑونا، پڑوٹی، پرنالا، پڑوپی، پاگی، پگ، پکوڑی، پلی، پلڑا، پلنگ، پلوں، پنجا، پنڈ، پنڈی، پوپی، پوپا، پوتڑی، پوتڑا، پوگی، پوچھا، پاس، پوڑی، پوڑی، پوش، پوناں، پونی، پکھا، پکھی، پلیتھن، پوٹلی، پوتھی، پتاں، پہاں، پنجری، پنڈ، پنجالی، پنگوڑا، پنگھ، پونگھا، پیڑھی، پیپا، پیالا، پیالی، پیچ، پیٹی، پیاٹ، پیتا، پیوڑا، پیوڑی، پکھا، پھیر، پھوک، پھاتاں، پھالا، پھاسی، پھٹی، پھولا، پھولی، پھرکی، پھوڑھی، پھوکٹی، پھنا، پھاکا، پھلکن (موٹر سائیکل)، پھڑوں، پھمدن، پھلی، پھپھے، پھمبا، پھان، پالنوں، پھریب۔

ت ___ تاج، تاڑ، تاس (تھال)، تاش، تاک (طاق)، تاکی، تاکڑا، تالا، تپیرا (طنبورہ)، تحمد، تارتی، تاوڑی، تاوڑا، تاج، تمبر، تمیوت، تغلہ (سونا)، تجوری، تختی، تختہ، تخت، تختہ سیاہ، تخت پوش، تنڈا، تنڈی، ترکڑی، ترنجن، ترینڈ (لوہے یا پیر)، تغاری، تل، تکوار، تلاوڑا، تلاکڑا، ترانگل، ترپال، ترپائی، ترناڑا، تجر، ترگر، ترگڑی، تروڑ، اترواہ، ترپڑی، ترچہا، تسلا (تھال)، تسلی، تسبی (تسبیح)، تسماں، تویذ/تویت (تعویذ)، تکڑا، تکماں، تلوگڑی (مٹھائی)، تنھو (چمک سونا)، تھارا، تناب (طناب)، تنور، توا، تمیوت، تباول، تول، توپ، تونگ، توگڑی، توشہ (مٹھائی)، تونا، ٹپی، تولھا، تیہ، تیسی، تھا، تھاپا، تھالی، تھپی، تھال، تھدا، تھحھوا (کمہاروں کا اوزار)، تھعھوی، تھیلا، تھیوی، تھلیا، تھوپا، تھیوا، تھیلی، تھیلا، تھی (تے دستہ لگی ہوئی)، تھوری، تھوٹی۔

ٹ ___ ٹاپا، ٹاٹ، ٹاکی، ٹانڈا، ٹانگی، ٹانواں، ٹانڑ، ٹپ، ٹرنگ، ٹرنگڑی، ٹکٹ، ٹل، ٹلی، ٹلتی (چھوٹی ٹلی)، ٹوپا، ٹوپی، ٹوکرا، ٹوکری، ٹورا، ٹوکا، ٹیک، ٹیچک، ٹھڑ (مٹی کا بہت بڑا برتن)، ٹھپ، ٹھوٹھا، ٹھکورا، ٹھیلا، ٹھیپا، ٹھمٹی۔

ج ___ جاتر، جاکٹ (جیکٹ)، جالک، جالا، جتی، جھری، جراب، جریب، جلد، جندرا، جندرا، جندری، جھیل، جھون، جوتر، جوتا، جوٹ، جوکڑ، جومر، جھولا، جیب، جھالا، جھاری، جھال، جھانجھا، جھانجھر، جھانجری، جھانولا، جھانولی، جھمر (ایک زیور)، جھل، جھل، جھلی، جھلی، جھولی، جھولا، جھمکا، جھگی، جھمٹی، جھنڈا، جھنڈی۔

چ ___ چاہک، چاپی، چاپڑ، چانی، چادر، چاک، چانپ، چتر، چترن، چھگی، چندر، چندری، چتورا، چسنے، چپھا، چرکھل، چرکھا، چرگی، چلد، چلکا، چلن، چلنی، چلی، چلم، چوتھا، چتی، چمچ، چنگی، چمٹی، چونھکی، چنگھیر، چتراڑی، چوب، چولھا، چوڑی، چومر، چوٹی، چوکا، چونڈھی، چھتری، چوانھ، چپڑ، چیک، چلھا، چلد، چھوکڑی، چیڑھا، چیڑھی، چھکی، چھبا، چھکی، چھانی، چھالاں، چھتری، چھج، چھجلا، چھمرا، چھمری، چھمرا، چھموی، چھنک، چھجا، چھکا، چھاپ، چھلی، چھنک، چھمکلی، چھتاں، چھٹی، چھولا، چھنگاوار۔

ح، خ، د __: حقہ، حیلہ، خرخرہ، خشکا، خطا، خنجر، دلب، دراسا، دواگی، دواچھا، دابیوہ، دابیڑی، دڈیلا، دڈیلی، دڈھرٹ، دراز، درسال، دڑھراہ، درگوی، دوری، دوتہ، دتی، دھاک، دھوتی، دھڑی، دوچھ، دلا، دماہ، دوری (ڈوری)، دورا (ڈورا)، دوجا، دول، دولی، دتالی (دوتالی بندوق)، دوکوا، دوکوی، دریک۔

ڈ __: ڈاں، ڈبا، ڈبی، ڈبکن، ڈڈھ، ڈبری، ڈونگا، ڈیک، ڈھار، ڈھاری، ڈھاکواں، ڈھال، ڈوڈن، ڈوڈی، ڈھولن، ڈھکن، ڈھکنی، ڈھکلاں، ڈھوڑ، ڈھوکی، ڈھنگ، ڈھنگا، ڈھنگو، ڈھیرا، ڈھیریاں، ڈھینڈھا، ڈھنگر، ڈھنگری۔

ڈ __: ڈاٹ (کارک)، ڈاتری، ڈالھ، ڈاکن (بڑ ساگ)، ڈانگ، ڈانگا، ڈانگا (بڑ ساگ دا تیر)، ڈگوری، ڈپٹی، ڈانوان، ڈکراہ، ڈچھا، ڈبھی، ڈبھاں، ڈمڈن، ڈماں، ڈمڑی، ڈنڈل، ڈنڈکا، ڈکرن، ڈکھنی، ڈونگا، ڈونی، ڈیٹاں، ڈولا، ڈولی، ڈوہاوی، ڈوہاو، ڈوہری، ڈوکی، ڈیوا، ڈیوا، ڈیوٹی، ڈیور۔

ر، ڑ __: راکھی، رباب، رپو، رچھانی، رجھی، رجل، رس، رسی، رضائی، رکھی، رومال، رتھانی (مچھلیاں پکڑنے کا ایک قسم کا جال)، رنگھول (زیور)، رندہ، رنب، رنبی، رول، روڑ، ریڑھا، ریڑھی، ریتی، ریکمال، ریل، ریوڑی (مٹھائی)، زنپ، زین، زنجیر، زنب۔

س __: سانوں (مچھلی پکڑنے کا جال)، سانجھا، ساندھا، سانگ، سنگلا، سپ، سپی، ستاں، ستار، سترہ، سارنگی، سرے، سرائی، سرپھول، سرلا، سرپا، سروپی، سرو، سوچا، سفان، سپاٹ، سکا، سکی، سرہاں، سکروڑ، سکیلا، سلوہ، سلوتا، سلیٹ، سلیٹی، سنبھا، سنبھی، سنداری، سنگھ، سنگی، سنگل، سنگلی، سنگھولا، سنھی، سیواری، سوآ، سوئی، سوتر، سوتی، سوٹا، سوٹی، سیوڑ، سولی، سیتی، سیرو، سیڑھی، سیلی، سیلھی، سیلھوں، سیجا، سیجھ، سیخ، سندھاں۔

ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق __: شامیانہ، شہتیر (شہتیر)، شرنا (شہنائی)، شکنجہ، شنگلو (بھڑ کے چھتے کی شہد)، شیشہ، شیشی، صافا، صافی، صدری، صندوق، صندوقڑی، ضامن، طاق، طاقی، طاچی، طباخ، طبلہ، طوق، تونگ، عینک، غبارا، غوز (گوز)، غلاف، غلول، غلولی، ملا، قرنائی، قلب، قرقر (لوہا چیرنے کی آری)، قوارہ، قابلا، قاب، قروا (کروا)، قلابہ، قلم، قنات، قینچی۔

ک __: کاپا، کاپی، کاتر، کاتی، کابلا، کاٹھی، کارک، کاڑھا، کاسا، کاتھ، کالک، کاجل، کاتب، کانا (بھولی)، کانجن، کانڈھی، کانب، کانھی، کرپ، کپا، کپی، کپال (کھجور کی جڑ کے ریشے جو رسہ بنانے کے کام آتے ہیں)، کتیرا، کتیلی، کتھا، کتھلا، کتورا، کتوری، کٹوی، کچاوا، کچی، کچھی، کدو کش، کراہ، کڑھی، کرپی (سوجا)، کرپان، کڑا، کڑوہ، کڑاہی، کڑچھا، کرگھا، کرنڈھی، کروشیا، کڑی، کڑوچھا، کڑچھی، کسوئی، کسی، کھڑی، کنج، کلک، کھوئی، کمانی، کمان، کنال، کناں، کنگن، کنی، کتاں، کنگھی، کنگھا، کنن، کنفی، کنوں، کلاوا، کلبوت، کمبل، کنڈل، کنڈا، کنڈی، کنڈا (ناک کا زیور)، کنڈی، کنجی، کندوری، کوڈی، کوکا، کوڈا، کوٹھڑی، کوندھا، کوندھی، کہاڑا، کہاڑی، کیلی، کھتالی، کلاشنی، کھارا، کھاری، کھانج، کھیو (رسہ)، کھوری، کھٹ، کھنوا، کھنبا، کھنباڑی، کھپ (پرانا جوتا)، کھرپا، کھرپی، کھسی (بھیڑ کی اون سے بنی لوکار)، کھرل، کھرلی، کھوکا، کھوکی، کھوڑ، کھونج، کھونپا، کھیس، کھیڈ، کھیڈوناں، کھیڈناں۔

گ __: گاڈر، گدیلہ، گرز، گملا، گوربند، گولک، گراری، گدی، گدڑی، گدوالا، گولا، گولی، گاگر، گھگھری، گھگھرا، گھگا، گھانی، گھرٹی، گرنالا، گھراٹ، گوج، گھڑی، گھڑیال، گھنگھرو، گھنگری، گھوگھا۔

گ ــــ : گاڈی، گھنڈا، گوتلا، گوری، گواہاں، گوانی، گگیل، گنڈا، گھوکا، گیا، گھوں، گھنڈھا، گھنڈ حزی، گھسی، گھلا، گھمی، گیکو، گھولی، گھولا، گگی، گیتی، گھنڈ میری، گ۔

ل ــــ : لاٹوں، لاچا، لاچی، لاڑا، لاکٹ، لاگپ، لاتپ، لاڑی، لاوا، لایون، لڑ، لاڑا، لاڑی، لاکڑا، لیری، لتر، لچھا، لچھی، لغام، لغو، لفافہ، لوگی، لنگوٹی، لوٹا، لکار، لو یا لیر، لیوی۔

م ــــ : ماتر، ماسک، ماٹھ، مالماں، مٹھامٹ، مکی، مٹورا، مٹوری، مرگھی، مرلی، مسواڑی، مسواچ، مشعال، مکھڑ، مندری، ماٹی، منجگی، مولھا، مولھی، منگر، منگری، مجھولا، منجھا، مہار، مکھاتاں۔

ن ــــ : ناب، ناپا، نال، نالا/ نالا، ناب، نتھ، ناوڑی، ناوڑا (شہد کی مکھی کا چھتا) نٹ، نڑی، نو، ناوٹی، ناتپہ، نقارہ، نعل، نیل، نگیل، نوڑا، نجترو، نہالی، نیلا، نیرن، نیزہ، نیچا (نے ـچا) نلی، نل، نکا، نوار، نگھو۔

و ــــ : وانپا، واگپ، وال، والا (بڑی بالی) وانجن، واتوگی، وتا (مٹی کا ڈھیلا) وٹاں، وٹی، وٹوہڑ، ودھر، ودھری، وڑ، وڑی، ورگی، ورتا، ونی، ونگا، ونگوئی، ونجھ، وکھل، ولا، وٹھی، وہلا، وہولی، وچ، حار، وٹین، ویاں۔

ہ/ی ــــ : ہار، ہتھا، ہتھی، ہتھوڑا، ہتھوڑی، ہارن، ہاکی، ہتکڑی، ہوڑا، ہوڑ کا، ہو دا، ہاچا، ہمانی، ہتھا، کڑ، ہنسی، ہل، ہلیہ، ہیرا، یکتارا۔

12: مختلف انسانی پیشے تے انہیں دے متعلقہ اوزار:

الف، معلم: تختہ سیاہ، پوچا (ڈسٹر)، چاک، وائٹ بورڈ، وائٹ بورڈ مارکر، حاضری، مختلف رجسٹرات، ہفتہ وار ڈائری، جیومیٹری بکس (لکڑی کا بنا ہوا بکس)، سمعی بصری معاونات، چارٹس، قلمدان، قلم دوات، میز، کرسی، جماعت کیتے ڈیسک، بنچ سٹول وغیرہ۔

ب، متعلم: بستہ، درسی کتب، مضمون وار کاپیاں، قلم (کانے کی بنی ہوئیں)، پین، پنسل، پنسل تراش، ربڑ، مارکر، مس، سواہی، تختی، سلیٹ، سلیٹی (سلیٹ کی پنسل)، جیومیٹری بکس، گاچی (تختی صاف کرنے کے لئے)، پوچا (سلیٹ صاف کرنے کے لئے)، سیاہی چوس، چاک، بنچ بکس۔

ج، پاولی (جولاہا) دے اوزار

اسم آلہ	وضاحت
سٹز	گذشتہ دور وچ جے کھڈا کتیا ہویا سٹز استعمال کیتا ویندا ہا پر اج کل مشینی سٹز ورتیا ویندے۔
ناوڑی	جیں تے دا کتیا ہویا سٹز ناوڑیں دی شکل وچ ہوندا ہا۔
المیرن	تانی دے عمل دا ابتدائی حصہ ناوڑی کوں امیر کریں پھولا بنڑاون ... ایں واسطے المیرن پاولی دا پہلا اوزار ہے۔
پھولا	پھولے کوں تانی وی آکھیا ویندے۔ جیں تے دا کتیا ہویا سارا سٹز امیر کریں پھولے بنا گھدا ویندے۔
وٹیلا	تانی کیتے تیار کیتے ہوئے سارے پھولیں (انہیں) کوں ہک زنجیری صورت وچ کٹھا کر گھدا ویندے جنکوں وٹیلا آکھیا ویندے۔

تاݨاں تاݨی کیتے کھنڈے کیتے ڳئے سوتر نال ونڄیاں وچوں آکھیں شمیں (کھیس، دری یا اودھر) دی لمبائی چوڑائی دے مطابق ہوندے تے تݨیا ویندے۔

اودھر اودھر تاݨی تے ونڄے ہوئے اوں کپڑے کوں آکھیا ویندے جیں کنوں لباس (پہناوا) تیار کیتا ویندے۔

لوا کاٹھی دے بݨے ہوئے مختلف ترپائیں کوں آہدن جہڑیاں تاݨی دی لمبائی دے مطابق مناسب فاصلے تے نصب کر ݙتے ویندے۔ تاں جو تݨے ہوئے پاݨ لڳے سوتر کوں ہوا لڳے تے ٹھڈا کریں سُکیا ونڄے تے اوندے تے آسانی نال کُچّی پھیری ونڄ سڳے۔

کنال مٹی دا ہک ٻہوں وݙا بھاناں ہوندے جیندے وچ ݙتے ہوئے سوتر کوں پاݨ لاوݨ کیتے بھنایا ویندے۔

پاݨ کݨک دے میدے کنوں بݨائی ہوئی "لیوی" جیکوں مٹی دے کنال وچ سٹ کریں سوتر کوں بھنیا ویندے تاں جو سوتر مضبوط تھی کریں تاݨی کیتے تیار کیتا ونڄے۔ اے لیوی (پاݨ) میدے دے پاݨی دے مرکب کوں خوب پکا کریں تیار کیتی ویندی ہے۔ پاݨ لاوݨ دے بعد سوتر کوں ہوا ݙے تے ٹھڈا کریں سُکایا ویندے۔

کُچّی کاٹھی تے گھاہ دے مُٹھال کنوں خصوصاً تاݨی کیتے تیار کیتا ویندی آلا ہوں وݙا برش جیکوں پاݨ لڳے سوتر تے ماریا ویندے تاں جو پاݨ سوتر نال یک جان تھی کریں سوتر کوں مضبوط کر ݙیوے۔ تاݨی دا سوتر ایویں تیار کیتا ویندے جیویں جو پتنگ دی ڈور تیار کیتی ویندی ہے۔

پیٹا تاݨی ونڄݨ کیتے پیٹے دا سوتر ایویں تیار کیتا ویندے۔ پاݨ لڳے پیٹے دے سوتر دیاں چرکھے تے نلیاں بݨائیاں ویندیاں ہن۔

نلی کݨک دے بوڑے یا کانی دی تیلی کوں چرکھے دے ترکلے تے چڑھا کریں پاݨ لڳے سوتر دیاں نال دے مطابق چھوٹیاں چھوٹیاں نلیاں بݨائیاں ویندیاں ہن۔

نال کاٹھی دا بݨیا ہویا مخصوص اوزار جیں وچ نلی پا کریں تاݨی ونڄݨ کیتے بار بار اوندے آر پار لنگھایا ویندے۔ نال کوں ݙوجھے لفظیں وچ "شٹل" وی آکھیا ویندے۔

کھڈی او جاہ جیندے وچ بہہ کریں پاوی کپڑا ونڄدے۔

لٹھ کھڈی دا او حصہ ہوندے جیندے اتے ونڄیا ہویا کپڑا ولھیٹیا ویندے۔

ولݨ لٹھ کوں بار بار ونڄے ہوئے کپڑے کوں ولھیٹݨ کیتے ولݨ نال پھیریا ویندے۔ ولݨ لٹھ دے آر پار کیتے ڳئے سوراخیں وچوں لنگھا کریں ایں طرحاں رکھیا ویندے جو لٹھ پچھاں نہ پھر سڳے۔

ترچھ مخصوص طریقے نال تیار کیتا ڳیا ترچھ تاݨے سوتر تے ڳئے نمونے دے مطابق آر پار کیتا ویندے۔ تاݨی دا ترچھ مختلف "تاکھیں" یعنی "پاکھیں" تے مشتمل ہوندے نمونے دے مطابق تاݨے دے تار (دھاڳے) انھیں تاکھیں وچوں لنگھائے ویندن۔

سلکھٹی ہاریا کوئی تیلی تے وکھیتی ہوئی ستر دی تلی کوں سلکھٹی آکھیا ویندے۔ جیہڑی جو تال وچ رکھ کریں تانے دے آر پار نپائی ویندی ہے۔ تے وت کپڑے دی وفت شروع تھی ویندی ہے۔ تانی دے ولیے ہوئے کپڑے دے تاوان دے پیانے کوں "جتول" آکھیا ویندے۔

جتول سوا جتھ لمبے کپڑے کوں پا دی جتول آہدن۔ تے ہک جتھ پونے ڈو فٹ یا کو پیا انچ دے برابر ہوندے۔ ایں طرحاں ہک جتول تقریباً ۳۰ فٹ یا ۱۰ گز دے برابر ہوندی ہے۔

ڈوڈھ ہک وقت نے کچے تانے کوں کئی کئی کھیس ولیے ویندن۔ ہک کھیس وڈن دے بعد ہک فٹ دے قریب قریب تاناں بغیر وݨے چھوڑ ڈتا ویندے۔ ایں بغیر چھوڑے ہوئے تاں دے وچلے حصے کوں ڈوڈھ آکھیا ویندے۔ ایہا ڈوڈھ کٹوں بعد وچ کھیس دے پاندھ بݨائے ویندن۔

داسی داسی یا دی او نہہ سوٹے کوں آکھیا ویندے جیہڑا جو تانی تے وڈن آلے کپڑے تے لایا ویندے۔

گزی تانی دے پیچے دے مطابق کاٹھی دی ہک گزی بݨائی ویندی ہوندے ڈو ایں سریں وچ کل لگے ہوندن۔ اے گزی پیچے دے کھیس وچ پھسائی ویندی ہے تاں جو پیچا اپنے معیار تے ٹکیا رہوے۔

و: چف دے اوزار

1: ہل: چف دے اوزاریں وچوں سب توں زیادہ اہم اوزار ہل ہے۔ لہذا اتھاں ہل دے حصیں دی تفصیل ڈتی ویندی ہے۔

ہل دا حصہ	وضاحت
جلیہہ	اے ہل دا بنیادی حصہ ہے ایں کوں ہل دی ہل وی آکھیا ویندے۔
گو	ہل دا ڈوجھا اہم ترین حصہ جیہڑا جو زمین کوں چیرݨ دا کم کریندے
پھالا	گز دے اگلے حصے وچ لگا ہویا لوہے دا پھل
گنڈا	پھالے کوں قابو وچ رکھݨ آلا گو وچ لگا ہویا لوہے دا گنڈا
چکھی	چوڑی دے گو دے پچھلے حصے وچ لگا ہویا سیدھا کھڑا ڈنڈا۔
مٹھیرا / ہتھی	چکھی وچ ہل کوں ہتھ نال تھم لگا ہویا ہتھا
اوگ	گز دے سنڈ وچ لگی ہوئی چیز جیہڑی جلیہہ کوں مضبوط تے سیدھا رکھیندی ہے۔
واہ	جلیہہ دے آخری سرے وچ کڈھے ہوئے سوراخ جیہڑے جو ہل کوں اگاں یا پچھاں کرݨ دا کم ڈیندن

2: پنجالی:

پنجالی دا حصہ	وضاحت
پٹ	پنجالی (جوڑے) دا اتلا حصہ
گھوٹ	پٹ دے گھوٹ لمبا حصے جیہڑے جو ڈاندیں دی گھوٹ تے آندن

گاتڑا — ونجھالی دی اندر لی گنڈی جھوی جو ونجھالی دے اگلے تے تلویں حصے کوں جڑیندی ہے۔
ولیلی — ونجھالی دا ہیر لا بھری آلا تیر جیڑھا جھوڑ اندیں کوں قابو وچ رکھدے۔
اُرلا — ہک ڈو اندر دی ونجھالی۔
جوکڑ — سٹیاں یا مچھ دا رسہ جیڑھا جھو ونجھالی تے ہل کوں آپت وچ جڑیندے۔
ناٹی — ڈاڈی دی جالی کراں کیتے ہل دا حصہ۔

3: کھوہ تے کھوہ دے حصے: بھن (منارے)، کانجھن، ونگل، ونگلی (چکل تے چگلی دے حصے)، ار، بیڑ، لجو (مُحر جل)، چیراں، داب، چوتھاں)، دسانواں یا تھاکن، گاڈھی دا پچیلا، کھانج، اُرلا، کنورا، ٹنجھاں (ڈنب)، ٹی جھل (تخلین)، بیہو (ڈا صیدھا)، مالھ (مالھ دے حصے، موڑے دا ریڑیاں، لوٹے، ودھیاں)، پاڑ چھاڑ، نسار، کھانچ ادسوتر، جاڈو، پکا، تونگ، گھوگے، زنجیں، چوڑی، ملاٹی، پڑ بکرا (دھن بکرا) اورا (اورے دے حصے، لاٹ، بگھی، الٹی، جھٹے، دودلی، تھوڑنی) مرنگ کنٹی تے ودھیاں دی کیتے منگی، پیتھر، ووٹاں بیڑ اندیں دے کھوے وغیرہ وغیرہ۔

4: باقی اوزار: کپٹی، دوہلا، دوبی، کیلی (کیلی دے حصے، کھانچ، بینت، پھا، دوہر) مالھا (دھاوا، گول مالھا)، کراہ (کراہ دے حصے پھاٹا، پھل یعنی بلیڈ، جھٹے) جندرا، جندرے دی چھک، ڈو اندلی، کہاڑا، کہاڑی، ترنگل، کرکھی، بلو، جیڑے دے ڈو لھ کٹن کیتے کانھی دا ڈو جڑ، کندیں، چوکھا، رنب، ڈیہ، ڈو اتری بلف، میڑھ، وطاں، کرڑ اوو وغیرہ وغیرہ۔

3: چاکی / تیلی دے اوزار: کھاڑی، الٹی بکرا (دھن بکرا)، کھانچ، کاڑھی، پاڑ چھاڑ، پکّی، امر لونگ، دھاطیں، پانی، لوان وکھر یا وکھر۔
ن: چھج دے چھجے دے اوزار: دیگ، ہتھوڑی، کھولا، بھانھا، چھانی، ڈو چھا تھال، ڈو دیا، ناگی۔
ژ: مٹی دے بھانڈے دے اوزار: کمند، ڈو اتری، کہاڑی، بگھی، ڈو دتا۔
ژ: درزی دے اوزار: سلائی مشین، پچھا، قینچی، فیتہ، دھاگا، استری، گری۔
س: درکھان دے اوزار: ڈڈھی (سامان رکھن دا تھیلا)، دوہلی، نکڑی، آری (وڈی)، رنبہ، رنبی، رندہ (چھوٹا، وڈا)، چوسہ، میناری (میناری دے حصے: دست، پھل، پچکن)، برما، رتی، دولی، کلی، وراز، وراز رندہ، قرمانی، گرمٹ، کنڈ کش، شکنجہ، کنائی، دھاگہ۔
ش: ڈنگیر (چار بھارا) دے اوزار: سٹھر، ٹوپا، پڑوپی، ترپائی، کنڈا، مانٹی، الانگڑا، دوٹے (باٹ)، یعنی سیر، دھڑی، ڈو سیری، ادھ ستی، من وغیرہ بھارے دے اوزان، پائی (چار ٹوپے)، چوتھ (سولہ ٹوپے یعنی چار پایاں)، بار (چار چوتھاں)، پچھ (سولہ چوتھاں یا چار بار)
ص: دھوبی دے اوزار: کنال (مٹی دا)، کنالی، ڈھولو، استری، میز۔
ض: سنارے دے اوزار: آرن، ہتھوڑا، ہتھوڑی، چوبت، کنیر، ادسوھی، ترکلے دی سلائی، مند ھلی (جندری)، زنبور، ٹھیوری، ماپ کرنے والا، چوڑی رنگ سائز، انگوٹھی رنگ سائز، بیلنب چوبت، سامان کوں کنٹرول کرن آلے بٹے، بٹھی، کٹھالی،

چترے تے تار کپیݨ مشین، سہا یہ، سوں، چمٹی، ٹھپہ انگوٹھی (سیٹ مکمل)، ٹھپہ چوڑی (سیٹ مکمل)، ٹلھا، کنڈا (ترازو)، وٹے (باٹ رتی سے لے کر تولے تئیں)، متال (کاٹھی دی)، متال (پتل دی)، کنڈے سادن کیتے مختلف سوئیاں، ریتیاں (مکمل سیٹ)، پرکار، وٹی، کسوٹی، ٹھوٹے، ڈائیاں (کٹائی کیتے مکمل سیٹ)، ڈائی کٹر مشین، لیمپ (سیکائی کیتے)، قلم (چلائی کیتے مکمل سیٹ)، ووٹیاں (مکمل سیٹ)، سندراں، ہتھوڑی گول منہ آلی، دوجلا، مخالواں، پتھر ولا، سندور، چھچھا، شجمجم آلی مشین، برما (مکمل سیٹ)، ہنڈی، ریتی (چورس، پلیٹ، ہنگوانی ترے پی، ہنگی، ہنگون چپٹی، ہتھری، گول وغیرہ)، پگھرا آلا ٹھپہ، جلسندر (ڈنڈا لا زیور سیکاں)، بوگھری وغیرہ وغیرہ۔

ط: قصائی دے اوزار: ہتھر، چھری یا کاتی، ٹوکا، کھوڑی (کاٹھی دی)، آڈی (گوشت لٹکݨ کیتے)۔

ظ: لوہار دے اوزار: سمھی، ہتھوڑے (مکمل سیٹ)، شنبھا، چھینٹی (مکمل سیٹ)، پکھا، پلاس، کتیر، اسرݨ، ارݨ، سندھاݨ، ٹھاٹھا، ریتی (مکمل سیٹ)، چمٹا، پھوکݨی، وڈاݨ۔

ع: پلمبر دے اوزار: رینچ (مکمل سیٹ)، پائپ رینچ (مکمل سیٹ)، سکریو رینچ (مکمل سیٹ)، بور کیتے پائپ (مکمل سیٹ)، ترپائی، برما، لاٹھ، بوکی، اودرا، پلاس، سمھی، ہتھوڑے (مختلف سائز دے)، شنبھا، چھینٹی۔

غ: موچی دے اوزار: کتال (مٹی دا)، کتال لوہا، گھ، قالب، قلبوت، آر (مختلف سائز دے)، شنبھا، ہتھوڑی، ارݨ، سلھ (پتھر دی)، رنبہ، رنبی، قینچی، سوئی، دھاگہ، لیوی، سمھی، پلاس، زنبوری، ماپ۔

ف: مستری (معمار) دے اوزار: تیشی، کانڈی (مکمل سیٹ)، جھولا، لوہے دا گھڑا، ٹھاٹھا، کاٹھی دا گھڑا، ٹھاٹھا، گزی، لوہے دا برش، دھاگہ، شاہول، لیول، تھاری، کپی، فیتہ، گیتی، دھرمٹ۔

ق: نائی دے اوزار: رچھانی (اوزار پاوݨ آلا چمڑی تھیلا)، استرے (مختلف قسم دے)، قینچی، برش، صابݨ، ہنگری یا پیالی، کنگھی، کنگھ، چونٹاں یا موچناں، قینچی، سوئی، ہیر کٹر (مشین)، چھکری دا جھکل، پوڈر، صافی، فوارا، پاکی (انڈر شیو کیتے)، تیل (سر دا)، تولیہ، کرسی، پترے (بلیڈ)۔

ک: حلوائی دے اوزار: کڑاہی، کڑچھا، کڑچھی، چھانی، متال، گھڑا، کڑاہا۔

ل: مراثی دے اوزار: ڈھول، ڈھولکی، بانسری، شہنائی، بین، جھنکل، نقارہ (ڈھول)

ڈھول وجاوݨ دے انداز: شادیانہ (پڑ)، شدہانہ، گاوݨ، سہرا، مٹھی، جھمر، دھمال، عزاداری۔

موسیقی دے آلات: ہارمونیم، طبلہ، ستار، تنبورا، سارنگی، یک تارا، الغوزہ، مرلی، دو تھلی، بانسری۔

جھوری دے اوزار: چتریاں، جھانجھراں، چھنا، بوگے۔

م: مہانے (میر ملاح) دے اوزار: بیڑی (گھوٹ، مساݨ، وچ، وجھ، لنگر، کپہ، ہوڑی، ٹھوٹھی (چھوٹی بیڑی)۔

دریائی اصطلاحات: چھݨ، بٹی، جھک، لکر، جھک، دا چاڑھ، جھاجھو، ہاتھ پانی، تار پانی، سیر، حشوہ، گھمر گھیر، کن، تکیر، ہنک، بیڑائی، ملاوا۔

مچھی دے شکار دے اوزار: گھوڑی، چھ، سانوں، کنڈی، بیہڑ، کھانی، جال۔

16: گھر تے گھر دا کم (سامان):

الف۔ گھر دی وچھڑ: حویلی، حویلی دی اگواڑ یا چھاں، حویلی دا صدر دروازہ (دروازے دے حصے، داب، بھانیاں، دروسال، طاق، چنی، کنڈا، جلی، قبضے، موڑکا)، ڈیڈھی، ویڑھا، وکن، غسل خانہ، طہارت خانہ (ٹٹی خانہ)، بیٹھک، دوساخ/ مہمان خانہ/ بیٹھک، گدام، مال دا بھانا (وگی ساھد)، بکریں بھیڈیں دا بھانا، چوبارہ، کوڈل، چلھا، تنور، گھرانونج، بھیلا (تھاں تکن کیتے)، بالیں دے ترن کیتے کاوڑی، چھچکھل، کوٹھے، برانڈہ، صفہ، پر چھتی، وچھیر۔

ب۔ کوٹھے دا کمام: کابیاں (شتیر)، کڑیاں (بالے)، ڈبے، دوگھیں دے بیرے، ٹھکاں، (چوٹی دیاں)، تھمبے (تھمبے دے حصے، کرسی، تھمبے دی ٹلی، وچ دا حال)، دروازے، کھڑکیاں، روشن دان، الماڑیاں، طنطیل (طنطیل دے حصے، کنگرے، بچھاں)، ممٹی (ممٹی دے حصے، ڈولیاں، تیر، گٹکاں)، دوگھیں، گھرانونج (گھرانونج دے حصے، پرکانڈ، تیر، جھنگاں)، وکی چھت (ٹھکاں، چٹاں کانے دیاں، ترڈے سریے دے)، پکی چھت (گاڈر، پٹھر، ٹٹل، ڈھل)۔

ج۔ کوٹھے دیاں سمتراں: پلنگ، کھٹاں، کھٹولے (کھٹ یا کھٹولے دے حصے، پانجیں، سیرو، پاوے، ووڑ، چھک یا ڈانونی، بکر، پڑنڈی)، پنڈی، ترنگ، ترنگڑیاں، سوزیں، گدیلے، سرہانے، کمبل، لکاراں (وجھے دی اُن دیاں)، ڈے (اٹھ دی جلس دے)، بچھیاں، کھیس، استرے دیاں چادراں، کرسیاں، میزاں، موڑیاں، پھمروانیاں، سنداری (سنداری دے حصے، کھیکاں، بوتھی، پونجھ)، الماریں، رحل، قرآن شریف، پکھے، (وٹی، ہتھی، آلے)، ہتھی (ہتھی دے حصے، پھتا، کنڈے یا ہک، وازنوں، کپڑے دی جھالر تا جھل، جھمکن)، جانماز، مصلیٰ (ٹی دے پترے دا)، چکی (چکی دے حصے، ماتر، پتھر دے پڑ، ہتھی، تھمبا، ماتونی، کلی)، چرکھا (چرکھے دے حصے، ماتز، بیوڑی دیاں دڑے دی یا دھاگے دی، ماھد دھرے، مٹھیاں، ترے، عدد، چمریاں، ڈوری، تیر، لٹھ، ہتھی، ترکلا، پھل، چرم، دا بھلا، بیتی، واش، پونی، تند، ڈوڑی)، اٹیرن (اٹیرن دے حصے، ماتز، بیو، تیلی یا تیر، سلائی، پھوا)، ڈھیرا (ڈھیرے دے حصے، تیلی یا تیر، چرخہ)، ونگھا، گھرانونج (گھرانونج دے تھاں، صوڑے، صوڑیاں، بھانولے، بھانولیاں، چھاپیاں، چھوریاں، چنگھیاں، ڈوہاں وال)، ساٹھ (اسوں سری یا دانے چھانن کیتے)، ماستواں۔

د۔ وڈے حصے دیاں سمتراں: تکا، ہتھی، چیڑ، پمپ (نلکے دے حصے، ہتھی، وچ، سلنڈر، گڑی، ٹھکاں، دوکی، دوال، چیڑی، ونڈ، ولی، قلنز، بوتھی)، ڈونگی پمپ (حصے، موٹر، بیٹری، پمپ، آٹو میٹر)، بالیں دی کاوڑی (چھچکھل)، دتھر، جڑھی، چلھا (حصے، پرکانڈ، چلھے دیاں پانجیں، بوبے)، لوہے دی ترے، جھنگی، چلھو، تنور (حصے، مٹی تے منجال دی بنی ہوئی کلھوٹی، جھالا، تا، گدی، پچھا، موگھی، کنڈا، اسچا)، روٹی (روٹی دے لوازمات، پیڑا، پلیتھن، کنڈ، منجھ، مٹ، پھل)، روٹی دے اقسام (ڈوڈی روٹی، پراٹھا، لساتواں من، ڈوڈھا یا ٹھیری، جوار یا مکئی دا)، بسری، ماہاں ثریت (ثرید) کیتے، پوا، (چنے، چاول، مکئی یا کنگ دا)، بکو، روٹی دے حصے (آ دھل، گیل، جیا، گھا)، واسی روٹی، خمیری روٹی، پتھر تے پکی روٹی، کیا گھا)، گھرانونج پانی دے مٹ تے مٹونیاں رکھن کیتے، بھیلا (زمین وچ پوری ہوئی شاخ دار کاٹھی)، ٹکڑیں دی کوڈل، انجانے کیتے چھپر (چھپر دے حصے، لڑے، لڑیاں، تھونیاں، چھاپے یا چھاشبے یا دھارے، تاگر (اسوں سری دا)، ڈوگی، تھماں)، مال دا بھانا یا وگی ساھد (ساھد دے حصے، کاٹھیں دی آڑی، ترڈے، تاک، بندر (مٹی دی یا کاٹھی دی)، پیوڑ، اڑ، اندلی، پاہ، پھوی، بگو پا، اروڑی، آبلا، ٹلاں، تھونیاں، چھمکی، سیھوں)، بکریں

بھیڑیں دا بھاڑاں (لوہڑا یا لاکڑ)، کھرکا، جالکاں، بیٹ)، غسل خانہ (بیسن، ٹب، فوارہ، ٹوٹیاں، نکاسی کیتے پپ)، طہارت خانہ/ٹی خانہ (کموڈ فلش، کچے مکان کیتے چکا ندھاتے چلیے)، دا لیں دا پلہ، جھوں دا پلہ۔

ر: باورچی خانے دیاں سراں: چلہا، دھوں کش (دھوکش یا چمنی)، ستھر (چھاری)، ستھر کیتے تھدیاں، بھکڑے، یا ترواۂ، پاتری، چترونا، تھال، تسلا یا تاسلا، توا، تھوپی (مٹی دی یا چتر دی)، ٹپ، ٹوکری (تھانویں رکھن کیتے)، دیگڑیاں تے دیگڑے (مختلف سائز دے)، پتیلے (مختلف سائز دے)، مچھیاں یا چنگیراں، چھجا (اٹے کیتے)، دا دھی (مٹی دی، دلٹوئی، کنوئی یا کئی) چھوٹی، وڈی (کاٹھی دی)، پچھے تھالیاں، مٹکریاں، مٹکر (مختلف سائز دے)، گلاس، جگ (مٹی، جست یعنی سلور، سٹیل، دیگ ، ترامے یا چینی دے)، چروہا، چروٹی، توں (مٹی دا یا کٹی دے پتریں دا)، چکوری، پہری، چپاٹیاں (مختلف قسمیں کیتے)، دساکوں، بلقن، چھریاں (مختلف سائز دیاں)، چاقو، کڑچھی، دابڑو (مٹی دا)، مندھاناں، کندھلی، چمٹا، پھونکنی لوہے دی بھاچوکن کیتے، چمچ یا چمچلا، دوری، ڈنڈی یا ڈنڈکی، اکھلی، موہلا، اٹے دا لپ، چاہ دانی، کیتلی، کوپ، پرچاں، پیالے مٹی دے، بھیلیاں مٹی دیاں، ہانڈی، کیکر کپ (کدوکش)، مسالہ دانی (کاٹھی یا پلاسٹک دی) کپڑے تھیلی، مکھی دان، اسپچا، ٹرے، کوزہ (چینی یا ترامے دا)، لوٹا (سلور دا)، گھڑا، لوٹی، نپی، مانجا، گیچی، ہیڑھی، کوندھا، کوندھی، دیگی، ٹوکرا، ٹوکری، مٹی مندھانی (مندھانی دے حصے، جھیلا، وڈی یا تیلی، جوٹا، جوٹے دیاں سنگیاں، مٹھل چھکن، مادھی، اریاں)، مہالی (ڈنڈا، کنگا، کنگا، چر انحال)، مٹی دا مساوا (کھیر جا کپ لکا یعنی وڈی، گھپ دا پائی، بھنی (اوچھ والوڑیا) بوریا، مکھن، چھاپاکسی)، ڈیوا (مٹی دے تیل دایاسری دے تیل دا)، مٹی دے تھاں (جھجھری، وڈولی، وڈلا، لوٹا، لوٹ، وڈہاوی، مکسی، دلٹوئی، جھمرا، جھمری، مٹورا، مٹوری، جھانولی، جھانولا، چاٹی، چٹوری، ٹنی، ٹنڈ، ٹنوی، پیالے، بھیلیاں، ٹھونٹھیاں، کھڑے، کھڑیاں، کوکھڑے، پچھوٹیاں، دوری، اکھلی، منا، پکھی (صراحی)، کونڈا، پاتری، چترونا، دادھی یا کنوئی، تھپہ، گلاس، جھاری، لوٹا، داستان، کنال، کنالی)۔

س: بیٹھک یا مہمان خانہ: صوفہ، کارپٹ یا قالین، پلنگ (سنگل بیڈ)، کرسیاں، میز، گلدستہ، تکراناں، فانوس۔

ش: دوساح: ماچہ، کھٹ، کھٹولے، جلوہ، چھاری یا ستھر، گھڑا لوچ تھلے پانی دے منٹس کیتے، جگ، گلاس، حقہ (حقے دے حصے، حقے دا تل، نڑی، وڈبانا، کوبھل، چیلما، موچ (تماخوں)، اکھا، پانی)، دھواں یا پنج (کچو سے تھاپیاں)۔

ک: گودام: پنڈا (تڑیش دی کھودا)، کھونٹیاں مختلف اناج کیتے (مثلاً کنگ، جوار، باجھری، چنے، اسوں، سرہی وغیرہ) بھوں، مختلف استعمال دیاں کاٹھیاں (کاٹاں، کڑیاں، پچھلے، دکے وغیرہ)۔

ل: ترتھانویں گہنے:

1۔ سر دے گہنے: ٹکا، چندر، تاج، جھمیلا/جھیلوا، متولا، مجھر، سنگھارپٹی، بیچاں، تویذ، مالوی، بودی، دوال بند، کلپ۔

2۔ نک دے گہنے: کنڈی، کنڈا، بوپا، کوکی، نتھ، بولا، دلسر، لونگ، بپ۔

3۔ کن دے گہنے: دوالی، دوالا، چھلکاں، کاٹے، جھمکے، جھائے، جھٹ، کیٹوٹیاں/کیٹیاں، مرکیاں، بندے، بگھوڑ، بیڑو، ٹاپس، بپ، جھاریاں، تسی۔

4۔ متھے دے گہݨے: مندری، چھلا، وچ دھاگا، چھاپ، پچھی، بند، جھنڈا، چھیڑ، آرسی، پونچیاں، مُندرہ۔
5۔ بانہہ دے گہݨے: کنگݨ، چوڑیاں، چوڑا، کڑے، پُھوٹے، بازو بند، دستیاں، پونچیاں، ونگاں، بریسلیٹ، گھڑی، گھڑی چوڑی۔
6۔ ڳل دے گہݨے: زنجیری، لاکٹ، ہسی، گلوبند، ہار، مالھاں، کٹ مالھا، حمیل، دولڑی، تیاسے، ستارہ، چندن ہار، چونکل، تاڑی، روڑی۔
7۔ پیریں دے گہݨے: کڑے، پازیباں، چھلے، رمجھول، ترووڑے، جھانجھراں، پونٹے، گھنگھرو، پُھل، توڑے، جُتی، راوٹ، کھڑکیاں۔
8۔ ہجھیں دا سامان: سونا، چاندی، تراماں، نگ، موتی، ہیرے، گھنگھریاں، چِتے وغیرہ۔

م۔ ویس (لباس، پہناوا):
1۔ ترمتاں دا ویس: قمیض، شمیض، سُتھݨ (شلوار)، کرتی، چولا، چولی (کُرتی)، لہنگا، فراک، بوچھݨ، انگیا (سینے بند)، گھگھرا، گھگھری، برقعہ، چادر، پھکری (ٹوپی)، سلارا، اوڑھنا۔
2۔ مرداں دا ویس: چولا (چولے دے جھے)، گلوبی، بین، باسے، پگھوریاں، بوچھݨ، گھیرا، چاک (لوف)، نگے (چیرے)، پلے (قمیض) (کالر، کفاں، گھیرا، بوجھے (کھیسے)، بگوئی)، سلوار (پائنچے، چادراں، چھتہ، نیفا، آسپت، یا نالا)، چادر، دھوتی (لنگی)، منجھلا (لاچا)، گھیوڑی، چیرا، صافا، پٹکا، پگ، ٹوپی، پگوی، دالڑہ، جنیڈ، کوٹ، ٹائی، صدری (جیکٹ)، کھسہ، بوٹ، جتی، چپل۔
ن۔ ترمتاں دے سنگھار دا سامان: کجل (کجلا)، سرمہ، پوڈر، لالی، مرڑی، چیکارا، مہندی، مساگ، تھوں پالش، مسکارا، مساپ۔

ر۔ اسم صوت

تعریف: صوت دے لغوی معنیٰ "آواز" دے ہن۔ لہٰذا او اسم جیہڑا جو کہیں انسان، کہیں جانور یا کہیں بئی شے دی آواز کوں ظاہر کرے "اسم صوت" اکھیندے۔ مثال دے طور تے میاؤں میاؤں، کائیں کائیں، میں میں، چھم چھم، ٹک ٹک، ٹھک ٹھک وغیرہ۔

بعض اسمائے صوت ایجھیں وی ہن جنہاں کوں کہیں شے دی آواز ظاہر تاں نہیں تھیندی پر او کہیں جانور کوں ترہاوݨ، ہکلݨ یا سڈݨ کیتے استعمال تھیندن۔ مثال دے طور تے ہت ہت، تو تو، شش شش، ہش ہش، ڈڈ، وڈ، ڈڈوڈ وغیرہ۔ اسم صوت دی مزید وضاحت کیتے کجھ نمونے پیش کیتے ویندن۔ جیہڑے ایں طرحاں ہن۔

ا۔ کجھ مصادر جنہیں کوں اسمائے صوت اخذ کیتے ونج سڳدن۔

نوٹ: اے گالھ یاد رکھݨ دی ہے جو ایہ سارے مصادر کوں اسمائے صوت دا تصور تاں ڈتا ونج سڳدے پر لباس تصور کوں لوکیں دا لباس پہناوݨ ذرا مشکل ہے۔ اے گالھ ضرور ہے جو ایہیں مصادر دے حاصل مصدر اسمائے صوت دا تخیل ضرور پیش کریندن جیہڑا اساں محسوس کر سڳدے ہیں۔

مصدر	حاصل مصدر / بطور اسم صوت	وضاحت
اچھکݨ	اچھک	الٹی یا تے کریندیں ہوئیں منہ کنوں نکلݨ آلی اواز
اݙارݨ	اݙار	کہیں پکھی دے اݙردیں ہوئیں اوندے پریں کنوں پیدا تھیوݨ آلی اواز
اولݨ	اولا	کہیں مائی دے اولے دے ویلے مائی کنوں اٹھݨ آلی اواز
اڑاوݨ	اڑاٹ	کہیں دے ٹھکݨ ویلے یا درد کنوں بےزار تھیندیں ہوئیں منہ کنوں نکلݨ آلی اواز، بگاں یا مجھ دے باکݨ دی اواز
اُشکارݨ	اُشکار	کہیں جانوراں کوں خاص طور تے کتے کوں بھڄݨ کیتے اکساوݨ یا ابھارݨ کیتے اختیار کیتا ونڄݨ آلا انداز یا اواز
اگھلاوݨ	اگھلا	اگھلا کریندیں ہوئیں منہ کنوں نکلݨ آلی اواز
بچھالݨ	بچھالت	کتے کوں اواز دے ذریعے بھڄکاوݨ دا ہک انداز
بُربُڑݨ	بُربُڑ	گھوڑے کوں پاݨی پیوݨ تے راغب کرݨ کیتے کڈھی ونڄݨ آلی اواز
بکݨ	بک بک	لایعنی گفتگو کرݨ، غصے دی حالت وچ بُرا بھلا آکھݨ
بُڑکݨ	بُڑکار	منہ ای منہ وچ بُڑ بُڑ کرݨ یا بُرا بھلا آکھݨ
بھاوݨ	بانکھ	بھابھاوݨ کیتے بھوکاں ملن، کہیں کوں مشتعل کرݨ کیتے بول اچی کرݨ
بھجݨ	بھوٹی	بھاڄی کوں بھوٹی یا پیندے ویلے نکلݨ آلی اواز یعنی گھیوا تڑکݨ
بھرکݨ	بھرکاری	اݙرݨ ویلے پکھی دے پریں کنوں ابھرݨ آلی اواز
بھرکݨ	بھرکاٹ	کہیں شے دے بھرکدیں ہوئیں نکلݨ آلی اواز یعنی بھرکݨی یا بجلی دے پکھے دی اواز
بھوکݨ	بھُوک / بھڑکار	بھاہ دے بھڑکݨ دی اواز
بھنکݨ	بھنکار	مکھیں دے بھنکݨ دی اواز
بھونکݨ	بھونک	کتے دے بھونکݨ دی اواز
پھُوکݨ	پھنکاٹ	نانگ دے پھُوکݨ دی اواز
ہاتݨ / ہنکݨ	ہت ہت	ہاتے آدمی دی اواز دے نکلݨ آلی اواز
ہاکݨ	ہنکاٹ	ہاتھو جانوریں ڳاں، ولی اند، بھیݙ یا بکری وغیرہ دے ہاکݨ دی اواز
ہنکاوݨ	ہنکارا	جھنب ویریں دے انکھیں دے ہلاکے کڈھݨ دی اواز

پچکارݨ	پچکاری	ہاں یا کہیں جانور کوں پیار کرݨ ویلے ڈیوݨ یا روکݨ کیتے بچکر ڈیوݨ دی اواز
ٻرکݨ	ٻرکار	مینہ دے کݨیں دے ڈھہݨ یا کہیں درخت دے پھل پھل یا پتریں دے ڈھہݨ دی اواز
ٻڑکݨ	ٻڑکار	بھاتے رکھے ہوئے تھاں وچ کہیں مائع دے اٻلݨ دی اواز
پھوکݨ	پھوک	اٹھ دا مستی وچ آ کرئیں پھو پھو کرݨ
پچکݨ	پچکار	کوئی چیز کھاندیں ہوئیں تھوڑیں کوں ہک ٻے تے مارݨ دی اواز
ٻرڑاوݨ	ٻرڑاٹ	درد یا صدمے دی وجہ کنوں رڑݨ پٹݨ
ٻٹکیجݨ	ٻٹا	کݨیں دے بند تھیوݨ دے بعد سݨیجݨ آلا ازکاٹ
ٻسکݨ	ٻسک	سینے وچ بلغم دے گھر گھر دی آواز
ٻسکݨ	ٻسکار	بھاتے رکھی ہوئی دال دی وچوں آوݨ آلی ٻس ٻس دی اواز
ٻلکݨ	ٻلکار	کیڑیں دے ٻل ٻل کرݨ دی اواز
ٻورݨ	ٻورائی	فرادے کاٹھی چیرݨ یا رندے نال اوندی صفائی کرݨ دی اواز
ٻوکݨ	ٻوک	بکرے دی مستی وچ آ کرئیں زور زور نال ٻوکݨ دی اواز
ٻگھݨ	ٻگھ	شیر دی غصے نال گرجݨ دی اواز
ٻہارݨ	ٻہاری	گھر دے فرش کوں ٻہاری نال صاف کرݨ دی اواز
پٹاخݨ	پٹاخ	پٹاخے دے پھٹݨ دی اواز
پٹخݨ	پٹاخ	کہیں چیز کوں زور نال زمین تے مارݨ دی اواز
پٹݨ	پٹکا	زور زور نال ماتم کرݨ دی اواز
پدݨ	پد	مقعد کنوں زور نال ہوا خارج کرݨ دی اواز
پڑاوݨ	پڑاڑو	صدائے بازگشت
پڑکݨ	پڑکاٹ	پاخانہ کریندیں ہوئیں پڑ پڑ دی اواز
پڑچݨ	پاڑ	کپڑے دے پڑچݨ دی اواز
پڑچݨ	پڑائی/پیڑ	گنے دی ویلنے وچ پڑچݨ دی اواز
پچھݨ	پچکاری	کہیں شے کوں سوئی نال پچھݨ دی اواز
پھوکݨ	پھوک	وست دے زور شور نال مقعد کنوں نکلݨ دی اواز
پھنکݨ	پھنکاٹ	مچھر دی کنیں وچ شور مچاوݨ دی اواز
پھٹݨ	پھٹی	چکی وچ دانے پھٹݨ دی اواز

پھنکݨ	پھنکاری	کاری وچ بچاتے ہوئے پکھی دے پھنکݨ دی اواز
پھنکݨ	پھنکار	نانگیں دے پھنکݨ دی اواز
پھٹݨ	پٹاکا	پھوکنی یا کہیں پٹاخے دے پھٹݨ دی اواز
پھوکݨ	پھوکاری	ذبح کیتے ہوئے پکھی دے پھڑکݨ دی اواز
پھنکارݨ	پھنکاٹ	گھوڑے دا خوشی دی حالت وچ اواز کڈھݨ
پھینٹݨ	پھینٹ	آنڈے دی زردی تے سفیدی کوں زور زور نال پھینٹݨ دی اواز
پھیڑݨ	پھٹیڑ	کہیں شے کوں کٹ پھاٹ کے علیحدہ علیحدہ کریں ہوئیں اٹھݨ آلی اواز
تانورݨ	تانور	چھکݨ دے بعد زور زور نال ساہ گھنݨ دی اواز
تھتلاوݨ	تو تلاپݨ	اڑ اڑ کے الاوݨ
تراݙݨ	تراݙ	ٻاہر دا سق وچ ٻاݙا کرݨ
ترمݨ	ترما	پاݨی دے زمین تے ڈھݨ آلے ہک ہک قطرے دی اواز
تڑݨ	تاڑی	پاݨی وچ تر دیں ہوئیں پیدا تھیوݨ آلی اواز
ترٹݨ	تروڑا	کہیں شے دی ترٹݨ ویلھے پیدا تھیوݨ آلی اواز
تروکݨ	تروکا	تروکا کریندیں ہوئیں پاݨی دی زمین تے ڈھݨ دی اواز
چوکݨ	چوکار	چکنائی دار شے دی بھاتے تڑکݨ دی اواز
چھپݨ	چھاپڑا	چھوٹی چھپڑی، منی چھپڑ یا چھپڑی نال کپڑے وغیرہ چھپݨ ویلھے آوݨ آلی اواز
ٹھنکݨ	ٹھمر	ٹھنکیندیں ہوئیں سینہ کنوں نکلݨ آلی اواز
ٹاپݨ	ٹاپی	زمین کوں کھتی یا ٹوہے نال ٹاپی ڈیندیں ہوئیں اٹھݨ آلی اواز
ٹبھݨ	ٹوبھی	پاݨی وچ کہیں مریندیں ہوئیں یا پاݨی وچ ابالا کریں تھاں بھریندیں ہوئیں آوݨ آلی اواز
ڈرکݨ	ڈرکار	ڈڈو یا ڈڈو دے ڈرکݨ دی اواز
ٹکراوݨ	ٹکر	ݙو شئیں دی ہک ٻئے نال ٹکراوݨ پاروں نکلݨ آلی اواز
ٹھاکݨ	ٹھکار / ٹھاکا	بندوق کنوں گولی نکلݨ دے بعد پیدا تھیوݨ آلی اواز
ٹھلکݨ	ٹھلاء	پاݨی وچ تر دیں یا کہیں شے تے ٹھلدیں ہوئیں پیدا تھیوݨ آلی اواز
ٹھٹھمݨ	ٹھٹھو	جانوریں کوں داغݨ ویلھے لوہے دے گرم اوزار تے جانور دے جسم کنوں اٹھݨ آلی اواز
ٹھونگݨ	ٹھونگ	پکھی دے کہیں شے تے ٹھونگے مارݨ دی اواز
جھاگݨ	جھاگ	پاݨی کوں جھگیندیں ہوئیں آوݨ آلی اواز

جھنجھݨ	جھنجھ	وݨ دے سُکیں شاخیں کوں جھنجھݨ دی اواز
جھریٹݨ	جھریٹ	کہیں شے تے کہیں شے نال جھریٹݨ دی اواز
جھپکݨ	جھپکائی	اٹی جھپیندیں ہوویں ٹنی کنوں آوݨ آلی اواز
جھوورݨ	جھوورٹی	جلدی وچ کنوں اُٹھݨ آلی اواز
چرکݨ	چرکار	کپڑے دے چرکݨ دی اواز
چٹکݨ	چٹکار	کل دے کھاندیں ہوئیں ٹھوڈ تے ٹھوڈ مارݨ دی اواز
چنکݨ	چنکار	ٹاڑی دی اواز، کہیں شے دے ٹرݨ دی اواز پر وٹیں دے ٹکراوݨ دی اواز
چٹخݨ	چوٹ	نشانہ بدھ کریں کہیں شے کوں چٹخݨ دی اواز
چرکݨ	چرکار	سکے پتریں تے ٹرݨ نال پیدا تھیوݨ آلی اواز
چلکݨ	چلکار	ڈھیر سارے چیزیں دا ہک وقت بولݨ
چنگھݨ	چنگھاٹ	تکلیف یا درد دی وجہ کنوں کراہݨ دی اواز
چھوہݨ	چھوہا	بکا چھوہیندیں ہوئیں مونہہ کنوں نکلݨ آلی اواز
چوسݨ	چسکی	چاہ یا دودھ کوں کہیں مانع شے دیاں چسکیاں گھنݨ دی اواز
چنگھݨ	چنگھاٹ	درد یا کہیں ٻئی وجہ نال چنگھݨ یا کراہݨ دی اواز
چھاکݨ	چھنکائی	درختیں دیں شاخیں کوں چھاکݨ سانگے اُٹھݨ آلی اواز
چھنڈکݨ	چھنڈکار	کہیں شے کوں چھنڈکݨ نال پیدا تھیوݨ آلی اواز
چھلکݨ	چھلکی	پاݨی یا کہیں مانع دے چھلکݨ دی اواز
چھپکݨ	چھپکار	پاݨی وچ ترݨ نال اُٹھݨ آلی اواز
چھنکݨ	چھنکار	کہیں شے کوں چھنکاوݨ دی اواز
خرکݨ	خرکار	سیتے ہوئیں ٹھنڈ دی وجہ کنوں خرخر دی اواز، کتے یا جھوٹے دے خرکݨ دی اواز
ڈھکݨ	ڈھکار	کہیں پولی شے اُتے ڈھکݨ دی اواز
ڈکݨ	ڈکی	ڈکے نال کہیں شے کوں جھنجھݨ دی اواز
دھاڑݨ	دھاڑ	شیر دی دھاڑ
ڈھکݨ	ڈھکی	گاں یا مجھ دا یا بھیڑ دا اپݨے بالیں کیتے یا جنسی ملاپ کیتے ہاکݨ
ڈاکݨ	ڈاکی	تے دے مسلسل آوݨ دی اواز
ڈڑاݨ	ڈڑائی	کہیں شے کوں چھوٹے ٹوٹے کرݨ کیتے کُٹݨ دی اواز

زنداݨ	زندائی	کاٹھی تے رندہ چلاوݨ دی اواز
زنگݨ	زنگار	واجے دا ہولیں ہولیں وجݨ یا کہیں دا ہولیں ہولیں آپ خوروا کھاوݨ
رنگݨ	رنگار	کہیں دے ہولیں ہولیں رووݨ یا کہیں مانڄ دے ہولیں ہولیں وسݨ دی اواز
رنگݨ	رنگاٹ	اُٹھ دی دردیلی اواز
روٹھݨ	روݨ	گدڑ دی اواز
ژنگݨ	ژنکار	کہیں شے دے زمین تے ڈھٹھݨ دی اواز
ڈونگݨ	زونکاٹ	ڈھگوں، مجھیں یا کہیں جٹ دے ڈوکݨ دی اواز
سنڑݨ	سنڑ	کہیں کوں آپ دو متوجہ کرݨ کیتے اواز ڈیوݨ
شرکݨ	شرکی	کہیں مانڄ کوں گھٹیں گھٹیں پیوݨ (چسکی لاوݨ) دی اواز
سسکݨ	سسکی	ہولیں ہولیں رووݨ دی اواز
سنکݨ	سنکار	نک صاف کرݨ دی اواز
شوترݨ	شوترا	کہیں مانڄ کوں زوروار چسکی دے ذریعے چھکݨ، اٹھ دا پاݨی پیوݨ
شپکݨ	شپکار	بھادے بھڑکݨ، دیا بھک دے زور زور نال مارݨ یا پاݨی کوں چھچھولݨ دی اواز
پھکارݨ	پھکارا	کہیں کوں دم کریندیں ہوئیں پھوکا مارݨ دی اواز، ٹھڈھا سا بھرݨ
غانکݨ	غانک	کبوتر یا پکھیرو دے ولوݨ مہال غاں غاں کرݨ۔
غٹکݨ	غٹکار	کبوتر دا اوݨی مادہ دے سامݨے غٹر غوں کرݨ۔
غرکݨ	غرکار	کتے دا غصے وچ غراوݨ
غوانکݨ	غوانک	گدڑ دا رووݨ
کانکݨ	کانک	کتے یا کتے دے پلے دی دردیلی اواز
گڑکݨ	گڑکار	کاں، ڈنگر یا کونج دا بولݨ (عام طور تے ڈر دی حالت وچ)
کتݨ	کتائی	چرکھے تے سُتر کتݨ دی اواز
کتڑݨ	کتڑاڑی	کاں یا بھوڑے دے کھل دے کپڑݨ دی اواز
برکݨ	برکار	گھوڑی دی ریں ریں دی اواز
کرٹھݨ	کریٹ	ڈندیں دے کرٹھݨ دی اواز
گوکݨ	گوکار	کہیں شے دے خشکی کریں ٹرݨ یا ٹرک گھیو دے گڑکݨ دی اواز
گوکݨ	گوکار	گاج دے گھڑکݨ یا سنگ دی پٹاکے دا اواز

ککاراں	ککاٹ	گدڑ یا لومڑی دے کوکݨ دی اواز
بکلاوݨ	بکلاء	بچے نال ماں دے چھوٹے وڄ دے دانے ڄُڄ کرݨ یا کاتی دے تیز کرݨ دی اواز
بکاکاوݨ	بکاکار	ٹھمری تے ٹھمری چلاوݨ دی اواز
کوکݨ	کوک	عورتیں دے زور زور نال رووݨ یا کوئل دے کوکݨ دی اواز
کونکݨ	کونک	کتے دے بچے دی دردیلی اواز
کھرچݨ	کھرچائی	کہیں بھاناں کوں کھرچ کھرچ کریں صاف کرݨ دی اواز
کھمبکݨ	کھمبکار	پرانی جتی دے کھمبک کھمبک کرݨ دی اواز
کھٹݨ	کھائی	زمین کوں کہی یا ودھونے نال کھٹݨ دی اواز
کھڑکݨ	کھڑکا	مٹی والوڑݨ دی اواز
کھرلݨ	کھرلائی	کہیں شے کوں کھرل کرݨ دی اواز
گھوکݨ	گھوکار	ڈھولیں دے آپت وچ ٹکراوݨ دی اواز
بھلݨ	بھل	زور زور نال بھلݨ دی اواز
گھنگھسݨ	گھنگھ	گھنگھسݨ دی اواز
گجݨ	گاج	بدلیں دی آپت وچ ٹکراوݨ دی اواز
کھنبکݨ	کھنبکار	مٹی دے کھرکݨ دی اواز
گھرکݨ	گھرکار	چکی دے چلݨ یا ہوں سارے آدمیں دے بولݨ دی اواز
گھرکݨ	گھرکار	بلی دی غصیلی اواز
گھوکݨ	گھوکاٹ	گیرے (فاختہ) دے گھو گھو کرݨ دی اواز
گٹکݨ	گٹکار	کبوتر دے غٹرغوں کرݨ دی اواز
ہنگݨ	ہنکار	جانوریں کوں ہنگݨ ساگے منہ کنوں کڈھی ونڄݨ آلی اواز
لپݨ	لپکار	بھت یا کھچڑی کوں ہتھ نال جلدی جلدی کھاوݨ دی اواز
لرکݨ	لرک	ہوا دے ہوگیں چلݨ دی اواز
لکݨ	لاک	کتے یا بلی دے کہیں شے کوں چٹݨ یا لگݨ دی اواز
لوݨ	لو	کاں یا چڑیں دا لوݨ
لیبݨ	لیا	گھیڑ یا ہوݨ آلے جانوریں دے بچڑیں دا ماء دے تھݨیں کنوں کھیر پیوݨ
ماجݨ	منجائی	ٹھاٹوریں دے ماجݨ دی اواز

غُرّاݨ	غُرّاٹا	جانداریں دے غُرّاݨ دی اواز
مرکݨ	مرکار	ہولیں ہولیں مُسکا کرئیں کھِلا کرݨ
میاکݨ	میاک	بلّی دی اواز
بُھمݨ	بُھمکار	ہولیں ہولیں روݨ دی اواز
بھنبھݨ	بھنبھ	بھنبھݨ دی اواز
ٹوکݨ	ٹوک	عورتیں دانت تے ہونٹھ ست کرئیں ہولیں ہولیں روݨ۔
ڈاہرݨ	ڈہر	جانوریں دی مادہ دا نر دے ملاپ کیتے ہاکݨ
وجݨ	وجکار	ڈھول یا کہیں ساز دے وجݨ دی اواز
وَسݨ	وَسوہا	بارش دے وَسݨ دی اواز
داوڑݨ	داوڑا	مٹی دے کھیر کیجیڑ دی اواز
پِڑکݨ	پِڑک	وچھی یا وچھے دا ڈاچی ما کوں ڈیکھ کرئیں ہاکݨ
ہُرکݨ	ہُرک	مادہ جانور دا اپݨے بچّل کوں ڈیکھ کرئیں اواز ڈیوݨ
ہوڑݨ	ہُوڑائی	ہِکی دے بچھڑیے چڑیں کوں گھور دھا کرݨ کیتے ٹولا دی ہوڑے دی اواز
ہوکݨ	ہوکّی	سادہ دے بچّل دے وجݨ دی اواز
ہونگݨ	ہنگاٹ	منہ کوں درد بھری اواز کڈھݨ یا کھاوݨ دی اواز
ٹھوکݨ	ٹھکاٹ	ہانگ دی اواز، تیز مرچیں آلی شے کھاوݨ دے بعد منہ کوں کھلھاݨ آلی اواز
کرلاوݨ	کرلاٹ	کونج دی اواز، درد بھرے انداز وچ روݨ دی اواز۔

2۔ کجھ اسمائے صوت جنہیں دے اظہار کیتے کوئی نہ کوئی مصدر موجود ہوندے یا وت اوہیں وچ ہر اواز دے مترادف کوئی نہ کوئی مصدر گولیا ونج سگدے جیویں جو:

جانداریں دے حرکات	مصدر	جانداریں دے حرکات	مصدر
اٹھ دی مستی وچ اواز	بُڑکݨ	اٹھ دی درد بھری اواز	رِنگݨ
اٹھ دی درد بھری اواز	زرݨ	اٹھ دی درد بھری اواز	بڑڑاوݨ
اٹھ دا پاݨی پیوݨ	سُوترݨ	اٹھ کوں ہنکݨ	ہنگارݨ
اٹھ دا پاݨی پیوݨ دے بعد	پھنڈکݨ	بکری دا بچے وچھے بولݨ	بیکݨ
بکری کوں سڈݨ کیتے	ڈنکارݨ	بکری / بھیڈ دے بچّل دا بولݨ	میکݨ
گاں یا اٹھ دا بولݨ	ہاکݨ	گاں دی اواز نر دے ملاپ کیتے	ڈھکݨ

ڈاندا مستی وچ بولن	ترلاون	ڈاند کوں سوڑان کیتے	ہنگلن
ڈاند کوں سوڑان کیتے	ہشکارن	کھوتے دا بولن	رینگن
گھوڑے دی اواز	ہنکن	گدڑاں دا بولن	چینکن
کتے دی اواز	بھونکن	کتے دی غصیلی اواز	غرکن
کتے دی غصیلی اواز	غورکن	کتے دی اواز رات دے وقت	روونڑ
کتے کوں کہیں دے پچھوں لاون کیتے	چھاہن یا	کتے کوں کہیں دے پچھوں لاون کیتے	ہشکارن
	بچھالن		
کتے دا لک دے اگوں پچھوں اوں کڈھن	کوسن	کتے دے پلے دا بولن	کونکن
کتے یا کتے دے پلے دی دردیلی اواز	کانکن	کتے یا کتے دے پلے دی دردیلی اواز	کوکن
کہیں جانور دے بچے دی ما کوں ڈیکھن دے بعد اواز	بڑکن	ما دے بچے کوں ڈیکھن دے بعد	بڑکن
آتھر ڈاندا آتھر ڈاند کوں ڈیکھن	بڑکن	تیتر دا بولن	تراکن
سیہڑے دا بولن	چنگن	کبوتر دا بولن	پھٹکن
کوئل دا بولن	کوکن	نانگ دی اواز	شوکن
چڑے دا بولن	چھوکن	کیڑمیں دی اواز	چٹکن
بھنبھر دی اواز	بھنکن	بلیرے دا مستی وچ بولن	پھناخن
ہاتھی دی اواز	چنگھاڑن	مور دی بولی	چھنکارن
جانوریں کوں ہنکلن	ہکلن	بلی دا بولن	میاکن
بلی دے مار کھاون دے بعد دی اواز	چیکن	بلبل دی اواز	چہکن
لومبڑی دا بولن	کہکن	گدڑ دی اواز رات دے ویلھے	ٹھواکن
گدڑ دی اواز رات دے ویلھے	ہواکن	شیر دی مستی دی اواز	پھکن
شیر دے غصے دی اواز	ترلاون	شیر دے غصے دی اواز	دھاڑن
بندر یا بھولوں دی اواز	غرکن	بندر یا بھولوں دی اواز	غرغراون
کونج دا بولن	کرلاون	آتھر ڈاندا گاں کوں ڈیکھ کرمیں	بڑکن
کاں دا بولن	کڑکن	کاں دا بولن	لوون
چڑیمیں دے ٹولھر دا بولن	چہلکن	چڑیمیں دے ٹولھر دا بولن	چرکن۔

گیرے (فاختہ) دا بولن	گھوکن	مکھیں دی مشترکہ اواز	بھنکن
ڈھگیوں دی اواز	ڈڑکن	ڈڈو دی اواز	ٹرکن
ڈیڈر دا بولن	ٹراون	تیتر دی بولی	تلیاون
درکھان پکھی (ہد ہد) دی بولی	ٹھکورن	درکھان پکھی (ہد ہد) دی بولی	ٹھنگورن
کھاندے ویلے تھوتھ تے تھوڑ مارن	پچکاون	جانوریں دا ہترن	ٹھرکن
گڈھ حالی یا گھوڑے کوں ہنکن	ڈچکن	سلو دی اواز	بھنکن
منہ وچ ہولیں ہولیں الاون	بڑکن	ماتم کرن	پٹن
رووݨ دی آخری حد	ڈسکن	رووݨ دی آخری حد	سسکن
اچی اواز نال رووݨ	ہاکن	اچی اواز نال رووݨ	توکن
بخار وچ ہمکن	ہونگن	ہولیں ہولیں بولن	گھنگھنکن
بال دا ماء دے تھݨیں کوں چوسݨ	چچکن	بہت تھکیں نال کھاون	لچکن
بال یا مال کوں پیار کرن	پچکارن	کہیں جانور کوں پیار نال روکن	پچکارن
بالیں دا ہترن	قرکن	رنڈ دا بالیں وچ شر کرن	ہکر کرن
بھگے دا بوہا مارن	بلوسن	بھگے دا بوہا مارن	بلوسن
دم کرن	ٹھکارن	ہولیں ہولیں ٹرن یا پیر گھسا کے ٹرن	گھیسکن
ساہ دا چھوٹن	ہوکن	یاوہ گوئی کرن	بکن
یاوہ گوئی کرن	لوون	شر نال بولن	گھاون
سنگھ صاف کرن	کھنگھورن	سنگھ صاف کرن	کھنگھارن
بال دا کھلن	کلکارن	ہانی کرن	ہمکیکن
پانی دا قطرہ قطرہ ڈھون	ٹپکن	لکنت نال بولن	تھتھلاون

بے جان شیں دی اواز	مصدر	بے جان شیں دی اواز	مصدر
چوڑیں دی اواز	چھنکن	چھڑ دے ٹکراون دی اواز	کھڑکن
چھت کوں قطرہ قطرہ پانی دے ڈھون دی اواز	ترمن	ڈھول یا کہیں ساز دی اواز	وجن
پانی دا ہولیں ہولیں وہن	رڑھن	بھاڑ دے شعلیں دی اواز	بھڑکن
چکی دی اواز	گھرکن	مٹی دے کھڑکن دی اواز	کھڑکن

مینہ دی اواز	وسن	کھیں (پہاڑی پانی) دی اواز	وہن
پتھریں دے وڈن کنوں پہریں دے کرن دی اواز	پڑکن	لسی دا ولوڑن	رڑکن
گھیو یا تیل دا گرم تھیون	چڑکن	بھاجی کوں وانگ لاون	چھنکاون
تھاں کوں کھڑ چاون دی اواز	آکوڑن	گھوڑے دے ہنسن دی اواز	ہنکارن
گھوڑے دے ہنکن دی اواز	ہنکن	صدائے بازگشت	پڑانڑن
آندریں دے قل ہو واللہ پڑھن دی اواز	گڑکن	بال دے ہولیں ہولیں رووݨ دی اواز	لِلھاون
ڈندیں کوں ہک بئے تے رگڑن	کڑکاون	ڈندیں کوں ہک بئے تے رگڑن	کرکاون
تسبیح دی اواز	جھکن	کنبھار دا تھانویں کوں گھڑن	تھپن
کپڑیں کوں تھپکی نال کٹن	تھپن	کہیں شے دی زمین تے ڈھیون دی اواز	ڈھمکن
پاݨا تے دی اواز	پھوکن	پانی وچ ٹرن یا چپو چلاون دی اواز	چھپکن
پانی وچ ٹرن یا چپو چلاون دی اواز	چھپکن	مقعد کنوں خارج تھیون آلی ہوا دی اواز	پدن
ہوا دا ہولیں چلن	سرکن	چکی دے پڑیں کو کھوہرا کرن	ہوڑن
مینہ دی پھوہار دا وسن	کِنکن	جتے دا بولن	کڑکن
ٹھٹھار دا تھانویں تے چوٹاں مارن	ٹھکارن	کپڑیں سکھیں ولاوݨ	تھپن
جے سکھے دا چلن	گھوکن	تھپڑ دی اواز	چٹاخن

3۔ کہیں جاندار یا بے جان شئے دی اواز نال منسوب اسمائے صوت:

اسم صوت	جانداروااں	اسم صوت	جانداروااں
اوں آں، اوں آں	بچے چھے بال دے رووݨ دی اواز	آغوں، آغوں	کھیر پیاک بال دی بولی
ہاں، ہاں	گاں یا مجھی دے وچھے دی اواز	بھاں، بھاں	ڈاند دی اواز
ہُو، ہُو	مست اُٹھ دی اواز	آں، آں	بار لدے چڈے اُٹھ دی اواز
بھوں بھوں	مکھیں دے اڈݨ دی اواز	ٹاں، ٹاں یا ٹوں ٹوں	کتے دے پلے دی مار کھاون دی اواز
ڈر، ڈر	ڈڈو دی اواز	ٹراں، ٹراں	ڈیڈر دی اواز
میں میں یا ٹائیں ٹائیں	طوطے دی اواز	چوں، چوں	چوہے یا چڑیے دی اواز
بھیں بھیں	بچُی دی اواز	چڑ چڑ	ہوں سارتیں چڑیاں دی اکٹھی اواز
شوں شوں	ناگ دی اواز	کاں کاں	کاں دی اواز
کھوں کھوں	کتے دی وریلی اواز	ٹُک ٹُک	ککڑو دی بولی

ککڑوں کوں	ککڑ دی بولی	میں، میں	بکری تے بکری دے لیلے دی اواز
ہاہا یا کھی کھی	آدمیں دے کھلݨ دی اواز	ٹوں ٹوں، کھی کھی، چی چی	بندر دی اواز
غٹرغوں	کبوتر دی اواز	چیں چیں	چوہے دی اواز
گڑگڑ	ہونگیں ہونگیں الاوݨ	شاں شوں	الو دی اواز
چچے چچے	ڈھگیں کوں پاݨی پیاوݨ کیتے	ہم ہم	ڈھنڈ کوں ہکلݨ کیتے
اوئی اوئی	درد دے اظہار دا انداز	ہاہا یا ہاں ہاں	بھیڈ دی بولی
تے تے	کتے کوں ہکلݨ کیتے	دھر دھر	کتے کوں ہکلݨ کیتے
ٹرٹر	ذبح تھیوݨ آلے جانور دے گل کنوں نکلݨ آلی اواز	چھ چھ چھنے	بکری کوں سڈݨ کیتے
آوے، آوے	گاں، بھیڈ، اٹھ وغیرہ کوں سڈݨ کیتے	واہ، واہ	واہ یا شاباش ڈیوݨ دا انداز
میاؤں میاؤں	ٻلی دی بولی	ہن ہن	گھوڑے دی بولی
گو، گو	کڑک ککڑ دی بولی	کو، کو	کوئل دی بولی
پی، پی	پپیہے دی بولی	آچھیں	آدمی دے چھکݨ دی اواز
بھر ___ بھر	چڑیں دی اڈاری دی اواز	کرٹ کرٹ	چوہے دی چیز کوں کترݨ دی اواز
ڈھینچوں، ڈھینچوں	گڈھاں دی بولی	پھو پھو	تتی شے کوں ٹھارݨ کیتے
غوں غو	بکھے ویلے آندریں دی اواز	ووئے ووئے ٹھوئے ٹھوئے	اٹھ کوں پاݨی پیاوݨ کیتے
غواں غواں	گدڑ دی بولی	بھر ___ بھر	بٹیرے دی اڈاری دا انداز
توتو	کتے کوں سڈݨ کیتے	ٹراں ٹراں	ڈوڈکاں (کالا کاں) دی بولی
ٹروں ٹروں	ہدہد دی بولی	پٹ پٹ	بٹیرے دی بولی
ووٹی ووٹی	سہڑے دی بولی	گھگھو گھگھو	گیرے (فاختہ) دی اواز
ٹوں ٹوں	بچے دی اواز	ٹوپ ٹوں	بھونر دی اواز
کراں کراں	کونج دی اواز	ٹچ ٹچ	بال یا مال کوں پیار کرݨ کیتے
ٹرٹر	ڈھگیں دے ہترݨ دی اواز	تے، تے	ڈاندیں دی جوڑی کوں ٹورݨ کیتے
دھت دھت	ڈھگیں کوں ہکلݨ کیتے	میاؤں، ماؤں	جنگلی ٻلے دی اواز
ٹرٹر	نندر وچ خراٹے مارݨ	ٹکوی، ٹکوی	ٹکلو کوں ہکلݨ کیتے
ڈو ڈو	کاں کوں ہکلݨ کیتے	ہش ہش	اٹھ کوں بہاوݨ کیتے

چھن چھن	ڈکاں ترڑ دو کٹ دا اوچکار	بھر بھر	چڑیں کوں ہکلن کیتے
پش پش	بلی کوں ہکلن کیتے	پشو پشو	بلی کوں سڈن کیتے
دھک دھک	دل دی دھڑکن	ریں ریں	چھوٹے بال دے رووݨ دی اواز

اسم صوت	بے جان شے دا ناں	اسم صوت	بے جان شے دا ناں
ٹھو ٹھو	داڑھی دے پٹ کرن دی اواز	گو گو	وݨ دے لڑ دا ترٹ کے ڈھہن
تڑاخ	تھپڑ دی اواز	ٹک ٹک	گھڑی دے چلن دی اواز
ٹھک ٹھک	تانی ٹُٹن دی اواز	ٹھا ٹھا	بندوق یا گولا چلن دی اواز
کھٹ کھٹ	دروازہ کھڑکن دی اواز	ٹھس	پستول چلن دی اواز
چھم چھم	مینہ وسن دی اواز	ریں ریں	کھوہ دا چلن
چڑ ویں مڑ ویں	چم دی جتی دا چیکار	چھن چھن	تلوار دا چلن
پھچھ پھچھ	گھڑے دا چیکار	سائیں سائیں	تیز ہوا دا چلن
ٹھاں ٹھاں	واجے دی اواز	کریٹ کریٹ	ڈندیں کوں کہیں شے نال رگڑن
چھن چھن	بھانڈے چھنکن دی اواز	ٹن ٹن	گھڑیال یا سکول دی گھنٹی دا وجن
شو شو سی سی	تکھی مرچاں لگن دے بعد	گڑ گڑ	کاٹھ دے منجے تلے کپڑیں دا چیکار
کڑچ کڑچ	مالی دی قینچی چلن دی اواز	چھن چھن	ونگیں دا چیکار
دھم دھم	نقارے دا چیکار	ٹھک ٹھک	کھوہ دے وساتوریں یا تھاکن دا چیکار
پھڑ پھڑ	کپڑے دے پھٹن دی اواز	گو گو	حقے دا چیکار
غڑ غو	گاج دا گجن	بجھ بجھ	گھڑی (صراحی) وچوں پانی دا ڈھلن
گھڑ گھڑ	بجلی دا چلن	چھک پڑ چھک پڑ	پولیس دی وسل دی اواز
کھپ کھپ	کتی دا بھبکار	چھک چھکا چھک	ریل دے پٹڑی تے چلن دی اواز
رم جھم / رکن جھن	ہلکی بارش دی اواز	ٹن ٹن	بکری دی ٹلی دی اواز
گھن گھن	مچھر دے ٹُل دا چیکار	کھٹ کھٹ	سلائی مشین دی اواز
فر فر	بجلی دے پکھے چلن دی اواز	ڈگیں ڈگیں	ڈھول دا چیکار
ٹپ ٹپ	سلیپراں نال ٹرن دی اواز	چھن چھن	پازیب دی اواز
چھک چھک	ریل دے انجن دی اواز	ٹھاڑن	توپ دے چلن دی اواز

گھوں گھوں	چرخے دی اواز	ٹپ ٹپ	چھت یا چھپر دے ترمݨ دی اواز
ٹُہ ٹُہ	آدمی دا پاخانہ کرݨ ویلھے دی اواز	غپ غپ	پاݨی وچ ٹرݨ دی اواز
ڑپ ڑپ	جتی نال مارݨ دی اواز	ٹھپ ڑپ	روٹی ٹھپݨ دی اواز

ک ــــ اسم جنس

خالق کون و مکاں دنیا دے ہست و بود وچ جیہڑی شے دی پیدا کیتی ہے اوندی متضاد جنس وی نال نال پیدا کر ڈتی ہے۔ جنس دا اے تضاد جتھاں رنگینی کائنات دا سبب بݨے اتھاں اے وجہ تناسل وی بݨے۔ تناسل والے عنصر نہ صرف انسانیں، حیوانیں تے پرندیں (پکھیں) وچ پاتا ویندے بلکہ نباتات دی سرشت وچ وی اے عنصر موجود ہے۔ بالفاظ دیگر کائنات دی ہر مخلوق وچ جنسیت دی بنیاد تے نر تے مادہ دا فرق موجود ہے۔

گرائمر دی زبان وچ نر کوں مذکر تے مادہ کوں مونث آکھیا ویندے۔ سرائیکی زبان وچ حیوانات، نباتات تے انسانیں (یعنی تمام ذی روح) کوں علاوہ بعض جمادات تے بے جان اشیاء وچ وی نر تے مادہ دی تفریق کیتی ویندی ہے۔ بعض دھاتیں مثلاً لوہا، سونا، پارہ، تانبا تے جست وغیرہ کوں مذکر تے چاندی، قلعی، گندھک وغیرہ کوں مونث سݙیا ویندے۔ ایویں ای بعض بے جان اشیاء جیویں جو کرسی، میز، کھڑکی، آری، دواتری، کنگھی، مدھاݨی تے پاتری وغیرہ کوں مونث تے بعض اشیاء جیویں جو پکھا، کھڑا، رسہ، لوٹا، سوٹا تے سوتا وغیرہ کوں مذکر دے طور تے ورتیا ویندے۔

بعض اسماء انجھیں وی ہن جنھیں وچوں ہر دو جنسیں (مذکر تے مونث) دا مفہوم پاتا ویندے۔ خصوصاً بے جان یا غیر ذی روح اشیاء دی تذکیر و تانیث مستقل بنیادیں تے نہیں کیتی ونڄ سڳدی۔ بے جان یا غیر ذی روح شئیں بے شک نر یا مادہ نہیں ہوندیاں تاں وت او چھوٹیاں، وݙیاں، ہلکیاں یا بھاریاں ضرور ہوندن۔ لہذا جنسی طور تے اشیاء کوں چار قسمیں (مذکر، مونث، جنس مشترک یا عام تے جنس غیر ذی روح وچ ونڈیا ونڄ سڳدے)

اے ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو جانداریں (انسان، حیوان تے نباتات) دی تذکیر و تانیث بے جان اشیاء دی تذکیر و تانیث کنوں سوکھی ہوندی ہے۔ اردو زبان دے اکثر اسماء سنسکرت تے ہندی دے اسماء دی پیروی کریندن۔ پر انہیں دے متعلق کوئی مقررہ تے یقینی اصول پیش نہیں کیتے ونڄ سڳدے۔ سرائیکی زبان دے ماخذ اردو زبان دے ماخذیں کنوں وکھرے وی ہن تے مختلف وی۔ سرائیکی زبان دے اسماء دی تذکیر و تانیث ہووے یا واحد جمع ہووݨ انہیں دا اثر سرائیکی دے اسمائے صفت تے افعال تے وی پوندے۔ ایں واسطے سب توں پہلوں اتھاں سرائیکی زبان وچ تذکیر و تانیث دے خالص سرائیکی اصول بیان کیتے ویندن تاں جو سرائیکی زبان دی وسعت دا اندازہ کیتا ونڄ سڳے۔

۱۔ سرائیکی اسمائے مذکر دے اخیر لے حرف علت توں پہلے آوݨ آلے حرف علت تے عموماً پیش یا زبر ہوندی ہے تے انہیں اسمائے مذکر کوں اسمائے مونث بݨاوݨ سانگے انہیں دے پیش یا زبر کوں زیر نال بدل ڈتا ویندے:

مذکر	مونث	معنی	مذکر	مونث	معنی
بوڑھ	بوڑھ	بوڑھی، پیر فرتوت	نچھل	نچھل	لڑائی بھڑائی میں آنے والی
بسوکو	بسوکو	بے حوصلہ	بھنگل	بھنگل	شکست خوردہ
بھیرکو	بھیرکو	بھگوڑی	پڑجھو	پڑجھو	بوڑھی
پاتول	پاتول	دبلی پتلی	پچھادھڑ	پچھادھڑ	مغرب کی باسی
بھڑاکل	بھڑاکل	جھگڑالو	بھنورکو	بھنورکو	ٹوٹی ہوئی ٹوٹ جانے والی
پھراکل	پھراکل	زبان سے مکر جانے والی	بھنجڑر	بھنجڑر	ذبح کی جانے والی گائے / بھینس
تاول	تاول	تند و ترش، تیز مزاج	ترچل	ترچل	پتلی کمر والی

2۔ مصادر کوں ”ن“ آلے مذکر تے مونث بݨوے ونجیں مصادر کوں اسم فاعل وی بݨ پر مونث اسم فاعل انھیں بن جنہیں دے آخر وچ ”ن“ آندی ہے تے مصدر کوں پہلے حرف تے زیر ہوندی ہے:

مصدر	مذکر	مونث	معنی
اٹیرن	اٹیرو	اٹیرن	بڑپ کرنے والی
ارواسن	ارواسی	ارواسن	فریادی
پنڑکن	پنڑکو	پنڑکن	بڑبڑانے والی
بھوکن	بھوکی	بھوکن	بکواس کرنے والی
پکارن	پکارا	پکارن	پکارنے والی
ترون	تروٹی	ترون	سستی کرنے والی
ڈوالن	ڈوالا	ڈوالن	دیوالیہ، نادہندہ
کاڈھن	کاڈھی	کاڈھن	شادی پر بلائی ہوئی

3۔ مصادر دے انھیں حاصل مصدر بݨدے جو ”ن“ تے مکدن تے ”ن“ کوں پہلے حرف تے زیر ہوندی ہے عموماً مونث شمار تھیندن:

مصدر	حاصل مصدر	معنی	مصدر	حاصل مصدر	معنی
آبھرن	آبھرن	تیج	اڈاݨ	اڈاݨ	جھونپڑی کا ڈھانچہ
پچھن	ولن	خارش، کھجلی	پوچن	پوچن	پوچی، صفائی
بھٹکن	بھٹکن	تڑپ، در گردانی	پھسلن	پھسلن	پھسلن، کیچڑ

ٹیکݨ	ٹیکوݨ	سہارا دیݨ والی لکڑی	ٹُھڈھݨ	ٹُھڈھݨ	ہچا کچا کھاوݨ
جھاڳݨ	جھاڳݨ	پایاب پاݨی	جھڳݨ	جھڳݨ	دی لوہے کا آلہ
چھکݨ	چھکݨ	مندھاݨی کی رسی	الھݨ	الھݨ	خلش ضمیر کی لرزش
بھڑکݨ	بھڑکݨ	جلݨ	بھجݨ	بھجݨ	پیچ درپیچ
تِلکݨ	تِلکݨ	پھسلݨ	ٹنگݨ	ٹنگݨ	ٹنگݨی (برتن لٹکانے کیلئے)
جلݨ	جلݨ	جلݨ	تجلسݨ	تجلسݨ	دکھ، جنجالے مصیبت

4۔ مصادر کوں "ݨ" آلے کجھ اجھیں حاصل مصدر جنہیں دے اخیر وچ "ٹی" آندی ہے بطور مونث استعمال تھیندن ۔ جیڑھاں جو انہیں وچوں بعض حاصل مصدر اجھیں وی ہن جنہیں دے اخیر وچ "ٹاں" واو دھار کرکے انہیں کوں بطور مذکر ورتیا ویندے:

مصدر	مذکر حاصل مصدر	مونث حاصل مصدر	معنی	مصدر	مذکر حاصل مصدر	مونث حاصل مصدر	معنی
آوݨ	آوݨاں	آوݨی	آمد	اَکݨ	اکݨاں	اَکݨی	اکتاہٹ
بھاوݨ	بھاوݨاں	بھاوݨی	پسندیدہ	ٹِکݨ	ٹِکݨاں	ٹِکݨی	قرار اختیار کرنے والی
پرچاوݨ	پرچاوݨاں	پرچاوݨی	تعزیت	پیوݨ	پیوݨاں	پیوݨی	پیائی
تکݨ	تکݨاں	تکݨی	انتظار	آڈھݨ	آڈھݨاں	آڈھݨی	مالش
اَٹکݨ	اٹکݨاں	اٹکݨی	رکاوٹ	اُٹھݨ	اٹھݨاں	اٹھݨی	اٹھان
اَکھݨ	اَکھݨاں	اَکھݨی	صفائی	الاوݨ	الاوݨاں	الاوݨی	بول چال

5۔ کجھ اجھیں مصادر جنہیں دے حاصل مصدر دے اخیر وچ "اٹ" آندے تے او مذکر شمار کیتے ویندن۔

مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر
بھڑکݨ	بھڑکاٹ	چڑکݨ	چڑکاٹ	پھڑکݨ	پھڑکاٹ
ٹھوکݨ	ٹھکاٹ	گڑلاوݨ	گڑلاٹ	کڑکݨ	کڑکاٹ
کھسکݨ	کھسکاٹ	گھمرکݨ	گھمرکاٹ	ٹوکݨ	ٹکاٹ
منگاوݨ	منگاٹ	بڑڑاوݨ	بڑڑاٹ	بھڑکݨ	بھڑکاٹ
بھاکݨ	بکاٹ	پھڑکݨ	پھڑکاٹ	چڑکݨ	چڑکاٹ

6۔ کجھ اجھیں لوظ جنہیں دے اخیر وچ "ار" آندے تے او مونث ہوندن:

لوظ	معنی	لوظ	معنی	لوظ	معنی
اُڈار	اڑان	اُلار	جھکاؤ	بھرکار	گردش

پھٹکار	لعنت ملامت	بھکار	بھائی	جھلار	تالاب یا دریا کے کنارے رہٹ
		سنکار	مارکٹائی	ہنسکار	زخم کی خرخراہٹ
پھڑکار	اچھل کود	پچکار	مارپیٹ	ٹھکار	[illegible]
چھنکار	جھلمل	چمکار	جھلمل	چھنکار	پائل کی آواز

7۔ کجھ اجھیں لوظ جنہیں دے اخیر وچ "ار" آندے تے اوہ مذکر ہوندن:

لوظ	معنیٰ	لوظ	معنیٰ	لوظ	معنیٰ
اُبھار	فراز	انگار	انگارا	اُدھار	قرض
ٹھار	بازار	ٹُھکار	ابال	ٹُھکار	پیٹ کی گڑگڑاہٹ
پھنکار	کیڑوں کا کلبلانا	پرستار	پجاری	پھٹکار	پھڑپھڑاہٹ
پھڑکار	تڑپ	تھرکار	کپکپاہٹ	چرکار	کپڑے کے پھٹنے کی آواز
اُبھار	زمین کا ابھار	اُسکار	اکساہٹ	اندھار	طوفان
ہنسکار	ہانڈی کا ابال	پوار	پاؤں کا ایک حصہ	بھڑکار	شعلوں کی آواز
ٹھمکار	رقص	ٹھڈکار	تنگ مزاجی	ٹھکار	پچھتاوا

8۔ کجھ اجھیں اسمائے مذکر جنہیں دے اخیر وچ "ن" آندی ہے تے انہیں دے مونث کائنی ہوندے:

لوظ	معنیٰ	لوظ	معنیٰ
اوڈھن	چادر، کپڑا، پچھتاوا	پاڑن	اپڑن
ٹوپن	سر کا اوپر والا حصہ، گنجا سر	ڈھکن	ڈھکنا
ڈمن	سرپوش، بدذات آدمی	دکھن	جنوب کی ہوا
شلوان	گھٹنوں کا ورم	مکھن	مکھن
بامن	برہمن، ہندوؤں کی اعلیٰ نسل	پلیتھن	خشکہ (خشک آٹا)
پھٹکن	موٹرسائیکل	ڈھکن	ڈھکنا

9۔ کجھ اسمائے مونث جنہیں دے اخیر وچ "ن" آندی ہے تے انہیں دے مذکر کائنی ہوندے تے ان کنوں پہلوں آون
آلے حرف علّی دے پچھوں زیر ہوندی ہے۔

لوظ	معنیٰ	لوظ	معنیٰ
آمدن	آمدنی، آ جانا یا آنے کی توقع ہونا	بھن	ڈولفن، دریائی عورت
اُرن	لوہے کا سندان	پاہن	حوصلہ، اوسان، گنہگار عورت

بھوتڑن	سور کی مادہ، ڈولیدہ عورت	پلٹن	فوج کا پیادہ دستہ
نچڑن	پانی کے بہاؤ کا راستہ	جھنگن	دہی بلونے کا آلہ
چنن	صندل کی لکڑی، چندن	گھمرن	گوندھے ہوئے آٹے کا تھال
تھلین	پچھا، کنویں کے آر پار رکھی ہوئی لٹھ	چوکن	وہ لکڑی جس سے برتن میں کوئی چیز بھری جائے

10۔ کجھ اسمائے مونث جنہیں دے اخیر وچ "ٹی" آندی ہے انہیں دے مذکر کینی ہوندے:

اسمائے مونث	معنی	اسمائے مونث	معنی
پھراٹی	قلابازی	بھرٹی	چرخی
بھرکٹی	بچوں کے لئے کاغذ کا کھلونا	ٹوٹی	سر کے اوپر والا حصہ
ٹوشی	چوٹی	جگاٹی	ہمراز
جھنڈٹی	پچھا	پرچاوٹی	تعزیت
پونٹی	کپاس کا گولا	تانٹی	کھڈی کا کپڑا
تھوکٹی	سردی سے کپکپی طاری ہونا	چچٹی	چٹنی
پوٹھی	بکری کی ابتداء	بھٹی	بستی، چھوٹا سا گاؤں

11۔ کجھ اسمائے مونث جنہیں دے اخیر وچ "انڈ" آندے تے انہیں دے مذکر کائینی ہوندے:

لوظ	معنی	لوظ	معنی	لوظ	معنی
اُپڑانڈ	پہنچ	اگھوانڈ	ہراول، راہنمائی	اڑانڈ	رکاوٹ، الجھاؤ
بگوانڈ	سفیدی	اُڑانڈ	زیادہ تول، جھکاؤ	بھوانڈ	لڑائی
پتڑانڈ	چراگاہ	آکانڈ	چبھن، خلش	سڑانڈ	تعفن
گھوانڈ	رکاوٹ	تھانڈ	پسند	سُغرانڈ	بکری مینے کی طرح
بکھوانڈ	شرارت	رانڈ	کھیل	لوانڈ/ بھوانڈ	لڑائی

12۔ اسمائے صفت کنوں بݨن آلے اسمائے کیفیت جیہڑے جو "پ" تے مکدن تے مذکر شمار تھیندن:

اسمائے کیفیت	معنی	اسمائے کیفیت	معنی
اُپرپ	اجنبیت	اندھپ	اندھاپن
چڑپ	چڑچڑاپن	ڈاڈھپ	زیادتی، ظلم
سیاݨپ	دانائی	سگھڑپ	سلیقہ مندی
کوجھڑپ	بدصورتی	کھندرپ	کینہ پروری

ٹھپ	موٹاپن	کچپ	کچاپن، وعدہ خلافی
پھروپ	چٹ چڑاپن، ملاوٹ، پیار	ڈنگپ	ٹیڑھاپن
سوہنپ	خوبصورتی	وچھوپ	وچھوڑپن، مفارقت

13۔ جیکر "ک" تے مکمل تھیوݨ آلے لوظیں دے "ک" کنوں پہلے حرف اتے زبر ہووے تاں او مونث ہوندے:

لوظ	معنی	لوظ	معنی	لوظ	معنی
اجرک	سندھی چادر	اڑک	کھنی	بھڑک	چمک، آگ کا بھڑکنا
پالک	ایک سبزی، ساگ	پھٹک	تفاخر	چمک	روشنی
آڈک	توقع، امید، وہم	اوڑک	آخر کار	بک بک	بکواس
بھڑک	بھڑبھڑاہٹ	چپک	کمزور، لاغر	چسک	لذت، الت
چوٹک	ضرب، چوٹ	ٹھڈک	نفرت، ناگواری	ادرک	ایک سبزی

14۔ اجھیں اسمائے مذکر جنھیں دے اخیر وچ "الف" یا "ہ" ہوندے ہے کڈیں انھیں دے اخیر "الف" یا "ہ" کوں یائے معروف "ی" نال بدل ݙتا ونجے تاں ول او مونث بݨ ویندن:

مذکر	مونث	مذکر	مونث	مذکر	مونث	مذکر	مونث
لاکھا	لاکھی	اجایا	اجائی	اُچا	اُچی	البیلا	البیلی
اُجاڑ	اجاڑی	اسوندھا	اسوندھی	اُچیرا	اچیری	آندرلا	اندرلی
اُکلا	اکلی	اُگلا	اگلی	آنوکھا	انوکھی	آندھا	اندھی
ادھورا	ادھوری	بگا	بگی	بھلا	بھلی	بھورا	بھوری
پکڑا	پکڑی	پیگلا	پیگلی	پوڑا	پوڑی	پکھا	پکھی

15۔ یائے معروف "ی" تے مکمل آلے اسمائے مونث جنھیں دے مذکر کائنی: آمدنی، آرگھی، اداسی، آڈھلی، اچری، اڈاری، ازادی، ادھگی، اکاتری، امیری، استری، آنڈی، اوجھری، اکھلی، انڈری، بھرتی، بیوڑی، بسری، باٹی، باجھی، باجھری، بوھٹی، بوٹی، بوٹلی، بھجاوٹی، بھاتی، بھری، بھڑکی، بھجیری۔

16۔ الف تے مکمل آلے اسمائے مذکر جنھیں دے مونث کائنی: اٹا، اڑیکا، استرکا، اندرکھا، انڈا، انگوچھا، ایا، بھاڑا، بھانڈا، بھاجھا، بکلیکا، بھیجا، پاڑچھا، پاوا، پاکھڑا، پچکا، پٹیلا، پراٹھا، پرزہ، پلوتا، پنگھوڑا، پھلا، پھٹا، کاتارا، تڑوپا، تڑکڑا، ترنگا، تو پرا، تماشا، ٹانا، ٹوٹا، ٹوکا، بجگا، رابھا، جھاجا، جھرونجھا، جھمبوٹا، جھورا، جھمیڑا، چاڑھا، چتکا، چھپا۔

17۔ کجھ اجھیں اسمائے مونث جنھیں دے مذکر کائنی: آرگو، آبلس، آندرو، آنڈو، آنبھو، آجرو، آمخڑ، والا، آگ، اوڑ،

اولگ، بھرڑ، بھڑاس، بھنگ، بھیڑ، پاڑ، پاوہیت، پنت، پرکو، پشاک، ٹپ، پنڈ، ٹھوت، ٹانگھ، تراٹ، تروکڑ، تریپ، تندیر، تنوار، تھوتھر، ٹھٹھر، ٹگر، ٹکور، جھار، جھال، جھار، جھانجھر۔

18۔ کجھ اجھیں اسمائے مذکر جنھیں دے موئث کائنی: آتن، آجڑی، آلوں، آتھاں، آندری، آنھر، آبھوں، آتھر، آبانگڑ، آسمان، آسوں، اچار، الاڑ، الوچ، الول، انب، اودھر، اپھاڑ، آنٹوک، آدھرنگ، بڑاں، باڑ، باٹھوں، بانکا، باٹھارنج، بڑاں، بتیل، بست، بھانجھر، بھیت، پاٹوں، پاند، پاندھی، پریوساگ، پڑوال، پڑاں، پتنگ، پلاں۔

19۔ سرائیکی دے او اسمائے کیفیت ہووے جو "ت" تے مکمل تے "ت" کنوں پہلوں آون آلے حرف تی تے زبر ہووے تاں او موئث شمار تھیندن: اُمت، ثقافت، حکومت، نیت، بارت، بکاوت، جہانت، دائت، شکانت، ساقت، شادت، شرکت، لاگت، ملات، نصیحت، رکھت، منت، وغیرہ۔

20۔ سرائیکی دے او لفظ جنھیں دے اخیر وچ "ی" ڈوں حروف کنوں پہلے یائے معروف "ی" آوے عام طور تے موئث ہوندن پر کجھ لفظ ایہہ قانون کنوں مستثنیٰ وی ہن: ہیپ، وینگھ، پھریت، تریز، ڈریکھ، تندیر، تیند، ٹھنڈھیر، ٹھیڑ، جھریٹ، چھیک، ٹیک، چھڑیک، دریس، دریل، دڑیل، دزین، سیند، سیچ، ٹیکھر، ٹیک، کیکر، بیڑ، ویل، پیسل، بیچ، پل، تریز، ٹھنڈھیر، بھکیر، ہلیس۔

21۔ "ڑا" دے لاحقے آلے لفظ مذکر ہوندن:

اسم مذکر	معنی	اسم مذکر	معنی
اڑا	آپا کی	اٹا	پیٹھ گے گل
اڑا	سائیان، چھپر	آیا	معصوم، بھولا بھالا
آلوڑا	لکیر تک کے	اوورڑا	اداس، ملول
اولکا	مکر او، معاوضہ، خدمتگاری	پکا	ناواقف، غیر
بدھا	چھوٹے بچے کو باندھنے کا کپڑا	محبتا	احمق، بے وقوف
بیڑا	خانہ بدوش	پھوکڑا	پھوکٹی
جنگا	پھلساں	تھا	پولیس اسٹیشن
ٹکا	شاندار لکڑی جس پر برتن لٹکائے جائیں	پڑا	پیڑی

22۔ کجھ اجھیں اسمائے مذکر جنھیں دی مکو "نی" یا "انی" دا ودھارا کرن نال اسمائے موئث بن ویندن:

مذکر	موئث	مذکر	موئث	مذکر	موئث
اوڈ	اوڈنی	جن	جنی	جیٹھ	جٹھانی
ڈوم	ڈومنی	سکھ	سکھنی	بلوچ	بلوچنی

جوگی	جوگیانی	بھوت	بھوتنی	جٹ	جٹی
سیٹھ	سیٹھانی	پنڈت	پنڈتانی	ٹھگ	ٹھگنی
چور	چورنی	شیر	شیرنی	جادوگر	جادوگرنی

23۔ کجھ اسمائے مذکر جنہیں دے تمام حروف علت (ا، و، ی) ہٹا کریں باقی دے اخیر وچ "انی" یا "وانی" وادو دھارا کر کے مونث بݨائے ونج سگدن:

مذکر	مونث	مذکر	مونث	مذکر	مونث
بھیل	بھلانی	کھتری	کھترانی	نائی	توانی
پاولی	پالانی	ملاں	ملانی/ملوانی	چودھری	چودھرانی
موچی	مچانی	چاکی	چکانی	درزی	درزانی
حاجی	حجانی	منشی	منشانی		

24۔ کجھ اسمیں دی تذکیر و تانیث کجھ باقاعدہ تے کجھ بے قاعدہ ہوندی ہے جہڑی جو اہل زبان دی بول چال دے مطابق بولی ویندی ہے۔ ایندے وچ انسانی رشتے تے جاندار شامل ہن:

الف: انسانی رشتے:

مذکر	مونث	مذکر	مونث	مذکر	مونث
ابا	اماں	پیو	ما	چاچا	چاچی
مرد	عورت	مڑس	زال	جوان	ترمیت
کاکا	کاکی	کنوارا	کنواری	پتر	دھی
نانا	نانی	بھرا	بھیݨ	ماسی	ماسڑ
بھتریجا	بھتریجی	سوہرا	سس	سالا	سالی
پوترا	پوتری	ڈاڈا	ڈاڈی	بھرا	بھیݨ
پھوا/پھپھا	پھپھو	چاچترا	دھی	بھنویا	بھیݨ
ساڈھو	سالی	ڈوہترا	ڈوہتری	ماماں	مامی
پتر	نونہہ	بھتیجا	بھتیجی	سالا	سالی
گھوٹ	کنوار	انگریز	انگریزݨ		

کجھ انسانی رشتے جہڑے جو مذکر تے مونث کیتے مشترک ہن: مسات، بھݨیجیر، بھتریر، سوتر، وغیرہ۔

ب: جاندار:

مذکر	مؤنث	مذکر	مؤنث	مذکر	مؤنث
بکرا	بکری	ڈبہ	ڈبی	وچھیر	وہڑ
جھوٹا	جھوٹی/جھوٹ	اٹھ	ڈاچی	سنڈھاں	مہیں
کتا	کتی	لومڑ	لومڑی	ہرن	ہرنی
شیر	شیرنی	سور	بھونڈراں	چھترا	چھتری
گھٹا	بھیڈ	وچھا	وچھی	ڈھگا	ڈھگی

25- یائے معروف "ی" تے مکݨ آلے اسمائے مذکر دی "ی" حذف کر کے "ݨ" وادھارا کرݨ نال اسمائے مؤنث بݨائے ونج سگدن پر "ݨ" کنوں پہلوں آوݨ آلے حرف تہجی دے ہیٹھوں زیر لاوݨ ضروری ہے:

مذکر	مؤنث	مذکر	مؤنث	مذکر	مؤنث
آئی	آئݨ	ارواہی	ارواہݨ	استاد	استادݨ
پارسی	پارسݨ	درزی	درزݨ	حبشی	حبشݨ
شکاری	شکارݨ	آجڑی	آجڑݨ	آلسی	آلسݨ
ترولی	ترولݨ	دھوبی	دھوبݨ	سوالی	سوالݨ
اوگی	اوگیݨ	جنگی	جنگیݨ	چپڑاسی	چپڑاسݨ
جوگی	جوگݨ	راندی	راندݨ	فتوری	فتورݨ

د- سرائیکی دے مصادر کنوں باقاعدہ بݨݨ آلے اسمائے فاعل مذکر ہوندن:

مصادر لازم	اسم فاعل نمبر 1	اسم فاعل نمبر 2	مصادر لازم	اسم فاعل نمبر 1	اسم فاعل نمبر 2
آوݨ	آؤ	آندڑ	ہووݨ	ہو	ہوندڑ
بھوݨ	بھؤ	بھوندڑ	اُبھرݨ	اُبھرو	اُبھرندڑ
مصادر متعدی	**اسم فاعل نمبر 1**	**اسم فاعل نمبر 2**	**مصادر متعدی**	**اسم فاعل نمبر 1**	**اسم فاعل نمبر 2**
ٹھاوݨ	ٹھاؤ	ٹھیندڑ	ڈھکݨ	ڈھکو	ڈھکیندڑ
رساوݨ	رساؤ	رسیندڑ	جوڑݨ	جوڑو	جوڑیندڑ
رلاوݨ	رلاؤ	رلیندڑ	ڈھووݨ	ڈھوو	ڈھویندڑ

نوٹ: مصادر متعدی کنوں بݨݨ آلے اسمائے فاعل نمبر 2 وچ آوݨ آلی یائے تحتانی یائے مجہول "ے" ہوندی ہے۔

ر۔ اسماء کنوں بݨن آلے اسمائے فاعل مذکر ہوندن:

اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل
آدھ	ادھیل	بھوک	بکھیل	ہوتا	ہتھیل
خشکی	خشکیل	ڈِر	ڈریل	گری	گریل
پیڑی	پیڑیل	ہٹ	ہٹیل	جھگڑا	جھگڑیل
فخر	فخریل	ڈِچا	ڈِچیل	مچھ	مچھیل

26۔ عربی دے سہ حرفی لفظ جیہڑے جو "الف" تے مکدن مونث ہوندن: ادا، انا، بقا، بلا، بنا، جزا، جفا، جلا، رجا، حیا، خطا، دعا، دغا، دوا، رجا، ردا، رضا، رفاہ، ریا، ذکا، زنا، سخا، سنا، شفا، صبا، صدا، صفا، ضیا، عبا، عشا، عطا، غذا، فضا، فنا، قبا، قضا، لقا، ندا، نوا، وبا، وفا، ولا وغیرہ وغیرہ۔

27۔ مذکر ہوندن:

1۔ حروف تہجی: بابائے اردو ڈاکٹر مولوی عبدالحق ہوراں حروف تہجی دی تذکیر و تانیث بارے کجھ ایں لکھدن:

"ب، بھ، پ، پھ، ت، تھ، ٹ، ٹھ، ج، جھ، چ، چھ، ح، خ، د، دھ، ڈ، ڈھ، ر، ڑ، ز، ژ، ط، ظ، ف، و، ہ، ی
مونث ہن تے باقی سارے حروف تہجی مذکر ہن جیویں جو "ث، ق" مختلف فیہ ہن۔

(بحوالہ قواعد اردو صفحہ 71)

بابائے سرائیکی ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوراں دی حروف تہجی دے بارے ڈو قسمی آراء ہن۔ پہلی رائے کجھ ایں ہے۔

"ث، ق، ڈ، ڑ، ذ، س، ش، ص، ض، ل، م، ن، و، ہ، ی مونث ہن تے باقی سارے حروف تہجی مذکر ہن۔"

(بحوالہ سرائیکی زبان دے قاعدے قانون صفحہ 61)

ڈوجھی رائے کجھ ایں ہے:

"الف، ب، پ، ت، ٹ، ث، ج، چ، ح، خ، ص، ض، ق، ک، گ، ن، ڳ، ڱ، لھ، مھ، مذکر ہن
تے باقی سارے حروف تہجی مونث ہن۔"

(بحوالہ ملتانی زبان اور اس کا اردو سے تعلق صفحہ 438)

ڈاکٹر مولوی عبدالحق دی حروف تہجی دی تذکیر و تانیث دے متعلق رائے ڈاکٹر مہر عبدالحق دی آراء کنوں مختلف ہے۔ جیویں اس جوہر صاحب دیاں ڈوہیں آراء اک ٻئے نال جوڑ کھا گئیں۔ ایں کیتے کجھ تھیں آکھدی جوہر صاحب دی کہڑی رائے کوں درست سمجھا ونجے۔ اتھاں میں ہک گالھ کریساں۔ پہلے اے ڈو جملے ملاحظہ فرماؤ۔

1۔ الف سوہنا لکھیا ہوئے۔ 2۔ ب (بے یا ب) سوہنی لکھی ہوئی ہے۔

اے ڈو جملے لکھیا کریندن جو الف مذکر ہے تے ب مونث ہے۔ بے کر سارے حروف تہجی کوں اتے ڈتے گئے جملیں دی

کسوٹی تے پرکھوں تاں وت اے قاعدہ حرف کے سامنے آویندی ہے جو۔

"الف، س، ش، ق، ک، گ، ل، م، مذکر ہن" تے باقی سارے حروف مؤنث ہن۔

اے قاعدہ ممکن ہے جو بعض دانشوریں کوں میڈا موقف درست نہ لگے پر میڈے موقف دی تائید دی خاطر انہیں کوں بار بار سوچݨاں ضرور پوسی۔

2۔ ہفتے دے ݙینہیں دے ناں: سوموار، منگل، ٻدھ، خمیس، ڄمعہ، چھنچھر (ہفتہ)، آدتوار (اتوار)۔

ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوراں دے آکھݨ موجب خمیس (جمعرات) مؤنث ہے۔ میڈے نزدیک جیڑھے لوک خمیس کوں خمیس لکھسوں تاں اے مذکر شمار تھیسی تے وت جیڑھے لوک ایکوں جمعرات لکھسوں تاں اے مؤنث ہوسی۔ کیوں جو اینہ دے ناں دے نال ((رات)) دا لفظ گنڈھیا ہوئے تے رات مؤنث ہوندی ہے۔ اردو زبان دی حد تئیں تاں جمعرات مؤنث ہے پر سرائیکی وچ "خمیس" دا لفظ مذکر ہے۔ سئیں بشیر احمد بھائیہ اپݨی کتاب "سرائیکی قواعد تے زباندانی" وچ خمیس کوں مذکر لکھیے۔

3۔ سال دے مہینیں دے ناں:

الف۔ شمسی سال: جنوری، فروری، مارچ، اپریل، مئی، جون، جولائی، اگست، ستمبر، اکتوبر، نومبر، دسمبر۔

ڈاکٹر مہر عبدالحق صاحب اپݨی کتاب "سرائیکی زبان دے قاعدے قانون" دے صفحہ 59 تے لکھیا ہے جو "انگریزی مہینیاں وچوں جنوری، فروری، مئی تے جولائی اپݨی پچھلی یائے معروف "ی" دی وجہ نال مؤنث ہن تے باقی سارے مہینے مذکر ہن" میڈے نزدیک اے رائے درست کائنی۔ مہر صاحب دی انہی کتاب دے صفحہ 55 تے ݙتی ہوئی رائے انہیں دی انہی قاعدہ دی نفی کریندی ہے۔ آپ ہوراں لکھیا ہے جو:

"ہر او اسم جیندے اخیر اچ "ی" آندی ہے او مؤنث ہوندن پر پیشہ وراں دے ناں یعنی پٹواری، درزی، ناٸی، مالی، دھوبی، بیپاری، ڈھاڈی، ہوتی، موچی، جوگی، کھوجی، مراثی تے پاولی وغیرہ ایں قاعدے دی پابندی توں باہر ہن۔"

انہی قاعدے دے مطابق انگریزی مہینے جنہیں دے ناویں دے اخیر وچ "ی" آندی ہے مؤنث شمار نہ تھیسن۔ بلکہ شمسی سال دے سارے مہینے مذکر لکھے ویسن۔

ب۔ قمری سال: محرم، صفر، ربیع الاول، ربیع الثانی، جمادی الاول، جمادی الثانی، رجب، شعبان، رمضان، شوال، ذی القعدہ، ذی الحجہ سارے مذکر ہن۔

ج۔ بکری سال: "چیتر (چیت)، وساکھ (ویساکھ)، جیٹھ (جیٹھ)، ہاڑھ (ہاڑ)، ساوݨ (ساون)، بدراہ یا بدراں (بادھوں)، اسوں (اسوج)، کتیں (کاتک)، منگھر (مگھر)، پوہ (پوہ)، مانہہ (ماگھ)، پھگݨ (پھاگن) سارے مذکر ہن۔

4۔ ملکیں تے شہریں دے ناں: دنیا دے تمام ملکیں، براعظمیں، شہریں تے قصبیں دے ناں مذکر ہوندن جیویں جو:

الف۔ براعظم ایشیا، یورپ، امریکہ، افریقہ، انٹارکٹیکا وغیرہ۔

ب۔ پاکستان، بھارت، افغانستان، ایران، ترکی، روس، چین، جاپان وغیرہ وغیرہ۔

نوٹ: ترکی کوں اوندے اخیر وچ آون آلی یائے معروف "ی" دی وجہ کنوں مونث شمار نہ کریسوں۔

ج۔ کراچی، حیدرآباد، لاہور، راولپنڈی، ڈھاکہ، دہلی، لکھنو، مکۃ المکرمہ، مدینہ منورہ وغیرہ وغیرہ۔

نوٹ: کراچی، راولپنڈی تے دہلی کوں انہیں دی یائے معروف دی وجہ کنوں مونث شمار نہ کریسوں بلکہ ایہ وی مذکر کہیے ویسن۔

5۔ سیاریں، ستاریں، سمندریں، دریاویں، پہاڑیں، ویچ موجود دریں دے ناں:

الف۔ سیارے تے ستارے: سجھ، چندر، مریخ، عطارد، زحل، مشتری، وینس وغیرہ۔ مذکر ہن جیڑھاں جو انہیں سیارین وچوں زمین مونث گنی ویندی اے۔ ستاریں وچوں دب اکبر، دب اصغر تے قطب تارا وغیرہ وی مذکر ہن۔

ب۔ سمندر: بحر الکاہل، بحر اوقیانوس، بحر عرب، بحیرہ قلزم، بحر منجمد شمالی، بحر منجمد جنوبی، بحیرہ ایجئین، بحیرہ کیسپئین، بحیرہ روم وغیرہ وغیرہ مذکر ہن۔

ج۔ دریا: دریائے سندھ، دریائے چناب، دریائے راوی، دریائے جہلم، دریائے ستلج، دریائے بیاس، دریائے گھاگھرا۔

نوٹ: دریائے راوی تے دریائے سرسوتی دی چھیکڑو وچ آون آلی یائے معروف دی وجہ کنوں مونث شمار نہ تھیسن جیویں جو ملک مہر عبدالحق دی رائے ہے۔

د۔ پہاڑ: کوہ سلیمان، کوہ ہندوکش، کوہ ہمالیہ، کوہ ماؤنٹ ایورسٹ، کوہ البرز، کوہ ارارات، کوہ قراقرم وغیرہ وغیرہ مذکر ہن۔

ر۔ درے: درہ خیبر، درہ ٹوچی، درہ گومل، درہ بولان وغیرہ وغیرہ (۲) تے پچھے قانون دے تحت درہ ٹوچی وی مذکر شمار تھیسی۔

6۔ دھاتیں دے ناں: چند ہک دھاتیں دے ناویں کنوں سوا (چاندی، قلعی تے گندھک وغیرہ) باقی تمام دھاتیں دے ناں مذکر شمار تھیندن۔ جیویں جو سونا، پتل، تراماں، پارہ، لوہا وغیرہ مذکر ہن۔

7۔ سرائیکی مصادر: سرائیکی زبان دے مصادر توڑے جو او معروف ہن یا مجہول ہن، لازم ہن یا متعدی ہن سارے دے سارے مذکر ہوندن۔ مثال دے طور تے:

i۔ میڈا کھاون کہیں کوں نہیں بھاندا۔

ii۔ میڈا اوٹھن تے اوندا مرن۔

iii۔ اوں بھاندی دا اٹھن، بہن، ٹرن پھرن، کھاون پیون، کرن کرتن، بولن چالن، کھلن ہسن تے رون دھوون وی نہیں بھاندا۔ (ڈیکھو تے انہیں مثالیں وچ سارے مصادر مذکر ہن)۔

8۔ پکھی: باز، شکرا، مولا، چیرغ، تتر، بٹیر، اتر یا تلیر، کبوتر، گیرا، گھوگھو، طوطا، کاں، مور، ڈوڈرکاں، خشکر، پنچی، چکواں، چاں، الو، سیڑا اور کھاٹی پکھی (ہدہد) سنگھ، مرغاب، وغیرہ مذکر ہن جیڑھاں جو بلبل مذکر وی شمار تھیندے تے مونث وی۔

9۔ پھل، سبزیاں، مصالے:

الف۔ پھل: انب، آلوں بخارا، ہندوانا، خربوزہ، سنگترہ، مالٹا، کیوں، توت، امرود، انار، کھٹوٹا، انگور، بادام، پستہ، چلغوزے

(سیب)، مٹھوں، کیلا، نیبو یا، پھوہارا، ہیر، آڑو، اتوکات، پڑ بیٹھے، مٹھوں، والے۔

ب۔ سبزیاں: وتاؤں، کچالوں، آلوں، مٹھا، بیڑ، اشلا (سمل) تھوم، پنیر، اینک، مولی، بھاجیاں۔

ج۔ مسالے: سوئے، سونف، جیرا، مرک، لونگ، لونگ۔

10۔ بیماریاں تے دوا دارول:

الف۔ بیماریاں: نزلہ، زکام، ڈکھوترا، تپ دق، بحرقہ، ملیریا، اپھارا، صفرا، یرقان، دمہ، ادھرنگ (فالج)، لقوہ، پھنسی، پھوڑا، دانگ، کھولا، نملا، سورک (خسرہ)، کھارا (رعش)، پھگر (پیٹ) پھیرے (قبض)، تے دا بخار (تپ لرزہ) ہاں دا پھڑکار (خفقان)، پاسے دا درد (ذات الصدر) وغیرہ وغیرہ۔

ب۔ دوا دارول: سونف، عرق، شربت، کیسر (زعفران)، نشادر، جیرہ، اسپغول، بزوریا (کوڑتماں)، السوڑا، گلاب، اطریفل، معجون، کاڑھے، ترل، اک، لیپ، دھانے، لونگ وغیرہ وغیرہ۔

11۔ رنگ، ویس، گاہنے:

الف۔ رنگ: پیلا، نیلا، رتا، ساوا، بگا، کالا، کھٹا پیلا، شوخ، انقلابی، سنہری، کیسری، جامنی، سلیٹی، خاکی، کریمی وغیرہ وغیرہ وی اے معروف نال لکھیجے گئے رنگ وی مذکر شمار تھیسن۔

ب۔ ویس: پوشش، پٹکا، چولا، سچا، بوچھایا، کھیسا، تکماں یا بٹن، رومال، کمبل، پڑیچہ، طرہ، دوھے، دوپالاں یا سرالاں، تول یا گدیلا، نالا، دستانے، کوٹ، کلاہ، پیہاں، کچھا، کھسہ، جتوں، لاچا، فراک، انگیا، گھگھر، ابرقہ، سالارا، سوہا، جھلا، صافا، بوٹ وغیرہ وغیرہ۔

ج۔ گاہنے: ٹکا، چندر، تاج، تھیلا یا مٹولا، کیان، توڑے، والی، بند، کلپ، کنڈ یا پپا، بولا، جھمر، لونگ، کانٹے، جھمکے، جھالے، ہست، بندے، بگھو، ڈھینڈ، ڈومنی، چھلا، بند، دیدھا، بندڑا، پچی، نتھ، کنگن، چوڑا، کڑا، پہونچے، بازو بند، بریسلیٹ، لاکٹ، گلوبند، ہار، کٹ مالا، دھولنی، تگاے، ستارا، چندر ہار، کڑے، پچھے، مچھول، ترو ڑے، ویٹے، گھنگرو، توڑے، انگوٹھ۔

12۔ ڈنگر (جنگلی جانور) ڈنگر (پالتو جانور):

الف۔ ڈنگر: شیر، ہاتھی، لومڑ، گیدڑ، شینہ، گورپٹ، دھوئی، ڈنگ (چرخ)، سور یا جناں، سیہڑ، ہرن، گڈ (پہاڑی بکرا)، کتا، رچھ، بجلوں، سیاہ، چیچ، سار، سلا، جنگلی بلا، جنگلی بھینسا، تندوا، شیر ابادھا، پرساں، سگھا۔

ب۔ ڈنگر: اٹھ، ٹیرا، گھوڑا، گدھا، بھینس، ڈھگا، دھیب، چھیلا، لیلا، ڈوٹا، کھوتا یا کھوتڑا، ووچھا، بک، کوکر یا کتر، بلو، گھوڑا۔

13۔ جسے دے لنگ: وال، تالوں، ٹوٹن، سر، متھا، بھروٹا، کن، نک، بھرپٹے، ہٹلے، کھوتے، اکھیں دے آتھیں یا اکھیں دے ڈیلے، منہ، تھوڈ، ڈند، سوندھے پڑ دے، سنار (سینہ)، ہاں (دل)، وزیا (جگر)، پیچ، چمچو، منکا، مٹر، چوکاں، گوڈے، گٹے، ہتھ، انگوٹھے، نہوں، پیٹ، شہ دان (طحال)، اونگلیں دے، پٹیاں، ڈوڈے، مٹھوں، سنگھ، چم۔

14۔ جنساں (اناج): اسوں، جو، تل، مٹر، چھولے (چنے)، کنا (جوار)، مونگ، چاول، چیڑاں، سوکھا۔

15۔ وݨ (درخت) بوٹے جڑی بوٹیاں (خودرو پودے یا گھا):

الف۔ وݨ: سرینہہ، کریہہ، انب، انار، نگر، جنڈ، ٹاہلی، کھگل یا نوکھا، توت، امرود، سہانجݨاں، سیب، بدام، چنار، سرو، چیل (چیڑ)، دیار (دیودار)، کھوٹ (اخروٹ)، پھوگ، مالٹے، انجیر، وقال، پپیتہ، بیر، کیلا، نیم یا آڑو، لکاٹ۔

ب۔ جڑی بوٹیاں: اسغول یا اسبگول، لالاں، پھکوا، دھماں، بوانہہ، تھلو، جھمو، کوڑتماں (تُما)، انگور، وساہ، ڈھنڈاں، بھکڑ، بھوئیں ڈوڈا، بھوئیں پھوڑ، بیڑ، بھیرا، اکڑ، ویلݨ، ہاتھوں، جساکا، سنوار۔

16۔ حشرات الارض: نانگ، ڈھونہاں، کھوڑے، مل کھڑاں، (جگنو)، ٹڈاں، مچھر، ڈنگھوں (کالے تے پیلے)، پوپٹ، ساپے، کیڑے، بھنور، کاڑے، بھونڈ، ڈنڈ، کھل، لال بیگ، پتنگے، کوم، کرڑ، اسانھاں، گھیر، اپاہ، وتولو۔

17۔ عربی تے فارسی دے او لوظ جنھیں دے اخیر وچ اضافی "ہ" آندی ہے چند ہک کنوں سوا باقی سارے دے سارے مذکر ہوندن جیویں جو نسخہ، دوضہ، حلقہ، طرہ، پیمانہ، آئینہ، شیشہ تے دورہ وغیرہ۔

18۔ اردو مصادر کنوں بݨ آلے او حاصل مصدر جیہڑے جو "بہاؤ" دے وزن تے آندن مذکر ہوندن جیویں جو دباؤ، بچاؤ، بناؤ، لگاؤ، اٹکاؤ، تناؤ، بہاؤ، جھکاؤ، رکاؤ، الجھاؤ، تناؤ، بہتاؤ، بہاؤ، پھیلاؤ، گھراؤ، ٹھہراؤ، بہلاؤ، گھراؤ، بچاؤ، جھکاؤ، سلجھاؤ وغیرہ۔

19۔ اردو تے سرائیکی دے اسمائے کیفیت یا اسمائے صفت جنھیں دے اخیر وچ "پن" یا "پݨ" آندے او مذکر ہوندن جیویں جو:

الف۔ اردو: بالپن، بچپن، لڑکپن، دیوانہ پن، روکھا پن، سوکھا پن، سوندھا پن، سادہ پن، موٹا پن، سیانا پن، پاگل پن، سیدھا پن، ٹیڑھا پن، ٹھنڈا پن، ٹھنڈی پن، عامیانہ پن وغیرہ۔

ب۔ سرائیکی: بالپݨ، بڈھپݨ، ڈھیٹپݨ، رولپݨ، ڈاڈھپݨ، چھوٹپݨ، کھلپݨ، موڑھپݨ وغیرہ۔

20۔ سرائیکی دے اسمائے کیفیت جیہڑے جو "الف" تے مکدن مذکر ہوندن جیویں جو چنگا، ورلا، ڈالا، ٹھلا، ورا، پاپا، سساڑا، بھورا، بھارا، جھیڑا، جھوکا، جیرا۔

21۔ سرائیکی زبان دے "اڑ" تے مکݨ آلے لوظ چند ہک دے سوا اکثر مذکر ہوندن۔ جیویں جو: اجاڑ، اچھاڑ، اکھاڑ، اکاڑ، اتاڑ، الاڑ، ادھاڑ، اکھاڑ، بگاڑ (بھیڑیا)، بہاڑ، پاڑ (زخم)، تاڑ (سینہ)، پچھاڑ (پچھے کا حصہ)، پہاڑ، ٹوٹاڑ، دہاڑ، جھکاڑ، ساڑ، کاڑ، گراڑ، کراڑ، سپاڑ، کھپاڑ، ماڑ، ہاڑ، نیواڑ، سواڑ، وگاڑ، ہاڑ۔

22۔ مرکبات جیہڑے مرکب ڈو افعال یا ہک فعل تے ہک اسم یا ڈو اسمیں نال مل کریں بݨیا ہووے تاں اوندیاں ترے صورتاں ممکن ہن۔

الف۔ پہلی صورت اے ہے جو مرکب دے ڈوہیں لوظ مونث ہوون تاں او مرکب وی مونث ہوسی۔

ب۔ ڈوجھی صورت اے ہے جو جے کر مرکب دا پہلا لوظ مذکر تے ڈوجھا مونث ہوسی تاں وت او مرکب دی مونث شمار تھیسی تے جے کر اونہہ مرکب دا پہلا لوظ مونث تے ڈوجھا مذکر ہوسی تاں وت او مرکب مذکر بݨ ویسی۔ ڈوجھے لفظیں وچ آکھیں وی مرکب دی تذکیر و تانیث دا انحصار اونہہ مرکب دے ڈوجھے لوظ تے ہوندے یعنی جے کر ڈوجھا لوظ مونث ہوتاں او مرکب مونث ہوسی تے جے کر ڈوجھا لوظ مذکر ہوتاں او مرکب مذکر ہوسی۔

ج۔ ترجھی صورت اے ہے جو جے کر کہیں مرکب دے ڈو ویں لوظ مذکر ہوون تاوت او مرکب وی مذکر شمار تھیسی مثال دے طور تے

1 پہلی صورت (ڈو ویں لوظ مونث): سرائیکی مرکبات: بکنڈ دھروپ، لکو پڑھ، لبھی چاڑھی، دے گھی، اٹھا بچھاو، لڑ پٹش، لپ لوڑ، وہیر ویلی، اس تس، لٹ پٹ، ہمل چک، آ کھ دید، چھنگ جھمپیو، اٹ گھٹ، واہ ہن، اٹک مٹپ، لوڑھ دھاڑ، دھاڑ پھاڑ، آڈ دھ ڈیرے، اپتر پتر، الا بلا، سوہل کوہل، کپ شپ، رت کڑاک، رت وچ، روٹی بھاجی، سچ سواہ، صفائی ستھرائی، سدھی ڈنگی، سدھی وچھی، اٹھی سٹی، ودھی وستھی، پچی پچی، ادھی سدھی، پوری سوری، رنج گھٹ، بولھی کملی، کملی رلی، چٹی چیاٹھی، سدھ پدھ، نش پٹش، نش پٹش، سچی سکھٹی، سچ جھیڑ، اکھ مٹکی، جھٹی چوائی، اندھی کانی، لوھی لنگڑی، چندری چی، چٹی چوگی، سدھ سوٹی، بدھی چھٹی، گرمی سردی، وچ ہوئی سدائی۔

2 ڈوجھی صورت (پہلا لوظ مذکر ڈوجھا مونث): سرائیکی مرکبات: ذہن کریٹ، آ تھر پوری، بھوجا کناری، سدھ کتائی، کھلا کھیری، منشے ڈیھاری، سنگ سنگوڑی، بکلا چائی، گن مروڑی، مل منجالی، جل ماڑی، چاسا چٹاری، منہ مہاکڑی، سوڑ ساڈی، آدم گھٹ، جھٹ لوائی، جھوہر ولھی وغیرہ۔ (پہلا مونث ڈوجھا مذکر)

سرائیکی مرکبات: نما نمبر، کھچ تنگ، دال ساگ، سدھ سیاہ، الٹر پہاڑ، سکل سپاتا، ریت رواج، کھل ہاسا، روٹی پانی، ووہر بھولا، دعا سلام، کجھ مندا، کجھ جاتیں، رات ڈینہ، سچ سکھن، ڈیڈھی پردوا، اکھ مٹکا۔ اے مرکبات مذکر شمار تھیسن۔

3 ترجھی صورت (ڈو ویں لوظ مذکر):

سرائیکی مرکبات: الا بول، پیار سنگھار، لیپا پوچا، ساہ سواد، منہ ملاحظہ، انا ستا، لودن پانی، ٹک ٹک، میر میل، آ بچھ پچھا، آلاں انکالاں، اندھار کھاتا، دھول دھپا، رولاں دھپا، گھلا منجا، ڈرسو ہڈورا، پھیر اسلاما، کجھاں ہد صاف، لحہ وتا، کیرا بھورا، گندمت، کھٹیا ولیا، الو پاکوپا، ٹکر پانی، ڈرکا شکھا، بھاجم بھجم، تیلی، دوچ پکپ، ڈیر تنگ، دل سوجا، ڈنگا، قصہ قواعد، سدھا ساوا، سوتھاں روتھاں، ختا چتر، پیو ڈڈ، حال احوال، کم دھندا، سچاں سکھاں، آ تھر پورا، لوٹھا لنگڑا، سونا پاو وغیرہ وغیرہ۔

24۔ موسم دا لوظ: ڈاکٹر مہر عبدالحق صاحب اپنی کتاب "سرائیکی زبان دے قاعدے قانون" دے صفحہ 64 تے لکھدن جو:

"لوظ موسم دی تذکیر و تانیث وچ کافی اختلاف ہے۔ فارسی زبان وچ ایہہ لوظ دا تلفظ موسم (م و س م) کیتا ویندے تے جنس دے لحاظ نال ایکوں مذکر شمار کیتا ویندے۔ پر عام استعمال وچ "س" تے پیش پا کے ایکوں "موسُم" (م۔ و۔ س۔ م) بولیا ویندے۔ سرائیکی زبان دے قاعدے دے مطابق جے کر ایکوں "موسِم" یعنی "س" دی زیر نال لکھیجے وت تاں اے مونث ہوسی، جے کر "موسُم" لکھیجے وت تاں اے مذکر ہوسی۔ جیڑھاں جو ایہدی جمع "موسَم" یعنی "س" دی زبر نال لکھی ویندی ہے جیویں جو آکھیا ویندے "سال دے کتنے موسم ہن" لوظ "موسَم" وی مذکر ہوسی۔"

حضرت خواجہ غلام فریدؒ ایہہ لوظ کوں اپنے اشعار وچ کئی جاہیں مونث بدھے۔ مثال دے طور تے اے اشعار ملاحظہ ہوون:

نت ڈکھوم منگوا سکھاں بکیا ساون صاف سکھاں

جھوکی موسم جتر بہاری

آون زلڑے یاد اَجن دے قلبی برھوں ستاوے
سوہݨی موسم ، سوہݨیاں مدتاں ، سوہݨاں آن ملھاوے

چاندنی رات، ملھاری اِنجھ ہے ٹھڈڑیاں ہیلاں، رم جھم مینہ ہے
سوہݨی موسم گجرا مینہ ہے میکے وٹلے غم کھاوݨ دے

آئی موسم چیتر بہاراں سینگیاں ، سرتیاں ، ملیاں یاراں
جوبݨ لہریں تار ستاراں کِک میں مفت ازاری دے

وقت ملݨ دی موسم آئی لذت روز بروز سوائی
خوشیاں کردی ما پیو جائی کیا بھیݨی ، کیا بانہی ہے

سدھڑی تھئی دل قسمت وچھڑی آپے منڑی ، راحت رٹھڑی
سوہݨی موسم، روہی وچھڑی وحشت ڈیوݨ دل ٹر کے وو

موسم تُل بھر دل گھر آئی وݨجݨ نہ وقت ذرا اجائی
آون دی کر کائی وو یار

25۔ مونث ہوندن:

1 اسمائے صوت: چند ہک کنوں سوا باقی سارے اسمائے صوت مونث ہوندن۔ اتھوں بتھوں، ہاں ہاں، میاؤں میاؤں، کرز کرز، ککڑوں کوں، پیو پیو، چیں چیں، ٹیں ٹیں، بھن بھن، ڑاں ڑاں، ٹک ٹک، ٹھک ٹھک، شوں شوں، شائیں شائیں، ٹھر ٹھر، ٹپ ٹپ، ٹھاہ ٹھاہ، ٹیں ٹیں، گٹ گٹ، چخ چخ، کھٹ کھٹ، بھیں بھیں، چچ چچ، ٹن ٹن، چوں چوں، چھم چھم، گڑ گڑ، روں روں، ریں ریں، کاں کاں، مں مں، بیں بیں، پاں پاں وغیرہ۔

2 جثے دے لگپ: جثے دے اولگپ ہوے جو مونث ہولے ویندن۔ سری یا کوپری، کھنگی، کھلی دی مکی، سیندھ، گتیاں یا قلماں، متھے دی تریڑی، متھے دیاں لکیراں، کن دی کنوڑی، کلاسیر، اکھ، اکھ دی پتلی، اکھ دیاں وٹیں، اکھ دیاں پاپڑیاں، اکھ دیاں چنڈیریں، اکھ دی ٹگی۔ اکھ دیاں بھنوں، اکھ دی آکھݨی، اکھ دیاں وچپیاں، نک دیاں ناساں، نک دی بیٹی، نک دی کوٹھی، نک دی کندھ، منہ دیاں واچھاں، بڑبکاں یا جاڑاں، کھکھاڑاں، جیڑی، جبڑی، مچھاں، کھاڈی، مچھاں، ڈاڑھی، ہکی، زرگٹ یا ڈرگٹ،

سنگھوری، گلگھاں، وحوت، بکھ پڑی، ہکھ، وکھی، تلکھو، کنگر، چھڑ، ئیں دی بکھو، کنڈ، پسلیاں، وتیل، ساہ دی نالی، اوجھری (معدہ)، گڑیاں (گردے)، تلی، آندراں، بکھیری، ستھل یا پیٹ، وتی، ودھنی یا مرچی یا کیسی، اوش یا ناڑی، ہا تپ، ارک، ہتھ دی تلی، ہتھ دی بکی، وچھی انگل، ہتھ، چھوٹی انگل، وڈی انگل یا وچ سیانی انگل، شہادت آلی انگل، ونگھ، یالت، گوڈے، چھوٹی، پیر دی کھری، پیر دی تلی، پیر دی ہپ، پنڈ ڑی، تلی، پیٹ، وی، پڑی، تھی، سچ، مکھو، گوگڑ (وڈا ڈھڈ)، جیبھ یا لول یا اور، دی پچھی۔

3 زباناں تے بولیاں: دنیا وچ بولیاں ونجن آلیاں تمام زباناں تے بولیاں مونث ہوندیں۔ اردو، فارسی، عربی، انگریزی، سریانی، عبرانی، جاپانی، چینی، برمی، روسی، فرانسیسی، بنگالی، تامل، گجراتی، سرائیکی، سندھی، براہوی یا براہوی، پشتو، بلوچی، ہندکو، پنجابی، کشمیری، ہندی، سنسکرت۔

4 درج ذیل ساگھیں نال بنن آلے اسمائے ظرف مکاں مونث ہوندن، بستی، جھوک، چونی، چوک، وڈی، کرڑی، کوٹلی، بگوٹھی، ماڑی، وستی تے وتی۔

بستی: بستی قیصرانی، بستی ہزاری، بستی عزت، بستی جھلن، بستی سہاگن، بستی داتا، بستی سیداں، بستی لوہاراں، بستی لنڈان بستی لاڑاں۔

جھوک: جھوک اترا، جھوک جھتری، جھوک گلاب شاہ، جھوک حسن خان، جھوک وینس، جھوک داو، جھوک باطلہ۔

وڈی: وڈی عظیم خان، وڈی ساگھیں، وڈی ہتھاں، وڈی میراں۔

کرڑی: کرڑی احمد خان، کرڑی افغاناں، کرڑی شوری، کرڑی جتنداں۔

کوٹلی: کوٹلی مراد، کوٹلی لوہاراں، کوٹلی نجابت۔

گوٹھی: گوٹھی افتخار خان، گوٹھی شاہو، گوٹھی یسین، گوٹھی خیرو، گوٹھی حبیب اللہ۔

ماڑی: ماڑی اللہ وسایا، ماڑی انڈس۔

وستی: وستی اپ امام، وستی عظیم، وستی جی، وستی سکھانی، وستی بزدار، وستی ملھے والی، وستی کوہر، وستی چورگن، وستی نزحسن، وستی سوکڑ

وتی: وتی حسین، وتی جان محمد، وتی بہاول شاہ، وتی سوچیاں۔ وتی حسن شاہ۔ وتی شاہ محمد۔

5 درج ذیل لاحقیں نال بنن آلے اسم ظرف مکاں مونث ہوندن: انی، سرا/سرائے، رتی، منڈی، والی، واقی، گاہ وغیرہ۔

انی: سکانی، بلوانی، مندرانی، شیدانی، سنگوانی، کنڈرانی، ملانی، ملیانی۔

سرا/سرائے: لنگر سرائے، مہمان سرا، گل سرا، سرائے سدھو، حرم سرا، کاروان سرائے۔

رتی: کوہر رتی، ہاگزی رتی، کولا رتی۔

منڈی: میوہ منڈی، غلہ منڈی، سبزی منڈی، لکڑ منڈی، بکر منڈی، منڈی بہاؤالدین، جہانیہ منڈی۔

والی: ملھے والی، جلو والی، ڈھولے والی، ہولے والی، مترھاں والی، میاں والی، سا تجھرے والی، سکھانی والی۔ سلاں والی، ظاہر والی، رودیاں والی، فقیر والی، شاہو والی۔

وانی: سرے وانی، جنگ وانی، مچھر وانی، صابن وانی، راکھ وانی۔

گاہ: بارگاہ، عیدگاہ، چراگاہ، جنازہ گاہ، گزرگاہ، بندرگاہ، قربان گاہ، جلسہ گاہ، درگاہ۔

6 آسمانی کتاباں دے ناں، نمازاں دے ناں، نہراں دے ناں مونث ہن:

الف۔ آسمانی کتاباں دے ناں: تورات، زبور، انجیل وغیرہ پر قرآن مجید دا ناں مذکر ہے۔

ب۔ نمازاں دے ناں: نماز فجر، نماز ظہر، نماز عصر، نماز مغرب، نماز عشاء، نماز جنازہ، نماز چاشت، نماز استسقاء، نماز خسوف، نماز شکرانہ، نماز قصر، نماز قضا، نماز کسوف، نماز وتر، نماز تراویح۔

ج۔ نہراں دے ناں: عباسیہ کینال، پنجند کینال، بہاولپور کینال، پٹ فیڈر کینال، ہکی کینال، قادرہ کینال، تھل کینال، مظفر گڑھ کینال، سکھر کینال، رونہڑی کینال، بھیر تھر کینال، چشمہ کینال۔

7 ولیں، بوٹیں، تے جڑی بوٹیں دے ناں اجناس تے سبزیں دے ناں:

الف۔ ون، بیر، بوہڑ، ٹالھی، نم، پکائن، پپل، چندی، پڑول، ریونجی یا کنجی، ناریل، کیتال، گھاوٹی، انجیر یا انجیر، چیڑ، صندل، چنار، دیار، جنگلی چیڑ۔

ب۔ بوٹے تے بوٹیاں: کاسنی، کنڈیاری، پپی چھلی، برم ڈنڈی، بوئی لئی، نیراتی، بھسیولاٹی، دریھ، گم، بریم یا بریسین، لوسن، تھ، کانی، کونڈر، دھن، ویڑھی، لوت بوٹی، شرہ بوٹی، بھکل، کنڈیاری، مسوار (مذکر وی ہے تے مونث وی)، پودوھک، ترسل، بھوکل، سکھی، ہرنولی، بھنگ، سیکھی (پٹ سن)، چاوہ، ملدر، منگ پھلی، دروتی، پیشی۔

ج۔ اجناس: کنک (گندم)، جوار یا جھری، مکی، سرہیں، اتھر، جنگی، ماہ، موہری مٹری، ساوک، تھری، منگ پھلی، ہیر دال، دواں۔

د۔ سبزیاں: بھنڈی توری، ساوی توری، گھیا توری، پالک، تتھری، کنڈل، مرچی، لونک، دواں دی پھلی، مٹر پھلی، شکر پھلی، کپتال، موٹی، گاجری، ادرک، شملہ مرچ، ساوی مرچ، ساوا پتر، ماسوں دی پلی، پھلیں دی پلی، بگو بھی پھل، بند گوبھی۔

8 سرائیکی دے "اڑ" تے مکمل آلے لوظاں تے "ڑ" تے مکمل آلے انجیں لوظاں جنہیں دی "ڑ" کنوں پہلے یائے معروف "ی" یا یائے مجہول "ے" ہووے مونث ہوندن:

الف۔ اڑ: پچاڑ، ہواڑ، ڈکھاڑ، دھاڑ، ناڑ، باڑ (پڑی)، ماڑ، جھاڑ، پہاڑ، باڑ (جڑھ)، جھاڑ، گھاڑ، دھاڑ، سلھاڑ، راڑ، اجڑ، وکاڑ، چنگھاڑ، ترار، تاڑ (تاڑن)، پچھاڑ، پچھاڑ، اکھاڑ، انگراڑ، بکھاڑ۔

ب۔ یائے معروف (ی): پیڑ، بھیڑ، بیڑ، چیڑ، بیڑھ، جھیڑ، بھیڑ، کھیڑ، بھیڑ۔

ج۔ یائے مجہول (ے): انجیڑ، ویڑ، دیڑھ، وکیڑ، ولیھو، بھیو، امیڑ، انجیڑ، اٹھیو، ادھیڑ، انگیڑ، انگریڑ، تھیڑ، ترپیڑ، تیڑ، تھپیڑ، جھیڑ، جریڑ، جکھیڑ، چیڑ، بچیڑ، چھپڑ، جھیڑ، وگیڑ، دھیڑ، دیڑ، پیسیڑ، کنگریڑ، نکمدیڑ، کھیڑ، ملپ لویڑ، تھیڑ، بانڈھیڑ۔

9 پکھی: (مونث ہوندن) چڑی، لالی، ٹمن، بھدری، کال کڑچھی (کوئل)، چہ بہ، ڈل، بگھلا، گرجھ، چکور، کونج، مرغابی، چل، گگو، بکور، بھیر، کالونی۔

10۔ ویس تے گانڈھے جھوڑے جو مونث ہوندن:

الف۔ ویس (ترمتاں دے): قمیض، شمیض، چمنی، پوشی، چتی، چولی، کرتی، گھگھری، چادر، سکی، میک اپ دا سامان (لالی، سرخی، مہندی، نسوں پالش وغیرہ)۔

(مرداں دے): چولے دے حصے (لوھی، کن، باہ، گلوبی، بکھوٹی، بین پٹی)، سلوار، چادر، چادر دی پٹیک، چادر دی وجھری، لنگی (دھوتی)، جھمیڑی، پیپ، وائی، صدری، جتی۔

ب۔ گانڈھے: جھمر، چوپ، سنگھار پٹی، ماہوڑی، بوڑی، کنٹھی، پپ، پوپلی یا کوکی، نتھ، والی، چیک، کیٹوی، مرکی، جھاری، نسی، مندری، چھاپ، بینی، آرسی، پوچی، جھانجھر، چھڑی، دی، ونگ، کھڑی، کھڑی چوڑی، زنزیری، مسی، ماتھاں، تھیلی، چو نچو کلی، تاڑی، ودی، پنسی، موتی، ہتھکڑی۔

11۔ حشرات الارض: جھمر نوعز کھیلی، کھمبی، کرڑی، بیوہ، ولنڈی، جلم، بکھی بکھمی، جھجیری، کوبلی، موی، منڈھی، کنگول دا۔

12۔ اسمائے مصغر تے اسمائے مکبر:

الف۔ اسمائے مصغر: اجھیں اسمائے مصغر جھوڑے جو یائے معروف "ی" یا "ڑی" تے مکدن مونث شمار تھیندن جیویں جو جنڈری، بکڑھری، پچڑی، مٹھوی، بھوی، ٹھوی، کھوی، کٹوی، ٹکی، ودھی، پٹھی، اچڑی وغیرہ۔

ب۔ اسمائے مکبر: اسمائے مکبر عام طور تے مذکر ہوندن جیویں جو ترگو، بکڑھر، ٹھکو، جانچ، بیڑھر، جھاتر، پھتر، جھمبا، لوکرا، جتا، کولھا، سلھوٹ، ٹھکول، بڈوٹ، بیڑوان، واٹراں، مندھان، پہاوا، بہاساں، پھا جھڑ، پکھڑ، دپچھوڑ، پک، چکل، وڈل، وڈیوتا، لاگھا، منکو، وڈکر، طرق وغیرہ۔

ص ۔۔۔ اسم عدد

تعریف: او اسم تکرہ جھوڑا جو ہک شے یا ذات کوں ظاہر کرے "واحد" اکھیندے ۔ واحد دا معنی ہے "ہک" یا "کلہا" ۔ جیویں جو چھوکرا، کتا، گاں، روٹی، کتاب وغیرہ۔ جھوڑا اسم تکرہ ہک کنوں ودھ گنتری کوں ظاہر کرے اوکوں "جمع" آکھیا ویندے جیویں جو چھوکرے، کتے، گائیں، روٹیاں وغیرہ۔

ہر زبان وچ واحد اسمیں کوں جمع بناون دے کجھ قاعدے قانون وضع کیتے گئین ۔ جیڑھاں جو سرائیکی زبان وچ اے قاعدے قانون کجھ مختلف تے ذکرے ہن ۔ اتھاں اجھیں قواعدے قوانین کوں ورتے ورتے بیان کیتا ویندے۔

الف۔ واحد مونث اسمیں کوں جمع بناون دے طریقے:

1۔ اجھیں واحد مونث اسم جنہیں دے اخیر وچ ہائے ہوز (ہ) ہووے یا بھرپور آواز نال آندی ہووے اجھیں کوں جمع بناون ساگے سرائیکی دے مختلف لہجیں کوں سامنے رکھیندیں ہوئیں یائے معروف "ی" نون غنہ (یں)، واؤ + الف + نون غنہ (واں) تے الف + نون غنہ (اں) دا ودھارا کر ڈتا ویندے جیویں جو:

واحد	پہلی جمع	ڈوجھی جمع	ترجھی جمع	واحد	پہلی جمع	ڈوجھی جمع	ترجھی جمع
آہ	آہیں	آہواں	آہاں	چاہ	چاہیں	چاہواں	چاہاں
راہ	راہیں	راہواں	راہاں	پناہ	پناہیں	پناہواں	پناہاں
نگاہ	نگاہیں	نگاہواں	نگاہاں	بگوہ	بگوہیں	بگوہواں	بگوہاں
آنبھ	آنبھیں	آنبھواں	آنبھاں	دانبھ	دانبھیں	دانبھواں	دانبھاں

2۔ اجھیں عربی واحد مونث اسم جیہڑے جو سرائیکی بولی وچ وی استعمال تھیندن تے جنھیں دے اخیر وچ "الف" "آ" ہوندے تاں انھیں کوں جمع بݨیندے ہوئیں انھیں دے اخیر ہمزہ + یائے معروف "ی" + نون غنہ (ئیں) یا واؤ + نون غنہ + الف + نون غنہ (نواں) ودھایا ویندے جیویں جو:

واحد	پہلی جمع	ڈوجھی جمع	واحد	پہلی جمع	ڈوجھی جمع
ادا	ادائیں	ادانواں	جزا	جزائیں	جزانواں
دعا	دعائیں	دعانواں	رضا	رضائیں	رضانواں
صدا	صدائیں	صدانواں	جفا	جفائیں	جفانواں
دوا	دوائیں	دوانواں	شفا	شفائیں	شفانواں

3۔ اجھیں واحد مونث اسم جنھیں دے اخیر وچ الف یا ہائے ہوز (ہ) نہ ہووے تاں وت انھیں اسمیں وچوں بعض اسمیں دے اخیر وچ الف + نون غنہ (اں) تے بعض اسمیں دے اخیر وچ یائے معروف "ی" + نون غنہ (یں) ودھا کر ڈوہاں نال جمع بݨائی ونڄ سگھدی ہے جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
ابرک	ابرکاں	پھلک	پھلکاں	ڈانگ	ڈانگاں	آس	آساں
تروکڑ	تروکڑاں	چاپ	چاپاں	جنگھ	جنگھاں	تل	تلاں
ڈور	ڈوریں	گوڈل	گوڈلیں	بہر	بہریں	نگڑ	نگڑیں
انگل	انگلیں	پاتول	پاتولیں	ڈھک	ڈھکیں	رنڈڑ	رنڈڑیں

4۔ اجھیں واحد مونث اسم جنھیں دے اخیر وچ یائے معروف "ی" آندی ہووے انھیں دی جمع بݨاوݨ کیتے یائے معروف کوں حذف کر کے یائے خفی الصوت "ی" + الف + نون غنہ (یاں) ودھا کر ڈتا ویندے جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
آڈی	آڈیاں	اُبٹی	اُبٹیاں	ٹکی	ٹکیاں	پلھڑی	پلھڑیاں
پتلی	پتلیاں	پھدی	پھدیاں	نوکری	نوکریاں	چندری	چندریاں

چوکی	چوکیاں	دابڑی	دابڑیاں	ڈوری	ڈوریاں	سہاگی	سہاگیاں

5۔ ایجھیں واحد مونث اسم جنھیں دے اخیر وچ "ݨ" آندی ہووے انھیں دی جمع بݨاوݨ ساتے انھیں دے اگوں یائے معروف "ی" + نون غنہ (یں) دا ودھارا کر ڈتا ویندے جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
آرڑھݨ	آرڑھݨیں	بھنگیݨ	بھنگیݨیں	جیٹھاݨ	جیٹھاݨیں	اروڑݨ	اروڑݨیں
بھٹھیݨ	بھٹھیݨیں	سروݨ	سروݨیں	آلسݨ	آلسݨیں	پڑوسݨ	پڑوسݨیں
فتورݨ	فتورݨیں	اوگھݨ	اوگھݨیں	پھوتݨ	پھوتݨیں	سوالݨ	سوالݨیں
قیدݨ	قیدݨیں	مالݨ	مالݨیں	سوڈاݨ	سوڈاݨیں	نجومݨ	نجومݨیں

6۔ ایجھیں واحد مونث انسانی رشتے تے واحد مونث جانداریں دے ناں جنھیں دے اخیر وچ یائے معروف "ی" آندی ہووے انھیں دی جمع بݨاوݨ ساتے انھیں دی یائے معروف حذف کر کے یائے مخفی الصوت + الف + نون غنہ (یاں) دا ودھارا کر ڈتا ویندے تے باقی دے اگوں "یں" یا "اں" دا اضافہ کیتا ویندے جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
دھی	دھیاں	نانی	نانیاں	چاچی	چاچیاں	کنواری	کنواریاں
دھگی	دھگیاں	رن	رناں	پوتری	پوتریاں	ڈاڈی	ڈاڈیاں
دنی	دنیاں	ڈاچی	ڈاچیاں	بھیݨ	بھیݨیں	بھیڈ	بھیڈاں
گھوڑی	گھوڑیاں	ماسی	ماسیاں	بکری	بکریاں	وچھی	وچھیاں

7۔ ایجھیں اسمائے جمع جیہڑے جو مونث ہوون انھیں دی جمع بݨاوݨ ساتے انھیں دے اگوں "اں" دا ودھارا کر ڈتا ویندے جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
تند	تنداں	جنت	جنتاں	انجمن	انجمناں	ٹولی	ٹولیاں
پنڈی	پنڈیاں	جماعت	جماعتاں	واگ	واگاں	قوم	قوماں
لوڑھ	لوڑھاں	منڈلی	منڈلیاں	کچہری	کچہریاں	سنگت	سنگتاں

8۔ بعض جمع مونث اسمیں دی مزید جمع (جمع الجمع) بݨائی ونج سگدی ہے۔ جیہڑی جو سرائیکی زبان وچ مستعمل وی ہے تے پسند وی کیتی ویندی ہے:-

واحد	جمع	جمع الجمع	واحد	جمع	جمع الجمع
آنھل	آنھلیں	آنھلیاں	پانول	پانولیں	پانولیاں

چلتر	چلتریں	چلتریاں	رنڈڑ	رنڈڑیں	رنڈڑیاں
گوڈل	گوڈلیں		ٹھیکر	ٹھیکریں	ٹھیکریاں

9۔ اجھیں واحد موءنث اسم جنہیں دے اخیر وچ الف، و، یا ی نہ ہووے تاں وت انہیں دی جمع بݨاوݨ ساگے انہیں دے اخیر وچ یائے معروف "ی" + نون غنہ (یں) یا الف + نون غنہ (اں) دا ودھارا کیتا ویندے۔ ڈو وکھریں طرحیں نال بݨائی ونڄݨ آلی جمع درست گݨی ویندی ہے۔

نوٹ: اے کم اوں ویلے تھیندے جݙاں آلی جوڳی واحد موءنث اسم انہاں دا کئی نیں جیندی جمع اِیں بݨائی ونڄ سگے۔

واحد	پہلی جمع	ڈوجھی جمع	واحد	پہلی جمع	ڈوجھی جمع
آدھل	آدھلیں	آدھلاں	آفت	آفتیں	آفتاں
آہر	آہریں	آہراں	اُدر	اُدریں	اُدراں
اِرک	اِرکیں	اِرکاں	بغل	بغلیں	بغلاں
بھل	بھلیں	بھلاں	بھوک	بھوکیں	بھوکاں

ب: واحد مذکر اسمیں کوں جمع بݨاوݨ دے طریقے

1۔ اجھیں واحد مذکر اسم جنہیں دے اخیر وچ الف یا ہائے ہوز (ہ) آندی ہووے تاں وت اوں الف یا "ہ" کوں حذف کرکے باقی دے اخیر وچ یائے مجہول (ے) دا ودھارا کر ڈتا ونڄے تاں جمع بݨ ویندی ہے جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
آرا	آرے	آسرا	آسرے	اُچکا	اُچکے	اوپرا	اوپرے
بھورا	بھورے	پھکا	پھکے	چالا	چالے	دودا	دودے
رنگیلا	رنگیلے	منجھا	منجھے	لدھا	لدھے	ہولا	ہولے

2۔ اجھیں اسمائے مذکر جنہیں دے اخیر وچ "الف + نون غنہ" (اں) آندے انہیں دی جمع بݨاوݨ ساگے انہیں دی "اں" کوں حذف کرکے باقی دے اخیر وچ یائے مجہول (ے) + نون غنہ (یں) دا ودھارا کیتا ویندے۔ جیویں جو:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
اتالاں	اتالیں	اگوڑھاں	اگوڑھیں	اوجھاں	اوجھیں	پوکاں	پوکیں
ٹھرلاں	ٹھرلیں	بھکانواں	بھکانویں	پروٹھاں	پروٹھیں	پہاں	پہیں
ٹڈاں	ٹڈیں	پھوکاں	پھوکیں	تتاں	تتیں	کھڈاں	کھڈیں

3۔ بعض اجھیں واحد مذکر اسم جنہیں دے اخیر وچ "الف" آندے پر انہیں دی جمع اینویں ہوندی ہے جو انہیں دے "الف" کوں یائے مجہول "ے" وچ بدلا ڈتا ویندا ہے جیویں جو:

الف۔ رشتے: ابا، بھرا، بھیݨ وغیرہ۔

ب۔ غیر ذی جاناں دے ناں: دریا، صحرا، دعا وغیرہ۔

4۔ سوائے انہیں مذکر اسمیں دے جنہیں دے اخیر وچ "الف" "یا" "ہ" "آ" آندی ہے باقی سب اسماء دی واحد تے جمع دی صورت ہکو جہیں ہوندی ہے۔ جیویں جو درزی، دیلی، گھر، گلاس، دوراڈھ، تاش، ول، ہتھ، اٹھ، رچھ، رچھ، جنگل، بغل، آ ٻھوں، آ تھر، دچار، قلم، مزار، اسمان، ناک، سپ، انگار، چھاڑ، بزار، باز، داوچھ، یاٹھوں، ٹھاڑ، بھاڑو، پانی، پدھر، ڈب، میرہ، سیٹھوں، سپ، دوالان، ڳڑ، گوڄ، اسپ وغیرہ۔

البتہ بعض حروف ربط آ ونجن نال واحد مذکر اسماء دی جمع دی صورت بدل ویندی ہے ورنہ اتے ڈتیاں گئیاں صورتیں کنوں علاوہ خاص جمع دی غرض نال جو تبدیلیاں ہوندیاں ہن او صرف مؤنث اسماء وچ ای تھیندیاں ہن۔ جیکر انہیں واحد مذکر اسماء دی ہر ہک جمع بݨاوݨی مقصود ہووے جو جنہیں دی جمع نہیں بݨدی تاں ول واحد مذکر اسم کنوں پہلوں درج ذیل لفظ بطور سابقے لاوݨے پوندن۔ ہک کنوں ودھ، گنتری دے لفظ مثلاً ڈو، چار، ڈھیر، اٹھ ہا، اوو وغیرہ۔ کئی، گھݨاں، چند، بعض، سب، کیتے، کجھ، گھݨاں، گھٹیں، کل، کیئے، بکڑاں، بکڑیں، سارے، بہوں، بہوں سارے، تھوڑے، بہوں تھوڑے، تھوڑے جنہیں، گھٹ، کجھ، تھوڑے بہوں، ادھ، وچھ ہے، ورلے ورلے، گھٹوں گھٹ، دو دھوں، دو وعدہ وغیرہ۔ مثال دے طور تے ڈو ہا اندر، ڈھیر ہا ندر ہا اوو اٹھ، کئی اک، چند آدمی، بعض اسپ، سپ دریکھے لئے، کجھ اسمان، گھݨاں یا گھٹیں گھر، کل دانے، کیئے رچھ، بکڑاں یا بکڑیں اٹھ، سارے بزار، بہوں ڈب، بہوں سارے آدمی، تھوڑے اٹھ، بہوں تھوڑے یا تھوڑے جنہیں انگار، گھٹ کجھ، یا تھوڑے بہوں گھر، ادھ وچھ ہے آ ٻھوں، ورلے ورلے آدمی، گھٹوں گھٹ لوک، دو دھوں دو طلب وغیرہ وغیرہ۔

5۔ تمام دھاتاں دے ناں واحد ہوندن: چاندی، سونا، پتل، ترامان، قلعی، جست، لوہا، پارہ، گندھک وغیرہ۔

6۔ فصلاں جنہیں دے ناں جمع گیلے ویندن: مٹر، چنے، جو، تل، مونگ، خربوزے، ہندوانے، موٹھ۔

7۔ فصلاں جنہیں دے ناں واحد گیلے ویندن: کنک، جوار، باجھری، مرچ، داسوں، مکئی، ساگ، سوہری، تھوم، سورج مکھی، آہور، سویابین، بکا۔

8۔ کجھ واحد لفظ جیہڑے جو جمع ہو لیے ویندن: ہماپ، بلکہ نصب، گھڑی، برقت، ورش، اوسان، ہوش، دستخط، کرم، کمال۔

9۔ کجھ جمع لفظ جیہڑے جو واحد ہو لیے ویندن: خیرات، رعایا، آفاق، اسامی، تعلقات، کرامات، مواد، القاب، بقایا، کائنات، خرافات، اصول، اراضی، اخلاق، اخبار، واردات، تحقیقات، اسباب، اوقات، حوالات، اولاد، اشراف، امور، افواہ، اسرار، اوزار، احوال، منافع، اسلحہ، سوال، مذوار وغیرہ۔

10۔ حروف ربط دے کم تھیوݨ نال اسم دی عددی حالت وچ تبدیلی:

حروف ربط: انہیں چھوٹے چھوٹے لفظاں کوں آہدن جیہڑے ہک لفظ دا ٻئے لفظ نال تعلق ظاہر کریندن یا ڈو ٻئے لفظیں وچ انہیں

چھوٹے چھوٹے لوڑو جوڑے جوڑ وا کیں دے درمیان کا نڈھے دا کم ڈیون حروف ربط سڈیندن۔ جیویں جو اے ہن:

سرائیکی حروف ربط: دا، دی، دے، دیاں، کوں، تے، اتے، کنوں، کنیں، نال۔

اردو حروف ربط: کا، کی، کے، کو، پر، سے، ساتھ۔

سرائیکی حروف ربط: کن، تئیں، تیئں، توڑیں، وچ، وچوں، کنوں، اتوں، کیتے۔

اردو حروف ربط: سے، اور، تک، میں، سے، کے لئے، کے لئے۔

الف۔ واحد اسمیں دے اگوں حروف ربط دے کا نڈھے نال انہیں دے عددی حالت وچ تبدیلی:

1۔ انہیں واحد مذکر اسم جنہیں دے اخیر وچ "الف" یا "ہ" آندی ہے انہیں دے اگوں جے کوئی جیہاں اتے، تے جیہے حروف ربط وچوں کئی حرف آونجے تاں وت انہیں واحد مذکر اسمیں کوں جمع وچ بدل ڈیویندے۔ یعنی انہیں دے اخیری الف یا ہ کوں حذف کرکے باقی دے اگوں یائے مجہول (ے) واوو دھارا کر ڈیویندے۔ جیویں تلے ڈتیں گئیں مثالیں کنوں واضح تھیندے۔

غلط جملے	درست جملے	غلط جملے	درست جملے
۱۔ چھوکرا دا بھرا	۱۔ چھوکرے دا بھرا	۲۔ دیچھا دیاں ٹنگھاں	۲۔ دیچھے دیاں ٹنگھاں
۳۔ پڑھا دے ہتھ	۳۔ پڑھے دے ہتھ	۴۔ گھوڑا دی پوڑ	۴۔ گھوڑے دی پوڑ
۵۔ کتا کوں پتہ ہا	۵۔ کتے کوں پتہ ہا	۶۔ گھوڑا تے پیہ تھی	۶۔ گھوڑے تے پیہ تھی
۷۔ چھوکرا کوں اٹھا تے چٹھے	۷۔ چھوکرے کوں اٹھا تے چٹھے	۸۔ لوٹا کنوں تھیاں پارا	۸۔ لوٹے کنوں تھیاں پارا
۹۔ روزہ نال کوڑ نہ مار	۹۔ روزے نال کوڑ نہ مار	۱۰۔ بڈھڑا تئیں روٹی پچا	۱۰۔ بڈھڑے تئیں روٹی پچا
۱۱۔ گھڑا وچ پانی بھر	۱۱۔ گھڑے وچ پانی بھر	۱۲۔ گھڑا وچوں پانی پا	۱۲۔ گھڑے وچوں پانی پا
۱۳۔ مردہ کیتے کفن گھن آ	۱۳۔ مردے کیتے کفن گھن آ	۱۴۔ رنڈہ دا اچھل	۱۴۔ رنڈے دا اچھل
۱۵۔ چھارہ کنوں ملتان تئیں	۱۵۔ چھارے کنوں ملتان تئیں	۱۶۔ چہ کھہ دے پڑ ودھرے	۱۶۔ چہ کھے دے پڑ ودھرے

2۔ انہیں واحد مذکر اسم جنہیں دے اخیر وچ "الف" یا "ہ" نہیں آندی تے اے اسم واحد تے جمع دی حالت وچ ہک جئیں ہوندن۔ جے کڈاہیں انہیں دے اگوں اتے، تے جیہے حروف ربط وچوں کوئی ہک حرف ربط آونجے تاں وت انہیں اسمیں دی عددی حالت وچ کئی تبدیلی واقع نہیں تھیندی۔ جیویں جو تلے ڈتیں گئیں مثالیں کنوں واضح تھیندے۔ ۱۔ تحصیل دا چیر ۲۔ گھر دیاں سراں ۳۔ آلوں دے پڑ اٹھے ۴۔ بینک دیاں ولھاں ۵۔ اٹھ کوں گھا ست۔ ۶۔ اٹھ تے کجاوا رکھ۔ ۷۔ مت وچوں بجگ بھر۔ ۸۔ چھپر تے نہ چڑھ۔ ۹۔ گھر تئیں ٹردا وینج۔ ۱۰۔ مرد کنوں امداد منگ۔ ۱۱۔ چھوہر کیتے کتاباں گھن آ۔ ۱۲۔ پڑھنوں نال نہ کھیڈ۔ ۱۳۔ بال کیتے روٹی گھن آ۔ ۱۴۔ گھر وچ بہہ۔ ۱۵۔ سکول توڑیں وینج۔ ۱۶۔ درچھ کوں ول گھت۔

3۔ بعض انجھیں جغرافیائی ناں جنہیں دے اخیر وچ "الف" یا "ہ" آندی ہے۔ جیکر انہیں دے اگوں کئی کی حرف ربط آوے تاں انہیں دے "الف" یا "ہ" کوں حذف کر کے یائے مجہول "ے" دا ودھارا کر ڈیوں دے جیویں جو تلے ڈتیں گئیں مثالیں کنوں واضح تھیندے۔

غلط جملے	درست جملے	غلط جملے	درست جملے
۱۔ مدینہ دا پندھ	۱۔ مدینے دا پندھ	۲۔ آگرہ دی اباد ی	۲۔ آگرے دی اباد ی
۳۔ کوفہ دیاں گلیاں	۳۔ کوفے دیاں گلیاں	۴۔ مکہ دی رات	۴۔ مکے دی رات
۵۔ کلکتہ دے لوک	۵۔ کلکتے دے لوک	۶۔ دوا کوں ملتان تئیں	۶۔ دوے کوں ملتان تئیں
۷۔ کوئٹہ وچوں نکھ	۷۔ کوئٹے وچوں نکھ	۸۔ لہرا تئیں وچ	۸۔ لہرے تئیں وچ
۹۔ ریترہ نال دل لگ گئی ء	۹۔ ریترے نال دل لگ گئی ء	۱۰۔ منگورہ کیتے خیر منگ	۱۰۔ منگورے کیتے خیر منگ

4۔ سنسکرت دے ناں جنہیں دے اخیر وچ "الف" یا "ہ" آندی ہووے انہیں دے اگوں کہیں کہیں حرف ربط دے آون دے باوجود انہیں دی عددی حالت وچ کئی تبدیلی واقع نہیں تھیندی جیویں جو تلے ڈتیں گئیں مثالیں کنوں واضح تھیندے۔ ۱۔ جمنا دا پانی ۲۔ گنگا دی ریت ۳۔ متھرا دے مندر ۴۔ ہمالیہ دیاں چوٹیاں ۵۔ گیا کوں متھرا تئیں ۶۔ اگرتلہ تو ٹھیں ۷۔ ایودھیا نال ۸۔ تریدا وچ ۹۔ دادا دی نگری۔

5۔ بعض انجھیں دنیا دے شہریں، ملکیں، دریاویں تے پہاڑیں دے ناں قاعدہ نمبر 1 کنوں مستثنیٰ ہن۔ مثلاً امریکہ، افریقہ، برطانیہ، سعودیہ عربیہ، برما، پرشیا، بخارا، صنعا، مدینہ منورہ، انڈونیشیا، بخارسٹ وغیرہ وغیرہ۔

6۔ جیکر کہیں واحد مؤنث اسم دے اگوں کوئی حرف ربط آوے تاں اوندی عددی حالت وچ کئی تبدیلی واقع نہیں تھیندی جیویں جو ۱۔ بچاں دا وچھا ۲۔ بھیڈ دے تھن ۳۔ ڈاچی دی مہار ۴۔ روہی دیاں جھوکاں ۵۔ کھٹ تے بیہہ ۶۔ گئی کوں پرے تکھ ۷۔ رچھائی وچوں استرا کڈھ ۸۔ بھوتنی نال لکڑ اہندا کر ۹۔ پانی ہتھی تو ٹھیں آکھے ۱۰۔ بھاجی کیتے سبزی گھن ۱۱۔ بلی کوں نہ مار ۱۲۔ مجھ دی دھار کڈھ۔

7۔ انجھیں اسم جنہیں دے اخیر وچ "اں" ہووے انہیں دے اگوں جیکر کوئی حرف ربط آوے تاں انہیں دے "اں" کوں "یں" وچ بدل ڈیندے۔ جیویں جو دھیاں کوں دھیئیں، سوتاں کوں سوتیں، ایالاں کوں ایالیں، پیالاں کوں پیالیں، ایویں ای، سیالاں، گھوڑاں، مندھاں، ٹوبھاں، تھالاں، پھوکاں، بھرکاں، ٹنڈاں، چیکاں، بدھاں، ولٹوہاں، اگوٹھاں، ہماں، میساں، مرکاں، کھیڈاں وغیرہ وغیرہ کوں "یں" نال بدل ڈتا ویندے۔

8۔ ہندسری دے الفاظ (جنہیں کوں قطاری اعداد آکھیا ویندے جیندی وضاحت اگوں آسی) جنہیں دے اخیر وچ "اں" آندے، انہیں دے اگوں حرف ربط دے آون نال انہیں دی "اں" کوں "یں" نال بدل ڈتا ویندے جیویں جو: پنجواں کوں پنجویں، چھیواں کوں چھیویں، ایویں ای ستواں، اٹھواں، نانواں، ڈہواں، یارھواں، بارھواں، تیرھواں

وغیرہ وغیرہ دی "اں" کوں "یں" نال بدل ڈیندے۔

ب۔ جمع اسمیں دے اگوں حروف ربط دے گنڈھ سے تے انھیں دی عددی حالت وچ تبدیلی:

1۔ انھیں جمع مذکر اسم جنھیں دے اخیر وچ یائے مجہول "ے" آندی ہوجیکر انھیں دے اگوں کئی حرف ربط آوے تاں انھیں دے اگوں "یں" یعنی ہمزہ + نون غنہ یا "اں" واوعا کرڈیندے۔ تے یائے مجہول دے اتے ہمزہ گھت ڈیندے۔ چھوکرے کوں چھوکریں یا چھوکریاں، وڈے کوں وڈیں یا وڈیاں، چھوٹے کوں چھوٹیں یا چھوٹیاں منڈھرے کوں منڈھریں یا منڈھریاں وغیرہ وغیرہ۔

2۔ انھیں اسم جنھیں دے واحد تے جمع ہکو جھیں ہوون انھیں دے اگوں جیکر کئی حرف ربط آوے تاں انھیں دے نال "یں" یا "اں" ہنڈدے ڈیندے۔ گھر کوں گھریں یا گھراں، شہر کوں شہراں یا شہریں، ڈنگر کوں ڈنگراں یا ڈنگریں، مرد کوں مرداں یا مردیں وغیرہ۔

3۔ انھیں جمع مونث اسم جنھیں دے اخیر وچ "اں" آندے جیکر انھیں دے اگوں کئی حرف ربط آوے تاں وت انھیں دے نال "یں" ہنڈدے ڈیندے تے جیکر جمع مونث دے اخیر دی "اں" کوں پہلے یائے معروف آوے تاں وت اوندی "یاں" کوں (ہمزہ + یائے معروف + نون غنہ) یعنی "ئیں" تبدیل کرڈیندے جیویں جو کرسیاں کوں کرسئیں، وچ، عورتاں کوں عورتیں، عمارتاں کوں عمارتیں، بدھاں کوں بدھیں وغیرہ وغیرہ۔

4۔ انھیں اسم تورے جو او مونث ہوون یا مذکر ہوون جنھیں دے اخیر وچ "واؤ" یا "وں" ہووے انھیں دے اگوں حرف ربط آوݨ سیتی انھیں نال (ہمزہ + یائے مجہول + نون غنہ) یعنی "ئیں" ہنڈدے ڈیندے۔ جیویں جو: آلوں کوں آلوئیں، کاکو کوں کاکوئیں، اتھرو کوں اتھروئیں، بازو کوں بازوئیں، باھوں کوں باھوئیں وغیرہ۔

5۔ سرائیکی مصادر متعدی کوں بݨائے گئے اسم مفعول جنھیں دے اخیر وچ "اں" آندے انھیں دے اگوں حرف ربط آوݨ سیتی انھیں دی "اں" کوں "یں" وچ بدل ڈیندے۔

مصدر	اسم مفعول	تبدیلی	مصدر	اسم مفعول	تبدیلی
بلھاوݨ	بلھاواں	بلھاویں	اچھالݨ	اچھالواں	اچھالویں
بھواوݨ	بھواواں	بھواویں	پکاوݨ	پکاواں	پکاویں
بھکاوݨ	بھکاواں	بھکاویں	اسارݨ	اسارواں	اسارویں

6۔ اردو دے اسمائے خاص، القاب، یا عہدے جنھیں دے اگوں کئی حرف ربط آوے تاں انھیں وچ کئی تبدیلی واقع نھیں تھیندی۔ مثلاً ملا، خلیفہ، خواجہ، آقا، آغا، مرزا، دادا، دادا وغیرہ تے سرائیکی زبان وچ انھیں دے اگوں یائے مجہول "ے" واوعا کرڈیتا ویندے یعنی انھیں کوں خلیفے، خواجے، آقے، آغے، مرزے، دادے تے سودے وچ بدل ڈیتا ویندے۔

7۔ ہندی لوظ تورے جو خالص سنسکرت دے ہن جیویں جو گنگا، سبھا، پوجا، بھاشا، جتا، چتا، سیتا، دوتا، مالا، یاترا، یا جاترا، اچھا، بھسوا،

پیوا، پچھوا وغیرہ دے اگوں جے کر حرف ربط آ ونجے تاں انھیں لفظیں دی عددی صورت وچ کئی تبدیلی واقع نہیں تھیندی۔

8۔ عربی دے سہ حرفی لفظ جیویں جو ریا، رہا، دعا، حیا، عبا، قبا، زنا، جوا، بلا، دوا، صفا، غذا، شفا، دغا، سزا، جزا، جفا، وفا، جلا، ادا، خلا، بقا وغیرہ اتے ایویں ای عربی دے سہ حرفی کنوں زیادہ حروف آلے لفظ جنہیں دے اخیر وچ الف آندے مثلاً تمنا، اخفا، التجا، انشا، افترا، اقتضا، ابتدا، التجا وغیرہ دے بعد جے کر کئی حرف ربط آ ونجے تاں اے لفظ اپنی عددی حالت تبدیل نہیں کریندے۔ مثال دے طور تے حیا کنوں، دوا نال، زنا کنوں، دوا وچوں، ابتدا کنوں، تمنا دے وغیرہ وغیرہ۔

9۔ انھیں مذکر اسم جنہیں دے اخیر وچ یائے مجہول آندی ہے جے کر انھیں دے اگوں کئی حرف ربط آ ونجے تاں انھیں دی عددی حالت تبدیل نہیں تھیندی جیویں جو چھوکرے دی، وٹے دا، کتے دے، بندے دیاں، کھوتے تے، لوٹے وچ، گھوڑے وچوں، رستے کنوں، بڈھڑے نال، مردے کیتے، روزے نال وغیرہ وغیرہ۔ انھیں کوں قاعدہ نمبر 1 دے مطابق لکھیا ونج سگدے۔ (ڈیکھو قاعدہ نمبر ۱)

10۔ انھیں اسم جیڑھے جمع کرہوون یا مونث ہوون تے انھیں دے اخیر وچ "ؤ" آندی ہووے انھیں دے اگوں جے کر کئی حرف ربط آ ونجے تاں انھیں دی عددی صورت نہیں بدلدی۔ جیویں جو لاؤ دا، لاؤ دی، لاؤ کوں، لاؤ نال، لاؤ دا، لاؤ دے، بندو دا، بندو دی، بندو دیاں، بدھو کن، ڈاکو کوں، ڈاکو نال، جادو وچ۔ قاعدہ نمبر ۳ دے مطابق وی انھیں کوں لکھیا ونج سگدے۔ (ڈیکھو قاعدہ نمبر ۳)۔

11۔ اے گالھ گنڑ دے جوگ آکھی ونجے جو حرف ربط "نے" جیڑھا جو اردو زبان وچ مستعمل ہے۔ سرائیکی زبان وچ مستعمل کائنی۔ مثال دے طور تے:

اردو جملہ	سرائیکی جملہ	اردو جملہ	سرائیکی جملہ
۱۔ اس نے کام کیا	۱۔ اوں کم کیتے	۲۔ گھوڑے نے لات ماری	۲۔ گھوڑے لت ماری ہے
۳۔ بچے نے دودھ پیا	۳۔ بال کھیر پیتے	۴۔ کتے نے کاٹ کھایا	۴۔ کتے پٹ کھادے
۵۔ بلی نے چوہا پکڑا	۵۔ بلی چوہا پکڑے	۶۔ مرغی نے انڈا دیا	۶۔ ککڑی انڈا ڈتے
۷۔ بندر نے ڈانس کیا	۷۔ باندر نچے	۸۔ خدا نے اسے بخش دیا	۸۔ خدا اوکوں بخش ڈتے

اے ڈٹھا گئے جو ساڈے سرائیکی لکھاری اپنی لکھتیں وچ اردو والگوں فاعل دے بعد حرف ربط "نے" دا خوب استعمال کریندن جیڑھا جو قطعاً درست کائنی یاد رہووے جو دور قدیم وچ اردو زبان وچ وی "نے" دا استعمال کائناں ہا۔ جیڑھاں جو سرائیکی لکھاری ڈھگے منڈھ اپنی تحریریں وچ "نے" کوں ہر حال ڈھیکی گھون۔ کیوں جو اساں لکیر دے فقیر جو ہیں۔ اے گالھ یاد رکھنڑ آلی ہے جو اردو زبان وچ حرف ربط "نے" دا استعمال صرف لازم تے متعدی افعال کوں ہک بئے کنوں نشابر کرنڑ تے وکھو وکھ کرنڑ کیتے تھیندے۔ سو کہ لفظیں وچ انہہ گالھ دی وضاحت کجھ ایں ویکھی ونج سگدی ہے جو لازم مصادر تے متعدی مصادر دی سنجانڑ کیتے انھیں مصادر کنوں ماضی مطلق بنڑا کریں کرنڑ ایں ویکھو ونجے تاں جے کر ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب وچ فاعل دے بعد

حرف ربط "نے" دا استعمال ضروری تھی ویندے تاں او مصدر متعدی شمار تھیسی تے جے کر "نے" دا ودھارا ضروری نہ ہووے تاں او مصدر لازم سمجھیا ویسی۔ مثال دے طور تے اردو دے ڈو مصادر کھانا تے دوڑنا گھندے ہیں۔ کھانا کوں ماضی مطلق کھایا تے دوڑنا کوں دوڑا لکھسی۔ کھایا کوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب "اس نے کھایا" تے دوڑا کوں "وہ دوڑا" تھیسی۔ لہٰذا اے آکھیا ویسی جو کھانا مصدر متعدی ہے تے دوڑنا مصدر لازم ہے۔ کیوں جو کھانا مصدر کوں ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب وچ فاعل "اس" دے بعد حرف ربط "نے" دا استعمال تھئے جڈاں جو دوڑنا مصدر کوں ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب وچ فاعل "وہ" دے بعد حرف ربط نے دا استعمال نئیں تھیا۔ جے کر سرائیکی زبان دے مصادر کھاون تے بھجن گھندے ونجن تے انہیں کوں ماضی مطلق دے صیغے واحد غائب بنائے ونجن تاں او کجھ ایں تھیسن۔ "اوں نے کھادا" تے "او بھجیا" ایندے کنوں معلوم اے تھیا جو اردو دی فاعلی ضمیر "اس" دی جاتے سرائیکی دی فاعلی "اوں" استعمال تھیندی ہے تے "اوں" دے بعد "نے" دا استعمال نئیں تھیندا۔ ایویں ای ڈوجھے مصدر دی گردان ہے وچ اردو دی فاعلی ضمیر "وہ" دی جاتے سرائیکی دی فاعلی ضمیر "او" ورتی ویندی ہے۔ بس ایندے مثال کنوں اے نتیجہ نکھر تھی گئی ہے جو اردو دے فعل ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب وچ "اس نے" ورتیندے تے سرائیکی زبان وچ اوندی جاتے "اوں" استعمال تھیندے تے "اوں" دے بعد حرف ربط "نے" دی کوئی گنجائش باقی نئیں رہندی۔ ثابت اے تھیا جو اردو زبان دے متعدی مصادر دی سنجان فعل ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب "اس نے" دے نال جڈاں جو سرائیکی وچ "اوں" نال تھیندی ہے۔ اے گالھ وی یاد رہووے جو اردو وچ حرف ربط "نے" دا استعمال نہ صرف فعل ماضی مطلق وچ تھیندے بلکہ ماضی دے تمام افعال وچ تھیندے۔ پر سرائیکی زبان وچ "نے" دا استعمال قطعاً ممنوع ہے۔

15۔ سرائیکی دے کٹھے (یعنی لگے ہوئے) حروف ربط:

الف۔ مصادر کوں معروف (لازم یا متعدی) تے حرف ربط "سے" یعنی (کن، وچوں، کنیں بناون دا طریقہ): مصدر کوں فعل ماضی مطلق بنا کریں اوندا "اخیری الف" حذف کر ڈتا ویندے تے باقی دے اگوں "ہمزہ + یائے معروف + نون غنہ" یعنی (ئیں) دا ودھارا کر ڈتا ویندے جیویں جو:

معنی	جملہ
ا۔ دیکھنے سے چاہت ختم نہیں ہوتی	ا۔ ڈٹھیں سک نئیں لہندی
۲۔ کھانے سے سیری نہیں ہوتی	۲۔ کھادئیں رج نئیں تھیندا
۳۔ رونے سے غم ختم نہیں ہوتا	۳۔ رنئیں غم نئیں نبڑدا
۴۔ (کسی کے) گھر کے پیچھے پاخانہ کرنے سے بیر پورا نہیں ہوتا	۴۔ پچھاڑوں ہگئیں وَیر نئیں لہندا
۵۔ رکنے سے سفر نہیں کٹتا	۵۔ ٹھہرئیں پندھ نئیں نبڑدا
۶۔ ہنسنے سے منہ بند نہیں ہوتا	۶۔ کھلئیں وات نئیں ملدا
۷۔ ذبح کرنے سے (اس کا) خون نہیں آتا	۷۔ کُٹھئیں رَت نئیں آندی

۸۔ ڈِتیں تھوڑ تھیں پوندی	۸۔ دینے سے (دولت) کم نہیں ہوتی
۹۔ منگیں بکھ تھیں ویندی	۹۔ مانگنے سے بھوک نہیں جاتی

ب۔ مصادر متعدی تے حرف ربط "سے" یعنی (کن، کنوں، کنیں، نال) بناوݨ دا طریقہ: جز الف یا نون تے کیتے طریقے کوں ورتیا ویندے۔

جملہ	معنی
ا۔ روکیں رک ونج	ا۔ روکنے سے رک جا
۲۔ کھلائیں تھیں کھلدا	۲۔ ہنسانے سے نہیں ہنستا
۳۔ رواٸیں رو پوندے	۳۔ رلانے سے رو پڑتا ہے
۴۔ اٹھائیں تھیں اٹھلدا	۴۔ اٹھانے سے نہیں اٹھایا جاتا
۵۔ بھلائیں تھیں بھلدا	۵۔ بھولنے سے نہیں بھولتا
۶۔ ونڈائیں تھیں کھٹدی	۶۔ بانٹنے سے ختم نہیں ہوتی
۷۔ ستائیں کیا تھیندے	۷۔ ستانے سے کیا حاصل
۸۔ وساٸیں وس پوساں	۸۔ بسانے سے بس جاؤں گی
۹۔ مناٸیں تھیں مندا	۹۔ منانے سے نہیں منتا
۱۰۔ مٹیں مست ویندے	۱۰۔ مٹانے سے مٹ جاتا ہے
۱۱۔ ولیں ول پوسی	۱۱۔ بیلنے سے بیلا جائے گا
۱۲۔ ولیں وہچ پوسی	۱۲۔ الٹ پلٹنے سے بہہ پڑے گا

ج۔ اسم تے حرف ربط "سے" یعنی (کن، کنوں، کنیں، نال):

جملہ	معنی
ا۔ وقتوں بچو	ا۔ وقت سے بچو
۲۔ راہوں ولیے	۲۔ وہ راستے ہی سے واپس آیا
۳۔ گھروں نکل پو	۳۔ گھر سے نکل کھڑا ہو
۴۔ دلوں بول	۴۔ دل سے بات کر
۵۔ منڈھوں پٹیس	۵۔ اس نے اسے جڑ سے اکھاڑا ہے
۶۔ دردوں نکلن واہیں	۶۔ درد سے چیخیں نکلتی ہیں
۷۔ ڈاڈھے دے گھروں وی ہیر	۷۔ طاقتور کے گھر سے بھی ہیرا تے ہیں

جملہ	معنی
۸۔ مغروراں آپے وچ	۸۔ کندھے سے اتر جا (یعنی بوجھ نہ بن)
۹۔ بندھوں بی نھیں چھڑدا	۹۔ سفر سے خلاصی نہیں ملتی

ر۔ ماضی قریب تے "حرف ربط نے":

جملہ	معنی
۱۔ غمیں مارئیے	۱۔ غموں نے مارا ہے
۲۔ اپنیں لٹیے	۲۔ اپنوں نے لوٹا ہے
۳۔ اوپریں مٹھیے	۳۔ غیروں نے برباد کیا ہے
۴۔ نندریں اجاڑئے	۴۔ نیند نے تباہ کیا ہے
۵۔ صورت بہہ پڑھے	۵۔ صورت نے بیٹھ کر دیکھا ہے
۶۔ سیرت بہہ کھاوے	۶۔ سلیقے نے بیٹھ کر کھایا ہے
۷۔ غیریں پروٹیں پالڑے	۷۔ غیروں نے خوب بدنام کیا ہے
۸۔ ککڑ انڈے ڈِتے	۸۔ مرغی نے انڈے دیئے
۹۔ سنگتیں مارساۓ	۹۔ دوستوں نے خوب دھوکے دیئے ہیں
۱۰۔ دشمنیں پچھے	۱۰۔ دشمنوں نے اپنے نشانے پر رکھا ہے

ر۔ مختلف حروف ربط (میں، سے، پر، کو، نے) یعنی (وچ، کنوں، نال، اتے، کوں) دا استعمال:

جملہ	معنی
۱۔ کندھیں لیپا پاۓ	۱۔ دیواروں کو لیپا پوتی کر
۲۔ کھڈیں ہتھ نہ مار	۲۔ بلوں میں ہاتھ مت ڈال
۳۔ تنوریں بھاکا گھت	۳۔ تنوروں میں آگ جلا
۴۔ تھوئیں روٹیاں سٹ	۴۔ تھوبوں پر روٹیاں پکا
۵۔ نانگیں راند نہ کر	۵۔ سانپوں کے ساتھ مت کھیل
۶۔ جوگیں پڑ نہ پو	۶۔ جوگیوں سے واسطہ نہ رکھ
۷۔ بارھیں غلامیں جھگا ڈھیج	۷۔ بارہ غلاموں کے ہونے کے باوجود گھر برباد ہوا
۸۔ دھیریں ہتھ نہ دھیلیں ہتھ	۸۔ نہ تو بیٹیوں کے ہاتھ لگا اور نہ ہی بیٹیوں کی اولادوں کے ہاتھ لگا
۹۔ پتراں باجھ نہ رونقاں	۹۔ بیٹوں کے بغیر کوئی رونق نہیں
۱۰۔ دھیاں باجھ نہ سوبھ	۱۰۔ بیٹیوں کے بغیر کوئی کامیابی نہیں

۱۱۔ کانویں ہتھ سنیہے گھلن	۱۱۔ کووں کے ذریعے پیغام رسانی کرنا
۱۲۔ حساب جو جو، بخشش سو سو	۱۲۔ حساب ایک ایک جو کا اور بخشش سینکڑوں کی (یعنی بے حد حساب)
۱۳۔ اپنی کچھ، بئے دی ہتھ	۱۳۔ اپنی بغل میں دوسرے کی ہاتھ میں
۱۴۔ اپنی گلی کتا وی شینہہ	۱۴۔ اپنی گلی میں کتا بھی شیر ہوتا ہے
۱۵۔ اشراف ہوں پیر ڈھبے کمینہ سر چڑھے	۱۵۔ شریف (اپنی عزت کے خوف سے) پاؤں پر گرے جبکہ کمینہ سر پر چڑھے۔
۱۶۔ اصلوں خطا نہیں، کمصلوں وفا نہیں	۱۶۔ خاندانی شخص سے خطا سرزد نہیں ہوتی مگر کم ذات سے وفا نہیں ملتی
۱۷۔ اکھ او ڈھر، پہاڑ او ڈھر	۱۷۔ آنکھ سے دور، پہاڑوں کے پار
۱۸۔ اکھیں ڈٹھیں مکھی نہیں نگلیندی	۱۸۔ آنکھوں سے دیکھتے ہوئے مکھی نگلی نہیں جاتی
۱۹۔ اگوں چاواں آپ ننگی پچھوں چاواں آپ ننگی	۱۹۔ آگے سے (پلو) اٹھاؤں بھی خود ننگی ہوتی ہوں پیچھے سے ہٹاؤں بھی خود ننگی ہوتی ہوں
۲۰۔ اندروں ہووے رجی تاں باہروں آوے کجی	۲۰۔ اگر تو اندر سے رجی ہوئی ہو تو پھر باہر سے تجھے ڈھانپی ہوئی ملے
۲۱۔ انڈھے اگوں رووݨ اکھیں دا زیان	۲۱۔ اندھے کے آگے رونا آنکھوں کا ہی نقصان ہے
۲۲۔ بندے ترٹن تاں کچ ٹٹ پوندن	۲۲۔ انسانوں کے توڑنے سے مضبوط لکڑیاں بھی ٹوٹ جاتی ہیں۔
۲۳۔ بھجدیں پچھوں ول نہ بھجیں	۲۳۔ بھاگے ہوؤں کے پیچھے ہرگز نہ بھاگنا
۲۴۔ بال پدھے سنجاپدے	۲۴۔ بچہ پدھنے میں پہچانا جاتا ہے
۲۵۔ بھڑے دانڑے، کنگال کھانڑے	۲۵۔ بھڑولے میں اناج ہو تو کم حیثیت لوگ بھی خوشحال رہتے ہیں
۲۶۔ بلی شینہہ پڑھایا	۲۶۔ بلی نے شیر کو پڑھایا
۲۷۔ پدھریں نچاں، گھونگھٹ کیاں	۲۷۔ میدان میں ناچنا ٹھہرا تو گھونگھٹ کیا
۲۸۔ پیو موئیں ادھا یتیم، ماں موئیں سارا یتیم	۲۸۔ باپ کے مرنے سے آدھا یتیم ہو جبکہ ماں کے مرنے سے مکمل یتیم کہلائے
۲۹۔ فاقیں ماری نہ موئی ٹھیں ماری مر گئی	۲۹۔ فاقوں کی وجہ سے نہ مری مگر طعنوں کے مارے مر گئی
۳۰۔ گھر لکھ دا، باہر ککھ دا	۳۰۔ گھر میں ہو تو لاکھوں کا اور اگر باہر ہو تو تنکے برابر
۳۱۔ موہوں گڑ، اندروں کھوڑ	۳۱۔ منہ میں مٹھاس دل میں زہر
۳۲۔ دریاویں وڑناں، چھنگوں ڈرناں	۳۲۔ دریا میں اترنا اور چھینٹوں سے ڈرنا

نوٹ: سرائیکی زبان وچ نثر ہووے یا نظم ہووے "ڈیکھے حروف ربط" وا ورتا وا انگوں نہ صرف پر مغز، فصیح تے بلیغ تے بامحاورہ

بݨدے بلکہ ایندے حسن، جاذبیت، دلکشی تے لطف وچ بے پناہ وادھارا کریندے۔ نثری جملیں دے بعد اتھاں نمونے دے طور تے کجھ اشعار وی پیش کیتے ویندن تاں جو سرائیکی زبان دی فصاحت، بلاغت تے اختصار پسندی دی مزید چس چائی ونج سگے۔

١ اوجڑا عشق پیا جھولی، لویاں ہے چنی، چولی۔ نہ ہوندیں وقت ما گھولی، ڈِتی بھولی، بلا اُل دی

٢ یا وچ پڑاں، یا جھوکیں وڑاں۔ ہکیا یار تروڑ تھیوک ہے

٣ حسن ازل دا تھیا اظہار۔ احدوں، ویس وٹا، تھی احمد

٤ چوریں، چاریں، استغفار۔ نقشِ ششالا، رب غفار

٥ تھیاں سر سبز فرید دیاں جھوکاں، مہروں سبز تھیاں دل سوکاں۔ نقشِیں واپس ولائی وو یار

٦ بدلیں مونجھ کھنگسور مچائی، پھوکیں، لائیں، تنگی پائی۔ ناز کریندی لائی، لائی، عارف، عبرت کھاندے ہن

٧ دل، عشق مچائی، اگ، سائیں۔ ڈکھ، سوز ریہیا، رگ رگ، سائیں

(خواجہ غلام فرید)

٨ تھکیں، غیر رتاوے، ڈاجی تھیاں سوغات۔ سکھ دا پاند پرولھڑا، جندڑی ڈکھیں دات

٩ ڈیہہ ہووے یا رات، چیکیں ہنجھ نہ مانوری۔ ١٠ بکھروں قیدوں مکت تھئے، موسم ہین خزاں

ہلدیں گزری زندگی، رت بہار دا ناں۔ اے جی پوون تاں، آندی رت بہار تئیں

١١ بج بج۔ جوڑیا آلھݨاں، بچوں، چُن چُن ککھ۔ ہے جو ہاں ہیں واسطے، جھڑ، مینہ، وا دی رکھ

چھڑیں لدھے کیکھ، خالی کر گئے آلھݨاں۔

(امان اللہ کاظم)

١٢ بجاں آن الاریے پتھر۔ لگدے پئے ہن پیارے پتھر

١٣ پکاں نال ہٹا گھنساں میں۔ جیڑھی راہ دے سارے پتھر

(ریاض رحمانی)

١٤ موسم بہار لاہتاں یا بھانویں کئی ازلی دیر۔ اے موسمِ خزاں! میکوں توں آشام کر

١٥ تھڑے ہک پل نہ وسدے ہن، انہیں دے راہ جدا تھی گئے۔ لوکی بھیڑاں بجھڑا ڈیندن، تیہوں تاں فاصلہ تھی گئے

(حمید الفت ملغانی)

١٦ بحر ماتواں سانویں، رب دیاں مہراں ہن۔ ملتاناں دا زور سرا تے لگدا ہے

١٧ ہکل تاں یار بھر یہہ کے، اصلوں وچ پردیساں وکیا۔ کیوں نہ بھاوے ساکوں راہ دا بھاہ، نہ پتھر بدلے

١٨ لالاں نکیں سہندے، کڈیں یاد سونہہ۔ میریاں تھیندن، مگر ہوتے ہوتے

١٩ جیڑاں یاد اندھاریاں ویڑھیا۔ اساں ہاں دے چپھٹ چا ہالیے

۲۰ ساکھڑے تھل تھیں جھاگ پوندے - بتیریں پالنے پوہان، جھالے
(اللہ بخش یاد)

۲۱ جیڑے ڈیکھیں، جیڑا سیت وو بے کتی نہ تھی - اپنا سیت حلاش کیتے، بھوئیں اساں کوں چیر
ووک انکھیں دے تیر
(ڈاکٹر گل عباس اعوان)

۲۲ تسی دھرتی دی بے بیٹے تس لہا نہ تگے تھل دا میں دے انکھیں سوڑھے دو جندیں دو جندیں دی سک آئے
(امان اللہ کاظم)

اشعار وچ ورتیاں گیاں ترکیباں دے معنے:

تراکیب	معنے	تراکیب	معنے
۱۔ پیا جھولی	۱۔ جھولی میں پڑا	۲۔ چنی، چولی	۲۔ چنی اور چولی
۳۔ ستھ دیں وقت	۳۔ پیدا ہونے کے وقت	۴۔ ونج پئیاں	۴۔ جا کر دیں
۵۔ جھوئیں وڑاں	۵۔ زمین میں جا گھسوں	۶۔ اھدوں	۶۔ اھدے
۷۔ ویس وٹا	۷۔ بھیس تبدیل کر کے	۸۔ تھی اھد	۸۔ اھد بن کر
۹۔ چوریں اچاریاں	۹۔ چوری سے وزنا سے	۱۰۔ ششم شالا	۱۰۔ مجھ کو بخش دے، کیا ہی اچھا ہو
۱۱۔ مہروں	۱۱۔ مہربانی سے	۱۲۔ بختیں	۱۲۔ بختوں (مقدروں) نے
۱۳۔ بدلیں، پچھوکیں	۱۳۔ بادلوں نے، پچھوکوں نے	۱۴۔ دل عشق بھاہ بال	۱۴۔ دل میں، عشق نے آگ بھڑکائی
۱۵۔ پِٹ کھو سوز دیا درگ رگ	۱۵۔ دکھ نے سوز پیدا کیا ورگ رگ میں	۱۶۔ بھتیں	۱۶۔ حصوں کے حساب سے
۱۷۔ نیر رتاولے	۱۷۔ خون کے آنسو	۱۸۔ جیون سوغات	۱۸۔ جینے کی سوغات
۱۹۔ پِٹ کھیں وات	۱۹۔ دکھوں کے منہ میں	۲۰۔ پلکیں	۲۰۔ پلکوں میں
۲۱۔ قیدوں	۲۱۔ قید سے	۲۲۔ موسم خزاں	۲۲۔ میں خزاں کے موسم میں
۲۳۔ رُت بہار	۲۳۔ بہار کی رت	۲۴۔ پچ پچ جوڑیا	۲۴۔ بھاگ بھاگ کر بنایا
۲۵۔ پنچھیاں چن چن	۲۵۔ پنچھیوں نے چن چن کر	۲۶۔ جوڑیں لدھے ککھ	۲۶۔ بچوں نے پر لگائے
۲۷۔ جھوں آن	۲۷۔ جنوں نے آ کر	۲۸۔ پکھاں نال	۲۸۔ پنکھوں کے ساتھ
۲۹۔ موسم بہار لا ہتاں ہا	۲۹۔ موسم بہار نے وصول کرنا تھا	۳۰۔ بھیڑاں کھڑا پچھان	۳۰۔ بھیڑوں کو اڑا دیتے ہیں

۳۱۔ستر ماواں سماوئیں	۳۱۔ستر ماؤں کے برابر	۳۲۔ہار ہنڑ پیہہ کے	۳۲۔ہاروں میں پرو کر
۳۳۔پردیساں ونڄا	۳۳۔پردیس میں جا کر بکا	۳۴۔اتاولاں نہیں سہندے	۳۴۔جلدی کو برداشت نہیں کرتے
۳۵۔اندھاریاں ویڑھیا	۳۵۔آندھیوں نے گھیر لیا	۳۶۔پیریں پالنڑے پوندن	۳۶۔پاؤں میں پالنے پڑتے ہیں
۳۷۔تیڈے ہتھیں	۳۷۔تیرے ہاتھوں میں	۳۸۔قتل واسیں دے	۳۸۔قتل کے باسیوں کے
۳۹۔اکھیں سوڑھے	۳۹۔آنکھوں کے سوتے		

چھیواں بھاگ

اسم جمع

تعریف: مختلف ماہرین لسانیات دے نزدیک اسم جمع دی تعریف کجھ ایں ہے۔

۱۔ بعض اسم ایجھے ڈسدے ہوندن جیہڑے جو ڈسݨ وچ تاں واحد ڈسدن پر معنیاں دے لحاظ نال کئی اکیں دا مجموعہ ہوندن۔ اسم جمع اکھیندن۔ (ڈاکٹر مولوی عبدالحق) (ترجمہ)

۲۔ بعض اسم ایجھیں ہوندن جیہڑے جو صورت دے لحاظ نال تاں واحد معلوم تھیندن پر حقیقت وچ کئی اکیں دا مجموعہ ہوندن اسم جمع اکھیندن۔ (ڈاکٹر مہر عبدالحق)

۳۔ او اسم جیہڑا جو بظاہر واحد ہووے پر معنی جمع دے ڈیوے اسم جمع اکھیندے۔ (بشیر احمد ظامی)

۴۔ او اسم جیہڑا جو کئی جنس دیاں ڈھیر ساریاں چیزاں یا جیاں دے کٹھے ہووݨ کوں ظاہر کرے اسم جمع اکھیندے۔ (بشیر احمد بھٹائی)

۵۔ اسم جمع او اسم ہوندے جو کئی جنس دے ہک کٹھ یا ڈھیر تھیݨ کوں ظاہر کرے۔ (پروفیسر شوکت مغل)

۶۔ او اسم جیہڑا جو فعل واحد کوں قبول کرے پر معنی جمع دے ڈیوے اسم جمع اکھیندے۔ (واحد بخش بلوچ) (ترجمہ)

اتے ڈتیاں ڳئیاں تمام تعریفیں دا نچوڑ اے ہے جو او اسم جیہڑا جو:

۱۔ بظاہر واحد لڳدا ہووے۔ ۲۔ اپݨے کیتے فعل وی واحد قبول کرے۔

۳۔ اوندے وچ کٹھیاں تھیوݨ آلیاں شئیں یا شخص کئی جنس نال تعلق رکھیندے ہووݨ۔

۴۔ پر او اسم معنی جمع دے ڈیوے اسم جمع اکھیندے۔

نوٹ: اے ڳالھ ظاہر کرݨ ساڳے جیہڑے ڈتے ڳئے اسمائے جمع کہیں کہیں زبان نال تعلق رکھیندن انہیں دے متعلقہ زباناں دے علامتی حرفاں نال لکھے ویندن۔ جیہڑے جو اے ہن۔

۱۔ سرائیکی = سر۔ ۲۔ سندھی = سن، ۳۔ اردو = ار، ۴۔ انگریزی = انگ، ۵۔ سنسکرت = سنس، ۶۔ ہندی = ہ، ۷۔ فارسی = ف، ۸۔ عربی = ع۔

اسم جمع	معنی	اسم جمع	معنی
آڑنگ (سر)	گھٹا، بادلوں کا گھر گھر آنا (بادلوں کا اجتماع)	آسی (سر)	حواس خمسہ
آنڈ (سر)	ڈھیر، انبار، تہ بہ تہ اشیاء	اٹی (سر)	کچے سوت کا گچھا یا پچھا
اجڑ (سر)	بکریوں اور بھیڑوں کا ریوڑ یا گلہ	اجلاس (ع)	دربار، کچہری، جلسہ (لوگوں کا اجتماع)
اخبار (ع)	مختلف خبروں کا مجموعہ	اروڑ (سر)	انبار، ڈھیر
آڑوڑ (سر)	انبار، ڈھیر	امت (ع)	گروہ، جماعت، ایک ہی مذہب کے پیروکار
انبار (ف)	ڈھیر، ذخیرہ، تودہ	اولاڑی (سر)	خاندان، کنبہ، قبیلہ، نسل
اولاد (ع)	بچے اور بچوں کیلئے یعنی نسل قبیلہ	پانڈک (سر)	گٹھڑی، بوجھ جو پیٹھ پر اٹھایا جائے
برات (ہ)	دولہا کی سواری کا جلوس	برادری (ف)	بھائی بندی، رشتہ داری، ایک ہی قبیلے کے لوگ
بنڈل (انگ)	پلندہ، گٹھڑی	بھاہڑ (سر)	کٹی ہوئی فصل کا ڈھیر، انبار
بھری (سر)	گھاس وغیرہ، اشیاء کی گٹھڑی یا بنڈل	بھیڑ (ہ)	انبوہ، ہجوم، اکٹھ، اژدہام
بار (سر)	اناج کا ڈھیر یا انبار	بیڑی (سر)	تمیں واٹوں کی قطار (تیسی)
ہپ (سر)	سر کے بے ترتیب اور بے ڈھنگے بالوں کا مجموعہ	ٹھڑا (سر)	کھجور کے چھوٹے چھوٹے درختوں کا جھنڈ
بوڑ (سر)	خوشہ، پھل کا گچھا، ایک زیور	بہارا (سر)	بڑا جھاڑو، کھجور کا خوشہ یا گچھا
بہاری (سر)	جھاڑو	پارٹی (انگ)	ایک ہی نصب العین پر متفق لوگوں کا گروہ، جماعت
پرا (ف)	گھیرا، گروہ، غول، قطاریوں کا ہانکا، قطار، ڈھول بجانے والوں کی قطار، پرندوں کا غول	پرھیں (سر)	پنچایت، پنچ، گاؤں کے معتبرین پر مشتمل چوہدری
پنڑی (سر)	مجمع، اکٹھ، تماشائیوں کا ہجوم	پشاک (سر)	خلعت، مختلف کپڑوں پر مشتمل پہناوا
پکھلی (سر)	لوگوں کا جتھہ، تماشائیوں کا گروہ یا مجمع	پٹا (سر)	اناج بھرنے کیلئے سرکنڈوں سے بنایا گیا ٹپ
پور (سر)	ایک کشتی کی کل سواریاں	پوڑ (سر)	درخت کی شاخوں پر مشتمل ایک بڑا گٹھا جسے اٹھانے کی بجائے گھسیٹا جاتا ہے
پینگھ (سر)	قوس قزح جو سات رنگوں کا مجموعہ ہوتی ہے	پھکی (سر)	مختلف ادویات کا مرکب (سفوف یا چورن)
پھلواڑی (ہ)	پھولوں کا باغ، اہل و عیال	پھولا (سر)	سوت کی اٹی
پوچھی (سر)	بھیڑ یا بکری کے جسم سے اترا ہوا اون یا بالوں کا گچھا	ترغا (سر)	پرندوں کا غول
ترنڈ (سر)	گٹھڑی، آدمیوں کا ہجوم، ذخیرہ	ترنڈا (سر)	چوپایوں کا گروہ خصوصاً سواروں کا غول، ہجوم، اجتماع جتھی

ترنڈی (سر)	بھیڑ بکریوں کا ریوڑ، بیلوں، گائیوں اور بھینسوں کا گلہ	ٹمن (سر)	ایک قبیلے کے افراد کا مجموعہ
تندیر (سر)	فہرست مضامین، قطار، سلسلہ	تھیلا (سر)	طویلہ، گھوڑوں کا گروہ یا گلہ
تراپہ (سر)	بڑی سی رسی جس پر سکھانے کیلئے کپڑے پھیلائے جاتے ہیں۔ یہ لفظ واحد بھی مستعمل ہے اور بطور اسم جمع بھی۔	تیندا تندا (سر)	مضبوط ڈور پر مچھلیاں پکڑنے والی لگی ہوئی بہت سی کنڈیاں، قطار، سلسلہ
تھاں تھپا	گھر کے قابل استعمال برتن	تھبا (سر)	گھاس کا گٹھا جو بغل میں آ جائے
تھبھ (سر)	لوگوں کا ہجوم، انبوہ، اجتماع، اکٹھ	تھتھ (سر)	تہہ در تہہ لگی ہوئی بے شمار روٹیاں
تھتھی (سر)	تھتھ کی تصغیر	تھتی (سر)	بنڈل، کاغذوں کا پلندہ، گٹھڑی، ڈھیر، تہہ در تہہ لگی ہوئی اشیاء کا انبار
ٹبر (سر)	خاندان، کنبہ، قبیلہ، مال اسباب، بھیڑ بکریوں کی قسم کا مال، اہل و عیال	ٹیگ (سر)	ٹیلہ، ڈھیر، انبار
ٹولا (سر)	بچوں کی زیادہ تعداد، گروہ، ٹولہ، ڈور یا عبور کرنے کیلئے سرکنڈوں کا بہت بڑا گٹھا	ٹولا (و)	گروہ، جتھہ، جماعت
ٹھاٹھا (سر)	گروہ، جتھہ، جماعت، انبار، ڈھیر	ٹھٹھ (و سر)	مجمع، ہجوم، انبوہ، اجتماع
جھوہ (سر)	درختوں کا جھنڈ	جس (سر)	قبیلہ، قوم، خاندان
جلسہ (ع)	مجمع، اکٹھ، مجلس، محفل	جلوس (ع)	لوگوں کا چلتا ہوا ہجوم، انبوہ
جماعت (ف)	پارٹی، گروہ، جتھہ، ٹولا، فرقہ	جھیل (سر)	جنگل کی بگڑی ہوئی شکل، جنگل، جھیلا
جنج (سر)	بارات	جنگل (ار و سر)	درختوں کی کثرت کا مقام
جھار (سر)	پرندوں کا غول خصوصاً چڑیوں کے جھنڈ	جھانور (سر)	بارش کی پھوار
جھنٹر (سر)	سر کے بے ترتیب اور میلے کچیلے بال	جھر (سر)	سرکنڈوں اور نرسلوں کا جنگل
جھنگی (سر)	درختوں کا جھنڈ، جھنگسا، لوگوں کا ہجوم، انبوہ	جھمگا (سر)	خوشہ، گچھا، حلقہ
جھلر (سر)	مکھیوں کے غول	جھنڈ (سر)	نومولود بچے کے سر کے بے ترتیب بال
جھنگ (سر)	جنگل، درختوں کا اجتماع	جھیرو (سر)	ایک ہی جڑ سے پیدا ہونے والے کھجور کے پودوں کا جھنڈ
جالا (سر)	پودوں کی بال، ریشہ، جڑوں کا غیر ضروری جال	جھم (سر)	خود رو گھاس پھوس یا خود رو جڑی بوٹیوں کا جال

چانڈا	(سر)	جنڈی کی خودرو جھاڑیوں کا جنگل	پَت	(سر)	بکری کے بال یا پشم، انسانی جسم کے تمام باریک باریک بال، گھنا جنگل
چلھا	(سر)	بڑے درختوں کی زیرِ زمین بڑی جڑوں سے نکلنے والی باریک جڑوں کا جال	چوکی	(سر)	لاغر پرندوں اور بھیڑ بکریوں کو جوؤں کی مانند ان کے جسم میں پڑنے والی چھوٹی چھوٹی بے شمار جوئیں۔
چانگ	(سر)	بکریوں اور بھیڑوں کے بچوں کا ریوڑ	پِنّا	(سر)	گھاس یا لکڑیوں کا گٹھا جو بغل میں یا دونوں بازوؤں کے حلقے میں سما جائے
چِتا	(سر)	مردے کو جلانے کی غرض سے لکڑیوں کا جمع کردہ انبار یا ڈھیر	چونڈا	(سر)	عورتوں کے لمبے لمبے بال
چھانگ	(سر)	درختوں کی تراشیدہ ٹہنیوں کا مجموعہ	چھیڑ	(سر)	مزدوروں کا جتھہ، شکار کو گھیرنے والے آدمیوں کا ٹولہ، بھیڑ بکریوں کا ریوڑ۔
خاندان	(ف)	کنبہ، گھرانہ، قبیلہ، برادری، نسل	خلکانہ	(سر)	بہت بڑا کنبہ، بچوں کی کثیر تعداد والا گھرانہ
خوئید	(سر)	گندم کے نرم و نازک پودے	خویش	(ف)	قریبی رشتہ دار، برادری کے لوگ
ڈھچا	(سر)	جھاڑیوں کا جھنڈ	دریچڑ	(سر)	جسم پر نکلنے والے بے شمار پت دانوں کا مجموعہ
دستہ	(ف)	فوجیوں کا ایک گروہ	دان	(سر)	کٹی ہوئی فصل کا ڈھیر یا انبار
ڈکاں	(سر)	ڈھیر، انبار	دھڑا	(ہ)	جماعت، فریق، گروہ
دھڑ	(سر)	کٹی ہوئی فصل کا انبار یا ڈھیر	ڈھگ	(سر)	انبار، ڈھیر
رمہ/رمتاں (ف، سر)		دنبوں کا ریوڑ یا گلہ	رال	(سر)	سوروں کا غول
رینڑ	(سر)	شکاری کتوں کی ٹولی	سَتھ	(س، سر)	مجلس، کچہری، سنگت، جماعت، سماج، انجمن، انبار، پنچایت، برادری کا اکٹھ
سلھاڑ	(سر)	قطار، ایک دوسرے کے ساتھ جڑے ہوئے لوگ یا جانور	سٹا	(س)	بالی، خوشہ
سمل	(سر)	سامان، اثاثہ	سنگت	(سر)	دوستوں کا اکٹھ، ہم مزاج لوگوں کی جماعت، بہت سے لوگوں کی شراکت داری، اسمبلی، مجلس، جماعت، سماج۔
سنگھ	(سر)	زائرین یا سیاحوں کی جماعت	سودا	(ع)	خریدا ہوا مال
سونڑ	(سر)	خرگوشوں کا غول	صف	(ع)	قطار، سلسلہ

صحبت	(ع)	سنگت، دوستوں کا کٹھ	عرس	(ع)	کسی بزرگ کے مزار پر لگنے والا میلہ، مجلس تعزیت، فاتحہ کی محفل
عملہ	(ع)	کارکن، ایک دفتر یا ایک ہی محکمے کے تمام ملازمین اور اہلکار	خوشا	(ف)	خوشہ، گچھا، ستا
فرقہ	(ع)	گروہ، جماعت، قوم	فروٹ	(انگ)	میوہ جات، پھل
فوج	(ع)	لشکر، عسکر، سپاہ	قافلہ	(ع)	کارواں، ٹول، گروہ، جماعت، مسافروں یا تاجروں کا گروہ
قبیلہ	(ع)	گروہ، ایک ہی دادا کی اولاد	قطار	(ع)	صف، ایک لائن میں کھڑے ہوئے انسان یا جانور، کم از کم دس اونٹوں کا سلسلہ
قوم	(ع)	ذات، نسل، قبیلہ، خاندان	کانڈھا	(سر)	غم یا خوشی کے موقع پر بلائے جانے والے لوگ
کت	(سر)	چھوٹے پتھر یا پشم کے جھنڈ	کتیہو	(سر)	کتوں کا غول
کٹال	(سر)	کسی شے کے ٹوٹنے کے بعد اس کے ریزوں کا مجموعہ	کچہری	(س)	مجلس، محفل، بزم، منڈلی، سنگت
کوم	(س)	قبیلہ، خاندان، کنبہ، نسل	کُف	(سر)	فرقہ، نسل، خاندان، کنبہ
کنڈ	(سر)	سور کے بچے	گچھا	(و)	خوشہ، اناج کی بالی، جھرمٹ، پھندنا، گچھا
گروپ	(انگ)	گروہ، جماعت، ٹولی، کئی چیزوں کا مجموعہ	گل	(سر)	کتوں کا غول، کثیر اولاد، گلہ، ریوڑ
گھمر	(س)	ٹول، ولھر، ٹولی، میڑھ، ہجوم، انبوہ، مجمع	گلہ	(ف)	ریوڑ، غول، جھنڈ، مویشیوں کی ڈار
گنگل	(سر)	کثیر اولاد، بڑا کنبہ، بڑا خاندان	گیڈ	(سر)	کتوں کا یا گیدڑوں کا غول
گدیڑ	(سر)	گیدڑوں کا غول	گچھا	(سر)	خوشہ، گچھا
لارکو	(سر)	سوکھی لکڑیوں کا انبار، ڈھیر	لارکو	(سر)	خاردار جھاڑیوں یا لکڑیوں کی چار دیواری کے طور پر لگائی جانے والی باڑ
لدّ	(سر)	گدھے، بیل یا اونٹ کے اٹھانے کا بوجھ	لدھیڑ	(سر)	کتوں کے غول
لشکر	(ف)	فوج، سپاہ	لغڑ	(سر)	آوارہ کتوں کی ٹولی، بہت سے لوگوں کا بیک وقت بے معنی اور بلا ضرورت شور
لوڑھ	(سر)	کثیر اولاد، بڑا خاندان، کتوں کی ٹولی	لوک	(سر)	آدمی، انسان، مخلوق، اولاد آدم
ماکھلا	(سر)	مکھیوں کے جھرمٹ	مٹھا	(سر)	گٹھا، بنڈل، کاغذوں کا پشتارہ

مجلس (ع)	انجمن، جلسہ، بزم	منڈ (سن)	خانہ بدوشوں کا ساز و سامان، بار برداری
مڈ (سر)	مال مویشی سمیت کارواں، سامان، ۲۔ دریاؤں کے کنارے آباد بستیاں	مڈی (سر)	مال، اسباب، دھن، دولت
مہاگپ (سر)	گائیوں بھینسوں کا گلہ یا ریوڑ	میڑھ (سن)	ہجوم، انبوہ، بھیڑ، پنچایت
میلہ (ہ)	ہجوم، تماشا، کسی بزرگ کی مزار پر لوگوں کا اکٹھ	میل (سر)	شادی بیاہ کے موقع پر لوگوں کا اکٹھ
نسل (ع)	آل، اولاد، خاندان، قبیلہ	نگا (سر)	جوڑی گی لکڑیوں کا گٹھا
واڑی (سر)	تربوزوں اور خربوزوں کا کھیت	واہنور (سر)	سئوروں کا شکار کرنے والوں کا پڑ
ونگ (سر)	اشیاء کی بکری سے وصول ہونے والی رقم	وگھر (سن)	جتھہ، ریوڑ، ونگ، ٹول، پڑ
وگھر (سر)	اونٹوں کا گلہ، بھیڑ بکریوں کا ریوڑ، گیدڑوں کا ٹول، بھیڑیا گھوڑوں کا پڑ	وگپ (سر)	اونٹوں کا ریوڑ، وگھر، ونگ، ٹول، جتھہ، میڑھ، مجموعہ
وہیر (سر)	حلاشیوں کا گروہ، ہجوم	وہیر (سن)	اونٹوں کی قطار
ہمار (سر)	انبوہ، اژدہام، مجمع، ہجوم	یاغڑ (سر)	کئی آدمیوں کی یک وقت گفتگو، گال گلوچ، ہنگامہ
ہکی (سن)	کئی آدمیوں کی یک وقت بے معنی گفتگو	یانگا (سر)	مجلس، محفل، بزم

ستواں بھاڳ

اسم صفت

عام طور تے ہر شے دے ݙو ناں ہوندن، ہک اوندا ذاتی ناں ہوندے جیڑھا جو عام وی ہوندے تے خاص وی ہوندے (گذریل صفحات وچ ہݨ تئیں عام تے خاص اشیاء دے انہاں ذاتی ناں تے مفصل بحث کیتی ڳئی ہے) تے ݙوجھا اوندا صفاتی ناں۔ ہݨ اتھاں کہیں وی شے دے صفاتی ناں دی وضاحت کرݨ مقصود ہے۔ ذاتی تے صفاتی ناویں دے سمجھݨ کیتے ہک مثال پیش کیتی ویندی ہے تاں جو سمجھݨ وچ اسانی راہوے۔

پاݨی دا درجہ حرارت گھٹ کر کیں جیڑھاں اوکوں جما ݙتا ویندے تاں وت اوجہیں جمے ہوئے پاݨی کوں ''برف'' آکھیا ویندے۔ برف ہک ٹھوس جسم رکھیندی ہے۔ اتھاں برف جمے ہوئے پاݨی دا ''ذاتی'' ناں ہے۔ برف کوں جے کر ہتھ لایا ونجے یا اوکوں اپݨی جیبھ نال چکھیا ونجے تاں او ساݙے ہتھ یا ساݙی جیبھ کوں ٹھڈی لڳدی ہے۔ جے کر اوکوں ݙیکھوں تاں وت او چٹی (سفید) ݙسدی ہے۔ معلوم اے تھیا جو جیڑھی شے دا ذاتی ناں برف ہے او ہک جسم رکھیندی ہے، جیکوں ہتھیں نال چھیا، جیبھ نال چکھیا تے اکھیں نال ݙٹھا ونڄ سڳدے۔ تھوڑے جو برف دی ٹھڈھ تے چٹاݨ (سفیدی) کوں ایندے جسم کنوں جدا کر کے ہتھیں وچ پکڑیا نہیں ونڄ سڳدا پر اوکوں دل وچ محسوس ضرور کیتا ونڄ سڳدے۔ بس انہاں ڳالھ دا نکھیڑا اتھی تھئے جو کہیں شے دے جسم دا ناں اوندا ذاتی ناں اکھیندے تے اوندے جسم دیاں اوہ خاصیتاں یا وصفاں جیڑھیاں جو اوندے جسم کنوں جدا کر کے ہتھیں وچ پکڑیاں نہیں ونڄ سڳدیاں بلکہ انہیں کوں صرف دل وچ محسوس کیتا ونڄ سڳدے یا ذہن نال انہیں دا ادراک کیتا ونڄ سڳدے انہیں کوں اوندے جسم دے ''صفاتی'' ناں نال تعبیر کیتا ویندے۔ بس کہیں وی جسم دے (تھوڑے جو خاص ہووے یا عام ہووے) صفاتی ناں دی تعریف کجھ ایں کیتی ونڄ سڳدی ہے۔

۱ ___ انہیں لفظاں جنہیں کنوں کہیں وی جسم دی حالت، اصلیت، کیفیت یا کئی وصف ظاہر تھیوے۔ یا

۲ ___ انہیں لفظاں جیڑھے جو کہیں وی اسم دی خاصیت، وصف، قسم یا انداز ݙکھاون۔ یا

۳ ___ او لفظ جیڑھا کہیں وی جسم نال ایں لڳا پا (تعلق) ہووے جو اوندی وصف، حال، انداز، عدد یا مقدار بیان کرے۔ یا

۴ ___ او لفظ جیڑھا جو کہیں وی اسم یا اوندی کہیں وی ضمیر نال لڳ ݙھا ظاہر کرے یا او انہیں دے متعلق کئی حقیقت بیان کرے اوکوں اوندے اسم دی ''صفت'' آکھیا ویندے۔

ایں گالھ کوں مزید نشابر کرن کیتے ہک ہی مثال پیش کیتی ویندی ہے۔ اے جملہ ملاحظہ فرماؤ۔

"احمد ڈو سیر وڈے وڈے تے مٹھے مٹھے قندھاری انار گھن آ" اتے ڈتے گئے جملے وچ لوظ "ڈو" عدد کیتے "سیر" مقدار کیتے، وڈے وڈے حجم یا جسامت کیتے، مٹھے مٹھے خاصیت یا وصف کیتے تے قندھاری نسبت کیتے استعمال کیتا گئے۔ لہٰذا اے سارے لوظ صرف انار دی حالت، اصلیت، وصف، کیفیت، وزن تے مقدار یا عدد تے نسبت کوں بیان کریندن۔ یعنی ڈتے ہوئے لوظیں وچ اے سارے لوظ انار دی حقیقت کوں ظاہر کریندن۔ لہٰذا انھیں سارے لوظیں کوں انار دے صفاتی ناں آکھیا ویسی۔ انھیں صفاتی ناویں کوں یا ڈتے ہوئے لوظیں وچ "اسمائے صفت" معنی دے لحاظ نال کئی قسمی ہن جیہڑے جو کجھ ایں ہن۔

۱۔ صفت ذاتی یا مشبہ ۲۔ صفت نسبتی ۳۔ صفت ظرفی ۴۔ صفت عددی ۵۔ صفت ضمیری ۶۔ صفت مرکب

نوٹ: اے گالھ یاد رکھن آلی ہے جو جیہڑے اسم دی صفت بیان کیتی ویندی ہے اوکوں موصوف آکھیا ویندے تے موصوف دی صفت ہمیشاں موصوف کنوں پہلوں آندی ہے جیویں جو "وڈا آدمی" "کالا کاں" "بگا بلا" وغیرہ وغیرہ۔

1___ صفت ذاتی یا مشبہ

او صفت جیہڑی جو موصوف نال مشابہت رکھیندی ہووے، موصوف وچ طبعی طور تے مستقل صورت وچ موجود ہووے تے اوندی اندرونی یا بیرونی حالت بیان کریندی ہووے، صفت ذاتی یا مشبہ، اکھیندی ہے۔ ڈتے ہوئے لوظیں وچ، ایکوں ایں وی بیان کیتا ونج سگدے جو "او طبعی تے مستقل صفت جیہڑی جو موصوف نال مشابہت رکھیندی ہووے تے اوندی اندرونی یا بیرونی حالت بیان کریندی ہووے صفت ذاتی یا مشبہ اکھیندی ہے۔ مثال دے طور تے گورا اندھا، چٹی گاں، کالی مجھ، بھورا وچھا، دودی گلر، بگا بلا، کالا کاں، وٹی مرد، سوہنی رن، اندھا فقیر، ٹھڈی چھاں، گونگی چھوہر وغیرہ وغیرہ۔

اتے ڈتیں گئیں مثالیں وچ بیان کیتیاں گئیاں وصفاں (گورا، چٹی، کالی، بھورا، دودی، بگا، کالا، وٹی، سوہنی، اندھا، ٹھڈی، گونگی) اپنے اپنے موصوف وچ وقتی یا اتفاقی طور تے نئیں پاتیاں ویندیاں بلکہ اے صفتاں اپنے آپنے موصوف وچ طبعی وی ہن تے دائمی طور تے موجود وی رہندیاں ہن۔ ڈتے ہوئے لوظیں وچ اتے بیان کیتیاں گئیاں صفتاں اینجھاں صفتاں ہن جنھیں کوں کئی اتفاقی حادثہ یا واقعہ بدل نئیں سگدا۔

صفت ذاتی یا مشبہ بناون دے قاعدے: اتھاں صفت ذاتی تے مشبہ بناون دے کجھ قاعدے ڈتے ویندن۔ جیہڑے جو ایں ہن

الف: بعض اسماء دے اخیر کوں حروف علت (ا و ی) وچوں کئی ہک حرف ودھا کرائیں صفت ذاتی یا مشبہ بنائی ونج سگدی ہے جیویں جو:

الف: الف دے ودھارے نال:

اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی
لمبھ	لمبا	اُبھاڑ	اُبھاڑا	اُچ	اُچا
بھار	بھارا	نِگ	نِگا	تِکھ	تِکھا
ڈِنگ	ڈِنگا	پول	پولا	پھنڈ	پھنڈا

ب۔ واؤ دے ودھارے نال: حرف علت "واؤ" کوں پچھوں آوݨ آلے حروف تہجی تے پیش گھت ݙتا ویندے

اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی
آرواس	ارواشو	بار	باڑو	تانگھ	تانگھو
پیٹ	پیٹو	تکب	تکبو	ڈوڈھ	ڈوڈھو
ڈر	ڈرو	ڈنگ	ڈنگو	ترن	ترو

ج۔ یائے معروف (ی) دے ودھارے نال:

اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی
آلس	آلسی	آہر	آہری	آٹ	آٹی
ازار	ازاری	ازل	ازلی	اوگ	اوگی
بزار	بزاری	بکواس	بکواسی	تھوک	بھوگی

2۔ اُنہیں اسم جنسیں دے وچکار حروف علت (ا، و، ی) وچوں کئی حرف آندے تاں وت اُنہیں کوں صفت ذاتی یا مشبہ بݨاوݨ سانگے اُنہیں دے حروف علت حذف کر کے باقی دے اگوں ل، یا یل، دا ودھارا کر ݙتا ویندے۔ جیویں جو:

اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی	اسم	صفت ذاتی
برقع	برقیل	بندر	بندریل	بوجھ	بوجھل
پھاڑا	پھڑیل	پھٹ	پھٹیل	تھوڑ	تھوڑل
ٹھر	ٹھریل	جفا	جفیل	جھت	جھتل

3: مصادر معروف کوں بݨی آلے باقاعدہ تے بے قاعدہ اسمائے فاعل تے باقاعدہ بݨی آلے اسمائے مفعول جیڑھے جو صفت ذاتی یا مشبہ دے طور تے ورتیجے ویندن۔

مصادر معروف کوں اسمائے فاعل بݨاوݨ دے ݙو قاعدے ہن۔ پہلا قاعدہ اے ہے جو مصدر معروف دے مصدری مادے (فعل امر) دے بعد "ݨݨ" ودھا ݙتا ویچے تاں وت اسم فاعل وجود وچ آ ویندے مثال دے طور تے کھاوݨ مصدر کوں کھاݨݨ، پیوݨ مصدر کوں پیݨݨ، لکھݨ مصدر کوں لکھݨݨ تے پڑھݨ کوں پڑھݨݨ وغیرہ وغیرہ۔

مصدر معروف کوں اسم فاعل بݨاوݨ دا ݙوجھا طریقہ اے ہے جو مصدر دے مصدری مادے (فعل امر) دے بعد "و" دا ودھارا کر ݙتا ویچے تے مصدری مادے دے اخیری حرف تہجی دے اُتے "پیش" وی لا ݙتا ویچے۔ جیویں جو کرݨ مصدر کوں کرو، لکھݨ مصدر کوں لکھو تے، پڑھݨ مصدر کوں پڑھو وغیرہ۔ جے کر مصدری مادے دا اخیری حرف، حروف علت (و، ی) وچوں کئی ہک ہووے تاں وت مصدری مادے دے بعد "تو" دا ودھارا کر ݙتا ویچے جیویں جو پیوݨ مصدر کوں پیتو، سیوݨ مصدر کوں سیتو تے جیوݨ مصدر کوں جیتو، دھووݨ دے کوں دھوتو، روݨ مصدر کوں روتو تے پووݨ مصدر کوں پوتو وغیرہ۔ جیکر مصدری مادے دا اخیری

حرف "الف" ہووے تاں وت الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں "و" داودھارا کرݙتا ونجے جیویں جو کھاوݨ مصدر کنوں کھو، پاوݨ مصدر کنوں پو تے چاوݨ مصدر کنوں چو وغیرہ۔

مصادر معروف کنوں بے قاعدہ طور تے وی اسمائے فاعل بݨائے ویندن، جیویں جو مارݨ کنوں مریا لکھݨ کنوں لکھاری، پڑھݨ کنوں پڑھاکو، کھاوݨ کنوں کھوتا، الساوݨ کنوں آلسی، آکھݨ کنوں آکھا، پوجݨ کنوں پجاری تے گھنݨ کنوں تا گھا وغیرہ۔

ایویں ای مصادر معروف تے مصادر مجہول کنوں باقاعدہ اسمائے مفعول بݨاوݨ دے وی ݙو قاعدے ہن۔ مصادر معروف کنوں اسمائے مفعول بݨاوݨ دا ہک قاعدہ کجھ ایں ہے۔ مصدر معروف کنوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب گھدا ونجے۔ ایں صیغے دے اخیری الف کوں حذف کرݨ دے بعد جے کر باقی لوظ دے اخیر وچ یائے معروف "ی" آونجے تاں وت اوندے اگوں "ل" دا دھارا وی کیتا ونجے تے یائے معروف تے "ہمزہ (ء)" وی لا ݙتا ونجے جیویں جو لکھݨ کنوں لکھئل، پڑھݨ کنوں پڑھئل، مارݨ کنوں مارئل تے چیرݨ کنوں چیرئل وغیرہ وغیرہ۔

جے کر مصدر معروف کنوں آلی ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب دے اخیری الف کوں حذف کرݨ دے بعد باقی لوظ دے اخیر وچ یائے معروف نہ بچے تاں وت اوں لوظ دے اخیری حرف تے زور لاوݨ دے بعد اوندے اگوں صرف "ل" داودھارا کرݙتا ونجے جیویں جو کھاوݨ کنوں کھادل، پیوݨ کنوں پیتل، ہسݨ کنوں ہسل، رووݨ کنوں رنل تے دھاوݨ کنوں دھاتل وغیرہ وغیرہ

مصادر مجہول کنوں اسمائے مفعول بݨاوݨ دا قاعدہ کجھ ایں ہے۔ مصدر مجہول دے اخیری "یجݨ" یا "وݨ" کوں حذف کرݨ دے بعد باقی دے اگوں "یندڑ" داودھارا کرݙتا ونجے جیویں جو مصدر مجہول مریجݨ امریوݨ کنوں مریندڑ، لکھیجݨ لکھیوݨ کنوں لکھیندڑ، پڑھیجݨ پڑھیوݨ کنوں پڑھیندڑ تے پویجݨ یا پویوݨ کنوں پویندڑ وغیرہ۔

مصادر معروف تے مجہول کنوں اسمائے فاعل تے اسمائے مفعول دے بݨاوݨ دے قاعدے ݙیکھݨ دے بعد پڑھݨ آلی کوں لگدا اے جو اسمائے معروف کنوں بݨائے ونجݨ آلے اسمائے فاعل دے قاعدہ نمبر ۲ تے اسمائے مفعول دے قاعدہ نمبر ۱ نال تے اسمائے فاعل دے قاعدہ نمبر ۱ تے اسمائے مفعول دے قاعدہ نمبر ۲ نال بݨائے ونجݨ آلے اسمائے فاعل تے مفعول (جیہڑے جو اکثر اوقات بطور صفت دی ورتیے ویندن) انہیں وچ ہک لطیف جیہاں فرق ہوندا اے جیندا ادراک ضروری ہے۔ اول الذکر اسمائے فاعل تے مفعول دی صفات دائمی تے مستقل ہن جݙاں جو آخر الذکر اسمائے فاعل تے مفعول دی صفات غیر مستقل تے عارضی ہن۔ صفت ذاتی یا مشبہ کیتے اے شرط لازم ہے جو اے دائمی تے مستقل ہوندی ہے۔ لہٰذا اول الذکر قاعدے نال بݨݨ آلے اسمائے فاعل تے مفعول صفت ذاتی یا مشبہ دے طور تے استعمال تھی سگدن جݙاں جو آخر الذکر قاعدے نال بݨݨ آلے اسمائے فاعل تے اسمائے مفعول صفت ذاتی یا مشبہ دے طور تے کئیں ورتے ونج سگدے۔ ایندے ݙو ݙو اگلی جدول ملاحظہ فرماؤ۔

مصدر معروف	اسم فاعل		اسم مفعول	مصدر معروف	اسم فاعل		اسم مفعول
	باقاعدہ	بے قاعدہ			باقاعدہ	بے قاعدہ	
آکھݨ	آکھو	آکھا	آکھیل	ایرݨ	ایرو	ایرا	ایریل

ڈراوݨ	ڈراوو	ڈراوا	اڈاریکل	ڈراوݨ	ڈراوو	ڈرواک	ڈرونکل
اکاوݨ	اکاوو	اکاوا	اکاوݨکل	اساوݨ	اسلو	اسلی	اسلیکل

4: مصادر متعدی یا متعدی المتعدی کنوں اِنج آلے باقاعدہ اسمائے مفعول صفت ذاتی یا شبہ دے طور تے ورتے ویندن:
مصادر متعدی یا متعدی المتعدی کنوں اسمائے مفعول بݨاوݨ دا قاعدہ کجھ ایں ہے۔ ڈِتے ہوئے مصدر متعدی یا متعدی المتعدی دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں موصوف واحد مذکر کیتے (واں)، موصوف جمع مذکر کیتے (ویں یعنی و+ے+ں)، موصوف واحد مونث کیتے ویں یعنی و+ی+ں تے جمع مونث کیتے (ویاں) دا ودھارا کیتا ویندے۔ جیویں جوگھوڑکنوں گھوڑواں (واحد مذکر)، اساوݨ کنوں اساویں (جمع مذکر)، مندھݨ کنوں ماندھویں (واحد مونث) تے موڑݨ کنوں بھوڑویاں (جمع مونث) اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو بعض اوقات حسب ضرورت ڈِتے ہوئے مصدر دے مصدری مادے دے پہلے حرف صحیح دے اگوں حروف علت (ا، و، ی) وچوں کہیں ہک حرف علت دا ودھارا کیتا ویندے جیویں جو بھُٹݨ کنوں بھوٹواں، منگݨ کنوں مانگواں تے چھکݨ کنوں چھکیواں وغیرہ
متذکرہ بالا اسمائے مفعول جیہڑے جو ذاتی یا شبہ صفت دے طور تے ورتے ویندن اے اپݨے موصوف دی اندرلی یا باہرلی کیفیت، حالت یا انداز کوں ظاہر کریندن۔ اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو اسمائے صفت کوں اُنہیں دے موصوف دی تذکیر تے تانیث تے انفرادیت تے اجتماعیت دا برملا اظہار تھیندے ڈِسدے لوڑیں ہن اے صفتاں اپݨے اپݨے موصوف دی مناسبت نال واحد دی ہوندیاں ہن تے جمع وی، مذکر وی ہوندیاں ہن تے مونث وی۔ جیویں جو اتے ڈِتیاں گئیاں مثالیں کنوں ظاہر تھیندے۔ مصادر متعدی تے متعدی المتعدی کنوں اِنج آلے کجھ اسمائے مفعول ملاحظہ فرماؤ۔

مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول
آڈھݨ	ڈھواں	لاہݨ	لاہواں	اچھلݨ	اچھالواں	اسارݨ	اساروواں
اگھالݨ	اگھالواں	بھورݨ	بھوروواں	بھنݨ	بھنواں	تھبھاوݨ	تھبھاتواں
منجھاوݨ	منجھاواں	پالݨ	پالواں	بچھاوݨ	بچھاتواں	پاڑݨ	پاڑوواں

5: کجھ انسانی اعضائے جسمانی دی مناسبت نال صفات ذاتی یا شبہ:
I۔ سر تے سر دے وال: گنجا، جھنڈل، رلیل، سینڈھل، گنجل، بڑ کل، ٹکوپرا، گنجا، روڈا، کیا، گوناں۔
II۔ دماغ (ذہن): دماغی، عقلمند، پاگل، ویچاہد، سودائی، گالھا، کملا، بدمغزا، احمق، بیوقوف، جیالا، فصیلی، گوڑا، رملا، کھڈا، بھلا، بھولا، چالاک، ہچھو، شوخ، چنچل، چوچناں، چوچی بازر، ڈِنگا، خر دماغ، خرمغزا، لیا، اودھ مغزا، بےدوال، سیدال، خلطہ مغزا، بھوتی، بھوتی، مغرور، دوالا، مذحذ، ٹکھا، سٹر، چٹ مغزا، اونچی کھوپڑی۔
III۔ کن: کنوں، کنیل، بڑورا، بوڑا، بھرل، پڑپرا، الاڑ کناں۔
IV۔ نک تے ناساں: نکیل، بےنسل، بھیجا، پھوڈا، رلیل، نکل، نکیل، نک بھناں، نک نموں، بوڈا، بوڈل، سوڈھل، چپٹا،

تویا۔

v۔ منہ: بتھوڑل، دوہتھل، پھجل، بڑبولل، بچال، بچالو، چپا، بچپل، بتھوں، تھیل، نکھاڑل، بکھودا، منہ پھٹ، منہ چور، منہ بد، منہ منٹھا، منہ مٹھا، منہ رکھ، منہ زور، منہ وٹو، منہ لگو۔

vi۔ بگی: بگیل، بٹھل۔

vii۔ چھ (زبان): بہیار، لوتا، بھیچاڑی، وڈھل، منکاں، بوکاں، بچھوکل، بڑبل، بڑتی، چپ چپاتا، گم صم، گونگا، بجرا، بپاتا، پتر، ابگو، میساں، لباسی، لباری، بیساں۔

viii۔ اکھیں: بجا کا، کچلا، اندھا، کاناں، بھینگا، بنی، ککورا، جندھا، چاچ، مانکا، اکھیں پوڑ، اکو مٹکورا، کلاڑ، وکھوبل

ix۔ ڈوڈھ: ڈوڈھو، ڈوڈھل، ٹپا، گپل، ڈوڈھ منٹھا، کوتھل، کوتھو، چوٹھو، کھسن، کول کپا، ہتا ڈھل، پیٹو۔

x۔ ٹنگھاں: ٹنگل، ٹنگھال، ہچا کھل، گوڑ اکھو، گوڑ اکھا، لنگڑا، گنڈا، گنڈو، منڈا، الوطا، سدھا، پھپڑا، اوپا، لنگڑا، بجھا، منٹھا، مستو کڑ، سطڑ بیہے۔

xii۔ قد کاٹھ: لمبو، لمبا، بچکاں، مندھرا، مندھرا، مندھر، دوووا، گٹھا، مٹھو، ٹھوا، مچھا، بچکوں، کوڈ، وچ تیا۔

xiii۔ دل: دلبر، دل نس، دل بجاندا، دل پدھ، دلاور، دل پسند، دل پشور، دل تنگ، دل ٹھار، دل چھوڑ، دل جلیا، دل چسپ، دل ربا، دل نواز، دل نول، دلیر۔

xiv۔ ویڑ: پچا، بڑ ویگل، ویڑاں، چٹ ویڑا، ویڑ ڈھاں، ویول۔

xv۔ ہتھ: منڈ، ہتھل، ٹھوا، کئی، گجوں، ہتھ چھوڑ، ہتھ پڑ، ہتھ پد، ہتھو، ہتھ پلیت، ہتھوڑا، دھ۔

xvi۔ پاتھ: نپا، تہ ڈیل، ہاتپہ، ٹیلی، ہاتپہ، بھناں۔

xvii۔ مٹاپا: موٹا، دوگل، دوگڑ، دتو تنگ، دیگوا، ملپپ، گھمٹیل، ہتا کتا۔

xviii۔ کمزوری: زلستا، ڈپلا، دکا، مسکو، مسکا، مجھ، ڈنگ بھاں، کاگڑی، بچا، چلو، منکا، کاناں، سکی وری، سکی کاٹھی، سکی لکڑ، دھمگر، رگ تکھا، مرتیل، بڑ الور۔

xix۔ ڈھڈ: بڑ ندو، بڑ ندل، بڑ ندال، بچال، بچالا، بچا مٹھا، اتھو۔

xx۔ رنگت: بگورا، چٹا، بھورا، بھورل، ساتول، ساتولا، ساتول، کالا، کالا کھوں، کالا توا، بھبھوت، کنگ رنگا۔

xxi۔ مختلف اعضا دی مناسبت نال: اوجھ کنوں اوجھل، بگھو کنوں، گھو، سونڈ ھا کنوں سونڈھل، دپ کنوں، رگل، یاتر گل، بکوڑا کنوں بکوڈل، بھجا کنوں بجل، بگی کنوں، بگیل، ٹھلی کنوں ٹھلل، سگی کنوں سنگل، کھاڑی کنوں کھاڑل، ورگ کنوں تہ گل، بوڑی۔

xxii۔ وال: وال نس، وال بھنتاں، وال پاڑ، وال ٹھار، وال تھل، وال چیر، وال ساڑ، وال کنڈھ۔

6: بعض الفاظ دے شروع وچ دان، دا، ودھارا کرکے یعنی نال ختمی صفات ذاتی یا صفت بنایاں ویندیاں ہن۔ انھیں لاحقیں کوں سابقہ

آکھیا ویندے:

i۔ اَݨ: اے سابقہ عام طور تے سرائیکی تے سندھی الفاظ کوں پہلوں گھن آیا ویندے، جیویں جو:

اݨ بھاندا (ناپسندیدہ)، اݨ بھر (بے بس)، اݨ پچیا (سر: س، اݨ تارو (جو تیرنا نہ جانڑے)، اݨ تھوریل (تھتہ نہ کیا ہوا)، اݨ ترٹ (نہ ٹوٹنے والا)، اݨ پڑھیا (ان پڑھ)، اݨ جاݨ (اجنبی، نا سمجھ)، اݨ چیتیا (اچانک)، اݨ ملنگاں (بیمار)، اݨ چھڑیا (جو چھڑا نہ گیا ہو)، اݨ چھاݨیا (جو چھانا نہ گیا ہو)، اݨ ڈٹھا (غیبی، نہ دیکھا ہوا)، اݨ سونہاں (ناواقف)، حاسد)، اݨ کھٹ (ختم نہ ہونے والا)، اݨ گݨیا (بے شمار)، اݨ واقف (ناواقف)، اݨ وٹھا (برسات کا نہ برسنا)، اݨ دھاتا (بغیر غسل کئے)۔

سرائیکی زبان دے لوظ جنہیں نال "اݨ" دا سابقہ لگدے:

سرائیکی زبان دے انہیں لوظ جنہیں نال "اݨ" دا سابقہ لگدے عام طور تے سرائیکی مصادر کوں اخذ کیتے ویندن اے لوظ عام طور تے ترے قسمی ہوندن۔ ہکوے تاں او جیڑھے جو کہیں مصدر معروف کوں بݨائی ڳئی ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب ہوندن ڈوجھے کہیں وی مصدر معروف کوں فعل امر ہوندن تے ترجھے او جیڑھے جو کہیں وی مصدر معروف کوں باقاعدہ اسم فاعل ہوندن (یاد رہوے جو کہیں وی مصدر کوں اسم فاعل بݨاوݨ دا قاعدہ وضاحت بیان دے قاعدہ نمبر ۳۱ ایں وضاحت تے ڳئے)۔ اتھاں ہر قسمی لوظیں دیاں ورترے مثالاں پیش کیتیاں ویندیاں پئین۔ ہک ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو "اݨ" سابقے نال بݨائے ڳئے لوظ ضروری نہیں جو ہر مصدر کوں اخذ کیتے ونڄ سڳن پر وت وی سرائیکی مصادر وی ہک بہوں وݙی تعداد انہیں ضرور موجود ہے جنہیں کوں اے لوظ اخذ کیتے ونڄ سڳدن۔ اتھاں "مشتے از خروارے" دے مصداق کجھ چوݨویاں مثالاں پیش کیتیاں ویندیاں ہن۔

الف: فعل ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب تے سابقہ "اݨ":

اݨ آݙھیا، اݨ ابلیا، اݨ اٹھیریا، اݨ اسریا، اݨ الاریا، اݨ اگھایا، اݨ ادھروڑیا، اݨ اکھوڑیا۔

ب: مصادر دے مصدری مادے (فعل امر) تے سابقہ "اݨ":

اݨ مجھ، اݨ پھٹ، اݨ بھر، اݨ جھل، اݨ ترٹ، اݨ تھک، اݨ ٹل، اݨ ٹپ، اݨ شپ، اݨ ٹر۔

ii: بے: بے ارتھا (بے مطلب، فضول)، بے بیݙا، بے پتا (بے اعتبار)، بے تنگا، بے چسا (بدمزہ)، بے بختا (بد نصیب)، بے آر (جو اپنی جگہ پر نہ ہو)، بے ولا (بے صبر)، بے ݙوہا (بے گناہ)، بے ڈھبا (بدشکل)، بے ریتا (بدچلن)، بے گݨاں (جس میں کوئی خوبی نہ ہو)، بے لجا (بے شرم)، بے سوساں، بے نکا، بے واڳا (بے لگام)، بے وس (بے اختیار)۔

iii: ن: سابقہ "ن" زیادہ تر سندھی سرائیکی تے ہندی لوظیں دے شروع وچ ودھایا ویندے۔ جیویں جو نراس (و) نا امید، نکما (و) نکھٹو، بے کار، نکھٹو (و) بے فکرا، نچھور (و) بے راہنما، ناکارہ، نکما، نجاݨ (سر) انجان، نجھق (سر) غلط، خلاف واقعہ، بیدان (سر) نادان، نا سمجھ، نکلنگا (سر) تنہا، اکیلا، نکو نجاں (سر) بے حقیقت، نمھر (سر) بے بس، عاجز، نکھل (سر، بے ثمر، نبالغ (سر) نابالغ، نبھاڳا (سر) بدبخت، نچنتا (سر) بے فکرا، نکھٹوا (سر) نا ختم ہونے والا،

iv ک: کجھوڑ، کچاڑ، کچا، کچپ، کڈھنواں، کرتا، کرسا، کلھا، کلچا، کلچھ، کمصل، کوبلھا۔

سرائیکی دے اجھیں اسمائے صفت، جنھیں دے اخیر وچ الف آندے:

سرائیکی دے اجھیں اسمائے صفت جنھیں دے اخیر وچ الف آندے او ہمیشاں اپݨے مذکر موصوف کنوں پہلوں آندن مثال دے طور تے جھلیا ڈاند، اوارہ چھوہر، اندھا آدمی، اموندھا گھڑا، وغیرہ، جیکر موصوف مونث ہووے تاں وت اوں کنوں پہلوں آوݨ'' آلی صفت کوں مونث بݨاوݨا پوندے یعنی اسم صفت دے الف کوں حذف کر کے باقی دے اڳوں ''یائے معروف یعنی ''ی'' دا وادھا کیتا ویندے جیویں جو جھلی ڳاں، اندھی رن، اموندھی مٹی، دودی لکڑ وغیرہ۔ ہݨ اتھاں کجھ اجھیں اسمائے صفت تحریر کیتے ویندن جنھیں دے اخیر وچ الف آندے۔

آتشا، آڑا، اڳلا، اندرلا، آملا، الوہڑا، اموندھا، ادھلا، ادھورا، اوترا، ٻھنگوڑا، بھورا، بھولا

11۔ سرائیکی مصادر کنوں باقاعدہ طور تے بݨن آلے اسمائے مفعول اسمائے حالیہ ناتمام تے اسمائے استقبال ہوون جو صفت ذاتی یا مشبہ دے طور تے ورتیے ویندن۔

الف: اسمائے مفعول: او اسم جیہڑا جو مصدر کنوں مشتق ہووے تے او کہیں وی جملے وچ فاعل یا مفعول دے طور تے کم آوے ''اسم مفعول اکھیندے'' ایں توں پہلے وی مصادر کنوں اسمائے مفعول بݨاوݨ دے طریقے بیان کیتے ڳین۔ پر اتھاں مصادر کنوں اسم مفعول بݨاوݨ دا ایک بیا طریقہ بیان کیتا ویندے جیہڑا جو صفت ذاتی یا مشبہ دے طور تے وی ورتیا ویندے۔ او کجھ ایں ہے جو ڈتے ہوئے مصدر کنوں فعل ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب بݨا گھنیں اوندے اڳوں ''ہویا'' والا حصہ ڳنڈھ ڈتا ویندے۔ جیویں جو کھلا ہویا، بھنا ہویا، آیا ہویا، ڳیا ہویا، کھادا ہویا، رنا ہویا، سنبھلیا ہویا وغیرہ وغیرہ۔ جے کر فعل ماضی مطلق معروف دے صیغہ واحد غائب دے اڳوں ''ہویا'' والا حصہ نہ وی ڳنڈھیا ونجے تاں وی او اسم مفعول دا پورا پورا مطلب واضح کر ڈیندے۔ جیویں جو اے جملے ملاحظہ ہوون۔ ۱۔ میڈا جلدی جلدی بھنا گوشت گھن آ ۔ ۲۔ بہنا بھنا، کماندے پر دل بھنا نہیں کماندا۔ ۳۔ کھادا ہمیشہ منہ دو آندے ۔ ۴۔ ڈیکھیں اور آیا فقیر خالی ہتھ نہ ونجے ۔ ۵۔ ڳیا وقت ول ہتھ نہیں آندا۔ ۶۔ رنا موئے وی پسند ہوندے ۔ ۷۔ ستوں ہجھ واستا آدمی نہ کتا ۔ ۸۔ وڈے سر سنبھلیا مار نہیں کھاندا وغیرہ۔ اتے ڈتے ڳئے جملیں وچ بھنا، بھنا، کھادا، آیا، ڳیا، رنا تے سنبھلیا تورے جو اسمائے مفعول ہن پر انھیں جملیں وچ اے فاعل دا کم وی ڈیندے پین تے اپݨے اپݨے اسمائے فاعل گوشت، بہنا، دل، منہ، وقت تے موئے کیتے صفت ذاتی یا مشبہ دا کم وی ڈیندے پین۔

ب: اسمائے حالیہ ناتمام: او اسم جیہڑا جو مصدر کنوں مشتق ہووے تے جملے وچ فاعل یا مفعول دا حال یا اوندی کیفیت بیان کرے۔ تے بعض اوقات او اسم دا کم وی ڈیوے اسم حالیہ اکھیندے ۔ اسم حالیہ ڈو قسمی ہے یعنی حالیہ ناتمام تے حالیہ تمام۔ اپݨے موضوع دے مطابق اتھاں اسم حالیہ ناتمام دے بݨاوݨ دا طریقہ بیان کیتا ویندے جیہڑا جو کجھ ایں ہے۔ ڈتے ہوئے مصدر معروف (لازم ہووے یا متعدی) دے مصدری مادے یعنی فعل امر دے بعد ''دا'' ''یندا یا ندا'' والا حصہ ڳنڈھ ڈیوو ویندے جیویں جو آوݨ کنوں آندا، کھاوݨ کنوں کھاندا، ٹکرݨ کنوں ٹکدا، ہوݨ کنوں ویندا، تے روݨ کنوں روندا اسمائے حالیہ ناتمام ہن۔ ایویں ای مصادر مجہول دی مصدری علامت ''ݨ'' یا ''وݨ'' حذف کرݨ دے بعد باقی دے اڳوں ہے کر ''یندا'' والا حصہ ڳنڈھ ڈیوو تاں اسم حالیہ ناتمام بݨ

ویندے۔ جیویں جو بہیجݨ دیاں بہیجیوں ٹکتوں بہیجیندا اے یا گھنݨ یا ور گیوݨ کنوں ور گیندا، ایہجݨ کنوں ایندا، کھسیجݨ یا کھووݨ کنوں کھوویندا وغیرہ وغیرہ۔ اے ڳالھ اتھاں یاد رکھݨ آلی ہے جو مصادر معروف کنوں بݨݨ آلے اسمائے حالیہ ناتمام ہمیشاں "دا" کنوں پہلے آوݨ آلی یائے۔ یائے مجہول یعنی "ے" ہوندی ہے پر ان جو مصادر مجہول کنوں بݨݨ آلے اسمائے حالیہ ناتمام وچ "یائے معروف" یعنی "ی" ہوندی ہے۔ جے کر مصادر لازم کنوں متعدی تے متعدی کنوں متعدی المتعدی مصادر بݨے ہووݨ تاں وت اسم حالیہ ناتمام بݨاوݨ سانگے انہیں مصدریں دے مادیں دے اڳوں "یندا" یعنی (ے + نون غنہ + د + ا) دے لاحقے دا ودھارا کیتا ویندے۔ جیویں جو ور کاوݨ کنوں ور کیندا، بھجاوݨ کنوں بھجیندا اتے کھواوݨ کنوں کھویندا وغیرہ۔ اتے ہݨ تے ہیٹھے اکثر اسمائے حالیہ ناتمام جملے وچ فاعل یا مفعول دا کم وی ڈیندن تے صفت ذاتی یا مشبہ دا وی۔ کجھ جملے ݙیکھو: بھجدا شخص کون ہے؟ ۲۔ ور کدا گھوڑا کیندا ہے؟ ۳۔ مہمان آندا وی ݙٹھیندے تے ویندا وی ݙٹھیندے۔ ۴۔ کھاندا چور کہیں ݙٹھے ضرور ہویا ویندے۔ ۵۔ ایاݨاں ٻال کھلدا وی سوہݨا لڳدے تے روندا وی سوہݨا لڳدے۔ اتے ہݨ تے ہیٹھے جملیں وچ بھجدا، ور کدا، آندا، ویندا، کھاندا، کھلدا اتے روندا وغیرہ جتھاں فاعل دا کم ݙیندے پین اتھاں اے شخص، گھوڑے، مہمان، چور، تے ایاݨے ٻال دی صفت ذاتی یا مشبہ وی بیان کریندے پین۔ ݙو ویہے لفظیں وچ اے سارے اسمائے حالیہ ناتمام اتھاں صفت ذاتی یا مشبہ دے طور تے ورتے ڳئین۔

ج: اسمائے استقبال: مصدر کنوں مشتق تھیا ہویا او لفظ جیہڑا آوݨ آلے زمانے "یعنی مستقبل وچ کہیں کم دے جاری رکھݨ دے متعلق معلوم تھیوے تے او جملے وچ اسم دے طور تے وی کم آوے "اسم استقبال" اکھیندے۔ اسم استقبال بݨاوݨ دا طریقہ کجھ ایں ہے۔ کہیں وی مصدر دے اڳوں اں (الف + نون غنہ) دا ودھارا کر ݙیوݨ دے بعد "پئی" والا لاحقہ ڳنڈھ ݙتا ویندے تاں وت "اسم استقبال" حاصل تھیندے۔ جیویں جو کھاوݨ کنوں کھاواں پئی، بہیجݨ کنوں بہیجݨاں پئی، ور کݨ کنوں ور کاں پئی وغیرہ وغیرہ۔ جے کر "پئی" والا لاحقہ نہ وی ڳنڈھیا ونجے تاں وی بچیا ہویا لفظ اسم استقبال دا مفہوم پورا پورا ادا کر ݙیندے۔ وضاحت کیتے کجھ جملے ݙیکھو: ۱۔ ور کاں گھوڑا اپݨیں کنوں سنبھل پئے۔ ۲۔ آوݨی مصیبت آ کے رہندی ہے۔ ۳۔ ونڄݨی شے آخر ونڄ کے رہندی ہے۔ ۴۔ روواں ٻال کیندا ہے۔ ۵۔ ہر ونڄݨی شے سوہݨی نہیں ہوندی۔ ۶۔ اتے ہݨ تے ہیٹھے جملیں وچ لفظ ور کاں، آوݨی، ونڄݨی، روواں، تے ونڄݨی بالترتیب گھوڑا، مصیبت، شے، ٻال تے شے دی صفت ذاتی کوں ظاہر کریندن۔ مزید وضاحت کیتے اتھاں کجھ مصادر کنوں بݨݨ آلے اسمائے مفعول اسمائے حالیہ ناتمام تے اسمائے استقبال ݙتے ویندن۔

مصدر	اسم مفعول	اسم حالیہ	اسم استقبال	مصدر	اسم مفعول	اسم حالیہ	اسم استقبال
ابلݨ	ابلیا	ابلدا	ابلاں	اجھکݨ	اجھکیا	اجھکدا	اجھکاں
پڑکݨ	پڑکیا	پڑکدا	پڑکاں	اسرݨ	اسریا	اسردا	اسراں
پلݨ	پلیا	پلدا	پلاں	الرݨ	الریا	الردا	الراں

2 — صفت نسبتی

صفت نسبتی او صفت ہے جیہڑی کہیں ہک شے دا ٻئی کہیں شے نال کوئی نسبت، تعلق یا لڳاؤ ظاہر تھیوے۔ ݙو ویہے لفظیں وچ "اوہ

او صفت جیڑھی کہیں ہک اسم دا کہیں ٻئے اسم نال نسبت تعلق یا لگاؤ ظاہر کریندے صفت نسبتی اکھیندے ہیں۔ جیویں جو: جنگلی جانور، قندھاری انار، کشمیری شال، ولایتی شراب، مشرقی حسن، مغربی تہذیب، ملتانی سوہن حلوہ، عربی گھوڑا، داغ دہلوی، ارشد ملتانی، بیدل تونسوی، اقبال سوکڑی، مظفر وارثی، ساغر صدیقی وغیرہ۔ ایں وچ جنگلی، قندھاری، کشمیری، ولایتی، مشرقی، مغربی، ملتانی، عربی، دہلوی، ملتانی، تونسوی، سوکڑی، وارثی تے صدیقی وغیرہ صفات نسبتی شمار تھیندین۔ اتھاں صفات نسبتی بݨاوݨ دے کجھ قاعدے بیان کیتے ویندن۔

1۔ **اسم دے اگوں یائے معروف "ی" ودھاوݨ نال۔** لاہوری، شیرازی، ایرانی، افغانی، ترکی، عربی، دکنی، سلیمانی، پاکستانی، عجمی، عراقی، مصری، پوٹھوہاری، قانونی، آئینی، وارثی، ادبی، مجلسی، فنی، آتشی، برقی، انسانی وغیرہ۔

2۔ اسم دے اخیر وچ جے کر الف، یا یائی ہووے تاں انہیں کوں حذف کر کے باقی دے اگوں "وی" واو ودھا کرݙیوݨ نال:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
سماء	سماوی	مصطفیٰ	مصطفوی	مرتضیٰ	مرتضوی	عیسیٰ	عیسوی
علی	علوی	نبی	نبوی	موسیٰ	موسوی	تونسہ	تونسوی

3۔ بعض اسم جنہیں دے اخیر وچ الف آندے تاں وت انہیں دے اگوں "ئی" ودھاوݨ نال:۔

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
آشنا	آشنائی	آقا	آقائی	ابتدا	ابتدائی	آباء	آبائی
پارسا	پارسائی	خدا	خدائی	مولا	مولائی	کربلا	کربلائی

4۔ بعض اسم جنہیں دے اخیر "ہ" آندی ہے تاں وت "ہ" کوں "ے" نال بدل کرائیں اوندے اگوں "وال" ودھاوݨ نال:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
ڈیرہ	ڈیرے وال	تونسہ	تونسے وال	لیہ	لیے وال	ترنڈہ	ترنڈے وال
مکہ	مکے وال	درہ	درے وال				

5۔ سرائیکی اسماء کوں بݨن آلے صفات نسبتی:

الف: رشتے:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
ابا	ابیاݨاں	باپ	بپاݨاں	پیو	پیکا	ڈاڈا	ڈاڈکاں/ڈاڈکا
نانا	نانکاں/نانکا	سوہرا	سہریکا	پتر	پتریتا	دھی	دھیج

ب: سمتاں تے جاہیں:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
ابھا	ابھیچڑ	لماں	لموچڑ	پوادھ	پوادھی/پوادھڑ	پچھادھ	پچھادھی/پچھادھڑ

پچھڑ	پچھڑچا	کنڈ	کنڈڑچا	بھر	بھرلا	اندر	اندرلا
پار	پارلا	اروار	اروارلا	ڈھلوں	ڈھلا	اتوں	اتلا
موہر	موہری	منڈھ	منڈھلا	پریں	پروبھرا	اوہروں	اوہرلا
پاند	پاندلا	ادھ	آدھلا	پچوں	پچلا	مجھ	مجھلا
تھل	تھلوچی / تھلوچڑ	ماڑ	مڑیچا	جھنگ	جھنگوچی / جھنگوچڑ	چناب	چناہوڑ

ج: مال مویشی:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
اٹھ	اوٹھا	بکری	باکرا	باکر	باکروال	ڳاں	ڳاوا
مجھ	ماجھا	بھیڈ	بھیڈا	اجڑ	آجڑی	واگ	واگا
جنگل	جانگلی	جھر	جھری	بر	بری	گھر	گھروکی
پاں	پانول	کھیر	کھیرالی	مکھیں	مکھیالی	مہاگ	مہاگیا

د: وقت:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
اج	اجوکا	کلھ	کلھوکا	رات	رتوکا	فجر	فجروکا
صبح	صبوکا	ہن	ہنوکا	پہر	پہری	ڈوپہر	ڈوپہری
کفتاں	کفتی	عشا	عشائی	سال	سالی	ہفتہ	ہفتی
مہینہ	ماہی	پل	پلی	ازل	ازلوں	گھڑی	گھڑیوں

ر: اجھیں اسم جنھیں دے اخیر وچ حروف علت (ا و ی) وچوں کئی ہک حرف علت آ ویجے تاں وت اوکوں حذف کر کے باقی دے اگوں "ل" دا ودھارا کر ڈیندے۔ جے کر کئی حرف علت نہ ہووے تاں وت وی اونہدے اگوں "ل" دا ودھارا کیتا ویندے تے "ل" کنوں پہلوں آون آلے حرف دے سکوں زیر وی لا ڈتی ویندی ہے۔

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
آٹ	آٹل	اکھ	اکھیل	ہٹ	ہٹیل	پاں	پانول
پوش	پوشل	پھوٹ	پھوٹل	توڑ	تھوڑل	پٹھائی	پٹھائل
جھٹ	جھٹل	جھنڈ	جھنڈل	تانگھ	تانگھل	پھٹ	پھٹل

س: حذرق:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
ادب	ادبی	است	استی	اونگ	اونگی	بزار	بزاری
آدم	آدمی	بدن	بدنی، بدنوں	بلوچ	بلوچکا، بلوچی	اجڑ	اجڑی
بلور	بلوری، بلوریا	ازل	ازلی	بدام	بدامی	بہار	بہاریا، بہاری

6۔ کجھ سرائیکی اسمیں دے اخیر وچ "کا" والا حصہ ہِکے حسن نال صفت نسبتی بݨائی ونج سگدی ہے:

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
بلوچ	بلوچکا	چٹ	چٹکا	کراڑ	کراڑکا، کرڑکا	پال	پالکا، پلکا
لوݨ	لوݨکا	جٹ	جٹکا				

7۔ بعض اسماء دے اخیر وچ لفظ "آلا" "کا" والا حصہ ہِکے شامل کریں صفت نسبتی بݨائی ویندی ہے۔ جے کہیں اسم دے اخیر یا وچکار کئی حرف علت آوے تاں اوکوں حذف کر ݙتا ویندے۔

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
اوڑ	اوڑکا	اجڑ	اجڑکا	اٹھ	اٹھکا	ٹھک	ٹھکا
تروڑ	ترڑکا	چٹ	چٹکا	قصائی	قصکا	موچی	موچکا

8۔ اسمائے ضمیر صفاتی یا تمثیلی: (جیجا، جیڈا، جیوا، جیہاں، جوجھا، سنواں، جتلا) کنوں پہلوں کوئی ضمیر شخصی (اوہے، انھیں، تئیں، تساں، میں، اساں) یا کوئی اسم ہِکے ہووے تاں صفت نسبتی بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو:

الف: جیجا: اوہے جیجا، انھیں جیجا، تئیں جیجا، تساں جیجا، میں جیجا، اساں جیجا، شمس جیجا، اردو جیجا، دون جیجا۔

ب: جیڈا: اوہے جیڈا، انھیں جیڈا، تئیں جیڈا، تساں جیڈا، میں جیڈا، اساں جیڈا، اٹھ جیڈا، پہاڑ جیڈا، گھر جیڈا، املانہ جیڈا، شمس جیڈا۔

ج: جیوا: اوہے جیوا، انھیں جیوا، تئیں جیوا، تساں جیوا، میں جیوا، اساں جیوا، انھیں جیوا، پیو جیوا، ماءجیوا، اوکی جیوا، گھر جیوا، شہر جیوا۔

د: جیہاں: اوہے جیہاں، انھیں جیہاں، تئیں جیہاں، تساں جیہاں، میں جیہاں، اساں جیہاں، استاد جیہاں، ہِک ٻئے جیہاں، لیے جیہاں، ملتان جیہاں، سونے جیہاں، چاندی جیہاں۔

ر: جوجھا: اوہے جوجھا، انھیں جوجھا، تئیں جوجھا، تساں جوجھا، میں جوجھا، اساں جوجھا، مرچ جوجھا، دیوان جوجھا، گھر جوجھا، رات جوجھا

س: سنواں: اوہے سنواں، انھیں سنواں، تئیں سنواں، تساں سنواں، میں سنواں، اساں سنواں، دوگی سنواں، لیے سنواں، لاہور سنواں، پاکستان سنواں، انگور سنواں، سیب سنواں، چند سنواں۔

ص: جتلا: اوہے جتلا، انھیں جتلا، تئیں جتلا، میں جتلا، اساں جتلا، اردو جتلا، شہر جتلا، کوٹھے جتلا، اسمان جتلا، شمس جتلا، میر جتلا

9۔ اسماء دے اگوں (دا، وال، وان، آلا، والا، یا لا، آں) لاحقے دے طور تے ہِکے ہووݨ نال صفت نسبتی بݨائی ونج سگدی ہے

جیویں جو:

الف: وا: اروارا، پاروا، گھروا، بیروا، شہروا، بزاروا، ہاں وا، اچال وا، وتی وا، جھوک وا، دگی وا، پتر وا، جوہوا، مادا، وغیرہ وغیرہ۔

ب: وال: بھکروال، ساہی وال، دوجی وال، ہاکروال، بھتوال، سروی وال، بھیڑوال، چھچروال، جنتوال، دوجی وال وغیرہ۔

ج: واں: واں والا حقہ عموماً اسمائے عدد دے اگوں پکڑ ٹھیا ویندے جیویں جو: پنجواں، چھیواں، ستواں، اٹھواں، ناتواں، ڈہواں، یارھواں، بارھواں، تیرھواں، چوڈھواں، پندھراں، سولھواں، ستارھواں، اٹھارھواں، اُنویھواں، ترھیواں، چالھیواں، وغیرہ۔

د: آلا: بچھیری آلا، دوجیری آلا، اہالیں آلا، دالیں آلا، دہے آلا، لیمیں آلا، ارودار آلا، پار آلا، پتر آلا، دگی آلا، وغیرہ۔

ر: لا یا الا: اگلا، پچھلا، وچلا، بیرلا، اودھلا، اندرلا، پارلا، ساتولا، میلا، کچیلا، روہیلا، پکھیلا، اتلا، تھلا۔

س: اں: انھیں اسماء جنھیں دے اخیر وچ ہائے مخلوط الصوت آندی ہوتاں وت انھیں دے اگوں "اں" دا ودھارا کیتا ویندے اتھاں "اں" "وا" دے معنی ڈیندے۔

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
سرہنہ	سرہنہاں	کانہہ	کانہاں	لانہہ	لانہاں	موہنہ	موہناں
چنانہہ	چنانہاں	فقیہہ	فقیہاں	میہہ	میہاں	ہانہہ	ہانہاں
تونہہ	تونہاں	ڈیہہ	ڈیہاں	شیہہ	شیہاں	مانہہ	مانہاں

10۔ بعض اسماء دے اخیر وچ "انواں یا واں" دا لاحقہ پکڑ ہن نال صفت نسبتی بݨدی ہے۔

اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی	اسم	صفت نسبتی
انگور	انگوروال	پانڈ	پانڈوال	چھت	چھتانواں/چھاتواں	چیر	چیرواں
دریا	دریانواں	غریب	غریباں	ملاں	ملانواں	الغا	الغانواں
ہزارہ	ہزاروال	پتر	پترانواں	چم	چمانواں	سچ	سچانواں

11۔ **کجھ مزید سرائیکی لاحقے:**

الف: وانگوں: اوندے وانگوں، انھیں وانگوں، تیڈے وانگوں، تساں وانگوں، میں وانگوں، اساں وانگوں۔

ب: کار: اوندی کار، انھیں کار یا انھیں دی کار، میڈی کار، تہاڈی کار، تساڈی کار، میڈی کار، اساڈی کار۔

ج: ریت: اوندے ریت، انھیں ریت، تیڈی ریت، تساں ریت، میں ریت، اساں ریت، ہائیں ریت۔

د: جھئیں: اوندے جھئیں، انھیں جھئیں، تیڈے جھئیں، تساں جھئیں، میں جھئیں، اساں جھئیں، وطن جھئیں۔

ج ـــ صفت ظرفی

صفت دا او ہو لفظ ہوندا جو کہیں اسم دی وضع یا مقام، مدت یا وقت، طرز یا طریقہ یا مقدار یا انداز بیان کرے صفت ظرفی اکھیندے۔ مثال دے طور تے ڈونگھا دریا، اُچا پہاڑ، سوڑی گلی، تکھی تور، تتی ہوا، میلا ویس، اوپرا دیس، ہجڑا اکلا، اندر، اتلا تھوڑا، رلماں

میہ، ادھی وستی، ایچاودھی ڈٖینہہ، ڈٖو وستاں وچھ، پچھلا پہر، ادھی رات، سنتوں کچھ، دیا عدی کھیپڑ وغیرہ وغیرہ۔ صفت ظرفی معنی دے لحاظ نال چار قسمی ہے۔ او قسماں ایجھیاں ہن۔

۱۔ صفت ظرفی وضعی یا مکانی ۲۔ صفت ظرفی زمنی یا زمانی ۳۔ صفت ظرفی اسلوبی، طرزی یا قدری ۴۔ صفت ظرفی مقداری یا قدری۔

الف: صفت ظرفی وضعی یا مکانی: او صفت ظرفی جیندے وچ کہیں اسم دی وضع قطع یا اوندے مقام دے تعین دا تصور پاتا ونجے صفت ظرفی وضعی یا مکانی اکھیندی ہے۔ مثال دے طور تے اتوں، تلوں، اندروں، باہروں، آمنے سامنے، آچھیکے، جاتی، اتھوں، اجتھوں دا، پاسے آلا، اگوں آلا، اواڈٖے کھڑ، تیڑ سے وغیرہ۔

صفت ظرفی وضعی یا مکانی بناوݨ دے قاعدے:

1۔ **مختص ودی مناسب نال استعمال تھیوݨ والیاں صفات ظرفی مکانی:** اندرو، اندروں، اندراں، اندرلا، اندرلی، اندری، اندر، باہرو، باہروں، باہراں، باہرلا، باہری، باہر، اگوں، اگاں، اگوں نہاں، اگاترا، اگلا، اگیترا، اگانہاں، اگوانڈ، اگوات، اگاوڑو، اگاڑی، اگواڑو، اگواڑوں، اگاڑوں، پچھو، پچھوں، پچھاں، پچھوں نہاں، پچھانہاں، پچھلا، پچھاڑی، پچھاوڑو، پچھواڑ، پچھوات، پچھاڑوں، پچھیڑ وڈھا، پچھاترا، پچھیترا، اتو، اتوں، اتاں، اتانہاں، اتونہاں، اتلا، اتاڑ، اتواڑ، اتاڑو، اتاڑوں، اتاڑی، تلو، تلوں، تلاں، تلواں، تلا، تلے، تل، وچو، وچوں، وچاں، وچانہاں، وچاٖلے، وچالوں، وچالو، وچالا، ڈٖھو، ڈٖھوں، ڈٖھاں، ڈٖھوں نہاں، ڈٖھیلا، ڈٖھاڑو، ڈٖھاڑوں، پاسے، پاسو، پاسیوں، پاسیلا، پسیل، کنڈو، کنڈوں، کنڈیچا، چنڈو، چنڈوں، چنڈیچا، اتھو، اتھوں، اتھاں، اتھانہوں، اتھاہو، اتھائیں، کتھو، کتھوں، کتھاں، کتھانہوں، کتھاہو، کتھائیں، جتھ، جتھو، جتھاں، جتھوں، جتھانہوں، جتھاہو، جتھائیں، اچو، اچوں، اچاڑ، اچاڑو، اچاڑوں، منڈھو، منڈھوں، پاڑو، پاڑوں، امبو، امبوں، لمپھڑ، لماں، لمیوں، لموچے، ڈٖیلاو، ڈٖیلاڑھوں، ڈٖیلاڑھو، ڈٖیلاڑی، ڈٖبھارڑ، ڈٖبھارو، ڈٖبھاروں، ڈٖبھاری، ڈٖبھارلا، پواد، پوادھو، پوادھوں، پوادگی، پوادھڑ، پچھادت، پچھادھو، پچھادھوں، پچھادگی، پچھادھڑ، پار، پارو، پاروں، پارلی، پارلا، اروار، اروارو، اروراوں، اروارلا، اروارلی، سوہرا، سوہری، سوہریں، سوہرلا، ودھے، ودھو، ودھوں، ودھولا، ماتھلا، اترادھی، ڈٖکھن، ڈٖکھنوں، ڈٖکھنو، ڈٖکھنلی، جھکو، جھکوں، جھکانہوں، جھکوڑی، جھکوچے، جھکاڑ، جھکاڑو، جھکاڑوں، جھکاڑی، پرو، پروں، پراں، پروبھرا، ادھو، ادھوں، آدھلو، آدھلوں، آدھل، ادھلا، اوتیل، اودھیک، ادھاگی۔

2۔ انجھیں اسم جنہیں دے اخیر وچ کوئی حرف علت (ا، ی، و وچوں کوئی ہک) آ ونجے تاں وت انہیں دے اگوں "و" یا "وں" دا ودھارا کر کے صفت ظرفی وضعی بݨائی ونج سگدی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈٖیکھو۔

۱۔ چلھو / چلھوں کیا دلو / دلوں گیا۔ ۲۔ کھیڑ اجڑو / اجڑوں نکھڑ گئی ہے۔ ۳۔ نظرو / نظروں اوڈھر تھی ونج۔ ۴۔ سال تندرو / تندروں اٹھی آئے۔ ۵۔ احمد میڈٖا بچپنوں شریک ہے۔ ۶۔ اٹھو / اٹھوں لہہ پوسے۔ رسہ آدھلو / آدھلوں ترٹ پئے۔ ۸۔ پیرو / پیروں جتی نکل گئی ہے۔ ۹۔ بزارو / بزاروں کپڑا گھن آ۔

3۔ جے کر کہیں ظرف مکان دے اخیر وچ حرف علت الف یا یائے معروف "ی" وچوں کوئی ہک حرف نہ آوے تاں وت صفت

"ظرفی مکانی بݨاوݨ سانگے اونہ دے اگوں قاعدہ نمبر ۲ دے وانگوں "ؤ" یا "واں" دا ودھارا کر ݙتا ویندے۔ تے جے کہیں ظرف مکاں دے اخیر "داؤ" آوے تاں وت اونہ دے اگوں "ؤ" یا "ؤں" دا ودھارا کیتا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔
۱۔ اڄ میں سکھروں تر پوساں۔ ۲۔ سکھروا مردوں کون آئے؟ ۳۔ جھنگوا جھنگوں آندے بس کوں حادثہ پیش آ ڳئے۔ ۴۔ اسلم دی برات دادوؤں آئی ہے۔ ۵۔ کوٹ ادوؤں کینہ ٹیلیفون ہا۔ ۶۔ توں چکوالوا چکوالوں کہڑا اں تریا پانویں۔ ۷۔ اصغر سکھروؤں ٹر پئے۔ ۸۔ حمیر شاہ دا آسرا شاہ دوں نکھ کھیں آ۔

4۔ اجھیں اسماء جنہیں دے اخیر وچ الف یا یائے معروف "ی" آندی ہے۔ تاں وت اوکوں حذف کر کے باقی دے اگوں "یئو" یا "یوں" دا ودھارا کر کے صفت ظرفی وضعی یا مکانی بݨائی ونڄ سڳدی ہے جیویں جو:

اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی
سبی	سبیوں	کوٹری	کوٹریوں	کراچی	کراچیوں
کوٹلی	کوٹلیوں	ملسی	ملسیوں	ڈہرکی	ڈہرکیوں

اسم	صفت ظرفی
ہارتھی	ہارتھیوں
مری	مریوں

5۔ جیڑھے اسمیں دے اخیر وچ ہائے مختفی یا یائے ثقیل الصوت "ہ" آوے اوکوں حذف کر کے باقی دے اگوں "یئو" یا "یوں" دا ودھارا کر کے صفت ظرفی وضعی یا بݨائی ونڄ سڳدی ہے جیویں جو:

اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی
کوئٹہ	کوئٹیوں	لاڑکانہ	لاڑکانیوں	مدینہ	مدینیوں	ہزارہ	ہزاریوں
جہانیہ	جہانیوں	ڈیرہ	ڈیریوں	لیہ	لیہوں	جدہ	جدیوں

6۔ بعض اسماء جنہیں دے اخیر وچ ہائے مخلوط الصوت آندی ہے تاں وت اوکوں حذف کر کے باقی دے اگوں "اں" یا "وں" دا ودھارا کر کے صفت وضعی یا مکانی بݨائی ونڄ سڳدی۔

اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی	اسم	صفت ظرفی
بانھ	بانھاں، بانھوں	ٹیھ	ٹیھاں، ٹیھوں	وانجھ	وانجھاں، وانجھوں
کانھ	کانھاں، کانھوں	پاسھ	پاسھاں، پاسھوں	لانجھ	لانجھاں، لانجھوں

7۔ بعض اسم ظرف جیڑھے جو صفت ظرفی دے طور تے وی ورتے ویندن۔ آمنے سامنے، اوہر، پرے، سدھا سنواں اتے، ہمی، اودھر، پچھوں گی، ویڑے، کوٹھوں، پریں، پرے، ودھرا، سوڑا، پچاودھر، پچاودھر، ملوچے، اچھڑ، ہیروچی، تھلوچی، تھلوچے، اخیری، پہلا، اریار، سویری، وچالو، آندری، باہری، اتاں، اپٹھا، اسونڈھا، اسدھا، اکا، ترچھا، وسیلا، اتا، گڑ، سگا، گر، تھلے، کمپا، بچا، سوڑھی، جھنگوچی، کھالا، ڈنگا، سر بھرلیں، باہری بیر، اندری اندر، باہر بھر، ساندھوڑ، اندھ، ڳک، سرڑ، پرلا، چودھاری، ادگل، اگیرے، پریے، کنڈ، پچھڑ، اندری، سرو، سوڑا۔

8۔ کجھ اسماء یا اسمائے ظرف دے اگوں "دا" یا "آلا" دا لاحقہ ملا کرائیں صفات ظرفی وضعی یا مکانی بݨائیاں ونڄ سڳدیاں ہن جیویں جو:

اچوں آلا، اچوں دا، پچھوں آلا، پچھوں دا، اوپروں آلا، اوپروں دا، پروں آلا، پروں دا، کولھوں آلا، کولھوں دا، تیڑے آلا، تیڑے دا، پرے آلا، پرے دا، اندری آلا، اندری دا، باہندی آلا، باہندی دا، موہرا آلا، موہرا دا۔

9۔ سرائیکی زبان دے اوہ لوظ جیہڑے جو صفت ظرفی وضعی یا مکانی دے طور تے ورتیے ویندن:

الف۔ ہندی لوظ:

صفت ظرفی	معنی	صفت ظرفی	معنی	صفت ظرفی	معنی
آڑا	ترچھا، ٹیڑھا	اگا	اگلا حصہ	اگاڑی	اگلا حصہ
اگلا	پہلے کا	اگواڑا	مکان کا اگلا حصہ	سیدھ	سامنے کی طرف
سر	چوٹی	الٹا	اوندھا	پار	آخری حد
لمبا	طویل	پچھاڑی	پیچھے، عقب	پچھلا	پیچھے کا
سرا	کنارا، آخیر	پرلا	سب سے آخری	لمبیڑا	دراز
پہلا	ابتدائی	تل	نیچے کا	ترچھا	ٹیڑھا

ب: سرائیکی لوظ:

صفت ظرفی	معنی	صفت ظرفی	معنی	صفت ظرفی	معنی
آدھلوں	درمیان سے	آڑا پاڑا	ہمسائیگی میں	آمو سامو / آم شام	آمنے سامنے
آندری	اندر والا	اُبھا	شمال	اُبھچو	شمالی باشندہ
اتاہوں	اوپر سے	اتانہاں	اوپر اوپر	ڈبھاروں	مشرق سے
اچرا	اونچا	اگاڑو	آگے سے	اگواٹ	آگے آگے راہنما
اوڈھر	اوٹ میں	بزاری	بازار کا	بیری	بیرونی
کھڑانواں	افقی	جھنگلپ	پیروی کرنے والا	پاندلا	آخر کا
سر بھرنیں	سر کے بل	پوادھی	مشرقی	ساتویں	برابر میں
چڑھیا / چڑھتا	کونے والا	جھکوری	آخری	تجیوں	داہنی طرف سے

ب: **صفت ظرفی زمنی یا زمانی:** اوجھیں صفت ظرفی جنہیں وچ وقت دے تعین دا تصور پاتا ونجے صفت ظرفی زمنی یا زمانی اکھیندی ہے۔ مثال دے طور تے اوہو کا، جھبیڑ، اوڑتا، گرتا، سوی، سویرے، سوساں، تجریں تجریں، ڈو ڈینہہ، ڈینہیں، ویہا، پہر پچھیں، ڈیکھا، ڈیہاڑے، اویلا سویلا، اپا وقتی، اپوقت، اتوبری، اپروکا، کڈہیں کڈاہیں وغیرہ۔

صفت ظرفی زمنی یا زمانی بناون دے قاعدے: 1۔ ظرف زمان دے طور تے ورتیے ونجن آلے بعض لفظیں دے اخیر وچ مذکر کیتے "وکا" تے مونث کیتے "وکی" "دا دوھارا" کرڈیوں نال صفت ظرفی زمنی یا زمانی بنائی ونج سگدی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے

ݙیکھو:

ا۔ کلھوکا لفظ نمیں آندا ہا۔ ۲۔ رتوکا کھادا کہیں کوں یاد نمیں رہندا ۳۔ اعتبر تراکے ویلھے دا ملتان توں روانہ تھی آئے۔ ۴۔ فجروکا سرو چ ابھڑ اجاوں ۵۔ اس اڄوکا ڄاپا بہہ رہو۔

ظرف زماں	صفت ظرفی زمانی	ظرف	صفت ظرفی	ظرف	صفت ظرفی
اڄ	اڄوکا، اڄوکی	پر	پروکا، پروکی	رات	رتوکا، رتوکی
صبح	صبحوکا، صبحوکی	کلھ	کلھوکا، کلھوکی	فجر	فجروکا، فجروکی
تراں واویلا	ترانکا	ہن	ہنوکا، ہنوکی		

2۔ بعض اردو، فارسی تے عربی اسمائے ظرف زماں دے اخیر وچ یائے معروف "ی" ہِک ݙیوݨ نال صفت ظرفی زمنی یا زمانی بݨائی ونڄ سڳدی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

ا۔ اڄکل موسمی بخار دا زور ہے۔ ۲۔ اسلم دا اہیو وݙی تندرسم پیسے ۳۔ محبت وقتی جذبہ نمیں بلکہ اے زمانی تے مکانی قید کنوں ماورا ہے۔ ۴۔ ہکلا حد کپ دے ابھوں کہیں وی شخص دا کھیسہ کھولݨ منع کھیڑے ہے۔ ۵۔ اتھوں وقتی ترداں تاں وت وقتی گھر اپڑسوں۔

3۔ بعض اسمائے ظرف زماں دے اخیر وچ "یں" یا "میں" دا ودھارا کر کے وی صفات ظرفی زمنی یا زمانی بݨائیاں ونڄ سڳدین۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

ا۔ جیڑھے ڄہریں کم تے نکلدے تے شامیں گھر ولدے ہن۔ ۲۔ یار اکو ہیں کہیں تاں ملݨ آ ہیا کر۔ ۳۔ چھیڑو دھمیں مال چھڑیندن تے راتیں ولدن۔ ۴۔ مجھ تھیں اہاں گھنڈ وی نمیں تھیا۔ ۵۔ سنویں تھمیں موہے کوں کوئی کہیرے مرپئے۔ ۶۔ پچھیں دا مہیاں ٻچھیں تے۔ ۷۔ توں ہمیشیں دیر نال آندیں۔

4۔ بعض اسمائے ظرف زماں دے اہوں "الف" یا "ہا" یا "ترا" دا ودھارا کر کے صفت ظرف زمنی یا زمانی بݨائی ونڄ سڳدی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

ا۔ فصل اگیتری چنگا ہوں ہے۔ فصل پچھیتری گھمیں دا کھاج ۳۔ کویلا تھیا گھرے ونڄ پو۔ ۴۔ بے موسماں پھل بے لذت ہے۔ ۵۔ گرمی سبزی کیڑے ای کیڑے۔ ۶۔ پھیر اکائے کم ڈوں لڑے۔ ۷۔ سیاروں ہس ابونا آ گیں۔

5۔ بعض اسمائے ظرف زماں دے اہوں "و" یا "وں" دا ودھارا کر کے صفت ظرفی زمانی بݨائی ونڄ سڳدی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

ا۔ اجہا اجھوں گھروں ٹر پے۔ ۲۔ وقتوں پہلے اپڑ تے وقتوں ول۔ ۳۔ منہ ضموں تا نہ بیہ تاں نہ کر۔ ۴۔ ازلوں لکھیا تھیں ہلدا۔ ۵۔ جیٹھوں دا کھا سانوݨوں سندا ہے۔ ۶۔ اسلم فیسوں گھروں ٹر پے دا ہٹن تیتھیں نمیں ولیا۔ ۷۔ میݙے اجہڑ امروں میں کنوں ودھ ہے ۸۔ جیڑھوں دا ہوروں ولسیں تاں وت ملتان چلسوں۔

6۔ بعض مرکب اسمائے ظرف زماں جنہیں دے اخیر "الف" آندے تاں وت صفت ظرفی زمنی یا زمانی بݨاوݨ سانگے انہیں

دے الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں "یے" یا "دے" یا "ئیں" یا "ڈیں" دا ودھارا کر ڈیندے ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

١۔ جنت مجھ اجڑیئے ااجڑ دے گھروں وچدے تے مجھ لھجے ولدے ۔ ٢۔ پہلی دے جن دے چڑھدیں وی دیر نہیں لگدی تے لہندیں وی دیر نہیں لگدی ۔ ٣۔ سفر تے ونجنی تاں پرانہہ پچھلے یا پرانہہ بھلدے نہ پو ۔ ٤۔ کم کم ہوچکے ۔ ہنہہ گزردیں پتہ نہیں لگدا ۔ ٥۔ میں تاں اللہ دے جوڑا جوساں ۔

7۔ بعض مصادر دے اگوں جے کر "لاوا، لاکن، لاکنیں، لاکنوں یا ایکی" دا لاحقہ ڈیونہے تاں وت صفت ظرفی زمنی یا زمانی حاصل تھیندی ہے ۔ مثال دے طور اے جملے ڈیکھو:

١۔ بھن لاوے لاکن لاکنوں لاکنیں ایکی جل رووݨ لگے یا واہیے گھاٹی ۔ ٢۔ آون ایکی منڈھوں جتی پئی آئیں ۔ ٣۔ اصغر کراچی ونجݨ لاکن اچ تئیں کوئی خط نہیں لکھیا ۔ ٤۔ پال سݨ لاکنوں رووݨ لگے اجاں تئیں روندا ویندے ۔ ٥۔ پیو دے مرن ایکی چتر تک ہے دے بچیں بکیں آ گین ۔ ٦۔ پیو دے مرن لاکن اج تئیں چتر یں پیو دے تاں وی تک شرعت وی نہیں کیتی ۔

اے گالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو لاوا، لاکن، لاکنوں، لاکنیں شروع یا منڈھ دے معنی ہوچ وریندے ویندن جڈاں جو "ایکی" دا معنی "فوراً" یا "جلدی" تھیندا ویندے ۔ اتے ڈتے ہوئے جملیں وچ اے فرق ڈٹھا ونج سگدے ۔ اتھاں ایہہ ڈسݨ وی ضروری ہے جو مصادر ڈسݨ دی ضرورت کائنی تساں کہیں وی مصدر کوں گھن کریں اتے ڈتی ہوئی مثالیں دی بنیاد تے کئی وی جملے بنا سگدے ہو ۔ [illegible] ضروری ہے ۔

8۔ مصادر دے مادہ مصدری (فعل امر) دے بعد جے کر "دیں تئیں" "دیں توݨیں" یا "دیں اجکر" ودھا ڈتا ونجے تاں وت صفت ظرفی زمنی یا زمانی حاصل تھیندی ہے ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

١۔ میڈے ولدیں توݨیں / تئیں اجکر اتھائیں رہویں ۔ ٢۔ اے ہمیں مردیں توݨیں / تئیں اجکر نماز نہیں چھوڑی ۔ ٣۔ اماں سیݨی پڑھیندیں توݨیں / تئیں اجکر تویں نزولی رہ گئی ۔ ٤۔ کنوار پیو دا گھر ویندیں توݨیں / تئیں اجکر روندی رہی ہے ۔ ٥۔ میڈی مجھ ویاندیں توݨیں / تئیں اجکر ملدی رہ ویندی ہے ۔

نوٹ: جیہڑے مصدر دے فعل امر دے اخیر وچ کوئی حرف علت ہووے تاں اوندے اگوں "ندیں" دا ودھارا کیتا ویندے ۔

9۔ اکثر اسمائے ظرف زماں دے اگوں کن، کنوں، کنیں، توݨیں، تئیں، اجکر، دا دے، وی ہکنڈے کریں صفت ظرفی زمنی یا زمانی وچ سگدی ہے ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

١۔ چندر دی چودھویں تئیں ول آویں ۔ ٢۔ اج کنوں سکول کھل ڳین ۔ ٣۔ اج دی تاری خبر سٹو ۔ ٤۔ کل دا اخبار پڑھیا ہاوی؟ ٥۔ جیٹھ کنوں ہاڑھ تئیں سخت گرمی ہوندی ہے ۔ ٦۔ انہہ مہینے دی ڈہویں تاریخ اجکر کراچی پہنچ ونجو ۔ ٧۔ رات دا چندر مکمل ہو وچ نہیں آندا ۔ ٨۔ اسلام صدیں کنوں موجود تے صدیں تئیں رہسی ۔ ٩۔ پار کنوں دی ودی گرمی ختم تھی گئی ہے ۔

10۔ عدد قطاری مونث (پہلی، ڈوجھی، ویہویں، ڈہویں، ودھویں وغیرہ) دے اگوں تئیں / توݨیں / اجکر / کوں / کن / کنوں / کنیں وغیرہ ہکنڈے ڈیوݨ نال صفت ظرفی زمنی یا زمانی بݨ ویندی ہے ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ اَحمد پہلی کنوں سیڈے اکلاسی ہے۔ ۲۔ چندر تیرھویں تئیں وَدھدا رہ ویندے تے چوڈھویں کوں پورا تھی ویندے۔ ۳۔ میں مارچ دی پندرھویں تئیں کراچی پُج ویساں۔ ۴۔ سکول اِیں مہینے دی ڈہویں کنوں کُھل ویسن۔ ۵۔ اپریل دی پہلی کنوں سندھ وِچ گرمیں کوں لُو پئے ویندن۔ ۶۔ میں بارھویں تئیں پڑھیسے۔

مزید قطاری اعداد (مونث) کجھن کریں جملے بنائے ونج سگدن۔

11۔ بعض مرکب اسمائے ظرف زمان بطور صفت ظرفی زمنی یا زمانی ورتے ویندن۔ جیویں جو کجھ ہیٹھ ڈتے ہن۔ راتی رات، ڈیہوں ڈیہاڑ، ڈیہاڑ پچھ ڈیہاڑ، راتوں رات، فجری فجر، اَج ای اَج، اِیہو اَج، کلھی کلھ، کلھو کلھ، ویلھے کویلھے، ویلھے سویلھے، اوویلے سویلے، اوویلے کویلے، اَدھی راتیں، ہر ہمیش، سانجھ صباحیں، کڈہیں کڈہیں، جیڑھاں کڈہاں، جیڑھاں جیڑھاں، شامی شام، واردوار، ہٹیں ہٹیں، ہٹیں لا، اوویل سویل، دوپہر ویہر، ڈوگھڑی ڈیگر، تماشی تماشاں، کڈہ انہہ کڈہ انہہ، کل کلھوں، نت ڈہاڑی، فجر پچھیں، اچاچیتی، نت نت، روز ڈہاڑی، پَل پَل، گھڑی گھڑی، لحظہ لحظہ، کڑ کدے، ڈو پہریں، تلکوی تماشاں، وچے ڈیہاں، ادھاری رات، پچھلی رات، اگلی رات، اگلے ڈیہاں، ہٹیں ہٹیں، انہہ گھڑی، انہہ ویلھے، کڈہیں وی، پچھلے پہر، اَدھیں پہر، ہک دم وغیرہ

12۔ کجھ ضمیراں جیویں جو تئیں، توڑیں یا جاگہ کوں پہلوں آ کریں صفات ظرفی زمنی یا زمانی بݨیندین۔

اے: اے تئیں، اے توڑیں، اے جاگہ، اتے تئیں، اتے توڑیں، اتے جاگہ۔

او: او تئیں، او توڑیں، او جاگہ، اتے تئیں، اتے توڑیں، اتے جاگہ۔

جو: جے تئیں، جے توڑیں، جے جاگہ، جیڑھاں تئیں، جیڑھاں توڑیں، جیڑھاں جاگہ، جتھے تئیں، جتھو، جتھے جاگہ۔

تو: تیڑھاں تئیں، تیڑھاں توڑیں، تیڑھاں جاگہ، تیڑھ انہاں تئیں، تیڑھ انہاں توڑیں، تیڑھ اہیں جاگہ، تتھائیں، تِن توڑیں، تتھ جاگہ، تیڑھاہوں، تیڑھائیں، تیڑھ انہاں۔

کی: کڈاں تئیں، کڈاں توڑیں، کڈاں جاگہ، کڈ انہاں، کڈاہوں، کڈائیں، کڈی تئیں، کڈی جاگہ، کڈی۔

13۔ کجھ سابقے جیویں ہے، ایجوں تئیں، توڑیں تے جاگہ جوڑ کریں صفات ظرفی زمنی یا زمانی بݨائیاں ویندین۔

اتھاں یا اتھن: اتھاں تئیں، اتھن تئیں، اتھاں توڑیں، اتھن توڑیں، اتھاں جاگہ، اتھن جاگہ۔

جیڑھاں یا جیڑھن: جیڑھاں تئیں، جیڑھن تئیں، جیڑھاں توڑیں، جیڑھن توڑیں، جیڑھاں جاگہ، جیڑھن جاگہ

کڈاں یا کڈن: کڈاں تئیں، کڈن تئیں، کڈاں توڑیں، کڈن توڑیں، کڈاں جاگہ، کڈن جاگہ۔

کتے، کتنے یا کتھے: کتنے تئیں، کتھے تئیں، کتنے توڑیں، کتھے توڑیں، کتنے جاگہ، کتھے جاگہ، کتنے تئیں، کتنے توڑیں، کتنے جاگہ۔

جتنے، جتھے یا جتھے: جتنے تئیں، جتنے توڑیں، جتنے جاگہ، جتھے تئیں، جتھے توڑیں، جتھے جاگہ، جتھے تئیں، جتھے توڑیں، جتھے جاگہ۔

اتنے، اتکے، اتھے: اتنے تئیں، اتنے توڑیں، اتنے جاگہ، اتکے تئیں، اتکے توڑیں، اتکے جاگہ، اتھے تئیں، اتھے توڑیں، اتھے جاگہ۔

اتنے، اتکے، اوتکے: اتنے تئیں، اتنے توڑیں، اتنے جاگہ، اتکے تئیں، اتکے توڑیں، اتکے جاگہ، اوتکے تئیں، اوتکے توڑیں۔

ج: صفت ظرفی، اسلوبی، طرزی یا قدری: انہیں اوہ جیویں جو کہیں شے دے مقام و مرتبے، وضع قطع، شکل و صورت،

حسن وقبح، رنگ وروپ، حالت وکیفیت واتھین اوندے عدد یا اوندی جنس دے مطابق کریندن۔ انھیں کوں صفت ظرفی مقداری یا قدری والاں ڈ تا ویندے۔ ڈوجھے لفظیں وچ کہیں وی شے دے وڈپ یا نڈھپ، اُچپ یا نچھپ، تھلپ یا اُتھپ، سُہپ یا کُہوپ، گولپ یا کرڑپ، ڈنگھپ یا ہتھاپ وغیرہ وغیرہ کوں ظاہر کرن کیتے جیہڑے لوظ ورتے ویندن انھیں کوں صفت ظرفی مقداری یا قدری والاں ڈ تا ویندے۔ مثال دے طور تے مکمل، لاغر، کمزور، ضعیف، زبردست، بہوں، عظیم، اول، آخر، حقیر وغیرہ۔

1۔ صفت ظرفی مقداری یا قدری دے طور تے ورتے ونجن آلے کجھ لوظ تاں انجھیں ہوندن جنھیں کوں کہیں شے دے عدد یا جنس دے مطابق پھیریا وٹایا ونج سگدے جیویں جو:

واحد مذکر	جمع مذکر	واحد مونث	جمع مونث	واحد مذکر	جمع مذکر	واحد مونث	جمع مونث
اوچا	اوچے	اوچی	اوچیاں	اُچا	اچے	اچی	اچیاں
اجڑا	اجڑے	اجڑی	اجڑیاں	ادھورا	ادھورے	ادھوری	ادھوریاں
اتاولا	اتاولے	اتاولی	اتاولیاں	اتلا	اتلے	اتلی	اتلیاں

2۔ صفت ظرفی، اسلوبی، طرزی یا قدری کیتے ورتے ونجن آلے لوظ جیہڑے جو عدد (واحد، جمع) تے جنس (مذکر، مونث) کیتے ہکو جھئیں استعمال تھیندن۔

لوظ	معنی	لوظ	معنی	لوظ	معنی	لوظ	معنی
آنجھر نجل	پھولا ہوا	آکڑ نجل	اکڑا ہوا	آہگوی	راہنما	آہگو	آگے والا
آلسی	ست	آتاڑو	اونچائی پر	اوھیک	اوھیڑ عمر	اوتیل	درمیانی
اُروار	اس پار	اگاچھ	آگے	اوجھڑ	دشوار	اوکھا	مشکل

و۔۔۔۔۔ صفت عددی

اے ہکالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو جیویں صفت کوں اسم بکلیا ویندے اونویں ای عدد کوں وی اسم دے ذمرے وچ شامل کیتا ویندے۔ ایں طرحاں عددوی کہیں موصوف کنوں پہلوں آکریں صفت دا کم ڈیندن۔ یعنی جنھیں ویلھے اعداد کہیں شے یا کہیں جاندار دے شمار (یعنی گنتری)، اعداد (یعنی ترتیب)، اور جے یا جاہ (یعنی مقام) کوں نشابر کریندن تاں وت او اعداد صفت عددی اکھیے ویندن۔

دراصل عددوی تعریف تاں کجھ ایں ہے جو "عدد یک انجھیاں اسم ہوندا جو کہیں معدود (یعنی گنے ونجن آلے) دی تعداد کوں ظاہر کریندے" مثال دے طور تے چار آدمی، پنج گھوڑے، چھی انڈھ ڈو انڈے، ویہہ کرسیاں وغیرہ وغیرہ۔ انھیں مثالیں چار، پنج، چھی، ڈو تے ویہہ عدد ہن جڈاں جو آدمی، گھوڑے، انڈھ، انڈے تے کرسیاں معدود سڈیے ویندن۔ ایویں ای صفت عددی دی تعریف کجھ ایں ہے جو "صفت عددی او صفت اے جیہڑی جو اپنے موصوف دی گنتری، اوندی ترتیب، اوندے درجے یا اعداد یا اوندے مقام یا جاہ کوں نشابر کریندی ہے۔ مثال دے طور تے پہلا سبق، پنجواں گھر، ستواں انڈھ، ادھی روٹی، پونا روپیہ، چوڑا دھاگہ۔ ڈو ویہہ چتر چارے وڈیریں تے اٹھے جوان وغیرہ۔ انھیں مثالیں وچ پہلا، پنجواں، ستواں، ادھی، پونا، چوڑا، ڈو ویہہ، تے اٹھے عددی صفتاں

ہن۔ جیڑھاں جو سبق، گھر، ہاتھ، روٹی، روپیہ، دھاگہ، چتر، دھیریں تے جوان موصوف ہن۔ اسم عدد تے صفت عددی دیاں اتے ڈتیاں ہکیں تعریفیں کوں اے پکالھ تتر کے سامنے آ گئی ہے جو اسم عدد تے صفت عددی وچ جیہڑا ڈکھیا پکا فرق ہا موجود ہوندا انہیں دے وچکار ہک واضح فرق وی موجود ہے۔ او فرق اے ہے جو اسم عدد کوں مراد کہیں وی معدود دی مطلق تعداد ہے۔ جیڑھاں جو صفت عددی وچ انہہ تعداد دی پوری پوری ترتیب، اوندا انداز تے اوندا مقام یا درجہ وی پاتا ویندے۔ جیویں جو اتے ڈتیں ہکیں مثالیں کوں اے پکالھ نشابر تھی کے سامنے آ گئی ہے۔

انہہ وضاحت دے بعد اساں ڈیکھدے ہیں جو اعداد ڈو قسمی ہوندن۔ ہک او جیہڑے جو کہیں شے دی صحیح تعداد ڈسیندن او "معین اعداد" اکھیندن۔ تے ڈوجھے او اعداد جیہڑے جو کہیں شے دی ٹھیک ٹھیک تعداد نئیں ڈسیندے غیر معین اعداد سڈیندن۔ جیویں جو کجھ لوک، کئی ڈنگر، بہوں کتاباں، تھوڑا پانی، ودھیر اجب، ہکے تجھو ہر بہوں ساریاں رناں وغیرہ وغیرہ۔

معین اعداد دیاں قسماں: معین اعداد دے صفات کوں پنج قسمیں وچ ونڈیا ویندا ہے۔ ۱۔ صفت عددی ذاتی یا شماری یا معمولی۔ ۲۔ صفت عددی ترتیبی یا انتظاری ۳۔ صفت عددی اضافی ۴۔ صفت عددی استغراقی ۵۔ صفت عددی کسری

1۔ صفت عددی ذاتی یا شماری یا معمولی: انہیں صفت عددی ہوندی جو اپنے موصوف دی ٹھیک ٹھیک یا معمول دے مطابق تعداد ڈسادے صفت عددی ذاتی، شماری یا معمولی اکھیندی ہے۔ مثال دے طور تے ہک، ڈو، ترے، ویہ، پنجاہ، سو، ہزار، لکھ وغیرہ۔ ڈوجھے لفظیں وچ تمام قدرتی اعداد کہیں وی موصوف دی ذاتی، شماری یا معمولی صفت اکھیندن۔

ا۔ صفت عددی ذاتی، شماری یا معمولی دے طور تے ورتے ویندے آئے او اعداد جیڑھاں فاعل دے طور تے آندن تاں وت انہیں دی انہہ حالت کوں فاعلی حالت آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ملاحظہ ہوون۔ ۱۔ ہک گھوڑا اچھا اے ۲۔ چار آدمی شہتیر چتی کھڑن ۳۔ ویہ روپیاں پک چکیں۔ ۴۔ سو مزدور کم کریندے پین ۵۔ لکھ روپے کن گھن۔ وغیرہ وغیرہ

انہیں جملیں وچ ہک، چار، ویہ، سو تے لکھ اعداد فاعلی حالت وچ ورتے ویندن۔ ہک کوں سو تئیں سرائیکی اعداد دی فاعلی حالت وچ گنتری کجھ ایں ہے۔

ہک، ڈو یا ڈوں، ترے، چار، پنج، چھی، ست، اٹھ، نوں، ڈہ، ویارھاں، بارھاں، تیرھاں، چوڈاں، پندھراں، سولھاں، ستارھاں، اٹھارھاں، انویہ، ویہ، اکویہ، باویہ، ترویہ، چویہ، پنجویہ، چھویہ، ستاویہ، اٹھاویہ، انتریہ، تریہ، اکتریہ، بتریہ، تیتریہ، چونتریہ، پینتریہ، چھتریہ، سینتریہ، اٹھتریہ، انتالی، چالھی، اکتالی، بتالھی، ترتالی، چتالی، پنجتالی، چھتالی، سنتالی، اٹھتالی، انونجاہ، پنجاہ، اکونجاہ، باونجاہ، ترونجاہ، چونجاہ، پچونجاہ، چھونجاہ، ستونجاہ، اٹھونجاہ، انہٹھ، سٹھ، اکاہٹھ، باہٹھ، تریہٹھ، چونہٹھ، پنجاہٹھ، چھیاہٹھ، ستاہٹھ، اٹھاہٹھ، انہتر، ستر، اکہتر، بہتر، تہتر، چوہتر، پنجہتر، چھہتر، ستتر، اٹھہتر، اناسی، اسی، اکاسی، بیاسی، تریاسی، چوراسی، پنجاسی، چھیاسی، ستاسی، اٹھاسی، اناتوے، نوے، اکانوے، بیانوے، تریانوے، چورانوے، پنجانوے، چھیانوے، ستانوے، اٹھانوے، نڑانوے یا ودھانوے، سو۔

سو کنوں اگوں گنتری کیتے سویں دی تعداد دے اگوں ہک کنوں نڑانوے تئیں اعداد گنڈھ ڈیندے ویندن۔ جیویں جو ہک

سو ہک، ہک سو پنج، ہک سو ستر، ڈو سوا کو نجھاوہ، ترے سو اسی، چار سو ترے، اٹھ سو چالھی، نو سو نوانوے، نو سو نوانوے دے اگوں آلا ہندسہ ہزار ہوسی۔ ہزار دے بعد ڈہ ہزار وت لکھ، ڈہ لکھ، کروڑ، ڈہ کروڑ، ارب، ڈہ ارب، کھرب، ڈہ کھرب، نیل، ڈہ نیل، پدم علی ہذا القیاس اے گنتری جاری رہسی۔ ڈہ شیئیں کوں کٹھا کرکے ڈہاکا، ویہہ شیئیں کوں وہاریا ویہاں تے سو ئیں کوں سینکڑہ وی آکھیا ویندے۔ جیڑھاں بارہ شیئیں دے مجموعے کوں درجن، ویہہ شیئیں دے مجموعے کوں کوڑی آکھیا ویندے ایں ای سو سالیں دے مجموعے کوں صدی سنڈیا ویندے۔ ساڈے دیہاتی دیہب دے لوک اجاں تئیں گنتری "ویہاں" دے حساب نال کریندن۔ مثال دے طور تے چالھی کوں ڈو ویہاں، سٹھ کوں ترے ویہاں، اسی کوں چار ویہاں تے سو کوں پنج ویہاں۔ سرائیکی زبان دا ہک خاص محاورہ ہے جو "صبر کریسیں کوں لگ پتہ ویسی جو کتنے ویہاں سو تھیندے"۔

اے ہک دلچسپ حقیقت ہے جو برصغیر پاک و ہند وچ بولیں ونجن آلیں اکثر زبانیں دے اکھر (ہندسے) عام طور تے سنسکرت کنوں ای وجود وچ آئین۔ جیڑھاں جو اساں سرائیکی زبان دے اکھریں (ہندسیں) دا ہیر اچیندے ہیں تاں اے کھر اوی سنسکرت اکھریں تئیں ونج پہنچدے۔ ڈوجھے لفظیں وچ سرائیکی اکھر سنسکرت یا ہندی اکھریں کنوں ماخوذ ہن۔ تھیا ئیں ہے جو سنسکرت کنوں پراکرت اکھر اخذ کیتے ڳئین۔ جیڑھاں جو پراکرت اکھریں کنوں ہندی تے وت ہندی اکھریں کنوں سرائیکی اکھر وجود وچ آئین۔ ورتے ورتے اکھریں دی ہلت دی کہانی وڈیاں دلچسپی کنوں خالی کائنی تاں وت آؤ ڈیکھدے ہیں جو اے اکھر کیویں وجود وچ آئین۔

ہندسے	سنسکرت	پراکرت	ہندی	سرائیکی
1	ایکن	ایکا	ایک	ہک
2	دوا،دوی	دو	دو	ڈو،ڈوں
3	تری	تئی،ترئی	تین	ترے
4	چتر	چتاری،چتاز	چار	چار
5	پنچن	پانچا	پانچ	پنج
6	شش	چھا	چھ	چھی
7	سپتن	ستا	سات	ست
8	اشٹن	اٹھا	آٹھ	اٹھ
9	نوا،نون	نو	نو	نوں
10	دشن	دسا	دس	ڈہ

اتے ڈتی ڳئی جدول کوں ڈیکھن نال اے پتہ لڳدے جو پراکرت اکھریں کنوں ہندی اکھر بناون سانگے پراکرت اکھریں دے اخیر دے حروف علت عام طور تے حذف کر ڈتے ڳئین۔ جیڑھاں جو درمیانی حروف تے زور ڈتا ڳئے۔ جیویں جو ایکا،

پانچا، چھا، ستا، اٹھا، نا تے ودھا دا اخیری حرف علت "الف" حذف کر ڈیندے ہن۔ جیڑھاں جو ترتی تے چار تھوڑی جھئیں تبدیلی کر کے انھیں کوں تین چار بنا گھدا ہے۔ پر دو کوں دو دا ای رہن ڈیندے ہن۔ ہن اساں ہک کوں داہ تئیں سرائیکی اکھریں دی بناوٹ تے غور کریندے ہیں۔

ہک: ہندی دا پہلا اکھر سنسکرت دے "ایکن" پراکرت دے "ایکا" کنوں ماخوذ ہے۔ جیڑھاں جو سرائیکی دا اکھر ہندی اکھر دے پہلے الف کوں "ہ" نال بدل ڈیون نال وجود وچ آئے۔

ڈو: ہندی دے ڈوجھے اکھر "دو" دی "د" کوں "ڈ" وچ تبدیل کر کے سرائیکی دا ڈوجھا اکھر ڈو بنایا گئے۔ جیڑھاں جو ہندی دا ڈوجھا اکھر سنسکرت دے اخیر تے "الف" کوں حذف کر کے بنایا گئے۔

ترے: سنسکرت دے تریجھے اکھر "تری" دی اخیرلی یائے معروف کوں یائے مجہول "ے" نال بدل کریں سرائیکی دا تریجھا اکھر بنایا گئے۔

چار: پراکرت کنوں بچھی آئے ہندی دے چوتھے اکھر "چار" کوں بعینہ سرائیکی دا چوتھا اکھر تسلیم کر گھدا گئے۔

پنج: سنسکرت دے پنجویں اکھر "پنچن" دی اخیرلی "ن" کوں حذف کر کے سرائیکی دا پنجواں اکھر "پنج" بنایا گئے۔

چھی: پراکرت دے چھیویں اکھر "چھا" دے "الف" کوں یائے معروف (ی) وچ بدل کریں سرائیکی دا چھیواں اکھر بنایا گئے۔

ست: پراکرت دے ستویں اکھر "ستا" دا "الف" حذف کر ڈتا گئے۔ ایں طرحاں سرائیکی دا ستواں اکھر وجود وچ آ گئے۔

اٹھ: ہندی دے اٹھویں اکھر اٹھا دے اخیر تے "الف" کوں حذف کر کے سرائیکی دا اٹھواں اکھر "اٹھ" بنایا گئے۔

ڈہ: فارسی زبان دے ڈہویں اکھر "دہ" کوں سرائیکی لہجے دے ڈہویں اکھر "ڈہ" وچ بدل ڈتا گئے یا پراکرت دا "دسا" وگڑ کریں سرائیکی دا "ڈہ" بن گئے۔

اے گالھ یاد رکھن آلی ہے جو سنسکرت دا پہلا اکھر "ایکن" ڈو لفظیں ای تے کن دا مرکب ہے۔ سنسکرت "ای" دا معنی "آون" تے کن دا معنی "وجن" ہے۔ لہذا "ایکن" دا مطلب اے تھیا جو "آ ہیں ای آوے تے آ ہیں ای وجے" ڈو وکھرے لفظیں وچ "ہکلا آوے تے ہکلا وجے" کتنی دلچسپ گالھ ہے جو ہک کنوں نوں تئیں ہندسے (اکھر) لکھے گئے ہن یعنی انھیں نال کوئی ڈوجھا اکھر شامل کائنی۔ جیڑھاں جو نوں کنوں اگوں بچھی آئے سارے دے سارے ذاتی اکھاری یا معمولی اعداد ڈہ وچ ڈیہاں کوں زائد اکھریں نال رل کریں بندن۔ ہن اتھاں ڈہ اوں دے اگوں آون آلے اعداد دی جدول ڈتی ویندی ہے تاں جو انھیں دی بناوٹ کوں سمجھن آسان رہ ونجے۔

ہندسے	سنسکرت	پراکرت	ہندی	سرائیکی
11	اکادشن	ایارہا	گیارہ	یارھاں
12	دوادشن	وارہا	بارہ	بارھاں
13	تریودشن	تیرہا	تیرہ	تیرھاں

14	چتردش	چودہا	چودہ	چوڈاں
15	پنچ دش	پان رہا	پندرہ	پندھراں
16	شودش	سورہا	سولہ	سولھاں
17	سپت دش	سترہا	سترہ	ستارھاں
18	اشٹ دش	اٹھارہا	اٹھارہ	اٹھاراں
19	ان ویں شتی	ایکونوی سی	انیس	انویہہ
20	ویں شتی	وی سی	بیس	ویہہ
30	تریں شت	تیسا	تیس	تریہہ
40	چت واریں شت	چتالیسا	چالیس	چالھی
50	پنچاشت	پان ناسا	پچاس	پنجاہ
60	شش ٹی	سٹھی	ساٹھ	سٹھ
70	سپتتی	ستری	ستر	ستر
80	اشتی	ای ای	اسی	اسی
90	نوتی	ناوے	نوے	نوے
100	شت	ستاسیا	سو	سو
1000	سہسر	سہس	ہزار	ہزار
1000,00	لکش	....	لاکھ (سو ہزار)	لکھ (سو ہزار)
1000,00,00	سہسر لکش	....	کروڑ (سو لاکھ)	کروڑ (سو لکھ)
1000,00,00,00	اربد	....	ارب (سو کروڑ)	ارب (سو کروڑ)
1000,00,00,00,00	کھرو	....	کھرب (سو ارب)	کھرب (سو ارب)
1000,00,00,00,00,00	شت کھرو	....	نیل (سو کھرب)	نیل (سو کھرب)
1000,00,00,00,00,00,00	....	....	پدم (سو نیل)	پدم (سو نیل)

اے ڳالھ قابل غور ہے جو اساں جیڑھاں اتے ڈتی ڳئی جدول کوں ڈیکھدے ہیں تاں اے ڳالھ نشابر تھی کریں سامنے آ ویندی ہے جو انویہہ، ویہہ کنوں ہک ہندسہ گھٹ ہے۔ انتریہہ تریہہ کنوں ہک ہندسہ گھٹ، انتالی چالھی کنوں ہک ہندسہ گھٹ ہے۔ انونجاہ پنجاہ کنوں ہک ہندسہ گھٹ اے۔ انسٹھ سٹھ کنوں ہک ہندسہ گھٹ ہے۔ ڈو ودھے لفظیں ہے وچ ہر دہائی آلے ہندسے کنوں پہلوں آون آلے ہندسے نال "ان" دا سابقہ ڳنڈھ ڈیندے ہن۔ یعنی انویہہ = ان + ویہہ۔ انتریہہ = ان + تریہہ وغیرہ وغیرہ۔ سوال پیدا تھیندے جو

آکھ ایں کیویں کہیا ڳئے؟ ایندا جواب اے ہے جو سنسکرت وچ "ان" دا معنی ہے "ہک گھٹ" تاں جہڑے ہندسیں نال "ان" دا سابقہ ڳنڈھیا ڳئے او ہندسے اپݨے اڳوں آوݨ آلے ہندسے کنوں "ہک گھٹ" ہن۔ یعنی انویہ، ویہ کنوں ہک ہندسہ گھٹ ہے۔ تے انتریہ، تریہ کنوں ہک ہندسہ گھٹ ہے۔ ایویں ای تمام دہاکیں آلیں ہندسیں کنوں "ان" دے سابقے آلے ہندسے ہک گھٹ ہن۔

2۔ جے کر موصوف جمع ہووے تاں وت صفت ذاتی، شماری یا معمولی دی عددی صورت دی جمع تھی ویندی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ملاحظہ ہوون۔

١۔ ٻارہیں غلامیں تھوڳ کیتے۔ ٢۔ ویہیں روپیں دے انگور گھن آ۔ ٣۔ تریہ سو سروڑدے میلے وچ ہزاریں لوکیں دا کٹھ ہوندے۔ ٤۔ پنجاہیں ٻکریں دا اس ایہو جئی کھیر ہے۔ ٥۔ سویں تھئیں دی مہاپ دا ہیں، پیہو دشن ہیں۔

اُتے ݙتیں ڳئیں مثالیں وچ ٻارہیں غلامیں، ویہیں روپیں، ہزاراں لوکیں، پنجاہیں ٻکریں، سویں تھئیں وچ جے کر موصوف جمع ہن تاں اعداد وی عددی صورت وی جمع ہے۔

3۔ بعض اوقات صفت عددی ذاتی، شماری یا معمولی دا جے کر موصوف جمع وی ہووے پر عدد واحد آندے۔ جیویں جو:

١۔ میکوں صرف پنج ہزاریں دی لوڑھ ہے۔ ٢۔ دریا دا سیر بدھ تے اٹھ کروڑیں دا خرچ تھی ڳئے۔ ٣۔ ساݙی ضلعی حکومت نواریں دا بجٹ منظور کیتے۔ ٤۔ میکوں و پارہ وچ ݙو ہزاریں دا گھاٹا آ ڳئے۔

اُتے ݙتیں ڳئیں مثالیں دے موصوف تاں جمع ہن پر عدد واحد ہن۔

4۔ بعض اوقات صفت عددی ذاتی، شماری یا معمولی وچ موصوف دی واحد ہوندے تے عدد وی واحد ہوندے۔ جیویں جو:

ݙو سو، پنج ہزار، ݙیڈھ لکھ، چالھی کروڑ، تریہہ ارب، بارھاں کھرب وغیرہ۔

5۔ بعض اوقات بعض صفات عددی شماری، ذاتی یا معمولی نال "الف" "کا"، "ڑا" یا "ڑا" وغیرہ دے لاحقے ڳنڈھ ݙتے ویندن جیویں جو: ہک کنوں ہکوں، ہکا، ݙو کنوں ݙواڑا، چار کنوں چوکا، چھی کنوں چھکا، ݙو کنوں ݙوکا، ویہہ کنوں وہارا، تریہ کنوں تریہارا، چالھی کنوں چالھارا، ستر کنوں سترا، اٹھتر کنوں اٹھترا، نجتر کنوں نجترا وغیرہ وغیرہ دے اعداد تخلیق ݙکھالن کیتے ورتے ویندن۔

6۔ سرائیکی زبان وچ سو دے عدد دا استعمال دی صورت وچ ہک نویکلا انداز ہے جہڑا جملے کوں خوبصورت وی ٻݨیندے تے زوردار وی۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

١۔ میں سو فریب کیتی پر بے وفا تھیں۔ ٢۔ سو تڑلا کر، پر تھیسی او ہو جہڑا اللہ کوں منظور ہوسی۔ ٣۔ میکوں سو دفعہ آکھیم، کوڑ نہ مار، پیا کر۔ ٤۔ بخشش سو حساب جو ہو۔ ٥۔ او سو بدمعاشیں دا ہک بدمعاش ہے۔ ٦۔ ہک نا، سو ٻیکے۔ ٧۔ سو منع کرو پر او ایں کیتی کنوں باز نہیں آندا۔ ٨۔ سو دی لیکھا تے جنو دی لیکھا۔

2۔ صفت عددی ترتیبی یا قطاری: اوہیں صفت عددی جہڑی جو اپݨے موصوف دی نمبروار ترتیب ݙساوے صفت عددی ترتیبی اکھیندی ہے تے اوکوں قطاری ایندے واسطے آکھیا ویندے کیوں جو او اپݨے موصوف دا قطاری نمبر ݙسیندی ہے۔ ݙوجھے لفظیں جہڑا عدد ہک شئے دی ترتیب کوں ظاہر کرے "عدد ترتیبی" اکھیندے۔

1۔ صفت عددی ترتیبی اپݨے موصوف نال عدد، جنس یا حالت دے مطابق تبدیل تھیندی رہندی ہے۔ مثال دے طور تے:

مذکر	مونث	واحد	جمع	مذکر	مونث	واحد	جمع
پہلا	پہلی	پہلا	پہلے	ڈوجھا	ڈوجھی	ڈوجھا	ڈوجھے
تریجھا	تریجھی	تریجھا	تریجھے	چوتھا	چوتھی	چوتھا	چوتھے
پنجواں	پنجویں	پنجواں	پنجویں	ڈہواں	ڈہویں	ڈہواں	ڈہویں
ویہواں	ویہویں	ویہواں	ویہویں	سواں	سویں	سواں	سویں
ہزارواں	ہزارویں	ہزارواں	ہزارویں	لکھواں	لکھویں	لکھواں	لکھویں

پہلے چار قدرتی اعداد دی صفت ترتیبی (عدد تے جنس دے لحاظ نال) بے قاعدہ بݨدی ہے۔ ایں توں اڳلے غیر متناہی اعداد نال ساڳے واحد نال واں، جمع نال ویں (و ے ں) مونث نال ویں (و ی ں) ایویں ای یارھاں کنوں اٹھاراں تئیں اعداد دے آخری حرف "اں" کوں حذف کر کے باقی دے اڳوں یائے معروف دا ودھارا کر ڈتا ویندے۔ جیویں جو یارھاں کنوں یارھیں، بارھاں کنوں بارھیں، تیرھاں کنوں تیرھیں، چوڈاں کنوں چوڈھیں، پندرھاں کنوں پندرھیں، سولھاں کنوں سولھیں، ستارھاں کنوں ستارھیں، اٹھارھاں کنوں اٹھارھیں ایویں ای ہزار کنوں ہزاری، لکھ کنوں لکھی، ارب کنوں اربی، تے کھرب کنوں کھربی وغیرہ وغیرہ۔ تے مذکر نال واں والا لاحقہ بݨدا ویندے جیویں جو اتے مثالیں وچ پیش کیتا ڳئے۔

2۔ اردو دے اعداد ترتیبی کجھ ایں ہن: پہلا، دوسرا، تیسرا، چوتھا، پانچواں، چھٹا، ساتواں، آٹھواں، نواں، دسواں، بیسواں، تیسواں، چالیسواں، سواں، ہزارواں، لاکھواں، کروڑواں، اربواں وغیرہ وغیرہ۔

اردو دا پہلا، ڈوجھا، تریجھا، چوتھا، تے چھیواں بے قاعدہ بݨدن تے باقی اعداد دے اڳوں سرائیکی اعداد وانگوں "واں" دا لاحقہ بݨدا ویندے۔

3۔ صفت عددی ضعفی یا اضعافی:

ا۔ اجھیں صفت عددی جیں کنوں اے پتہ لڳے جو کوئی شے (موصوف) کتنے گنا یا کتنے واری ودھایا ڳئے۔ ڈوجھے لفظیں وچ جیں شے کوں (موصوف کوں) جتنے پھیرے ودھایا ویسی او اوں موصوف دی صفت شمار تھیسی۔

۲۔ اضعاف دا لفظی معنی ہے "ودھایا ڈوڑا" کرݨ۔ ڈوجھے لفظیں وچ جڈاں جو کہیں شے (موصوف کوں) ودھایا ڈوڑا کر کے ودھایا ویسی تاں وت او اوں موصوف دی صفت ڳݨی ویسی جیویں جو اکوڑا، ڈوڑا، تروڑا، چوڑا وغیرہ وغیرہ۔

ا۔ ہک ہندسے کوں ضرب کریں یا ودھیسیں تاں صفت عددی ضعفی یا اضعافی کجھ ایں تھیسی۔

واحد مذکر	جمع مذکر	واحد مونث	جمع مونث
اکوڑا، اکاڑا، اکوڑ	......	اکوڑی، اکاڑی، اکوڑی	....
ڈوڑا، ڈوا، دوڑا	ڈوڑے، ڈوے، دوڑے	ڈوڑی، ڈوی، دوڑی	ڈوڑیاں، ڈویاں، دوڑیاں

تروڑا	تروڑے	تروڑی	تروڑیاں
چوڑا	چوڑے	چوڑی	چوڑیاں
پنجوڑا	پنجوڑے	پنجوڑی	پنجوڑیاں
چھوڑا	چھوڑے	چھوڑی	چھوڑیاں
ستوڑا	ستوڑے	ستوڑی	ستوڑیاں
اٹھوڑا	اٹھوڑے	اٹھوڑی	اٹھوڑیاں
نوڑا	نوڑے	نوڑی	نوڑیاں
ڈہوڑا	ڈہوڑے	ڈہوڑی	ڈہوڑیاں

2۔ ڈو کنوں ودھ ہک اعداد دی صفت کمّی یا اضافی بݨاوݨ سانگے اعداد دے اگوں "سال" "واری" یا "دفعہ" دا لفظ لگا ڈتا ویندے جیویں جو:

یارھاں سال	یارھاں واری	یارھاں دفعہ	بارھاں سال	بارھاں واری	بارھاں دفعہ
ویہہ سال	ویہہ واری	ویہہ دفعہ	تریہہ سال	تریہہ واری	تریہہ دفعہ
چالھی سال	چالھی واری	چالھی دفعہ	پنجاہ سال	پنجاہ واری	پنجاہ دفعہ
سٹھ سال	سٹھ واری	سٹھ دفعہ	ستر سال	ستر واری	ستر دفعہ
سو سال	سو واری	سو دفعہ	ارب سال	ارب واری	ارب دفعہ

3۔ بعض اعداد دی صفت کمّی یا اضافی کجھ ایں وی بݨائی ویندی ہے۔ جیویں جو ہکہرا، ڈوہرا، تریہرا، چوہرا یا چوسرا، پنجوہرا، چھوہرا، ستوہرا، اٹھوہرا وغیرہ وغیرہ۔

4۔ اردو اعداد دی صفت کمّی یا اضافی بݨاوݨ سانگے انہیں دے اگوں "گنا" دا ودھارا کیتا ویندے۔ جیویں جو دوگنا یا دگنا، تین گنا یا تگنا، چار گنا یا چوگنا، پانچ گنا یا پچ گنا، دس گنا، بیس گنا، چالیس گنا، سو گنا، ہزار گنا، لاکھ گنا، کروڑ گنا وغیرہ وغیرہ۔

5۔ فارسی اعداد دی صفت کمّی یا اضافی بݨاوݨ سانگے انہیں دے اگوں "چند" دا ودھارا کیتا ویندے۔ جیویں جو دوچند، سہ چند، دہ چند، سو چند، ہزار چند وغیرہ وغیرہ۔ ایں کنوں علاوہ فارسی دے اعداد نال "ہا" والا حصہ دی استعمال کیتا ویندے۔ صدہا، ہزارہا، کروڑہا وغیرہ وغیرہ۔

6۔ ڈو دے بعد آوݨ آلے اعداد کوں صفت کمّی یا اضافی بݨاوݨ سانگے "ہیں" دا ودھارا کر ڈتا ویندے۔ انہیں صورت اعداد دی مجمل صورت گݨی ویندی ہے۔ جیویں جو یارہیں، بارہیں، تیرہیں، چوڈاہیں، سوہیں، ہزاریں، لکھیں، کروڑیں وغیرہ وغیرہ۔

7۔ بعض اعداد دی مجمل صورت کجھ ایں وی ہوندی ہے۔ جیویں جو ہکّا، دکّا، ترکّا، چوکّا، پنجا، چھکّا، ستا، اٹھا، نواں، ڈہاکا، دوہارا، تہارا، چوہارا، سینکڑہ وغیرہ۔ اتے ڈتے گئے مجمل صورت آلے اعداد گنتی دے طور تے وی ورتے ویندن۔

4۔ صفت عددی استغراقی:

اعداد دی اوہ صورت جیہڑی جو ہک ہک کرتے سارے شئیں کوں ظاہر کرے اعداد دی استغراقی صفت آکھی ویندی ہے۔

جیویں جو اے جملے ڈیکھو:

۱۔ چارے دے چارے، چاریں دے چاریں یا چاری دے چاری ونج تے کھاکپ گھنو۔

۲۔ پنجے، پنجے دے پنجے، پنجی پنجی دے پنجی کن نپ گھنو۔

۳۔ اسلم دیاں چھے، چھے دیاں چھے، چھی، چھی دیاں چھی ڈھیریں پر ونج ڳئین۔

i۔ ڈوہیں، ترے، چارے، پنجے، چھے، ستے، اٹھے، ڈہے، ویہے، ترییہے، چالیہے، پنجاہے، سٹھے، سترے، اسیے، نوییہے، سینکڑے، ہزارے، لکھے، کروڑے وغیرہ وغیرہ۔

ii۔ ڈوہائیں، تراہائیں، چواہیں، پنجاہیں، چھیاہیں، ستاہیں، اٹھاہیں، نواہیں، ڈہاہیں وغیرہ۔ ڈہ اعداد دے اگوں صفت عددی ضمنی یا اضافی قاعدہ نمبر 8 وچ ڈتے گئے اعداد دی مجمل صورت وچ لکھی ویسی۔

iii۔ اعداد دی استغراقی صورت کجھ ایں وی بݨدی ہے۔ ڈوہی، ترہی، چوائی، پنجائی، چھیائی، ستائی، اٹھی، نوائی، ڈھی، ڈہ دے اگوں آون آلے عدد کیتے ایہیں نال "ای" دا ودھارا کر ڈتا ویندے جیویں جو یارھاں ای، بارھاں ای، ویہہ ای، چالھی ای، سوای، ہزارای وغیرہ وغیرہ۔

5۔ صفت عددی کسری:

ایہیں اعداد جیہڑے جو اپݨے موصوف دی کسر کوں ظاہر کرن ڈسے اوہیں وچ او عدد جیہڑے جو کہیں ہک عدد دے حصے کوں ظاہر کرن۔ اعداد دی کسری صورت آکھی ویندی ہے۔

واحد مذکر	جمع مذکر	واحد مونث	جمع مونث	واحد مذکر	جمع مذکر	واحد مونث	جمع مونث
ادھ / ادھا	ادھے	ادھی	ادھیاں	پونا / منّا	پونے منّے	پونی منّی	پونیاں منّیاں
سوا / سوایا	سوا / سوائے	سوائی	سوایاں	ڈیڈھ / ڈیڈھا	ڈیڈھے	ڈیڈھی	ڈیڈھیاں
ڈھوڑا	ڈوڈھوڑے	ڈھوڑی	ڈھوڑیاں				

iv۔ پورے شماری اعداد دے اگوں "حصہ" دا لاحقہ لگا کرتیں صفت عددی کسری بݨائی ونج سڳدی ہے۔ جیویں جو ڈوجھا حصہ، ترجھا حصہ، چوتھا حصہ، پنجواں حصہ، چھیواں حصہ، ستواں حصہ، تیرھواں حصہ، ویہواں حصہ، چالھیواں حصہ، سواں حصہ، ہزارواں حصہ، لکھواں حصہ، کروڑواں حصہ وغیرہ وغیرہ۔

v۔ صفت عددی کسری اردو دی طرز تے بݨے ہوئے اعداد دی صورت وچ وی لکھی ونج سڳدی ہے۔ جیویں جو ۵/۷ (پنج بٹا ست یا پنج دا ستواں حصہ) ۹/۱۳ (نوں بٹا تیرھاں یا نوں دا تیرھواں حصہ)، ۱۱/۲۵ (یارھاں بٹا پنجویہہ یا یارھاں دا پنجویہواں حصہ)

4۔ کجھ سرائیکی دے کسری مرکبات:

ݙوڑھ، ݙیڈھ، سوتاں، سوایا، سوتاں، سوݙھا، ادھورا، ادھائی، ادھا، پچھا، ادھ مترا، ادھا، ادھوڑ، اڈھاں پوناں،
ݙیڈھ سلھا، بھورا، گھا وغیرہ وغیرہ۔

5۔ اردو دے کسری اعداد:

پاؤ، چوتھائی، تہائی، آدھا، پونا، پون، سوا، ڈیڑھ، ڈھائی، ساڑھے۔

6۔ صفت مقداری:

صفت مقداری او صفت ہے جیہڑی جو کہیں اسم دی مقدار کوں ظاہر کرے۔ صفت مقداری معلوم کرݨ دے ترے پیمانے ہن یعنی تولݨ کیتے، مِنݨ کیتے تے مپݨ کیتے۔

i۔ تولݨ دے پیمانے:

چاول، رتی، ماشہ، تولہ، شارک (چھٹانک)، ادھ پا، پا (ایک پاؤ = چوتھائی سیر)، ادھ سیر، سیر، ادھ دھڑی (اڈھائی سیر)، ہک دھڑی (پنج سیر)، ادھ مݨ (۲۰ سیر)، مݨ (۴۰ سیر)، بوری (اڈھائی مݨ)۔

تولݨ دے پیمانیں دی تفصیل:

۸ چاول = ہک رتی	۸ رتی = ہک ماشہ	۱۲ ماشہ = ہک تولہ	۵ تولے = ہک شارک
۴ شارک = ہک پا	۴ پا = ہک سیر	۵ سیر = ہک دھڑی	۴ دھڑی = ادھ مݨ
۸ دھڑی = ہک مݨ	اڈھائی مݨ = ہک بوری	۴ بوری = ہک بار	۴ بار = ہک چھٹ

ii۔ مِنݨ دے پیمانے: پائی، پڑوپی، ٹوپہ، پائی، چوتھ، بار، چھٹ (۱۶ چوتھاں)۔

مِنݨ دے پیمانیں دی تفصیل:

۴ پایاں = ہک پڑوپی	۴ پڑوپیاں = ہک ٹوپا	۴ ٹوپے = ہک پائی
۴ پایاں = ہک چوتھ	۴ چوتھاں = ہک بار	۴ بار = ہک چھٹ

iii۔ مپݨ دے پیمانے:

انگریزی دے پیمانے: انچ، فٹ، گز، فرلانگ، میل۔

دیسی پیمانے: چپا، گٹھ، ہتھ، کرموں (ایک قدم یا ایک کرم یا تین ہاتھ)، جریب، کوہ (کوس)۔

رقبے دے پیمانے: ہتھ (۵.۵ فٹ)، سرساہی (ایک مربع کرم یا ۳×۳ ہتھ)، مرلہ (نو سرساہی یا ۳×۳ کرموں)، کنال (ویہہ مرلے)، دو گھا یعنی (چار کنال)، ایکڑ (آٹھ کنال)، مربع (پنجی ایکڑ)۔

7۔ اعداد غیر معین یا مبہم اعداد: اُنھیں اعداد جنھیں کنوں کہیں شے دی درست تعداد معلوم نہ تھیوے یا اُنھیں اعداد جنھیں کنوں درست تعداد دا پتہ نہ لگے اُنھیں غیر معین یا مبہم اعداد آکھیندن۔ مثال دے طور تے:

الف: کئی، کئی ہک، سب یا سبھے یا سبھو، بکھاں یا کھیں، سکھیں یا سبھناں ونجل، ہکے سارے، بہوں، بہوں سارے، ڈھیر، ڈھیر سارے، ڈھگ، ڈھگ سارے، تھوڑا، تھوڑا، تھوڑے تھوڑے، تھوڑے جتنیں، تھوڑے بہوں، ودھے، ودھے سارے، ودرگ، ودرگ سارے، ادھے، ادھ ادھے، کجھ، کجھ کال، ان گنت، ان پھیلے، ان مٹیے، بے شمار، ذرا، ذری ہک، کجھ کجھ، بہوں بہوں، بہوں کجھ، ڈھیر کجھ، جس جتنا، چوڈھی جتنا، قطرے جتنا، سوہیں، ہزاریں، لکھیں، کروڑیں، اربیں، کھربیں۔

ب: گنتری دے لفظیں دے اگوں "ہک" یا "کھن" دا ودھارا کر کے غیر معین یا مبہم اعداد بنائے ونج سگدن جیویں جو:

کئی ہک، وڈھ ہک، ویہہ ہک، سو ہک، پنجاہ ہک، ہر ہک، ذری ہک، کجھ ہک، جس ہک، چوڈھی ہک، قطرہ ہک، سو کھن، ہزار کھن، پنجاہ کھن، لکھ کھن، کروڑ کھن وغیرہ وغیرہ۔

ج: کجھ انجھیں اعداد جنھیں کوں ونڈ ونڈ (تقسیم) دے معنی نکلن جنھیں اعداد اکھیندن تاں ڈے جوانے اعداد ظاہری طور تے معین اعداد دا اگوں جیکوں لگدے پر صفاتی طور تے غیر معین اعداد کیتے ویندن۔ مثال دے طور تے ہک ہک آدمی، چار چار چھوکرے، پنج پنج گائیں، سو سو ونجے، کھو کر زردار، گھٹ گھٹ، دو دو، وچار، پنج پنج اور سو پنجاہ وغیرہ وغیرہ۔

د: اعداد غیر معین یا مبہم اعداد کیتے کجھ ہے لفظ وی استعمال تھیندن۔ اے لفظ عام طور تے تعداد یا مقدار کیتے ورتے ویندن۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ کتنا پیسہ جیز ہے ۲۔ دھماکے وچ کتنے آدمی مر گئن۔ ۳۔ جتنا کھا سگدیں کھا گھن۔ ۴۔ اتنا نہ کھا جو بیمار تھی ونجیں۔ ۵۔ جتنا گڑ اتنا مٹھا، اوکوں جتی کتنی رکھے پر اوندی سمجھ وچ کجھ نئیں آیا۔ ۶۔ جتنی وڈی قد اتنا اوہا بے وقوف ہے۔ ۷۔ میں خوب جاندا اں جو توں کتنے پانی وچ ہیں۔ ۸۔ کیڈی وڈی قد ہے پر عقل تھوڑی آئی۔ ۹۔ توں ایڈا اوڈا اوی توں ہیں تھیا جو میڈے نال برابر تھیں۔ ۱۰۔ اتھ جیڈا اوڈا تھیا حیران نہ سکھیا۔

اتے ڈتے ہوئے جملیں کنوں معلوم تھیندے جو جتنا، کتنا، اتنا، جتنا، کتنا، اتنا، جتنے، کتنے، اتنے، جتلے، کتلے، اتلے، جتنی، کتنی، اتنی، جتلی، کتلی، اتلی تے جتی، کتی، اتی وغیرہ وغیرہ غیر معین تعداد یا مقدار یا وزن کیتے ورتے ویندن۔ ایویں ای جے کر انھیں ڈتے ہوئے لفظیں دے اگوں سارا، سارے یا ساریاں دا ودھارا کر ڈتا ونجے تاں ایں گالھ وچ مزید زور پیدا کیتا ونج سگدے۔ مثال دے طور تے کتنا سارا، اتنا سارا، اتنے سارے، اتنیاں ساریاں، جتی ساریاں وغیرہ وغیرہ۔

ر: صفت ضمیری یا اشاری: ضمیر یا اشارے دے او لفظ جیہڑے جو کہیں اسم یا کہیں وی ضمیر دے اگوں آ کرائیں اوندی صفت بیان کرن۔ اوندی تخصیص ظاہر کرن یا ول انھیں دے پاسے کوئی اشارہ کرن انھیں کوں صفت ضمیری یا اشاری آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ اوں کھیں مار ہے ۲۔ جیڑھا اجر تیں جیڑا ہا ۳۔ توں کتھوں آئیں ۴۔ ساری دنیا میڈی دشمن ہے ۵۔ جتنا کھلسیں اتنا روسیں ۶۔ ایں ییڑھاں ودا ہودی ہے ۷۔ انجھاں کم نہ کر جو ول پچھتاونا پوی۔ ۸۔ کیڈیاں کیڈیاں مشکلاں کرسیں۔

اتے ڈتے ہوئے جملیں وچ کھیں، تیں، جیڑا، کتھوں، ساری، جتنا، اتنا، ییڑھاں، انجھاں تے کیڈیاں وغیرہ صفت ضمیری یا اشاری ہن۔

مزید صفات ضمیری اشاری:

واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
اے	اے	او	او	اوہو	اوہے	اوہا	اوہے
جو	جو	اوہہ	انھیں	ایہہ	انھیں	میں	اساں
توں	تساں	تیئں	تساں	کہیں	کنھیں	جئیں	جنھیں
کی	کی	میکوں	ساکوں، اساکوں	تیکوں	تیاکوں، تساکوں	اوکوں	انھیں کوں
جہڑا	جہڑے	جہڑی	جہڑیاں	کہڑا	کہڑے	کہڑی	کہڑیاں
اہڑا	اہڑے	اہڑی	اہڑیاں	تہڑا	تہڑے	تہڑی	تہڑیاں
اِتلا، اتلا	اِتلے، اتلے	اُتلا، اوتلا	اُتلے، اوتلے	اِتلی، اتلی	اتلیاں، اتلیاں	اُتلی، اوتلی	اتلیاں، اوتلیاں
جتلا، جیتلا	جتلے، جیتلے	جتلی، جیتلی	جتلیاں، جیتلیاں	کتلا، کیتلا	کتلے، کیتلے	کتلی، کیتلی	کتلیاں، کیتلیاں
انجھاں	انجھیں	انجھی	انجھیاں	جیجھاں	جیجھیں	جیجھی	جیجھیاں
کیجھاں	کیجھیں	کیجھی	کیجھیاں	اوجھاں	اوجھیں	اوجھی	اوجھیاں
ایڈا	ایڈے	ایڈی	ایڈیاں	اوڈا	اوڈے	اوڈی	اوڈیاں
کیڈا	کیڈے	کیڈی	کیڈیاں	جیڈا	جیڈے	جیڈی	جیڈیاں
آتنے	اتنے	اِتنے	اِتنے	کتنے	کتنے	جتنے	جتنے
کتھاں	کتھاں	اِتھاں	اِتھاں	اُتھاں	اُتھاں	جتھاں	جتھاں
سارا	سارے	ساری	ساریاں	سبھو	سبھے	سبھو	سبھیاں
اِڈے اوڈے	اُڈے، اوڈے	کیندا	کیندے	کیندی	کیندیاں	جیندا	جیندے
جیندی	جیندیاں	کتھاں	کتھیں	کیندی	کیتھاں ۔	جتھاں	جتھیں
جتھی	جتھاں						

س: صفت مرکب: انجھیں صفت جیہڑی جو ہک کنوں ودھیک لفظیں نال مل کریں بݨی ہووے اوکوں صفت مرکب آکھیا ویندے۔

صفت مرکب بݨاوݨ دے کجھ خاص طریقے اے ہن۔

الف: کئیں اسم دے اگوں کئیں ہک صفت دے لاوݨ نال تھیندیں جو: انجھیں سچا، نک بھناں، دات پاڑیا، ڈوڈ مٹھا، جھ
ڑی، ونگو بھناں، ہتھ دھو، سرمنوں، کنوں پلا وغیرہ وغیرہ۔

ب: کئیں اسم دے اگوں اسم دے لاوݨ نال تھیندیں جو: انجھیں پڑ تھا، وردیں ماریا، کنجھیں کھتھا، ناگیں کھادا، سر چڑھیا،
پیمیں بھناں، ہیریں پاتا، جھمیں پڑتا، پیڑی چڑھیا، ڈاڑھی منیا، داتوں کڈھیا، گھروں ترتھا وغیرہ وغیرہ۔

ح: کہیں اسم دے نال کہیں ضمیر دے ملاپ دے بنال تے جیویں جو تل ترتی، گھوٹ جیڑا، چندر جھیاں، پہاڑ دونگوں، نر تتی وغیرہ۔

د: اسم دے نال امر دا صیغہ بنا کے مرکب بنیندن جیویں جو: ہنگنڑ، سگھ کپ، دھیڑ پال، ہیوی پوڑ، آکھیں پوڑ، دل چھوڑ، ہتھ بدھ، گوڑ بند وغیرہ وغیرہ۔

ر: کہیں ضمیر دے نال وی کہیں ضمیر دے ملاپ تے نال جیویں جو: میں جیہا، میں جھیاں، آپ جیڑا، او جیہا، سنواں، میں جتا، او جھیاں، ایہو جتا وغیرہ وغیرہ۔

س: اسم ظرف دے نال اسم مفعول دے ملاپ تے نال جیویں جو: عقلوں ستا، اتوں لتھا، اندروں چتھا، پچھوں چڑھیا، منہ موں تڑتا، باہر وں آیا، گھروں ترٹھا، دلوں بیا، پچھلوں بیا وغیرہ وغیرہ۔

ش: کجھ اجھیاں ترکیباں جنہاں وچ نہ تاں حروف ربط شامل ہوندن تے نہ ای کہیں موصوف دی خبر ہوندی ہے جیویں جو: بھولا چپل، بچاڑا چنگ، منکا کالاں، منکا وڈھیگر، بچلا چھنگ، منکا تیلی، گوڑا زہر، مٹھا گھنڈ، بچلا ڈوہا، انور، پیکا نمکوس، مٹھا ماکھی، بچلا مرکی، سادہ وگیچ، سادہ دگھا، ستالال، کالا دھوں، کالا جھنگ، کالا شیدی، بچا گھیر، بھورا بھا، بیلا بھینس، بیلا ہموری، موٹا مچھ، موٹا مچھ، مکوڑا تیلہ، بکی کاٹھی، لمبا بچی، پیلا کھنگل، کالا کو، کالا شور، کالا کتاناں، سدھا کاٹھی، ستا بھیا، ٹھڈا اٹھار، ٹھڈا برف، کالا بھت، ہیڑ جا کھیو، ہڑھا کھا، اگھما، ہڑھا ہجلوں، ہڑھا بھو، بچتی پھوڑی، بچلا پوں، اندھا، کمپ، تھلا، شتر، جھلا دول، سیلاں، کاں، وچا کھمو، وغیرہ وغیرہ۔

ص: کجھ مختی صفات آپاں ترکیباں جیویں جو: ول پھر، ول لل، ول ملیا، ول گیا، ول ڈٹھا، ول گدھیا، ول دھوتا، ول پاتا، ول لنگ، ول چنیا، ول لکھا، ول سیتا، ول بھاندا وغیرہ وغیرہ۔

ض: کجھ مشابہت پیدا کرن آلے مرکبات جہڑے جو بطور صفت ورتیے ویندن جیویں جو: گوجھیاں، دوڑ، اسارا، رتے جھیاں، رات دانگوں، مچھ آلی کار، چٹی دریت، ہرن اکھا، سول سرا، کال واتا، مکل رنگا، ہاتھی جیڈا، اگھیر دانگوں، چنا، چندر جھیاں، کھوڑا وغیرہ وغیرہ۔

صفت دے درجے: عام طور تے صفتیں دا مقابلہ ترے صورتیں وچ کیتا ویندے۔ انہیں صورتیں وچوں پہلی صورت کوں "صفت خاص، صفت نفسی یا صفت ذاتی" آکھیا ویندے۔ ڈوجھی صورت کوں صفت تفضیلی یا صفت بعض تے ترجھی صورت کوں صفت مبالغہ یا صفت کل دا ناں ڈتا ویندے۔

1 صفت خاص یا صفت نفسی یا صفت ذاتی: صفت خاص یا صفت نفسی یا صفت ذاتی او صفت ہوندی ہے جیندا تعلق فقط اپنے موصوف نال ہوندے۔ یعنی او صرف اپنے موصوف دی وصف بیان کریندی ہے۔ ڈوجھے لفظیں وچ اے صفت دی او قسم ہوندی ہے جیہڑی جو اسم (موصوف) دی فقط اپنی ذات تئیں محدود ہوندی ہے۔ جیویں جو سوہنا، مٹھا، لگھا، پھکا، کالا، چٹا، پکورا، گوڑا، تکا، اُچا، ہڑھا، پورا وغیرہ۔

2 صفت تفضیلی یا صفت بعض: صفت دا او درجہ جیندے وچ کہیں شے دا ڈوجھی شے نال مقابلہ کیتا ویندے۔ ڈوجھے لفظیں وچ

ﺀ صفت دے اوہ لفظ ہوون جیہڑے ڈو شئیں یا ڈو توں ودھ شئیں، شخصیں یا ڈو جھیں ضمیریں دی ہک ٻئے نال مشابہت، مساوات یا فضیلت کوں ظاہر کرن۔ جیویں جوما کوں مٹھا، کھیر ٻکری کوں کوڑا، پتر کوں وڈا، میں توں چنگا وغیرہ وغیرہ۔ ایہا کن، کنوں، یا توں او چھوٹے چھوٹے لفظ ہن جیہڑے جو ہک شے (اسم) دی ڈوجھی شے (اسم) نال مقابلے یا فضیلت کوں ظاہر کریندن۔ جیڑھاں جو فارسی زبان وچ لفظ وصف دے اظہار کیتے صفت دے اگوں "تر" دا ودھارا کر ڈتا ویندے۔ جیویں جو حسین تر، بدتر، نیک تر وغیرہ۔

3 **صفت مبالغہ یا صفت کل:** صفت مبالغہ یا صفت کل صفت دا اوہ درجہ ہے جیہڑا جو ہک موصوف دی ہک کنوں ودھیک اُنہیں نال مقابلے، برتری، فضیلت یا مشابہت کوں بیان کرے۔ مثال دے طور تے اصغر سکھنیں بھراویں کنوں زیادہ ذہین ہے۔ احمد ساریاں وچوں بہادر ہے۔ اکبر کنوں ودھیک کون سمجھا ہے وغیرہ۔

☆ i) مشابہت پیدا کرݨ کیتے سرائیکی زبان دے بھوں سارے لفظ ورتے ویندن جیویں جو بھوں، بھوں سارا، ڈھیر، ڈھیر سارا، ڈھگ، ڈھگ سارا، ودھ، ودھیک، وڈا، بھوں وڈا، اُرچ، اصلوں، منڈھوں، ڈاڈھا، کھائیں، کنوں، کنیں، کن، وانگوں، وانگیں، وانگر، جھیاں، جیجھاں، سنواں، ہک، وچوں وغیرہ وغیرہ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو: اوندے کنوں ودھیا کون سوہݨاں ہے۔ اوڈاڈھا ارذل شخص ہے۔ توں اُرچ کمینہ ہیں۔ حمید اصلوں نکھیوا شخص ہے۔ چوری چکاری منڈھوں خراب کم ہے۔ احمد کتھائیں سیاݨاں تھیوے۔ اوہک ذہین آدمی ہے۔ او سبھنیں وچوں سوہݨاں ہے۔ اوہک بدذات شخص ہے۔ اصغر اُرچ کوڑا ہے۔ اے اصلوں بھیڑی ڳالھ ہے وغیرہ وغیرہ۔

☆ ii) مشابہت پیدا کرݨ دا ہک ٻیا طریقہ اے وی ہے۔ جملے ڈیکھو: میں جھیاں گنہگار کئی ٻیا ہوسی؟ اللہ سئیں میں جھیں گنہگاراں کوں وی معاف کر ڈیسی۔ جھو جیڈا امب، چھپڑ جیڈے ڈو تربوزے، وانگوں مٹھا، ماسی ماء جھیں، او کپڑا اتاں بے وقوف ہے۔ تیں جتلا ذہین کئی ہوسی۔ توں بھیڑیں کنوں وی بھیڑا ایں۔

☆ iii) حرف ربط "دا، دے، دی" دے استعمال نال مشابہت پیدا کرݨ دا انداز۔ ہرݨ دی اکھ، شینہہ دی شکل، ہاتھی دی سونڈ، ایہجیں ترکیبیں وچ موصوف دی محذوف (چھوڑ ڈتے ویندن) ہوندن تے مشابہت دے لفظ وی کھیں ڈتے ویندے۔ اتے ڈتیں ڳئیں ترکیبیں دے معنی کجھ ایں ہن۔ اوندی اکھ ہرݨ دی اکھ وانگوں ہے۔ اوندی شکل شینہہ دی شکل وانگوں ہے تے اوندا نک ہاتھی دی سونڈ وانگوں ہے۔ فارسی زبان وچ صفت مبالغہ یا صفت کل کوں ظاہر کرݨ سانگے صفت دے اگوں "ترین" دا لفظ ودھا ڈتا ویندے۔ جیویں جو بدترین، حسین ترین، نیک ترین وغیرہ وغیرہ۔

اٹھواں بھاگ

مصدر دا بیان

تعریف: مصدر بارے کجھ ماہرین لسانیات ایں آہدن۔

1۔ اُنھاں بنیادی لوظاں کوں جنھاں توں افعال بݨدن یا کہیں وی فعل نال تعلق رکھݨ آلے بئے لوظ نکلدن۔ "مصدر" آکھیا ویندے۔ جیندی عربی وچ جمع "مصادر" ہے۔ (سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 104)

2۔ مصدر او اسم ہے جیندے وچ کہیں کم دا کرݨ، ہووݨ، یا سہوݨ وقت ویلھے دی ڈھکݨ بدھ کنوں بغیر ظاہر تھیندے۔ ایں کنوں بئے اسم یا فعل تاں بݨ سگدن پر او خود کہیں کنوں نہیں بݨ سگدا۔ (سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھایہ 84,83)

3۔ مصدر او اسم اے جیندے وچ کہیں کم دا کرݨ، ہووݨ، یا سہوݨ کہیں زمانے دے اظہار دے بغیر پاتا ویندے۔

(گلستان قواعد از بشیر احمد ظامی بہاولپوری 52)(ترجمہ)

4۔ او لوظ جیندے کنوں کہیں کم دے ہووݨ، کرݨ یا تھیوݨ دا پتہ لڳے، فعل سݙیندے اتے اے فعل جیڑھے لوظ کنوں بݨدے اوکوں "مصدر" آہدن۔ اِس مصدر او اسم ہے جیندے وچ کہیں کم دا کرݨ ہووݨ، تھیوݨ، یا سہݨ کہیں ویلھے وقت دی پابندی کنوں بغیر ظاہر تھیندے۔ مصدر او اسم ہوندے جیندے کنوں بئے لوظ تاں بݨ سگدن پر او آپ کہیں لوظ کنوں نہیں بݨیا ہوندا۔

(آؤ سرائیکی پڑھوں تے سرائیکی لکھوں از شوکت مغل 26)(ترجمہ)

5۔ فعل دی او سادی صورت جیڑھی جو کوئی کم یا حالت ݙکھاوے اوکوں مصدر آکھیا ویندے۔ مصدر دا لغوی معنیٰ ہے "صادر تھیوݨ یا نکلݨ دی جاہ"۔ وہ جیڑھے لوظیں وچ او لوظ جیندے کنوں بئے لوظ صادر تھیون یا نکلن۔ مطلب وتاں لوظیں دی اصل یا بنیاد کوں مصدر آکھیا ویندے۔ (سندھی ویاکرݨ: از شمس العلماء مرزا قلیچ بیگ 26)(ترجمہ)

6۔ مصدر بذات خود بئے لوظیں دا سرچشمہ (مصدر دا لغوی معنیٰ ہے جاری تھیوݨ دی جاہ) ہے۔ وہ جیڑھے لوظیں وچ او لوظ جیندے کنوں بئے لوظ نکلن یا بݨ سگن "مصدر" آکھیندے۔ (سندھی بولی دی صرف و نحو از واحد بخش شیخ 40)(ترجمہ)

7۔ فعل دی او سادی صورت جیڑھی جو کہیں کم یا حالت دا معنیٰ ݙکھاوے اوکوں مصدر آکھیا ویندے۔

(وڈی سندھی ویاکرݨ: از ڈاکٹر بھیرو مل مہر چند اڈوانی 98)(ترجمہ)

8۔ فعل دی او صورت جیندے وچ کہیں کم دا ہووݨ بغیر وقت دے تعین دے پاتا ونڄے مصدر اکھیندے۔ حقیقت تاں اے ہے جو مصدر

ہک قسم دا فعلی اسم ہوندے جیہڑا جو تجریدی طور تے (وکھرپ دے لحاظ نال) فعل دے کم یا حالت کوں بیان کریندے۔ اے زمانے تے تعداد دی قید کنوں آزاد ہوندے۔ (قواعد اردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 122)(ترجمہ)

9۔ جیہڑا لفظ کہیں کم یا حرکت دا بیان ہووے تے اوندے وچ زمانہ نہ پاتا ونجے یعنی اینجھا کم یا حرکت دا کوئی وقت معین نہ ہووے اوکوں مصدر آکھیا ویندے۔ مصدر دی تعریف کجھ ایں وی کیتی ونج سگدی ہے جو "مصدر او اسم ہے جیندے کنوں کہیں کم دا ہووݨ، کرݨ یا سہوݨ زمانے دے تعلق دے بغیر پاتا ونجے مصدر اکھیندے۔ (بنیادی اردو قواعد از ڈاکٹر کمال عباس طوطی 35)(ترجمہ)

10۔ ہر فعل وقت نما ہوندے (یعنی ہر فعل کہیں نہ کہیں وقت کوں ظاہر کریندے) پر فعل دی ہک صورت اینجھیں وی ہوندی ہے جیندے وچ وقت دا تعین نھیں پاتا ویندا۔ اینجھی صورت کوں مصدر آکھیا ویندے۔ عام طور تے اے آکھیا ویندے تے آکھیا ویندے جو مصدر کنوں ای فعل دیاں ݙوجھیاں تمام شکلاں بݨدیاں ہن۔ اینجھے کیتے فعل دی اُتے بیان کیتی ڳئی شکل کوں مصدر آکھیا ویندے پر اے ڳالھ درست کائنی، کیوں جو فعل دیاں تمامی شکلاں تاں اوندے فعلی مادے کنوں بݨدیاں ہن جیہڑا جو مصدر دی مصدری علامت کوں حذف کرݨ دے بعد حاصل تھیندے۔ (اینجھے فعلی مادے کوں مصدری مادہ یا فعل امر وی آکھیا ویندے) نہ کہ اے شکلاں مصدر کنوں بݨایاں ویندیاں ہن۔ لہٰذا مصدر دے لغوی معنیٰ کوں مصدر دی بنیاد نہ بݨایا ونجے۔ (نئی اردو قواعد: عصمت جاوید 51)(ترجمہ)

اُتے ݙتے ڳئے مختلف ماہرین لسانیات دیاں تعریفیں کنوں اے ڳالھ نتر کر تھی کے سامݨے آ ڳئی ہے جو مصدر دی جامع تعریف کجھ ایں کیتی ونج سگدی ہے۔

"مصدر ہک اینجھاں لفظ یا فعلی اسم ہوندے جیہڑا جو تجریدی طور تے (آپݨے وکھرپ دے لحاظ نال) فعل دے کم یا اوندی حالت کوں بیان کریندے۔ او فعلی اسم زمانے تے تعداد دی قید کنوں آزاد ہوندے۔ بس مصدر کنوں کہیں کم دا کرݨ، ہووݨ تھیوݨ، یا سہوݨ زمانے دے اظہار دے بغیر پاتا ویندے۔ عام طور تے اے آکھیا یا آکھیا ویندے جو چونکہ فعل دیاں ݙوجھیاں تمامی شکلاں مصدر کنوں بݨدیاں ہن۔ اینجھے سانگوں فعل دی اینجھی وکھری شکل کوں مصدر (یعنی صادر تھیوݨ یا نکلݨ دی جاہ) آکھیا ویندے۔ یا ول ایجھے لفظیں وچ مصدر کوں فعل دی اصل یا بنیاد سمجھیا ویندے۔ پر اے ڳالھ درست کائنی۔ کیوں جو فعل دیاں تمام ݙوجھیاں شکلاں تاں اوندے فعلی مادے کنوں بݨدیاں ہن۔ جیہڑا جو مصدر دی مصدری علامت کوں حذف کرݨ دے بعد حاصل تھیندے (اینجھے فعلی مادے کوں گرامر دی زبان وچ مصدری مادہ یا فعل امر سݙیا ویندے) تاں ول جے اے مصدری مادہ فارسی مصادر دا ہووے۔ یا اردو یا سرائیکی مصادر کنوں اخذ کیتا ڳیا ہووے۔ نہ کہ اے شکلاں براہ راست مصدر کنوں بݨدیاں ہن۔ لہٰذا مصدر دے لغوی معنیٰ کوں اوندی تعریف دی بنیاد نہ بݨایا ونجے۔ بس مصدر دے متعلق اے آکھ ݙیوݨ بہوں ہے جو فعل دی او سادی صورت جیندے وچ کہیں کم دا ہووݨ کرݨ تھیوݨ یا سہوݨ وقت دی قید کنوں بغیر پاتا ونجے مصدر اکھیندے۔ پر فعل دیاں ݙوجھیاں تمام شکلاں فعلی مادے کنوں بݨایاں ویندیاں ہن نہ کہ مصدر کنوں۔ مصدر دے متعلق اے ڳالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے

جو مصدر دے مصدری مادے کوں بھانویں اسم یا فعل تاں بݨائے ونڄ سگدن پر مصدر بذاتِ خود کہیں لوظ کنوں اخذ کیتا یا بݨایا کائنی ونڄ سگدا۔"

2 **سرائیکی مصدر دی پچھاݨ:** فارسی مصادر دے اخیر وچ "تن" یا "دن" اردو مصادر دے اخیر وچ "نا" تے جیڑھاں جو سرائیکی مصادر معروف دے اخیر وچ "ݨ" یا "وݨ" آندے۔ تے مصادر مجہول دے اخیر وچ "یجݨ" یا "یوݨ" آندے۔ اے ڳالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو سرائیکی مصادر دے اخیری حرف تہجی "ݨ" کنوں پہلوں آوݨ آلے حرف تہجی تے ہمیشاں "زیر" آندی اے۔ جیویں جو لکھݨ، مرݨ، ݙیکھݨ، بھڄݨ، سیوݨ، سیاݨ، کھاوݨ، پاوݨ تے مرجݨ، لکھیجݨ، پڑھیجݨ، ݙٹھجݨ تے مریوݨ، لکھیوݨ، پڑھیوݨ تے ݙٹھیوݨ وغیرہ وغیرہ۔

سرائیکی زبان دے بعض اسماء دی شکل مصادر وانگوں ہوندی ہے پر او مصادر کائنی ہوندے۔ جیویں جو انجݨ، بکانجݨ، بھنوݨ، سنڄݨ تے بوجھݨ وغیرہ۔ اے پتا کرݨ کیتے جو کہڑا لوظ مصدر ہے تے کہڑا اسم تاں وت مصدری علامت "ݨ" یا "وݨ" کوں حذف کرݨ دے بعد اے ݙیکھݨا پوندے جو باقی بچیل لوظ ہے کر فعل امر ہے تاں او لوظ مصدر ہوسی تے جے کر فعل امر نہ بچے تاں او لوظ اسم ہوسی۔ مثال دے طور تے اُتے ݙتے ڳئے مصادر دی "ݨ" یا "وݨ" کوں حذف کرݨ دے بعد ترتیب وار لکھ، مر، ݙیکھ، بھڄ، سی، سیا، کھا، پا، مرڄ، لکھیڄ، پڑھیڄ، ݙٹھیڄ، مری، لکھی، پڑھی تے ݙٹھی بچدن جیہڑے جو فعل امر ہن۔ پر تلے ݙتے ڳئے اسماء دی اخیری "ݨ" کوں حذف کیتا ونڄے تاں وت ترتیب وار انڄ، بکانڄ، بھنو، سنڄ، بوجھ تے ݙھک بچدن جیہڑے جو نہ تاں فعل امر ہن تے نہ ای کوئی اسم بلکہ اے سارے دے سارے مہمل لوظ ہن۔ لہذا اے ثابتی لوظ جنہیں دے اخیر وچ "ݨ" آندی اے اسم تاں ہن پر مصدر کائنی۔

3 **اسم مصدر:**

i۔ سرائیکی زبان دا مصدر فعلی مادے کنوں آپݨاں ہک انج وجود وی رکھدے۔ جیڑھاں جو ایندی ذات کنوں وقت دے تعین دا تصور خارج تھی ویندے تاں وت او مصدر سرائیکی جملیں وچ اسم دی حیثیت (یعنی فاعل یا مفعول) دا کم وی پورا کریندے۔

مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔ ا۔ پڑھݨ چنگی عادت ہے۔ ۲۔ احمد کھیݙݨ پسند کریندے۔

پہلے جملے وچ پڑھݨ بطور فاعل استعمال تھئے تے جیڑھاں جو ݙوجھے جملے وچ "کھیݙݨ" بطور مفعول استعمال تھئے۔ اتھاں اے ثابت تھیندے جیڑھاں جو کہیں جملے وچ مصدر فاعل یا مفعول دا کم ݙیوے تاں وت ایکوں مصدر دی بجائے "اسم مصدر" دا ناں ݙتا ویسی۔

ii۔ جیڑھاں سرائیکی مصدر خبر دی تکمیل کریندے جیڑھاں او اسم مصدر اکھیندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔

۱۔ تیکوں لاہور ضرور ونڄݨے ۲۔ تیکوں لاہور ونڄݨاں پوسی

۳۔ ہݨ پچھتاوݨاں کہیں کم دا ۴۔ یاد رکھو ونڄݨے تاں رڄ ونڄݨے

۵۔ تیکوں احتیاط کرݨی پوسی

اُتے ݙتے ڳئے جملیں وچ مصادر دی مصدری علامت وچ تصرف کر کے اونہاں دی نویں شکل بݨائی ڳئی ہے۔ جیویں جو پہلے

جملے وچ "دشمن کوں وڈھنڑ" ݙوجھے جملے وچ دشمن کوں وڈھاں، تریجھے جملے وچ پچھتاونڑ کوں پچھاتوناں، چوتھے جملے وچ ٻولنڑ کوں ٻولنے ہیڑاں جو پنجویں جملے وچ کرنڑ کوں کرنی وچ بدل کرائیں مصدر دی نویں شکل بݨا ݙتی ڳئی ہے جیڑی جو اتھاں اسم دا کم ݙیندی ہے"۔

iii۔ جیڑا لفظ مصدر دے معنی تے نتائج تے دلیل ہووے اوکوں اسم مصدر آکھیا ویندے مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔

ا۔ تیݙا اے جا لکھنڑ زہر لڳدم ۲۔ رووݨ کمزوری دی علامت ہے ۳۔ غریب دا جیوݨ وی کوئی جیوݨ ہے ۴۔ پیو دا مرݨ تے اولاد دا ڈکھوو دا تھیوݨ۔

اُتے ݙتے ڳئے مصادر لکھنڑ، رووݨ، جیوݨ، مرݨ تے تھیوݨ اتھاں اسم مصدر دے طور تے ورتے ڳئین۔

4۔ **مصدر تے اسم مصدر دا فرق:** توڑے جو مصدر ہووے یا اسم مصدر ہووے ݙوہائیں کوں فاعل دی توجہ ضرور درکار ہوندی ہے۔ پر مصدر تے اسم مصدر وچ ہک واضح فرق موجود ہے۔ او فرق اے ہے جو مصدر دے مفہوم وچ "فاعل" دی توجہ مانے دے پاسے ہوندی ہیڑاں جو اسم مصدر وچ زمانہ نہیں پاتا ویندا۔ جیویں جو اُتے ݙتیاں ڳئیاں مثالیں کنوں واضح تھیندے۔

5۔ **سرائیکی مصادر دی خصوصیات:**

i۔ سرائیکی مصادر معروف دی چھیکڑ وچ "نڑ" یا "وݨ" بطور مصدری علامت آندے۔ جیویں جو لکھنڑ، پڑھنڑ، ساوݨ، پیوݨ، سیوݨ، تے کھاوݨ دے اخیر وچ "نڑ" یا "وݨ" بطور مصدری علامت آئے۔

ii۔ سرائیکی مصادر مجہول دی چھیکڑ وچ ہمیشاں "یجنڑ" یا "یوݨ" بطور مصدری علامت آندے جیویں جو لکھیجنڑ، پڑھیجنڑ، مریجنڑ یا لکھیوݨ، پڑھیوݨ یا مریوݨ وغیرہ دی اخیر وچ "یجنڑ" یا "یوݨ" بطور مصدری علامت آئین۔

iii۔ سرائیکی مصادر معروف ہوون یا مجہول ہوون انہیں دی چھیکڑ وچ آوݨ آلی "نڑ" کنوں پہلوں آوݨ آلے حرف تہجی تے ہمیشاں زبر یا شد زبر آندی ہے۔ جیویں جو لکھنڑ، مارݨ، دھووݨ، لکھیجنڑ، مریجنڑ مصادر معروف تے مجہول دی اخیری "نڑ" کنوں پہلوں آوݨ آلے حروف تہجی، کھ، ر، و، تے ج، تے زبر یا شد زبر آئی ہے۔ اے ڳالھ یاد رکھنڑ آلی ہے جو بعض سرائیکی علاقیں وچ مصادر دی اخیری "نڑ" کنوں پہلوں آوݨ آلے حرف تہجی تے پیش "ُ" پڑھیا ویندے پر اے ڳالھ پکی ہے جو سرائیکی مصادر دی اخیری "نڑ" کنوں پہلوں آوݨ آلے حرف تہجی دے سکوں "زیر" کݙاہیں نہیں آندی۔

iv۔ سرائیکی مصادر معروف جنہیں دی چھیکڑ وچ صرف "نڑ" آندی ہے تاں وت ایہہ "نڑ" کنوں پہلوں حروف علت (ا، و، ی) وچوں کئی ہک حرف علت دی نہیں آندا پر جیڑھاں "وݨ" کنوں پہلوں اُتے ݙتے ڳئے حروف علت وچوں کئی نہ کئی ہک حرف علت ضرور آندے جیویں جو مرݨ، مارݨ، ݙیکھنڑ، پڑھنڑ تے سنڑ وغیرہ تے کھاوݨ، دھووݨ، سیوݨ تے پیوݨ وغیرہ مصادر وچ "وݨ" دی "و" کنوں پہلوں کئی نہ کئی حرف علت ضرور آئے۔

v۔ سرائیکی مصادر معروف وچ حروف تہجی دی تعداد گھٹ توں گھٹ ترائے ہوندی ہے۔ یعنی وݙے لفظیں وچ اے وی آکھ سڳدے ہیں جو مصادر معروف ہوون یا مصادر مجہول ہوون، انہیں دی اخیری مصدری علامت "نڑ" "وݨ" "یجنڑ" یا "یوݨ" کنوں پہلوں گھٹ کنوں گھٹ ݙو حروف تہجی ضرور ہوندن۔ جیویں جو لکھنڑ، پڑھنڑ، مارݨ، پیوݨ، سیوݨ، کھاوݨ،

مرجݨ، مریوݨ، ملکھیجݨ، ملکھیوݨ، پڑھیجݨ تے پڑھیوݨ وغیرہ مصادر دی اخیری مصدری علامت کنوں پہلوں کم از کم ݙو حروف تہجی ضرور آندن۔ پر اے گالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو مصادر دی مصدری علامت کنوں پہلوں آوݨ آلے حروف تہجی دے ݙو کنوں زیادہ آوݨ تے کوئی پابندی کائنی۔ جیویں جو پرتاوݨ، شرکاوݨ، پوراݨ، پھرنیجݨ یا پرتیوݨ وغیرہ مصادر دی مصدری علامت کنوں پہلوں آوݨ آلے حروف تہجی ہوندے ہن جو ݙو کنوں ودھیک ہن۔

vi۔ سرائیکی زبان دے بے شمار اجھیں مصادر دی موجود ہن جے کر انہیں کنوں پہلوں انہیں دے مصدری مادے یعنی فعل امر بطور سابقہ گنڈ ݙتے ونڄن تاں او بہوں خوبصورت محاورے بݨ ویندن۔ جیویں جو مارݨ کنوں مار مارݨ، پٹݨ کنوں پٹ پٹݨ، ککݨ کنوں ٹت ککݨ، بھوگݨ کنوں بھوگ بھوگݨ، بھالݨ کنوں بھال بھالݨ وغیرہ وغیرہ۔

vii۔ بعض اجھیں سرائیکی مصادر جنہیں دے اخیر وچ مصدری علامت "ݨ" آندی ہے جے کر انہیں مصدری علامت کنوں پہلوں آوݨ آلے حرف تہجی دے سکوں زیر یا شد زیر لا ݙتی ونڄے تاں وت او حاصل مصدر بݨ ویندے جیویں جو آدھݨ کنوں آدھݨ، اہلݨ کنوں اہلݨ، اسلݨ کنوں اسلݨ، پٹݨ کنوں پٹݨ، پوکݨ کنوں پوکݨ تے شوکݨ کنوں شوکݨ وغیرہ۔

viii۔ بعض سرائیکی مصادر جنہیں دے اخیر وچ مصدری علامت "ݨ" آندی ہے جے کر انہیں مصدری علامت کنوں پہلوں آوݨ آلے حرف تہجی دے سکوں زیر یا شد زیر لا ݙتی ونڄے تاں وت او اسم آلہ دی بݨ ویندن جیویں جو چھکݨ کنوں چھکݨ، گھنجݨ کنوں گھنجݨ، چوکݨ کنوں چوکݨ، چھلݨ کنوں چھلݨ تے کترݨ کنوں کترݨ وغیرہ۔

ix۔ اکثر سرائیکی مصادر دی عام سادہ صورت یعنی مصادر معروف تے انہیں دے ہر متعدی یا متعدی المتعدی کنوں مصادر مجہول بݨائے ونڄ سکدن جیویں جو

مصدر معروف	مجہولی صورت	متعدی صورت	متعدی المتعدی صورت	متعدی مجہولی صورت
آکھݨ	اکھیجݨ	اکھاوݨ	اکھواوݨ	اکھویجݨ
دھاوݨ	دھتویجݨ	دھتواوݨ	دھتواوݨ	دھتولیجݨ
پڑھݨ	پڑھیجݨ	پڑھاوݨ	پڑھواوݨ	پڑھویجݨ

x۔ اجھیں سرائیکی مصادر معروف جنہیں دا مصدری مادہ (فعل امر) ترائے حرفی ہووے تاں وت انہیں مصدری مادے دے وچکاری حرف تہجی کنوں پہلوں آوݨ آلے حرف تہجی دے تلے ہمیشاں زیر تے اُتے شد ہوندی ہے۔ جیویں جو اچھلݨ کنوں اچھل، اہلݨ کنوں اہل، بھجھرݨ کنوں بھجھر، دکھڑݨ کنوں دکھڑ، ہولݨ کنوں ہول وغیرہ وغیرہ۔ جے کر انہیں ترائے حرفی مصدری مادے (فعل امر) دا وچکارا حرف تہجی حرف علت (ا، و، ی وچوں کوئی ہک) ہووے یا کہیں مصدر دا مصدری مادہ (فعل امر) ترائے حرفی نہ ہووے تاں وت اوندے اُتے اے قانون لاگو نہیں تھیندا۔ جیویں جو مصادر ݙیکھݨ، سوچݨ، مارݨ، پیوݨ، کھیݙݨ، روکݨ ہر چاروݨ تے اگھاݨ دے ترتیب وار مصدری مادے (فعل امر) ݙیکھ، سوچ، مار، پی، کھیݙ،

روک، پرچا تے اکھاں وغیرہ۔

ix۔ جیویں سرائیکی مصادر دی عام سادہ صورت (مصادر معروف) تے مجہولی صورت وچ معنیاں دے لحاظ نال کئی فرق کائنی اینویں مصادر دی ایہہ عام سادہ صورت (معروفی صورت) کوں مجہولی صورت بݨا گھدا ویندے۔ جیویں جو اُبلݨ تے ابلیجݨ، ابھرݨ تے ابھریجݨ، آبھرݨ تے ابھریجݨ، آٹھرݨ تے اٹھریجݨ، آکڑݨ تے اکڑیجݨ، اٹھݨ تے اُٹھیجݨ تے اُتھلݨ تے اتھلیجݨ دے معنیاں وچ کئی فرق کائنی۔ ایہہ کیجے اُبلݨ، ابھرݨ، آبھرݨ، آٹھرݨ، آکڑݨ، اٹھݨ تے اتھلݨ معروف صورت دی ہے تے مجہول صورت دی۔

6۔ **سرائیکی مصادر دیاں حالتاں:**

سرائیکی مصادر دیاں ڈو حالتاں ہن۔ (۱) معروفی حالت (۲) مجہولی حالت

الف: معروفی حالت:۔ انہیں مصادر جنہیں کوں جے کرہیں دی فعلی صورت دے طور تے جملے وچ استعمال کیتا ویندے تاں وت اُوندا فاعل یا فاعل تے مفعول ڈوہیں معلوم ہوون تے او جملہ پورا پورا مطلب بیان کریندے یعنی اُوں جملے دی وضاحت کیتے کئی سوال نہ اٹھایا ونج سگے معروف مصادر آکھیندن۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

۱۔ گھوڑا بھجدا پئے ۲۔ احمد روٹی کھاندا پئے ۳۔ بال روندا ودے ۴۔ بال اُوں کھیر پیندا پئے ۵۔ چڑی اُڈدی ودے

اُتے ڈتے گئے جملیں وچ بھجݨ، کھاوݨ، رووݨ، پیوݨ تے جیہڑے مصادر دے مصدری مادیں کوں مختلف افعال دا کرائیں ورتیا ویندے۔ اے جملے آپݨاں مطلب پورا پورا واضح کریندن تے انہیں دی وضاحت کیتے کئی سوال وی پیدا نہیں تھیندا۔ لہذا اُتے بیان کیتے گئے مصادر معروف مصادر آکھیندن۔

ب: مجہولی حالت:۔ انہیں مصادر جنہیں کوں جے کرہیں دی فعلی صورت دے طور تے جملے وچ استعمال کیتا ویندے تاں وت اُوندے فاعل دا پتہ نہ لگے ڈوجھے لفظیں وچ او جملہ آپݨاں پورا پورا مطلب بیان نہ کرے یعنی اوندی وضاحت کیتے سوال اٹھاوݨ دی ضرورت محسوس تھیوے مجہول مصادر آکھیندن۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

۱۔ گھوڑا بھجیندا پئے ۲۔ روٹی کھویندی پئی ہے ۳۔ کھیر پیویندا پئے ۴۔ پاݨی ونڈیجے ۵۔ زردہ پکیج ونجی ہے۔

اُتے ڈتے گئے جملیں دے ترتیب وار مفعول گھوڑا، روٹی، کھیر، پاݨی تے زردہ تاں معلوم ہن پر انہیں دے فاعل نامعلوم ہن۔ ایہہ کارݨ انہیں جملیں وچ کتھی وی کئی کا مطلب دی پوری وضاحت نہیں تھیندی۔ کیوں جو ہر جملے دی وضاحت کیتے اے سوال اٹھایا ونج سگدے جو گھوڑا کیں بھجائے، روٹی کئیں کھادی ہے، کھیر کیں پیتے، پاݨی کیں ونڈے تے زردہ کیں پکی ہے۔ جے تئیں انہیں سوالیں دا جواب نہ ملسی اتے تئیں اے جملے ادھورے ہوسن۔ تاں ایں اے نتارا تھیا جو اُتے ڈتے گئے جملیں وچ ورتے ونجݨ آلے مصادر بھجیجݨ، کھویجݨ، پیویجݨ، ونڈیجݨ تے پکیجݨ مجہول مصادر ہن۔

ج: مصادر مجہول بݨاوݨ دے قاعدے:

ا۔ مصادر معروف کنوں مصادر مجہول بݨاوݨ دا قاعدہ کجھ ایں ہے۔ مصادر معروف دی مصدری علامت "ݨ" کوں حذف کرݨ

دے بعد جو باقی بچے اوندے اگوں "یجݨ" یا "یوݨ" ہوندے ہیں تاں مصادر مجہول بݨ ویندے ہن ایہ سکدن اے بعد وچ ڈکھالا ڳیا ہے ، ونج ایہ ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو مصادر معروف دی مصدری علامت ہٹاوݨ دے بعد باقی بچے ہوئے لفظ دے اخیری حرف کوں کڈھݨ کنوں پہلے جے کرکوئی حرف علت آ ونڄے (اووی وچوں گھٹ کر) تاں اوکوں حذف کر ڈیندے ہیں۔ مثال دے طور تے مصدر کرݨ کوں کریجݨ یا کریوݨ ، مصدر کھاوݨ کوں کھویجݨ یا کھویوݨ ، مصدر پیوݨ کوں پیجݨ یا پیوݨ ، مصدر رووݨ کوں رویجݨ یا رویوݨ تے مصدر ڈیکھݨ کوں ڈکھیجݨ یا ڈکھیوݨ وغیرہ وغیرہ۔

ii۔ مصادر متعدی المتعدی دی مصدری علامت "اوݨ" حذف کر ڈیوݨ دے بعد جو کجھ باقی بچے اوندے اگوں "یجݨ" یا "یوݨ" وادھارا کر ڈیوݨ تاں مصادر مجہول بݨ ویندے ہن سکدن مثال دے طور تے اے مصادر ڈیکھو۔

مصدر معروف	مصدر متعدی	مصدر مجہول	مصدر متعدی المتعدی	مصدر مجہول
کرݨ	کراوݨ	کریجݨ / کریوݨ	کرواوݨ	کرویجݨ / کرویوݨ
آکھݨ	اکھاوݨ	اکھیجݨ / اکھیوݨ	اکھواوݨ	اکھویجݨ / اکھویوݨ
دھاوݨ	دھواوݨ	دھویجݨ / دھویوݨ	دھولاوݨ	دھولیجݨ / دھولیوݨ
پڑھݨ	پڑھاوݨ	پڑھیجݨ / پڑھیوݨ	پڑھواوݨ	پڑھویجݨ / پڑھویوݨ

7۔ مصدر دیاں قسماں بݨت دے لحاظ نال: (۱) مصدر اصلی یا غیر وضعی (۲) مصدر جعلی یا وضعی

الف: مصدر اصلی یا غیر وضعی:

۱۔ او مصدر جو اپݨے اصل معنیاں کیتے بݨایا ویندے۔ اصلی یا غیر وضعی مصدر اکھیندے (سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 51)

۲۔ او مصدر جو خاص مصدری معنیاں کیتے وضع کیتا ویندے اصلی یا غیر وضعی مصدر اکھیندے۔

(بنیادی اردو قواعد از ڈاکٹر کمال عباس بلوچ 36)

خالص سرائیکی لہجے دے کجھ مصادر جیہڑے جو اصلی یا غیر وضعی مصادر دے دائرے وچ آمدن اے ہن۔

اٹیرݨ	اُسرݨ	اَلرݨ	پاکݨ	پُڑکݨ	پَڑکݨ
پُڑکݨ	ٻکݨ	پُھلکݨ	پوکݨ	اٹیرݨ	ٻھمرݨ
پاڑݨ	جَرڑݨ	تَتکݨ	تُرڑکݨ	ٹھٹھکݨ	جھورݨ
جھنبھݨ	تھترݨ	جھتروݨ	پھجوݨ	جھرکݨ	ڈکھݨ
ݙکھݨ	زِیچݨ	ترچݨ	تُرکݨ	تَرکݨ	ٻیکݨ
ٹِنکݨ	کوکݨ	غڑکݨ	غڑکݨ	ٻرکݨ	ٻھوکݨ
لکݨ	لکݨ	لیھݨ	لسکݨ	لسکݨ	لیٹݨ

ٹیکݨ	منکسݨ	ٹھگرݨ	بھچھݨ	میلݨ	تولݨ
ٹوکݨ	وٹݨ	وسݨ	وسݨ	وسݨ	وٹݨ
ولݨ	وناوݨ	وٹݨ	ہنڈھݨ	ہلݨ	ہلݨ
ہکلݨ	وھکݨ	ہرکݨ	ہوکݨ	ہلکݨ	ہیکݨ

اے ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو خالص سرائیکی لہجے دے مصادر دی تعداد ہزاریں تئیں پُچ ویندی ہے۔ اتھاں مثال دے طور تے کجھ ہک مصادر پیش کیتے ڳئے ہن۔ کیوں جو اینہ کتاب دے محدود صفحات دے پیش نظر مصادر دا تفصیلی اندراج ممکن کائنی۔

ب: مصدر جعلی یا وضعی:

i۔ انجھیاں مصدر جیڑھا جو ٻئی زباناں دے مصادر کوں وضع کیتا ونجے یا ٻئی زباناں دے اسماء نال مصدری علامت ڳنڈھ کرائیں بݨایا ونجے جعلی یا وضعی مصدر اکھیندے۔ (اردو کمپوزیشن از اقلام جیلانی مخدوم 22)

ii۔ او مصادر جیڑھے جو ٻئی زباناں دے مصادر، اسمائے جامد یا اسمائے حاصل مصدر تے مصدری علامت زیادہ کر کے وضع کیتے ویندن۔ (بنیادی اردو قواعد از ڈاکٹر شکیل احمد پتافی 36)

iii۔ او مصدر جیڑھا اپݨی اصلی شکل وچ نہ ہووے بلکہ کہیں اسم یا فعل دے نال رلا تے بݨایا ونجے جعلی یا وضعی مصدر اکھیندے۔

(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از نذیر احمد بزمی 52)

ج: جعلی یا وضعی مصادر بݨاوݨ دے قاعدے:

1۔ عربی تے فارسی ماخذ دے مصادر

عربی یا فارسی لفظ	اردو مصدر	سرائیکی جعلی مصدر	عربی یا فارسی لفظ	اردو مصدر	سرائیکی جعلی مصدر
آزار	تکلیف دینا	آزارݨ	آزمائش	آزمانا	آزماوݨ
بدل	بدلنا	بدلݨ	بخشش	بخشنا	بخشݨ
خرید	خریدنا	خریدݨ	داغ	داغنا	داغݨ
دفن	دفنانا	دفناوݨ	شرم	شرمانا	شرماوݨ
فرمائش	فرمانا	فرماوݨ	قبول	قبولنا	قبولݨ
کفن	کفنانا	کفناوݨ	دفن	دفنانا	دفناوݨ
گرم	گرمانا	گرماوݨ	مستی	مست ہونا	مستیݨ

2۔ ہندی اسماء تے صفات کنوں بݨائے ڳئے مصادر

ہندی اسم	مصدر	ہندی اسم	مصدر	ہندی اسم	مصدر

ٹھر	ٹھرانوݨ	چکر	چکرانوݨ	میاؤں	میاؤکݨ
سڑ	سوڑݨ	گھڑ	گھڑݨ	سیدھ	سیدھݨ
چھانگ	چھانگݨ	تندر	تندرانوݨ	ٹیں ٹیں	ٹیکݨ

3۔ بعض فارسی مصادر کوں بݨائے گئے مصادر

فارسی مصدر	سرائیکی مصدر	فارسی مصدر	سرائیکی مصدر	فارسی مصدر	سرائیکی مصدر
لرزیدن	لرزݨ	نواختن	نوازݨ	فرمودن	فرمانوݨ
کشیدن	کشݨ	آزمودن	ازمانوݨ	غریدن	غریݨ
آمدن	آوݨ	کردن	کرݨ	مُردن	مرݨ
تراشیدن	تراشݨ	دمیدن	دمݨ	ستیدن	ستݨ

4۔ اردو مصادر کوں بݨائے گئے مصادر

اردو مصدر	سرائیکی مصدر	اردو مصدر	سرائیکی مصدر	اردو مصدر	سرائیکی مصدر
لپٹانا	لپٹاوݨ	ٹھکرانا	ٹھکراوݨ	بھیجنا	بھیجݨ
بھڑکانا	بھڑکاوݨ	پالنا	پالݨ	پوچھنا	پچھݨ
پیٹنا	پٹݨ	پرکھنا	پرکھݨ	ٹھکرانا	ٹھکراوݨ
بھٹکنا	بھٹکݨ	بھرنا	بھرݨ	گھسنا	گھسݨ

و: مصادر مرکب بݨاوݨ دے قاعدے:

مصادر مرکب بݨت دے لحاظ نال جعلی یا وضعی مصادر کلہیے ویندن جنہیں دے بݨاوݨ دے قاعدے کجھ ایں ہن۔

i۔ بعض مصادر کوں پہلوں عربی یا فارسی دے اسماء یا صفات بطور سابقہ لگ تے کرائیں مصادر مرکب بݨائے ویندن جیویں جو باز آوݨ، دل ڈیوݨ، پیش پووݨ، جمع کرݨ، علاج کرݨ، یقین کرݨ، شروع تھیوݨ، شروع کرݨ، ختم تھیوݨ، ختم کرݨ وغیرہ

ii۔ بعض مصادر کوں پہلوں ہندی اسماء یا صفات بطور سابقہ فعل لگ تے کرائیں مصادر مرکب بݨائے ویندن جیویں جو اُدھار ڈیوݨ، اُدھار کھانوݨ، رکھوالی کرݨ، رکھوالا تھیوݨ، بنا رکھݨ، بنا ڈ رکھݨ، راہ بھالݨ، راہ ڈیوݨ، راہ رکھݨ، راہ سوجھݨ، وات نہارݨ، وات وڄݨ، وات رکھݨ، وات پووݨ، کاں پچ اڑاݨ وغیرہ وغیرہ۔

iii۔ بعض مصادر کوں پہلوں انگریزی اسماء یا صفات بطور سابقہ لگ تے ڈیوݨ نال مصادر مرکب بݨائے ونڄ سگدن۔ جیویں جو ہیک مارݨ، نوٹ رکھݨ، ربڑ پھوڑݨ، ربڑ مارݨ، ربڑ سٹݨ، پاس تھیوݨ، پاس کرݨ، فیل تھیوݨ، فیل کرݨ، وغیرہ

iv۔ کجھ سرائیکی اسماء یا صفات کہیں مصدر کوں پہلوں بطور سابقہ لگ تے ڈیوݨ نال مصادر مرکب بݨائے ونڄ سگدن۔ جیویں جو

کوڑ مارݨ، کوڑ ریڑھݨ، کوڑ چھوڑݨ، کوڑ پڑھݨ، اکھ مارݨ، اکھ رکھݨ، اکھ چا توڑݨ، اکھ ݙیکھݨ، اکھ پھیرݨ، اکھ کڈھݨ، اکھ لوݨ، اکھ آوݨ، ہتھ پڑھݨ، ہتھ ݙکھاوݨ، ہتھ چکھݨ، ہتھ رکھݨ، ہتھ جوڑݨ، ہتھ پیوݨ، ہتھ چھکݨ، ہجول بولݨ، پڳاھ کڈھݨ، پڳاھ کرݨ، پڳاھ مارݨ، پڳاھ سٹݨ وغیرہ وغیرہ۔

v۔ بعض مصادر کوں پہلوں کہیں ٻئے مصدر کوں ونڄا یا کہیں فعل امر کنوں ݙیوݨ نال مصادر مرکب بݨائے ونڄ سڳدن جیویں جو لکھ ݙیوݨ، پڑھ گھنݨ، جوڑ کڈھݨ، مرو ونڄݨ، مار ݙیوݨ، مار گھنݨ، مار پوݨ، ہس چھوڑݨ، کپ گھنݨ، چھوڑ ونڄݨ، پھوڑ ݙیوݨ وغیرہ

vi۔ کہیں سرائیکی مصدر کوں پہلوں اوہی سرائیکی مصدر دا فعل امر کنوں ݙیوݨ نال مصدر مرکب بݨایا ونڄ سڳدے جیویں جو بھال بھالݨ، جھڑ جھڑݨ، مار مارݨ، بھوگ بھوگݨ، ٹٹ ٹٹݨ، بہوٹ ہٹݨ، سوچ سوچݨ، پھیر پھیرݨ، کھیڑ کھیڑݨ، سڄ سڄݨ وغیرہ

vii۔ ݙو مصادر کوں ہک ٻئے دے اڳوں پچھوں رکھݨ نال مصادر مرکب بݨائے ونڄ سڳدن جیویں جو ڈرݨ بھڄݨ، رسݨ ٻچݨ، ݙیکھݨ بھالݨ، رجݨ پیوݨ، لکھݨ پڑھݨ، رووݨ پٹݨ، رووݨ دھووݨ، ہسݨ کھیݙݨ، چیرݨ پاڑݨ، جڄھݨ چھپݨ، مارݨ کٹݨ، کھاوݨ پیوݨ، اڄݨ ڈھرکݨ وغیرہ وغیرہ۔

ر: مصادر محدود:

مصادر محدود ݙو قسمیں ہن: (۱) لازم مصادر محدود (۲) متعدی مصادر محدود

i۔ لازم مصادر محدود:

اوہ لازم مصادر جنہیں کوں متعدی مصادر نہ بݨائے ونڄ سڳن۔ لازم مصادر محدود اکھیندن جیویں جو آوݨ، ونڄݨ، گھبراوݨ، ہووݨ، تھیوݨ، لڑکھڑاوݨ وغیرہ وغیرہ

ii۔ متعدی مصادر محدود:

اوہ متعدی مصادر جنہیں کوں لازم مصادر نہ بݨائے ونڄ سڳن متعدی مصادر محدود اکھیندن۔ جیویں جو چا توݨ، رچا توݨ، سمجھاوݨ، اتراوݨ، رکھاوݨ، وغیرہ وغیرہ۔

8۔ معنیاں دے لحاظ نال مصدر دیاں قسماں: (۱) مصدر لازم (۲) مصدر متعدی

الف: مصدر لازم:

i۔ اوہ مصدر جیندے کنوں بݨن آلے افعال کیتے صرف فاعل دی لوڑ ہووے مصدر لازم اکھیندے۔

(اردو گرامر از غلام جیلانی مخدوم ص 23)(ترجمہ)

ii۔ اوہ مصدر جیندے کنوں بݨن آلے افعال وچ کم دا کرݨ ایں پاتا ونڄے جو اوندا اثر کم دے کرݨ آلے فاعل تئیں محدود رہوے۔ مصدر لازم اکھیندے۔ (قواعد اردو از مولوی عبدالحق ص 110)(ترجمہ)

iii۔ اوہ مصادر جنہیں کنوں بݨن آلے افعال اوہ ہوندن جنہیں کنوں کہیں کم دا کرݨ ہووݨ یا تھیوݨ ظاہر تھیندے اتے ایندا اثر صرف کم کرݨ آلے تئیں محدود ہوندے۔ یعنی اوکوں مفعول دی لوڑ نہیں پوندی، اوہ نہیں مصادر کوں لازم مصادر

آکھیا ویندے۔ (سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 104)

۶۔ او جیہا مصدر کوں مصدر لازم سڈیا ویندے جیں کنوں بݨے ہوئے افعال کوں چھڑے فاعل دی لوڑھ ہووے تے مفعول دی لوڑھ نہ ہووے۔ (سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھایہ 84)

۷۔ انھیں مصادر جنھیں کنوں بݨن آلے افعال او ہو کم یا حالت ݙکھاون جنھیں دا تعلق صرف فاعل نال ہووے مصدر لازم آکھیندن۔ لازم دا معنی چنبڑا ہویا، جڑیا ہویا، ایندا مطلب اے تھیندے جو انھیاں مصدر جنھیں کنوں بݨن آلے افعال کوں مفعول دی لوڑھ نہیں تھیندی بلکہ او ہمیشاں آپݨے فاعل نال لڳے ہوئے یا جڑے ہوئے ہوندن۔
(سندھی ویاکرن از شمس العلماء مرزا قلیچ بیگ 32)(ترجمہ)

مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو

۱۔ گھوڑا بھڄ اڳے ۲۔ بال روندا پئے
۳۔ کاں اݙ ڳئے ۴۔ اسلم سم ڳیا ہوسی
۵۔ پاݨی وہندا ودے

اُتے ݙتے ڳئے جملیں وچ ݙتے ڳئے مصادر بھڄݨ، روون، اݙݨ، سمݨ تے وہݨ ہن۔ انھیں مصادر کنوں بݨے ہوئے افعال بھڄ اڳے، روندا پئے، اݙ ڳئے، سم ڳیا ہوسی تے وہندا ودے کن پہلوں آوݨ آلے ترتیب وار اسم گھوڑا، بال، کاں، اسلم تے پاݨی بطور فاعل استعمال تھین صرف فاعل ہووݨ نال جملیں دا مطلب پوری طرحاں واضح تھی ویندے تے مطلب سمجھݨ دی خاطر کہیں مزید سوال دی ضرورت پیش نہیں آندی۔ ݙوجھے لفظیں وچ انھیں جملیں دا مطلب واضح کرݨ سانگے کہیں مفعول دی لوڑھ نہیں پوندی ایں سانگے مصادر بھڄݨ، روون، اݙݨ، سمݨ تے وہݨ لازم مصادر کہلیندن۔

ب: مصدر متعدی:

۱۔ انھیں مصدر جنھیں کنوں بݨن آلے افعال کوں مفعول دی لوڑھ ہووے (مفعول یعنی جیندے اُتے کم دا اثر تھیوے) اوکوں مصدر متعدی آکھیا ویندے۔ (سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 104)

۲۔ او مصدر جیں کنوں بݨے ہوئے فعل کوں فاعل تے مفعول ݙوہاں دی لوڑھ ہووے تے فاعل تے مفعول وچوں کہیں ہک دے بغیر مطلب پورا نہ تھیوے۔ متعدی مصدر آکھیندے۔ (سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھایہ 85)

۳۔ مصدر متعدی او مصدر ہے جیں کنوں بݨن آلے فعل دا اثر فاعل کنوں گذر کرائیں مفعول تئیں پہنچے۔ (مفعول یعنی جیں اُتے فعل واقع تھیوے)۔ (قواعد اردو از مولوی عبدالحق 119)(ترجمہ)

۴۔ او مصدر جیں کنوں بݨن آلے فعل کیتے مفعول دی وی لوڑھ ہووے مصدر متعدی آکھیندے۔
(اردو کیچ اینڈ کمپوزیشن از اسلام جیلانی صفحہ 23)(ترجمہ)

۵۔ انھیاں مصدر جنھیں کنوں بݨن آلا فعل انھیاں کم کوں ݙکھاوے جو اوکرے تاں فاعل پر اوندا اثر کہیں ٻئے تئیں پہنچے۔ اوکوں مصدر

متعدی آکھیا ویندے۔ متعدی دا مطلب ہے ہتے تئیں لنگھ ونجن آلا۔ یعنی او ہو جیہا جو فاعل کوں لنگھ کرائیں کہیں ہئے تے وی اثر انداز تھیوے۔ (سرائیکی ویاکرن از ڈاکٹر مہر عبدالحق صفحہ 33) (ترجمہ)

مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

۱۔ ہر مان روٹی کھاندا پئے ۲۔ بال تختی لکھدا پئے

۳۔ بچاں کھاڈو ونجی کھڑی ہو ۴۔ تھوری روٹیاں پکا چھوڑ ݙیون

۵۔ تیں کھیر پی گھدے؟

اتے پیش کیتے گئے جملیں وچ ہر ہک تے گئے مصادر کھاوݨ، لکھݨ، ونجاوݨ، پکاوݨ تے پیوݨ کوں ٻلے ہوئے افعال کھاندا پئے، لکھدا پئے، ونجی کھڑی ہو، پکا چھوڑ ݙیون تے پی گھدے کوں فاعل ہر مان، بال، بچاں، تھوری تے تیں دے علاوہ مفعول روٹی، تختی، کھاڈو، روٹیاں تے کھیر دی وی لوڑ پئی ہے۔ اے جملے مفعول توں بغیر آپݨاں مطلب واضح نہیں کریندے۔ جے کر انہیں نال فاعل کوں علاوہ مفعول نہ ہوندے ونجن تاں وت جملہ ادھوری رہ ویندی ہے۔ لہٰذا مصدر کھاوݨ، لکھݨ، ونجاوݨ، پکاوݨ تے پیوݨ جنہیں کوں اتے تے گئے جملیں کیتے فعل واضح کیتے، کوں متعدی مصادر آکھے ویندن۔

ج: لازم تے متعدی مصادر دی سنجاݨ دا گر: ہر تے گئے کہیں وی مصدر دی سنجاݨ سانگے سب توں پہلے اوں مصدر کوں فعل ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب بنایا ونجے۔ جے کر صیغہ واحد غائب ہووے وچ فعل کوں فاعل ضمیر "او" دی لوڑ ہووے تاں او مصدر لازم ہوسی تے جے کر اوکوں فاعل ضمیر "اوں" دی لوڑ ہووے تاں وت او مصدر متعدی ہوسیا وسی۔ مثال دے طور تے ونجݨ مصدر کوں فعل ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب "او ونجیا" تے لکھݨ مصدر کوں اے صیغہ "اوں لکھیا" بݨدے۔ لہٰذا مصدر ونجݨ لازم ہے تے مصدر لکھݨ متعدی۔

د: بݨت دے لحاظ نال مصادر متعدی دیاں قسماں: (۱) متعدی الاصل مصادر یا مصادر متعدی معروف (۲) مصادر متعدی بالواسطہ (۳) مصادر متعدی المتعدی (۴) مصادر متعدی المتعدی بالواسطہ۔

i۔ مصادر متعدی الاصل یا مصادر متعدی معروف: انہیں مصادر کوں آکھیندے جو بنیادی طور تے متعدی وضع کیتے گئے ہوون۔ مصادر متعدی الاصل یا مصادر متعدی ہوں آکھیندن۔ مثال دے طور تے لکھݨ، پڑھݨ، کھاوݨ، پیوݨ وغیرہ وغیرہ۔

ii۔ مصدر متعدی بالواسطہ: انہیں متعدی مصادر کوں آکھیندے جو کہیں قاعدے قانون دے مطابق لازم مصادر کوں بݨائے گئے ہوون۔ مصادر متعدی بالواسطہ آکھیندن۔ مثال دے طور تے ونجݨ کوں بھجاوݨ، ہڑݨ کوں ہڑاوݨ، رووݨ کوں رواوݨ، جلݨ کوں جلاوݨ، ہرݨ کوں ہراوݨ تے ریڑھݨ کوں ریڑھاوݨ وغیرہ وغیرہ۔

iii۔ مصادر متعدی المتعدی: انہیں متعدی مصادر کوں آکھیندے جو متعدی الاصل مصادر کوں بݨائے گئے ہوون۔ مصادر متعدی المتعدی آکھیندن۔ مثال دے طور تے لکھݨ کوں لکھواوݨ، پڑھݨ کوں پڑھواوݨ، پیوݨ کوں پواوݨ تے کھاوݨ کوں کھواوݨ وغیرہ۔

iv۔ مصادر متعدی المتعدی بالواسطہ: انہیں متعدی المتعدی مصادر کوں آکھیندے جو مصادر متعدی بالواسطہ (جیویں جو قاعدہ

تیرہ اوچ بیان کیتا ڳئے) واضح کیتے ڳئے ہوون مصادر متعدی المتعدی بالواسطہ اکھیندن مثال دے طور تے اے مصادر ݙیکھو۔

مصادر لازم	مصادر متعدی بالواسطہ	مصادر متعدی المتعدی بالواسطہ	مصادر لازم	مصادر متعدی بالواسطہ	مصادر متعدی المتعدی بالواسطہ
ٻجھݨ	ٻجھاوݨ	ٻجھواوݨ	کرݨ	کراوݨ	کرواوݨ
آکھݨ	اکھاوݨ	اکھواوݨ	دھاوݨ	دھواوݨ	دھلواوݨ
پڑھݨ	پڑھاوݨ	پڑھواوݨ	لکھݨ	لکھاوݨ	لکھواوݨ

ز: **مفعول دے لحاظ نال مصادر متعدی دیاں قسماں:** (۱) متعدی بہ یک مفعول (۲) متعدی بہ دو مفعول (ݙو مفعول چاوݨ آلا متعدی مصادر) (۳) متعدی بہ سہ مفعول (ترائے مفعول چاوݨ آلا متعدی مصدر)۔

ا۔ **متعدی بہ یک مفعول:** (ہک مفعول چاوݨ آلا متعدی مصدر) انھیں مصادر جنھیں کنوں ٻݨݨ آلے افعال کوں فقط ہک مفعول دی لوڑھ ہووے متعدی بہ یک مفعول یا ہک مفعول چاوݨ آلے مصادر اکھیندن۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔

۱۔ مچھو ہر بلی کوں مارے

۲۔ بال سارا کھیر پی ڳئے

۳۔ بچاں گھاہ ستاڑی کھڑی ہے

۴۔ وچھا ماکوں لبھندا ودے

۵۔ سلوانی متی کھیر کیندی آ ٹھی ہے

اُتے ݙتے ڳئے جملیں وچ بلی، سارا کھیر، گھاہ، ما تے متی بطور مفعول ورتیجے ڳن جیڑھاں جو انھیں جملیں وچ مصادر متعدی مارݨ، پیوݨ، ستاڑݨ، لبھݨ تے کھیر کݨ کنوں ٻݨݨ آلے افعال مارے، پی ڳئے، ستاڑی کھڑی ہے، لبھندا ودے تے کھیر کیندی آ ٹھی ہے کوں فاعل کنوں علاوہ فقط ہک مفعول دی لوڑھ پئی ہے تے وت جملے دا مطلب سمجھ وچ آ ڳئے۔ لہٰذا مصادر مارݨ، پیوݨ، ستاڑݨ، لبھݨ تے کھیر کݨ مصادر متعدی بہ یک مفعول اکھیسن۔ عام طور تے مصادر متعدی الاصل ای مصادر متعدی بہ یک مفعول ہوندن۔

اا۔ **متعدی بہ دو مفعول:** (ݙو مفعول چاوݨ آلے مصادر متعدی) انھیں مصادر متعدی جنھیں کنوں ٻݨݨ آلے افعال کوں فاعل کنوں علاوہ ݙو مفعولیں دی لوڑھ ہووے متعدی بہ دو مفعول یا ݙو مفعولیں کوں چاوݨ آلے مصادر متعدی اکھیندن مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔ ۱۔ اصغر امجد کوں کتاب ݙتی ہے۔ ۲۔ اسلم آپݨاں سب کجھ ونجا ٻیٹھے۔

اُتے ݙتے ڳئے پہلے جملے وچ فاعل اصغر کنوں علاوہ امجد تے کتاب ݙو مفعول ورتے ڳن۔ ایویں ای ݙوجھے جملے وچ وی فاعل اسلم کنوں علاوہ آپݨاں تے سب کجھ ݙو مفعول استعمال کیتے ڳن۔ انھیں جملیں وچ متعدی مصادر ݙیوݨ تے ونجاوݨ کنوں ٻݨݨ آلے افعال ݙتی ہے تے ونجا ٻیٹھے کوں فاعل کنوں علاوہ ݙو ݙو مفعولیں دی لوڑھ پئی ہے تاں وچ کے مطلب واضح تھئے کیوں جو انھیں دا ہک مفعول نال کم نھیں ٹُرسدا۔ لہٰذا ݙیوݨ تے ونجاوݨ جھئیں مصادر متعدی کوں مصادر متعدی بہ ݙو مفعول آکھیا ویندے۔ عام طور تے مصادر متعدی بالواسطہ ای مصادر متعدی بہ ݙو مفعول ہوندن۔

ااا۔ **مصادر متعدی بہ سہ مفعول:** (ترائے مفعول چاوݨ آلے متعدی مصادر) انھیں مصادر جنھیں کنوں ٻݨݨ آلے افعال کوں فاعل

کن علاوہ ترائے مفعولیں دی لوڑ ہوندی ہووے مصادر متعدی بہ سہ مفعول یا ترائے مفعولیں کوں چاہوݨ آلے مصادر اکھیندن۔ مثال دے طور تے اے جملہ ݙیکھو۔ زید اصغر کوں امجد کوں خط لکھوائے۔

اُتے ݙتے ڳئے جملے وچ ورتیا ڳیا مصدر متعدی لکھواوݨ انجھاں مصدر ہے جیں کن بݨݨ آلے فعل کوں فاعل کن علاوہ کم از کم ترائے مفعولیں دی لوڑ پئی ہوندی ہے۔ جملے وچ فاعل زید کن علاوہ ترائے مفعول اصغر، امجد تے خط استعمال تھین۔ جے کر انہیں ترائے مفعولیں وچوں کئی ہک مفعول وی حذف کر ݙتا ونڄے تاں وت جملہ پوری سمجھ نئیں آندی۔ لہٰذا لکھواوݨ مصدر متعدی بہ سہ مفعول اکھیسیں۔ عام طور تے متعدی المتعدی مصادر ای متعدی بہ سہ مفعول ڳݨیجے ویندن۔

9۔ **لازم مصادر کن متعدی مصادر بݨاوݨ دے قاعدے:**

i۔ انجھیں لازم مصادر جنہیں دی مصدری علامت "ݨ" کن پہلوں حروف علت (ا، و، ی) وچوں کئی حرف علت نہ ہووے تاں وت اُوں مصدر دے مصدری مادے دے بعد "اوݨ" ہکٹھا ݙیوݨ نال مصدر متعدی بݨ ویندے۔ جیویں جو ڈرن کن ڈرکاوݨ، اُٹھݨ کن اُٹھاوݨ، مرݨ کن مراوݨ، بچݨ کن بچاوݨ وغیرہ وغیرہ۔

ii۔ انجھیں ترائے حرفی لازم مصادر جنہیں دی مصدری علامت "ݨ" کن پہلوں "ل" ہووے۔ تے انہیں دے پہلے حرف دے اُتے زبر ہووے تاں وت انہیں مصادر دی "ل" کن پہلوں "الف" داخل کر ݙیوݨ نال او مصادر متعدی بݨ ویندن جیویں جو ہلݨ کن ہالݨ، ڈلݨ کن ڈالݨ، ڈھلݨ کن ڈھالݨ، ڳلݨ کن ڳالݨ وغیرہ وغیرہ۔

iii۔ انجھیں چار حرفی لازم مصادر جنہیں دا ݙوجھا حرف حروف علت (ا، و، ی) وچوں کئی ہک حرف علت ہووے تاں وت اُوں حرف علت کوں حذف کر کے مصدری علامت "ݨ" کن پہلوں "واوݨ" ہکٹھا ݙیوݨ نال مصدر متعدی بݨایا ونڄ سڳدے جیویں جو بولݨ کن بلواوݨ، بھوڳݨ کن بھڳواوݨ، روکݨ کن رکواوݨ، جیوݨ کن جواوݨ، چاوݨ کن چواوݨ، ہارݨ کن ہراوݨ تے کھیݙݨ کن کھݙاوݨ وغیرہ وغیرہ۔

iv۔ انجھیں چار حرفی لازم مصادر جنہیں دا ݙوجھا حرف کئی حرف علت نہ ہووے تاں وت انہیں دے ݙوجھے حرف دے بعد "الف" داخل کر ݙیوݨ نال متعدی مصادر بݨائے ونڄ سڳدن جیویں جو اسرݨ کن آسارݨ، ابھرݨ کن ابھارݨ، اُٹھلݨ کن اُٹھالݨ، اچھلݨ کن اچھالݨ، اکھڑݨ کن اکھاڑݨ، بکھرݨ کن بکھارݨ وغیرہ وغیرہ۔

v۔ انجھیں ترائے حرفی لازم مصادر جنہیں دے پہلے حرف دے تلوں زیر آوے تاں وت انہیں کوں متعدی بݨاوݨ سانگے انہیں دے پہلے حرف دے بعد حرف علت "ی" داخل کر ݙیندن۔ جیویں جو ملݨ کن میلݨ، ولݨ کن ویلݨ، چھلݨ کن چھیلݨ، پھرݨ کن پھیرݨ، ڳھلݨ کن ڳھیلݨ وغیرہ وغیرہ۔

vi۔ بعض اوقات مصادر لازم دے ݙوجھے حرف دے بعد "الف" داخل کر کے وی مصادر متعدی بݨائے ونڄ سڳدن جیویں جو اچھلݨ کن اچھالݨ، پھسݨ کن پھساوݨ، ہسݨ کن ہساوݨ، سوݨ کن سواوݨ، ہسݨ کن ہساوݨ وغیرہ وغیرہ۔

vii۔ انجھاں ترائے حرفی مصدر لازم جیندے پہلے حرف تے پیش ہووے تے اوندا ݙوجھا حرف "ل" ہووے۔ تاں وت

اوندے پہلے حرف دے بعد "و" دا ودھارا کر کے متعدی مصدر بنایا ونج سگدے۔ جیویں جُھلن کن جُھولن، ڈُلن کن ڈولن، رُلن کن رولن، چلن کن چولن، کھلن کن کھولن وغیرہ وغیرہ۔ انہیں مصادر کوں مجہولی معنیاں اچ استعمال کرن سانگے ڈوجھے حرف دے بعد (ل دے بعد) "الف تے واؤ" دا ودھارا کر کے مصدر متعدی بنایا ونج سگدے جیویں جُھلن کن جُھلاون، ڈلن کن ڈلاون، رلن کن رلاون، چلن کن چلاون، کھلن کن کھلاون، تے بھلن کن بھلاون، ملن کن ملاون، ڈلن کن ڈلاون، ہلن کن ہلاون، جھلن کن جھلاون وغیرہ وغیرہ۔

viii۔ بعض لازم مصادر کن بے قاعدہ متعدی مصادر بندن مثال دے طور تے اُدھڑن کن اُدھیڑن، مٹڑن کن بوڑن، مڑن کن مروڑن وغیرہ۔

ix۔ بعض مصادر لازم ایجھیں وی ہن جنہیں کن مصادر متعدی نہیں بندے جیویں جو ہوون، تھیون، آون، ونجن وغیرہ وغیرہ۔

10۔ متعدی مصادر کن متعدی المتعدی بناون دے قاعدے:

i۔ بعض مصادر متعدی معروف دے مصدری لاحقے دے بعد "اون" یا "اوان" ودھاون نال مصدر متعدی المتعدی بن ویندے جیویں چاون، ڈیکھن کن ڈکھاون، آدھن کن اڈھاون، پڑکن کن پڑکاون، پدھن کن پدھاون، پان کن پواون، جھلن کن جھلاون وغیرہ وغیرہ۔

ii۔ ایجھیں متعدی مصادر جنہیں دے پہلے حرف دے بعد حروف علت (ا، و، ی) وچوں کوئی ہک حرف علت آوے تاں وت اوکوں حذف کر کے جو کجھ باقی بچے اوندے اگوں "اون" یا "اوان" بکھڑ ودھاون نال مصدر متعدی المتعدی بن ویندے، جیویں جو ہارن کن ہراون، پاڑن کن پڑاون، جھاگن کن جھگاون، پیون کن پیاون، تروڑن کن تڑاون، ٹھوکن کن ٹھکاون، ڈھاون کن ڈھواون، وچن کن وچاون، ڈیکھن کن ڈکھاون، بیون کن پیاون، سیون کن سواون وغیرہ وغیرہ۔

iii۔ بعض متعدی معروف مصادر جنہیں دا ڈوجھا حرف، حرف علت "ی" ہووے تاں وت اوکوں متعدی المتعدی بناون سانگے "ی" کوں حذف کر کے مصدری علامت "ن" یا "ون" توں پہلے "لا" دا ودھارا کر ڈیندے جیویں جو بیون کن پیلاون، جیون کن جیلاون، ڈیکھن کن ڈکھلاون تے سیون کن سلاون وغیرہ وغیرہ۔

iv۔ ایجھیں چار حرفی مصادر متعدی معروف جنہیں دی مصدری علامت "ن" کن پہلوں "ل" آوے تے ایجھیں دا ڈوجھا حرف، حروف علت (ا، و، ی) وچوں کوئی ہک ہووے تاں وت اوکوں متعدی المتعدی بناون سانگے حرف علت کوں حذف کر کے "ل" دے بعد "اون" یا "اوان" بکھڑ ودھ ویندے۔ جیویں جو پالن کن پلاون، پالن کن پلواون، ڈالن کن ڈلاون، تولن کن تلاون، بولن کن بلاون، جھیلن کن جھلاون، رولن کن رلاون تے کھیلن کن کھلاون وغیرہ وغیرہ۔

v۔ ایجھیں چار حرفی مصدر متعدی معروف جنہیں دا ڈوجھا حرف، حروف علت (ا، و، ی) وچوں کوئی ہک ہووے تاں وت اوکوں متعدی المتعدی بناون سانگے حرف علت حذف کر کے مصدری علامت "ن" کن پہلے "واؤ" دا ودھارا کر

ڈیندے۔ جیویں جو روکݨ کنوں رکواوݨ، سانبھݨ کنوں سنبھواوݨ، ریڑھݨ کنوں رڑھواوݨ، ساڑݨ کنوں سڑواوݨ تے موکھݨ کنوں مکھواوݨ وغیرہ وغیرہ۔

11۔ کجھ مصدر لازم معروف کنوں متعدی، متعدی المتعدی تے مجہول مصادر:

مصدر لازم معروف	مجہول صورت	متعدی صورت	متعدی المتعدی صورت	مجہول صورت
اُٹھݨ	اُٹھیجݨ	اُٹھاوݨ	اُٹھواوݨ	اُٹھویجݨ
اُچھلݨ	اُچھلیجݨ	اُچھالݨ	اُچھلواوݨ	اُچھلویجݨ
اُگلݨ	اُگلیجݨ	اُگالݨ	اُگلواوݨ	اُگلویجݨ
بھجݨ	بھجیجݨ	بھجاوݨ	بھجواوݨ	بھجویجݨ
پاکݨ	پکیجݨ	پکاوݨ	پکواوݨ	پکویجݨ
پکݨ	پکیجݨ	پکاوݨ	پکواوݨ	پکویجݨ
پھسݨ	پھسیجݨ	پھساوݨ	پھسواوݨ	پھسویجݨ
پلݨ	پلیجݨ	پلاوݨ	پلواوݨ	پلویجݨ
پگھرݨ	پگھریجݨ	پگھراوݨ	پگھرواوݨ	پگھرویجݨ
ٹکݨ	ٹکیجݨ	ٹکاوݨ	ٹکواوݨ	ٹکویجݨ
ٹپݨ	ٹپیجݨ	ٹپاوݨ	ٹپواوݨ	ٹپویجݨ
ترݨ	تریجݨ	تراوݨ	ترواوݨ	ترویجݨ
جاگݨ	جگیجݨ	جگاوݨ	جگواوݨ	جگویجݨ
چمکݨ	چکیجݨ	چکاوݨ	چکواوݨ	چکویجݨ
دھڑکݨ	دھڑکیجݨ	دھڑکاوݨ	دھڑکواوݨ	دھڑکویجݨ
ڈرݨ	ڈریجݨ	ڈراوݨ	ڈرواوݨ	ڈرویجݨ
ڈلݨ	ڈلیجݨ	ڈلاوݨ	ڈلواوݨ	ڈلویجݨ
رڑݨ	رڑیجݨ	رڑاوݨ	رڑواوݨ	رڑویجݨ
رلݨ	رلیجݨ	رلاوݨ	رلواوݨ	رلویجݨ
رنگݨ	رنگیجݨ	رنگاوݨ	رنگواوݨ	رنگویجݨ

سنبھلݨ	سنبھلیجݨ	سنبھالݨ	سنبھلواوݨ	سنبھلویجݨ
سکݨ	سکیجݨ	سکاوݨ	سکواوݨ	سکویجݨ
کھلݨ	کھلیجݨ	کھلاوݨ	کھلواوݨ	کھلویجݨ
کرݨ	کریجݨ	کراوݨ	کرواوݨ	کرویجݨ
کھٹݨ	کھٹیجݨ	کھٹاوݨ	کھٹواوݨ	کھٹویجݨ
گلݨ	گلیجݨ	گلاوݨ	گلواوݨ	گلویجݨ
لکݨ	لکیجݨ	لکاوݨ	لکواوݨ	لکویجݨ
لڈݨ	لڈیجݨ	لڈاوݨ	لڈواوݨ	لڈویجݨ
مرݨ	مریجݨ	مراوݨ	مرواوݨ	مرویجݨ
ملݨ	ملیجݨ	ملاوݨ	ملواوݨ	ملویجݨ
نچݨ	نچیجݨ	نچاوݨ	نچواوݨ	نچویجݨ
ہرݨ	ہریجݨ	ہارݨ/ہراوݨ	ہرواوݨ	ہرویجݨ

12۔ کجھ مصادر متعدی معروف کن متعدی المتعدی تے مجہول مصادر:

مصدر متعدی معروف	مجہولی صورت	متعدی بالواسطہ	متعدی المتعدی	مجہولی صورت
آکھݨ	اکھیجݨ	اکھاوݨ	اکھواوݨ	اکھویجݨ
آڈھݨ	اڈھیجݨ	اڈھاوݨ	اڈھواوݨ	اڈھویجݨ
آگھݨ	اگھیجݨ	اگھاوݨ	اگھواوݨ	اگھویجݨ
بھنݨ	بھنیجݨ	بھناوݨ	بھنواوݨ	بھنویجݨ
پٹݨ	پٹیجݨ	پٹاوݨ	پٹواوݨ	پٹویجݨ
تلݨ	تلیجݨ	تلاوݨ	تلواوݨ	تلویجݨ
تکݨ	تکیجݨ	تکاوݨ	تکواوݨ	تکویجݨ
ٹھوکݨ	ٹھکیجݨ	ٹھکاوݨ	ٹھکواوݨ	ٹھکویجݨ
ٹھیلݨ	ٹھلیجݨ	ٹھلاوݨ	ٹھلواوݨ	ٹھلویجݨ
جھلݨ	جھلیجݨ	جھلاوݨ	جھلواوݨ	جھلویجݨ

چھلݨ	چھلیجݨ	چھلاوݨ	چھلواوݨ	چھلویجݨ
چھکݨ	چھکیجݨ	چھکاوݨ	چھکواوݨ	چھکویجݨ
ݙاہݨ	ݙہیجݨ	ݙہاوݨ	ݙہواوݨ	ݙہویجݨ
ݙنگݨ	ݙنگیجݨ	ݙنگاوݨ	ݙنگواوݨ	ݙنگویجݨ
ݙسݨ	ݙسیجݨ	ݙساوݨ	ݙسواوݨ	ݙسویجݨ
کپݨ	کپیجݨ	کپاوݨ	کپواوݨ	کپویجݨ
کٹݨ	کٹیجݨ	کٹاوݨ	کٹواوݨ	کٹویجݨ
گنّݨ	گنّیجݨ	گناوݨ	گنواوݨ	گنویجݨ
لٹݨ	لٹیجݨ	لٹاوݨ	لٹواوݨ	لٹویجݨ
موکھݨ	مُکھیجݨ	مُکھاوݨ	مُکھواوݨ	مُکھویجݨ
منّݨ	منّیجݨ	مناوݨ	منواوݨ	منویجݨ
نپݨ	نپیجݨ	نپاوݨ	نپواوݨ	نپویجݨ
وٹݨ	وٹیجݨ	وٹاوݨ	وٹواوݨ	وٹویجݨ
وڈھݨ	وڈّیجݨ	وڈھاوݨ	واڈھواوݨ	وڈھویجݨ
ہکݨ	ہکّیجݨ	ہکاوݨ	ہکواوݨ	ہکویجݨ

ناواں بھاگ

مشتق دا بیان

الف۔ تعریف: مختلف ماہرین لسانیات دے نزدیک اسم مشتق دی تعریف ایجھاں ہے۔

1۔ اے ترے جملے ڈیکھو۔ ا۔ او اچ وسکی تے ساپمیں آسی۔ ۲۔ ایہہ ڈوقت دی گالھ کر۔ ۳۔ آندا تاں ہر گئی ڈوے پر وحدا گئی کیوں ڈیوا۔

اتے ڈتے گئے پہلے جملے وچ لوظ وسکی تے آسی بطور فعل ورتے، گن تے ترتیجے جملے وچ آندا تے ویندا بطور اسم آ گئین چڑاں جو ترتیجے جملے وچ لوظ ایہہ ڈوقت دی صفت دے طور تے ورتیا گئے۔

اس انجھیں لوظ جیہڑے جو کہیں فعل کن بنے ہوئے ہوون تے وت او جملے وچ فعل اسم یا صفت دا کم ڈیون، اسم مشتق اکھیندن۔ مشتق عربی لوظ ہے تے جیندا معنی ہے چیرن۔ ایہہ کالھوں مشتق او ہو لوظ ہوندے جیہڑا جو فعل دی بنیاد (مصدر) کوں چیر کرائیں نکلے یا بنے۔ سنسکرت وچ مشتق کوں "کردنت" تے انگریزی وچ پارٹسپل (Participal) سڈیا ویندے۔

(سندھی ویاکرن از شمس العلماء مرزا قلیچ بیگ 39,38)(ترجمہ)

2۔ اسم مشتق او اسم ہے جیہڑا جو مصدر کن بنایا ونجے۔ (گلستان قواعد از نذیر احمد خاکی بہاول پوری 53)(ترجمہ)

3۔ او اسم جیہڑا جو خود آپ تاں کہیں اسم کنوں بنے پر اونہہ کنوں کئی اسم یا فعل وغیرہ بنن تاں اونکوں اسم مشتق سڈیا ویندے۔

(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از نذیر احمد بھٹہ 52)

4۔ مشتق او اسم ہے جیہڑا جو کہیں ڈوجھے لوظ کن تھوڑی جیہیں تبدیلی نال نکلیا یا بنیا ہووے۔

(قواعد اردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 175)(ترجمہ)

5۔ اسم ڈو قسمی ہوندن۔ ہکوے او اسم جیہڑے جو کہیں وی لوظ کن نہ بنائے گئے ہوون جیویں جو شیر، بکری، لوہا، سونا، پانی، زمین، اسمان، ملتان، کراچی، کوہ ہمالیہ وغیرہ وغیرہ کوں اسمائے جامد آکھیا ویندے۔ ڈوجھے او اسم جیہڑے جو کہیں ڈوجھے لوظ کن بنائے گئے ہوون جیویں جو لکھت، پڑھت، لکھنڈر، پڑھنڈر، لکھیندڑ، پڑھیندڑ، لکھائی، پڑھائی، وچھایا،

کھڑ کار، روہاندا، بھڑاندا، سبد ہیچ، الف پچھاٹ، مار کٹائی، مر مٹیل، ونجھارت وغیرہ وغیرہ انہیں اسم کوں اسم مشتق آکھیا ویندے۔
(بنیادی اردو قواعد از ڈاکٹر کنول عباس بلوچ 38)

ب۔ اسمائے مشتقہ: مختلف ماہرین لسانیات دے ڳݨوائے ہوئے اسمائے مشتقہ کجھ ایں ہن۔

i۔ (۱) اسم فاعل (۲) اسم مفعول (۳) اسم حاصل مصدر (۴) اسم حالیہ (گلستان قواعد از بشیر احمد ظامی بہاول پوری 52)

ii۔ (۱) اسم فاعل (۲) اسم مفعول (۳) اسم حالیہ (۴) اسم استقبال (۵) ماضی معطوفی۔
(سندھی ویاکرݨ از شمس العلماء مرزا قلیچ بیگ 39 تا 41)

iii۔ (۱) اسم فاعل (۲) اسم مفعول (۳) اسم حالیہ (۴) اسم استقبال (۵) ماضی معطوفی۔
(نئیں سندھی ویاکرݨ از بھیرومل مہرچند آڈوانی 112 تا 125)

iv۔ (۱) اسم فاعل (۲) اسم مفعول (۳) اسم کیفیت (۴) اسم آلہ (۵) اسم ظرف (۶) اسم تصغیر (۷) اسم مکبر (۸) اسم صفت (۹) اسم مرکب۔ (قواعد اردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 175 تا 197)

v۔ (۱) اسم فاعل (۲) اسم مفعول (۳) اسم حاصل مصدر (۴) اسم حالیہ (۵) اسم معاوضہ۔ (بنیادی اردو قواعد از ڈاکٹر کنول عباس بلوچ 39)

vi۔ (۱) اسم فاعل (۲) اسم مفعول (۳) اسم حاصل مصدر (۴) اسم حالیہ (۵) اسم معاوضہ۔
(اردو کمپوزیشن از غلام جیلانی مخدوم 42)

vii۔ (۱) اسم فاعل (۲) اسم مفعول (۳) اسم حاصل مصدر (۴) اسم حالیہ (۵) اسم آلہ۔ (جامع القواعد مطبوعہ 1934ء از مولوی عبداللہ 82)

۵۔ (۱) اسم فاعل (۲) اسم مفعول (۳) اسم حاصل مصدر (۴) اسم کیفیت (۵) اسم استقبال (۶) اسم منسوب (۷) اسم مرکب (۸) اسم فعلی (۹) اسم آلہ (۱۰) اسم ظرف (۱۱) اسم صوت (۱۲) اسم صفت (۱۳) اسم حالیہ (۱۴) اسم تصغیر (۱۵) اسم تکبیر۔
(سندھی ٻولی جو صرف و نحو از واحد بخش شیخ 47 تا 115)

نوٹ: اتے ݙتے ڳئے مختلف ماہرین لسانیات دے موقف دے مطابق اساں کوں ڳݨے ڳئے اسمائے مشتقہ درج ذیل ہن۔

viii۔ (۱) اسم فاعل (۲) اسم مفعول (۳) اسم حاصل مصدر (۴) اسم کیفیت (۵) اسم حالیہ (۶) اسم استقبال (۷) اسم معاوضہ (۸) اسم آلہ (۹) اسم صفت (۱۰) اسم صوت (۱۱) اسم مصغر (۱۲) اسم مکبر وغیرہ وغیرہ۔

1۔ اسم فاعل

تعریف: اسم فاعل او اسم مشتق ہے جیہڑا اجہی ذات تے دلالت کریندے جیں کنوں کئی نہ کئی فعل صادر تھیا ہووے۔ اسم فاعل آپݨے معنیاں وچ قائم بذات ہوندے تے اے عموماً کہیں نہ کہیں مصدر یا اسم کنوں باقاعدہ طور تے بنایا ویندے۔ ایندے علاوہ اسم فاعل کہیں کم دے نال نال پیشے دے اظہار کیتے وی ورتیا ویندے۔ مثال دے طور تے لکھݨ آلا، پڑھݨ آلا، لکھندڑ، پڑھندڑ، لکھیندڑ، پڑھیندڑ، لکھاری، پڑھاکو، اڄاڑاک، ادھاک، بنھیار، کھڑ کار، کھڑاری، لہاڑی، وچھیڑو، پھرندڑ، پھر اکل، پھیرو، دھوبی، ڳھیرا، ڳھو، روولا، پچاتا، مخشب، وچھیرا، اڑکے وغیرہ وغیرہ۔

اسم فاعل تے فاعل دا فرق: درج ذیل جدول ݙیکھو۔

فاعل	اسم فاعل
۱۔ فاعل کہیں مصدر یا کہیں اسم کوں باقاعدہ طور تے بݨیا ہویا نہیں ہوندا بلکہ او انجھاں اسم جامد ہوندے جیہڑا جو کہیں کم کرݨ آلے دا ناں ہوندے جیویں جو رشید لکھدا پئے۔ ایہ انجھاں جملہ ہے جیں وچ لکھݨ دا کم رشید کریندا پئے لہٰذا ایں جملے وچ رشید فاعل ہے۔	۱۔ اسم فاعل کہیں نہ کہیں مصدر یا اسم کوں باقاعدہ طور تے بݨیا ہویا ہوندے۔ جیویں جو ایں جملے ݙیکھو رشید ہوں ودھیاں لکھاری ہے۔ ایں جملے وچ رشید تاں فاعل ہے پر لکھاری لکھݨ مصدر کوں باقاعدہ طور تے اسم فاعل ہے۔
۲۔ فاعل نال کئی فاعلی علامت جڑی ہوئی نہیں ہوندی جیویں جو رشید نال کئی فاعلی علامت جڑی ہوئی کائنی۔	۲۔ اسم فاعل نال کئی نہ کئی فاعلی علامت جڑی ہوئی ہوندی اے جیویں جو کھیݙاری یا کھیݙ کار نال فاعلی علامتاں جڑیاں ہویاں ہن۔
۳۔ فاعل دے ناں کوں اے واضح نہیں تھیندا جو اوہ کیا کم کیتے یا کیا کم کریندے جیویں اتے ݙتے گئے جملے وچ رشید توڑے جو فاعل اے پر جتھوں لفظ رشید کوں ظاہر نہیں تھیندا جو اوہ کئی کم کیتے یا کریندا پئے۔	۳۔ اسم فاعل کوں اے واضح طور تے ظاہر تھیندے جو اوہ کئی کم کیتے یا کریندا پئے جیویں جو اسم فاعل دی ݙتی ڳئی تعریف وچ ݙسیا ڳئے۔ مثالیں کوں واضح تھیندے جو کئی نہ کئی شخص ہے جیہڑا کم کریندا پئے اوہ شخص دے ناں دی بجائے اوندے کم دو اشارہ ہے جیویں جو لکھاری، کھیݙ کار وغیرہ۔
۴۔ فاعل جملے وچ کݙاہیں تاں فاعل بݨ ویندے تے کݙاہیں مفعول۔ اے ݙو جملے ݙیکھو۔ (۱) اسلم خط پڑھدا پئے (۲) اسلم کوں کہیں مار ݙتے۔ پہلے جملے وچ اسلم فاعل ہے جݙاں جو ݙوجھے جملے وچ اسلم مفعول ہے۔	۴۔ اسم فاعل جملے وچ فاعل بݨ کے آندے یعنی اوہ کوں کہیں نہ کہیں کم دا اظہار تھیندے۔ او کݙاہیں وی جملے وچ مفعول بݨ کے نہیں آندا جیویں جو کھیݙاری یا کھیݙ کار کوں جملے وچ جیویں وی استعمال کروں اوہ آپݨی فاعلی شناخت تبدیل نہیں کریندا

اسم فاعل دیاں قسماں: (۱) اسمائے فاعل قیاسی (۲) اسمائے فاعل سماعی

اسمائے فاعل قیاسی: جیہڑے اسمائے فاعل کہیں خاص قاعدے قانون دے مطابق بݨائے ڳئے ہوون انھیں کوں اسمائے فاعل قیاسی آکھیا ویندے۔

اسمائے فاعل سماعی: جیہڑے اسمائے فاعل کہیں قاعدے قانون دے مطابق نہ بݨائے ڳئے ہوون بلکہ اہل زبان کوں جیویں سݨے ہوون اونویں استعمال کیتے ویندے ہوون انھیں کوں اسمائے فاعل سماعی آکھیا ویندے۔

مصادر کوں اسمائے فاعل قیاسی بݨاوݨ دے قاعدے:

۱۔ اکثر مصادر دے اڳوں توڑے جو او معروف ہوون یا مجہول ہوون "آلا" دا لفظ بطور لاحقہ لگا ݙیوݨ نال اسمائے فاعل

قیاسی بݨائے ونڄ سگدن مثال دے طور تے۔

مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل
آکھݨ	آکھݨ آلا	آوݨ	آوݨ آلا	اُٹھیجݨ	اُٹھیجݨ آلا	مرنجݨ	مرنجݨ آلا
ڈیکھݨ	ڈیکھݨ آلا	مارݨ	مارݨ آلا	نکھݨ	نکھݨ آلا	لکھیجݨ	لکھیجݨ آلا

ii۔ بعض مصادر دے اگوں "ہار" دا لفظ بطور لاحقہ لڳا ݙیوݨ نال اسمائے فاعل قیاسی بݨائے ویندن جیویں جو پالݨ، کنوں پالݨ ہار، مرݨ، کنوں مرݨ ہار، منگݨ، کنوں منگݨ ہار، نسݨ، کنوں نسݨ ہار، بچݨ، کنوں بچݨ ہار، بݨاوݨ، کنوں بݨاوݨ ہار، پرکھݨ، کنوں پرکھݨ ہار، وڄݨ، کنوں وڄݨ ہار۔

iii۔ بعض مصادر دے اگوں "جوڳا" دا لفظ بطور لاحقہ لڳا کرائیں اسمائے فاعل قیاسی بݨائے ویندن جیویں جو آوݨ، کنوں آوݨ جوڳا، وڄݨ، کنوں، وڄݨ جوڳا، پڑھݨ، کنوں، پڑھݨ جوڳا، لکھݨ، کنوں لکھݨ جوڳا، پیوݨ، کنوں، پیوݨ جوڳا، کھاوݨ، کنوں کھاوݨ جوڳا، سوچݨ، کنوں، سوچݨ جوڳا، پرکھݨ، کنوں، پرکھݨ جوڳا۔

iv۔ کہیں وی مصدر دے مصدری مادے یا فعل امر دے اگوں "ندڑ" (ن+د+ڑ) یا "یندڑ" (یائے مجہول یعنی ے+نون+د+ڑ) لڳا ݙیوݨ نال اسمائے فاعل قیاسی بݨ ویندن۔ اے ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو کہیں وی مصدر دے مصدری مادے یا فعل امر دے اخیر وچ یا وچکار حروف علت (ا، و، ی) وچوں کئی ہک حرف یا ہک کنوں زیادہ حروف آوݨ تاں وت کئی چھوٹا یا وݙا لاحقہ لڳاوݨ کنوں پہلوں انہیں کوں حذف کر ݙتا ویندے۔ اے قانون اگوں آوݨ آلے اسمائے فاعل قیاسی دے تمام قاعدیں تے لاگو تھیسی۔ ݙو جھی اے ڳالھ جو "ندڑ" لاحقہ لازم کیتے "یندڑ" متعدی کیتے ورتا ویندے۔

مصدر	اسم فاعل نمبر1	اسم فاعل نمبر2
لکھݨ	لکھندڑ	لکھیندڑ
پڑھݨ	پڑھندڑ	پڑھیندڑ
آڈھݨ	آڈھندڑ	آڈھیندڑ
بدھݨ	بدھندڑ	بدھیندڑ
بھجݨ	بھجندڑ	بھجیندڑ
رووݨ	روندڑ	رویندڑ

v۔ بعض مصادر جنہیں دے مصدری مادے یا فعل امر دے اخیر وچ "الف" ہوندے تاں وت اوں کنوں اسم فاعل بݨاوݨ سانگے فعل امر دے اخیری الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں "ڑ" دا لاحقہ لڳا ݙتا ویندے جڈاں جو انہاں فعل امر جیہڑے دے اخیر وچ الف نہیں ہوندا اتاں وت اوندے اگوں صرف "ڑ" لڳا ݙیوݨ نال اسم فاعل قیاسی بݨ ویندے جیویں جو

کھاوݨ	کھاؤ	پاوݨ	پاؤ	چاوݨ	چاؤ	ماوݨ	ماؤ
ونجݨ	ونجو	پلݨ	پلو	ڈوھݨ	ڈوھو	کھیلݨ	کھیلو
بھجݨ	بھجو	بھجاوݨ	بھجو	ونڈݨ	ونڈو	ونڈاوݨ	ونڈاؤ

١٧۔ ہݨ اتھاں مختلف چھوٹے چھوٹے لاحقیں نال جیہڑے آئے اسمائے فاعل قیاسی وترے درج کیتے ویندن اے سارے اسمائے فاعل مصدریں دے مصدری مادیں دے اگوں لاحقے لگݨ نال بݨدن۔

الف: ی۔

تکھسݨ	تکھی	ونگارݨ	ونگاری	لکھسݨ	لکھاری	آلسݨ	آلسی
ارواسݨ	ارواسی	بھوگݨ	بھوگی	پیڑݨ	پیڑی	آودرݨ	آودری

ب: و۔

مارݨ	مارو	ڈیکھݨ	ڈیکھو	بچھݨ	بچھو	منڈھݨ	منڈھو
وسݨ	وسو	پوڑݨ	پوڑو	سوچݨ	سوچو	کنگھݨ	کنگھو

ج: الف۔

ٹورݨ	ٹورا	سودھݨ	سودھا	اگاڑݨ	اگاڑا	بھوڑݨ	بھوڑا
آدھݨ	آدھا	بھونکݨ	بھونکا	پیلݨ	پیلا	پکارݨ	پکارا

د: ارا:

ونجݨ	ونجارا	ونڈݨ	ونڈارا	وسارݨ	وسارا	ٹھکارݨ	ٹھکارا
ہوکݨ	ہوکارا	بھونکݨ	بھنکارا	ٹڑارݨ	ٹڑارا	چمکݨ	چمکارا

ہ: ترے حرفی مصادر جنہیں دے مصدری مادے دے پہلے حرف تے زبر ہووے تاں اوندے اگوں الف، زیر ہووے تاں اوندے اگوں "ی" تے جے کر پیش ہووے تاں اوندے اگوں "و" واو دھارا کرتے اوندے اخیر وچ وی الف ودھا ڈیتا ویندے تاں وت او اسم فاعل بݨ ویندے جیویں جو:

نکھرݨ	بھارا	ودھݨ	واہا	چھلݨ	چھالا	تڑݨ	ساڑا	کھلݨ	بھولا
بھوݨ	بھیڑا	کنگھݨ	کونڈا	جھکݨ	جھیکا	رڑھݨ	ریڑھا	چھلݨ	چھیلا

و: الف، و:

وسݨ	واسو	جھلݨ	جھالو	بکھݨ	باکھو	لڈݨ	آڈو
مارݨ	مارو	دھارݨ	دھارو	بھاسݨ	بھاسو	پلݨ	پالو

ڑک:

کھڑن	کھڑک	پاڑن	پڑک	چڑن	چڑک	واڑن	ڈڑک
سڑن	سڑک	پھڑن	پھڑک	پھڑن	پھڑک	ٹھنجن	منجک

س: ل: یاد رہوے جو "ل" بھنڑدھن کن پہلوں فعل امر دے آخری حرف دے تلے زیر ضرور لاونی پوندی ہے۔

چڑاون	چڑل	ٹھکن	ٹھکل	پھڑن	پھڑل	ٹوکن	ٹوکل
ٹھٹھیمن	ٹھٹھیمل	ٹھکن	ٹھنگل	تھمن	تھمل	ٹسکن	ٹسکل

ش: وڑا:

چٹن	چٹوڑا	وٹن	وٹوڑا	پٹن	پٹوڑا	پھلن	پھلوڑا
پھٹن	پھٹوڑا	وپھٹن	پھٹوڑا	ولن	ولوڑا	ولن	ولوڑا

ص: اں: مصدر دے آخوں "اں" دا لاحقہ گھندھن نال اسم فاعل قیاسی بݨدے۔

رووݨ	رووݨاں	پیوݨ	پیوݨاں	کھاوݨ	کھاوݨاں	پوچھݨ	پوچھݨاں
پڑھݨ	پڑھݨاں	منڈھݨ	منڈھݨاں	کھیڈݨ	کھیڈݨاں	ونجݨ	ونجݨاں

ض: وکڑ:

نسݨ	نسوکڑ	بھجݨ	بھجوکڑ	بھکݨ	بھکوکڑ	پھکݨ	پھکوکڑ
مستݨ	مستوکڑ	ہسݨ	ہسوکڑ	وسݨ	وسوکڑ	ودھݨ	ودھوکڑ

ط: یرا:

تکھݨ	تکھیرا	گھنڈھݨ	گھنڈھیرا	ودھݨ	ودھیرا	ڈھݨ	ڈھیرا
وچھݨ	وچھیرا	لکݨ	لکیرا	الیرݨ	الیرا	ہنڈھݨ	ہنڈھیرا

ظ: اکا:

لڑݨ	لڑاکا	بھڑݨ	بھڑاکا	پھٹکݨ	پھٹاکا	چٹݨ	پٹاکا
پٹݨ	پٹاکا	چٹکݨ	چٹاکا	جھٹکݨ	جھٹاکا	پٹݨ	پٹاکا

غ: یا/ویا:

لڑݨ	لڑیا	بھوݨ	بھویا	کانوݨ	کھویا	پکاوݨ	پکویا
ڈاکݨ	ڈاکیا	چھانگݨ	چھانگیا	پڑھݨ	پڑھیا	ارداسݨ	ارداسیا

ج: کا:

اُچھن	اُچھکا	کھاون	کھوکا	چھوڑن	پھڑکا	بھیڑن	بھڑکا

ف: اک:

چرن	چراک	کھجن	کھجاک	پھٹن	پٹاک	چھٹن	چھٹاک
اُڈرن	اُڈراک	ودھلن	اودھلاک	کھٹن	بھجاک	بھڑن	بھڑاک

ک: یل:

مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل
ٹھکن	ٹھکیل	ٹھمن	ٹھمیل	جھمن	جھمیل	ڈنگن	ڈنگیل
کھنگن	کھنگیل	ترٹھن	ترٹھیل	زسن	زسیل	شوکن	شوکیل

گ: بعض مصادر معروف جنہیں دے پہلے حرف تے زبر ہووے تاں وت انہیں کوں ایں طرح آ لے ڈو حرفی مصدری مادے دے پہلے حرف دے بعد "الف" تے ڈوجھے حرف دے بعد ای "الف" ودھاتوں نال اسم فاعل بݨدے۔ جیویں جو

کہن	کاہا	جھمن	جھاما	تھمن	تاہا	دہن	داہا
بھجن	بھاجا	گھڑن	بھارا	پھڑن	پھاڑا	ترن	تارا

ل: انہیں ترے حرفی مصادر معروف جنہیں دے پہلے حرف تے پیش ہووے تاں وت انہیں کوں ایں طرح آ لے ڈو حرفی مصدری مادے دے پہلے دے اگوں "و" تے ڈوجھے حرف دے اگوں "الف" ودھاتوں نال اسم فاعل بݨدے۔ جیویں جو

ککن	کوکا	چتن	چوتا	پٹن	پوٹا	کھبھن	کھوبھا
گھتن	گھوتا	گسن	کوسا	بھنن	بھونا	ہبھن	ہوبھا

م: انہیں ترے حرفی مصادر معروف جنہیں دے پہلے حرف دے تلوں زیر ہووے تاں وت انہیں کوں ایں طرح آ لے ڈو حرفی مصدری مادے دے پہلے حرف دے اگوں یائے مجہول "ے" تے ڈوجھے حرف دے اگوں "الف" ودھاتوں نال اسم فاعل بݨدے۔

ولن	ویلا	بھکن	بیکا	سکھن	سیکھا	رڑھن	ریڑھا
چھلن	چھیلا	چھکن	چھیکا	ونجن	ویجا	بھڑن	بھیڑا

ن: انہیں مصادر معروف جنہیں دے مصدری مادے دے اخیر وچ الف آندے تاں وت اوندے اگوں "وا" بطور لاحقہ بکھنڑ نال ایویں نال اسم فاعل بݨ ویندے جیویں جو

بیراون	بیراوا	بجھراون	بجھراوا	ولاون	ولاوا	وساون	وساوا

سڑاوݨ	سڑاوا	پکاوݨ	پکاوا	بچھاوݨ	بچھاوا	کھڑاوݨ	کھڑاوا

و: بعض مصادر دے مصدری مادے دے اگوں "ول" دے ودھارے نال اسم فاعل بݨایا ویندے۔

سڑݨ	سڑول	اڈݨ	اڈول	بسݨ	بسول	پھٹݨ	پھٹول
بھرݨ	بھرول	چڑھݨ	چڑھول	جھڑݨ	جھڑول	ڈرݨ	ڈرول

ی: بعض مصادر دے مصدری مادے دے اگوں "یڑ" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیوݨ نال اسم فاعل بݨدے ہن جیویں جو

ہنڈھݨ	ہنڈھیڑو	ہنگݨ	ہنگیڑو	ڈنگݨ	ڈنگیڑو	پھسݨ	پھسیڑو

ب: اِکیں کن اسمائے فاعل قیاسی بݨاوݨ دے قاعدے:

ا۔ لاحقیں دے گنڈھیپ نال بݨن آلے اسمائے فاعل: اے کلھے یا رَل ہوندے جو کئی وی لاحقہ گنڈھݨ کنوں پہلوں اسم دے اخیر وچ یا وچکار آوݨ آلے حروف علت حذف کر ڈتے ویندن۔

(i) ہار یا ارا:

اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل
لوہا	لوہار	کمھ (مٹی)	کمھار	سونا	سونارا	ہتھ یا ہتھی	ہتھارا
گوک	گوکارا	پکار	پکارا	ہوکا	ہوکارا	ونج	ونجارا

(ii) یرا:

مچھی	مچھیرا	گنڈھ	گنڈھیرا	تھپ یا تھاپی	تھپیرا	ہنڈھ یا ہنڈھا	ہنڈھیرا
ونجھ	ونجھیرا	لٹ	لٹیرا	کتر	کتیرا	ڈنگ	ڈنگیرا

(iii) ری یا اری:

شکار	شکاری	جوا	جواری	کھیڈ	کھیڈاری	اجار	اجاری
آہر	آہری	لہار	لہاری	لکھ یا لکھت	لکھاری	مہار	مہاری

(iv) الف:

مچھ	مچھا	اُپالھ	اُپالھا	اُپاڑ	اُپاڑا	تول	تولا
اُلار	اُلارا	ہار	ہارا	ٹھکور	ٹھکورا	چاڑھی	چاڑھا

(v) ایل:

مٹ	مٹیل	چک	چکیل	تھدک	تھدکیل	غصہ	غصیل
کھر	کھریل	فرح	فرحیل	فری	فرسل	قہر	قہریل

(vi) ل، سل، لا جے کوں پچھوں آون آلے پہلے ورفی اسم دے اخیر لے حرف نگی دے آلے لفظ دے تلفوں زیر آمدی ہے۔

چک	چکل	پچھ	پچھل	فری	فرسل	ہوڑ	ہوڑل
چڑس	چڑسل	دھاڑا	دھاڑل	تھدک	تھدکل	کھر	کھڑل

(vii) ونْد:

بھاگ	بھاگ ونْد	دولت	دولت ونْد	مال	مال ونْد	ہوش	ہوش ونْد
ہنر	ہنر ونْد	حاجت	حاجت ونْد	عزت	عزت ونْد	عقل	عقل ونْد

(viii) ڑو:

مار	ماڑو	پار	پاڑو	ہار	ہاڑو	وسار	وساڑو
مرن	مڑو	تھاری	ترڑو	چھڑن	چھڑا	کرن	کڑو

(ix) باز:

کبوتر	کبوتر باز	بٹیرا	بٹیرے باز	نخر	نخر باز	گل	گلو باز
دھوکا	دھوکے باز	دغا	دغا باز	لوٹا	لوٹے باز	رنڈی	رنڈی باز

(x) دار:

چاپڑ	چاپڑے دار	پلّے	پلّے دار	سرمایہ	سرمایہ دار	مال	مال دار
زمین	زمین دار	تحصیل	تحصیل دار	ٹھیکہ	ٹھیکے دار	قبر	قبر دار

(xi) گر:

زر	زرگر	کاری	کاری گر	جنتی	جنتی گر	قلعی	قلعی گر
جادو	جادوگر	سحر	سحر گر	کیمیا	کیمیا گر	بازی	بازی گر

(xii) گیر:

دست	دست گیر	پناہ	پناہ گیر	راہ	راہ گیر	ماہی	ماہی گیر
جہاں	جہاں گیر	دامن	دامن گیر	عالم	عالم گیر	آتش	آتش گیر

(xiii) ی:

اجڑ	آجڑی	مٹا	کوتی	مہاجب	مہاجی	جنگل	جنگلی
جھر	جھری	نڑ	نڑی	گھر	گھروی	ملک	ملکی

(xiv) وال:

دھن	دھنوال	ہاکر	ہاکروال	بھیڑ	بھیڑوال	بھائی	بھائیوال
منجھ	منجھال	جت	جتوال	گھاٹی	گھاٹی وال	ڈیرہ	ڈیرے وال

(xv) کجھ انسانی پیشے:

۱۔ لی: دولی، راملی، پیڑولی، پاولی، کہالی، نڑولی، مالی، ہالی، ہٹیلی، تیلی

۲۔ ئی: چائی، حلوائی، قصائی، دھوائی

۳۔ ی: جنگی، درزی، میراثی، موچی، جوگی، شکاری، مستری، پٹواری، نچی، تنوری، طباقی، کھوجی، موزی

(xvi) ٹاں: تنبالاں، وگوڑاں، پوچٹاں، پڑ ویٹاں، مندھاں، پوچاں، ڈھکاں، جھکاں، جھیڑاں، جھنگاں، وٹاں، وطاں،

(xvii) یلا: رنگیلا، شریلا، شرمیلا، کٹیلا، وسیلا، پتھریلا

(xviii) یاڑ: اکیاڑ، کہاڑیا، کوچیا، منیاریا، پنساریا

2۔ ساجھیں دے کجھ حیب نال جڑی آلے اسمائے فاعل:

i: دل: دل بس، دل پدھ، دل پشور، دل ٹھار، دل کوڑھ، دل وجہ، دل شاد، دلفریب

ii: ہاں: ہاں بس، ہاں کوڑھ، ہاں پاڑ، ہاں چیر، ہاں ٹھار، ہاں ساڑ، ہاں چھک، ہاں جھل

iii: ن: نکماں، نکھٹو، نجاں، نہمر، نماں، نہمایا، نماندا، نماجا

iv: نا: ناچیا، نا سمجھ، نا شکرا، نا قدرا، نا منظور، نا اُمید، ناحق

v: ک: کوڑ، کچجا، کرسا، کپتا، کراو، کرنج، کلا

vi: الف: آمت، اچاک، اٹل، امر، اٹنگ، اجوڑ،

vii: اُن: سرائیکی زبان دے اجھیں مشتق معنی ڈیون آلے اسمائے فاعل جنھیں کن پہلوں "اُن" دا سابقہ لگدے ہمیشاں مصادر کن اخذ کیتے ویندن۔ ایہ اسمائے فاعل عام طور تے ترائے قسمی ہوندن۔

۱۔ مصادر کن بنڑن آلے فعل ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب کن پہلوں "اُن" دا سابقہ گنڈھ کرائیں۔

۲۔ مصادر دے مصدری مادے (فعل امر) کن پہلوں "اُن" دا سابقہ گنڈھ کرائیں

۳۔ مصادر کن باقاعدہ طور تے بنائے گئے اسمائے فاعل کن پہلوں "اُن" دا سابقہ گنڈھ کرائیں۔

1۔ فعل ماضی مطلق واحد غائب تے "سماعی"

مصدر	ماضی مطلق	اسم فاعل	مصدر	ماضی مطلق	اسم فاعل	مصدر	ماضی مطلق	اسم فاعل
ڈیکھݨ	ڈٹھا	اوں ڈٹھا	لکھݨ	لکھیا	اوں لکھیا	بھڄݨ	بھڄیا	اوں بھڄیا
پاڑݨ	پاڑیا	اوں پاڑیا	چھیڑݨ	چھیڑیا	اوں چھیڑیا	سیوݨ	سیتا	اوں سیتا

2۔ مصادر دے مصدری مادے (فعل امر) تے سماعی

مصدر	مصدری مادہ	اسم فاعل	مصدر	مصدری مادہ	اسم فاعل	مصدر	مصدری مادہ	اسم فاعل
پھڑݨ	پھڑ	اوں پھڑ	پھٹݨ	پھٹ	اوں پھٹ	ترٹݨ	ترٹ	اوں ترٹ
پچھݨ	پچھ	اوں پچھ	پڑھݨ	پڑھ	اوں پڑھ	ٹلݨ	ٹل	اوں ٹل

3۔ الف: مصادر کنوں آلے باقاعدہ اسمائے فاعل تے سماعی

مصدر	باقاعدہ اسم فاعل	حقی اسم فاعل	مصدر	باقاعدہ اسم فاعل	حقی اسم فاعل	مصدر	باقاعدہ اسم فاعل	حقی اسم فاعل
بھاوݨ	بھاندڑ	اوں بھاندڑ	سمݨ	سمندڑ	اوں سمندڑ	تھیوݨ	تھیندڑ	اوں تھیندڑ
سکھݨ	سکھیندڑ	اوں سکھیندڑ	وہݨ	وہندڑ	اوں وہندڑ	ڈھاوݨ	ڈھاندڑ	اوں ڈھاندڑ

۸۔ بے: بے چنت یا بے چنتا، بے اعتبار یا بے اعتبارا، بے پت یا بے پتا، بے قدر یا بے قدرا، بے فکر یا بے فکرا، بے صبر یا بے صبرا، بے ہنر

۹۔ با: باادب، بااختیار، باخبر، باوفا، باعمل، باہمت، باوقار۔

۱۰۔ خود: خودشناس، خودپرست، خودپسند، خودسر، خودغرض، خودمختار، خودکش۔

۱۱۔ خوش: خوش اخلاق، خوش بیان، خوش زبان، خوش خط، خوش پوش، خوش نویس۔

اسمائے فاعل سماعی

الف: مصادر کنوں آلے

مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل	مصدر	اسم فاعل
بولݨ	بلیار	گرجݨ	گرجار	ڈوہݨ	ڈاہا	وسݨ	واسو
ٹھڳݨ	ٹھڳا	تپݨ	تاپا	کٹݨ	کٹا	جھلݨ	جھلاو
نچݨ	ناچو	ہوڑݨ	ہوڑل	رڑݨ	راڑا	چھکݨ	چھیکا

ب: اسماء کنوں بݨن آلے

اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل	اسم	اسم فاعل
بیلہ	بیلہ بند	پندھ	پاندھی	پوہیا	پوہیت	کندھ	کاندھی
چھیڑ	چھیڑو	ہل	ہالی	ڈاک	ڈاکیا	وت	وت آڑھی

نوٹ: سرائیکی زبان وچ اسمائے فاعل بݨاوݨ دے بہوں سارے بئے طریقے وی ہن پر اتھاں طوالت دے پیش نظر انہیں دا اندراج ممکن کائنی۔

2____ اسم مفعول

تعریف: اسم مفعول او اسم مشتق ہوندا اے جیہڑا اوں شے کوں ظاہر کرے جئیں تے فعل آلا کم پورا تھی ڳئے۔ یا ایں وی آکھیا ونڄ سڳدے جو اسم مفعول او اسم مشتق ہوندا اے جیہڑا کہیں شخص یا چیز کوں ظاہر کرے جیں اُتے کہیں فاعل دے فعل دا اثر واقع تھیا ہووے اسم مفعول اکھیندے مثال دے طور تے پڑھیا ہویا، لکھیا ہویا۔ پڑھیندڑ، لکھیندڑ، پڑھیل، لکھیل، پاکواں، سوڑواں، لتھا، گھڑتو، سنجاپو وغیرہ وغیرہ۔

:اسم مفعول تے مفعول وچ فرق:

اسم مفعول تے مفعول دے فرق کیتے درج ذیل جملے ݙیکھو

مفعول

۱۔ مفعول او جامد اسم ہوندے جو کہیں شخص یا شئے دا ناں ہوندے تے جیں اُتے کئی کم واقع تھیا ہووے۔

۲۔ مفعول کہیں مصدر یا کہیں اسم کنوں باقاعدہ طور تے بݨیا ہویا نہیں ہوندا۔ بلکہ او ہک اینجھاں اسم جامد ہوندے جیں اُتے کہیں فاعل دے فعل دا اثر تھیا ہووے۔ جیویں جو رشید خط لکھیے۔ ایں جملے وچ رشید فاعل ہے جیں لکھݨ دا کم کیتے تے وت ایندے جملے وچ خط لکھیا ڳئے لہٰذا اتھاں خط مفعول ہے۔

۳۔ مفعول دے چھڑے ناں کنوں اے واضح نہیں تھیندا جو اوندے اُتے کیا کم واقع تھئے۔ جیویں جو اُتے ݙتے ڳئے جملے وچ چھڑے لفظ "خط" کنوں اے ظاہر نہیں تھیندا جو اوندے اُتے کیا کم واقع تھئے۔

۴۔ مفعول ہک جامد اسم ہوندے جیں نال کئی مفعولی علامت جڑی ہوئی نہیں ہوندی جیویں جو اُتے ݙتے ڳئے جملے وچ خط

اسم مفعول

۱۔ فعل دی مناسبت نال مفعول کوں جیہڑا ناں ݙتا ویندے او اسم مفعول اکھیندے۔

۲۔ اسم مفعول کہیں نہ کہیں مصدر، یا اسم کنوں باقاعدہ طور تے بݨایا ویندے جیویں رشید ہک پڑھیل شخص ہے۔ ایں جملے وچ پڑھیل اسم مفعول ہے یعنی "فعل پڑھݨ" دی نسبت نال رشید کوں "پڑھیل شخص" دا ناں ݙتا ڳئے۔

۳۔ اسم مفعول کنوں اے واضح تھیندے جو اوندے اُتے کئی نہ کئی کم ضرور واقع تھئے۔ جیویں جو اُتے ݙتے ڳئے جملے وچ لفظ پڑھیل کنوں واضح تھیندے جو کہیں شخص تے پڑھݨ دا کم واقع تھئے۔

۴۔ اسم مفعول کئی جامد اسم نہیں ہوندا تے اوندے نال ہمیشاں کئی نہ کئی مفعولی علامت جڑی ہوئی ہوندی ہے، جیویں جو لفظ "پڑھیل" نال مفعولی علامت جڑی ہوئی ہے۔

دے اوہ دا حال کئی مفعولی علامت جڑی ہوئی کائنی۔

۵۔ مفعول او اسم جامد ہوندے جیہڑا جملے وچ کہیں ایں تاں مفعول بݨ ویندے تے کہیں ایں او فاعل دا کم ݙیندے۔ اے وی جملے ݙیکھو (۱) رشید اسلم کوں مارے (۲) اسلم رشید کوں مارے، پہلے جملے وچ تاں اسلم مفعول ہے پر ݙوجھے جملے وچ فاعل بݨ ڳئے

۵۔ اسم مفعول جیہڑیاں جملے وچ مفعول بݨ کے ای آندے، بعض اوندے ناتے کئی نہ کئی کم دا تعلق ہوندے۔ اسم مفعول جملے وچ کہیں ایں فاعل وی جا گھن گھندے ہن جیویں جو لوڑا پڑھیل کوں جملے وچ جیویں وی استعمال کروں او آپݨی مفعول شناخت تبدیل نئیں کریندا۔

اسم مفعول دیاں قسماں: (۱) اسم مفعول قیاسی (۲) اسم مفعول سماعی۔

۱۔ اسم مفعول قیاسی: جیہڑے اسمائے مفعول کہیں قاعدے قانون دے مطابق بݨائے ویندن اسمائے مفعول قیاسی سݙیندن، جیویں جو لکھیا ہویا، پڑھیل، پاکواں، وونگ، ݙٹھا، انک، ونجُو وغیرہ وغیرہ۔

۲۔ اسم مفعول سماعی: او اسمائے مفعول جیہڑے جو کہیں قاعدے قانون دے مطابق بݨائے نہ ڳئے ہوون بلکہ اہل زبان کن سنیں ڳئے ہوون اوویں ای استعمال کیتے ویندے ہوون اسمائے مفعول سماعی اکھیندن۔ جیویں کیتا، ماتے بھتاں، لتھ، پچھیا، سر بھریا وغیرہ۔

مفعولی علامت "کوں" دا درست استعمال:

1۔ جے کر کہیں جملے وچ استعمال تھیوݨ آلے فعل دا صرف ہک مفعول ہووے تے او ذی عقل (انسان) ہووے تاں وت مفعول دے اڳوں مفعولی علامت "کوں" ضرور آسی۔ تے جے کر او مفعول ذی عقل نہ ہوسی (جانور ہوسی) یا بے جان ہوسی تاں وت اوندے اڳوں اے علامت نہ آسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔ (۱) میں اسلم کوں ݙٹھے (۲) میں اصغر کوں چاہندا ہاں (۳) اوں احمد کوں مارے (۴) میں پاکستان دا نقشہ ݙٹھے (۵) توں ریاضی چاہندیں (۶) اوں نانگ مارے۔ جملہ نمبر ۱، ۲، ۳ وچ اسمائے مفعول اسلم، اصغر تے احمد چونکہ ذی عقل (انسان) ہن ایں کیتے انہاں دے اڳوں مفعولی علامت "کوں" دا استعمال تھئے۔ پر آخیرلے ترائے جملیں دے اسمائے مفعول نقشہ، ریاضی تے نانگ چونکہ غیر ذی عقل تے بے جان ہن ایں کیتے انہاں دے اڳوں مفعولی علامت "کوں" استعمال نئیں تھئی۔

2۔ جے کر مفعول دے طور تے کہیں آدمی یا انسان دا لفظ آسی تاں وت اوندے اڳوں مفعولی علامت "کوں" نہ آسی تے جے کر آدمی یا انسان دی بجائے کہیں آدمی یا انسان دا ناں گھنسوں یا اوندے کیتے کئی مخصوص اشارہ یا اضافت استعمال کریسوں تاں وت مفعولی علامت "کوں" ضرور آسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔ (۱) میں آدمی ݙٹھے۔ (۲) میں اسلم کوں ݙٹھے (۳) میں تیݙے بھرا کوں ݙٹھے۔

3۔ جے کر کہیں محاورے وچ مفعول مصدر دے نال آوے تاں وت اوندے اڳوں مفعولی علامت "کوں" دا استعمال سراسر غلط تصور تھیسی۔ مثال دے طور تے اے جملہ جو اسلم میݙی جائی تے کرسی گھدی وی بجائے اسلم میݙی جائی تے کرسی کوں ودھ گھدے آکھݨ سراسر غلط ہے۔

4۔ بے جان شئیں یا ذہنی کیفیات دے نال وی ایہو عمل ڈہرایا ویسی یعنی انہیں دے ایکوں مفعولی علامت ''کوں'' نہ لگدی ہی ویسی مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ (۱) میں پانی پیتے (۲) تیں خط لکھیے (۳) یار فکر نہ کر (۴) ہر ویلھے رب دا شکر ادا کر۔ اتے ڈتے گئے جملیں وچ اسمائے مفعول پانی، خط، فکر تے شکر دے ایکوں ''کوں'' دا استعمال سراسر غلط ہوسی۔

5۔ جیڑھاں کہیں گالھ وچ عمومیت (عام ہووݨ) دا رنگ ہوسی تاں وت مفعول دے ایکوں مفعولی علامت کوں دا استعمال نہ تھیسی۔ پر جیڑھاں کہیں گالھ وچ خصوصیت دا اظہار تھیسی یا کہیں کم دو توجہ ڈیواوݨ مقصود ہوسی تاں وت ''کوں'' دا استعمال ضرور تھیسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو (۱) میڈی امداد کوں پہنچو (۲) دولت چھوڑ خدا دا تھی (۳) اے ہک نظری چا تاں ڈیکھاں (۴) یا الٰہی! آپݨی شان کوں ڈیکھ میڈے گناہیں کوں نہ ڈیکھ۔

6۔ جے کر افعال دے نال نال انہیں دے فعلی مادئیں دا مفعول وی استعمال تھیسی جیکوں عربی زبان وچ ''مفعول مطلق'' آکھیا ویندے تاں وت انہیں دے ایکوں مفعولی علامت دا استعمال نہ تھیسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ (۱) توں کیہیں چال ٹریا چلدیں۔ (۲) آدمیں آلی ٹور ٹر (۳) اچھے بول نہ بول۔

7۔ بعض متعدی یا متعدی المتعدی افعال دے نال جے کر ڈو مفعول استعمال کیتے گئے ہووݨ تاں وت جنہیں وچوں ہک مفعول کئی ذی عقل ہووے تے ڈوجھا غیر ذی عقل ہووے (جانور یا بے جان شئے) تاں وت ذی عقل مفعول دے ایکوں مفعولی علامت ''کوں'' ہمیشہ لگدی ویسی تے غیر ذی عقل مفعول دے ایکوں اے علامت نہ آسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو (۱) میں فقیر کوں روپیہ ڈتے (۲) اوں ویاہ وچ سارے لوکیں کوں مٹھائی کھوائی ہے۔

8۔ بعض افعال جیویں جو بݨاوݨ، مقرر کرݨ، سڈݨ یا ناں رکھݨ دے معنیاں وچ استعمال کیتے گئے ہووݨ یا ڈوجھے لفظیں وچ انہیں کنوں سمجھݨ، جاݨݨ یا خیال کرݨ دا مطلب واضح تھیوے تاں وت انہیں افعال نال ڈو مفعول ورتے ویندن جنہیں وچوں ہک مفعول دے ایکوں مفعولی علامت ''کوں'' ہمیشہ لگدی ویندی ہے جیڑھاں جو ڈوجھے مفعول دے ایکوں اے علامت نہیں لگدی ویندی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ (۱) اوں کوں تساں کیا سمجھدے وے؟ (۲) اساں احمد کوں آپݨاں ممبر چݨ گھدے (۳) میں تاں اوکوں آدمی سمجھدا ہم پر او کجھ ہیا نکلئے (۴) استاد صاحب اسلم کوں کلاس دا مانیٹر بݨا ڈتے۔

9۔ بعض افعال دے طور مجہول وچ ڈو مفعول ہوندن انہیں وچوں پہلا مفعول فاعل دا قائم مقام ہوندے پر اوندی حالت اوہا ای رہندی ہے۔ یعنی اوندے ایکوں مفعولی علامت ''کوں'' ہمیشہ لگدی ویندی ہے جیڑھاں جو ڈوجھے مفعول دے ایکوں اے علامت نہیں لگدی ویندی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو (۱) فقیر کوں روٹی کھواڈی ویسی (۲) ملازم کوں تنخواہ ڈے ڈتی ویچے۔

10۔ بعض اوقات کہیں وی مفعول دے ایکوں مفعولی علامت کوں دی بجائے ''نال'' یا ''اتے'' وی بطور مفعولی علامات ورتی ویندی ہے۔ مثال دے طور تے (۱) میں آپݨے پتر خالد نال بہوں محبت کریندا ہاں۔ (۲) غریب تے رحم کرو۔

11۔ بعض اوقات مفعولی علامت ''کوں'' واسطے یا کیتے دے معنیاں وچ وی استعمال تھیندی ہے۔ مثال دے طور تے (۱) او ہر ویلھے مارݨ کوں تیار بیٹھا ہوندے۔ (۲) میں کعبے شریف دی زیارت کوں ہکد اوواں۔

12۔ جئیں ویلھے کئی مصدر یا اوندے مشتقات ضرورت، مجبوری یا تاکید کیتے استعمال تھیندن تاں اُتھاں اوں، توں، تُساں، اساں وغیرہ فاعلی ضمیراں دے اگوں مفعولی علامت ''کوں'' بکنڑ ٹھ کرائیں مفعول دا کم گھدا ویندے مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔(۱) اوکوں کجھ وی تھیسی ڈُسدا (۲) میکوں لاہور ضرور ونجناں پوسی (۳) تیکوں کہیں دا ورد تھیسی تھیندا (۴) تہاکوں ہر ویلھے آمنٹی فکر لگی رہندی ہے (۵) اساکوں انعام ملیسے (۶) انھیں کوں ضرور جلناں پوسی۔ اُتے ڈِتے گئے جملیں وچ ضمیراں اوکوں، میکوں، تیکوں، تہاکوں، اساکوں تے انھیں کوں بظاہر تاں مفعولی حالت وچ ہن پر حقیقت وچ انھیں دا استعمال کہیں قاعدے قانون دا محتاج کائنی۔

13۔ بعض اوقات کہیں جملے وچ مفعولی علامت دا تصور تاں ضرور پاتا ویندے پر او علامت محذوف رہندی ہے۔ مثال دے طور تے (۱) اوڈھمی ڈر گئے (۲) توں روٹی کھاون بیٹھا ہاویں (۳) میں گھر ول آیاں۔

اسم مفعول بݨاونڑ دے قاعدے:

1۔ مصادر معروف کنوں فعل ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب گھن کرائیں اوندا اخیرلا ''الف'' حذف کر ڈِتا ویندے۔ جیہڑا باقی بچ آلے لوظا دے اخیر وچ ''ی'' رہ ویندے تاں وت اوندے اگوں ''ل'' دا ودھارا کرکے ''ی'' دے اُتے ''ہمزہ'' پا ڈِتا ویندے تاں او اسم مفعول بݨ ویندے تے جے کر ''ی'' نہ بچے تاں وت اوں لوظا دے اخیری حرف تے زیر گھت کرائیں تے اوندے اگوں صرف ''ل'' دا ودھارا کر ڈیون نال اسم مفعول بݨ ویندے جیویں جو

مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول
آکھڑن	آکھڑیل	آوڈھن	آوڈھیل	لکھن	لکھیل	پڑھن	پڑھیل
کھاون	کھاویل	پاون	پائیل	دھوون	دھوتیل	ڈیکھن	ڈٹھیل

2۔ جے کر مصدر مجہول ہووے تاں وت اوندے مصدر دی مصدری علامت ''جݨ'' یا ''وݨ'' کوں حذف کرݨ دے بعد باقی بچل لوظا دے اگوں ''یدڑ'' یعنی (یائے معروف (''ی'' + نون غنہ + دڑ) دا ودھارا کر ڈیون نال اسم مفعول بݨ ویندے جیویں جو

مصدر مجہول	اسم مفعول	مصدر مجہول	اسم مفعول	مصدر مجہول	اسم مفعول
لکھیجن	لکھیدڑ	لکھیون	لکھیدڑ	پڑھیجن	پڑھیدڑ
پڑھیون	پڑھیدڑ	سڈیجن	سڈیدڑ	اُٹھیجن	اُٹھیدڑ
اُٹھیون	اُٹھیدڑ	سڈیون	سڈیدڑ	پُڑیجن	پُڑیدڑ

3۔ مصادر متعدی یا متعدی المتعدی دے مصدری مادے دے اگوں واحد مذکر کیتے ''واں'' جمع مذکر کیتے ''ویں'' (یعنی و + یائے مجہول ''ے'' + نون غنہ) واحد مونث کیتے وی یعنی (و + یائے معروف) تے جمع مونث کیتے ''ویاں'' یعنی (و + یائے مخفی الصوت + الف + نون غنہ) دا ودھارا کر ڈیون نال اسم مفعول بݨ ویندے بعض اوقات ڈِتے ہوئے مصدر دے مصدری مادے دے اگوں حروف علت (او ی) وچوں کہیں ہک حرف علت دا ودھارا وی کیتا ویندے۔ جیویں جو

مصدر	اسم مفعول	جمع مذکر	واحد مؤنث	جمع مؤنث
کھڑاونڑ	کھڑاواں	کھڑاویں	کھڑاوی	کھڑاویاں
بھکاونڑ	بھکاواں	بھکاویں	بھکاوی	بھکاویاں
بھنونڑ	بھنوواں	بھنوویں	بھنووی	بھنوویاں
منگنڑ	منگواں	منگویں	منگوی	منگویاں
تولنڑ	تولواں	تولویں	تولوی	تولویاں
ڈکھاونڑ	ڈکھانواں	ڈکھانویں	ڈکھانوی	ڈکھانویاں

4۔ کہیں وی مصدر دے فعل ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب دے اگوں "ہویا" دا ودھارا کر کے اسم مفعول بݨایا ونڄ سگدے۔ جیویں جو:

مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول
لکھنڑ	لکھیا ہویا	بھننڑ	بھنا ہویا	مرنڑ	مویا ہویا	تولنڑ	تولیا ہویا
سڑنڑ	سڑیا ہویا	پڑھنڑ	پڑھیا ہویا	آدھنڑ	آدھیا ہویا	پیونڑ	پیتا ہویا

5۔ مصادر مجہول دی مصدری علامت "یجنڑ" یا "ونڑ" کوں حذف کرنڑ دے بعد جو کجھ باقی بچے اوندے اگوں "دا" دا ودھارا کر ڈیونڑ نال اسم مفعول بݨ ویندے۔ ایکوں مصادر مجہول کنوں آلا حالیہ تمام وی آکھیا ویندے۔ جیویں جو

بدھیجنڑ	بدھیدا	سڑیجنڑ	سڑیدا	وٹیجنڑ	وٹیدا	کھوییجنڑ	کھویدا
مریونڑ	مریدا	کہیونڑ	کہیدا	پرنیونڑ	پرنیدا	آکھیونڑ	آکھیدا

6۔ متعدی یا متعدی المتعدی مصادر دے مصدری مادے دے اگوں "تا" دا ودھارا کر ڈیونڑ نال اسم مفعول وجود وچ آ ویندے۔ ایکوں مصادر متعدی یا متعدی المتعدی کنوں آلا حالیہ تمام وی آکھیا ویندے۔

پڑھانونڑ	پڑھاتا	گرلانونڑ	گرلاتا	مسکاونڑ	مسکاتا	اگھلانونڑ	اگھلاتا
ڈسکاونڑ	ڈسکاتا	پچھتانونڑ	پچھتاتا	مرجھانونڑ	مرجھاتا	منگلانونڑ	منگلاتا

7۔ مصادر دے مصدری مادے اگوں "وکڑ" والا لاحقہ لگنڑ دے نال جیویں جو

بھجنڑ	بھجوکڑ	وسنڑ	وسوکڑ	پھٹنڑ	پھٹوکڑ	پھٹیجنڑ	پھٹوکڑ
مسنڑ	مسوکڑ	مستیجنڑ	مستوکڑ	لڑنڑ	لڑوکڑ	لڑیجنڑ	لڑوکڑ

8۔ مصادر دے مصدری مادے دے اگوں "ت" والا لاحقہ لگنڑ نال

مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول	مصدر	اسم مفعول
ٻجوݨ	ٻجوت	چلݨ	چلت	لکھݨ	لکھت	پڑھݨ	پڑھت
گھڑݨ	گھڑت	منݨ	منت	وٹݨ	وٹت	لبھݨ	لبھت

9۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے بعد "تو" یا "اوتو" والا لاحقہ ڳنڈھ ڈیوݨ نال

ہلݨ، ہلتو، ٹلݨ، ٹلاوتو، گھڑݨ، گھڑتو، وٹݨ، وٹتو

10۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے بعد "ک" والا لاحقہ ڳنڈھ ڈیوݨ نال

ودھݨ	ودھک	چمکݨ	چمک	ڈلݨ	ڈلک	ہلکݨ	ہلک
ہسکݨ	ہسک	لسکݨ	لسک	وٹݨ	وٹک	مہکݨ	مہک

11۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے بعد "تی" والا لاحقہ ڳنڈھ ڈیوݨ نال

جتݨ	جتی	تتݨ	تتی	پیوݨ	پیتی	دھووݨ	دھوتی
پوݨ	پوتی	سیوݨ	سیتی	دھاوݨ	دھاتی	منݨ	منوتی

12۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے اگوں "ارا" والا لاحقہ ڳنڈھ ڈیوݨ نال

تترݨ	تتارا	وڈݨ	وڈارا	بچاوݨ	بچارا	کٹھݨ	کٹھارا
ورتݨ	ورتارا	وسرݨ	وسارا	اُڈرݨ	اُڈارا	لسکݨ	لسکارا

13۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے اگوں "وڑا" والا لاحقہ ڳنڈھ ڈیوݨ نال

مروڑݨ	مروڑا	وچھڑݨ	وچھوڑا	گھروڑݨ	گھروڑا	پگھلݨ	پگھلوڑا
سنبھݨ	سنبھوڑا	منڈھݨ	منڈھوڑا	تروڑݨ	تروڑا	لبھݨ	لبھوڑا

14۔ بعض مصادر دی مصدری علامت "ݨ" کوں حذف کرݨ دے بعد باقی اسم مفعول بچ ویندے۔

اداسݨ	اداس	اہلاسݨ	اہلاس	ہراسݨ	ہراس	لباسݨ	لباس
وساسݨ	وساس	ہبڑاسݨ	ہبڑاس	بکݨ	بکواس		

15۔ بعض مصادر دے پہلے حرف تہجی دے بعد جے کر "تھا" دا ودھارا کر ڈیچے تاں وت اسم مفعول حاصل تھیندے۔

لہݨ	لتھا	پھاسݨ	پھتھا	گھسݨ	گھتھا	چھپݨ	چھتھا
پھسݨ	پھتھا	پھسݨ	پھتھا	لوجھݨ	لتھا	بھنبھجݨ	بُھتھا

16۔ بعض مصادر دے پہلے حرف تہجی دے بعد جے کر "دھا" ڳنڈھ ڈیچے تاں وت اسم مفعول حاصل تھیندے۔

لبھݨ	لدھا	بدھݨ	بدھا	ڈیوݨ	ڈِدھا	رجھݨ	ردھا

گھدن	گھدھا	رُدھن	رودھا				

17۔ بعض مصادر دے پہلے حرف تہجی دے اگوں "ٹھا" بݨا ڈیوݨ نال اسم مفعول حاصل تھیندے ہے۔

ترٹن	ترٹھا	وسن	وٹھا	مُسن	مٹھا	کُسن	کٹھا
ترسن	ترٹھا	ڈسن	ڈٹھا	کھسن	کھٹھا	ڈھسن	ڈھٹھا

18۔ بعض مصادر دے پہلے ڈو حروف دے بعد "الف" بݨا ڈیوݨ نال اسم مفعول حاصل تھیندے ہے۔

پکن	پکا	ٹکن	ٹکا	پھکن	پھکا	تھکن	تھکا
چکن	چکا	مکن	مکا	دھکن	دھکا	ڈکن	ڈکا

19۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے اگوں "اک" دے ودھارے نال

چھپن	چھپاک	جھٹن	جھٹاک	تسن	تساک	پھٹن	پھٹاک
پھلن	پھلاک	ڈلن	ڈلاک	چھڑن	چھڑواک	اُدھلن	اُدھلاک

20۔ مصادر کوں ہیٹھ آلے حالیے تے تمام اوہ اسمائے مفعول دے طور تے ورتیے ویندن

بھوݨ	بھوندا	پوݨ	پوندا	کھپن	کھپدا	وسن	وسدا
مرݨ	مردا	اُٹھن	اُٹھدا	وٹیجن	وٹیدا	منھیجن	منھیدا
ابھرتجن	ابھریندا	سڑ واوݨ	سڑ ویندا	چھڑکاوݨ	چھڑکیندا	آکساوݨ	آکسیندا

21۔ متعدی مصادر دے مصدری مادے دے بعد "تاں" والا لاحقہ بݨ ویندن نال

وکاوݨ	وکاتاں	سماوݨ	سماتاں	کملاوݨ	کملاتاں	ٹوڑن	ٹوڑاتاں
الاوݨ	الاتاں	چڑن	چڑتاں	منگلاوݨ	منگلاتاں	وتاوݨ	وتاتاں

22۔ مصادر کوں ہیٹھ آلے کجھ بے قاعدہ اسمائے مفعول

کھٹن	کھٹاں	کھٹن	کھٹاں	پُجن	پُجاں	پھٹن	پھٹورا
ڈھکن	ڈھکوڑا	بھنیجن	بھنوکڑ	کھاوݨ	کھیدھڑ	سنجاݨن	سنجاݨو
منن	منوتی	پُچھن	پُچھیلو	جاݨن	جاݨو	جچݨ	جاݨا
رکھن	رکھوت	کھٹن	کھٹل	گھڑن	گھڑتو	وسن	وسیب

3___ اسم حاصل مصدر

تعریف: او اسم مشتق جیڑھا جو مصدر دی حالت، کیفیت یا اثر کوں ظاہر کرے۔ جیڑھا مصدر کنوں بݨیا ہویا ہووے تے جیندے وچ مصدری معنے پاتے ویجن۔ جیویں بُجھن کنوں بُجھیو، اکھن کنوں اکھت یا اکھائی، دھاوݨ کنوں دھاوݨی تے اُساراݨ کنوں اُساری وغیرہ۔

اسم حاصل مصدر بݨاوݨ دے قاعدے:

1 بعض مصادر دی مصدری علامت حذف کرݨ دے بعد باقی دے اگوں "ݨی" والا لاحقہ لڳݨ نال اسم حاصل مصدر بݨایا ونڄ سگدے۔

مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر
آوݨ	آوݨی	آڈھݨ	آڈھݨی	دھاوݨ	دھاوݨی	الاوݨ	الاوݨی
بھاوݨ	بھاوݨی	بھجاوݨ	بھجاوݨی	بچھاوݨ	بچھاوݨی	ہٹکاوݨ	ہٹکاوݨی

2۔ بعض مصادر دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں "ی" بطور لاحقہ لڳݨ نال۔

اُڈارݨ	اُڈاری	آڑݨ	آڑی	اُسارݨ	اُساری	اُلٹݨ	اُلٹی
ڈکݨ	ڈکی	بھرݨ	بھری	بھڑکݨ	بھڑکی	بولݨ	بولی

3۔ بعض مصادر دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں "ائی" بطور لاحقہ لڳݨ نال۔

لکھݨ	لکھائی	پڑھݨ	پڑھائی	ٹھوکݨ	ٹھکائی	لڑݨ	لڑائی
بھڑݨ	بھڑائی	چڑھݨ	چڑھائی	ولݨ	ولائی	مستݨ	مستائی

4۔ بعض مصادر دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں "الف" بطور لاحقہ گھندے ہوئیں نال۔

اکھݨ	اکتا	جمݨ	بچا	ودھݨ	ودھا	آٹھرݨ	آٹھرا
ورکݨ	ورکا	ورتاوݨ	ورتا	بیوݨ	بیوا	ٹھرݨ	ٹھرا

5۔ بعض مصدریں دے مصدری مادے دے اگوں "ارا" بطور لاحقہ گھندے ہوئیں نال۔

ڄاگݨ	ڄگارا	چمکݨ	چمکارا	وسرݨ	وسارا	بھجوݨ	بھجوارا
چھنکݨ	چھنکارا	ہونگݨ	ہنگارا	پولݨ	پچکارا	شوکݨ	شکارا

6۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے اگوں "ٹ یا اٹ" بطور لاحقہ گھندے ہوئیں نال۔

برڑاوݨ	برڑاٹ	شوکݨ	شکاٹ	کوکݨ	ککاٹ	ہوکݨ	ہکاٹ
ہاکݨ	ہکاٹ	چنگھݨ	چنگھاٹ	رووݨ	رواٹ	گھرلاوݨ	گھرلاٹ

7۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے اگوں "یپا" ("یائے مجہول" "ے" + پ + ا) بطور لاحقہ گھندے ہوئیں نال

ہنڈھݨ	ہنڈھیپا	کھٹݨ	کھٹیپا	بڈھاوݨ	بڈھیپا	بکڈھݨ	بکڈھیپا
سڑݨ	سڑیپا	اکھیوݨ	اکھیپا	ڈیوݨ	ڈیپا	جلݨ	جلیپا

8۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے نال "واں" دا لاحقہ لگ کے حاصل تھیندن۔

وکاوݨ	وکاواں	سماوݨ	سماواں	کماوݨ	کماواں	اڈاوݨ	اڈاواں
الاوݨ	الاواں	چڑاوݨ	چڑاواں	منگلاوݨ	منگلاواں	وٹاوݨ	وٹاواں

9۔ بعض مصدریں دے مصدری مادے دے نال "ند، اند، وند" بطور لاحقہ لگ کے حاصل تھیندن۔

آوݨ	آمد	بھاوݨ	بھاند	آڑݨ	آڑاند	اکلݨ	اکلاند
چڑھݨ	چڑھند	لڑݨ	لڑاند	لکھݨ	لکھوند	ہووݨ	ہوند

10۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے نال "اری" بطور لاحقہ لگ کے حاصل تھیندن۔

ونجکݨ	ونجکاری	اڈݨ	اڈاری	اُسرݨ	اُساری	پھٹکݨ	پھٹکاری
چہکݨ	چہکاری	ڈسکݨ	ڈسکاری	بھرکݨ	بھرکاری	بکلکݨ	کلکاری

11۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے نال "الف یا ڑا" بطور لاحقہ لگ کے حاصل تھیندن۔

ولوڑݨ	ولوڑا	وچھوڑݨ	وچھوڑا	وکوڑݨ	وکوڑا	وچھڑݨ	وچھوڑا
مروڑݨ	مروڑا	لندھوڑݨ	لندھوڑا	گھسوڑݨ	گھسوڑا	گھروڑݨ	گھروڑا

12۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے نال "وا یا اوا" بطور لاحقہ لگ کے حاصل تھیندن۔

پرنیجݨ	پرتیوا	منیجݨ	منیوا	ڈیکھݨ	ڈیکھاوا	بلݨ	بلاوا
منگلاوݨ	منگلاوا	ورتاوݨ	ورتاوا	پچھتاوݨ	پچھتاوا	بلاوݨ	بلاوا

13۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے نال "یڑا" بطور لاحقہ لگ کے حاصل تھیندن۔

کھٹکݨ	کھٹکیڑا	بھجوݨ	بھجیڑا	جھکݨ	جھیڑا	وکڑݨ	وکیڑا
نکھڑݨ	نکھیڑا	جکھسݨ	جکھیڑا	الجھݨ	الجھیڑا	نکھسݨ	نکھیڑا

14۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے پہلے حرف دے نال "و" تے اخیر وچ "الف" دا وادھا کرݨ نال

کھٹݨ	کھوٹا	ترٹݨ	تروٹا	ٹھپݨ	ٹھوپا	پڑݨ	پوڑا
ٹرݨ	ٹورا	ٹھٹرݨ	جھورا	لڑݨ	لوڑا	رسݨ	روسا

15۔ بعض مصادر دے مصدری مادے دے نال "الا" بطور لاحقہ لگ کے حاصل تھیندن۔

ونجݨ	ونجالا	سنبھلݨ	سنبھالا	ڈیکھݨ	ڈیکھالا	ٹلݨ	ٹالا
اُبلݨ	اُبالا	گھلݨ	گھالا	بھجݨ	بھجالا	بکلݨ	بکالا

16۔ بعض مصادر جنہیں دی مصدری علامت "ݨ" کنوں پہلے آوݨ آلا حرف "ک" ہووے تاں وت اونہاں مصدری علامت

ہٹاوݨ دے بعد باقی حاصل مصدر رہ ویندے ہین جو

دھڑکݨ	دھڑک	پوکݨ	پوک	روکݨ	روک	پھوکݨ	پھوک
کوکݨ	کوک	بھونکݨ	بھونک	گھوکݨ	گھوک	ٹوکݨ	ٹوک

17۔ کجھ اجھیں مصادر جنہیں دے ہک کنوں زائد حاصل مصدر بݨدن۔

مصدر	حاصل مصدر	مصدر	حاصل مصدر
آوݨ	آمد، آمدن، آمد، آوݨی، آئی	اُگلݨ	اُگلݨ، اُگلی، اُگلا، اُگلار، اُگلامد
اودھلݨ	اودھال، اودھلا، اودھالا، اودھلیا	اُڑݨ	اُڑ، اُڑا، اُڑاوا، اُڑی، اُڑاݨ
اڑݨ	اڑ، اڑا، اڑاپ، اڑاند، اڑی، اڑکا، اڑیکا، اڑنگا، اڑاکا، اڑاݨ	بچھاوݨ	بچھ، بچھا، بچھاوت، بچھالت، بچھاونی، بچھل
بھڄݨ	بھاڄ، بھڄی، بھڄاݨ، بھڄا، بھڄو، بھڄی، بھڄاند	بھڑکݨ	بھڑک، بھڑکی، بھڑکاٹ، بھڑکار، بھڑکاری، بھڑکی
بھڑوکݨ	بھڑوک، بھڑوکار، بھڑوکاٹ، بھڑوکی، بھڑوکا، بھڑکݨ، بھڑکاری	بھلݨ	بھل، بھلاوند، بھلیکا، بھلاوا، بھول، بھلاپ
پوکݨ	پوک، پکاٹ، پکاٹا، پاک، پکار، پوکݨ	پڑھݨ	پڑھ، پڑھت، پڑھائی، پڑھتی، پڑھائی
پھٹکݨ	پھٹک، پھٹکاٹ، پھٹکاتا، پھٹکاری، پھٹکار، پھٹکݨ	بھرݨ	بھرائی، بھری، بھیر، بھرا، بھراند، بھرکار
تھمݨ	تھم، تھما، تھماݨ، تھما، تھمائی	تھپݨ	تھپائی، تھپیڑ، تھپکی، تھاپی، تھاپڑا، تھپکار، تھپکی، تھپاری
چھنڈکݨ	چھنڈکار، چھنڈکاری، چھنڈک، چھنڈکارا، چھنڈکا، چھنڈکائی، چھنڈ، چھنڈکی	پڑکݨ	پڑکار، پڑکاٹ، پڑاٹ، پڑکی، پڑک، پڑکاند، پڑکݨ، پڑپڑ
ڈکھاوݨ	ڈکھ، ڈس، ڈکھیݨ، ڈکھالی، ڈکھاوا، ڈکھالا	ڈروہݨ	ڈروہی، ڈروہٹی، ڈروہل، ڈروہٹھ، ڈروہٹ
کپݨ	کپ، کپا، کاپ، کاپا، کپائی، کاپی	سڑݨ	ساڑ، ساڑا، سڑاند، سڑاپ، سڑپیہ، سڑوݨ
کھاوݨ	کھادھ، کھاونی، کھاڄ، کھٹی	کرݨ	کار، کیتی، کرتی، کارا، کرتوت، کرت، کرنی، کاری

کھپن	کھاپ، کھپ، کھپارا، کھپت، کھاپا،	گھوکن	گھوک، گھوکاٹ، گھوکار، گھوکر، گھوکت
بھنڑن	بھنڑت، بھانڑھا، بھنڑھاپا، بھنڑھپا، بھنڑھپ	لگن	لگ، لاگ، لگوند، لگاپا، لاگو، لگا، لگت، لاگت، لگی

4____اسم کیفیت

تعریف: مختلف ماہرین لسانیات دے نزدیک اسم کیفیت دی تعریف کجھ ایں ہے۔

1۔ جیہڑے لفظ (لوظ) کوں کہیں حالت دا ناں ظاہر تھیوے جیویں جو تندرستی، صحت، چال ڈھال، (رفتار) ڈھرک، پیچ، کوڑ، غپ، وڈاپ، غریبی، امیری وغیرہ وغیرہ۔ یا کہیں صفت آلی کیفیت دا اظہار تھیوے جیویں جو۔ درد، خوشی، منظلپ، کاوڑ وغیرہ وغیرہ۔

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 43)

2۔ او اسم جیہڑا جو کہیں بئے اسم دی کیفیت یا حالت کوں ظاہر کرے اسم کیفیت آکھیا ویندے جیویں جو حاصل مصدر کہیں مصدر کنوں بنڑدے ایویں ای اسم کیفیت کہیں نہ کہیں اسم یا صفت کنوں بنڑدے۔ (سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 119)

3۔ کہیں شئے یا جاء دے ناں کوں اسم آہدن۔ عام ناں کئی قسم دے ہوندن۔ انہاں وچوں ہک ناں اسم کیفیت سڈیندے۔ اے او اسم ہوندے جیہڑا جو کہیں اسم دی حالت کوں ظاہر کرے جے کرائے فعل کنوں ہن کے آونڑ آلی حالت کوں ظاہر کرے تاں وت اے اسم حاصل مصدر سڈیندے۔ تے جے کر اے اسم یا صفت کنوں بنڑے تاں ایکوں اسم کیفیت آہدن۔

(آؤ سرائیکی پڑھوں تے سرائیکی لکھوں از شوکت مغل 47)

4۔ کہیں شئے دی حالت کوں ظاہر کرنڑ آلے لفظ (لوظ) کوں کجھ ایہیں تاں اسم حالیہ آہدن تے کجھ ایہیں اسم حاصل مصدر تے وت کجھ ایہیں اسم کیفیت آہدن۔ اسم حالیہ تے اسم حاصل مصدر تاں فعل (مصدر) کنوں بنڑدن تے اسم کیفیت اسم صفت کنوں بنڑدے۔ (آؤ سرائیکی پڑھوں تے سرائیکی لکھوں از شوکت مغل 49)

5۔ او ہو (لوظ) جیہڑا جو کئی کیفیت یا حالت ظاہر کرے اسم کیفیت اکھیندے۔ مثال دے طور تے ترپیہ، بکھ، بیماری، جھگیڑا، صبر، عشق، قرار، نشہ وغیرہ۔ (سندھی بولی جو صرف نحو از واحد بخش شیخ 50)(ترجمہ)

6۔ اسم حاصل مصدر او اسم مشتق ہے جیہڑا جو مصدر کنوں بنڑیا ہووے تے جیں وچ مصدری معنی پائے ونجن، ایہا اسم واڈ وچھا ناں اسم کیفیت دی ہے۔ حاصل مصدر تے اسم کیفیت وچ فرق صرف اتنا ہے جو حاصل مصدر تاں مصدر کنوں بنڑدے تے اسم کیفیت مصدر دے بجائے اسم کنوں بنڑدے۔ مثال دے طور تے جھگڑن کنوں جھگڑا تاں حاصل مصدر تے لڑکا کنوں لڑکپن اسم کیفیت۔

(اردو کمپوزیشن از غلام جیلانی مخدوم 46)(ترجمہ)

7۔ اُتے ڈتیاں ہوئیاں اسم کیفیت دے ساریاں تعریفاں وچوں ڈاکٹر مہر عبدالحق دی تعریف زیادہ جامع ہے تے مکمل کیوں جو اسم کیفیت فقط اسماء کنوں نہیں بنڑدے بلکہ اے افعال (مصادر کنوں وی بنائے ویندن۔ جیویں جو اسمائے کیفیت دے بنڑاونڑ دے

قاعدئیں کنوں اے ڳالھ واضح تھیسی)۔ بابائے اردو مولوی عبدالحق ڈاکٹر آپݨی کتاب "قواعد اردو" دے صفحہ ۱۷۵ اتے اسمائے کیفیت دے بݨاوݨ دے قاعدے بیان کریندیں ہوئیں لکھدن جو "اکثر افعال کے مادے (یعنی علامت مصدر کے گر جانے کے بعد) اسمائے کیفیت کا کام دیتے ہیں۔ مثلاً، ہار، جیت، مار، پھیر، تاک بول، لوٹ، روک وغیرہ"۔ لہٰذا اساں بلاشبہ اے آکھ سگدے ہیں جو او حاصل مصدر جیڑھے جو کہیں اسم دی کیفیت یا حالت کوں ظاہر کریندن اسم کیفیت اکھیندن پر اے ڳالھ یاد رکھݨی آلی اے جو مصادر کنوں بݨیا ہویا ہر حاصل مصدر، اسم کیفیت نہیں ہوندا۔

اسم کیفیت بݨاوݨ دے قاعدے: اتے ڈِتیں ڳئیں اسم کیفیت دیں تعریفیں کنوں اے نتارا نکلدے جو اسم کیفیت بݨاوݨ دے قاعدے ترائے قسمیں ہن۔ (۱) اسما کنوں (۲) صفات کنوں (۳) مصادر کنوں

1۔ **اسمیں کنوں اسمائے کیفیت بݨاوݨ دے قاعدے:** اکثر اسما دے اڳوں مختلف چھوٹے چھوٹے لاحقے جوڑ کرائیں اسمائے کیفیت بݨائے ویندن۔ اے ڳالھ یاد رکھݨی آلی اے جو سرائیکی زبان دی بول چال تے روزمرہ دے مطابق جے کہیں اسم دے اخیر وچ یا وچکار حروف علت (ا، و، ی) وچوں کئی ہک یا ہک کنوں ودھیک حروف علت آ ونڄن تاں ول اسم کیفیت بݨیندیں ہوئیں انہیں کوں حذف کر ڈِتا ویندے۔ جیویں جوکراڑ کنوں کرڑکی، چھوہر کنوں چھوہرگی تے کتا کنوں کتکی وغیرہ۔

الف: لاحقہ "کی"۔

اسم	اسم کیفیت	اسم	اسم کیفیت	اسم	اسم کیفیت	اسم	اسم کیفیت
چھوہر	چھوہرگی	ہال	ہلکی	کراڑ	کرڑکی	اوڈ	اوڈکی
جت	جتکی	جٹ	جٹکی	کتا	کتکی	موچی	مچکی

ب: "لاحقہ یائے معروف یعنی "ی"

دوست	دوستی	امیر	امیری	فقیر	فقیری	دشمن	دشمنی
غریب	غریبی	چور	چوری	ٹھگ	ٹھگی	لوہار	لوہی

ج: "لاحقہ "پا" "یپا"

بڈھا	بڈھیپا	رنڈر	رنڈیپا	ڈاڈھا	ڈاڈھیپا	وڈا	وڈیپا

د: لاحقہ "ائی"

ٹھگر	ٹھگرائی	بھلے مانس	بھلمنسائی	سچا	سچائی	چوڑا	چوڑائی
لمبا	لمبائی	موٹا	مٹائی	چھوٹا	چھٹائی	وڈا	وڈائی

ر: لاحقہ "پ" یا "پݨ"

بال	بالپ، بلپݨ	ڈلا	ڈلپ، ڈلپݨ	ہاہتا	ہتاپ، ہتاپݨ	وڈا	وڈپ، وڈپݨ

صرف "پ"

لدھا	لدھپ	ٹیگر	ٹکرپ	اندھا	اندھپ	موٹا	مٹپ

2۔ صفات کنوں بݨن آلے اسمائے کیفیت: الف: لاحقہ "ل"

ٹھڈھا	ٹھاڈھل	ساوا	ساول	سوجھلا	سوجھل	رت	رتل

ب: لاحقہ "یچ"

اندھایا اندھپ	اندھیچ	تنگ یا تنگا	تنگیچ	پدھ	پدھیچ

ج: ڑ بطور لاحقہ

جھکا	جھکاڑ	اُتے	اُتاڑ	اچا، اُچ	اُچاڑ	ہیٹھ	ہیٹھاڑ
اگوں	اگاڑ	پچھی	پچھاڑ	گرا، ارا	گراڑ	پچھوں	پچھاڑ

د: لاحقہ "سی"

کالا	کلوسی	پیلا	پلوسی	رتا	رتوسی	بگا	بگوسی

ر: لاحقہ "ند"

رتا	رتاند	اڑ	اڑاند	بھیڑی	بھڑاند	واہ	واہاند

س: لاحقہ "یند"

بگا	بگویند	چٹا	چٹویند	رتا	رتویند	پیلا	پلویند / پلوسی

ش: لاحقہ "ک"

چٹا	چٹک	پھوتی	پھتک	لوی	لسک	لوڑا	لڑک

ص: لاحقہ "یر"

ٹھڈھا	ٹھڈھیر	گلی موج	گھمیر	کریت	کریر	لو	لونیر

3۔ مصادر کنوں بݨن آلے اسمائے کیفیت:

اے اسمائے کیفیت مصادر دے مصدری مادیں دے بعد بعض لاحقے جوڑ کرائیں بݨائے ویندن۔

الف: لاحقہ "ک" بعض مصادر دے مصدری مادے ای بطور اسم کیفیت ورتیے ویندن۔

اجھکݨ	اجھک	بھکݨ	بھک	لسکݨ	لسک	پڑکݨ	پڑک
کھنکݨ	کھنک	ٹہنکݨ	ٹہنک	چمکݨ	چمک	رکݨ	رک

ب: مصدر دی مصدری علامت "ݨ" حذف کرݨ دے بعد لاحقہ "اری"

پھڑکݨ	پھڑکاری	ہنگݨ	ہنگاری	بھڑکݨ	بھڑکاری	اُگھڑݨ	اُگھاری

ج: لاحقہ "وند" یا "اند"

لگݨ	لگوند	ہووݨ	ہووند	بھڑݨ	بھڑاند	بھاوݨ	بھاند

د: لاحقہ "ت"

بچݨ	بچت	اُپجݨ	اُپت	بھرݨ	بھرت	لنگھݨ	لنگھت

س: لاحقہ "وٹی"

پرچاوݨ	پرچاوٹی	پرتاوݨ	پرتاوٹی	سمجھݨ	سمجھاوٹی	سہوݨ	سہوٹی

ش: لاحقہ "اوا"

ورتݨ	ورتاوا	سکلاوݨ	سکلاوا	ڈکھاوݨ	ڈکھاوا	لڈاوݨ	لڈاوا

ص: لاحقہ "ائی"

لگݨ	لگائی	ٻوݨ	ٻوائی	ڈھنگݨ	دھنگائی	ہسݨ	ہسائی

ض: لاحقہ "یا"

کھٹݨ	کھٹیا	بدھݨ	بدھیا	سہݨ	سہیا	جلݨ	جلیا

ع: بعض مصادر دے مصدری مادے جنھیں دے اخیر وچ "الف" آندے

بچاوݨ	بچا	اُدراوݨ	اُدرا	اُتھراوݨ	اُتھرا	آکڑݨ	آکڑا

ف: بعض مصادر مجہول دی مصدری علامت "یجݨ" ہٹاوݨ دے بعد لاحقہ "وا" لگیندھن نال

منیجݨ	منیوا	ولیجݨ	ولیوا	پرنیجݨ	پرنیوا	مُکلیجݨ	مُکلیوا

ق: بعض مصادر دے مصدری مادے جنھیں دے اخیر وچ "ڑ" آندی ہے۔

ساڑݨ	ساڑ	پاڑݨ	پاڑ	کھاڑݨ	کھاڑ	ڈاڑھݨ	ڈاڑھ

ک: بعض مصادر دی مصدری علامت ہٹا کے پچھوں آوݨ آلے حرف دے سکوں کوں "زیر" لاوݨ نال۔

کٹھݨ	سجھݨ	پلݨ	پلݨ	سڑݨ	بھوݨ	گھرکݨ	گھرکݨ

ط: بعض مصادر دے مصدری مادے دے اگوں "الف" واددھا کرݨ نال

ٹھرکݨ	ٹھرکا	کھڑکݨ	کھڑکا	جھوکݨ	جھوکا	پھڑکݨ	پھڑکا

ق: لاحقہ "آر"

شرکݨ	شرکار	تڑکݨ	تڑکار	لڑکݨ	لڑکار	گھڑکݨ	گھڑکار

ک: بعض مصادر دے مصدری مادے دے پہلے حرف دے بعد "الف" وادھا کرݨ نال

گجݨ	گاج	وجݨ	واج	بھجݨ	بھاج	لجݨ	لاج

ل: بعض سہ حرفی مصادر دے مصدری مادے بطور اسم کیفیت ورتیے ویندن

رجݨ	رج	وجݨ	وج	گجݨ	گج	لجݨ	لج

م: لاحقہ "ارا"

کنھݨ	کنھارا	وسارݨ	وسار	اگھارݨ	اگھار	اتارݨ	اتارا

ن: لاحقہ "اپ"

ملݨ	ملاپ	اڑݨ	اڑاپ	سہݨ	سہاپ	سیاپݨ	سیاپ

و: لاحقہ "اٹ"

چمکݨ	چمکاٹ	ہونکݨ	ہنکاٹ	شوکݨ	شوکاٹ	گھڑلاوݨ	گھڑلاٹ

ی: لاحقے "اج" "ٹ" "ٹی"

سہݨ	سہاج	وہاجݨ	وہاج	منڈھݨ	منڈھی	کنھݨ	کنھٹی

4۔ کجھ اسمیں تے صفتیں کنوں بے قاعدہ بݨ آلے اسمائے کیفیت

بکھا	بکھ	رجا	ترہ	ڈکھا	ڈکھیاں	روسا	ڈیہاں
ننگا	سوکڑا	بھرا	بھرپی	ڈاٹا	ڈنگ یا ڈنگپ	سدھا	سدھ
ٹھڈا	ٹھڈ یا ٹھڈاول	چپا	چپ	بجݨ	بجائی یا بجپ	سیالا	سی
کالا	کالوݨ	کھٹا	کھٹاج	مٹھا	مٹھاج	کالا	کالاݨ

5۔ کجھ مصادر کنوں بے قاعدہ بݨ آلے اسمائے کیفیت

آبھرݨ	آبھر	آسݨ	آس	آلسݨ	آلس	آنورھݨ	آنورھ
اٹھرݨ	اٹھیڑ	الھاوݨ	الھا	اٹکاوݨ	اٹک	ادھرکݨ	ادھرکا
اروسݨ	ارواس	اکݨ	اک	اکیرݨ	اکیر	آکھلاوݨ	آکھلا

بکھاوݨ	ہاکھ	پوچھݨ	پوچھا	پوکݨ	پوک	تریہاوݨ	تریہہ

5۔ اسم حالیہ

تعریف: مختلف ماہرین لسانیات دے نزدیک اسم حالیہ دی تعریف کجھ ایں ہے۔

1۔ او اسم جیہڑا جو کہیں فاعل یا مفعول دی حالت کوں ظاہر کرے اسم حالیہ آکھیا ویندے۔ جیویں جو روندا ہویا، ہسدا کھیڈدا، چلدے چلدے، کرڑا کرڑا، کھلدے کھلدے وغیرہ وغیرہ۔ (سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 113)

2۔ او اسم جیہڑا جو کہیں فاعل یا مفعول دی حالت کوں ظاہر کرے۔ مصدر تے حالیہ دا شمار وی فعلاں وچ تھیندے۔ لیکن اے فعل دی تکمیل نہیں کریندا۔ مصدر اسم دے طور تے آندے تے حالیہ صفت دے طور تے جیویں اجڑائی، اتلائی، امیر، واس وغیرہ وغیرہ۔ (سرائیکی مصادر از شوکت مغل 15)

3۔ اسم حالیہ ہمیشاں چالو تے جاری رہندڑ کم دے معنی ݙیندے۔ ایں خاطر ایکوں سنسکرت وچ "ورتمان کردنت" آکھیا ویندے۔ ورتمان دا معنی چالو یا جاری تھیندے۔ لہذا اسم حالیہ فعل دی او صورت ہوندی ہے جیہڑی اے ݙسیندی ہے جو کوئی کم چالو یا جاری رہندیں ہوئیں ٻیا کم شروع کر ݙتا ڳئے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔

"احمد آپنے باغ دی سیر کریندا گھر دو ول آیا" ایں جملے دا مطلب اے ہے جو احمد آپنے باغ وچ سیر دا کم کریندا ٻیا کم (گھر دو ولݨ دا کم) شروع کر ݙتے۔ (ٻولی دی وِیاکرݨ از ڈاکٹر مہر عبدالحق 113)(ترجمہ)

4۔ اسم حالیہ او اسم مشتق ہے جیہڑا جو کہیں جملے وچ کہیں اسم دی حالت بیان کرے۔ جیویں جو او کھلدا ہویا آیا تے میں روندے ہوئے کوں ݙٹھا۔ انہیں جملیں وچ کھلدا ہویا تے روندے ہوئے اسمائے حالیہ ہن۔

(گلستان قواعد از محمد بشیر احمد ظامی بہاولپوری 65)(ترجمہ)

5۔ جیہڑے لوظ افعال دے مادیں کوں بݨائے ڳئے ہوون تے او کہیں اسم نال ایلا لڳ پووݨ (کم ڈھا) ظاہر کرن اسم حالیہ اکھیندن۔ اسم حالیہ ہمیشاں کہیں جاری یا چالو رہندڑ کم دا معنی ݙیندے۔ مثال دے طور تے مریندا = مار + اندا تے بھجدا = بھج + اندا وغیرہ وغیرہ۔ (سندھی ٻولی دی وِیاکرݨ از ڈاکٹر بھیرو مل مہرچند آڈوانی 39)(ترجمہ)

6۔ او اسم مشتق جیہڑا جو جملے وچ فاعل یا مفعول دی حالت یا اوندی تعریف بیان کرے تے او اسم دے کم آوے۔ اوکوں اسم حالیہ آکھیا ویندے۔ اسم حالیہ صفت وانگوں اسم نال ہر حالت وچ موافق رہندے۔

(سندھی ٻولی دا صرف تے نحو از واحد بخش شیخ 109)(ترجمہ)

اسم حالیہ دیاں قسماں: ۱۔ حالیہ ناتمام ۲۔ حالیہ تمام ۳۔ حالیہ معطوف

الف: حالیہ ناتمام: حالیہ ناتمام جیکوں (Present Participle) وی آکھیا ویندے۔ ایندے وچ فعل ختم نہیں تھیندا۔ جیویں جو وہندا پاݨی، روندا ٻال تے بھڄدی گھوڑی وغیرہ وغیرہ۔

ب: حالیہ تمام: حالیہ تمام وچ فعل دا ختم تھیوݨ پاتا ویندے۔ جیویں جو مویا ہویا، کھادا ہویا، منگا ہویا، لکھیا ہویا وغیرہ وغیرہ۔

ج: حالیہ معطوف: بعض مرکب جملے انجھیں ہوندن جنھیں وچ ہک وقت ڈو فعل پاتے ویندن۔ انھیں وچوں ہک فعل اصل یا خاص ہوندے تے ڈوجھا فعل پہلے فعل دا مقدمہ ہوندے۔ اے ڈوہیں فعل انجوں جملیں دی نمائندگی کریندن۔ تے انھیں جملیں کوں حرف عطف (اردو وچ "و" تے سرائیکی وچ "تے یا تیں" نال ظاہر کیتا ویندے) آپت وچ جوڑیندے۔ جے کر مرکب جملے وچ ہک فعل حالیہ ہووے تاں وت ایہہ فعل کوں حالیہ معطوف آکھیا ویندے۔ حالیہ معطوف دا تعلق ہمیشاں جملے دے اصل فعل (خاص فعل) نال ہوندے۔ چونکہ ایجھیں مرکب جملے وچ حرف عطف (تے) کوں ہٹا ویندے پر حرف عطف دے معنی ایندے وچ ضرور پاتے ویندن۔ ایہہ سانگے ایکوں حالیہ معطوف آکھیا ویندے۔

دراصل ایہہ کوں ظاہر اے تھیندے جو جملے دے اصل یا خاص فعل کوں جو کم دا اظہار پیا تھیندے ایہہ کم کوں پہلوں کہیں کم وی تھی چکے۔ مثال دے طور تے اے جملہ ڈیکھو "اسلم کھا کریں یا کھا کے سم پئے" ایندا واضح مطلب اے ہے جو اسلم کھا دھا" تے "سم پیا۔ جملے "اسلم کھا کریں سم پیا" وچ حرف عطف (تے) دا استعمال نھیں تھیا۔ ایہہ جملے وچ سم پیا اصل فعل ہے۔ جیڑھا جو کھا کریں حالیہ معطوف ہے۔ دراصل پہلا فعل (حالیہ معطوف) ڈوجھے فعل یعنی اصل فعل دا مقدمہ ہے۔ ایہہ سانگے حالیہ معطوف کوں تقدیمی فعل تے ڈوجھے کوں اصل یا خاص فعل آکھیا ویندے۔

حالیہ معطوف دی خصوصیات:

i۔ حالیہ معطوف وچ حرف عطف (تے) دا استعمال نھیں تھیندا۔

ii۔ حالیہ معطوف دے بعد عموماً "کے یا کریں" دا اضافہ کیتا ویندے۔

iii۔ حالیہ معطوف دا تعلق ہمیشاں مرکب جملے دے اصل یا خاص فعل نال ہوندے۔

iv۔ انجھیں مرکب جملے جنھیں وچ ڈو فعل استعمال تھیندے ہوون تے جنھیں وچوں ہک حالیہ معطوف ہووے تاں وت انھیں وچوں پہلے فعل کوں تقدیمی فعل آکھیا ویندے کیوں جو اے فعل ڈوجھے فعل دا مقدمہ ہوندے۔ جیڑھا جو ڈوجھے فعل کوں اصل یا خاص فعل سڈیا ویندے۔ اے گالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو لفظ "کے یا کریں" ہمیشاں حالیہ دے فعل یعنی تقدیمی فعل نال جڑیندا ویندے۔

v۔ انجھاں مرکب جملہ جنھیں وچ تقدیمی فعل حالیہ معطوف ہووے۔ جے کر ایہہ جملے دے ڈوجھے کیتے ونڄن تاں وت انھیں جملیں دے وچکار حرف عطف (تے) ضرور آسی۔ مثال دے طور تے اے جملہ ڈیکھو یعنی "او کھا کریں سم پئے" جے کر ایہہ جملے دے ڈوجھے کروں تاں اوایں تھیسن۔ (او کھاوے تے سم پئے)۔

vi۔ انجھاں مرکب جملہ جنھیں وچ تقدیمی فعل بطور تمیز (متعلق فعل) آوے تاں وت ایندے ڈوجھے نھیں تھی سگدے۔ جیویں جو اے جملے:

ا۔ جھوہ دے معافی منگ   ۲۔ روٹی کھا کے سم ونڄ

vii۔ ہکے ترتیب دے افعال دے وچکار حرف عطف دا استعمال ضروری تھی ویندے۔ جیویں جو کھاو تے پیو، لکھو تے پڑھو، پ

بعض اوقات انہیں جملیں وچوں حرف عطف حذف وی تھی ویندے۔ جیویں جو کھاوو پیوو، لکھو پڑھو، مڑو وڳھرو وغیرہ۔

viii۔ کڈاہیں کڈاہیں تاں تقدیری فعل کنوں اصل یا خاص فعل دا سبب (سبب) معلوم تھیندے۔ جیویں جو اوا استاد گوں ڈیکھ کریں پڑھ رہے۔ اے شعر ملاحظہ فرماؤ۔

سڑدا ڈیکھ کے اپنے گھر کوں ، چھوڑ دی رات وچ ٹھر آ گئی
لوکیں دے گھر ساڑن والا، اے تاں تھیں ٹھر دا موسم (امان اللہ کاظم)

9۔ کڈاہیں کڈاہیں تاں حالیہ معطوفہ ذریعے یا سبب کوں وی ظاہر کریندے۔ جیویں جو:
ا۔ سوہنی رن ڈیکھ کریں عشق کر بیٹھیں؟ ۲۔ کلمہ شریف پڑھ کریں کپڑا پاک کر

10۔ الف: کڈاہیں کڈاہیں تاں حالیہ معطوفہ اپنے آپ کوں یا ڈوجھیں کوں احساس ڈیواون یا ملامت کرن کیتے وی ورتیا ویندے۔
جیویں جو ا۔ ایڈا اوڈا انکھاری تھی کریں اے کیا لکھ مار ڈتی؟ ۲۔ تانی اماں تھی کریں ہالیں تاں تھیوا؟
انہیں جملیں وچ تھی کریں ہووݨ دے معنیاں وچ استعمال تھئے۔

ب: کڈاہیں کڈاہیں تاں اے کہیں رستے کن گزرݨ دے معنیاں وچ استعمال تھیندے۔ جیویں جو
ا۔ توں ملتان کنوں ضرور تھی کریں ونڄیں ۲۔ میں اٹھیں اٹھیں سکول کنوں تھی کریں آیاں

11۔ حالیہ معطوف دا عام طور تے فاعل نال لگا پا (کاٹھا) ہوندے۔ اے کڈاہیں کڈاہیں تاں بطور صفت آندے تے کڈاہیں کڈاہیں بطور تمیز فعل (متعلق فعل) دے طور تے ورتیا ویندے۔ اے جملے ڈیکھو ا۔ او تیں کنوں وی ودھ کریں پاگل ہے
۲۔ سری کوئٹہ کنوں ودھ کریں سوہݨا ہے ۳۔ میڈی دھی جیڈی دی کنوں ودھ کریں ذہین ہے

12۔ کڈاہیں کڈاہیں حالیہ ناتمام تے حالیہ معطوف وچ معنیاں دے لحاظ نال بہوں تھوڑا اجیہاں فرق ہوندے۔ اے جملے ڈیکھو ا۔ او شراب پیندا گھروں نکھتے (حالیہ ناتمام) ۲۔ او شراب پیندا گھروں نکھتے (حالیہ ناتمام) ۳۔ او شراب پی کریں گھروں نکھتے (حالیہ معطوف)
پہلے جملے دا مطلب اے جو جیں ویلے او گھروں نکھتے شراب دے نشے وچ ڈھت ہا، تے ڈوجھے جملے دا مطلب اے ہے جو او گھروں شراب پیندا ہویا نکھتے۔ جڈاں جو تریجھے جملے دا معنی اے ہے جو پہلے او چنگی طرحاں کریں شراب پیتی ہے تے ول او گھروں نکھتے۔

13۔ کڈاہیں کڈاہیں تاں حالیہ معطوف اعادہ دی تکرار کیتے وی ورتا ویندے۔ جیویں جو اے جملے ڈیکھو:
ا۔ ڈوڑ ڈوڑ تھی کریں ہمبھ ۲۔ بک بک تھی کریں کرے وچ وڑ وڑ واتھاں تھی کریں حالت دے معنیاں وچ استعمال تھئے۔

و: اسم حالیہ دیاں مزید ڈو قسماں:
اتے ڈتیاں گئیاں ترے قسمیں حالیہ تام، حالیہ ناتمام تے حالیہ معطوف کن علاوہ ڈو قسماں بیاں وی ہن۔ جیویں جو اے ہن۔ ا۔ حالیہ بطور صفت ۲۔ حالیہ بطور خبر

حالیہ بطور صفت: کڈیں کڈیں کئیں اسم کوں پہلوں حالیہ تمام دا استعمال بطور صفت تھیندے۔ جیویں جو اے ترکیباں؛

۱۔ وہندا ہویا اوہندا پانی ۲۔ روندا ہویا اروندا بال

انھیں ترکیبیں وچ وہندا پانی دی صفت دے طور تے، تے روندا بال دی صفت دے طور تے ورتیا ڳئے۔ ڄاں وجھے اوٹھیں وچ صفت دے طور تے ورتیا ڳیا اسم حالیہ تمام آپݨے آپݨے موصوف پانی تے بال کوں پہلوں آئے۔ کیوں جو موصوف ہمیشاں صفت دے بعد آندے۔ جیویں جو مرکب توصیفی کالا ڈاند، چنگی ڳاں تے موٹی وجھ وچ صفات آپݨے آپݨے موصوفیں کوں پہلوں آئین۔

حالیہ بطور خبر:

پہلوں اے جملہ ݙیکھو: ۱۔ او کھلدا ہویا / کھلدا اے تے روندا ہویا / روندا پئے۔ ایں جملے وچ "کھلدا ہویا / کھلدا" اوندے آون دی خبر ہے۔ جیڑھاں جو "روندا ہویا / روندا" اوندے ونڄݨ دی خبر اے۔ تو ڈے جو کھلدا ہویا / کھلدا تے روندا ہویا / روندا صفت دی ڄاہ تے وی وچ سڳدن۔ پر اے صفات آپݨے موصوف "او" کوں پہلوں دی بجائے اڳوں آئین۔ لہٰذا اے مرکب توصیفی دی تعریف تے پورے نھیں اتردے۔ ایں سانگے کھلدا ہویا / کھلدا تے روندا ہویا / روندا صفات دی بجائے خبر شمار تھیسن۔

اسم حالیہ دے استعمال دی صورت جملے وچ تھیوݨ آلیاں تبدیلیاں:

1۔ پہلوں اے جملے ݙیکھو: ۱۔ اصغر بھجدا ہویا / بھجدا اے ۲۔ زینب روندی ہوئی / روندی سم ڳئی ہے ۳۔ چور چوری کریندے ہوئے / کریندے پکڑیج ڳئین۔

اُتے ݙتیں ڳئیں جملیں وچ بھجدا / روندا ہویا / بھجدا / روندا تے کریندے ہوئے / کریندے اسمائے حالیہ تمام ہن تے اے اسمائے حالیہ تمام انھیں جملیں وچ خبر دے طور تے آئین کیوں جو انھیں دے موصوف اصغر، زینب تے چور انھیں دے اڳوں لڳین۔ اتھاں اے ڳالھ تھیوݨ آلی وجہ ہے کہ جملے وچ موجود اصل یا خالص فعل لازم ہووے یا متعدی پر او مجہولی صورت وچ استعمال تھیا ہووے تاں وت اسم حالیہ تمام جملے وچ موجود جنس تے تعداد دے لحاظ نال فاعل دے مطابق آسی۔ جیویں جو اُتے ݙتے ڳئے پہلے جملے وچ اصغر واحد مذکر فاعل ہے۔ جیندے اڳوں اسم حالیہ اوندی جنس تے تعداد دے مطابق بھجدا ہویا / بھجدا استعمال تھئے۔ ایویں ای ݙوجھے جملے وچ زینب واحد مونث فاعل ہے تے ترٹھیے جملے وچ چور جمع مذکر فاعل ہے۔ لہٰذا انھیں دے اڳوں حالیہ تمام آپݨے آپݨے فاعل دی جنس تے تعداد دے مطابق آئین۔

لہٰذا ثابت اے تھیا جو ہے کہ اصل فعل تو ڈے جو لازم ہووے یا متعدی تے او مجہولی صورت وچ آیا ہووے تاں وت اوں کوں پہلوں اسم حالیہ تمام جو خبر دے طور تے ہوسی آپݨے فاعل دی جنس تے تعداد دے مطابق آسی۔

2۔ جے کر حالیہ تمام دے اڳوں آوݨ آلا اصل فعل لازم یا متعدی ہووے جو معروفی حالت وچ ہوسی تاں وت حالیہ تمام یائے مجہول (ے) "الف" یا "ئیں" دے ودھارے نال آسی۔ تو ڈے جو فاعل مذکر ہوسی یا مونث، جاندار ہوسی یا بے جان، واحد ہوسی یا جمع۔ تے حالیہ تمام کوں پہلوں تے مفعول دے بعد مفعولی علامت کوں یا نال دا ہووݨ (کا قاعدہ) دی ضروری ہوسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

☆ میں اصغر کوں سمجھدا ہویا /سمجھدا /سمجھے ہوئے /سمجھے یا سمجھدیں ہوئیں /سمجھدیں ڈٹھے۔

☆ تیں دشمنیں کوں اجڑدا ہویا /اجڑدا /اجڑدے ہوئے /اجڑدے یا اجڑدیں ہوئیں /اجڑدیں ڈٹھے۔

☆ اساں چھوہریں کوں چھوہر نال نچدا ہویا /نچدا /نچدے ہوئے /نچدے یا نچدیں ہوئیں /نچدیں ڈٹھے۔

3۔ بے کراوہو فعل جیں کن حالیہ نا تمام بݨایا گیا ہووے متعدی ہووے تے اوں کن پہلوں کئی نہ کئی اسم مفعولی حالت وچ آیا ہووے تاں وت حالیہ نا تمام نال توڑے جو فاعل دی جنس تے تعداد کجھ وی ہووے۔ ہمیشاں یائے معروف (ی) دے لگ پے (لگاندے) نال آسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو: ا۔ میں کبوتر نچی کھڑاں ۲۔ توں سر جھکی کھڑیں ۳۔ لوک بندوقاں چتی کھڑن ۴۔ توں سب ماری کھڑیں وغیرہ وغیرہ۔

4۔ جیں ویلھے حالیہ دو ہرایا ونجے یا اوندا تابع ڈوجھا حالیہ اوندے اگوں گنڈھیا ونجے توڑے جو حالیے دا فعل لازم ہووے یا متعدی، وتاں وت اوندے نال جنس واحد مذکر کیتے "الف یا ئیں" جنس واحد مونث کیتے "ی یا ئیں" تے جنس جمع مذکر یا مونث کیتے "ے یا ئیں" دا لگاندھا کیتا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔ او ڈردا ڈردا (یا) ڈردئیں ڈردئیں آئے
۲۔ او ڈردی ڈردی (یا) ڈردئیں ڈردئیں آئی ہے
۳۔ او ڈردے ڈردے (یا) ڈردئیں ڈردئیں آئین

اے گالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو جنس واحد مذکر کیتے حالیے نال یائے مجہول (ے) دا لگاندھا توڑے جو درست سمجھا ویندے پر اے فصیح کائنی۔ جیویں جو: ا۔ او ڈردے ڈردے آئے۔ ۲۔ میں اٹھدے بہندے خدا کوں یاد کریندا ہاں وغیرہ وغیرہ۔

اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو حالیے دی تکرار کثرت کوں ظاہر کریندی ہے۔ کتھائیں کتھائیں تاں ایجھے قسم دا حالیہ فاعل دے بغیر وی آندے جیویں جو

ا۔ سمجھدئیں سمجھدئیں پیر پھٹوئیں تھی ونجن ۲۔ بھجدئیں بھجدئیں ساہ بھج گئے ۳۔ روندئیں روندئیں دیدہ مر پئی گئی ہے۔

5۔ کتھائیں کتھائیں اصل فعل دا فاعل کئی ہک اسم ہوندے تے حالیے دا فاعل کئی ڈوجھا اسم ہوندے۔ توڑے جو اوہ ہیں اسم ہکے جملے وچ موجود ہوندن پر افعال دے لحاظ نال انہیں دا ہک ٻئے نال کوئی لگاندھا نہیں ہوندا۔ مثال دے طور تے:

ا۔ میں قیر تھیندے گھروں ٹریاں ۲۔ او ڈینہہ ڈھلدے گھروں آئے

اتے ڈوہیں جملیں وچ فاعل میں تے او دا لگاندھا افعال ٹریاں تے ول آئے نال ہے۔ جڈاں جو قیر تے ڈینہہ دا لگاندھا حالیہ دے افعال تھیندے تے ڈھلدے نال ہے۔ اے گالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو ایجھے قسم دے حالیے آپݨے لگدے اسم نال تمیز فعل (متعلق فعل) بݨیے ویندے ہن۔

6۔ کتھائیں کتھائیں اسم حالیہ بݨ اسم دی ورتیا ویندے۔ مثال دے طور تے:

ا۔ تھکا ہویا تھکا موئے ہوئے اموئے دی پسند (واگوں) ہوندے ۲۔ ازمائے ہوئے دا کیا ازماوݨ ۳۔ سٹے

ہوئے اینکوں جگاون سوکھا وے پر جاگدے ہوئے اجاگدے کوں جگاون مشکل ہے۔ ۳۔ جاگدا اکھیں دا کھوٹا کھوڑا۔

7۔ بعض وقت اسم حالیہ اسم ظرف دے طور تے وی ورتیا ویندے۔ مثال دے طور تے:

ا۔ او کھلدا کھلدا اسوڑے بیچ وڑ گئے ۲۔ میں روندیں روندیں رات گزار ڈتی ہے ۳۔ میڈا سارا وقت جیڈی یا او بیچ تیر و ویندیں تے جیڈی راہ بھلیندیں گزر ویندے۔ ۴۔ بھیڑی بھڑ دیں اوندی جھگھڑ بھنی ہوگئی ہے۔

اُتے ڈتے گئے جملیں بیچ کھلدا کھلدا اور وندیں روندیں، تیر ویندیں، راہ بھلیندیں، بھیڑی بھڑ دیں وغیرہ وغیرہ اسم ظرف دے طور تے ورتے گئن۔ حالیے دیاں بعض مرکب ترکیباں جوڑیاں جو ظرف دے طور تے ورتیاں ویندن۔

مثال دے طور تے:

ا۔ اسم تے اسم حالیے دا جوڑھا: رت روندیں، تیر ویندیں، راہ بھلیندیں وغیرہ ۲۔ اسم تے حالیہ معطوفی دا جوڑھا: پیر ودھائے، جتھو جوڑیے، پیر جھکوڑیے وغیرہ ۳۔ اسم حالیہ ناتمام دے ڈو صیغیں دا جوڑھا: اکھیں ایندیں اوڑ دا بھردا، روندا کھاندا وغیرہ ۴۔ حالیہ معطوفہ دے ڈو صیغیں دا جوڑھا: اکھیں ہیندیں، روندیں کھاندیں، بھجدیں دھڑکدیں وغیرہ ۵۔ فعل امر تے حالیہ معطوفہ دا جوڑھا: سوچ سمجھ کے، ڈیکھ بھال کے، مار کٹ کے وغیرہ وغیرہ۔

xiii۔ کڈاہیں کڈاہیں حالیہ بطور تمیز فعل (متعلق فعل) دے وی ورتیا ویندے۔ مثال دے طور تے:

ا۔ سُتیں سُتیں رات ڈہا گئی ہے ۲۔ رات سُمدیں مُکی ہے تے نہ جاگدیں مُکی ہے

ix۔ اے جملے ڈیکھو:

ا۔ میں دھاندیں ہوئیں اودھاندیں اوکوں ڈٹھے ۲۔ میں اوکوں ڈٹھے اودھاندا پیا ہا۔

پہلے جملے دا مطلب اے ہے جو میں جئیں ویلھے اوکوں ڈٹھے او دھاندا پیا ہا۔ ایندا جملے دا مطلب ایں وی تھی سگدے جو میں اوکوں اوں ویلھے ڈٹھے جئیں ویلھے میں دھاندا پیا ہم۔ ڈوجھے جملے دا پہلا مطلب تاں اے ہے جو میں اوکوں ڈٹھے جئیں ویلھے او دھاندا پیا ہا، تے ایندا ڈوجھا مطلب اے وی ہے جو میں اوکوں اوں ویلھے ڈٹھے جئیں ویلھے میں دھاندا پیا ہم۔ ایں طرح جملیں دے ڈو معنی جملیں دے معنیاں دا بکھیڑا کرن سانگے اسم حالیہ دا اے اصول سامنے رکھنا پوسی جو:

ا۔ جیڑھاں حالیہ فاعل نال متصل ہووے تاں وت اوکوں فاعل دے متعلق سمجھا ویسی۔

۲۔ جیڑھاں حالیہ مفعول نال متصل ہووے تاں وت اوکوں مفعول دے متعلق سمجھا ویسی۔

اُتے ڈتے ہوئے جملیں تے ولا غور کریندے ہیں تاں ساکوں معلوم تھیندے جو پہلے جملے وچ حالیہ فاعل نال متصل ہے۔ جیڑھاں جو ڈوجھے جملے وچ حالیہ مفعول نال متصل ہے۔ ایندے بکھوں پہلے جملے دا معنی تھیسی۔ میں اوکوں اوں ویلھے ڈٹھے جیں ویلھے میں دھاندا پیا ہم تے ڈوجھے جملے دا معنی تھیسی۔ میں اوکوں اوں ویلھے ڈٹھے جیں ویلھے او دھاندا پیا ہا۔

اسم حالیہ بناوݨ دے قاعدے:

الف: حالیہ تمام:

1۔ کہیں وی مصدر معروف (توڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے) فعل ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب گھن کریں اوندے اگوں ہووݨ مصدر کن فعل ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب گھن تے ڈیوݨ نال حالیہ تمام ان ویندے۔ اسم حالیہ تمام مفعول دا کم وی ڈیندے۔ اے ڳالھ یاد رہوے جو مصادر مجہول کن حالیہ تمام نہیں بݨ سڳدا۔

مصدر	حالیہ تمام	مصدر	حالیہ تمام	مصدر	حالیہ تمام	مصدر	حالیہ تمام
لکھݨ	لکھیا ہویا	پڑھݨ	پڑھیا ہویا	ڈیکھݨ	ڈٹھا ہویا	مرݨ	مویا ہویا
مرن	مریا ہویا	پیوݨ	پیتا ہویا	سیوݨ	سیتا ہویا	سکݨ	سکیا ہویا

2۔ جیڑھے مصدر دے مصدری مادے دے اخیر وچ ہائے ہوز (ہ) یا (س) آوے تاں وت حالیہ تمام بݨیندیں ہوئیں اخیری ہائے ہوز (ہ) یا س کوں حذف کر کے باقی دے اگوں تھا، ٹھا یا دھا گھن تے ڈیوݨ دے بعد اوندے اگوں ہووݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب (ہویا) جوڑ ڈیندے۔

مصدر	حالیہ تمام	مصدر	حالیہ تمام	مصدر	حالیہ تمام	مصدر	حالیہ تمام
کھسݨ	کھٹھا ہویا	پھسݨ	پھٹھا ہویا	کُسݨ	کُٹھا ہویا	مُسݨ	مُٹھا ہویا
ڈوہݨ	ڈدھا ہویا	کوہݨ	کٹھا ہویا	پیہݨ	پیٹھا ہویا	لہݨ	لدھا ہویا

ب: حالیہ ناتمام:

1۔ اجہیں مصادر معروف جنہیں دے مصدری مادے دے اخیر وچ (ا و ی) ہووے توڑے جو او مصادر معروف لازم ہووݨ یا متعدی تاں وت اسم حالیہ ناتمام بݨیندیں ہوئیں انہیں دے اگوں "ندا" بطور لاحقہ گھن تے ڈیندے۔ تے جے کر اجہیں مصدریں دے مصدری مادیں دے اخیر وچ (ا و ی ہ) وچوں کئی ہک حرف وی نہ ہووے تاں وت اوندے اگوں "یندا" (یائے تحتانی + نون غنہ + دال + الف) بطور لاحقہ گھن تے ڈیندے۔ مثال دے طور تے:

الف	کھاوݨ	کھاندا	دھاوݨ	دھاندا	رہوݨ	رہندا	سہوݨ	سہندا
	سیوݨ	سیندا	پیوݨ	پیندا	دھووݨ	دھوندا	پووݨ	پوندا
ب	مارݨ	مریندا	پُھڑݨ	پُھڑیندا	سڑݨ	سڑیندا	سوچݨ	سوچیندا
	کرݨ	کریندا	دھرݨ	دھریندا	ڈوہݨ	ڈوہیندا	کوہݨ	کوہیندا

اے ڳالھ یاد رہوے جو حالیہ ناتمام نال "ہویا" بطور لاحقہ گھنڈھے ہیجے یا نہ گھنڈھے ہیجے ایندی بناوٹ تے معنیاں وچ کئی فرق نہیں پوندا۔ ڈوجھی اے ڳالھ جو جے کر مصدری مادے دے وچکار حرف علت (ا و ی) وچوں کئی ہک آوے

تاں وت حالیہ نا تمام بݨیندے ویلے اوہو ہیں اوکوں قاعدے دے مطابق حذف کرݨا تھی ویندے۔ جیویں جو پوراݨ کوں پُریندا، سوجھݨ کوں سجھیندا اتے پُواݨ کوں پُویندا وغیرہ۔ حالیہ نا تمام بݨدے ہن۔

2۔ مصادر متعدی معروف، جہڑے جو لازم کوں متعدی تے متعدی کوں متعدی المتعدی بݨیندے ہوون مصادر دے مصدری مادے دے اخیر وچ ہے کر "الف" وی آ ونجے تاں وت وی او قاعدہ نمبر 1 وچ ڈتے ہوئے قانون کوں منتقل ہوسی۔ کیوں جو روزمرہ دے مطابق انہیں دے اوہی الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں "یندا" (یائے مجہول ے + نون غنہ + دال + الف) بطور لاحقہ گنڈھݨ نال حالیہ نا تمام بݨدے۔

پاوݨ	پیندا	چاوݨ	چیندا	لاوݨ	لیندا	تاوݨ	تیندا
چھاوݨ	چھریندا	بھڑاوݨ	بھوڑیندا	تاڑݨ	تویندا	سازݨ	سویندا

3۔ مصادر متعدی معروف جنہیں دے مصدری مادیں دے اخیر وچ کئی حرف علت (ا، و، ی) یا ہائے ہوز (ہ) نہیں آندی تاں وت اوہے مصدری مادے دے اگوں "یندا" (یائے مجہول ے + نون غنہ + دال + الف) بطور لاحقہ گنڈھݨ نال حالیہ نا تمام بݨ ویندے۔

مصدر	حالیہ نا تمام	مصدر	حالیہ نا تمام	مصدر	حالیہ نا تمام	مصدر	حالیہ نا تمام
تھلݨ	تھلیندا	پھلݨ	پھلیندا	ترڑݨ	ترڑیندا	سکڑݨ	سکڑیندا
لوڑݨ	لڑیندا	بھرکݨ	بھرکیندا	بھرکݨ	بھرکیندا	آاھݨ	اوھیندا

4۔ انہیں مصادر لازم جنہیں دے مصدری مادیں دے اخیر وچ (ا، و، ی، ہ) وچوں کئی ہک وی نہ آوے تاں وت انہیں دے اگوں "دا" بطور لاحقہ گنڈھݨ نال فعل حالیہ نا تمام بݨ ویندے۔

بھرݨ	بھردا	سڑݨ	سڑدا	ترݨ	تردا	اگلݨ	اگلدا
بھجݨ	بھجدا	اترݨ	اتردا	ورݨ	وردا	وڑݨ	وڑدا

5۔ مصادر مجہول دیں مصدری علامات "یجݨ" یا "ݨ" حذف کرݨ دے بعد باقی دے اگوں "یندا" (یائے معروف یعنی ی + نون غنہ + دال + الف) بطور لاحقہ گنڈھݨ نال حالیہ نا تمام بݨ ویندے۔

اہلیجݨ	اہلیندا	کریجݨ	کریندا	مریجݨ	مریندا	سڑیجݨ	سڑیندا
کھٹیجݨ	کھٹیندا	لکیجݨ	لکیندا	وٹیجݨ	وٹیندا	پٹیجݨ	پٹیندا

6۔ حالیہ نا تمام وی تکرار یا حالیہ نا تمام نال اوندا تابع حالیہ نا تمام وی عموماً ورتیا ویندے۔ جیویں جو ہسدا ہسدا، اکڑدا اکڑدا، کھاندا کھاندا، پیندا پیندا، روندا روندا، اٹھدا بہندا، ڈھہندا اپہندا، کھلدا ہسدا، کھاندا پیندا، دھوندا پوندا وغیرہ وغیرہ۔

ج: حالیہ معطوف کہیں وی مصدر دے مصدری مادے یا فعل امر دے بعد "کے یا کریں" دا ودھارا کرݨ نال حالیہ

معطوف بݨ ویندے۔ جیویں جو مر کے یا مر کریں، ہم کے یا ہم کریں، ہُم کے یا ہُم کریں، سہ کے یا سہ کریں وغیرہ وغیرہ۔

6 —— اسم معاوضہ

تعریف: او اسم جہڑا جو کہیں محنت دی اُجرت، مزدوری یا بھاڑے کوں ظاہر کرے اسم معاوضہ سݙیندے۔ جیویں جو رنگائی، پچائی، دھوائی، تے سلائی وغیرہ۔ بعض مصادر کنوں بݨ آلے اسمائے حاصل مصدر اسم معاوضے وانگوں ہوندن پر انہیں وچ اجرت، مزدوری یا بھاڑے دا تصور کینی پاتا ویندا۔ جیویں چڑھن کنوں چڑھائی، کشتن کنوں کشتائی تے لڑن کنوں لڑائی وغیرہ وغیرہ۔

اسم معاوضہ بݨاوݨ دا قاعدہ:

1۔ اے ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو اسم معاوضہ فقط مصادر متعدی یا متعدی المتعدی کنوں ای بݨایا ونڄ سڳدے۔ متعدی مصادر کنوں اسم معاوضہ بݨاوݨ دا طریقہ ایہو ایں ہے جو مصدر دے مصدری مادے دے بعد "ائی" بطور لاحقہ لڳا ݙتا ویندے۔ جیویں جو:

مصدر	اسم معاوضہ	مصدر	اسم معاوضہ	مصدر	معاوضہ	مصدر	معاوضہ
بھرن	بھرائی	کپن	کپائی	تروڑن	تروڑائی	کٹن	کٹائی
پیرن	پیرائی	رنگن	رنگائی	بھنن	بھنائی	پکن	پکائی

2۔ متعدی المتعدی مصادر دے مصدری مادے دے اڳوں "ئی" بطور لاحقہ لڳا ݙیوݨ نال اسم معاوضہ بݨایا ونڄ سڳدے۔ جیویں جو:

مصدر	اسم معاوضہ	مصدر	اسم معاوضہ	مصدر	معاوضہ	مصدر	معاوضہ
سلوانون	سلوائی	پڑوانون	پڑوائی	پکوانون	پکوائی	چھلوانون	چھلوائی
منجوانون	منجوائی	گھبانون	گھبائی	چڑوانون	چڑوائی	رنگوانون	رنگوائی

7 —— اسم استقبال

تعریف: انہو جہیں لفظ جہڑے جو مصادر دے مادیں کنوں بݨے ہوئے ہوون تے او جملے وچ صفت یا اسم دا کم ݙیوݨ کیتے استعمال تھیون، تے جنہیں کنوں اے معلوم تھیوے جو کئی کم آوݨ آلے وقت وچ تھیوݨے۔ مصادر کنوں مشتق انہو جہیں لفظ اسم استقبال دے ناں نال یاد کیتے ویندن۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

ا۔ میں کراچی ونڄݨے۔ ۲۔ زینب اڄ لاہوروں آوݨی ہے۔ ۳۔ گھوڑے ٻکݨن۔ ۴۔ ٻال کیریں ݙکھݨین

اساں اے ناں جاݨدے ہیں جو کہیں وی صفت دا جہڑے وی اسم نال ڳانڈھا (تعلق) ہوندے ہمیشاں او ادھی جنس تے عدد دی مناسبت نال آندی ہے۔ اتے ݙتیں ہوئیں جملیں وچ ونڄݨے دا مطلب ہے ونڄݨ آلا ہے، آوݨی ہے دا مطلب ہے آوݨ آلی ہے، ٻکݨن دا مطلب ہے، ٻکݨ آلے ہن تے ݙکھݨین دا مطلب ہے جو ݙکھݨ آلیاں ہن۔ ݙو وجھے لفظیں وچ ونڄݨے، آوݨی ہے، ٻکݨن تے

ݙوجھی دے لوظ صفتیں دے طور تے استعمال تھیندن۔ جیویں جو بچے آپݨے اسکیں میں، زینب، گھوڑے تے ݙاکیں نال تعلق رکھیندن لہیہ ݙاکھوں وچیچے، آوݨی ہے، ہجیکن تے ݙکھیں کوں صفات دا ناں ݙیسوں۔ اے صفتاں آپݨی آپݨی جنس تے عدد دے مطابق آئین۔ اے لوظ کہیں نہ کہیں مصدر کنوں ای مشتق ہن۔ لہٰذا اے اسم استقبال سݙیسن۔ کیوں جو انھیں دی مناسبت نال تھیوݨ آلے کہیں دا آوݨ آلے وقت وچ مکمل ہووݨ ای ممکن ہے۔ اے ڳالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو اسم استقبال ضرورت، حاجت، حق، قابلیت یا لیاقت دے معنی وی ݙیندے ہن۔ جیویں جو انھیں جملیں کنوں ظاہر تھیندے:

۱۔ میکوں کراچی ونڄݨے (اتھاں لوظ ونڄݨے ضرورت دے معنی ݙیندے) ۲۔ میکوں اوکنوں حساب گھنݨے (اتھاں لوظ گھنݨے ضرورت دے نال نال حق دے معنی وی ݙیندے) ۳۔ اے کم کہیں کاریگر کنوں ای تھیوݨے (اتھاں لوظ تھیوݨے قابلیت یا لیاقت دے معنی ݙیندے ہن)۔

اسم استقبال بݨاوݨ دا قاعدہ: کہیں وی مصدر دے بعد واحد مذکر کیتے "ے" واحد مونث کیتے "ی ہے" جمع مذکر کیتے "ن" تے جمع مونث کیتے "ین" ہکٹھ کرݨ نال اسم استقبال حاصل تھیندے۔ اے ڳالھ یاد رکھیجے جو۔ جمع مذکر تے جمع مونث بݨیندیں ہوئیں مصدر دی مصدری علامت "ݨ" دے ہیٹھوں "زیر" ضرور لاوݨی پوندی ہے۔ جیویں جو اسم استقبال دیاں اے مثالاں ݙیکھو:

مصدر	واحد مذکر	واحد مونث	جمع مذکر	جمع مونث	مصدر	واحد مذکر	واحد مونث	جمع مذکر	جمع مونث
لکھݨ	لکھݨے	لکھݨی ہے	لکھݨن	لکھݨین	تھیوݨ	تھیوݨے	تھیوݨی ہے	تھیوݨن	تھیوݨین
مارݨ	مارݨے	مارݨی ہے	مارݨن	مارݨین	ݙیکھݨ	ݙیکھݨے	ݙیکھݨی ہے	ݙیکھݨن	ݙیکھݨین
سوچݨ	سوچݨے	سوچݨی ہے	سوچݨن	سوچݨین	پورݨ	پورݨے	پورݨی ہے	پورݨن	پورݨین

نوٹ: ۸۔ اسم آلہ ۹۔ اسم صوت ۱۰۔ اسم مصغر ۱۱۔ اسم مکبر تے ۱۲۔ اسم صفت تے مکمل بحث گزریل صفحات تے گزر چکی ہے۔ انھیں اسماء تے اتھاں لکھݨ وقت تے صفحات کوں ضائع کرݨ دے سوا کجھ حاصل نہ تھیسی۔ (مرتب)

ڈاہواں بھاگ

ضمیر دا بیان

تعریف:

i۔ ضمیر عربی زبان دا لفظ ہے جیندا معنی ہے لُکیا ہویا۔ قواعد دی زبان وچ اوں لفظ کوں آدھن جیڑھا کہیں اسم دی جاہ تے استعمال تھیندے۔ انھاں دا فائدہ اے ہے جو مختلف آدمیاں یا شیئں دے ناں ولا ولا نھیں گھنڑاں پوندا تے کلام ثقیل تے بدنما معلوم نھیں تھیندا۔
(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 91)

ii۔ او مختصر ناں جیڑھا کہیں جملہ وچ کہیں اسم دے ول ول استعمال کرݨ دی بجائے سہولت دی خاطر استعمال کیتا ویندے۔ اسم ضمیر سڈیا ویندے۔
(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھایا 54)

iii۔ طویل گفتگو میں جب کسی شخص یا چیز کا نام بار بار آتا ہے تو اس کی تکرار تحریر اور تقریر میں غیر موزوں معلوم ہوتی ہے۔ اس تکرار سے بچنے کے لیے اس شخص یا چیز کا نام ایک مرتبہ تو استعمال کرتے ہیں لیکن دوسری مرتبہ اس نام کی بجائے ایک اسم استعمال کرتے ہیں جو نام کا مظہر ہوتا ہے۔ اور اس نام کی طرف اشارہ کرتا ہے اس اسم کو اسم ضمیر کہتے ہیں۔
(گلستان قواعد از محمد بشیر احمد ظامی بہاولپوری 44)

iv۔ ضمیر او لفظ ہے جو اسم دی بجائے آندے۔ ضمیر کوں کم وچ آݨ کنوں مراد اے وی ہے جو او ناں (اسم) ول ول گھناں نہ پووے
(ڈو ہستی ویاکرݨ از مرلی دھر جیٹلی 61)(ترجمہ)

v۔ جملے یا فقرے وچ کہیں اسم کوں دوجھی واری استعمال کرݨ دی بجائے جیڑھا لفظ اسم دی جاء تے کم گھن آیا ویندے اوکوں اسم ضمیر آہدن۔ ڈوجھے لفظیں وچ ضمیر او نی لفظ کوں آکھیا ویندے جیڑھا اسم دی جاء تے کم آوے تے اوہا اسم دا کم کرے۔
(سندھی بولی جو صرف و نحو از واحد بخش شیخ 232)(ترجمہ)

vi۔ وہ الفاظ جو بجائے اسم کے استعمال کیے جاتے ہیں ضمیر کہلاتے ہیں۔ ضمیر سے فائدہ یہ ہے کہ بار بار انھیں اسماء کو جو گزر چکے ہیں دہرانا نہیں پڑتا۔ اور زبان میں الفاظ کے دہرانے سے جو بدنمائی پیدا ہو جاتی ہے وہ نہیں ہونے پاتی۔
(قواعد اردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 105)

vii۔ اسم کے عوض استعمال ہونے والے الفاظ ضمیر کہلاتے ہیں۔ جیسے میں، ہم، تو، تم، آپ، وہ وغیرہ۔ جس اسم کے لیے ضمیر

استعمال ہووے او اسم اس ضمیر کا مرجع کہلاتا ہے۔ (نئی اردو قواعد از عصمت جاوید 56)

viii۔ ضمیر وہ کلمہ ہے جو کسی شخص یا چیز کے نام کی جگہ استعمال کیا جاتا ہے۔ جس اسم کی جگہ ضمیر استعمال کی جائے وہ مرجع کہلاتا ہے۔ مرجع عام طور پر ضمیر سے پہلے آتا ہے۔ (اردو کیپسول از غلام جیلانی مخدوم 55)

اسم ضمیر دیاں قسماں:

۱۔ ضمیر شخصی یا ضمیر خالص (ضمیر منفصل)	۲۔ ضمیر متصل	۳۔ ضمیر اشارہ	۴۔ ضمیر موصول / ضمیر موصول	۵۔ ضمیر جواب موصول / موصول
۶۔ ضمیر استفہام	۷۔ ضمیر مبہم یا کنایہ	۸۔ ضمیر مشترک	۹۔ ضمیر تاکیدی	۱۰۔ ضمیر تنکیری یا ضمیر نکرہ
۱۱۔ ضمیر صفتی یا صفت ضمیری	۱۲۔ ضمیر تعظیمی	۱۳۔ ضمیر معکوس		

1___ ضمیر شخصی یا ضمیر خالص (ضمیر منفصل)

تعریف: او ضمیر جیہڑی جو ڳالھ کرݨ آلے (متکلم) ڳالھ سݨݨ آلے (حاضر یا مخاطب) تے اوں شخص یا اشخاص دے ناں دی بجائے ورتی ویندی ہے جنہیں دے متعلق ڳالھ تھیندی پئی ہووے (غائب)۔ اے ضمیر شخصی یا ضمیر خالص اکھیندی ہے۔ ایہہ ضمیر کوں ضمیر منفصل (تروڑویں ضمیر) وی آکھیا ویندے۔ اے ضمیر ترے شخصی یا اشخاص کیتے استعمال تھیندی ہے۔ ہکو او شخص جیہڑا جو ڳالھ کرݨ آلا ہے۔ اوکوں متکلم آکھیا ویندے۔ ٻیا او شخص جیہڑا جو ڳالھ کرݨ آلے دے سامݨے موجود ہووے (جیندے نال ڳالھ تھیندی پئی ہووے) اوکوں حاضر یا مخاطب آکھیا ویندے تے تریجھا او شخص جو موجود تاں نہ ہووے پر اوندے متعلق ڳالھ تھیندی پئی ہووے۔ اوکوں غائب آکھیا ویندے۔ اے ضروری کائنی جو غائب غیر موجود آدمی کیتے ہووے بلکہ ٻہوں ٻندے ڳالھ پئے کریندے ہوون تے ہک ٻیا بندہ وی اتھائیں موجود ہووے۔ او ٻئے بندے (حاضر تے متکلم) اوندے تریجھے بندے دے متعلق جیہڑی ضمیر ورتیسن او وی ضمیر غائب ہوسی۔

الف: ضمیر متکلم: ڳالھ کرݨ آلا شخص آپݨے ناں دی بجائے جیہڑے لوظ استعمال کریندے، انہیں کوں ضمیر متکلم آکھیا ویندے۔ جیہڑے جو کجھ ایں ہن۔ میں، میکوں، میڈا یا میڈی یا میڈیاں، اساں، اساکوں یا ساکوں، اساڈا یا ساڈا، اساڈی یا ساڈی تے اساڈیاں یا ساڈیاں وغیرہ وغیرہ۔

ب: ضمیر حاضر یا مخاطب: ڳالھ کرݨ آلا (متکلم) جنہیں لوکیں نال حاضر یا مخاطب نال خطاب کریندا کھڑا ہوویں یا او ہے لوظ جیہڑے جو مخاطب شخص نال ڳالھ کریندیں ہوئیں اوندا ناں وال وال گھنݨ دی بجائے چھوٹے چھوٹے لوظ استعمال کریندے ضمیر حاضر اکھیندن۔ جیہڑے جو کجھ ایں ہن۔ توں، تیکوں، تیڈی، تساں، تساکوں یا تہاکوں، تہاڈی یا تہاڈی وغیرہ وغیرہ۔

ج: ضمیر غائب: ڳالھ کرݨ آلا (متکلم) جیہڑے لوظ غیر موجود یا غیر حاضر شخص یا اشخاص دے ناں دی بجائے استعمال کریندے۔ ضمیر غائب اکھیندن۔ جیہڑے جو کجھ ایں ہن۔ او، اوکوں یا اونہہ کوں، اوندی یا اونہیں دی، انہیں کلاں یا انہاں کوں،

اُنھیں دی یا اُنھاں دی۔ ایکوں، ایندا، ایندی، ایندیاں وغیرہ وغیرہ۔

ضمیر شخصی یا ضمیر خالص دیاں حالتاں: ۱۔ فاعلی حالت ۲۔ مفعولی حالت ۳۔ اضافی حالت

الف) **فاعلی حالت:** جیں ویلے کئی ضمیر کہیں جملے وچ فاعل یا مبتدا دی جاتے استعمال تھیوے۔ اوں ویلے ضمیری حالت کوں فاعلی حالت آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے میں، اساں، توں، تُساں، او وغیرہ وغیرہ۔

ب) **مفعولی حالت:** کہیں جملے وچ جیں ویلے کئی ضمیر مفعول دی جاتے ورتی ویندی ہے تاں وت اوں ضمیری حالت کوں مفعولی حالت آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے میکوں، ساکوں یا اساکوں، تیکوں، تُساکوں یا تُہاکوں، اُوں کوں یا اونہہ کوں، اُنھیں کوں وغیرہ وغیرہ۔

ج) **اضافی حالت:** جیں ویلے جملے وچ ضمیر کوں مضاف الیہ دی جاتے ورتیا ویجے تاں وت ضمیر دی اوں حالت کوں اضافی حالت آکھیا ویندے۔ بٖئے لفظیں وچ اضافی حالت کوں ملکیتی حالت وی آکھیا ویندے۔ کیوں جو ایں حالت وچ ضمیر ملکیت دے معنیٰ ݙیندی ہے۔ مثال دے طور تے میڈی، میڈیاں، ساݙی یا اساݙی، ساݙیاں یا اساݙیاں، میڈی، میڈیاں، تُساݙی یا تُہاݙی، تُساݙیاں یا تُہاݙیاں، اوندی یا اوندیاں، اُنھیں دی، اُنھیں دیاں وغیرہ وغیرہ۔

ضمیر شخصی یا ضمیر خالص دیاں اُنھیں ترے حالتیں (فاعلی، مفعولی، اضافی) کنوں علاوہ ݙو حالتاں بیاں وی ہِن جیڑھیاں جو ایہ ہِن۔

۱۔ طوری حالت ۲۔ ظرفی حالت

سرائیکی ضمائر دیں حالتیں دا نقشہ

حالتاں		ضمیر غائب	ضمیر حاضر	ضمیر متکلم
فاعلی حالت	واحد	او، وائے، اُوں یا اُونہہ، ایں یا اینہہ	توں، تیں	میں، میں آپ
فاعلی حالت	جمع	او، وائے، اُنھاں، اُنھیں	تُساں، تُسیں	اساں، اساں آپ، آپاں، اسیں
مفعولی حالت	واحد	اُوکوں، اُونہہ کوں، ایکوں، اینہہ کوں	تیکوں، تیں کوں	میکوں
مفعولی حالت	جمع	اُنھاں کوں، اُنھیں کوں	تُساکوں، تُہاکوں	اساکوں یا ساکوں، آپاں کوں، اسیکوں
اضافی حالت	واحد	اُوندا، اُوندے، اُوندی، اوندیاں، ایندا، ایندے، ایندی، ایندیاں	تیڈا، تیڈی، تیڈے، تیڈیاں	میڈا، میڈی، میڈے، میڈیاں

اضافی حالت	جمع	اُنھاں دے، اُنھاں دیاں، اُنھاں دا، اُنھاں دی، اُنھیں دی، اُنھیں دیاں، اُنھیں دے	تُساڈا، تُساڈے، تُساڈی، تُساڈیاں	ساڈا یا اساڈا، ساڈی یا اساڈی، ساڈے یا اساڈے، ساڈیاں یا اساڈیاں
ظرفی حالت	واحد	اوں وچ یا اوں وچوں، اوندے وچ یا اوندے وچوں	تیں وچ، تیں وچوں، تیڈے وچ، تیڈے وچوں	میں وچ یا میں وچوں، میڈے وچ یا میڈے وچوں
ظرفی حالت	جمع	اُنھاں وچ یا اُنھاں وچوں، اُنھیں وچ یا اُنھاں وچوں	تُساں وچ یا تُساں وچوں، تُہاڈے وچ یا تُہاڈے وچوں	اساں وچ یا اساں وچوں، ساڈے وچ یا ساڈے وچوں، اساڈے وچ یا اساڈے وچوں
طوری حالت	واحد	اُوں کن یا اُوں کنوں، اوندے کن یا اوندے کنوں، او کن یا او کنوں	تیں کن، تیں کنوں، تیکن، تیکوں	میں کن یا میں کنوں، میکن یا میکوں
طوری حالت	جمع	اُنھاں کن یا اُنھاں کنوں، اُنھیں کن یا اُنھیں کنوں	تُساں کن، تُساں کنوں، تُہا کن، تُہا کنوں، تُسا کن یا تُسا کنوں	اساں کن یا اساں کنوں، اسا کن یا اسا کنوں، سا کن یا سا کنوں

سرائیکی شخصی ضمیریں دیاں خصوصیات

1۔ سرائیکی وچ ضمیریں دی تذکیر و تانیث دا فرق عموماً کائنی ہوندا۔

2۔ صیغہ غائب دیاں ضمیراں جاندار ہوون (انسان یا حیوان ہوون) یا بے جان اشیاء ہوون سبھنیں کیتے ہکو جھیاں ہوندین۔

3۔ ضمیر واحد حاضر "توں" دا استعمال= سرائیکی زبان وچ ضمیر "توں" دا استعمال عام طور تے سامنے بیٹھے ہوئے شخص دی کم حیثیتی کوں ظاہر کریندے۔ (خاص کر اللہ تعالیٰ کوں مخاطب کرݨ ویلے کم حیثیتی ظاہر نہیں تھیندی) مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

ا۔ ماء دا اپݨی اولاد کوں کہݨ ۔۲۔ استاد دا آپݨے شاگرد کوں کہݨ ۔۳۔ پیر دا اپݨے مرید کوں کہݨ ۔۴۔ کہیں بزرگ دا آپ کنوں چھوٹے کوں کہݨ ۔۵۔ ہکوں بے تکلف دوستیں تے آپݨے ہم عمر برابر لوکیں کوں کہݨ ۔۶۔ محبت تے بے تکلفی کوں کہݨ ۔۷۔ تحقیر تے نفرت کوں کہݨ ۔۸۔ غصے دے انداز وچ سامݨے آلے کوں کہݨ ۔۹۔ اللہ تعالیٰ کوں مخاطب کریندیں ہوئیں ۔۱۰۔ نظم وچ شعراء دا آپݨے محبوب یا کہیں ٻئے مخاطب کوں کہݨ ۔ وغیرہ

4۔ ضمیر "آپ" دا استعمال= سرائیکی زبان وچ ضمیر "آپ" اردو دے وانگوں استعمال نہیں تھیندی۔ البتہ بعض ضمیریں دے بعد تاکید ابلاغ کیتے ضرور دیندی ہے۔ جیویں جو اے ترکیباں توں آپ، تُساں آپ، میں آپ، اساں آپ، او آپ، اوہ

آپ یا انھیں آپ وغیرہ وغیرہ۔ سرائیکی زبان وچ آپ کن بئی آلیں ضمیریں دا استعمال کجھ ایں اے۔

ضمیر	معنی	ضمیر	معنی
آپوں	اپنی طرف سے، از خود، اپنے آپ	آپئیں آپ	خود بخود، اپنی ذات میں، بغیر کسی دوسرے کی امداد کے
آپو آپ / آپو آپنا	الگ الگ، انفرادی حیثیت میں	آپو آپی یا آپ تئیں	نفسا نفسی، ہر شخص اپنی ذات کی حد تک
آپئیں	اپنے عزیز رشتہ دار، خویش قبیلہ	آپ تئیں	نفسا نفسی، ہر شخص اپنی ذات کی حد تک
آپیاں	اپنی رشتہ دار (صرف مونث کے لیے)	آپ خودا	اپنے آپ سے باتیں کرتا ہوا
آپ	بذات خود	آپ جوگا	صرف اپنی ذات تک، یا اپنے تئیں
آپ کنوں آپے	بغیر کسی ظاہری سبب کے، از خود	آپ جوگا	آپ نہ جوگی بکو اتنوں ولاوے (اکھان)

سرائیکی زبان وچ عام طور تے تعظیماً (معزز افراد یا بزرگان کیتے) تو ڑے جو واحد ہووے یا جمع ضمیر آپ دی بجائے یا ضمیر توں دی جاتے "تسیں" دا لفظ بولیا ویندے۔ مونث کیتے "تسیں" دا لفظ استعمال تھیندے۔ کتھے کتھے ایں اے طنزاً وی بولیا ویندے۔ جیویں جو اے جملے ڈیکھو:

ا۔ تسیں ہو واں کتھاں ہن (استفہامیہ یا طنزیہ انداز) ۲۔ میڈا تسیں درانجا کب تاں تھی (طنزاً یا تعظیماً) ۳۔ اللہ سئیاں، مال والیاں (دعائیہ انداز) ۴۔ میں تسیں ہو واں دا پا نھاں (احتراماً) ۵۔ سوہنا تسیں، آپو آکھیں (محبوب سے محبت کے ساتھ) ۶۔ سنگیاں سئیاں فخوری آئیاں (ہم عمر سہیلیوں کے لیے) ۷۔ تسیں تسیں کریندیں، وات تھوں تھکدا (خوشامداً، احتراماً یا پھر طنزاً)

5۔ بے گریک کن زیادہ ضمیریں دا ہک وقت استعمال تھیوے تاں کجھ ایں ہوندے۔

ضمیریں دا غلط استعمال	ضمیریں دا درست استعمال	ضمیریں دا غلط استعمال	ضمیریں دا درست استعمال
میں، توں تے او	توں، او تے میں	میں تے توں	توں تے میں
او تے توں	توں تے او	اساں تے او	او تے اساں
او تے تساں	تساں تے او	اساں تے تساں / اساں تساں	تساں تے اساں / تساں اساں

6۔ ضمیر متکلم "اساں" دا استعمال = تو ڑے جو اے ضمیر "جمع متکلم" کیتے ورتی ویندی ہے پر عموماً اے ضمیر اپنی ذات تئیں وی محدود ہوندی ہے۔ البتہ ایندی مراد عام لوک ہوندن۔ یعنی اے ضمیر عمومیت دے معنیاں وچ استعمال تھیندی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔ ہک ڈینہہ اساں سارے مر ویسوں ۲۔ اساں ہر بار سمجھے ہیں تاں وس آپنے خلاق دی وجہ کن

۳۔ ساکوں آپنے اعمالیں بوڑ یے ۴۔ خدا بچاوے کل اساں کتھ ہوسوں تے تساں کتھ ہوسو

بعض اوقات شعرا اساں دی ضمیر آپنی ذات دے کیتے استعمال کریندن پر ایندا اطلاق عام لوکاں تے تھیندے۔

ے اساں کنوں دل چا گیو وے یار چا پے کتھاں ویچ لا گیو وے یار

ع اساکوں در ہجر نہ ڈیندی نہ قفل دی تا بنگ

ودی دشمن سخت ستائے بے شوری سانگ

ع اساں سو بدمست قلندر ہوں کڈیں مسجد ہوں کڈیں مندر ہوں (خواجہ فریدؒ)

انہیں اشعار وچ توڑے جو آکھن آلا ہک ہے پر معنی عمومیت دے پاتے ویندن۔

7۔ ضمیر "میں" دا استعمال = بعض اوقات انکساری تے عجز و نیاز دی خاطر موقع محل دے مطابق ضمیر "میں" دی بجائے بئے لوظ استعمال کیتے ویندن۔ جیویں جو اے جملے ڈیکھو! ا۔ ضرورت پووے تاں وت "نیاز مند" کوں یاد چا کیتا کرو۔ ۲۔ تئیں دی خدمت کیتے "غلام" ہر ویلے حاضر ہے۔ ۳۔ کئی کم ہووے "نوکر" کوں سڈ چا ماریا کرو۔

8۔ ضمیر "آپناں، آپنی، آپنیں یا آپڑیاں" دا استعمال = موقع محل دے مطابق اے ضمیر آپنی ہیئت تبدیل کریندی رہ ویندی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو! ا۔ فقیر آپنی مستی وچ مست رہندے اور ہندن (ضمیر واحد، جمع غائب دے طور تے)۔ ۲۔ توں آپنا سبق یاد کر (بطور ضمیر واحد حاضر) ۳۔ توں آپنی تختی لکھ (بطور ضمیر واحد حاضر) ۴۔ میکوں آپنے کم کنوں فرصت کائنی (بطور ضمیر واحد متکلم) ۵۔ میکوں آپناں کم کرن ڈے (بطور ضمیر واحد متکلم) ۶۔ تساں آپنے ہوش وچ رہو (بطور ضمیر جمع حاضر) ۷۔ اساں آپناں بچا آپ کریسوں (بطور ضمیر جمع متکلم)

اُتے ڈتیں گئیں جملیں کنوں اے ظاہر تھیندے جو فاعل دی مناسبت نال اُتے ڈتیاں گئیاں ضمیراں آپناں مطلب واضح کریندیاں ہن۔

9۔ لوظ "خود" دا استعمال = لوظ خود توڑے جو فارسی دا لوظ ہے پر سرائیکی زبان وچ ایندا استعمال نہایت ای خوبصورت تے لطیف معنے پیدا کریندے۔ اے جملے ڈیکھو! ا۔ او خود آسی یا اوکوں خود آوناں پوسی (اسے لازماً آنا پڑے گا) ۲۔ اے گالھ خود ایویں ہے (یہ بات بالکل اسی طرح ہے) ۳۔ اے کم تیکوں خود کرناں پوسی (یہ کام آپ کو بذات خود لازماً کرنا ہوگا) ۴۔ اے کم خود آپ تیکوں کرناں پوسی (یہ کام فقط آپ کو ہی کرنا ہوگا) ۵۔ میں خود تیڈے نال جلساں (میں بذات خود آپ لازماً آپ کے ساتھ چلوں گا) ۶۔ میڈا کم خود اوندی ذات نال ہے (میرا کام صرف اور صرف اس کی ذات کے ساتھ ہے) ۷۔ جو خود بے ایمان ہوندے او بئیں کوں وی بے ایمان سمجھدے (جو اپنے تئیں خود بے ایمان ہوتا ہے وہ دوسروں کو بھی بے ایمان سمجھتا ہے) ۸۔ خود ہوویں چنگڑی تاں کیوں کوئی بھکوی (اگر تو بذات خود اپنے تئیں پاک وصاف ہو تو پھر تجھے مورد الزام کیوں ٹھہرایا جائے)

2___ ضمیر متصل (بند علیل ضمیر)

جیویں جو گزر گئے صفحات وچ بیان کیتا گئے جو ضمیر شخصی یا ضمیر خاص کوں ضمیر منفصل (تروڑویں ضمیر) آکھیا ویندے ایویں ای سرائیکی زبان وچ کجھ ضمیراں انجھاں دی ورتیاں ویندن ہن۔ جیویں جو چھوٹے چھوٹے حروف دی صورت وچ فعلیں دے اگوں لگ تے

کے استعمال تھیندیاں ہن۔ اے ضمیراں مفرد حرفیں دی صورت وچ وی اوندیاں ہن تے مرکب حرفیں دی صورت وچ وی۔ فعلیں دے نال جُڑ ونج کے آون آلیاں اے ضمیراں متصل ضمیراں یا لاحقاتی ضمیراں سݙیندیاں ہن جیڑھیاں جو اے ضمیراں ہک کنوں زیادہ (ݙو ݙو) حرفیں دی صورت وچ ہوندیں تے مشتمل ہوندیاں ہن تاں وت انھیں کوں دوہریاں (ݙو ݙیاں) ضمیراں سݙیا ویندے۔ فعلیں وچ لسانی کنجوسی سانگے متصل ضمیراں افعال دے نال جُڑ ونج ویندیاں ہن۔ اے پچھوں یا اڳوں آلی ہوندی ہے جو مفرد یا مرکب حروف دی صورت وچ ہوندیاں ہن۔ انھیں ضمیریں دا افعال کن اپنا کلی مطلب نہیں تھیندا۔ اے جملے ݙیکھو جیڑھے جو ہک ݙو لفظیں تے مشتمل ہن۔ تے اے سارا پورا پورا مطلب واضح کریندن۔

۱۔ سݙیسں (میں اوکوں سݙیسی) ۲۔ سݙیوسم (اوں میکوں سݙیے) ۳۔ کھاندا ہا نوس (توں اوکوں کھاندا ہا توں)

۴۔ کھاندا ہا نوم ۵۔ کھاندے ہاوس ۶۔ کھاندا ہا نم
(توں میکوں کھاندا ہا توں) (تساں اوکوں کھاندے ہاوے) (اومیکوں کھاندا ہا)

۷۔ کھاندا ہاسے ۸۔ کھاندے ہانیں ۹۔ کھاندے ہاسس
(اوساکوں کھاندا ہا) (او انھیں کوں کھاندے ہاسن) (اساں اوکوں کھاندے ہاسے)

۱۰۔ کھاندا ہاسے (میں تہاکوں کھاندا ہم)

اتے ݙتیں ہوئیں فعلیں کنوں جے کر ضمیری حرفیں کوں حذف کر ݙتا ونجے تاں وت باقی بچے ہوئے لفظیں دا کوئی مطلب واضح نہ تھیسی۔ جیڑھاں جو اتنا تھیسی جو انھیں ضمیری حرفیں دا وی افعال کن اپنا کلی مطلب نہیں ہوندا۔ سرائیکی زبان دا اے حسن ہے جو او ہک یا ݙو لفظیں دی صورت وچ ݙتے ویندے جملے دی ادائیگی کوں ممکن بݨا ݙیندی ہے۔ مثال دے طور تے اتے ݙتے ہوئے جملے ݙیکھو جنہیں کنوں اے واضح تھیندے جو سرائیکی زبان مختصر نویسی وچ آپݨاں ثانی نہیں رکھدی۔ متصل ضمیریں دا استعمال سرائیکی زبان دی مختصر نویسی کوں ہک نویکلا انداز ݙیندے۔ لساݨی کوں سامݨے رکھدیں ہوئیں اتھاں متصل ضمیریں کوں مفصل طور تے بیان نہیں کیتا ونڄ سڳدا۔ انشاء اللہ افعال دے باب وچ متصل ضمیریں دا مفصل بیان آسی۔

3 ــــ ضمیر اشارہ

او ضمیر جیڑھی جو کہیں اسم دو اشارہ کرے یا اوندا حوالہ ݙیوے۔ ضمیر اشارہ اکھیندی ہے۔ ضمائر اشارہ ݙو قسمی ہوندن۔ پہلوں اوضمیراں جیڑھیاں جو "نیڑے" کیتے استعمال تھیندیاں ہن انھیں کوں اشارہ قریب دیاں ضمیراں آکھیا ویندے۔ جیویں جو ایکوں، انھیں کوں، ایندا، اینھاں دا، ایندے وچ، انھیں کنوں، ایندے نال وغیرہ وغیرہ تے ݙوجھیاں او ضمیراں جیڑھیاں جو "پرے" دے اشارے کیتے ورتیاں ویندیاں ہن۔ انھیں کوں اشارہ بعید دیاں ضمیراں سݙیا ویندے۔ جیویں او، اوں، اونھاں، اوکوں، اونھاں کوں، اونھاں کنوں، اونھاں نال، اوندے وچ وغیرہ وغیرہ۔ اے دی جمع اونھاں یا انھیں تے اوندی جمع اونھاں یا انھیں تھیندی ہے۔ ضمائر اشارہ تے ضمائر غائب شخصی یا خاص ہے ضمیراں ہن۔ اردو زبان وچ ضمائر اشارہ "یہ" تے "وہ" کوں دوہرا لوڑاں جا ترہے۔ جیویں جو ۱۔ یہ یہ کہتا ہے۔ ۲۔ وہ وہ کہتا ہے۔ ۳۔ اس نے وہ وہ کام کیے۔

پر سرائیکی زبان وچ ضمائر اشارہ کوں ایں دوہرا لوڑاں جمع نہیں سمجھا ویندا۔ سرائیکی وچ انھیں لفظیں کوں کجھ ایں آکھیا

ویندے ہے۔ ١۔ اے/ایں آپ ہے ٢۔ او/اوں آپ ہے ٣۔ اوہا انھیں انھیں کم کیتن۔

سرائیکی ضمائر اشارہ دا نقشہ

1۔ ضمائر اشارہ قریب:

حالت	واحد ضمیراں	جمع ضمیراں
فاعلی حالت	اے، ایں یا اینہہ	اے، انھاں یا انھیں
مفعولی حالت	ایکوں یا اینکوں	انھیں کوں، انھاں کوں
اضافی حالت	ایندا، ایندی	انھاں دا، انھیں دا
ظرفی حالت	ایندے وچ، ایندے نال، ایندے کولھ	انھاں/انھیں دے وچ، انھاں/انھیں دے نال یا کولھ
طوری حالت	ایں کوں یا اینہہ کوں/ایں کنیں یا اینہہ کنیں	انھاں کوں یا انھیں کوں یا انھاں/انھیں کنیں

2۔ ضمائر اشارہ بعید:

حالت	واحد ضمیراں	جمع ضمیراں
فاعلی حالت	او، اوں یا اوہ	او، انھاں یا انھیں
مفعولی حالت	اوں کوں یا اوکوں	انھیں کوں یا انھاں کوں
اضافی حالت	اوندا، اوندی	انھاں دا یا انھیں دا/انھیں دی
ظرفی حالت	اوندے وچ/نال/کولھ	انھاں یا انھیں دے وچ/نال/کولھ
طوری حالت	اوں کوں/اوہ کوں، اوں کنیں/اوہ کنیں	انھاں کوں/انھیں کوں، انھاں کنیں یا انھیں کنیں

3: اتھاں ہک گالھ دا دھیان رکھنا وی ضروری ہے جو عام طور تے اشارہ قریب دی فاعلی حالت کیتے "ایں" تے اشارہ بعید دی فاعلی حالت کیتے "اوں" دا لفظ ورتیا ویندے۔ یعنی ایں کوں اس دے معنیاں وچ تے اوں کوں "اُس" دے معنیاں وچ استعمال کیتا ویندے۔ پر میڈے نزدیک ایں دا معنی "اس" تے اوں دا معنی "اُس" درست کائنی۔ بلکہ ایں دا معنی "ایسے" تے اوں دا معنی "ویسے" تھیندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

اردو جملہ	غلط ترجمہ	درست ترجمہ	وجہ
تجھے اس نے مارا	تیکوں اوں مارئیے	تیکوں اوہ مارئیے	اتھاں اس نے دا ترجمہ اوہ ہے نہ کہ اوں ہے
ایسے نہ کر	اینہہ نہ کر	ایں نہ کر	ایسے دا ترجمہ ایں ہے نہ کہ اینہہ ہے
اس نے کیا کہا	ایں کیا آکھیے	اینہہ کیا آکھیے	اس نے دا ترجمہ اینہہ ہے نہ کہ ایں ہے

اتھاں اے پڑھاوݨ ظاہر تھی ونڄی وجہ "ایں تے اوں" دے لوظ طور، طریقے، انداز تے مدد دے معنیاں وچ استعمال تھیندن۔ جیڑھاں جو "ایہ تے اوہ" ضمیر دی فاعلی حالت کوں ظاہر کریندن۔ لہٰذا ایں تے اوں کوں ضمیر دی فاعلی حالت کیتے استعمال کرݨ درست کائنی۔

4 —— ضمیر موصول

تعریف:

i او لفظ جیڑھا کہیں اسم دی جاء تے آ کے پر ایں دے اگوں ہمیشاں ہک پورا جملہ ہوندے۔ جیڑھا اوں اسم دی کیفیت بیان کریندے۔ ضمیر موصول اکھیندے۔ مثلاً او کتاب جیڑھی کل گھدی ہاوے گم تھی ونڄی ہے۔ اتھاں جیڑھی دا لفظ کتاب دی جاء تے آئے لہٰذا "جیڑھی" ضمیر موصول ہے۔ (سرائیکی زبان دے قواعد تے املا از ڈاکٹر مہر عبدالحق 97)

ii اسم موصول ہک اجیہا اسم ہے جیندے نال جیڑھا اں تائیں کوئی یا فقرہ اوندی تشریح کیتے نہ لاتا ونڄے او آپݨا مطلب پورا بیان نہ کر سگے۔ ایکوں ضمیر موصول وی آکھیا ویندے۔ جیویں جو "جئیں محنت کیتی او کامیاب تھیا" ایں فقرے وچ "جئیں" ضمیر موصول" ہے۔
(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از نذیر احمد بزمی 58)

iii۔ او ضمیر جیڑھی جو کہیں اسم دا حوالہ ڈیوے کریں جملے وچ اتصال یا گانڈھے دا کم کرے۔ اوکوں ضمیر موصول آکھیا ویندے۔ موصول دا معنی اے ڳنڈھیل ملیل۔ مثال دے طور تے اے جملہ "انسان کیتے اوہو کافی ہے جو کجھ اوکوں جائز طریقے نال حاصل تھیوے" اتھاں "جو کجھ" ضمیر موصول ہے۔ (سندھی ٻولی جو صرف ۽ نحو از واحد بخش شیخ 255)(ترجمہ)

iv۔ اے او کتاب ہے جیڑھی جو میں گھولاں ہیا" ایہ جملے وچ "جیڑھی" دا لوظ کتاب دی جاء تے استعمال تھئے۔ ایہ لوظ "جیڑھی" کوں ضمیر موصول آکھیا ویندے۔ موصول دا معنی ہے "ڳنڈھیندڑ" اس او لوظ جیڑھا جو کہیں اسم دی جاء تے جملے وچ کم آوے تے اوں ایہ جملے کوں ہئے جملے نال ڳنڈھ ڈیوے۔ اوکوں ضمیر موصول آکھیا ویندے۔ (سندھی ویا کرݨ از مرزا قلیچ بیگ 28)(ترجمہ)

v۔ جملے ڈیکھو "او ہا کتاب پرتیج ونڄی ہے، کتاب کراچی کنوں آندی ہامیں" بے کراہیں ڈو ہائیں جملیں کوں ڳنڈھ ڈو ونڄے تاں وت اے جملہ کجھ ایں تھیسی۔ او ہا کتاب پرتیج ونڄی جیڑھی کراچی کنوں آندی ہامیں۔ ایہ جملے وچ اے ڈیکھیندے جو لوظ "جیڑھی" کتاب دی جاء تے استعمال تھئے۔ ایہ کیتے اے لوظ ضمیر کیا ویسی۔ اس لوظ "جیڑھی" او ضمیر ہے جو ڈو جملیں کوں آپت وچ ڳنڈھیندی ہے ضمیر موصول سڈیجدی ہے۔ موصول دا معنی ہے "ڳنڈھیندڑ" یا ایں وی آکھیا ونڄ سگدے جو او لوظ جیڑھا جو اسم دی جاء تے استعمال تھیوے تے اوندی ودھیرے ڈوجھے جملے کوں پہلے جملے نال ڳنڈھ ڈیوے۔ اوکوں ضمیر موصول آکھیا ویندے۔
(جو سندھی ویا کرݨ از ٹھارو مل جیٹھا نند وانی 68)(ترجمہ)

vi۔ ضمیر موصول وہ ہے جو کسی اسم کے بجائے آتی ہے۔ مگر اس کے ساتھ ہمیشہ ایک جملہ ہوتا ہے جس میں اس کا بیان ہوتا ہے جیسے "وہ کتاب جو کل چوری ہو گئی تھی مل گئی ہے" یا "آپ کے وہ دوست جو چیک زدہ ہیں مجھے کل ملے تھے" پہلے جملے میں "جو" کتاب کے لیے اور دوسرے جملے میں "جو" دوست کے لیے استعمال ہوا ہے اور ساتھ کے جملے میں دونوں اسموں کا بیان ہے۔ اردو میں ضمیر موصول

صرف "جو" ہے جس کی مختلف حالتیں مثلاً جس، جس نے، جس کو، جن کو، جنھیں وغیرہ وغیرہ۔ (قواعد اردو ڈاکٹر مولوی عبدالحق 111)

vii۔ ضمیر موصولہ وہ ضمیر ہے جو ایسے اسم عام کی جگہ بولی جائے جس کا تعلق دو مرکبوں سے ہو ضمیر موصولہ کے ساتھ ہمیشہ ایک ایسا جملہ بھی ہوتا ہے۔ جس میں اس کے اسم کا بیان ہوتا ہے۔ اور جب تک وہ جملہ نہ لگایا جائے کچھ معنی نہیں دیتی۔ جیسے، جو، جس، جنھیں وغیرہ۔ ضمیر موصولہ کے بعد جو جملہ آتا ہے اس کو صلہ کہتے ہیں۔ (بنیادی اردو قواعد ڈاکٹر سہیل عباس بلوچ 102)

اتے ڈتیاں ڳئیاں مختلف ماہرین لسانیات دی تعریفیں کن اے واضح تھیندے جو ضمیر موصولہ: ا۔ کہیں اسم دی جاتے آندی ہے۔ ۲۔ اوندے نال ہمیشاں ہک جملہ ہوندے ۳۔ او ہے وقت ہوندی وہائیں جملہ ہیں دے کاٹھ ہے دا کم وی ڈیندی ہے۔ ۴۔ اردو زبان وچ ضمیر موصولہ کیتے صرف ہک لوظ "جو" ہے۔ جیندیاں مختلف حالتاں بطور ضمیر موصولہ ورتیاں ویندیاں ہن پر سرائیکی زبان وچ ضمیر موصولہ کیتے بے شمار لوظ موجود ہن۔ جیویں جو ہیٹھ نقشے کن ظاہر تھیندن۔

سرائیکی ضمائر موصولہ دا نقشہ:

ضمیری حالت	واحد مذکر	واحد مؤنث	ضمیری حالت	جمع مذکر	جمع مؤنث
فاعلی حالت	جیوا، جیہیں	جیوی، جیہیں	فاعلی حالت	جیوے، جو، جنھاں، جنھیں	جیویاں، جو، جنھاں، جنھیں
مفعولی حالت	جیکوں / جیہیں کوں، جیکوں، جیوے کوں	جیکوں / جیکوں / جیہیں کوں، جیوی کوں	مفعولی حالت	جنھاں کوں / جنھیں کوں، جیوئیں کوں، جیویاں کوں	جنھاں کوں، جنھیں کوں، جیوئیں کوں، جیویاں کوں
اضافی حالت	جیندا / جیوے دا / جیندی	جیندا / جیوی دا / جیندی	اضافی حالت	جنھاں دا، جنھیں دا، جیوئیں دا، جیویاں دا	جیویاں دا، جیوئیں دا، جنھاں دا، جنھیں دا
ظرفی حالت	جیہیں وچ، جیندے وچ	جیہیں وچ، جیندے وچ	ظرفی حالت	جنھاں وچ، جنھیں وچ، جنھاں جنھیں دے وچ	جنھاں وچ، جنھیں وچ، جنھاں / جنھیں دے وچ
طوری حالت	جیہیں کنوں، جیہیں وچوں، جیندے نال، جیندے کولھ	جیہیں کنوں، جیہیں وچوں، جیندے نال، جیندے کولھ	طوری حالت	جنھاں کنوں / جنھیں کنوں، جنھاں یا جنھیں وچوں / نال / کولھ	جنھاں کنوں / جنھیں کنوں، اوچوں جنھاں یا جنھیں وچوں / نال / کولھ
جری حالت	جیہیں / جیندے اُتے / توں جیہیں	جیہیں / جیندے اُتے / توں جیہیں /	جری حالت	جنھاں / جنھیں دے اُتے / اتوں	جنھاں / جنھیں دے اُتے / اتوں
جری حالت	جیندے ہیٹھ / ہیٹھوں	جیندے ہیٹھ / ہیٹھوں /	جری حالت	جنھاں / جنھیں دے ہیٹھ / ہیٹھوں	جنھاں / جنھیں دے

	جیں اوہدے دے ا کوں	جیں اوہدے دے ا کوں	*	انھیں دے دے ا کوں	جنھاں انھاں، جنھاں انھیں دے دے ا
			*		کوں

انھیں کن علاوہ کجھ ہے لفظ وی ہن جو جیڑھے بطور ضمیر موصول ورتیجے ویندن۔

مقدار کیتے: جتنا، جتنے، جتنی، جتنیاں وغیرہ

ظرف مکان کیتے: جتھ، جتھاں، جتھوں،

سمتی ظرف کیتے: جیں جیڑھے، جیڑھے واں، جیڑھے واں، ایں ویلے وانجھے۔

ظرف زمان کیتے: جڈاں، جڈن، جڈاں

انداز کیتے: جیویں، جیجیاں، جیجی، جیجے، جیجیاں، جیہو جھیاں، جیہو جھیں، جیہو جھیاں وغیرہ۔

ضمیر موصول دے متعلق کجھ ضروری ڳالھیں:

1۔ سرائیکی زبان وچ ضمیری لفظ "جو" کوں استعمال تھیندے اے کہیں اسم دے نال ڳانڈھا نھیں رکھیندا۔ تے نہ ای اے کہیں اسم دے نال رل کے آندے۔ جڈاں جو اردو زبان وچ اے لفظ کہیں نہ کہیں اسم نال رل کے آندے۔ مثال دے طور تے مقابلے کیتے سرائیکی تے اردو دے اے جملے ݙیکھو:

سرائیکی جملے	اردو جملے
جو میں آکھاں توں اوہو کھا	مجھے جو پھل پسند ہے وہی لاؤ
جو میں چاہنداں توں نھیں چاہندا	جو کام بھی تو نے کیا الٹا جواب کیا
میں جو ݙٹھساں تیکوں ݙکھاویساں	وہ کتاب جو کل گم ہو گئی تھی مل گئی ہے
جو الاچ الا	وہ جو مر گئے ہیں کبھی واپس نہیں آئیں گے
جو محنت نھیں کریندے او کامیاب نھیں تھیندے	وہ جو تو کر رہا ہے، تیرے لیے نقصان دہ ہے

اُتے ݙتیں ہوئیں سرائیکی جملیں وچ ضمیر "جو" دا مفہوم کجھ ایں ہے۔ پہلے جملے وچ "جو" تے زور ہے۔ یعنی جیہڑا میں تیکوں آکھاں توں اوہو کھا۔ ݙوجھے جملے وچ جو دی بجائے "میں" تے زور ہے یعنی جیہڑا کجھ میں چاہنداں توں او نھیں چاہندا۔ ݙوجھے لفظیں وچ جیڑھے ایہا ای ہیڑھے سے جاݨو کنوں گھٹ ہو۔ ترجھے جملے وچ وی "جو" تے زور ہے۔ یعنی جو کجھ میں ݙٹھساں تیکوں وی ݙکھاویساں۔ چوتھے جملے دا مطلب اے ہے جو جیڑھی ہر ڳالھ نہ ہووݨی چاہیدی ہووے۔ یعنی توں جو کجھ الا کوڑ نہ ہووے بلکہ سچ ہووے۔ جڈاں جو پنجویں جملے وچ ݙسایا ڳئے جو کامیابی صرف انہاں لوکاں دا حصہ ہے جیڑھے جو محنت کریندن۔

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 98)

2۔ جو دے نال مقدار ہووے تاں وت اونددے کیتے "کجھ" دا لوظ استعمال کیتا ویندے۔ جڈاں "تعداد کیتے" "کئی" دا لوظ ورتیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو: ۱۔ جو کجھ ہوئی اوکوں قیمت کجھ (مقدار کیتے) ۲۔ جو کئی پچھے توں کہوی تحقی پڑھدیں (تعداد کیتے) ۳۔ جو کجھ وی پاس ہیکوں ݙے ݙے (مقدار کیتے) ۴۔ جو کئی جیڑھے نال لڑسی او ہو ہارسی (تعداد کیتے)

3۔ اے جملے ݙیکھو: ۱۔ جو تیہوے سو تیہوے ۲۔ جو ݙر دے سو مر دے ۳۔ جو کسی ݙشاوسی ۴۔ جو رتے ہیں سو تھیسیں ۵۔ میں جو انکار کر ݙتا تاں وت کیا کریسیں ۶۔ حکیم اے تاں تھیں آکھیا جو توں کجھ وی نہ کھاوی۔

اُتے ݙتیں ہوئیں جملیں وچ "جو" دی ضمیر کھیں استعمال تھئی ہے۔ ایہو ای سرائیکی زبان دا حسن ہے۔ جے کر انہیں جملیں دے معنیاں تے غور کروں تاں وت اُنہیں کن کئی کئی معنی کڈھ سکدے ہن۔

4۔ ضمیر موصول دو ہرائے وی ویندن۔ جیویں جو، جو جو، جیہڑا جیہڑا، جنہیں جنہیں، جتھاں جتھاں، مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

۱۔ جو جو آندا ویجے پہندا ویجے ۲۔ جنہیں جنہیں محنت کیتی او او ہو کامیاب تھئے ۳۔ جتھاں جتھاں سرائیکی زبان دا مطالعہ کیتے اوہے ایندی عظمت دے قائل تھی گئین۔ ۴۔ جیہڑا جیہڑا استاد غیر حاضر رہسی اوکوں سکول کن خارج کر ݙتا ویسی۔

اے ڳالھ یاد رہووے جو جیہڑی شے دا انجوائج یا کھوو کھوو ذکر کرݨاں مطلوب ہووے تاں وت دو ہرے ضمائر موصول استعمال کیتے ویندن۔

5 —— ضمیر جواب موصول

پہلوں اے جملے ݙیکھو:

۱۔ انسان جو ہوندے سو اسوئی چیندے ۲۔ جنہیں کولھوں دھن دولت ہے انہیں تے اے لازم ہے جو او مسکینیں تے محتاجیں دی مدد کرن ۳۔ جو جیہے کیتے کھڑ تھیسی سوئی آپ کھڑ وچ ڈھیسی ۴۔ جتلا ݙیکھو اتلا مٹھا ۵۔ جنہیں رات نہ کھادا اوجہا اگوند پاتا اُتے ݙتے ڳئے پہلے جملے وچ ضمیر موصول "جو" دے جواب وچ سو اسوئی دا لوظ آئے، جڈاں جو ݙوجھے جملے وچ ضمیر موصول "جنہیں" دے جواب وچ "انہیں" دا لوظ، ترݨجھے جملے وچ ضمیر موصول "جو" دے جواب وچ سوئی دا لوظ، چوتھے جملے وچ ضمیر موصول "جتلا" دے جواب وچ "اتلا" دا لوظ تے پنجویں جملے وچ ضمیر موصول "جنہیں" دے جواب وچ "اوجہا" دا لوظ استعمال کیتا ڳئے۔ لہٰذا سو، اسوئی، انہیں، اتلا تے اوجہا دے لوظ ضمائر جواب موصول ہن۔ اُتے ݙتے ڳئے جملیں وچ ورتے ڳئے ضمائر موصول تے ضمیر جواب موصول کوں سامݨے رکھدیں ہوئیں ضمیر جواب موصول دی تعریف کجھ ایں تھیسی۔

"ضمیر جواب موصول او ضمیر ہے جیہڑی جو ضمیر موصول دے جواب کیتے کم آوے"۔

ضمیر جواب موصول دی خصوصیات:

1۔ ضمیر موصول تے ضمیر جواب موصول دا استعمال عام طور تے ہکے جملے وچ ای تھیندے۔ جیویں جو اُتے ݙتیں ہوئیں

مثالیں کن واضح تھیندے ۔ پر کڈیں کڈیں انھیں ڈوہائیں ضمیریں (ضمیر موصول تے ضمیر جواب موصول) کوں جملے وچ کہیں ہک ضمیر کوں کٹھا (مختفی) رکھیا ویندے یا صرف ہکا ضمیر استعمال کیتی ویندی ہے۔ پر ایجھے ہک ضمیر کوں معنی ڈوہائیں ضمیریں دا نکلدے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو: ۱۔ جیہڑا وقت ونجائے او پچھتائیں ۲۔ انسان دی تقدیر وچ جو کجھ ہوندے اوکوں ملدے ۳۔ انسان دے دل وچ خیال اٹھدن جہڑے چنگے وی ہوندن تے مندے وی ہوندن۔ ۴۔ جہڑے ڈر ریہے او مر گئے۔

2۔ عام طور تے کہیں وی جملے وچ ضمیر جواب موصول، ضمیر موصول دے بعد آندی ہے۔ پر جڈاں کہیں ضمیر جواب موصول کوں کئی اہمیت ظاہر کرنی ہووے تاں وت او ضمیر موصول کنوں پہلوں آندی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ اے انعام تہاکوں ملسی جہڑے لائق ہوسن ۲۔ انسان کوں اوہو ملدے جہڑا اوندے نصیب وچ لکھیا ہوندے۔

3۔ کڈیں کڈیں تاں ضمیر موصول تے ضمیر جواب موصول دے لفظ ہک بے دے نال نال استعمال تھیندن پر عام طور انھیں ضمیریں دیاں ترکیباں ضمیر مبہم یا ضمیر کنایہ کیتے وی ورتیاں ویندن۔ جیویں جو اے ترکیباں جہڑا جہڑا، جئیں جئیں، جنھیں جنھیں وغیرہ وغیرہ۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو: ۱۔ جہڑے جہڑے کوں آپنے دل دا ویدن نہ ڈسیچے ۲۔ جئیں جئیں آکھیے کوڑ آکھیے ۳۔ جنھیں جنھیں تیکوں مارئے میں انھیں دی خبر گھن گھنساں۔

4۔ کڈیں کڈیں تاں ضمیر غائب وی ضمیر جواب موصول دا کم ڈیندی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ جئیں نال وی دوستی رکھیچے انھیں نال توڑ نبھیچے ۲۔ جہڑا وعدہ کرو اوکوں پورا کرو

اُتے ڈتے گئے جملیں وچ جئیں نال تے اوکوں توڑے جو ضمیر غائب دے لفظ ہن پر اتھاں ضمیر جواب موصول دے طور تے ورتے گئین۔

5۔ کڈیں کڈیں تاں ظرف دے لفظ وی ضمیر موصول یا ضمیر جواب موصول دی جاہ تے ورتے ویندن۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو: ۱۔ جہڑا میکوں ہک نال سڈیسی، میں اوندے ڈو ایں پج کے ویساں ۲۔ جہڑی جا (جتھاں) میڈے دل کوں سکون ملسی اوہو میڈا استان ہے۔

اُتے ڈتے گئے جملیں وچ اوندے ڈو ایں تے اوہو استان اسم ظرف ہن جہڑے جو اتھاں ضمیر جواب موصول دے طور تے استعمال تھئین۔

6۔ ضمیر موصول یا ضمیر جواب موصول جڈاں وی کہیں جملے وچ اسم کنوں پہلوں آندی ہے صفت دا کم ڈیندی ہے۔ جیویں جو اے ترکیباں ڈیکھو:

جو کتاب، جہڑا ملک، جو گئی، جیڈا پانی، ایڈی آندھ وغیرہ۔ انھیں ترکیبیں وچ جو، جہڑا، جو، جیڈا، ایڈا توڑے جو ضمیر موصول ہن پر اتھاں اے صفت دے طور تے ورتے گئین۔

6 —— ضمیر استفہام

او ہا ضمیر جہڑی جو سوال پچھن دے کم آوے یا سوال پچھن آلے او بے لفظ جہڑے جو انھیں دی بجائے استعمال تھیون ضمائر

استفہام بݨدے ویندن۔ فہم دا معنی ہے سمجھ یا جان۔ تاں ضمیر استفہام دا معنی تھیا۔ او ضمیر جہڑی جو جان سنجان یا سمجھن کیتے ورتی ویندی ہے۔
مثال دے طور تے:

1۔ توں کون ہیں؟ (ضمیر کون فقط انسانیں کیتے ورتی ویندی ہے)

2۔ کہڑا آدمی، کہڑی کتاب، کہڑے بندے، کہڑا کم وغیرہ (ضمیر کہڑا کہڑی، کہڑے انسانیں، شئیں یا کہیں کم کار کیتے استعمال تھیندی ہے)

3۔ کیا گھن آئیں؟ کیا پیا آہدیں، کیا کم ہووی؟ کیا چاہندیں؟ (ضمیر کیا صرف شئیں یا کہیں کاریں کیتے استعمال تھیندی ہے)

4۔ کون آیا ہے؟ کتھاں آونڑے؟ کیکوں آکھاں؟ کہیں کنوں منگاں؟ (ضمائر کون، کتھاں، کیندا، کیکوں، کہیں کنوں وغیرہ انسانیں کیتے استعمال تھیندن)

5۔ کئی ہیں کئی ہیں انہاں ضمائر کوں دوہرایا وی ویندے۔ جیویں جو انہاں کون کون ہے؟ تساں کیندے کیندے کولوں پیسے گھدے؟ کتھاں کتھاں روٹی کھادی ہے؟ کیکوں کیکوں پانی دی ضرورت ہے وغیرہ وغیرہ۔

6۔ کون دی بجائے کہڑا دی ضمیر وی ورتی ویندی ہے۔ جیویں جو انہاں کون کھڑے یا انہاں کہڑا کھڑے۔

ضمائر استفہام دیاں قسماں: ۱۔ ضمائر استفہام استخباری ۲۔ ضمائر استفہام اقراری ۳۔ ضمائر استفہام انکاری

1۔ ضمائر استفہام استخباری:

استخبار دا معنی ہے "خبر طلب کرن" یعنی اوہ ضمیر جہڑی جو خبر حاصل کرن کیتے بولی ویندی ہے ضمیر استفہام استخباری اکھیندی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

۱۔ او کڈاں / کݙوں آیا ہا؟ ۲۔ اوہیں کیا آکھیے؟ ۳۔ توں ہن تئیں کتھاں ہاویں؟ ۴۔ کمرے وچ کون ہے۔

ایں کڈاں / کݙوں، کیا، کتھاں تے کون ضمائر استفہام استخباری ہن۔

2۔ ضمائر استفہام اقراری:

او ضمیر جنہیں وچ کہیں ڳالھ دا اقرار کیتا ونجے یا پاتا ونجے ضمیر استفہام اقراری اکھیندی ہے۔ اے جملے ݙیکھو:

۱۔ اے ڈاکو تہیں دا یار کون ہے ۲۔ اے کم تیڈے سوا کیا کون کر سڳدے

پہلے جملے دا مطلب ہے جو اوہو شخص ای ڈاکو ہے تے ݙوجھے جملے دا مطلب ہے جو توں ای اے کم کر سڳدیں۔

3۔ **ضمائر استفہام انکاری:** اے او ضمیر ہوندی ہے جنہیں وچ کہیں آکھݨ آلے دا مقصد مردی نفی یا انکار ہوندے۔ جیویں جو

۱۔ میں کڈاں / کݙوں آکھیا ہا جو توں انہاں وچ آ؟ ۲۔ کیا میں او کوں آکھیے جو کھو وچ ٹپ ݙے؟

انہیں جملے وچ آکھݨ آلا انکار کریندے جو میں نئیں آکھیا۔

ضمائر استفہام دا نقشہ

ضمیری حالت	واحد مذکر	واحد مونث	جمع مذکر	جمع مونث
فاعلی حالت	کون کئیں، کڈاں / کڈوں، کیا، کتھاں، کہڑا	کون، کئیں، کڈاں / کڈوں، کیا کیہڑی، کہڑی	کون، کنھاں / کنھیں، کڈاں / کڈوں، کیا، کیہڑے، کہڑے	کون کنھاں / کنھیں، کڈاں / کڈوں، کیا کتھاں، کہڑیاں
مفعولی حالت	کئیں کوں، کیکوں	کئیں کوں، کیکوں	کنھاں کوں / کنھیں کوں	کنھاں کوں / کنھیں کوں
اضافی حالت	کیندا	کیندی	کیندے، کنھاں دے / کنھیں دے	کیندیاں، کنھاں / کنھیں دیاں
ظرفی حالت	کیندے وچ	کیندے وچ	کنھاں / کنھاں دے وچ	کنھاں / کنھیں دے وچ
طوری حالت	کئیں کنوں / کئیں کنیں تئیں کنوں / کئیں کئیں توڑیں، کئیں تئیں توڑیں، کئیں کول، کیندے کول، کئیں ہاں، کیندے ہاں، کئیں کولھوں، کیندے کولھوں	کئیں کنوں / کئیں کنیں، کئیں تئیں کنوں / کئیں تئیں توڑیں، کئیں تئیں توڑیں، کئیں کول، کیندے کول، کئیں ہاں، کیندے ہاں، کئیں کولھوں، کیندے کولھوں	کنھاں کنوں، کنھاں کنیں، کنھاں کنھاں کنوں، کنھاں کنھاں کنیں، کنھاں / کنھیں توڑیں، کنھاں کنھاں / کنھیں کنھیں توڑیں، کنھاں / کنھیں ہاں، کنھاں / کنھیں کولھوں، کنھاں کنھاں کولھوں	کنھاں / کنھیں کنوں، کنھاں کنھاں / کنھیں کنھیں کنھاں / کنھیں توڑیں، کنھیں کنھیں / کنھاں توڑیں، کنھاں / کنھیں ہاں، کنھیں کنھیں / ہاں / کولھوں
جری حالت	کئیں تے / کئیں اُتے، کئیں اگوں، کئیں پچھوں، کئیں ڈھوں، کیندے تے، کیندے اُتے، کیندے اگوں، کیندے پچھوں / پچھاں، کیندے ڈھوں / ڈھاں	کنھاں، کنھیں تے / اُتے کنھاں / کنھیں اگوں / اگاں، کئیں پچھوں / پچھاں، کئیں ڈھوں / ڈھاں، کیندے تے / اُتے، کیندے اگوں / اگاں، کیندے پچھوں / پچھاں کیندے ڈھوں / ڈھاں	کنھاں / کنھیں تے / اُتے، کنھاں / کنھیں اگوں / اگاں، کنھاں / کنھیں پچھوں / پچھاں کنھاں / کنھیں، ڈھوں / ڈھاں	کنھاں / کنھیں اگوں / اگاں / کنھاں / کنھیں پچھوں پچھاں، کنھاں / کنھیں ڈھوں، کنھاں / کنھیں ڈھاں

وقت دے اظہار کیتے: کڈاں، کڈوں، کڈݨ

ظرف مکاں کیتے: کتھے، کتھاں، کتھوں، کتھاہوں، کیڈے، کیڈے، کیڈوں، کیڈوں، کِن، کیتے

مقدار کیتے: کتنا، کتنے، کتنی، کتنیاں / کتلے / کتلی / کتلیاں

انداز دے اظہار کیتے: کیجھاں، کیجھی، کیجھیں وغیرہ

7 ـــــ ضمیر مبہم یا کنایہ

او ہا ضمیر جیں کنوں اے خبر نہ تھیوے جو او کہوے اسم دی جاتے ورتی ڳئی ہے "یا" ضمیر مبہم یا کنایہ او ہا ضمیر ہوندی ہے جیڑھی جو شک پیدا کریندی ہووے تے اینہ ڳالھ دا پک نہ تھیوݨ ݙیوے جو اے ضمیر کہوے اسم دی جاتے استعمال تھئی ہے "یا" او ہا ضمیر جیڑھی اسم دا تعین نہ کرے یا اوکوں لکھایا لکیا ہویا رکھے ضمیر مبہم یا کنایہ سݙی ویندی ہے۔ مبہم دا معنی اے لکھیا ڳیا یا نا معلوم یعنی جیندی کئی سُنجاݨ نہ ہووے یا او ہا ضمیر جیڑھی آپݨے متعلقہ اسم دا تعین نہ کرے یا اوکوں لکا کریں رکھے۔ اے ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو

ا۔ ضمیر استفہام دے سارے دے سارے لفظ ضمیر مبہم یا کنایہ کیتے ورتیے ویندن۔ پر ضمائر استفہام تے ضمائر مبہم یا کنایہ وچ فرق اے ہے جو ضمائر استفہام سوالیہ انداز وچ ورتیاں ویندیاں ہن۔ جیڑھاں جو ضمائر مبہم یا کنایہ آلا جملہ بیانیہ ہوندے۔

اا۔ ضمیر مبہم جیڑھاں کیڑھاں کہیں اسم کنوں پہلوں آندی ہے۔ تاں وت او صفت دا کم ݙیندی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

ا۔ کون آئی ہے، کون آئے، کون آئین ۲۔ کہیں مارئیے، کتھاں ماریئے یا کھیں ماریئے ۳۔ کئی ہے، کئی ان، کئی ہئی، کئی ہم ۴۔ احمد توں کیا پیا آہدیں؟ ۵۔ میݙا ایست کون چاہیے؟ ۶۔ کئی مرے کئی جیوے ساݙا کیا؟ ۷۔ کہیں دے وچ کجھ ہوسی؟ ۸۔ کئی کجھ آہدے کئی کجھ آہدے۔ ۹۔ جو کئی وی آوے مقابلہ کریسوں (ضمیر مبہم کئی کنوں پہلوں ضمیر موصول "جو" استعمال تھئی ہے جیڑھی جو اتھاں صفت دا کم ݙیندی ہے) ۱۰۔ فلاناں کتھاں ہیئے (اتھاں فلاناں دا لفظ توڑے جو ضمیر مبہم دے طور تے استعمال تھئے پر اتھاں اے صفت سمجھا ویسی) ۱۱۔ کئی تاں ہوسی ہوندے آکھݨ تے اے سب کجھ تھئے (اینہ جملے وچ کئی، ہوندے تے سب کجھ ضمائر مبہم ہن) ۱۲۔ ضمائر مبہم دوہریاں دی ورتیاں ویندیاں ہن جیویں جو اے ترکیباں، کیا کیا، کئی کئی، کجھ کجھ، کہیں کہیں، کتھاں کتھاں، کون کون، کیڑھاں کیڑھاں، کتھوں کتھوں، کیندا کیندا وغیرہ وغیرہ۔

8 ـــــ ضمیر مشترک

اے جملے ݙیکھو:

ا۔ او اوندی قمیص سیندی پئی ہے (دی جاتے) او آپݨی قمیص سیندی پئی ہے ۲۔ اوندا اوندا ذمہ کم کر گھدے (دی جاتے) اونہہ آپݨاں ذمہ کم کر گھدے ۳۔ انہیں انہیں دا ذمہ کم کر گھدے (دی جاتے) انہیں آپݨاں ذمہ کم کر گھدے ۴۔ او انہیں دے کپڑے استری کریندے پئین (دی جاتے) او آپݨے کپڑے استری کریندے پئین ۵۔ ٹوں میݙا کم کر (دی جاتے) ٹوں آپݨا کم کر ۶۔ توں میݙی کتاب پڑھ (دی جاتے) توں آپݨی کتاب پڑھدے ۷۔ تساں تہاݙیاں کتاباں کھولو (دی جاتے) تساں آپݨیاں کتاباں کھولو ۸۔ میں میݙے سکول ویندا ہاں (دی جاتے) میں آپݨے سکول ویندا ہاں ۹۔ اساں ساݙے سکول ویندے ہیں (دی جاتے) اساں آپݨے سکول ویندے ہیں ۱۰۔ اساں ساݙا کم کر گھدے (دی جاتے) اساں آپݨا کم کر گھدے۔

اتے ݙتے ڳئے جملہ نمبر ا کنوں جملہ نمبر ۱۰ تئیں دے پہلے حصے وچ ضمائر شخصی یا خاص او (ضمیر واحد غائب)، اونہہ (ضمیر واحد غائب) انہیں (ضمیر جمع غائب) او ضمیر (جمع غائب) توں (ضمیر واحد حاضر)، تساں (ضمیر جمع حاضر)، میں (ضمیر واحد متکلم)

تے اساں (ضمیر جمع متکلم) بطور فاعل استعمال تھیندن جیڑھاں جو ضمائر اوندی، اوندا، انھیں دا، انھیں دے، میڈا، میڈی، تہاڈیاں، میڈے، ساڈے تے ساڈا بطور مفعول ورتے ویندن۔ اتے ڈتے ہوئے جملیں دے ڈوجھیں جملیں وچ اتے لکھے ہوئے ضمائر اضافی دی جاتے آپنی، آپناں، آپنے تے آپڑیاں بطور مفعول استعمال تھیندن۔ لہٰذا انھیں ساریں مثالیں کوں نشابر اے تھیا جو

"او ضمیر اضافی جیہڑی جو غائب، حاضر یا متکلم کیتے ورتی ویندی، پر لہجہ کوں پہلوں ضمیر شخصی دا استعمال ضروری ہے جیویں جو اتے ڈتے ہوئے جملیں کوں ظاہر کیتا گیا ہے"

یا

او اضافی ضمیراں جیہڑیاں جو فاعل دے بجائے مفعول دے کم آون یا او ضمائر شخصی یا خاص جیہڑیاں جو جملے وچ فاعل دے طور تے ورتیاں ویجن تے وت انھیں دی ضمائر اضافی کوں ای ضمائر مشترک آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے اتے ڈتے ہوئے جملیں وچ استعمال تھیندے ضمائر اضافی اوندا، اوندی، انھیں دا، انھیں دے، میڈا، میڈی، تہاڈیاں، میڈے، ساڈے تے ساڈا یا آپنی، آپناں، آپنے تے آپڑیاں وغیرہ ضمائر مشترک اکھیسن"۔

کجھ اے جملے ڈیکھو!! میں آپ آساں یا میں خود آساں یا میں خود آپ آساں ہے۔ توں آپ ونج یا توں خود ونج یا توں خود آپ ونج

اتے ڈتے ہوئے ڈوہائیں جملیں وچ ضمائر آپ، خود، خود آپ بطور ضمائر اضافی یا ضمائر مشترک استعمال تھیندن۔ جیہڑیاں جو آپنی گالھ وچ زور پیدا کرن کیتے ورتیاں ویندن۔

"لہٰذا ضمیر مشترک (جیہڑی جو آپنے فاعل دے ابجوں بطور مفعول آئی ہے) او جیہڑی ضمیر شخصی یا خاص دی گالھ وچ زور پیدا کرن سانگے آئی ہووے جیہڑی جو بطور فاعل استعمال تھی ہے"۔

اتے ڈتی ڳئی ساری بحث کوں نشابر اے تھیا جو

i۔ او ضمیر اضافی جیہڑی جو جملے وچ فاعل دی بجائے مفعول دے کم آوے یا

ii۔ او ضمیر اضافی جیہڑی جو جملے وچ ضمیر شخصی یا خاص (جیہڑی جو بطور فاعل ورتی ڳئی ہووے) دی گالھ وچ زور پیدا کرن سانگے ورتی ویندی ہے ضمیر مشترک اکھیندی ہے۔

iii۔ ضمائر شخصی یا خاص غائب ہوون، حاضر ہوون یا متکلم ہوون تے انھیں دی جنس یا تعداد کجھ ہووے پر انھیں دے ابجوں ورتیاں ویندیاں آیاں ضمائر مشترک کجھ ایں ہوندین۔

واحد مذکر کیتے آپنا، جمع مذکر کیتے آپنے، واحد مونث کیتے آپنی تے جمع مونث کیتے آپڑیاں استعمال تھیندیاں ہن۔ جیویں جو اتے ڈتے ہوئے جملیں کوں ظاہر ہے۔ اے گالھ یاد ہووے جو ضمیر مشترک آپ، خود، خود آپ ہر او نہہ ضمیر شخصی کیتے (جیہڑی جو جملے وچ بطور فاعل ورتی ڳئی ہے) تو ڄے جو او مذکر ہووے، مونث ہووے، واحد ہووے یا جمع ہووے کوں ڈوہائیں استعمال تھیندی ہے۔ جیویں جو اتے ڈتے ہوئے جملیں کوں ظاہر تھیندے۔

9 ــــ ضمیر تاکیدی

پہلوں اے جملے ݙیکھو:

ا۔ میں آپ آکھیا ہم ۲۔ او خود اے جیندے ۳۔ توں خود آپ آویں تے میکوں گھن ونڄیں ہا۔ ۴۔ ایہ کم ہووے اوندا آپݨاں فائدہ ہے۔

اُتے ݙتے ڳئے جملیں وچ ضمائر شخصی یا ضمائر خالص میں، او، توں تے اوندے بعد ضمائر مشترک (جیہڑے جو بطور مفعول آئین) آپ، خود، خود آپ تے آپݨاں استعمال تھیسن۔ جیہڑے جو آپݨے فاعل تے زور وی ݙیندن تے تاکید دا مفہوم وی پیدا کریندن۔ ضمیر مشترک دی تعریف کریندیں ہوئیں اے ڳالھ پہلے وی بیان کر ݙتی ڳئی ہے۔ لہٰذا ضمیر تاکیدی دی تعریف (ضمیر مشترک دی تعریف دی روشنی وچ) کجھ ایں تھیسی۔

"جیڑھاں شخصی یا خالص ضمائر (جیہڑیاں جو بطور فاعل استعمال تھیاں ہوون) دے اڳوں ضمائر مشترک آپ، خود، خود آپ، آپݨاں / آپݨی / آپݨے تے آپ کن آپیں وچوں کئی ہک ضمیر استعمال تھئی ہووے تے او جملے وچ زور یا تاکید دا مفہوم پیدا کرے۔ ضمیر تاکیدی اکھیندی ہے۔ جیویں جو اتے ݙتیں ڳئیں مثالیں کن واضح ہے"۔

10 ــــ ضمیر تنکیری یا ضمیر نکرہ

"او ضمیراں جیہڑیاں جو اشخاص یا جانداراں تے اشیاء دی غیر معین تعداد یا مقدار کوں ظاہر کرن، ضمائر تنکیری یا ضمائر نکرہ سݙیندیاں ہن۔ اے ضمیراں تعداد دے لحاظ نال صرف ݙو ہن۔ یعنی اشخاص یا جانداراں دی غیر معین تعداد کیتے ’’کئی‘‘ تے بے جان اشیاء دی غیر معین تعداد یا مقدار کیتے ’’کجھ‘‘ دا لفظ ورتیا ویندے"۔

مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

ا۔ کئی آوے کئی ونڄے ساݙا کیا ۲۔ کئی تاں ہوسی جیہڑا میݙی مدد کریسی ۳۔ جیڑھے گھر وچ کجھ رقم تاں پئی ہوسی ۴۔ یار! کجھ تاں کر

ضمیر تنکیری یا ضمیر نکرہ دے متعلق کجھ ضروری ڳالھیں:

i۔ جے کر ضمیر تنکیری یا ضمیر نکرہ دے اڳوں کئی ہک حرف ربط آونڄے تاں وت ضمیری تنکیری "کئی" "کہیں" دے لفظ وچ تبدیل تھی ویندی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

ا۔ کہیں غیر شخص کوں گھر نہ آوݨ ݙے ۲۔ یار! کہیں دا آکھیا تاں من گھن

اُتے ݙتے ڳئے جملیں وچ چونکہ ضمیر تنکیری دے بعد کوں تے دا حروف ربط آ ڳئین۔ ایں ڳالھوں ضمیر تنکیری کئی کوں کہیں وچ بدل ݙتا ڳئے۔

ii۔ جے کر ضمیر تنکیری دے بعد آوݨ آلا اسم مونث ہووے تاں وت ضمیر تنکیری "کئی" دی بجائے "کئی" تھی ویسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو: ا۔ میݙے گھر وچ کئی عورت وی موجود کائی نئیں ۲۔ کئی ہے جیہڑی میݙی مدد کرے؟

iii۔ خصوصیت کیتے ضمائر تنکیری دوہرائے ویندن۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

ا۔ ہتی کتی آدمی اے کم کریندے ہن۔ کہیں کہیں جاتے جیہے ڈٹھے ہن۔ کتی کتی تربیت گھوریاں ہوندی ہے۔

iv۔ بھوں تھوڑی مقدار یا تعداد دا مفہوم پیدا کرن سانگے ضمیر تنکیری "کجھ" کوں دوہرایا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو! ا۔ کجھ کجھ سوچ جاتی چلے ہن۔ میکوں کجھ کجھ یاد امدا پے ہن۔ جیا اکجھ کجھ وی بھوں کجھ ہے۔

v۔ ضمیر تنکیری "کہیں" دی جمع "کہاں" ہے۔ اے لوظ ضمیر استفہامیہ "کتھاں" کنوں مختلف ہے۔ کہاں دی ہائے ہوز کوں ݙو چشمی "ھ" نال لکھن غلط ہے۔ ایہا احتیاط کریندے ہیں، ہوں ایندے آخری "ں" کوں ذرا لمبا چھک کریں ادا کیتا ویندے تے ضمیر استفہامیہ دے کتھاں دے "کتھ" تے زور ݙتا ویندے۔

vi۔ ضمائر تنکیری کوں نفی دے نال دوہرا کریں بھوں تھوڑے دا مفہوم پیدا کیتا ونج سگدے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو! ا۔ کہیں نہ کہیں شخص دوست آ نکل ای ویسی ہے۔ کجھ نہ کجھ سوچ جاتی چلے ہن۔ کہیں نہ کہیں کوں میڈی حالت تے ترس آ ای ویسی۔

vii۔ بعض ماہرین لسانیات دے نزدیک مثلاً اوں، جیں، سچھ، سچھے، سبھو، سبھاں، سبھنیں، سبھنیاں، جو کتی، جو کجھ، جیوا کجھ، جتیں کہیں، ہر کتی، ہر کہیں، جتیں جتیں، سبھ کجھ وغیرہ وغیرہ وی ضمیر تنکیری دے طور تے ورتیے ویندن۔ اگے ݙتے گئے جو کتی، کن، سبھ کجھ، جتیں، ضمائر تنکیری کوں مرکب ضمائر تنکیری آکھیا ویندے۔

11 ــــ ضمیر صفتی یا صفت ضمیری

ضمائر صفتی اوہ اسم ہوندے ہیں جنہیں وچ ضمائر کہیں صفت دے نال واقع تھیندے ہیں یا او صفتاں جنہاں وچ کجھ نہ کجھ ضمیری خاصیتاں پاتیاں ویندیاں ہیں ضمائر صفتی یا صفت ضمیری سݙیندے ہیں۔ اوہ اے لوظ جیڑھے جو اپنی تعریف دے دائرے وچ آمدن یا تاں او صفتاں ہوندن تے یا وت او ضمیر ہوندن۔ یعنی اے لوظ اسم دے نال آون تاں صفت بݨ ویندن تے جے کر اسم دے بغیر آون تاں وت ضمیر سݙیندے ویندن۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو!

ا۔ میں کملے ٹلے دا کجھ تاں خیال کر ۲۔ اوہ سیانے سوڑھے شخص کوں کیا تھی گئے؟

اتے ݙتے گئے جملیں وچ میں تے اوہ ضمائر صفتی بݨ گئیں جو انہیں ضمائر دے اگوں صفات کملے، ٹلے تے سیانے سوڑھے استعمال تھئین۔ چونکہ اے لوظ (میں تے اوہ) انہاں صفت دے نال رل کریں صفت دا کم ݙیندے پئن۔ ایں سانگے انہیں کوں ضمائر صفتی یا صفت ضمیری آہدن۔ ضمائر صفتی ݙو قسمی ہوندن۔ ہکوں ضمائر صفتی مقداری تے ݙوجھے ضمائر صفتی ذاتی۔

1۔ ضمائر صفتی مقداری:

سرائیکی زبان دے ضمائر صفتی مقداری اے ہن۔ اتلا (اتنا) یا اتلا، اتلا (اتنا) یا اوتلا، کتلا (کتنا) یا کیتلا، جتلا (جتنا) یا جیتلا یا اتی، اتی، کتی، جتی وغیرہ۔ اے صفتاں واحد مذکر کیتے استعمال تھیندے ہیں جیڑھاں جو جمع مذکر کیتے انہیں دے "آخری الف" کوں یائے مجہول وچ بدل ݙتا ویندے۔ یعنی اے اتلے (اتنے) یا اتلے، اتلے (اتنے) یا اوتلے، کتلے (کتنے) یا کیتلے،

بٹے (بٹے) یا جیٹھے بن ویندن۔ واحد مونث کیتے یائے مجہول دی بجائے یائے معروف بکھنڑ دی ویندی ہے۔ جیویں جو اتلی (اتی) یا ایتلی، اُتلی (اُتی) یا اوتلی، بتلی (کیتی) یا کیتلی تے جتلی (جتی) یا جیتلی وغیرہ۔ تے جمع مونث کیتے "یاں" دا وادھارا کیتا ویندے۔ جیویں جو اتلیاں (اتیاں) یا ایتلیاں، اُتلیاں (اُتیاں) یا اوتلیاں، کتلیاں (کتیاں) یا کیتلیاں، جتلیاں (جتیاں) یا جیتلیاں وغیرہ۔

کنڑ ہیں کنڑ ہیں انہیں صفتیں دے اجھوں واحد مذکر کیتے سارا، جمع مذکر کیتے سارے، واحد مونث کیتے ساری تے جمع مونث کیتے ساریاں دے لوظ وی بکھنڑ دے وی تے ویندن۔ جیویں جو اتلا سارا، اتلے سارے، اتلی ساری تے اتلیاں ساریاں وغیرہ

2۔ ضمائر صفتی ذاتی: سرائیکی زبان دے ضمائر صفتی ذاتی ایجھے ایں ہن۔

واحد مذکر کیتے: اجھاں، اوجھاں، کجھاں، جیجھاں وغیرہ۔ اجھاں کوں، ایکو جھیاں یا ایں جھیاں، اوجھا کوں، اوہو جھیاں یا اوں جھیاں، کجھاں کوں، کیں جھیاں، یا کیجو جھیاں تے جیجھاں کوں، جیو جھیاں یا جیں جھیاں وی لکھیا ویندے۔

واحد مونث کیتے: اجھیں، اوجھیں، کجھیں تے ججھیں وغیرہ یعنی انہیں دی یائے معروف سا کنے انہیں دے ککوں زیر الاپڑی ویندی ہے

جمع مذکر کیتے: اجھیں (اے جھیں)، اوجھیں، کجھیں، ججھیں وغیرہ۔ یعنی انہیں کوں یائے مجہول نال لکھیا تے پڑھیا ویندے۔

جمع مونث کیتے: اجھیاں، اوجھیاں، کجھیاں تے ججھیاں وغیرہ وغیرہ۔

انہیں ضمائر کوں ضرورت دے مطابق دوہرایا وی ویندے۔ بعض اوقات جیجھاں نال کجھاں وی استعمال کیتا ویندے۔

صفات ضمیری دے کجھ لوظ اے وی ہن۔ ہک، ہکواہا، ڈوجھا یا ڈو ویں، بہوں بعض یا بعضے، بہو، سبھو، کیجھے، بسماں وغیرہ لوظ ہک دیاں کجھ صورتاں اے وی ہن۔ ہک بیا، ہک ہکلا، ہکواہ، ہک ڈوجھا، ہکو، ہکو کجھ، ہکو ہکو، ہکو جھیاں، ہک نہ ہک، ہک نہ بیا وغیرہ وغیرہ۔

کجھ اے صورتاں آدھ، ادھواد، ادھ ونجھ، ادھا ونجھ ما، ادھورااں وغیرہ وغیرہ۔

12 —— ضمیر تعظیمی

سرائیکی زبان وچ عزت تے احترام دے اظہار کیتے ضمیر واحد غائب تے ضمیر واحد حاضر کیتے جمع دا صیغہ استعمال کیتا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ توں کتھاں ہاویں (دی بجائے) تساں کتھاں ہاوے ۲۔ میں اج میڈے گھر آساں (دی بجائے) میں تہاڈے یا تسیں ہوراں دے گھر آساں ۳۔ توں کتھاں بیا ہاویں (دی بجائے) تسیں ہوراں کتھاں بیٹھے ہن ۴۔ پیر صاحب اج میڈے گھر آسی (دی بجائے) پیر صاحب ہوراں اج میڈے گھر آسن ۵۔ استاد صاحب میڈے تے بہوں مہربان ہے (دی بجائے) استاد صاحب میڈے تے بہوں مہربان ہن ۶۔ توں کیا کریندا ہئیں (دی بجائے) آپ ہوراں کیا کریندے ہیوے

کنڑ ہیں کنڑ ہیں اسم عام دے لوظ وی ضمیر تعظیمی دے طور تے استعمال تھیندن۔ او لوظ اے ہن، آنحضرت، حضور تے حضرت وغیرہ۔

آنحضرت:

اے لوظ فقط شاہِ مرسلاں، رسول عربی ﷺ دی ذات اقدس کیتے مختص ہے۔ جیویں جو اساں آہدے ہیں، آنحضرت ﷺ اے بٖالھ ایں فرمائی ہے۔

حضور: i۔ حضور دا لوظ جیڑھا ایں ضمیر واحد غائب کیتے ورتیا ونڄی تاں وت ایندا مصداق صرف پاک پیغمبر ﷺ دی ذات اقدس ہوسی۔

جیویں جو حضور پاک ﷺ اللہ دے آخری پیغمبر اِن۔

ii۔ بطور ضمیر واحد غائب بزرگانِ دین یا اولیائے کرام کیتے وی ورتیا ویندے۔

iii۔ ضمیر واحد حاضر کیتے تعظیماً یا طنزاً ورتیا ویندے۔ جیویں جو

ا۔ حضور اتھاں کتھاں؟ ۲۔ حضور تشریف گھن آؤ۔ ۳۔ حضور بازار ویندے پئین تاں میڈے کیتے کجھ پھل فروٹ گھندی آون۔ ۴۔ حضور دا سر چیندا اتاں وت ڈٖٖیو اتری پھیرنہ پھیر۔

حضرت: i۔ مشاہیر اسلام یا بزرگانِ عظام کیتے بطور تعظیماً۔ جیویں جو حضرت سیدنا عمر بن خطابؓ، حضرت شاہ عبدالقادر جیلانیؒ، حضرت سخی سلطان باہوؒ، حضرت قائداعظم، حضرت علامہ اقبال۔

ii۔ اے لوظ تضحیکاً وی استعمال کیتا ویندے۔ جیویں جو

ا۔ توں تاں وݙا حضرت ہیں۔ ۲۔ حضرت صاحب آؤ تشریف گھن آؤ۔ ۳۔ بسم اللہ حضرت صاحب آ ڳئین۔

iii۔ اے لوظ پیغمبر ﷺ کیتے وی تعظیماً استعمال کیتا ویندے۔

13 —— ضمیر معکوس

جیڑھاں آکھی بٖالھ وچ زور پیدا کرنا ہووے تاں وت ضمیر شخصی دے اڳوں خود، آپ تے خود آپ وچوں کہیں ہک لوظ دا ودھارا کر ݙیندے ہیں (جیویں جو ضمیر مشترک دے عنوان ہیٹھ بیان کیتا ڳئے۔ آپ دا لوظ ضمیر تعظیمی کیتے وی استعمال تھیندے۔ جیویں جو ضمیر تعظیمی دے عنوان ہیٹھ وضاحت کیتی ڳئی ہے) ضمیر شخصی دے اڳوں استعمال تھیون والے انہیں لوظیں کوں ضمائر معکوس آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو! ا۔ توں ذاتی آپ ہیں، میں وی آپ ۲۔ توں خود میڈے کول آ کے آکھیں ۳۔ او خود آپ نہ آسی تاں وت ڳالھ نہ بݨسی۔ ۴۔ حضور اتھاں آپ ای آپ ہو

یارھواں بھاگ

فعل دا بیان

تعریف:

I فعل او لفظ ہوندے جیں کوں کہیں شے دا ہوون یا کہیں کم دا تھیون ظاہر تھیوے۔

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 104)

II فعل عربی دا لفظ ہے۔ فعل دا معنی ہے کم۔ گرامر وچ فعل اوں کلمے کوں آکھیا ویندے جیں کوں کہیں کم دا کرن، تھیون یا سہن ظاہر تھیوے۔ جیویں جو اسلم خط لکھیا، روٹی پک گئی ہے۔ ٹھڈ لگدی پئی ہے۔ انھاں جملیاں وچ لکھیا کم دے کرن کوں، پک گئی ہے کم دے تھیون کوں تے لگدی پئی ہے۔ سہن کوں ظاہر کریندن۔ ایں کیتے ایہ فعل ہن۔

(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 38)

III اوہیں لفظ جیہاں کوں کہیں کم دا کرن، تھیون یا سہن ظاہر تھیوے۔ اتے اوندے وچ ترے زمانیاں (پچھوال، ہنوال تے اگوال) وچوں کئی ہک زمانہ ہووے۔ جیویں احمد اپنے لکھیا ہس۔ آسی، آکھیوں تے لکھیسی وغیرہ۔

(سرائیکی مصادر از شوکت مغل 17)

IV فعل وہ ہے کہ جس میں کام کا کرنا تین زمانوں (ماضی، حال، مستقبل) میں سے کسی ایک زمانے کے ساتھ پایا جائے۔ جس فعل میں زمانہ نہیں ہوگا وہ اسم ہوگا۔ جیسے لکھن، پڑھن، تے کھاون وغیرہ (جو کہ مصادر ہیں) فعل نہیں ہیں بلکہ اسم ہیں۔

(گلستان قواعد از محمد بشیر احمد ظامی بہاولپور 78)

V فعل او ہو لفظ ہوندے جیں وچوں کہیں کم دے کرن یا ہے آدمی یا شے دا تھیون یا ہوون دے معنی نکلن۔

(سندھی ویاکرن از شمس العلماء مرزا قلیچ بیگ 196) (ترجمہ)

VI فعل وہ کلمہ ہے کہ جس سے کسی کام کا کرنا یا ہونا زمانے کے تعلق کے ساتھ پایا جائے۔ (نادر القواعد از مولوی محمد عبداللہ 50)

VII جملے میں فعل کی اتنی ہی اہمیت ہے جتنی کہ اسم کی، فعل سے عمل کی ترجمانی ہوتی ہے۔ معنوی اصطلاح ''عمل'' اور قواعدی اصطلاح ''فعل'' میں مطابقت پیدا کی جا سکتی ہے۔ فعل جہاں عمل کو ظاہر کرتا ہے۔ جیسے ''احمد کھا رہا ہے'' وہیں حالت کی بھی ترجمانی کرتا ہے۔ جیسے ''احمد سوتا ہے'' اور اس سے تسلسل کار کا بھی اظہار ہوتا ہے۔ جیسے ''پھول کھلتے ہیں'' ہر

جملہ کسی نہ کسی صورت حال کا جزو یا کل کا ترجمانی کرتا ہے۔ اسم اس ترجمانی کے لیے مواد مہیا کرتا ہے۔ مگر فعل صورت حال میں جان ڈال دیتا ہے۔ اس لیے فعل جملے کا حیات بخش عنصر ہوتا ہے۔ فعل سے وقت کا اظہار بھی ہوتا ہے۔ لہٰذا وقت کی ترجمانی "فعل" کا زمانہ کہلاتا ہے۔ (نئی اردو قواعد عصمت جاوید صفحہ نمبر 46)

viii فعل وہ لفظ ہے جو گزشتہ حال اور مستقبل میں کسی کام کے ہونے یا کسی حالت کے ظاہر ہونے پر دلالت کرتا ہے۔

(بنیادی اردو قواعد ڈاکٹر کمیل عباس بلوچ نمبر 119)

فعل دے متعلق اتے پیش کیتیاں گئیاں ماہرین لسانیات دیاں مختلف تعریفاں کوں نظر کیتا ونجے تاں اے گالھ سامنے آ گئی ہے جو کہیں جملے وچ فعل دی اتنی ای اہمیت ہوندی ہے جتنی جو اسم دی۔ فعل کوں جملے وچ موجود فاعل دے کہیں نہ کہیں عمل دی ترجمانی تھیندی ہے۔ پر فعل جتھاں جو کہیں فاعل دے عمل کوں ظاہر کریندے اتھاں اوندی حالت دی ترجمانی وی کریندے تے اوندے کوں فاعل دے کم دے تسلسل دا اظہار وی تھیندے۔ فعل عربی زبان دا لفظ ہے۔ گرامر دی اصطلاح وچ فعل اوندے کلمے کوں آکھیا ویندے جیندے کنوں کہیں کم دا کرن، تھیون یا سہن کہیں نہ کہیں زمانے (ماضی، حال، مستقبل) دے تعلق نال پاتا ونجے۔ جے کر فعل کوں کہیں زمانے دا اظہار نہ تھیسی تاں وت او اسم ہوسی، ایہو ہے جو مصادر فعل نہیں ہوندے بلکہ اسم ہوندن، کیوں جو مصادر وچ کم دا کرن، تھیون یا سہن زمانے دے تعلق دے بغیر پاتا ویندے۔

1۔ فعل دیاں قسماں مصادر دی تعداد دے لحاظ نال

مصادر دی تعداد دے لحاظ نال فعل دیاں ڈو قسماں ہن۔ الف: فعل مفرد۔ ب: فعل مرکب

الف) فعل مفرد: فعل مفرد اوندے فعل کوں آکھیا ویندے جیندا تعلق صرف ہک مصدر نال ہووے۔ جیویں جو احمد بیٹھے، میں خط لکھیم، توں کتاب پڑھسیں۔ انہیں جملیں وچ افعال بیٹھے، لکھیم، تے پڑھسیں دا کلمہ صرف ہک ہک مصدر بہن، لکھن تے پڑھن نال ہے۔ لہٰذا انھاں فعل جیندا کلمہ صرف ہک مصدر نال ہووے فعل مفرد اکھیندے۔

ب) فعل مرکب: فعل مرکب او فعل ہوندے جیندا تعلق ہک کنوں زیادہ مصادر نال ہوندے جیویں جو چا گھدم، مار بیٹھے، لٹ گھدے ہنے۔ انہیں جملیں وچوں پہلے جملے وچ ڈو مصادر چاون تے گھنن، ڈوجھے جملے وچ وی ڈو مصادر مارن تے بہون، جڈاں جو تریجھے جملے وچ ترے مصادر لٹن، گھنن تے ونجن دے مشتقات درتے گئین۔ لہٰذا انھاں فعل جیندا کلمہ ہک کنوں زیادہ مصادر نال ہووے فعل مرکب اکھیندے۔

2۔ فعل دیاں قسماں مصدر تے اسم کیفیت دے لحاظ نال

مصدر تے اسم کیفیت دے لحاظ نال فعل دیاں ڈو قسماں ہن۔ (الف) فعل تام، (ب) فعل ناقص

الف) فعل تام: فعل تام او فعل ہے جیڑھا جو کہیں کم دے کرن تے تھیون کوں پوری طرحاں ظاہر کرے تے اپناں مطلب اپنج دی بیان کر سگے۔ یا ڈوجھے لفظیں وچ او فعل جیڑھا اپنے فاعل کیتے مصدر کوں ثابت کریوے یا ثابت نہ کرے۔ فعل تام اکھیندے جیویں جو اے جملے ڈیکھو۔ حمزہ ونج پئے یا حمزہ نہیں پیا۔ ۲۔ اصغر نٹھا پئے یا اصغر نٹھا نہیں پیا۔ ۳۔ اکبر پڑھدا پئے یا اکبر پڑھدا نہیں پیا۔

اُتے ڈِتے ڳئے جملیں وِچوں پہلے جملے وِچ فعل رَہندے آپݨے فاعل حمزہ کیتے مصدر رَہݨ بݨدے ٻئے جملے وِچ فعل ہِن پے اپݨے فاعل اصغر کیتے مصدر سمجھݨ تے تریجھے جملے وِچ فعل پڑھدا پِٹھے آپݨے فاعل اکبر کیتے مصدر پڑھݨ ثابت کریندے تے جِتھاں اِنہیں جملیں دے مختلف جملیں وِچ اِے افعال آپݨے آپݨے فاعل کیتے مصادر ثابت تھیں کریندے۔ ایں واسطے اِنہیں افعال کوں افعال تام آکھیا ویسی۔

ب) فعل ناقص: فعل ناقص او فعل ہے جیندے نال جِتھاں تئیں کوئی اسم یا فعل تام نہ جوڑیا ونڄے اوں ویلے تئیں مطلب واضح نہیں کر سکدا۔ ایہ کجھ کہیں کم دے ہووݨ تے تھیوݨ دی خبر ضرور ملدی ہے۔ ٻئے لفظیں وِچ او افعال جیہڑے جو کہیں تے اثر تھیں سٹیندے بلکہ ٻئے اثر کوں ظاہر کریندن۔ افعال ناقص سڈیندن۔ فعل ناقص دے متعلق کجھ ضروری ڳالھیں۔ ملاحظہ فرماؤ۔

i فعل ناقص وِچ اوندی مکمل حالت ظاہر کرݨ کن علاوہ اوندی بے عمل حالت ہووݨ یا تھیوݨ دا تصور وی پاتا ویندے۔

ii فعل ناقص کیتے سرائیکی زبان دے مصادر ہووݨ تے تھیوݨ دے مشتقات کثیر الاستعمال ہِن۔ جیہڑے جو کجھ اِے ہِن۔ ہِن، ہَن، ہِیں، ہووے، ہاوے، ہاویں، ہاں، ہِم، ہُم، ہِسے، ہِئی، ہاوی، ہاسے، تھیا، تھیسے، تھئی، تھیاں وغیرہ وغیرہ۔ پر اِے افعال کہیں وی جملے وِچ آ کریں مکمل صورت حال دی ترجمانی تھیں کریندے جِتھاں تئیں ٻئے اجزائے کلام اِنہیں دی معاونت نہ کرن۔

iii۔ فعل ناقص عموماً اپݨے فاعل کیتے اسم کیفیت کوں ثابت کریندا وی ہے تے تھیں وی کریندا۔ مثال دے طور تے اِنہیں جملیں تے غور کرو۔ ۱۔ اصغر جاہل ہے۔ ۲۔ توں ہوں ہشیار ہویں۔ ۳۔ اسلم بیمار نہ ہا۔

اِنہیں جملیں وِچ افعال ناقص ہے تے ہویں آپݨے آپݨے فاعل اصغر تے توں کیتے تاں جہالت تے ہشیاری دی کیفیت ثابت کریندن پر تریجھے جملے دا فعل ناقص "نہ ہا" آپݨے فاعل اسلم دی بیماری آلی کیفیت ثابت تھیں کریندا۔

iv۔ فعل ناقص آپݨے فاعل دی جیہڑی کیفیت وی بیان کریندے اوکوں گرائمر دی اصطلاح وِچ تکملہ خبر (یعنی خبر دی تکمیل کرݨ آلا) یا خبریہ (PREDICATIVE) سݙیا ویندے۔ اِے خبریہ کݙاہیں کݙاہیں تاں "اسم" ہوندے۔ جیویں جو ایہ جملے وِچ احمد میݙا بھرا ہے۔ بھرا اسم ہے۔ تے کݙاہیں کݙاہیں اِے خبریہ صفت وی ہوندے۔ جیویں جو ایہ جملے وِچ "اصغر مستو کرہے" مستو کر صفت ہے۔

v۔ سرائیکی زبان دے بعض مصادر دے مشتقات بطور "فعل ناقص" ورتے ویندن۔ مثال دے طور تے

مصدر	مشتق	جملہ	مصدر	مشتق	جملہ
رَہݨ	رہندے	اصغر ہمیشاں بکھوار رہندے	نکلݨ	نکھتے	زاہد پڈھو نکھتے
بݨݨ	بݨ ڳئے	اوہ آدمی بݨ ڳئے	لڳݨ	لڳدے	اکبر نیک لڳدے
ڈھیوݨ	ڈھیہ ڳئے	واحد کلھو کا بیمار ڈھیہ ڳئے	پووݨ	پوندے	اوکوں ݙیکھ کے بھیڑا پوندے
پووݨ	پوندے	احمد کجھ کجھ ساٹو لا پوندے	تھیوݨ	تھیندے	کالو ذات دا بڑا تھیندے

اُتے جنہیں افعال دا ذکر کیتا ڳئے اے افعال ناقص، افعال لازم دی حیثیت وچ وی ورتے ویندن۔

16۔ افعال ناقص بذات خود کہیں تے اثر نہیں سٹیندے بلکہ اے چھڑا اثر ظاہر کریندن۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ انور بیمار ہے، عابد ڈھو ہرہ اوپاڳل ہوڳئے، جنسپ ہشیار ہوئےاحمد، ہوگئے وغیرہ وغیرہ

3۔ معنی دے لحاظ نال فعل دیاں ݙو قسماں:۔ (الف) فعل لازم۔ (ب) فعل متعدی

(الف) فعل لازم: پہلوں اے جملے ڈیکھو۔ گھوڑا ٻہندے، بال روندے، رمضو کھلدے۔ انہیں جملیں وچ ٻہندے، روندے تے کھلدے فعل ہِن۔ جیوے جو اپنے آپنے فاعل دی بابت ݙسیندے ہِن (یعنی گھوڑا ٻہن دا کم کریندا پئے، بال روندا پئے، رمضو کھلدا پئے) اے فاعل یعنی (گھوڑا، بال تے رمضو) جیہڑا وی کم کریندے ہِن انہیں دا اثر انہیں کنوں سوا کہیں تے نہیں تھیندا پیا۔ لہذا افعال ٻہندے، روندے تے کھلدے انہیں افعال تام ہِن جنہیں کوں "افعال لازم" سݙیا ویندے۔ فعل لازم دی تعریف کجھ ایں وی تھی سڳدی ہے۔

"فعل لازم او ہو فعل تام ہوندے جیڑا جو او ہو کم یا او ہا حالت ݙکھیندے۔ جیڑا اکلا پا (تعلق) چھڑا فاعل نال ہوندے یا جیکوں صرف فاعل دی لوڑ ہوندی ہے تے او مفعول دے بغیر وی آپݨاں مطلب ادا کر سڳدے"۔

لازم دا لغوی معنی وچ "اکلا ہویا یا جڑیا ہویا" ایندا مطلب اے ہے جو فعل لازم کوں مفعول دی لوڑ نہیں پوندی کیوں جو او ہمیشاں آپنے فاعل نال اکلا ہویا ہوندے۔ کجھ افعال ناقص وی (جنہیں دا ذکر پہلوں آ چکے) افعال لازم دے طور تے ورتے ویندن۔ مثال دے طور تے:

مصدر	بطور فعل ناقص	بطور فعل لازم
رہن	او ہمیشاں ہاں سستو رہندے	او شہر وچ رہندے
ٻنکھن	او پاڳل ٻدھ ہوگئے	او گھر دے دروازے کن ڳئے
لڳن	او چنے کپڑیں وچ سوہݨا لڳدے	جیڑا ایک ٻک لوٹا تیرا وانگوں لڳدے

(ب) فعل متعدی: اے جملے ݙیکھو: ۱۔ احمد پانی پیندا پئے۔ ۲۔ امجد خط لکھدا پئے۔ ۳۔ انور کتاب پڑھدی ہے۔

انہیں جملیں وچ پیندا پئے، لکھدا پئے تے پڑھدی ہے او افعال ہِن جنہیں دا اکلا پا (تعلق) فاعل احمد، امجد یا انور دے نال نال پانی، خط یا کتاب نال وی ہے۔ جیوے جو انہیں جملیں وچ مفعول دے طور تے آئین۔ لہذا او فعل جیڑا جو او ہو کم ݙکھاوے جیندا اثر فاعل کنوں اڳوں کہیں ٻئے تئیں (مفعول تئیں) اپڑے اونکوں فعل متعدی سݙیندے۔ متعدی دا معنی ہے کہیں ٻئے تئیں پڄ ونڄݨ آلا۔ لہذا فعل متعدی دی تعریف کجھ ایں وی کیتی ونڄ سڳدی ہے جو

"متعدی او فعل ہوندے جیکوں فاعل دے علاوہ مفعول دی وی لوڑ ہوندی ہے تے فاعل یا مفعول وچوں کہیں ہک دے نہ ہوون نال جملے دا مطلب پورا یا واضح نہیں تھیندا۔ یا ٻئے لفظیں وچ اے وی آکھ سڳدے

ہیں جو فعل متعدی دا بیا پاقاعل دے نال نال مفعول نال وی ہوندے"۔

فعل متعدی دیاں صورتاں: ۱۔ فعل معروف ۲۔ فعل مجہول ۳۔ فعل متعدی بالواسطہ یا فعل سببی

i) **فعل متعدی معروف:** فعل متعدی معروف فعل متعدی دی اوہا صورت ہے جیں وچ کم کرݨ آلا (فاعل) جملے وچ ظاہری طور تے موجود ہووے یا جیندا فاعل موجود ہووے یا جہڑا اپݨیاں آپݨے مفعول کوں دھیک آپݨے فاعل تے دھیان ݙیوے۔ کجھ جملیں تاں جملے وچ فاعل معلوم ای تھیں ہوندا پر اونہہ جملے وچ موجود فعل کوں وی فعل متعدی معروف ای سݙیا ویندے کیوں جو اونہہ جملے وچ یا تاں فاعل لکھیا (مخفی) ہوندے تے یا وت فعل وچ ای فاعل دا مفہوم پاتا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

۱۔ میڈو (یا تیں ݙوں) جلدی خط لکھساں۔ ۲۔ میڈو (میں ݙوں) کوڑی اکھݨ ݙیکھ

انہیں جملیں وچ کئی فاعل کائنی پر انہیں وچ ورتے گئے افعال لکھساں تے ݙیکھ وچ فاعل دا مفہوم پاتا ویندے۔ ایں واسطوں اے افعال متعدی معروف اکھیسن۔

عربی زبان وچ عرف دا معنی ہے جاݨن تے ایہہ لفظ نال معروف دا معنی تھیا جاتا گیا / ظاہر / معلوم۔ لہذا فعل متعدی معروف دا معنی تھیسی او متعدی فعل جیندا فاعل جاتا گیا / ظاہر / معلوم ہووے۔

ii) **فعل متعدی مجہول:** فعل متعدی مجہول فعل متعدی دی اوہا صورت ہے جیندا فاعل معلوم / ظاہر / جاتا گیا نہ ہووے پر اوندا مفعول فاعل دا قائم مقام ہووے یعنی فاعل دا مفہوم ادا کرے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو:

۱۔ مغرور انسانیں کوں دوزخ دی بھا وچ سٹیا ویسی۔ ۲۔ کائنات کوں ہک مقرر عرصے کیتے وجود بخشیا گئے۔

انہیں جملیں وچوں پہلے جملے وچ "دوزخ دی بھا وچ سٹݨ آلا" تے ݙوجھے جملے وچ "کائنات کوں وجود بخشݨ آلا" معلوم کائنی۔ لہذا افعال سٹیا ویسی تے بخشیا گئے افعال متعدی مجہول اکھیسن۔

عربی زبان وچ جہل دا معنی ہے "اݨ جاݨپ (جہالت)"۔ ایہہ لفظ نال جاہل دا معنی "اݨ جاݨ" تے "مجہول دا معنی" "اݨ جاتا گیا / لکھیا / مخفی / اݨ معلوم تھیسی۔ لہذا جہڑے فعل متعدی دا فاعل اݨ جاتا گیا / لکھیا / مخفی / اݨ معلوم ہووے اوکوں فعل متعدی مجہول آکھیا ویندے۔

iii) **فعل متعدی بالواسطہ یا فعل سببی:**

پہلوں اے جملے ݙیکھو: ۱۔ بادشاہ مجرم کوں مروائے۔ ۲۔ امجد میکوں سݙوائے۔ ۳۔ انور بھیݨ کوں روٹی کھوائی ہے۔

انہیں جملیں وچ بادشاہ، امجد تے انور او ہن جو فاعل بݨ پر انہیں بذات خود کئی کم تھیں کیتے بلکہ انہیں آپݨاں کم ٻئیں کنوں کروائے۔ لہذا افعال مروائے، سݙوائے تے کھوائی ہے وغیرہ کوں افعال متعدی بالواسطہ یا افعال سببی سݙیا ویندے۔

عربی زبان وچ واسطہ دا معنی ہے "وچ آلا" تے بالواسطہ دا معنی تھیا "وچ آلے کنوں" یا "وچ آلے کیتے"۔ لہذا فعل متعدی بالواسطہ کنوں او ہو کم ظاہر تھیندے جہڑا جو کہیں ٻئے دے واسطے یا وسیلے نال مکمل تھیوے یا آپݨے فاعل دے اتوں لگھ کرݙیں ٻئے تئیں اپڑ ونڄ ویندے۔ اتھاں کجھ مصادر لازم تے مصادر متعدی معروف کنوں افعال متعدی بالواسطہ بݨاوݨ دے قاعدے بیان کیتے ویندن۔

تاں جو افعال متعدی بالواسطہ کوں سمجھن، سنجاݨن تے بݨاوݨ وچ آسانی پیدا تھی ونڄے۔

الف) **مصادر لازم کنوں افعال متعدی بالواسطہ دی بݨت:** جے کر مصدر لازم کنوں مصدر متعدی بݨا کریں اوندے مصدری مادے (فعل امر) کنوں کہیں وی فعل (زمانے) دی گردان کیتی ونڄے تاں وت او فعل متعدی بلاواسطہ شمار تھیسی۔ جیندا مطلب اے جو فاعل (کم کرݨ آلے) او کم براہ راست (بغیر کہیں واسطے دے) خود آپ کیتے کہیں ٻئے دے ہتھوں نہیں کروایا۔ تے وت جیڑھا او ہی متعدی مصدر کنوں مصدر متعدی المتعدی بݨا کریں اوندے مصدری مادے کنوں کہیں وی فعل دی گردان کیتی ونڄے تاں وت او فعل متعدی بالواسطہ تھیسی۔ جیندا مطلب اے جو فاعل او کم خود آپ نہیں کیتا بلکہ اونہہ او کم کہیں ٻئے دے ہتھوں کروائے۔ مثال دے طور تے اے گوشوارہ ݙیکھو:

مصدر لازم	مصدری مادہ	لازم کوں متعدی	مصدری مادہ	ماضی قریب معروف متعدی بلاواسطہ	مصدر متعدی المتعدی	مصدری مادہ	ماضی قریب معروف متعدی بالواسطہ
بھڄݨ	بھڄ	بھڄاوݨ	بھڄا	اونہہ بھڄائے	بھڄواوݨ	بھڄوا	اونہہ بھڄوائے
ولݨ	ول	ولاوݨ	ولا	اونہہ ولائے	ولواوݨ	ولوا	اونہہ ولوائے
منّݨ	منّ	مناوݨ	منا	اونہہ منائے	منواوݨ	منوا	اونہہ منوائے
ہُوݨ	ہُو	ہیاوݨ	ہیا	اونہہ ہیائے	ہیواوݨ	ہُوا	اونہہ ہیوائے
ہلݨ	ہِل	ہلاوݨ	ہلا	اونہہ ہلائے	ہلواوݨ	ہلوا	اونہہ ہلوائے

نوٹ: ماضی قریب بلاواسطہ بݨاوݨ کیتے یا تاں مصدر لازم دے مصدری مادے دے اخیر وں "ئے" یا وت مصدر متعدی دے مصدری مادے دا اخیری الف حذف کرکے باقی دے اخیر وں "ئے" دا ودھارا کر ݙتا ویندے۔ جیڑھا جو ماضی قریب متعدی بالواسطہ بݨاوݨ کیتے مصدر متعدی المتعدی دے مصدری مادے دے اخیر وں "ئے" دا ودھارا کر ݙتا ویندے۔ ایندے مصدری مادے دے اخیری الف کوں حذف نہیں کیتا ڳیا جو اینہہ الف کنوں پہلوں "واؤ" "آ" ڳئی ہے۔

ب) **مصادر متعدی کنوں افعال متعدی بالواسطہ دی بݨت:** متعدی معروف مصادر جنہیں کنوں مصادر متعدی المتعدی تے مصادر بے متعدی المتعدی (جنہیں کوں ٻوڑے یا دوہرے متعدی المتعدی مصادر دی آکھیا ویندے) بݨا کریں انہیں کنوں افعال متعدی بالواسطہ بݨاوݨ دا قاعدہ کجھ ایں ہے۔

مصدر متعدی معروف کنوں مصدر متعدی المتعدی بݨا کریں اوندے مصدری مادے کنوں کہیں وی فعل دی گردان کیتی ونڄے تاں وت او فعل متعدی بالواسطہ بݨ ویندے۔ جیندا واضح مطلب اے جو فاعل آپݨا کم خود آپ نہیں کیتا بلکہ اونہہ اے کم کہیں ٻئے دے ہتھوں کروائے۔ جے کر مصدر متعدی المتعدی کنوں بݨا (ٻوڑا یا دوہرا) متعدی المتعدی بݨا کریں۔ اوندے مصدری مادے کنوں کئی وی فعل بݨایا ونڄے تاں وت او فعل متعدی بالواسطہ ای تھیسی۔ مثال دے طور تے اے گوشوارہ ݙیکھو۔

مصدر متعدی معروف	مصدر متعدی المتعدی	مصدری مادہ	ماضی قریب معروف، متعدی بالواسطہ	مصدر بیا متعدی المتعدی	مصدری مادہ	ماضی قریب معروف متعدی بالواسطہ
لکھݨ	لکھاوݨ	لکھا	اُونہہ لکھئے	لکھواوݨ	لکھوا	اُونہہ لکھوائے
پڑھݨ	پڑھاوݨ	پڑھا	اُونہہ پڑھئے	پڑھواوݨ	پڑھوا	اُونہہ پڑھوائے
پورݨ	پُراوݨ	پُرا	اُونہہ پُرئے	پُرواوݨ	پُروا	اُونہہ پُروائے
پیوݨ	پیاوݨ	پیا	اُونہہ پیائے	پلواوݨ	پلوا	اُونہہ پلوائے
پیوݨ	پلاوݨ	پلا	اُونہہ پلئے	پلواوݨ	پلوا	اُونہہ پلوائے
سیوݨ	سواوݨ	سوا	اُونہہ سوائے	سلواوݨ	سلوا	اُونہہ سلوائے
سیوݨ	سلاوݨ	سلا	اُونہہ سلئے	سلواوݨ	سلوا	اُونہہ سلوائے

اتھاں اے گالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو ماضی قریب معروف متعدی بالواسطہ ''اونہہ لکھئے'' تے ''اونہہ لکھوائے'' دا مطلب ہکو جھیاں ہے۔ یعنی فاعل لکھݨ دا کم خود آپ نہیں کیتا بلکہ کہیں ڈوجھے کنوں اے کم کروایا ہے۔ ڈوجھی اے گالھ جڈاں مصدری مادے ''لکھا'' دا الف حذف کر کے ماضی قریب معروف متعدی بالواسطہ بݨائی ونجی ہے تاں وت لکھئے، وی ،کھ، تے زبر پاتی ونجی ہے۔ جہڑا گالھ اے اشارہ ہوندی ہے جو ماضی قریب معروف متعدی دے ڈوجھے حرف تے زبر لاوݨی پوسی۔

ج) کجھ اجھیں مصادر متعدی معروف جنہیں کنوں صرف متعدی المتعدی مصادر تاں بݨدن پر بے (ڈوڑے یا دوہرے) متعدی المتعدی مصادر نہیں بݨدے۔ اجھیں مصدریں کنوں افعال متعدی بالواسطہ بݨاوݨ سانگے اجھیں دے متعدی المتعدی مصادر بݨا کریں تے وت انہیں دے مصدری مادے گھن کریں افعال متعدی بالواسطہ بݨائے ونج سکدن۔

مصدر متعدی معروف	مصدر متعدی المتعدی	مصدری مادہ	ماضی قریب معروف متعدی بالواسطہ	مصدر متعدی معروف	مصدر متعدی المتعدی	مصدری مادہ	ماضی قریب معروف متعدی بالواسطہ
چاوݨ	چواوݨ	چوا	اُونہہ چوائے	لاوݨ	لواوݨ	لوا	اُونہہ لوائے
کھاوݨ	کھواوݨ	کھوا	اُونہہ کھوائے	پاوݨ	پواوݨ	پوا	اُونہہ پوائے

نوٹ: مصادر متعدی دیاں قسماں بابت دے لحاظ نال تے وت مفعول دے لحاظ نال لازم مصادر کنوں متعدی بݨاوݨ دے طریقے تے متعدی مصادر کنوں متعدی المتعدی بݨاوݨ دے طریقے مصدر دے باب ہیچ تفصیل نال ڈیکھو جہڑے جو گزشتہ صفحات تے موجود ہن۔

۱۷۔ فعل دے لوازم:۔ افعال ہیچ جنس تے تعداد دے علاوہ چار چیزاں ہیاں وی پاتیاں ویندین۔ جنہیں کوں فعل دے لوازم آکھیا ویندے۔ جہڑیاں جو اے ہن۔

(الف)

i طور فعل دی طوری حالت ڈو قسمی ہوندی ہے۔ پہلی او حالت جیں کن اے معلوم تھیوے جو جملے وچ پاتے ونجن آلے فاعل (کم کرن آلے) دے کم دا اثر کہیں ڈوجھی شے یا ڈوجھے شخص تے واقع تھئے طور معروف اکھیندے۔
مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو ۱۔ زاہد سارا کھیر پی گئے ۲۔ نوکر روٹی کھا دی بیٹھے
پہلے جملے وچ فاعل زاہد دے کم دا اثر کھیر تے تھئے جیڑھا جو ڈوجھے جملے وچ فاعل نوکر دا اثر روٹی تے تھئے۔ لہٰذا انہیں جملیں وچ پاتی ونجن آلی افعال دی طوری حالت معروف اکھیسی۔

ii فعل دی ڈوجھی طوری حالت او ہوندی ہے جیں کن صرف اوہ شے یا اوہ شخص دے متعلق معلوم تھیوے جیندے اتے فاعل دے کم دا اثر تھیوے پر اے معلوم نہ تھیوے جو کم کرن آلا (فاعل) کون ہے۔ طور مجہول اکھیندی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو ۱۔ طاہر کوں مار ڈتا ہیجے ۲۔ خط لکھیا ویسی۔
انہیں جملیں وچ مارن تے لکھن دا جیڑھا کم تھئے اوندے کرن آلے (فاعل) دے متعلق کجھ نہیں ڈسوایا گیا۔ لہٰذا افعال دی اینجھی حالت کوں طور مجہول داناں ڈتا ویندے۔
مجہول دا معنی ہے "نا معلوم" یعنی جیڑھے فعل دا فاعل معلوم نہ ہووے او مجہول اکھیندے۔

ب) صورت: کہیں وی کم دے کرن دی کئی نہ کئی صورت ضرور ہوندی ہے۔ جیں کن اے معلوم تھیندے جو کم کیڑھے ڈھنگ یا انداز نال واقع تھئے۔ عام طور تے فعل دے واقع تھیون دیاں پنج صورتاں ہوندیاں ہن۔ جیڑھیاں جو اے ہن۔
۱۔ خبری صورت ۲۔ شرطی صورت ۳۔ احتمالی صورت ۴۔ امری صورت ۵۔ مصدری صورت

i خبری صورت: جیڑھے ویلے کہیں جملے وچ کہیں واقعے دی خبر ڈتی ونجے یا کہیں کم دی بابت ڈسیا ونجے تاں او فعل دی خبری صورت اکھیندی اے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔
۱۔ ارشد ڈھے پئے ۲۔ غریب بکھ کن مر گئے ۳۔ تساں پانی پیسو؟

ii شرطی صورت: فعل دی او صورت جیں وچ کئی شرط یا تمنا پاتی ونجے تو ڈے جو جملے وچ کئی حرف شرط موجود ہووے یا نہ ہووے پر کڈاہیں کڈاہیں انجھیں جملے وچ کہیں توقع یا خواہش دا اظہار وی پاتا ویندے۔ شرطی صورت اکھیندی ہے مثال دے طور تے جملے ڈیکھو ۱۔ او آندا تاں میں ملدا ۲۔ توں آسیں تاں میں ضرور ملساں ۳۔ او آوے نہ آوے میں ضرور ویساں۔
۴۔ توں اوندو ونجو ویندا تاں او ملیج پوندا ۵۔ توں جو آندوں تاں جس آویندی ۶۔ ساڈے ملک دے ارباب اختیار ملک دی دولت ڈو ہائیں ہتھیں نال نہ لٹیندے تاں پاکستان دنیا دا ہک امیر ترین تے عظیم ترین ملک ہوندا۔

iii احتمالی صورت: کہیں جملے وچ کئی شک دی کالھ پاتی ونجے یا کہیں احتمال یا اندیشے دا اظہار کیتا ونجے انجھیں صورت کوں فعل دی احتمالی صورت آکھیا ویندے۔ اے جملے ڈیکھو ۱۔ متھی سگدے او گھر نہ گیا ہووے ۲۔ شاید اج رات او آونجے ۳۔ اے خط ضرور زاہد ای لکھیا ہوسی ۴۔ تھولا تھولا کھا ستاں جو بیمار تھی پوویں ۵۔ لگدے جو روہی وچ مینہ پئی ہوسی ۶۔ کل آلے جلسے وچ

بچوں سارے بندے موئے ہوون ہا۔ جے کر اوکوں کھیر نہ ملیا تاں او مر ویسی۔

iv **امری صورت:** جیں جملے وچ کئی حکم پاتا ونجے یا کئی التجا کیتی ونجے اوکوں فعل دی امری صورت آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔ ۱۔ پانی گھن آ۔ ۲۔ تلیخ پو۔ ۳۔ منہ پھیر کے ناں ناں بہہ۔ ۴۔ گھر دو ول چل۔ ۵۔ ماپیو کوں راضی رکھ۔ ۶۔ اس اج دی رات ٹک پو۔

v **مصدری صورت:**۔ مصدری صورت وچ فعل آپݨی مصدری شکل وصورت بحال رکھدے تے جملے وچ اسم دا کم ݙیندے پر ایندے وچ کم دا تھیوݨ وقت دے تعین دے بغیر پاتا ویندے۔ ݙوجھے لفظیں وچ مصدری صورت کوں فعلی اسم وی آکھیا ویندے کیوں جو اے ظاہری طور تے فعل دی نوعیت یا اوندی حالت کوں بیان کریندے اجہی جو زمانے یا تعداد دی قید کنوں ازاد ہوندی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔ ۱۔ جیڑھے اج لاہور ونجݨ ٹھیک کائنی۔ ۲۔ کوڑ مارݨ ہک ہوں نڈی عادت ہے۔ ۳۔ ہوا دا کھلݨ تے پھردا مچھݨ۔ ۴۔ کہیں کوں دوکھے وچ رکھݨ وݙی بداخلاقی ہے۔

اے ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو سرائیکی زبان اختصار دے پاسے ہوں زیادہ مائل ہے۔ ایں کیتے ایں زبان وچ مصدری نشانی فارسی وانگوں ساکن ہے۔ البتہ بعض خاص صورتاں وچ ایکوں متحرک وی کر ݙتا ویندے۔ مثال دے طور تے "ونجݨاں پوسی، ایندا حق ہے جو جیڑھا اتھاں ونجݨ ضروری ہے۔ یا جیڑھا اتھاں ونجݨاں ضروری ہے۔ وݙیاں دے سامݨے الاوݨ ٹھیک کائنی یا وݙیاں دے سامݨے الاوݨاں ٹھیک کائنی۔ جملے دے اے ݙوہیں انداز درست ہن تے انہیں ݙوہیں دا مطلب وی ہکو جیہاں ہے۔ اوویں تاں سرائیکی زبان دا مصدری علامت دے متعلق ݙھیر رجحان "ݨ" دے غیر متحرک ہووݨ آلے پاسے ہے۔ پر ایکوں متحرک کر ݙیوݨ نال وی ایندی مصدری صورت وچ کئی فرق کائنی پوندا۔

ج) **زمانہ:** ہر کم کیتے کہیں نہ کہیں زمانے دا ہووݨ ضروری ہے۔ جے کر کہیں کم وچ زمانہ نہ پاتا ونجے تاں وت او کم فعل دی بجائے اسم کہلیسی۔ زمانے ترے قسمی ہوندن۔ ہک تاں او زمانہ جیڑھا گزر ڳئے۔ ݙوجھا او زمانہ جیڑھا گزردا پئے تے تریجھا او زمانہ جیڑھا اڳاں آسی۔ گزریے زمانے کوں ماضی، گزردے زمانے کوں حال تے آوݨ آلے زمانے کوں مستقبل دا ناں ݙتا ویندے۔ ݙوجھے لفظیں وچ یا تاں کئی کم تھی چکا ہوندے۔ یا تھیندا پیا ہوندے یا تھیوݨاں ہوندے۔ جے کر مصدر دی مصدری علامت کوں حذف کر ݙتا ونجے تاں باقی بچݨ آلے لفظ کوں مصدری مادہ آکھیا ویندے۔ مصدری مادے کوں فعل امر دے طور تے وی ورتیا ویندے تے ایں مادے کوں حالیہ تمام تے حالیہ ناتمام وی بݨائے ونج سڳدن۔ (حالیہ تمام تے ناتمام دا مفصل بیان اسم حالیہ دے باب وچ ݙیکھو) اے ڳالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو ایہ مصدری مادے کنوں ای اکثر افعال بݨائے ویندن۔ ݙوجھے لفظیں وچ اے مادہ اکثر افعال دی بنیاد بݨدے۔

د) **حالت:** فعل دیاں بنیادی طور تے ترے حالتاں ہوندیں۔ یعنی حالت غائب، حالت حاضر تے حالت متکلم۔ انہیں حالتیں دیاں تعداد دے لحاظ نال وی ݙو ݙو تے وت جنس دے لحاظ نال وی ݙو ݙو مزید حالتاں ہوندیں۔ ایں لحاظ نال اے کل بارھاں حالتاں بݨ ویندیں۔ جہڑیاں جو اے ہن۔

۱۔ واحد غائب مذکر	۲۔ واحد غائب مؤنث	۳۔ جمع غائب مذکر	۴۔ جمع غائب مؤنث
۵۔ واحد حاضر مذکر	۶۔ واحد حاضر مؤنث	۷۔ جمع حاضر مذکر	۸۔ جمع حاضر مؤنث
۹۔ واحد متکلم مذکر	۱۰۔ واحد متکلم مؤنث	۱۱۔ جمع متکلم مذکر	۱۲۔ جمع متکلم مؤنث

اے ڳالھ یاد رکھݨی آلی ہے جو انھیں حالتیں کوں انجوانج صیغے "واتاں ڈ" تا ویندے۔ ڈوجھے لفظیں وچ اے بارھاں حالتاں بارھاں صیغے بݨ ویسن۔

5 **مرکب افعال:۔** ہک ڳالھ تاں ہر زبان دا سب توں زیادہ زندہ تے قیمتی حصہ مرکب افعال دا ہوندے۔ جتھاں ابتدائی مصادر (بنیادی یا خاص مصادر) پورا مطلب ادا کرݨ وچ ناکام تھی ویندن۔ اتھاں ایہ نویں مصادر عوام دی لسانی ٹکسال وچوں گھڑ گھڑ کے سامݨے آندے رہندن۔ پر اتھاں دے متعلق اے گُھٹ ڈیکھیا ڳئے جو افعال جیہی شکل صورت وچ ہن، کیویں بݨیِن۔ مثال دے طور تے ست ڈے، ست چھوڑ، ست گھت، ست چا، وغیرہ وچ ڈے، چھوڑ، گھت، تے چا دا کیا دخل ہے۔ تے اتھاں انہاں لفظاں دی بجائے ٻئے لفظ کیوں نھیں لایا ڳیا۔ ایندا جواب ایندے سوا کائی نئیں جو زبان آپݨے مزاج تے ماحول دے مطابق اتھاں افعال کوں ایویں بݨائے۔ پر زبان داناں انھیں دی بݨت دے کجھ اصول ضرور مرتب کیتن۔ جنھیں دے ذریعے مرکب افعال بݨائے ویندن۔ مرکب افعال بݨاوݨ دے ڈو طریقے ہن۔

الف: امدادی افعال یا معاون افعال دی مدد نال

ب: اصل افعال یا خاص افعال کوں آپس یا ٻئیں دے نال جوڑ کریں

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 310)

الف) **امدادی افعال یا معاون افعال:۔** وظیفے دے اعتبار نال افعال ڈو قسمی ہوندن۔ یعنی اصل یا خاص افعال تے امدادی یا معاون افعال۔ امدادی یا معاون افعال او افعال ہوندن جیہڑے جو اصل یا خاص افعال نال استعمال تھی کریں اونھاں وچ زور پیدا کریندن۔ اے ہک حقیقت ہے جو اصل یا خاص افعال دے اندرونی تغیر نال او نویں معنی پیدا نھیں کیتے ونج سگدے۔ جیڑھے ایں جوڑ ڈوجھے افعال دی مدد نال (یعنی امدادی یا معاون افعال دی جوڑ تروپ نال) نویں نویں معانی پیدا کیتے ونج سگدن۔ ڈوجھے لفظیں وچ اصل یا خاص افعال نال کجھ ڈوجھے افعال (امدادی افعال) یا انھیں دے اجزا جوڑ ڈیوݨ نال اصل افعال دے معنیاں وچ کجھ نہ کجھ تغیر پیدا کیتا ونج سگدے۔ امدادی افعال یا انھیں دے اجزا دے ڳنڈھے نال اصل افعال دے معنیاں وچ جتھاں زیادہ طاقت تے زور پیدا تھی ویندے اتھاں ڳالھ وچ حسن تے خوبصورتی وی پیدا تھی ویندی ہے۔ ایندے نال نال کلام وچ جتھاں بے شمار لطیف تے نازک مضامین ادا کیتے ونج سگدن اتھاں بیان وچ وسعت تے نزاکت وی پیدا کیتی ونج سگدی ہے۔ ڈوجھے لفظیں وچ امدادی افعال یا انھیں دے اجزا دی جوڑت نال معنیاں وچ جیہڑا فرق پیدا تھیندے اوہ وی ایہ نازک تے پُرلطف ہوندے۔

ب) سرائیکی مرکب افعال دی بݨت وچ امدادی فعلیں، اسمیں تے صفتیں دا کردار:

1 ہووݨ تے تھیوݨ:

ہووݨ تے تھیوݨ سرائیکی زبان دے بہوں ای اہم مصادر ہن۔ اکثر سرائیکی افعال انہاں ݙوہاں مصدراں دی مدد نال بݨائے ویندن۔ ایں کا لھوں اے ݙوہیں مصدر سرائیکی افعال دی جان سمجھے ویندن۔ تھیوݨ مصدر ہووݨ مصدر دی مجہولی صورت ہے۔ اوں تے نروں توں پہلوں تھیوݨ مصدر دی کجھ خصوصیات بیان کیتیاں ویندیاں ہن تاں جو انہیں دی اہمیت واضح تھی ونڄے۔

الف) سرائیکی زبان وچ فعل امر بݨاوݨ سانگے ہووݨ مصدر دی بجائے تھیوݨ مصدر استعمال کیتا ویندے جیویں جو۔

اردو جملہ	سرائیکی جملہ	اردو جملہ	سرائیکی جملہ
تو ہو یا تو ہو جا	توں تھی یا توں تھی ونڄ	تم ہو یا تم ہو جاؤ	تساں تھیوو یا تساں تھی ونڄو

ب) اردو زبان وچ "ہونا" مصدر دی مجہولی صورت کائنی جیڑھی جو سرائیکی زبان وچ تھیوݨ مصدر نال اے کمی پوری تھیندی ہے۔

ج) اردو زبان وچ فعل ماضی شکیہ تے فعل مستقبل کیتے لوظ "گا" ورتیا ویندے۔ جیڑھا جو عام طور تے جملیں دے معنیاں وچ شک پیدا کر ݙیندے۔ مثال دے طور تے اردو والے جملہ ݙیکھو:

وہ غالب جیسا شاعر ہوگا۔ ایہہ جملے دے ݙو معنی تھی سگدن۔ ہک معنی تاں فعل ماضی شکیہ نال تعلق رکھیندے یعنی او غالب جھیاں شاعر ہوسی۔ تے ݙوجھا معنی فعل مستقبل کوں ظاہر کریندے یعنی او غالب جھیاں شاعر تھیسی۔ اردو دا جملہ سݨ کرائیں سمجھ آلے تے واضح تھیں تھیندا جو آخر اکھݨ آلا آکھݨ کیا چاہندے۔ پر سرائیکی زبان تھیوݨ مصدر دی وجہ نال ایہہ عیب توں پاک ہے یعنی سرائیکی زبان وچ انہیں جملیں کیتے ماضی شکیہ کیتے ہووݨ مصدر تے فعل مستقبل کیتے تھیوݨ مصدر دا استعمال کیتا ویندے۔

د) اردو زبان وچ "ہونا" مصدر تے سرائیکی زبان وچ ہووݨ مصدر امدادی فعل دے طور تے ورتیا ویندے۔ جے کر اردو زبان دا اصل مصدر دی "ہونا" ہووے تے امدادی فعل دی "ہونا" ہووے تاں وت اردو دے اے جملے ݙیکھو۔ ١۔ اس کی شادی ہوئی ہوئی ہے۔ ٢۔ یہ کام ایسے ہوا ہوا ہے وغیرہ وغیرہ۔ ایندے مقابلے وچ جے کر سرائیکی زبان دا اصل مصدر دی "ہووݨ" ہووے تے امدادی فعل دی "ہووݨ" ہووے تاں وت سرائیکی زبان تھیوݨ مصدر دی وجہ کن اپݨے مشکل صورت حال کن سوکھی نکل آندی ہے۔ آتے ݙو تے پچھے اردو جملیں کوں سرائیکی وچ ایں لکھوں۔

١۔ اوندی شادی تھی ہوئی ہے۔ ٢۔ اے کم ایں تھیا ہویا ہے۔

جے کر اردو دے جملیں کوں درست ادا کرݨا ہووے تاں وت "چکنا" مصدر دی مدد گھنݨی پوندی ہے۔ وت اے جملے ایں تھیسن ١۔ اس کی شادی ہو چکی ہے۔ ٢۔ یہ کام ایسے ہو چکا ہے۔

بس اے ڳالھ ثابت تھی کرائیں سامݨے آ ڳئی ہے جو سرائیکی زبان دا تھیوݨ مصدر ہووݨ مصدر دی مجہولی شکل ہے جیکوں اردو

زبان وچ "ہو جاتا" لکھیا ویندے۔

س) تھیوݨ مصدر نال عام طور تے اسما یا صفات گنڈھ کریں مصادر مرکب بݨائے ویندن۔ جیویں جو چنگا تھیوݨ۔ سوکھا تھیوݨ، اوکھا تھیوݨ، وڈا تھیوݨ، واندا تھیوݨ، ݙاڈھا تھیوݨ، بیمار تھیوݨ، ورلا تھیوݨ، پدھرا تھیوݨ، ݙکھیا تھیوݨ، سکھیا تھیوݨ، پورا تھیوݨ، سوایا تھیوݨ، ونساویا تھیوݨ وغیرہ وغیرہ۔

ص) بعض ݙوڑے لفظاں دی مصادر مرکب بݨدن۔ جیویں جو اٹ کٹ تھیوݨ، ٹکل ہٹ تھیوݨ، اونچ نیچ تھیوݨ، ہنگ تور تھیوݨ، چک ہک تھیوݨ، اچا جھکا تھیوݨ، ݙنگ ݙوڑا تھیوݨ وغیرہ۔

ض) تھیوݨ مصدر دا مصدری مادہ "تھی" انھاں مصدراں نال رل کریں بے شمار مصادر مرکب بݨیندے۔ جیویں جو تھی ونڄݨ، تھی آوݨ، تھی ہووݨ، تھی کھڑݨ، تھی رہݨ، تھی پووݨ وغیرہ وغیرہ۔

2 آوݨ تے ونڄݨ:

الف) مصدر آوݨ کن فعل دی تکمیل دے علاوہ وی ظاہر تھیندے جو فاعل کہیں کم کوں پورا کر کے واپس ول آئے۔ عام طور تے ایہہ مقصد دی خاطر آوݨ مصدر توں پہلوں کہیں مصدر دا مصدری مادہ بطور سابقہ گنڈھ ݙتا ویندے۔ جیویں جو آ مجھ آوݨ، ہتھ آوݨ، بھنا آوݨ، ڈنگل آوݨ، کنڈھا آوݨ، لبھ آوݨ، لپا آوݨ، ودھا آوݨ، ودھا آوݨ، ول آوݨ، ولا آوݨ، کھس آوݨ، گھسوا آوݨ، ویچ آوݨ، بھجا آوݨ تے مار آوݨ، مریچ آوݨ وغیرہ۔

ب) آوݨ مصدر کن پہلوں کئی اسم گنڈھ ݙیوݨ نال مرکب افعال بݨائے ونڄ سگدن۔ جیویں جو رت آوݨ، ورت آوݨ، کم آوݨ، عقل آوݨ، جیا آوݨ، اکھا آوݨ، وات آوݨ، موت آوݨ وغیرہ۔

ج) مصدر آوݨ توں پہلوں کجھ صفات بطور سابقہ گنڈھ ݙیوݨ نال افعال مرکب بݨائے ویندن۔ جیویں جو کاوڑ آوݨ، شرم آوݨ، بھوت آوݨ، اوکھا آوݨ، سوکھا آوݨ، حسن آوݨ، ݙکھا آوݨ وغیرہ۔

د) آوݨ مصدر توں پہلوں ݙوڑے سابقے گنڈھݨ نال افعال مرکب بݨائے ویندن جیویں جو گوے وات آوݨ، بیماری وات آوݨ، گھانی وات آوݨ، بھنک پیٹھ آوݨ، ہنگھ پیٹھ آوݨ، چک وچ آوݨ، پچ چپاتا آوݨ، ݙند گوں آوݨ وغیرہ۔

ر) آوݨ مصدر دے مصدری مادے "آ" دے اگوں کہیں وی مصدر دا مصدری مادہ گنڈھ ݙیوݨ نال افعال مرکب بݨائے ویندن۔ جیویں جو آونج، آپیہہ، آمر، آکھڑ، آݙیکھ، آکھا، آگھل، آپڑ وغیرہ۔

س) آوݨ تے ونڄݨ مصدراں وچ وی اوہو تعلق وجود جو گھلݨ تے ݙیوݨ مصدراں وچ ہے۔ سرائیکی زبان وچ ونڄݨ مصدر دی تھیوݨ مصدر وانگوں بے حد اہم مصدر ہے۔ ایندی مدد نال تمام مجہول افعال بݨائے ویندن۔ لازم مصادر دے مصدری مادے کوں ونڄݨ مصدر کن پہلوں بطور سابقہ گنڈھ ݙیوݨ نال افعال مرکب بݨائے ونڄ سگدن۔ جیویں جو ترونڄݨ، مرونڄݨ، بچ ونڄݨ، تھی ونڄݨ، اڈ ونڄݨ، ترٹ ونڄݨ، کھنڈ ونڄݨ، پھٹ ونڄݨ وغیرہ وغیرہ۔

ش) متعدی مصادر دے مصدری مادے ونجݨ مصدر کن پہلوں ڳنڈھ ڈیوݨ نال مرکب افعال بݨائے ونڄ سڳدن، جیویں جو: کھا ونجݨ، بھڄ ونجݨ، ہار ونجݨ، اُڈ ونجݨ وغیرہ۔

ص) ونجݨ مصدر کن پہلوں بعض مصادر دے مصدری مادے ڳنڈھ ڈیوݨ نال تکمیل فعل دا اظہار تھیندے جیویں جو آ ونجݨ، مل ونجݨ، تھی ونجݨ، ترٹ ونجݨ، پک ونجݨ، رس ونجݨ وغیرہ۔

3 چاوݨ:

الف) چاوݨ مصدر سرائیکی زبان دا ہک اہم مصدر ہے۔ سرائیکی زبان دے اکثر افعال ایندی مدد نال بݨدن۔ ایں مصدر کوں امدادی فعل دے طور تے ورتݨ نال نہایت ہی لطیف معنی پیدا تھی ویندن۔ جیویں جو سر چاوݨ، پھل چاوݨ، مکل چاوݨ، بار چاوݨ، احسان چاوݨ، بنڑا چاوݨ، منت چاوݨ، ہتھ چاوݨ، ہڈ ٹ چاوݨ، تخت چاوݨ وغیرہ وغیرہ۔

ب) مصدر چاوݨ دا مصدری مادہ "چا" کئی ڈوجھے مصادر دے مصدری مادئیں نال بطور لاحقہ ڳنڈھ ڈیوݨ نال التجا، منت سماجت، خواہش تے اجازت دے معنی پیدا کیتے ونڄ سڳدن۔ جیویں جو کھا چا، پی چا، رکھ چا، پڑھ چا، ہس چا، وس چا وغیرہ۔

ج) ونجݨ مصدر دا مصدری مادہ "چا" شرطیہ جملئیں وچ آ کریں شرط دی بجائے تاکید دے معنی پیدا کریندے جیویں جو کم کریں چا، اوکوں ڈسیں چا، خط لکھیں چا، سبق ماریں چا وغیرہ۔

د) چاوݨ مصدر دا مصدری مادہ "چا" بعض مصادر نال بطور سابقہ آ کریں شدت تے تاکید دے معنی پیدا کریندے۔ جیویں جو چا مارݨ، چا ڈھاوݨ، چا سٹݨ، چا پاڑیوݨ، چا کھسݨ وغیرہ وغیرہ۔

ر) چا کوں پہلوں کجھ اسما ڳنڈھ کریں۔ نہایت لطیف معنی پیدا کیتے ونڄ سڳدن جیویں جو آنا چا ول، روٹی چا پکا، ڳاں چا ڈوہ، ہل چا واہ وغیرہ وغیرہ۔

س) چا کن پہلوں بعض صفات ڳنڈھ کریں خوبصورت محاورے بݨائے ویندن۔ جیویں جو شرم چا کر، ڈکھ چا ونڈ، لاج چا رکھ، رنگ چا لا وغیرہ وغیرہ۔

4 پاوݨ: پاوݨ مصدر کن پہلوں کئی اسم ڳنڈھ کریں انھیں مرکب افعال بݨائے ونڄ سڳدن جہڑے جو بطور محاورہ وی استعمال کیتے ونڄ سڳدن۔ جیویں جو ہتھ پاوݨ، پیر پاوݨ، ماہنہ پاوݨ، مٹی پاوݨ، وقت پاوݨ، بھنگی پاوݨ۔

5 پلوݨ:

الف) ایں مصدر دے کئی مفہوم ہن۔ ایندا ہک مفہوم تاں ہے، بے حسی، کاہلی سستی، ہنجا پیا رہوݨ، تے ڈوجھا مفہوم ہے کہیں کم دا اختلاف تو قع تھی ونجݨ۔ جیویں جو کھل پلوݨ، ڈس پلوݨ، وڈے پلوݨ، بھل پلوݨ، ٹر پلوݨ، مر پلوݨ

ب) بعض مصادر دے مصدری مادئیں دے اڳوں پلوݨ مصدر دا مصدری مادہ "پو" بطور لاحقہ ڳنڈھ ڈیوݨ نال معنئیں وچ زور پیدا کیتا ونڄ سڳدے۔ جیویں جو ڈر پو، نم پو، کھل پو، ڈول پو، بھڄ پو، بھر پو، ٹر پو، نچ پو وغیرہ۔

ج) ایں مصدر کوں افعال جاریہ بݨاوݨ دا کم وی گھدا ویندے۔ جیویں جو کھاندا پئے، ویندا پئے، روندا پیا ہا، مردا پیا ہوسی،

شالا آنما یا ہووے وغیرہ۔

د) پووݨ مصدر کوں پہلوں بعض ۔ ۔ گنڈھ کریں مرکب افعال بݨائے ویندن جیویں جو مصیبت پووݨ، گھوا پووݨ، فساد پووݨ، شر پووݨ، بھیڑی پووݨ، ویر پووݨ، ملٹ پووݨ، دھم پووݨ، پالا پووݨ، سول پووݨ، پیش پووݨ، پڑ پووݨ، چسکا پووݨ، ہم پووݨ وغیرہ وغیرہ۔

ر) توقع، خواہش یا شک دے معنیاں وچ وی ایں مصدر دے مشتقات ورتے ویندن۔ جیویں جو مر پوسی، ہم پوسی، رو پوسیں، بھل پوساں، ول پوسوں، بھجو پوسو وغیرہ۔

6 : چھوڑݨ:۔ فعل (کم) دی تکمیل کیتے چھوڑݨ مصدر دا استعمال کیتا ویندے۔

الف) کہیں وی مصدر دے مصدری مادے دے بعد چھوڑݨ مصدر دا استعمال۔ کھا چھوڑݨ، پی چھوڑݨ، مار چھوڑݨ، لکھ چھوڑݨ، رکھ چھوڑݨ، سِبھ چھوڑݨ وغیرہ وغیرہ۔

ب) حکم وچ زور پیدا کرݨ سانگے کہیں وی مصدر کوں بݨے ہوئے فعل امر دے بعد چھوڑݨ مصدر دا مصدری مادہ گنڈھ ݙ ویندے۔ جیویں جو رکھ چھوڑ، مار چھوڑ، کھا چھوڑیس، لکھ چھوڑم، پی چھوڑیاں، رو چھوڑی وغیرہ وغیرہ۔

ج) مشکلات دے باوجود کہیں کم دی تکمیل دا اظہار۔ جیویں جو، کم کر چھوڑم، مکان بݨا چھوڑیس وغیرہ۔

7 ݙیوݨ:

الف) ݙیوݨ مصدر کوں پہلوں اسما یا صفات دا گنڈھا کرکے بے شمار افعال مرکب بݨائے ونج سگدن جیویں جو دھکہ ݙیوݨ، بکھیس ݙیوݨ، دلاسی ݙیوݨ، دُکھ ݙیوݨ، زور ݙیوݨ، ساہی ݙیوݨ، رولا ݙیوݨ، ریلا ݙیوݨ، کنڈ ݙیوݨ، موڑھا ݙیوݨ وغیرہ۔

ب) مصدر ݙیوݨ کوں پہلوں مصدری مادیں دا استعمال جیویں جو مار ݙیوݨ، کٹ ݙیوݨ، چھوڑ ݙیوݨ، تھپ ݙیوݨ، کپ ݙیوݨ، ٹنگ ݙیوݨ، جھنجھوڑ ݙیوݨ، دھک ݙیوݨ وغیرہ وغیرہ۔

ج) کہیں وی مصدر دا مصدری مادہ تے ݙیوݨ مصدر دے مصدری مادے کوں جوڑ ݙیوݨ نال حکم وچ زور پیدا کیتا ویندے۔ جیویں جو مار ݙے، پھاڑ ݙے، چھوڑ ݙے، پکڑ ݙے، بھکا ݙے، رودھ ݙے، گھل ݙے، ویٹ ݙے، پھٹک ݙے، منڈھ ݙے وغیرہ۔

د) اجازت منگݨ کیتے کہیں مصدر دے اگوں "ݙے" بطور لاحقہ گنڈھ ݙیندے جیویں جو کھاوݨ ݙے، پاوݨ ݙے، سمݨ ݙے، اٹھݨ ݙے، رکھݨ ݙے وغیرہ۔

ر) بند کرݨ دے معنیاں وچ ݙے دا استعمال جیویں جو، کنڈا ݙے چا، دروازہ ݙے چا، تس، کھڑے تے چھوٹی ݙتی پئی ہے، دروازے اگوں جلدی ݙے چا وغیرہ۔

8 کھڑݨ:

الف) کھڑݨ مصدر ݙیوݨ مصدر دا معنیاں دے لحاظ نال متضاد ہے۔ ایں تضاد افعال مرکب وچ وی برقرار رہندے۔ دا اے مصدر

زیادہ تر فعل دی تکمیل کیتے ورتیا ویندے۔ جتھاں ڈیون مصدر توں فاعل دی بے تعلقی ظاہر تھیندی ہے اتھاں گھنن مصدر نال فاعل دا مفاد سامنے آویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

گھنن مصدر دا جملہ	ڈیون مصدر دا جملہ	گھنن مصدر دا جملہ	ڈیون مصدر دا جملہ
اوکوں سمجھا گھدی	اوکوں سمجھا ڈتی	پانی گھن چا	پانی ڈے چا
کتاب چا گھن	کتاب چا ڈے	قلم گھن گھدس	قلم ڈے ڈتس
بس رو گھدی	بس رو ڈتی	دوا گھن ڈے	دوا ڈے گھن
وچھا چھوڑ گھن	وچھا چھوڑ ڈے	وچھا گھن چھوڑ	وچھا ڈے چھوڑ

ب) کہیں وی مصدر دے مصدری مادے دے اگوں گھنن مصدر بطور لاحقہ لگا کے ڈیون نال مرکب فعل بنایا ونج سگدے۔ جیویں جو پال گھنن، بچھا گھنن، جوڑ گھنن، ترروڑ گھنن، کڈھ گھنن، گھت گھنن، الا گھنن، پکا گھنن وغیرہ وغیرہ۔

ج) کہیں اسم یا کہیں صفت دے اگوں گھنن مصدر بطور لاحقہ لگا کے ڈیون نال فعل مرکب بنایا ونج سگدے۔ جیویں جو ساہ گھنن، راہ گھنن، آسرا گھنن، بدلہ گھنن، مت گھنن، ٹکر گھنن، شاباش گھنن، لعنت گھنن وغیرہ وغیرہ۔

9 گھنن:

الف) گھنن مصدر بطور امدادی فعل استعمال کرݨ نال مرکب افعال دے معنیاں وچ سختی تے ناپسندیدگی دا عنصر شامل تھی ویندے۔ امدادی فعل دے طور تے اے مصدر اونہاں ولے آمیں یا گیں نال لگدے ہن جیڑھاں جو مرکب افعال دے معنیاں وچ تکلیف، بے چینی، حرکت، یا ناپسندیدگی دا عنصر شامل کریندا ہووے۔ مثال دے طور تے رولا گھنن، رنجڑ گھنن، مصیبت گھنن، لوٹی گھنن، ڈاک گھنن، ہول گھنن، تھرتھلی گھنن، رنگ وچ بھنگ گھنن، شر گھنن، بچاو گھنن، جال گھنن

ب) جانوراں کوں خوراک مہیا کرݨ کیتے۔ دالا گھنن، پٹھ الا گھنن، گا گھنن، بھوں گھنن، گھل گھنن، وڈا گھنن، ٹوکا گھنن

ج) گھنن مصدر کن علاوہ سٹݨ، پاوݨ، چھوڑݨ مصادر وی انھیں معنیاں وچ ورتے ویندن پر اتھاں معنیاں وچ گھنن دے معنیاں وانگوں زور پیدا نھیں کیتا ونج سگدا۔ چھوڑݨ کن محض فعل دی تکمیل دا اظہار تھیندے جیڑھاں جو سٹݨ وچ شدت دے نال نال بے تعلقی دا اظہار وی تھیندے۔ پر گھنن مصدر کن فاعل دے فعل دے ناپسندیدہ ہووݨ دا بھرپور اظہار تھیندے۔

د) گھنن مصدر دے استعمال نال بعض اوقات لطیف معنی وی پیدا کیتے ویندن۔ جیویں جو مرلا گھنن، جتھ گھنن، وتھ گھنن، ساہ گھنن، ول گھنن، نیل گھنن وغیرہ۔

10 سٹݨ:

الف) لتھیہ مصدر دی مدد نال سرائیکی زبان دے بہوں سارے افعال بݨائے ویندن۔ لتھیہ مصدر کوں امدادی فعل دے طور تے

استعمال کرݨ نال معنیاں وچ فاعل دے ارادے، ارادے دی شدت، کجھ کجھ نفرت تے لاتعلقی پاتی ویندی ہے۔ مثال دے طور تے مار سٹݨ، چِیر سٹݨ، کٹ سٹݨ، کوہ سٹݨ، کپ سٹݨ، بوڑ سٹݨ، ٹنگ سٹݨ وغیرہ۔

ب) سٹݨ مصدر دے بطور امدادی فعل استعمال نال جتھاں فعل دی تکمیل دا اظہار تھیندے اتھاں فاعل دی مجبوری، لاچاری، تے مرضی دے خلاف فعل دے سر زد تھیوݨ دے معنی وی پاتے ویندن۔ جیویں جو پرے سٹݨ، لٹکا سٹݨ، ویٹ سٹݨ، تروڑ سٹݨ، پھٹ سٹݨ، ادھروڑ سٹݨ وغیرہ۔

ج) بعض اوقات نفرت دے اظہار کیتے تے تعلقات تروڑ ڈیوݨ کیتے وی اے مصدر بطور امدادی فعل ورتیا ویندے۔ جیویں جو رشتہ سٹݨ، آوݨ سٹݨ، یاری پاشی سٹݨ، سلام دعا سٹݨ، واہ سٹݨ، آور بھا سٹݨ، سوتیہ سنجاݨ سٹݨ، کھاݨ سٹݨ وغیرہ

د) کہیں پکی یا پڑی عادت کوں چھوڑݨ دے معنی پیدا کرݨ سانگے گھتݨ مصدر کوں ایندے نال سلھا ڈیتا ویندے۔
مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ ا۔ چوری چکاری ست گھتی ہے۔ ۲۔ نماز روزہ اصلوں ست گھتیئس۔ ۳۔ میڈے گھر دا آوݨ کیوں ست گھتیئی۔ ۴۔ میں پڑھائی تاں کڈاں دی ست گھتی ہم۔

ر) کجھ اسمیں یا صفتیں دے نال سٹݨ مصدر دا استعمال وی تھیندے۔ جیویں ڈاہ سٹݨ، ڈھپ سٹݨ، الاول سٹݨ، مستی سٹݨ، چوپ سٹݨ، بھوم سٹݨ، بہار سٹݨ، گھر بار سٹݨ وغیرہ۔

11 رکھݨ:

الف) رکھݨ مصدر دا استعمال بطور امدادی فعل تاکید دے معنیاں وچ تھیندے۔ جیویں رکھݨ، ڈیکھ رکھݨ، یار رکھݨ، سی رکھݨ، سٹ رکھݨ

ب) کہیں دی مرضی دے خلاف دوستی یا جبر نال کم گھنݨ دے معنیاں وچ بٹھا رکھݨ، بدھ رکھݨ، پھڑ رکھݨ، دبا رکھݨ، منہ بدھ رکھݨ وغیرہ۔

ج) افعال جاریہ کیتے۔ ماری رکھݨ، کھادی رکھݨ، بکی رکھݨ، جوڑی رکھݨ، پڑھی رکھݨ، وجائی رکھݨ، وہائی رکھݨ، پھلی رکھݨ وغیرہ وغیرہ۔

د) کہیں کم کوں ختم کرݨ ڈیوݨ دے معنیاں وچ اے جملے ڈیکھو۔ ا۔ توں جوڑ اسی رکھ۔ ۲۔ خط لکھ رکھیم۔ ۳۔ جتی جوڑ رکھی اس۔ ۴۔ بھاجی پکا رکھ۔ ۵۔ روٹی گھت رکھساں۔ ۶۔ چولا سی رکھی تاں چا ڈے۔

ر) کہیں وی متعدی مصدر دے مصدری مادے دے اگوں رکھݨ مصدر بطور لاحقہ۔ لکا رکھݨ، بدھ رکھݨ، بچا رکھݨ، ویٹ رکھݨ، سنجا رکھݨ، پور رکھݨ، وچھا رکھݨ وغیرہ۔

س) کہیں اسم یا صفت دے بعد رکھݨ مصدر بطور لاحقہ۔ امید رکھݨ، روزہ رکھݨ، بغض رکھݨ، کینہ رکھݨ، دوات رکھݨ، دھر رکھݨ، دھکڑ رکھݨ، ادھار رکھݨ، ووہار رکھݨ، دوست رکھݨ، نظر رکھݨ، غیرت رکھݨ، ملاوار رکھݨ، منت رکھݨ، الٹ رکھݨ

12 گھنݨ:

الف) گھنݨ مصدر گھتݨ مصدر دی ضد ہے۔ ایں مصدر کوں امدادی فعل دے طور تے استعمال کرݨ نال مرکب افعال دے

معنیاں وچوں تکمیل فعل دے علاوہ سکون، آرام تے احساس دے معنی وی ݙکھیندن، جیویں جو کاوڑ کڈھݨ، آٹ کڈھݨ، ووٹ کڈھݨ، ساہ کڈھݨ، سی کڈھݨ، جھگیڑا کڈھݨ، بھڑاس کڈھݨ، غلطی کڈھݨ وغیرہ وغیرہ۔

ب) کجھ اسمیں یا صفتیں دے اڳوں کڈھݨ مصدر بطور لاحقہ لڳدے ہن۔ وعاݨہ کڈھݨ، آہ کڈھݨ، رت کڈھݨ، ارمان کڈھݨ، عرق کڈھݨ، پکھر کڈھݨ، ݙند کڈھݨ، رنگ کڈھݨ، نال کڈھݨ، نموز کڈھݨ، توبہ کڈھݨ، پھالھا کڈھݨ، جند کڈھݨ، جال کڈھݨ، ہاں کڈھݨ، جتھ کڈھݨ، ݙوہ کڈھݨ ساہ کڈھݨ، روح کڈھݨ، مطلب کڈھݨ، طریقہ کڈھݨ، پلو تے کڈھݨ، مرلاں کڈھݨ، پوچھی کڈھݨ، وجترو کڈھݨ وغیرہ۔

13 کرݨ:

الف) کرݨ مصدر سرائیکی زبان دا سب توں زیادہ کثیر الاستعمال امدادی مصدر ہے۔ اے مصدر عربی تے فارسی لوظاں نال بطور امدادی فعل ٻہوں زیادہ ورتیا ویندے۔ مثال دے طور تے محبت کرݨ، نفرت کرݨ، امداد کرݨ، نقصان کرݨ، نفع کرݨ، حسد کرݨ، دوا کرݨ، علاج کرݨ وغیرہ۔

ب) کرݨ مصدر نال عموماً صفات تے مصدری اسم آمدن جیویں جو۔ چنگا کرݨ، دود کرݨ، اپاں کرݨ، چیک جھمپو کرݨ، ائی وݨجی کرݨ، واخنہ کرݨ، ولا کرݨ، سچ کرݨ، ادگی کرݨ، واگی پوکی کرݨ، ٹوٹو کرݨ، ہٹ کھو کرݨ، پدھرا کرݨ، ستھرا کرݨ، پکا کرݨ، کچا کرݨ، پک کرݨ، پوری کرݨ، کوڑھا کرݨ، وادھیا کرݨ وغیرہ۔

ج) کرݨ مصدر نال ݙوڑے اسما یا صفات وی ورتیجے ویندن جیویں جو وادھیا کرݨ، گھیر وکھاڑ کرݨ، جھنڈ جھولا کرݨ، اچتری سچتری کرݨ، ائی وݨجی کرݨ، اپا سویا کرݨ، اہاجا کرݨ، الوے تکوے کرݨ، وٹ ہٹ کرݨ، وڈھرو پیٹ کرݨ، ودیدو دیر کرݨ، ویڑ گھستی کرݨ، ٹوڑ کرݨ، ترپش کرݨ، سچ سواہ کرݨ، کوڑ پال کرݨ وغیرہ وغیرہ۔

14 لڳݨ: لڳݨ عام طور تے واقع تھیوݨ، قریب تھیوݨ، اثر انداز تھیوݨ تے جاری تھیوݨ دے معنیاں وچ استعمال کیتا ویندے۔ مثال دے طور تے ڈر لڳݨ، گل لڳݨ، پچھاں لڳݨ، بھاگ لڳݨ، سیت لڳݨ، روپ لڳݨ، دھپ لڳݨ، جھمیں لڳݨ، متھے لڳݨ، ڈسے لڳݨ، بیماری لڳݨ، ہو لڳݨ، روزہ لڳݨ، ہو پہہ لڳݨ، چاٹ لڳݨ، دھک لڳݨ، دھکا لڳݨ وغیرہ۔

15 لاوݨ: لاوݨ مصدر لڳݨ مصدر دا متعدی ہے۔ اے مصدر وی عام طور تے انھیں معنیاں وچ استعمال تھیندے جنھیں معنیاں وچ لڳݨ مصدر دا استعمال تھیندے۔ مثال دے طور تے اے مرکبات ݙیکھو۔ ڈر لاوݨ، اکھ لاوݨ، ہتھ لاوݨ، لوݨ لاوݨ، دھکا لاوݨ، کن لاوݨ، دل لاوݨ، گل لاوݨ، بسر لاوݨ، جھیڑا لاوݨ، رونق لاوݨ، جندرا لاوݨ، چمک لاوݨ، مہندی لاوݨ، ہونا لاوݨ، ون لاوݨ، ہتھ لاوݨ، تھوڑا لاوݨ، ݙٹ لاوݨ، داہ لاوݨ وغیرہ۔

16 مارݨ: مارݨ مصدر امدادی فعل دے طور تے استعمال تھی کریں وݙے لطیف معنی پیدا کریندے۔ عام طور تے تنگی، تکلیف، مصیبت تے اوکھ دے معنی ݙیندے جیویں جو چیا مارݨ، کڈھ مارݨ، پیٹ مارݨ، ݙاڈھ مارݨ، چیک مارݨ، جھکھ مارݨ، تھپ مارݨ، ست مارݨ وغیرہ۔ مارݨ مصدر نال اسم، صفات تے اسمائے مصدری دے ݙاڈھے نال لڳݨ آلے کجھ مرکبات اے

ہن۔ ور مارݨ، ہتھ مارݨ، چک مارݨ، وات مارݨ، منہ مارݨ، جان مارݨ، لت مارݨ، مت مارݨ، چھن مارݨ، وِچ مارݨ، ڈکا
مارݨ، ورلیس مارݨ، ٹھڈھ مارݨ، پھونک مارݨ وغیرہ۔

17 **متفرق:** اتھاں کجھ اجھیں مرکبات پیش کیتے ویندن جہڑے جو آپݨاں ہک وکھرا انداز رکھیندن۔ انھیں دی گھاڑت کن اے پتہ لگدے جو سرائیکی زبان آپݨے مزاج کوں مدنظر رکھیندی ہوئیں ہر موقع محل کیتے ہک نواں نکور مرکب پیش کریندی ہے۔ او مرکب معنیاں دے لحاظ نال جتھاں وݙی وسعت دا حامل ہوندے اتھاں او سرائیکی زبان دے مزاج دی نشان دہی وی کریندے۔

الف) پووݨ مصدر جہڑا جو سرائیکی دا ہک اہم مصدر ہے ایکوں افعال دی الٹ پھیر وچ بطور امدادی فعل بہوں ورتیا ویندے۔ جتھاں اوندے کن فعل دی تکمیل دا کم گھدا ویندے اتھاں او فاعل دی حالت کوں وی نشابر کریندے۔ مثال دے طور تے۔

۱۔ توں کھاں ڈریں۔ ۲۔ میں ترونڈیں ترٹ پیاں۔ ۳۔ اصغر اج کل لاہور رہندا پے۔ ۴۔ او آپیں روہی دی پیا تے کھاسی وی پیا۔ ۵۔ گئی آوے پیا گئی وچے پیا ساکوں کیا؟ ۶۔ کیہاں مرناں پے گئی جو ول نھیں ولیا۔

ب) ہک کم دے خاتمے تے ݙوجھے کم دی شروعات کیتے سرائیکی زبان وچ ݙو ݙو مصادر کوں کٹھا کرکے ورتیا ویندے۔ اے مرکبات عام طور تے آوݨ وجݨ تے بہݨ مصادر کن بݨائے ویندن۔ مثال دے طور تے ۱۔___ آ تے روٹی کھا ونج۔ ۲۔ ٻلی سارا کھیر پی ڳئی ہے۔ ۳۔ اس اتھا ہیں بہہ ونج۔ ۴۔ جیڑھے گھر کوں آیا بیٹھے؟ ۵۔ جتھاں ول آ گئی اتھا ہیں ونج بہہ۔

ج) سرائیکی زبان وچ پہلا کم تھیوݨ دے بعد فاعل دی بہݨ، کھڑݨ، ٹرݨ تے سمݨ دی حالت کوں بیان کرݨ کیتے مناسب مصادر استعمال کیتے ویندن۔ مثال دے طور تے۔ ۱۔ توں کتاب پڑھی بیٹھیں۔ ۲۔ او پاݨی چتی کھڑے۔ ۳۔ میں آیت الکرسی پڑھ ستاں۔ ۴۔ او نوکر کوں ماری پے۔ ۵۔ توں وݙی دیر کن کھیݙے دا ودیں۔ ۶۔ میں پاتھری ماری پئے تھاں۔ کجھ اے مرکبات وی ݙیکھو جہڑے جو سرائیکی زبان دی وسعت دی ݙس ݙیندن۔ مثال دے طور تے اوہیں لگدے، او گھوڑے وچ نتے، او وچ بیٹھے وچ آئے، او وچ بگے۔ او چلی کھڑے، او وچ اٹھے، او چلی ودے، او چلی پے، او چلی ویندے، او وچ کڑیئے وغیرہ وغیرہ۔

د) اجازت منگݨ، تاکید کرݨ تے درخواست یا التجا کیتے ݙیوݨ مصدر دے مصدری مادے "ݙے" دا استعمال بہوں دلچسپ ہے۔ اے مرکبات ݙیکھو۔ مرݨ ݙے، اٹھݨ ݙیوس، بہوݨ ݙتم، کھاوݨ ݙتس، سمݨ ݙیسو؟ پڑھݨ ݙیسوں، وجݨ ݙیساں، رووݨ ݙتوہی، ودھݨ ݙیوہ، گھنݨ ݙے، پڑھݨ ݙتو وغیرہ وغیرہ۔

ر) سرائیکی زبان دا "سگݨ مصدر" وی ہک وکھرا مصدر ہے۔ ایکوں بطور امدادی فعل استعمال کرکے وݙے نازک تے لطیف معنی پیدا کیتے ویندن۔ مثال دے طور تے ۱۔ میں کنوں اے کم نہ تھی سگسی۔ ۲۔ توں آ سگیں تاں آ ونجیں۔ ۳۔ انھی آپ نہ سگے لعنت گوڈیں تے۔ ۴۔ اج میں سکول وچ سگیاں تاں ویساں۔ ۵۔ اے کم اس توں ای کر سگدے ہیں۔

کݙاہیں کݙاہیں تاں وجݨ مصدر کن وی سگݨ مصدر دا کم گھدا ویندے۔ مثال دے طور تے ۱۔ میں کن اے کم نھیں کیتا ویندا۔ ۲۔ تیں کن اندھارے وچ پڑھیا ویندے۔ ۳۔ میڈے کن بند ہن اجہ کیتے میں کن کجھ نھیں سݨیا ویندا۔ ۴۔ بے کرو کرا پدھا وندا تاں بند بھرتی ہووے ہا۔

س) کجھ ہیں کجھ ہیں وجھݨ مصدر کن جاریہ افعال دا کم وی گھدا ویندے۔ مثال دے طور تے ۱۔ توں بس آمٹی سنگتی ویندیں، کہیں ہئے دی نہیں سُݨدا۔ ۲۔ نویں جتی میڈے پیریں کوں وجھݨ ویندی ہے۔ ۳۔ توں بس بول ویندا، میں ٹھساں ویندا۔ ۴۔ پانی ٹھڈھے کوں تھیندا ویندے۔ ۵۔ اوکوں ݙیکھو ہاں آپی کار کھاندا ویندے۔ ۶۔ اے ݙاندھ کیندے جھوا اجھیچ اودے۔

ش) لگݨ مصدر کوں عام طور تے اوہو ویلھے دی بطور امدادی فعل ورتیا ویندے جیڑھاں جو اچانک یا دفعتاً کہیں واقعے دا ذکر کیتا ونجے یا عادت کنوں خلاف توقع واقعہ پیش آونجے۔ مثال دے طور تے ۱۔ پپیا پہاڑ تے گھتا چڑھ۔ ۲۔ جیڑھا اچھو بہروں ݙ الا لاکن گھتے۔ ۳۔ میڈے ساہموں اوہو وقت ہانگ گھتے تے میں وسیا ہیاں۔ ۴۔ توں پالھ تاں کر سارا کوڑ چ نکل آسی۔ ۵۔ بال گھروں روندا گھتے۔

ص) بطور امدادی فعل لگݨ مصدر کن کہیں کم دے شروع کرݨ دے معنی وی گھدے ویندن مثال دے طور تے ۱۔ اوہ رووݨ جو لگے، میکوں ترس آ گئے۔ ۲۔ اخیر انگریز وی سرائیکی بولݨ لگ پئین۔ ۳۔ توں پالھ پالھ تے بھڑن کیوں لگ پوندیں۔ ۴۔ سوہݨا ٹمیں اندروں لگے آ ڳئے۔ ۵۔ بزار اپڑاونج تے جھڑی لگݨ آ۔ ۶۔ اج آپوں پچھے لگی آ، میں تیکوں گل ݙسے ݙیہاں۔

ض) اکثر امدادی افعال فعل یا اسم دے مزاج دے مطابق ورتے ویندن۔ انہاں قسمیں امدادی افعال دا استعمال کہیں قاعدے قانون دا پابند نہیں ہوندا۔ بولݨ آلا آپݨے جذبات، پالھ دی شدت تے گہرائی آپݨے انداز بیان تے موقع محل دے مطابق انہیں مصادر دا انتخاب کریندے۔ ایں طرحاں نویاں نویاں ترکیباں سرائیکی زبان دی زینت بݨدیاں ہن۔ مثال دے طور تے۔ پٹ گھتݨ، پٹ سٹݨ، پٹ ݙیوݨ، پٹ مارݨ، پٹ بہݨ، ہکو گھتݨ، ہکو چا پڑھݨ، ول رکھݨ، ول چا پڑھݨ، ول سٹݨ، ول گھتݨ، ول تروڑݨ، ول کڈھݨ، راندر ساوݨ، راند وچا وݨ، راند گھتݨ، راند کرݨ، مس لہݨ، لالو اں لہݨ، ہتھ پیر لہݨ، ہاں لہݨ، سروں لہݨ، ووڈھی کھاوݨ، غم کھاوݨ، دھکے کھاوݨ، رپ کھاوݨ، ترس کھاوݨ، مار کھاوݨ، سر کھاوݨ، ہتھ کھاوݨ، ہتھوں کھاوݨ، تھور تھور کھاوݨ، ٹھڈ کھاوݨ، جھیڑا لاوݨ، سروں لاوݨ، منہ لاوݨ، دیر لاوݨ، قرض لاوݨ، جن بھوت لاوݨ، ہاں لاوݨ، ہتھ لاوݨ وغیرہ وغیرہ۔

ط) اردو زبان وانگوں سرائیکی زبان وچ وی افعال دی تکرار نال بولݨ آلا آپݨے کلام وچ زور نکھار تے سوہݨپ پیدا کر سگدے۔ ݙو ویلھے اوٹھیں وچ اصل فعل دے اگوں ݙو جہاں اجھیاں فعل جوڑ ݙتا ویندے جیڑھا جو عام طور تے اوندا مترادف، متضاد، یا ہم آواز ہوندے۔ ایں طرحاں بولݨ آلا آپݨے کلام کوں زیادہ زوردار تے پر لطف بݨا ݙیندے، جیویں جو اے ترکیباں ݙیکھو، مر تنک وجھݨ، مر پچ وجھݨ، پچ دھرک کرݨ، آ وچا رکھݨ، آ وچ کرݨ، اگپ لویڑ کرݨ، مار کٹ سٹݨ، لتی جتی کرݨ وغیرہ وغیرہ۔

ظ) سرائیکی زبان بولݨ آلے موقع محل دی مناسبت نال اسمیں تے صفتیں نال امدادی فعل گنڈھ کریں۔ بے شمار نویں نویں مرکبات بݨا گھیدن مثال دے طور تے اے ترکیباں ݙیکھو ترت پڑھݨ، ترت پیوݨ، ترت کڈھݨ، ترت رووݨ، غم کھاوݨ، غم وڈھاوݨ، غم گھٹاوݨ، غم سہݨ، ݙند گھتݨ، ݙند کڈھݨ، ݙند بھنݨ، ہتھ گھتݨ، ہتھ کڈھݨ، ہتھ ݙیوݨ، ہتھ چھکݨ، ہتھ کھاوݨ، ہتھ چاوݨ، ہتھ پڑھݨ، ہتھ گھتݨ، ہتھ وڈھاوݨ، ہتھ رکھݨ، ہتھ آساوݨ، پیر پوݨ، پیر تھلکݨ وغیرہ

چاون، پوپر ڈیون ٹر، پوڑن، پور لٹھاون، پت رکھݨ، پت ونڄاوݨ، پت پالݨ، پت ڈیوݨ، ہتھ آکھݨ، ہتھ پولݨ، کوڑ مارݨ، کوڑ کپڑھݨ، بھولا بھلݨ، بچاہی چڑھݨ، بچاہی لاوݨ، بچاہی گھلݨ، نک رگڑوݨ، نک گھروڑݨ، نک رکھݨ، نک لہاوݨ وغیرہ وغیرہ۔

ع) بعض عربی تے فارسی لفظیں نال سرائیکی زبان دے سادہ مصادر جوڑ کریں تاں وی مرکب مصادر بݨائے ونڄ سکدن۔ مثال دے طور تے۔ مدد کرݨ، مدد گھنݨ، مدد ونڄاوݨ، عزت لہاوݨ، عزت لٹݨ، عزت رکھݨ، عزت ڈیوݨ، عزت گھنݨ، عزت پاوݨ، عزت تاڑݨ، عزت بھکݨ، فساد گھتݨ، فساد پاوݨ، فساد وڌاوݨ، فساد مکاوݨ، عادت بھنݨ، عادت ونڄاوݨ، عادت پکاوݨ، جمع کرݨ، جمع تھیوݨ، کلمہ پڑھݨ، شروع کرݨ، شروع تھیوݨ، ہمت پڑھݨ، ہمت تروڑݨ، ہمت کرݨ، ہمت ہڈاوݨ، عقل مریچݨ، عقل آوݨ، وعدہ کرݨ، وعدہ نبھاوݨ، وعدہ تروڑݨ وغیرہ وغیرہ۔

غ) کہیں ڳالھ وچ سُنہپ تے زور پیدا کرݨ سانگے سرائیکی ٻولݨ آلے بعض دفعہ ہک بامعنی لوظ نال ٻیا بامعنی لوظ جوڑ ڈیندن۔ اجھیں مرکب کوں تابع موضوع تے متبوع آکھیا ویندے۔ اجہیے مرکب دے پہلے لوظ کوں تابع موضوع تے ڈوجھے کوں متبوع سݙیا ویندے۔ سرائیکی زبان دے ایجھے جھیں مرکبات کجھ اے ہن۔ ہک ڈھرک، روک ٹوک، بکل چک، ہجم ٹرٹ، گٹ چھاٹ، بھول چھول، پٹ پھرول، گنڈھ تروپ، ڈیکھ بھال، سوچ سمجھ، رو پٹ، دھرو پٹ، جھل جھل، پٹ کھوہ، چیر پاڑ، لگ لویڑ، بھن تروڑ، ونڄا پار، جاݨ سُجھ، ونڄ وتا، تول تک، گھسٹ وٹ، تروڑ مروڑ، پھاں پٹݨ، دھو ماڄ، گپ شپ، گھل مل وغیرہ وغیرہ۔ اے ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو اجھیں مرکبات دے ڈوہیں لوظ عام طور تے مصادر دے مصدری مادے (فعل امر) ہوندن۔

ف) سرائیکی زبان دی ہک خاص ڳالھ اے وی ہے جو سرائیکی ٻولݨ آلا آپݨے کلام وچ سُنہپ تے وکھرپ پیدا کرݨ سانگے متعدی مصادر دے مصدری مادیں دے اڳوں اوہے مصادر جوڑ کریں تاں وی مرکب مصدر بݨ ویندے۔ ایجھے جھیں سوہݨے تے وکھرے مرکبات کجھ اے ہن۔ لالا لاوݨ، بھال بھالݨ، پٹ پٹݨ، ہج پچاوݨ، تانگھ تانگھݨ، تول تولݨ، تور ٹورݨ، چوپ چوپݨ، چھانگ چھانگݨ، چیک چیکݨ، رکھ رکھݨ، ریڑھ ریڑھݨ، سنبھال سنبھالݨ، کٹ کٹݨ، کھل کھلݨ، لٹ لٹݨ، لیپ لیپݨ، مار مارݨ، موڑ موڑݨ، منڈ منڈݨ، وٹ وٹݨ وغیرہ وغیرہ۔

ق) سرائیکی زبان وچ افعال دے مصدری مادیں (فعل امر) کوں دوہرا کریں آپݨے کلام وچ سُنہپ تے زور پیدا کیتا ویندے مثال دے طور تے اے جملے۔ ۱۔ میں ڈر ڈر کے تھک پیاں۔ ۲۔ توں کھا کھا کے سنڈھا تھی گئیں۔ ۳۔ اوکوں مار مار کے اہاں تھکا ڈتیں۔ ۴۔ سوچ سوچ کے چیتا زل گیم۔ ۵۔ میں ہتھیں ہتھ بھن بھن کے سمجھائے۔ ۶۔ رو رو کے اکھیں سجا چھڈے ہے۔

ک) ہک مصدر معروف (لازم ہووے یا متعدی) کن پاسوں آلے فعل امر نال اوہی مصدر دے متعدی یا متعدی المتعدی مصدر کن پاسوں آلے فعل امر کوں جوڑ کریں تاں اجھاں مرکب بݨایا ویندے جیڑھا ٻولݨ آلے دے کلام وچ حسن نکھار تے وکھرپ پیدا کر ڈیندے۔ کجھ ایجھیں مرکبات اے ہن۔ ڈے ڈوا کے، کھا کھوا کے، پی پلا کے، پڑھ پڑھا کے، چا چوا

کے، روڑ وڑا کے، ہل چلا کے، رس رسا کے، وچ بچا کے، ودھ ودھا کے، ڈیکھ ڈکھا کے وغیرہ وغیرہ۔

۴) کجھ ایں کجھ ایں ڈو وجہا لوظ (مصدری مادہ یا فعل امر) پہلے لوظ (مصدری مادے یا فعل امر) دا مترادف ہوندے یا ونت متضاد ہوندے۔ جیویں جو اے مرکبات، الا بول، سوچ سمجھ، لگ لویڑ، بھول بھول، بھل چک، لوڑ ودھاڑ، سہان سنجان، کھل ہس، وچھڑ پرتیت، مار کٹ، چک چھمپو، پڑھ گھن، پڑھ ڈے، ڈوا وغیرہ وغیرہ۔

نوٹ: اے گالھ یاد رکھن آلی ہے جو زندہ زباناں وچ تویں تویں مرکبات پہلے کنوں طے شدہ قوانین یا اصولیں دے تحت نہیں بندے۔ بلکہ اے عوام دی ٹکسال وچ خود بخود گھڑیج کے روز مرہ دی زبان وچ شامل تھی ویندن۔ ویڑھے بکو اوہی مختلف زباناں دے اختلاط نال دی کئیں زبان وچ تویں تویں لوظ تے نویاں نویاں ترکیباں داخل تھی ویندیں۔ پر اے لوظ تے ترکیباں زبان دے بنیادی ڈھانچے یعنی افعال دیں گردانیں تے حروف دے استعمال کوں بدلن تے قادر نہیں ہوندیاں۔

مرکبات سازی ہک اینجھیاں عمل ہے جیندی بنت دے اصول کئی قواعد دان متعین نہیں کر سکدا۔ پر او صرف اے ڈسا سکدے جو کیوے مرکب دے اجزا ترتیب وچ کیتویں جڑیج ہن۔ سرائیکی زبان کھلے اسماناں دے ہیٹھ وسن آلیاں دی زبان ہے۔ ایندے کیتے ایندی وسعت آزاد مزاجی تے ہمہ گیری نت نویں مرکبات بناون وچ ایندی مدد کریندی ہے۔ عوام دی ٹکسال وچوں نویں نکور مرکبات گھڑیج گھڑیج کریں ایندے سنہاپ تے وکھرپ وچ ودھارا کیتی آمدن۔ ساڈے مہاندرے لکھاری سرائیکی زبان دے ودھارے کیتے بھرپور کوششاں پئے کریندن۔

6   **فعل معطوف یا فعل معطوفہ یا فعل معطوفی:** او فعل ہوا جو ڈو فعلیں نال رل کریں بندے انھیں ڈوہائیں فعلیں دے وچکار "تے یا کریں" آندے تے اے ڈوہیں فعل ہک ڈوجھے دے نال نال آمدن فعل معطوف یا فعل معطوفہ یا فعل معطوفی اکھیندن۔ انھیں ڈوہائیں فعلیں وچوں پہلے فعل کوں معطوف علیہ تے ڈوجھے کوں معطوف آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

ا۔ ہاں اٹھی کے ڈٹھے پئے۔ ۲۔ چوہائی کوں ڈیکھ کریں نس گئے۔ ۳۔ لونا زمین تے ونج کریں بھناں گئے۔ ۴۔ ماوچھڑے پتر کوں مل کریں روپئے تے۔ ۵۔ میڈا انجرا روٹی کھا کے کم تے ونج۔

انھاں ہک ای گالھ دی وضاحت دی کیتی ویندی ہے جو اتے ڈتیں جملیں وچ کے یا کریں دی جاتے حرف عطف "تے یا تیں" دا استعمال دی کیتا ونج سکدے۔ ایں طرحاں اتے ڈتے گئے جملے کجھ ایں تھی ویسن۔

ا۔ ہاں اٹھی تے / اتیں ڈٹھے پئے۔ ۲۔ چوہائی کوں ڈیکھے تے / اتیں نس گئے۔ ۳۔ لونا زمین تے / اتیں ونج تے / اتیں بھناں گئے۔ ۴۔ ماوچھڑے پتر کوں مل تے / اتیں روپئے تے۔ ۵۔ میڈا انجرا روٹی کھا تے / اتیں ونج۔

7   **فعل دی فاعل یا مبتدا دے نال مطابقت:**

(ا)   جے کر کہیں جملے وچ ہک کن ودھیک فاعل استعمال تھئے ہوون تاں ونت فعل دی تذکیر و تانیث (مذکر یا مونث) تے وحدت و جمع (واحد یا جمع) اوں اسم دے مطابق ہوندی ہے جیہڑا فعل دے ڈھیر کولھو (نزدیک) یا آخری فاعل دے نال ہووے۔

مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ ا۔ ہال تے ٻالڑیاں کھیڈدیاں ودیّن۔ ۲۔ ٻکریاں تے گھوڑے چردے ودن۔ ۳۔ ڈاند تے
ڳاں ٻدھی کھڑی ہے۔ ۴۔ ڳاں تے ڈاند ٻدھا کھڑے۔

(ii) جیویں جو جملے وِچ فعل ہمیشاں فاعل دے مطابق واحد، جمع، مذکر یا مونث آندے جیویں جو ٻکرا آیا، بھینس آئی، گھوڑے
بھجے، ٻالڑیاں چیکو بھونیاں وغیرہ۔ ایویں ای فعل ناقص آپݨے مبتدا دے مطابق واحد، جمع، مذکر، یا مونث، آندے، جیویں
جو چھیڑا اچھو ہر تکھاں تکھتے یا چھیڑے بُتر ڈین ہن۔ احمد دی ٻہاک بھوں سوہݨی ہے۔ چھیڑیاں وݙیاں سوہݨیاں ہن۔

(iii) جے کر جملے دے ݙو فاعل ہوون، ݙوہیں انسان ہوون، تو ڑے جو ݙوہیں واحد ہوون تے انہیں دے وِچکار حرف عطف
"تے" استعمال کیتا ڳیا ہووے تاں وت فعل ہر صورت جمع آسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔
ا۔ زید تے بکر نس ڳئین۔ ۲۔ اسلم تے اصغر آ ڳئین۔ ۳۔ زہراں تے چھاپلی روٹیاں پکیسن۔ ۴۔ رمضو تے جگی مر ڳئین۔

(iv) جے کر جملے دے ݙو فاعل ہوون، ݙوہیں غیر انسان ہوون، بھانویں جو ݙوہیں واحد ہوون تے انہیں دے وِچکار حرف
عطف "تے" استعمال تھیا ہووے تاں وت فعل ہمیشاں واحد آسی مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔
ا۔ کاں تے لالی اُݙ ڳئی ہے۔ ۲۔ لالی تے کاں اُݙ ڳئے۔ ۳۔ ݙاند تے ڳاں چردی ودی ہے۔ ۴۔ ڳاں تے ݙاند چردا ودے۔

(v) جڈاں فاعل ݙو یا ݙو کنوں ودھیک ضمیریں تے مشتمل ہوون تے او ضمیراں انجوانج (یعنی کئی غائب ہووے تے کئی حاضر
ہووے یا کئی متکلم ہووے) ہوون تاں وت فعل ہمیشاں جمع آسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔
ا۔ توں تے میں لہور جلسوں۔ ۲۔ میں تے توں کٹھے کم کریسوں۔ ۳۔ تساں تے میں لہور ونڄسوں۔ ۴۔ تساں تے اساں لہور جلسوں۔
۵۔ میں تے او لہور ویسوں۔ ۶۔ او تے میں لہور ویسوں۔ ۷۔ میں تے تساں لہور ونڄسوں وغیرہ وغیرہ۔

(vi) جڈاں جو فاعل دی عزت تے تعظیم محوظ خاطر ہووے تاں وت فعل ہمیشاں جمع آسی مثال دے طور تے
ا۔ پیر صاحب تشریف گھن آئین۔ ۲۔ استاد صاحب پڑھیندے کھڑن۔ ۳۔ میڈے والد صاحب اڄ ملتان ویسن۔ ۴۔ سئیں ہوراں
کتھاں ویندے پئین۔

8 **فعل دی مفعول یا خبر دے نال مطابقت:**

(i) جے کر ہک جملے وِچ ہک کنوں ودھیک مفعول یا خبراں آیاں ہوون تاں وت فعل اخیری مفعول یا خبر دے مطابق واحد یا جمع
آسی۔ مثال دے طور تے
ا۔ شوکت چار قلم تے ہک پیانہ گھدے۔ ۲۔ شوکت ہک پیانہ تے چار قلم گھدن۔ ۳۔ ہک طوطا تے چار لالیاں مر ڳئین۔ ۴۔ چار
لالیاں تے ہک طوطا مر ڳئے۔ ۵۔ چار کبوتر تے ہک لالی مر ڳئی ہے وغیرہ وغیرہ۔

(ii) جے کر ہک جملے وِچ ہک کنوں ودھیک مفعول یا خبراں آیاں ہوون تاں وت فعل اخیری مفعول دے مطابق مذکر یا مونث
آسی۔ مثال دے طور تے۔
ا۔ اوندے ݙو مکان تے ہک دکان وِکیج ڳئی ہے۔ ۲۔ اوندے ݙو دکاناں تے ہک مکان وِکیج ڳئے۔ ۳۔ اوندی ہک دوکان تے ݙو مکان وِکیج

ڈِتن۔ ۴۔ ہک طوطا تے ہک لالی مر گئی ہے۔ ۵۔ ہک لالی تے ہک طوطا مر گئے وغیرہ وغیرہ۔

(iii) فعل متعدی دی صورت وچ (یاد رہوے جو فعل متعدی او فعل ہوندے جہڑا جو فاعل دے علاوہ مفعول کوں وی چہندے جڈاں جو فعل لازم صرف فاعل کوں چہندے) جڈاں مفعول دے نال مفعولی علامت "کوں یا نال" دی استعمال تھئی ہووے تاں وت فعل دا صیغہ ہمیشاں واحد مذکر ای آسی۔ مثال دے طور تے۔

۱۔ تیں کتابیں کوں کیوں خراب کیتے۔ ۲۔ تیں کتابیں نال کہڑا کم کیتے۔ ۳۔ تیں کتاب کوں کتھاں رکھیئے۔ ۴۔ تیں کتابیں کوں کتھاں رکھیئے۔ ۵۔ تیں چوے نال کیا کیتے۔

(iv) جے کر فعل متعدی دی صورت وچ مفعول دے نال مفعولی علامت "کوں یا نال" استعمال نہ کیتی ونجے۔ جیویں جو سرائیکی زبان دا مزاج ہے۔ تاں وت فعل مفعول دے مطابق مذکر یا مونث تے واحد یا جمع آسی، یعنی جے کر مفعول مذکر ہوسی یا فعل وی مذکر آسی، مفعول مونث ہوسی تاں فعل وی مونث آسی، مفعول واحد ہوسی تاں فعل وی واحد آسی تے جے کر مفعول جمع ہوسی تاں وت فعل وی جمع آسی۔ مثال دے طور تے۔

۱۔ تیں کتاب کتھاں رکھی ہے۔ ۲۔ تیں کتاباں کتھاں رکھیں۔ ۳۔ تیں امرود کیوں کھادے۔ ۴۔ تیں ڈاند کتھاں چھوڑین وغیرہ وغیرہ۔

(v) جے کر فعل متعدی دی صورت وچ فعل مصدری صورت وچ ہوسی تاں وت مصدر مفعول دی مناسبت نال مذکر یا مونث، واحد یا جمع آسی۔ مثال دے طور تے۔ ۱۔ تیکوں سیب کھاونا پوسی۔ ۲۔ تیکوں کتاب پڑھنی پوسی۔ ۳۔ تیکوں ناشپاتیاں کھاونیاں پوسن۔ ۴۔ تیکوں ونگے کھاونے پوسن وغیرہ وغیرہ۔

9 **فعل بے فاعل**: پہلے اے جملے ڈیکھو۔ ۱۔ میں انگور کھاندے پئے ہاں۔ ۲۔ توں خط لکھدا ہائیں۔ ۳۔ انگور کھویندے پئین۔ ۴۔ خط لکھیندا ہے۔

اتے ڈتے گئے ڈو جملیں وچ ورتے گئے فاعل "میں تے توں" نشابر کر ڈیندن یعنی ڈو پہلے لفظیں وچ اے فاعل معروف صورت وچ ہن۔ ایہا معروف فاعلیں دے اگوں ورتے گئے افعال وی معروف صورت وچ ہوندن۔ ڈو پچھلے لفظیں وچ ورتے گئے افعال دے مصادر کھاونڑ تے لکھنڑ مصادر معروف ہن۔ (کیوں جو انہیں دے فاعل معلوم ہن) جڈاں جو ترجمے تے چوتھے جملے دے فاعل لکے (مخفی یا لکیے ہوئے) ہن۔ ڈو پچھلے لفظیں وچ فاعل معلوم کائنی۔ یعنی انہیں جملیں وچ ورتے گئے مصادر کھویجن تے لکھیجن مجہولی صورت وچ ہن۔ ایہا اخیر لے ڈو جملیں وچ ورتے گئے فعل "فعل بے فاعل" سڈیسن۔ بس فعل بے فاعل دی تعریف کجھ ایں تھیسی۔ "او فعل جیندا فاعل معلوم نہ ہووے فعل بے فاعل سڈیندے"۔

10۔ زمان یا زمانہ:

وقت کیتے گرامر وچ "زمان یا زمانہ" دا لوظ استعمال تھیندے قدرت طرفاں زمان یا زمانے دے ترے بھاگے (وٹے) بنڑوائے ویندن۔ جیویں جو ہک ڈینہہ دے ترے بھاگے سویل یا سویلا (صبح)، ڈوپہر تے نمھ یا نمھا (شام) ہوندن۔ عمر دے ترے بھاگے بالپنڑ (بچپن) جوانی تے بڈھیپا جڈاں جو کہیں کم دے ترے بھاگے منڈھ (ابتدا) وچکار یا وچالا تے پاندھ یا

پچھڑی ہوندن۔ ایویں ای زمان یا زمانے دے وی ترے بھاگے گزریا وقت یعنی او وقت ہیا جو تنگ ہچکے (ماضی) گزرداوقت یعنی او وقت ہیوا شروع تاں تھی گئے پر مکا کینھیں (حال)۔ تے آمدہ وقت یعنی او وقت ہیوا شروع تھیں تھیا (مستقبل) ایں طرحاں زمان یا زمانے دیاں ترے بنیادی قسماں ہوندیں۔

ا۔ زمان ماضی یا گزریا وقت ۲۔ زمان حال یعنی گزرداوقت تے زمان مستقبل یعنی آمدہ وقت۔ اے گالھ وی یاد رکھن آلی ہے جو ہر کم (فعل) دا زمان (زمانہ) ڈو گالھیں ہوندے۔

ا۔ کم (فعل) دے تھیوݨ دا وقت ۲۔ کم (فعل) دے درجے یا کم شروع تھیوݨ کنوں پورے تھیوݨ تئیں کیہڑے کیہڑے مرحلیں (موڑیں) کنوں گزردے۔

11 فعلی مادہ / مصدری مادہ / امر واحد (VERBAL-ROOT):۔اساں مصدر دے بیان وچ پڑھائے ہیں جو فعل دی او اہا صورت جیہڑی جو کہیں کم یا حالت دا معنی ݙکھاوے مصدر اکھیندی ہے۔ مصدر دا ݙوجھا معنی اے وی ہے جو او ہو لوظ جیں کنوں ٻئے لوظ صادر تھیوݨ یا ایں وی آکھیا ونڄ سگدے جو مصدر فعلیں دے کیتے ہک بنیاد فراہم کریندے۔ لہٰذا بنیاد کوں فعلی مادہ / مصدری مادہ / امر واحد آکھیا ویندے۔ فعلی مادے دے بݨاوݨ دا طریقہ کجھ ایں ہے۔ سرائیکی مصادر دی مصدری علامت "ݨ" یا "ن" کوں حذف کرݨ دے بعد جو کجھ باقی بچدے اوکوں فعلی مادہ / مصدری مادہ / امر واحد آکھیا ویندے۔ اے گالھ یاد رکھݨ آلی ہے (جیویں جو مصدر دے بیان وچ لکھیا گئے) جو فعل دیاں تمام شکلاں فعلی مادہ / مصدری مادہ / امر واحد کنوں بݨایاں ویندیں نہ کہ اے شکلاں مصادر کنوں بݨایاں ویندیں۔ عام طور تے آکھیا اے ویندے جو فعل دیاں تمام شکلاں مصادر کنوں بݨدیں۔ اے آکھݨ قطعاً درست کائنی۔ مصدر افعال کوں فقط بنیاد فراہم کریندے۔ اتھاں اے گالھ وی یاد رہوے جو افعال فعلی مادے کنوں علاوہ حالیہ تمام حالیہ ناتمام تے امدادی افعال دے ملاپ نال وی بݨائے ونڄ سگدن جنہیں دی وضاحت اڳوں آسی۔

12۔ گردان تے صیغے: افعال دی گردان کریندیں ہوئیں ترے گالھیں دا خیال رکھیا ویندے۔ جیویں جو اے ہن۔

ا۔ جنس ۲۔ تعداد ۳۔ حالت

جنس دا معنی ہے صیغیں وچ "تذکیر و تانیث" تعداد دا معنی ہے صیغیں وچ "وحدت و جمع" دا ہر طور خیال رکھیا ویندے۔ کیوں جو سرائیکی افعال دیں گرداناں وچ مذکر تے مؤنث دیں صورتیں وچ بہوں فرق ہے۔ گردان کریندے ویلھے لہٰذا فرق کوں ضرور سامݨے رکھیا ویندے۔ ایویں ای گردان کریندیں ہوئیں افعال کوں ترے حالتیں غائب حاضر تے متکلم وچ تقسیم کر ݙتا ویندے۔ تے وت تعداد دے لحاظ نال ہر حالت دیاں مزید ݙو ݙو حالتاں بݨایاں ویندیں۔ ایں طرحاں اے چھی حالتاں بݨ ویندیں۔ تے وت مذکر تے مؤنث دے لحاظ نال اے چھی حالتاں ݙوݨیاں تھی کرئیں بارھاں بݨ ویندیں جیویں جو اے ہن۔

ا۔ واحد غائب مذکر	۲۔ واحد غائب مؤنث	۳۔ جمع غائب مذکر	۴۔ جمع غائب مؤنث
۵۔ واحد حاضر مذکر	۶۔ واحد حاضر مؤنث	۷۔ جمع حاضر مذکر	۸۔ جمع حاضر مؤنث

۹۔ واحد متکلم مذکر	۱۰۔ واحد متکلم مؤنث	۱۱۔ جمع متکلم مذکر	۱۲۔ جمع متکلم مؤنث

نوٹ: ایں کن پہلے جو مختلف افعال دی بنت تے انھیں دیں گردانیں تے بحث کریسے ڈو حروف تہجی (جنھیں کوں سرائیکی دا دانشور طبقہ محض علامتاں تصور کریندے) ور تے وٹجن آلے ضمائر متصل دے پاندھے نال بݨن آلے لفظیں دی املا کرݨ وچ ہوں مشکل پیش آسی۔ تو ڑے جو ساڈے سرائیکی زبان دے مہاندرے دانشور انھیں ڈو وہائیں حروف تہجی کو سرائیکی زبان دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی دی فہرست وچ شمار نھیں کریندے بلکہ انھیں کوں صرف علامتیں داناں ڈے کے نظر انداز کر ڈیندن حالانکہ اے حروف تہجی سرائیکی زبان دے مخصوص لہجے آلے حروف تہجی (جیویں جو محض پنج حروف تہجی شمار کیتے ویندن یعنی ٻ ڄ ڈ ڳ ݨ) دی فہرست وچ آپݨاں ہک وکھرا وجود رکھیندن۔ انھیں ڈو حروف تہجی دے وجود دے انکار نال سرائیکی لفظیں دی املا تے انھیں دے روزمرہ دے تلفظ وچ ہوں سارا ابہام پیدا تھی ویندے۔ جیویں جو سرائیکی دانشوریں دا خیال ہے جو اے حروف تہجی صرف الاول دی حد تئیں محدود ہن۔ انھیں دا سرائیکی زبان دی لکھت وچ کئی مقام کائنی۔ میڈے نزدیک اے خیال درست کائنی۔ بلکہ اے ڈو ویں حروف تہجی سرائیکی لکھت دا ہک اہم جزو ہن۔ بھانویں جو سرائیکی بول چال ہووے یا سرائیکی تحریر ہووے۔ انھیں دا وجود مسلم ہے۔
اے حروف تہجی ہن ۱۔ الف مخفی الصوت ۲۔ یائے مخفی الصوت۔

ہݨ اتھاں ورتے انھیں حروف تہجی دی املا دے متعلق وضاحت پیش کیتی ویندی ہے۔ تاں جو اساکوں انھیں حروف تہجی دے پاندھے نال بݨن آلے سرائیکی لفظیں دی املا تے انھیں دے تلفظ کرݨ وچ کئی دقت پیش نہ آوے۔ انھیں حروف تہجی دی بنت تے ضرورت تے بحث کرݨ توں پہلے اے جاݨن ضروری ہے جو ور اصل حروف تہجی آکھیا کیکوں ویندے۔

الف) الف مخفی الصوت: ماہرین لسانیات دے نزدیک ہر زبان بنیادی طور تے کجھ آوازیں دا مجموعہ ہوندی ہے۔ اللہ تعالیٰ انسان دے بولݨ آلے اعضا (اعضائے نطق) تے کھاوݨ آلے، پیوݨ آلے تے ساہ گھنݨ آلے اعضا انجوانج نھیں بݨائے بلکہ اے سارے اعضا رل کریں اعضائے نطق دا کم وی ڈیندن۔ حقیقت تاں اے ہے جو اے سارے اعضائے نطق بے شمار آوازاں کڈھݨ دی صلاحیت رکھیندن۔ پر انھیں بے شمار آوازیں وچوں او آوازاں جیڑھیاں جو ہک انسان کوں ہئے انسان تئیں آپݨے مافی الضمیر پہنچاوݨ دا کم ڈیندیاں، کلامتی آوازاں اکھیندیاں۔ ہر لسانی فرقہ (ہک زبان بولݨ آلا گروہ) آپݨے ترسیلی مقاصد کیتے کجھ مخصوص کلامتی اوازیں دا استعمال کریندے۔ ڈوجھے لفظیں وچ ایکوں ایں وی بیان کیتا ونج سگدے جو ہر زبان دا آپݨاں ہک وکھرا اصوتی نظام ہوندے جیندے وچ مختلف اوازیں کوں ترتیب ڈے کریں لوظ بݨائے ویندن۔ یعنی اے لوظ کجھ حروف دا مجموعہ ہوندن کیوں جو ہر حرف کہیں نہ کہیں اواز دی علامت سمجھیا ویندے۔ ڈوجھے لفظیں وچ اے حروف صرف اواز نھیں ہوندے بلکہ اوازیں دی تحریری علامت ہوندن۔ جیڑھاں کئی زبان تحریری روپ اختیار کر گھندی ہے تاں وت متکلم (بولݨ آلے) دی یہ غیبت نھیں موجودگی غیر ضروری تھی ویندی ہے۔ ایں طرحاں تحریر زبان کوں دوام بخشیندی ہے۔ پر اے پالھ وی آکھی جاتے ہک حقیقت ہے جو کہیں وی زبان دی تحریر اوں زبان دے کلامتی اوازیں دے سارے پیچ وخم کوں واضح کرݨ تے قادر نھیں ہوندی۔ ایہو پالھوں وی دنیا دی کہیں وی زبان دا رسم الخط صوتی اعتبار نال اوندے مکمل ہووݨ دا دعوی نھیں کر سگدا۔ اے پالھ وی درست ہے جو کئی وی زبان تحریر کن بے نیاز تھی کریں

آپݨاں وجود تاں قائم رکھ سگھدی ہے پر کہیں تحریر دا زبان کنوں بے نیاز ہووݨ بے معنی جھیں لکھت ہے ماہرین لسانیات دے نزدیک جیہڑی زبان آپݨاں تحریری وجود نہیں رکھدی او بالآخر ہک ݙینہہ آپݨاں وجود ای ضائع کر بیندی ہے۔

اے طے کرݨ دی خاطر جو کہیں زبان وچ کیہڑیاں کیہڑیاں اوازاں ورتیاں ویندین ݙٹھا ویندے جو کہیں اواز استعمال تھیوݨ نال کہیں لفظ دے معنیاں وچ تبدیلی پیدا کریندی ہے۔ ایندا مطلب اے ہے جو جیہڑی اواز دی جاتے کہیں ٻئی اواز استعمال کیتی ونڄے تاں وت معنیاں وچ فرق پیدا تھیندے یا نہیں تھیندا۔ جے کر او اواز معنیاں وچ فرق پیدا کریندی ہے تاں وت او اواز اوں زبان دے صوتی نظام وچ شامل کر گھدی ویندی ہے۔ اصطلاحاً اوں اواز کوں صوتیہ (PHONEME) آکھیا ویندے تے صوتیے ݙو قسمی ہوندن انہیں وچوں ہکو ایں کوں مصمتے (CONSONANT) یعنی حروف صحیح تے ݙوجھیں کوں مصوتے (VOWELS) یعنی حروف علت آکھیا ویندے۔

ہر زبان دے مصمتیں تے مصوتیں دی تعداد مختلف ہوندی ہے۔ پر عربی، فارسی، تے سرائیکی زبان دے مصمتے تاں تعداد وچ وکھو وکھ ہن پر انہیں زبانیں دے مصوتے صرف ترے ہن۔ انہیں زبانیں وچ عام طور تے (الف، و، ی) کوں ای مصوتے (حروف علت) سمجھیا ویندے۔ جے کر ݙٹھا ونڄے تاں جیڑھے اے حروف علت (الف، و، ی) کہیں لفظ دے شروع وچ آوݨ تاں وت اے حروف صحیح ای ہوندن۔ ایہ ہر پاسوں اے حروف تہجی نہ تاں مصمتے سمجھے ویندن تے نہ ای مصوتے۔ بلکہ انہیں کوں جے کر نیم مصوتے (ادھے مصوتے) آکھیا ونڄے تاں زیادہ درست ہے۔ ماہرین لسانیات انہیں حروف علت کوں نیم مصوتے ای شمار کریندن۔ تے جے کر حروف علت (الف، و، ی) دی اوازاں کوں مزید ختم (ادھا) کر ݙتا ونڄے تاں وت "الف" زبر وچ "ی" زیر وچ تے "و" پیش وچ تبدیل تھی ویندی ہے۔ ایں طرحاں زبر، زیر تے پیش حروف علت (الف، و، ی) یعنی نیم مصوتیں دے نیم مصوتے سمجھے ویندن۔ ایہ ساری تمہید دا مقصد عربی زبان دے انتریہیں (29) حرف تہجی "ہمزہ" کوں زیر بحث گھن آوݨ ہے۔ حقیقت تاں اے ہے جو اہل عرب آپݨی زبان دی صوتی ضرورت پوری کرݨ کیتے ہک حرف تہجی دا اضافہ کیتا ہوئے ہاں "ہمزہ" رکھیا ڳیا تے اوندی تحریری شکل "ء" مقرر کیتی ڳئی۔ ہمزہ دا لفظ وی گویں دو گویں "ہمزہ" بݨ ڳیا۔ اہل عرب ہمزے دی اواز الف دی ادھی اواز دے برابر رکھی۔ ݙیکھݨا اے ہے جو ہمزہ عربی زبان دا مصمتہ ہے یا مصوتہ ہے تے یا وت صرف ہک علامت ہے جیویں جو سارے سرائیکی دانشوریں دا خیال ہے۔

اتھاں کجھ عربی دے قرآن پاک وچوں ماخوذ لفظ بطور مثال پیش کیتے ویندن تاں جو اے معلوم کیتا ونڄ سگے جو عربی زبان وچ ہمزے دی تحریری حیثیت کیا ہے۔ یعنی انہیں لفظیں وچ ہمزے دا استعمال مصمتے دے طور تے تھئے یا مصوتے دے طور تے یا وت نیم مصوتے دے طور تے تھئے یا الف مصوتے دے نیم مصوتے دے طور تے ورتیا ڳئے۔ اے لفظ کجھ ایں ہن۔ •

۱۔ أَوْلِيَاءُ . وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ

۲۔ أُولَٰئِكَ . بِالسُّوءِ . خَزَائِنُ . وَالْمَلَائِكَةُ ، آبَائِهِمْ . مِنَ السَّمَاءِ . تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ . هُوَ قَائِمٌ ، مِنْ وَرَائِهِ . ذَائِبِينَ ، أَفْئِدَةٌ .

۳۔ وَمَا أُبَرِّئُ، يَشَاءُ، وَيَسْتَحْيِيْ، دُعَاءُ، تَبُوءُ الْبُلِيْنَ، ابَاؤُنَا وغیرہ وغیرہ

اُتے ݙتے ڳئے لفظیں کوں غور نال ݙیکھݨ دے بعد معلوم تھیندے جو ہمزے تے زبر گھت کریں (ءَ) مختلف "ا" دی اوازیں کوں تحریری صورت وچ گھن آندا ڳئے تے ہمزے دے ہکوں زیر گھت کریں (ءِ) مختلف "ا" تے ہمزے دے اُتے پیش گھت کریں (ءُ) مختلف "ا" دی اواز کوں تحریری صورت ݙتی ڳئی ہے۔ ایندے کنوں ثابت اے تھیا جو مختلف "ا" دی جاتے "ءِ" مختلف "ا" دی جاتے "ءُ" تے مختلف "ا" دی جاتے "ءَ" استعمال کرکے حرف علت الف (جیہڑا جو بذات خود ہک نیم مصوتہ ہے) دی اواز کوں مزید نیم مصوتے دی اواز پیدا کیتی ڳئی ہے جیندے کنوں ثابت اے تھیندے جو "ہمزہ" کئی علامت نہیں بلکہ حرف علت الف دا نیم مصوتہ ہے۔ یعنی مختلف "ا" دی جاتے "ءِ" مختلف "ا" دی جاتے "ءُ" تے مختلف "ا" دی جاتے "ءَ" دا استعمال ݙو وجھے لفظیں وچ ایندا مطلب اے ہے جو ءکوں آ ءکوں اتے ءکوں ا دی ادھی اواز نال پڑھیا ویندے۔ ایندے ساری بحث کنوں معلوم اے تھیا جو ہمزہ کئی علامت نہیں بلکہ ہک حرف علت الف دا نیم مصوتہ ہوندے اُتے ایکوں زبر، زیر تے پیش دیاں حرکتاں استعمال کرکے (جیویں جو بذات خود نیم حروف علت بݨ ڳیاں ویندین) مختلف الف دی اواز پیدا کیتی ڳئی ہے جو ڈے جاں نہیں دے ہکوں حروف علت "و" یا "ی" دی کیوں نہیں آکھیے۔ لہٰذا ہمزہ عربی زبان دا ہک اہم نیم مصوتہ ہے پورے قرآن کریم وچ ہمزہ آندی ایندے حیثیت وچ بھرپور طور تے استعمال کیتا ڳئے۔ ہے کہ اہل عرب آندی زبان دا 29 واں تے اہم حرف ہئی "ہمزہ" ایجاد نہ کریندے تاں وت قرآت وچ تاں انہیں دی زبان دا صوتی آہنگ نظام ہوندا پر لکھت وچ اوایندا اظہار نہ کر سگدے۔ ہمزے دی ایجاد ایندے کمی کوں پورا کر ݙتے۔ اے سہرا ایجاد طور تے حجاج بن یوسف دے سر ہے جنہیں قرآن کریم تے اعراب لکھوائے۔

اردو زبان دے انہیں لفظیں گائے، رائے، لائے، آؤ، لاؤ، جاؤ، کئی، گئی دی املا کوں سامݨے رکھیندیں ہوئیں ڈاکٹر گیان چند ے، ی، تے و دے اُتے گھتے ڳئے ہمزے کوں "جڑواں مصوتے" دا ناں ݙیندیں ہوئیں لکھدن جو (جڑواں مصوتہ ایک (VOWEL-GLIDE) ہے۔ یعنی اس کی ادائیگی میں اعضائے نطق ایک مصوتے کے مخرج سے روانہ ہو کر تیزی کے ساتھ دوسرے مصوتے کے مقام تک پہنچتے ہیں۔ یعنی یہ عمل محض دو مصوتوں کے اجتماع کے مترادف نہیں ہے۔ بلکہ دونوں مصوتے ایک ہی کوشش اور سانس کے ساتھ ایک ہی جھٹکے میں ادا ہوتے ہیں۔ اس طرح کہ سننے میں گویا واحد آواز معلوم ہوتے ہیں اور اصولاً ان کی ادائیگی کے وقت آواز کی گونج میں نشیب و فراز نہیں ہوتا۔ لیکن واقعہ یہ ہے کہ اس کے پہلے اور آخری اجزا میں سے ایک نسبتاً زیادہ نمایاں ہوتا ہے)۔

(بحوالہ اردو کے جڑواں مصوتے لسانی مطالعے 64,65)

ڈاکٹر گیان چند دی ایندے توجیہہ کنوں اے ثابت تھیندے جو ہمزہ کئی علامت نہیں بلکہ ہک نیم مصوتہ ہے یائے مجہول (ے) یائے معروف (ی) تے واؤ دے اُتے آکے آپݨے وجود دا بھرپور اظہار کریندے تے ایں طرحاں اے جڑواں مصوتے دی وجہ تخلیق بݨدے۔

عربی زبان وانگوں سرائیکی زبان دے صوتی آہنگ دے مطابق وی ہمزے دی حیثیت ہکوں اہمیت دی حامل ہے کیوں جو سرائیکی زبان دی نہیں ہند آریائی زباناں یا غیر آریائی زباناں وانگوں عربی زبان کنوں متاثر ہے۔ لہٰذا سرائیکی زبان وچ وی اے کوں

"ہ" تے اوکوں "ﮦ" "لکھسی نہ تاں معیوب ہوتے ناں کوئی گرامر دے قواعد دے خلاف ہوسے کہ "ہ تے ﮦ" کوں الف مخفی الصوت دا ناں ݙتا ونجے تاں اے بے جا نہ ہوسی۔ کیوں جو اے الف مصوتے دا نیم مصوتہ ہے۔ لہٰذا سرائیکی زبان دے کلامی آہنگ دے مطابق اے ایا ہے کوں "ہ" تے اوایا ہوکوں "ﮦ" لکھسی سرائیکی صوتیات دے عین مطابق ہے۔ ایں طرحاں ہوئی یا وی کوں "ہ" وچ "لکھسی گئی معیوب ڳالھ کائنی۔ کیوں جو اے تے او سرائیکی زبان دی کلامی تے تحریری ضرورت کوں پورا نہیں کریندے۔ ݙو وی اے ڳالھ جو اے تے او اسم اشارہ ہن فعل ناقص نہیں۔ اے کوں ہے دی بجائے تے اوکوں ہودی بجائے استعمال کرݨ درست کائنی۔ چونکہ اے دا مخفف "ہ" تے او دا مخفف "ﮦ" سرائیکی زبان دی کلامی تے تحریری ضرورت کوں پورا کریندے۔

ایندے نال نال تحریر وچ روانی وی پیدا تھی ویندی ہے۔ سب توں زیادہ اہم اے ڳالھ ہے جو افعال دے گرداݨیں وچ ضمیر متصل دے ڳنڈھݨ نال املا وچ جہڑیاں پیچیدگیاں پیدا تھیندیاں ہن انہیں کوں "ہ تے ﮦ" دے استعمال نال بطریق احسن دور کیتا ونڄ سڳدے۔ مثال دے طور تے ضمیر متصل دے ڳنڈھݨ نال ٻن آلے لفظیں دی املا کجھ ایں ہے۔

معنی	فعل	حرف علت	ضمیر متصل	لفظ
میں نے لکھا	ماضی مطلق	حرف علت ی دے اُ تے ﮦ دا استعمال	ضمیر واحد متکلم	لکھیُم
میں نے لکھا ہے	ماضی قریب	حرف علت ی دے اُ تے ہ دا استعمال	ضمیر واحد متکلم	لکھیُم
اس نے لکھا	ماضی مطلق	حرف علت ی دے اُ تے ﮦ دا استعمال	ضمیر واحد غائب	لکھیُس
اس نے لکھا ہے	ماضی قریب	حرف علت ی دے اُ تے ہ دا استعمال	ضمیر واحد غائب	لکھیُس
میں نے اسے لکھا	ماضی مطلق	حرف علت ی دے اُ تے ﮦ دا استعمال	ضمیر واحد متکلم تے ضمیر واحد غائب	لکھیُمس
میں نے اسے لکھا ہے	ماضی قریب	حرف علت ی دے اُ تے ہ دا استعمال	ضمیر واحد متکلم تے ضمیر واحد غائب	لکھیُمس
تو نے لکھا ہے	ماضی قریب	حرف علت ی دے اُ تے ہ دا استعمال	ضمیر واحد حاضر	لکھیُئی
تو نے لکھوایا ہے	ماضی قریب	حرف علت ی دے اُ تے ﮦ دا استعمال	ضمیر واحد حاضر	لکھیُئی

مثال دے طور تے کجھ جملے وی ݙیکھو۔

1 او کتھاں ویندی پئی ہے۔ ۲۔ تساں کیا کھاندے پئے ﮦ۔ ۳۔ اے کیندا گھر ہے۔ ۴۔ جیڑھا گھر تاں سلامت ہے۔ ۵۔ روزہ وافطار کیتی بیٹھے ﮦ۔

اُتے ݙتے ڳئے جملیں وچ استعمال کیتے ڳئے "ہ تے ﮦ" دی جاتے جے کر "اے تے او" دا استعمال کیتا ونڄے تاں اے جملے کجھ ایں لکھیجے ویسن۔

2 او کتھاں ویندی پئی اے۔ ۲۔ تساں کیا کھاندے پئے او۔ ۳۔ اے کیندا گھر اے۔ ۴۔ چلو! جیڑھا گھر تاں سلامت اے۔ ۵۔ روزہ وافطار کیتی بیٹھے او۔

اُتے تے تلے ڈِتے ہوئے جملیں دا موازنہ کرݨ نال فرق واضح معلوم تھیندا اے جو وجوہات ہیٹھ ݙتے ڳئے ہن۔

i۔ اے دا لوظ اشارہ قریب کیتے تے او دا لوظ اشارہ بعید کیتے ورتیا ویندے۔ جیڑھا جو اُتے ڈِتے ہوئے جملیں وچ انھیں لوظیں دے استعمال دی کئی وجہ معلوم نھیں تھیندی۔ انھیں لوظیں دے استعمال نال جملیں دا مطلب کیا تھیسی سمجھ توں بالاتر ہے۔

ii۔ بالفرض اے وی جاتے "ہے" تے او وی جاتے "ہو" دا استعمال کیتا ونڄے تاں وت اے تے ہے تے او تے ہو کہیں ویلے دا مترادف لوظ تاں کائنی۔ کیوں جو اے تے او تاں اسم اشارہ ہن جیڑھاں جو ہے تے ہو افعال ناقص ہن۔

iii۔ انھیں جملیں وچ "ہ" دی بجائے "اے یا ہے" تے "ہ" دی بجائے "او" یا "ہو" دا استعمال نہ تاں کلامی طور تے نہ ای تحریری طور تے سرائیکی صوتیات دی ضرورت کوں پورا کریندے۔ بلکہ انھیں دا استعمال تحریری روانی وچ مزاحم تھیندے تے اے سرائیکی زبان دے صوتی آہنگ کوں وگاڑ ڈیندے۔

iv۔ اے تے ہے یا او تے ہو دے استعمال نال سرائیکی اشعار دے اوزان دا توازن وگڑ ویندے۔ مثال دے طور تے اے اشعار ڈیکھو۔

اے تاں ٹھیک اے آکھی مریندی ہے مگر	دردا اندر دے وی ڈیندا ہے مار دل	(اللہ بخش یاد)
اے ایں بھانڑے مال اے میاوں بھانڑے مال اے	اندھارے محارے مریندیں گزر ڳئی	(احمد خان طارق)
جھوارے دی ویک وچوں اوہیں بھاتی پانی کر	جیویں قبریں پو منھدی اے تے تویں اشکار دے نال	(ریاض رحمانی)
اے نگا اے زندگی ہے قرض کا ظلم	مگر او ہر قرض دا لیکھا مچی جلی	
وی تاں پئی اے روی خبرا اے	سانول سوہتاں وسّی کے تئیں	(امان اللہ کاظم)

اُتے ڈِتے ہوئے شعریں وچوں پہلے شعر وچ ٹھیک اے ڈوجھے شعر وچ مال اے، تریجھے شعر وچ منھدی اے، چوتھے شعر وچ نگا اے تے پنجویں شعر وچ پئی اے تے خبرا اے لوظ استعمال تھین۔ جیڑھے جو نہ تاں معنیاں دے لحاظ نال تے نہ ای گرامر دے قواعد دے لحاظ نال درست ہن۔ انھیں دی جاتے جے کر اے لوظ ٹھیک ء، مال ء، منھدی ء، نگ ء، پئی ء تے خبر ء لکھے ویندے تاں وت مفاہیم تے قواعد دے لحاظ نال درست ہوندے۔

v۔ حروف علت (ا و ی) جنھیں کوں مصوتے وی آکھیا ویندے جے کر انھیں وچوں کئی ہک حرف کہیں لوظ دے شروع وچ آونجے تاں وت او حرف صحیح (مصمت) بݨ ویندے۔ پر جے کر کئی حرف علت شعر دی تقطیع کریندئیں ہوئیں گرا ڈِتا ونجے (حذف کر ڈِتا ونجے) تاں وت اوندے حرف علت کنوں پہلوں آوݨ آلے لوظ دے اخیری حرف تے زبر، زیر یا پیش وچوں کئی نہ کئی حرکت ضرور لاوݨی پوندی ء۔ پر اے تے او دے الف کوں حذف کریندئیں ہوئیں ایجھی صورت کڈہیں وی پیش نھیں آندی۔ مثال دے طور تے جز نمبر ۲ دے اشعار وچ ڈِتے ہوئے لوظیں کوں ڈیکھا ونج سڳدے۔

vi۔ جز نمبر ۵ وچ ڈِتے گئے قانون دے مطابق جے کر وچ دے الف کوں حذف کر ڈِتا ونجے تاں وت اوندے کنوں پہلوں

آون آلے لوظ دے اخیری حرف دے تلوں زیر لاونی پوندی ہے۔ مثال دے طور تے گھر اچ کوں گھر ِچ، دل اچ کوں دل ِچ، رات اچ کوں رات ِچ لکھݨ لکھت دے کہیں اصول دے مطابق کائنی۔ انجھیں ترکیبیں کوں جے کر الف خفی الصوت دے گانڈھے نال گھر ءِچ دل ءِچ یا رات ءِچ لکھیا ویندے تاں زیادہ درست ہے۔ چنانچہ اچ کوں ءِچ لکھݨ کہیں قانون دے خلاف کائنی۔

vii۔ جے کر ءِچ یا اچ دی جاتے وِچ لکھیا ویندے تاں وت اے لکھت دے اصول دے عین مطابق ہے۔ پر جے کڈاہیں کہیں شعر ءِچ وِچ دے استعمال نال وزن ءِچ فرق آندا ہووے تاں وت حرف علت "و" دی بجائے الف خفی الصوت (ء) دا استعمال ضروری تھی ویندے۔ مثال دے طور تے اے اشعار ݙیکھو جنھیں ءِچ لوظ وِچ پورا پورا ورتیا ڳئے۔

اپنے گھر وِچ، اپڑیاں وِچ، غیر ہاں،	اے گھیچے دی ٹھکیڑیاں روز ہن	(اللہ بخش یاد)
میڈی قسمت وِچ رب لکھین،	وٹے منڈیاں، ڳارے، پتھر	(ریاض رحمانی)
جتھو وِچ ہے ڳئی ہتھیار نھیں،	ہیں جیں کرو، جیاں جیاں کرو	(احمد خان طارق)

ہݨ کجھ ایجھو جئیں شعر ݙیکھو جنھیں ءِچ وِچ دا لوظ پورا پورا (یعنی آونی بھرپور آواز نال) نھیں آندا۔ ایں پاروں اتھاں الف خفی الصوت (ء) دا استعمال لازمی تھی ویندے تاں شعر دا وزن پورا تھیندے۔

ہݨ تئیں سنبھل ونڄ تے اجلا، بے شوالا تھی۔ دیلھے دی جے ڈٹھ ءِچ آئیں، دھوئیں پکے دھو (اللہ بخش یاد)

میں بہاروی رت ءِچ انجھیاں۔ اجو کیں، اول نھیں وسیاں اکھیں

تیڈے شہر ءِچ اوہووے۔ جیندے اپنے تکھین تے ترتے (امان اللہ کاظم)

ب: یائے خفی الصوت: یائے خفی الصوت (مدھم آواز آلی "ی") دا استعمال سرائیکی زبان دی ہک اہم ضرورت ہے کیوں جو سرائیکی زبان دے بے شمار لوظیں دے تلفظ ءِچ یائے خفی الصوت ہوں اہم کردار ادا کریندی ہے خصوصاً اکثر افعال دی گردان کریندیں ہوئیں یائے خفی الصوت دا استعمال ضروری تھی ویندے۔ ایں پاروں سرائیکی زبان دے لکھاریں تے زیر تعلیم افراد کیتے ایندے استعمال تے کما حقہٗ دسترس رکھݨ ہوں ضروری ہے۔ لطف دی ڳالھ تاں اے ہے جو سارے سرائیکی زبان دے دانشور اڄاں تئیں یائے خفی الصوت کوں ہک نویکلا حرف تسلیم کرݨ یا نہ منݨ دی بحث ءِچ سرگرداں ہن تے نال ای ایندی املا وی اڄاں تئیں متنازعہ ہے۔ خیر اے وی ڳالھ ہے جو یائے خفی الصوت کوں ہروں بھروں حرف تسلیم منیا ویندے یا نہ منیا ویندے پر اے ڳالھ ضروری ہے جو ایندی املا تے ضرور اتفاق کر گھدا ویندے تاں جو سرائیکی زبان دیں لکھتیں ءِچ یکسانیت پیدا تھی ونڄ سڳے۔ حضرت بشیر احمد ظامی بہاولپوری یائے خفی الصوت دے وجود تے اوندی املا تے توجہ ضرور ݙوائی ہے پر اوندی اے کوشش سرائیکی دانشوریں دے نزدیک شرف قبولیت حاصل نھیں کر سڳی۔ اُنھاں ایندی املا "ئی" مقرر کیتی ہوئی جو لکھت دے اصولیں دے مطابق نہ ہئی ایں پاروں اے املا زیادہ

مقبولیت حاصل نہ کر سگی۔ حضرت نظامی صاحب دے بعد سرائیکی زبان دے کہیں دانشور کوں توفیق نہ تھی جو یائے مخفی الصوت دی لکھت بارے آہر کریندا ہجوں جو سرائیکی بول چال تے اوندیں لکھتیں دی جان ہے۔ بابائے اردو ڈاکٹر مولوی عبدالحق یائے مخفی الصوت کوں "یائے معدولہ" دا ناں ڈیندیں ہوئیں آپݨی کتاب "قواعد اردو" دے صفحہ نمبر ۳۹ تے کجھ ایں لکھیے۔

"بعض الفاظ میں "ی" بھی اپنے پہلے حرف کے ساتھ اس طرح مل کر پڑھی جاتی ہے کہ وہ دونوں ایک آواز معلوم ہوتے ہیں۔ جیسے کیا، کیاری، پیارا، دھیان، چیونٹی اور گیارہ۔ اس کا نام ہم نے "یائے معدولہ" رکھا ہے۔ امتیاز کے لیے ایسی "ی" کے اوپر یہ "v" نشان یعنی الٹی جزم لگا دیتے ہیں"۔

میڈے نزدیک بابائے اردو دی رائے درست ہے۔ یعنی یائے مخفی الصوت دے اتے الٹی جزم "v" دا نشان گھت کریں یائے معروف تے یائے مخفی الصوت کوں انجو انج کر ڈتا ونجے۔ جیویں جو سرائیکی زبان دا مزاج وی ہے تے اوندی لکھت دی ضرورت وی۔ سرائیکی زبان وچ یائے مخفی الصوت کتھاں کتھاں استعمال تھیندی ہے۔ نشابر کرݨ دی آہر کریندے ہیں۔

(نوٹ: یائے مخفی الصوت دی علامت " ˇ " میڈی ایہہ پوری کتاب وچ گھت ڈتی ونجی ہوہی ودیج سگدی ہے)۔

1 انجھیں مصادر جنہیں کن ماضی مطلق معروف بݨیندیں ہوئیں مصدری مادے دے بعد جے کڈاہیں "یا" دا ودھا ضروری تھی ونجے تاں وت اوں "یا" دی "ی" کوں یائے مخفی الصوت یعنی "یˇ" لکھݨ ضروری تھی ویسی کیوں جو سرائیکی زبان وچ انہیں لفظیں دا تلفظ یائے مخفی الصوت نال ای کیتا ویندے۔ مثال دے طور تے ماضی مطلق معروف دے صیغے واحد غائب دے اے لفظ ڈیکھو۔ لکھݨ کن لکھیا، کھیݙݨ کن کھیݙیا تے پڑھݨ کن پڑھیا وغیرہ۔ جے کر انہیں لفظیں کوں یائے مخفی الصوت دے نشان "v" دے ودھارے نال نہ لکھسوں تاں وت اے لفظ یائے جلی الصوت نال لکھیا، پڑھیا تے کھیݙیا پڑھے ویسن جہڑا جو سراسر پنجابی تے اردو لہجہ ہے۔ پر اے گالھ بکنڑ دے قابل ہے جو جڈاں لازم مصادر کن متعدی تے متعدی مصادر کن متعدی المتعدی مصادر بݨدے آ مصادر کن جے کر ماضی مطلق معروف دی گردان کیتی ویسی تاں وت صیغہ واحد غائب نال یائے مخفی الصوت دی بجائے یائے جلی الصوت استعمال تھیسی۔ مثال دے طور تے لکھوایا، کھیݙایا، پڑھایا یا پڑھوایا وغیرہ۔

2 متعدی مصادر کن ماضی مطلق معروف بݨیندیں ہوئیں صیغہ جمع غائب مؤنث کیتے مفعول دے نال یائے مخفی الصوت دا استعمال تھیسی۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ اسلم چھٹیاں لکھیاں، میں روٹیاں کھادیاں، اوں چھمکیاں بھچیاں وغیرہ

3 کہیں وی لازم مصدر کن ماضی مطلق معروف دے صیغے جمع غائب مؤنث جمع حاضر مؤنث تے جمع متکلم مؤنث کیتے یائے مخفی الصوت دا استعمال تھیندے۔ مثال دے طور تے ودرݨ مصدر کن او ودریاں، تساں ودریاں، اساں ودریاں، ہسݨ مصدر کن او ہسیاں، تساں ہسیاں تے اساں ہسیاں وغیرہ۔

4 کہیں وی لازم یا متعدی مصدر کن فعل حال معروف دے صیغے جمع غائب مؤنث جمع حاضر مؤنث تے جمع متکلم مؤنث

کیتے یائے مخفی الصوت دا استعمال تھیندے۔ مثال دے طور تے سمن مصدر کن او سمدئین، تساں سمدیاں ہو ، اساں سمدیاں ہیں، لکھن مصدر کن او لکھدئین، تس لکھدیاں ہو ، اساں لکھدیاں ہیں۔

5 اجھیں سارے لازم تے متعدی مصادر جنھیں کن ماضی مطلق معروف دے بݨن آلے صیغے واحد غائب دے اخیر وچ "یا" آندے تاں وت انھیں لازم مصادر کن ماضی قریب معروف مذکر دے سارے صیغے تے مونث دے جمع غائب، جمع حاضر تے جمع متکلم دے صیغے یائے مخفی الصوت نال لکھیتے ویسن جیڑھا اں جو متعدی مصادر کن ماضی قریب معروف مذکر تے مونث دے سارے صیغیں وچ یائے مخفی الصوت استعمال تھیسی۔ مثال دے طور تے ڈیکھو:

مصدر	مذکر یا مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ڈرکݨ	مذکر	او ڈرکئے	او ڈرکئین	توں ڈرکئیں	تساں ڈرکئے	میں ڈرکیاں	اساں ڈرکئے
ڈرکݨ	مونث	او ڈرکی	او ڈرکئین	توں ڈرکی	تساں ڈرکیاں	میں ڈرکی	اساں ڈرکیاں
لکھݨ	مذکر	اوں لکھئے	انھیں لکھئے	تیں لکھئے	تساں لکھئے	میں لکھئے	اساں لکھئے
لکھݨ	مونث	اوں لکھئے	انھیں لکھئے	تیں لکھئے	تساں لکھئے	میں لکھئے	اساں لکھئے

6 اجھیں تمام واحد اسمائے مونث جنھیں دے اخیر وچ یائے معروف "ی" آندی ہو انھیں دی جمع بݨیندیں ہوئیں یائے مخفی الصوت دا استعمال کیتا ویندے۔ مثال دے طور تے والی کن والیاں، تھالی کن تھالیاں، چٹھی کن چٹھیاں، مٹی کن مٹیاں، بکھی کن بکھیاں تے بچی کن بچیاں وغیرہ۔

7 اجھیں تمام واحد اسمائے مونث جنھیں دے اخیر وچ یائے معروف "ی" آندی ہو انھیں کن جمع نسبتی بݨیندیں ہوئیں یائے مخفی الصوت دا استعمال تھیندے۔ مثال دے طور تے والی کن والئیں، تھالی کن تھالئیں، چٹھی کن چٹھئیں، مٹی کن مٹئیں، بکھی کن بکھئیں، تے بچی کن بچئیں وغیرہ۔

8 اجھیں تمام واحد اسمائے مذکر جنھیں دے اخیر وچ یائے معروف "ی" آندی ہووے تے او جملے وچ بطور فاعل استعمال تھیسن تاں وت اوندی جمع بݨیندیں ہوئیں یائے مخفی الصوت استعمال تھیندی ہے شرط اے ہے جو گردان ماضی قریب معروف دی ہووے۔ مثال دے طور تے موچئیں چم چھلئے، دورزئیں کپڑے سیتن، دھوبئیں جنگ لڑی ہے۔ وغیرہ وغیرہ۔

9 کہیں وی مصدر کن اسم حالیہ بݨیندیں ہوئیں یائے مخفی الصوت دا استعمال کیتا ویندے۔ مثال دے طور تے ڈرکن کن ڈرکدئیں ڈرکدئیں، لکھݨ کن لکھدئیں لکھدئیں وغیرہ۔

-11 افعال، انھیں دے بݨاوݨ دے قاعدے تے گرداناں:

(i) فعل ماضی تے اوندی اقسام: گزریل وقت دا قواعدی ناں ماضی اکھیندے ہے۔ ڈوجھے لفظیں وچ فعل ماضی او جیہڑی فعل ہوندا ہے جو گزرے ہوئے زمانے وچ کہیں کم دے کرݨ، واقع تھیوݨ، انجام پاوݨ، تھیوݨ یا کہیں حالت دے ظاہر تھیوݨ دی خبر

ڈیوے۔ فعل ماضی اکھیندے ہن۔ جیویں جو رمضان خط لکھیا، میں سکول ڳیا، ہم تیں پتنگ اڈائی ہوئی ہوتاں میں ڈٹھے چھوڑیں ہا، اصغر گھر آ ڳیا ہے۔ وغیرہ وغیرہ۔ فعل ماضی دیاں قسماں درج ذیل ہن۔

(الف) فعل ماضی مطلق (ب) فعل ماضی قریب

(ج) فعل ماضی بعید (ماضی تمام) (د) فعل ماضی استمراری / دوامی / ناتمام / جاری،

(ر) فعل ماضی شکیہ یا احتمالی (س) فعل ماضی شرطی یا تمنائی

(ص) فعل ماضی امکانی (ض) فعل ماضی التزامی۔

(الف) فعل ماضی مطلق

i۔ جیڑھے فعل توں محض ہک گزرے ہوئے زمانے دا تھیا ہویا کم ظاہر تھیوے اوکوں فعل ماضی مطلق آکھیا ویندے۔

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 231)

ii۔ فعل ماضی مطلق او فعل ہے جیندے وچ محض گزریا ہویا زمانہ تاں ظاہر تھیوے پر ایہ پتہ نہ لڳے جو کم نیڑے دے زمانے وچ تھئے یا پرے دے زمانے وچ۔ (سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھایہ 138)

iii۔ فعل ماضی مطلق اوں زمانے کوں آکھیا ویندے جیں وچ کہیں کم دے تھیون دی مجمل (مبہم، گول مول) نموے وچ خبر ڈتی ویندی ہے۔ مطلق دے معنی ہن اصل، خالص، نسورا، ازاد، بالکل، محض، سراسر وغیرہ۔

(سندھی بولی جو صرف و نحو از واحد بخش شیخ 341) (ترجمہ)

iv۔ فعل ماضی مطلق او وقت ڈکھیندے جیہڑا جو بالکل گزر ڳیا ہووے یعنی جیں وچ نیڑے تے پرے دا تصور نہ پاتا ونڄے یا جیں وچ کئی کم تھی چکا ہووے۔ (ہو وسندھی ویاکرن از بھیرومل مہرچند اڈوانی 131) (ترجمہ)

v۔ فعل ماضی مطلق او فعل ہے جیں وچ کہیں کم دا تھیون گزرے ہوئے زمانے وچ پاتا ونڄے تے جیں وچ نیڑے تے پرے دا تصور موجود نہ ہووے۔ (اردو کیونکر لکھیں از غلام جیلانی مخدوم 113) (ترجمہ)

vi۔ فعل ماضی مطلق او فعل ہے جیں وچ محض ہک فعل دے گزرے ہوئے زمانے وچ واقع تھیون دی خبر ملے۔

(قواعد اردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 125) (ترجمہ)

vii۔ گزریل وقت دا نمائندہ ماضی اکھیندے تے جے کر فعل دے ذریعے گزریل وقت دا اظہار کرنا ہووے تے نال ای زمانی فاصلے دا تعین کرن دی مقصود نہ ہووے تاں وت جملے وچ ایہ مقصد کیتے استعمال تھیون آلے فعل دی ہیئت "ماضی مطلق" اکھیندی ہے۔ (نئی اردو قواعد از عصمت جاوید 93) (ترجمہ)

اُتے ڈتیں کہیں مختلف دانشوریں دیاں تعریفیں کنوں ماضی مطلق دی تعریف کجھ ایں بݨدی ہے۔

"او فعل جیں وچ کہیں کم دا کرن / تھیون تے کہیں گزرے ہوئے مطلق (ازاد، بالکل، قطعی) یا مجمل (مبہم، گول مول) یا مختصر زمانے وچ پاتا ونڄے۔ ڈوجھے لفظیں وچ ایہ گزرے وقت دا اظہار زمانی فاصلے دے بغیر (یعنی نیڑے تے پرے دے تصور

توں پاک یا انجھ کن اے ظاہر تھیوے جو کم تیزے دے زمانے وچ تھئے یا پرے دے زمانے وچ) تھیوے فعل ماضی مطلق سݙیجدے"۔

فعل ماضی مطلق معروف بݨاوݨ دے قاعدے: سرائیکی مصادر گھݨی وکھیں دے ہن۔ انہاں بھانویں انھیں مصادر کن اردو تے فارسی وانگوں فعل ماضی مطلق بݨاوݨ دا کوئی ہک قاعدہ وضع تھیں کیتا ونج سڳدا ایویں سرائیکی مصادر کوں مختلف گروہیں وچ ونڈ کریں فعل ماضی مطلق بݨاوݨ دے قاعدے گھڑیجے ویندن جیویں جو ہیٹھ ݙتے ڳئن۔

قاعدہ نمبر 1: سرائیکی مصادر کن عام طور تے ماضی مطلق معروف بݨاوݨ سانگے کہیں وی مصدر دے مصدری مادے یا فعل امر دے اڳوں "یا" (یائے مخفی الصوت "ی" + الف) دا ودھارا کر ݙیوݨ نال فعل ماضی مطلق معروف بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے آوݨ کنوں آیا۔ مارݨ کنوں ماریا، ترݨ کنوں تریا، کھلݨ کنوں کھلیا، ولݨ کنوں ولیا، ووسݨ کنوں ووسیا، سنبھلݨ کنوں سنبھلیا تے وچھڑݨ کنوں وچھڑیا۔

قاعدہ نمبر 2: جے کر کہیں مصدر دے مصدری مادے (فعل امر) دا چھیکڑی حرف "ہ" یا "س" ہووے تاں وت اوندی انجھ چھیکڑی "ہ" یا "س" کوں حذف کر کے باقی دے اڳوں "ٹھا، دھا یا تھا" دا ودھارا کر ݙیوݨ نال فعل ماضی مطلق معروف بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے:

مصدر	مصدری مادہ	ماضی مطلق	مصدر	مصدری مادہ	ماضی مطلق	مصدر	مصدری مادہ	ماضی مطلق
ٻہݨ	ٻہہ	ٻٹھا	باہݨ	ٻہہ	پیٹھا	ڈھہݨ	ڈھہہ	ڈھٹھا
دھروݨ	دھروہ	دھروٹھا	دھوہݨ	دھوہ	دھوٹھا	کوہݨ	کوہ	کُٹھا
ٻُجھݨ	ٻُجھ	ٻُٹھا	ٻجھݨ	ٻجھ	ٻچا ٹھا	مُسݨ	مُس	مُٹھا
کھسݨ	کھس	کھٹھا	وسݨ	وس	وٹھا	رسݨ	رس	رُٹھا
ڈوہݨ	ڈوہ	ڈُدھا	پھسݨ	پھس	پھٹھا	گھسݨ	گھس	گھٹھا
ٻجھݨ	ٻجھ	ٻدھا	پھاسݨ	پھاس	پھاتھا	لہسݨ	لہہ	لدھا

اے ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو بعض مصادر جنھیں دے مصدری مادے دی چھیکڑ وچ "ہ" یا "س" آندی ہے انہاں قاعدے کن مستثنیٰ ہوندن۔

قاعدہ نمبر 3: جیں مصدر دے مصدری مادے یا فعل امر دا چھیکڑی حرف، حروف علت (ا و ی) وچوں کئی ہک آوے یا "ں" (نون غنہ) ہووے تاں وت اوندے چھیکڑی حرف کوں حذف کر کے باقی دے اڳوں "تا" دا ودھارا کر ݙیوݨ نال فعل ماضی مطلق معروف بݨ ویندے۔ پر بعض مصادر انہاں قاعدے کن مستثنیٰ وی ہوندن۔ مثال دے طور تے۔

مصدر	مصدری مادہ	ماضی مطلق	مصدر	مصدری مادہ	ماضی مطلق	مصدر	مصدری مادہ	ماضی مطلق
پاوݨ	پا	پاتا	چاوݨ	چا	چاتا	دھاوݨ	دھاں	دھاتا
پیوݨ	پی	پیتا	سیوݨ	سی	سیتا	جوݨ	جو	جُتا

دھووݨ	دھو	دھوتا	ڈیوݨ	ڈے	ڈتا	پیوݨ	پی	پیتا
جائݨ	جاݨ	جاتا	سنجائݨ	سنجاݨ	سنجاتا	چاوݨ	چا	چاتا

قاعدہ نمبر4: بعض مصادر مجہول دے مصدری مادے (فعل امر) دے پہلے حرف تئیں دے اگوں "دھا" دا ودھارا کر ڈیوݨ نال ماضی مطلق معروف بݨ ویندے ہِن۔ کجھ مصادر لازم قاعدے کنوں مستثنیٰ وی ہوندن۔ مثال دے طور تے

لبھیجݨ	لبھ	لدھا	ڈُوھیجݨ	ڈُوہ	ڈُدھا	رِنھیجݨ	رِنھ	رِدھا
رجھیجݨ	رجھ	رُدھا	گھنیجݨ	گھن	گھدا یا گھِدا	بدھیجݨ	بدھ	بدھا

قاعدہ نمبر5: بعض سرائیکی مصادر اِنجھیں وی ہِن جنھیں کنوں فعل ماضی مطلق معروف بے قاعدہ بݨدے۔ مثال دے طور تے رووݨ کنوں رُنا، مرݨ کنوں موئیا، کرݨ کنوں کیتا، کھاوݨ کنوں کھادھا، وݨجݨ کنوں گیا، وسݨ کنوں لاڑھا، نکلݨ کنوں نکھتا، وکاوݨ کنوں وکاݨا، آوݨ کنوں آندا، بھاوݨ کنوں بھاتا، کماوݨ کنوں کماتا یا کمایا وغیرہ وغیرہ۔

فعل ماضی مطلق معروف دی گردان مصادر لازم کنوں:

قاعدہ نمبر1: اُتے ڈتے گئے مختلف قاعدیں نال بݨائی گئی ماضی مطلق معروف دے چھیکڑی "الف" کوں حذف کر کے باقی دے اگوں تلے ڈتے گئے قاعدے دے مطابق ضمائر منفصل تے ضمائر متصل کیتے وکھو وکھ ودھارا کیتا ویندے۔ ایویں ای مونث تے مذکر کیتے وی اِنجو اِنج ودھارا کر کے فعل ماضی مطلق معروف دی گردان کیتی ویندی ہے۔ اے گالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو ضمائر منفصل نال گردان کریندیں ہوئیں غائب، حاضر، متکلم ڈیہاں پہ فاعلی ضمیراں (شخصی ضمیراں) دی نال نال ورتیاں ویندیں جڈاں جو ضمائر متصل نال اے ضمیراں استعمال نھیں کیتیاں ویندیاں۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	الف	ے	الف	ے	الف	ے
منفصل	منفی	مذکر	نھیں الف	نھیں ے	نھیں الف	نھیں ے	نھیں الف	نھیں ے
منفصل	مثبت	مونث	ی	یاں / اں	ی	یاں / اں	ی	یاں / ای
منفصل	منفی	مونث	نھیں ی	نھیں یاں / اں	نھیں ی	نھیں یاں / اں	نھیں ی	نھیں یاں / اں
متصل	مثبت	مذکر	الف	ے	یں / اوں	ے / اوے	یم / اوی	سے / اوسے
متصل	منفی	مذکر	نھیں الف	نھیں ے	نوھیں الف	نوھے ے	نھم الف / نھیں الف	نیسے ے
متصل	مثبت	مونث	ی	یاں / اں	یں / اوں	ے / اوے	یم / اوی / ام	سے / اوسے
متصل	منفی	مونث	نھیں ی	نھیں یاں / اں	نوھیں ی	نوھے یاں / اں	نھم ی / نھیں ی	نیسے یاں / اں

ورکن تے رووݨ مصدر کوں گردان:

منفصل	مثبت	مذکر	اوں ورکیا	اوہ ورکے	توں ورکیا	تساں ورکیے	میں ورکیا	اساں ورکیے
منفصل	مثبت	مذکر	اوں رناں	اوہ رنے	توں رناں	تساں رنے	میں رناں	اساں رنے
منفصل	منفی	مذکر	اوہیں ورکیا	اوہیں ورکیے	توں ہیں / اوہیں ورکیا	تساں ہیں اوہے ورکیے	میں ہیں / انھیں ورکیا	اساں ہیں انہے ورکیے
منفصل	منفی	مذکر	اوہیں رناں	اوہیں رنے	توں ہیں / اوہیں رناں	تساں ہیں اوہے رنے	میں ہیں / انھیں رناں	اساں ہیں انہے رنے
منفصل	مثبت	مؤنث	اوں ورکی	اوہ ورکیاں	توں ورکی	تساں ورکیاں	میں ورکی	اساں ورکیاں
منفصل		مؤنث	اوں رنی	اوہ رنیاں	توں رنی	تساں رنیاں	میں رنی	اساں رنیاں
منفصل	منفی	مؤنث	اوہیں ورکی	اوہیں ورکیاں	توں ہیں / اوہیں ورکی	تساں ہیں اوہے ورکیاں	میں ہیں / انھیں ورکی	اساں ہیں انہے ورکیاں
منفصل	منفی	مؤنث	اوہیں رنی	اوہیں رنیاں	توں ہیں / اوہیں رنی	تساں ہیں اوہے رنیاں	میں ہیں / انھیں رنی	اساں ہیں انہے رنیاں
متصل	مثبت	مذکر	ورکیا	ورکیے	ورکیوں	ورکیوے اوورکیوے	ورکیم اوورکیوی	ورکیوسے
متصل	مثبت	مذکر	رناں	رنے	رنوں	رنیوے اورنوے	رنم اورنوی	رنوسے
متصل	منفی	مذکر	ہیں ورکیا	ہیں / انہیں ورکیے	نوہیں ورکیا	نوہے ورکیے	ہم ورکیا / انھیں ورکیا	نہے ورکیے
متصل	منفی	مذکر	ہیں رناں	ہیں / انہیں رنے	نوہیں رناں	نوہے رنے	ہم / انھیں رناں	نہے رنے
متصل	مثبت	مؤنث	ورکی	ورکیاں	ورکیوں	ورکیوے اوورکیوے	ورکیم اوورکیوی	ورکیوسے
متصل	مثبت	مؤنث	رنی	رنیاں	رنیوں	رنیوے اورنوے	رنم اورنوی	رنوسے
متصل	منفی	مؤنث	ہیں رنی	ہیں / انہیں رنیاں	نوہیں رنی	نوہے رنیاں	ہم رنی / انھیں رنی	نہے رنیاں

متصل	منفی	مونث	تھیں ورتی	تھیں اکھن ودتیاں	توہیں ورتی	توہے ودتیاں	تھم ورتی / اکھی ورتی	تسے ودتیاں

فعل ماضی مطلق معروف دی گردان مصادر متعدی کنوں:

قاعدہ نمبر 2: کہیں وی متعدی مصدر کنوں اتے ڈتے گئے قاعدئیں دے مطابق فعل ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں اوندے کن پہلوں غائب، حاضر تے متکلم دیاں صیغے وار فاعلی (شخصی) ضمیراں گھنڈ کریں گردان مکمل تھی ویندی ہے۔ ڈے دیجے لفظیں دیچ ڈتے گئے اصل مصدر متعدی کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تاں مستقل رہندے جڈاں جو اوندے کن پہلوں آون آلیاں غائب، حاضر متکلم دیاں فاعلی ضمیراں صیغہ وار تبدیل تھیندیاں رہ ویندئین۔ ہی اے بچالو جو مصدر متعدی کن فعل ماضی مطلق معروف دی گردان مذکر تے مونث کیتے انجو انج نہیں ہوندی۔ ضمیر منفصل دی منفی گردان کیتے ضمیر شخصی تے فعل ماضی مطلق معروف دے صیغہ واحد غائب مذکر دے دچکار لوظ "تھیں" دا ودھارا کیتا ویندے۔ ایویں ای ضمیر متصل نال فعل ماضی مطلق معروف دی مثبت تے منفی گردان سامنے تلے ڈتے گئے خاکے دے مطابق لوظیں دا ودھارا کیتا ویندے۔ اے یاد رہوے جو منفی گردان کیتے ماضی مطلق معروف دے صیغے واحد غائب مذکر کن پہلوں تلے ڈتے ہوئے لوظیں دا ودھارا کیتا ویندے۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر مونث	س	نیں / انے	واوی / ائی	وے، اوے / انے	م / ایوی	اسے
متصل	منفی	مذکر مونث	نیس / اونیس	تھیں	توہی	توہے	تھم / اکھیں	تیسے

مصادر متعدی لکھن اتے ڈیون کن گردان:

ضمیر منفصل	مثبت	مذکر / مونث	اونہہ لکھیا	انھیں / انھاں لکھیا	تیں لکھیا	تساں لکھیا	میں لکھیا	اساں لکھیا
ضمیر منفصل	مثبت	مذکر / مونث	اونہہ ڈتا	انھیں / انھاں ڈتا	تیں ڈتا	تساں ڈتا	میں ڈتا	اساں ڈتا
ضمیر منفصل	منفی	مذکر / مونث	اونہہ تھیں لکھیا	انھیں / انھاں تھیں لکھیا	تیں تھیں لکھیا	تساں تھیں لکھیا	میں تھیں لکھیا	اساں تھیں لکھیا
ضمیر منفصل	منفی	مذکر / مونث	اونہہ تھیں ڈتا	انھیں / انھاں تھیں ڈتا	تیں تھیں ڈتا	تساں تھیں ڈتا	میں تھیں ڈتا	اساں تھیں ڈتا
ضمیر متصل	مثبت	مذکر / مونث	لکھیئس	لکھیونے	لکھئی / لکھیو، لکھیوی	لکھیوے / لکھیوے	لکھیم / لکھیوی	لکھیوسے

مصدر متعدی ڈیون کن گردان:

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر تے مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر تے مونث	ڈتس	ڈتونیں	ڈتئی	ڈتوے / ڈتوے	ڈتم / ڈتوی	ڈتوسے
					ڈتوی	ڈتونے		

متصل	منفی	مذکر تے مونث	ہس/ یس/ اوس ݙتا	تھیں ݙتا	نوس ݙتا	نوے ݙتا	تھیں ݙتا/ تھم ݙتا	نیسے ݙتا

فعل ماضی مطلق معروف دی گردان مصادر متعدی المتعدی کنوں:

قاعدہ نمبر 3: فعل ماضی مطلق دی گردان مصادر متعدی المتعدی کنوں قاعدہ نمبر ۲ دے مطابق بݨدی ویندی ہے متعدی مصادر کنوں مصادر متعدی المتعدی بݨاوݨ دے قاعدے "مصدر دے بیان" دی ج نمبر 10 وچ ݙیکھو۔

متعدی المتعدی مصادر لکھاوݨ / لکھواوݨ تے ݙواوݨ کنوں گردان:

ضمیر منفصل	مثبت	مذکر تے مونث	اوں لکھایا/ لکھوایا	انھیں لکھایا/ لکھوایا	تئیں لکھایا/ لکھوایا	تساں لکھایا/ لکھوایا	میں لکھایا/ لکھوایا	اساں لکھایا/ لکھوایا
ضمیر منفصل	مثبت	مذکر تے مونث	اوں ݙوایا	انھیں ݙوایا	تئیں ݙوایا	تساں ݙوایا	میں ݙوایا	اساں ݙوایا
ضمیر منفصل	منفی	مذکر تے مونث	اوں نھیں لکھایا/ لکھوایا	انھیں نھیں لکھایا/ لکھوایا	تئیں نھیں لکھایا/ لکھوایا	تساں نھیں لکھایا/ لکھوایا	میں نھیں لکھایا/ لکھوایا	اساں نھیں لکھایا/ لکھوایا
	منفی	مذکر تے مونث	اوں نھیں ݙوایا	انھیں نھیں ݙوایا	تئیں نھیں ݙوایا	تساں نھیں ݙوایا	میں نھیں ݙوایا	اساں نھیں ݙوایا
متصل	مثبت	مذکر تے مونث	لکھوائیس	لکھوائیں	لکھوائی/ لکھوائی	لکھوائے/ لکھوائوے	لکھوائم/ لکھوائی	لکھوائے
متصل	مثبت	مذکر تے مونث	ݙوائیس	ݙوائیں	ݙوائی/ ݙوائی	ݙوائے/ ݙوائوے	ݙوائم/ ݙوائی	ݙوائے
متصل	منفی	مذکر تے مونث	نس/ نسی/ اوس لکھایا/ لکھوایا	تھیں لکھایا/ لکھوایا	نوس لکھایا/ لکھوایا	نوے لکھایا/ لکھوایا	تھم/ انھیں لکھایا/ لکھوایا	نیسے لکھایا/ لکھوایا
متصل	منفی	مذکر تے مونث	نس/ نسی/ اوس لکھایا/ لکھوایا	تھیں لکھوایا/ لکھایا	نوس لکھوایا/ لکھایا	نوے لکھوایا/ لکھایا	تھیں/ تھم لکھوایا/ لکھایا	نیسے لکھوایا/ لکھایا
متصل	منفی	مذکر تے مونث	نس/ نسی/ اوس ݙوایا	تھیں ݙوایا	نوس ݙوایا	نوے ݙوایا	تھم/ ݙوایا	نیسے ݙوایا

فعل ماضی مطلق مجہول دی مصادر متعدی کنوں گردان:

قاعدہ نمبر 4: فعل ماضی مطلق مجہول دی گردان صرف متعدی مصادر کنوں ای بݨ سڳدی ہے۔ ایندے بݨاوݨ دا قاعدہ کجھ ایں ہے جو اصل مصدر (جیندی گردان کرݨ مقصود ہووے) کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں اوندے اڳوں وگݨ مصدر کنوں دی ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (جیویں گیا لڳدے) ہے۔ بݨدا ہے یوں نال فعل ماضی مطلق مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر

ہن ویندے ۔ گردان کرن سانگے آئے ہوئے ؟ تا بیا قاعدہ نمبر او رجیا ویندے ۔ ایہ قاعدے دے مطابق مذکر تے مؤنث دی گردان انجوائیں بکھی ویندی ہے ۔ گردان کیتے قاعدہ نمبر ادا خاکہ آپنے سامنے رکھو۔

متعدی مصدر مارن کوں گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	او ماریا گیا	او مارے گئے	توں ماریا گیا	تساں مارے گئے	میں ماریا گیا	اساں مارے گئے
منفصل	مثبت	مؤنث	او ماری گئی	او ماریاں گیاں	توں ماری گئی	تساں ماریاں گیاں	میں ماری گئی	اساں ماریاں گیاں
منفصل	منفی	مذکر	او ماریا نہیں گیا	او مارے نہیں گئے	توں ماریا نہیں گیا	تساں مارے نہیں گئے	میں ماریا نہیں گیا	اساں مارے نہیں / نئے گئے
منفصل	منفی	مؤنث	او ماری نہیں گئی	او ماریاں نہیں گیاں	توں ماری نہیں گئی	تساں ماریاں نہیں گیاں	میں ماری نہیں گئی	اساں ماریاں نہیں گیاں
متصل	مثبت	مذکر	ماریا گیُس	مارے گئے نیں	ماریا گیوں	مارے گیو ہے	ماریا گیاں	مارے گئے سے
متصل	مثبت	-	-	-	-	مارے گیو وے	ماریا گیم / ماریا گیوی	-
متصل	مثبت	مؤنث	ماری گئیس	ماریاں گیاں نیں	ماری گیوں	ماریاں گیو نیں	ماری گیم	ماریاں گیاں سے
متصل	مثبت	-	-	-	ماری گیو ویں	ماریاں گیو وے / گیو ہے	ماری گئی وی	-
متصل	منفی	مذکر	ماریا نہ گیُس	مارے نہ گئے نیں	ماریا نہ گیوں	مارے نہ گیو ہے	ماریا نہ گیم	مارے نہ گئے سے
متصل	منفی	-	ماریا نس / ونس گیا	مارے نیں گئے	ماریا نیوں گیا	مارے نوے گئے	ماریا نم گیا	مارے نسے گئے
متصل	منفی	-	ماریا نس گیا	-	-	-	ماریا نمیں گیا	-
متصل	منفی	مؤنث	ماری نہ گئیس	ماریاں نہ گیاں نیں	ماری نہ گیوں	ماریاں نہ گیو ہے	ماری نہ گیم	ماریاں نہ گیاں سے

منفصل	منفی	مؤنث	ماری نس گئی	ماریاں نہیں گیاں	ماری نہ ہوویں گئی	ماریاں نہ گیو وے	ماری نہ گئی ہوئی	ماریاں نسے گیاں
متصل	منفی	مؤنث	ماری نوس گئی	ماریاں نیں گیاں	-	ماریاں نوے گیاں	ماری نیم گئی ماری نیں گئی	-

فعل ماضی مطلق مجہول دی مصادر مجہول کنوں گردان:

قاعدہ نمبر5: مصادر مجہول جیہڑے جو مصادر معروف دی پچھوکڑی "ن" ہٹاون دے بعد باقی دے اگوں "یجن" بنڑ ندے ہن بنائے ویندن (جیویں جو کھاون کنوں کھوجن، لکھن کنوں لکھیجن تے پڑھن کنوں پڑھیجن وغیرہ) کنوں فعل ماضی مطلق مجہول بناون دا قاعدہ کجھ ایں ہے۔
مصدر مجہول دی پچھوکڑی "ن" حذف کرن دے بعد باقی دے اگوں وچوں مصدر کنوں بنائی ہوئی ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر "گیا" بنڑ ندے پیوں نال ماضی مطلق مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بن ویندے جیویں جو کھوجن کنوں کھوج گیا۔ لکھیجن کنوں لکھیج گیا تے پڑھیجن کنوں پڑھیج گیا وغیرہ وغیرہ۔ مصادر مجہول کنوں ماضی مطلق مجہول بناون دا ڈوجھا قاعدہ کجھ ایں ہے۔ مصادر مجہول دے پچھوکڑی "یجن" کوں حذف کرن دے بعد باقی دے اگوں "گیا" بنڑ ندے پیوں نال ماضی مطلق مجہول بن ویندی ہے۔ جیویں جو کھوجن کنوں کھوئی گیا۔ لکھیجن کنوں لکھی گیا تے پڑھیجن کنوں پڑھی گیا وغیرہ۔

مصدر مجہول مریجن کنوں گردان نمبر1:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	او مریج گیا	او مریج گئے	توں مریج گیا	تساں مریج گئے	میں مریج گیا	اساں مریج گئے
منفصل	منفی	مذکر	او نہیں مریج گیا	او نہیں مریج گئے	توں نہیں مریج گیا	تساں نہیں مریج گئے	میں نہیں مریج گیا	اساں نہیں مریج گئے
منفصل	مثبت	مؤنث	او مریج گئی	او مریج گیاں	توں مریج گئی	تساں مریج گیاں	میں مریج گئی	اساں مریج گیاں
منفصل	منفی	مؤنث	او مریج نہیں گئی	او مریج نہیں گیاں	توں مریج نہیں گئی	تساں مریج نہیں گیاں	میں مریج نہیں گئی	اساں مریج نہیں گیاں
متصل	مثبت	مذکر	مریج گیوس	مریج گئین	مریج گیوں	مریج گیو ہے / اگیو وے	مریج گیم / اگیوی	مریج گیو سے
متصل	منفی	مذکر	مریج نہ گیوس	مریج نیں گئے	مریج نہ گیوں	مریج نہ گیو ہے / گیو وے	مریج نہ گیم	مریج نہ گیو سے

متصل	منفی	مذکر	مریج نس بچیا	-	مریج کھوں بچیا	مریج ؤ سے بچے	مریج نسے گیوی	مریج نسے بچے
متصل	منفی	مذکر	مریج اوس بچیا	-	-	-	مریج ٹھم اتھیس بچیا	-
متصل	مثبت	مؤنث	مریج ونگیں	مریج گئیں	مریج گیوں	مریج گیو ہے ا گیو وے	مریج گیم ا گیوی	مریج گیو سے
متصل	منفی	مؤنث	مریج نہ نگیس	مریج نہیں بچیاں	مریج نہ گیوں	مریج نہ گیو ہے	مریج نہ گیم	مریج نہ گیو سے
متصل	منفی	مؤنث	مریج نس بچی	-	مریج کھوں بچی	مریج نہ گیو وے	مریج نسے گیوی	مریج نسے بچیاں
متصل	منفی	مؤنث	مریج اوس بچی	-	-	مریج ؤ سے بچیاں	مریج ٹھم بچی	-

مصدر مجہول مریجن کنوں گردان نمبر 2:

منفصل	مثبت	مذکر	اوہ مری بچیا	اوہ مری بچے	توں مری بچیا	تساں مری بچے	میں مری بچیا	اساں مری بچے
منفصل	منفی	مذکر	اوہ مری نہیں بچیا	اوہ مری نہیں بچے	توں مری نہیں بچیا	تساں مری نہیں بچے	میں مری نہیں بچیا	اساں مری نہیں بچے
منفصل	مثبت	مؤنث	اوہ مری بچی	اوہ مری بچیاں	توں مری بچی	تساں مری بچیاں	میں مری بچی	اساں مری بچیاں
منفصل	منفی	مؤنث	اوہ مری نہیں بچی	اوہ مری نہیں بچیاں	توں مری نہیں بچی	تساں مری نہیں بچیاں	میں مری نہیں بچی	اساں مری نہیں بچیاں
متصل	مثبت	مذکر	مری ونگیس	مری گئیں	مری گیوں	مری گیو ہے اگیو وے	مری گیم اگیوی	مری گیو سے
متصل	منفی	مذکر	مری نہ نگیس	مری نہیں بچے	مری نہ گیوں	مری نہ گیو ہے	مری نہ گیم	مری نہ گیو سے
متصل	منفی	مذکر	مری نس انسی بچیا		مری کھوں بچیا	مری نہ گیو وے	مری نہ گیوی	مری نسے بچے
متصل	منفی	مذکر	مری اوس بچیا			مری ؤ سے بچے	مری ٹھیس بچیا	
متصل	منفی	مؤنث	مری نہ نگیس	مری نہیں بچیاں	مری نہ گیوں	مری نہ گیو ہے	مری نہ گیم اگیوی	مری نہ گیو سے
متصل	منفی	مؤنث	مری نس انسی بچی		مری کھوں بچی	مری نہ گیو وے	مری ٹھم بچی	مری نسے بچیاں
متصل	منفی	مؤنث	مری اوس بچی			مری ؤ سے بچیاں	مری ٹھیس بچی	

ب ـــــ فعل ماضی قریب (یا فعل حال تمام)

تعریف:

1۔ اوہ فعل جیندے کنوں کہیں کم دا کرن تھیوݨ یا ہووݨ تیزے دے گزرے ہوئے زمانے وچ پاتا ونڄے فعل ماضی قریب یا فعل حال تمام آکھیندے۔
(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھایہ 143)

2۔ میں لکھئے، تیں ڈٹھے، او اے کھادے، انہیں افعال کنوں ظاہر تھیندے جو لکھݨ، ڈیکھݨ یا ہووݨ تے کھاوݨ دا کم تازہ تازہ تھئے۔ اِس اوہ فعل جیہڑا جو کہیں کم دے پورے تھی ونڄݨ دے معنی ڈیکھاوے فعل ماضی قریب آکھیندے۔
(سندھی ویاکرݨ از مرزا قلیچ بیگ 46)(ترجمہ)

3۔ اوہ زمانہ جیندے کنوں قریب گذریل عرصے وچ کہیں کم دے پورے تھیوݨ دی سُندھ ہووے فعل ماضی قریب آکھیندے۔
(سندھی بولی جو صرف تے نحو از واحد بخش شیخ 352)(ترجمہ)

4۔ اوہ زمانہ جیہڑا اے ڈکھاوے جو گزرے ہوئے آلا کم قریب یعنی تیزے دے وقت وچ پوری تھی ہوئی حالت وچ پاتا ویندے۔ یعنی جیہڑا کم اگیں شروع تھیا ہا پر اوہ ہݨیں ہݨیں پورا تھی چُکے۔
(نواں سندھی ویاکرݨ از بشیر الدین پنہور ودانی 133)(ترجمہ)

5۔ ماضی قریب وہ فعل ہے جس سے ایسا گزرا ہوا زمانہ متعین ہو جس میں قریب کی پابندی ہو۔
(بنیادی اردو قواعد از ڈاکٹر کمال عباس ملو ص 120)

اُتے ڈتیاں ہوئیں مختلف دانشوریں دیاں تعریفیں کنوں فعل ماضی قریب دی تعریف کجھ ایں بݨدی ہے۔ ''اوہ فعل جیندے کنوں کہیں کم دا کرن، تھیوݨ یا ہووݨ تیزے دے گزرے ہوئے زمانے وچ پاتا ونڄے۔ ڈوجھے لفظیں وچ ایں وی آکھ سگدے ہیں جو جیہڑا کم اگیں شروع تھیا ہا پر ہݨیں ہݨیں (تازہ تازہ) پورا تھی چکے فعل ماضی قریب یا فعل حال تمام آکھیندے''۔

فعل ماضی قریب یا فعل حال تمام بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: مصادر لازم کنوں فعل ماضی قریب معروف بݨاوݨ سانگے فعل ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں اوندے چھیکڑی ''الف'' یا ''یا'' کوں ہٹا کریں تے ڈتے ہوئے خاکے دے مطابق ودھارا کر کے ماضی قریب معروف دی گردان کریسوں۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر	الف ہے اے	ے ہن ان	الف ہیں	ے ہو	الف ہاں اں	ے ہیں
متصل	منفی	مذکر	نئیں الف	نئیں ے	نئیں ایں	نئیں ے	نئیں اں	نئیں ے
متصل	مثبت	مونث	ی ہے ای	اں ہن ائیں	ی ہیں ای	اں ہو اں	ی ہاں ای	اں ہیں اں

منفصل	مخفی	مونث	تھیں ہی	تھیں اں	تھیں ہی	تھیں اں	تھیں ہی	تھیں اں
متصل	مثبت	مذکر	ئے	ن	وں	دے سے ئے	م	وں ا سے ئے
متصل	مخفی	مذکر	تھیں الف	تھین ئے	تھویں الف	تھوا ؤ تھے ئے	تھم / تھیں الف	ہیے ئے
متصل	مثبت	مونث	ی	ئیں	وں	ئیں وے او	م	وں / ئیں سے
متصل	مخفی	مونث	تھیں ی	تھین اں	تھویں ی	تھوا ؤ تھے اں	تھم / تھیں ی	ہیے اں

مصدر لازم سمّن کنوں گردان:

ضمیر منفصل	مثبت	مذکر	اوستا ہے / اوستے	اوستے ہن / او ستین	توں ستا ہیں / توں ستوں / ستا ہوویں	تساں ستے ہو / تساں ستے / ستے وے	میں ستا ہاں / ستاں / ستا ہمیں	اساں ستے ہیں / اساں ستے / اساں ستے سے
ضمیر منفصل	مخفی	مذکر	اوتھیں ستا	اوتھیں ستے / تھین ستے	توں تھیں ستا / تھویں ستا	تساں تھیں ستے / تھوے ستے	میں تھیں ستا / تھیں ستا	اساں تھیں ستے / ہیے ستے
ضمیر منفصل	مثبت	مونث	اوستی ہے / اوستی	او ستیاں ہن / ستیاں	توں ستی ہیں / توں ستی / توں ستی ہوویں	تساں ستیاں ہو / تساں ستیاں / ستیاں وے	میں ستی ہاں / ستی / ستی ہمیں	اساں ستیاں ہیں / اساں ستیاں / ستیاں سے
ضمیر منفصل	مخفی	مونث	اوتھیں ستی	اوتھیں ستیاں / تھین ستیاں	توں تھیں ستی / تھویں ستی	تساں تھیں ستیاں / تھوے ستیاں	میں تھیں ستی / تھیں ستی	اساں تھیں ستیاں / ہیے ستیاں
متصل	مثبت	مذکر	ستے	ستین	ستوں / ستیں	ستو ستے وے	ستم / ستم ہمیں	ستوسے
متصل	مخفی	مذکر	تھیں ستا	تھیں / تھین ستے	تھویں ستا	تھوے ستے	تھم / تھیں ستا	ہیے ستے
متصل	مثبت	مونث	ستی	ستین	ستوں / ستیں	ستو ستے وے	ستم	ستوں / ستیں سے
متصل	مخفی	مونث	تھیں ستی	تھین ستیاں	تھویں ستی	تھوا ؤ تھے ستیاں	تھم / تھیں ستی	ہیے ستیاں

فعل ماضی قریب معروف دی مصادر متعدی کنوں گردان:

قاعدہ نمبر2: جے کر مصدر متعدی ہووے تاں وت ماضی قریب معروف بݨاوݨ سانگے اوندے مصدر کنوں آلے ماضی مطلق معروف دے صیغہ واحد غائب مذکر دے چھیکڑی الف کوں "ے" نال بدل ݙتا ویندے تاں او ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ گردان کریندیں ہوئیں ضمیر منفصل دی ہر حالت نال ماضی قریب معروف دے صیغہ واحد غائب مذکر آلی حالت برقرار رہندی ہے (اوندے وچ کئی تبدیلی واقع نہیں تھیندی) پر ضمیر متصل کیتے ݙتے ہوئے مصدر (جیں کنوں ماضی قریب معروف بݨاوݨ

مقصود ہووے) کن ماضی مطلق معروف بنا گھنیں اوندے صیغہ واحد غائب مذکر دے چھیکڑی الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں تلے ڈِتے خاکے دے مطابق ودھارا کیتا ویندے۔ ضمیر متصل دے لحاظ نال ڈوجھی صورت اے وی ہے جو ماضی مطلق معروف دے صیغہ واحد غائب مذکر دے اگوں تلے ڈِتے گئے خاکے دے مطابق لفظیں دا ودھارا کیتا ویندے۔ نفی بݨاوݨ سانگے خاکے وچ ڈِتے ہوئے لفظ ماضی مطلق دے صیغہ واحد غائب مذکر کنوں پہلوں بکَندہ ڈِتے ویندن۔ اے گالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو مصدر متعدی کنوں ماضی قریب معروف دی گردان کریندیں ہوئیں مذکر تے مونث دے صیغے وکھرے وکھرے نئیں ہوندے۔

خاکہ:

ضمیر	صورت	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	پہلی صورت مثبت	یئس	یے نیں	ئی او / اوئی	یے وے	یم	یے ے
	پہلی صورت مونث	نس	نھنیں	نھوی	نوے	نھم / نھی	نے
	ڈوجھی صورت	ہس	ہنیں	ہوی	ہوے	ہی	ہے
	نفی	نس / نی	نھنیں	نھوی	نوے	نھی / نھم	نے

مصدر متعدی مارݨ کنوں گردان:

ضمیر	مثبت / نفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اوں ماریے	انہیں / انھاں ماریے	تیں ماریے	تساں ماریے	میں ماریے	اساں ماریے
منفصل	نفی	مذکر	اوں نئیں ماریا	انہیں / انھاں نئیں ماریا	تیں نئیں ماریا	تساں نئیں ماریا	میں نئیں ماریا	اساں نئیں ماریا
متصل	مثبت	مذکر	ماریئس	ماریے نیں	ماریو / ماریوئی	ماریوے	ماریم	ماریوے
متصل	مثبت	مذکر	ماریا ہس	ماریا ہنیں	ماریا ہوی	ماریا ہوے	ماریا ہی / ہم	ماریا ہے
متصل	نفی	مذکر	نس / نی ماریا	نھنیں ماریا	نھوی ماریا	نوے ماریا	نھم / نھی ماریا	نے ماریا

فعل ماضی قریب معروف دی مصادر متعدی المتعدی کنوں گردان:

قاعدہ نمبر 3: سب توں پہلے مصادر لازم یا مصادر متعدی کوں "مصدر دے بیان" دی جز نمبر 10 صفحہ ڈِتے گئے قاعدے دے مطابق مصادر متعدی المتعدی بݨائے ویندن تے وت فعل ماضی قریب معروف دی گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق کیتی ویندی ہے۔

مصادر متعدی المتعدی لکھاوݨ / لکھواوݨ کنوں گردان:

ضمیر منفصل	مثبت	مذکر / مونث	اوں لکھیے	انھاں لکھیے	تیں لکھیے	تساں لکھیے	میں لکھیے	اساں لکھیے

ضمیر منفصل	مثبت	مذکر مونث	اوندے لکھوائے	انہاں لکھوائے	تیں لکھوائے	تساں لکھوائے	میں لکھوائے	اساں لکھوائے
ضمیر منفصل	منفی	مذکر مونث	اوندے نہیں لکھایا	انہاں نہیں لکھایا	تیں نہیں لکھایا	تساں نہیں لکھایا	میں نہیں لکھایا	اساں نہیں لکھایا
ضمیر منفصل	منفی	مذکر مونث	اوندے نہیں لکھوایا	انہاں نہیں لکھوایا	تیں نہیں لکھوایا	تساں نہیں لکھوایا	میں نہیں لکھوایا	اساں نہیں لکھوایا
متصل	مثبت	مذکر مونث	لکھائیس / لکھوائیس	لکھائے نیں / لکھوائے نیں	لکھائی / لکھوائی	لکھایوے / لکھوایو وے	لکھائم / لکھوائم لکھائمی / لکھوائمی	لکھایاسے / لکھوایاسے
متصل	مثبت	مذکر مونث	لکھایا ہس / لکھوایا ہس	لکھایا / لکھوایا نیں	لکھایا / لکھوایا ہوئی	لکھایا / لکھوایا ہوسے	لکھایا / لکھوایا ہم / ہمی	لکھایا / لکھوایا ہے
متصل	منفی	مذکر مونث	نہس / نسی لکھایا نہس لکھایا / لکھوایا	نہنیں لکھایا / لکھوایا	نہوی لکھایا / لکھوایا	نہوسے لکھایا / لکھوایا	نہم لکھایا / لکھوایا	نہسے لکھایا / لکھوایا
متصل	منفی	مذکر مونث	نہس / نسی لکھوایا نہس لکھوایا	نہنیں لکھوایا	نہوی لکھوایا	نہوسے لکھوایا	نہم / نہمی لکھایا / لکھوایا	نہسے لکھوایا

فعل ماضی قریب مجہول دی مصادر متعدی کنوں گردان:

قاعدہ نمبر 4: فعل ماضی قریب مجہول دی گردان صرف متعدی مصادر کنوں ای تھی سگدی ہے۔ ایندے بناوݨ دا قاعدہ کجھ ایں ہے۔ اصل مصدر متعدی کنوں (جیندی گردان کرݨ مقصود ہووے) فعل ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں اوندے اڳوں وڃݨ مصدر کنوں فعل ماضی قریب معروف قاعدہ نمبر ا دے مطابق بنا کریں بکنڑ ڈیوݨ نال فعل ماضی قریب مجہول بݨ ویندے۔ اصل مصدر کنوں بݨیا ہویا ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گردان کریندیں ہوئیں ضمیر منفصل دی ہر حالت نال آپݨی اصلی شکل / تعداد دے مطابق تبدیل کریسی جڈاں جو وڃݨ مصدر کنوں قاعدہ نمبر ا دے مطابق ماضی قریب معروف دی گردان تھیندی ویسی۔ ضمیر متصل نال گردان کرݨ ساںگے اصل مصدر کنوں بݨیا ہویا ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تعداد تے جنس دے مطابق تبدیل تھیندا ویسی۔ جڈاں جو اوندے اڳوں وڃݨ مصدر کنوں ماضی قریب معروف دے قاعدے نمبر ۲ دے مطابق ماضی قریب معروف بنا کریں بکنڑ ڈیندے ویسوں تے وت گردان تھیندی ویسی۔ اے ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو ماضی قریب مجہول وچ مذکر تے مونث دی گردان وکھو وکھ ہوندی ہے۔ اتھاں مارݨ مصدر متعدی کنوں ماضی قریب مجہول دی گردان کیتی ویندی ہے۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اوہ ماریا ڳئے	اوہ مارے ڳئے	توں ماریا ڳئیں	تساں مارے ڳئے	میں ماریا ڳیاں	اساں مارے ڳئے

متصل	مثبت	مذکر	اوہ مارا گیا ہے	اوہ مارے گئے ہن	توں مارا گیا ہیں	تساں مارے گئے ہو	میں مارا گیا ہاں	اساں مارے گئے ہیں
منفصل	مثبت	مذکر	-	-	توں مارا گیا وداہیں	تساں مارے گئے ہوئے	میں مارا گیا ہاسی	اساں مارے گئے ہاسے
متصل	منفی	مذکر	اوہیں مارا گیا	اوہیں مارے گئے	توں نہیں مارا گیا	تساں نہیں مارے گئے	میں نہیں مارا گیا	اساں نہیں مارے گئے
متصل	مثبت	مونث	اوہ ماری گئی	اوہ ماریاں گیاں	توں ماری گئی	تساں ماریاں گیاں	میں ماری گئی	اساں ماریاں گیاں
متصل	مثبت	مونث	اوہ ماری گئی ہے	اوہ ماریاں گیاں ہن	توں ماری گئی ہیں	تساں ماریاں گیاں ہو	میں ماری گئی ہاں	اساں ماریاں گیاں ہیں
متصل	منفی	مونث	اوہیں ماری گئی	اوہیں ماریاں گیاں	توں نہیں ماری گئی	تساں نہیں ماریاں گیاں	میں نہیں ماری گئی	اساں نہیں ماریاں گیاں
منفصل	مثبت	مذکر	مارا گیا گئس	مارے گئے گئین	مارا گیا گیوں	مارے گئے وے مارے گیو وے	مارا گیم / مارا گیا گیا ہی	مارے گئے گیو سے مارے گئے گئے سے
	منفی	مذکر	مارا گیس گیا اُس مارا گیا	انھیں مارے گئے	تھوں مارا گیا	تو سے مارے گئے	مکم / اکھی مارا گیا	نیسے مارے گئے
	مثبت	مونث	ماری گئیس	ماریاں گئین	ماری گئیوں	ماریاں گئیو وے	ماری گئیم / ا گئی ہی	ماریاں گئیو سے
	منفی	مونث	ئس ماری گئی	انھیں ماریاں گیاں	تھوں ماری گئی	تو سے ماریاں گیاں	مکم / اکھی ماری گئی	نیسے ماریاں گیاں

فعل ماضی قریب مجہول دی مصادر مجہول کنوں وکھلی گردان:

قاعدہ نمبر 5: مصدر مجہول دی چھیکڑی "ن" ہٹا کریں باقی دے اگوں ونجن مصدر کن فعل ماضی قریب مجہول دے بناون دے قاعدے نمبر 4 دے مطابق گردان کیتی ویندی ہے۔ مثال دے طور تے مرینجن مصدر کن ماضی قریب مجہول "مرینج گئے" لکھیجن کن لکھیج گئے تے گھیجن کن گھیج گئے وغیرہ وغیرہ۔

اُتے ڈتے گئے قاعدے نمبر 4 وانگوں اتھاں وی مذکر تے مونث دی گردان وکھو وکھ ہوندی ہے۔ مرینجن مصدر مجہول کن فعل ماضی قریب مجہول دی گردان ایں طرحاں تھیسی۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اوہ مرتا ڳئے	اوہ مرتا ڳیمن	توں مرتا ڳیمیں	تساں مرتا ڳئے	میں مرتا ڳیاں	اساں مرتا ڳئے
منفصل	مثبت	مذکر	اوہ مرتا ڳیا ہے	اوہ مرتا ڳئے ہن	توں مرتا ڳیا ہیں	تساں مرتا ڳیو وے ڳئے وے	میں مرتا ڳیا ہاں	اساں مرتا ڳئے ہیں
منفصل	مثبت	مذکر	-	-	توں مرتا ڳیو وی	تساں مرتا ڳیو ہے اتساں مرتا ڳئے ہو	میں مرتا ڳیوں ڳیم	اساں مرتا ڳئے ہاں ہیں
منفصل	منفی	مذکر	اوہ نہیں مرتا ڳیا	اوہ نہیں مرتا ڳئے	توں نہیں مرتا ڳیا	تساں نہیں مرتا ڳئے	میں نہیں مرتا ڳیا	اساں نہیں مرتا ڳئے
منفصل	مثبت	مؤنث	اوہ مرتا ڳئی	اوہ مرتا ڳیمن	توں مرتا ڳیمیں	تساں مرتا ڳیاں	میں مرتا ڳئی	اساں مرتا ڳیاں
منفصل	مثبت	مؤنث	اوہ مرتا ڳئی ہے	اوہ مرتا ڳیاں ہن	توں مرتا ڳئی ہیں	تساں مرتا ڳیاں ہو	میں مرتا ڳئی ہاں	اساں مرتا ڳیاں ہیں
منفصل	مثبت	مؤنث	-	-	توں مرتا ڳیو وی	تساں مرتا ڳیو وے	میں مرتا ڳئی ہیم	اساں مرتا ڳیاں ہسے
منفصل	مثبت	مؤنث	-	-	-	تساں مرتا ڳیو ہے	-	-
منفصل	منفی	مؤنث	اوہ نہیں مرتا ڳئی	اوہ نہیں مرتا ڳیاں	توں نہیں مرتا ڳئی	تساں نہیں مرتا ڳیاں	میں نہیں مرتا ڳئی	اساں نہیں مرتا ڳیاں
متصل	مثبت	مذکر و مؤنث	مرتا ڳیس	مرتا ڳیمن	مرتا ڳیوں	مرتا ڳیو نے	مرتا ڳیم	مرتا ڳیو سے
متصل	مثبت	مذکر و مؤنث	مرتا ڳئی اِس	-	مرتا ڳیو ہیں	مرتا ڳیو ہے	مرتا ڳیو ہی	
متصل	مثبت	مذکر و مؤنث	مرتا ڳیس ڳیا، ڳئی	مرتا ڳیس ڳئے، ڳیاں	مرتا ڳیوں ڳیا، ڳئی	مرتا ڳئے ہو مرتا ڳئے، ڳیاں	مرتا ڳیم ڳیا، ڳئی	مرتا ڳئے ڳئے، ڳیاں

فعل ماضی قریب مجہول دی مصادر مجہول کنوں پڑھ ودھی گردان:

قاعدہ نمبر 6: مصدر مجہول دے پچھوکڑی "ون" کوں حذف کرکے باقی دے اگوں ودھیں مصدر کنوں فعل ماضی قریب مجہول اُتے ہِ تے ہچھے قاعدہ نمبر 5 دے مطابق گردان کیتی ویندی ہے۔ مثال دے طور تے مر ونجن کنوں مری ڳئے، لکھیجن کنوں لکھی ڳئے، کُہیجن کنوں کُہی ڳئے وغیرہ وغیرہ۔ قاعدہ نمبر 5 وانگوں اتھاں وی مذکر تے مونث دی گردان وکھو وکھ ہوندی ہے۔ مر ونجن مصدر کنوں ماضی قریب مجہول دی گردان کجھ ایں تھیسی۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اوہ مری ڳئے	اوہ مری ڳئین	توں مری ڳئیں	تساں مری ڳئے	میں مری ڳیاں	اساں مری ڳئے
منفصل	مثبت	مذکر	اوہ مری ڳیا ہے	اوہ مری ڳئے ہن	توں مری ڳیا ہیں	تساں مری ڳئے ہو	میں مری ڳیا ہاں	اساں مری ڳئے ہاں
-	-	-	-	-	توں مری ڳیوں / ڳیو ہیں	تساں مری ڳیو وے / ڳیو ہے / ڳئے وے	میں مری ڳیا ہاں / ڳیوی	اساں مری ڳئے
منفصل	منفی	مذکر	اوہ نہیں مری ڳیا	اوہ نہیں مری ڳئے	توں نہیں مری ڳیا	تساں نہیں مری ڳئے	میں نہیں مری ڳیا	اساں نہیں مری ڳئے
منفصل	مثبت	مونث	اوہ مری ڳئی	اوہ مری ڳیاں	توں مری ڳئیں	تساں مری ڳیاں	میں مری ڳئی	اساں مری ڳیاں
منفصل	مثبت	مونث	اوہ مری ڳئی ہے	اوہ مری ڳیاں ہن	توں مری ڳئی ہیں	تساں مری ڳیاں ہو	میں مری ڳئی ہاں	اساں مری ڳیاں ہیاں
				اوہ مری ڳئین	توں مری ڳئیں / اڳیویں	تساں مری ڳیو ہے / اڳیو وے / ڳئس وے	میں مری ڳیوی /	اساں مری ڳیاں ہیں
منفصل	منفی	مونث	اوہ نہیں مری ڳئی	اوہ نہیں مری ڳیاں	توں نہیں مری ڳئی	تساں نہیں مری ڳیاں	میں نہیں مری ڳئی	اساں نہیں مری ڳیاں
متصل	مثبت	مذکر / مونث	مری ڳئس	مری ڳئین	مری ڳیوں	مری ڳیو وے	مری ڳیم	مری ڳیو سے

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
					مری گیو ویں	مری گیو ہے	مری گیو ہی	
ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
	منفی	مذکر/مونث	مری ئس بچیا/ گئی	مری ہنس بچے/ ایہاں	مری ہوویں بچیا/ گئی	مری ہوے بچے/ ایہاں	مری ہم / ہی بچیا/ گئی	مری ہے بچے/ ایہاں

ماضی قریب معروف تمام بنانوݨ دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 7: کہیں کم دا گزرے ہوئے قریب دے زمانے وچ ختم تھیوݨ پاتا ونجے ماضی قریب تمام اکھیندے۔ ماضی قریب تمام بنانوݨ دا قاعدہ کجھ ایں ہے۔ کہیں وی مصدر (توڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے) دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں گھدن مصدر کن ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨا ڈیوݨ نال ماضی قریب تمام دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو مار گھدے، لُٹ گھدے، کھا گھدے، لکھ گھدے وغیرہ وغیرہ۔ گھدن مصدر کن علاوہ وی کئی ہے مصادر وی ہن جنہیں کن ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨاوݨ نال ماضی قریب تمام دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے مار ڈتے، ڈے ڈتے، کھا گئے، کھا سوئے، مر گئے، مر سدھا رے، ڈیکھ گھنے، مر چکے، کھا چکے، مار کھڑے، مار سٹے وغیرہ وغیرہ۔ بعض اوقات ہووݨ مصدر کن ماضی مطلق یا ماضی قریب معروف دے صیغے ترتیب وار اُتے ڈتیں، انہاں ترکیبیں دے اگوں بطور لاحقے بݨا ڈتے ویندن۔ جیویں جو کھا گھد ام، مار ڈتا ہوی، مار ڈتا ہئی، کھا سویا ہے، ڈیکھ گھدا ہیں، مر سدھا رے ہن، کھا سٹے ہو وغیرہ وغیرہ۔ اے گالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو ماضی قریب تمام دے صیغہ واحد غائب کنوں پہلے جیکر ضمیر منفصل (ضمیر شخصی) "اوہ" لکھسی تاں وت اوندی گردان مذکر تے مونث کیتے انجو انج نہ تھیسی پر جڈاں ضمیر منفصل "او" لکھسی تاں وت اوندی گردان مذکر تے مونث کیتے انجو انج تھیسی۔ اوہ مار گھدے، اوہ مار ڈتے، اوہ فرٹ سٹے، او کھا سوئے، او مر سٹے، او مر سدھا رے، او ڈیکھ گھنے وغیرہ وغیرہ۔ ضمائر متصل دا استعمال جڈاں تھیسی جڈاں ماضی قریب تمام دے صیغہ واحد غائب نال ضمیر منفصل "اوہ" ورتی ونجی ہووے ہے کر ضمائر منفصل نہ ورتیاں ونجن تاں وت ضمائر متصل لا ہوتھی ویسن۔ ضمائر متصل کجھ ایں ہن۔ صیغہ واحد غائب کیتے (س) صیغہ جمع غائب کیتے (نے، نیں) واحد حاضر کیتے (ی، وی) جمع حاضر کیتے (وے، وے، وے) واحد متکلم کیتے (م، وی) تے جمع متکلم کیتے (وے، سے، سے)

کھاوݨ مصدر کن ماضی قریب تمام دی گردان:

منفصل	مثبت	مذکر						
			اوہ کھا گھدے	انہیں کھا گھدے	تئیں کھا گھدے	تساں کھا گھدے	میں کھا گھدے	اساں کھا گھدے

منفصل	مثبت	مذکر	اوہ کھا گھدا ہے	انہیں کھا گھدا ہے	تیں کھا گھدا ہے	تساں کھا گھدا ہے	میں کھا گھدا ہے	اساں کھا گھدا ہے
منفصل	مثبت	مذکر	اوکھا سگے	اوکھا سگن	توں کھا سگیں	تساں کھا سگو	میں کھا سگاں	اساں کھا سگوں
منفصل	-	-	-	-	توں کھا سگوں	تساں کھا سگے وے	-	اساں کھا سگے سے
	-	-	-	-	توں کھا سگ	تساں کھا سگو ہے	-	-
منفصل	مثبت	مونث	اوکھا سگی	اوکھا سگیاں	توں کھا سگی	تساں کھا سگیاں	میں کھا سگی	اساں کھا سگیاں
منفصل	مثبت	-	-	-	توں کھا سگوں	تساں کھا سگو	-	اساں کھا سگوں
منفصل	مثبت	-	-	-	-	تساں کھا سگو ہے اسگے وے	-	اساں کھا سگو سے
منفصل	منفی	مذکر	اوہ کھا نہیں گھدا	انہیں کھا نہیں گھدا	تیں کھا نہیں گھدا	تساں کھا نہیں گھدا	میں کھا نہیں گھدا	اساں کھا نہیں گھدا
منفصل	منفی	مذکر	اوکھا نہیں سگا	اوکھا نہیں سگے	توں کھا نہیں سگا	تساں کھا نہیں سگے	میں کھا نہیں سگا	اساں کھا نہیں سگے
منفصل	منفی	مذکر			توں کھا نہ سگوں	تساں کھا نہ سگو وے	میں کھا نہ سگوں	اساں کھا نہ سگو سے
منفصل	منفی	مونث	اوکھا نہیں سگی	اوکھا نہیں سگیاں	توں کھا نہیں سگی	تساں کھا نہیں سگیاں	میں کھا نہیں سگی	اساں کھا نہیں سگیاں
منفصل	منفی	مونث			توں کھا نہ سگوں	تساں کھا نہ سگو وے	میں کھا نہ سگوں	اساں کھا نہ سگو سے
متصل	منفی	مذکر مونث	کھا گھدیس	کھا گھدے نیں	کھا گھدوی	کھا گھدوے	کھا گھدیم کھا گھدے سے نی	کھا گھدو سے کھا گھدے سے
متصل	منفی	مذکر مونث	کھا سگا / کھا سگی	کھا سگن / کھا سگن	کھا سگوں	کھا سگو ہے	کھا سگم کھا سگوں	کھا سگو سے
متصل	منفی	مذکر مونث	کھا گھدا اس کھا گھدا واس	کھا گھدا انیں کھا گھدے نیں	کھا گھدا ہوی کھا گھدوی	کھا گھدا اِنے کھا گھدے ہے اوے	کھا گھدا ہم کھا گھدوی	کھا گھدا سے کھا گھدو سے
متصل	منفی	مذکر مونث	کھا اس گھدا کھا اُس گھدا	کھا نہیں گھدا	کھا اوی گھدا	کھا او سے گھدا	کھا ام / اُمی گھدا	کھا نے گھدا

متصل	منفی	مذکر مونث	کھاتیں کھادا ہئی	کھاتیں گئے اہیاں کھاتیں سے ہا ہیاں	کھاتیں ہادا ہئی / کھادا ہیں / ہادا ہئی	کھاتو ہے ہے اہیاں	کھاتیں کھادا ہئی کھاتیں ہادا ہئی کھاتیں ہادا ہئی	کھاتے سے ہا ہیاں

فعل ماضی قریب تمام مجہول بناوݨ دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 8: ماضی قریب تمام مجہول بناوݨ کیتے اصل مصدر دا متعدی ہووݨ ضروری ہے کیوں جو مصدر لازم کنوں ماضی قریب تمام مجہول نہیں بݨائی ونڄ سگدی۔ ایندے بناوݨ دا قاعدہ ایہہ ہے اے اصل مصدر (جیندی گردان کرݨ مقصود ہووے) دے مصدری مادے (فعل امر) دے اڳوں "گھدا ڳئے" یا قاعدہ نمبر 7 وچ ڈتی ڳئی کھیں وی ترکیب دے مطابق (ڈتا ڳئے، منیا ڳئے وغیرہ) وغیرہ ڳنڈھ ڈیوݨ نال ماضی قریب تمام مجہول بݨائی ونڄ سگدی ہے۔ ہر صیغے دے مطابق گھدا ڳئے وغیرہ کوں بدلیا ویندے۔ ایہا اے جو ضمائر متصل دا استعمال وی ممکن کائنی مونث تے مذکر کیتے انجو انج گردان لکھی ویندی ہے۔ سُنڄاݨݨ تے مارݨ مصادر کنوں ماضی قریب تمام مجہول دی گردان ایہہ ہے۔

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر	او سنڄاݨ گھدا ڳئے	او سنڄاݨ گھدے ڳئے	توں سنڄاݨ گھدا ڳئیں	تساں سنڄاݨ گھدے ڳئے	میں سنڄاݨ گھدا ڳیاں	اساں سنڄاݨ گھدے ڳئے
"	"	"	او سنڄاݨ گھدا ڳیا ہے	او سنڄاݨ گھدے ڳئے ہن	توں سنڄاݨ گھدا ڳیا ہیں	تساں سنڄاݨ گھدے ڳئے ہو	میں سنڄاݨ گھدا ڳیا ہاں	اساں سنڄاݨ گھدے ڳئے ہیں
"	"	"	او سنڄاݨ گھدا ڳئس	او سنڄاݨ گھدے ڳئن	توں سنڄاݨ گھدا ڳئیوں	تساں سنڄاݨ گھدے ڳئے وے	میں سنڄاݨ گھدا ڳیاں امیں	اساں سنڄاݨ گھدے ڳئے سے اڳئے سے
"	"	"			توں سنڄاݨ گھدا ڳئے ہیں	تساں سنڄاݨ گھدے ڳئے ہے	میں سنڄاݨ گھدا ڳیا ہاں اڳیوی	-
"	"	"	او مار ڈتا ڳئے	او مار ڈتے ڳئے	توں مار ڈتا ڳئیں	تساں مار ڈتے ڳئے	میں مار ڈتا ڳیا	اساں مار ڈتے ڳئے
"	"	"	او مار ڈتا ڳیا ہے	او مار ڈتے ڳئے ہن	توں مار ڈتا ڳیا ہیں	تساں مار ڈتے ڳئے ہو	میں مار ڈتا ڳیا ہاں	اساں مار ڈتے ڳئے ہیں
"	"	"		او مار ڈتے ڳئین	توں مار ڈتا ڳیوں	تساں مار ڈتے ڳئے وے	میں مار ڈتا ڳیاں	اساں مار ڈتے ڳئے سے امار ڈتے ڳئے سے

۔	۔	۔			توں ماریا ڳیا ہیں	تساں ماریا ڳئے ہو	میں ماریا ڳیا ہم / ماریا ڳئی ہوسی	
۔	منفی	۔	او سنجان تھیس گھدا ڳیا	او سنجان تھیس گھدے ڳئے	توں سنجان تھیں گھدا ڳیا	تساں سنجان تھیس گھدے ڳئے	میں سنجان تھیں گھدا ڳیا	اساں سنجان تھیس گھدے ڳئے
۔	۔	۔	او سنجان تھیس گھدا ڳیا	او سنجان تھسن گھدے ڳئے	توں سنجان اوہیں گھدا ڳیا	تساں سنجان او نسے گھدے ڳئے	میں سنجان گئی انجم گھدا ڳیا	اساں سنجان لیسے گھدے ڳئے
۔	۔	۔	او مار تھیس ڈتا ڳیا	او مار تھیس ڈتے ڳئے	توں مار تھیں ڈتا ڳیا	تساں مار تھیس ڈتے ڳئے	میں مار تھیس ڈتا ڳیا	اساں مار تھیس ڈتے ڳئے
۔	۔	۔	او مار تھیس ڈتا ڳیا	او مار تھیس ڈتے ڳئے	توں مار تھویں ڈتا ڳیا	تساں مار ووے ڈتے ڳئے	میں مار انجم ا گئی ڈتا ڳیا	اساں مار سے ڈتے ڳئے

نوٹ: ماضی قریب تمام مجہول دی مونث کیتے گردان گذشتہ گردانیں دے مطابق کیتی ویسی۔ طوالت دے پیش نظر درج نہیں کیتی ویندی پئی۔

ج ___ فعل ماضی بعید (ماضی تمام)

تعریف: کہیں کم دا کرݨ تھیوݨ یا ہووݨ پریں دے گزرے ہوئے زمانے وچ پاتا ونڄے فعل ماضی بعید اکھیندے۔ ڈو وجھے لفظیں وچ ایں وی آکھ سگدے ہیں جو کئی کم کہیں بئے کم کنوں ہوں وقت پہلے پورا تھی ڳیا ہووے پر ایں ڳالھ کن اے پتہ نہ لگے جو کم کتلا پہلے ختم (پورا) تھیا ہا۔ یعنی کم دے پورا تھیوݨ دے وقت دا تعین نہ تھی سگے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

۱۔ اصغر دے خط ملݨ توں پہلے میں اوکوں خط لکھیا ہا۔ ۲۔ تیڈے آوݨ کنوں اوکیں میں نانگ ماریا ہا۔

مصادر لازم کنوں فعل ماضی بعید معروف بݨاوݨ دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر ۱: ماضی مطلق معروف یا حالیہ تمام دے نال ہیٹھ ڈتے گئے خاکے دے مطابق لفظیں وادھارا کیتا ویندے۔

ضمیر متصل	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
	مثبت	مذکر	ہا	ئے ہن	ہاویں	ئے ہاوے	ہم	ئے ہاسے
	منفی	مذکر	نہ ہا	ئے نہ ہن	نہ ہاویں	ئے نہ ہاوے	نہ ہم	ئے نہ ہاسے
	مثبت	مونث	ئی ہئی	ان ہن	ئی ہاویں	ان ہاوے	ئی ہم	ان ہاسے
	منفی	مونث	ئی نہ ہئی	ان نہ ہن	ئی نہ ہاویں	ان نہ ہاوے	ئی نہ ہم	ان نہ ہاسے

نوٹ: اینہہ قاعدے وچ ہے کہ ضمیر منفصل نال گردان کرݨی ہووے تاں وت ہر صیغے نال فاعلی (شخصی) ضمیراں وی ہنڈھیاں ویندن تے جے کر ضمیر متصل نال گردان کرݨی ہووے تاں وت فاعلی (شخصی) ضمیراں ہنڈھیاں نہ ویسن۔ اے ڳالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو مصادر لازم کنوں فعل ماضی بعید معروف دی گردان مذکر تے مونث کیتے انجو انج ہوندی ہے۔

اپڑن مصدر کنوں فعل ماضی بعید دی گردان:

ضمیر متصل	مثبت	مذکر	او اپڑیا ہا	او اپڑے ہے آہن	توں اپڑیا ہاویں	تساں اپڑے ہے ہاوے	میں اپڑیا ہم اہاہی	اساں اپڑے ہے ہاسے
	منفی	مذکر	او اپڑیا نہ ہا	او اپڑے ہے نہ آہن	توں اپڑیا نہ ہاویں	تساں اپڑے ہے نہ ہاوے	میں اپڑیا نہ ہم اہاہی	اساں اپڑے ہے نہ ہاسے
	مثبت	مونث	او اپڑی ہئی	او اپڑیاں آہن	توں اپڑی ہاویں	تساں اپڑیاں ہاوے	میں اپڑی ہم اہاہی	اساں اپڑیاں ہاسے
	منفی		او اپڑی نہ ہئی	او اپڑیاں نہ آہن	توں اپڑی نہ ہاویں	تساں اپڑیاں نہ ہاوے	میں اپڑی نہ ہم اہاہی	اساں اپڑیاں نہ ہاسے

مصادر متعدی کنوں فعل ماضی بعید معروف بناوݨ دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 2: اتے ڈتے ہوئے قاعدہ نمبر 1 وانگوں ڈتے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں اوندے اڳوں ہر صیغے کیتے صرف لفظ "ہا" دا وادھارا کیتا ویندے۔ جیڑھاں جو ضمائر منفصل کیتے صرف فاعلی (شخصی) ضمائر دی صیغہ وار گردان تھیندی ہے پر ضمائر متصل نال گردان کرݨ ساہمݨے تے ڈتے ہوئے خاکے دے مطابق لفظیں دا وادھارا کرݨ ضروری ہے۔ اے ڳالھ وی یاد رہوے جو ماضی بعید معروف دی مصادر متعدی کنوں کیتی ونڄݨ آلی گردان وچ مونث تے مذکر دے صیغے انجو انج نھیں ہوندے۔

خاکہ:

ضمیر متصل	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر / مونث	ہاوس	ہانیں	ہاوی	ہانے ہوے	ہاہی	ہاسے
	منفی		نہ ہاوس	نہ ہانیں	نہ ہاوی	نہ ہانے ہوے	نہ ہاہی	نہ ہاسے

مصادر متعدی لکھݨ تے ڈیوݨ کنوں گردان:

ضمیر منفصل	مثبت	مذکر / مونث	اونہہ لکھیا ہا	انھیں لکھیا ہا	تیں لکھیا ہا	تساں لکھیا ہا	میں لکھیا ہا	اساں لکھیا ہا
ضمیر منفصل	منفی	مذکر / مونث	اونہہ لکھیا نہ ہا	انھیں لکھیا نہ ہا	تیں لکھیا نہ ہا	تساں لکھیا نہ ہا	میں لکھیا نہ ہا	اساں لکھیا نہ ہا
ضمیر منفصل	مثبت	مذکر / مونث	اونہہ ڈتا ہا	انھیں ڈتا ہا	تیں ڈتا ہا	تساں ڈتا ہا	میں ڈتا ہا	اساں ڈتا ہا
ضمیر منفصل	منفی	مذکر / مونث	اونہہ ڈتا نہ ہا	انھیں ڈتا نہ ہا	تیں ڈتا نہ ہا	تساں ڈتا نہ ہا	میں ڈتا نہ ہا	اساں ڈتا نہ ہا
متصل	مثبت	مذکر / مونث	لکھیا ہاوس	لکھیا ہانیں	لکھیا ہاوی	لکھیا ہانے اہوے	لکھیا ہاہی	لکھیا ہاسے

متصل	نفی	مذکر/مونث	لکھیا نہ ہاوس / لکھیا نیوس	لکھیا نہ ہانیں / لکھیا نیں	لکھیا نہ ہاوی / لکھیا نیوی	لکھیا نیوے نہ / ہاسے انہ ہاوے	لکھیا نہ ہائی / لکھیا نی / نم	لکھیا نہ ہاسے / لکھیا نسے
متصل	ثبت	مذکر/مونث	ݙتا ہاوس	ݙتا ہانیں	ݙتا ہاوی	ݙتا ہاسے ہاوے	ݙتا ہائی	ݙتا ہاسے
متصل	نفی	مذکر/مونث	ݙتا نہ ہاوس	ݙتا نہ ہانیں	ݙتا نہ ہاوی	ݙتا نہ ہاسے انہ ہاوے	ݙتا نہ ہائی	ݙتا نہ ہاسے
			ݙتا نہ ہاوس / نیوس	ݙتا نیں	ݙتا نیوی	ݙتا نیوے	ݙتا نی / نم	ݙتا نسے

مصادر متعدی المتعدی کنوں فعل ماضی بعید معروف دی گردان:

قاعدہ نمبر3: مصادر لازم یا متعدی کنوں مصادر متعدی المتعدی دی گردان سامݨے آندے ہوئے مصدر کوں پہلے مصدر متعدی المتعدی بݨایا ویندے تے وت اوندا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں ضمائر منفصل تے ضمائر متصل نال قاعدہ نمبر 1 دے مطابق گردان کیتی ویندی ہے۔ مثال دے طور تے جے کر مصدر ݙرکݨ تے مصدر متعدی ݙیوݨ کوں متعدی المتعدی دی گردان کرݨی ہووے تاں وت انہیں مصادر کوں پہلے مصادر متعدی المتعدی ݙواوݨ تے ݙرکاوݨ بݨائے ویسن تے وت گردان کیتی ویسی۔

مصادر متعدی المتعدی ݙرکاوݨ تے ݙواوݨ کنوں گردان:

ضمیر	ثبت / نفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	ثبت	مذکر / مونث	اوں ݙرکایا	انھیں ݙرکایا	تئیں ݙرکایا	تساں ݙرکایا	میں ݙرکایا	اساں ݙرکایا
۔	نفی	مذکر / مونث	اوں ݙرکایا نہ	انھیں ݙرکایا نہ	تئیں ݙرکایا نہ	تساں ݙرکایا نہ	میں ݙرکایا نہ	اساں ݙرکایا نہ
۔	ثبت	مذکر / مونث	اوں ݙوایا	انھیں ݙوایا	تئیں ݙوایا	تساں ݙوایا	میں ݙوایا	اساں ݙوایا
۔	نفی	مذکر / مونث	اوں ݙوایا نہ	انھیں ݙوایا نہ	تئیں ݙوایا نہ	تساں ݙوایا نہ	میں ݙوایا نہ	اساں ݙوایا نہ
متصل	ثبت	مذکر / مونث	ݙوایا/ݙرکایا ہاوس	ݙوایا/ݙرکایا ہانیں	ݙوایا/ݙرکایا ہاوی	ݙوایا/ݙرکایا ہاسے ہاوے	ݙوایا/ݙرکایا ہائی	ݙوایا/ݙرکایا ہاسے
متصل	نفی	مذکر / مونث	ݙوایا/ݙرکایا نہ ہاوس	ݙوایا/ݙرکایا نہ ہانیں	ݙوایا/ݙرکایا نہ ہاوی	ݙوایا/ݙرکایا نہ ہاسے	ݙوایا/ݙرکایا نہ ہائی	ݙوایا/ݙرکایا نہ ہاسے
متصل	نفی	مذکر / مونث	ݙوایا/ݙرکایا نیوس	ݙوایا/ݙرکایا نیں	ݙوایا/ݙرکایا نیوی	ݙوایا/ݙرکایا نہ ہاوے	ݙوایا/ݙرکایا نہائی	ݙوایا/ݙرکایا نسے
متصل	نفی	مذکر / مونث	ݙوایا/ݙرکایا نہاوس	ݙوایا/ݙرکایا انھیں	ݙوایا/ݙرکایا نہاوی	ݙوایا/ݙرکایا نہوسے	ݙوایا/ݙرکایا نمی	ݙوایا/ݙرکایا نہاسے

مصادر متعدی کنوں فعل ماضی بعید مجہول بݨاوݨ دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 4: اے ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو افعال مجہول دی گردان صرف مصادر متعدی کنوں ای تھی سڳدی ہے۔ فعل ماضی بعید بݨاوݨ کیتے فعل ماضی قریب مجہول دے قاعدہ نمبر 4 دے صیغیاں کنوں افعال ناقص "ہے، ہن" وغیرہ حذف کر کے باقی دے اڳوں تے پچھے خاکے دے مطابق افعال ناقص وادھارا کیتا ویندے۔ فعل ماضی بعید مجہول دی گردان کریندیں ہوئیں مذکر تے مؤنث دی گردان انجو انج کیتی ویندی ہے۔ ضمیر منفصل تے ضمیر متصل نال گردان ہکو جھیں ہوندی ہے۔

خاکہ:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل/متصل	مثبت	مذکر	ہا/ہائی/ہس	ہن	ہاویں	ہاوے	ہم	ہاسے
منفصل/متصل	منفی	مذکر	نہ ہا/نہ ہائی/ہس	نہ ہن	نہ ہاویں	نہ ہاوے	نہ ہم	نہ ہاسے
منفصل/متصل	مثبت	مؤنث	ہئی/ہس	ان ہن	ئی ہاویں	ان ہاوے	ئی ہم	ان ہاسے
منفصل/متصل	منفی	مؤنث	نہئی/ہس	نہاں ہن	نہئی ہاویں	نہاں ہاوے	نہئی ہم/ہائی	نہاں ہاسے

مصدر متعدی مارݨ کنوں گردان:

ضمیر	مثبت	مذکر	او مار یا گیا ہا/ہس/ہائی	او مارے گئے ہن	توں مار یا گیا ہاویں	تساں مارے گئے ہاوے	میں مار یا گیا ہم/ہائی	اساں مارے گئے ہاسے
	منفی	مذکر	او مار یا نہ گیا ہا	او مارے نہ گئے ہن	توں مار یا نہ گیا ہاویں	تساں مارے نہ گئے ہاوے	میں مار یا نہ گیا ہم/ہائی	اساں مارے نہ گئے ہاسے
	منفی	مذکر	او مار یا ہس گیا	او مارے ہن گئے	توں مار یا ہاویں گیا	تساں مارے ہاوے گئے	میں مار یا ہائی/ہم گیا	اساں مارے ہاسے گئے
	منفی	مذکر	او مار یا ہا گیا / او مار یا ہی گیا	او مارے ہن گئے / او مارے ہن گئے	توں مار یا ہاویں گیا / توں مار یا ہاویں گیا	تساں مارے ہاوے گئے	میں مار یا ہم / ہائی گیا	اساں مارے ہاسے / ہاسے گئے
	مثبت	مؤنث	او ماری گئی ہئی/ہس	او ماریاں گئیاں ہن	توں ماری گئی ہاویں	تساں ماریاں گئیاں ہاوے	میں ماری گئی ہم/ہائی	اساں ماریاں گئیاں ہاسے
	منفی	مؤنث	او ماری نہ گئی ہئی	او ماریاں نہ گئیاں ہن	توں ماری نہ گئی ہاویں	تساں ماریاں نہ گئیاں ہاوے	میں ماری نہ ہم گئی	اساں ماریاں نہ گئیاں ہاسے

			او ماری نس ڳئی	او ماریاں ڳین ڳیاں	توں ماری ڳیاویں ڳئی	تساں ماریاں ڳیاوے ڳیاں	میں ماری ڳئی ہاں	اساں ماریاں ڳیاسے ڳیاں
			او ماری نس ڳئی او ماری ڳئی ہئی	او ماریاں ڳیُن ڳیاں	توں ماری ڳیوویں ڳئی	تساں ماریاں ڳیوے ڳیاں	میں ماری ڳیم ہائی ڳئی	اساں ماریاں ڳیوسے ڳیاں

مصادر مجہول کنوں فعل ماضی بعید مجہول دے بݨاوݨ دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 5: مصادر مجہول کنوں فعل ماضی بعید مجہول بݨاوݨ سانگے فعل ماضی قریب مجہول دے قاعدے نمبر 5 دے صیغیاں کنوں فعل ماضی بعید مجہول دے قاعدے نمبر 4 دے مطابق گردان کیتی ویسی۔

مصدر مجہول مرڄݨ کنوں پہلی گردان:

ضمیر	مثبت	مذکر	او مرڄ ڳیا ہا ہس	او مرڄ ڳئے ہن	توں مرڄ ڳیا ہاویں	تساں مرڄ ڳئے ہاوے	میں مرڄ ڳیا ہائی	اساں مرڄ ڳئے ہاسے
متصل	حتمی	مذکر	او مرڄ نہ ڳیا ہا	او مرڄ نہ ڳئے ہن	توں مرڄ نہ ڳیا ہاویں	تساں مرڄ نہ ڳئے ہاوے	میں مرڄ نہ ڳیا ہم ہائی	اساں مرڄ نہ ڳئے ہاسے
اووے	حتمی	مذکر	او مرڄ ڳیس ڳیا	او مرڄ ڳیونس ڳئے	توں مرڄ ڳیاویں ڳیا	تساں مرڄ ڳیاوے ڳئے	میں مرڄ ڳیم ڳیا	اساں مرڄ ڳیاسے ڳئے
یا متصل	حتمی	مذکر	او مرڄ ڳیا ڳیا	او مرڄ ڳیُن ڳئے	توں مرڄ ڳیوویں ڳیا	تساں مرڄ ڳیوے ڳئے	میں مرڄ ڳیم ہائی ڳیا ہئی ڳیا	اساں مرڄ ڳیوسے ڳئے
اووے	مثبت	موءنث	او مرڄ ڳئی ہئی ہس	او مرڄ ڳیاں ہن	توں مرڄ ڳئی ہاویں	تساں مرڄ ڳیاں ہاوے	میں مرڄ ڳئی ہم ہائی	اساں مرڄ ڳیاں ہاسے

نوٹ: حتمی موءنث حتمی مذکر واݨگوں ہوندی ہے۔ مشق کرو خود

مصدر مجہول مرڄݨ کنوں ٻئی گردان:

قاعدہ نمبر 6: مصدر مجہول مرڄݨ کنوں فعل ماضی بعید مجہول دی گردان فعل ماضی قریب مجہول دے قاعدہ نمبر 6 دے صیغیاں کنوں فعل ماضی بعید مجہول دے قاعدے نمبر 5 دے مطابق کیتی ویسی۔

ضمیر	مثبت	مذکر	او مری ڳیا ہا ہس	او مری ڳئے ہن	توں مری ڳیا ہاویں	تساں مری ڳئے ہاوے	میں مری ڳیا ہم ہائی	اساں مری ڳئے ہاسے
-	-	موءنث	او مری ڳئی ہئی ہس	او مری ڳیاں ہن	توں مری ڳئی ہاویں	تساں مری ڳیاں ہاوے	میں مری ڳئی ہم ہائی	اساں مری ڳئے ہاسے

نوٹ: منفی مذکر تے منفی مؤنث دی گردان قاعدہ نمبر 5 وانگوں تھیسی۔ مشق کرو خود۔

فعل ماضی بعید تام معروف بݨاوݨ دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 7: فعل ماضی بعید تام معروف بݨاوݨ دا قاعدہ فعل ماضی قریب تام معروف دے قاعدے نمبر 7 وانگوں ہے۔ فرق صرف اتنا ہے جو فعل ناقص "ہے" دی بجائے "ہا" ورتیا ویسی۔

کھاوݨ مصدر کنوں فعل ماضی بعید تام معروف دی گردان:

منفصل	مثبت	مذکر	اوں کھا گھدا ہا	انہیں کھا گھدا ہا	تیں کھا گھدا ہا	تساں کھا گھدا ہا	میں کھا گھدا ہا	اساں کھا گھدا ہا
منفصل	منفی	مذکر	اوں کھانہ گھدا ہا	انہیں کھانہ گھدا ہا	تیں کھانہ گھدا ہا	تساں کھانہ گھدا ہا	میں کھانہ گھدا ہا	اساں کھانہ گھدا ہا
منفصل	مثبت	مذکر	او کھا گیا ہا	او کھا گئے ہن	توں کھا گیا ہاویں	تساں کھا گئے ہاوے	میں کھا گیا ہم ہاہی	اساں کھا گئے ہاسے
منفصل	منفی	مذکر	او کھانہ گیا ہا	او کھانہ گئے ہن	توں کھانہ گیا ہاویں	تساں کھانہ گئے ہاوے	میں کھانہ گیا ہم ہاہی	اساں کھانہ گئے ہاسے
منفصل	مثبت	مؤنث	او کھا گئی ہئی	او کھا گئیاں ہن	توں کھا گئی ہاویں	تساں کھا گئیاں ہاوے	میں کھا گئی ہم ہاہی	اساں کھا گئیاں ہاسے
منفصل	منفی	مؤنث	او کھانہ گئی ہئی	او کھانہ گئیاں ہن	توں کھانہ گئی ہاویں	تساں کھانہ گئیاں ہاوے	میں کھانہ گئی ہم ہاہی	اساں کھانہ گئیاں ہاسے
متصل	مثبت	مذکر	کھا گھدس	کھا گھدا ہانیں	کھا گھدا ہاوی	کھا گھدا ہاوے	کھا گھدا ہم ہاہی	کھا گھدا ہاسے
متصل	منفی	مذکر	کھانہ ہاس گھدا	کھانہ ہانیں گھدا	کھانہ ہاوی گھدا	کھانہ ہاوے گھدا	کھانہ ہم ہاہی گھدا	کھانہ ہاسے گھدا
متصل	منفی	مذکر	کھا نہاس گھدا	کھا نہانیں گھدا	کھا نہاوی گھدا	کھا نہاوے گھدا	کھا نہم نہی گھدا	کھا نہاسے گھدا
متصل	منفی	مذکر	کھا نس گھدا	کھا نھیں گھدا	کھا نھوی گھدا	کھا نھوے گھدا	کھا نہاہی گھدا	کھا نسے گھدا
متصل	مثبت	مذکر	کھا گیا ہس	کھا گئے ہن	کھا گیا ہاویں	کھا گئے ہاوے	کھا گیا ہم ہاہی	کھا گئے ہاسے
متصل	منفی	مذکر	کھانہ ہس گیا	کھانہ ہن گئے	کھانہ ہاویں گیا	کھانہ ہاوے گئے	کھانہ ہم ہاہی گیا	کھانہ ہاسے گئے
متصل	منفی	مذکر	کھا نہس گیا	کھا نہن گئے	کھا نھویں گیا	کھا نھوے گئے	کھا نہم نہی گیا	کھا نسے گئے
متصل	مثبت	مؤنث	کھا گئی ہس	کھا گئیاں ہن	کھا گئی ہاویں	کھا گئیاں ہاوے	کھا گئی ہم ہاہی	کھا گئیاں ہاسے
متصل	منفی	مؤنث	کھانہ ہس گئی	کھانہ ہن گئیاں	کھانہ ہاویں گئی	کھانہ ہاوے گئیاں	کھانہ ہم ہاہی گئی	کھانہ ہاسے گئیاں
متصل	منفی	مؤنث	کھا نہس گئی	کھا نہن گئیاں	کھا نھویں گئی	کھا نھوے گئیاں	کھا نہی گئی	کھا نسے گئیاں

فعل ماضی بعید تمام مجہول بݨاوݨ دا قاعدہ:

قاعدہ نمبر 8: فعل ماضی بعید تمام مجہول بݨاوݨ دا قاعدہ فعل ماضی قریب تمام مجہول بݨاوݨ دے قاعدے نمبر 8 وانگوں ہے۔ فرق صرف اتنا ہے جو فعل ماضی قریب تمام مجہول ہوندی ورتیا ونڄݨ آلا فعل ناقص ہے دی جاء تے فعل ناقص "ہا" کوں صیغے وار ورتیا ویندے۔

سنڄاݨ تے مارݨ مصادر کنوں گردان:

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	او سنڄاݨ گھدا ڳیا ہا	او سنڄاݨ گھدے ڳئے ہن	توں سنڄاݨ گھدا ڳیا ہاویں	تساں سنڄاݨ گھدے ڳئے ہاوے	میں سنڄاݨ گھدا ڳیا ہم/ہامی	اساں سنڄاݨ گھدے ڳئے ہاسے
	منفی	مذکر	او سنڄاݨ نہ گھدا ڳیا ہا	او سنڄاݨ نہ گھدے ڳئے ہن	توں سنڄاݨ نہ گھدا ڳیا ہاویں	تساں سنڄاݨ نہ گھدے ڳئے ہاوے	میں سنڄاݨ نہ گھدا ڳیا ہم/ہامی	اساں سنڄاݨ نہ گھدے ڳئے ہاسے
	مثبت	مذکر	او مار ڈتا ڳیا ہا	او مار ڈتے ڳئے ہن	توں مار ڈتا ڳیا ہاویں	تساں مار ڈتے ڳئے ہاوے	میں مار ڈتا ڳیا ہم/ہامی	اساں مار ڈتے ڳئے ہاسے
	منفی	مذکر	او مار نہ ڈتا ڳیا ہا	او مار نہ ڈتے ڳئے ہن	توں مار نہ ڈتا ڳیا ہاویں	تساں مار نہ ڈتے ڳئے ہاوے	میں مار نہ ڈتا ڳیا ہم/ہامی	اساں مار نہ ڈتے ڳئے ہاسے
	مثبت	مؤنث	او سنڄاݨ گھدی ڳئی ہئی	او سنڄاݨ گھدیاں ڳیاں ہن	توں سنڄاݨ گھدی ڳئی ہاویں	تساں سنڄاݨ گھدیاں ڳیاں ہاوے	میں سنڄاݨ گھدی ڳئی ہم/ہامی	اساں سنڄاݨ گھدیاں ڳیاں ہاسے
	مثبت	مؤنث	او مار ڈتی ڳئی ہئی	او مار ڈتیاں ڳیاں ہن	توں مار ڈتی ڳئی ہاویں	تساں مار ڈتیاں ڳیاں ہاوے	میں مار ڈتی ڳئی ہم/ہامی	اساں مار ڈتیاں ڳیاں ہاسے
	منفی	مؤنث	او مار نہ ڈتی ڳئی ہئی	او مار نہ ڈتیاں ڳیاں ہن	توں مار نہ ڈتی ڳئی ہاویں	تساں مار نہ ڈتیاں ڳیاں ہاوے	میں مار نہ ڈتی ڳئی ہم/ہامی	اساں مار نہ ڈتیاں ڳیاں ہاسے
متصل	مثبت	مذکر	سنڄاݨ گھدا ڳیا ہاس	سنڄاݨ گھدے ڳئے ہن	سنڄاݨ گھدا ڳیا ہاویں	سنڄاݨ گھدے ڳئے ہاوے	سنڄاݨ گھدا ڳیا ہم/ہامی	سنڄاݨ گھدے ڳئے ہاسے
	منفی	مؤنث	سنڄاݨ ڈتس گھدا ڳیا	سنڄاݨ ڈتن گھدے ڳئے	سنڄاݨ ہوویں گھدا ڳیا	سنڄاݨ ہووے گھدے ڳئے	سنڄاݨ ہم/ہامی گھدا ڳیا	سنڄاݨ ہوسے گھدے ڳئے

نوٹ: مؤنث دی منفی گردان مذکر دی منفی گردان وانگوں ہوسی۔

د ـــــ فعل ماضی استمراری امدادی ناتمام اجاری

تعریف: اوہو زمانہ جیندے وچ کہیں کم دا ہمیشاں جاری رہن یا ولا ولا تھیون، کرن، یا ہوون دی خبر ہووے۔ یا ول ایں فعل جیں کوں اے پتہ لگے جو کئی کم گزرے ہوئے وقت وچ پورا نہیں تھیا بلکہ جاری رہیا (لفظ رہا یا رہیا دی املا عام طور تے رہیا لکھی ویندی ہے۔ جیڑھی جو گرامر دے اصول دے مطابق ٹھیک کائنی کیوں جو رہن مصدر کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر "رہا" یا "رہیا" بݨدے۔ اے ڳالھ تاں ظاہر ہے جو ماضی مطلق معروف ہمیشاں کہیں وی مصدر دے مصدری مادے (فعل امر) دے اڳوں "الف" یا "یا" دے ودھارے نال بݨدی ہے۔ رہن مصدر دا مصدری مادہ (فعل امر) "رہ" بݨدے پر "رہیہ" نہیں بݨدا۔ لہٰذا رہن مصدر کوں ماضی مطلق معروف بݨدے کیں ہوسڳیں۔ ایندے مصدری مادے "رہ" دے اڳوں یا تاں الف دا ودھارا تھیسی تے یا "یا" دا۔ الف دے ودھارے نال ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر "رہا" بݨسی یا ول "یا" دے ودھارے نال "رہیا" تھیسی۔ ایں لفظ دی املا "رہیا" کرݨ درست کائنی) لفظ امدادی دا معنی ہے ہمیشاں رہن آلا یا کڈاہیں نہ مکن آلا تے لفظ استمراری دا معنی وی ہے جاری رہن آلا ول ول تھیون آلا۔ ایں ڳالھوں فعل ماضی امدادی یا استمراری کوں ماضی ناتمام یا ماضی جاری وی آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے کھاندا ہا، روندا ہا، ہسدا ہا، لکھی رکھیندا ہا، لکھدا ویندا ہا، ماری ویندا ہا، لکھی روویندا ہا، مریندا ڳیا ہا، (مریندا دا تلفظ ہے۔ م۔ ر۔ ے ۔ ں۔ د۔ ا) ماری ڳیا ہا، لکھی رکھدا ہا، کھاندا پیا ہا، لکھی پیا ہا، روندا پیا ہا، کھاندا کھڑا ہا، کھویندا رہندا ہا، ہنجھی روویندا ہا، لکھوائی رکھدا ہا وغیرہ وغیرہ۔

فعل ماضی امدادی/استمراری/ناتمام اجاری معروف بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: مصدر لازم ہووے یا متعدی اوندے کنوں فعل ماضی امدادی/استمراری/ناتمام اجاری بݨاوݨ کیتے ڈ ے تے ہوئے مصدر کوں اسم حالیہ ناتمام بݨا گھنسوں۔ اوندے اڳوں ہووݨ مصدر کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) ہک ڈیون نال مطلوبہ فعل ماضی دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے کھاوݨ مصدر کوں کھاندا ہا، رووݨ مصدر کوں روندا ہا، لکھݨ مصدر کوں لکھدا ہا وغیرہ وغیرہ۔ اتھاں ہک ہئی ڳالھ ولا ڈسا ڈیوݨ وی ضروری ہے جو سرائیکی زبان ہک ہوں وسیع علاقے وچ ٻولی ویندی ہے۔ ایں ڳالھوں مختلف علاقیں دے لہجے وی مختلف ہن۔ بعض سرائیکی مصادر اینجھیں ہن جنہیں کوں اسم حالیہ ناتمام وچ یا نمی حرفی بݨدے۔ ہے کر اتھیں اسمائے حالیہ ناتمام دے شروع آلے ہک یا ڈ و حروف کوں حذف کر ڈ ے تا ں وی پچھوں باقی "اندا" ہوندے۔ مثال دے طور تے مصادر آوݨ، بھاوݨ، دھاوݨ، کھاوݨ، ڳاوݨ، ماوݨ تے کماوݨ وغیرہ کوں ترتیب وار اسمائے حالیہ ناتمام آندا، بھاندا، دھاندا، کھاندا، ڳاندا، ماندا تے کماندا ہن۔ سرائیکی زبان دے بعض لہجیں وچ اتھیں اسمائے حالیہ ناتمام دے پہلے آوݨ آلے حرف تہجی الف کوں حذف کر کے اوندی بجائے "م" ہک ڈ ی ویندی ہے یا ول کتھیں ہک صیغہ بݨ ویندے۔ جیویں جو اتے ڈ تے ڳئے اسمائے حالیہ ناتمام کوں ترتیب وار کجھ ایں لکھیا ویسی۔ آندا یا امندا، بھندا یا بھمندا، دھندا یا دھمندا، کھندا یا کھمندا، ڳندا یا ڳمندا، ماندا یا مندا تے کمندا یا کنمندا وغیرہ وغیرہ۔

روووݨ مصدر کی گردان:

رووݨ مصدر کوں اسم حالیہ ناتمام "روندا" ہے۔ ایندا ہکو ہکوی الف حذف کرݨ دے بعد باقی دے اڳوں گردان کریندے ہیں

ہوئیں ستے پڑتے گئے خاکے دے مطابق لوظیں داو دھارا کریسوں۔ ماضی استمراری دی گردان مذکر تے مونث کیتے انجو ہوندی ہے پر ضمیر متصل تے ضمیر منفصل دا نفی انجو ایج قاعدہ کا گئی۔ جے گردان کریندئیں ہوئیں شخصی عنادر بکن چھیے و نجن وی درست ہے تے جے کرنہ بکنڑ ہے و نجن وت وی درست ہے۔ ہئی اے پگالو جو جیوے او لوظ نفی دا ون کیتے ورتیے ویندن مثلاً نہ ہئی، نہ ہن۔ نہ ہاویں، نہ ہاوے، نہ ہم یا نہ ہاہی، نہ ہاسے کوں مختلف طور تے ترتیب وار نہی، نہن / نہسن، نہویں / نہاویں، نہوے / انہوے، نہم / انہم، نہی / انہی، نہ ہاسے / انہسے وی لکھیا ونج سگدے۔

خاکہ:

مثبت / نفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	الف یا ہئی	ے ہن	الف ہاویں	ے ہاوے	الف ہم / ہاہی	ے ہاسے
نفی	مذکر	الف نہ یا ہئی	ے نہ ہن	الف نہ ہاویں	ے نہ ہاوے	الف نہ ہم / ہاہی	ے نہ ہاسے
مثبت	مونث	ی ہئی	یاں ہن	ی ہاویں	یاں ہاوے	ی ہم / ہاہی	یاں ہاسے
نفی	مونث	ی نہ ہئی	یاں نہ ہن	ی نہ ہاویں	یاں نہ ہاوے	ی نہ ہم / ہاہی	یاں نہ ہاسے

گردان:

مثبت	مذکر	روندا یا ہئی	روندے ہن	روندا ہاویں	روندے ہاوے	روندا ہم / ہاہی	روندے ہاسے
نفی	مذکر	روندا نہ یا ہئی	روندے نہ ہن	روندا نہ ہاویں	روندے نہ ہاوے	روندا نہ ہم / ہاہی	روندے نہ ہاسے
نفی	مذکر	نہ او روندا / نہی روندا	نہسن روندے	نہاویں روندا	نہوے روندے	نہم / انہی روندا	نہسے روندے
مثبت	مونث	روندی ہئی	روندیاں ہن	روندی ہاویں	روندیاں ہاوے	روندی ہم / ہاہی	روندیاں ہاسے
نفی	مونث	نہی روندی	نہسن روندیاں	نہاویں روندی	نہوے روندیاں	نہم / انہی روندی	نہسے روندیاں

قاعدہ نمبر 2: اصل مصدر کن اسم حالیہ تا تمام تے ر ہن مصدر کن حالیہ تا تمام گھن کریں انہیں پڑ دیاں ئیں دے مجموعے دے ا ہکوں اہو ون مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر جوڑ ڈیون نال ماضی مدامی / استمراری / نا تمام / جاری بن ویندی ہے۔ باقی گردان قاعدہ نمبر 1 دے خاکے دے مطابق لوظیں داو دھارا کر کے گھن ویندی ہے۔ کھاون مصدر کن مطلوبہ ماضی "کھاندا رہندا یا ہئی"۔

گردان:

مثبت / نفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	کھاندا رہندا یا ہئی	کھاندے رہندے ہن	کھاندا رہندا ہاویں	کھاندے رہندے ہاوے	کھاندا رہندا ہم / ہاہی	کھاندے رہندے ہاسے

منفی	مذکر	ہووا نہی کھاندا رہندا	تہیں / تساں کھاندے رہندے	تہوں ہیں کھاندا رہندا	تہوے کھاندے رہندے	تہم / اسیں کھاندا رہندا	تہیے کھاندے رہندے
مثبت	مونث	کھاندی رہندی ہئی	کھاندیاں رہندیاں ہاوِن	کھاندی رہندی ہاویں	کھاندیاں رہندیاں ہاوے	کھاندی رہندی ہم / اساں	کھاندیاں رہندیاں ہاوے
منفی	مونث	نہی کھاندی رہندی	تہیں / تساں کھاندیاں رہندیاں	تہوں ہیں کھاندی رہندی	تہوے کھاندیاں رہندیاں	تہم / اسیں کھاندی رہندی	تہیے کھاندیاں رہندیاں

قاعدہ نمبر 3: اصل مصدر دا مصدری مادہ لکھ کریں اوندے اگوں یائے معروف "ی" زائد مصدر کنوں حالیہ نا تمام تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر "ہا" ہمنڈ ہ ڈیوݨ نال مطلوبہ ماضی بݨ ویندی ہے۔ لکھݨ مصدر کنوں اے ماضی لکھی رہندا "ہا" بݨسی۔ گردان کریندے ہوئیں پہلا لوظ لکھی مستقل رہسی باقی صیغے وار تبدیل تھیندے رہسن۔

مثبت	مذکر	لکھی رہندا ہا ہئی	لکھی رہندے ہاوِن	لکھی رہندا ہاویں	لکھی رہندے ہاوے	لکھی رہندا ہم اساں	لکھی رہندے ہاوے
منفی	مذکر	نہی لکھی رہندا	تہیں / تساں لکھی رہندے	تہوں ہیں لکھی رہندا	تہوے لکھی رہندے	تہم / اسیں لکھی رہندا	تہیے لکھی رہندے
مثبت	مونث	لکھی رہندی ہئی	لکھی رہندیاں ہاوِن	لکھی رہندی ہاویں	لکھی رہندیاں ہاوے	لکھی رہندی ہم / اساں	لکھی رہندیاں ہاوے
منفی	مونث	نہی لکھی رہندی	تہیں / تساں لکھی رہندیاں	تہوں ہیں لکھی رہندی	تہوے لکھی رہندیاں	تہم / اسیں لکھی رہندی	تہیے لکھی رہندیاں

قاعدہ نمبر 4: اصل مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام، ونجݨ مصدر کنوں وی حالیہ نا تمام تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر کٹھے نال جوڑ ڈیوݨ نال ماضی مدامی / استمراری / نا تمام / جاری بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو مارݨ مصدر کنوں مطلوبہ ماضی "مریندا ویندا ہا" ہسی (مریندا دا تعلق مرݨ ... نال ہوسی)

گردان:

مثبت	مذکر	مریندا ویندا ہا	مریندے ویندے ہاوِن	مریندا ویندا ہاویں	مریندے ویندے ہاوے	مریندا ویندا ہم / اساں	مریندے ویندے ہاوے
منفی	مذکر	نہی مریندا ویندا	تہیں / تساں مریندے ویندے	تہوں ہیں مریندا ویندا	تہوے مریندے ویندے	تہم / اسیں مریندا ویندا	تہیے مریندے ویندے
مثبت	مونث	مریندی ویندی ہئی	مریندیاں ویندیاں ہاوِن	مریندی ویندی ہاویں	مریندیاں ویندیاں ہاوے	مریندی ویندی ہم / اساں	مریندیاں ویندیاں ہاوے

منفی	مونث	تیکی مریندی ویندی	تہاں اتھیں مریندیاں ویندیاں	تیوں مریندی ویندی	تہوے مریندیاں ویندیاں۔	تیم اتھی مریندی ویندی	تہسے مریندیاں ویندیاں

قاعدہ نمبر 5: قاعدہ نمبر 3 وانگوں اصل مصدر دے مصدری مادے دے اگوں یائے معروف "ی" دا ودھارا کر کے وتجن مصدر کن حالیہ ناتمام تے ہووݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھنّدا ہے، ایں نال مطلوبہ ماضی بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو مارݨ مصدر کن "ماری ویندا ہا" مطلوبہ ماضی دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨسی۔ باقی گردان قاعدہ نمبر 4 دے مطابق کیتی ویسی۔

نوٹ: مشق دے طور تے قاعدہ نمبر 5 دی گردان خود کرو۔

قاعدہ نمبر 6: اصل مصدر کن حالیہ ناتمام، رہݨ مصدر کن فعل امر، وتجن مصدر حالیہ ناتمام تے ہووݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر آپت وچ گھنّدا ہے، ایں نال مطلوبہ ماضی دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو لتاڑݨ مصدر کن مطلوبہ ماضی دا صیغہ واحد غائب مذکر "لتڑیندا رہ ویندا ہا" بݨسی گردان کریندیں ہوئیں لتڑیندا ویندا دی صیغے وار گردان تھیسی تے "رہ" مستقل رہسی۔

گردان:

مثبت	مذکر	لتڑیندا رہ ویندا ہا	لتڑیندے رہ ویندے ہن	لتڑیندا رہ ویندا ہاویں	لتڑیندے رہ ویندے ہاوے	لتڑیندا رہ ویندا ہم ہامی	لتڑیندے رہ ویندے ہاسے
منفی	مذکر	لتڑیندا نئی رہ ویندا	لتڑیندے نہیں رہ ویندے	لتڑیندا نہیں رہ ویندا	لتڑیندے نہوے رہ ویندے	لتڑیندا نہم ناہی رہ ویندا	لتڑیندے نہسے رہ ویندے

نوٹ: مونث منفی/مثبت دی گردان بطور مشق قاعدہ نمبر 6 دے مطابق خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 7: قاعدہ نمبر 3 وانگوں اصل مصدر دے مصدری مادے دے اگوں یائے معروف "ی" دا ودھارا، رہݨ مصدر کنوں فعل امر، وتجن مصدر کنوں حالیہ ناتمام تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر آپت وچ گھندے ہن، ایں نال مطلوبہ ماضی دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو لتاڑݨ مصدر کن "لتاڑی رہ ویندا ہا" بݨسی۔ صیغہ واحد غائب مونث بݨسی لتاڑی رہ ویندی ہئی۔ صیغہ واحد غائب مذکر منفی بݨسی نہیں لتاڑی رہ ویندا تے صیغہ واحد غائب مونث بݨسی نہیں لتاڑی رہ ویندی۔ باقی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق مشق دے طور تے خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 8: اصل مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام بݨا کریں اوندے اگوں "ودا ہا" دا ودھارا کرڈیوں تاں ماضی مدامی/استمراری اتمام اجاری دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو مارݨ مصدر کن "مریندا ودا ہا" مطلوبہ فعل دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨدے۔
لوظ "ودا" دی اتھاں کجھ وضاحت کیتی ویندی ہے۔

ا۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق صاحب آپݨی کتاب "سرائیکی زبان دے قاعدے قانون" دے صفحہ نمبر 241 تے لکھدن جو لوظ "ودا" سرائیکی زبان دا ہک خاص لوظ ہے جیہڑا جو بکثرت مستعمل ہے۔ ایندے لوظی معنی ہن وتجن، وتݨ تے پھرݨ وغیرہ وغیرہ۔ مثال دے طور تے اردو دے جملے "کیا کرتے پھرتے ہو" دا سرائیکی ترجمہ تھیندے "کیا کریندے ودے ہاوٗ"۔

ii۔ اے جملہ ݙیکھو "احمد گھر میں ہے" دا سرائیکی ترجمہ تھیندے "احمد گھر وچ ہے یا احمد گھر ودے" ایہ کنوں معلوم تھیندے جو اردو دے لفظیں "ہے یا" موجود ہے۔ دا متراداف سرائیکی لوظ "ودے" ہے۔ جیہڑا جو سرائیکی مصدر ہووݨ کن فعل ناقص ہے۔

iii۔ اردو دے ایہہ جملے "وہ ادھر اُدھر پھر رہا ہے" دا سرائیکی ترجمہ تھیسی "او ایڈے اوڈے پھردا ودے" یعنی لوظ ودے "رہا ہے" دا متراداف ہے۔ ݙو وݙے لفظیں وچ "ودے" ہووݨ مصدر کن فعل حال جاری دا صیغہ واحد غائب مذکر ہے۔

iv۔ ودے ودے بلیغ ترمعنیاں دی جانچ کیتے اے جملے ݙیکھو۔ او کھاندا ودے، او کھاڈی ودے، او آیا ودے، او گیا ودے، کیتویں ودے ہو، اس ایویں ودان، کیا کریندا ودیں یا کیا ودا کریندیں۔ وغیرہ وغیرہ۔ انھیں تمثلیں وچ لوظ "ودے" وݙیں، ہووݨ دران یا پھرݨ دے وسیع ترمعنیاں وچ ورتیا ڳئے۔ لہٰذہ ساری بحث کن نتارا اے تھیندے جو لوظ "ودے" ہووݨ مصدر کن فعل حال جاری دا صیغہ واحد غائب ہے۔ جیڑھا جو ایہہ کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر ہوسی "ووا" یا ماضی استمراری ہوسی "ووا" لہٰذا مارݨ مصدر کن اسم حالیہ تا تمام ہوسی مریندا تے ہووݨ مصدر کن ماضی استمراری "ووا" ہوسی۔ ایویں ای "مریندا ووا" ماضی استمراری دا صیغہ واحد غائب مذکر ہے۔ جیڑھا جو صیغہ واحد غائب مؤنث ہوسی "مریندی ودی ہئی" تے انھیں دی نفی ہوسی "نہئی مریندا ووا" مذکر کیتے تے نہئی مریندی ودی مؤنث کیتے۔ ایندی مکمل گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق تھی ویسی۔

مثبت / منفی	مذکر / مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	مریندا ووا	مریندے ودے ہن	مریندا ووا ہویں	مریندے ودے ہوے	مریندا ووا ہم آہی	مریندے ودے ہاسے
منفی	مذکر	نہئی مریندا ووا	نہین انھیں مریندے ودے	نہویں مریندا ووا	نہوے مریندے ودے	نہم آہی مریندا ووا	نسے مریندے ودے
مثبت	مؤنث	مریندی ودی ہئی	مریندیاں ودیاں ہن	مریندی ودی ہاویں	مریندیاں ودیاں ہاوے	مریندی ودی ہم آہی	مریندیاں ودیاں ہاسے
منفی	مؤنث	نہئی مریندی ودی	نہین انھیں مریندیاں ودیاں	نہویں مریندی ودی	نہوے مریندیاں ودیاں	نہم آہی مریندی ودی	نسے مریندیاں ودیاں

قاعدہ نمبر 9: اصل مصدر دے مصدری مادے (فعل امر) دے اڳوں یائے معروف "ی" دے ودھارے تے اوندے اڳوں ہووݨ مصدر کن ماضی استمراری "ووا" دے لڳاوݨ نال ماضی مدامی / استمراری / نا تمام / جاری دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ لہٰذا مارݨ مصدر کن مطلوبہ فعل دا صیغہ واحد غائب مذکر ہوسی "ماری ووا" مؤنث کیتے اے صیغہ تھیسی "ماری ودی ہئی" تے صیغہ واحد غائب مذکر منفی تھیسی "نہئی ماری ووا" صیغہ واحد غائب مؤنث منفی تھیسی "نہئی ماری ودی" باقی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق تھی ویسی۔

قاعدہ نمبر 10: اصل مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام ہووے تاں مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر آپت وچ گنڈھ کریں۔ ماضی مدامی /استمراری /نا تمام پکّی وݨدی ہے۔ جیویں جو کھاوݨ مصدر کنوں مطلوبہ فعل "کھاندا پیا ہا" ولسی۔ ایندی منفی "نہیں کھاندا پیا" مثبت مونث کیتے "کھاندی پئی ہئی" تے منفی مونث کیتے "نہیں کھاندی پئی" ولسی باقی گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق تھیسی۔

قاعدہ نمبر 11: اصل مصدر دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں یائے معروف "ی" دے ودھارے تے اوندے اگوں رہوݨ مصدر کنوں ماضی استمراری معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گنڈھݨ نال ماضی مدامی /استمراری /نا تمام دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ کھاوݨ مصدر کنوں مطلوبہ فعل ولسی "کھاوی رہندا ہا" جیہڑا جو صیغہ واحد غائب مذکر ہے۔ ایندا صیغہ واحد غائب مونث ولسی "کھاوی رہندی ہئی" منفی مذکر ولسی "نہیں کھاوی رہندا" تے منفی مونث ولسی "نہیں کھاوی رہندی" باقی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق تھیسی۔

قاعدہ نمبر 12: اصل مصدر دے مصدری مادے (فعل امر) دے اگوں یائے معروف (ی) دا ودھارا تے اوندے اگوں رکھݨ مصدر کنوں حالیہ نا تمام تے وت ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا)۔ اے سب آپت وچ جوڑݨ تے وگھن تاں وت ماضی مدامی /استمراری /اجاری /نا تمام دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو تاڑݨ مصدر کنوں مطلوبہ ماضی دا صیغہ واحد غائب مذکر ولسی۔ تاڑی رکھدا ہا۔ منفی مذکر ولسی نہیں تاڑی رکھدا۔ مثبت مونث ولسی تاڑی رکھدی ہئی تے منفی مونث ولسی نہیں تاڑی رکھدی۔ باقی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق تھیسی۔

قاعدہ نمبر 13: اصل مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام تے پووݨ مصدر کنوں ماضی بعید معروف (پیا ہا) کوں آپت وچ جوڑ کریں ماضی مدامی /استمراری /نا تمام /اجاری بݨائی ویندی ہے۔ جیویں جو پڑھݨ مصدر کنوں مطلوبہ فعل دا صیغہ واحد غائب مذکر "پڑھدا پیا ہا" ہوندے۔ ایویں ای صیغہ واحد غائب مذکر منفی "نہیں پڑھدا پیا" مثبت مونث "پڑھدی پئی ہئی" تے منفی مونث "نہیں پڑھدی پئی" ولسی۔ باقی گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق تھیسی۔

قاعدہ نمبر 14: اصل مصدر کنوں فعل امر تے پووݨ مصدر کنوں ماضی بعید معروف پیا ہا) کوں آپت وچ جوڑ کریں ماضی مدامی /استمراری /نا تمام /اجاری بݨائی ویندی ہے۔ جیویں جو پڑھݨ مصدر کنوں مطلوبہ فعل دا صیغہ واحد غائب مذکر "پڑھی پیا ہا" ہوندے۔ ایویں ای صیغہ واحد غائب مذکر منفی "نہیں پڑھی پیا" مثبت مونث "پڑھی پئی ہئی" تے منفی مونث "نہیں پڑھی پئی" ولسی۔ باقی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق تھیسی۔

قاعدہ نمبر 15: اصل مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام تے بہوݨ مصدر کنوں ماضی بعید معروف (بیٹھا ہا) کوں آپت وچ جوڑ کریں ماضی مدامی /استمراری /اجاری بݨائی ویندی ہے۔ جیویں جو پووݨ مصدر کنوں مطلوبہ فعل دا صیغہ واحد غائب مذکر "پوندا بیٹھا ہا" ہوندے۔ ایویں ای صیغہ واحد غائب مذکر منفی "نہیں پوندا بیٹھا" مثبت مونث "پوندی بیٹھی ہئی" تے منفی مونث "نہیں پوندی بیٹھی" ولسی۔ باقی گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق تھیسی۔

قاعدہ نمبر 16: اصل مصدر کن ماضی مطلق معروف دے صیغے واحد غائب مذکر دے چھیکڑی الف یا "ے" کوں حذف کر کے اوندے اگوں یائے معروف "ی" دا ودھارا کیتا ویندے تے وت پوون مصدر کن ماضی بعید معروف (پٹھا ہا) گھن تے ڈیندا ویندے۔ ایں طرحاں فعل ماضی مدامی / استمراری / نا تمام / جاری بݨ ویندے۔ جیویں جو پوون مصدر کن مطلوبہ فعل دا صیغہ واحد غائب مذکر مثبت "پوتی پٹھا ہا" بݨدے۔ ایویں ای صیغہ واحد غائب مذکر منفی "نہیں پوتی پٹھا" مثبت مونث "پوتی پٹھی ہئی" تے منفی مونث "نہیں پوتی پٹھی" بݨسی۔ باقی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق کیتی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 17: اصل مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام تے کھڑن مصدر کنوں ماضی بعید معروف (کھڑا ہا) کوں آپت وچ گھن تے ڈیوݨ نال ماضی مدامی / استمراری / نا تمام / جاری بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو مارن مصدر کن مطلوبہ فعل "مریندا کھڑا ہا" بݨسی۔ ایویں ای صیغہ واحد غائب مذکر منفی "نہیں مریندا کھڑا" مثبت مونث "مریندی کھڑی ہئی" تے منفی مونث "نہیں مریندی کھڑی" بݨسی باقی گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق کیتی ویندی ہے۔

قاعدہ نمبر 18: اصل مصدر کنوں فعل امر بݨا کریں اوندے اگوں یائے معروف "ی" دا ودھارا کر کے ایویں ای ونڄݨ مصدر دے مصدری مادے دے الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں "ی" دا ودھارا کر کے ونڄݨ مصدر کن ماضی بعید معروف (ویندا ہا) گھن تے ڈیوݨ نال ماضی مدامی / استمراری / نا تمام / جاری بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو مارن مصدر کن مطلوبہ فعل "ماری ونڄی ویندا ہا" بݨسی۔ ایویں ای صیغہ واحد غائب مذکر منفی بݨسی "نہیں ماری ونڄی ویندا" مثبت مونث "ماری ونڄی ویندی ہئی" تے منفی مونث "نہیں ماری ونڄی ویندی" بݨسی۔ باقی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق کیتی ونڄسی۔

نوٹ: سرائیکی زبان ہک ٻہوں ای وسیع زبان ہے۔ ایندی وسعت دا اندازہ فعل ماضی مدامی / استمراری / نا تمام / جاری بݨاوݨ دے بے شمار قاعدیں کن کیتا ونڄ سگدے۔ سرائیکی زبان وچ فعل ماضی مدامی / استمراری / نا تمام / جاری ٻہوں ای اہم فعل سمجھیا ویندے۔ ایندی بݨت دے بے شمار قاعدے ہن پر طوالت دے پیش نظر ہر قاعدہ ورتے بیان نہیں کیتا ونڄ سگدا۔ اتھاں مختصراً کجھ جملے ڈتے ویندن۔ انہیں جملیں وچوں ہر جملہ ہک نویں نکور قاعدے دی نشان دہی کریندے۔ ہر جملے وچ ہک کن زیادہ افعال ورتے گئین۔ انہیں دی گردان اتے ڈتے گئے قاعدیں دے مطابق مشق دے طور خود کیتی ونڄے۔ اوے جملے کجھ ایں ہن۔

1۔ لکھیا ہوندا ہا
2۔ روندا پٹھا ہوندا ہا
3۔ بھورا کھڑا ہوندا ہا
4۔ بکریں دی کیتی رکھدا ہا
5۔ مارن دی کیتی روندا ہا
6۔ پڑھن دی کیتی رہندا ہا
7۔ کھاون دی کریندا پیا ہا
8۔ مرن دی کیتی کھڑا ہا
9۔ مرن دی کیتی پٹھا ہا
10۔ ہسن دی لگی پیا ہا
11۔ پچھدا ہا
12۔ روندا ہا
13۔ کھل ڈیندا ہا
14۔ ونڄ پوندا ہا
15۔ روون پے ویندا ہا
16۔ ٹپ کھڑدا ہا
17۔ ڈھے پوندا ہا

راہنما اصول: سرائیکی زبان وچ ماضی مدامی / استمراری / نا تمام / جاری دی اہمیت دے پیش نظر اوندے بݨاوݨ دے کجھ رہنما اصول بیان کیتے ویندن تاں جو ایندے بݨاوݨ وچ آسانی پیدا تھی ونڄے۔

i ڄے کر کہیں جملے وچ ݙو افعال (مصادر) ورتے ڳئے ہوون تے پہلے مصدر کن فعل امر گھدا ڳیا ہووے تاں وت ݙوجھے مصدر کن اسم حالیہ نا تمام تے اوندے اڳوں ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) بݨا گھدا کریں گردان مکمل تھیندی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔ رو ویندا ہا، ڈیکھ گھندا ہا، ڈس ݙیندا ہا، مر ویندا ہا، پڑھ گھدا ہا، مر ونڄ ویندا ہا وغیرہ وغیرہ۔

ii پہلے اصول دے مطابق ڄے کر ماضی مدامی / استمراری / نا تمام / اجاری بݨاوݨی ہووے تاں وت پہلے مصدر کن فعل امر، ݙوجھے مصدر کن اسم حالیہ نا تمام تے وت پووݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) تے ہووݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) بݨا گھدا ونڄے تاں مطلوبہ ماضی بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو بیٹھ ویندا پیا ہا، ٹھک ݙیندا پیا ہا، ویکھ رہندا پیا ہا۔ ایویں ای ماضی مدامی / استمراری / اجاری بݨاوݨ سانگے پہلے مصدر کن فعل امر تے وت پووݨ مصدر کن اسم حالیہ نا تمام تے ہووݨ مصدر کن فعل ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨا گھدا ونڄے تاں مطلوبہ ماضی بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو ٹیک پوندا ہا، رو پوندا ہا، ݙیکھو پوندا ہا، نکل پوندا ہا، مر پوندا ہا وغیرہ وغیرہ۔

iii ڄے کر کہیں جملے وچ پہلے مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام بݨایا ڳیا ہووے تاں وت ݙوجھے مصدر کنوں وی حالیہ نا تمام تے لاحقہ (ہا) بݨا گھدا ونڄے۔ مثال دے طور تے روندا ویندا ہا، روندا رہندا ہا، پڑھدا اٹھدا ہا وغیرہ وغیرہ۔

iv ڄے کر پہلے مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام بݨایا ڳیا ہووے تاں وت ݙوجھے مصدر کنوں ماضی بعید معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨا گھدا کریں مطلوبہ ماضی بݨائی ونڄ سڳدی ہے۔ مثال دے طور تے ویندا کھڑا ہا، کھاندا ودا ہا، روندا چلیا ہا، پڑھدا ڳیا ہا وغیرہ وغیرہ۔

v ڄے کر پہلا مصدر متعدی ہووے تے او کن فعل امر گھن کریں اوندے اڳوں یائے معروف (ی) بݨا گھدی ونڄے تے وت اوندے اڳوں یا تاں ݙوجھے مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام تے لاحقہ (ہا) بݨا گھدا کریں مطلوبہ ماضی بݨائی ویندی ہے۔ تے یا اوندے اڳوں ݙوجھے مصدر کنوں ماضی بعید معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨا گھدا کریں مطلوبہ ماضی بݨائی ویندی ہے جیویں جو ماری ویندا ہا، ماری کھڑا ہا، ماری چلیا ہا، کھادی رہندا ہا، سکدی پیا ہا، لکھی رکھدا ہا، ٻیٹھی کھڑا ہا، کھادی پیا ہا وغیرہ

vi مصدر لازم کنوں اصول نمبر 5 دی طرز تے ماضی مدامی / استمراری / نا تمام دی گردان تھیں مکمل ونڄ سڳدی۔ ڄے تئیں مصدر لازم کنوں مصدر متعدی نہ بݨایا ونڄے۔ مثال دے طور تے ڄمݨ کن متعدی ڄمݨاوݨ تے ماضی استمراری ڄمی ویندا ہا ہسی۔ ایویں ای کھلݨ کن کھلی رہندا ہا، سٹݨ کن سٹی رکھدا ہا۔ رووݨ کن روائی ودا ہا وغیرہ وغیرہ۔

7- بعض جملیں وچ ترے ترے مصادر ورتے ویندن جیویں جو مرݨ دی تیاری کھڑا ہا، ڄمݨ دی سوچی کھڑا ہا، بھجݨ دی تیاری چلیا ہا وغیرہ وغیرہ۔ انھیں ترکیب وچ پہلا مصدر ہمیشاں آپݨی اصلی حالت وچ ہوندے جݙاں جو ݙوجھے مصدر کن فعل امر بݨا کریں اوندے اڳوں یائے معروف (ی) دا لڳا گھدا ونڄے تے ترجھے مصدر کنوں ماضی بعید معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر یا اسم حالیہ نا تمام تے لاحقہ (ہا) بݨا گھدا ونڄے تاں ماضی استمراری بݨ ویندی ہے۔ مثال دے طور تے کھلݨ دی

سوئی پڑھدا ہا، کھلیں دی کھتی رکھدا ہا، مجھیں دی نتی کھڑا ہا، مجھیں دی کھتی ویندا ہا، لکھسن دی ستری پڑھدا ہا، لکھسن دی کھتی رہندا ہا

متعدی المتعدی مصادر کوں ماضی مدامی (استمراری) ناتمام اجاری معروف بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: جیڑھے ویلے مصدر متعدی المتعدی کوں اسم حالیہ ناتمام تے اوندے اگوں لاحقہ "ہا" جوڑ ݙیوݨ نال ماضی مدامی (استمراری) ناتمام اجاری بݨائی ونڄ سگدی ہے۔ جیویں جو لکھواوݨ مصدر کوں لکھویندا ہا، مرواوݨ کوں مرویندا ہا، سنگواوݨ کوں سنگویندا ہا وغیرہ وغیرہ۔ گردان کریندے ہیں ہوئیں مذکر تے مونث دی گردان انجو انج ہوندی ہے پر ضمائر متصل تے ضمائر منفصل انجو انج استعمال تھیندے۔

پڑھاوݨ یا پڑھواوݨ مصدر کوں گردان: پڑھویندا دے ہیٹھ کجھ ایں ہن (پ مفتوح، و دے اتے ا)

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر	پڑھویندا ہا	پڑھویندے ہن	پڑھویندا ہاویں	پڑھویندے ہاوے	پڑھویندا ہم ہاہی	پڑھویندے ہاسے
ہووے تاں	منفی	مذکر	پڑھویندا نہ ہا	پڑھویندے نہ ہن	پڑھویندا نہ ہاویں	پڑھویندے نہ ہاوے	پڑھویندا نہ ہم ہاہی	پڑھویندے نہ ہاسے
منفصل	منفی	مذکر	ہاوا نہیں ہاہی پڑھویندا	تھن اہن پڑھویندے	نہویں پڑھویندا	نہوے پڑھویندے	نہم اہی پڑھویندا	نہسے پڑھویندے
ہووے	مثبت	مونث	پڑھویندی ہئی	پڑھویندیاں ہن	پڑھویندی ہاویں	پڑھویندیاں ہاوے	پڑھویندی ہم ہاہی	پڑھویندیاں ہاسے
۔	منفی	مونث	نہئی پڑھویندی	تھن اہن پڑھویندیاں	نہویں پڑھویندی	نہوے پڑھویندیاں	نہم اہی پڑھویندی	نہسے پڑھویندیاں
۔	منفی	مذکر	پڑھویندی نہ ہئی	پڑھویندیاں نہ ہن	پڑھویندی نہ ہاویں	پڑھویندیاں نہ ہاوے	پڑھویندی نہ ہم ہاہی	پڑھویندیاں نہ ہاسے

قاعدہ نمبر 2: جیڑھے ویلے مصدر متعدی المتعدی کوں اسم حالیہ ناتمام "رہݨ" اردو مصدر کوں وی اسم حالیہ ناتمام تے اوندے مصدر کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) کوں آپت وچ جوڑ ݙیوݨ نال ماضی مدامی (استمراری) ناتمام بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو لکھویندا رہندا ہا، مرویندا رہندا ہا، سنگوایندا رہندا ہا وغیرہ وغیرہ۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ضمیر	مثبت	مذکر	پڑھیندا رہندا ہا	پڑھیندے رہندے ہن	پڑھیندا رہندا ہاویں	پڑھیندے رہندے ہاوے	پڑھیندا رہندا ہاہی ہم	پڑھیندے رہندے ہاسے
	منفی	مذکر	ہاوا نہیں پڑھیندا رہندا	تھن اہن پڑھیندے رہندے	نہویں پڑھیندا رہندا	نہوے پڑھیندے رہندے	نہم اہی پڑھیندا رہندا	نہسے پڑھیندے رہندے

	مثبت	مونث	کھویندی رہندی ہئی	کھویندیاں رہندیاں ہن	کھویندی رہندی ہاویں	کھویندیاں رہندیاں ہاوے	کھویندی رہندی ہم اہاں	کھویندیاں رہندیاں ہاسے
	منفی	مونث	نئی کھویندی رہندی	نھن اوہن کھویندیاں رہندیاں	نھیں کھویندی رہندی	نھیوے کھویندیاں رہندیاں	نھم اہمی کھویندی رہندی	نسے کھویندیاں رہندیاں

قاعدہ نمبر 3: اصل مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل امر بنا کریں اوندے اگوں ہمزہ تے یائے معروف (ئی) جوڑ ڈیندی ہے وت رہن ارہوݨ مصدر کن اسم حالیہ نا تمام، ہووݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر جوڑ ڈیوݨ نال ماضی مدامی / استمراری انا تمام بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو نچوائی رہندا ہا، لکھوائی رہندا ہا، پڑھوائی رہندا ہا وغیرہ وغیرہ۔

لکھواوݨ مصدر کن گردان: لکھویندا دے بچے کجھ ایں ہن (ل، کھ، وا، دے، ں، دا)

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل ہووے	مثبت	مذکر	لکھوائی رہندا ہا	لکھوائی رہندے ہن	لکھوائی رہندا ہاویں	لکھوائی رہندے ہاوے	لکھوائی رہندا ہم اہاں	لکھوائی رہندے ہاسے
نا	منفی	مذکر	ناوہ نئی لکھوائی رہندا	نھن اوہن لکھوائی رہندے	نھیں لکھوائی رہندا	نھیوے لکھوائی رہندے	نھم اہمی لکھوائی رہندا	نسے لکھوائی رہندے
متصل ہووے	مثبت	مونث	لکھوائی رہندی ہئی	لکھوائی رہندیاں ہن	لکھوائی رہندی ہاویں	لکھوائی رہندیاں ہاوے	لکھوائی رہندی ہم اہاں	لکھوائی رہندیاں ہاسے
-	منفی	مونث	نئی لکھوائی رہندی	نھن اوہن لکھوائی رہندیاں	نھیں لکھوائی رہندی	نھیوے لکھوائی رہندیاں	نھم اہمی لکھوائی رہندی	نسے لکھوائی رہندیاں

نوٹ: مصادر متعدی المتعدی کنوں وی ماضی مدامی / استمراری انا تمام اجاری بݨاوݨ دے سرائیکی زبان وچ بے شمار قاعدے ہن پر طوالت دے پیش نظر ہر قاعدہ ورتے ورتے بیان نمیں کیتا ونج سگدا اتے نہ ہر ہک گردان لکھی ونج سگدی ہے۔ اتھاں مختصراً کجھ جملے ڈتے ویندن۔ انہیں جملیں وچوں ہر جملہ ہک نویں قاعدے دی نشان دہی کریندے۔ ہر جملے دی گردان اتے ڈتے گئے قاعدیں دے مطابق تھیسی۔ گردان مشق دے طور تے خود لکھی ونجے۔ اے جملے کجھ ایں ہن۔

۱۔ لکھویندا ویندا ہا ۲۔ لکھوائی ویندا ہا ۳۔ لکھوائی رہ ویندا ہا ۴۔ لکھویندا رہ ویندا ہا

۵۔ لکھوائی رکھدا ہا ۶۔ لکھواوݨ دی لکھی رہندا ہا ۷۔ لکھواوݨ دی لکھی رکھدا ہا ۹۔ لکھواوݨ دی لکھی / لکھی اس وچ پیا ہا

۱۰۔ لکھویندا پیا ہوندا ہا ۱۱۔ لکھویندا ودا ہوندا ہا ۱۲۔ لکھوائی پیا ہوندا ہا ۱۳۔ لکھوائی ودا ہوندا ہا

۱۴۔ لکھویندا پیا ہوندا ۱۵۔ لکھوائی پیا ہوندا ہا

مصادر مجہول کنوں ماضی مدامی/استمراری اتے تمام اجاری مجہول بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: ہوݨ تے ہووݨ والے مصدر مجہول دے چھیکڑی "یجݨ" کوں حذف کرݨ دے بعد باقی دے اگوں "ندا" واو دھارا کر کے اوندے اگوں لاحقہ "ہا" ملاوݨ نال ماضی مدامی/استمراری اتے تمام اجاری بݨ ویندی ہے۔ جیویں مریجݨ مصدر کنوں "مریندا ہا" (م، ر، ی، ن، د، ا، ہ، ا) کریجݨ کنوں کریندا ہا (ک، ر، ی، ن، د، ا، ہ، ا) تے کھوجیجݨ مصدر کنوں کھوجیندا ہا (کھ، و، ج، ی، ن، د، ا، ہ، ا) وغیرہ وغیرہ۔
گردان کریندے ہوئیں مذکر تے مونث دی گردان اچو اچ ہوندی ہے۔

مریجݨ مصدر کنوں گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	مریندا ہا	مریندے ہن	مریندا ہاویں	مریندے ہاوے	مریندا ہم ہامی	مریندے ہاسے
ہووے	منفی	مذکر	مریندا نہ ہا	مریندے نہ ہن	مریندا نہ ہاویں	مریندے نہ ہاوے	مریندا نہ ہم ہامی	مریندے نہ ہاسے
ڈ	منفی	مذکر	نہی مریندا	نھن اہنی مریندے	نہویں مریندا	نہووے مریندے	نہم اہمی مریندا	نہسے مریندے
متصل	منفی	مذکر	کائناہا کائناہائی مریندا	کائنا ہن مریندے	کائنا ہویں مریندا	کائنا ہووے مریندے	کائنا ہم مریندا	کائنا ہسے مریندے
ہووے	مثبت	مونث	مریندی ہائی	مریندیاں ہن	مریندی ہاویں	مریندیاں ہاوے	مریندی ہم ہامی	مریندیاں ہاسے
-	منفی	مونث	مریندی نہ ہائی	مریندیاں نہ ہن	مریندی نہ ہاویں	مریندیاں نہ ہاوے	مریندی نہ ہم ہامی	مریندیاں نہ ہاسے
-	منفی	مونث	نہی/کائنا ہئی مریندی	نھن اہنی/کائنا ہن مریندیاں	نہویں/کائنا ہویں مریندی	نہووے/کائنا ہووے مریندیاں	نہم/کائنا ہم مریندی	نہسے/کائنا ہسے مریندیاں

قاعدہ نمبر 2: ہوݨ تے ہووݨ والے مصدر کنوں اسم حالیہ تمام تے ہووݨ مصدر کنوں اسم حالیہ تمام تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) کوں آپت وچ جوڑ ڈیوݨ نال مطلوبہ ماضی بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو مریجݨ مصدر کنوں "مریندا رہندا ہا" پڑھیجݨ مصدر کنوں "پڑھیندا رہندا ہا" منفی کیتے "نہی مریندا رہندا، نہی پڑھیندا رہندا" وغیرہ وغیرہ۔

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ضمیر	مثبت	مذکر	مریندا رہندا ہا	مریندے رہندے ہن	مریندا رہندا ہاویں	مریندے رہندے ہاوے	مریندا رہندا ہم ہامی	مریندے رہندے ہاسے
	منفی	مذکر	نہی مریندا رہندا	نھن اہنی مریندے رہندے	نہویں مریندا رہندا	نہووے مریندے رہندے	نہم اہمی مریندا رہندا	نہسے مریندے رہندے

	منفی	مذکر	کائنا او کائنی مریندا رہندا	کائنھن مریندے رہندے	کائنھویں مریندا رہندا	کائنھوے مریندے رہندے	کائنھم مریندا رہندا	کائنسے مریندے رہندے
	مثبت	مونث	مریندی رہندی ائی	مریندیاں رہندیاں ہن	مریندی رہندی ہاویں	مریندیاں رہندیاں ہاوے	مریندی رہندی ہم اہای	مریندیاں رہندیاں ہاسے
		مونث	تھئی مریندی رہندی	تھئین ا تھین مریندیاں رہندیاں	تھیویں مریندی رہندی	تھیوے مریندیاں رہندیاں	تھیم ا تھئی مریندی رہندی	تھسے مریندیاں رہندیاں
		مونث	کائنی مریندی رہندی	کائنھن مریندیاں رہندیاں	کائنھویں مریندی رہندی	کائنھوے مریندیاں رہندیاں	کائنھم ا کائنھی مریندی رہندی	کائنسے مریندیاں رہندیاں

نوٹ: مصادر مجہول کن ماضی مدامی/استمراری/تام اجاری دے سرائیکی زبان وچ بہوں دے بے شمار قاعدے ہن۔ پر طوالت دے پیشِ نظر ہر قاعدہ وکھرے وکھرے بیان تھیں کیتا ونج سگدا اتے نہ ای گردان لکھی ونج سگدی ہے۔ اتھاں مختصراً کجھ جملے ڈتے ویندن۔ انھیں مثلیں وچوں ہر جملہ ہک نویں قاعدے دی نشان دہی کریندے۔ لہٰذا انھیں دی گردان مشتق دے طور تے چھوڑ ڈتی ویندی پئی اے۔ جملے کجھ ایں ہن:

۱۔ مریندا اوندا ہا　۲۔ مریندا پیا ہا　۳۔ مریندا اودا ہا　۴۔ مریندا رہندا ہوندا ہا
۵۔ مریندا پیا ہوندا ہا　۶۔ مرگجن دی لکھی رہندا ہا　۷۔ مرگجن دی لکھی ویندا ہا　۸۔ مرگجن دی لکھی رکھدا ہا
۹۔ مرگجن دی لکھی ویندا رہندا ہا　۱۰۔ مرگجن دی لکھی ودا ہوندا ہا　۱۱۔ مرگجن دی لکھی رہ ویندا ہا　۱۲۔ مرگجن دی کریندا رہ ویندا ہا
۱۳۔ مرگجن دی کریندا پیا ہا　۱۴۔ مرگجن دی کریندا اودا ہا　وغیرہ وغیرہ۔

قاعدہ نمبر3: ڈتے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے ونجن مصدر کنوں ماضی استمراری معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر آپت وچ جوڑ ڈیوݨ نال ماضی مدامی/استمراری/تام اجاری ای ویندی ہے۔ جیویں جو کھاوݨ مصدر کنوں مطلوب ماضی کھادا ویندا ہا، لکھݨ مصدر کنوں لکھیا ویندا ہا تے پڑھݨ مصدر کنوں پڑھیا ویندا ہا وغیرہ وغیرہ۔

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر	ڈتھا ویندا ہا	ڈٹھے ویندے ہن	ڈتھا ویندا ہاویں	ڈٹھے ویندے ہاوے	ڈتھا ویندا ہم اہای	ڈٹھے ویندے ہاسے
ہووے	منفی	مذکر	ڈتھا نہی ویندا	ڈٹھے نھن ویندے	ڈتھا نھویں ویندا	ڈٹھے نھوے ویندے	ڈتھا نھم/نھی ویندا	ڈٹھے نسے ویندے
یا	منفی	مذکر	ڈتھا کائناہ ویندا	ڈٹھے کائنھن ویندے	ڈتھا کائنھویں ویندا	ڈٹھے کائنھوے ویندے	ڈتھا کائنھم ویندا	ڈٹھے کائنسے ویندے
منفصل	مثبت	مونث	ڈٹھی ویندی ائی	ڈٹھیاں ویندیاں ہن	ڈٹھی ویندی ہاویں	ڈٹھیاں ویندیاں ہاوے	ڈٹھی ویندی ہم اہای	ڈٹھیاں ویندیاں ہاسے

ہووے	حتی	مونث	ڈٹھی ہئی ویندی	ڈٹھیاں ہِسن ویندیاں	ڈٹھی ہووی ویندی	ڈٹھیاں ہووے ویندیاں	ڈٹھی ہم ا ہمی ویندی	ڈٹھیاں ہسے ویندیاں

ر ــــــ ماضی شکیہ یا احتمالی

تعریف:

i ماضی شکیہ او فعل اے جیندے وچ گذرے ہوئے زمانے وچ کہیں کم دے تھیوݨ یا نہ تھیوݨ اچ شک ظاہر تھیوے۔

(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھایہ 154)(ترجمہ)

ii ماضی شکیہ یا احتمالی او کوں آہدن جیندے وچ کوئی شک شبہ پاتا ونجے۔

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 234)

iii اوہو زمانہ جیں وچ گزرے ہوئے زمانے وچ کہیں کم دے واقع تھیوݨ بابت گمان یا احتمال ظاہر کیتا گیا ہووے او کوں ماضی شکیہ یا احتمالی آکھیا ویندے۔ (سندھی بولی جو صرف و نحو از واحد بخش شیخ 359)(ترجمہ)

iv ماضی شکیہ یا احتمالی وہ ماضی ہے جس میں کسی کام کا کرنا یا ہونا شک کے ساتھ پایا جائے۔

(دور القواعد از مولوی محمد عبداللہ 59)

v فعل ماضی شکیہ یا احتمالی وہ فعل ہے جس میں گزرے ہوئے زمانے میں کسی کام کے کرنے یا ہونے کے متعلق شک پایا جائے۔

(اردو کیپسول از غلام جیلانی مخدوم 116)

اُتے ڈِتیاں گئیاں مختلف ماہرین لسانیات دیاں تعریفیں کنوں معلوم تھیندے جو ماضی شکیہ یا احتمالی اوں فعل کوں آکھیا ویندے جیندے وچ کہیں کم دے تھیوݨ یا نہ تھیوݨ دے متعلق گزرے ہوئے زمانہ وچ شک شبہ گمان یا احتمال پاتا ونجے۔

فعل ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بݨاوݨ دے قاعدے: کہیں وی مصدر دے حالیہ تمام دے اگوں ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع معروف یا فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہووے یا ہوسی) رکھ ڈیوݨ نال ماضی شکیہ یا احتمالی بݨ ویسی۔ اینجھی گالھ دی یاد رکھݨ آلی ہے جو ماضی شکیہ یا احتمالی دی گردان کریندیں ہوئیں شک، گمان یا احتمال کوں مزید ظاہر کرݨ کیتے ہر صیغے دے شروع وچ کجھ لفظ استعمال کیتے ویندن۔ اردو تے سرائیکی دے انھیں مترادف لفظیں کوں ہک جدول دی صورت وچ لکھیا ویندے تاں جو سمجھݨ وچ آسانی راہوے۔

اردو لفظ	ممکن ہے	شاید	خدا معلوم	کیا پتہ	کیا خبر	پتہ نہیں	ضرور
سرائیکی لفظ	تھی سگدے	شیت	اللہ جانے	پتہ	خبرے	پتہ نہیں	ضرور

انھیں لفظیں کنوں علاوہ شک، گمان یا احتمال کیتے سرائیکی زبان دا ہک خاص لفظ "متاں یا متیں" وی استعمال کیتا ویندے جیہڑا جو امید یا نا امیدی دے معنیاں وچ ہک عجیب لطافت پیدا کریندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو:

۱۔ ڈیکھو تاں کتھی متاں او آ گیا ہووے ۲۔ پتہ تاں کرو متاں او متیں اوڳا گیا ہووے ۳۔ جلدی کرو متاں او متیں بس نکل ونجے ۴۔ او آ چکا

تاں ہا جو میں آویساں ہا کیوں متاں اعتق او آیا پیٹھا ہووے وغیرہ وغیرہ وانگوں یاد رکھن آلی ہے جو متاں اعتق دے اولڑا ونجھ جملے وچ استعمال تھیندن ہوندے اخیر وچ ہووے دا لوڑ لگدے۔ جنھیں جملیں دے اخیر وچ "ہوسی" دا لوڑا آوے تاں وت اوندے نال متاں اعتق دا لوڑنہ لگسی۔ ایویں ای دعائیہ انداز یا امید ظاہر کرن کیتے "شالا" دا لوڑا استعمال تھیندے جیویں جو شالا او آیا پیٹھا ہووے۔ شالا میں پاس تھیا ہوواں

قاعدہ نمبر 1: جے کر مصدر لازم ہووے تاں وت او کن حالیہ تمام بنا کریں اوندے اگوں ہوون مصدر کن مضارع بنا کریں جوڑ ڈتا ونجے تاں وت ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بن ویندی ہے۔ مصدر لازم کن بݨن آلی ماضی شکیہ دے صیغے جنس تے عدد دے مطابق رہندن پر ہوون مصدر کن بݨن آلا مضارع صیغہ وار تبدیل تھیندا رہ ویندے۔ ماضی شکیہ ہے وچ مذکر تے مونث دی گردان انجو انج تھیندی ہے پر ضمیریں دا (ضمیر منفصل تے ضمیر متصل) دا استعمال انجو انج نہیں تھیندا کیوں جو ضمیراں متصل ہوون دی وجہ کنوں مطلب واضح تھی ویندے۔

لازم مصدر آوݨ کنوں گردان:

ضمیر	مثبت منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	متاں آیا ہووے	متاں آئے ہوون	متاں آیا ہوویں	متاں آئے ہووو	متاں آیا ہووم / ہوواں	متاں آئے ہووں
ہووے	منفی	مذکر	متاں کتھائیں آیا ہووے	متاں کتھائیں آئے ہوون	متاں کتھائیں آیا ہوویں	متاں کتھائیں آئے ہووو	متاں کتھائیں آیا ہووم / ہوواں	متاں کتھائیں آئے ہووں
نا	منفی	مذکر	متاں نہ آیا ہووے	متاں نہ آئے ہوون	متاں نہ آیا ہوویں	متاں نہ آئے ہووو	متاں نہ آیا ہووم / ہوواں	متاں نہ آئے ہووں
متصل	مثبت	مونث	متاں آئی ہووے	متاں آیاں ہوون	متاں آئی ہوویں	متاں آیاں ہووو	متاں آئی ہوواں / ہووم	متاں آیاں ہووں
ہووے	منفی	مونث	متاں نہ آئی ہووے	متاں نہ آیاں ہوون	متاں نہ آئی ہوویں	متاں نہ آیاں ہووو	متاں نہ آئی ہوواں / ہووم	متاں نہ آیاں ہووں
			متاں کتھائیں آئی ہووے	متاں کتھائیں آیاں ہوون	متاں کتھائیں آئی ہوویں	متاں کتھائیں آیاں ہووو	متاں کتھائیں آئی ہوواں / ہووم	متاں کتھائیں آیاں ہووں

قاعدہ نمبر 2: جے کر مصدر لازم ہووے تاں وت او کن حالیہ تمام بنا کریں اوندے اگوں ہوون مصدر کن فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر جوڑ ڈتا ونجے تاں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بݨ ویندی ہے۔ مثال دے طور تے او آیا ہوسی، میں گیا ہوساں، توں ڈر گیا ہوسیں، اساں ڈرے ہوسوں وغیرہ وغیرہ۔ قاعدہ نمبر 2 دی وی قاعدہ نمبر 1 وانگوں گردان تھیسی۔

لازم مصدر ورکنْ کنوں گردان:

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
	مثبت	مذکر	ورکیا ہوسی / ہووے	ورکیے ہوسن	ورکیا ہوسیں	ورکیے ہوسو	ورکیا ہوساں	ورکیے ہوسوں
	منفی	مذکر	ورکیا نہ ہوسی / ہووے	ورکیے نہ ہوسن	ورکیا نہ ہوسیں	ورکیے نہ ہوسو	ورکیا نہ ہوساں	ورکیے نہ ہوسوں
منفصل ہووے	منفی	مذکر	کانہاں ورکیا ہوسی / ہووے	کانہاں ورکیے ہوسن	کانہاں ورکیا ہوسیں	کانہاں ورکیے ہوسو	کانہاں ورکیا ہوساں	کانہاں ورکیے ہوسوں
جے	مثبت	مونث	ورکی ہوسی / ہووے	ورکیاں ہوسن	ورکی ہوسیں	ورکیاں ہوسو	ورکی ہوساں	ورکیاں ہوسوں
ضمیر	منفی	مونث	ورکی نہ ہوسی / ہووے	ورکیاں نہ ہوسن	ورکی نہ ہوسیں	ورکیاں نہ ہوسو	ورکی نہ ہوساں	ورکیاں نہ ہوسوں
منفصل ہووے			کانہاں ورکی ہوسی / ہووے	کانہاں ورکیاں ہوسن	کانہاں ورکی ہوسیں	کانہاں ورکیاں ہوسو	کانہاں ورکی ہوساں	کانہاں ورکیاں ہوسوں

قاعدہ نمبر 3: جے کر مصدر متعدی ہووے تاں وت ڈٹھے ہوئے مصدر کنوں اسم حالیہ تمام یا ماضی مطلق بنا کریں اوندے اگوں ہووݨ مصدر کنْ فعل مضارع معروف بکنْڈ حہ ڈیوݨ نال ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بݨائی ونج سگدی ہے۔ گردان کریندئیں ہوئیں ضمیر منفصل کیتے صرف فاعلی (شخصی) ضمیراں صیغہ وار تبدیل تھیندئیں اسم حالیہ تمام یا ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر تبدیل نہ تھیسی پر ہووݨ کنْ بݨیا ہویا فعل مضارع وی تبدیل نہ تھیسی۔ جیڑھاں جو ضمیر متصل کیتے اسم حالیہ تاں تبدیل نہ تھیسی پر فعل مضارع صیغہ وار تبدیل تھیندا رہسی۔ منفی گردان کیتے ماضی مطلق یا اسم حالیہ تمام کنْ پہلوں "نہ یا کانہاں" دے لفظیں کوں جوڑیا ویسی۔ مصادر متعدی کنْ ماضی شکیہ یا احتمالی دی گردان کریندئیں ہوئیں مذکر تے مونث دی گردان انجوانج نہ تھیسی۔ ڈیکھݨ مصدر کنْ گردان ڈیکھو۔

ضمیر	مثبت	مذکر / مونث	متاں اوںہے پڑھا ہووے	متاں انہیں پڑھا ہووے	متاں تیں پڑھا ہووے	متاں تساں پڑھا ہووے	متاں میں پڑھا ہووے	متاں اساں پڑھا ہووے
منفصل کیتے	منفی	مذکر / مونث	متاں اوںہے نہ پڑھا ہووے	متاں انہیں نہ پڑھا ہووے	متاں تیں نہ پڑھا ہووے	متاں تساں نہ پڑھا ہووے	متاں میں نہ پڑھا ہووے	متاں اساں نہ پڑھا ہووے
ضمیر متصل	مثبت	مذکر / مونث	پڑھا ہووس	پڑھا ہوونیں	پڑھا ہووی	پڑھا ہووے	پڑھا ہووم	پڑھا ہووسے
کیتے	منفی	مذکر / مونث	پڑھا نہ ہووس	پڑھا نہ ہوونیں	پڑھا نہ ہووی	پڑھا نہ ہووے	پڑھا نہ ہووم	پڑھا نہ ہووسے

قاعدہ نمبر 4: جے کر مصدر متعدی ہووے تاں وت ڈٹھے ہوئے مصدر کنْ اسم حالیہ تمام یا ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے اوندے اگوں ہووݨ مصدر کنْ فعل مستقبل معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بنا کریں بکنْڈ حہ ڈیوݨ نال ماضی شکیہ یا احتمالی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ ضمائر منفصل نال گردان کریندئیں ہوئیں ضمائر فاعلی (شخصی) صیغہ وار تبدیل تھیسن جیڑھاں جو باقی کئی تبدیلی نہ تھیسی۔ پر ضمائر متصل نال گردان کریں ہوئیں صیغہ وار تبدیلی تھیسی۔ مونث تے مذکر کیتے گردان انجوانج نہ

تنبیہ۔ منفی گردان کیتے ماضی مطلق دے بعد نہ یا کائنیاں دا ودھارا کریسوں۔

مارݨ مصدر کی گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر/مونث	اوہ ماریا ہوسی/ہووے	اوہاں ماریا ہوسی/ہووے	تیں ماریا ہوسی/ہووے	تساں ماریا ہوسی/ہووے	میں ماریا ہوسی/ہووے	اساں ماریا ہوسی/ہووے
منفصل	منفی	مذکر/مونث	اوہ ماریا نہ ہوسی/ہووے	اوہاں ماریا نہ ہوسی/ہووے	تیں ماریا نہ ہوسی/ہووے	تساں ماریا نہ ہوسی/ہووے	میں ماریا نہ ہوسی/ہووے	اساں ماریا نہ ہوسی/ہووے
متصل	مثبت	مذکر/مونث	ماریا ہوسس	ماریا ہوسنیں	ماریا ہوسیا	ماریا ہوسے ہووے	ماریا ہوسم	ماریا ہوسیے
متصل	منفی	مذکر/مونث	ماریا نہ ہوسس	ماریا نہ ہوسنیں	ماریا نہ ہوسیا	ماریا نہ ہوسے ہووے	ماریا نہ ہوسم	ماریا نہ ہوسیے

فعل ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر5: ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول مصادر لازم کنوں نئیں بݨائی ونڄ سگدی بلکہ مصادر دا متعدی ہووݨ ضروری ہے۔ ڄیڑھے ہووے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف اسم حالیہ تمام ہو ونڄ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف (کیا) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع (ہووے) ہکنڑھا ڄیوݨ نال ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨ ویندی ہے۔ گردان کریندیں ہوئیں مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔

مارݨ مصدر کنوں گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اوہ ماریا کیا ہووے	اوہ مارے گئے ہووݨ	توں ماریا کیا ہوویں	تساں مارے گئے ہووو	میں ماریا کیا ہوواں	اساں مارے گئے ہووں
ہووے یا	منفی	مذکر	اوہ ماریا نہ کیا ہووے	اوہ مارے نہ گئے ہووݨ	توں ماریا نہ کیا ہوویں	تساں مارے نہ گئے ہووو	میں ماریا نہ کیا ہوواں	اساں مارے نہ گئے ہووں
ضمیر متصل	منفی	مذکر	اوہ ماریا کائنیاں کیا ہووے	اوہ مارے کائنیاں گئے ہووݨ	توں ماریا کائنیاں گیا ہوویں	تساں مارے کائنیاں گئے ہووو	میں ماریا کائنیاں کیا ہوواں	اساں مارے کائنیاں گئے ہووں
ہووے	مثبت	مونث	اوہ ماری گئی ہووے	اوہ ماریاں گیاں ہووݨ	توں ماری گئی ہوویں	تساں ماریاں گیاں ہووو	میں ماری گئی ہوواں	اساں ماریاں گیاں ہووں
	منفی	مونث	اوہ ماری نہ گئی ہووے	اوہ ماریاں نہ گیاں ہووݨ	توں ماری نہ گئی ہوویں	تساں ماریاں نہ گیاں ہووو	میں ماری نہ گئی ہوواں	اساں ماریاں نہ گیاں ہووں

		مونث	او ماری کائیاں ونجی ہووے	او ماریاں کائیاں ونجیاں ہوون	توں ماری کائیاں ونجی ہوویں	تساں ماریاں کائیاں ونجیاں ہووو	میں ماری کائیاں ونجی ہوواں	اساں ماریاں کائیاں ونجیاں ہووں

قاعدہ نمبر 6: مصدر متعدی کنوں ماضی مطلق معروف (اسم حالیہ تمام)، وت ایں مصدر کنوں ماضی مطلق معروف (کیتا) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن تے کریں تاں ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨائی ویندی ہے۔ مذکر تے مونث دی گردان انجوائیں تھیندی ہے۔ ڈٹھا مصدر کی گردان ڈیکھو۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
[illegible]	مثبت	مذکر	ڈٹھا گیا ہوئی ہووے	ڈٹھے گئے ہوون	ڈٹھا گیا ہوویں	ڈٹھے گئے ہووو	ڈٹھا گیا ہوواں	ڈٹھے گئے ہووں
منفصل ہووے	منفی	مذکر	ڈٹھا نہ گیا ہوئی ہووے	ڈٹھے نہ گئے ہوون	ڈٹھا نہ گیا ہوویں	ڈٹھے نہ گئے ہووو	ڈٹھا نہ گیا ہوواں	ڈٹھے نہ گئے ہووں
یا	منفی	مذکر	کائیاں ڈٹھا گیا ہوئی ہووے	کائیاں ڈٹھے گئے ہوون	کائیاں ڈٹھا گیا ہوویں	کائیاں ڈٹھے گئے ہووو	کائیاں ڈٹھا گیا ہوواں	کائیاں ڈٹھے گئے ہووں
ضمیر	مثبت	مونث	ڈٹھی گئی ہوئی ہووے	ڈٹھیاں گئیاں ہوون	ڈٹھی گئی ہوویں	ڈٹھیاں گئیاں ہووو	ڈٹھی گئی ہوواں	ڈٹھیاں گئیاں ہووں
متصل	منفی	مونث	ڈٹھی نہ گئی ہوئی ہووے	ڈٹھیاں نہ گئیاں ہوون	ڈٹھی نہ گئی ہوویں	ڈٹھیاں نہ گئیاں ہووو	ڈٹھی نہ گئی ہوواں	ڈٹھیاں نہ گئیاں ہووں
ہووے	منفی	مونث	کائیاں ڈٹھی گئی ہوئی ہووے	کائیاں ڈٹھیاں گئیاں ہوون	کائیاں ڈٹھی گئی ہوویں	کائیاں ڈٹھیاں گئیاں ہووو	کائیاں ڈٹھی گئی ہوواں	کائیاں ڈٹھیاں گئیاں ہووں

قاعدہ نمبر 7: جے کر مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بݨاوݨی ہووے تاں وت ڈو تے ہووے مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی مطلق معروف تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع معروف بݨا کریں گھن تے ڈیوو تاں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بݨ ویندی ہے۔ مذکر تے مونث دی گردان انجوائیں تھیندی۔ پر ضمائر متصل تے منفصل دی گردان انجوائیں تھیندی ہے۔ جیویں جو لکھواوݨ مصدر کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف "متاں اوں لکھوایا ہووے" بݨسی۔ منفی گردان کرݨ ساگے لوظ نہ یا کائیاں استعمال کیتے ویندن مشق دے طور تے گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق خود لکھ ڈیجے۔

قاعدہ نمبر 8: جے کر مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بݨاوݨی ہووے تاں وت ڈو تے ہووے مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی مطلق معروف تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل معروف بݨا کریں گھن تے ڈیوو تاں ونج بݨدے۔ جیویں جو لکھواوݨ مصدر کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف مثبت "اوں لکھوایا ہوسی" بݨسی۔ منفی گردان کیتے لوظ نہ یا کائیاں استعمال کیتا ویسی۔ مشق دے طور

تے گردان قاعدہ نمبر 4 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 9: جے کر کہیں مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨاوݨی ہووے تاں وت ڈو تے ہووے مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی مطلق معروف، وجنج مصدر کنوں وی ماضی مطلق معروف تے ہووݨ مصدر کنوں مضارع معروف بݨا کریں آپت وچ ڄنڑݨ تے ڈیوݨ نال ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو لکھواوݨ مصدر کن ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول "متاں" او لکھوایا ڳیا ہووے" ہئی۔ مونث دی گردان "متاں او لکھوائی ڳئی ہووے" ہیسی تے منفی گردان کیتے لوظ کائناں یا نہ دا استعمال کیتا ویندے۔ مشق دے طور تے گردان قاعدہ نمبر 5 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 10: جے کر مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨاوݨی ہووے تاں وت ڈو تے ہووے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف، وجنج مصدر کنوں وی ماضی مطلق معروف تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل معروف (ہوسی) بݨا کریں آپت وچ ڄنڑݨ تے ڈیوݨ نال ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو لکھواوݨ مصدر کن ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول "شیت او لکھوایا ڳیا ہوسی" ہئی۔ مونث دی گردان کیتے "شیت او لکھوائی ڳئی ہوسی" ہیسی۔ جیڑھاں جو منفی گردان کیتے لوظ کائناں یا نہ دا استعمال کیتا ویندے۔ مشق دے طور تے گردان قاعدہ نمبر 6 دے مطابق خود کیتی ویسی۔

مصادر مجہول کن ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 11: جے کر مصدر مجہول کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨاوݨی ہووے تاں وت ڈو تے ہووے مصدر مجہول دی پچھکڑی "ݨ" کوں حذف کر ڈیندے تے وت وجنج مصدر کن ماضی مطلق معروف تے ہووݨ مصدر کن مضارع معروف بݨا کریں انھیں کوں آپت وچ ڄنڑݨ تے ڈیوݨ نال ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو مریجݨ مصدر کن ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول متاں او "مریج ڳیا ہووے" ہئی۔ ایندی مونث دی گردان "متاں او مریج ڳئی ہووے" ہیسی۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
توڑے جو	مثبت	مذکر	او مریج ڳیا ہووے	او مریج ڳئے ہوون	توں مریج ڳیا ہوویں	تساں مریج ڳئے ہووو	میں مریج ڳیا ہوواں	اساں مریج ڳئے ہووں
ضمیر متصل	منفی	مذکر	او مریج نہ ڳیا ہووے	او مریج نہ ڳئے ہوون	توں مریج نہ ڳیا ہوویں	تساں مریج نہ ڳئے ہووو	میں مریج نہ ڳیاں ہوواں	اساں مریج نہ ڳئے ہووں
ہووے یا	منفی	مذکر	او مریج کائناں ڳیا ہووے	او مریج کائناں ڳئے ہوون	توں مریج کائناں ڳیا ہوویں	تساں مریج کائناں ڳئے ہووو	میں مریج کائناں ڳیا ہوواں	اساں مریج کائناں ڳئے ہووں
ضمیر	مثبت	مونث	او مریج ڳئی ہووے	او مریج ڳیاں ہوون	توں مریج ڳئی ہوویں	تساں مریج ڳیاں ہووو	میں مریج ڳئی ہوواں	اساں مریج ڳیاں ہووں

متصل	منفی	مؤنث	او مرچ نہ بھجی ہووے	او مرچ نہ بھجیاں ہوون	توں مرچ نہ بھجی ہوویں	تساں مرچ نہ بھجیاں ہووو	میں مرچ نہ بھجی ہوواں	اساں مرچ نہ بھجیاں ہووں
ہووے	منفی	مؤنث	او مرچ کائناں بھجی ہووے	او مرچ کائناں بھجیاں ہوون	توں مرچ کائناں بھجی ہوویں	تساں مرچ کائناں [illegible]	میں مرچ کائناں بھجی ہوواں	اساں مرچ کائناں بھجیاں ہووں

قاعدہ نمبر 12: جے کر مصدر مجہول کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بناونی ہووے تاں وت ڈسے ہوئے مصدر مجہول دا پچھلا "یج" حذف کر کے ودھن مصدر کنوں ماضی مطلق معروف بنا کے تے ہوون مصدر کنوں فعل [illegible] معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر جوڑ کریں ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بناؤ دی وجہ سگدی ہے۔ جیویں جو مرچیجن مصدر کنوں ماضی [illegible] احتمالی مجہول مثبت او "مرچ بھجیا ہوی ہووے" بنسی تے ایہدی مؤنث دی گردان "مثبت او مرچ بھجی ہوی" تھیسی۔ متصل [illegible] منفی [illegible] دی انجاں گردان تھیسی۔
مرچیجن مصدر دی گردان کجھ ایں تھیسی۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ضمیر	مثبت	مذکر	او مرچ بھجیا ہوی ہووے	او مرچ بھجے ہوسن	توں مرچ بھجیا ہوسیں	تساں مرچ بھجے ہوسو	میں مرچ بھجیا ہوساں	اساں مرچ بھجے ہوسوں
متصل	منفی	مذکر	او مرچ نہ بھجیا ہوی ہووے	او مرچ نہ بھجے ہوسن	توں مرچ نہ بھجیا ہوسیں	تساں [illegible] بھجے ہوسو	میں مرچ نہ بھجیا ہوساں	اساں مرچ نہ بھجے ہوسوں
ہووے	منفی	مذکر	او کائناں مرچ بھجیا ہوی	او کائناں مرچ بھجے ہوسن	توں کائناں مرچ بھجیا ہوسیں	تساں کائناں مرچ بھجے ہوسو	میں کائناں مرچ بھجیا ہوساں	اساں کائناں مرچ بھجے ہوسوں
یا	مثبت	مؤنث	او مرچ بھجی ہوی ہووے	او مرچ بھجیاں ہوسن	توں مرچ بھجی ہوسیں	تساں مرچ بھجیاں ہوسو	میں مرچ بھجی ہوساں	اساں مرچ بھجیاں ہوسوں
ضمیر	منفی	مؤنث	او مرچ نہ بھجی ہوی ہووے	او مرچ نہ بھجیاں ہوسن	توں مرچ نہ بھجی ہوسیں	[illegible] بھجیاں ہوسو	میں [illegible] ہوساں	اساں مرچ نہ بھجیاں ہوسوں
متصل ہووے			او کائناں مرچ بھجی ہوی ہووے	او کائناں مرچ بھجیاں ہوسن	توں کائناں مرچ بھجی ہوسیں	[illegible] مرچ بھجیاں ہوسو	میں کائناں مرچ بھجی ہوساں	اساں کائناں مرچ بھجیاں ہوسوں

قاعدہ نمبر 13: جے کر مصدر مجہول کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بناونی ہووے تاں وت [illegible] مصدر دی "یجن" کوں حذف کر کے ودھن مصدر کنوں ماضی مطلق معروف بنا کے تے ہوون مصدر کنوں فعل مضارع [illegible] پچھوں جوڑ ڈتا ویندا ہے تاں اے ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بن ویندی ہے۔ جیویں جو مرچیجن مصدر کنوں ماضی شکیہ [illegible] احتمالی مجہول "متاں او مرچ بھجیا ہووے" بنسی۔ مؤنث کیتے گردان بنسی "متاں او مرچ بھجی ہووے" متعلق گردان کیتے [illegible] استعمال تھیسی۔ مشق دے طور

تے گردان قاعدہ نمبر 11 دے مطابق خود کیتی ویندی ہے۔

قاعدہ نمبر 14: جے کر مصدر مجہول کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی بݨاوݨی ہووے تاں وت ڈٹھے تے ہوئے مصدر دی "ݨ" کوں حذف کر کے ونجݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف تے ہووݨ مصدر کنوں مضارع معروف بݨا کے سب کوں آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ نال ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨ ویندی ہے۔ لکھوݨ مصدر کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول "متاں لکھوتا ڳیا ہووے" بݨسی۔ موءنث دی گردان کیتے "متاں لکھوتی ڳئی ہووے" بݨسی۔ مشق دے طور تے گردان اُتے ڈتے ڳئے قاعدہ نمبر 11 دے مطابق کیتی ویندی ہے۔

قاعدہ نمبر 15: جے کر مصدر متعدی المتعدی مجہول کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨاوݨی ہووے تاں وت مصدر متعدی المتعدی مجہول دی "ݨ" کوں حذف کر کے ونجݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف تے ہووݨ مصدر کنوں مضارع معروف بݨا کے سب کوں آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ نال ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨ ویندی ہے۔ لکھوݨ مصدر کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول "متاں لکھوتا ڳیا ہووے" بݨسی۔ موءنث دی گردان کیتے "متاں لکھوتی ڳئی ہووے" مشق دے طور تے گردان اُتے ڈتے ڳئے قاعدہ نمبر 11 دے مطابق خود کیتی ویندی ہے۔

قاعدہ نمبر 16: جے کر مصدر متعدی المتعدی مجہول کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨاوݨی ہووے تاں وت ڈٹھے تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی مجہول دی "ݨ" کوں حذف کر کے ونجݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف بݨا ڈتی ویندی ہے تاں وت ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨ ویندی ہے۔ لکھوݨ مصدر کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول "شیت او لکھوتا ڳیا ہوسی" بݨسی۔ موءنث دی گردان کیتے "شیت او لکھوتی ڳئی ہوسی" بݨسی۔ مشق دے طور تے گردان قاعدہ نمبر 12 دے مطابق کیتی ویندی ہے۔

قاعدہ نمبر 17: مصدر متعدی المتعدی مجہول کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی بݨاوݨ سانگے ڈٹھے تے ہوئے مصدر دی پچھلی "ݨ" کوں حذف کر کے ونجݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف بݨا کے تے ہووݨ مصدر کنوں مضارع بݨا کے سب کوں آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ نال ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨ ویندی ہے۔ لکھوݨ مصدر کن ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول "شیت او لکھوی ڳیا ہووے" بݨسی۔ تے موءنث دی گردان کیتے "شیت او لکھوی ڳئی ہووے" ہوسی۔ لکھوݨ مصدر کنوں مشق دے طور تے گردان قاعدہ نمبر 11 دے مطابق کیتی ویندی ہے۔

قاعدہ نمبر 18: مصدر متعدی المتعدی مجہول کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨاوݨ سانگے ڈٹھے تے ہوئے مصدر دی پچھلی "ݨ" حذف کر کے ونجݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف بݨا کے تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل معروف بݨا کے سب کوں آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ نال ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول بݨ ویندی ہے۔ لکھوݨ مصدر کن ماضی شکیہ یا احتمالی مجہول "شیت او لکھوی ڳیا ہوسی" بݨسی۔ تے موءنث دی گردان کیتے "شیت او لکھوی ڳئی ہوسی" ہوسی۔ لکھوݨ مصدر کنوں مشق دے طور تے گردان قاعدہ نمبر 12 دے مطابق کیتی ویندی ہے۔

قاعدہ نمبر 19: مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بݨاوݨ سانگے ڈٹھے تے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع بݨا کے انہیں کوں آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ نال ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بݨ ویندی ہے۔ لکھوݨ

مصدر کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف "لکھوایا ہووے" بݨسی۔ مونث وی تے مذکر دی گردان اینجھاں ای تھیسی۔ لکھواوݨ مصدر کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف دی گردان مشق دے طور تے قاعدہ نمبر 1 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 20: مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بݨاوݨ سانگے ہر تے ہووے مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی مطلق معروف تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل معروف بݨا کے انہیں کوں آپت وچ جوڑ ݙیوݨ نال ماضی شکیہ یا احتمالی معروف بݨ ویندی ہے۔ لکھواوݨ مصدر کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی معروف "لکھوایا ہوسی" بݨسی۔ مونث تے مذکر دی گردان اینجھاں ای تھیسی۔ لکھواوݨ مصدر کنوں ماضی شکیہ یا احتمالی دی گردان مشق دے طور تے قاعدہ نمبر 2 دے مطابق کیتی ویسی۔

(س)۔۔۔۔ فعل ماضی شرطی یا تمنائی

تعریف:

1 فعل ماضی شرطی یا تمنائی او فعل ہے جیندے کنوں گزرے ہوئے زمانے وچ کئی شرط، سیک یا چاہت ظاہر تھیوے۔

(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 161)

2 فعل ماضی شرطی کوں تمنائی وی آہدن۔ ایندے وچ کئی شرط یا خواہش پاتی ویندی ہے۔

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 235)

3 فعل ماضی شرطی یا تمنائی او زمانہ ہے جیں وچ گزرے ہوئے وقت وچ کہیں کم دے تھیوݨ کیتے کئی شرط، آرزو، تمنا یا خواہش ظاہر تھیوے۔

(سندھی بولی جو صرف تے نحو از واحد بخش شیخ 357) (ترجمہ)

4 ماضی تمنائی یا شرطی وہ ماضی ہے کہ جس میں فعل کا واقع ہونا شرط یا تمنا کے ساتھ پایا جائے۔

(گلستان قواعد از محمد بشیر احمد ظامی بہاولپوری 85)

5 فعل ماضی شرطی یا تمنائی وہ فعل ہے جس میں کسی کام کا ہونا گزشتہ زمانے میں شرط یا تمنا کے ساتھ پایا جائے۔

(اردو کیونکر لکھیں از غلام جیلانی مخدوم 117)

"اتے ݙتیاں گئیاں مختلف ماہرین لسانیات دیاں تعریفاں کنوں ماضی شرطی یا تمنائی دی تعریف کجھ ایں نشابر تھیندی ہے جو فعل ماضی شرطی یا تمنائی او فعل ہوندے جیں وچ کہیں کم دا کرݨ تھیوݨ، بھانویں کہیں نہ کہیں شرط، سیک، خواہش یا تمنا دے نال پاتا ویندے"۔

فعل ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨاوݨ دے قاعدے: سرائیکی زبان وچ ماضی استمراری یا ماضی شکیہ وانگوں ماضی شرطی یا تمنائی معروف دے وی بݨاوݨ دے کئی قاعدے ہن۔ جیہڑے جدا جدا ہن۔

قاعدہ نمبر 1: اسم حالیہ تمام کنوں پہلوں کئی نہ کئی حرف شرط یا تمنا بطور سابقہ جوڑ ݙیوݨ نال ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨ ویندی ہے۔ بطور سابقہ دے ورتیج آلے حروف شرط یا تمنا اے ہن۔ جے، جو، اگر، جے کر، ہے کاش، تے شالا۔ انہیں وچوں کنوں علاوہ اساں فارسی دا لفظ "کاش" وی استعمال کر سگدے ہیں۔ ہتھ دے جو کاش دا متبادل سرائیکی لفظ "شالا" ہے۔ پر کاش دا لفظ "شالا" کنوں وسیع تر معنی رکھدے

کیوں جو کاش دے لوظ وچ مایوسی دا عنصر وی پاتا ویندے۔ جیڑھاں جو "شالا" دا لوظ اے تاثر نئیں پیندا۔ کاش دا لوظ اظہار آرزو، تمنا، خواہش تے امید دے معنی پیندے اظہار اے تے امید دا تاثر وی پیندے۔ ایہ چلوں کاش دا لوظ جملے وچ آ کریں اوندے معنیاں وچ وسعت پیدا کر پیندے۔ جیویں [illegible] کاش او پڑھدا" جیوا تاثر پیدا کریندے او "شالا او پڑھدا" پیدا نئیں کریندا تے نہ ای "جے کر" دا لوظ پیدا کر سگدے۔ ایہ کاش دے لوظ [illegible] آوندی چس ہے۔ ایہ قاعدے نال ماضی شرطی یا تمنائی معروف بناون کیتے مصدر دے لازم یا متعدی ہووݨ دی کئی شرط کائنی۔ مثال دے طور تے آوݨ مصدر کن "جے یا جے کر او آندا" پڑھݨ مصدر کن "کاش او پڑھدا"، سمجھݨ مصدر کن "کاش میں سمجھدا" ماضی شرطی یا تمنائی معروف ہسی۔ ایہ قاعدے وچ مذکر تے مؤنث دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ ایویں ای ضمائر منفصل تے ضمائر متصل کیتے وی [illegible]

آوݨ مصدر کنوں گردان:

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	او آیا	او آئے	توں آیا / آیوں	تساں آئے	میں آیا / آیم	اساں آئے
یا	منفی	مذکر	او نہ آیا	او نہ آئے	توں نہ آیا / آیوں	تساں نہ آئے	میں نہ آیا / آیم	اساں نہ آئے
ضمیر متصل	مثبت	مؤنث	او آئی	او آئیاں	توں آئی / آئیوں	تساں آئیاں	میں آئی / آئیم	اساں آئیاں
ہووے	منفی	مؤنث	او نہ آئی	او نہ آئیاں	توں نہ آئی / آئیوں	تساں نہ آئیاں	میں نہ آئی / آئیم	اساں نہ آئیاں

قاعدہ نمبر 2: کہیں وی مصدر ([illegible] لازم یا متعدی ہووے) کنوں ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨاوݨ سانگے فعل مضارع دا ویندے تے اوندے اگوں ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) بطور لاحقہ گنڈھ ݙتا ویندے۔ مثال دے طور تے لکھݨ کنوں لکھے ہا، پڑھݨ کنوں پڑھے ہا، ݙیکھݨ کنوں ݙیکھے ہا وغیرہ۔ حروف شرط یا تمنا (جے، جے کر، کاش، شالا) دا بطور سابقہ گنڈھ سڳیندن۔ ایہ قاعدے وچ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج نئیں تھیندی۔ تے نہ ای ضمائر منفصل تے متصل استعمال وکھو وکھ تھیندے۔

پڑھݨ مصدر کنوں گردان:

ضمیر	مثبت / منفی	[illegible]	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل ہووے	مثبت	[illegible]	او پڑھے ہا	او پڑھن ہا	توں پڑھیں ہا	تساں پڑھو ہا	میں پڑھاں ہا	اساں پڑھوں ہا
متصل ہووے	منفی	[illegible]	او نہ پڑھے ہا	او نہ پڑھن ہا	توں نہ پڑھیں ہا	تساں نہ پڑھو ہا	میں نہ پڑھاں ہا	اساں نہ پڑھوں ہا

قاعدہ نمبر 3: مصدر بھانویں لازم ہووے یا متعدی ہووے ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨاوݨ کیتے ݙو تے ہووے مصدر کنوں اسم حالیہ تمام یا ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے اوندے اڳوں ہووݨ مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام (ہوندا) بطور لاحقہ لڳندے ہن ݙیوݨ نال ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨائی ونڄ سڳدی ہے۔ حروف تمنا یا شرط بطور سابقہ وی لڳدے ویندن۔ مصادر لازم کنوں بݨی آئی ماضی شرطی یا تمنائی معروف دی گردان کریندے ہیں ہوئیں مونث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیسی پر مصادر متعدی کنوں تھیوݨ آلی مونث تے مذکر دی گردان انجوانج نہ تھیسی۔ ایویں ای مصادر متعدی کنوں تھیوݨ آلی گردان وچ ضمائر منفصل تے ضمائر متصل دا استعمال وکھو وکھ نہ تھیسی۔ مثال دے طور تے مارݨ مصدر متعدی کنوں ماضی شرطی یا تمنائی معروف مذکر دا صیغہ واحد غائب "اوں ماریا ہوندا" صیغہ واحد غائب مونث دی "اوں ماریا ہوندا" بݨسی۔ تے مرݨ مصدر لازم کنوں صیغہ واحد غائب مذکر "او مویا ہوندا" واحد غائب مونث "او موئی ہوندی" بݨسی۔

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
	مثبت	مذکر	او ہویا ہوندا	او ہوئے ہوندے	توں ہویا ہوندا/ہوندوں	تساں ہوئے ہوندے	میں ہویا ہوندا/ہوندم	اساں ہوئے ہوندے
ضمیر منفصل	منفی	مذکر	او ہویا نہ ہوندا	او ہوئے نہ ہوندے	توں ہویا نہ ہوندا/ ہوندوں	تساں ہوئے نہ ہوندے	میں ہویا نہ ہوندا/ہوندم	اساں ہوئے نہ ہوندے
ہووے یا	مثبت	مونث	او ہوئی ہوندی	او ہوئیاں ہوندیاں	توں ہوئی ہوندی/ہوندیوں	تساں ہوئیاں ہوندیاں	میں ہوئی ہوندی/ہوندم	اساں ہوئیاں ہوندیاں
ضمیر متصل ہووے	منفی	مونث	او ہوئی نہ ہوندی	او ہوئیاں نہ ہوندیاں	توں ہوئی نہ ہوندی/ہوندیوں	تساں ہوئیاں نہ ہوندیاں	میں ہوئی نہ ہوندی/ہوندم	اساں ہوئیاں نہ ہوندیاں

مارݨ مصدر کنوں گردان:

ضمیر	مثبت	مذکر/مونث	اوں ماریا ہوندا	انہیں ماریا ہوندا	تیں ماریا ہوندا	تساں ماریا ہوندا	میں ماریا ہوندا	اساں ماریا ہوندا
ضمیر منفصل ہووے یا متصل ہووے	منفی	مذکر/مونث	اوں ماریا نہ ہوندا	انہیں ماریا نہ ہوندا	تیں ماریا نہ ہوندا	تساں ماریا نہ ہوندا	میں ماریا نہ ہوندا	اساں ماریا نہ ہوندا

قاعدہ نمبر 4: مصدر بھانویں لازم ہووے یا متعدی ہووے ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨاوݨ کیتے ݙو تے ہووے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر یا اسم حالیہ تمام بݨا کے، ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع بݨا کے، تے ہووݨ مصدر کنوں ای ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨا کے انہیں ساریں کوں آپت وچ لڳندے ہن ݙیوݨ نال ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨ ویندی ہے۔

جیویں جو پیوݨ مصدر متعدی کنوں "اوہ پیتا ہووے ہا" تے آوݨ مصدر لازم کنوں "اوہ آیا ہووے ہا"۔ متعدی مصدر کنوں تھیوݨ آلی گردان مونث تے مذکر کیتے انجوں انج نہ تھیسی جیڑھے جو لازم مصدر کنوں انجوں انج تھیسی۔ ضمائر منفصل تے متصل دا استعمال وی ڈکھاوݨ تھیسی۔

پیوݨ مصدر کنوں گردان:

ضمیر	مثبت	مذکر مونث	اوہ پیتا ہووے ہا	انھیں پیتا ہووے ہا	تیں پیتا ہووے ہا	تساں پیتا ہووے ہا	میں پیتا ہووے ہا	اساں پیتا ہووے ہا
ضمیر منفصل	منفی	مذکر مونث	اوہ پیتا نہ ہووے ہا	انھیں پیتا نہ ہووے ہا	تیں پیتا نہ ہووے ہا	تساں پیتا نہ ہووے ہا	میں پیتا نہ ہووے ہا	اساں پیتا نہ ہووے ہا
متصل	مثبت	مذکر مونث	پیتا ہووس ہا	پیتا ہونیں ہا	پیتا ہووی ہا	پیتا ہووے ہا	پیتا ہووم ہا	پیتا ہووسے ہا
متصل	منفی	مذکر مونث	پیتا نہ ہووس ہا	پیتا نہ ہونیں ہا	پیتا نہ ہووی ہا	پیتا نہ ہووے ہا	پیتا نہ ہووم ہا	پیتا نہ ہووسے ہا

آوݨ مصدر کنوں گردان:

ضمیر	مثبت	مذکر	اوہ آیا ہووے ہا	او آئے ہوون ہا	توں آیا ہوویں ہا	تساں آئے ہووو ہا	میں آیا ہوواں ہا	اساں آئے ہووں ہا
یا	منفی	مذکر	اوہ آیا نہ ہووے ہا	او آئے نہ ہوون ہا	توں آیا نہ ہوویں ہا	تساں آئے نہ ہووو ہا	میں آیا نہ ہوواں ہا	اساں آئے نہ ہووں ہا
ضمیر	مثبت	مونث	اوہ آئی ہووے ہا	او آیاں ہوون ہا	توں آئی ہوویں ہا	تساں آیاں ہووو ہا	میں آئی ہوواں ہا	اساں آیاں ہووں ہا
منفصل ہووے	منفی	مونث	اوہ آئی نہ ہووے ہا	او آیاں نہ ہوون ہا	توں آئی نہ ہوویں ہا	تساں آیاں نہ ہووو ہا	میں آئی نہ ہوواں ہا	اساں آیاں نہ ہووں ہا

قاعدہ نمبر5: مصدر تو ڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨاوݨ کیتے ہر تے ہووے مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام، ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر آپت وچ گنڈھ کریں ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨائی ویندی ہے۔ جیویں جو کھلݨ مصدر لازم کنوں ماضی شرطی یا تمنائی بݨسی "اوہ کھلدا ہووے ہا" تے کھاوݨ مصدر متعدی کنوں "اوہ کھاندا ہووے ہا" ایہ قاعدے دے مطابق تھیوݨ آلی گردان مذکر تے مونث کیتے انجوں انج ہوندی ہے پر ضمائر منفصل تے متصل دا استعمال ڈکھاوݨ نہ تھیسی۔

کھلݨ مصدر کنوں گردان:

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
تو ڑے جو	مثبت	مذکر	او کھلدا ہووے ہا	او کھلدے ہوون ہا	توں کھلدا ہوویں ہا	تساں کھلدے ہووو	میں کھلدا ہوواں ہا	اساں کھلدے ہووں ہا

ضمیر متصل ہووے	منفی	مذکر	او کھلدا نہ ہووے ہا	او کھلدے نہ ہوون ہا	توں کھلدا نہ ہوویں ہا	تساں کھلدے نہ ہووو ہا	میں کھلدا نہ ہوواں ہا	اساں کھلدے نہ ہووں ہا
یا	مثبت	مونث	او کھلدی ہووے ہا	او کھلدیاں ہوون ہا	توں کھلدی ہوویں ہا	تساں کھلدیاں ہووو ہا	میں کھلدی ہوواں ہا	اساں کھلدیاں ہووں ہا
ضمیر متصل ہووے	منفی	مونث	او کھلدی نہ ہووے ہا	او کھلدیاں نہ ہوون ہا	توں کھلدی نہ ہوویں ہا	تساں کھلدیاں نہ ہووو ہا	میں کھلدی نہ ہوواں ہا	اساں کھلدیاں نہ ہووں ہا

کھاوݨ مصدر کن گردان:

ضمیر	مثبت	مذکر	او کھاندا ہووے ہا	او کھاندے ہوون ہا	توں کھاندا ہوویں ہا	تساں کھاندے ہووو ہا	میں کھاندا ہوواں ہا	اساں کھاندے ہووں ہا
متصل ہووے	منفی	مذکر	او کھاندا نہ ہووے ہا	او کھاندے نہ ہوون ہا	توں کھاندا نہ ہوویں ہا	تساں کھاندے نہ ہووو ہا	میں کھاندا نہ ہوواں ہا	اساں کھاندے نہ ہووں ہا
یا	مثبت	مونث	او کھاندی ہووے ہا	او کھاندیاں ہوون ہا	توں کھاندی ہوویں ہا	تساں کھاندیاں ہووو ہا	میں کھاندی ہوواں ہا	اساں کھاندیاں ہووں ہا
متصل ہووے	منفی	مونث	او کھاندی نہ ہووے ہا	او کھاندیاں نہ ہوون ہا	توں کھاندی نہ ہوویں ہا	تساں کھاندیاں نہ ہووو ہا	میں کھاندی نہ ہوواں ہا	اساں کھاندیاں نہ ہووں ہا

قاعدہ نمبر 6: مصدر توڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨاوݨ کیتے ڈٖ تے ہووے مصدر کوں فعل امر، گھنݨ، ہووݨ، ونڄݨ، سگݨ، پووݨ یا کیں ایجھیں مصدر کن جیڑھے فعل مضارع دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨیندے جیں نال شرط یا تمنا دے معنی ڈٖیوے اتے ہووݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دے جیڑھے واحد غائب مذکر کوں آپت وچ بݨندے کریں ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨائی ونڄ سگدی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈٖیکھو۔

۱۔ او لکھو گھنے ہا   ۲۔ او پڑھ ہووے ہا   ۳۔ او کھاو ونجے ہا

۴۔ او بہہ سگے ہا   ۵۔ او ڈر پووے ہا   ۶۔ او پڑھ سگے ہا

وغیرہ وغیرہ۔ ایہ قاعدے دے مطابق گردان کریندے ہیں ہوویں مونث تے مذکر دی گردان انجھاں ڄھیں تھیندی۔

ڈرݨ مصدر لازم کن گردان:

ضمیر	مثبت	مذکر مونث	او ڈر پووے ہا	او ڈر پوون ہا	توں ڈر پوویں ہا	تساں ڈر پووو ہا	میں ڈر پوواں ہا	اساں ڈر پووں ہا
	منفی	مذکر مونث	او ڈر نہ پووے ہا	او ڈر نہ پوون ہا	توں ڈر نہ پوویں ہا	تساں ڈر نہ پووو ہا	میں ڈر نہ پوواں ہا	اساں ڈر نہ پووں ہا

قاعدہ نمبر 7: مصدر توڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨاوݨ کیتے ڈٖ تے ہووے مصدر کن فعل امر،

وچنڑ، ڈیونڑ، پیونڑ، گھتنڑ، بھجنڑ، سکنڑ، ہوونڑ تے گھنڑ یا کہیں ہئے مصدر کن اسم حالیہ نا تمام بنا کریں بکنڑ ڈیونڑ نال ماضی شرطی یا تمنائی معروف بنائی ونج سگدی ہے۔ مثال دے طور تے اے ترکیباں ڈیکھو۔ کھا ویندا، رکھ ڈیندا، سم پوندا، مار گھندا، بھجن گھندا، پی سگدا، نپ پوندا، نال کھڑ و او غیرہ وغیرہ۔ ایں قاعدے دے مطابق گردان کریندیں ہوئیں مونث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ جیڑھاں جو ضمائر منفصل تے ضمائر متصل دا استعمال وکھو وکھ تھیندا۔

چاونڑ مصدر کن گردان:

ضمیر	مثبت منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	او چا ویندا	او چا ویندے	توں چا ویندا او ویندوں	تساں چا ویندے	میں چا ویندا/ویندم	اساں چا ویندے
ہووے	منفی	مذکر	او چا نہ ویندا	او چا نہ ویندے	توں چا نہ ویندا او ویندوں	تساں چا نہ ویندے	میں چا نہ ویندا/ویندم	اساں چا نہ ویندے
یا	مثبت	مونث	او چا ویندی	او چا ویندیاں	توں چا ویندی او ویندوں	تساں چا ویندیاں	میں چا ویندی/ویندم	اساں چا ویندیاں
ضمیر متصل ہووے	منفی	مونث	او چا نہ ویندی	او چا نہ ویندیاں	توں چا نہ ویندی او ویندوں	تساں چا نہ ویندیاں	میں چا نہ ویندی او ویندم	اساں چا نہ ویندیاں

قاعدہ نمبر 8: مصدر توڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے ماضی شرطی یا تمنائی معروف بناونڑ کیتے ڈتے ہوئے مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن گھنو کریں۔ اوندے چھیکڑی "ا" یا "الف" کوں حذف کر کے باقی دے اگوں یائے معروف "ی" بکنڑ کریں تے وچنڑ مصدر کن اسم حالیہ نا تمام بنا کریں انہیں کوں آپت وچ بکنڑ ڈیونڑ نال ماضی شرطی یا تمنائی معروف بنڑ ویندی اے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ او کھادی ویندا، او مری ویندا، او گھدی ویندا، او پیتی ویندا، او پی ویندا تے او تانی ویندا او غیرہ وغیرہ۔ ایں قاعدے دے مطابق تھیونڑ آلی مذکر تے مونث دی گردان انجوانج ہوندی ہے۔

پیونڑ مصدر کن گردان:

ضمیر	مثبت منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل ہووے	مثبت	مذکر	او پیتی ویندا	او پیتی ویندے	توں پیتی ویندا او ویندوں	تساں پیتی ویندے	میں پیتی ویندا او ویندم	اساں پیتی ویندے
یا	منفی	مذکر	او پیتی نہ ویندا	او پیتی نہ ویندے	توں پیتی نہ ویندا او ویندوں	تساں پیتی نہ ویندے	میں پیتی نہ ویندا او ویندم	اساں پیتی نہ ویندے
ضمیر متصل	مثبت	مونث	او پیتی ویندی	او پیتی ویندیاں	توں پیتی ویندی او ویندوں	تساں پیتی ویندیاں	میں پیتی ویندی او ویندم	اساں پیتی ویندیاں

ہووے	منفی	مونث	او پڑھی نہ ویندی	او پڑھی نہ ویندیاں	توں پڑھی نہ ویندی/ویندیں	تساں پڑھی نہ ویندیاں	میں پڑھی نہ ویندی/ویندم	اساں پڑھی نہ ویندیاں

قاعدہ نمبر 9: توڑے جو مصدر لازم ہووے یا متعدی ہووے ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨاوݨ کیتے ڄ تے ہووے مصدر کن قاعدہ نمبر 8 وانگوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں اوندے چھیکڑی "یا" "الف" کوں حذف کر کے باقی دے اڳوں یائے معروف "ی" ہنڈا کریں وت جیں مصدر کن فعل مضارع معروف تے ہووݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں سب کوں آپت وچ ہنڈا ڄ یوں نال ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨ ویندی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ او کھاندی ویندے ہا، او رکھی ویندے ہا، او گھدی ویندے ہا، او پڑھی ویندے ہا، او نپی ویندے ہا، او اٹھائی ویندے ہا وغیرہ وغیرہ۔ ایں قاعدے دے مطابق مونث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیسی تھیندی۔

گھنݨ مصدر کن گردان:

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ضمیر متصل ہووے	مثبت	مذکر / مونث	او گھدی ویندے ہا	او گھدی ویندن ہا	توں گھدی ویندیں ہا	تساں گھدی ویندے ہا	میں گھدی ویندم ہا	اساں گھدی ویندوں ہا
یا ضمیر متصل ہووے	منفی	مذکر / مونث	او گھدی نہ ویندے ہا	او گھدی نہ ویندن ہا	توں گھدی نہ ویندیں ہا	تساں گھدی نہ ویندے ہا	میں گھدی نہ ویندم ہا	اساں گھدی نہ ویندوں ہا

قاعدہ نمبر 10: توڑے جو مصدر لازم ہووے یا متعدی ہووے ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨاوݨ کیتے ڄ تے ہووے مصدر کن قاعدہ نمبر 8 وانگوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں اوندے چھیکڑی "یا" "الف" کوں حذف کر کے باقی دے اڳوں یائے معروف "ی" ہنڈا کریں، وت جیں مصدر کن اسم حالیہ ناتمام، ہووݨ مصدر کن فعل مضارع معروف تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں سب کوں آپت وچ جوڑ ڄ یوں نال ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨ ویندی ہے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔ کھاندی ویندا ہووے ہا، ڈٹھی ویندا ہووے ہا، پڑھی ویندا ہووے ہا، چتی ویندا ہووے ہا وغیرہ وغیرہ۔ ایں قاعدے دے مطابق مونث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔

ڈیکھݨ مصدر کنوں گردان:

ضمیر	مثبت	مذکر	ڈٹھی ویندا ہووے ہا	ڈٹھی ویندے ہوون ہا	ڈٹھی ویندا ہوویں ہا	ڈٹھی ویندے ہووو ہا	ڈٹھی ویندا ہوواں/ہووم ہا	ڈٹھی ویندے ہووں ہا
ضمیر متصل ہووے	منفی	مذکر	ڈٹھی ویندا نہ ہووے ہا	ڈٹھی ویندے نہ ہوون ہا	ڈٹھی ویندا نہ ہوویں ہا	ڈٹھی ویندے نہ ہووو ہا	ڈٹھی ویندا نہ ہوواں/ہووم ہا	ڈٹھی ویندے نہ ہووں ہا
یا	مثبت	مونث	ڈٹھی ویندی ہووے ہا	ڈٹھی ویندیاں ہوون ہا	ڈٹھی ویندی ہوویں ہا	ڈٹھی ویندیاں ہووو ہا	ڈٹھی ویندی ہوواں/ہووم ہا	ڈٹھی ویندیاں ہووں ہا

ضمیر متصل ہووے	منفی	مونث	ڈھئی ویندی نہ ہووے ہا	ڈھئی ویندیاں نہ ہوون ہا	ڈھئی ویندی نہ ہوویں ہا	ڈھئی ویندیاں نہ ہوو ہا	ڈھئی ویندی نہ ہوواں / ہووم ہا	ڈھئی ویندیاں نہ ہوون ہا

مصادر متعدی المتعدی کنوں ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨاوݨ دے قاعدے: اتے پہلے مصادر لازم یا متعدی کنوں ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨاوݨ دے قاعدہ نمبر 2 کنوں قاعدہ نمبر 10 تئیں دے مطابق مصادر متعدی المتعدی کنوں کریں ماضی شرطی یا تمنائی معروف بݨائی ونج سگدی ہے۔ طوالت دے پیش نظر ہر قاعدے دی گردان ورتے ورتے تھیں بچی ونج سگدی، مشق دے طور تے اے گرداناں خود کیتیاں ونجن۔ اتھاں قاعدیں نال ملدی آئے ماضی شرطی یا تمنائی معروف دے صیغے واحد غائب مذکر دے جملے ڈتے ویندن باقی گرداناں خود کیتیاں ونجن۔

قاعدہ نمبر ۱۱	اوں پڑھواوے ہا	اوں لکھواوے ہا	اوں کھواوے ہا	اوں گھنواوے ہا وغیرہ
قاعدہ نمبر ۱۲	اونہہ لکھوایا ہوندا	اونہہ پڑھوایا ہا	اونہہ کھوایا ہوندا	اونہہ گھنوایا ہوندا وغیرہ
قاعدہ نمبر ۱۳	اونہہ لکھوایا ہووے ہا	اونہہ پڑھوایا ہووے ہا	اونہہ کھوایا ہووے ہا	اونہہ گھنوایا ہووے ہا وغیرہ
قاعدہ نمبر ۱۴	اوں لکھویندا ہووے ہا	اوں پڑھویندا ہووے ہا	اوں کھویندا ہووے ہا	اوں گھنویندا ہووے ہا وغیرہ
قاعدہ نمبر ۱۵	اوں لکھوا ویندا	اوں پڑھوا ویندا	اوں کھوا ویندا	اوں گھنوا ویندا وغیرہ
قاعدہ نمبر ۱۶	اوں لکھوائی ویندا	اوں پڑھوائی ویندا	اوں کھوائی ویندا	اوں گھنوائی ویندا وغیرہ
قاعدہ نمبر ۱۷	اوں لکھوائی ونجے ہا	اوں پڑھوائی ونجے ہا	اوں کھوائی ونجے ہا	اوں گھنوائی ونجے وغیرہ
قاعدہ نمبر ۱۸	اوں لکھوائی ویندا ہووے ہا	اوں پڑھوائی ویندا ہووے ہا	اوں کھوائی ویندا ہووے ہا	اوں گھنوائی ویندا ہووے ہا وغیرہ

قاعدہ نمبر 14، 15، 16، 17 دی مونث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیسی۔ جڈاں جو قاعدہ نمبر 11، 12، 13، 17 دی گردان انجوانج نہ تھیسی۔ ضمائر منفصل تے متصل دا استعمال وی انجوانج نہ تھیسی۔

مصادر متعدی کنوں ماضی شرطی یا تمنائی مجہول بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: مصادر متعدی کنوں ماضی شرطی یا تمنائی مجہول بݨاوݨ کیتے ڈتے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے ونجݨ مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام بݨا کریں آپت وچ جوڑ ڈیوو تاں ماضی شرطی یا تمنائی مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے مارݨ مصدر کنوں "ماریا ویندا"، ڈیکھݨ مصدر کنوں "ڈٹھا ویندا" تے سݨݨ مصدر کنوں "سݨیا ویندا" وغیرہ وغیرہ۔ ایں قاعدے دے مطابق مونث تے مذکر دی گردان انجوانج ہوندی ہے۔

مارݨ مصدر کنوں گردان:

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ضمیر منفصل	مثبت	مذکر	اوہ ماریا ویندا	اوہ ماریے ویندے	توں ماریا ویندا / ویندیں	تساں ماریے ویندے	میں ماریا ویندا / ویندم	اساں ماریے ویندے

ہووے	منفی	مذکر	او ماریا نہ ویندا	او مارے نہ ویندے	توں ماریا نہ ویندا ہوویں	تساں مارے نہ ویندے	میں ماریا نہ ویندا ہووم	اساں مارے نہ ویندے
یا	مثبت	مونث	او ماری ویندی	او ماریاں ویندیاں	توں ماری ویندی ہوویں	تساں ماریاں ویندیاں	میں ماری نہ ویندی ہووم	اساں ماریاں ویندیاں
ضمیر متصل ہووے	منفی	مونث	او ماری نہ ویندی	او ماریاں نہ ویندیاں	توں ماری نہ ویندی ہوویں	تساں ماریاں نہ ویندیاں	میں ماری نہ ویندی ہووم	اساں ماریاں نہ ویندیاں

قاعدہ نمبر2: ڈیکھن تے ہووے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، و ونجن مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ہووݨ مصدر کنوں اسم حالیہ تمام دا، اے سب آپت وچ جوڑ ڈیوو تے ونجن تاں وت ماضی شرطی یا تمنائی مجہول بݨ ویندی ہے جیویں جو ڈیکھن مصدر کنوں ڈٹھا گیا ہوندا۔ لکھن مصدر کنوں لکھیا گیا ہوندا وغیرہ۔ ایں قاعدے دے مطابق مونث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔

ڈیکھن مصدر کن گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر	او ڈٹھا گیا ہوندا	او ڈٹھے گئے ہوندے	توں ڈٹھا گیا ہوندا ہوویں	تساں ڈٹھے گئے ہوندے	میں ڈٹھا گیا ہوندا ہووم	اساں ڈٹھے گئے ہوندے
ہووے	منفی	مذکر	او ڈٹھا نہ گیا ہوندا	او ڈٹھے نہ گئے ہوندے	توں ڈٹھا نہ گیا ہوندا ہوویں	تساں ڈٹھے نہ گئے ہوندے	میں ڈٹھا نہ گیا ہوندا ہووم	اساں ڈٹھے نہ گئے ہوندے
یا متصل	مثبت	مونث	او ڈٹھی گئی ہوندی	او ڈٹھیاں گیاں ہوندیاں	توں ڈٹھی گئی ہوندی ہوویں	تساں ڈٹھیاں گیاں ہوندیاں	میں ڈٹھی گئی ہوندی ہووم	اساں ڈٹھیاں گیاں ہوندیاں
ہووے	منفی	مونث	او ڈٹھی نہ گئی ہوندی	او ڈٹھیاں نہ گیاں ہوندیاں	توں ڈٹھی نہ گئی ہوندی ہوویں	تساں ڈٹھیاں نہ گیاں ہوندیاں	میں ڈٹھی نہ گئی ہوندی ہووم	اساں ڈٹھیاں نہ گیاں ہوندیاں

قاعدہ نمبر3: ڈیکھن تے ہووے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، و ونجن مصدر کن فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ہووݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر۔ اے سب آپت وچ جوڑ ڈیوو تے ونجن تاں وت ماضی شرطی یا تمنائی مجہول بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو ڈیکھن مصدر کن ڈٹھا ونجے ہا۔ مارݨ کن مصدر ماریا ونجے ہا، پڑھݨ مصدر کن پڑھیا ونجے ہا۔ ایں قاعدے دے مطابق مذکر تے مونث دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔

مارݨ مصدر کن ماضی شرطی یا تمنائی دی گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	او ماریا ونجے ہا	او مارے ونجن ہا	توں ماریا ونجیں ہا	تساں مارے ونجو ہا	میں ماریا ونجاں ہا	اساں مارے ونجوں ہا

ضمیر متصل	منفی	مذکر	اوہ ماریا نہ ونجے ہا	اوہ مارے نہ ونجن ہا	توں ماریا نہ ونجیں ہا	تساں مارے نہ ونجو ہا	میں ماریا نہ ونجاں ہا	اساں مارے نہ ونجوں ہا
ہووے ہا	مثبت	مونث	اوہ ماری ونجے ہا	اوہ ماریاں ونجن ہا	توں ماری ونجیں ہا	تساں ماریاں ونجو ہا	میں ماری ونجاں ہا	اساں ماریاں ونجوں ہا
ضمیر منفصل ہووے	منفی	مونث	اوہ ماری نہ ونجے ہا	اوہ ماریاں نہ ونجن ہا	توں ماری نہ ونجیں ہا	تساں ماریاں نہ ونجو ہا	میں ماری نہ ونجاں ہا	اساں ماریاں نہ ونجوں ہا

قاعدہ نمبر 4: "ڈ" تے پچھے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ونجݨ مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام، ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع دا صیغہ واحد غائب مذکر، ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر، اے سب آپت وچ جوڑ ڈیتے ونجݨ تاں وت ماضی شرطی یا تمنائی مجہول بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو "ڈیکھݨ" مصدر کنوں "ڈٹھا ویندا ہووے ہا"، "کھاوݨ" مصدر کنوں "کھادا ویندا ہووے ہا" تے "پیوݨ" مصدر کنوں "پیتا ویندا ہووے ہا"۔ ایں قاعدے دے مطابق مونث تے مذکر دی گردان انجوں تھیسی۔

"ڈیکھݨ مصدر کنوں" گردان:

مثبت	مذکر	اوہ ڈٹھا ویندا ہووے ہا	اوہ ڈٹھے ویندے ہوون ہا	توں ڈٹھا ویندا ہوویں ہا	تساں ڈٹھے ویندے ہووو ہا	میں ڈٹھا ویندا ہوواں ہا	اساں ڈٹھے ویندے ہووں ہا
منفی	مذکر	اوہ ڈٹھا نہ ویندا ہووے ہا	اوہ ڈٹھے نہ ویندے ہوون ہا	توں ڈٹھا نہ ویندا ہوویں ہا	تساں ڈٹھے نہ ویندے ہووو ہا	میں ڈٹھا نہ ویندا ہوواں ہا	اساں ڈٹھے نہ ویندے ہووں ہا
مثبت	مونث	اوہ ڈٹھی ویندی ہووے ہا	اوہ ڈٹھیاں ویندیاں ہوون ہا	توں ڈٹھی ویندی ہوویں ہا	تساں ڈٹھیاں ویندیاں ہووو ہا	میں ڈٹھی ویندی ہوواں ہا	اساں ڈٹھیاں ویندیاں ہووں ہا
منفی	مونث	اوہ ڈٹھی نہ ویندی ہووے ہا	اوہ ڈٹھیاں نہ ویندیاں ہوون ہا	توں ڈٹھی نہ ویندی ہوویں ہا	تساں ڈٹھیاں نہ ویندیاں ہووو ہا	میں ڈٹھی نہ ویندی ہوواں ہا	اساں ڈٹھیاں نہ ویندیاں ہووں ہا

قاعدہ نمبر 5: "ڈ" تے پچھے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ونجݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع دا صیغہ واحد غائب مذکر تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر۔ اے سب آپت وچ جوڑ ڈیتے ونجݨ تاں وت ماضی شرطی یا تمنائی مجہول بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو "ڈیکھݨ" مصدر کنوں "ڈٹھا ڳیا ہووے ہا"، "لکھݨ" مصدر کنوں "لکھیا ڳیا ہووے ہا" وغیرہ وغیرہ۔ "مارݨ" مصدر کنوں گردان "اوہ ماریا ڳیا ہووے ہا" مشق دے طور تے گردان قاعدہ نمبر ۳ دے مطابق خود لکھی ونجے۔

مصادر متعدی المتعدی کنوں ماضی شرطی یا تمنائی مجہول دے بݨاوݨ دے قاعدے: طوالت دے پیش نظر مصادر متعدی المتعدی کنوں وضع کیتے ڳئے ماضی شرطی یا تمنائی مجہول دے قاعدیں دیاں گرداناں وترے وترے تھیں کیتیاں ونج سڳدیاں ہن۔ مشق دے طور تے گرداناں خود کیتیاں ونجن۔ اتھاں ہر قاعدے نال ہک آدھ ماضی شرطی یا تمنائی مجہول دے صیغہ واحد غائب مذکر دے مثالاں ڈتے ویندن تاں جو طلباء کوں ماضی بݨاوݨ وچ آسانی رہووے۔ باقی گرداناں خود کیتیاں ونجن۔

قاعدہ نمبر۶	لکھوایا ویندا	پڑھوایا ویندا	مروایا ویندا	سلوایا ویندا وغیرہ وغیرہ
قاعدہ نمبر۷	لکھوایا ڳیا ہوندا	پڑھوایا ڳیا ہوندا	مروایا ڳیا ہوندا	سلوایا ڳیا ہوندا وغیرہ
قاعدہ نمبر۸	لکھوایا ونڄے ہا	پڑھوایا ونڄے ہا	مروایا ونڄے ہا	سلوایا ونڄے ہا وغیرہ وغیرہ
قاعدہ نمبر۹	لکھوایا ویندا ہووے ہا	پڑھوایا ویندا ہووے ہا	مروایا ویندا ہووے ہا	سلوایا ویندا ہووے ہا وغیرہ
قاعدہ نمبر۱۰	لکھوایا ڳیا ہووے ہا	پڑھوایا ڳیا ہووے ہا	مروایا ڳیا ہووے ہا	سلوایا ڳیا ہووے ہا وغیرہ

مصادر مجہول کنوں ماضی شرطی یا تمنائی بݨاوݨ دے قاعدے: مصادر مجہول دی چھیکڑوں "ݨ" یا "یجݨ" حذف کر کے باقی دے اگوں قاعدے نمبر 6 کنوں قاعدہ نمبر 10 تئیں جوڑ ݙتے ڳئے لاحقے جوڑݨ نال ماضی شرطی یا تمنائی بݨ ویندی ہے۔ طوالت دے پیش نظر وترے وترے گرداناں کرݨ ممکن کائنی۔ لہٰذا پڑھݨ آلے مشق دے طور تے گرداناں خود کریندے ونڄن۔ اتھاں صرف ہر قاعدے دا صیغہ واحد غائب مذکر ݙتا ڳئے۔

قاعدہ نمبر11	لکھیج ویندا	پڑھیج ویندا	مریج ویندا	سلیج ویندا
قاعدہ نمبر12	لکھی ویندا	مری ویندا	پڑھی ویندا	سلی ویندا
قاعدہ نمبر13	مریج ڳیا ہوندا	لکھیج ڳیا ہوندا	پڑھیج ڳیا ہوندا	سلیج ڳیا ہوندا
قاعدہ نمبر14	مری ڳیا ہوندا	لکھی ڳیا ہوندا	پڑھی ڳیا ہوندا	سلی ڳیا ہوندا
قاعدہ نمبر15	مریج ونڄے ہا	لکھیج ونڄے ہا	پڑھیج ونڄے ہا	سلیج ونڄے ہا
قاعدہ نمبر16	مری ونڄے ہا	لکھی ونڄے ہا	پڑھی ونڄے ہا	سلی ونڄے ہا
قاعدہ نمبر17	مریج ویندا ہووے ہا	لکھیج ویندا ہووے ہا	پڑھیج ویندا ہووے ہا	سلیج ویندا ہووے ہا
قاعدہ نمبر18	مری ویندا ہووے ہا	لکھی ویندا ہووے ہا	پڑھی ویندا ہووے ہا	سلی ویندا ہووے ہا
قاعدہ نمبر19	مریج ڳیا ہووے ہا	لکھیج ڳیا ہووے ہا	پڑھیج ڳیا ہووے ہا	سلیج ڳیا ہووے ہا
قاعدہ نمبر20	مری ڳیا ہووے ہا	لکھی ڳیا ہووے ہا	پڑھی ڳیا ہووے ہا	سلی ڳیا ہووے ہا

مصادر متعدی المتعدی مجہول کنوں ماضی شرطی یا تمنائی مجہول بݨاوݨ دے قاعدے: قاعدہ نمبر 6 کنوں قاعدہ نمبر 10 تئیں دی ہدایت کوں سامݨے رکھدے ہوئیں مصادر متعدی المتعدی مجہول کنوں ماضی شرطی یا تمنائی دے قاعدے وضع کیتے ویندن۔ پر انہیں دی گردان مشق دے طور تے خود کیتی ونڄے۔

قاعدہ نمبر21	لکھویج ویندا	مرویج ویندا	پڑھویج ویندا	سلویج ویندا
قاعدہ نمبر22	لکھوی ویندا	مروی ویندا	پڑھوی ویندا	سلوی ویندا۔

قاعدہ نمبر23	لکھوتیں ڳیا ہوندا	مروتیں ڳیا ہوندا	پڑھوتیں ڳیا ہوندا	سلوتیں ڳیا ہوندا
قاعدہ نمبر24	لکھوی ڳیا ہوندا	مروی ڳیا ہوندا	پڑھوی ڳیا ہوندا	سلوی ڳیا ہوندا
قاعدہ نمبر25	لکھوتیں ونڄے ہا	مروتیں ونڄے ہا	پڑھوتیں ونڄے ہا	سلوتیں ونڄے ہا
قاعدہ نمبر26	لکھوی ونڄے ہا	مروی ونڄے ہا	پڑھوی ونڄے ہا	سلوی ونڄے ہا
قاعدہ نمبر27	لکھوتیں ویندا ہووے ہا	مروتیں ویندا ہووے ہا	پڑھوتیں ویندا ہووے ہا	سلوتیں ویندا ہووے ہا
قاعدہ نمبر28	لکھوی ویندا ہووے ہا	مروی ویندا ہووے ہا	پڑھوی ویندا ہووے ہا	سلوی ویندا ہووے ہا
قاعدہ نمبر29	لکھوتیں ڳیا ہووے ہا	مروتیں ڳیا ہووے ہا	پڑھوتیں ڳیا ہووے ہا	سلوتیں ڳیا ہووے ہا
قاعدہ نمبر30	لکھوی ڳیا ہووے ہا	مروی ڳیا ہووے ہا	پڑھوی ڳیا ہووے ہا	سلوی ڳیا ہووے ہا

(س)____ فعل ماضی امکانی

تعریف: اوہ فعل جیہڑا جیکوں کم دے کرݨ، تھیوݨ یا سہݨ دا گزرے ہوئے زمانے وچ امکان ݙکھاوے اوکوں فعل ماضی امکانی آکھیا ویندے۔ جیویں جاوا آسگدا ہا تاں آوے ہا۔ اوکھا سگدا ہا تاں کھاوے ہا۔ مرݨ آلے بچھوں کوں مرسگدا ہا وغیرہ وغیرہ۔

فعل ماضی امکانی معروف دے بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر1: فعل ماضی امکانی معروف بݨاوݨ سانگے ݙتے ہوئے مصدر کوں توڑے جیہڑا لازم ہووے یا متعدی ہووے فعل امر تے سگݨ مصدر کوں ماضی استمراری معروف (یعنی سگݨ مصدر کوں اسم حالیہ نا تمام تے ہووݨ مصدر کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر) بݨا کریں بگنڈ ݙیوݨ نال ماضی امکانی معروف بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو آوݨ مصدر کوں "آسگدا ہا" ونڄݨ مصدر کوں "ونڄ سگدا ہا" کھیݙݨ مصدر کوں کھیݙ سگدا ہا وغیرہ۔ گردان کریندیں ہوئیں مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے پر ضمائر منفصل تے ضمائر متصل دا استعمال انجو انج نہیں تھیندا۔

پیوݨ مصدر کوں گردان:

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ضمیر منفصل	مثبت	مذکر	اوپی سگدا ہا اوس	اوپی سگدے ہن	توں پی سگدا ہاویں	تساں پی سگدے ہاوے	میں پی سگدا ہم ہامی	اساں پی سگدے ہاسے
ہووے	منفی	مذکر	اوکئی پی سگدا	اوکھن اوتیں پی سگدے	توں ہوری پی سگدا	تساں ہوسے پی سگدے	میں تھم اکھی پی سگدا	اساں تھک پی سگدے

یا	ثبت	مؤنث	اوہ پی سگدی ہئی ہوسی	اوہ پی سگدیاں ہن	توں پی سگدی ہاویں	تساں پی سگدیاں ہاوے	میں پی سگدی ہم اہای	اساں پی سگدیاں ہاسے
ضمیر متصل ہووے	نفی	مؤنث	اوہ نہ پی سگدی	اوہ نھن اتھین پی سگدیاں	توں نہویں پی سگدی	تساں نہوے پی سگدیاں	میں نہم اتھی پی سگدی	اساں نہسے پی سگدیاں

قاعدہ نمبر2: فعل ماضی امکانی معروف بݨاوݨ کیتے ڈتے ہوئے مصدر کنوں (تونیں جو او مصدر لازم ہووے یا متعدی ہووے) فعل امر تے سگݨ مصدر کنوں ماضی شرطی یا تمنائی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر یعنی سگݨ مصدر کنوں فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر یک بے نال گنڈھ ڈیوݨ نال ماضی امکانی معروف بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو لکھݨ مصدر کنوں لکھ سگے ہا۔ پڑھݨ مصدر کنوں پڑھ سگے ہا تے مارݨ مصدر کنوں مار سگے ہا وغیرہ۔ ایں قاعدے دے مطابق مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج نئیں تھیندی تے ساری ضمیر منفصل تے متصل دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔

پڑھݨ مصدر کن گردان:

ضمیر	ثبت/نفی	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	ثبت	اوہ پڑھ سگے ہا	اوہ پڑھ سگن ہا	توں پڑھ سگیں ہا	تساں پڑھ سگو ہا	میں پڑھ سگاں ہاں	اساں پڑھ سگوں ہا
منفصل	نفی	اوہ پڑھ نہ سگے ہا	اوہ پڑھ نہ سگن ہا	توں پڑھ نہ سگیں ہا	تساں پڑھ نہ سگو ہا	میں پڑھ نہ سگاں ہا	اساں پڑھ نہ سگوں ہا

مصادر متعدی المتعدی کنوں ماضی امکانی معروف بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر3: مصدر متعدی المتعدی کنوں قاعدہ نمبر 1 دے مطابق ماضی امکانی معروف بݨائی ونج سگدی ہے۔ جیویں جو مرواوݨ مصدر کنوں مروا سگدا ہا۔ لکھواوݨ مصدر کنوں لکھوا سگدا ہا۔ ایہ قاعدے دے مطابق گردان کریندے ہیں۔ ہووئیں مذکر تے مؤنث دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔

مرواوݨ مصدر کنوں گردان:

ضمیر	ثبت/نفی	مذکر/مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ضمیر منفصل	ثبت	مذکر	مروا سگدا ہا	مروا سگدے ہن	مروا سگدا ہاویں	مروا سگدے ہاوے	مروا سگدا ہم اہای	مروا سگدے ہاسے
ہووے	نفی	مذکر	نہ مروا سگدا	نھن اتھین مروا سگدے	نہویں مروا سگدا	نہوے مروا سگدے	نہم اتھی مروا سگدا	نہسے مروا سگدے ہا
یا	ثبت	مؤنث	مروا سگدی ہئی	مروا سگدیاں ہن	مروا سگدی ہاویں	مروا سگدیاں ہاوے	مروا سگدی ہم اہای	مروا سگدیاں ہاسے

ضمیر متصل ہووے	منفی	مونث	نئیں مروا سگدی	نسن / نسیں مروا سگدیاں	نیویں مروا سگدی	نیوے مروا سگدیاں	نہم / نہمی مروا سگدی	نیسے مروا سگدیاں

قاعدہ نمبر 4: مصدر متعدی المتعدی کن ماضی امکانی معروف بݨاوݨ کیتے ڈ تے ہوئے مصدر کن فعل امر یا مصدری مادہ، ڈوجھی مصدر کن فعل مضارع تے پوݨ مصدر کن ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر۔ اے سب آپت وچ جوڑ ڈ تے ونجن تاں وت ماضی امکانی معروف بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو لکھواوݨ مصدر کن لکھوا سگے پیا، سڈواوݨ مصدر کن سڈوا سگے پیا وغیرہ وغیرہ۔ ایں قاعدے وچ مونث تے مذکر دی گردان ولکھوو کہ ہوندی ہے۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر	لکھوا سگے پیا	لکھوا سگن پئے	لکھوا سگیں پیا	لکھوا سگو پئے	لکھوا سگاں پیا	لکھوا سگوں پئے
متصل	منفی	مذکر	لکھوانہ سگے پیا	لکھوانہ سگن پئے	لکھوانہ سگیں پیا	لکھوانہ سگو پئے	لکھوانہ سگاں پیا	لکھوانہ سگوں پئے
ہووے یا	مثبت	مونث	لکھوا سگے پئی	لکھوا سگن پئیاں	لکھوا سگیں پئی	لکھوا سگو پئیاں	لکھوا سگاں پئی	لکھوا سگوں پئیاں
متصل ہووے	منفی	مونث	لکھوانہ سگے پئی	لکھوانہ سگن پئیاں	لکھوانہ سگیں پئی	لکھوانہ سگو پئیاں	لکھوانہ سگاں پئی	لکھوانہ سگوں پئیاں

قاعدہ نمبر 5: مصدر توڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے ماضی امکانی معروف بݨاوݨ سانگے ڈ تے ہوئے مصدر کنوں فعل امر یا مصدری مادہ، ڈوجھی مصدر کن فعل مضارع تے پوݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر۔ اے سارے آپت وچ کٹھے ڈ تے ونجن تاں وت ماضی امکانی معروف بݨ ویندی ہے۔ مثال دے طور تے کھا سگے پیا، پی سگے پیا، لکھ سگے پیا، پڑھ سگے پیا، مار سگے پیا۔ ایں قاعدے وچ مذکر تے مونث دی گردان ولکھو کہ تھیندی ہے۔

کرݨ مصدر کن ماضی امکانی معروف دی گردان:

ضمیر	مثبت	مذکر	کر سگے پیا	کر سگن پئے	کر سگیں پیا	کر سگو پئے	کر سگاں پیا	کر سگوں پئے
متصل	منفی	مذکر	کرنہ سگے پیا	کرنہ سگن پئے	کرنہ سگیں پیا	کرنہ سگو پئے	کرنہ سگاں پیا	کرنہ سگوں پئے
ہووے یا	مثبت	مونث	کر سگے پئی	کر سگن پئیاں	کر سگیں پئی	کر سگو پئیاں	کر سگاں پئی	کر سگوں پئیاں
متصل ہووے	منفی	مونث	کرنہ سگے پئی	کرنہ سگن پئیاں	کرنہ سگیں پئی	کرنہ سگو پئیاں	کرنہ سگاں پئی	کرنہ سگوں پئیاں

قاعدہ نمبر 5: مصدر متعدی المتعدی کن ماضی امکانی معروف بݨاوݨ سانگے ڈ تے پہلے مصدر کن فعل امر، ڈوجھی مصدر کن فعل مضارع تے پوݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر۔ اے سب آپت وچ جوڑ کریں ماضی امکانی معروف بݨائی ویندی ہے۔ جیویں جو لکھواوݨ مصدر کن لکھوا سگے پا، پڑھواوݨ کنوں پڑھوا سگے پا وغیرہ۔ ایں قاعدے وچ مونث تے مذکر دی گردان انجوں ای تھیسی تھیندی۔

پڑھواون مصدر کن گردان:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل ہووے ہا	مثبت	مذکر/مونث	پڑھوا سگیے ہا	پڑھوا سگین ہا	پڑھوا سگیں ہا	پڑھوا سگو ہا	پڑھوا سگاں ہا	پڑھوا سگوں ہا
متصل ہووے	منفی	مذکر/مونث	پڑھوا نہ سگیے ہا	پڑھوا نہ سگین ہا	پڑھوا نہ سگیں ہا	پڑھوا نہ سگو ہا	پڑھوا نہ سگاں ہا	پڑھوا نہ سگوں ہا

مصدر متعدی کنوں ماضی امکانی مجہول بناون دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 7: مصدر متعدی کن ماضی امکانی مجہول بناون کیتے جڈاں مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر وچھوں مصدر کن فعل امر، سگن مصدر کن فعل مضارع تے ہووݨ مصدر کن ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر، اے سب آپت وچ جوڑ ڈیوو تے وت ماضی امکانی مجہول بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو مارݨ مصدر کن "ماریا ونج سگیے ہا" لکھݨ مصدر کن لکھیا ونج سگیے ہا، پڑھݨ مصدر کن پڑھیا ونج سگیے ہا وغیرہ وغیرہ۔ ایں قاعدے وچ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ مثال دے طور تے ماری ونج سگیے ہا، لکھی ونج سگیے ہا، پڑھی ونج سگیے ہا۔ منفی کیتے ماریا ونج نہ سگیے ہا، پڑھی ونج نہ سگیے ہا (یعنی ونج دے بعد نہ دا وادھارا کیتا ویسی) مشق دے طور تے ایندی گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق کیتی ونجے۔ یاد ہووے جو مصادر لازم کنوں کئی وی ماضی مجہول نہیں بݨائی ونج سگدی۔

قاعدہ نمبر 8: مصدر متعدی کنوں ماضی امکانی مجہول بناون کیتے جڈاں مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر وچھوں مصدر کنوں فعل امر، سگݨ مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام، ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر اے سب آپت وچ جوڑ ڈیوو تے وت ماضی امکانی مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو ماریا ونج سگدا ہا، لکھیا ونج سگدا ہا، پڑھیا ونج سگدا ہا۔ ایں قاعدے وچ مذکر تے مونث دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ مثال دے طور تے ماری ونج سگدی ہئی، لکھی ونج سگدی ہئی، پڑھی ونج سگدی ہئی۔ منفی کیتے ونج دے بعد نہیں، جیویں ہووے، نہ بھی تے نہیں دا اضافہ کیتا ویندے۔ مشق دے طور تے ایندی گردان قاعدہ نمبر 1 واگوں بذات خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 9: مصدر متعدی کن ماضی امکانی مجہول بناون کیتے جڈاں مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر وچھوں مصدر کنوں فعل امر، سگݨ مصدر کنوں فعل مضارع تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، اے سب آپت وچ جوڑ ڈیوو تے وت ماضی امکانی مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھݨ مصدر کن لکھیا ونج سگے پیا، ماریا ونج سگے پیا، پڑھیا ونج سگے پیا۔ مونث کیتے لکھی ونج سگے پئی، ماری ونج سگے پئی، پڑھی ونج سگے پئی۔ منفی لئی لکھیا نہ ونج سگے پیا، ماری نہ ونج سگے پئی وغیرہ وغیرہ۔ مشق دے طور تے گردان قاعدہ نمبر 5 دے مطابق خود کیتی ونجے۔

مصادر متعدی المتعدی کن ماضی امکانی مجہول بناون دے قاعدے: قاعدہ نمبر 7، 8، 9 کوں سامݨے رکھدیں ہوئیں مصادر متعدی المتعدی کن ماضی امکانی مجہول بناون دے قاعدے وضع کیتے ونج سگدن۔ طوالت دے پیش نظر انہیں دی گردان مشق دے

طور تے خود کیتی ونجے۔ اتھاں صرف صیغے واحد غائب مذکر دے ڈتے گئین۔

قاعدہ نمبر ۱۰	مروایا ونج سگدا ہا	لکھوایا ونج سگدا ہا	پڑھوایا ونج سگدا ہا
قاعدہ نمبر ۱۱	مروایا ونج سگے ہا	لکھوایا ونج سگے ہا	پڑھوایا ونج سگے ہا
قاعدہ نمبر ۱۲	مروایا ونج سگے ہوا	لکھوایا ونج سگے ہوا	پڑھوایا ونج سگے ہوا

انھیں قاعدیں وچ مونث تے مذکر دی گردان اکو جئی تھیندی ہے۔

مصادر مجہول کنوں ماضی امکانی مجہول بناون دے قاعدے: مصادر مجہول دی جھیکوی "ن" یا "جن" کوں حذف کر کے باقی دے اگوں قاعدہ نمبر 1،2،5 کوں سامنے رکھ کے ماضی امکانی مجہول بنائی ونج سگدی ہے۔ طوالت دے پیش نظر انھیں دی گردان مشق دے طور تے خود کیتی ونجے۔ مونث تے مذکر دی گردان اکو جئی تھیندی ہے۔

قاعدہ نمبر ۱۳	مریج سگدا ہا	لکھیج سگدا ہا	پڑھیج سگدا ہا
قاعدہ نمبر ۱۴	مری سگدا ہا	لکھی سگدا ہا	پڑھی سگدا ہا
قاعدہ نمبر ۱۵	مریج سگے ہا	لکھیج سگے ہا	پڑھیج سگے ہا
قاعدہ نمبر ۱۶	مری سگے ہا	لکھی سگے ہا	پڑھی سگے ہا
قاعدہ نمبر ۱۷	مریج سگے ہوا	لکھیج سگے ہوا	پڑھیج سگے ہوا
قاعدہ نمبر ۱۸	مری سگے ہوا	لکھی سگے ہوا	پڑھی سگے ہوا

مصادر متعدی المتعدی مجہول کنوں ماضی امکانی مجہول بناون دے قاعدے: مصادر متعدی المتعدی مجہول دی جھیکوی "ن" یا "جن" کوں حذف کر کے باقی دے اگوں قاعدہ نمبر 13 تا 18 کوں سامنے رکھدیں ہوئیں ماضی امکانی مجہول بنائی ونج سگدی ہے۔ طوالت دے پیش نظر انھیں دی گردان مشق دے طور تے خود کیتی ونجے۔ مونث تے مذکر دی گردان اکو جئی تھیندی ہے۔

قاعدہ نمبر ۱۹	مرویج سگدا ہا	لکھویج سگدا ہا	پڑھویج سگدا ہا
قاعدہ نمبر ۲۰	مروی سگدا ہا	لکھوی سگدا ہا	پڑھوی سگدا ہا
قاعدہ نمبر ۲۱	مرویج سگے ہا	لکھویج سگے ہا	پڑھویج سگے ہا
قاعدہ نمبر ۲۲	مروی سگے ہا	لکھوی سگے ہا	پڑھوی سگے ہا
قاعدہ نمبر ۲۳	مرویج سگے ہوا	لکھویج سگے ہوا	پڑھویج سگے ہوا
قاعدہ نمبر ۲۴	مروی سگے ہوا	لکھوی سگے ہوا	پڑھوی سگے ہوا

(ض) ـــــ فعل ماضی التزامی

تعریف: جے کر کہیں کم دا کرن تھیون یا ہوون گزرے ہوئے وقت وچ لازمی قرار پاتا ہووے۔ فعل ماضی التزامی اکھیندے۔ جیویں جو لکھنا ہا، پڑھنا ہا، ونجنا ہا، ڈکھنا ہا، بھیجنا ہا وغیرہ وغیرہ۔

مصادر لازم یا متعدی کنوں ماضی التزامی معروف بناون دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: کہیں وی مصدر لازم یا متعدی کنوں ماضی التزامی معروف بناونی ہووے تاں وت پہلے تے ہوئے مصدر کن اسم استقبال بنا کریں (یعنی کہیں وی مصدر دے اخیر وچ الف دا وادھارا کر کریں) تے ہوون مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر جوڑ کریں ماضی التزامی معروف بنائی ویندی ہے۔ جیویں جو بھیجن کن بھیجنا ہا۔ کھلن مصدر کن کھلنا ہا وغیرہ۔ ایں قاعدے وچ مونث تے مذکر دے صیغے انجو انج ہوندن تے ضمائر منفصل تے متصل وی وکھرو وکھرے لگدن۔

ملن مصدر کن ماضی التزامی معروف دی گردان:- (ملن مصدر لازم ہے)

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر	اوکوں ملنا ہا	انہیں کوں ملنا ہا	تیکوں ملنا ہا	تہاکوں ملنا ہا	میکوں ملنا ہا	اساکوں ملنا ہا
متصل	منفی	مذکر	اوکوں ملنا نہ ہا	انہیں کوں ملنا نہ ہا	تیکوں ملنا نہ ہا	تہاکوں ملنا نہ ہا	میکوں ملنا نہ ہا	اساکوں ملنا نہ ہا
متصل	مثبت	مونث	اوکوں ملنی ہئی	انہیں کوں ملنی ہئی	تیکوں ملنی ہئی	تہاکوں ملنی ہئی	میکوں ملنی ہئی	اساکوں ملنی ہئی
متصل	منفی	مونث	اوکوں ملنی نہ ہئی	انہیں کوں ملنی نہ ہئی	تیکوں ملنی نہ ہئی	تہاکوں ملنی نہ ہئی	میکوں ملنی نہ ہئی	اساکوں ملنی نہ ہئی
متصل	منفی	مونث	اوکوں نی ملنی	انہیں کوں نی ملنی	تیکوں نی ملنی	تہاکوں نی ملنی	میکوں نی ملنی	اساکوں نی ملنی
متصل	منفی	مذکر	اوکوں نی ملنا	انہیں کوں نی ملنا	تیکوں نی ملنا	تہاکوں نی ملنا	میکوں نی ملنا	اساکوں نی ملنا
متصل	مثبت	مذکر	اوکوں ملنا ہا	انہیں کوں ملنے ہن	تیکوں ملنا ہا	تہاکوں ملنے ہن	میکوں ملنا ہا	اساکوں ملنے ہن
متصل	منفی	مذکر	اوکوں ملنا نہ ہا	انہیں کوں ملنے نہ ہن	تیکوں ملنا نہ ہا	تہاکوں ملنے نہ ہن	میکوں ملنا نہ ہا	اساکوں ملنے نہ ہن

منفصل	مثبت	مذکر	اوکوں ملے ہن	انھیں کوں ملے ہن	تیکوں ملے ہن	تہاکوں ملے ہن	میکوں ملے ہن	اساکوں ملے ہن
منفصل	منفی	مذکر	اوکوں ملے نہ ہن	انھیں کوں ملے نہ ہن	تیکوں ملے نہ ہن	تہاکوں ملے نہ ہن	میکوں ملے نہ ہن	اساکوں ملے نہ ہن
منفصل	منفی	مذکر	اوکوں نھن ملے	انھیں کوں نھن ملے	تیکوں نھن ملے	تہاکوں نھن ملے	میکوں نھن ملے	اساکوں نھن ملے
منفصل	مثبت	مونث	اوکوں ملی ہی	انھیں کوں ملیاں ہن	تیکوں ملی ہی	تہاکوں ملیاں ہن	میکوں ملی ہی	اساکوں ملیاں ہن
منفصل	منفی	مونث	اوکوں ملی نہ ہی	انھیں کوں ملیاں نہ ہن	تیکوں ملی نہ ہی	تہاکوں ملیاں نہ ہن	میکوں ملی نہ ہی	اساکوں ملیاں نہ ہن
منفصل	مثبت	مونث	اوکوں ملیاں ہن	انھیں کوں ملیاں ہن	تیکوں ملیاں ہن	تہاکوں ملیاں ہن	میکوں ملیاں ہن	اساکوں ملیاں ہن
منفصل	منفی	مونث	اوکوں ملیاں نہ ہن	انھیں کوں ملیاں نہ ہن	تیکوں ملیاں نہ ہن	تہاکوں ملیاں نہ ہن	میکوں ملیاں نہ ہن	اساکوں ملیاں نہ ہن
منفصل	منفی	مونث	اوکوں نھن ملیاں	انھیں کوں نھن ملیاں	تیکوں نھن ملیاں	تہاکوں نھن ملیاں	میکوں نھن ملیاں	اساکوں نھن ملیاں
متصل	مثبت	مذکر	ملا ہا	ملے ہن	ملا ہاویں	ملے ہاوے	ملا ہم	ملے ہاسے
متصل	منفی	مذکر	ملا نہ ہا	ملے نہ ہن	ملا نہ ہاویں	ملے نہ ہاوے	ملا نہ ہم	ملے نہ ہاسے
متصل	مثبت	مونث	ملی ہی	ملیاں ہن	ملی ہاویں	ملیاں ہاوے	ملی ہم/ہاہی	ملیاں ہاسے
متصل	منفی	مونث	ملی نہ ہی	ملیاں نہ ہن	ملی نہ ہاویں	ملیاں نہ ہاوے	ملی نہ ہم/ہاہی	ملیاں نہ ہاسے
متصل	مثبت	مذکر	ملا ہس	ملے ہانیں	ملا ہاوی	ملے ہاوے	ملا ہم/ہاوی/ہاوم	ملے ہاسے
متصل	منفی	مذکر	تھیوس/اتھی ملا	تھیئیں ملے	تھیوی ملا	تھیوے ملے	تھیم/تھئی ملا	تھیسے ملے
متصل	مثبت	مذکر	ملا ہس	ملا ہانیں	ملا ہاوی	ملا ہاوے	ملا ہای	ملا ہاسے
متصل	منفی	مذکر	تھیوس ملا	تھیئیں ملا	تھیوی ملا	تھیوے ملا	تھئی ملا	تھیسے ملا
متصل	مثبت	مذکر	ملے ہاس	ملے ہانیں	ملے ہالی	ملے ہائے	ملے ہای	ملے ہاسے

متصل	منفی	مذکر	ملے نہس	ملے نہیں	ملے نئی	ملے نہیے	ملے نہی	ملے نسے
متصل	منفی	مذکر	نہس ملے	نہیں ملے	نئیں ملے	نہیے ملے	نہی ملے	نسے ملے
متصل	مثبت	مذکر	ملا ہاوس	ملے ہاسں / ہاوس	ملا ہاوئی	ملے ہاوسے	ملا ہاس	ملے ہاسے
متصل	منفی	مذکر	ملا نہوس	ملے نہیں	ملا نہوئی	ملے نہوسے	ملا نہس	ملے نہسے
متصل	مثبت	مونث	ملی ہس	ملیاں ہائیں	ملی ہاوی	ملیاں ہاوے	ملی ہم ہاوی	ملیاں ہاسے
متصل	منفی	مونث	ملی نہس	ملیاں نہیں	ملی نہوی	ملیاں نہوے	ملی نہم انہی	ملیاں نسے
متصل	منفی	مونث	نہس ادہی ملی	نہیں ملیاں	نہوی ملی	نہوے ملیاں	نہم انہی ملی	ملیاں نسے
متصل	مثبت	مونث	ملی ہس	ملی ہائیں	ملی ہاوی	ملی ہاوے	ملی ہاہی	ملی ہاسے
متصل	منفی	مونث	نہس ادہی ملی	نہیں ملی	نہوی ملی	نہوے ملی	نہی ملی	نسے ملی
متصل	مثبت	مونث	ملیاں ہاس	ملیاں ہائیں	ملیاں ہائی	ملیاں ہائے	ملیاں ہای	ملیاں ہاسے
متصل	منفی	مونث	ملیاں نہس	ملیاں نہیں	ملیاں نئی	ملیاں نہیے	ملیاں نہی	ملیاں نسے
متصل	منفی	مونث	نہس ملیاں	نہیں ملیاں	نئی ملیاں	نہیے ملیاں	نہی ملیاں	نسے ملیاں
متصل	مثبت	مونث	ملی ہاوس	ملیاں ہاوس / ہاوس	ملی ہاوئی	ملیاں ہاوسے	ملی ہاس	ملیاں ہاوسے
متصل	منفی	مونث	نہوس ملی	نہس ملیاں	نہوئی ملی	نہوسے ملیاں	نہیں ملی	نسے ملیاں

قاعدہ نمبر 2: کہیں وی مصدر لازم یا متعدی کنوں ماضی التزامی معروف بناونی ہووے تاں وت ڈ تے ہوئے مصدر کن اسم استقبال (یعنی کہیں وی مصدر دے چھیکڑ وچ "الف" ہوندا ہے جیویں نال اسم استقبال بݨ ویندے) یا وت مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے ہووݨ مصدر کن وی ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر بنا کریں۔ اے سب آپت وچ جوڑ ڈتے ونجن تاں وت ماضی التزامی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھݨ مصدر کن "لکھنا ہا" یا "ڈیکھݨ مصدر کن "ڈیکھنا ہا" تے رووݨ مصدر کن روونا ہا ہے وغیرہ وغیرہ۔ ایں قاعدے وچ مونث تے مذکر دی گردان انجوں تھیندی ہے۔

ڈیکھݨ مصدر کن گردان: (ڈیکھݨ مصدر متعدی ہے)۔

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر	اوکوں ڈکھایا ڳیا ہا	انہیں کوں ڈکھایا ڳیا ہا	تیکوں ڈکھایا ڳیا ہا	تہاکوں ڈکھایا ڳیا ہا	میکوں ڈکھایا ڳیا ہا	اساکوں ڈکھایا ڳیا ہا
متصل	منفی	مذکر	اوکوں ڈکھایا نہ ڳیا ہا	انہیں کوں ڈکھایا نہ ڳیا ہا	تیکوں ڈکھایا نہ ڳیا ہا	تہاکوں ڈکھایا نہ ڳیا ہا	میکوں ڈکھایا نہ ڳیا ہا	اساکوں ڈکھایا نہ ڳیا ہا
متصل	مثبت	مؤنث	اوکوں ڈکھائی ڳئی ہئی	انہیں کوں ڈکھائی ڳئی ہئی	تیکوں ڈکھائی ڳئی ہئی	تہاکوں ڈکھائی ڳئی ہئی	میکوں ڈکھائی ڳئی ہئی	اساکوں ڈکھائی ڳئی ہئی
متصل	منفی	مؤنث	اوکوں ڈکھائی نہ ڳئی ہئی	انہیں کوں ڈکھائی نہ ڳئی ہئی	تیکوں ڈکھائی نہ ڳئی ہئی	تہاکوں ڈکھائی نہ ڳئی ہئی	میکوں ڈکھائی نہ ڳئی ہئی۔	اساکوں ڈکھائی نہ ڳئی ہئی
متصل	منفی	مذکر	اوکوں ڈکھایا نہیں ڳیا	انہیں کوں ڈکھایا نہیں ڳیا	تیکوں ڈکھایا نہیں ڳیا	تہاکوں ڈکھایا نہیں ڳیا	میکوں ڈکھایا نہیں ڳیا	اساکوں ڈکھایا نہیں ڳیا
متصل	منفی	مؤنث	اوکوں ڈکھائی نہیں ڳئی	انہیں کوں ڈکھائی نہیں ڳئی	تیکوں ڈکھائی نہیں ڳئی	تہاکوں ڈکھائی نہیں ڳئی	میکوں ڈکھائی نہیں ڳئی	اساکوں ڈکھائی نہیں ڳئی
متصل	مثبت	مذکر	اوکوں ڈکھایا ڳیا ہا	انہیں کوں ڈکھائے ڳئے ہن	تیکوں ڈکھایا ڳیا ہا	تہاکوں ڈکھائے ڳئے ہن	میکوں ڈکھایا ڳیا ہا	اساکوں ڈکھائے ڳئے ہن
متصل	منفی	مذکر	اوکوں ڈکھایا نہ ڳیا ہا	انہیں کوں ڈکھائے نہ ڳئے ہن	تیکوں ڈکھایا نہ ڳیا ہا	تہاکوں ڈکھائے نہ ڳئے ہن	میکوں ڈکھایا نہ ڳیا ہا	اساکوں ڈکھائے نہ ڳئے ہن
متصل	منفی	مذکر	اوکوں ڈکھایا نہیں ڳیا	انہیں کوں ڈکھائے نہیں ڳئے	تیکوں ڈکھایا نہیں ڳیا	تہاکوں ڈکھائے نہیں ڳئے	میکوں ڈکھایا نہیں ڳیا	اساکوں ڈکھائے نہیں ڳئے
متصل	مثبت	مؤنث	اوکوں ڈکھائی ڳئی ہئی	انہیں کوں ڈکھایاں ڳیاں ہن	تیکوں ڈکھائی ڳئی ہئی	تہاکوں ڈکھایاں ڳیاں ہن	میکوں ڈکھائی ڳئی ہئی	اساکوں ڈکھایاں ڳیاں ہن
متصل	منفی	مؤنث	اوکوں ڈکھائی نہ ڳئی ہئی	انہیں کوں ڈکھایاں نہ ڳیاں ہن	تیکوں ڈکھائی نہ ڳئی ہئی	تہاکوں ڈکھایاں نہ ڳیاں ہن	میکوں ڈکھائی نہ ڳئی ہئی	اساکوں ڈکھایاں نہ ڳیاں ہن
متصل	منفی	مؤنث	اوکوں ڈکھائی نہیں ڳئی	انہیں کوں ڈکھایاں نہیں / نہیں ڳیاں۔	تیکوں ڈکھائی نہیں ڳئی	تہاکوں ڈکھایاں نہیں / نہیں ڳیاں	میکوں ڈکھائی نہیں ڳئی	اساکوں ڈکھایاں نہیں / نہیں ڳیاں

متصل	مثبت	مذکر	اوکوں ڈکھالے پئے ہن	انھیں کوں ڈکھالے پئے ہن	تیکوں ڈکھالے پئے ہن	تہاکوں ڈکھالے پئے ہن	میکوں ڈکھالے پئے ہن	اساکوں ڈکھالے پئے ہن
متصل	منفی	مذکر	اوکوں ڈکھالے نھیں اھن پئے	انھیں کوں ڈکھالے نھیں اھن پئے	تیکوں ڈکھالے نھیں اھن پئے	تہاکوں ڈکھالے نھیں اھن پئے	میکوں ڈکھالے نھیں اھن پئے	اساکوں ڈکھالے نھیں اھن پئے
متصل	مثبت	مونث	اوکوں ڈکھالیاں پیاں ہن	انھیں کوں ڈکھالیاں پیاں ہن	تیکوں ڈکھالیاں پیاں ہن	تہاکوں ڈکھالیاں پیاں ہن	میکوں ڈکھالیاں پیاں ہن	اساکوں ڈکھالیاں پیاں ہن
متصل	منفی	مونث	اوکوں ڈکھالیاں نھیں پیاں	انھیں کوں ڈکھالیاں نھیں پیاں	تیکوں ڈکھالیاں نھیں پیاں	تہاکوں ڈکھالیاں نھیں پیاں	میکوں ڈکھالیاں نھیں پیاں	اساکوں ڈکھالیاں نھیں پیاں
منفصل	مثبت	مذکر	ڈکھالا پیا ہا	ڈکھالے پئے ہن	ڈکھالا پیا ہائیں	ڈکھالے پئے ہاوے	ڈکھالا پیا ہم	ڈکھالے پئے ہاسے
منفصل	منفی	مذکر	ڈکھالا نہ پیا ہا	ڈکھالے نہ پئے ہن	ڈکھالا نہ پیا ہائیں	ڈکھالے نہ پئے ہاوے	ڈکھالا نہ پیا ہم	ڈکھالے نہ پئے ہاسے
منفصل	مثبت	مونث	ڈکھالی پئی ہئی	ڈکھالیاں پیاں ہن	ڈکھالی پئی ہائیں	ڈکھالیاں پیاں ہاوے	ڈکھالی پئی ہم	ڈکھالیاں پیاں ہاسے
منفصل	منفی	مونث	ڈکھالی نہ پئی ہئی	ڈکھالیاں نہ پیاں ہن	ڈکھالی نہ پئی ہائیں	ڈکھالیاں نہ پیاں ہاوے	ڈکھالی نہ پئی ہم	ڈکھالیاں نہ پیاں ہاسے
منفصل	مثبت	مذکر	ڈکھالا پیا ہاس	ڈکھالے پئے ہاسن	ڈکھالا پیا ہاوی	ڈکھالے پئے ہاوے	ڈکھالا پیا ہاں	ڈکھالے پئے ہاسے
منفصل	منفی	مذکر	ڈکھالا نہ پیا ہاس	ڈکھالے نہ پئے ہاسن	ڈکھالا نہ پیا ہاوی	ڈکھالے نہ پئے ہاوے	ڈکھالا نہ پیا ہاں	ڈکھالے نہ پئے ہاسے
منفصل	مثبت	مونث	ڈکھالی نہ پئی ہس	ڈکھالیاں نہ پیاں ہائیں	ڈکھالی نہ پئی ہاوی	ڈکھالیاں پیاں ہاوے	ڈکھالی نہ پئی ہم	ڈکھالیاں نہ پیاں ہاسے
منفصل	منفی	مذکر	مونھس پیا ڈکھالا	مونھیں پئے ڈکھالے پئے	مونھوں پیا ڈکھالا	مونھو پئے ڈکھالے پئے	مونھی پیا ڈکھالا	مونھے پئے ڈکھالے پئے

حصہ	منفی	مونث	میں نہ ڈیکھی ہئی	اساں نہ ڈیکھیاں ہئیاں	توں نہ ڈیکھی ہئی	تہوے ڈیکھیاں ہئیاں	اوں نہ ڈیکھی ہئی	انہاں نہ ڈیکھیاں ہئیاں
حصہ	مثبت	مذکر	ڈیکھے ہوئے ہاس	ڈیکھے ہوئے ہاسے	ڈیکھے ہوئے ہانی	ڈیکھے ہوئے ہاوے	ڈیکھے ہوئے ہاسی	ڈیکھے ہوئے ہاسے
حصہ	منفی	مذکر	ڈیکھے نہیں ہوئے	ڈیکھے نہیں ہوئے	ڈیکھے نہیں ہوئے	ڈیکھے نہیوے ہوئے	ڈیکھے نہیں ہوئے	ڈیکھے نہسے ہوئے
حصہ	منفی	مذکر	میں نہ ڈیکھے ہوئے	اساں نہ ڈیکھے ہوئے	توں نہ ڈیکھے ہوئے	تہوے نہ ڈیکھے ہوئے	اوں نہ ڈیکھے ہوئے	انہاں نہ ڈیکھے ہوئے
حصہ	مثبت	مونث	ڈیکھیاں ہوئیاں ہاس	ڈیکھیاں ہوئیاں ہاسے	ڈیکھیاں ہوئیاں ہانی	ڈیکھیاں ہوئیاں ہاوے	ڈیکھیاں ہوئیاں ہاسی	ڈیکھیاں ہوئیاں ہاسے
حصہ	منفی	مونث	ڈیکھیاں نہیں ہوئیاں	ڈیکھیاں نہیں ہوئیاں	ڈیکھیاں نہیں ہوئیاں	ڈیکھیاں نہیوے ہوئیاں	ڈیکھیاں نہیں ہوئیاں	ڈیکھیاں نہسے ہوئیاں
حصہ	منفی	مونث	میں نہ ڈیکھیاں ہوئیاں	اساں نہ ڈیکھیاں ہوئیاں	توں نہ ڈیکھیاں ہوئیاں	تہوے نہ ڈیکھیاں ہوئیاں	اوں نہ ڈیکھیاں ہوئیاں	انہاں نہ ڈیکھیاں ہوئیاں
حصہ	مثبت	مذکر	ڈیکھا ہویا ہاس	ڈیکھے ہوئے ہاسے	ڈیکھا ہویا ہاویں	ڈیکھے ہوئے ہاوے	ڈیکھا ہویا ہاسی	ڈیکھے ہوئے ہاسے
حصہ	منفی	مذکر	ڈیکھا ہویا نہ ہاس	ڈیکھے ہوئے نہ ہاسے	ڈیکھا ہویا نہ ہاویں	ڈیکھے ہوئے نہ ہاوے	ڈیکھا ہویا نہ ہاسی	ڈیکھے ہوئے نہ ہاسے
	مثبت	مونث	ڈیکھی ہوئی ہاس	ڈیکھیاں ہوئیاں ہاسے	ڈیکھی ہوئی ہاویں	ڈیکھیاں ہوئیاں ہاوے	ڈیکھی ہوئی ہاسی	ڈیکھیاں ہوئیاں ہاسے
	منفی	مونث	ڈیکھی ہوئی نہ ہاس	ڈیکھیاں ہوئیاں نہ ہاسے	ڈیکھی ہوئی نہ ہاویں	ڈیکھیاں ہوئیاں نہ ہاوے	ڈیکھی ہوئی نہ ہاسی	ڈیکھیاں ہوئیاں نہ ہاسے
	منفی	مونث	میں نہ ڈیکھی ہئی	اساں نہ ڈیکھیاں ہئیاں	توں نہ ڈیکھی ہئی	تہوے ڈیکھیاں ہئیاں	اوں نہ ڈیکھی ہئی	انہاں ڈیکھیاں ہئیاں

	مثبت	مذکر	ڈکھلے پئے ہاس	ڈکھلے پئے ہائن	ڈکھلے پئے ہائی	ڈکھلے پئے ہاوے	ڈکھلے پئے ہاسی	ڈکھلے پئے ہاسے
	منفی	مذکر	ڈکھلے پئے نہاس	ڈکھلے پئے نہائن	ڈکھلے پئے نہائی	ڈکھلے پئے نہاوے	ڈکھلے پئے نہاسی	ڈکھلے پئے نہاسے
	منفی	مذکر	نہس ڈکھلے پئے	نہسن ڈکھلے پئے	نہی ڈکھلے پئے	نہیے ڈکھلے پئے	نہسی ڈکھلے پئے	نہسے ڈکھلے پئے
	مثبت	مؤنث	ڈکھلیاں ریہاں ہاس	ڈکھلیاں ریہاں ہائن	ڈکھلیاں ریہاں ہائی	ڈکھلیاں ریہاں ہاوے	ڈکھلیاں ریہاں ہاسی	ڈکھلے پئے ہاسے
	منفی	مؤنث	ڈکھلیاں ریہاں نہاس	ڈکھلیاں ریہاں نہائن	ڈکھلیاں ریہاں نہائی	ڈکھلیاں ریہاں نہاوے	ڈکھلیاں ریہاں نہاسی	ڈکھلیاں ریہاں نہاسے
	منفی	مؤنث	نہس ڈکھلیاں ریہاں	نہسن ڈکھلیاں ریہاں	نہی ڈکھلیاں ریہاں	نہیے ڈکھلیاں ریہاں	نہسی ڈکھلیاں ریہاں	نہسے ڈکھلیاں ریہاں

قاعدہ نمبر 3: کہیں وی مصدر لازم یا متعدی کوں ماضی التزامی معروف دا ورتی ہووے تاں وت پڑھتے ہوئے مصدر کوں اسم استقبال، ہووݨ مصدر کوں فعل مضارع تے ہووݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر۔ اے سارے آپت وچ جوڑ ڈتے ونجن تاں وت ماضی التزامی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو ٹھکݨ مصدر کن ٹھکݨا ہووے ہا، مرݨ مصدر کوں مرݨا ہووے ہا، پڑھݨ مصدر کن پڑھݨا ہووے ہا وغیرہ مذکر تے مؤنث دی گردان انجوں ہوسی۔

آوݨ مصدر کوں گردان: (آوݨ مصدر لازم ہے)

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر مؤنث	اوکوں آوݨا ہووے ہا	انھیں کوں آوݨا ہووے ہا	تیکوں آوݨا ہووے ہا	تہاکوں آوݨا ہووے ہا	میکوں آوݨا ہووے ہا	اساکوں آوݨا ہووے ہا
منفصل	منفی	مذکر مؤنث	اوکوں آوݨا نہ ہووے ہا	انھیں کوں آوݨا نہ ہووے ہا	تیکوں آوݨا نہ ہووے ہا	تہاکوں آوݨا نہ ہووے ہا	میکوں آوݨا نہ ہووے ہا	اساکوں آوݨا نہ ہووے ہا
متصل	مثبت	مذکر	آوݨا ہووے ہا	آوݨے ہوون ہا	آوݨا ہوویں ہا	آوݨے ہووو ہا	آوݨا ہوواں ہا	آوݨے ہووں ہا
متصل	منفی	مذکر	آوݨا نہ ہووے ہا	آوݨے نہ ہوون ہا	آوݨا نہ ہوویں ہا	آوݨے نہ ہووو ہا	آوݨا نہ ہوواں ہا	آوݨے نہ ہووں ہا
متصل	مثبت	مؤنث	آوݨی ہووے ہا	آوݨیاں ہوون ہا	آوݨی ہوویں ہا	آوݨیاں ہووو ہا	آوݨی ہوواں ہا	آوݨیاں ہووں ہا

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	منفی	مؤنث	آوݨی نہ ہووے ہا	آوݨیاں نہ ہوون ہا	آوݨی نہ ہوویں ہا	آوݨیاں نہ ہوو ہا	آوݨی نہ ہوواں ہا	آوݨیاں نہ ہووں ہا
متصل	مثبت	مذکر مؤنث	آوݨا ہووس ہا	آوݨا ہووݨیں ہا	آوݨا ہووئی ہا	آوݨا ہووتے ہا	آوݨا ہووم ہا	آوݨا ہووسے ہا
متصل	منفی	مذکر مؤنث	آوݨا نہ ہووس ہا	آوݨا نہ ہووݨیں ہا	آوݨا نہ ہووئی ہا	آوݨا نہ ہووتے ہا	آوݨا نہ ہووم ہا	آوݨا نہ ہووسے ہا

قاعدہ نمبر4: کہیں وی لازم یا متعدی مصدر کنوں ماضی التزامی معروف بݨاوݨی ہووے تاں وت ݙتے ہوئے مصدر کنوں اسم استقبال، پووݨ مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں اے سب آپت وچ جوڑ ݙتے ونجن تاں ماضی التزامی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھݨ مصدر کنوں لکھݨا پوندا ہا، ݙیکھݨ مصدر کنوں ݙیکھݨا پوندا ہا وغیرہ۔ مذکر تے مؤنث دی گردان انجھاں ہوسی۔

لکھݨ مصدر کنوں گردان: (لکھݨ مصدر متعدی ہے)

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر	اوکوں لکھݨا پوندا ہا	انہیں کوں لکھݨا پوندا ہا	تیکوں لکھݨا پوندا ہا	تہاکوں لکھݨا پوندا ہا	میکوں لکھݨا پوندا ہا	اساکوں لکھݨا پوندا ہا
منفصل	منفی	مذکر	اوکوں لکھݨا نہ پوندا ہا	انہیں کوں لکھݨا نہ پوندا ہا	تیکوں لکھݨا نہ پوندا ہا	تہاکوں لکھݨا نہ پوندا ہا	میکوں لکھݨا نہ پوندا ہا	اساکوں لکھݨا نہ پوندا ہا
متصل	مثبت	مؤنث	اوکوں لکھݨی پوندی ہئی	انہیں کوں لکھݨی پوندی ہئی	تیکوں لکھݨی پوندی ہئی	تہاکوں لکھݨی پوندی ہئی	میکوں لکھݨی پوندی ہئی	اساکوں لکھݨی پوندی ہئی
متصل	منفی	مؤنث	اوکوں لکھݨی نہ پوندی ہئی	انہیں کوں لکھݨی نہ پوندی ہئی	تیکوں لکھݨی نہ پوندی ہئی	تہاکوں لکھݨی نہ پوندی ہئی	میکوں لکھݨی نہ پوندی ہئی	اساکوں لکھݨی نہ پوندی ہئی
منفصل	منفی	مذکر	اوکوں لکھݨا نہی پوندا	انہیں کوں لکھݨا نہی پوندا	تیکوں لکھݨا نہی پوندا	تہاکوں لکھݨا نہی پوندا	میکوں لکھݨا نہی پوندا	اساکوں لکھݨا نہی پوندا
منفصل	منفی	مؤنث	اوکوں لکھݨی نہی پوندی	انہیں کوں لکھݨی نہی پوندی	تیکوں لکھݨی نہی پوندی	تہاکوں لکھݨی نہی پوندی	میکوں لکھݨی نہی پوندی	اساکوں لکھݨی نہی پوندی
منفصل	مثبت	مذکر	اوکوں لکھݨے پوندے ہن	انہیں کوں لکھݨے پوندے ہن	تیکوں لکھݨے پوندے ہن	تہاکوں لکھݨے پوندے ہن	میکوں لکھݨے پوندے ہن	اساکوں لکھݨے پوندے ہن
منفصل	منفی	مؤنث	اوکوں لکھݨے نھیں پوندے	انہیں کوں لکھݨے نھیں پوندے	تیکوں لکھݨے نھیں پوندے	تہاکوں لکھݨے نھیں پوندے	میکوں لکھݨے نھیں پوندے	اساکوں لکھݨے نھیں پوندے

متصل	مثبت	مونث	اوکوں لکھیاں پڑھیاں ہن	انہیں کوں لکھیاں پڑھیاں ہن	تیکوں لکھیاں پڑھیاں ہن	تہاکوں لکھیاں پڑھیاں ہن	میکوں لکھیاں پڑھیاں ہن	اساکوں لکھیاں پڑھیاں ہن
متصل	منفی	مونث	اوکوں لکھیاں نہن پڑھیاں	انہیں کوں لکھیاں نہن پڑھیاں	تیکوں لکھیاں نہن پڑھیاں	تہاکوں لکھیاں نہن پڑھیاں	میکوں لکھیاں نہن پڑھیاں	اساکوں لکھیاں نہن پڑھیاں
متصل	مثبت	مذکر	لکھیا پڑھیا ہس	لکھیا پڑھیا ہانیں	لکھیا پڑھیا ہاوی	لکھیا پڑھیا ہاوے	لکھیا پڑھیا ہای	لکھیا پڑھیا ہاسے
متصل	منفی	مذکر	لکھیا نہس پڑھیا	لکھیا نہیں پڑھیا	لکھیا نہوی پڑھیا	لکھیا نہوے پڑھیا	لکھیا نہی پڑھیا	لکھیا نہسے پڑھیا
متصل	مثبت	مونث	لکھی پڑھی ہس	لکھی پڑھی ہانیں	لکھی پڑھی ہاوی	لکھی پڑھی ہاوے	لکھی پڑھی ہای	لکھی پڑھی ہاسے
متصل	منفی	مونث	لکھی نہس پڑھی	لکھی نہیں پڑھی	لکھی نہوی پڑھی	لکھی نہوے پڑھی	لکھی نہی پڑھی	لکھی نہسے پڑھی
متصل	مثبت	مذکر	لکھے پڑھے ہس	لکھے پڑھے ہانیں	لکھے پڑھے ہاوی	لکھے پڑھے ہاوے	لکھے پڑھے ہای	لکھے پڑھے ہاسے
متصل	منفی	مذکر	لکھے نہس پڑھے	لکھے نہیں پڑھے	لکھے نہوی پڑھے	لکھے نہوے پڑھے	لکھے نہی پڑھے	لکھے نہسے پڑھے
متصل	مثبت	مونث	لکھیاں پڑھیاں ہس	لکھیاں پڑھیاں ہانیں	لکھیاں پڑھیاں ہاوی	لکھیاں پڑھیاں ہاوے	لکھیاں پڑھیاں ہای	لکھیاں پڑھیاں ہاسے
متصل	منفی	مونث	لکھیاں نہس پڑھیاں	لکھیاں نہیں پڑھیاں	لکھیاں نہوی پڑھیاں	لکھیاں نہوے پڑھیاں	لکھیاں نہی پڑھیاں	لکھیاں نہسے پڑھیاں

قاعدہ نمبر5: کہیں وی لازم یا متعدی مصدر کن ہے کر ماضی التزامی معروف بناونی ہووے تاں وت اصل مصدر کنوں اسم استقبال، یوواں مصدر کن ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پڑھے) وغیرہ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہیا) تے ہووݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر ادے سب آپت وچ بکٹھے کر ݙیوو نال ماضی التزامی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھݨ کن لکھیا پئے ہیا ہا، وجھݨ کن وجھا پئے ہیا ہا، پڑھݨ کن پڑھیا پئے ہیا ہا۔ مذکر تے مونث دی گردان انجو انج تھیسی۔

پڑھݨ مصدر کن گردان: (پڑھݨ مصدر متعدی ہے)

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اوکوں بھلاء پے گیا ہا	انھیں کوں بھلاء پے گیا ہا	تیکوں بھلاء پے گیا ہا	تہاکوں بھلاء پے گیا ہا	میکوں بھلاء پے گیا ہا	اساکوں بھلاء پے گیا ہا
منفصل	منفی	مذکر	اوکوں بھلاء نہیں پے گیا	انھیں کوں بھلاء نہیں پے گیا	تیکوں بھلاء نہیں پے گیا	تہاکوں بھلاء نہیں پے گیا	میکوں بھلاء نہیں پے گیا	اساکوں بھلاء نہیں پے گیا
منفصل	مثبت	مونث	اوکوں بھلئی پے گئی ہئی	انھیں کوں بھلئی پے گئی ہئی	تیکوں بھلئی پے گئی ہئی	تہاکوں بھلئی پے گئی ہئی	میکوں بھلئی پے گئی ہئی	اساکوں بھلئی پے گئی ہئی
منفصل	منفی	مونث	اوکوں بھلئی نہیں پے گئی	انھیں کوں بھلئی نہیں پے گئی	تیکوں بھلئی نہیں پے گئی	تہاکوں بھلئی نہیں پے گئی	میکوں بھلئی نہیں پے گئی	اساکوں بھلئی نہیں پے گئی
منفصل	مثبت	مذکر	اوکوں بھلئے پے گئے ہن	انھیں کوں بھلئے پے گئے ہن	تیکوں بھلئے پے گئے ہن	تہاکوں بھلئے پے گئے ہن	میکوں بھلئے پے گئے ہن	اساکوں بھلئے پے گئے ہن
منفصل	منفی	مذکر	اوکوں بھلئے نہیں پے گئے	انھیں کوں بھلئے نہیں پے گئے	تیکوں بھلئے نہیں پے گئے	تہاکوں بھلئے نہیں پے گئے	میکوں بھلئے نہیں پے گئے	اساکوں بھلئے نہیں پے گئے
منفصل	مثبت	مونث	اوکوں بھلئیاں پے گئیاں ہن	انھیں کوں بھلئیاں پے گئیاں ہن	تیکوں بھلئیاں پے گئیاں ہن	تہاکوں بھلئیاں پے گئیاں ہن	میکوں بھلئیاں پے گئیاں ہن	اساکوں بھلئیاں پے گئیاں ہن
منفصل	منفی	مونث	اوکوں بھلئیاں نہیں پے گئیاں	انھیں کوں بھلئیاں نہیں پے گئیاں	تیکوں بھلئیاں نہیں پے گئیاں	تہاکوں بھلئیاں نہیں پے گئیاں	میکوں بھلئیاں نہیں پے گئیاں	اساکوں بھلئیاں نہیں پے گئیاں
متصل	مثبت	مذکر	بھلاء پے گیا ہا	بھلئے پے گئے ہن	بھلاء پے گیا ہاویں	بھلئے پے گئے ہاوے	بھلاء پے گیا ہاں/ہام	بھلئے پے گئے ہاسے
متصل	منفی	مذکر	بھلاء نہیں پے گیا	بھلئے نہیں پے گئے	بھلاء نہ ہویں پے گیا	بھلئے نہ ہووے پے گئے	بھلاء نہی/نہم پے گئے	بھلئے نسے پے گئے
متصل	مثبت	مونث	بھلئی پے گئی ہئی	بھلئیاں پے گئیاں ہن	بھلئی پے گئی ہاویں	بھلئیاں پے گئیاں ہاوے	بھلئی پے گئی ہم/ہاہی	بھلئیاں پے گئیاں ہاسے
متصل	منفی	مونث	بھلئی نہیں پے گئی	بھلئیاں نہیں پے گئیاں	بھلئی نہ ہویں پے گئی	بھلئیاں نہ ہووے پے گئیاں	بھلئی نہم/نہی پے گئی	بھلئیاں نسے پے گئیاں
متصل	مثبت	مذکر	بھلاء پے گیا ہس	بھلاء پے گیا ہائیں	بھلاء پے گیا ہاوی	بھلاء پے گیا ہاوے	بھلاء پے گیا ہاں/ہام	بھلاء پے گیا ہاسے

متصل	منفی	مذکر	بھلاوا نہس ہے ڳیا	بھلاوا نہیں ہے ڳیا	بھلاوا نہوی ہے ڳیا	بھلاوا نہوے ہے ڳیا	بھلاوا نہی ہے ڳیا	بھلاوا نہ سے ہے ڳیا
متصل	مثبت	مونث	بھلائی ہے ڳئی ہوسں	بھلائی ہے ڳئی ہوئیں	بھلائی ہے ڳئی ہووی	بھلائی ہے ڳئی ہووے	بھلائی ڳئی ہوی ہوم	بھلائی ہے ڳئی ہووے
متصل	منفی	مونث	بھلائی نہس ہے ڳئی	بھلائی نہیں ہے ڳئی	بھلائی نہوی ہے ڳئی	بھلائی نہوے ہے ڳئی	بھلائی نہی ہوم ہے ڳئی	بھلائی نہ سے ہے ڳئی
متصل	مثبت	مذکر	بھلائے ہے ڳئے ہوسں	بھلائے ہے ڳئے ہوئیں	بھلائے ہے ڳئے ہوی	بھلائے ہے ڳئے ہوئے	بھلائے ہے ڳئے ہوی ہوم	بھلائے ہے ڳئے ہوے
متصل	منفی	مذکر	بھلائے نہس ہے ڳئے	بھلائے نہیں ہے ڳئے	بھلائے نہی ہے ڳئے	بھلائے نہے ہے ڳئے	بھلائے نہی ہے ڳئے	بھلائے نہوے ہے ڳئے
متصل	مثبت	مذکر	بھلاوا ہے ڳیا ہووں	بھلاوا ہے ڳیا ہوئیں	بھلاوا ہے ڳیا ہووی	بھلاوا ہے ڳیا ہووے	بھلاوا ہے ڳیا ہووم	بھلاواں ہے ڳیا ہووے
متصل	منفی	مذکر	بھلاوا نہووں ہے ڳیا	بھلاوا نہوئیں ہے ڳیا	بھلاوا نہووی ہے ڳیا	بھلاوا نہووے ہے ڳیا	بھلاوا نہووم ہے ڳیا	بھلاوا نہووے ہے ڳیا
متصل	مثبت	مونث	بھلائی ہے ڳئی ہووں	بھلائی ہے ڳئی ہوئیں	بھلائی ہے ڳئی ہووی	بھلائی ہے ڳئی ہووے	بھلائی ہے ڳئی ہووم	بھلائی ہے ڳئی ہووے
متصل	منفی	مونث	بھلائی نہووں ہے ڳئی	بھلائی نہوئیں ہے ڳئی	بھلائی نہووی ہے ڳئی	بھلائی نہووے ہے ڳئی	بھلائی نہووم ہے ڳئی	بھلائی نہووے ہے ڳئی
متصل	مثبت	مذکر	بھلائے ہے ڳئے ہووں	بھلائے ہے ڳئے ہوئیں	بھلائے ہے ڳئے ہووی	بھلائے ہے ڳئے ہووے	بھلائے ہے ڳئے ہووم	بھلائے ہے ڳئے ہووے
متصل	منفی	مذکر	بھلائے نہووں ہے ڳئے	بھلائے نہوئیں ہے ڳئے	بھلائے نہووی ہے ڳئے	بھلائے نہووے ہے ڳئے	بھلائے نہووم ہے ڳئے	بھلائے نہووم ہے ڳئے

مونث دی گردان خود کیتی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 6: کہیں وی لازم یا متعدی مصدر کنوں جے کر ماضی التزامی معروف بݨاوݨی ہووے تاں وت ڈٖیکھو تے ہووے مصدر کنوں اسم استقبال، یعنی مصدر کنوں ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہے) وڄݨ مصدر کنوں اسم حالیہ تمام (ویندا) ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) اے سارے آپت وچ گنڈھ ڈٖیوو تے وت تاں وت ماضی التزامی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھݨ مصدر کنوں لکھنا ہے ویندا ہا، پڑھݨ کنوں پڑھنا ہے ویندا ہا، ورکݨ مصدر کنوں ورکنا ہے ویندا ہا وغیرہ وغیرہ۔ جے کر مصدر لازم ہوسی تاں وت مذکر تے مونث دی گردان انجو انج نہ تھیسی تے جے کر مصدر متعدی ہوسی تاں وت مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیسی پر بعض مصدریں تے بعض اوقات اے قانون لاگو نہیں وی تھیندا۔

ورکݨ مصدر کوں گردان: (ورکݨ مصدر لازم ہے) پر متعدی مصدر وانگوں کریں ایندی گردان خود ڈیکھی ونجے۔

ضمیر	مثبت منفی	مذکر مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر مؤنث	اوکوں ورکا چا ویندا ہا	انھیں کوں ورکا چا ویندا ہا	تیکوں ورکا چا ویندا ہا	تہاکوں ورکا چا ویندا ہا	میکوں ورکا چا ویندا ہا	اساکوں ورکا چا ویندا ہا
منفصل	منفی	مذکر مؤنث	اوکوں ورکا نئی چا ویندا	انھیں کوں ورکا نئی چا ویندا	تیکوں ورکا نئی چا ویندا ہا	تہاکوں ورکا نئی چا ویندا	میکوں ورکا نئی چا ویندا	اساکوں ورکا نئی چا ویندا
متصل	مثبت	مذکر مؤنث	ورکا چا ویندا ہس	ورکا چا ویندا ہانیں	ورکا چا ویندا ہاوی	ورکا چا ویندا ہاوے	ورکا چا ویندا ہاس	ورکا چا ویندا ہاسے
متصل	منفی	مذکر مؤنث	ورکا نسی چا ویندا	ورکا نہیں چا ویندا	ورکا نیوی چا ویندا	ورکا نیوے چا ویندا	ورکا نسی چا ویندا	ورکا نسے چا ویندا

قاعدہ نمبر 7: کہیں وی لازم یا متعدی مصدر کوں جے کر ماضی استمراری معروف بݨاوݨی ہووے تاں وت پہلے ہووے مصدر کوں اسم استقبال، ایویں مصدر کن ماضی قریب دا صیغہ واحد غائب مذکر (چا) ونجݨ مصدر کن ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ونجے) تے ہووݨ مصدر کن ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا)۔ اے سب آپت وچ جوڑ تے ونجݨ تاں وت ماضی استمراری معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر راس ویسے۔ جیویں جھلکا چا ونجے ہا، جھلکا چا ونجے ہا اروہا چا ونجے ہا۔ جے کر مصدر لازم ہوسی تاں وت مؤنث تے مذکر دی گردان ہکو جئی تھیسی تے جے کر مصدر متعدی ہوسی تاں وت مذکر تے مؤنث دی گردان ہکو جئی تھیسی پر بعض مصدریں تے اے قانون لاگو نہیں تھیندا۔

جھلکݨ مصدر کن گردان: (جھلکݨ مصدر متعدی ہے)

ضمیر	مثبت منفی	مذکر مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اوکوں جھلکا چا ونجے ہا	انھیں کوں جھلکا چا ونجے ہا	تیکوں جھلکا چا ونجے ہا	تہاکوں جھلکا چا ونجے ہا	میکوں جھلکا چا ونجے ہا	اساکوں جھلکا چا ونجے ہا
منفصل	منفی	مذکر	اوکوں جھلکا نہ چا ونجے ہا	انھیں کوں جھلکا نہ چا ونجے ہا	تیکوں جھلکا نہ چا ونجے ہا	تہاکوں جھلکا نہ چا ونجے ہا	میکوں جھلکا نہ چا ونجے ہا	اساکوں جھلکا نہ چا ونجے ہا
منفصل	مثبت	مؤنث	اوکوں جھلکی چا ونجے ہا	انھیں کوں جھلکی چا ونجے ہا	تیکوں جھلکی چا ونجے ہا	تہاکوں جھلکی چا ونجے ہا	میکوں جھلکی چا ونجے ہا	اساکوں جھلکی چا ونجے ہا
منفصل	منفی	مؤنث	اوکوں جھلکی نہ چا ونجے ہا	انھیں کوں جھلکی نہ چا ونجے ہا	تیکوں جھلکی نہ چا ونجے ہا	تہاکوں جھلکی نہ چا ونجے ہا	میکوں جھلکی نہ چا ونجے ہا	اساکوں جھلکی نہ چا ونجے ہا
منفصل	مثبت	مذکر	اوکوں جھلکے چا ونجن ہا	انھیں کوں جھلکے چا ونجن ہا	تیکوں جھلکے چا ونجن ہا	تہاکوں جھلکے چا ونجن ہا	میکوں جھلکے چا ونجن ہا	اساکوں جھلکے چا ونجن ہا

منفصل	منفی	مذکر	اوکوں جھلکے نہ پئے ونجن ہا	انہیں کوں جھلکے نہ پئے ونجن ہا	تیکوں جھلکے نہ پئے ونجن ہا	تہاکوں جھلکے نہ پئے ونجن ہا	میکوں جھلکے نہ پئے ونجن ہا	اساکوں جھلکے نہ پئے ونجن ہا
منفصل	مثبت	مؤنث	اوکوں جھلکیاں پئے ونجن ہا	انہیں کوں جھلکیاں پئے ونجن ہا	تیکوں جھلکیاں پئے ونجن ہا	تہاکوں جھلکیاں پئے ونجن ہا	میکوں جھلکیاں پئے ونجن ہا	اساکوں جھلکیاں پئے ونجن ہا
منفصل	منفی	مؤنث	اوکوں جھلکیاں نہ پئے ونجن ہا	انہیں کوں جھلکیاں نہ پئے ونجن ہا	تیکوں جھلکیاں نہ پئے ونجن ہا	تہاکوں جھلکیاں نہ پئے ونجن ہا	میکوں جھلکیاں نہ پئے ونجن ہا	اساکوں جھلکیاں نہ پئے ونجن ہا
متصل	مثبت	مذکر	جھلکا پئے ونجے ہا	جھلکے پئے ونجن ہا	جھلکا پئے ونجیں ہا	جھلکے پئے ونجو ہا	جھلکا پئے ونجاں ہا	جھلکے پئے ونجوں ہا
متصل	منفی	مذکر	جھلکا نہ پئے ونجے ہا	جھلکے نہ پئے ونجن ہا	جھلکا نہ پئے ونجیں ہا	جھلکے نہ پئے ونجو ہا	جھلکا نہ پئے ونجاں ہا	جھلکے نہ پئے ونجوں ہا
	مثبت	مؤنث	جھلکی پئے ونجے ہا	جھلکیاں پئے ونجن ہا	جھلکی پئے ونجیں ہا	جھلکیاں پئے ونجو ہا	جھلکی پئے ونجاں ہا	جھلکیاں پئے ونجوں ہا
	منفی	مؤنث	جھلکی نہ پئے ونجے ہا	جھلکیاں نہ پئے ونجن ہا	جھلکی نہ پئے ونجیں ہا	جھلکیاں نہ پئے ونجو ہا	جھلکی نہ پئے ونجاں ہا	جھلکیاں نہ پئے ونجوں ہا
	مثبت	مذکر	جھلکا پئے ونجس ہا	جھلکے پئے ونجسن ہا	جھلکا پئے ونجیں ہا	جھلکے پئے ونجے ہا	جھلکا پئے ونجم ہا	جھلکے پئے ونجوسے ہا
	منفی	مذکر	جھلکا نہ پئے ونجس ہا	جھلکے نہ پئے ونجسن ہا	جھلکا نہ پئے ونجیں ہا	جھلکے نہ پئے ونجے ہا	جھلکا نہ پئے ونجم ہا	جھلکے نہ پئے ونجوسے ہا
	مثبت	مؤنث	جھلکی پئے ونجس ہا	جھلکیاں پئے ونجسن ہا	جھلکی پئے ونجیں ہا	جھلکیاں پئے ونجے ہا	جھلکی پئے ونجم ہا	جھلکیاں پئے ونجوسے ہا
	منفی	مؤنث	جھلکی نہ پئے ونجس ہا	جھلکیاں نہ پئے ونجسن ہا	جھلکی نہ پئے ونجیں ہا	جھلکیاں نہ پئے ونجے ہا	جھلکی نہ پئے ونجم ہا	جھلکیاں نہ پئے ونجوسے ہا

مصادر متعدی المتعدی کنوں ماضی التزامی معروف بݨاوݨ دے قاعدے: اتھاں صرف مختلف مصادر متعدی المتعدی کنوں ماضی التزامی معروف بݨاوݨ دے قاعدے ڈتے ویندن۔ طوالت دے پیش نظر مشق دے طور تے انہیں دیاں گرداناں خود کیتیاں ونجن۔ انہیں قاعدئیں دے مطابق مؤنث تے مذکر دی گردان انجوں جوں تھیسی۔

قاعدہ نمبر8: ملواوݨ مصدر متعدی المتعدی کنوں اسم استقبال (ملواوݨا) تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) آپت وچ جمع تھیوݨ نال ماضی التزامی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے جیویں جو "ملواوݨا ہا" ایندی گردان قاعدہ نمبر1 دے مطابق کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر9: متعدی المتعدی مصدر ڈکھلاوݨ کنوں اسم استقبال (ڈکھلاوݨا) ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہیا) تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) اے سب آپت وچ جمع تھیوݨ ہا تے ونجن تاں وت ماضی

التزامی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو "پڑھاوݨ مصدر کنوں ماضی التزامی دا صیغہ واحد غائب مذکر "پڑھاوݨ پیا ہا" ایندی گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 10: متعدی المتعدی مصدر الواوݨ کنوں اسم استقبال (الواوݨا)، پچھوں مصدر کنوں فعل مضارع (پووے) تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) اے سب آپت وچ کٹھے تھیندن تے وت ماضی التزامی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو الواوݨ مصدر کنوں مطلوبہ ماضی دا صیغہ واحد غائب مذکر "الواوݨا پووے ہا" ملسی۔ ایندی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 11: متعدی المتعدی مصدر لکھواوݨ کنوں اسم استقبال (لکھواوݨا) پچھوں مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام (پوندا) تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) اے سب آپت وچ جوڑ تے وت اے ماضی التزامی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھواوݨ مصدر کنوں لکھواوݨا پوندا ہا وغیرہ۔ ایں قاعدے دی گردان قاعدہ نمبر 4 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 12: مصدر متعدی المتعدی پچھواوݨ کنوں اسم استقبال (پچھواوݨا) پچھوں مصدر کنوں ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پئے) وت ڳیوݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ڳیا) تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) اے سب آپت وچ جوڑ پچھوں نال ماضی التزامی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پچھواوݨا پئے ڳیا ہا) ملسی۔ ایندی گردان قاعدہ نمبر 5 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 13: متعدی المتعدی مصدر درکواوݨ کنوں اسم استقبال (درکواوݨا) پچھوں مصدر کنوں ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پئے) وت ونڄݨ مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام (ویندا) تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) اے سب آپت وچ جوڑ تے وت ماضی التزامی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر "درکواوݨا پئے ویندا ہا" ملسی۔ ایندی مذکر تے مونث دی گردان انجوانج تھیسی۔ ایں قاعدے دی گردان قاعدہ نمبر 6 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 14: مصدر متعدی المتعدی پچھواوݨ کنوں اسم استقبال (پچھواوݨا) پچھوں مصدر کنوں ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پئے) وت ونڄݨ مصدر کنوں وی ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ونڄے) تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا واحد غائب مذکر (ہا) اے سب آپت وچ کٹھے تھیندن تے وت ماضی التزامی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر "پچھواوݨا پئے ونڄے ہا" ملسی۔ ایں قاعدے دی گردان قاعدہ نمبر 7 دے مطابق کیتی ویسی۔

مصادر مجہول کنوں ماضی التزامی مجہول دے بݨاوݨ دے قاعدے: اتھاں مختلف مصادر مجہول کنوں ماضی التزامی مجہول بݨاوݨ دے قاعدے ݙتے ویندن طوالت دے پیش نظر اتھیں ݙیاں گرداناں مشق دے طور تے خود کیتیاں ونڄن۔

قاعدہ نمبر 15: مصدر مجہول مرݙجݨ کنوں اسم استقبال (مرݙجݨا) تے ہووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) کوں آپت وچ کٹھا کرݨ پچھوں نال ماضی التزامی مجہول بݨ ویندی ہے۔ جیویں جو مرݙجݨ مصدر کنوں ماضی التزامی مجہول دا صیغہ واحد غائب

مذکر" مرجیجنا ہا" بنڑسی۔ ایں قاعدے دی گردان قاعدہ نمبر 1 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 16: مصدر مجہول" ڈکھیجن" کوں اسم استقبال (ڈکھیجنڑاں) یعنی مصدر کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) تے ہووݨ مصدر کوں وی ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) اے سب آپت وچ گنڈھ ڈیوݨ نال ماضی التزامی مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ تیویں جو" ڈکھیجنڑاں پیا ہا" بنڑسی۔ ایں قاعدے دی گردان قاعدہ نمبر 2 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 17: مصدر مجہول" لکھیجن" کوں اسم استقبال (لکھیجنڑاں) یعنی مصدر کوں فعل مضارع (ہووے) ہووݨ مصدر کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) اے سب آپت وچ گنڈھ ڈیو تے وتیں تاں وت ماضی التزامی مجہول دا صیغہ غائب مذکر" لکھیجنڑاں ہووے ہا" بنڑسی۔ ایندی گردان قاعدہ نمبر 3 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 18: مصدر مجہول" پڑھیجن" کوں اسم استقبال (پڑھیجنڑاں) یعنی مصدر کوں اسم حالیہ ناتمام (ہوندا) تے ہووݨ مصدر کوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) اے آپت وچ گنڈھ ڈیو تے وتیں تاں وت ماضی التزامی مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر (پڑھیجنڑاں ہوندا ہا) بنڑسی۔ ایں قاعدے دی گردان قاعدہ نمبر 4 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 19: مصدر مجہول" چھلیجن" کوں اسم استقبال (چھلیجنڑاں) یعنی مصدر کوں ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پئے) وتیں مصدر کوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) تے ہووݨ مصدر کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا)۔ اے آپت وچ گنڈھ ڈیو تے وتیں تاں وت ماضی التزامی مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر "چھلیجنڑاں پئے پیا ہا" بݨ ویندے۔ ایں قاعدے دی گردان قاعدہ نمبر 5 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 20: مصدر مجہول" درکیجن" کوں اسم استقبال" درکیجنڑاں" یعنی مصدر کوں ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پئے) وتیں مصدر کوں اسم حالیہ ناتمام (ویندا) تے ہووݨ مصدر کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا) اے سب آپت وچ جوڑ ڈیو تے وتیں تاں وت اے ماضی التزامی مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر" درکیجنڑاں پئے ویندا ہا" بنڑسی۔ ایں قاعدے دی گردان قاعدہ نمبر 6 دے مطابق کیتی ویسی۔

قاعدہ نمبر 21: مصدر مجہول" چھکیجن" کوں اسم استقبال (چھکیجنڑاں) یعنی مصدر کوں ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پئے) وتیں مصدر کوں ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ویجے) تے ہووݨ مصدر کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہا)۔ اے سب آپت وچ گنڈھ ڈیو تے وتیں تاں وت ماضی التزامی مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر "چھکیجنڑاں پئے ویجے ہا" بݨ ویسی۔ ایں قاعدے دی گردان قاعدہ نمبر 7 دے مطابق کیتی ویسی۔

(II) فعل حال

تعریف:

1 فعل حال موجودہ زمانے کوں ظاہر کریندے۔ (سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 236)

2 او فعل جیں کنوں ہݨ دے زمانے وچ کہیں کم دا کرݨ تھیوݨ یا ہووݨ ظاہر تھیوے فعل حال سݙیا ویندے۔

(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھایہ 165)

3 او ہو زمانہ جیہڑا جو گزر دے ہوئے وقت وچ کہیں کم دے تھیوݨ یا کرݨ دی خبر ݙیوے فعل حال اکھیندے۔

(سندھی بولی جو صرف نحو از غلام علی الانا ص 331)(ترجمہ)

4 فعل حال وہ فعل ہے جو کسی کام یا کسی حالت کے زمانہ حال (موجودہ زمانہ) میں ہونے پر دلالت کرے۔

(بنیادی اردو قواعد از ڈاکٹر کلیل عباس بلوچ 121)

”مختلف ماہرین لسانیات دیاں بیان کیتیاں ہوئیاں تعریفیں کنوں اے نتارا تھیندے جو او ہو زمانہ جیہڑا جو گزر دے ہوئے وقت وچ کہیں کم دے کرݨ تھیوݨ یا ہووݨ کوں ظاہر یا کہیں حالت دے زمانہ حال (موجودہ زمانہ) وچ واقع تھیوݨ تے دلالت کرے فعل حال سݙیندے۔“

فعل حال دیاں قسماں: فعل حال دیاں قسماں درج ذیل ہن۔

۱۔ فعل مضارع ۲۔ فعل امر ۳۔ فعل حال مطلق ۴۔ فعل حال ناتمام / استمراری / جاری

۵۔ فعل حال تمام ۶۔ فعل حال تشکیکی یا احتمالی ۷۔ فعل حال امکانی ۸۔ فعل حال التزامی

1 فعل مضارع

i فعل مضارع او سادہ تے قدیم فعل حال مطلق ہے جیندی صورت کنوں ایہاں تئیں (ہݨ تئیں) اوندی اصل ظاہر تھیوے پر موجودہ حالت وچ او صاف صاف زمانہ حال کوں ظاہر نہ کرے بلکہ زمانہ حال نال اوندے وچ کئی قسمیں دے معانی دی جھلک ضرور باقی وے۔ اردو دے قواعد نویس فعل مضارع کوں ہک اجے تے نویکلا فعل قرار ݙیندن، جیہڑا جو ماضی حال تے مستقبل وچوں کہیں ہک زمانے دے وچکار ہوندے۔ بعض انگریزی قواعد نویسیں فعل مضارع کوں فعل مستقبل دے تحت لکھے۔ پر میݙے نزدیک اے بالکل درست کائنی در حقیقت فعل مضارع فعل حال ای ہے کیوں جو ایندے وچ حال دے معنی پاتے ویندن۔ بھانویں جو ایندا ناں مضارع رکھیا ڳئے پر اے زیادہ تر حال دے تحت ای آندے۔

(قواعد اردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 128)(ترجمہ)

ii فعل مضارع فعل دی سب توں سادہ تے قدیم صورت ہے۔ فارسی زبان وچ فعل مضارع کوں بہوں اہمیت حاصل ہے۔ کیوں جو ایہ فعل کنوں باقی افعال بݨدن۔ اردو وچ وی ایکوں بنیادی مادہ قرار ݙتا ڳئے۔ مشہور انگریز ڈنکن فاربس آہدے جو اردو زبان وچ مکمل طور تے ای سادہ فعل ہے جیندے وچ شخصی تے ضمیری خاتمے نمایاں ہن۔

There is strictly speaking, but one simple tense (the aorist), which is characterised by distinct personal endings, The other tenses being formed by means of the present and past participles, together with the auxiliary "to be"

(A grammer of Hindustani Language page 42)

پر سرائیکی زبان دا ایہ فعل ایہو جھیاں نہیں جیندے صیغے کوں فعل معلوم نہ تھیوے یا جیندے خاتے واضح نہ ہوون۔ بعض قواعد نویساں والے خیال ہا جو مضارع وچ کئی زمانہ نہیں پاتا ویندا ایں کیتے اے فعل کائنی کیوں جو فعل وچ زمانے دا ہوون ضروری اے۔ انگریزی دے قواعد نویساں ایکوں مستقبل وچ جا ڈتی ہے۔ جیڑھاں جو فارسی آلیاں ایکوں ایہو جیہا اوچ تے نویکلا مقام ڈیندیں ہوئیں فعل تسلیم کیتے۔ حقیقت وی ایہا ہے جو اے فعل ہے تے ایندے وچ غیر واضح طور تے زمانہ حال پاتا ویندے۔ ایں واسطے ایکوں فعل حال دے قسمیں وچ گنن ای درست ہے۔

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 37-236)

III اے ڈتی ونگی وضاحت دے مطابق اساں آکھ سگدے ہیں جو:

''فعل مضارع او ہو فعل ہوندے جیں کوں فعل حال یا فعل مستقبل دے معنی نکلن۔ مضارع دا معنی ہے شریک تھیندڑ یا مشابہت رکھندڑ۔ ڈوجھے لفظیں وچ فعل مضارع فعل حال یا مستقبل ڈوہائیں نال لگدے۔ مضارع کوں عام طور تے امکان یا خواہش دا مطلب وی نکلدے''۔

فعل مضارع معروف تے مجہول بناون دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: مصدر بھانویں جو لازم ہووے یا متعدی ہووے اوندی چھیکڑی ''ن'' کوں حذف کرن دے بعد باقی دے اگوں یائے مجہول (ے) داودھارا کر ڈیون نال فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بن ویندے۔ جیویں جو کھاون کن کھاوے، آون کن آوے، لکھن کن لکھے وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان اچو جیہاں تھیسی۔

کھاون مصدر کن گردان:

ثبت / نفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ثبت	مذکر / مونث	او کھاوے	او کھاون	توں کھاویں	تساں کھاوو	میں کھاواں	اساں کھاووں
نفی	مذکر / مونث	او نہ کھاوے	او نہ کھاون	توں نہ کھاویں	تساں نہ کھاوو	میں نہ کھاواں	اساں نہ کھاووں

قاعدہ نمبر 2: جے کر مصدر متعدی المتعدی ہووے تاں وت فعل مضارع معروف بناون کیتے مصدر دی چھیکڑی ''ن'' کوں حذف کرن دے بعد باقی دے اگوں یائے مجہول (ے) دا ودھارا کر ڈیون نال فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بن ویندے۔ جیویں جو لکھواون کن لکھواوے، سماون کن سماوے، پڑھواون کن پڑھواوے، ڈکھاون کن ڈکھاوے وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان اچو جیہاں تھیسی۔

لکھواون مصدر کن گردان:

ثبت	مذکر مونث	او لکھواوے	او لکھواون	توں لکھواویں	تساں لکھواوو	میں لکھواواں	اساں لکھواووں
نفی	مذکر مونث	او نہ لکھواوے	او نہ لکھواون	توں نہ لکھواویں	تساں نہ لکھواوو	میں نہ لکھواواں	اساں نہ لکھواووں

قاعدہ نمبر 3: جے کر مصدر مجہول ہووے تاں وت فعل مضارع مجہول بناون کیتے ڈِتے ہوئے مصدر مجہول دی علامتی "ن" کوں حذف کر کے باقی دے اگوں یائے مجہول (ے) داودھارا کر ڈیوݨ نال فعل مضارع مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو کھوجݨ کن کھوجے۔ مریجݨ کن مریجے، لکھیجݨ کن لکھیجے وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان ہکو جیہی تھیسی۔

مریجݨ مصدر کن گردان:

مثبت	مذکر مونث	اوہ مریجے	اوہ مریجن	توں مریجیں	تساں مریجو	میں مریجاں	اساں مریجوں
منفی	مذکر مونث	اوہ نہ مریجے	اوہ نہ مریجن	توں نہ مریجیں	تساں نہ مریجو	میں نہ مریجاں	اساں نہ مریجوں

قاعدہ نمبر 4: کئیں وی لازم یا متعدی مصدر کن فعل مضارع معروف بناوݨ کیتے ڈِتے ہوئے مصدر کن قاعدہ نمبر 1 دے مطابق فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں اوندے اگوں مصادر پووݨ، ہووݨ، ونجݨ، بہوݨ تے کھڑݨ وغیرہ جیہڑے جو عام طور تے معاون مصادر سݙیندن کن اسم حالیہ تمام پیا، ہا، ودا، بیٹھا تے کھڑا گنڈھ ڈیوݨ نال فعل مضارع معروف بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے رووݨ مصدر کن فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر رووے پیا، رووے ہا، رووے ودا، رووے بیٹھا، رووے کھڑا وغیرہ ہوسی۔ مذکر تے مونث دی گردان ہکو جیہی تھیسی۔ ایتھاں رووݨ مصدر کن فعل مضارع معروف بݨا کریں تے اوندے اگوں معاون فعل ودا بطور لاحقہ گنڈھ کریں گردان لکھی ویندی ہے۔ جیڑھاں جو مشق دے طور تے اتے ڈِتے ہوئے باقی معاون افعال پیا، ہا، بیٹھا تے کھڑا بطور لاحقہ گنڈھ کریں بذات خود گردان لکھی ونجے۔

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	رووے ودا	رووِن ودے	روویں ودا	رووو ودے	رووَاں ودا	رووُوں ودے
منفی	مذکر	رووے نہ ودا	رووِن نہ ودے	روویں نہ ودا	رووو نہ ودے	رووَاں نہ ودا	رووُوں نہ ودے
مثبت	مونث	رووے ودی	رووِن ودیاں	روویں ودی	رووو ودیاں	رووَاں ودی	رووُوں ودیاں
منفی	مونث	رووے نہ ودی	رووِن نہ ودیاں	روویں نہ ودی	رووو نہ ودیاں	رووَاں نہ ودی	رووُوں نہ ودیاں

قاعدہ نمبر 5: کئیں وی لازم یا متعدی مصدر کوں فعل مضارع معروف بناوݨ سانگے ڈِتے ہوئے مصدر کوں قاعدہ نمبر 1 دے مطابق فعل مضارع معروف بݨا کریں اوکن پہلوں پووݨ، ونجݨ، بہوݨ تے کھڑݨ مصادر کوں بݨن آلے اسمائے حالیہ تمام پیا، ودا، بیٹھا تے کھڑا وغیرہ بطور سابقہ گنڈھ ڈیوݨ نال فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے جیویں جو قاعدہ نمبر 4 وچ ڈِتا ہئے۔ مثال دے طور تے پیا لکھے، ودا رووے، بیٹھا پڑھے، کھڑا کھاوے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان ہکو جیہی تھیسی۔

کھاوݨ مصدر کوں گردان:

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	پیا کھاوے	پئے کھاون	پیا کھاویں	پئے کھاوو	پیا کھاواں	پئے کھاووں

نفی	مذکر	نہ پیا کھاوے	نہ پئے کھاون	نہ پیا کھاویں	نہ پئے کھاوو	نہ پیا کھاواں	نہ پئے کھاووں
مثبت	مونث	پئی کھاوے	پیاں کھاون	پئی کھاویں	پیاں کھاوو	پئی کھاواں	پیاں کھاووں
نفی	مونث	نہ پئی کھاوے	نہ پیاں کھاون	نہ پئی کھاویں	نہ پیاں کھاوو	نہ پئی کھاواں	نہ پیاں کھاووں

قاعدہ نمبر 6: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کوں فعل مضارع معروف دی گردان کرنی ہووے تاں وت ڈو تے ہووے مصدر کوں قاعدہ نمبر 4 دے مطابق فعل مضارع معروف بنا گھنو تے معاون افعال پووݨ، ونجݨ، بہوݨ تے کھڑݨ کوں اسم حالیہ تمام پیا، ودا، بیٹھا تے کھڑا بنا گھنو بطور لاحقہ گنڈھ ڈیوو تاں فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے لکھواوے پیا، لکھواوے پیا، سلواوے ودا، پڑھواوے بیٹھا تے پوڑواوے کھڑا وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوں ای تھیسی۔

سلواوݨ مصدر کی گردان:

مثبت / نفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	سلواوے بیٹھا	سلواون بیٹھے	سلواویں بیٹھا	سلواوو بیٹھے	سلواواں بیٹھا	سلواووں بیٹھے
نفی	مذکر	سلواوے نہ بیٹھا	سلواون نہ بیٹھے	سلواویں نہ بیٹھا	سلواوو نہ بیٹھے	سلواواں نہ بیٹھا	سلواووں نہ بیٹھے
مثبت	مونث	سلواوے بیٹھی	سلواون بیٹھیاں	سلواویں بیٹھی	سلواوو بیٹھیاں	سلواواں بیٹھی	سلواووں بیٹھیاں
نفی	مونث	سلواوے نہ بیٹھی	سلواون نہ بیٹھیاں	سلواویں نہ بیٹھی	سلواوو نہ بیٹھیاں	سلواواں نہ بیٹھی	سلواووں نہ بیٹھیاں

قاعدہ نمبر 7: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کوں فعل مضارع معروف دی گردان کرنی ہووے تاں وت ڈو تے ہووے مصدر کوں قاعدہ نمبر 6 دے مطابق فعل مضارع معروف تے معاون افعال کوں اسم حالیہ تمام بنا گھنو بطور سابقہ جوڑ ڈیوو تاں فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے پیا لکھواوے، ودا سلواوے، بیٹھا پڑھواوے تے کھڑا پڑواوے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوں ای تھیسی۔ مشق دے طور تے قاعدہ نمبر 5 دے مطابق گردان خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 8: کہیں وی مصدر مجہول کوں ہے کر فعل مضارع مجہول دی گردان کرنی ہووے تاں وت ڈو تے ہووے مصدر کوں قاعدہ نمبر 3 دے مطابق فعل مضارع مجہول بنا گھنو اوندے اگوں قاعدہ نمبر 6 وچ ڈتے گئے مصادر معاون کن اسم حالیہ تمام بنا گھنو جوڑ ڈیوو تاں فعل مضارع مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے لکھیجے پیا، پڑھیجے بیٹھا، کھوہیجے ودا، پوہیجے کھڑا وغیرہ مذکر تے مونث دی گردان وکھو وکھ تھیسی۔

مریجݨ مصدر کوں گردان:

مثبت	مذکر	مریجے ودا	مریجن ودے	مریجیں ودا	مریجو ودے	مریجاں ودا	مریجوں ودے
نفی	مذکر	مریجے نہ ودا	مریجن نہ ودے	مریجیں نہ ودا	مریجو نہ ودے	مریجاں نہ ودا	مریجوں نہ ودے
مثبت	مونث	مریجے ودی	مریجن ودیاں	مریجیں ودی	مریجو ودیاں	مریجاں ودی	مریجوں ودیاں

منفی	مونث	مریسے نہ دی	مریسن نہ دیاں	مریسیں نہ دی	مریسو نہ دیاں	مریساں نہ دی	مریسوں نہ دیاں

قاعدہ نمبر 9: کہیں وی مصدر مجہول کنوں جے کر فعل مضارع مجہول دی گردان کرنی ہووے تاں وت پڑھے ہوئے مصدر کوں قاعدہ نمبر 3 دے مطابق فعل مضارع مجہول بنا گھنو اوں کن پہلے قاعدہ نمبر 6 وچ پڑھے ہوئے معاون مصادر کن اسم حالیہ تمام بنا کریں بطور سابقہ جوڑ ڈیوو تے وت تاں وت فعل مضارع مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو پڑھیا لکھیدے، بیٹھا پڑھیدے، رودا لکھیوے، کھڑا ہوسیجے وغیرہ مونث تے مذکر دی گردان وکھو وکھ تھیندی ہے۔ مشق دے طور تے مرن مصدر کن گردان قاعدہ نمبر 5 دے مطابق کیتی ویندی۔

فعل مضارع مدامی دے بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 10: کہیں وی مصدر (لازم یا متعدی) کنوں جے کر فعل مضارع مدامی معروف دی گردان کرنی ہووے تاں وت پڑھے ہوئے مصدر کوں قاعدہ نمبر 1 دے مطابق فعل مضارع معروف بنا گھنو اوندے اگوں رہوݨ ارمن مصدر کوں اسم حالیہ تمام (رہندا) بنا کریں بطور لاحقہ جوڑ ڈیوو ایں نال فعل مضارع مدامی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے جیویں جو کھاوے رہندا، بہوے رہندا، کھیڈے رہندا وغیرہ وغیرہ مونث تے مذکر دی گردان انجوں تھیسی۔

بہوݨ مصدر کنوں گردان:

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	بہوے رہندا	بہون رہندے	بہویں رہندا	بہوو رہندے	بہواں رہندا	بہووں رہندے
منفی	مذکر	بہوے نہ رہندا	بہون نہ رہندے	بہویں نہ رہندا	بہوو نہ رہندے	بہواں نہ رہندا	بہووں نہ رہندے
مثبت	مونث	بہوے رہندی	بہون رہندیاں	بہویں رہندی	بہوو رہندیاں	بہواں رہندی	بہووں رہندیاں
منفی	مونث	بہوے نہ رہندی	بہون نہ رہندیاں	بہویں نہ رہندی	بہوو نہ رہندیاں	بہواں نہ رہندی	بہووں نہ رہندیاں

قاعدہ نمبر 11: کہیں وی مصدر (لازم یا متعدی) کنوں جے کر فعل مضارع مدامی معروف دی گردان کرنی ہووے تاں وت پڑھے ہوئے مصدر کوں اسم حالیہ تمام تے وت رہوݨ مصدر کوں قاعدہ نمبر 1 دے مطابق فعل مضارع معروف بنا کریں آپت وچ جوڑ ڈیوو تے وت تاں فعل مضارع مدامی دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو کھاندا رہوے، پیندا رہوے، لکھدا رہوے، سُمدا رہوے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوں تھیندی ہے۔

پڑھݨ مصدر کن گردان:

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	پڑھدا رہوے	پڑھدے رہون	پڑھدا رہویں	پڑھدے رہوو	پڑھدا رہواں	پڑھدے رہووں
منفی	مذکر	پڑھدا نہ رہوے	پڑھدے نہ رہون	پڑھدا نہ رہویں	پڑھدے نہ رہوو	پڑھدا نہ رہواں	پڑھدے نہ رہووں

مثبت	مونث	پڑھدی رہوے	پڑھدیاں رہون	پڑھدی رہویں	پڑھدیاں رہوو	پڑھدی رہواں	پڑھدیاں رہووں
منفی	مونث	پڑھدی نہ رہوے	پڑھدیاں نہ رہون	پڑھدی نہ رہویں	پڑھدیاں نہ رہوو	پڑھدی نہ رہواں	پڑھدیاں نہ رہووں

قاعدہ نمبر 12: کہیں وی مصدر (لازم یا متعدی) کنوں فعل مضارع مدامی معروف دی گردان کرݨی ہووے تاں وت ݙتے ہوئے مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام تے اوندے اگوں لوڑ "وتے" بطور لاحقہ ڳنڈھ ݙیوݨ نال فعل مضارع مدامی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو پڑھدا وتے، کھاندا وتے، لکھدا وتے، مریندا وتے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔

روون مصدر کنوں گردان:

مثبت	مذکر	روندا وتے	روندے وتن	روندا وتیں	روندے وتو	روندا وتاں	روندے وتوں
منفی	مذکر	روندا نہ وتے	روندے نہ وتن	روندا نہ وتیں	روندے نہ وتو	روندا نہ وتاں	روندے نہ وتوں
مثبت	مونث	روندی وتے	روندیاں وتن	روندی وتیں	روندیاں وتو	روندی وتاں	روندیاں وتوں
منفی	مونث	روندی نہ وتے	روندیاں نہ وتن	روندی نہ وتیں	روندیاں نہ وتو	روندی نہ وتاں	روندیاں نہ وتوں

قاعدہ نمبر 13: کہیں وی مصدر (لازم یا متعدی) کنوں فعل مضارع مدامی معروف دی گردان کرݨی ہووے تاں ݙتے ہوئے مصدر کنوں فعل امر تے کہیں ٻئے مصدر کنوں قاعدہ نمبر 1 دے مطابق فعل مضارع معروف بݨا کریں آپت وچ ڳنڈھ ݙیوݨ نال فعل مضارع معروف مدامی بݨ ویندے۔ جیویں جو گھن ودے، کھا ڳنے، مار ݙیوے، سم پووے، بہہ تھیوے، پوڑ آوے، بہہ ودھ کھڑے، بیٹھ ہووے، اوڃ سے وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجوانج نہیں تھیندی۔

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر مونث	سم پووے	سم پووݨ	سم پوویں	سم پوو	سم پوواں	سم پووں
منفی	-	سم نہ پووے	سم نہ پووݨ	سم نہ پوویں	سم نہ پوو	سم نہ پوواں	سم نہ پووں

قاعدہ نمبر 14: فعل مضارع تمنائی معروف دی گردان کرݨ کیتے کہیں وی مصدر دے فعل امر دے بعد کہیں ٻئے مصدر مجہول کوں قاعدہ نمبر 3 دے مطابق فعل مضارع مجہول بݨا کریں ڳنڈھ ݙیوݨ نال فعل مضارع تمنائی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو گھن گھنیجے، مار ݙویجے، مر ونڄیجے، بہہ کھڑیجے، گھن آویجے، بہہ تھویجے، سم پویجے وغیرہ وغیرہ۔ انھیں مرکبات خاص طور تے کئی تجویز ݙیوݨ کیتے یا ارادہ یا تمنا ظاہر کرݨ کیتے ورتے ویندن۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوانج نہیں تھیندی۔ اے ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو اتے ݙتیاں ڳئیاں ترکیبیں دی گردان مختلف انداز نال تھیندی ہے۔ جے کر فاعل سامݨے ہوون تاں، میں تے اساں دی بجائے مفعولی ضمیری سابقے اوکوں، انھیں کوں، تیاکوں، میکوں تے اساکوں دا استعمال کیتے ونڄن تاں زیادہ بہتر ہن۔ کیوں جو اے گردان مضارع معروف دی بجائے مضارع مجہول دی زیادہ ہے۔

ثبت / نفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ثبت	مذکر / مونث	او گھن گھنیجے	او گھن گھنیجن	توں گھن گھنیجیں	تساں گھن گھنیجو	میں گھن گھنیجاں	اساں گھن گھنیجوں
ثبت	مذکر / مونث	اوکوں گھن گھنیجے	انہیں کوں گھن گھنیجے	تیکوں گھن گھنیجے	تہاکوں گھن گھنیجے	میکوں گھن گھنیجے	اساکوں گھن گھنیجے
نفی	مذکر / مونث	او گھن نہ گھنیجے	او گھن نہ گھنیجن	توں گھن نہ گھنیجیں	تساں گھن نہ گھنیجو	میں گھن نہ گھنیجاں	اساں گھن نہ گھنیجوں
نفی	مذکر / مونث	اوکوں گھن نہ گھنیجے	انہیں کوں گھن نہ گھنیجے	تیکوں گھن نہ گھنیجے	تہاکوں گھن نہ گھنیجے	میکوں گھن نہ گھنیجے	اساکوں گھن نہ گھنیجے

قاعدہ نمبر 15: مضارع معروف تمنائی دا تمام (جیندے وچ کہیں تمنا، خواہش، تجویز یا ارادے دا اظہار تھیوے) دی گردان کرݨ کیتے ڈتے ہوئے مصدر کنوں اسم حالیہ دا تمام تے ونڄݨ مصدر فعل مضارع معروف (ونڄے) کوں آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ نال فعل مضارع معروف تمنائی دا تمام دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو کھاندا ونڄے، سمدا ونڄے، پڑھدا ونڄے، پیندا ونڄے، لکھدا ونڄے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان اجھاں تھیندی ہے۔ جیویں جو پڑھݨ مصدر کنوں پڑھدا ونڄے دی گردان:

ثبت / نفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ثبت	مذکر	پڑھدا ونڄے	پڑھدے ونڄن	پڑھدا ونڄیں	پڑھدے ونڄو	پڑھدا ونڄاں	پڑھدے ونڄوں
نفی	مذکر	پڑھدا نہ ونڄے	پڑھدے نہ ونڄن	پڑھدا نہ ونڄیں	پڑھدے نہ ونڄو	پڑھدا نہ ونڄاں	پڑھدے نہ ونڄوں
ثبت	مونث	پڑھدی ونڄے	پڑھدیاں ونڄن	پڑھدی ونڄیں	پڑھدیاں ونڄو	پڑھدی ونڄاں	پڑھدیاں ونڄوں
نفی	مونث	پڑھدی نہ ونڄے	پڑھدیاں نہ ونڄن	پڑھدی نہ ونڄیں	پڑھدیاں نہ ونڄو	پڑھدی نہ ونڄاں	پڑھدیاں نہ ونڄوں

قاعدہ نمبر 16: فعل مضارع تمنائی مجہول دا تمام بݨاوݨ کیتے ڈتے ہوئے مصدر معروف کنوں اسم حالیہ دا تمام جیویں جو مارݨ کنوں مریندا (م، ر، ے، ں، د، ا) تے مصدر مجہول ونڄیجݨ کنوں مضارع (ونڄیجے) کوں آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ نال فعل مضارع تمنائی مجہول بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے مریندا ونڄیجے، کھیندا ونڄیجے، ڈھیندا ونڄیجے، لبھیندا ونڄیجے وغیرہ وغیرہ گردان کریندیں ہوئیں مفعولی ضمیری سابقیں دا استعمال زیادہ مناسب ہے۔ مونث تے مذکر دی گردان اجھو ہک تھیسی۔ بے کر ضمیری سابقے نہ دی استعمال کیتے ونڄݨ تاں وی گردان درست تھیسی پر مذکر تے مونث دی گردان اجھو ہک تھیسی۔

مارݨ مصدر کنوں گردان:

ثبت / نفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ثبت	مذکر / مونث	او مریندا ونڄیجے	او مریندے ونڄیجن	توں مریندا ونڄیجیں	تساں مریندے ونڄیجو	میں مریندا ونڄیجاں	اساں مریندے ونڄیجوں

منفی	مذکر/مونث	اوہ مریندا نہ ونجیجے	اوہ مریندے نہ ونجیجن	توں مریندا نہ ونجیں	تساں مریندے نہ ونجیجو	میں مریندا نہ ونجاں	اساں مریندے نہ ونجیجوں
مثبت	مذکر	مریندا ونجیجے	مریندے ونجیجن	مریندا ونجیجیں	مریندے ونجیجو	مریندا ونجیجاں	مریندے ونجیجوں
منفی	مذکر	مریندا نہ ونجیجے	مریندے نہ ونجیجن	مریندا نہ ونجیجیں	مریندے نہ ونجیجو	مریندا نہ ونجیجاں	مریندے نہ ونجیجوں
مثبت	مونث	مریندی ونجیجے	مریندیاں ونجیجن	مریندی ونجیجیں	مریندیاں ونجیجو	مریندی ونجیجاں	مریندیاں ونجیجوں
منفی	مونث	مریندی نہ ونجیجے	مریندیاں نہ ونجیجن	مریندی نہ ونجیجیں	مریندیاں نہ ونجیجو	مریندی نہ ونجیجاں	مریندیاں نہ ونجیجوں

نوٹ: جے کر ڈتے ہوئے مصدر مجہول کوں اسم حالیہ نا تمام (جیویں جو مرجن کن مریندا (م، ر، ی، ن، د، ا) تے ونجیجن مصدر مجہول کوں مضارع (ونجیجے) بنڑا ڈیوں تاں وی فعل مضارع تمنائی مجہول بنڑ ویندے۔ جیویں جو مرجن کن مریندا ونجیجے، لکھیجن کن لکھیندا ونجیجے، کوہیجن کن کوہیندا ونجیجے وغیرہ وغیرہ ایندی گردان وی اُتے ڈتی ہوئی گردان دے مطابق تھیسی۔

قاعدہ نمبر 17: فعل مضارع تمنائی معروف تمام دی گردان کرݨ سانگے ڈتے ہوئے مصدر کوں فعل امر تے گھنݨ یا ونجݨ مصدر کوں فعل مضارع بنڑا کریں جوڑ ڈیوں تاں وت او فعل مضارع تمنائی معروف تمام بنڑ ویندے۔ جیویں جو کھا ونجے، پی ونجے، ڈیکھ ونجے، لکھ ونجے، پڑھ ونجے وغیرہ وغیرہ کھا گھنے، سم گھنے، ڈیکھ گھنے، لکھ گھنے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان اکو جئی تھیسی۔ قاعدہ نمبر 15 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 18: فعل مضارع تمنائی مجہول تمام مصدر متعدی المتعدی کن بنڑاوݨ مقصود ہووے تاں وت ڈتے ہوئے مصدر متعدی کن ماضی مطلق معروف یا اسم حالیہ تمام تے ونجݨ مصدر کن فعل مضارع (ونجے) بنڑا کریں جوڑ ڈیوں تاں وت فعل مضارع تمنائی مجہول تمام دا صیغہ واحد غائب مذکر بنڑ ویندے۔ مثال دے طور تے لکھوا ونجے، پڑھا ونجے یا پڑھوا ونجے، کھوا ونجے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان اکو جئی تھیسی۔ لکھاوݨ یا لکھواوݨ مصدر کن گردان ڈیکھو۔

مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر/مونث	لکھا/لکھوا ونجے	لکھا/لکھوا ونجن	لکھا/لکھوا ونجیں	لکھا/لکھوا ونجو	لکھا/لکھوا ونجاں	لکھا/لکھوا ونجوں
منفی	مذکر/مونث	لکھا/لکھوا نہ ونجے	لکھا/لکھوا نہ ونجن	لکھا/لکھوا نہ ونجیں	لکھا/لکھوا نہ ونجو	لکھا/لکھوا نہ ونجاں	لکھا/لکھوا نہ ونجوں

نوٹ: طوالت دے پیش نظر فعل مضارع معروف تے مجہول بنڑاوݨ دے کجھ بے قاعدے وی ڈتے ویندن انہیں دی گردان مشق

دے طور تے خود کُجھ وی لیکھو۔

قاعدہ نمبر 19: ڄ تے ہوندے مصدر متعدی یا متعدی المتعدی کنوں ماضی مطلق معروف یا اسم حالیہ تمام تے گھِندیجن یا ڈیویجن مصادر مجہول کنوں فعل مضارع بݨا کریں ہکنڈ ہ ڈ یون نال فعل مضارع تمنائی مجہول (جیندے وچ تمنا، خواہش، تجویز یا ارادے دا اظہار تھیندے) بݨ ویندے۔ جیویں جو مرڄ ویچے یا مرڄ تاں ویچے، مروڄ ویچے یا مروڄ تاں ویچے لکھا گھِندیجے یا لکھا گھِدا ونجے لکھوا گھِندیجے یا لکھوا گھِدا ونجے وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان اینویں تھیسی تھیندی۔

قاعدہ نمبر 20: ڄ تے ہوندے مصدر مجہول دی علامت "ڄ" کوں حذف کرݨ دے بعد اوندے اڳوں پووݨ مصدر کنوں فعل مضارع معروف (پووے) ہکنڈ ہ ڈ یون نال فعل مضارع تمنائی مجہول جیندے وچ خواہش، تمنا، ارادہ یا آرزو پاتی ونجے) بݨ ویندے۔ جیویں جو مرݨ پووے، لکھیج پووے، پھڑیج پووے، سݨیج پووے وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان اینویں تھیسی تھیندی۔

قاعدہ نمبر 21: ڄ تے ہوندے مصدر مجہول دی علامت "یج" کوں حذف کرݨ دے بعد اوندے اڳوں پووݨ مصدر کنوں فعل مضارع معروف (پووے) ہکنڈ ہ ڈ یون نال فعل مضارع مجہول (تمنائی) بݨ ویندے۔ جیویں جو مری پووے، لکھی پووے، پڑھی پووے، سݨی پووے وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان اینویں تھیسی تھیندی۔

قاعدہ نمبر 22: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل مضارع تے رہݨ ارہوݨ مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام (رہندا) ہکنڈ ہ ڈ یون نال فعل مضارع تمنائی معروف ناتمام بݨ ویندے۔ جیویں جو کھواوے رہندا، بھجاوے رہندا، لکھواوے رہندا، پڑھواوے رہندا۔ مونث تے مذکر دی گردان اینویں تھیندی ہے۔

قاعدہ نمبر 23: کہیں وی ڄ تے ہوندے مصدر متعدی المتعدی کنوں اسم حالیہ ناتمام بݨاوݨ سانگے کہیں وی مصدر متعدی المتعدی دے مصدری ماوے دے اخیری الف کوں حذف کر کے باقی دے اڳوں یائے مجہول ہکنڈ ہ ڈ ویندی ہے تے رہݨ ارہوݨ مصدر کنوں فعل مضارع بݨا کریں ہکنڈ ہ ڈ یون نال فعل مضارع تمنائی معروف ناتمام بݨ ویندے۔ جیویں جو کھویندا رہوے (کھ۔ و۔ ے۔ ل۔ وا) لکھویندا رہوے، پڑھیندا رہوے، پڑھویندا رہوے، بھجیندا رہوے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان اینویں تھیندی ہے۔

قاعدہ نمبر 24: کہیں وی ڄ تے ہوندے مصدر متعدی المتعدی کنوں حالیہ ناتمام تے وتݨ مصدر کنوں فعل مضارع (وتے) بطور لاحقہ ہکنڈ ہ ڈ یون نال فعل مضارع تمنائی معروف ناتمام بݨ ویندے۔ جیویں جو کھویندا وتے، لکھیندا وتے، مریندا وتے، پڑھیندا وتے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان اینویں تھیندی ہے۔

قاعدہ نمبر 25: ڄ تے ہوندے کہیں وی مصدر مجہول کنوں اسم حالیہ ناتمام (یاد رہوے جو کہیں وی مصدر دی مصدری علامت "یجݨ" یا "وݨ" کوں حذف کرݨ دے بعد "دا" دا لوحقہ ہکنڈ ہ ڈ ویندے) بݨا کریں اوندے اڳوں ونجݨ مصدر کنوں فعل مضارع (ونجے) رہوݨ کنوں (رہوے) تے وتݨ مصدر کنوں (وتے) بطور لاحقہ ہکنڈ ہ ڈ یون نال فعل مضارع تمنائی مجہول ناتمام بݨ ویندے۔ جیویں جو:

ا۔ لکھیندا (ل، کھ، ی، ل، دا) رہوے   پڑھیندا رہوے   مریندا رہوے   سُݨیندا رہوے

۲۔ لکھیندا اوسے، پڑھیندا اوسے — مریندا اوسے — سنیندا اوسے — کھوہیندا اوسے •
۳۔ لکھیندا اوتے، پڑھیندا اوتے — مریندا اوتے — سنیندا اوتے — کھوہیندا اوتے وغیرہ وغیرہ

مؤنث تے مذکر کیتے گرداناں انجو انج تھیندیاں ہن۔

قاعدہ نمبر 26: جے ہوئے کہیں دی مصدر معروف (لازم ہووے یا متعدی) کنوں مصدری مادہ یا فعل امر بنا کریں اوندے اگوں سگن مصدر کنوں فعل مضارع گھن کریں جوڑ ڈیوو تاں فعل مضارع معروف امکانی دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو مار سگے، لکھ سگے، ڈیکھ سگے، سن سگے وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج نسیں تھیندی۔ ایں قاعدہ کنوں گردان کرݨ دے ڈو طریقے ہن۔ یعنی ہک گردان فاعلی ضمیریں نال تے ڈوجھی گردان مفعولی ضمیریں نال۔

ضمیر	مثبت منفی	مذکر/مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
فاعلی ضمیراں	مثبت	مذکر/مؤنث	او لکھ سگے	او لکھ سگن	توں لکھ سگسیں	تساں لکھ سگو	میں لکھ سگاں	اساں لکھ سگوں
نال	منفی	مذکر/مؤنث	او لکھ نہ سگے	او لکھ نہ سگن	توں لکھ نہ سگسیں	تساں لکھ نہ سگو	میں لکھ نہ سگاں	اساں لکھ نہ سگوں
مفعولی	مثبت	مذکر/مؤنث	اوکوں مار سگے	انہیں کوں مار سگے	تیکوں مار سگے	تہاکوں مار سگے	میکوں مار سگے	اساکوں مار سگوں
ضمیراں	منفی	مذکر/مؤنث	اوکوں مار نہ سگے	انہیں کوں مار نہ سگے	تیکوں مار نہ سگے	تہاکوں مار نہ سگے	میکوں مار نہ سگے	اساکوں مار نہ سگوں
نال	مثبت	مذکر/مؤنث	اوکوں مار سگن	انہیں کوں مار سگن	تیکوں مار سگن	تہاکوں مار سگن	میکوں مار سگن	اساکوں مار سگن
	مثبت	مذکر/مؤنث	اوکوں مار سگے	انہیں کوں مار سگن	تیکوں مار سگے	تہاکوں مار سگن	میکوں مار سگے	اساکوں مار سگن

منفی دی گردان آتے ڈتے ہوئے قاعدے دے مطابق خود کر گھنو۔

دوجی ضمیر نال			مار سگسی	مار سگسن	مار سگسیں	مار سگسو	مار سگساں	مار سگسوں
معنی			اوکوں مار سگے	اوکوں مار سگن	توں اوکوں مار سگسیں	تساں اوکوں مار سگو	میں اوکوں مار سگاں	اساں اوکوں مار سگوں
معنی			اوہکوں مار سگے	اوہکوں مار سگن	میں تیکوں مار سگاں	میں اوکوں مار سگاں	میں انہیں کوں مار سگاں	میں تہاکوں مار سگاں

قاعدہ نمبر 27: جے ہوئے مصدر معروف (توڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے) کنوں ماضی مطلق معروف یا اسم حالیہ تمام تے ونجن مصدر کنوں فعل مضارع بنا کریں جوڑ ڈیوو تاں وت فعل مضارع تمنائی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو ماریا ونجے، لکھیا ونجے، سنیا ونجے، ہیٹا ونجے وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مؤنث دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ ایویں ای فاعلی ضمیریں تے مفعولی ضمیریں نال گردان انجو انج تھیسی۔

قاعدہ نمبر 28: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کوں اسم حالیہ تمام یا ماضی مطلق معروف بنا کریں اوندے اگوں ونجݨ مصدر کوں فعل مضارع بنا کریں بکنڈ تے ڈو وسیجے تاں وت فعل مضارع تمنائی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مروایا ونجے، لکھوایا ونجے، پڑھوایا ونجے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر کیتے گردان انجو انج تھیسی۔ ایویں ای فاعلی ضمیریں تے مفعولی ضمیریں نال وی گردان انجو انج تھیسی۔

قاعدہ نمبر 29: کہیں وی مصدر مجہول دی چھیکڑی "ݨ" کوں حذف کرݨ دے بعد باقی دے اگوں ونجݨ مصدر کوں فعل مضارع بنا کریں بکنڈ تے ڈو وسیجے تاں وت فعل مضارع تمنائی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مریج ونجے، کھسیج ونجے، بدھیج ونجے، پڑھیج ونجے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیسی تھیندی۔

قاعدہ نمبر 30: کہیں وی مصدر مجہول دی چھیکڑی "جݨ" حذف کرݨ دے بعد باقی دے اگوں ونجݨ مصدر کوں فعل مضارع بنا کریں بکنڈ تے ڈو وسیجے تاں وت فعل مضارع تمنائی مجہول بݨ ویندے جیویں جو مری ونجے، لکھی ونجے، سٹی ونجے، پڑھی ونجے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیسی تھیندی۔

قاعدہ نمبر 31: جے کر فعل مضارع التزامی معروف بناوݨ مقصود ہووے تاں وت ڈتے ہوئے مصدر (لازم یا متعدی) کوں اسم استقبال (یعنی مصدر دے اگوں الف دا وادھارا کر کے) بنا کریں اوندے اگوں پووݨ مصدر کوں فعل مضارع بنا کریں بکنڈ تے ڈو ویندے تاں وت فعل مضارع التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو مارنا پووے، لکھنا پووے، ڈیکھنا پووے، رکھنا پووے، کھنا پووے وغیرہ یا اسم استقبال دے بعد ہووݨ مصدر کوں فعل مضارع بنا کریں بکنڈ تے ڈو ویندے جیویں جو مارنا ہووے، لکھنا ہووے، ڈیکھنا ہووے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔

قاعدہ نمبر 32: مصدر متعدی المتعدی کوں اسم استقبال تے پووݨ یا ہووݨ مصادر کوں فعل مضارع بنا کریں بکنڈ تے ڈیوݨ نال فعل مضارع التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو مروانا پووے، مروانا ہووے، لکھوانا ہووے یا پووے، پڑھوانا پووے یا ہووے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔

قاعدہ نمبر 33: جے کر فعل مضارع التزامی مجہول بناوݨ مقصود ہووے تاں وت ڈتے ہوئے مصدر مجہول کوں اسم استقبال تے پووݨ یا ہووݨ مصادر کوں فعل مضارع بنا کریں بکنڈ تے ڈیوݨ نال فعل مضارع التزامی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مریجنا پووے، مریجنا ہووے، لکھیجنا ہووے، یا پووے، ڈسیجنا یا ہووے یا پووے وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجو انج تھیسی۔

2 ـــــ فعل امر

تعریف:

1 فعل حال دی ڈوجھی صورت "امر" ہے۔ امر دا معنی حکم ہے فعل امر وچ عام طور تے حکم یا التجا پاتی ویندی ہے تے ایندا فاعل محذوف (حذف کیتا ہویا) ہوندے۔ کیوں جو جیکوں حکم ڈتا ویندا پیا ہوندے او سامݨے کھڑا ہوندے۔

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 238)

2 فعل امر او فعل ہے جئیں کنوں کہیں کم دے کرݨ دا حکم ظاہر تھیندے۔ (سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھائیہ 177)

3 امر او فعل ہے جئیں وچ کہیں کم دے کرݨ دا امر (حکم) پاتا ویندے۔ امر دا استعمال عام طور تے ضمیر حاضر دے واحد تے جمع دے صیغیں وچ ای تھیندے۔ ایندا اطلاق خاص حکم دے معنیاں وچ غائب تے متکلم دی حالت وچ وی تھیندے۔
مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو: ۱۔ آ کنس جلدی آوے ۲۔ فیصلہ تھئے جو اساں صبا ئیں لاہور ونجلسوں۔
پہلے جملے وچ لوظ "آوے" دا استعمال حکم دے طور تے واحد غائب کیتے استعمال تھئے۔ جڈاں جو ڈوجھے جملے وچ "ونجلسوں" دا لوظ جمع متکلم کیتے حکم دا درجہ رکھدے۔ (سندھی بولی دا جو صرف تے نحو از واحد بخش شیخ 279)(ترجمہ)

4 زبان بند رکھو، جلدی ونجو، میڈی گالھ غور نال سنو، انھیں جملیں وچ رکھو، ونجو تے سنو ایہو جھئیں فعل ہن جہڑے جو حاضر (بھانویں ہک آدمی ہووے یا زیادہ ہووݨ) کوں حکم ڈیوݨ دے کم آندین۔ ایں کیتے انھیں کوں امر دا ناں ڈتا ویندے۔ امر دا معنی ہے "حکم" کڈاہیں کڈاہیں اے حکم ڈعا منگݨ، منت سماجت کرݨ تے درخواست یا التجا کرݨ دے معنیاں وچ وی ورتیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔
۱۔ میں میڈی عرضی منظور کرو　　۲۔ بھراوو میڈی امداد کرو　　۳۔ اللہ سئیاں میڈی مصیبت ٹال ڈے
انھیں جملیں وچ افعال منظور کرو، امداد کرو تے ٹال ڈے حکم دے معنیاں وچ استعمال نئیں تھئے بلکہ انھیں کوں عرض یا منت دے معنیاں وچ استعمال کیتا گئے۔ ایں گالھوں اے آکھیا ونج سگدے جو فعل امر ہمیشہ حاسوں حکم دے معنیاں وچ ورتیا نئیں ویندا۔ بلکہ ایندے وچ عرض، منت، التجا یا دعا دے معنی وی پاتے ویندن۔
(واہ سندھی ویاکرݨ از بھیرومل مہرچند آڈوانی 104)(ترجمہ)

5 امر وہ انشائی فعل ہے جس سے مصدر کی طلب اور زمانہ موجودہ میں نظر ہو۔ جیسے مار، دیکھ، سن وغیرہ
(بنیادی اردو قواعد از ڈاکٹر کلیم عباس طوسی 122)

6 امر حاضر کا یہ معنی ہے یعنی اپنے مخاطب کو کسی کام کی فرمائش یا حکم کرنا۔ اس کا حکم فوراً زمانہ حال پر پڑتا ہے۔
(جامع القواعد از شمس العلماء مولانا محمد حسین آزاد 38)

اُتے ڈتیاں ہوئیں مختلف ماہرین لسانیات دے تعریفیں کنوں اے نشابر تھیندے جو "امر او فعل ہوندے جہڑا جو حاضر شخص یا شخصیں کوں حکم ڈیوݨ کیتے ورتیا ویندے۔ پر کڈاہیں کڈاہیں اے حکم منت سماجت کرݨ، دعا منگݨ، التجا کرݨ یا کئی فرمائش کرݨ دے معنیاں وچ بدل ویندے۔ ایندا اطلاق عام طور تے تاں حاضر دے صیغیں (واحد حاضر تے جمع حاضر) تے تھیندے پر حاضر دے نال نال غائب تے متکلم دے صیغیں تے وی ایندا اطلاق تھی ویندے۔ ڈوجھی اے گالھ جو ایندا فاعل عام طور تے محذوف (حذف کیتا ہویا) ہوندے۔ کیوں جو جیکوں حکم ڈیوݨا مقصود ہوندے او سامݨے کھڑا ہوندے"۔

فعل امر دیاں خصوصیات:

I فعل امر وچ نہ صرف حاضر کیتے حکم پاتا ویندے بلکہ کئی ویلے تاں اے حکم منت سماجت کرݨ، دعا منگݨ، التجا کرݨ تے فرمائش کرݨ کیتے وی ورتیا ویندے۔

II فعل امر دا فاعل عام طور تے محذوف ہوندے۔

III فعل امر دا اطلاق عام طور تے تاں حاضر دے صیغیں تے تھیندے پر حاضر دے نال نال متکلم دے صیغیں تے وی تھیندے۔ تو ڑے جو غائب تے متکلم دے صیغے اجوں کا کئی ہوندے پر بعض جملیں وچ امر غائب تے امر متکلم دا اظہار ضرور تھیندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ڈیکھو۔

۱۔ نوکر کوں آکھ چا جو او پاݨی گھن آوے ۲۔ پلیس کوں سمجھا ڈیو جو او آپ کن وݙیں دا ادب کرن

۳۔ استاد کیتے ضروری ہے جو او ویلے سر سکول پہنچے ۴۔ ساڈے سانگے اے لازم ہے جو اساں کہیں دے نال ٹھگی نہ کروں

۵۔ میکوں باپ سئیں حکم ݙتے جو میں گھر دا خیال کریاں۔

اتے ݙتے ہوئے جملیں وچوں پہلے تے ترجھے جملیں وچ گھن آوے تے پہنچے واحد غائب کیتے، ݙوجھے جملے وچ ادب کرن جمع غائب کیتے، چوتھے جملے وچ ٹھگی نہ کروں جمع متکلم کیتے تے پنجویں جملے وچ کریاں واحد متکلم کیتے افعال امر دا استعمال تھئے۔ اے ڳالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو امر دا بہتا زور حاضر تے لڳدے اتنا غائب تے متکلم دے صیغیں تے نئیں لڳدا۔

IV سرائیکی زبان وچ التجا، دعا، فرمائش یا اصرار کیتے ہک خاص لوظ "چا" ہے جیکوں ہر چھوٹا وݙا ایں مختلف بول سڳدے۔ جیویں جو کھا چا، پی چا، لکھ چا، پڑھ چا وغیرہ وغیرہ۔ اے یاد رکھݨ دی ڳالھ ہے جو "چا" دا لوظ متعدی افعال دے بعد لڳدے جݙاں جو لازم افعال دے اڳوں "ݙیو، ݙیا تے آ" بطور لاحقے پیوند کرݙتے ویندن۔ مثال دے طور تے سم پو، بھج پو، آ ونڄیا، رو پیا، بہہ آ، ہنجھ آ، کھلا آ وغیرہ وغیرہ۔

V فعل امر دے صیغے واحد حاضر تے جمع حاضر نال عام طور تے سرائیکی زبان وچ فاعل ضمیراں توں تے تساں دا بطور سابقہ استعمال کیتا ویندے۔ پر احتراماً یا تعظیماً لوظ "سئیں یا سوہݨا سئیں" دا استعمال تھیندے۔ تے بعض سرائیکی علاقیاں وچ "گورا" تے "مختار" دا لوظ وی مستعمل ہے۔ ہک اُردو زبان وچ ورتے ونڄݨ آلے تعظیمی لوظ "جناب، حضور تے آپ" وی سرائیکی زبان وچ مستعمل تھی ڳئن یا وت انہیں لوظیں دے اڳوں بطور لاحقہ "ہوواں" لوظ پیوند کرتیں انہیں لوظیں کوں سرائیکی زبان دے لوظ بݨاوݨ دی کوشش کیتی ویندی ہے۔ جیویں جو جناب ہوواں، حضور ہوواں، آپ ہوواں یا سئیں ہوواں وغیرہ وغیرہ۔ اے لوظ فاعلی ضمیراں توں یا تساں دی جاتے استعمال کیتے ویندن۔ تو ڑے جو صیغہ واحد حاضر ہووے یا جمع حاضر۔

VI فعل امر (یعنی ݙتا ڳیا حکم) فوراً زمانہ حال تے لاگو تھیندے۔ جیویں جو بہہ تھی، اُٹھ پو، ونڄ پیا، لکھ چا، پڑھ گھن، دول آ، پیہہ گھن، کھڑ وغیرہ وغیرہ۔

vii جنہیں ویلے فعل امر مجرد کوں اسم حالیہ دا تمام ووچ تبدیل کر کے اوندے اگوں "رہ" دا لفظ (جیویں اچوڑ ہن مصدر کن فعل امر ہے) بطور لاحقہ بدلا ڈیندے ہاں تاں وت او فعل امر مدامی دی صورت اختیار کر گھندے۔ مثال دے طور تے لکھدا رہ، پڑھدا رہ، کھاندا رہ، پیندا رہ وغیرہ وغیرہ۔

viii کُجھ ہیں کُجھ ہیں تاں ماضی مطلق یا احتمالی دے صیغے واحد حاضر تے جمع حاضر امر استمراری دے طور تے وی بولیے ویندن۔ مثال دے طور تے توں پڑھیں ہا، تساں لکھو ہا، توں کھیڈ دا رہویں ہا، تساں سمجھدے رہو ہا وغیرہ وغیرہ۔

ix کُجھ ہیں کُجھ ہیں تاں فعل امر مجرد فاعل دے معنی ڈیندے۔ مثال دے طور تے

مصدر	امر بطور فاعل	مصدر	امر بطور فاعل	مصدر	امر بطور فاعل	مصدر	امر بطور فاعل	مصدر	امر بطور فاعل
مستݨ	مست	کھلاوݨ	کھلا	چرخاوݨ	چرخا	ٹھگݨ	ٹھگ	بکݨ	بک
رکھاوݨ	رکھا	ٻلݨ	ٻل	ٹپاوݨ	ٹپا	گندراوݨ	گندرا	ٹھمݨ	ٹھم

x کُجھ ہیں کُجھ ہیں امر مجرد مفعول دے معنی ڈیندے۔ جیویں جو

مصدر	امر بطور فاعل	مصدر	امر بطور فاعل	مصدر	امر بطور فاعل	مصدر	امر بطور فاعل	مصدر	امر بطور فاعل
منگݨ	منگ	لیپݨ	لیپ	لُڈݨ	لُڈ	نتارݨ	نتار	کاڈھݨ	کاڈھ
ڈلݨ	ڈل	ڈبھݨ	ڈبھ	وڈھݨ	وڈھ	نتاڑݨ	نتاڑ	ونگارݨ	ونگار

xi کُجھ ہیں کُجھ ہیں تاں فعل امر مجرد حاصل مصدر دے معنی ڈیندے۔ جیویں جو

مصدر	امر بطور فاعل	مصدر	امر بطور فاعل	مصدر	امر بطور فاعل	مصدر	امر بطور فاعل	مصدر	امر بطور فاعل
آبھڑݨ	آبھڑ	اچکݨ	اچک	آکڑݨ	آکڑ	ڈسݨ	ڈس	ڈسکݨ	ڈسک
رہ گوݨ	رہ گو	زوکݨ	زوک	بیترݨ	بیتر	سوچݨ	سوچ	بکݨ	بک

xii کُجھ ہیں کُجھ ہیں ڈو امر رل کریں حاصل مصدر ڈیندن۔ جیویں جو

ٹک مکور بھن تروڑ لکھ پڑھ ورت ورتا ڈے گھن آ وڃ دھرک بچا کھیڈ کود

لُک چھپ پھٹ کُٹ بھن بھروڑ پُھس وَدھ ٹھیک ٹھاک وٹ مار ڈنگ مار دپ وغیرہ وغیرہ

xiii کُجھ ہیں کُجھ ہیں اسم تے امر رل کریں فاعل دے معنی ڈیندن۔ جیویں جو کن کپ، منہ پھٹ، دل چھوڑ، دل جلا، جو بے مار منہ، انھار منہ، منڈھی مار، جان رکھ، بیٹھ بھن، ڈرن چھوڑ، جنی مار وغیرہ۔

فعل امر دیاں قسماں معنے دے لحاظ نال: معنے دے لحاظ نال فعل امر دیاں چھی قسماں ہن۔

۱۔ امر مجرد ۲۔ امر استمراری یا مدامی ۳۔ امر استقبال

۴۔ امر شرطی ۵۔ امر امکانی ۶۔ امر التزامی

1____امر مجرد

اوہ فعل جیہڑا جو کہیں واضح حکم یا ہدایت ڈیوݨ دے معنیاں وچ ورتیا ویندے امر یا امر مجرد سݙیا ویندے۔

بݨاوݨ دا قاعدہ نمبر 1: مصدر دی علامت "ݨ" یا "ن" کوں حذف کرݨ دے بعد باقی جو کجھ بچے اوہ فعل امر مجرد دا صیغہ واحد حاضر ہوندے۔ جمع حاضر دا صیغہ بݨاوݨ کیتے صیغہ واحد حاضر دے اگوں "و" دا ودھارا کیتا ویندے۔ جے کر صیغہ واحد حاضر دے چھیکڑ وچ "الف" ہووے تاں وت جمع حاضر دے صیغے کیتے "و" دا ودھارا کیتا ویندے۔ بعض سرائیکی لکھاریں دے مطابق انہاں ٻنہیں واحد حاضر دے صیغے ٻنہیں دے اخیر وچ "الف" آندے اونہاں الف کوں حذف کرݨ دے بعد "و" ہٹ ڳئی ویندی ہے۔ جیویں جو کھا کوں کھاؤ یا کھو، لبھا کوں لبھاؤ یا لبھو، ڈھا کوں ڈھاؤ یا ڈھو وغیرہ۔ بعض اوقات انہاں فعل امر دے چھیکڑی الف وی ختم تھیندا یا ویندا تے اوندے اگوں "وو" (ڈبل واؤ) دا ودھارا کیتا ویندے۔ جیویں جو کھا کوں کھاوو، پا کوں پاوو، ڈکھا کوں ڈکھاوو، سا کوں ساوو وغیرہ۔ جے کر فعل امر دے صیغے واحد حاضر دے اخیر وچ "و" ہووے تاں وت اوندے اگوں یا تاں "ؤ" ودھائی ویندی ہے تے یا "وو" (یعنی ڈبل واؤ) دا ودھارا کیتا ویندے۔ جیویں جو رو کوں روؤ یا رووو، دھو کوں دھوؤ یا دھووو، پو کوں پوؤ یا پووو وغیرہ۔ تے جے کر فعل امر دے صیغے واحد حاضر دے اخیر وچ یائے معروف (ی) آوے تاں وت صیغہ جمع حاضر بݨاوݨ کیتے یا تاں اوندے اگوں "و" ودھایا ویندے تے یا "وو" دا ودھارا کیتا ویندے۔ جیویں جو پی کوں پیو یا پیوو، سی کوں سیو یا سیوو، ڄی کوں ڄیو یا ڄیوو وغیرہ۔ تے جے کر صیغے واحد حاضر دے اخیر وچ یائے مجہول (ے) ہووے یا ہائے مخلوط الصوت ہووے تاں وت صیغہ جمع حاضر بݨاوݨ کیتے "وو" دا ودھارا کیتا ویندے۔ جیویں جو ڈے کوں ڈیوو، ٻہے کوں ٻہوو، سہے کوں سہوو، لہے کوں لہوو وغیرہ۔ ہݨ اتھاں کجھ مختلف مصادر کوں فعل امر مجرد دی گردان ڈیکھو۔

مصدر	امر مجرد	واحد حاضر	جمع حاضر	مصدر	امر مجرد	واحد حاضر	جمع حاضر
ماراݨ	مار	مار	مارو	چاوݨ	چا	چا	چاؤ، چاو، چاوو
لکھݨ	لکھ	لکھ	لکھو	دھووݨ	دھو	دھو	دھوؤ، دھووو
کھاوݨ	کھا	کھا	کھو، کھاؤ، کھاوو	جووݨ	جو	جو	جوؤ، جووو
پیوݨ	پی	پی	پیو یا پیوو	ٻہݨ	ٻہہ	ٻہہ	ٻہو، ٻہوو
سیوݨ	سی	سی	سیو یا سیوو	سہݨ	سہہ	سہہ	سہو، سہوو

قاعدہ نمبر 2: فعل امر مجرد دی گردان کرݨ سانگے ہک ٻیا قاعدہ وی ہے جیڑھا جو کجھ ایں ہے۔ کہیں وی مصدر کوں (بھانویں اوہ لازم ہووے یا متعدی) ایں قاعدے نال بݨایا ویندا فعل امر مجرد جیندی چھیکڑ وچ جے کر (او وی ہو) آندے ہووݨ تاں وت اوندے اگوں صیغہ واحد حاضر کیتے "وں" تے صیغہ جمع حاضر کیتے "دا ہے" دا ودھارا کیتا ویندے۔ تے جے کر اتے ݙتے ڳئے حروف (او وی ہو) وچوں کئی حرف نہ ہووے تاں وت صیغہ واحد حاضر کیتے "یں" تے جمع حاضر کیتے "اہے" دا ودھارا کیتا ویندے یعنی تے ہووے مصدر کوں (جیں کوں گردان کرݨ مقصود ہووے) فعل مضارع معروف بݨا کریں (فعل امر مجرد دی گردان کیتے) اوندے صیغے واحد حاضر

تے جمع حاضر گھدے ویندن۔ مثال دے طور تے کھاوݨ کوں کھاویں تے کھواے، کرݨ کوں کریں تے کرا ہے تے ڈیوݨ کوں ڈیویں یا ڈواہے وغیرہ۔ اے چالھ یاد رکھݨ آلی ہے جو جیڑھے فعل امر مجرد دے چھیکڑ وچ حروف علت (ا و ی) آ ونجن تاں وت گردان کریندیں ہوئیں انھیں کوں صیغہ جمع حاضر وچ حذف کر ڈتا ویندے۔ اے چالھ وی یاد رہوے جو کریں تے کرا ہے، کھاویں تے کھواہے وغیرہ جھیاں ترکیباں وچ حکم تاں پاتا ویندے پر فوری عمل تے زور نھیں ڈتا ویندا۔ یعنی ڈوجھے لفظیں وچ انھیں حکم وچ تعمیل دی خاطر تھوڑ اجھیاں وقت یا وقفہ ضرور ڈتا ویندے۔ ایندے قاعدے دے مطابق مختلف مصادر کوں فعل امر مجرد دی گردان ڈیکھو۔

مصدر	فعل امر	واحد حاضر	جمع حاضر	مصدر	فعل امر	واحد حاضر	جمع حاضر
کھاوݨ	کھا	کھاویں	کھواہے	رووݨ	رو	روویں	رووا ہے
ڈیکھݨ	ڈیکھ	ڈیکھیں	ڈکھا ہے	پیوݨ	پی	پیویں	پیوا ہے
سُݨݨ	سُݨ	سُݨیں	سُݨا ہے	مارݨ	مار	ماریں	مرا ہے

2 ____ فعل امر استمراری یا دامی

قاعدہ نمبر 3: او ہو فعل امر جیں کوں مخاطب کیتے کہیں کم دے تواتر نال کرݨ کیتے یا اوکوں جاری رکھݨ کیتے حکم پاتا ونجے فعل امر استمراری یا دامی اکھیندے۔ ایندے بݨاوݨ دا قاعدہ کجھ ایں ہے۔ ڈتے ہوئے مصدر کوں فعل امر مجرد قاعدہ نمبر 1 دے مطابق بݨا کریں اوندے اگوں بطور لاحقہ یا اوکوں پہلے بطور سابقہ کہیں ہے مصدر کوں اسم مفعول بݨا کریں ہکنڈ ھ ڈیوݨ نال فعل امر استمراری یا دامی بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے کھاوی رکھ، بھیج ارو، کھاپچھا ارو گھڑا، کھیڈ ودا، ماری رو، دھناں رکھ، ماریا، جج گھڑا، کنڈ ھ چھوڑ وغیرہ۔

مصدر	فعل امر	واحد حاضر	جمع حاضر	مصدر	فعل امر	واحد حاضر	جمع حاضر
کھاوݨ	کھا	کھاپچھا	کھاوو پچھے	کھاوݨ	کھا	کھاویں پچھا	کھواہے پچھے
کھیڈݨ	کھیڈ	کھیڈ ودی	کھیڈ ودیاں	کھیڈݨ	کھیڈ	کھیڈیں ودی	کھیڈاہے ودیاں
پیوݨ	پی	پیتی رکھ	پیتی رکھو	پیوݨ	پی	پیتی رکھیں	پیتی رکھاہے
مارݨ	مار	ماریا	مارو پچھے	مارݨ	مار	ماریں پیا	مرا ہے پچھے

قاعدہ نمبر 4: ڈتے ہوئے مصدر کوں فعل امر مجرد بݨا کریں (قاعدہ نمبر 1 دے مطابق) اوکوں پہلوں بطور سابقہ اوہی مصدر کوں اسم حالیہ ناتمام تے اوندے اگوں کہیں ہے مصدر کوں فعل امر مجرد ہکنڈ ھ ڈیوݨ نال فعل امر استمراری یا دامی بݨ ویندے۔ جیویں جو مردا مروں بٹدا ہٹ، گھن ویندا ہیں، تھی راہ، روندا رہو وغیرہ۔ موئث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 5: ڈتے ہوئے مصدر کوں اسم حالیہ ناتمام تے رہݨ مصدر کوں فعل امر مجرد آپت وچ ہکنڈ ھ ڈیوݨ نال فعل امر استمراری یا دامی بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے بھیجدا رہو، پیندا رہو، کھیڈدا رہو، سندا رہو، لکھدا رہو، پڑھدا رہو وغیرہ۔ موئث تے مذکر دی گردان

انجواہن تھیسی۔ مثق دے طور تے گردان خود ݙیکھی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 6: فعل ماضی قلب یا احتمالی دے صیغے واحد حاضر تے جمع حاضر بطور فعل امر استمراری یا دائمی وی تھیندے وی ویندن تے ورتے وی ویندن۔ جیویں جتھوں پڑھیں یا ودا اتساں پڑھیا ہووے، توں پڑھدا اوودا رہویں یا تساں پڑھدے ودے رہو یا توں کھیݙدا رہویں یا تساں کھیݙدے رہو یا پڑھدا اوودا رہو، پڑھدے ودے رہو، سنڈ اکڑا رہو، سنڈے کڑے رہو، لکھدا پڑھدا رہو، لکھدے پڑھدے رہو، روندا پیا رہو، روندے پئے رہو وغیرہ وغیرہ۔

3 ـــــ امر استقبال

اوہ فعل امر جیندے وچ آوݨ آلے وقت کیتے کہیں کم کوں جاری رکھݨ دا حکم پاتا ونڄے۔

قاعدہ نمبر 7: فعل امر مجرد دے اکوں واحد حاضر کیتے "ں" تے جمع حاضر کیتے "و" واو دھار اگرچ دے بعد "وا" رہندا یا "وا" بطور لاحقہ ڳنڈھݨ نال فعل امر استقبال بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے پڑھیں دوا، پڑھو دے، لکھیں رہندا، لکھو رہندے یا لکھا ہے رہندے، کھیݙیں دا، کھیݙو دے یا کھیݙا ہے دے۔

قاعدہ نمبر 8: تے ہوئے مصدر کوں اسم حالیہ تام تے اوندے اکوں واحد حاضر کیتے وتیں یا رہویں تے جمع حاضر کیتے وتا ہے یا رہوا ہے بطور لاحقہ ڳنڈھݨ نال فعل امر استقبال بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھدا وتیں، لکھدے وتا ہے، پڑھدے رہوا ہے، سنڈا رہویں، سنڈے رہوا ہے وغیرہ وغیرہ۔

4 ـــــ امر شرطی

جے کہیں جملے وچ امر دے اکوں حرف شرط (تاں) استعمال کیتا ڳیا ہووے۔ ݙو جملیں وچوں کہیں حکم دی تعمیل کہیں شرط نال مشروط ہووے تاں اینجھیں حکم کوں امر شرطی آکھیا ویندے۔ ایہ حکم دے بعد آوݨ آلے حرف شرط (تاں) دے اکوں کہیں وی مصدر کنوں آلے مضارع دا کئی صیغہ استعمال تھیندے۔

قاعدہ نمبر 9: تے ہوئے مصدر کوں فعل امر مجرد تے اوندے اکوں حرف شرط (تاں) تے اوندے اکوں کہیں اینجھیں مصدر کنوں فعل مضارع دا کئی متعلقہ صیغہ جیہڑا حکم دے مقصد دا اظہار تھیوے بطور لاحقہ ڳنڈھݨ نال امر شرطی بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے آ تاں چلوں، ݙس تاں کرے، ݙے پیسے تاں کھاوں، پڑھاویں تاں پڑھاں، ݙسیں تاں آکھاں، جیویں ݙکھیں تاں ݙسے، ارو تاں ݙیوں، مار تاں ݙیکھاں، اکھیں تاں جھیلے، جیویں کھا تاں منوں، آویں تاں ہلسوں، منگسیں تاں ملسی، ݙیکھ پڑھیں تاں مرسیں، ݙس تاں سݨاواں وغیرہ وغیرہ۔

5 ـــــ امر امکانی

جے کہیں وی حکم وچ کئی امکانی صورت پاتی ونڄے اوکوں امر امکانی آکھیا ویندے۔

قاعدہ نمبر 10: کہیں وی مصدر کنوں فعل امر مجرد یا کہیں مصدر کنوں فعل مضارع دے صیغے واحد حاضر تے جمع حاضر حرف شرط "تاں" تے وت اوندے اکوں اونہی مصدر کنوں فعل امر مجرد دا صیغہ واحد حاضر یا جمع حاضر آپت وچ ڳنڈھݨ نال فعل امر امکانی بݨ

ویندے۔ مثال دے طور تے کھا سگیں تاں کھا، کھا سگو تاں کھاؤ، لکھ سگیں تاں لکھ، لکھ سگدے ہو یا لکھ سگدے ہوو تاں لکھو، وڃ سگدیں تاں وڃ، وڃ سگدے ہو تاں وڃو وغیرہ۔ یا وڃ سگدا ہے، وڃ سگدے ہوو تاں وڃو وغیرہ۔

6 ____ امر التزامی

جے کہیں حکم کوں پورا کرݨ لازمی قرار ݙتا ونڄے تاں اوں حکم کوں امر التزامی دا ناں ݙتا ویندے۔

قاعدہ نمبر 11: ٹُر تے ہوئے مصدر دے اڳوں یائے مجہولی (ے) ٻَدھ ݙیوݨ نال امر التزامی بݨ ویندے جیہڑا زمانہ حال دے معنی ݙیندے۔ مثال دے طور تے تیکوں وڃݨے، تہاکوں پڑھݨے، تیکوں سُݨݨے، تہاکوں منݨے وغیرہ وغیرہ۔

قاعدہ نمبر 12: ٹُر تے ہوئے مصدر دے اڳوں الف دا وادھارا کر کے پورے مصدر کوں فعل مستقبل دا صیغہ واحد حاضر تے جمع حاضر ٻَدھ ݙیوݨ نال امر التزامی بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے تیکوں کھاوݨا پوسی، تہاکوں کھاوݨا پوسی، تیکوں کھاوݨی پوسی، تہاکوں کھاوݨی پوسی، تیکوں کھاوݨے پوسن، تہاکوں کھاوݨے پوسن، تیکوں کھاوݨیاں پوسن، تہاکوں کھاوݨیاں پوسن۔

قاعدہ نمبر 13: جے گردان کریندے ہوئیں مفعولی ضمیراں نہ ٻَدھیاں ونڄن جیویں جو قاعدہ نمبر 12 وچ تیکوں تے تہاکوں مفعولی ضمیراں ٻَدھیاں ڳیئن تاں وت ٹُر تے ہوئے مصدر دے اڳوں الف دی بجائے یائے مجہول (ے) دا وادھارا کیتا ویسی تے اوندے اڳوں پورے مصدر کوں فعل مستقبل دے صیغے واحد حاضر تے جمع حاضر ٻَدھ ݙتے ویسن۔ مثال دے طور تے کھاوݨا پوسیا، کھاوݨا پوسے، کھاوݨا پوسو، کھاوݨی پوسیا، کھاوݨی پوسے، کھاوݨی پوسو، کھاوݨے پوسن، کھاوݨے پوسے اوپوسو، کھاوݨیاں پوسن، کھاوݨیاں پوسے اوپوسو۔ جے کر مفعولی ضمیراں تیکوں تے تہاکوں ٻَدھیاں ویسن تاں گردان کجھ ایں تھیسی۔ تیکوں کھاوݨا پوسی، تہاکوں کھاوݨا پوسی، تیکوں کھاوݨی پوسی، تہاکوں کھاوݨی پوسی، تیکوں کھاوݨے پوسن، تہاکوں کھاوݨے پوسن، تیکوں کھاوݨیاں پوسن، تہاکوں کھاوݨیاں پوسن وغیرہ۔

فعل امر دیاں قسماں معنی دے لحاظ نال: ۱۔ امر نہی۔ ۲۔ امر نیازی۔ ۳۔ امر تاکیدی

1: امر نہی: او ہو فعل امر جیندے وچ انتہائی حکم یا تاوݨ ݙتے یا کہیں کم دے کرݨ کنوں منع کیتا ونڄے۔ اوکوں امر نہی سݙیا ویندے۔ جیویں جو نہ کر، نہ کرو، نہ وڃ، نہ وڃو، تیکوں کھاوݨا نہ پوسی، نہ ٹُر، نہ گزر، نہ لکھ، نہ پیا، اوڑک نہ وڃو وغیرہ وغیرہ۔

امر نہی بݨاوݨ دے قاعدے

قاعدہ نمبر 14:

i عام طور تے فعل امر کنوں پہلوں "نہ" ٻَدھ ݙیوݨ نال امر نہی بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے نہ لکھ، نہ پڑھ، نہ کھا، نہ کھاویں، نہ کھوا، نہ کھانا نہ پِچھا، کھیݙ نہ ودی، مارو نہ کھڑے، مار نہ بچے، بیٹھی نہ رکھ، کھاوی نہ رکھو، کھاویں نہ پچھا، پیندا ہیں نہ تھی، کھیݙ دا نہ رہ، سمجھ نہ رہو، تیکوں کھاوݨا نہ پوسی، کھاوݨا نہ پوسے وغیرہ وغیرہ۔

ii قاعدہ نمبر 10 دی نفی (امر نہی) کجھ ایں تھیسی۔ تھوں لکھ سگدا تاں نہ لکھ، یا لکھ تھوں سگدا تاں نہ لکھ، دے تے قاعدہ نمبر 11 دی نفی (امر نہی) کجھ ایں تھیسی تہاکوں نہیں لکھݨا، تیکوں نہیں وڃݨا۔

2 **امر نیازی:** او ہو فعل جیں وچ حاضر شخص یا شخصاں کنوں کہیں کم دے کرݨ دی تمنا، خواہش، امید، التجا، درخواست، منت یا عرض کیتی ونڄے۔ امر نیازی سݙیا ویندے۔ امر نیازی کوں امر التجائی یا امر تمنائی وی آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے واحد حاضر کیتے کریں، لکھیں، ݙیویں، منگیں، پڑھیں وغیرہ۔ تے جمع حاضر کیتے کراہے، لکھاہے، ݙیواہے، منگاہے تے پڑھاہے وغیرہ۔ توڑے جو اے ݙتے ڳئے لوظ قاعدہ نمبر 2 دے مطابق بݨائے ڳئے امر مجرد دے لوظ ہن۔ پر اے امر نیازی دے طور تے وی ورتے ویندن۔ کرتے کرو، تے کریں تے کراہے وچ کجھ نہ کجھ فرق ضرور پاتا ویندے۔ کرتے کرو وچ تاں سدھا سادھا حکم پاتا ویندے۔ جڈاں جو کریں تے کراہے وچ ادب تے تعظیم دا عنصر زیادہ پاتا ویندے۔ ݙوجھے لوظیں وچ لہجہ حکم وچ تکلم تک تے تمنا، منت، التجا تے درخواست زیادہ پاتی ویندی ہے۔ اے لوظ خاص طور تے عزت تے شان آلے لوکاں یا بزرگاں نال ادب دے انداز وچ الاوݨ کیتے ورتے ویندن۔ پر جڈاں اے لوظ چھوٹیں یا آپ کنوں کم درجہ لوکیں کیتے بولیے ونڄن تاں انہیں دے معنیاں کنوں تاکید، تادیب یا تحکیم دا اظہار تھیندے۔ یعنی انہیں وچ ضرور یا بہر و بہر و کم کرݨ دے معنی پاتے ویندے۔ ایہو جھیں فعل امر دے لوظیں وچ مخاطب کوں تعمیل دی خاطر تھوڑا جھیاں وقت یا وقفہ ضرور ݙتا ویندے۔ جیویں جو قاعدہ نمبر 1 وچ تفصیلاً ذکر کیتا ڳئے چنانچہ ایہو جھیں لوظیں وچ جتھاں زمانہ حال دے معنی پاتے ویندن اتھاں زمانہ مستقبل دی جھلک وی ضرور پاتی ویندی ہے۔ انگریزی زبان وچ ایہو جھیں لوظیں کوں (PRECATIVE) آکھیا ویندے۔ یعنی کریا کرو کوں امر (AMPERATIVE) تے کریں یا کراہے کوں امر (PRECATIVE) آکھیا ویندے۔ امر نیازی، التجائی یا تمنائی بݨاوݨ دا قاعدہ، قاعدہ نمبر 1 وچ پوری تفصیل نال ݙتا ڳئے۔ لہذا اتھاں او قاعدہ دوبارہ اوݨ ضروری کائنی۔

3 **امر تاکیدی:** امر تاکیدی او فعل امر ہے جیں وچ مخاطب کیتے کہیں کم کرݨ دی تاکید یا دلیری دے معنی پاتے ونڄن۔ کݙاہیں کݙاہیں تاں خود کنوں کم درجہ لوکیں کیتے تحکیم یا بہر و بہر و کم کرݨ یا تحقیری انداز پاتا ویندے۔ جیویں جو بچ، وڃ، مر، دڑ، ہس، ویندا تھی وغیرہ۔

امر تاکیدی بݨاوݨ دے قاعدے: امر تاکیدی بݨاوݨ دے کئی قاعدے ہن جنہیں وچوں کجھ اے ہن۔

نوٹ: مذکر دے نال نال مؤنث دی گردان وی کیتی ونڄے۔

i کہیں وی ݙتے ہوئے مصدر (توڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے) کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن گھن کریں اوندے اڳوں کرݨ مصدر کنوں فعل امر مجرد بݨا کریں آپت وچ ڳنڈھ ݙیوݨ نال فعل امر تاکیدی بݨ ویندے۔ جیویں جو آیا کر، آئے کرو، بہیا کر، بہئے کرو، لکھیا کر، لکھیا کرو۔

ii کہیں وی ݙتے ہوئے مصدر (بھانویں لازم ہووے یا بھانویں متعدی ہووے) کنوں اسم حالیہ ناتمام بݨا کریں اوندے اڳوں "کر" بطور لاحقہ ڳنڈھ ݙیوݨ نال فعل امر تاکیدی بݨ ویندے۔ جیویں جو آندا کر، ویندا کر، لکھدا کر، پڑھدا کر، کھاندا کر، پیندا کر وغیرہ وغیرہ۔

iii ݙتے ہوئے مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام تے اوندے اڳوں رہݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (رہیا) تے ول کر بطور لاحقہ ڳنڈھ ݙیوݨ نال فعل امر تاکیدی بݨ ویندے۔ جیویں جو آندا رہیا کر، ویندا رہیا کر،

پڑھدا رہیا کر وغیرہ وغیرہ۔

iv ݙتے ہوئے مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر پووݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) تے لاحقہ "کر" بݨیندا ہے ݙیوݨ نال امر تاکیدی بݨ ویندے۔ جیویں جو آیا پیا کر، آئے پئے کرو، لکھیا پیا کر، پڑھیا پیا کر، ݙٹھا پیا کر وغیرہ وغیرہ۔

v ݙتے ہوئے مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، کرݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (کیتا) تے لاحقہ "کر" آپت وچ بݨیندا ہے ݙیوݨ نال امر تاکیدی بݨ ویندے۔ جیویں جو پڑھیا کیتا کر، لکھیا کیتا کر، ہٹیا کیتا کر، آیا کیتا کر، کھادا کیتا کر وغیرہ وغیرہ۔

vi ݙتے ہوئے مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، رہݨ مصدر کن اسم حالیہ ناتمام (رہندا) تے لاحقہ "کر" آپت وچ بݨیندا ہے ݙیوݨ نال امر تاکیدی بݨ ویندے۔ ایندے وچ استمرار دے معنی وی پاتے ویندن۔ لکھیا رہندا کر، پڑھیا رہندا کر، کھیا رہندا کر، بیٹھا رہندا کر وغیرہ وغیرہ۔

vii ݙتے ہوئے مصدر کن اسم حالیہ ناتمام تے رہݨ مصدر کن وی اسم حالیہ ناتمام تے لاحقہ "کر" آپت وچ بݨیندا ہے ݙیوݨ نال امر تاکیدی استمراری بݨ ویندے۔ جیویں جو کھاندا رہندا کر، لکھدا رہندا کر، پڑھدا رہندا، سمجھدا رہندا کر وغیرہ وغیرہ۔

viii ݙو متضاد یا مترادف مصادر کن ماضی مطلق معروف دے واحد غائب مذکر دے صیغے تے لاحقہ "کر" بݨیندا ہے کر کیں امر تاکیدی بݨایا ونڄ سگدے۔ جیویں جو آیا گیا کر، لکھیا پڑھیا کر، سکھیا سمجھا کر، ݙٹھا بھالیا کر، رُنا پٹیا کر وغیرہ وغیرہ۔

ix ݙو متضاد مصادر یا مترادف مصادر کن اسمائے حالیہ ناتمام رہݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے لاحقہ "کر" بݨیندا ہے ݙیوݨ نال امر تاکیدی بݨ ویندے۔ آندا ویندا رہیا کر، لکھدا پڑھدا رہیا کر، کھیݙدا کُݙدا رہیا کر

x ݙتے ہوئے مصدر کن اسم حالیہ ناتمام نوں ونڄݨ مصدر کن ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (ڳیا) تے لاحقہ "کر" بݨیندا ہے ݙیوݨ نال امر تاکیدی بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھدا ڳیا کر، پیندا ڳیا کر، سمجھدا ڳیا کر وغیرہ وغیرہ۔

xi ݙتے ہوئے مصدر متعدی کن بݨے ہوئے امر مجرد دے اڳوں یائے معروف (ی) بݨیندے ہوئیں ونڄݨ مصدر کن ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (ڳیا) تے لاحقہ کر بݨیندا ہے ݙیوݨ نال امر تاکیدی بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھی ڳیا کر، پڑھی ڳیا کر، ݙٹھی ڳیا کر، ماری ڳیا کر وغیرہ وغیرہ۔

xii ݙتے ہوئے مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام تے مصادر تھیوݨ تے ݙسݨ کن فعل امر مجرد (تھی، ݙس) بطور لاحقے بݨیندا ہے ݙیوݨ نال امر تاکیدی بݨ ویندے۔ جیویں جو سمجھدا تھی، مردا تھی، ویندا تھی، کھاندا تھی، تے سمجھدا ݙس، ویندا ݙس، مردا ݙس

xiii ݙتے ہوئے مصدر کن فعل امر مجرد تے تھیوݨ تے گھنݨ مصادر کن وی فعل امر مجرد بݨیندا ہے ݙیوݨ نال امر تاکیدی بݨ ویندے۔ جیویں جو بہہ تھی، کھڑ تھی، سم تھی تے بہہ گھن، کڈھ گھن، پا گھن، سم گھن، سݨ گھن وغیرہ وغیرہ۔ اے ضروری نہیں جو ہر مصدر تے اے قاعدہ لاڳو تھیوے۔

xiv ڈُتے ہوئے مصدر کوں اسم حالیہ نا تمام تے عمل تے وتجن مصادر کن امر مجرد بنا کریں گنڈ ہو ڈیون نال امر تاکیدی بݨ ویندے۔ جیویں جو کھاندا اجل، پڑھدا اجل، بھجدا اجل نزدا اجل، بھجدا اجل تے کھاندا ونج، پڑھدا ونج، نزدا ونج تے بھجدا ونج وغیرہ
xv ڈُتے ہوئے مصدر کوں امر مجرد تے عمل تے وتجن مصادر کن وی امر مجرد آپت وچ گنڈ تے ڈیون نال امر تاکیدی بݨ ویندے۔ جیویں جو ڈل، بیچ ڈل کھا ڈل، پی ڈل، تے ٹر ونج، بیچ ونج، کھا ونج، پی ونج وغیرہ وغیرہ۔

نوٹ: پہنے وی کئی قاعدے بݨ جو ہوں لمبان دی وجہ کن لکھیجے نئیں ویندے پئے۔ ایہہ گالھ کن ثابت اے تھیندے جو سرائیکی زبان بہوں وسیع ہے۔ ٻئی کئی زبان سرائیکی زبان دا مقابلہ نئیں کر سگدی۔ اُتے ڈِتے گئے فعل امر بݨاوݨ دے تمام قاعدیں کوں سامݨے رکھیندیں ہوئیں مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کن وی فعل امر بݨائے ونج سگدن۔ طوالت دے پیش نظر مشق دے طور تے مصادر متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کوں امر مجرد، استمراری، استقبال، امکانی، التزامی، نہی، امر نیازی تے امر تاکیدی خود بݨائے ونجن تے انہیں دیاں گرداناں وی کیتیاں ونجن۔

3 ____ فعل حال مطلق

تعریف:

i او فعل جیں کوں موجودہ زمانہ بغیر کہیں تخصیص دے ظاہر تھیوے فعل حال مطلق اکھیندے۔

(سرائیکی زبان دے قاعدے قانون از ڈاکٹر مہر عبدالحق 240)

ii او ہو فعل جیں کوں کہیں کم دا موجودہ زمانے وچ کرݨ تھیوݨ یا ہووݨ ظاہر تھیوے فعل حال مطلق آکھیا ویندے۔

(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھایہ 165)

iii فعل حال مطلق وہ زمانہ ہے جس سے زمانہ حال عام طور پر کسی تخصیص کے بغیر ظاہر ہوتا ہے۔

(قواعد اردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 130)

iv وہ فعل جو کسی کام کے زمانہ حال میں انجام پانے یا زمانہ حال میں کسی حالت کے بارے میں قطعی طور پر اور یقین کے ساتھ دلالت کرے۔ (بنیادی اردو قواعد از ڈاکٹر کپل عباس بلوچ 121)

v میں پڑھدا ہاں، اوہ پڑھدا ہاں، توں لکھدیں، ا لکھدا ہیں، بچھو ہر کھیڈ دے، تساں کھاندوا کھاندے ہو، انہیں ترکیبیں کن گزر دے ہوئے وقت دے پورے پورے معنی ظاہر تھیندن۔ لہذا آکھیا اے ویندے جو فعل حال مطلق او فعل ہے جہڑا اے ڈکھاوے جو کوئی کم یا تاں شروع تھی چکے تے یا ہنڑیں ہنڑیں شروع تھیوݨ آلے (یعنی کئی کم اہاں شروع تاں نئیں تھیا پر شروع تھیوݨ آلا ہے) (ڈا وسندھی دیا کرݨ از بھیرومل مہر چند آڈوانی 129) (ترجمہ)

اُتے ڈِتیں گئیں ماہرین لسانیات دیں تعریفیں کن اے نشابر تھیندے جو:

"او ہو فعل جئیں کوں کہیں کم دا کرݨ، تھیوݨ یا سہݨ بغیر کہیں تخصیص دے ظاہر تھیوے فعل حال مطلق سݙیندے۔ یاوت ݙوجھے لفظیں وچ اے وی آکھ سگدے ہیں جو فعل حال مطلق او فعل ہے جئیں کنوں اے معلوم تھیوے جو کئی کم یا تاں ہُݨیں ہُݨیں شروع تھی ڳئے یا شروع تھیوݨ آلا ہے"۔

فعل حال مطلق معروف دے بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: کہیں وی مصدر (توڑے جو او لازم ہووے، متعدی ہووے یا متعدی المتعدی ہووے) کنوں اسم حالیہ تمام بݨا گھنو (تفصیل کیتے اسم حالیہ دے باب وچ اسم حالیہ تمام بݨاوݨ دے قاعدے ݙیکھے ونڄ سگدن) اوندی چھیکڑ وچ آوݨ آلے "الف" کوں حذف کر کے اوندی جاتے جے کر یائے مجہول (ے) جوڑ ݙتی ونڄے تاں وت فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے اے جدول ݙیکھو۔

مصدر	مصدر دی قسم	اسم حالیہ تمام	فعل حال مطلق	مصدر	مصدر دی قسم	اسم حالیہ تمام	فعل حال مطلق
سیوݨ	متعدی	سیندا	سیندے	دھووݨ	متعدی	دھوندا	دھوندے
آوݨ	لازم	آندا	آندے	اکڑݨ	لازم	اکڑدا	اکڑدے
لکھواوݨ	متعدی المتعدی	لکھویندا	لکھویندے	لکاوݨ	متعدی المتعدی	لکیندا	لکیندے

ایں قاعدے وچ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ واحد حاضر مذکر دے پچھے یائے مجہول (ے) نال واحد حاضر مؤنث دے پچھے ہمیشاں یائے معروف (ی) نال لکھیجے ویندن۔

گردان نمبر1: آوݨ مصدر کنوں (لازم مصدر)

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر	آندے	آندن	آندیں	آندو	آنداں	آندوں
متصل	منفی	مذکر	نھیں آندا	نھن آندے	نھیں آندا	نھوے / نھو آندے	نھم آندا	نھیں / نسے آندے
متصل	مثبت	مؤنث	آندی ہے	آندین	آندیں	آندو / آندیاں ہو	آندی آں	آندوں / آندیاں ہیں
متصل	منفی	مؤنث	نھیں آندی	نھن آندیاں	نھیں آندی	نھو آندیاں	نھم آندی	نسے / نھیں آندیاں

نوٹ: صیغہ واحد حاضر مذکر "آندیں" دے پچھے (آں ادا دے اں) تے صیغہ واحد حاضر مؤنث "آندیں" دے پچھے (آں ادا دی اں)۔

گردان نمبر2: لکھݨ مصدر متعدی کنوں:

ضمیر متصل	مثبت	مذکر	لکھدے	لکھدن	لکھدیں	لکھدو / لکھدے وے	لکھداں	لکھدوں / لکھدے سے / لکھدے وے

ضمیر متصل	منفی	مذکر	نھیں لکھدا	نھن لکھدے	نئیں لکھدا	نسوے اسو لکھدے	نھم لکھدا	نھیں انسے لکھدے
ضمیر متصل	مثبت	مونث	لکھدی ہ	لکھدیئن	لکھدیں	لکھدو / لکھدیاں ہ	لکھدی آں	لکھدیاں / لکھدیں سے
ضمیر متصل	منفی	مونث	نھیں لکھدی	نھن لکھدیاں	نئیں لکھدی	نسوے اسو لکھدیاں	نھم لکھدی	نھیں انسے لکھدیاں

گردان نمبر3: لکھواوݨ مصدر متعدی المتعدی کن:

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر	لکھویندے	لکھویندن	لکھویندیں	لکھویندو	لکھویندان	لکھویندے / لکھویندے سے
	منفی	مذکر	نھیں لکھویندا	نھن لکھویندے	نھیں لکھویندا	نسو لکھویندے	نھم لکھویندا	نھیں انسے لکھویندے
	مثبت	مونث	لکھویندی ہ	لکھویندیئن	لکھویندیں	لکھویندیاں ہ	لکھویندی آں	لکھویندیئں سے / لکھویندوں
	منفی	مونث	نھیں لکھویندی	نھن لکھویندیاں	نھیں لکھویندی	نسو لکھویندیاں	نھم لکھویندی	نھیں انسے لکھویندیاں

قاعدہ نمبر2: کہیں وی مصدر (لازم، متعدی یا متعدی المتعدی) کن اسم حالیہ نا تمام بݨا کریں ہووݨ مصدر کن فعل ناقص "ہے" دا صیغہ وار دھارا کرݙیوݨ نال فعل حال مطلق معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھݨ مصدر کن لکھدا ہے، رووݨ مصدر کن روندا ہے تے لکھواوݨ مصدر کن لکھویندا ہے۔

رووݨ مصدر لازم کن گردان:

متصل	مثبت	مذکر	او روندا ہے	او روندے ہن	توں روندا ہیں	تساں روندے ہو / تساں روندے ہوے	میں روندا ہاں	اساں روندے ہیں / اساں روندے سے
	منفی	مذکر	او نھیں روندا	او نھن روندے	توں نھویں روندا	تساں نھوے روندے / تساں نھو روندے	میں نھیں روندا	اساں نسے روندے
	مثبت	مونث	او روندی ہے	او روندیاں ہن	توں روندی ہیں	تساں روندیاں ہو / تساں روندیں ہوے	میں روندی ہاں	اساں روندیاں ہیں / اساں روندیں سے
	منفی	مونث	او نھیں روندی	او نھن روندیاں	توں نھویں روندی	تساں نھو روندیاں / تساں نھوے روندیاں	میں نھیں روندی	اساں نسے روندیاں

نوٹ: متعدی مصدر لکھݨ تے متعدی المتعدی مصدر لکھواوݨ کن مشق دے طور تے اُتے ݙتی ڳئی گردان کوں سامݨے رکھیندیں ہوئیں گردان خود کیتی ونجے۔ صیغہ جمع حاضر مذکر "روندے ہو" کوں روندے ہوے تے صیغہ جمع حاضر مونث "روندیاں ہو" کوں روندیاں ہووی لکھیا ونج سمجھے۔

فعل حال مطلق مجہول بناوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 3: فعل حال مطلق مجہول مصادر متعدی یا متعدی المتعدی تے مصادر مجہول کنوں ای بنایا ونج سگدے۔ مصادر لازم کنوں فعل حال مطلق مجہول بناوݨ ممکن کائنی۔ مصادر متعدی یا متعدی المتعدی کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں اوندے اگوں ونجݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف "ویندے" بطور لاحقہ بدھ ڈیوو تاں فعل حال مطلق مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ مونث تے مذکر دی گردان اینویں تھیندی ہے۔

گردان نمبر 1: مارݨ مصدر متعدی کنوں:

ضمیر	مثبت	مذکر	ماریا ویندے	ماریے ویندن	ماریا ویندیں	ماریے ویندے ہو / ویندے	ماریا ویندا ہاں	ماریے ویندے ہاں / ماریے ویندے سے
متصل	مثبت	مذکر	ماریا ویندا ہے	ماریے ویندے ہن	ماریا ویندا ہیں / ماریا ویندا ہویں	ماریے ویندے ہو / ماریے ویندے ہوے / ماریے ویندے ہو	ماریا ویندا ہم / ماریا ویندا ہمس	ماریے ویندے / سے / ماریے ویندے سے
ہووے	منفی	مذکر	تھیں ماریا ویندا	تھیں ماریے ویندے	تھیں ماریا ویندا	تسو ماریے ویندے	تھم ماریا ویندا	تسے ماریے ویندے
ہا	منفی	مذکر	ماریا تھیں ویندا	تھیں ماریے ویندے	تھویں ماریا ویندا	تو سے ماریے ویندے	تھی ماریا ویندا	تسے ماریے ویندے
	مثبت	مونث	ماری ویندی ہو	ماریاں ویندیاں ہن	ماری ویندی ہیں	ماریاں ویندیاں ہو	ماری ویندی آں	ماریاں ویندیاں
	مثبت	مونث	ماری ویندی ہے	ماریاں ویندیاں ہن	ماری ویندی ہیں	ماریاں ویندیاں ہو / ماریاں ویندیاں ہو	ماری ویندی ہاں	ماریاں ویندیاں سے
	مثبت	مونث	-	-	ماری ویندی ہویں	ماریاں ویندیاں ہو	ماری ویندی ہم	ماریاں ویندیاں ہیں
متصل	مثبت	مونث	-	-	-	ماریاں ویندیاں ہوے	-	ماریاں ویندیاں سے
ہووے	منفی	مونث	تھیں ماری ویندی	تھیں ماریاں ویندیاں	تھیں ماری ویندی	تسو ماریاں ویندیاں	تھی ماری ویندی	ماریاں سے ویندیاں
.	منفی	مونث	ماری تھیں ویندی	ماریاں تھیں ویندیاں	ماری تھیں ویندی	ماریاں تسو ویندیاں	تھم ماری ویندی	سے ماریاں ویندیاں
.	منفی	مونث	-	تھیں ماریاں ویندیاں	تھویں ماری ویندی	ماریاں تسے ویندیاں	ماری تھم ویندی	

گردان نمبر2: مرواوݨ مصدر متعدی المتعدی کنوں:

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
	مثبت	مذکر	مروایا ویندے	مروائے ویندن	مروایا ویندیں	مروائے ویندے وہ	مروایا ویندا ہاں	مروائے ویندوں
منفصل	مثبت	مذکر	مروایا ویندا ہے	مروائے ویندے ہن	مروایا ویندا ہیں	مروائے ویندے وے	مروایا ویندا ہاں	مروائے ویندے ہیں
ہووے	مثبت	مذکر	-	-	مروایا ویندا ہوویں	مروائے ویندے ہووو	مروایا ویندا ہوواں	مروائے ویندے ہووسے
ڈ	منفی	مذکر	نھیں مروایا ویندا	نھیں مروائے ویندے	نھیں مروایا ویندا	نھیو مروائے ویندے	نھیم مروایا ویندا	نھیے مروائے ویندے
متصل	منفی	مذکر	مروایا نھیں ویندا	مروائے نھیں ویندے	مروایا نھیں ویندا	مروائے نھیو ویندے	مروایا نھیم ویندا	مروائے نھیے ویندے
ہووے	منفی	مذکر	-	مروائے نھن ویندے	نھویں مروایا ویندا	نوہے مروائے ویندے	نھیں مروایا ویندا	-
.	منفی	مذکر	-	نھن مروائے ویندے	مروایا نھویں ویندا	مروائے نوہے ویندے	مروایا نھیں ویندا	-
.	مثبت	مونث	مروائی ویندی ہے	مروایاں ویندین	مروائی ویندیں	مروایاں ویندیاں وو	مروائی ویندی ہاں	مروایاں ویندیوں
.	مثبت	مونث	مروائی ویندی ہے	مروایاں ویندیاں ہن	مروائی ویندی ہیں	مروایاں ویندیاں وے	مروائی ویندی آہیں	مروایاں ویندیاں ہیں
.	مثبت	مونث	-	-	مروائی ویندی ہوویں	مروایاں ویندیاں ہووو	-	مروایاں ویندیاں ہووسے
.	منفی	مونث	نھیں مروائی ویندی	نھیں مروایاں ویندیاں	نھیں مروائی ویندی	نھیو مروایاں ویندیاں	نھیم مروائی ویندی	مروایاں نھیے ویندیاں
.	منفی	مونث	مروائی نھیں ویندی	مروایاں نھیں ویندیاں	مروائی نھیں ویندی	مروایاں نھیو ویندیاں	مروائی نھیم ویندی	نھیے مروایاں ویندیاں
.	منفی	مونث	-	نھن مروایاں ویندیاں	نھویں مروائی ویندی	نوہے مروایاں ویندیاں	نھیں مروائی ویندی	-
.	منفی	مونث	-	مروایاں نھن ویندیاں	مروائی نھویں ویندی	مروایاں نوہے ویندیاں	مروائی نھیں ویندی	-

قاعدہ نمبر 4: مصدر مجہول کوں بے کرفعل حال مطلق مجہول بناونا ہووے تاں وت ڈ تے ہوئے مصدر مجہول کوں اسم حالیہ نا تمام بنا کریں اوندے پچھلوں الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں یائے مجہول (ے) داوودھارا کیتا ویندے تے یاوت اسم حالیہ نا تمام دے اگوں فعل ناقص "ہے" دی صیغہ وار گردان شامل کیتی ویندی ہے۔ جیویں جو مریجن مصدر کوں اسم حالیہ نا تمام مریجا (م۔ر۔ی۔ں۔و۔ا) تے فعل حال مطلق مجہول مریجے یا مریجا ہے۔ لکھیجن کوں لکھیجے یا لکھیجا ہے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوں تھیندی ہے۔

مصدر مجہول مریجن کی گردان: (مریجا دے ہجے (م۔ر۔ی۔ں۔و۔ا)

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
تووے	مثبت	مذکر	مریجے	مریجن	مریجیں	مریجو / مریجے وہ	مریجاں	مریجوں
جو	مثبت	مذکر	مریجا ہے	مریجے ہن	مریجا ہیں	مریجے ہو	مریجا ہاں	مریجے ہیں
متصل	مثبت	مذکر	-	-	مریجا ہا ہیں	مریجے ہاسے ہاوے	مریجا ہمیں	مریجے اہسے اہسے
ہووے	منفی	مذکر	نہیں مریجا	نہیں مریجے	نہیں مریجا	نہو مریجے	نہم مریجا	نہے مریجے
ہا	منفی	مذکر	مریجا نہیں	مریجے نہیں	مریجا نہیں	مریجے نہو	مریجا نہم	مریجے نہے
متصل	منفی	مذکر	-	مریجے نہن	نوہیں مریجا	نوسے مریجے	مریجا نہمیں	-
ہووے	منفی	مذکر	-	نہن مریجے	مریجا نوہیں	مریجے نوسے	نہیں مریجا	-
۔	مثبت	مونث	مریجی ہو	مریجین	مریجی ہیں	مریجیاں ہو	مریجی آں	مریجوں
۔	مثبت	مونث	مریجی ہے	مریجیاں ہن	مریجی ہو ہیں	مریجیاں ہو ہوسے	مریجی ہاں	مریجیاں ہیں
۔	مثبت	مونث	-	-	مریجیں	مریجیں ہوسے	مریجی ہمیں	مریجیاں ہسے ہسے
۔	منفی	مونث	نہیں مریجی	نہیں مریجیاں	نہیں مریجی	نہو مریجیاں	نہم مریجی	مریجیاں نہے
۔	منفی	مونث	مریجی نہیں	مریجیاں نہیں	مریجی نہیں	مریجیاں نہو	مریجی نہم	نہے مریجیاں
۔	منفی	مونث	-	نہن مریجیاں	نوہیں مریجی	نوسے مریجیاں	نہمیں مریجی	-
۔	منفی	مونث	-	مریجیاں نہن	مریجی نوہیں	مریجیاں نوسے	مریجی نہمیں	-

قاعدہ نمبر 5: ڈتے ہوئے مصدر مجہول دی اخیری "یجن" کوں حذف کر کے باقی دے اگوں وجن مصدر کوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ویندے) بگنڑ ڈیون نال فعل حال مطلق مجہول بن ویندے۔ جیویں جو مریجن مصدر کوں "مری

"ویندے" کنوں بنڑن مصدر کنوں "لکھی ویندے" وغیرہ مونث تے مذکر دی گردان وانگوں تھیندی ہے۔

مصدر مجہول مرونجن دی گردان:

ضمیر	مثبت منفی	مذکر مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
	مثبت	مذکر	مری ویندے	مری ویندن	مری ویندیں	مری ویندو	مری ویندیں	مری ویندوں
		مذکر	مری ویندا ہے	مری ویندے ہن	مری ویندا ہیں	مری ویندے ہو مری ویندے ہووے	مری ویندا ہاں	مری ویندے ہیں
		مذکر			مری ویندا ہویں	مری ویندے ہووے	مری ویندا ہم	مری ویندے ہسے
	منفی	مذکر	نہیں مری ویندا	مری نہیں ویندے	مری نہیں ویندا	نسو مری ویندے	نسم مری ویندا	مری نسے ویندے
		مذکر	مری نہیں ویندا	نہیں مری ویندے	نہیں مری ویندا	مری نسو ویندے	مری نسم ویندا	نسے مری ویندے
		مذکر		نہن مری ویندے	توں نہیں مری ویندا	تو سے مری ویندے	نسی / نہیں مری ویندا	
		مذکر		مری نہن ویندے	مری توں نہیں ویندا	مری تو سے ویندے	مری نسی / نہیں ویندا	
	مثبت	مونث	مری ویندی ءِ	مری ویندین	مری ویندیں	مری ویندیاں ہو	مری ویندی ہاں	مری ویندیاں ہیں
			مری ویندی ہے	مری ویندیاں ہن	مری ویندی ہیں	مری ویندو	مری ویندی ہاں	مری ویندیاں ہیں
					مری ویندی ہویں	مری ویندیاں ہووے	مری ویندی ہسمیں	مری ویندیاں ہسے
						مری ویندی ہووے	مری ویندی ہم	
	منفی		مری نہیں ویندی	مری نہن ویندیاں	نہیں مری ویندی	نسو مری ویندیاں	نسم مری ویندی	مری نسے ویندیاں
			نہیں مری ویندی	مری نہن ویندیاں	توں نہیں مری ویندی	مری نسو ویندیاں	نسی / نہیں مری ویندی	نسے مری ویندیاں
				نہن مری ویندیاں	مری توں نہیں ویندی	تو سے مری ویندیاں	مری نسی / نہیں ویندی	مری نسے ویندیاں

نوٹ: کجھ انجھیں چار حرفی یا پنج حرفی مصادر کوں جنھیں دے اخیر وچ "وݨ" آندے۔ بعض سرائیکی زبان دے لہجیں وچ انھیں مصادر کوں بطور آلے اسمائے حالیہ ناتمام وی لہجے وچ "ندا" دی بجائے "دا" آندے۔ جیویں جو مصادر آوݨ کوں آندا، بھاوݨ کوں بھندا، دھاوݨ کوں دھندا، کھاوݨ کوں کھندا، ڳاوݨ کوں ڳندا، ساوݨ کوں سندا، کماوݨ کوں کمندا اسم حالیہ ناتمام بݨدے۔ ایویں ای بعض لہجیں وچ مصادر دے پہلے حرف تہجی دے اڳوں "ندا" یکڈھ حسن نال وی اسم حالیہ ناتمام بݨایا ویندے۔ جیویں جو اُتے ݙتے ڳئے مصادر کوں اندا، بھندا، دھندا، کھندا، ڳندا، سندا، کندا اسمائے حالیہ ناتمام بݨدن۔ انھیں کوں فعل حال مطلق معروف دی گردان کجھ ایں تھیسی۔

مثبت	مذکر	کھندے	کھندوں	کھندیں	کھندو	کھنداں	کھندوں
		کھندے	کھنداں	کھندیں	کھندو	کھنداں	کھندوں

4 ــــــ فعل حال ناتمام استمراری / جاری

تعریف: او زمانہ جیں کوں اے معلوم تھیوے جو کئی کم جیڑھا جو شروع تھی ڳئے اوہ ہاں تئیں ختم نہیں تھیا یعنی اوہ ہݨ تئیں جاری ہے۔ مثال دے طور تے پڑھدا پئیں، لکھدا پئے ہیں، روندا پئے، پینا کھڑے، کھادی رکھدے، بچی رہندے، چھوڑی ویندے وغیرہ وغیرہ۔ اُتے ݙتیں ہوئیں ترکیبیں کوں نشابر تھیندے جو جیڑھا کم کجھ وقت پہلے شروع تھئے اوہ ہݨ تئیں مکا نئیں بلکہ تھیندا پئے۔ ݙوجھے لفظیں وچ ایہ آکھیا ونڄ سڳدے جو جیوے وݙے ٻالھ پئی تھیندی ہووے کئی کم جیڑھا جو ایں ویلے تئیں شروع تھی چکا ہا اوہ ہݨ تئیں ختم نہیں تھیا بلکہ او جاری وساری ہے۔
ݙوجھی ایہ ٻالھ جو او کم جیڑھی وی حالت وچ شروع تھیا ہا اوہی حالت وچ جاری ہے۔

اے ٻالھ وی یاد رکھݨ آلی ہے جو فعل حال ناتمام استمراری اجاری کڈاہیں کڈاہیں تاں فعل مستقبل دے معنیاں وچ وی ورتیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔ توں ڄل تے میں آندا پیاں، اوندے تاں میں ٹردا پیاں۔ انھیں جملیں وچوں پہلے جملے دا مطلب اے ہے جو میں ہݨے ہے تاں توں ڄل سڳدا ایں میں ہݨے پچھوں پچھوں آویساں تے ݙوجھے جملے دا مطلب اے ہے جو میں اوندے نال نال ہاں توں ٹر سڳدا ایں اوڑ پووے تاں میں اوندے پچھوں پچھوں ٹر پوساں۔ ݙوجھے لفظیں وچ ہݨے ڄلݨ یا اوندے ٹرݨ دا کم شروع تھیوݨ دے بعد میڈا کم شروع تھیسی۔

بعض وقت تاں مضارع کوں پہلوں ضمیر استفہام بطور سابقہ لگݨ دے ݙیوݨ نال فعل حال استمراری ناتمام معروف بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے "کیا کراں؟، کیوں ویندیں؟، کیویں ٹردیں" وغیرہ تے کڈاہیں کڈاہیں ظرفی لفظ "کتھاں" وی بطور سابقہ ورتیا ویندے۔ یعنی کتھاں ودیں، کتھاں پھردیں وغیرہ وغیرہ۔ سرائیکی زبان دا اے فعل سب توں زیادہ بلیغ تے کثیر الاستعمال ہے۔

فعل حال استمراری معروف بݨاوݨ دے قاعدے

مصادر لازم یا متعدی کنوں:

قاعدہ نمبر 1: ݙتے ہوئے مصدر کوں (توڑے جو او لازم ہووے یا متعدی ہووے) فعل حال استمراری معروف بݨاوݨ سانگے اسم

حالیں نا تمام ہا یا ویندے تے وت اوندے اگوں معاون افعال پئے کھڑے، ودے تے پیٹھے وچوں کئی ہک فعل بطور لاحقہ پچھوں ڈیون نال فعل حال استمراری / نا تمام اجاری معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بن ویندے۔ جیویں جو آکھدا پئے کھاندا پیٹھے، روندا کھڑے کھیڈے دا ودے وغیرہ۔

معاون فعل "ے" کوں بطور لاحقہ پچھوں نال ہک عام قاعدہ ہے پر امدادی افعال پئے کھڑے، پیٹھے، ودے، ویندے تے رہندے بطور لاحقے پچھوں نال فاعل دی حالت یا عادت ظاہر تھیندی ہے۔ مثال دے طور تے کھاندا پیٹھے، روندا کھڑے، ہنسدا ویندے، ٹُردا ودے، لکھدا رہندے وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان اینجھاں تھیندی ہے۔

روون مصدر کن گردان: لاحقے پئے، ودے تے رہندے پچھوں نال گردان:

لاحقہ	مثبت / منفی	مذکر / مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
پئے	مثبت	مذکر	روندا پئے	روندے پئین	روندا پئیں	روندے پئے ہو، کھلا اپنے ہوے	روندا پیاں	روندے پیوں ا پئے سے
"	منفی	مذکر	روندا نہیں پیا	روندے نہیں پئے	روندا نہیں پیا، نہ ہوویں پیا	روندے نہ ہو پئے، نہ ہووے پئے	روندا نہ ہم پیا	روندے نسے پئے
"	مثبت	مؤنث	روندی پئی ہے	روندیاں پئین	روندی پئیں	روندیاں پیاں ہو، روندیاں پئیاں ہوے	روندی پئی آں	روندیاں پئے سے
"	منفی	مؤنث	روندی نہیں پئی	روندیاں نہیں پیاں	روندی نہوویں پئی	روندیاں نہ ہوے پیاں	روندی نہیں، نہ ہم پئی	روندیاں نسے پیاں
ودے	مثبت	مذکر	روندا ودے	روندے ودن	روندا ودیں	روندے ودے ہوے	روندا وداں	روندے ودوں، ودے سے اے
"	منفی	مذکر	روندا نہیں ودا	روندے نہیں، نہیں ودے	روندا نہوویں ودا	روندے نہ ہوے ودے	روندا نہ ہم ودا	روندے نسے ودے
"	مثبت	مؤنث	روندی ودی ہے	روندیاں ودین	روندی ودی ہیں، روندی ودیں	روندیاں ودیاں ہو، روندیاں ودیں ہوے	روندی ودی آں	روندیاں ودیاں ہیں، روندیاں ودیں سے
"	منفی	مؤنث	روندی نہیں ودی	روندیاں نہیں، نہیں ودیاں	روندی نہوویں ودی	روندیاں نہ ہوے ودیاں	روندی نہیں، نہ ہم ودی	روندیاں نسے ودیاں
رہندے	مثبت	مذکر	روندا رہندے	روندے رہندن	روندا رہندیں	روندے رہندو، اوروندے رہندے ہوے	روندا رہنداں	روندے رہندوں، اوروندے رہندے سے
"	منفی	مذکر	روندا نہیں رہندا	روندے نہیں رہندے	روندا نہوویں رہندا	روندے نہ ہوے رہندے	روندا نہیں، نہ ہم رہندا	روندے نسے رہندے

۰	مثبت	مونث	روندی رہندی ہو	روندیاں رہندیاں ہن	روندی رہندی ہیں	روندیاں رہندیاں ہو، روندیاں رہندیاں ہن وے	روندی رہندی آں	روندیاں رہندیاں او رہندیاں ہن سے
۰	منفی	مونث	روندی نہیں رہندی	روندیاں نہیں / انہیں رہندیاں	روندی توہیں رہندی	روندیاں توں سے رہندیاں	روندی نہیں / انہم رہندی	روندیاں تیسے رہندیاں

قاعدہ نمبر 2: ڈِتے ہوئے مصدر (صرف متعدی) کن ماضی مطلق معروف دے صیغے واحد غائب مذکر دے چھیکڑی "الف" کوں حذف کر کے باقی دی چھیکڑ وچ ہے کر "ی" نہ ہووے تاں وت اوندے اگوں یائے معروف (ی) بکھتہ کریں تے وت قاعدہ نمبر 1 وچ ڈِتے گئے لاحقے ویندے، ودے تے رہندے وچوں کئی ہک جوڑ ڈیوݨ نال فعل حال استمراری معروف ٻݨ ویندے۔ جیویں جو تاڑی رہندے تے پئی ویندے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔

پیوݨ مصدر کن گردان: (لاحقے ویندے نال)

ویندے	مثبت	مذکر	پیتی ویندے	پیتی ویندن	پیتی ویندیں	پیتی ویندو او ویندے وے	پیتی ویندا ہاں	پیتی ویندوں او ویندے سے
	منفی	مذکر	پیتی نہیں ویندا	پیتی نہ ون ویندے	پیتی توہیں ویندا	پیتی توں سے ویندے	پیتی نہیں ویندا	پیتی تسے ویندے
	مثبت	مونث	پیتی ویندی ہے	پیتی ویندیں ہن	پیتی ویندی ہیں	پیتی ویندیں وے	پیتی ویندی آں	پیتی ویندیں سے
	منفی	مونث	پیتی نہیں ویندی	پیتی نہ ون ویندیاں	پیتی توہیں ویندی	پیتی توسے ویندیاں	پیتی نہیں / انہم ویندی	پیتی تسے ویندیاں

قاعدہ نمبر 3: مصادر متعدی المتعدی کن فعل حال استمراری / تمام اجاری معروف بݨاوݨ کیتے ڈِتے ہوئے مصدر کن اسم حالیہ تمام تے اوندے اگوں قاعدہ نمبر 1 وچ ڈِتے گئے لاحقے پے، گھڑے، پیٹھے، ودے، رہندے تے ویندے وچوں کئی ہک جوڑ کریں فعل حال استمراری معروف بݨایا ونج سگدے جیویں جو کھویندا پے، کھویندا گھڑے، کھویندا پیٹھے، کھویندا ودے، کھویندا رہندے تے کھویندا ویندے۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔

کھواوݨ مصدر کن گردان: (لاحقے ودے نال)

لاحقہ	مثبت	مذکر	کھویندا ودے	کھویندے ودن	کھویندا ودیں	کھویندے ودو او ودے وے	کھویندا وداں	کھویندے ودوں او ودے سے
ودے	منفی	مذکر	کھویندا نہیں ودا	کھویندے نہ ون ودے	کھویندا توہیں ودا	کھویندے توں سے ودے	کھویندا نہیں / انہم ودا	کھویندے تسے ودے
	مثبت	مونث	کھویندی ودی ہے	کھویندیاں ودیں ہن	کھویندی ودیں	کھویندے ودو او ودیں وے	کھویندی ودی آں	کھویندیاں ودیں سے

	منفی	مونث	کھویندی نہیں ودی	کھویندیاں نہن ودیاں	کھویندی توں نہیں ودی	کھویندیاں تُسے ودیاں	کھویندی نمیں اَہم ودی	کھویندیاں ہسے ودیاں

نوٹ: باقی لاحقیں نال مشق دے طور تے خود گردان کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر4: مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال استمراری معروف بݨاوݨ کیتے ݙو تے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دے صیغہ واحد غائب مذکر دے چھیکڑی یا کوں حذف کر کے باقی دے اگوں "ئی" جوڑ کریں اوندے بعد لاحقے ودے، رکھدے، پئے رہندے تے ویندے وچوں کئی ہک لاحقہ بکیندے ہن یوں نال فعل حال استمراری معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جمروائی ودے، کھلوائی رکھدے، کھلوائی ودے، کھلوائی ویندے، ستوائی رہندے وغیرہ وغیرہ۔

کھلواوݨ مصدر کنوں گردان: (لاحقے ویندے نال)

مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	کھلوائی ویندے	کھلوائی ویندن	کھلوائی ویندیں	کھلوائی ویندا ویندے ودے	کھلوائی وینداں	کھلوائی ویندوں اوندے ہے
منفی	مذکر	کھلوائی نمیں ویندا	کھلوائی نہن ویندے	کھلوائی نھویں ویندا	کھلوائی توے ویندے	کھلوائی نمیں ویندا کھلوائی ہم ویندا	کھلوائی ہسے ویندے
مثبت	مونث	کھلوائی ویندی ہے	کھلوائی ویندیاں ہن	کھلوائی ویندی ہیں	کھلوائی ویندیاں ہوے	کھلوائی ویندی آں	کھلوائی ویندیاں ہسے
منفی	مونث	کھلوائی نمیں ویندی	کھلوائی نہن ویندیاں	کھلوائی توں نہیں ویندی	کھلوائی توے ویندیاں	کھلوائی نمیں ویندی کھلوائی ہم ویندی	کھلوائی ہسے ویندیاں

نوٹ: قاعدہ نمبر4 وچ ݙتے ڳئے باقی لاحقیں کوں مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر5: کہیں وی مصدر متعدی کنوں فعل حال استمراری یا تمام اجاری معروف بݨاوݨ کیتے ݙو تے ہوئے مصدر متعدی کنوں بݨے ہوئے ماضی مطلق معروف دے صیغہ واحد غائب مذکر دے چھیکڑی الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں یائے معروف (ی) دا ودھارا کر کے اوندے اگوں ونجݨ مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام (ویندا) تے لاحقہ "پئے" بکیندے ہن یوں نال فعل حال استمراری معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو ماری ویندا پئے، لکھی ویندا پئے، پڑھی ویندا پئے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوں انج تھیندی ہے۔ مارݨ مصدر کنوں گردان ݙیکھو۔

مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	ماری ویندا پئے	ماری ویندے پئین	ماری ویندا پئیں	ماری ویندے پئے وا پئے ودے	ماری ویندا پیاں	ماری ویندے پئے ہاں / ہاں پئے ہے
منفی	مذکر	ماری نمیں ویندا پیا	ماری نہن ویندے پئے	ماری توں نہیں ویندا پیا	ماری توے ویندے پئے	ماری نمیں ویندا پیا	ماری ہسے ویندے پئے

مثبت	مونث	ماری ویندی پئی ہے	ماریاں ویندیاں پئین	ماری ویندی ہئی	ماریاں ویندیاں ہئین ہے	ماری ویندی پئی ہاس	ماریاں ویندیاں ہئیں ہے
منفی	مونث	ماری نھیں ویندی پئی	ماریاں نھیں ویندیاں پیاں	ماری نہ ہیس ویندی پئی	ماریاں نہ ہے ویندیاں نہ پیاں	ماری نھیں ویندی پئی	ماریاں نہیں ویندیاں پیاں

قاعدہ نمبر 6: کہیں وی ﮈ تے ہوئے مصدر متعدی کنوں فعل حال استمراری معروف بݨاوݨ کیتے ﮈ تے ہوئے مصدر کوں قاعدہ نمبر 5 دے مطابق ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر جیندے چھیکڑوی الف کوں حذف کرکے باقی دے اگوں یائے معروف (ی) بدھی ونڄی ہووے تے وت اوندے اگوں رہݨ مصدر دا فعل امر (رہ) تے وڄݨ مصدر دا فعل حال مطلق معروف (ویندے) بدھ ﮈیوݨ نال فعل حال استمراری معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو کھادی رہ ویندے، لکھی رہ ویندے، پڑھی رہ ویندے وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ مشق دے طور تے لکھݨ مصدر دے فعل حال استمراری (لکھی رہ ویندے) دی گردان قاعدہ نمبر 5 دے مطابق خود کچھ ونڄے۔

قاعدہ نمبر 7: ﮈتے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں اوندے چھیکڑی الف کوں حذف کرکے باقی بچے کریائے معروف (ی) نہ بچے تاں وت اوندے اگوں یائے معروف (ی) بدھ کریں تے وت اویں ای چاوݨ مصدر دا ماضی مطلق معروف دے صیغے واحد غائب مذکر دا (چتی) تے وڄݨ مصدر دا فعل حال مطلق معروف (ویندے) اے سب آپت وچ بدھ ﮈیوݨ نال فعل حال استمراری معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو ماری چتی ویندے، لکھی چتی ویندے، پڑھی چتی ویندے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ پڑھݨ مصدر دا فعل حال استمراری (پڑھی چتی ویندے) دی گردان مشق دے طور تے خود کچھ ونڄے۔

قاعدہ نمبر 8: قاعدہ نمبر 7 وانگوں سارا عمل کرکے چاوݨ مصدر دا (چتی) دے بجائے پوݨ مصدر دا (پئی) گھن کریں فعل حال استمراری معروف بݨایا ویندے۔ جیویں جو ماری پئی ویندے، چتی پئی ویندے، لکھی پئی ویندے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیسی۔ قاعدہ نمبر 8 دے مطابق چاوݨ مصدر کنوں فعل حال استمراری معروف (چتی پئی ویندے) دی گردان مشق دے طور تے خود کچھ ونڄے۔

قاعدہ نمبر 9: قاعدہ نمبر 7 وانگوں سارا عمل کرکے چاوݨ مصدر کنوں (چتی) دی بجائے گھدݨ مصدر کنوں (گھدی) دا وادھارا کرکے فعل حال استمراری بݨایا ویندے۔ جیویں جو چتی گھدی ویندے، لکھی گھدی ویندے، ماری گھدی ویندے، نپی گھدی ویندے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ قاعدہ نمبر 9 دے مطابق فعل حال استمراری معروف مصدر نپݨ دا (نپی گھدی ویندے) دی گردان مشق دے طور تے خود کچھ ونڄے۔

قاعدہ نمبر 10: ﮈتے ہوئے مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام، رہݨ مصدر کنوں فعل امر (رہ) تے وڄݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف

(ویندے) اے سب آپت وچ جوڑ ڈتے ونجن تاں فعل حال استمراری معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو مریندا رہ ویندے، کھاندا رہ ویندے، سݨدا رہ ویندے وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجوں انج تھیندی ہے۔ سݨن مصدر کنوں قاعدہ نمبر 10 دے مطابق فعل حال استمراری معروف (سݨدا رہ ویندے) بݨا کریں گردان مشق دے طور تے خود لکھی ونجے۔

مصادر متعدی المتعدی کنوں فعل حال استمراری اتا تمام اجاری معروف دی بݨت دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 11: قاعدہ نمبر 4 دے مطابق ڈتے گئے مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب گھن کریں تے اوندے چھیکڑی یا کوں حذف کرݨ دے بعد باقی دے اگوں "ئی" ملا کریں رہݨ مصدر کن فعل امر (رہ) تے ونجݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف (ویندے) اے سب آپت وچ ملا ڈتے ونجن تاں وت فعل حال استمراری معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو مروائی رہ ویندے، لکھوائی رہ ویندے، نیوائی رہ ویندے، گھنوائی رہ ویندے وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجوں انج تھیندی ہے۔ گھنواوݨ مصدر کنوں قاعدہ نمبر 11 دے مطابق (گھنوائی رہ ویندے) دی گردان مشق دے طور تے خود لکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 12: قاعدہ نمبر 7 دے مطابق مرواوݨ مصدر متعدی المتعدی کن فعل حال استمراری معروف (مروائی ونجی ویندے) لکھسی۔ ایندی گردان مشق دے طور تے خود لکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 13: قاعدہ نمبر 9 دے مطابق لکھواوݨ مصدر متعدی المتعدی کن فعل حال استمراری معروف (لکھوائی گھندی ویندے) لکھسی۔ ایندی گردان مشق دے طور تے خود لکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 14: قاعدہ نمبر 10 دے مطابق سݨواوݨ مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال استمراری معروف (سݨویندا رہ ویندے) لکھسی۔ ایندی گردان مشق دے طور تے خود لکھی ونجے۔

فعل حال استمراری اتا تمام اجاری مجہول بݨاوݨ دے قاعدے:

مصادر متعدی مصادر مجہول تے مصادر متعدی المتعدی مجہول کنوں

قاعدہ نمبر 15: کہیں وی مصدر متعدی کنوں جے کر فعل حال استمراری مجہول بݨاوݨا ہووے تاں وت اوندے کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھدا ویندے تے وت ونجݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف (ویندے) گھن کریں آپت وچ ملا ڈیوݨ نال فعل حال استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو ماریا ویندے، ڈٹھا ویندے، گھدا ویندے، سݨیا ویندے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر کنوں گردان انجوں انج تھیندی ہے۔ گھنݨ مصدر کنوں فعل حال استمراری مجہول (گھدا ویندے) دی گردان مشق دے طور تے خود لکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 16: کہیں وی مصدر متعدی کنوں فعل حال استمراری مجہول بݨاوݨ سانگے ڈتے ہوئے مصدر متعدی کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں۔ اوندے اگوں قاعدہ نمبر 5 دے مطابق "ویندا پئے" ملا ڈیوݨ نال فعل حال استمراری مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو ماریا ویندا پئے، لکھیا ویندا پئے، سݨیا ویندا پئے، پڑھیا ویندا پئے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوں انج تھیندی ہے۔ پڑھݨ مصدر کن فعل حال استمراری مجہول (پڑھیا ویندا پئے) دی گردان مشق

دے طور تے خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 17: ڈ تے ہوئے مصدر مجہول کوں جے کر فعل حال استمراری مجہول بݨاوݨا ہووے تاں وت ڈ تے ہوئے مصدر مجہول کن اسم حالیہ تا تمام تے وت اوندے اگوں لاحقے پئے، ہووے، کھڑے، بیٹھے، رہندے وچوں کئی ہک لاحقہ ڳنڈھ ڈیوݨ نال فعل حال استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مریندا (م ر ی ں د ا) رہندے، پڑھیندا ہووے، لکھیندا پئے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوں ای تھیندی ہے۔ پڑھیجݨ مصدر کن قاعدہ نمبر 3 دے مطابق فعل حال استمراری مجہول دی (پڑھیندا رہندے) کن گردان مشق دے طور تے خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 18: کہیں وی مصدر مجہول کوں اسم حالیہ تا تمام تے اوندے اگوں قاعدہ نمبر 10 دے مطابق "رہ ویندے" ڳنڈھ کریں فعل حال استمراری مجہول بݨایا ونج سڳدے۔ جیویں جو پڑھیندا رہ ویندے۔ مریندا رہ ویندے، لکھیندا رہ ویندے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوں ای تھیندی ہے۔ لکھیجݨ مصدر کن فعل حال استمراری مجہول (لکھیندا رہ ویندے) دی گردان مشق دے طور تے خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 19: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی مجہول کوں اسم حالیہ تا تمام تے اوندے اگوں قاعدہ نمبر 17 آلے لاحقے، پئے، بیٹھے، کھڑے، ہووے، ویندے تے رہندے وغیرہ کن کئی ہک لاحقہ ڳنڈھݨ نال فعل حال استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو پڑھویندا پئے، لکھویندا ہووے، سݨویندا رہندے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوں ای تھیندی ہے۔ پڑھویجݨ مصدر کن فعل حال استمراری مجہول (پڑھویندا پئے) دی گردان تے باقی لاحقیں نال مختلف مصادر مجہول کن گردان مشق دے طور تے خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 20: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی مجہول کن اسم حالیہ تا تمام تے اوندے اگوں قاعدہ نمبر 18 دے مطابق "رہ ویندے" ڳنڈھ ڈیوݨ نال فعل حال استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مرویندا رہ ویندے، لکھویندا رہ ویندے، پڑھویندا رہ ویندے وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجوں ای تھیندی ہے۔ مرویجݨ مصدر مجہول کن فعل حال استمراری مجہول (مرویندا رہ ویندے) کن گردان مشق دے طور تے خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 21: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں اوندے اگوں قاعدہ نمبر 16 دے مطابق "ویندا پئے" بطور لاحقہ ڳنڈھ ڈیوݨ نال فعل حال استمراری مجہول بݨ ویندے جیویں جو پڑھوایا ویندا پئے، لکھوایا ویندا پئے، سݨوایا ویندا پئے۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوں ای تھیسی۔ مصدر متعدی المتعدی سݨواوݨ کوں فعل حال استمراری مجہول (سݨوایا ویندا پئے) دی گردان مشق دے طور تے خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 22: کہیں وی ڈ تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کوں فعل امر، گھن مصدر یا ڈیوݨ مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے اوندے اگوں قاعدہ نمبر 21 وانگوں "ویندا پئے" ڳنڈھ ڈیوݨ نال فعل حال استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھوا گھدا ویندا پئے۔ مروا ڈتا ویندا پئے، پڑھوا گھدا ویندا پئے، سݨوا ڈتا ویندا پئے۔ مذکر تے مونث کوں گردان انجوں ای تھیندی ہے۔ مرواوݨ مصدر متعدی المتعدی کوں فعل حال استمراری مجہول (مروا ڈتا ویندا پئے) کن گردان مشق دے طور تے خود

کیتی ویندے۔

5_____ فعل حال تمام

تعریف:

1۔ فعل حال تمام او فعل ہے جو اظہار کریندے جو کئی کم ہُݨیں ہُݨیں ختم تھئے۔ ڈسݨ کیتے بعض قواعد داناں ایکوں ماضی قریب دی آکھے۔ (سرائیکی زبان دے قاعدے قانون اردو ڈاکٹر مہر عبدالحق 242)

2۔ فعل حال تمام وہ فعل ہے جس سے یہ ظاہر ہوتا ہے کہ کوئی کام ابھی ابھی ختم ہوا ہے جیسے وہ آیا ہے، پیغام لایا ہے وغیرہ۔
(قواعد اردو ڈاکٹر مولوی عبدالحق 131)

فعل حال تمام بݨاوݨ دے قاعدے: (تفصیل کیتے ڈیکھو فعل ماضی قریب دا مکمل باب)

6_____ فعل حال شکی یا احتمالی

تعریف:

1 زمانہ حال وچ کہیں فعل کوں شک یا احتمال ظاہر تھیوے او کوں حال شکی یا احتمالی آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے او آندا ہووے، او آندا پیا ہووے یا او آندا ہوسی، آندا ہووے کوں ظاہر تھیندے جو آوݨ دا کم ماضی قریب وچ واقع تھیسی پر احتمال تاں اے ہے جو او متاں ٹُر پووے، یعنی آوݨ دی نیت تاں ہاسی پر ہاں ٹُر پیا کائنی، شاید جو او ٹُر پووے، آندا پیا ہووے توں ظاہر تھیندے جو او ٹُر پووݨ دا پورا پورا یقین تاں کائنی البتہ امکان ایہو ہے جو او ٹُر پیا ہوسی۔ ایہو ای مطلب او آندا ہوسی یا آندا پیا ہوسی دا ہے۔ (سرائیکی زبان دے قاعدے قانون اردو ڈاکٹر مہر عبدالحق 242)

2 زمانہ حال احتمالی وہ زمانہ ہے جس سے زمانہ حال کے کسی فعل میں احتمال پایا جائے جیسے وہ آتا ہو یا وہ آ رہا ہو۔ آتا ہو سے ظاہر ہوتا ہے کہ کام زمانہ قریب میں واقع ہوگا اگرچہ واقع ہونے میں احتمال ہے اور "آ رہا ہو" سے یہ ظاہر ہوتا ہے کہ آنے کا فعل جاری ہے۔ ظن غالب یہ ہے کہ وہ چل رہا ہو۔ یعنی حالت رفتار میں ہے اور آنے کی امید ہے اور یہی معنی آتا ہوگا اور آ رہا ہوگا سے بھی پیدا ہوتے ہیں۔ یہ دونوں صورتیں جائز ہیں۔ بعض اوقات لفظ "گا" کے اضافے سے ماضی احتمالی کے معنی بھی ظاہر ہوتے ہیں۔ جیسے آیا ہوگا، لایا ہوگا، کرتا ہوگا سے عادت ظاہر ہوتی ہے۔ مثلاً ہم کسی سے سوال کریں کہ تم نے کبھی اُسے ایسا کرتے ہوئے دیکھا ہے تو وہ جواب میں کہے کہ میں نہیں جانتا "شاید وہ کرتا ہوگا"۔
(قواعد اردو ڈاکٹر مولوی عبدالحق 121)

3 پڑھدا ہوساں یا پڑھدا ہوواں کوں ظاہر تھیندے جو پڑھݨ دے کم تھیوݨ دا پک کائنی بلکہ ایں گالھ وچ شک موجود ہے۔ لہٰذا پڑھدا ہوساں یا پڑھدا ہوواں زمانہ حال شکی یا احتمالی بݨایا ویندے۔ ایہہ زمانے وچ ٹُردے وقت وچ کہیں کم بابت شک یا احتمال ظاہر تھیندے۔ یعنی ایہہ زمانے وچ پک نال نہیں آکھیا ونج سگدا جو کئی کم تھیندے یا نہیں

تھیندا اے۔ (ڈو دستی ویاکرن از بجیر رال مہر چند جی والی 130)(ترجمہ)

4 لکھدا ہوساں یا لکھدا ہوواں یا لکھدا پیا ہوواں زمانہ حال مشکی یا احتمالی دیاں مثالاں ہن۔ مشکی دا معنی ہے "شک ہووݨ" یعنی او ہو زمانہ جیڑھا جو کرݨ دے وقت وچ کہیں کم بابت شک ݙکھاوے یعنی اوہ زمانے وچ کہیں کم دے تھیوݨ دے حوالے کنی ڳالھ پک نال نہیں آکھی ونڄ سڳدی یعنی او کم تھیندے یا نہیں تھیندا۔ (سندھی ویاکرن از مرزا قلیچ بیگ 44)(ترجمہ)

5 او ہو زمانہ جیں وچ کرݨ دے وقت وچ کہیں کم دے جاری تھیوݨ بابت شک یا گمان ظاہر تھیوے۔ ایکوں زمانہ حال مشکی یا احتمالی آکھیا ویندے۔ (سندھی بولی دو جو صرف و نحو از واحد بخش شیخ 235)(ترجمہ)

اُتے ݙتیاں ڳئیاں مختلف ماہرین لسانیات دے تعریفیں کن اے نتیجہ تھیندے جو:

"او ہو زمانہ جیڑھا جو کرݨ دے وقت (زمانہ حال) دے کہیں کم دے جاری تھیوݨ بابت شک، گمان یا احتمال ݙکھاوے اوکوں فعل حال مشکی یا احتمالی آکھیا ویندے۔ ݙوجھے لفظیں وچ جیڑھاں کنی ڳالھ پورے پک نال نہ آکھی ونڄ سڳے جو کئی کم کرݨ دے وقت وچ تھیندے یا نہیں تھیندا ایکوں زمانہ حال مشکی یا احتمالی سݙیا ویندے۔ سرائیکی زبان وچ شک، گمان یا احتمال کیتے ہک خاص لوظ "متاں یا متیں" استعمال کیتا ویندے۔ لہٰذا فعل حال مشکی یا احتمالی دی گردان کریندیں ہوئیں ہر صیغے کن پہلوں اے لوظ ورتیا ویندے۔ مثال دے طور تے متاں او آندا ہووے، متاں توں ویندا پیا ہوویں وغیرہ"۔

فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر کنوں (بھانویں جو او لازم ہووے یا متعدی ہووے) اسم حالیہ ناتمام تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن تے ݙیوݨ نال فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بݨ ونڄ سڳدے۔ جیویں جو متاں آندا ہووے، متاں ویندا ہووے، متاں روندا ہووے، متاں لکھدا ہووے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان اجو جیڑھی تھیندی ہے۔ طوالت دی وجہ کنوں "متاں یا متیں" دا لوظ گردان وچ شامل نہیں کیتا گیا پر سمجھا اے ونڄے جو او لوظ شامل ہے۔ آوݨ مصدر دی گردان:

مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	آندا ہووے	آندے ہووݨ	آندا ہوویں	آندے ہووو	آندا ہوواں	آندے ہووں
منفی	مذکر	آندا نہ ہووے	آندے نہ ہووݨ	آندا نہ ہوویں	آندے نہ ہووو	آندا نہ ہوواں	آندے نہ ہووں
مثبت	مونث	آندی ہووے	آندیاں ہووݨ	آندی ہوویں	آندیاں ہووو	آندی ہوواں	آندیاں ہووں
منفی	مونث	آندی نہ ہووے	آندیاں نہ ہووݨ	آندی نہ ہوویں	آندیاں نہ ہووو	آندی نہ ہوواں	آندیاں نہ ہووں

قاعدہ نمبر 2: کہیں وی مصدر کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بݨاوݨ کیتے ݙ تے ہوئے مصدر کن اسم حالیہ نا تمام پووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) تے ہووݨ مصدر کن فعل مستقبل معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوسی) ہِکّے ݙیوݨ نال فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو شیت آندا پیا ہوسی، شیت ویندا پیا ہوسی، شیت لکھدا پیا ہوسی، شیت پڑھدا پیا ہوسی، وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجواپ تھیندی ہے۔ ونجݨ مصدر کنوں گردان ݙیکھو۔ طوالت دی وجہ کن گردان وِچ ''شیت'' والو ظ نہیں لکھیا گیا۔

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	ویندا پیا ہوسی	ویندے پئے ہوسن	ویندا پیا ہوسیں	ویندے پئے ہوسو	ویندا پیا ہوساں	ویندے پئے ہوسوں
منفی	مذکر	ویندا پیا نہ ہوسی	ویندے پئے نہ ہوسن	ویندا پیا نہ ہوسیں	ویندے نہ پئے ہوسو	ویندا پیا نہ ہوساں	ویندے پئے نہ ہوسوں
مثبت	مونث	ویندی پئی ہوسی	ویندیاں پیاں ہوسن	ویندی پئی ہوسیں	ویندیاں پیاں ہوسو	ویندی پئی ہوساں	ویندیاں پیاں ہوسوں
منفی	مونث	ویندی نہ پئی ہوسی	ویندیاں نہ پیاں ہوسن	ویندی نہ پئی ہوسیں	ویندیاں نہ پیاں ہوسو	ویندی نہ پئی ہوساں	ویندیاں نہ پیاں ہوسوں

قاعدہ نمبر 3: فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بݨاوݨ کیتے ݙ تے ہوئے مصدر (توڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے) کن اسم حالیہ نا تمام، پووݨ، ہووݨ، کھڑݨ تے (ونجݨ یا پھرݨ) مصادر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا، پِٹھا، کھڑا تے ودا) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہووے)، اے سب آپت وِچ ہِکّے ݙیوݨ نال فعل حال مشکی یا احتمالی معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو متاں آندا پیا ہووے، متاں ویندا پیا ہووے، متاں روندا پیا ہووے، متاں کھاندا پِٹھا ہووے، متاں کھیݙدا کھڑا ہووے، متاں ڈلدا اودا ہووے وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجواپ تھیندی ہے۔ ڈلݨ مصدر کنوں گردان ݙیکھو۔

مثبت	مذکر	ڈلدا اودا ہووے	ڈلدے ودے ہووݨ	ڈلدا اودا ہوویں	ڈلدے ودے ہووو	ڈلدا اودا ہوواں	ڈلدے ودے ہووں
منفی	مذکر	ڈلدا نہ ودا ہووے	ڈلدے نہ ودے ہووݨ	ڈلدا نہ ودا ہوویں	ڈلدے نہ ودے ہووو	ڈلدا نہ ودا ہوواں	ڈلدے نہ ودے ہووں
مثبت	مونث	ڈلدی ودی ہووے	ڈلدیاں ودیاں ہووݨ	ڈلدی ودی ہوویں	ڈلدیاں ودیاں ہووو	ڈلدی ودی ہوواں	ڈلدیاں ودیاں ہووں
منفی	مونث	ڈلدی نہ ودی ہووے	ڈلدیاں نہ ودیاں ہووݨ	ڈلدی نہ ودی ہوویں	ڈلدیاں نہ ودیاں ہووو	ڈلدی نہ ودی ہوواں	ڈلدیاں نہ ودیاں ہووں

قاعدہ نمبر 4: فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بݨاوݨ کیتے ݙ تے ہوئے مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام، قاعدہ نمبر 3 دے مطابق پیا، کھڑا

چٹھا یا ودا ودا چوں کئی یک لوڑ، ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوسی) اے سب آپت وچ ڳنڈھ کریں فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨا یا ونڄ سڳدے۔ جیویں جو آندا پیا ہوسی، کھاندا پیا ہوسی، لڑدا ودا ہوسی، روندا کھڑا ہوسی وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیسی۔ قاعدہ نمبر 2 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 5: فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨاوݨ کیتے ڈو تے ہووے مصدر کنوں فعل امر، ونڄݨ مصدر یا کہیں وی ٻئے مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہووے) اے سب آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ نال فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو کھاویندا ہووے، پی ویندا ہووے، ڳھن ویندا ہووے، سم پوندا ہووے، بھڄو کھڑا ہووے، کھا گھندا ہووے، رو گھندا ہووے، ڈے ویندا ہووے وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیسی۔ ڳھنݨ مصدر کنوں گردان ڈیکھو۔

مثبت	مذکر	ڳھن ویندا ہووے	ڳھن ویندے ہوون	ڳھن ویندا ہوویں	ڳھن ویندے ہووو	ڳھن ویندا ہوواں	ڳھن ویندے ہووں
منفی	مذکر	ڳھن نہ ویندا ہووے	ڳھن نہ ویندے ہوون	ڳھن نہ ویندا ہوویں	ڳھن نہ ویندے ہووو	ڳھن نہ ویندا ہوواں	ڳھن نہ ویندے ہووں
مثبت	مؤنث	ڳھن ویندی ہووے	ڳھن ویندیاں ہوون	ڳھن ویندی ہوویں	ڳھن ویندیاں ہووو	ڳھن ویندی ہوواں	ڳھن ویندیاں ہووں
منفی	مؤنث	ڳھن نہ ویندی ہووے	ڳھن نہ ویندیاں ہوون	ڳھن نہ ویندی ہوویں	ڳھن نہ ویندیاں ہووو	ڳھن نہ ویندی ہوواں	ڳھن نہ ویندیاں ہووں

قاعدہ نمبر 6: فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨاوݨ کیتے ڈو تے ہووے مصدر کنوں فعل امر، ونڄݨ مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل (ہوسی)۔ اے سب آپت وچ ڳنڈھ ڈو تے ونڄݨ نال وت فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو کھاویندا ہوسی، ڳھن ویندا ہوسی، ڈے ویندا ہوسی، پا کھڑا ہوسی، ڈیکھ گھندا ہوسی، رو سمدا ہوسی، مر پوندا ہوسی وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیسی۔ کہیں وی مصدر کنوں فعل حال متشکی یا احتمالی بݨا کریں قاعدہ نمبر 2 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 7: مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨاوݨ کیتے ڈو تے ہووے مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ نال فعل حال متشکی یا احتمالی بݨ ویندے۔ جیویں جو منگویندا ہووے، لکھویندا ہووے، گھلویندا ہووے، پڑھویندا ہووے، بھنویندا ہووے وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیسی۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں قاعدہ نمبر 7 دے مطابق فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨا کریں قاعدہ نمبر 1 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 8: مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨاوݨ کیتے ڈو تے ہووے مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام ہووݨ

مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل معروف (ہوسی) گھن کریں آپت وچ ڳنڈھ ݙیوݨ نال فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو منگویندا پیا ہوسی۔ لکھویندا پیا ہوسی، پڑھویندا پیا ہوسی، کھویندا پیا ہوسی، بھنویندا پیا ہوسی وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں قاعدہ نمبر 8 دے مطابق فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨا کریں قاعدہ نمبر 2 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود کڈھی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 9: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨاوݨ کیتے ݙ تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کن اسم حالیہ نا تمام پیا، کھڑا، اپٹھا یا ودا، وچوں کئی ہک لفظ تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع معروف (ہووے) اے سب آپت وچ ڳنڈھ ݙ تے ونڄن تاں وت فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو۔ کھڑویندا پیا ہووے، لکھویندا کھڑا ہووے، لکھویندا اپٹھا ہووے، پھروویندا ودا ہووے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ قاعدہ نمبر 9 دے مطابق کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨا کریں قاعدہ نمبر 3 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود کڈھی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 10: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨاوݨا ہووے تاں وت ݙ تے ہوئے مصدر کن اسم حالیہ نا تمام پیا، کھڑا، اپٹھا یا ودا وچوں کئی ہک لفظ تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل (ہوسی) اے سب آپت وچ ڳنڈھ ݙ تے ونڄن تاں وت فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو کھویندا پیا ہوسی، لکھویندا کھڑا ہوسی، نچیندا ودا ہوسی، پڑھویندا اپٹھا ہوسی وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ نچاوݨ مصدر کن گردان ایجھاں تھیسی۔

مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	نچیندا اودا ہوسی	نچیندے ودے ہوسن	نچیندا اودا ہوسیں	نچیندے ودے ہوسو	نچیندا اودا ہوساں	نچیندے ودے ہوسوں
منفی	مذکر	نچیندا نہ ودا ہوسی	نچیندے نہ ودے ہوسن	نچیندا نہ ودا ہوسیں	نچیندے نہ ودے ہوسو	نچیندا نہ ودا ہوساں	نچیندے نہ ودے ہوسوں
مثبت	مونث	نچیندی ودی ہوسی	نچیندیاں ودیاں ہوسن	نچیندی ودی ہوسیں	نچیندیاں ودیاں ہوسو	نچیندی ودی ہوساں	نچیندیاں ودیاں ہوسوں
منفی	مونث	نچیندی نہ ودی ہوسی	نچیندیاں نہ ودیاں ہوسن	نچیندی نہ ودی ہوسیں	نچیندیاں نہ ودیاں ہوسو	نچیندی نہ ودی ہوساں	نچیندیاں نہ ودیاں ہوسوں

قاعدہ نمبر 11: کہیں وی متعدی المتعدی مصدر کنوں فعل حال متشکی معروف بݨاوݨا ہووے تاں وت ݙ تے ہوئے مصدر کنوں فعل امر، کہیں وی متعدی مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام یا ہووݨ مصدر کنوں فعل ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل (ہوسی) اے سب آپت وچ ڄوڑ کریں فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨیندن۔ جیویں جو لکھوا گھندا پیا ہوسی، بھڄوا ݙیندا پیا ہوسی، سکوا کھڑدا پیا ہوسی، پڑھوا ݙیندا پیا ہوسی، مروا گھتو ویندا پیا ہوسی، مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔

کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں قاعدہ نمبر 11 دے مطابق فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بنا کریں مشق دے طور تے قاعدہ نمبر 10 دے مطابق گردان خود ڈیکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 12: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بناوݨ کیتے ڈ تے ہوئے مصدر کنوں فعل امر کہیں وی ہے مصدر متعدی کنوں اسم حالیہ ناتمام تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع (ہووے) اے سب آپت وچ جگ جوڑ ڈتے ونجن تاں وت فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھوا ویندا ہووے، منگوا گھندا ہووے، گھوا کھڑدا ہووے، دکھوا ہیندا ہووے، پچھوا ویندا ہووے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوں ای تھیندی ہے۔ قاعدہ نمبر 12 دے مطابق فعل حال مشکی یا احتمالی (کہیں وی مصدر کنوں) بنا کریں قاعدہ نمبر 5 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود ڈیکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 13: کہیں وی متعدی مصدر کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بناوݨ کیتے ڈ تے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دے صیغے واحد غائب مذکر دے چھیکڑی الف کوں حذف کر ڈیوݨ دے بعد باقی دے اخیر وچ ہے کر "ی" نہ ہووے تاں اوندے نال "ی" دا ودھارا کر ڈتا ونجے۔ جیویں جو لکھیا کنوں لکھی، پیوݨ کنوں پیتی، ڈ ٹھا کنوں ڈ ٹھی تے پڑھݨ کنوں پڑھی وغیرہ تے پیا، کھڑا، پچھا، ویندا، رہندا تے ودا وغیرہ وچوں کئی ہک لوڑ تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع (ہووے) اے سب آپت وچ جگ جوڑ ڈتے ونجن تاں وت اے فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو ماری ویندا ہووے، لکھی رہندا ہووے، پیتی کھڑا ہووے، کھادی پچھا ہووے، پی ودا ہووے، پڑھی پیا ہووے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوں ای تھیندی ہے۔ مارݨ مصدر کنوں گردان ڈیکھو۔

ثبت یا نفی	مذکر یا مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ثبت	مذکر	ماری ویندا ہووے	ماری ویندے ہووݨ	ماری ویندا ہوویں	ماری ویندے ہووو	ماری ویندا ہوواں	ماری ویندے ہووں
نفی	مذکر	ماری نہ ویندا ہووے	ماری نہ ویندے ہووݨ	ماری نہ ویندا ہوویں	ماری نہ ویندے ہووو	ماری نہ ویندا ہوواں	ماری نہ ویندے ہووں
ثبت	مونث	ماری ویندی ہووے	ماری ویندیاں ہووݨ	ماری ویندی ہوویں	ماری ویندیاں ہووو	ماری ویندی ہوواں	ماری ویندیاں ہووں
نفی	مونث	ماری نہ ویندی ہووے	ماری نہ ویندیاں ہووݨ	ماری نہ ویندی ہوویں	ماری نہ ویندیاں ہووو	ماری نہ ویندی ہوواں	ماری نہ ویندیاں ہووں

قاعدہ نمبر 14: کہیں وی مصدر متعدی کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بناوݨ کیتے ڈ تے ہوئے مصدر متعدی کنوں قاعدہ نمبر 13 دے مطابق ماضی مطلق معروف کنوں بݨائے ڳئے لوظ (لکھی، پڑھی، ماری، کھادی، پیتی وغیرہ) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل (ہوسی) اے سب آپت وچ جگ جوڑ ڈیوݨ نال فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو ماری ویندا ہوسی، لکھی کھڑا ہوسی، پڑھی پچھا ہوسی، کھادی رہندا ہوسی، پی پیا ہوسی، چھوڑی ودا ہوسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوں ای تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر متعدی کنوں قاعدہ نمبر 14 دے مطابق فعل حال مشکی یا احتمالی معروف بنا کریں مشق دے طور تے قاعدہ نمبر 13 دے

مطابق گردان خود ݙیکھی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 15: کہیں وی متعدی المتعدی مصدر کنوں فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨاوݨ کیتے ڄ تے ہووے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دے صیغے واحد غائب مذکر دے پچھلے الف کوں حذف کر کے باقی دے اگوں "ئی" وادھارا کیتا ویندے (جیویں جو لکھوائی، منگوائی، سنوائی، مجھروائی، پڑھوائی وغیرہ) یا پچھا، کھڑا، ودا، رہندا تے ویندا وچوں کئی ہک لوڑ تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع (ہووے) اے سب آپت وچ ڳنڈھ ݙ تے وت تاں وت فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھوائی رہندا ہووے، مجھروائی ودا ہووے، پڑھوائی پچھا ہووے، سنوائی کھڑا ہووے، پدھوائی ویندا ہووے، لکھوائی پیا ہووے، وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ قاعدہ نمبر 15 دے مطابق کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨا کریں قاعدہ نمبر 13 دے مطابق گردان خود ݙیکھی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 16: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨاوݨ کیتے قاعدہ نمبر 15 دے مطابق سارا عمل کیتا ویسی۔ صرف ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع دی بجائے فعل مستقبل بݨا کریں ڳنڈھیا ویسی۔ جیویں جو لکھوائی رہندا ہوسی، مجھروائی ودا ہوسی، پڑھوائی پچھا ہوسی، سنوائی کھڑا ہوسی، پدھوائی ویندا ہوسی، لکھوائی پیا ہوسی وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیسی۔ قاعدہ نمبر 16 دے مطابق کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال متشکی یا احتمالی معروف بݨا کریں قاعدہ نمبر 13 دے مطابق باقی گردان مشق دے طور تے خود ݙیکھی ونڄے۔

فعل حال متشکی یا احتمالی مجہول بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 17: کہیں وی متعدی مصدر کنوں فعل حال متشکی یا احتمالی مجہول بݨاوݨ کیتے ڄ تے ہووے متعدی مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر و ڄݨ مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام (ویندا) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع (ہووے) اے سب آپت وچ ڳنڈھ ݙ تے وت تاں وت فعل حال متشکی یا احتمالی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو ماریا ویندا ہووے، لکھیا ویندا ہووے، پڑھیا ویندا ہووے، پڑھایا ویندا ہووے وغیرہ۔ مذکر تے مؤنث دی گردان انجوانج تھیسی۔ مارݨ مصدر کنوں گردان ݙ یکھو:

مثبت	مذکر	ماریا ویندا ہووے	ماریے ویندے ہوون	ماریا ویندا ہوویں	ماریے ویندے ہووو	ماریا ویندا ہوواں	ماریے ویندے ہووں
منفی	مذکر	ماریا نہ ویندا ہووے	ماریے نہ ویندے ہوون	ماریا نہ ویندا ہوویں	ماریے نہ ویندے ہووو	ماریا نہ ویندا ہوواں	ماریے نہ ویندے ہووں
مثبت	مؤنث	ماری ویندی ہووے	ماریاں ویندیاں ہوون	ماری ویندی ہوویں	ماریاں ویندیاں ہووو	ماری ویندی ہوواں	ماریاں ویندیاں ہووں
منفی	مؤنث	ماری نہ ویندی ہووے	ماریاں نہ ویندیاں ہوون	ماری نہ ویندی ہوویں	ماریاں نہ ویندیاں ہووو	ماری نہ ویندی ہوواں	ماریاں نہ ویندیاں ہووں

قاعدہ نمبر 18: کہیں وی مصدر متعدی کنوں فعل حال متشکی یا احتمالی مجہول بݨاوݨ کیتے ڄ تے ہووے مصدر کنوں فعل ماضی مطلق معروف

دا صیغہ واحد غائب مذکر، وَل جیہڑے مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام پووݨ مصدر کنوں فعل ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل معروف دا اے سب آپت وِچ گنڈھ ݙیوں تاں وت فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو ماریا ویندا پیا ہوسی، لکھیا ویندا پیا ہوسی، پڑھیا ویندا پیا ہوسی، کھادا ویندا پیا ہوسی وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیسی۔ کہیں وی متعدی مصدر کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول قاعدہ نمبر 18 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 17 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 19: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙے تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، وَل جیہڑے مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام (ویندا) ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع (ہووے) اے سب آپت وِچ گنڈھ ݙیوں تے وَل جیہڑن تاں وت فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھوایا ویندا ہووے، پڑھوایا ویندا ہووے، سنوایا ویندا ہووے، کھوایا ویندا ہووے وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیسی۔ کہیں وی متعدی المتعدی مصدر کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول قاعدہ نمبر 19 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 17 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 20: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙے تے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر وَل جیہڑے مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام (ویندا) پووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل (ہوسی) اے سب آپ وِچ گنڈھ ݙیوں نال فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھوایا ویندا پیا ہوسی، منگوایا ویندا پیا ہوسی، ݙوایا ویندا پیا ہوسی وغیرہ وغیرہ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی اے۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں قاعدہ نمبر 20 دے مطابق فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨا کریں قاعدہ نمبر 17 دے مطابق گردان مشق دے طور تے خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 21: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙے تے ہوئے مصدر مجہول کنوں اسم حالیہ ناتمام تے پیا، پٹھا، کھڑا، اودا تے رہندا، وچوں کئی ہک لوڑ ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع (ہووے) اے سب آپت وِچ گنڈھ ݙیوں نال فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مریندا (م۔ر۔ی۔ن۔دا) اودا ہووے، لکھیندا پیا ہووے، کھوندا پٹھا ہووے، منگویندا رہندا ہووے وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی اے۔ مریجݨ مصدر کنوں گردان ݙیکھو۔

مثبت	مذکر	مریندا رہندا ہووے	مریندے رہندے ہووِن	مریندا رہندا ہوویں	مریندے رہندے ہووو	مریندا رہندا ہوواں	مریندے رہندے ہووُوں
منفی	مذکر	مریندا نہ رہندا ہووے	مریندے نہ رہندے ہووِن	مریندا نہ رہندا ہوویں	مریندے نہ رہندے ہووو	مریندا نہ رہندا ہوواں	مریندے نہ رہندے ہووُوں
مثبت	مؤنث	مریندی رہندی ہووے	مریندیاں رہندیاں ہووِن	مریندی رہندی ہوویں	مریندیاں رہندیاں ہووو	مریندی رہندی ہوواں	مریندیاں رہندیاں ہووُوں

خنثیٰ	مونث	مر ویندی نہ رہ ویندی	مر ویندیاں نہ	مر ویندی نہ رہ ویندی	مر ویندیاں نہ	مر ویندی نہ رہ ویندی	مر ویندیاں نہ رہ ویندیاں
		ہووے	رہ ویندیاں ہوون	ہوویں	رہ ویندیاں ہووو	ہوواں	ہووں

قاعدہ نمبر 22: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨاوݨ کیتے ڄ تے ہوئے مصدر کنوں اسم حالیہ تاتمام، تے ڳیا، کھڑا، ودا، پئیا تے رہندا وچوں کئی ہک لاوݨا تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل (ہوسی) دے سب آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ نال فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مر ویندا پیا ہوسی، مر ویندا ودا ہوسی، منگیندا رہندا ہوسی، پڑھیندا کھڑا ہوسی وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوائیں تھیسی۔ کہیں وی مصدر مجہول کنوں قاعدہ نمبر 22 دے مطابق فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨا کریں قاعدہ نمبر 21 دے مطابق گردان مشق دے طور تے خود کیتی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 23: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی مجہول کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨاوݨ کیتے ڄ تے مصدر متعدی المتعدی کنوں اسم حالیہ تاتمام ڳیا، کھڑا، پئیا، ودا تے رہندا وچوں کوئی ہک لاوݨا، ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع (ہووے) دے سب آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ تے وتھیں نال وت فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مر ویندا ودا ہووے، مر ویندا پیا ہووے، منگویندا رہندا ہووے، لکھویندا پیا ہووے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوائیں تھیسی۔ قاعدہ نمبر 23 دے مطابق کہیں وی مصدر متعدی المتعدی مجہول کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨا کریں قاعدہ نمبر 21 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونڄے

قاعدہ نمبر 24: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی مجہول کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨاوݨ کیتے ڄ تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی مجہول کنوں اسم حالیہ تاتمام ڳیا، پئیا، کھڑا، ودا تے ویندا وچوں کئی ہک لاوݨا ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل (ہوسی)۔ اے سب آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ نال فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مر ویندا ودا ہوسی، لکھویندا پیا ہوسی، منگویندا رہندا ہوسی، پڑھویندا کھڑا ہوسی وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوائیں تھیسی۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی مجہول کنوں قاعدہ نمبر 24 دے مطابق فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨا کریں قاعدہ نمبر 21 دے مطابق گردان مشق دے طور تے کیتی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 25: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨاوݨ کیتے ڄ تے ہوئے مصدر مجہول دی پچھلوی "ݨ" حذف کر ڈتی ونڄے باقی جو کجھ بچے (یعنی لکھی، مری، منگی وغیرہ) وتھیں مصدر کنوں اسم حالیہ تاتمام (ویندا) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع (ہووے)۔ اے سب آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ نال فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھی ویندا ہووے، مری ویندا ہووے، پڑھی ویندا ہووے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوائیں تھیسی ہے۔ کہیں وی مصدر مجہول کنوں قاعدہ نمبر 25 دے مطابق فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨا کریں قاعدہ نمبر 13 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 26: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨاوݨ کیتے ڄ تے ہوئے مصدر کنوں قاعدہ نمبر 25 دے مطابق عمل کیتا ونڄے۔ وتھیں مصدر کنوں اسم حالیہ تاتمام (ویندا) پچھوں مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) تے پچھوں ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل (ہوسی) بݨا کریں انہیں کوں آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ تاں وت نال فعل حال مشکی یا احتمالی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھی ویندا پیا ہوسی، پڑھی ویندا پیا ہوسی، مری ویندا پیا ہوسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر کیتے گردان انجوائیں تھیسی۔ کہیں وی مصدر مجہول

کن فعل حال متشکی یا احتمالی مجہول قاعدہ نمبر 26 دے مطابق بنا کریں قاعدہ نمبر 13 دے مطابق گردان خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 26: کہیں وی مصدر مجہول دی اخیرلی "ݨ" کوں حذف کرݨ دے بعد باقی فعل قاعدہ نمبر 25 دے مطابق کیتا ونجے تاں وت فعل حال متشکی یا احتمالی مجہول کجھ ایں ٻݨسی۔ مریج ویندا ہوسی، مریج ویندا ہووے، پڑھیج ویندا ہووے، لکھیج ویندا ہووے تے مریج ویندا پیا ہوسی، پڑھیج ویندا پیا ہوسی تے لکھیج ویندا پیا ہوسی وغیرہ۔ کئی وی مصدر مجہول گھن کریں ݙتے ڳئے قاعدیں دے مطابق گردان خود کیتی ونجے۔

7___ فعل حال امکانی

تعریف: فعل حال امکانی او فعل ہے جیں ہچ ٹُردے وقت (زمانہ حال) وچ کہیں کم دے کرݨ تھیوݨ یا تھیوݨ دا امکان ظاہر تھیوے۔

مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔

۱۔ جے کرتوں سکول ونڄ سگدیں تاں ونڄ
۲۔ تھوڑا تھیاں تھیجھر ونڄ ستاں احمد آ سگدا پیا ہووے
۳۔ جے کر فضل ونڄ سگدا ہوندا تاں اڳاں ویندا۔
۴۔ اصغر جو خط تیکوں لکھیا شاید او لکھ نہ سگدا پیا ہوسی
۵۔ تیں کن جے کراوتے سگدے تاں آونڄ

اُتے ݙتے ڳئے جملیں کن اے ظاہر تھیندے جو انھیں ہچ کہیں نہ کہیں کم دے کرݨ یا تھیوݨ دا امکان پاتا ویندے۔ (یعنی شاید او کم تھی سگدے یا نھیں تھی سگدا)

فعل حال امکانی معروف بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: فعل حال امکانی بݨاوݨ کیتے سگݨ مصدر دا استعمال بہوں اہم ہے۔ لہٰذا فعل حال امکانی معروف بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر کوں فعل امر (مصدری مادہ) تے سگݨ مصدر کوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر کوں آیت ہچ گنڈھݨ ݙیوݨ نال فعل حال امکانی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو آ سگدے، ونڄ سگدے، کر سگدے، لکھ سگدے تے پڑھ سگدے وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجوائیں تھیندی ہے۔ لکھݨ مصدر کن گردان۔

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	لکھ سگدے	لکھ سگدن	لکھ سگدیں	لکھ سگدے وا سگدے وے	لکھ سگداں	لکھ سگدے واں اسگدے سے
منفی	مذکر	لکھ نھیں سگدا	لکھ نھن سگدے	لکھ نہیں سگدا	لکھ نہ سگدے	لکھ نھم سگدا	لکھ نسے سگدے
مثبت	مونث	لکھ سگدی ہے	لکھ سگدین	لکھ سگدیں	لکھ سگدے وا سگدیں وے	لکھ سگدی آں	لکھ سگدیں سے
منفی	مونث	لکھ نھیں سگدی	لکھ نھن سگدیاں	لکھ نہیں سگدی	لکھ نہ سگدیاں	لکھ نھیں سگدی	لکھ نسے سگدیاں

قاعدہ نمبر 2: فعل حال امکانی معروف بݨاوݨ کیتے کہیں وی مصدر (تو ڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے) کنوں فعل امر سگݨ مصدر کن اسم حالیہ ناتمام (سگدا تے ہووݨ مصدر کن فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر۔ اے سب آیت ہچ گنڈھ

ڈیسے تے وجھن تاں فعل حال امکانی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھ سگدا ہووے، پڑھ سگدا ہووے، مار سگدا ہووے، کھن سگدا ہووے، ڈے سگدا ہووے وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان ہکو جہی ہوندی ہے۔ پڑھݨ مصدر کنوں فعل حال امکانی معروف دی گردان ڈیکھو۔

مثبت	مذکر	پڑھ سگدا ہووے	پڑھ سگدے ہووݨ	پڑھ سگدا ہوویں	پڑھ سگدے ہووو	پڑھ سگدا ہوواں	پڑھ سگدے ہووں
منفی	مذکر	پڑھ نہ سگدا ہووے	پڑھ نہ سگدے ہووݨ	پڑھ نہ سگدا ہوویں	پڑھ نہ سگدے ہووو	پڑھ نہ سگدا ہوواں	پڑھ نہ سگدے ہووں
مثبت	مونث	پڑھ سگدی ہووے	پڑھ سگدیاں ہووݨ	پڑھ سگدی ہوویں	پڑھ سگدیاں ہووو	پڑھ سگدی ہوواں	پڑھ سگدیاں ہووں
منفی	مونث	پڑھ نہ سگدی ہووے	پڑھ نہ سگدیاں ہووݨ	پڑھ نہ سگدی ہوویں	پڑھ نہ سگدیاں ہووو	پڑھ نہ سگدی ہوواں	پڑھ نہ سگدیاں ہووں

قاعدہ نمبر 3: فعل حال امکانی معروف بݨاوݨ کیتے ڈتے ہوئے مصدر کنوں (توڑے جو او لازم ہووے یا متعدی ہووے) فعل امر، سگݨ مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام تے ہووݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف (ہوندے) اے سب آپت وچ گنڈھ ڈتے ونجن تاں وت فعل حال امکانی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو کر سگدا ہوندے، کھن سگدا ہوندے، رکھ سگدا ہوندے، ونڄ سگدا ہوندے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان ہکو جہی ہوندی ہے۔ ونڄݨ مصدر کنوں فعل حال امکانی معروف دی گردان ڈیکھو۔

	مذکر	ونڄ سگدا ہوندے	ونڄ سگدے ہوندن	ونڄ سگدا ہوندیں	ونڄ سگدے ہوندو ہوندے	ونڄ سگدا ہونداں	ونڄ سگدے ہوندوں ہوندے
منفی	مذکر	ونڄ نمہیں سگدا ہوندا	ونڄ نمہن سگدے ہوندے	ونڄ نوہیں سگدا ہوندا	ونڄ نوے سگدے ہوندے	ونڄ نمہیں سگدا ہوندا	ونڄ نسے سگدے ہوندے
مثبت	مونث	ونڄ سگدی ہوندی ہے	ونڄ سگدیاں ہوندین	ونڄ سگدی ہوندیں	ونڄ سگدیاں ہوندو ہوندیں ہوسے	ونڄ سگدی ہوندی آں	ونڄ سگدیاں ہوندوں ہوندیاں ہے
منفی	مونث	ونڄ نمہیں سگدی ہوندی	ونڄ نمہن سگدیاں ہوندیاں	ونڄ نوہیں سگدی ہوندی	ونڄ نوے سگدیاں ہوندیاں	ونڄ نمہیں اسم سگدی ہوندی	ونڄ نسے سگدیاں ہوندیاں

قاعدہ نمبر 4: فعل حال امکانی معروف بݨاوݨ کیتے ڈتے ہوئے مصدر کنوں (توڑے جو او لازم ہووے یا متعدی ہووے) فعل امر، سگݨ مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام (سگدا) یا ونڄ مصدر کنوں فعل ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (گیا) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوسی) اے سب آپت وچ گنڈھ ڈتے ونجن تاں وت فعل حال امکانی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو کر سگدا پیا ہوسی، کھن سگدا پیا ہوسی، لکھ سگدا پیا ہوسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان ہکو جہی ہوندی ہے۔ مصدر کھاوݨ کنوں فعل حال امکانی معروف دی گردان ایجھی ہے۔

مثبت / منفی	مذکر / مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	گھن سگھدا پیا ہوسی	گھن سگھدے پئے ہوسن	گھن سگھدا پیا ہوسیں	گھن سگھدے پئے ہوسو	گھن سگھدا پیا ہوساں	گھن سگھدے پئے ہوسوں
منفی	مذکر	گھن نہ سگھدا پیا ہوسی	گھن نہ سگھدے پئے ہوسن	گھن نہ سگھدا پیا ہوسیں	گھن نہ سگھدے پئے ہوسو	گھن نہ سگھدا پیاں ہوساں	گھن نہ سگھدے پئے ہوسوں
مثبت	مؤنث	گھن سگھدی پئی ہوسی	گھن سگھدیاں پیاں ہوسن	گھن سگھدی پئی ہوسیں	گھن سگھدیاں پیاں ہوسو	گھن سگھدی پئی ہوساں	گھن سگھدیاں پیاں ہوسوں
منفی	مؤنث	گھن نہ سگھدی پئی ہوسی	گھن نہ سگھدیاں پیاں ہوسن	گھن نہ سگھدی پئی ہوسیں	گھن نہ سگھدیاں پیاں ہوسو	گھن نہ سگھدی پئی ہوساں	گھن نہ سگھدیاں پیاں ہوسوں

متعدی المتعدی مصادر کنوں گرداناں:

قاعدہ نمبر5: فعل حال امکانی معروف مصادر متعدی المتعدی کنوں بݨاوݨ کیتے جیڑھے ہوندے مصدر کنوں فعل امر تے سگھݨ مصدر کنوں فعل حال امکانی معروف دے صیغے واحد غائب مذکر کوں آپت وچ گنڈھ کریں فعل حال امکانی معروف بݨیا وچ سگھدے۔ جیویں جو کروا سگھدے، لکھوا سگھدے، پڑھوا سگھدے، مروا سگھدے، پدھوا سگھدے وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ مصدر متعدی المتعدی لکھواوݨ کنوں فعل حال امکانی معروف دی گردان اینجھی ہے۔

مثبت	مذکر	لکھوا سگھدے	لکھوا سگھدن	لکھوا سگھدیں	لکھوا سگھدو وا سگھدے وے	لکھوا سگھداں	لکھوا سگھدوں اسگھدے سے
منفی	مذکر	لکھوا نئیں سگھدا	لکھوا نئیں سگھدے	لکھوا نئیں سگھدا	لکھوا نوے سگھدے	لکھوا نئیں سگھدا	لکھوا نیے سگھدے
مثبت	مؤنث	لکھوا سگھدی ہے	لکھوا سگھدین	لکھوا سگھدیں	لکھوا سگھدیں وے	لکھوا سگھدی آں	لکھوا سگھدیں سے
منفی	مؤنث	لکھوا نئیں سگھدی	لکھوا نئیں سگھدیاں	لکھوا نئیں سگھدی	لکھوا نوے سگھدیاں	لکھوا نئیں سگھدی	لکھوا نیے سگھدیاں

قاعدہ نمبر6: مصدر متعدی المتعدی کنوں جے کر فعل حال امکانی معروف بݨاوݨا ہووے تاں وت جیڑھے ہوندے مصدر کنوں فعل امر، سگھݨ مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام تے ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر۔ اے سب آپت وچ گنڈھ ڈیوو تے وت اوں ویلے تاں وت فعل حال امکانی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو کروا سگھدا ہووے، لکھوا سگھدا ہووے، مروا سگھدا ہووے، منگوا سگھدا ہووے وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال امکانی معروف قاعدہ نمبر6 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر2 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھ ڈیکھو۔

قاعدہ نمبر7: مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال امکانی بݨاوݨ کیتے جیڑھے ہوندے مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل امر، سگھݨ مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام (سگھدا) ہووݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوندے) اے سب آپت وچ گنڈھ ڈیوو تاں فعل حال امکانی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو کروا سگھدا ہوندے، لکھوا سگھدا ہوندے، مروا سگھدا ہوندے، پڑھوا

سگدا ہوندے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کوں قاعدہ نمبر 7 دے مطابق فعل حال امکانی معروف بنا کریں قاعدہ نمبر 3 دے مطابق گردان خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 8: مصدر متعدی المتعدی کوں فعل حال امکانی معروف بناون کیتے پہلے تے ہوئے مصدر کوں فعل امر، بئے مصدر کوں اسم حالیہ تام (سگدا) بیوے مصدر کوں فعل ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (لیا) تے ہووے مصدر کوں فعل مستقبل معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوسی) دا اے سب آپت وچ گنڈھ ڈیوو تے ونجن تاں وت فعل حال امکانی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھوا سگدا لیا ہوسی، گھلوا سگدا لیا ہوسی، منگوا سگدا لیا ہوسی، پڑھوا سگدا لیا ہوسی وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجوانج تھیسی۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کوں فعل حال امکانی معروف قاعدہ نمبر 8 دے مطابق بنا کریں گردان خود کیتی ونجے۔

مصادر متعدی کوں فعل حال امکانی مجہول بناون دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 9: مصدر متعدی کوں فعل حال امکانی مجہول بناون کیتے پہلے تے ہوئے مصدر کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ووجھے مصدر کوں فعل امر (ونج) تریجھے مصدر کوں فعل حال مطلق معروف (سگدے) دا اے سب آپت وچ گنڈھ ڈیوو تے ونجن تاں وت فعل حال امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو ماریا ونج سگدے، لکھیا ونج سگدے، پڑھیا ونج سگدے، کھیڈیا ونج سگدے وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ مارݨ مصدر متعدی کوں قاعدہ نمبر 9 دے مطابق فعل حال امکانی مجہول دی گردان کجھ ایں اے۔

مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	ماریا ونج سگدے	مارے ونج سگدن	ماریا ونج سگدیں	مارے ونج سگدے وے	ماریا ونج سگداں	مارے ونج سگدوں اسگدے سے
منفی	مذکر	ماریا نہیں ونج سگدا	مارے نہیں ونج سگدے	ماریا توں نہیں ونج سگدا	مارے تسے نہیں ونج سگدے	ماریا نہیں ونج سگدا	مارے اسے ونج سگدے
مثبت	مونث	ماری ونج سگدی ہے	ماریاں ونج سگدن	ماری ونج سگدیں	ماریاں ونج سگدیاں وے	ماری ونج سگدی آں	ماریاں ونج سگدیاں سے اسگدیاں سے
منفی	مونث	ماری نہیں ونج سگدی	ماریاں نہیں ونج سگدیاں	ماری توں نہیں ونج سگدی	ماریاں تسے ونج سگدیاں	ماری نہیں ونج سگدی	ماریاں اسے ونج سگدیاں

قاعدہ نمبر 10: مصدر متعدی کوں فعل امکانی مجہول بناون کیتے پہلے تے ہوئے مصدر کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ووجھے مصدر کوں فعل امر (ونج) تریجھے مصدر کوں اسم حالیہ تام (سگدا) تے ہووے مصدر کوں فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہووے) دا اے سب آپت وچ گنڈھ ڈیوو تے ونجن تاں وت فعل حال امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھیا ونج سگدا ہووے، ماریا ونج سگدا ہووے، منگیا ونج سگدا ہووے، پڑھیا ونج سگدا ہووے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ پکھڑن مصدر کوں فعل حال امکانی مجہول دی گردان کجھ ایں تھیسی۔

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	اٹھا ونج سگدا ہووے	اٹھے ونج سگدے ہوون	اٹھا ونج سگدا ہوویں	اٹھے ونج سگدے ہووو	اٹھا ونج سگدا ہوواں / ہووم	اٹھے ونج سگدے ہووں
منفی	مذکر	اٹھا نہ ونج سگدا ہووے	اٹھے نہ ونج سگدے ہوون	اٹھا نہ ونج سگدا ہوویں	اٹھے نہ ونج سگدے ہووو	اٹھا نہ ونج سگدا ہوواں / ہووم	اٹھے نہ ونج سگدے ہووں
مثبت	مونث	اٹھی ونج سگدی ہووے	اٹھیاں ونج سگدیاں ہوون	اٹھی ونج سگدی ہوویں	اٹھیاں ونج سگدیاں ہووو	اٹھی ونج سگدی ہوواں / ہووم	اٹھیاں ونج سگدیاں ہووں
منفی	مونث	اٹھی نہ ونج سگدی ہووے	اٹھیاں نہ ونج سگدیاں ہوون	اٹھی نہ ونج سگدی ہوویں	اٹھیاں نہ ونج سگدیاں ہووو	اٹھی نہ ونج سگدی ہووم / ہوواں	اٹھیاں نہ ونج سگدیاں ہووں

قاعدہ نمبر 11: مصدر متعدی کنوں فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ڈٹھے ہوئے مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ونجݨ مصدر کنوں فعل امر (ونج) سگݨ مصدر کن اسم حالیہ نا تمام (سگدا) ہووݨ مصدر کن فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوندے)۔ اے سب آپت وچ جُڑ کھڑدے تے ونجݨ تاں وت فعل حال امکانی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھیا ونج سگدا ہوندے، ڈٹھا ونج سگدا ہوندے، ماریا ونج سگدا ہوندے، کھادا ونج سگدا ہوندے وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تصیہ دی ہے۔ مارݨ مصدر متعدی کنوں فعل حال امکانی مجہول دی گردان ایں اے۔

مثبت	مذکر	ماریا ونج سگدا ہوندے	مارے ونج سگدے ہوندن	ماریا ونج سگدا ہوندیں	مارے ونج سگدے ہوندے وے / ہوندو	ماریا ونج سگدا ہوندم / ہونداں	مارے ونج سگدے ہوندے سے
منفی	مذکر	ماریا نہیں ونج سگدا ہوندا	مارے نہیں ونج سگدے ہوندے	ماریا توں نہیں ونج سگدا ہوندا	مارے تُسے ونج سگدے ہوندے	ماریا نہیں ونج سگدا ہوندا	مارے نسے ونج سگدے ہوندے
مثبت	مونث	ماری ونج سگدی ہوندی ہے	ماریاں ونج سگدیاں ہوندین	ماری ونج سگدی ہوندیں	ماریاں ونج سگدیاں ہوندیں وے / ہوندو	ماری ونج سگدی ہوندی آں / ہوندم	ماریاں ونج سگدیاں ہوندیاں ہے
منفی	مونث	ماری نہیں ونج سگدی ہوندی	ماریاں نہیں ونج سگدیاں ہوندیاں	ماری توں نہیں ونج سگدی ہوندی	ماریاں تُسے ونج سگدیاں ہوندیاں	ماری نہیں ونج سگدی ہوندی	ماریاں نسے ونج سگدیاں ہوندیاں

قاعدہ نمبر 12: مصدر متعدی کنوں فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ڈٹھے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ونجݨ مصدر کنوں فعل امر (ونج) سگݨ مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام (سگدا) ہووݨ مصدر کنوں فعل ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد

غائب مذکر (لیا)، ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوسی)۔ اے سب آپت وچ جوڑ ݙتے ونجن تاں وت فعل حال امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھیا ونج سگد لیا ہوسی، ماریا ونج سگد لیا ہوسی، ݙتا ونج سگد لیا ہوسی، ݙٹھا ونج سگد لیا ہوسی وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ مارݨ مصدر متعدی کنوں فعل حال امکانی مجہول دی گردان کجھ ایں ہے۔

مثبت منفی	مذکر مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	ماریا ونج سگد لیا ہوسی	مارے ونج سگدے پئے ہوسن	ماریا ونج سگد لیا ہوسیں	مارے ونج سگدے پئے ہوسو	ماریا ونج سگد لیا ہوساں	مارے ونج سگدے پئے ہوسوں
منفی	مذکر	ماریا نہ ونج سگدا لیا ہوسی	مارے نہ ونج سگدے پئے ہوسن	ماریا نہ ونج سگدا لیا ہوسیں	مارے نہ ونج سگدے پئے ہوسو	ماریا نہ ونج سگدا لیا ہوساں	مارے نہ ونج سگدے پئے ہوسوں
مثبت	مؤنث	ماری ونج سگدی پئی ہوسی	ماریاں ونج سگدیاں پیاں ہوسن	ماری ونج سگدی پئی ہوسیں	ماریاں ونج سگدیاں پیاں ہوسو	ماری ونج سگدی پئی ہوساں	ماریاں ونج سگدیاں پیاں ہوسوں
منفی	مؤنث	ماری نہ ونج سگدی پئی ہوسی	ماریاں نہ ونج سگدیاں پیاں ہوسن	ماری نہ ونج سگدی پئی ہوسیں	ماریاں نہ ونج سگدیاں پیاں ہوسو	ماری نہ ونج سگدی پئی ہوساں	ماریاں نہ ونج سگدیاں پیاں ہوسوں

مصادر متعدی المتعدی کنوں فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 13: مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ونجݨ مصدر کنوں فعل امر (ونج) سگݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (سگدے)، اے سب آپت وچ بکٹھا ݙتے ونجن تاں وت فعل حال امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھوایا ونج سگدے، پڑھوایا ونج سگدے، مروایا ونج سگدے، کروایا ونج سگدے وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے مصدر متعدی المتعدی مرواوݨ کنوں قاعدہ نمبر 13 دے مطابق فعل حال امکانی مجہول بݨا کریں قاعدہ نمبر 9 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 14: مصدر متعدی المتعدی کن فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ونجݨ مصدر کن فعل امر (ونج) سگݨ مصدر کن اسم حالیہ ناتمام (سگدا)، ہووݨ مصدر کن فعل مضارع دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہووے) اے سب آپت وچ جوڑ ݙتے ونجن تاں فعل حال امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھوایا ونج سگدا ہووے، مروایا ونج سگدا ہووے، ݙکھایا ونج سگدا ہووے، منگوایا ونج سگدا ہووے وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ سݙواوݨ مصدر کن فعل حال امکانی مجہول (سݙوایا ونج سگدا ہووے) قاعدہ نمبر 14 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 10 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 15: مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب

مذکر و جمع مصدر کنوں فعل امر (وچ) سگن مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام (سگدا) ہووݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوندے) اے سب آپت وچ گنڈھ ݙتے ونجن تاں فعل حال امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مروایا وچ سگدا ہوندے، لکھوایا ونج سگدا ہوندے، پڑھوایا ونج سگدا ہوندے، منگوایا ونج سگدا ہوندے وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ مرواوݨ مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال امکانی مجہول (مروایا ونج سگدا ہوندے) قاعدہ نمبر 15 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 11 دے مطابق گردان مشق دے طور تے خود لکھ ونجے۔

قاعدہ نمبر 16: مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ سانگے ݙتے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر و جمع مصدر کنوں فعل امر (ونج) سگن مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام (سگدا) پووݨ مصدر کنوں فعل ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) ہووݨ مصدر کنوں فعل مستقبل معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوسی) اے سب آپت وچ گنڈھ ݙیوݨ نال فعل حال امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مروایا ونج سگدا پیا ہوسی، منگوایا ونج سگدا پیا ہوسی، لکھوایا ونج سگدا پیا ہوسی وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال امکانی مجہول قاعدہ نمبر 16 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 12 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھ ونجے۔

مصادر مجہول کنوں فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 17: مصادر مجہول کنوں فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر مجہول کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، سگن مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (سگدے) اے آپت وچ گنڈھ ݙیوݨ نال فعل حال امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مرتج سگدے، لکھیج سگدے، پڑھیج سگدے، منگیج سگدے وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ مرتجݨ مصدر مجہول کنوں فعل حال امکانی مجہول دی گردان کجھ ایں ہے۔

مثبت	مذکر	مرتج سگدے	مرتج سگدن	مرتج سگدیں	مرتج سگدو / اسگدے ہوے	مرتج سگداں	مرتج سگدوں / اسگدے ہے
منفی	مذکر	مرتج نئیں سگدا	مرتج نئیں سگدے	مرتج توں نئیں سگدا	مرتج تو ہے سگدے	مرتج نئیں سگدا / مرتج نم سگدا	مرتج نے سگدے
مثبت	مؤنث	مرتج سگدی ہے	مرتج سگدین	مرتج سگدیں	مرتج سگدیں / وے	مرتج سگدی آں	مرتج سگدیں / ہے
منفی	مؤنث	مرتج نئیں سگدی	مرتج نئیں سگدیاں	مرتج توں نئیں سگدی	مرتج تو ہے / سگدیاں	مرتج نئیں سگدی / مرتج نم سگدی	مرتج نے سگدیاں

قاعدہ نمبر 18: مصادر مجہول کنوں فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر مجہول دی علامت "جݨ" حذف کر ݙتی ونجے جو کجھ باقی بچدے او فعل ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر ہے۔ جیویں جو مرتجݨ کنوں (مری) لکھیجݨ کنوں (لکھی) تے پڑھیجݨ کنوں پڑھی وغیرہ وغیرہ تے سگن مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (سگدے) اے سب آپت

وچ بݨندے ہِن۔ ایویں نال فعل حال امکانی مجہول ٻݨ ویندے۔ جیویں جو مری سگیدے، لکھی سگیدے، پڑھی سگیدے، منگی سگیدے وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو ایویں تھیندی ہے۔ سڑݨ مصدر کنوں فعل حال امکانی مجہول دی گردان ݙیکھو۔

مثبت / منفی	مذکر / مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	سڑی سگیدے	سڑی سگیدن	سڑی سگیدیں	سڑی سگیدو، اسگیدے	سڑی سگیداں	سڑی سگیدوں اسگیدے
منفی	مذکر	سڑی نھیں سگیدا	سڑی نھیں سگیدے	سڑی توں نھیں سگیدا	سڑی تُسے سگیدے	سڑی نھیں سگیدا، سڑی ہم سگیدا	سڑی اسے سگیدے
مثبت	مؤنث	سڑی سگیدی ہے	سڑی سگیدن	سڑی سگیدیں	سڑی سگیدیں ہوسے	سڑی سگیدی آں	سڑی سگیدیاں ہے
منفی	مؤنث	سڑی نھیں سگیدی	سڑی نھیں سگیدیاں	سڑی توں نھیں سگیدی	سڑی تُسے سگیدیاں	سڑی نھیں، اھم سگیدی	سڑی اسے سگیدیاں

قاعدہ نمبر 19: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙو تے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر سگݨ مصدر کنوں اسم حالیہ تام (سگیدا)، ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہووے)۔ اے سب آپت وچ بݨندے ہِن ایویں نال فعل حال امکانی مجہول ٻݨ ویندے۔ جیویں جو مریج سگیدا ہووے، لکھیج سگیدا ہووے، منگیج سگیدا ہووے، ویچ سگیدا ہووے وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مؤنث دی گردان انجو ایویں تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل حال امکانی مجہول قاعدہ نمبر 19 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 17 تے قاعدہ نمبر 2 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 20: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙو تے ہوئے مصدر کنوں قاعدہ نمبر 18 دے مطابق ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھدا ونجے، سگݨ مصدر کنوں اسم حالیہ تام (سگیدا) ہووݨ مصدر کنوں فعل مضارع معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہووے)۔ اے سب آپت وچ بݨندے ہِن تے وت انہاں نال فعل حال امکانی مجہول ٻݨ ویندے۔ جیویں جو مری سگیدا ہووے، منگی سگیدا ہووے، لکھی سگیدا ہووے، ونڈی سگیدا ہووے وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مؤنث دی گردان انجو ایویں تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر مجہول کنوں قاعدہ نمبر 20 دے مطابق فعل حال امکانی مجہول بݨا کریں قاعدہ نمبر 18 تے قاعدہ نمبر 2 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 21: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙو تے ہوئے مصدر مجہول کنوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر قاعدہ نمبر 17 دے مطابق، سگݨ مصدر کنوں اسم حالیہ تام (سگیدا)، ہووݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوندے) اے سب آپت وچ بݨندے ہِن تے وت انہاں نال فعل حال امکانی مجہول ٻݨ ویندے۔ جیویں جو مریج سگیدا ہوندے، لکھیج سگیدا ہوندے، منگیج سگیدا ہوندے وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مؤنث دی گردان انجو ایویں تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر مجہول کنوں قاعدہ نمبر 21 دے مطابق فعل حال امکانی مجہول بݨا کریں قاعدہ نمبر 17 تے قاعدہ نمبر 3 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 22: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙو تے ہوئے مصدر مجہول کنوں قاعدہ نمبر 18 دے مطابق

ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھدا ونجے۔ ڄیکوں مصدر کنوں اسم حالیہ تام (سڳیدا) ہووے مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوندے)۔ اے سب آپت وچ ڳنڈھ ݙتے ونجن تاں فعل حال امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مری سڳیدا ہوندے، لکھی سڳیدا ہوندے، وڈھی سڳیدا ہوندے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر مجہول کن فعل حال امکانی مجہول قاعدہ نمبر 22 دے مطابق بݨا کرائیں قاعدہ نمبر 18 تے قاعدہ نمبر 3 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 23: کہیں وی مصدر مجہول کن فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے؛ تے ہووے مصدر مجہول کن قاعدہ نمبر 17 دے مطابق ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھدا ونجے۔ ڄیکوں مصدر کن اسم حالیہ تام (سڳیدا) ہووے مصدر کن فعل ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (ڳیا) تے ہووے مصدر کنوں فعل مستقبل معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوسی) اے سب آپت وچ ڳنڈھ ݙتے ونجن تاں فعل حال امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مریج سڳیدا ڳیا ہوسی، منگیج سڳیدا ڳیا ہوسی، لکھیج سڳیدا ڳیا ہوسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر مجہول کن قاعدہ نمبر 23 دے مطابق فعل حال امکانی مجہول بݨا کرائیں قاعدہ نمبر 17 تے قاعدہ نمبر 4 دے مطابق گردان لکھی خود ونجے۔

قاعدہ نمبر 24: کہیں وی مصدر مجہول کن فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے؛ تے ہووے مصدر مجہول کنوں قاعدہ نمبر 18 دے مطابق ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھدا ونجے۔ ڄیکوں مصدر کن اسم حالیہ تام (سڳیدا) ہووے مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ڳیا) تے ہووے مصدر کن فعل مستقبل معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوسی) اے سب آپت وچ ڳنڈھ ݙتے ونجن تاں فعل حال امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مری سڳیدا ڳیا ہوسی، لکھی سڳیدا ڳیا ہوسی، منگی سڳیدا ڳیا ہوسی، وڈھی سڳیدا ڳیا ہوسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر مجہول کن قاعدہ نمبر 24 دے مطابق فعل حال امکانی مجہول بݨا کرائیں قاعدہ نمبر 18 تے قاعدہ نمبر 4 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھی ونجے۔

مصادر متعدی المتعدی مجہول کن فعل حال امکانی مجہول بݨاوݨ دے قاعدے:

طوالت دے پیش نظر مصادر متعدی المتعدی مجہول کن فعل حال امکانی مجہول دے بݨاوݨ دے قاعدے مختصراً ݙتے ویندن۔ مشق دے طور تے اے قاعدے خود اخذ کیتے ونجن تے انہیں دی گردان وی خود لکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 25	قاعدہ نمبر 17 دے مطابق	منگویج سڳیدے	لکھویج سڳیدے وغیرہ
قاعدہ نمبر 26	قاعدہ نمبر 18 دے مطابق	منگوی سڳیدے	لکھوی سڳیدے وغیرہ
قاعدہ نمبر 27	قاعدہ نمبر 20 دے مطابق	منگوی سڳیدا ہوندے	لکھوی سڳیدا ہوندے وغیرہ
قاعدہ نمبر 28	قاعدہ نمبر 19 دے مطابق	منگویج سڳیدا ہوندے	لکھویج سڳیدا ہوندے وغیرہ
قاعدہ نمبر 29	قاعدہ نمبر 21 دے مطابق	منگویج سڳیدا ہوندے	لکھویج سڳیدا ہوندے وغیرہ
قاعدہ نمبر 30	قاعدہ نمبر 22 دے مطابق	منگوی سڳیدا ہوندے	لکھوی سڳیدا ہوندے وغیرہ

قاعدہ نمبر 31	قاعدہ نمبر 23 دے مطابق	منگوتج سگدا ہیا ہووی	لکھوتج سگدا ہیا ہووی وغیرہ
قاعدہ نمبر 32	قاعدہ نمبر 24 دے مطابق	منگوی سگدا ہیا ہووی	لکھوی سگدا ہیا ہووی وغیرہ

8۔ فعل حال التزامی

تعریف: کہیں کم دا کرݨ یا تھیوݨ کہیں وقت (زمانہ موجودہ) وچ لازمی قرار ݙیوے تاں اوکوں فعل حال التزامی آکھیا ویندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔

۱۔ امتحان کیتے تیاری کرݨی پوندی ہے۔ ۲۔ ہر انسان کوں آزمائش آوݨی ہے۔ ۳۔ علم و ہنر سکھݨ کیتے گھر کنوں باہر ونجݨا پوندا ہے۔

۴۔ ساکوں وݙیاں کیتے عزت دا جذبہ رکھݨا پوندے۔ ۵۔ ماڑا آدمی کوں ݙکھ دا تجربہ ݙیوݨا پوندا ہے۔ ۶۔ اڄ تیکوں ملتان کیوں ونجݨے؟

فعل حال التزامی معروف بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر ۱: کہیں وی مصدر (لازم ہووے یا متعدی ہووے) کنوں فعل حال التزامی معروف بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر کنوں اسم استقبال (اسم استقبال کہیں وی مصدر دی علامت "نا" کوں وچ الف بدلݨ نال بݨدے) بݨا کرائیں اوندے اڳوں ہووݨ مصدر کنوں فعل ناقص "ہے" یا دت یائے مجہول (ے) لا ݙیوو تاں فعل حال التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو ونجݨا ہے یا ونجݨے، ݙیکھݨا ہے یا ݙیکھݨے، مرݨا ہے یا مرݨے وغیرہ مونث تے مذکر دی گردان اڳوں تھیندی ہے۔ وݙیں مصدر کنوں فعل حال التزامی معروف دی گردان ݙیکھو۔ ضمیر منفصل تے ضمیر متصل دی گردان وی اڳوں تھیندی ہے۔

گردان نمبر ۱: مفعولی ضمیریں نال:

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر مونث	اوکوں ونجݨے	انھیں کوں ونجݨے	تیکوں ونجݨے	تہاکوں ونجݨے	میکوں ونجݨے	اساکوں ونجݨے
منفصل	منفی	مذکر مونث	اوکوں نھیں ونجݨا	انھیں کوں نھیں ونجݨا	تیکوں نھیں ونجݨا	تہاکوں نھیں ونجݨا	میکوں نھیں ونجݨا	اساکوں نھیں ونجݨا
2۔	گردان فاعلی	ضمیریں نال						
منفصل	مثبت	مذکر	او ونجے	او ونجن / انھیں ونجے	توں ونجیں	تساں ونجے وے	میں ونجاں	اساں ونجے سے
منفصل	منفی	مذکر	او نھیں ونجا	او نھیں ونجن / انھیں نھیں ونجا	توں نھیں ونجا	تساں نھیں ونجے / تساں نہ ونجے / تساں نہ ونجے	میں نھیں ونجاں / میں نہ ونجاں	اساں نھیں ونجے سے
منفصل	مثبت	مونث	او ونجی ہے	او ونجن / انھیں ونجے	توں ونجی ایں	تساں ونجیں وے	میں ونجی آں	اساں ونجیں سے

منفصل	منفی	مونث	اوھیں ڈٹھی	اوھیں ڈٹھیاں اوھیں ڈٹھیاں انھیں نہیں ڈٹھیاں	توں نہیں ڈٹھی توں نہیں ڈٹھی	تساں نہیں / نھوسے ڈٹھیاں	میں نہیں ڈٹھی میں نھم / نہیں ڈٹھی	اساں نہیں / نسے ڈٹھیاں
متصل	مثبت	مذکر/مونث	ڈٹھس	ڈٹھے نے	ڈٹھی	ڈٹھے وے	ڈٹھم	ڈٹھے سے
متصل	منفی	مذکر/مونث	نس ڈٹھاں	نسیں ڈٹھاں	نوی ڈٹھاں	نوسے ڈٹھاں	نم / نہیں ڈٹھاں	نسے ڈٹھاں

گردان نمبر3: مونث مذکر دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ (پہلوں مفعولی ضمیریں نال تے وت فاعلی ضمیریں نال)

ضمیر منفصل	مثبت	مذکر/مونث	اوکوں ڈٹھا ہے	انھیں کوں ڈٹھا ہے	تیکوں ڈٹھا ہے	تہاکوں ڈٹھا ہے	میکوں ڈٹھا ہے	اساکوں ڈٹھا ہے
ضمیر منفصل	منفی	مذکر/مونث	اوکوں نہیں ڈٹھا	انھیں کوں نہیں ڈٹھا	تیکوں نہیں ڈٹھا	تہاکوں نہیں ڈٹھا	میکوں نہیں ڈٹھا	اساکوں نہیں ڈٹھا
ضمیر منفصل	مثبت	مذکر/مونث	اوکوں ڈٹھے	انھیں کوں ڈٹھے	تیکوں ڈٹھے	تہاکوں ڈٹھے	میکوں ڈٹھے	اساکوں ڈٹھے
ضمیر منفصل	منفی	مذکر/مونث	اوکوں نہیں ڈٹھاں	انھیں کوں نہیں ڈٹھاں	تیکوں نہیں ڈٹھاں	تہاکوں نہیں ڈٹھاں	میکوں نہیں ڈٹھاں	اساکوں نہیں ڈٹھاں
ضمیر متصل	مثبت	مذکر/مونث	ڈٹھاں اس / اوس	ڈٹھاں انھیں	ڈٹھا وی	ڈٹھا وے	ڈٹھا نمیں / ام	ڈٹھا سے
متصل	منفی	مذکر/مونث	نس ڈٹھا / اوھس ڈٹھا	نسیں ڈٹھا	نوی ڈٹھا	نوسے ڈٹھا	نم / نہیں ڈٹھا	نسے ڈٹھا

گردان نمبر5: مذکر مونث دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ (فاعلی ضمیریں نال)

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر/مونث	او/اوہ ڈٹھے	انھیں ڈٹھے	تیں ڈٹھے	تساں ڈٹھے	میں ڈٹھے	اساں ڈٹھے
منفصل	منفی	مذکر/مونث	او/اوہ نہیں ڈٹھا	انھیں نہیں ڈٹھا	تیں نہیں ڈٹھا	تساں نہیں ڈٹھا	میں نہیں ڈٹھا	اساں نہیں ڈٹھا
منفصل	مثبت	مذکر/مونث	او/اوہ ڈٹھا ہے	انھیں ڈٹھا ہے	تیں ڈٹھا ہے	تساں ڈٹھاں ہے	میں ڈٹھا ہے	اساں ڈٹھا ہے
منفصل	منفی	مذکر/مونث	او/اوہ نہیں ڈٹھا	انھیں نہیں ڈٹھا	تیں نہیں ڈٹھا	تساں نہیں ڈٹھا	میں نہیں ڈٹھا	اساں نہیں ڈٹھا
منفصل	مثبت	مونث	او ڈٹھی ہے	او ڈٹھیاں ہن	توں ڈٹھی ہیں	تساں ڈٹھیاں ہو	میں ڈٹھی ہاں	اساں ڈٹھیاں ہیں
منفصل	منفی	مونث	اوھیں ڈٹھی	اوھیں ڈٹھیاں	توں نھیں ڈٹھی	تساں نہیں / نھوسے ڈٹھیاں	میں نھم ڈٹھی	اساں نہیں / نسے ڈٹھیاں

متصل	مثبت	مذکر/مونث	ڈیکھا ہوس	ڈیکھا ہوسیں	ڈیکھا ہوسی	ڈیکھا ہوسے	ڈیکھا ہوسیں	ڈیکھا ہسے
متصل	منفی	مذکر/مونث	ڈیکھا ہوس	ڈیکھا ہوسیں	ڈیکھا ہوسی	ڈیکھا ہوسے	ڈیکھا ہوسیں	ڈیکھا ہسے

گردان نمبر 6: مونث مذکر دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ (اضافی ضمیریں نال)

ضمیر منفصل	مثبت	مذکر	اوندا ڈیکھا ہے	انہیں دا ڈیکھا ہے	تیڈا ڈیکھا ہے	تہاڈا ڈیکھا ہے	میڈا ڈیکھا ہے	اساڈا ڈیکھا ہے
	منفی	مذکر	اوندا ڈیکھا نہیں	انہیں دا ڈیکھا نہیں	تیڈا ڈیکھا نہیں	تہاڈا ڈیکھا نہیں	میڈا ڈیکھا نہیں	اساڈا ڈیکھا نہیں
	مثبت	مونث	اوندی ڈٹھی ہے	انہیں دی ڈٹھی ہے	تیڈی ڈٹھی ہے	تہاڈی ڈٹھی ہے	میڈی ڈٹھی ہے	اساڈی ڈٹھی ہے
	منفی	مونث	اوندی ڈٹھی نہیں	انہیں دی ڈٹھی نہیں	تیڈی ڈٹھی نہیں	تہاڈی ڈٹھی نہیں	میڈی ڈٹھی نہیں	اساڈی ڈٹھی نہیں

قاعدہ نمبر 2: کہیں وی مصدر (لازم ہووے یا متعدی ہووے) کنوں فعل حال التزامی معروف بݨاوݨ کیتے ڈو ترے ہوئے مصدر کنوں اسم استقبال (قاعدہ نمبر ا دے مطابق) تے پووݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پوندے) یا اسم حالیہ تمام (پوندا) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل ناقص "ہے" آپت وچ گنڈھݨ تے ڈیوݨ نال فعل حال التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھݨا پوندے یا لکھݨا پوندا ہے، ویکھݨا پوندے یا ویکھݨا پوندا ہے، ڈیکھݨا پوندے یا ڈیکھݨا پوندا ہے۔ مونث مذکر تے ضمیر منفصل تے متصل دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ آووݨ مصدر کنوں فعل حال التزامی معروف دی گردان ڈیکھو۔

گردان نمبر 1:۔ مونث مذکر دی گردان انجوانج نہیں تھیندی۔ (مفعولی ضمیریں نال):

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر/مونث	اوکوں آونا پوندے	انہیں کوں آونا پوندے	تیکوں آونا پوندے	تہاکوں آونا پوندے	میکوں آونا پوندے	اساکوں آونا پوندے
	منفی	مذکر/مونث	اوکوں آونا نہیں پوندا	انہیں کوں آونا نہیں پوندا	تیکوں آونا نہیں پوندا	تہاکوں آونا نہیں پوندے	میکوں آونا نہیں پوندا	اساکوں آونا نہیں پوندا
متصل	مثبت	مذکر/مونث	آونا پوندس	آونا پوندے نیں	آونا پوندی	آونا پوندے وے	آونا پوندم	آونا پوندے سے
	منفی	مذکر/مونث	آونا نسی پوندا	آونا نہیں پوندا	آونا نی پوندا	آونا نے پوندا	آونا نہیں پوندا	آونا نسے پوندا

گردان نمبر 2:۔ مذکر مونث دی گردان انجوانج نہیں تھیندی۔ (مفعولی ضمیریں نال)

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر/مونث	اوکوں آونا پوندا ہے	انہیں کوں آونا پوندا ہے	تیکوں آونا پوندا ہے	تہاکوں آونا پوندا ہے	میکوں آونا پوندا ہے	اساکوں آونا پوندا ہے

منفصل	منفی	مذکر/مونث	اوکوں آوڑا نھیں پیا	انھیں کوں آوڑا نھیں پیا	تیکوں آوڑا نھیں پیا	تہاکوں آوڑا نھیں پیا	میکوں آوڑا نھیں پیا	اساکوں آوڑا نھیں پیا
متصل	مثبت	مذکر/مونث	آوڑا پیا اسی/اوس	آوڑا پیا انھیں	آوڑا پیا اوی	آوڑا پیا اوے	آوڑا پیا امیں	آوڑا پیا اسے
متصل	منفی	مذکر/مونث	آوڑاسی/اوس پیا	آوڑا نھیں پیا	آوڑاوی پیا	آوڑاوے پیا	آوڑا نھیں پیا	آوڑانے پیا

قاعدہ نمبر3: کہیں وی مصدر (لازم یا متعدی) کنوں فعل حال التزامی معروف بناوݨ کیتے ڈٖتے ہوئے مصدر کنوں اسم استقبال (قاعدہ نمبر1 دے مطابق) پہلوں مصدر کنوں ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پئے) وجٖن مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب (ویندے) دے سب آپت وچ ڳنڈھ ڈٖتے ونجن تاں فعل حال التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو آوڑا پئے ویندے، وہجٖا پئے ویندے، لکھڑا پئے ویندے وغیرہ یا وت اسم استقبال تے پہلوں مصدر کن ماضی قریب معروف دے صیغے واحد غائب مذکر (پئے) دے بعد ونجن مصدر کن اسم حالیہ تمام (ویندا) تے ہوون مصدر کن فعل ناقص "ہے" جوڑ ڈٖیوݨ نال وی فعل حال التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو آوڑا پئے ویندا ہے، وہجٖا پئے ویندا ہے، لکھڑا پئے ویندا ہے وغیرہ۔ لکھݨ مصدر کن گردان ڈٖیکھو۔ مذکر مونث دی گردان انجوائیں تھیندی۔

گردان نمبر1: مونث مذکر دی گردان انجوائیں تھیندی۔ (مفعولی ضمیریں نال):

ضمیر منفصل	مثبت	مذکر/مونث	اوکوں لکھڑا پئے ویندے	انھیں کوں لکھڑا پئے ویندے	تیکوں لکھڑا پئے ویندے	تہاکوں لکھڑا پئے ویندے	میکوں لکھڑا پئے ویندے	اساکوں لکھڑا پئے ویندے
ضمیر منفصل	منفی	مذکر/مونث	اوکوں لکھڑا نھیں پئے ویندا	انھیں کوں لکھڑا نھیں پئے ویندا	تیکوں لکھڑا نھیں پئے ویندا	تہاکوں لکھڑا نھیں پئے ویندا	میکوں لکھڑا نھیں پئے ویندا	اساکوں لکھڑا نھیں پئے ویندا
ضمیر متصل	مثبت	مذکر/مونث	لکھڑا پئے ویندس	لکھڑا پئے ویندے نیں	لکھڑا پئے ویندی	لکھڑا پئے ویندے وے	لکھڑا پئے ویندوم	لکھڑا پئے ویندے سے
ضمیر متصل	مثبت	مذکر/مونث	لکھڑاوس پئے ویندا	لکھڑا نھیں پئے ویندا	لکھڑاوی پئے ویندا	لکھڑاوے پئے ویندا	لکھڑا نھیں پئے ویندا	لکھڑانے پئے ویندا

گردان نمبر2:۔ مذکر مونث دی گردان انجوائیں تھیندی۔ (مفعولی ضمیریں نال):

منفصل	مثبت	مذکر/مونث	اوکوں لکھڑا پئے ویندا ہے	انھیں کوں لکھڑا پئے ویندا ہے	تیکوں لکھڑا پئے ویندا ہے	تہاکوں لکھڑا پئے ویندا ہے	میکوں لکھڑا پئے ویندا ہے	اساکوں لکھڑا پئے ویندا ہے
منفصل	منفی	مذکر/مونث	اوکوں لکھڑا نھیں پئے ویندا	انھیں کوں لکھڑا نھیں پئے ویندا	تیکوں لکھڑا نھیں پئے ویندا	تہاکوں لکھڑا نھیں پئے ویندا	میکوں لکھڑا نھیں پئے ویندا	اساکوں لکھڑا نھیں پئے ویندا

متصل	مثبت	مذکر/مونث	لکھا پئے ویندا ہس/ہیوس	لکھا پئے ویندا ہنیں	لکھا پئے ویندا ہوئی	لکھا پئے ویندا ہوے	لکھا پئے ویندا ہمیں	لکھا پئے ویندا سے
متصل	منفی	مذکر/مونث	لکھا نسی/اوس پئے ویندا	لکھا نھیں پئے ویندا	لکھا نوی پئے ویندا	لکھا نوے پئے ویندا	لکھا نھیں پئے ویندا	لکھا نسے پئے ویندا

قاعدہ نمبر4: کہیں وی مصدر (لازم ہووے یا متعدی) کنوں فعل حال التزامی معروف بناون کیتے پہلے تے ہوئے مصدر کنوں اسم استقبال تے ہوون مصدر کنوں فعل حال مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوندے) ، آپت وچ ملا کریں فعل حال التزامی معروف بنایا ونج سگدے۔ جیویں جو ونجنا ہوندے، لکھنا ہوندے، پڑھنا ہوندے، ونڈنا ہوندے وغیرہ یا وت اسم استقبال دے بعد ہوون مصدر کن اسم حالیہ نا تمام (ہوندا) تے ہوون مصدر کن فعل ناقص "ہے" ملاونڑ نال وی فعل حال التزامی معروف بن ویندے۔ جیویں جو لکھنا ہوندا ہے، ونجنا ہوندا ہے، پڑھنا ہوندا ہے وغیرہ۔ آون مصدر کنوں گردان کجھ ایں ہے۔

گردان نمبر1: مونث تے مذکر دی گردان انجاں ئی تھیندی۔ (مفعولی او فاعلی ضمیریں نال)

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل مفعولی	مثبت	مذکر/مونث	اوکوں آندا ہوندے	انھیں کوں آندا ہوندے	تیکوں آندا ہوندے	تہاکوں آندا ہوندے	میکوں آندا ہوندے	اساکوں آندا ہوندے
منفصل مفعولی	منفی	مذکر/مونث	اوکوں آندا نھیں ہوندا	انھیں کوں آندا نھیں ہوندا	تیکوں آندا نھیں ہوندا	تہاکوں آندا نھیں ہوندا	میکوں آندا نھیں ہوندا	اساکوں آندا نھیں ہوندا
منفصل فاعلی	مثبت	مذکر/مونث	او/اوجہا آندا ہوندے	انھیں آندا ہوندے	تیں آندا ہوندے	تساں آندا ہوندے	میں آندا ہوندے	اساں آندا ہوندے
منفصل فاعلی	منفی	مذکر/مونث	او/اوجہا آندا نھیں ہوندا	انھیں آندا نھیں ہوندا	تیں آندا نھیں ہوندا	تساں آندا نھیں ہوندا	میں آندا نھیں ہوندا	اساں آندا نھیں ہوندا
متصل	مثبت	مذکر/مونث	آندا ہوندس	آندا ہوندے نیں	آندا ہوندی	آندا ہوندے وے	آندا ہوندم	آندا ہوندے سے
فاعلی/مفعولی	منفی	مذکر/مونث	آندا نس ہوندا	آندا نھیں ہوندا	آندا نوی ہوندا	آندا نوے ہوندا	آندا نم ہوندا	آندا نسے ہوندا

گردان نمبر2: مونث تے مذکر دی گردان انجاں ئی تھیندی۔ (مفعولی ضمیریں نال)

ضمیر								
ضمیر منفصل	مثبت	مذکر/مونث	اوکوں آندا ہوندا ہے	انھیں کوں آندا ہوندا ہے	تیکوں آندا ہوندا ہے	تہاکوں آندا ہوندا ہے	میکوں آندا ہوندا ہے	اساکوں آندا ہوندا ہے
منفصل	منفی	مذکر/مونث	اوکوں آندا نھیں ہوندا	انھیں کوں آندا نھیں ہوندا	تیکوں آندا نھیں ہوندا	تہاکوں آندا نھیں ہوندا	میکوں آندا نھیں ہوندا	اساکوں آندا نھیں ہوندا

متصل	مثبت	مذکر، مونث	آوݨا ہوندا ہوسی ہوسی	آوݨا ہوندا ہوسن	آوݨا ہوندا ہوسی	آوݨا ہوندا ہوسے	آوݨا ہوندا ہوسیں	آوݨا ہوسے ہوندا
متصل	منفی	مذکر، مونث	آوݨا نہ ہوسی ہوندا	آوݨا نہ ہوسن ہوندا	آوݨا نہ ہوسی ہوندا	آوݨا نہ ہوسے ہوندا	آوݨا نہ ہوسیں ہوندا	آوݨا نہ ہوسے ہوندا

قاعدہ نمبر 5: کہیں وی مصدر (لازم ہووے یا متعدی ہووے) کنوں فعل حال التزامی معروف بݨاوݨ کیتے پڑھدے ہوئے مصدر کنوں اسم استقبال تے تھیوݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (تھیندے) کوں آپت وچ جوڑ ݙیوݨ نال فعل حال التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھݨا تھیندے، پڑھݨا تھیندے، آوݨا تھیندے وغیرہ یاد رہے اسم استقبال دے بعد تھیوݨ مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام (تھیندا) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل ناقص "ہے" آوݨا تھیندا ہے، ونڄݨا تھیندا ہے وغیرہ۔ ورکݨ مصدر کنوں گردان کجھ ایں تھیسی۔

گردان نمبر 1: مونث تے مذکر دی گردان اہجو ای تھیسی تھیندی۔ (مفعولی ضمیریں نال)

ضمیر	مثبت منفی	مذکر، مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر، مونث	اوکوں ورکا تھیندے	انہیں کوں ورکا تھیندے	تیکوں ورکا تھیندے	تہاکوں ورکا تھیندے	میکوں ورکا تھیندے	اساکوں ورکا تھیندے
	منفی	مذکر، مونث	اوکوں ورکا نہیں تھیندا	انہیں کوں ورکا نہیں تھیندا	تیکوں ورکا نہیں تھیندا	تہاکوں ورکا نہیں تھیندا	میکوں ورکا نہیں تھیندا	اساکوں ورکا نہیں تھیندا
متصل	مثبت	مذکر، مونث	ورکا تھیندوس	ورکا تھیندے نیں	ورکا تھیندی	ورکا تھیندے وے	ورکا تھیندم	ورکا تھیندے سے
	منفی	مذکر، مونث	ورکا نس تھیندا	ورکا نہیں تھیندا	ورکا نوی تھیندا	ورکا نوے تھیندا	ورکا نہیں تھیندا	ورکا نیسے تھیندا

گردان نمبر 2: مونث تے مذکر دی گردان اہجو ای تھیسی تھیندی۔ (مفعولی ضمیریں نال)

متصل	مثبت	مذکر، مونث	اوکوں ورکا تھیندا ہے	انہیں کوں ورکا تھیندا ہے	تیکوں ورکا تھیندا ہے	تہاکوں ورکا تھیندا ہے	میکوں ورکا تھیندا ہے	اساکوں ورکا تھیندا ہے
	منفی	مذکر، مونث	اوکوں ورکا نہیں تھیندا	انہیں کوں ورکا نہیں تھیندا	تیکوں ورکا نہیں تھیندا	تہاکوں ورکا نہیں تھیندا	میکوں ورکا نہیں تھیندا	اساکوں ورکا نہیں تھیندا
	مثبت	مذکر، مونث	ورکا تھیندا ہوس اوہوس	ورکا تھیندا ہوئنیں	ورکا تھیندا ہوئی	ورکا تھیندا ہووے	ورکا تھیندا ہوم	ورکا تھیندا ہوسے
	منفی		ورکا نس ہوس تھیندا	ورکا نہیں تھیندا	ورکا نوی تھیندا	ورکی نوے تھیندا	ورکا نہیں تھیندا	ورکا نیسے تھیندا

گردان نمبر 3: مصدر آوݨ کن اضافی ضمیریں نال گردان کجھ ایں تھیسی۔ اوندا آوݨا تھیندے، انہیں دا آوݨا تھیندے، تیڈا آوݨا

تھیندے، تہاڈا آوندا تھیندے، میڈا آوندا تھیندے، اساڈا آوندا تھیندے، مونث دی گردان اوندی آونی تھیندی ہے، انھیں دی آونی تھیندی ہے، تیڈی آونی تھیندی ہے، تہاڈی آونی تھیندی ہے، میڈی آونی تھیندی ہے، اساڈی آونی تھیندی ہے۔

منفی گردان:

			اوندا آوندا تھیں تھیندا	انھیں دا آوندا تھیں تھیندا	تیڈا آوندا تھیں تھیندا	تہاڈا آوندا تھیں تھیندا	میڈا آوندا تھیں تھیندا	اساڈا آوندا تھیں تھیندا

متصل ضمیریں نال گردان:

			آوندا تھیندس	آوندا تھیندے نیں	آوندا تھیندی	آوندا تھیندے وے	آوندا تھیندے میں	آوندا تھیندے سے

منفی گردان:

			آوندا نس انھوں تھیندا	آوندا تھیں تھیندا	آوندا تھوی تھیندا	آوندا تھوے تھیندا	آوندا تھمی انھم تھیندا	آوندا ہے تھیندا

ایویں ای ورکن مصدر کوں فعل حال التزامی معروف دی گردان مفعولی ضمیریں نال گردان نمبر 1'2 دے مطابق خود کیتی ونجے۔

مصادر متعدی المتعدی کن فعل حال التزامی معروف بناون دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 4: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کوں فعل حال التزامی معروف بناون کیتے ڈتے ہوئے مصدر کوں اسم استقبال بنا کریں اوندے چھیکڑی الف کوں حذف کر کے اوندی جاتے یائے مجہول (ے) بکنڑ دے ڈیوݨ نال فعل حال التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو منگواوݨے، لکھواوݨے، بڈواوݨے وغیرہ یاد رکھو ڈتے ہوئے مصدر کوں اسم استقبال تے ہوون مصدر کوں فعل ناقص "ہے" آہیت ہوچ بکنڑ دے ڈیوݨ نال فعل حال التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو منگواوݨا ہے، لکھواوݨا ہے، بڈواوݨا ہے وغیرہ۔ منگواوݨ مصدر کن فعل حال التزامی معروف دی گردان کجھ ایں تھیندی ہے۔

گردان نمبر 1: مونث تے مذکر دی گردان انجو انج نھیں تھیندی۔ (گردان مفعولی تے فاعلی ضمیریں نال کیتی ویندی پئی ہے)

ضمیر متصل مفعولی	مثبت	مذکر مونث	اوکوں منگواوݨے	انھیں کوں منگواوݨے	تیکوں منگواوݨے	تہاکوں منگواوݨے	میکوں منگواوݨے	اساکوں منگواوݨے
ضمیر منفصل	منفی	مذکر مونث	اوکوں نھیں منگواوݨا	انھیں کوں نھیں منگواوݨا	تیکوں نھیں منگواوݨا	تہاکوں نھیں منگواوݨا	میکوں نھیں منگواوݨا	اساکوں نھیں منگواوݨا
ضمیر منفصل فاعلی	مثبت	مذکر مونث	اوہ منگواوݨے	انھیں منگواوݨے	تیں منگواوݨے	تساں منگواوݨے	میں منگواوݨے	اساں منگواوݨے

ضمیر منفصل	منفی	مذکر مونث	اوہ نہیں منگواوا	انہیں نہیں منگواوا	تیں نہیں منگواوا	تساں نہیں منگواوا	میں نہیں منگواوا	اساں نہیں منگواوا
ضمیر متصل	مثبت	مذکر مونث	منگواوس	منگواونے نیں	منگواوئی	منگواونے وے	منگواوم	منگواونسے
ضمیر متصل	منفی	مذکر مونث	اُس /اوہس منگواوا	نہیں منگواوا	اوہی منگواوا	یوسے منگواوا	تھیں منگواوا	ایسے منگواوا

گردان نمبر 2:۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ (مفعولی تے فاعلی ضمیریں نال گردان)

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل مفعولی	مثبت	مذکر	اوکوں منگواوا ہے	انہیں کوں منگواوا ہے	تیکوں منگواوا ہے	تہاکوں منگواوا ہے	میکوں منگواوا ہے	اساکوں منگواوا ہے
منفصل	منفی	مذکر	اوکوں نہیں منگواوا	انہیں کوں نہیں منگواوا	تیکوں نہیں منگواوا	تہاکوں نہیں منگواوا	میکوں نہیں منگواوا	اساکوں نہیں منگواوا
منفصل	مثبت	مونث	اوکوں منگواوی ہے	انہیں کوں منگواوی ہے	تیکوں منگواوی ہے	تہاکوں منگواوی ہے	میکوں منگواوی ہے	اساکوں منگواوی ہے
منفصل	منفی	مونث	اوکوں نہیں منگواوی	انہیں کوں نہیں منگواوی	تیکوں نہیں منگواوی	تہاکوں نہیں منگواوی	میکوں نہیں منگواوی	اساکوں نہیں منگواوی
منفصل فاعلی	مثبت	مونث	اوہ منگواوی ہے	انہیں منگواوی ہے	تیں منگواوی ہے	تساں منگواوی ہے	میں منگواوی ہے	اساں منگواوی ہے
منفصل	منفی	مونث	اوہ نہیں منگواوی	انہیں نہیں منگواوی	تیں نہیں منگواوی	تساں نہیں منگواوی	میں نہیں منگواوی	اساں نہیں منگواوی
متصل	مثبت	مونث	منگواوی اس /اوس	منگواوی ونیں	منگواوی ہووی	منگواوی ہووے	منگواوی ہم	منگواوی ہسے
متصل	منفی	مونث	اُس /اوہس منگواوی	انہیں منگواوی	اوہی منگواوی	توسے منگواوی	تھیں منگواوی	ایسے منگواوی
متصل	مثبت	مذکر	منگواوا اس /اوس	منگواوا ونیں	منگواوا ہووی	منگواوا ہووے	منگواوا ہمیں / ہم	منگواوا ہسے
متصل	منفی	مذکر	اُس /اوہس منگواوا	انہیں منگواوا	اوہی منگواوا	توسے منگواوا	تھیں منگواوا	ایسے منگواوا

قاعدہ نمبر 7: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال التزامی معروف بناوݨ کیتے ؛ تے ہووے مصدر کنوں اسم استقبال تے پووݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (پوندے) انہیں کوں جُڑندے ؛ یوں نال فعل حال التزامی معروف اِی ونجدے۔ جیویں جو لکھواوا پوندے، منگواوا پوندے، نچواوا پوندے وغیرہ تے یا وت اسم استقبال دے بعد پووݨ مصدر کنوں اسم

حالیہ نا تمام (پوندا) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل ناقص "ہے" اے سب آپت وچ ڳنڈھ ݙیوݨ تے وت انہاں نال فعل حال التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھواوݨ والا پوندا ہے، منگواوݨ والا پوندا ہے، نچاوݨ والا پوندا ہے۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال التزامی معروف قاعدہ نمبر 7 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 2 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 8: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال التزامی معروف بݨاوݨ کیتے ݙیکھݨ تے ہووے مصدر متعدی المتعدی کنوں اسم استقبال، پووݨ مصدر کنوں ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پئے) وت انہاں مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ویندے) اے آپت وچ ڳنڈھ ݙیوݨ نال فعل حال التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھواوݨ والا پئے ویندے، منگواوݨ والا پئے ویندے، نچاوݨ والا پئے ویندے وغیرہ تے یا وت اسم استقبال دے بعد آتے ڳنڈھ پووݨ مصدر کنوں ماضی قریب معروف (پئے) وت انہاں مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام (ویندا) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل ناقص "ہے" اے سب آپت وچ ڳنڈھ ݙیوݨ تے وت انہاں نال وت فعل حال التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھواوݨ والا پئے ویندا ہے، منگواوݨ والا پئے ویندا ہے، نچاوݨ والا پئے ویندا ہے وغیرہ۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کن فعل حال التزامی معروف قاعدہ نمبر 8 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 3 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 9: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال التزامی معروف بݨاوݨ کیتے ݙیکھݨ تے ہووے مصدر متعدی المتعدی کنوں اسم استقبال تے ہووݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ہوندے) آپت وچ ڳنڈھ ݙیوݨ نال فعل حال التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھواوݨ والا ہوندے، منگواوݨ والا ہوندے، نچاوݨ والا ہوندے وغیرہ تے یا وت اسم استقبال دے بعد ہووݨ مصدر کنوں اس حالیہ نا تمام (ہوندا) تے فعل ناقص (ہے) اے سب آپت وچ ڳنڈھ ݙیوݨ نال فعل حال التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھواوݨ والا ہوندا ہے، منگواوݨ والا ہوندا ہے تے نچاوݨ والا ہوندا ہے وغیرہ۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کن قاعدہ نمبر 9 دے مطابق فعل حال التزامی معروف بݨا کریں قاعدہ نمبر 4 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 10: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال التزامی معروف بݨاوݨ کیتے ݙیکھݨ تے ہووے مصدر متعدی المتعدی کنوں اسم استقبال تے تھیوݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (تھیندے) آپت وچ جوڑ کریں فعل حال التزامی معروف بݨایا ونڄ سڳدے۔ جیویں جو لکھواوݨ والا تھیندے، منگواوݨ والا تھیندے، نچاوݨ والا تھیندے وغیرہ۔ تے یا وت اسم استقبال دے بعد تھیوݨ مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام (تھیندا) تے ہووݨ مصدر کن فعل ناقص "ہے" کوں آپ وچ ڳنڈھ ݙیوݨ نال فعل حال التزامی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھواوݨ والا تھیندا ہے، منگواوݨ والا تھیندا ہے، تے نچاوݨ والا تھیندا ہے۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال التزامی معروف قاعدہ نمبر 10 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 5 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھی ونڄے۔

فعل حال التزامی مجہول بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 11: کہیں وی مصدر متعدی کنوں (اے ڳالھ یاد رہووے جو فعل التزامی مجہول لازم مصادر کن نہیں بݨ سڳدا) فعل حال

التزامی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر متعدی کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے ونڄݨ مصدر کنوں بݨے ہوئے اسم استقبال دے چھیکڑی الف کوں یائے مجہول وچ (ے) تبدیل کر کے انھیں کوں ہک ٻئے نال ڳنڈھ کریں فعل حال التزامی مجہول بݨایا ونڄ سڳدے۔ جیویں جو ماریا ونڄے، لکھیا ونڄے، پڑھیا ونڄے، دھوتا ونڄے وغیرہ۔ یا وت ونڄݨ مصدر کن بݨن آلے اسم استقبال دے اڳوں مصدر ہووݨ کنوں فعل ناقص "ہے" دی جوڑت نال فعل حال التزامی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو ماریا ونڄا ہے، لکھیا ونڄا ہے، پڑھیا ونڄا ہے وغیرہ۔ مارݨ مصدر کن بݨن آلے قاعدہ نمبر 11 دے مطابق فعل حال التزامی مجہول دی گردان ایجھاں ہے۔

گردان نمبر 1:۔ مذکر تے مونث دی گردان اینجھاں تھیندی ہے۔

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	ماریا ونڄے	مارے ونڄن	ماریا ونڄیں	مارے ونڄے وے	ماریا ونڄاں	مارے ونڄے سے
منفی	مذکر	ماریا نہیں ونڄا	مارے نہن ونڄن	ماریا نوہیں ونڄا	مارے نوے ونڄے	ماریا نہیں ونڄاں	مارے نیسے ونڄے
مثبت	مونث	ماری ونڄی ہو	ماریاں ونڄین	ماری ونڄیں	ماریاں ونڄیں وے	ماری ونڄی آں	ماریاں ونڄیں سے
منفی	مونث	ماری نہیں ونڄی	ماریاں نہن ونڄیاں	ماری نوہیں ونڄی	ماریاں نوے ونڄیاں	ماری نہیں ونڄی	ماریاں نیسے ونڄیاں

گردان نمبر 2: مذکر تے مونث دی گردان اینجھاں تھیندی ہے:

مثبت	مذکر	ماریا ونڄا ہے	مارے ونڄے ہن	ماریا ونڄا ہیں	مارے ونڄے ہو	ماریا ونڄا ہاں	مارے ونڄے ہیں
منفی	مذکر	ماریا نہیں ونڄاں	مارے نہیں ونڄے	ماریا نہیں ونڄاں	مارے نہو ونڄے	ماریا نہیں ونڄاں	مارے نہیں ونڄے
منفی	مذکر	-	مارے نہن ونڄے	ماریا نوہیں ونڄاں	مارے نوے ونڄے	ماریا نہم ونڄاں	مارے نیسے ونڄے
مثبت	مونث	ماری ونڄی ہے	ماریاں ونڄیاں ہن	ماری ونڄی ہیں	ماریاں ونڄیاں ہو	ماری ونڄی ہاں	ماریاں ونڄیاں ہیں
منفی	مونث	ماری نہیں ونڄی	ماریاں نہن ونڄیاں	ماری نوہیں ونڄی	ماریاں نوے ونڄیاں	ماری نہیں ونڄی	ماریاں نیسے ونڄیاں

قاعدہ نمبر 12: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کن فعل حال التزامی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی معروف دے صیغے واحد غائب مذکر نال ہے کر ونڄݨ مصدر کنوں بݨے ہوئے اسم استقبال دے چھیکڑی الف کوں یائے مجہول (ے) وچ بدل کریں جوڑ ݙتا ونڄے تاں فعل حال التزامی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مروایا ونڄے، لکھوایا ونڄے، منگوایا ونڄے وغیرہ وتے یا وت ونڄݨ مصدر کنوں بݨے ہوئے اسم استقبال (ونڄا) دے اڳوں ہووݨ مصدر کنوں فعل ناقص "ہے" ڳنڈھ کریں فعل حال التزامی مجہول بݨایا ونڄ سڳدے۔ جیویں جو مروایا ونڄا ہے، لکھوایا ونڄا ہے، منگوایا ونڄا ہے وغیرہ۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل حال التزامی مجہول قاعدہ نمبر 12 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 11 دے مطابق گردان مشق دے طور تے خود کیتی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 13: کہیں وی مصدر مجہول کن فعل حال التزامی مجہول بناون کیتے ڈتے ہوئے مصدر مجہول کن اسم استقبال تے پوون مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر۔ اے آپت وچ جوڑ ڈتے ونجن تاں وت فعل حال التزامی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مرجنا پوندے۔ لکھیجنا پوندے، پڑھیجنا پوندے وغیرہ وغیرہ تے یاوت اسم استقبال پوون مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام (پوندا) تے ہووݨ مصدر کنوں فعل ناقص (ہے) اے سب آپت وچ جوڑ ڈتے ونجن تاں وت فعل حال التزامی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مرجنا پوندا ہے، لکھیجنا پوندا ہے، پڑھیجنا پوندا ہے وغیرہ۔ کہیں وی مصدر مجہول کن فعل حال التزامی مجہول قاعدہ نمبر 13 دے مطابق بنا کریں قاعدہ نمبر 2 دے مطابق گردان مشق دے طور تے خود کڈھ ویکھو۔

قاعدہ نمبر 14: کہیں وی مصدر مجہول کن فعل حال التزامی مجہول بناون کیتے ڈتے ہوئے مصدر مجہول دی مصدری علامت "ݨ" کوں حذف کر ڈیوو۔ جو کجھ باقی بچے اوندے اگوں ونجݨ مصدر کن اسم استقبال (ونجا) تے پووݨ مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پوندے) کوں آپت وچ جوڑ ڈیوو تاں وت فعل حال التزامی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مرنج ونجا پوندے، بھنج ونجاں پوندے، پڑچ ونجاں پوندے وغیرہ تے یاوت اسم استقبال دے بعد پووݨ مصدر کن اسم حالیہ ناتمام (پوندا) تے ہووݨ مصدر کن فعل ناقص "ہے" ہکٹھا ڈیون نال فعل حال التزامی مجہول بݨ ویندے جیویں جو مرنج ونجا پوندا ہے، نپیچ ونجاں پوندا ہے، پڑچ ونجاں پوندا ہے وغیرہ۔ مرنجݨ مصدر مجہول کنوں فعل حال التزامی مجہول قاعدہ نمبر 14 دے مطابق گردان کجھ ایں تھیسی۔

گردان نمبر 1: مذکر تے مونث دی گردان ہکو جیہی تھیسی۔ (مفعولی تے فاعلی ضمیریں نال)

ضمیر	مثبت منفی	مذکر مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل مفعولی	مثبت	مذکر مونث	اوکوں مرنج ونجا پوندے	انھیں کوں مرنج ونجا پوندے	تیکوں مرنج ونجا پوندے	تہاکوں مرنج ونجا پوندے	میکوں مرنج ونجا پوندے	اساکوں مرنج ونجا پوندے
منفصل ۔	منفی	مذکر مونث	اوکوں مرنج ونجا نھیں پوندا	انھیں کوں مرنج ونجا نھیں پوندا	تیکوں مرنج ونجا نھیں پوندا	تہاکوں مرنج ونجا نھیں پوندا	میکوں مرنج ونجا نھیں پوندا	اساکوں مرنج ونجا نھیں پوندا
منفصل فاعلی	مثبت	مذکر مونث	اوہ مرنج ونجا پوندے	انھیں مرنج ونجا پوندے	تیں مرنج ونجا پوندے	تساں مرنج ونجا پوندے	میں مرنج ونجا پوندے	اساں مرنج ونجا پوندے
منفصل ۔	منفی	مذکر مونث	اوہ مرنج ونجا نھیں پوندا	انھیں مرنج ونجا نھیں پوندا	تیں مرنج ونجا نھیں پوندا	تساں مرنج ونجا نھیں پوندا	میں مرنج ونجا نھیں پوندا	اساں مرنج ونجا نھیں پوندا
متصل	مثبت	مذکر مونث	مرنج ونجا پوندس	مرنج ونجا پوندے نیں	مرنج ونجا پوندی	مرنج ونجا پوندے وے	مرنج ونجا پوندم	مرنج ونجاں پوندے
متصل	منفی	مذکر مونث	مرنج ونجا نیس اوھیں پوندا	مرنج ونجا انھیں پوندا	مرنج ونجا نوھی پوندا	مرنج ونجا نوھے پوندا	مرنج ونجا نھیں پوندا	مرنج ونجاں نھے پوندا

نوٹ: منفی گردان وچ آون آلا لوظ "نھیں" ضمائر مفعولی تے فاعلی (اوکوں تے اوہ وغیرہ) دے بعد وی لکھیا ونج سگدے جیویں جو اوکوں نھیں مریج ونجنا پوندا یا اوہ نھیں مریج ونجنا پوندا۔

گردان نمبر 2: (مریج ونجنا پوندا ہے) دی گردان گردان نمبر 1 دے مطابق خود کڈھ گھنو۔

قاعدہ نمبر 15: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل حال التزامی مجہول بناون کیتے ڈتے ہوئے مصدر مجہول دی چھیکڑی "جن" کوں حذف کرن دے بعد جو باقی بچے اوندے اگوں قاعدہ نمبر 14 دے مطابق لوظ (ونجنا پوندے) تے (ونجنا پوندا ہے) جوڑ ڈیون نال فعل حال التزامی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مری ونجنا پوندے، بھنی ونجناں پوندے، پئی ونجنا پوندے وغیرہ یا مری ونجنا پوندا ہے، بھنی ونجنا پوندا ہے تے پئی ونجنا پوندا ہے وغیرہ۔ ہک مصدر مجہول کنوں فعل حال التزامی مجہول دی گردان ایجھاں ایں ہے:

گردان نمبر 1: (فاعلی تے مفعولی ضمیراں نال)

ضمیر	مثبت منفی	مذکر مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل مفعولی	مثبت	مذکر مونث	اوکوں پئی ونجنا پوندے	انھیں کوں پئی ونجنا پوندے	تیکوں پئی ونجنا پوندے	تہاکوں پئی ونجنا پوندے	میکوں پئی ونجنا پوندے	اساکوں پئی ونجنا پوندے
منفصل •	منفی	مذکر مونث	اوکوں پئی ونجنا نھیں پوندا	انھیں کوں پئی ونجنا نھیں پوندا	تیکوں پئی ونجنا نھیں پوندا	تساکوں پئی ونجنا نھیں پوندا	میکوں پئی ونجنا نھیں پوندا	اساکوں پئی ونجنا نھیں پوندا
منفصل فاعلی	مثبت	مذکر مونث	اوہ پئی ونجنا پوندے	انھیں پئی ونجنا پوندے	تئیں پئی ونجنا پوندے	تساں پئی ونجنا پوندے	میں پئی ونجنا پوندے	اساں پئی ونجنا پوندے
منفصل •	منفی	مذکر مونث	اوہ پئی ونجنا نھیں پوندا	انھیں پئی ونجنا نھیں پوندا	تئیں پئی ونجنا نھیں پوندا	تساں پئی ونجنا نھیں پوندا	میں پئی ونجنا نھیں پوندا	اساں پئی ونجنا نھیں پوندا
متصل	مثبت	مذکر مونث	پئی ونجنا پوندس	پئی ونجنا پوندے نیں	پئی ونجنا پوندی	پئی ونجنا پوندے وے	پئی ونجنا پوندم	پئی ونجنا پوندے سے
متصل	منفی	مذکر مونث	پئی ونجنا نس اوہس پوندا	پئی ونجنا نھیں پوندا	پئی ونجنا اوھی پوندا	پئی ونجنا نوے پوندا	پئی ونجنا اوم انھیں پوندا	پئی ونجنا نسے پوندا

گردان نمبر 2:۔ (مری ونجنا پوندا ہے) دی گردان، گردان نمبر 1 دے مطابق خود کڈھ گھنو۔

قاعدہ نمبر 16: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل حال التزامی مجہول بناون کیتے ڈتے ہوئے مصدر کنوں قاعدہ نمبر 13 دے مطابق اسم استقبال بنا کریں اوندے اگوں پوون مصدر کن ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پئے) ونجن مصدر کنوں فعل حال مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ویندے) بگھنڑ ڈیون نال فعل حال التزامی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھیجݨا پئے ویندے، مریجنا پئے ویندے، پڑھیجݨا پئے ویندے وغیرہ۔ تے یاد رہے اسم استقبال دے اگوں (پئے) تے دت ونجن مصدر کن اسم حالیہ ناتمام (ویندا) تے ہوون مصدر کن فعل ناقص (ہے) اے سب آپت وچ بگھنڑ ڈتے ونجن تاں دت فعل حال

التزامی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھیجݨا پئے ویندا ہے، مریجݨا پئے ویندا ہے، پڑھیجݨا پئے ویندا ہے وغیرہ۔ کہیں وی مصدر مجہول کوں قاعدہ نمبر 16 دے مطابق فعل حال التزامی مجہول بݨا کریں قاعدہ نمبر 3 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 17:۔ کہیں وی مصدر مجہول کوں فعل حال التزامی مجہول بݨاوݨ کیتے ڈِتے ہوئے مصدر مجہول کوں قاعدہ نمبر 14 دے مطابق فعل امر وچوں مصدر کوں اسم استقبال، پہلے مصدر کوں فعل ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پئے) وچوں مصدر کوں فعل حال مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (ویندے) اے سب آپت وچ گنڈھ ڈیوݨ نال فعل حال التزامی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مریج وڄنا پئے ویندے، پٹیج وڄنا پئے ویندے، بدھیج وڄنا پئے ویندے وغیرہ وتے یا وت مصدر مجہول کوں قاعدہ نمبر 14 دے مطابق ڈِتے ہوئے مصدر مجہول کوں فعل امر وچوں مصدر کوں اسم استقبال (وڄنا) پہلے مصدر کوں ماضی قریب معروف (پئے) وچوں مصدر کوں اسم حالیہ نا تمام (ویندا) تے ہووݨ مصدر کوں فعل ناقص (ہے) اے سب آپت وچ گنڈھ ڈیوݨ نال فعل حال التزامی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مریج وڄنا پئے ویندا ہے۔ پٹیج وڄنا پئے ویندا ہے، بدھیج وڄنا پئے ویندا ہے وغیرہ وغیرہ۔ کہیں وی مصدر مجہول کوں قاعدہ نمبر 17 دے مطابق فعل حال التزامی مجہول بݨا کریں گردان قاعدہ نمبر 3 کوں سامݨے رکھ کے مشق دے طور تے خود لکھی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 18:۔ کہیں وی مصدر مجہول کوں فعل حال التزامی مجہول بݨاوݨ کیتے ڈِتے ہوئے مصدر مجہول دی علامت "یج" کوں حذف کر کے باقی دے اگوں وچوں مصدر کوں اسم استقبال (وڄنا) پہلے مصدر کوں ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پئے) تے وچوں مصدر کوں فعل حال مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (ویندے) اے سب آپت وچ گنڈھ ڈِتے وچوں نال فعل حال التزامی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مری وڄنا پئے ویندے، پٹی وڄنا پئے ویندے، بدھی وڄنا پئے ویندے یا وت مری وڄنا پئے دے بعد وچوں مصدر کوں اسم حالیہ نا تمام تے ہووݨ مصدر کوں فعل ناقص (ہے) جوڑ ڈیوݨ نال فعل حال التزامی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مری وڄنا پئے ویندا ہے، پٹی وڄناں پئے ویندا ہے، بدھی وڄناں پئے ویندا ہے وغیرہ۔ کہیں وی مصدر مجہول کوں قاعدہ نمبر 18 دے مطابق فعل حال التزامی مجہول بݨا کریں تے قاعدہ نمبر 3 کوں سامݨے رکھ کریں فعل حال التزامی مجہول دی گردان مشق دے طور تے خود لکھی ونڄے۔

نوٹ:۔ طوالت دے پیش نظر مصادر مجہول کوں فعل حال التزامی مجہول بݨاوݨ دے مختلف قاعدے مختصراً لکھے ویندن۔ مشق دے طور تے گزشتہ قاعدیں کوں سامݨے رکھدیں ہوئیں کئی وی مصدر مجہول گھن کریں گردان خود لکھی ونڄے۔

قاعدہ نمبر 19:۔ قاعدہ نمبر 13 تے قاعدہ نمبر 4 کوں سامݨے رکھ کریں مریجݨا ہوندے، مریجݨا ہوندا ہے، تھیجݨا ہوندے، تھیجݨا ہوندا ہے، لکھیجݨاں ہوندے، لکھیجݨاں ہوندا ہے وغیرہ۔

قاعدہ نمبر 20: قاعدہ نمبر 14 تے قاعدہ نمبر 4 کوں سامݨے رکھ کریں۔ مریج وڄنا ہوندے، مریج وڄنا ہوندا ہے، پٹیج وڄنا ہوندے، پٹیج وڄنا ہوندا ہے وغیرہ۔

قاعدہ نمبر 21: قاعدہ نمبر 15 تے قاعدہ نمبر 4 کوں سامݨے رکھ کریں۔ مری وڄنا ہوندے، مری وڄنا ہوندا ہے، پٹی وڄنا ہوندے، پٹی

ویندا ہوندا ہے وغیرہ۔

(iii) فعل مستقبل

تعریف:

1 او فعل جیں کن آون آلے وقت وچ کہیں کم دا کرݨ تھیوݨ یا ہوݨ ظاہر تھیوے فعل مستقبل سݙیا ویندے۔

(سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھاَئیہ 173)

2 فعل مستقبل او فعل ہے جیں وچ آون آلا زمانہ پاتا ویجے۔ (گلستان قواعد از بشیر احمد ظامی 88)

3 فعل مستقبل وہ فعل ہے جو کسی کام کے یا کسی حالت کے آئندہ زمانے میں ظاہر ہونے پر دلالت کرے۔ فعل مستقبل ماضی اور حال کے پیٹ سے جنم لیتا ہے۔ (بنیادی اردو قواعد از ڈاکٹر کلیل عباس بلوچ 121)

4 او ہو زمانہ جیں کنوں آون آلے وقت وچ کہیں کم دے واقع تھیوݨ دی اُمید یا یقین ظاہر تھیوے فعل مستقبل سݙیندے۔

(سندھی ولی او جو صرف نحو از واحد بخش شیخ 384)(ترجمہ)

5 او ہو فعل جیہڑا اے ݙسادے جو کئی کم آون آلے وقت وچ تھیسی۔ فعل مستقبل اکھیندے مستقبل دا معنی ہے "اڳوں آندڑ" (یعنی آون آلا)۔ (ڈو دستی ویاکرݨ از بھیرو مل مہرچند آڈوانی 135)(ترجمہ)

6 زمانہ مستقبل او ہو زمانہ ہے جیں کنوں "ایندڑ وقت" (اڳوں آون آلے وقت) دے معنی نکلن۔ اے زمان سا کوں اے ݙسیندے جو "فعل آلا کم" ایندڑ وقت وچ یا تاں ختم تھیسی تے یا وت جاری رہسی۔

(سندھی ویاکرݨ از شمس العلماء مرزا قلیچ بیگ 46)(ترجمہ)

اُتے ݙتیاں ڳیاں مختلف ماہرین لسانیات دیاں تعریفاں کن اے نشابر تھیندے جو

فعل مستقبل او ہو فعل ہے جیہڑا جو کہیں کم یا کہیں حالت دے متعلق آون آلے وقت وچ ظاہر تھیوݨ تے دلالت کرے۔ یا جیں وچ کہیں کم یا حالت دے آون آلے وقت وچ واقع تھیوݨ دی اُمید یا یقین ظاہر تھیوے۔ ݙوجھے لفظیں وچ اے فعل سا کوں ݙسیندے جو کئی کم ایندڑ وقت وچ یا تاں ختم تھی ویسی یا جاری رہسی۔ مستقبل دا لوظی معنی ہے "آون آلا"۔

فعل مستقبل دے متعلق کجھ اہم نکات:

1 عام طور تے فعل مستقبل کہیں وی مصدر دے مصدری مادے یا فعل امر دی ݙھیکو وچ "سی، سیں، سوں، سو، ساں، سے" تے سوں بطور لاحقے صیغہ وار ڳنڈھ ݙیوݨ نال بݨدے۔ پر مصدر ہووݨ کن فعل مستقبل دی گردان کجھ ایں تھیسی (ہوسی، ہوسن، ہوسیں، ہوسو، ہوساں تے ہوسوں) وغیرہ۔ ہووݨ مصدر کن تھیوݨ آلی گردان دے ݙو معنی تھیندن۔ ہکو ماضی شکیہ یا احتمالی دے تے ݙوجھے فعل حال دے۔ جیویں جوا ہے جملے ݙیکھو:

1 تئیں کن ودھ گئی یا احمق وی ہوسی؟ ایں جملے وچ ہوسی دا معنی "تھیسے" کیتا ویندے پر پورے جملے دا معنی تھیسی۔
ا۔ "توں وڈا احمق ہیں" (فعل حال) ۲۔ لگدے جو اوں ویلے احمق ہوسی۔ ایں جملے وچ "ہوسی" (بطور ماضی شکیہ یا احتمالی استعمال تھئے۔

2 سرائیکی زبان دے ڈو مصادر رہن تے رکھن اہمیں ہن جنہیں دے مشتقات عام طور تے فعل مستقبل جاری وچ استعمال تھیندن۔ رہن مصدر کنوں فعل مستقبل دی گردان (رہسی، رہسن، رہسیں، رہسو، رہساں تے رہسوں) تھیندی ہے۔ جیڑھاں جو رکھن مصدر کنوں اے گردان (رکھسی، رکھسن، رکھسیں، رکھسو، رکھساں تے رکھسوں) تھیسی۔ جنہیں ویلے کہیں بئے مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام بنا کریں اوندے بعد رہن مصدر کنوں فعل مستقبل دی صیغہ وار گردان اوندے اگوں جوڑ ڈیسی تاں او کجھ ایں تھیسی (کھاندا رہسی، کھاندے رہسن، کھاندا رہسیں، کھاندے رہسو، کھاندا رہساں تے کھاندے رہسوں) وغیرہ۔ تے بے کڈھیں اینہہ مصدر کنوں اسم حالیہ تمام بنا کریں تے اوندے چھیکڑی "الف" کوں یائے معروف (ی) نال بدل کریں اوندے اگوں رکھن مصدر کنوں فعل مستقبل صیغہ وار جوڑ ڈیسو تاں او کجھ ایں تھیسی۔ (کھادی رکھسی، کھادی رکھسن، کھادی رکھسیں، کھادی رکھسو، کھادی رکھساں تے کھادی رکھسوں) وغیرہ۔ جے کر کھاندا رہسی تے کھادی رکھسی دے معنیں دا موازنہ کیتا ونجے تاں انہیں دے معنیاں وچ ہک بہوں ای لطیف جھیاں فرق محسوس تھیسی۔ یعنی کھاندا رہسی کنوں کھادی رکھسی دے معنیاں وچ ودھیک تاکید پاتی ویندی ہے۔ بس اینہا بچالوں سرائیکی زبان دے وکھرپ تے اوندی وسعت دا پتہ ڈیندی ہے۔

3 سرائیکی زبان وچ لفظ "سی" دا استعمال ہوا جو عام طور تے فعل مستقبل تے فعل ماضی شکیہ یا احتمالی وچ ورتیا ویندے۔ بہوں اہم ہے جیندی تفصیل کجھ ایں ہے۔

(i) ماضی شکیہ یا احتمالی کیتے اے ترکیباں: آیا ہوسی، آندا ہوسی، آندا پیا ہوسی، آیا پیا ہوسی وغیرہ۔

(ii) فعل مستقبل کیتے اے ترکیباں: کھاسی، کھاویسی، کھا ہسی، کھا گھنسی، کھا مرسی وغیرہ وغیرہ۔

(iii) زمانہ مستقبل وچ عدم رضامندی یا شک دے اظہار کیتے: آوݨا ہوسی، ونجݨا ہوسی، لکھݨا ہوسی، پڑھݨا ہوسی وغیرہ۔

(iv) زمانہ مستقبل وچ کہیں کم دے لازمی کرݨ یا ہووݨ دے اظہار کیتے: آوݨا پوسی، لکھݨا پوسی، پڑھݨا پوسی وغیرہ۔

(v) تساں روٹی کھادی ہوسی، بچیکوں اَج سکول ونجݨا ہوسی، پہلا جملہ ماضی شکیہ یا احتمالی دا ہے جیڑھاں جو ڈوجھا جملہ فعل مستقبل آلے پاسے اشارہ کریندے۔ ایہ دوئے جملے ظاہر کریندن جو کھاوݨ تے ونجݨ دے کم وچ آ گھن آلے کوں شک ہے جو اے کم تھئے وی ہن یا تھیسن وی یا کائناں تھیسن۔

(vi) اوں آوݨا ہوسی تے حادثے دا شکار تھیوݨا ہوسی، اینہہ جملے کنوں اے ظاہر تھیندے جو ونجݨ تے حادثے دا شکار تھیوݨ آلے کم تھی ونجݨ یا ایہ کم مقدروں اینویں تھئے ہن۔ یعنی جے کر اوہ آوندا نہ ونجݨا تاں حادثے دا شکار نہ تھیندا۔ پر تقدیر دا کیکوں پتہ ہوندے۔

(vii) تیکوں لاہور ونڄݨا ہوسی (ایں جملے وچ ونڄݨ دا کم تھی چکے)

تیکوں لاہور ونڄݨاں ہوسی (ایں جملے وچ کم زمانہ مستقبل وچ تھیوݨے)

تیکوں لاہور ونڄݨا پوسی (زمانہ مستقبل وچ کم دے تھیوݨ کوں لازمی قرار ݙتا ڳئے) ظاہری طور تے اے ترائے جملے ہکے انداز دے لڳدن۔ جے کر انھیں تے غور کیتا ونڄے تاں ہر جملہ آپݨا وکھرا انداز رکھیندے۔ ایکوں تاں سرائیکی زبان دا سوہݨپ تے وکھرپ ہے۔

(viii) پنجابی زبان وچ لفظ "سی" دا استعمال زمانہ ماضی کیتے تھیندے۔ جیویں جو آئے سی، ڳیا سی، جاندا سی، آندا سی تے ویندا سی، اے ڳالھ نشابر تھی کے سامݨے آویندی ہے جو سرائیکی تے پنجابی زبان دے اصول و قواعد وچ بے شمار اختلافات موجود ہن۔ خصوصاً لفظ "سی" دا استعمال انھیں ݙوہائیں زباناں وچ حدِ فاصل قائم کر ݙیندے۔

4 سرائیکی زبان دا مصدر "رہݨ" ہک عجوبے دی حیثیت رکھیندے۔ ایندے عموماً ترے معنے کیتے ویندن (یعنی ہک ونڄݨ، رک ونڄݨ تے بطور امدادی فعل کم جاری رکھݨ) بعض جملیاں وچ اے مصدر کئی معنے پیدا کریندے۔ مثال دے طور تے کجھ جملے ݙیکھو۔

(i) آ رہسی، ایندا پہلا معنی اے ہے جو او آسی تے اتھاں قیام کریسی، ݙوجھا اے جو آوݨ دا کم اوندے ونڄݨ سیتی ختم تھی ویسی۔ تے ترجھا اے جو۔ او ہر وجہ واتھاں آسی۔ یعنی اوکوں آوݨ کنوں کئی نہیں روک سڳدا۔

(ii) بعض وقت رہݨ مصدر اصل وی تے امدادی وی ݙوہائیں معنیاں وچ کٹھا استعمال تھیندے مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔ ا۔ او کے تیں کچے مکان وچ رہندا رہسی۔ ۲۔ توں کے تیں اتھاں رہنیا رہسیں۔ ۳۔ میں کݙݨ تئیں وی آپݨے جوئی والاں کنوں پچھوں ضد رہندا رہساں۔ ۴۔ تیں رہندا کم ای خراب کر ݙتے۔

پہلے ترے جملیاں وچ رہندا بطور اصل فعل تے رہسی، رہسیں، تے رہساں، رہݨ کنوں بطور امدادی فعل ورتے ڳئین۔ جݙاں جو چوتھے جملے وچ رہندا کوں ودھیک یا زیادہ دے معنیاں وچ استعمال کیتا ڳئے۔ یعنی ایں جملے دا مطلب اے تھیسی جو تیں کم اڳیں کنوں وی زیادہ خراب کر ݙتے۔

5 رہݨ مصدر دا اڳوں آوݨ مصدر دیاں وی فعل مستقبل کیتے وݙیاں دلچسپ صورتاں ہن۔

(i) آیا رہسی۔ (یعنی او اتھاں آسی تے وت ٹکیا رہ ویسی)

(ii) آندا رہسی۔ (آوݨ مصدر کوں اسم حالیہ ناتمام آندا بݨدے تے رہندا معنی تھیسی جو او ولا ولا آسی)

(iii) اویندا رہسی۔ (آوݨ مصدر دی مجہولی حالت اوݨ کنوں اسم حالیہ ناتمام (جیویں ا، و، ی، ن، دا) ایندا معنی ہے جو آوݨ دا کم جاری رہسی۔

(iv) انیدا رہسی۔ (آݨ مصدر دی مجہولی حالت انیجݨ کنوں اسم حالیہ ناتمام ہے۔ انیدا دے ہجے ا، ن، ی، د، ا، ایندا مطلب ہے جو اوکوں گھن آوݨ دا کم جاری رہسی)۔

(v) آنیدا رہسی۔ (آنْ مصدر دی معروف متعدی حالت اتے اوں کوں اسم حالیہ نا تمام۔ جیویں ا،ن،ے،س،ی) ایندا مطلب ہے جو کمّ آنْدا رہسی۔ یعنی آنْ دا کم جاری رہسی۔

(vi) آنویندا رہسی۔ (آنواوݨ مصدر دی مجہول صورت آنویجݨ کوں اسم حالیہ نا تمام۔ جیویں ا،ن،و،ی،ن،د،ا) ایندا مطلب ہے۔ اوکوں کمّ آیا ونجیندا رہ ویسی)

اُتے ݙتے ہوئے ترکیباں دے معنیاں وچ ہک ہے جیندا مطلب باریک لطیف فرق اے ہے جو سارے دیاں ساریاں ہکّے مصدر آونْ دیاں معروف تے مجہولی صورتاں ہن۔ سرائیکی وانگوں کہیں وی ٻی زبان وچ ہک مصدر دیاں ایجھیاں عجیب و غریب صورتاں گھٹ ملدیاں اے۔ ایہ گالھ سرائیکی زبان دی وسعت دا واضح ثبوت ہے۔

6 (i) کݙاہیں کݙاہیں تاں ماضی وی مستقبل دے معنی ݙیندے۔ جیویں جو اے جملے ݙیکھو۔

ا۔ او آ ڳیا تاں میں ضرور اوندے نال ویساں ۲۔ اندھاری آئی تاں مچ ڳیا

پہلے جملے وچ "آ ڳیا" (جے کر او آ ویسی) دے معنیاں وچ استعمال تھئے تے ݙوجھے جملے وچ وی مچ ڳیا دا معنی تھیندے (مچ ویسی)

(ii) کݙاہیں کݙاہیں تاں فعل حال وی فعل مستقبل دے معنی ݙیندے۔ جیویں جو اے جملے ݙیکھو۔

ا۔ اساں ویندے ہاں ۲۔ توں کے تئیں اتھاں بیٹھسیں۔

انہیں جملیں وچ ویندے ہاں تے بیٹھسیں تونے فعل حال دے صیغے ہن پر اتھاں فعل مستقبل دے معنی ݙیندن۔

(iii) کݙاہیں کݙاہیں تاں مصدر دے اڳوں "آلا" دا لفظ جوڑ کر تیں مستقبل دے معنی پیدا کیتے ویندن۔ جیویں جو اے جملے ݙیکھو۔

ا۔ میں اڄ ملتان ونڄݨ آلاں ۲۔ استاد صاحب سکول ونڄݨ آلن

انہیں جملیں وچ ونڄݨ آلاں تے ونڄݨ آلن مستقبل دے معنی ݙیندن۔

(iv) کݙاہیں کݙاہیں مصدر دے بعد "دا، دے، تے دی" دا ودھارا کر کے مستقبل دے معنی پیدا کیتے ویندن۔ جیویں جو ا۔

توں اڄ سکول ونڄݨ دا ہیں۔ ۲۔ ہکل سبزی اتنی مہانگی تھی ڳئی ہے جو گھنْن دی نہیں۔

(v) کݙاہیں کݙاہیں تاں فعل مستقبل وچوں فعل امر دے معنی نکلدن۔ جیویں جو

ا۔ توں گھر کے تئیں ویسیں ۲۔ بھینْیں کوں وی پیو دی ملکیت وچوں حصہ ݙیسیں

ویسیں تے ݙیسیں تونے جو مستقبل دے صیغے ہن اتھاں امر دے معنے ݙیندن۔

(vi) زمانہ مستقبل کوں کݙاہیں کݙاہیں تاں امکان، ارادے یا احتمال دے معنے وی پاتے ویندن۔

ا۔ میکوں پڑھائی دا شوق ہے، میں پڑھساں ۲۔ میڈا اول آندے جو انعام میکوں ملسی۔

پہلے جملے کوں ارادے تے ݙوجھے جملے کوں امکان دا اظہار تھیندے۔

(vii) زمانہ مستقبل کن کڈیں کڈیں امید، آرزو یا تمنا دے معنے وی پاتے ویندن جیویں جو

ا۔ میکوں یقین ہے جو توں میڈے کیتے دعا کریسیں

۲۔ اللہ سئیں اساڈے تے رحم کریسی تے خیر دی بارش پوسی

انہیں جملیں کنوں امید، آرزو تے تمنا دے معنے نکلدن۔

فعل مستقبل دیاں قسماں: ا۔ فعل مستقبل مطلق ۲۔ فعل مستقبل استمراری / جاری ۳۔ فعل مستقبل امکانی ۴۔ فعل مستقبل التزامی

1____ فعل مستقبل مطلق

تعریف:

1 فعل مستقبل مطلق او فعل ہے جیں کنوں تواتر دے بغیر محض آون آلا زمانہ ظاہر تھیوے جیویں جو او آسی، توں ویسیں، میں کھیساں، اساں پڑھیسوں وغیرہ (سرائیکی قواعد تے زبان دانی از بشیر احمد بھایہ 173)

2 فعل مستقبل مطلق وہ فعل ہے جس سے محض زمانہ آئندہ پایا جائے۔ (قواعد اردو از ڈاکٹر مولوی عبدالحق 131)

3. فعل مستقبل مطلق غیر معینہ آئندہ کا قواعدی اظہار ہے۔ (نئی اردو قواعد از عصمت جاوید 96)

فعل مستقبل مطلق معروف بناون دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: کہیں وی مصدر (توڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے) کن فعل مستقبل مطلق معروف بناون کیتے ڈتے ہوئے مصدر دے مصدری مادے یا فعل امر دے بعد (جیویں جو مصدر دی مصدری علامت "ن یا وݨ" کوں حذف کرݨ دے بعد حاصل تھیندن) سی یا سے بطور لاحقہ گنڈھ ڈیوو تاں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھݨ مصدر کن لکھسی یا لکھسے، ڈیوݨ مصدر کن ڈیسی یا ڈیسے، کھاوݨ مصدر کن کھاسی یا کھاسے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان اکو جیہی تھیندی۔ کھاوݨ مصدر کن گردان ڈیکھو۔

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر / مونث	او کھاسی / کھاسے	او کھاسن	توں کھاسیں	تساں کھاسو	میں کھاساں	اساں کھاسوں
منفی	مذکر / مونث	او نہ کھاسی / کھاسے	او نہ کھاسن	توں نہ کھاسیں	تساں نہ کھاسو	میں نہ کھاساں	اساں نہ کھاسوں

قاعدہ نمبر 2: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کن فعل مستقبل مطلق معروف بناوݨ کیتے ڈتے ہوئے مصدر دے مصدری مادے یا فعل امر دے چھیکڑی الف کوں یائے معروف (ی) وچ تبدیل کر کے اوندے اگوں "سی یا سے" بطور لاحقہ گنڈھ ڈیوو تاں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو کھواوݨ کن کھوسی یا کھوسے، مرواوݨ کن مروسی یا مروسے، لکھواوݨ کن لکھوسی یا لکھوسے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان اکو جیہی تھیندی۔ مرواوݨ مصدر کن گردان ڈیکھو۔ (فاعلی ضمیریں نال)

مثبت	مذکر / مونث	او مروسی	او مروسن	توں مروسیں	تساں مروسو	میں مروساں	اساں مروسوں

نفی	مذکر مونث	اوہ نہ مریسی	اوہ نہ مریسن	توں نہ مریسیں	تساں نہ مریسو	میں نہ مریساں	اساں نہ مریسوں

مفعولی ضمیریں نال گردان:

ثبت	مذکر مونث	اوکوں مریسی	انہیں کوں مریسی	تیکوں مریسی	تہاکوں مریسی	میکوں مریسی	اساکوں مریسی
نفی	مذکر مونث	اوکوں نہ مریسی	انہیں کوں نہ مریسی	تیکوں نہ مریسی	تہاکوں نہ مریسی	میکوں نہ مریسی	اساکوں نہ مریسی

فعل مستقبل مطلق مجہول بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 3: کہیں وی مصدر متعدی کوں (مصدر لازم کوں فعل مستقبل مطلق مجہول نہیں بݨ سگدا) فعل مستقبل مطلق مجہول بݨاوݨ کیتے پہلے تے ہووے مصدر متعدی کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گھن کریں اوندے اگوں وݨ مصدر کنوں فعل مستقبل معروف مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (ویسی) ہجلا ݙیوݨ نال فعل مستقبل مطلق مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے مارݨ مصدر کنوں ماریا ویسی، لکھݨ کنوں لکھیا ویسی، گھلݨ کنوں گھلیا ویسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ مارݨ مصدر کنوں گردان پیش ہے۔ پہلے فاعلی ضمیراں نال تے ول مفعولی ضمیراں نال۔

فاعلی ضمیراں نال:

ثبت	مذکر	اوہ ماریا ویسی اوہ ماریے	اوہ ماریے ویسن	توں ماریا ویسیں	تساں ماریے ویسو	میں ماریا ویساں	اساں ماریے ویسوں
نفی	مذکر	اوہ ماریا نہ ویسی اوہ ماریے	اوہ ماریے نہ ویسن	توں ماریا نہ ویسیں	تساں ماریے نہ ویسو	میں ماریا نہ ویساں	اساں ماریے نہ ویسوں
ثبت	مونث	اوہ ماری ویسی اوہ ماریاں	اوہ ماریاں ویسن	توں ماری ویسیں	تساں ماریاں ویسو	میں ماری ویساں	اساں ماریاں ویسوں
نفی	مونث	اوہ ماری نہ ویسی اوہ ماریاں	اوہ ماریاں نہ ویسن	توں ماری نہ ویسیں	تساں ماریاں نہ ویسو	میں ماری نہ ویساں	اساں ماریاں نہ ویسوں

مفعولی ضمیراں نال:

ثبت	اوکوں ماریا ویسی اوہ ماریے	انہیں کوں ماریا ویسی	تیکوں ماریا ویسی	تہاکوں یا تساکوں ماریا ویسی	میکوں ماریا ویسی	اساکوں ماریا ویسی
نفی	اوکوں نہ ماریا ویسی اوہ ماریے	انہیں کوں نہ ماریا ویسی	تیکوں نہ ماریا ویسی	تہاکوں یا تساکوں نہ ماریا ویسی	میکوں نہ ماریا ویسی	اساکوں نہ ماریا ویسی

قاعدہ نمبر 4: کہیں وی مصدر متعدی (مصدری) کوں فعل مستقبل مطلق مجہول بݨاوݨ کیتے پہلے تے ہووے مصدر کوں ماضی مطلق معروف دے صیغے واحد غائب مذکر دے اگوں ویسی اوہ ماریے ہجلا ݙیوݨ نال فعل مستقبل مطلق مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو مارݨ مصدر کنوں ماریا ویسی اوہ ماریے، لکھݨ مصدر کنوں لکھیا ویسی اوہ لکھے، ݙیوݨ مصدر کنوں ݙتا ویسی اوہ ݙتے وغیرہ۔

مونث تے مذکر دی گردان اینجھاں ای تھیندی ہے۔ مرواوݨ مصدر دی گردان ڈیکھو۔ (فاعل تے مفعول ضمیراں جملہ وچ کریں گردان ایکی دی وانگ تھیندی ہے۔

جمع متکلم	واحد متکلم	جمع حاضر	واحد حاضر	جمع غائب	واحد غائب	مذکر/مونث	مثبت/منفی
مروائے ویسوں	مروایا ویساں	مروائے ویسو	مروایا ویسیں	مروائے ویسن	مروایا ویسی او پئے	مذکر	مثبت
مروائے نہ ویسوں	مروایا نہ ویساں	مروائے نہ ویسو	مروایا نہ ویسیں	مروائے نہ ویسن	مروایا نہ ویسی او پئے	مذکر	منفی
مروایاں ویسوں	مروائی ویساں	مروایاں ویسو	مروائی ویسیں	مروایاں ویسن	مروائی ویسی او پئے	مونث	مثبت
مروایاں نہ ویسوں	مروائی نہ ویساں	مروایاں نہ ویسو	مروائی نہ ویسیں	مروایاں نہ ویسن	مروائی نہ ویسی او پئے	مونث	منفی

قاعدہ نمبر 5: کہیں دی مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل مطلق مجہول بݨاوݨ کیتے ہے ہووے مصدر مجہول دی مصدری علامت "ݨ" حذف کرݨ دے بعد اوندے اگوں (ویسی او پئے) بطور لاحقہ لگاؤ، ایں نال فعل مستقبل مطلق مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مرتھیوݨ مصدر کنوں مرتھی ویسی او پئے، لکھیجݨ مصدر کنوں تھی ویسی او پئے، وتھیوݨ مصدر کنوں وتھی ویسی او پئے وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان اینجھاں ای تھیندی ہے۔ مرتھیوݨ مصدر دی گردان ایجھاں ہوسی۔ (فاعل ضمیر پہ دال)

مرتھی ویسوں	مرتھی ویساں	مرتھی ویسو	مرتھی ویسیں	مرتھی ویسن	مرتھی ویسی او پئے	مذکر/مونث	مثبت
مرتھی نہ ویسوں	مرتھی نہ ویساں	مرتھی نہ ویسو	مرتھی نہ ویسیں	مرتھی نہ ویسن	مرتھی نہ ویسی او پئے	مذکر/مونث	منفی

قاعدہ نمبر 6: کہیں دی مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل مطلق مجہول بݨاوݨ کیتے ہے ہووے مصدر مجہول دی پچھلوں "ݨ" کوں حذف کرݨ دے بعد باقی دے اگوں (سی او پئے) بطور لاحقہ لگاؤ، ایں نال فعل مستقبل مطلق مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو مرتھیوݨ کنوں مرتھیسی او پئے، لکھیجݨ کنوں لکھیسی او پئے، منگیجݨ کنوں منگیسی او پئے وغیرہ۔ منگیجݨ مصدر دی گردان ڈیکھو۔ مونث تے مذکر دی گردان اینجھاں ای تھیندی ہے۔ (فاعل ضمیر پہ دال)

منگیسوں	منگیساں	منگیسو	منگیسیں	منگیسن	منگیسی او پئے	مذکر	مثبت
نہ منگیسوں	نہ منگیساں	نہ منگیسو	نہ منگیسیں	نہ منگیسن	نہ منگیسی او پئے		منفی

قاعدہ نمبر 7: کہیں دی مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل مطلق مجہول بݨاوݨ کیتے ہے ہووے مصدر مجہول دی پچھلوں "یجݨ" کوں حذف کرݨ دے بعد اوندے اگوں ویسی او پئے لگاؤ، ایں نال فعل مستقبل مطلق مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو مریجݨ کنوں مری ویسی او پئے، لکھیجݨ کنوں لکھی ویسی او پئے، منگیجݨ کنوں منگی ویسی او پئے وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان اینجھاں ای تھیندی ہے۔ منگیجݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق مجہول دی گردان ڈیکھو۔ (فاعل ضمیراں دال)

منگی ویسوں	منگی ویساں	منگی ویسو	منگی ویسیں	منگی ویسن	منگی ویسی او پئے	مذکر/مونث	مثبت

منفی	مذکر مونث	منگی نہ ویسی او ویسے	منگی نہ ویسن	منگی نہ ویسیں	منگی نہ ویسو	منگی نہ ویساں	منگی نہ ویسوں

قاعدہ نمبر 8: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی مجہول کن فعل مستقبل مطلق مجہول بݨاوݨ کیتے ڄ تے مصدر متعدی المتعدی مجہول دی چھیکڑوی ’’ݨ‘‘ کوں حذف کرݨ دے بعد اوندے اگوں ویسی او ویسے ہکٹھے جوڑ ڈیوݨ نال فعل مستقبل مطلق مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مروڄݨ کن مروڄ ویسی او ویسے، لکھوڄݨ کن لکھوڄ ویسی او ویسے، منگوڄݨ کن منگوڄ ویسی او ویسے وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان اکو جیہی تھیسی۔ منگوڄݨ مصدر کوں گردان ڈیکھو۔ (فاعلی ضمیریں نال)

مثبت	مذکر مونث	منگوڄ ویسی او ویسے	منگوڄ ویسن	منگوڄ ویسیں	منگوڄ ویسو	منگوڄ ویساں	منگوڄ ویسوں
منفی	مذکر مونث	منگوڄ نہ ویسی او ویسے	منگوڄ نہ ویسن	منگوڄ نہ ویسیں	منگوڄ نہ ویسو	منگوڄ نہ ویساں	منگوڄ نہ ویسوں

قاعدہ نمبر 9: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی مجہول کن فعل مستقبل مطلق مجہول بݨاوݨ کیتے ڄ تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی مجہول دی چھیکڑوی ’’ڄݨ‘‘ کوں حذف کرکے باقی دے اگوں سی اے ہکٹھے جوڑ ڈیوݨ نال فعل مستقبل مطلق مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو مروڄݨ کن مروسی، لکھوڄݨ کن لکھوسی، منگوڄݨ کن منگوسی / منگوسے وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان اکو جیہی تھیندی۔ منگوڄݨ مصدر کن فعل مستقبل مطلق مجہول دی گردان ڈیکھو۔ (فاعلی ضمیریں نال)

مثبت	مذکر مونث	منگوسی / منگوسے	منگوسن	منگوسیں	منگوسو	منگوسیاں	منگوسوں
منفی	مذکر مونث	نہ منگوسی / منگوسے	نہ منگوسن	نہ منگوسیں	نہ منگوسو	نہ منگوسیاں	نہ منگوسوں

قاعدہ نمبر 10: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی مجہول کن فعل مستقبل مطلق مجہول بݨاوݨ کیتے ڄ تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی مجہول دی چھیکڑوی ’’ڄݨ‘‘ کوں حذف کرکے باقی دے اگوں ویسی او ویسے ہکٹھے جوڑ ڈیوݨ نال فعل مستقبل مطلق مجہول دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے مروڄݨ مصدر کن مروی ویسی او ویسے، لکھوڄݨ مصدر کن لکھوی ویسی او ویسے وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان اکو جیہی تھیندی۔ منگوڄݨ مصدر کن گردان ڈیکھو۔ (فاعلی ضمیریں نال):

مثبت	مذکر مونث	منگوی ویسی او ویسے	منگوی ویسن	منگوی ویسیں	منگوی ویسو	منگوی ویساں	منگوی ویسوں
منفی	مذکر مونث	منگوی نہ ویسی او ویسے	منگوی نہ ویسن	منگوی نہ ویسیں	منگوی نہ ویسو	منگوی نہ ویساں	منگوی نہ ویسوں

زور تے تاکید پیدا کرݨ کیتے:

قاعدہ نمبر 11: کڈاہیں کڈاہیں آکھݨ والا وچ زور پیدا کرݨ کیتے یا کہیں کم دی تاکید کرݨ سانگے ڄ تے ہوئے مصدر دے مصدری مادے (فعل امر) دے بعد کہیں ہے امدادی مصدر (جیویں جو ڈیوݨ تے گھنݨ وغیرہ) کوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر ہکٹھے جوڑ ڈیندے۔ جیویں جو مار ڈیسی، لکھ گھنسی، چا ڈیسی، چا گھنسی، پچھ ڈیسی، پچھ گھنسی، ڈیکھ گھنسی وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان اکو جیہی تھیندی۔ چاوݨ مصدر کوں گردان ڈیکھو۔ (فاعلی ضمیریں نال)

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر / مونث	چا ݙیسی	چا ݙیسن	چا ݙیسیں	چا ݙیسو	چا ݙیساں	چا ݙیسوں
منفی	مذکر / مونث	چا نہ ݙیسی	چا نہ ݙیسن	چا نہ ݙیسیں	چا نہ ݙیسو	چا نہ ݙیساں	چا نہ ݙیسوں
مثبت	مذکر / مونث	چا گھنسی	چا گھنسن	چا گھنسیں	چا گھنسو	چا گھنساں	چا گھنسوں
منفی	مذکر / مونث	چا نہ گھنسی	چا نہ گھنسن	چا نہ گھنسیں	چا نہ گھنسو	چا نہ گھنساں	چا نہ گھنسوں

قاعدہ نمبر12: آمنی گالھ اِچ زور یا تاکید پیدا کرݨ سانگے ݙتے ہوئے مصدر دے مصدری مادے (فعل امر) مفعولی ضمیریں دی گردان دے بعد اونہہ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب ڳنڈھ ݙیندے۔ مثال دے طور تے گھن گھنسی، ݙے ݙیسی، الا الیسی، چال چلیسی، ہوٹ ہٹیسی، مار مریسی، بیچ بیچیسی، بھال بھلیسی، وڈھ وڈھیسی، تار تریسی، تول تلیسی، چھپ چھپیسی، نور نرسی، میل ملیسی وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان اِکو جئیں تھیندی۔ گھنݨ مصدر کنوں گردان ݙیکھو۔ (فاعلی ضمیریں نال)

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر مونث	گھن گھنسی	گھن گھنسن	گھن گھنسیں	گھن گھنسو	گھن گھنساں	گھن گھنسوں
منفی	مذکر مونث	گھن نہ گھنسی	گھن نہ گھنسن	گھن نہ گھنسیں	گھن نہ گھنسو	گھن نہ گھنساں	گھن نہ گھنسوں

قاعدہ نمبر13: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں قاعدہ نمبر 11 دے مطابق آمنی گالھ وچ زور پیدا کرݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کنوں مصدری مادہ (فعل امر) تے اوندے بعد امدادی مصادر (ݙیوݨ یا گھنݨ) کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بنا کریں ڳنڈھ ݙیوݨ نال فعل مستقبل مطلق معروف تاکیدی بݨ ویندے۔ جیویں جو مروا ݙیسی، لکھوا گھنسی، منگوا ݙیسی وغیرہ۔ منگواوݨ مصدر کنوں گردان۔ (فاعلی ضمیریں نال)

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر مونث	منگوا ݙیسی / گھنسی	منگوا ݙیسن / گھنسن	منگوا ݙیسیں / گھنسیں	منگوا ݙیسو / گھنسو	منگوا ݙیساں / گھنساں	منگوا ݙیسوں / گھنسوں
منفی	مذکر مونث	منگوا نہ ݙیسی / گھنسی	منگوا نہ ݙیسن / گھنسن	منگوا نہ ݙیسیں / گھنسیں	منگوا نہ ݙیسو / گھنسو	منگوا نہ ݙیساں / گھنساں	منگوا نہ ݙیسوں / گھنسوں

2___ فعل مستقبل استمراری اجاری

تعریف:۔ فعل مستقبل استمراری اجاری او ہو فعل ہے جیہڑا جو آوݨ آلے وقت کیتے کہیں کم دے جاری رہݨ دا اظہار کرے۔ مثال دے طور تے کریندا رہسی، مریندا رہسی، وڈھیندا رہسی، لکھدا پیا، روندی پئی، گھنیندی پئی گھنسی وغیرہ۔

فعل مستقبل استمراری معروف بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر1: کہیں وی مصدر (بھانویں جو لازم ہووے یا متعدی ہووے) کنوں فعل مستقبل استمراری معروف بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام تے اوندے اڳوں مصدر رہݨ کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر ڳنڈھ کریں فعل

مستقبل استمراری معروف بنایا ونج سگدے۔ جیویں جو مردا راہسی، لکھدا راہسی، ڈھمیدا راہسی، دھوندا راہسی، روندا راہسی وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ روون مصدر کن گردان ڈیکھو۔ (فاعلی ضمیریں نال)

ثبت / نفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ثبت	مذکر	روندا راہسی	روندے راہسن	روندا راہسیں	روندے راہسو	روندا راہساں	روندے راہسوں
نفی	مذکر	روندا نہ راہسی	روندے نہ راہسن	روندا نہ راہسیں	روندے نہ راہسو	روندا نہ راہساں	روندے نہ راہسوں
ثبت	مونث	روندی راہسی	روندیاں راہسن	روندی راہسیں	روندیاں راہسو	روندی راہساں	روندیاں راہسوں
نفی	مونث	روندی نہ راہسی	روندیاں نہ راہسن	روندی نہ راہسیں	روندیاں نہ راہسو	روندی نہ راہساں	روندیاں نہ راہسوں

قاعدہ نمبر2: کہیں وی مصدر (توڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے) کنوں فعل مستقبل استمراری معروف بناون کیتے ڈتے ہوئے مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے اوندے اگوں رہن مصدر کنوں اسم حالیہ تمام (رہندا) لگاؤ تاں ڈیوݨ نال فعل مستقبل استمراری معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو کھاسی رہندا، لکھسی رہندا، پڑھسی رہندا، مری رہندا وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ روون مصدر کنوں گردان ڈیکھو۔

لازم مصادر کنوں فاعلی ضمیریں نال گردان تھیسی (روون مصدر کنوں)

ثبت / نفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ثبت	مذکر	روسی رہندا	روسن رہندے	روسیں رہندا	روسو رہندے	روساں رہندا	روسوں رہندے
نفی	مذکر	روسی نہ رہندا	روسن نہ رہندے	روسیں نہ رہندا	روسو نہ رہندے	روساں نہ رہندا	روسوں نہ رہندے
ثبت	مونث	روسی رہندی	روسن رہندیاں	روسیں رہندی	روسو رہندیاں	روساں رہندی	روسوں رہندیاں
نفی	مونث	روسی نہ رہندی	روسن نہ رہندیاں	روسیں نہ رہندی	روسو نہ رہندیاں	روساں نہ رہندی	روسوں نہ رہندیاں

(متعدی مصادر کنوں مفعولی ضمیریں نال گردان تھیسی) کھاوݨ مصدر کنوں:

ثبت / نفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ثبت	مذکر	اوکوں کھاسی رہندا	انہیں کوں کھاسن رہندے	تیکوں کھاسی رہندا	تہاکوں کھاسن رہندے	میکوں کھاسی رہندا	اساکوں کھاسن رہندے
نفی	مذکر	اوکوں نہ کھاسی رہندا	انہیں کوں نہ کھاسن رہندے	تیکوں نہ کھاسی رہندا	تہاکوں / انہیکوں کھاسن نہ رہندے	میکوں کھاسی نہ رہندا	اساکوں / اینکوں کھاسن نہ رہندے

قاعدہ نمبر3: کہیں وی مصدر لازم یا متعدی کنوں فعل مستقبل استمراری معروف بناون کیتے ڈتے ہوئے مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق

معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے پہوں مصدر کوں ماضی مطلق معروف (پیا) بطور لاحقہ بگنڑ نال فعل مستقبل استمراری معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو کھاسی پیا، روسی پیا، ڈیکھسی پیا، لکھسی پیا، پڑھسی پیا وغیرہ۔ تے جے کر اے ترکیب الٹ ڈتی ونڄے تاں وی اے فعل مستقبل استمراری معروف بݨدے۔ جیویں جو پیا کھاسی، پیا روسی، پیا ڈیکھسی، پیا لکھسی تے پیا پڑھسی۔ ایں کنوں علاوہ بے کر پیا وی جاتے ودا، کھڑا، پٹھا بطور لاحقے یا سابقے بگنڑ نال وی فعل مستقبل استمراری معروف بݨ ویندے۔ جیویں جوروسی ودا، ودا روسی، روسی کھڑا، کھڑا روسی، روسی پٹھا، پٹھا روسی وغیرہ وغیرہ پر اینہہ ڈو جھی ترکیب وچ تاکید دے معنی وی نکلدن۔ مذکر تے مونث دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ لکھسن مصدر کی گردان ڈیکھو۔ (فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال گردان تھیندی ہے)۔

مثبت فاعلی	مذکر ضمیراں	او لکھسی پیا اودا	او لکھسن پئے اودے	توں لکھسیں پیا اودا	تساں لکھسو پئے اودے	میں لکھساں پیا اودا	اساں لکھسوں پئے اودے
منفی	مذکر	او لکھسی نہ پیا اودا	او لکھسن نہ پئے اودے	توں لکھسیں نہ پیا اودا	تساں لکھسو نہ پئے اودے	میں لکھساں نہ پیا اودا	اساں لکھسوں نہ پئے اودے
مثبت	مذکر	او پیا اودا لکھسی	او پئے اودے لکھسن	توں پیا اودا لکھسیں	تساں پئے اودے لکھسو	میں پیا اودا لکھساں	اساں پئے اودے لکھسوں
منفی	مذکر	او نہ پیا اودا لکھسی	او نہ پئے اودے لکھسن	توں نہ پیا اودا لکھسیں	تساں نہ پئے اودے لکھسو	میں نہ پیا اودا لکھساں	اساں نہ پئے اودے لکھسوں
مثبت	مونث	او لکھسی پئی اودی	او لکھسن پیاں اودیاں	توں لکھسیں پئی اودی	تساں لکھسو پیاں اودیاں	میں لکھساں پئی اودی	اساں لکھسوں پیاں اودیاں
منفی	مونث	او لکھسی نہ پئی اودی	او لکھسن نہ پیاں اودیاں	توں لکھسیں نہ پئی اودی	تساں لکھسو نہ پیاں اودیاں	میں لکھساں نہ پئی اودی	اساں لکھسوں نہ پیاں اودیاں
مثبت	مونث	او پئی اودی لکھسی	او پیاں اودیاں لکھسن	توں پئی اودی لکھسیں	تساں پیاں اودیاں لکھسو	میں پئی اودی لکھساں	اساں پیاں اودیاں لکھسوں
منفی	مونث	او نہ پئی اودی لکھسی	او نہ پیاں اودیاں لکھسن	توں نہ پئی اودی لکھسیں	تساں نہ پیاں اودیاں لکھسو	میں نہ پئی اودی لکھساں	اساں نہ پیاں اودیاں لکھسوں

نوٹ: ضمائر او، توں، تساں، میں، تے اساں دی جاتے مفعولی ضمائر اوکوں، انھیں کوں، تیکوں، تساکوں، اتسکوں، میکوں یا اساکوں، اسکوں دا استعمال کر کے خود گردان کر گھن ونڄے۔

قاعدہ نمبر 4:۔ کہیں وی لازم یا متعدی مصدر کنوں فعل مستقبل استمراری معروف بݨاوݨ کیتے ڈے تے ہوئے مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے وت ایں مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام (ویندا) بگنڑ نال فعل مستقبل استمراری معروف بݨ ویندے۔ جیویں جوروسی ویندا، لکھسی ویندا، پڑھسی ویندا، کھاسی ویندا، اٹھسی ویندا وغیرہ وغیرہ۔ جے کر انہہ ترکیب کوں بدل ڈتا ونڄے تاں وی او فعل مستقبل استمراری معروف ای بݨدے۔ جیویں ویندا روسی، ویندا لکھسی، ویندا پڑھسی تے ویندا کھاسی وغیرہ۔

مونث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر لازم یا متعدی کوں قاعدہ نمبر 4 دے مطابق فعل مستقبل استمراری معروف بنا کریں قاعدہ نمبر 2 دے مطابق فاعلی تے مفعولی ضمیراں نال مشق دے طور تے خود گردان لکھی ونجے۔ مصادر لازم کوں فاعلی ضمیریں نال تے مصادر متعدی کوں مفعولی ضمیریں نال گردان تھیندی ہے۔

قاعدہ نمبر 5: کہیں وی مصدر متعدی یا لازم کوں فعل مستقبل استمراری معروف بناون کیتے ڈ ٹے ہوئے مصدر کوں اسم حالیہ ناتمام، پچھوں مصدر کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر یا بعض ڈو ونجے لوٹا ووا، پڑھا، کھڑا تے ایندے اگوں رہن مصدر کوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (رہسی)۔ اے سارے آپت وچ ہکی ہدے ڈ تے ونجن تاں فعل مستقبل استمراری معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو روندا پیا رہسی، لکھدا پڑھدا رہسی، کھیڈ دا وادا رہسی، بکھروا کھڑا رہسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیسی۔ کہیں وی مصدر لازم یا متعدی کوں قاعدہ نمبر 5 دے مطابق فعل مستقبل استمراری معروف بنا کریں قاعدہ نمبر 1 دے مطابق گردان مشق دے طور تے خود لکھی ونجے۔ مصادر لازم کوں فاعلی تے مصادر متعدی کوں مفعولی ضمیریں نال گردان خود لکھی ونجے۔

قاعدہ نمبر 6: کہیں وی مصدر لازم یا متعدی کوں فعل مستقبل استمراری معروف بناون کیتے ڈ ٹے ہوئے مصدر کوں اسم حالیہ ناتمام، رہن مصدر کوں فعل امر (رہ) ونجن مصدر کوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ویسی)، اے سب آپت وچ ہکی ہدے ڈ تے ونجن تاں وت فعل مستقبل استمراری معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو روندا رہ ویسی، کھاندا رہ ویسی، لکھدا رہ ویسی، پڑھدا رہ ویسی۔ بعض لازم مصادر کن اسم حالیہ تمام گھن کریں فعل مستقبل استمراری معروف بنایا ونج سکدے۔ جیویں جو کھڑا رہ ویسی، بیٹھا رہ ویسی، ستا رہ ویسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ پڑھن مصدر کن قاعدہ نمبر 6 دے مطابق گردان ڈیکھو۔ مصادر لازم کوں پہلوں فاعلی ضمیراں تے مصادر متعدی کوں مفعولی ضمیریں نال گردان لکھی ونج سکدی ہے

ثبت / نفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ثبت	مذکر	پڑھدا رہ ویسی	پڑھدے رہ ویسن	پڑھدا رہ ویسیں	پڑھدے رہ ویسو	پڑھدا رہ ویساں	پڑھدے رہ ویسوں
نفی	مذکر	پڑھدا نہ رہ ویسی	پڑھدے نہ رہ ویسن	پڑھدا نہ رہ ویسیں	پڑھدے نہ رہ ویسو	پڑھدا نہ رہ ویساں	پڑھدے نہ رہ ویسوں
ثبت	مونث	پڑھدی رہ ویسی	پڑھدیاں رہ ویسن	پڑھدی رہ ویسیں	پڑھدیاں رہ ویسو	پڑھدی رہ ویساں	پڑھدیاں رہ ویسوں
نفی	مونث	پڑھدی نہ رہ ویسی	پڑھدیاں نہ رہ ویسن	پڑھدی نہ رہ ویسیں	پڑھدیاں نہ رہ ویسو	پڑھدی نہ رہ ویساں	پڑھدیاں نہ رہ ویسوں

قاعدہ نمبر 7: کہیں وی مصدر کوں فعل مستقبل استمراری معروف بناون کیتے ڈ ٹے ہوئے مصدر کوں اسم حالیہ ناتمام پیا، ووا، بیٹھا، کھڑا وغیرہ وچوں کئی ہک لوڑا رہن مصدر کوں فعل امر (رہ) تے ونجن مصدر کوں فعل مستقبل مطلق معروف۔ اے سب آپت وچ ہکی ہدے ڈ تے ونجن تاں وت فعل مستقبل استمراری معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو روندا کھڑا رہ ویسی، لکھدا پڑھدا رہ ویسی، کھیڈ دا وادا رہ ویسی،

کھلدا پیا رو ویسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان وکھو وکھ تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر لازم یا متعدی کوں قاعدہ نمبر 7 دے مطابق فعل مستقبل استمراری معروف بنا کریں قاعدہ نمبر 6 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونجے۔

فعل مستقبل فاعلی تے مفعولی ضمیراں نال استمراری اجاری مجہول بناون دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 8: فعل مستقبل استمراری اجاری مجہول مصادر متعدی، کن بنایا ونج سگدے۔ ایں دا طریقہ ہے کہ مصادر متعدی کن فعل مستقبل استمراری اجاری مجہول بناونا ہووے تاں وت پہلے تے ہووے مصدر متعدی کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے رہن مصدر کن فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (رہسی) کہ پچھے ونجے نال جوڑ کریں فعل مستقبل استمراری اجاری مجہول بن ویندے۔ جیویں جو ماریا رہسی، لکھیا رہسی، پڑھا رہسی، پوریا رہسی وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ مارن مصدر کن گردان ڈیکھو۔

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	ماریا رہسی	مارے رہسن	ماریا رہسیں	مارے رہسو	ماریا رہساں	مارے رہسوں
منفی	مذکر	ماریا نہ رہسی	مارے نہ رہسن	ماریا نہ رہسیں	مارے نہ رہسو	ماریا نہ رہساں	مارے نہ رہسوں
مثبت	مونث	ماری رہسی	ماریاں رہسن	ماری رہسیں	ماریاں رہسو	ماری رہساں	ماریاں رہسوں
منفی	مونث	ماری نہ رہسی	ماریاں نہ رہسن	ماری نہ رہسیں	ماریاں نہ رہسو	ماری نہ رہساں	ماریاں نہ رہسوں

قاعدہ نمبر 9: کہیں وی مصدر متعدی کوں فعل مستقبل استمراری اجاری مجہول بناون کیتے پہلے تے ہووے مصدر کوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر، رہن مصدر کوں فعل امر (رہ) وچھیں مصدر کوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، اے سب آپت وچ جوڑ تے وچھیں تاں وت فعل مستقبل استمراری اجاری مجہول بن ویندے۔ جیویں جو لکھیا رہ ویسی، ماریا رہ ویسی، پڑھا رہ ویسی، پوریا رہ ویسی وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر کوں قاعدہ نمبر 9 دے مطابق فعل مستقبل استمراری اجاری مجہول بنا کریں تے قاعدہ نمبر 8 کوں سامنے رکھ کریں مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونجے۔

قاعدہ نمبر 10: کہیں وی متعدی مصدر کوں فعل مستقبل مجہول استمراری بناون کیتے پہلے تے ہووے مصدر کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، پیا، ودا، کھڑا، بیٹھا وچوں کئی ہک لفظ تے وچھیں مصدر کوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ویسی)۔ اے سب آپت وچ جوڑ ڈیون نال فعل مستقبل استمراری مجہول بن ویندے۔ جیویں جو ماریا پیا رو ویسی، پڑھا کھڑا رہ ویسی، لکھیا ودا رو ویسی، پوریا بیٹھا رو ویسی وغیرہ وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ پڑھن مصدر کوں فاعلی ضمیریں نال گردان ڈیکھو۔

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	پڑھا پیا رو ویسی	پڑھے پئے رو ویسن	پڑھا پیا رو ویسیں	پڑھے پئے رو ویسو	پڑھا پیا رو ویساں	پڑھے پئے رو ویسوں

منفی	مذکر	پڑھانہ پیا رہ ویسی	پڑھے نہ پئے رہ ویسن	پڑھانہ پیا رہ ویسیں	پڑھے نہ پئے رہ ویسو	پڑھانہ پیا رہ ویساں	پڑھے نہ پئے رہ ویسوں
مثبت	مونث	پڑھی پئی رہ ویسی	پڑھیاں پئیاں رہ ویسن	پڑھی پئی رہ ویسیں	پڑھیاں پئیاں رہ ویسو	پڑھی پئی رہ ویساں	پڑھیاں پئیاں رہ ویسوں
منفی	مونث	پڑھی نہ پئی رہ ویسی	پڑھیاں نہ پئیاں رہ ویسن	پڑھی نہ پئی رہ ویسیں	پڑھیاں نہ پئیاں رہ ویسو	پڑھی نہ پئی رہ ویساں	پڑھیاں نہ پئیاں رہ ویسوں

قاعدہ نمبر 11: کہیں وی مصدر متعدی کنوں فعل مستقبل استمراری مجہول بݨاوݨ کیتے ڄے ہووے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ونجݨ مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام (ویندا) رہݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (رہسی)۔ اے سب آپت وچ جوڑ ݙتے ونجن تاں وت فعل مستقبل استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو ماریا ویندا رہسی، لکھیا ویندا رہسی، پڑھیا ویندا رہسی، کھادا ویندا رہسی۔ مذکر تے مونث دی گردان انجواں تھیندی ہے۔ کھاوݨ مصدر کن فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال گردان کیتی ونڄ سڳدی ہے۔

مثبت	مذکر	کھادا ویندا رہسی	کھادے ویندے رہسن	کھادا ویندا رہسیں	کھادے ویندے رہسو	کھادا ویندا رہساں	کھادے ویندے رہسوں
منفی	مذکر	کھادا نہ ویندا رہسی	کھادے نہ ویندے رہسن	کھادا نہ ویندا رہسیں	کھادے نہ ویندے رہسو	کھادا نہ ویندا رہساں	کھادے نہ ویندے رہسوں
مثبت	مونث	کھادی ویندی رہسی	کھادیاں ویندیاں رہسن	کھادی ویندی رہسیں	کھادیاں ویندیاں رہسو	کھادی ویندی رہساں	کھادیاں ویندیاں رہسوں
منفی	مونث	کھادی نہ ویندی رہسی	کھادیاں نہ ویندیاں رہسن	کھادی نہ ویندی رہسیں	کھادیاں نہ ویندیاں رہسو	کھادی نہ ویندی رہساں	کھادیاں نہ ویندیاں رہسوں

مفعولی ضمیریں نال گردان۔

مثبت	مذکر	اوکوں کھادا ویندا رہسی	انہیں کوں کھادا ویندا رہسی	تیکوں کھادا ویندا رہسی	تہاکوں کھادا ویندا رہسی	میکوں کھادا ویندا رہسی	اساکوں کھادا ویندا رہسی

منفی گردان:

منفی	مذکر	اوکوں کھادا نہ ویندا رہسی	انہیں کوں کھادا نہ ویندا رہسی	تیکوں کھادا نہ ویندا رہسی	تہاکوں کھادا نہ ویندا رہسی	میکوں کھادا نہ ویندا رہسی	اساکوں کھادا نہ ویندا رہسی

قاعدہ نمبر 12: کہیں وی مصدر متعدی کنوں فعل مستقبل استمراری مجہول بݨاوݨ کیتے ڄے ہووے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر ونجݨ مصدر کنوں اسم حالیہ نا تمام (ویندا) پووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) رہݨ مصدر کنوں فعل امر (رہ) ونجݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ویسی)۔ اے سب آپت وچ ڳنڈھ

ڈیوݨ نال فعل مستقبل استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو ماریا ویندا پیا رہسی، لکھیا ویندا پیا رہسی، پڑھیا ویندا پیا رہسی، کھادا ویندا رہسی وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان وکھو وکھ تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر متعدی کوں قاعدہ نمبر 12 دے مطابق فعل مستقبل استمراری مجہول بݨا کریں قاعدہ نمبر 11 کوں سامݨے رکھ کریں مشق دے طور تے فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال گردان خود کݨی ونجے۔

قاعدہ نمبر 13: کہیں وی مصدر متعدی کوں فعل مستقبل استمراری مجہول دی گردان کرݨ سانگے ڈیتے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، وچوں مصدر کوں اسم حالیہ ناتمام (ویندا) تے رہݨ مصدر کوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (رہسی)۔ اے سب آپت وچ ڳنڈھ ڈیتے ونجن تاں وت مستقبل استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مروایا ویندا رہسی، لکھوایا ویندا رہسی، منگوایا ویندا رہسی وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انج انج تھیندی ہے۔ مرواوݨ مصدر کوں (فاعلی تے مفعولی ضمیراں نال گردان ڈیکھو) مونث دی گردان صرف فاعلی ضمیریں نال تھیسی۔

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت فاعلی ضمیریں نال	مذکر	او مروایا ویندا رہسی	او مروائے ویندے رہسن	توں مروایا ویندا رہسیں	تساں مروائے ویندے رہسو	میں مروایا ویندا رہساں	اساں مروائے ویندے رہسوں
منفی	مذکر	او مروایا نہ ویندا رہسی	او مروائے نہ ویندے رہسن	توں مروایا نہ ویندا رہسیں	تساں مروائے نہ ویندے رہسو	میں مروایا نہ ویندا رہساں	اساں مروائے نہ ویندے رہسوں
مثبت	مونث	او مروائی ویندی رہسی	او مروایاں ویندیاں رہسن	توں مروائی ویندی رہسیں	تساں مروایاں ویندیاں رہسو	میں مروائی ویندی رہساں	اساں مروایاں ویندیاں رہسوں
منفی	مونث	او مروائی نہ ویندی رہسی	او مروایاں نہ ویندیاں رہسن	توں مروائی نہ ویندی رہسیں	تساں مروایاں نہ ویندیاں رہسو	میں مروائی نہ ویندی رہساں	اساں مروایاں نہ ویندیاں رہسوں

قاعدہ نمبر 11 کوں سامݨے رکھ کریں مفعولی ضمیریں نال گردان خود کݨی ونجے۔

قاعدہ نمبر 14: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کوں فعل مستقبل استمراری مجہول بݨاوݨ کیتے ڈیتے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، وچوں مصدر کوں اسم حالیہ ناتمام (ویندا) رہݨ مصدر کوں فعل امر (رہ) وچوں مصدر کوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ویسی)۔ اے سب آپت وچ ڳنڈھ ڈیوݨ نال فعل مستقبل استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مروایا ویندا رہ ویسی، لکھوایا ویندا رہ ویسی، منگوایا ویندا رہ ویسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انج انج تھیندی ہے۔ قاعدہ نمبر 14 دے مطابق کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کوں فعل مستقبل استمراری بݨا کریں قاعدہ نمبر 10 کوں سامݨے رکھ کریں مشق دے طور تے فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال گردان خود کݨی ونجے۔ فاعلی ضمیراں (او، او، توں، تساں، میں، اساں) مفعولی ضمیراں (اوکوں، انہیں کوں، تیکوں، تہاکوں، میکوں، اساکوں)

مصادر مجہول کنوں فعل مستقبل استمراری مجہول بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 15: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل استمراری مجہول بݨاوݨ کیتے ڈو تے ہووے مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (یعنی مصدر مجہول دی پچھلی "وݨ" حذف کرݨ دے بعد باقی دے اگوں "سی" بکلا دو ڈیوݨ نال فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھیجݨ مصدر کنوں لکھیسی) بیا، ودا، کھڑا تے پچھا وچوں کئی ہک لفظ بکلا دو ڈیوݨ نال فعل مستقبل استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھیسی پیا، مریسی ودا، کھولیسی پچھا، سٹیسی کھڑا وغیرہ۔ مرݨ مصدر کنوں گردان ڈیکھو۔ (مصدر لازم کنوں فقط فاعلی ضمیریں نال گردان تھیندی ہے جڈاں جو متعدی مصادر کنوں فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال گردان کئی ورگی تھیندی ہے۔ لہذا کئی وی متعدی مصدر گھن کریں فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال خود گردان کرو۔

مثبت	مذکر	مریسی ودا	مریسن ودے	مریسیں ودا	مریسو ودے	مریساں ودا	مریسوں ودے
منفی	مذکر	مریسی نہ ودا	مریسن نہ ودے	مریسیں نہ ودا	مریسو نہ ودے	مریساں نہ ودا	مریسوں نہ ودے
مثبت	مونث	مریسی ودی	مریسن ودیاں	مریسیں ودی	مریسو ودیاں	مریساں ودی	مریسوں ودیاں
منفی	مونث	مریسی نہ ودی	مریسن نہ ودیاں	مریسیں نہ ودی	مریسو نہ ودیاں	مریساں نہ ودی	مریسوں نہ ودیاں

نوٹ: ڈو تے ہووے مصدر مجہول دے فعل مستقبل معروف دے صیغے واحد غائب کنوں پہلے ودا، پیا، کھڑا، پچھا کنوں کئی ہک لفظ بکلا دو ڈیوݨ نال وی فعل مستقبل مجہول استمراری بݨ ویندے۔ جیویں جو ودا مریسی، پیا لکھیسی، کھڑا کھولیسی، پچھا سٹیسی وغیرہ۔

قاعدہ نمبر 16: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل استمراری مجہول بݨاوݨ کیتے ڈو تے ہووے مصدر مجہول کنوں قاعدہ نمبر 15 دے مطابق فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر تے ولا اوں مصدر کنوں اسم حالیہ تمام (ویندا) آپت وچ بکلا دو ڈیوݨ نال فعل مستقبل استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھیسی ویندا، پڑھیسی ویندا، کھولیسی ویندا، وڈھیسی ویندا وغیرہ۔ جے کر اے ترکیب الٹ ڈتی ونجے تاں وی اے فعل مستقبل استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو ویندا لکھیسی، ویندا کھولیسی، ویندا وڈھیسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان اینجو ای تھیندی ہے۔ اجڑݨ مصدر کنوں گردان ڈیکھو۔ (مصادر لازم کنوں صرف فاعلی ضمیریں نال تے مصادر متعدی کنوں فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال گردان کئی ورگی تھیندی ہے)۔

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	او اجڑیسی ویندا	او اجڑیسن ویندے	توں اجڑیسیں ویندا	تساں اجڑیسو ویندے	میں اجڑیساں ویندا	اساں اجڑیسوں ویندے
منفی	مذکر	او اجڑیسی نہ ویندا	او اجڑیسن نہ ویندے	توں اجڑیسیں نہ ویندا	تساں اجڑیسو نہ ویندے	میں اجڑیساں نہ ویندا	اساں اجڑیسوں نہ ویندے
مثبت	مونث	او اجڑیسی ویندی	او اجڑیسن ویندیاں	توں اجڑیسیں ویندی	تساں اجڑیسو ویندیاں	میں اجڑیساں ویندی	اساں اجڑیسوں ویندیاں

نفی	مونث	اوہ اُبھر یسی نہ ویندی	اوہ اُبھر یسن نہ ویندیاں	توں اُبھر یسیں نہ ویندی	تساں اُبھر یسو نہ ویندیاں	میں اُبھر یساں نہ ویندی	اساں اُبھر یسوں نہ ویندیاں

قاعدہ نمبر 17: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل استمراری مجہول بناون کیتے ڈِتے ہوئے مصدر کنوں اسم حالیہ تام بنا گھنو جیویں جو مرجھن مصدر کنوں مریندا (ام دی ان دا) پیا، کھڑا، چٹھا تے وداوچوں کئی ہک لوڑا رہن مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف واحد صیغہ واحد غائب مذکر (رسی) ۔ ایہ سب آپت وچ جُڑ ونڄن تاں وت فعل مستقبل استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مریندا پیا رسی، کھُوہیندا چٹھا رسی، ڈھیندا کھڑا رسی، پڑھیندا وداد رسی وغیرہ۔ مرجھن مصدر کن گردان ڈیکھو۔ (فاعلی ضمیریں نال) مفعولی ضمیریں نال گردان تُہاں کُوں آپ بݨاوݨی پوسی۔

مثبت	مذکر	اوہ مریندا پیا رسی	اوہ مریندے پئے رسن	توں مریندا پیا رسیں	تساں مریندے پئے رہسو	میں مریندا پیا رہساں	اساں مریندے پئے رہسوں
نفی	مذکر	اوہ مریندا نہ پیا رسی	اوہ مریندے نہ پئے رسن	توں مریندا نہ پیا رسیں	تساں مریندے نہ پئے رہسو	میں مریندا نہ پیا رہساں	اساں مریندے نہ پئے رہسوں
مثبت	مونث	اوہ مریندی پئی رسی	اوہ مریندیاں پیاں رسن	توں مریندی پئی رسیں	تساں مریندیاں پیاں رہسو	میں مریندی پئی رہساں	اساں مریندیاں پیاں رہسوں
نفی	مونث	اوہ مریندی نہ پئی رسی	اوہ مریندیاں نہ پیاں رسن	توں مریندی نہ پئی رسیں	تساں مریندیاں نہ پیاں رہسو	میں مریندی نہ پئی رہساں	اساں مریندیاں نہ پیاں رہسوں

قاعدہ نمبر 18: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل مجہول بناون کیتے ڈِتے ہوئے مصدر کنوں اسم حالیہ تام قاعدہ نمبر 18 وانگوں تے رہن مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف واحد صیغہ واحد غائب مذکر (رسی) ۔ ایہ سب آپت وچ جُڑ ونڄن تاں فعل مستقبل استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو کھُوہیندا رسی، مریندا رسی، پڑھیندا رسی، ڈاکٹریندا رسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیسی۔ قاعدہ نمبر 17 کوں سامݨے رکھیندے ہوئیں کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل استمراری مجہول قاعدہ نمبر 18 دے مطابق بݨا کریں مشق دے طور تے گردان خود کڈھ ویکھے۔ (فاعلی ضمیریں نال گردان تھیندی ہے پر مفعولی ضمیریں نال گردان تُہاں کُوں آپ بݨاوݨی پوسی۔

قاعدہ نمبر 19: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل استمراری مجہول دی گردان کرن کیتے ڈِتے ہوئے مصدر مجہول کنوں اسم حالیہ تام قاعدہ نمبر 17 وانگوں، رہن مصدر کنوں فعل امر (رہ) ونڄن مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف واحد صیغہ واحد غائب مذکر (ویسی) ۔ ایہ سب آپت وچ جوڑ ڈیوو تے ونڄن تاں وت فعل مستقبل استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو کھُوہیندا رہ ویسی، پڑھیندا رہ ویسی، مریندا رہ ویسی، ڈاکٹریندا رہ ویسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ اگر مرجھن مصدر کن گردان ڈیکھو۔ (فاعلی ضمیریں نال) پر مفعولی ضمیریں نال گردان تُہاں کُوں آپ بݨاوݨی پوسی۔

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	آکھیجا رہ ویسی	آکھیجے رہ ویسن	آکھیجا رہ ویسیں	آکھیجے رہ ویسو	آکھیجا رہ ویساں	آکھیجے رہ ویسوں
منفی	مذکر	آکھیجا نہ رہ ویسی	آکھیجے نہ رہ ویسن	آکھیجا نہ رہ ویسیں	آکھیجے نہ رہ ویسو	آکھیجا نہ رہ ویساں	آکھیجے نہ رہ ویسوں
مثبت	مونث	آکھیجی رہ ویسی	آکھیجیاں رہ ویسن	آکھیجی رہ ویسیں	آکھیجیاں رہ ویسو	آکھیجی رہ ویساں	آکھیجیاں رہ ویسوں
منفی	مونث	آکھیجی نہ رہ ویسی	آکھیجیاں نہ رہ ویسن	آکھیجی نہ رہ ویسیں	آکھیجیاں نہ رہ ویسو	آکھیجی نہ رہ ویساں	آکھیجیاں نہ رہ ویسوں

قاعدہ نمبر 20: کئیں وی مصدر متعدی المتعدی دی مجہول کنوں فعل مستقبل استمراری مجہول بناون کیتے اِیں طرح ہوندے مصدر متعدی المتعدی دی مجہول کنوں فعل مستقبل مطلق مجہول (جیویں جو مرویسی مصدر کنوں مرویسی بݨدے) دا صیغہ واحد غائب مذکر پہلا، ودا، لکھرا تے چوتھا ویہوں کنوں ... تاں فعل مستقبل استمراری مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مرویسی پہلا لکھوسی ودا ... لکھرا اپو سوسی ودا، ودا چوتھا وغیرہ۔ ... فعل مستقبل استمراری مجہول ... مرویسی، پیا لکھوسی، ودا سوسی، لکھرا مرویسی، چوتھا ... وغیرہ۔

نوٹ: ... مصادر متعدی المتعدی دی مجہول کنوں فعل مستقبل استمراری مجہول بݨائے ویندن۔ قاعدہ نمبر 15 کنوں قاعدہ نمبر 20 تئیں کوں سامنے رکھ تے ... قاعدے ... ویندن۔ ... مشق ...

قاعدہ نمبر 21	لکھوسی رہندا	مرویسی رہندا	پوسوسی رہندا	چوسوسی رہندا وغیرہ
قاعدہ نمبر 22	لکھوسی ویندا	مرویسی ویندا	پوسوسی ویندا	چوسوسی ویندا وغیرہ
قاعدہ نمبر 23	لکھوم پیا رہسی	چوسم پیا ودا رہسی	پوسم پیا لکھرا رہسی	ستے ... پیا رہسی وغیرہ
قاعدہ نمبر 24	لکھو پیا رہ ویسی	چوسو پیا رہ ویسی	مرو پیا رہ ویسی	پوسو پیا رہ ویسی وغیرہ
قاعدہ نمبر 25	لکھو پیا پیا رہ ویسی	چوسو پیا ودا رہ ویسی	مرو پیا لکھرا رہ ویسی	ستے پیا چوتھا رہ ویسی وغیرہ

3 ــــــ فعل مستقبل امکانی

تعریف: فعل مستقبل امکانی او فعل اے جیندے وچ کہیں کم دا آوݨ والے زمانے وچ تھیوݨ دا امکان ظاہر تھیوے۔ مثال دے طور تے اے جملہ "لکھو ... ۲۲۔ ... ۳۔ ... ہوسی۔

فعل مستقبل امکانی معروف بناون دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 1: کہیں وی مصدر (توڑے جو لازم ہووے یا متعدی ہووے) کوں فعل مستقبل امکانی معروف بناون کیتے پہلے تے ہووے مصدر دے مصدری مادہ (فعل امر) دے بعد سگھن مصدر کوں فعل مستقبل مطلق معروف بنا کریں پڑھیندے ہیں تاں فعل مستقبل امکانی معروف بن ویندے۔ جیویں جو لکھ سگھسی، ڈکھا سگھسی، ونج سگھسی، گھن سگھسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان ہکو جئیں ہوندی۔
گھنن مصدر کوں گردان پڑھو۔ (فاعلی ضمیریں نال)

ثبت / نفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ثبت	مذکر / مونث	او گھن سگھسی	او گھن سگھسن	توں گھن سگھسیں	تساں گھن سگھسو	میں گھن سگھساں	اساں گھن سگھسوں
نفی	مذکر / مونث	او گھن نہ سگھسی	او گھن نہ سگھسن	توں گھن نہ سگھسیں	تساں گھن نہ سگھسو	میں گھن نہ سگھساں	اساں گھن نہ سگھسوں

مفعولی ضمیریں نال گردان خود کر کے ڈیکھو۔

قاعدہ نمبر 2: کہیں وی مصدر (لازم یا متعدی) کوں فعل مستقبل امکانی معروف بناون کیتے پہلے تے ہووے مصدر کوں فعل امر سگھن مصدر کوں اسم حالیہ تام (سگھدا) تے راہن مصدر کوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (راہسی)۔ ایں ترتیب نال ملا پڑھو تے ڈیکھو تاں وت فعل مستقبل امکانی معروف بن ویندے۔ جیویں جو لکھ سگھدا راہسی، پڑھ سگھدا راہسی، ونج سگھدا راہسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان الگ الگ ہوندی ہے۔ لکھن مصدر کوں فعل مستقبل امکانی معروف دی گردان کجھ ایں ہے۔ (فاعلی ضمیریں نال)

ثبت	مذکر	او لکھ سگھدا راہسی	او لکھ سگھدے راہسن	توں لکھ سگھدا راہسیں	تساں لکھ سگھدے راہسو	میں لکھ سگھدا راہساں	اساں لکھ سگھدے راہسوں
نفی	مذکر	او لکھ نہ سگھدا راہسی	او لکھ نہ سگھدے راہسن	توں لکھ نہ سگھدا راہسیں	تساں لکھ نہ سگھدے راہسو	میں لکھ نہ سگھدا راہساں	اساں لکھ نہ سگھدے راہسوں
ثبت	مونث	او لکھ سگھدی راہسی	او لکھ سگھدیاں راہسن	توں لکھ سگھدی راہسیں	تساں لکھ سگھدیاں راہسو	میں لکھ سگھدی راہساں	اساں لکھ سگھدیاں راہسوں
نفی	مونث	او لکھ نہ سگھدی راہسی	او لکھ نہ سگھدیاں راہسن	توں لکھ نہ سگھدی راہسیں	تساں لکھ نہ سگھدیاں راہسو	میں لکھ نہ سگھدی راہساں	اساں لکھ نہ سگھدیاں راہسوں

مفعولی ضمیریں نال گردان خود کر کے ڈیکھو۔

قاعدہ نمبر 3: کہیں وی مصدر (لازم یا متعدی) کوں فعل مستقبل امکانی معروف بناون کیتے پہلے تے ہووے مصدر کوں فعل امر سگھن مصدر کوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (سگھسی) تے راہن مصدر کوں اسم حالیہ تام (راہندا)۔ ایں ترتیب نال ملا پڑھو تے ڈیکھو تاں فعل مستقبل امکانی معروف بن ویندے۔ جیویں جو لکھ سگھسی راہندا، پڑھ سگھسی راہندا، ڈکھا سگھسی راہندا، گھن سگھسی راہندا وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان الگ الگ ہوندی ہے۔ لکھن مصدر کوں فعل مستقبل امکانی معروف دی گردان کجھ

ایں ہے۔ (فاعلی ضمیریں نال)۔ مفعولی ضمیریں نال گردان خود کڈھ ویچے۔

مثبت	مذکر	کھا سگسی رہندا	کھا سگسن رہندے	کھا سگسیں رہندا	کھا سگسو رہندے	کھا سگساں رہندا	کھا سگسوں رہندے
منفی	مذکر	کھا نہ سگسی رہندا	کھا نہ سگسن رہندے	کھا نہ سگسیں رہندا	کھا نہ سگسو رہندے	کھا نہ سگساں رہندا	کھا نہ سگسوں رہندے
مثبت	مونث	کھا سگسی رہندی	کھا سگسن رہندیاں	کھا سگسیں رہندی	کھا سگسو رہندیاں	کھا سگساں رہندی	کھا سگسوں رہندیاں
منفی	مونث	کھا نہ سگسی رہندی	کھا نہ سگسن رہندیاں	کھا نہ سگسیں رہندی	کھا نہ سگسو رہندیاں	کھا نہ سگساں رہندی	کھا نہ سگسوں رہندیاں

قاعدہ نمبر4: کہیں وی مصدر لازم یا متعدی کنوں فعل مستقبل امکانی معروف بناون کیتے ڈو تے ہوئے مصدر کنوں فعل امر، سگن مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (سگسی) تے پوون مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا)۔ اے سب آپت وچ ڳنڈھ ڈو تے ونڄن تاں وت فعل مستقبل امکانی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھ سگسی پیا، پڑھ سگسی پیا، ڳھن سگسی پیا وغیرہ۔ جے کر فعل امر دے بعد ترکیب الٹ ڈتی ونڄے تاں وی کئی حرج کائنی۔ جیویں جو لکھ پیا سگسی، پڑھ پیا سگسی، ڳھن پیا سگسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ مارن مصدر کن گردان ڈیکھو۔ (فاعلی ضمیریں نال)۔ مفعولی ضمیریں نال گردان خود کڈھ ویچے۔

مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	مار پیا سگسی	مار پئے سگسن	مار پیا سگسیں	مار پئے سگسو	مار پیا سگساں	مار پئے سگسوں
مثبت	مذکر	مار سگسی پیا	مار سگسن پئے	مار سگسیں پیا	مار سگسو پئے	مار سگساں پیا	مار سگسوں پئے
منفی	مذکر	مار نہ پیا سگسی	مار نہ پئے سگسن	مار نہ پیا سگسیں	مار نہ پئے سگسو	مار نہ پیا سگساں	مار نہ پئے سگسوں
منفی	مذکر	مار نہ سگسی پیا	مار نہ سگسن پئے	مار نہ سگسیں پیا	مار نہ سگسو پئے	مار نہ سگساں پیا	مار نہ سگسوں پئے
مثبت	مونث	مار پئی سگسی	مار پئیاں سگسن	مار پئی سگسیں	مار پئیاں سگسو	مار پئی سگساں	مار پئیاں سگسوں
مثبت	مونث	مار سگسی پئی	مار سگسن پئیاں	مار سگسیں پئی	مار سگسو پئیاں	مار سگساں پئی	مار سگسوں پئیاں
منفی	مونث	مار نہ پئی سگسی	مار نہ پئیاں سگسن	مار نہ پئی سگسیں	مار نہ پئیاں سگسو	مار نہ پئی سگساں	مار نہ پئیاں سگسوں
منفی	مونث	مار نہ سگسی پئی	مار نہ سگسن پئیاں	مار نہ سگسیں پئی	مار نہ سگسو پئیاں	مار نہ سگساں پئی	مار نہ سگسوں پئیاں

قاعدہ نمبر5: کہیں مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل مستقبل امکانی معروف بناون کیتے ڈو تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل امر تے سگن مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (سگسی) آپت وچ ڳنڈھ کریں فعل مستقبل امکانی

معروف بݨایا ونڄ سڳدے۔ جیویں جو مروا سڳسی، لکھوا سڳسی، منگوا سڳسی وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان اینویں ای تھیسی۔ قاعدہ نمبر 5 دے مطابق فعل مستقبل امکانی معروف بݨا کریں قاعدہ نمبر 1 کوں سامݨے رکھیندیں ہوئیں مشق دے طور تے گردان خود لکھ ونڄے۔ (فاعلی ضمیریں نال تے مفعولی ضمیریں نال)۔

قاعدہ نمبر 6: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل مستقبل امکانی معروف بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر کنوں فعل امر، سڳݨ مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام (سڳدا) تے رہݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف (رہسی) اے سب آپت وچ ڳنڈھ ݙتے ونڄن تاں وت فعل مستقبل امکانی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھوا سڳدا رہسی، مروا سڳدا رہسی، منگوا سڳدا رہسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان اینویں تھیندی ہے۔ کئی وی مصدر متعدی المتعدی گھن کریں تے اوکوں فعل مستقبل امکانی معروف قاعدہ نمبر 6 دے مطابق بݨا کریں تے وت قاعدہ نمبر 2 دے مطابق گردان مشق دے طور تے خود لکھ ونڄے۔ (فاعلی ضمیریں تے مفعولی ضمیریں نال)۔

قاعدہ نمبر 7: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل مستقبل امکانی معروف بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر کنوں فعل امر، سڳݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (سڳسی) تے رہݨ مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام (رہندا)۔ اے سب آپت وچ جوڑ ݙتے ونڄن تاں وت فعل مستقبل امکانی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھوا سڳسی رہندا، لکھوا سڳسی رہندا، منگوا سڳسی رہندا وغیرہ۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل مستقبل امکانی معروف قاعدہ نمبر 7 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 3 کوں سامݨے رکھ کریں مشق دے طور تے گردان خود لکھ ونڄے۔ (فاعل تے مفعولی ضمیریں نال)۔

قاعدہ نمبر 8: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل مستقبل امکانی معروف بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر کنوں فعل امر، سڳݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (سڳسی) تے پووݨ مصدر کنوں فعل ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) اے سب آپت وچ ڳنڈھ ݙتے ونڄن تاں وت فعل مستقبل امکانی معروف بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھوا سڳسی پیا، لکھوا سڳسی پیا، منگوا سڳسی پیا۔ بے کرائے ترکیب الٹ ݙتی ونڄے تاں وی معنیاں وچ کئی فرق نہیں پوندا۔ جیویں جو لکھوا پیا سڳسی، لکھوا پیا سڳسی، منگوا پیا سڳسی۔ مونث تے مذکر دی گردان اینویں تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل مستقبل امکانی معروف قاعدہ نمبر 8 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 4 کوں سامݨے رکھ کریں مشق دے طور تے گردان خود لکھ ونڄے۔ (فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال)

فعل مستقبل امکانی مجہول بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 9: کہیں وی مصدر متعدی کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر متعدی کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ونڄݨ مصدر کنوں فعل امر (ونڄ) تے سڳݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (سڳسی)۔ اے سب آپت وچ جوڑ ݙتے ونڄن تاں وت فعل مستقبل امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو ماریا ونڄ سڳسی، لکھیا ونڄ سڳسی، پڑھیا ونڄ سڳسی، ݙٹھا ونڄ سڳسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان اینویں تھیندی ہے۔ سڳݨ مصدر کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول دی گردان ایویں تھیسی۔ (فاعلی ضمیریں نال) مفعولی ضمیریں نال گردان خود لکھ ونڄے۔

مثبت/منفی	مذکر/مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	منگیا ونج سگسی	منگیے ونج سگسن	منگیا ونج سگسیں	منگیے ونج سگسو	منگیا ونج سگساں	منگیے ونج سگسوں
منفی	مذکر	منگیا نہ ونج سگسی	منگیے نہ ونج سگسن	منگیا نہ ونج سگسیں	منگیے نہ ونج سگسو	منگیا نہ ونج سگساں	منگیے نہ ونج سگسوں
مثبت	مؤنث	منگی ونج سگسی	منگیاں ونج سگسن	منگی ونج سگسیں	منگیاں ونج سگسو	منگی ونج سگساں	منگیاں ونج سگسوں
منفی	مؤنث	منگی نہ ونج سگسی	منگیاں نہ ونج سگسن	منگی نہ ونج سگسیں	منگیاں نہ ونج سگسو	منگی نہ ونج سگساں	منگیاں نہ ونج سگسوں

قاعدہ نمبر10: کہیں وی مصدر متعدی کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ڄ تے ہووے مصدر متعدی کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ونجݨ مصدر کنوں فعل امر (ونج) سگݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف (سگسی) تے پووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا)۔ اے سب آپت وچ ڳنڈھ ڈیو تے ونجݨ تاں وت فعل مستقبل امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھیا ونج سگسی پیا، ماریا ونج سگسی پیا، کھادا ونج سگسی پیا وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ مصدر متعدی مارݨ کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول دی گردان ایجھاں ہے۔ (فاعلی ضمیریں نال) مفعولی ضمیریں نال گردان خود کیتی ونجے۔

مثبت	مذکر	ماریا ونج سگسی پیا	مارے ونج سگسن پئے	ماریا ونج سگسیں پیا	مارے ونج سگسو پئے	ماریا ونج سگساں پیا	مارے ونج سگسوں پئے
منفی	مذکر	ماریا نہ ونج سگسی پیا	مارے نہ ونج سگسن پئے	ماریا نہ ونج سگسیں پیا	مارے نہ ونج سگسو پئے	ماریا نہ ونج سگساں پیا	مارے نہ ونج سگسوں پئے
مثبت	مؤنث	ماری ونج سگسی پئی	ماریاں ونج سگسن پئیاں	ماری ونج سگسیں پئی	ماریاں ونج سگسو پئیاں	ماری ونج سگساں پئی	ماریاں ونج سگسوں پئیاں
منفی	مؤنث	ماری نہ ونج سگسی پئی	ماریاں نہ ونج سگسن پئیاں	ماری نہ ونج سگسیں پئی	ماریاں نہ ونج سگسو پئیاں	ماری نہ ونج سگساں پئی	ماریاں نہ ونج سگسوں پئیاں

قاعدہ نمبر11: کہیں وی مصدر متعدی کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ڄ تے ہووے مصدر متعدی المتعدی کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، ونجݨ مصدر کنوں فعل امر (ونج) سگݨ مصدر کنوں اسم حالیہ ناتمام (سگدا) رہݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف (رہسی)۔ اے سب آپت وچ ڳنڈھ ڈیو تے ونجݨ تاں وت فعل مستقبل امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو ماریا ونج سگدا رہسی، لکھیا ونج سگدا رہسی، کھادا ونج سگدا رہسی وغیرہ وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ مارݨ مصدر متعدی کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول دی گردان ایجھاں ہے۔ (فاعلی ضمیریں نال) مفعولی ضمیریں نال گردان خود کیتی ونجے)

مثبت	مذکر	ماریا ونج سگدا رہسی	مارے ونج سگدے رہسن	ماریا ونج سگدا رہسیں	مارے ونج سگدے رہسو	ماریا ونج سگدا رہساں	مارے ونج سگدے رہسوں

نفی	مذکر	ماریا نہ ونج سگدا رہسی	ماریے نہ ونج سگدے رہسن	ماریا نہ ونج سگدا رہسیں	ماریے نہ ونج سگدے رہسو	ماریا نہ ونج سگدا رہساں	ماریے نہ ونج سگدے رہسوں
مثبت	مونث	ماری ونج سگدی رہسی	ماریاں ونج سگدیاں رہسن	ماری ونج سگدی رہسیں	ماریاں ونج سگدیاں رہسو	ماری ونج سگدی رہساں	ماریاں ونج سگدیاں رہسوں
نفی	مونث	ماری نہ ونج سگدی رہسی	ماریاں نہ ونج سگدیاں رہسن	ماری نہ ونج سگدی رہسیں	ماریاں نہ ونج سگدیاں رہسو	ماری نہ ونج سگدی رہساں	ماریاں نہ ونج سگدیاں رہسوں

قاعدہ نمبر12: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کن فعل مستقبل امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے پہلے تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، وجھن مصدر کنوں فعل امر (ونج) سگݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (سگسی) ۔ اے سب آپت وچ کٹھے کرݙیو تے وجھن تاں وت فعل مستقبل امکانی مجہول بݨ ویندے ۔ جیویں جو مروایا ونج سگسی لکھوایا ونج سگسی، منگوایا ونج سگسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کن قاعدہ نمبر12 دے مطابق فعل مستقبل امکانی مجہول بݨا کریں قاعدہ نمبر9 کوں سامݨے رکھ کریں مشق دے طور تے گردان خود لکھ ونجے ۔ (فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال)

قاعدہ نمبر13: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کن فعل مستقبل امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے پہلے تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، وجھن مصدر کنوں فعل امر (ونج) سگݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (سگسی) پووݨ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) ۔ اے سب آپت وچ کٹھے کرݙیو تے وجھن تاں وت فعل مستقبل امکانی مجہول بݨ ویندے ۔ جیویں جو مروایا ونج سگسی پیا، لکھوایا ونج سگسی پیا، منگوایا ونج سگسی پیا وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کن فعل مستقبل امکانی مجہول قاعدہ نمبر13 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر10 کوں سامݨے رکھ کریں مشق دے طور تے گردان خود لکھ ونجے ۔ (فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال)

قاعدہ نمبر14: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کن فعل مستقبل امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے پہلے تے ہوئے مصدر متعدی المتعدی کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر، وجھن مصدر کنوں فعل امر (ونج) سگݨ مصدر کنوں اسم حالیہ تمام (سگدا) تے رہݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (رہسی) ۔ اے سب آپت وچ کٹھے کرݙیو تے وجھن تاں وت فعل مستقبل امکانی مجہول بݨ ویندے ۔ جیویں جو مروایا ونج سگدا رہسی، لکھوایا ونج سگدا رہسی، منگوایا ونج سگدا رہسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کن فعل مستقبل امکانی مجہول قاعدہ نمبر14 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر11 کوں سامݨے رکھ کریں مشق دے طور تے گردان خود لکھ ونجے ۔ (فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال)

قاعدہ نمبر15: کہیں وی مصدر مجہول کن فعل مستقبل امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے پہلے تے ہوئے مصدر مجہول کن فعل امر (یعنی مصدر مجہول دی پچھلی "ݨ" کوں حذف کر ݙیوو تاں وت باقی فعل امر بچ ویندے) تے سگݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (سگسی) ۔ اے سب آپت وچ کٹھے کرݙیو تے وجھن تاں وت فعل مستقبل امکانی مجہول بݨ ویندے ۔ جیویں جو مرنج

بجھیج سگھسی، منگیج سگھسی، لکھیج سگھسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان اکو جیہی تھیندی ہے۔ مرونجن مصدر کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول دی گردان ڈیکھو۔ (فاعلی ضمیریں نال) مفعولی ضمیریں نال گردان خود کیتی ونجے۔

مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر/مونث	مرونج سگھسی	مرونج سگھسن	مرونج سگھسیں	مرونج سگھسو	مرونج سگھساں	مرونج سگھسوں
منفی	مذکر/مونث	مرونج نہ سگھسی	مرونج نہ سگھسن	مرونج نہ سگھسیں	مرونج نہ سگھسو	مرونج نہ سگھساں	مرونج نہ سگھسوں

قاعدہ نمبر 16: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ڈے تے ہوئے مصدر مجہول کنوں فعل امر سگھݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (سگھسی) تے پوونڑ مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) ایہ سب آپت وچ گنڈھ ڈیوو تے وت فعل مستقبل امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مرونج سگھسی پیا، منگیج سگھسی پیا، لکھیج سگھسی پیا۔ بے کراں ترکیب الٹ ڈتی ونجے تاں وی معنیاں وچ کئی فرق نہیں پوندا۔ جیویں جو مرونج پیا سگھسی، منگیج پیا سگھسی، لکھیج پیا سگھسی وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان اکو جیہی تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر مجہول کنوں قاعدہ نمبر 16 دے مطابق فعل مستقبل امکانی مجہول بݨا کریں قاعدہ نمبر ۲ کوں سامݨے رکھ کریں مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونجے۔ (فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال)

قاعدہ نمبر 17: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ڈے تے ہوئے مصدر مجہول دی پچھوکی "ݨ" حذف کر ڈیوو۔ جو کجھ باقی بچے اوندے اگوں سگھݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر گنڈھ ڈیوو تاں وت فعل مستقبل امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مری سگھسی، لکھی سگھسی، منگی سگھسی، پڑھی سگھسی وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان اکو جیہی تھیندی۔ کہیں وی مصدر کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول قاعدہ نمبر 17 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 15 کوں سامݨے رکھ کریں مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونجے۔ (فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال)

قاعدہ نمبر 18: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ڈے تے ہوئے مصدر مجہول کنوں فعل امر قاعدہ نمبر 17 دے مطابق بݨا ڈیوو۔ اوندے اگوں سگھݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (سگھسی) تے پوونڑ مصدر کنوں ماضی مطلق دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) ایہ سب آپت وچ گنڈھ ڈیوو تے وت فعل مستقبل امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو مری سگھسی پیا، لکھی سگھسی پیا، منگی سگھسی پیا وغیرہ۔ کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول قاعدہ نمبر 18 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 4 کوں سامݨے رکھدئیں ہوئیں مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونجے۔ (فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال)

قاعدہ نمبر 19: کہیں وی مصدر متعدی کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ڈے تے ہوئے مصدر کنوں فعل امر تے سگیجݨ مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل مطلق مجہول (سگیسی) کوں ایں نال گنڈھ ڈیوو تے وت فعل مستقبل امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھ سگیسی، پڑھ سگیسی، رکھ سگیسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان اکو جیہی تھیندی ہے۔ مارݨ مصدر کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول دی گردان ڈیکھو۔ (فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال) مفعولی ضمیریں نال گردان خود کیتی ونجے۔

مثبت	مذکر مونث	مار سڳیسی	مار سڳیسن	مار سڳیسیں	مار سڳیسو	مار سڳیساں	مار سڳیسوں
منفی	مذکر مونث	مار نہ سڳیسی	مار نہ سڳیسن	مار نہ سڳیسیں	مار نہ سڳیسو	مار نہ سڳیساں	مار نہ سڳیسوں

قاعدہ نمبر20: کہیں وی مصدر متعدی کنوں فعل مستقبل امکانی مجہول بݨاوݨ کیتے ڈتے ہوئے مصدر کنوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر و ونڄݨ مصدر کنوں فعل امر (ونڄ) سڳݨ مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل مطلق مجہول (سڳیسی) اے سب آپت وچ ڳنڈھ ڈتے ونڄن تاں وت فعل مستقبل امکانی مجہول بݨ ویندے۔ جیویں جو ماریا ونڄ سڳیسی، لکھیا ونڄ سڳیسی، پڑھیا ونڄ سڳیسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجو انج تھیندی ہے۔ مارݨ مصدر کن گردان ڈیکھو۔ (فاعلی ضمیریں نال) مفعولی ضمیریں نال گردان خود کیتی ونڄے۔

مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مثبت	مذکر	ماریا ونڄ سڳیسی	مارے ونڄ سڳیسن	ماریا ونڄ سڳیسیں	مارے ونڄ سڳیسو	ماریا ونڄ سڳیساں	مارے ونڄ سڳیسوں
منفی	مذکر	ماریا نہ ونڄ سڳیسی	مارے نہ ونڄ سڳیسن	ماریا نہ ونڄ سڳیسیں	مارے نہ ونڄ سڳیسو	ماریا نہ ونڄ سڳیساں	مارے نہ ونڄ سڳیسوں
مثبت	مونث	ماری ونڄ سڳیسی	ماریاں ونڄ سڳیسن	ماری ونڄ سڳیسیں	ماریاں ونڄ سڳیسو	ماری ونڄ سڳیساں	ماریاں ونڄ سڳیسوں
منفی		ماری نہ ونڄ سڳیسی	ماریاں نہ ونڄ سڳیسن	ماری نہ ونڄ سڳیسیں	ماریاں نہ ونڄ سڳیسو	ماری نہ ونڄ سڳیساں	ماریاں نہ ونڄ سڳیسوں

نوٹ:۔ طوالت دے پیش نظر اتھاں فعل مستقبل امکانی مجہول بݨاوݨ دے کجھ قاعدے ڈتے ویندن۔ قاعدہ نمبر 9 کنوں 20 تئیں دے گردانیں دی طرز کوں سامݨے رکھ کریں وت تے گردان خود کیتی ونڄے۔

قاعدہ نمبر21	ماریا ونڄ سڳیسی پیا	لکھیا ونڄ سڳیسی پیا	پڑھیا ونڄ سڳیسی پیا
قاعدہ نمبر22	ماریا ونڄ سڳیندا رہسی	لکھیا ونڄ سڳیندا رہسی	پڑھیا ونڄ سڳیندا رہسی
قاعدہ نمبر23	مروایا ونڄ سڳیسی	لکھوایا ونڄ سڳیسی	پڑھوایا ونڄ سڳیسی
قاعدہ نمبر24	مروایا ونڄ سڳیسی پیا	لکھوایا ونڄ سڳیسی پیا	پڑھوایا ونڄ سڳیسی پیا
قاعدہ نمبر25	مروایا ونڄ سڳیندا رہسی	لکھوایا ونڄ سڳیندا رہسی	پڑھوایا ونڄ سڳیندا رہسی
قاعدہ نمبر26	مروونڄ سڳیسی	لکھوونڄ سڳیسی	منگوونڄ سڳیسی
قاعدہ نمبر27	مروونڄ سڳیسی پیا	لکھوونڄ سڳیسی پیا	منگوونڄ سڳیسی پیا
قاعدہ نمبر28	مروی سڳیسی	لکھوی سڳیسی	منگوی سڳیسی

قاعدہ نمبر29	مروی سکیسی پیا	لکھوی سکیسی پیا	منگوی سکیسی پیا
قاعدہ نمبر30	مروی سگسی	لکھوی سگسی	منگوی سگسی
قاعدہ نمبر31	مروی سگسی پیا	لکھوی سگسی پیا	منگوی سگسی پیا
قاعدہ نمبر32	مروبج سگسی	لکھوبج سگسی	منگوبج سگسی
قاعدہ نمبر33	مروبج سگسی پیا	لکھوبج سگسی پیا	منگوبج سگسی پیا

4____ فعل مستقبل التزامی

تعریف:۔ فعل مستقبل التزامی او فعل ہے جیں وچ کہیں کم دا کرݨ تے تھیوݨ آوݨ آلے زمانے کیتے لازمی قرار ݙتا ویندے۔ فعل مستقبل التزامی عام طور تے مجہولی صورت وچ ای استعمال کیتا ویندے۔ جیں حالت وچ مفعول فاعل دا قائم مقام ہوندے جیہڑا جو فعل نال جنس تے عدد وچ مطابقت رکھیندے۔ مثال دے طور تے اے جملے ݙیکھو۔

۱۔ سفر تے ونجݨ کیتے سفر دی تیاری تاں کرݨی پوسی   ۲۔ یاد رکھو ہمیشاں رب دی ٹکی تھیسی

۳۔ تیکوں علاج کیتے کراچی ونجݨا پوسی   ۴۔ میکوں آپݨے پیو دو خط لکھݨا پوسی

۵۔ تیکوں میݙے بھرا دی شادی وچ شریک تھیوݨا پوسی وغیرہ وغیرہ

فعل مستقبل التزامی بݨاوݨ دے قاعدے۔ فعل مستقبل التزامی بݨاوݨ کیتے ہمیشاں اسم استقبال دے اڳوں پوݨ یا تھیوݨ مصادر کن فعل مستقبل مطلق معروف بݨدا ہوندے۔ اسم استقبال بݨاوݨ کیتے کہیں وی مصدر دی جھیکڑ وچ "الف" وا دھارا کر ݙیندن۔ جیویں جو آوݨ کن آوݨا، ونجݨ کن ونجݨا، لکھݨ کن لکھݨا وغیرہ۔

قاعدہ نمبر1: کہیں وی مصدر لازم یا متعدی کنوں فعل مستقبل التزامی بݨاوݨ کیتے ݙتے ہوئے مصدر کن اسم استقبال تے پوݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دے صیغے واحد غائب مذکر کوں آپت وچ ڳنڈھ ݙیوݨ نال فعل مستقبل التزامی اݨ ویندے۔ جیویں جو ونجݨا پوسی، کھاوݨا پوسی، لکھݨا پوسی، آوݨا پوسی۔ مذکر تے مونث دی گردان اہو جیہی تھیندی ہے۔ کھاوݨ مصدر کن فعل مستقبل التزامی دی گردان کجھ ایں تھیسی۔ (مفعولی ضمیریں نال) فاعلی ضمیریں نال گردان خود کڈھ ݙیکھو۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اوکوں کھاوݨا پوسی	انہیں کوں کھاوݨا پوسی	تیکوں کھاوݨا پوسی	تہاکوں کھاوݨا پوسی	میکوں کھاوݨا پوسی	اساکوں کھاوݨا پوسی
منفصل	منفی	مذکر	اوکوں نہ کھاوݨا پوسی	انہیں کوں نہ کھاوݨا پوسی	تیکوں نہ کھاوݨا پوسی	تہاکوں نہ کھاوݨا پوسی	میکوں نہ کھاوݨا پوسی	اساکوں نہ کھاوݨا پوسی

منفصل	مثبت	مونث	اوکوں کھاونی پوسی	انھیں کوں کھاونی پوسی	تیکوں کھاونی پوسی	تہاکوں کھاونی پوسی	میکوں کھاونی پوسی	اساکوں کھاونی پوسی
منفصل	منفی	مونث	اوکوں کھاونی نہ پوسی	انھیں کوں کھاونی نہ پوسی	تیکوں کھاونی نہ پوسی	تہاکوں کھاونی نہ پوسی	میکوں کھاونی نہ پوسی	اساکوں کھاونی نہ پوسی
متصل	مثبت	مذکر	کھاونا پوسس	کھاونا پوسنیں	کھاونا پوسوی / اوپوسیا اوئی نہ	کھاونا پوسے	کھاونا پوسم اوئی	کھاونا پوسے
متصل	منفی	مذکر	کھاونا نہ پوسس	کھاونا نہ پوسنیں	کھاونا نہ پوسوی / اوپوسیا اوئی نہ	کھاونا نہ پوسے	کھاونا نہ پوسم اوئی	کھاونا نہ پوسے
متصل	مثبت	مونث	کھاونی پوسس	کھاونی پوسنیں	کھاونی پوسوی / اوپوسیا اوئی نہ	کھاونی پوسے	کھاونی پوسم اوئی	کھاونی پوسے
متصل	منفی	مونث	کھاونی نہ پوسس	کھاونی نہ پوسنیں	کھاونی نہ پوسوی / اوپوسیا اوئی نہ	کھاونی نہ پوسے	کھاونی نہ پوسم اوئی	کھاونی نہ پوسے

قاعدہ نمبر 2: تھیون مصدر کن فعل مستقبل مطلق معروف دا استعمال صرف لازم مصادر کن بلے ہوئے اسم استقبال دے اگوں تھیندے۔ لہٰذا کالھوں کہیں وی مصدر لازم کن فعل مستقبل التزامی بناون کیتے پہلے تے ہوئے مصدر لازم کوں اسم استقبال تے تھیون مصدر کوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر آپت وچ جوڑ ڈیون نال فعل مستقبل التزامی بن ویندے۔ جیویں جاوندا آونا تھیسی، میڈا اونڑا تھیسی، میڈا انجنا تھیسی وغیرہ وغیرہ۔ مذکر تے مونث دی گردان انجوانج تھیسی۔ آون مصدر کن فعل مستقبل التزامی دی گردان ڈیکھو۔ (اضافی ضمیریں نال) مفعولی ضمیریں نال گردان خود کیتی ونجے۔

ضمیر	مثبت/منفی	مذکر/مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اوندا آونا تھیسی	انھیں دا آونا تھیسی	تیڈا آونا تھیسی	تہاڈا آونا تھیسی	میڈا آونا تھیسی	ساڈا آونا تھیسی
	منفی	مذکر	اوندا آونا نہ تھیسی	انھیں دا آونا نہ تھیسی	تیڈا آونا نہ تھیسی	تہاڈا آونا نہ تھیسی	میڈا آونا نہ تھیسی	ساڈا آونا نہ تھیسی
	مثبت	مونث	اوندی آونی تھیسی	انھیں دی آونی تھیسی	تیڈی آونی تھیسی	تہاڈی آونی تھیسی	میڈی آونی تھیسی	ساڈی آونی تھیسی
	منفی	مونث	اوندی آونی نہ تھیسی	انھیں دی آونی نہ تھیسی	تیڈی آونی نہ تھیسی	تہاڈی آونی نہ تھیسی	میڈی آونی نہ تھیسی	ساڈی آونی نہ تھیسی
متصل	مثبت	مذکر	آونا تھیسس	آونا تھیسے	آونا تھیسیا	آونا تھیسے / تھیسو	آونا تھیسم / تھیسی	آونا تھیسے

	منفی	مذکر	آوا نہ تھیسی	آوا نہ تھیسے	آوا نہ تھیسیا	آوا نہ تھیسے / تھیسوے	آوا نہ تھیسم / تھیسی	آوا نہ تھیسے
	مثبت	مونث	آوی تھیسی	آوی تھیسیں	آوی تھیسیا	آوی تھیسے / تھیسوے	آوی تھیسم / تھیسی	آوی تھیسے
	منفی	مونث	آوی نہ تھیسی	آوی نہ تھیسیں	آوی نہ تھیسیا	آوی نہ تھیسے / تھیسوے	آوی نہ تھیسم / تھیسی	آوی نہ تھیسے

قاعدہ نمبر3: کہیں وی مصدر لازم یا متعدی کنوں فعل مستقبل التزامی بناوݨ کیتے ڈٖتے ہوئے مصدر کن اسم استقبال پوون مصدر کنوں ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب (پئے) ونجݨ مصدر کن فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ویسی)۔ اے سب آپت وچ ملا ڈٖتے ونجن تاں وت فعل مستقبل التزامی بݨ ویندے۔ مثال دے طور تے لکھا پئے ویسی کھادا پئے ویسی مرا پئے ویسی وغیرہ۔ مونث تے مذکر دی گردان انجوانج تھیندی ہے۔ لکھݨ مصدر کن فعل مستقبل التزامی دی گردان ڈٖیکھو۔ (مفعولی ضمیریں نال) فاعلی ضمیریں نال گردان خود کڈھ گھنو۔

منفصل	مثبت	مذکر	اوکوں لکھا پئے ویسی	انہیں کوں لکھا پئے ویسی	تیکوں لکھا پئے ویسی	تہاکوں لکھا پئے ویسی	میکوں لکھا پئے ویسی	اساکوں لکھا پئے ویسی
	منفی	مذکر	اوکوں لکھا نہ پئے ویسی	انہیں کوں لکھا نہ پئے ویسی	تیکوں لکھا نہ پئے ویسی	تہاکوں لکھا نہ پئے ویسی	میکوں لکھا نہ پئے ویسی	اساکوں لکھا نہ پئے ویسی
	مثبت	مونث	اوکوں لکھی پئے ویسی	انہیں کوں لکھی پئے ویسی	تیکوں لکھی پئے ویسی	تہاکوں لکھی پئے ویسی	میکوں لکھی پئے ویسی	اساکوں لکھی پئے ویسی
	منفی	مونث	اوکوں لکھی نہ پئے ویسی	انہیں کوں لکھی نہ پئے ویسی	تیکوں لکھی نہ پئے ویسی	تہاکوں لکھی نہ پئے ویسی	میکوں لکھی نہ پئے ویسی	اساکوں لکھا نہ پئے ویسی
متصل	مثبت	مذکر	لکھا پئے ویس	لکھا پئے ویسِن	لکھا پئے ویسیا	لکھا پئے ویسے / ویسوے	لکھا پئے ویسم / ویسی	لکھا پئے ویسے
	منفی	مذکر	لکھا نہ پئے ویس	لکھا نہ پئے ویسِن	لکھا نہ پئے ویسیا	لکھا نہ پئے ویسے / ویسوے	لکھا نہ پئے ویسم / ویسی	لکھا نہ پئے ویسے
	مثبت	مونث	لکھی پئے ویس	لکھی پئے ویسِن	لکھی پئے ویسیا	لکھی پئے ویسے / ویسوے	لکھی پئے ویسم / ویسی	لکھی پئے ویسے
	منفی	مونث	لکھی نہ پئے ویس	لکھی نہ پئے ویسِن	لکھی نہ پئے ویسیا	لکھی نہ پئے ویسے / ویسوے	لکھی نہ پئے ویسم / ویسی	لکھی نہ پئے ویسے

قاعدہ نمبر4: کہیں وی لازم مصدر کنوں فعل مستقبل التزامی بناوݨ کیتے ڈٖتے ہوئے مصدر کن اسم استقبال پوون مصدر کن ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) تھیوݨ مصدر کن فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (تھیسی)۔ اے سب آپت

وچ بکنڑ دے پچھوں نال فعل مستقبل التزامی بݨ ویندے۔ جیویں جو ملاتا پیا تھیسی، آوندا پیا تھیسی، بھیجا پیا تھیسی وغیرہ۔ اسم استقبال دے بعد وچ "پیا تھیسی" دے گنڑ دا مطلب ایہ ہے جو ایں نال ملن آمیں انہیں تاں کہیں واسطے اے تھیندے جو "ملنڑ" آون تے گھن دا کم زمانہ مستقبل وچ کجھ ہیں کجھ پیا تھیسی۔ تے جے کر "پیا تھیسی" کوں الٹ کریں "تھیسی پیا" بݨا گھنو تاں وت ایں ترکیب دا معنی اے تھیندے جو ملن آون تے گھن دا کم تواتر نال تھیسی پیا۔ ملن مصدر کن فعل مستقبل التزامی دی گردان ڈیکھو۔ (اضافی ضمیریں نال) مفعولی ضمیریں نال گردان خود کیتی ونجے۔

ضمیر	مثبت / منفی	مذکر / مؤنث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
منفصل	مثبت	مذکر	اوہ ملاتا پیا تھیسی	انہیں ملاتا پیا تھیسن	توں ملاتا پیا تھیسیں	تساں ملاتا پیا تھیسو	میں ملاتا پیا تھیساں	اساں ملاتا پیا تھیسوں
منفصل	منفی	مذکر	اوہ ملاتا نہ پیا تھیسی	انہیں ملاتا نہ پیا تھیسن	توں ملاتا نہ پیا تھیسیں	تساں ملاتا نہ پیا تھیسو	میں ملاتا نہ پیا تھیساں	اساں ملاتا نہ پیا تھیسوں
متصل	مثبت	مذکر	ملاتا پیا تھیسی	ملاتا پیا تھیسن	ملاتا پیا تھیسیں	ملاتا پیا تھیسو	ملاتا پیا تھیسم	ملاتا پیا تھیسے
متصل	منفی	مذکر	ملاتا نہ پیا تھیسی	ملاتا نہ پیا تھیسن	ملاتا نہ پیا تھیسیں	ملاتا نہ پیا تھیسو	ملاتا نہ پیا تھیسم	ملاتا نہ پیا تھیسے

متعدی المتعدی مصادر کن فعل مستقبل التزامی بݨاونڑ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 5: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل مستقبل التزامی بݨاونڑ کیتے پہلے مصدر کنوں اسم استقبال تے پچھوں مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پوسی) آپت وچ بکنڑ کریں فعل مستقبل التزامی بݨایا ویندے۔ جیویں جو کھاوندا پوسی، لکھواوندا پوسی، ملواوندا پوسی وغیرہ۔ مؤنث تے مذکر دی گردان اِنجوں تھیندی ہے۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کن قاعدہ نمبر 5 دے مطابق فعل مستقبل التزامی بݨا کریں قاعدہ نمبر 1 کوں سامنے رکھ کریں مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونجے۔ (فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال)

قاعدہ نمبر 6: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل مستقبل التزامی بݨاونڑ کیتے پہلے مصدر متعدی المتعدی کنوں اسم استقبال تے تھیوݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (تھیسی) آپت وچ بکنڑ دے پچھوں نال فعل مستقبل التزامی بݨ ویندے۔ جیویں جو اوندا ملواوندا تھیسی، اوندا کھواوندا تھیسی، اوندا لکھواوندا تھیسی، اوندا بھجواوندا تھیسی وغیرہ۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کن قاعدہ نمبر 6 دے مطابق فعل مستقبل التزامی بݨا کریں قاعدہ نمبر 2 کوں سامنے رکھیندے ہوئیں مشق دے طور تے گردان خود کیتی ونجے۔ (اضافی تے مفعولی ضمیریں نال)

قاعدہ نمبر 7: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کنوں فعل مستقبل التزامی بݨاونڑ کیتے پہلے مصدر متعدی المتعدی کنوں اسم استقبال پچھوں مصدر کنوں ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پئے) وت گھن مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ

واحد غائب مذکر (ویسی) اے آپت وچ ہکنڈے ہِن تے وَنجن تاں وت فعل مستقبل التزامی بݨ ویندے۔ جیویں جو لکھواوݨا پئے ویسی، لکھواوݨا پئے ویسی، ملواوݨا پئے ویسی وغیرہ۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کن قاعدہ نمبر 7 دے مطابق فعل مستقبل التزامی بݨا کریں قاعدہ نمبر 3 کوں سامݨے رکھدیں ہوئیں مشق دے طور تے گردان خود لکھ وِنجے۔ (صرف مفعولی ضمیریں نال)

قاعدہ نمبر 8: کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کوں فعل مستقبل التزامی بݨاوݨ کیتے پہلے تے ہوئے مصدر کوں اسم استقبال، پورا مصدر کوں ماضی مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پیا) تے تیجھے مصدر کوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (تھیسی) اے سب آپت وچ ہکنڈے ہِن تے وَنجن تاں وت فعل مستقبل التزامی بݨ ویندے۔ جیویں جو ملواوݨا پیا تھیسی، لکھواوݨا پیا تھیسی، بکھواوݨا پیا تھیسی وغیرہ۔ کہیں وی مصدر متعدی المتعدی کن فعل مستقبل التزامی قاعدہ نمبر 8 دے مطابق بݨا کریں قاعدہ نمبر 4 کوں سامݨے رکھ کریں مشق دے طور تے گردان خود لکھ وِنجے۔ (صرف مفعولی ضمیریں نال)

مصادر مجہول کن فعل مستقبل التزامی بݨاوݨ دے قاعدے:

قاعدہ نمبر 9: کہیں وی مصدر مجہول کوں فعل مستقبل التزامی بݨاوݨ کیتے پہلے تے ہوئے مصدر مجہول کن اسم استقبال تے پورا مصدر کوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پوسی)۔ آپت وچ ہکنڈے کریں فعل مستقبل التزامی بݨایا ویندے۔ جیویں جو مرجݨا پوسی، سڑجݨا پوسی، لکھیجݨا پوسی، پڑھیجݨا پوسی وغیرہ۔ کہیں وی مصدر مجہول کن قاعدہ نمبر 9 دے مطابق فعل مستقبل التزامی بݨا کریں قاعدہ نمبر 1 کوں سامݨے رکھ کریں مشق دے طور تے گردان خود لکھ وِنجے۔ (صرف مفعولی ضمیریں نال)

قاعدہ نمبر 10: کہیں وی مصدر مجہول کن فعل مستقبل التزامی بݨاوݨ کیتے پہلے تے ہوئے مصدر مجہول کن اسم استقبال، پورا مصدر کن ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پئے) وَنجن مصدر کن فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (ویسی)۔ اے سب آپت وچ ہکنڈے ہِن تے وَنجن تاں وت فعل مستقبل التزامی بݨ ویندے۔ جیویں جو مرجݨا پئے ویسی، لکھیجݨا پئے ویسی، سڑیجݨا پئے ویسی وغیرہ۔ کہیں وی مصدر مجہول کن قاعدہ نمبر 10 دے مطابق فعل مستقبل التزامی بݨا کریں قاعدہ نمبر 3 دے مطابق مشق دے طور تے گردان خود لکھ وِنجے۔ فاعلی تے مفعولی ضمیریں نال)

قاعدہ نمبر 11: کہیں وی مصدر مجہول کن فعل مستقبل التزامی بݨاوݨ کیتے پہلے تے ہوئے مصدر مجہول دی جھنگوی "ن" "حذف کرݙ ویسی، وَنجن مصدر کوں اسم استقبال (وَنجݨا) تے پورا مصدر کوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پوسی) اے سب آپت وچ ہکنڈے ہِن تے وَنجن تاں وت فعل مستقبل التزامی بݨ ویندے۔ جیویں جو مرج وَنجݨا پوسی، سڑج وَنجݨا پوسی، مُنج وَنجݨا پوسی وغیرہ۔ مرج وَنجن مصدر کوں فعل مستقبل التزامی دی گردان ݙیکھو۔ (مفعولی تے فاعلی ضمیریں نال)

ضمیر	مثبت منفی	مذکر مونث	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
متصل	مثبت	مذکر	اوکوں مرج وَنجݨا پوسی	انھیں کوں مرج وَنجݨا پوسی	تیکوں مرج وَنجݨا پوسی	تہاکوں مرج وَنجݨا پوسی	میکوں مرج وَنجݨا پوسی	اساکوں مرج وَنجݨا پوسی

منفصل	منفی	مذکر	اوکوں مریج ونجنا نہ پوسی	انھیں کوں مریج ونجنا نہ پوسن	تیکوں مریج ونجنا نہ پوسی	تہاکوں مریج ونجنا نہ پوسی	میکوں مریج ونجنا نہ پوسی	اساکوں مریج ونجنا نہ پوسی
منفصل	مثبت	مؤنث	او مریج ونجنی پوسی	او مریج ونجنیاں پوسن	توں مریج ونجنی پوسیں	تساں مریج ونجنیاں پوسو	میں مریج ونجنی پوساں	اساں مریج ونجنیاں پوسوں
منفصل	منفی	مؤنث	او مریج ونجنی نہ پوسی	او مریج ونجنیاں نہ پوسن	توں مریج ونجنی نہ پوسیں	تساں مریج ونجنیاں نہ پوسو	میں مریج ونجنی نہ پوساں	اساں مریج ونجنیاں نہ پوسوں
متصل	مثبت	مذکر	مریج ونجنا پوسس	مریج ونجنا پوسنس	مریج ونجنا پوسیا	مریج ونجنا پوسے	مریج ونجنا پوسم	مریج ونجنا پوسے
متصل	منفی	مذکر	مریج ونجنا نہ پوسس	مریج ونجنا نہ پوسنس	مریج ونجنا نہ پوسیا	مریج ونجنا نہ پوسے	مریج ونجنا نہ پوسم	مریج ونجنا نہ پوسے

قاعدہ نمبر 12: کہیں وی مصدر مجہول کنوں فعل مستقبل التزامی بناون کیتے ڈِتے ہوئے مصدر مجہول وی چھیکڑی "جن" حذف کر ڈیسی۔ باقی دے اُکوں قاعدہ نمبر 11 دے مطابق ونجن مصدر کنوں اسم استقبال (ونجنا) تے ہوون مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پوسی)۔ اے سب کٹھے ہو ڈتے ونجن تاں وت فعل مستقبل التزامی بن ویندے۔ جیویں جو مری ونجنا پوسی، منگی ونجنا پوسی، سڑی ونجنا پوسی وغیرہ۔ کہیں وی مصدر مجہول کنوں قاعدہ نمبر 12 دے مطابق فعل مستقبل التزامی بنا کریں تے قاعدہ نمبر 11 کوں سامنے رکھدیں ہوئیں مشق دے طور تے گردان خود لکھی ونجے۔ (فاعل تے مفعولی ضمیریں نال)۔

نوٹ:۔ فعل مستقبل التزامی دے متعلق کجھ ڳالھیں دی وضاحت کرݨ ضروری ہے۔ جیڑھیاں جو اے ہن۔

i جیویں جو فعل مستقبل التزامی دی تعریف کریندیں ہوئیں بیان کیتا ڳئے جو او ضمائر شخصی جیڑھے جو مفعولی صورت وچ ہوندن (یعنی اوکوں، انھیں کوں، تیکوں، تہاکوں، میکوں تے اساکوں) فعل مستقبل التزامی دی گردان وچ انھیں کوں فاعل دی جاہ تے ورتیا ویندے۔ لہٰذا ڳالھوں انھیں شخصی ضمائر دے ڳنڈھے نال جیڑھیاں صیغہ وار ترکیباں مجہولی صورت کوں ظاہر کریندیاں ہن۔ تھیوں تاں آکھیا ویندے جو فعل مستقبل التزامی مجہولی صورت وچ ای ورتیا ویندے۔

ii جیں ویلھے اسم استقبال دے بعد فعل مستقبل التزامی بناون کیتے "تھیوݨ" مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف بنا کریں جوڑیا ونجے تاں وت ضمائر شخصی (اوکوں، انھیں کوں، تیکوں، تہاکوں، میکوں تے اساکوں) دی جاہ تے ضمائر شخصی اضافی (ملکیتی) یعنی اوندا، انھیں دا، تیڈا، تہاڈا، میڈا تے اساڈا وغیرہ دا استعمال کیتا ویندے۔ جیویں جو اوندا آونا تھیسی، میڈا ونجنا تھیسی، میڈا اپجنا تھیسی وغیرہ۔ جے کر فعل مستقبل التزامی دی گردان کریندیں ہوئیں تھیوݨ مصدر کنوں فعل مستقبل مطلق معروف "تھیسی" دا استعمال کیتا ونجے تاں اے ڳالھ یاد رہووے جو جیڑھے ڈتے ہوئے مصدر کنوں اسم استقبال بنا کریں گردان کرݨ مقصود ہووے تاں اوندے کیتے عام طور تے لازم مصدر ای استعمال کیتا ویندے۔ جے کر انھیں ترکیبیں وچ ضمائر شخصی اضافی دی جاہ تے ضمائر شخصی مفعولی (یعنی اوکوں، انھیں کوں وغیرہ) دی استعمال کیتے ونجن تاں

معنیاں وچ مزید زور یا تاکید پیدا تھی ویندی ہے۔ جیویں جاوکوں آوݨا تھیسی ہیکوں ویݨا تھیسی ،میکوں ونجݨا تھیسی وغیرہ۔

iii بے کرفعل مستقبل انتزاعی وچ ضمائر منفصل دی جاتے ضمائر متصل دا استعمال کیتا ونجے تاں وت ڈٹھے ہوئے مصدر کن بݨے ہوئے اسم استقبال کن پچھوں کئی شخصی ضمیر (فاعلی، مفعولی یا اضافی وغیرہ) استعمال نہ تھیسی ۔ بلکہ تھیوݨ، پووݨ یا ونجݨ مصادر کن بݨے ہوئے افعال مستقبل مطلق معروف (تھیسی، پوسی یا ویسی) دے نال صیغہ وار ضمائر متصل کجھ ایں استعمال تھیسن۔

الف: **صیغہ واحد غائب:** صیغہ واحد غائب کیتے ضمیر متصل "س" استعمال تھیندی ہے۔ یعنی پوسی تھیسی تے ویسی دی یائے معروف (ی) کوں حذف کر کے باقی دے ایکوں "س" بݨا ڈتی ویندی ہے۔ تے وت اے پوس، تھیس تے ویس بݨ ویندن۔ دراصل پوسس پوسی اس، تھیسس تھیسی اس تے ویسس ویسی اس ہوندے تے وت پوسی، تھیسی تے ویسی دی اخیری یائے معروف ی تے اس دا پہلا "الف" (جو ہے جو حروف علت ہن) حذف کر کے انہیں دی جاتے صرف "زیر" گھت ڈتی ویندی اے۔ یاد رہوے جو یائے معروف "ی" تے "الف" حروف علت ہووݨ دی وجہ کنوں انہیں دی آواز مدھم ہوندی ہے۔ یعنی انہیں کوں "مخفی الصوت" وانگوں پڑھا ویندے۔ (الف مخفی الصوت تے یائے مخفی الصوت دی تفصیل ایں باب دی ابتدا وچ ڈتی ڳئی ہے) اے حروف علت عام طور تے حذف تھی کریں زیر یا زبر بݨ کے رہ ویندن۔ لہذا پوسی اس، تھیسی اس تے ویسی اس ہو پوس، تھیس تے ویس رہ ویندن۔

ب: **صیغہ جمع غائب:** صیغہ جمع غائب وچ استعمال تھیوݨ آلی ضمیر متصل "پوسے نیں، تھیسے نیں تے ویسے نیں" ہوندی ہے۔ پر پوسے تھیسے تے ویسے دی چھیکڑی یائے مجہول کوں حذف کر کے اے لفظ پوسنیں، تھیسنیں تے ویسنیں بݨا ڈتے ویندن۔

ج: **صیغہ واحد حاضر:** صیغہ واحد حاضر نال استعمال تھیوݨ آلی ضمیر متصل پوسی آ، تھیسی آ، ویسی آ ہوندی ہے۔ الف مد (آ) ہمیشاں ڈو "الف" دے برابر لکھیا ویندے۔ اے ڈو ویں الف مخفی الصوت ہوندن پر کٹھے تھی کریں متحرک (مد آلے الف وچ تبدیل تھی ویندن) تھی ویندن۔ یا تاں "آ" دے پہلے الف مخفی الصوت کوں حذف کر کے پوسی آ کوں پوسیا، تھیسی آ کوں تھیسیا تے ویسی آ کوں ویسیا بݨا ڈتا ویندے۔ یاد رہوے جو انہیں لفظیں وچ الف کن پہلے آوݨ آلی یائے معروف یائے مخفی الصوت ہوندی ہے۔ تے یا وت یائے معروف یعنی یائے مخفی الصوت "ی" دے اُتے علامتی طور تے الف مخفی الصوت (ۂ) گھت ڈتا ویندے۔ یعنی اے لفظ پوسیٰ، تھیسیٰ یا ویسیٰ لکھے ویندن۔

د: **صیغہ جمع حاضر:** صیغہ جمع حاضر وچ ضمیر متصل پوسنے یا پوسوے، تھیسنے یا تھیسوے، ویسنے یا ویسوے استعمال تھیندی اے۔ دراصل اے ضمیر پوسے نے یا پوسے وے، تھیسے نے یا تھیسے وے، ویسے نے یا ویسے وے ہوندی ہے۔ انہیں وچ آوݨ آلی یائے مجہول "ے" کوں حذف کر ڈتا ویندے۔ تاں وت اے لفظ پوسنے یا پوسوے تھیسنے یا تھیسوے، ویسنے یا ویسوے بݨ ویندن۔

ر: **صیغہ واحد متکلم:** صیغہ واحد متکلم وچ ضمیر متصل "م" بݨ ڳھن ویندی ہے۔ تاں وت اے لفظ "پوسم، تھیسم، ویسم" بݨ ویندن۔ دراصل اے لفظ، پوسی ام، تھیسی ام، ویسی ام ہوندن۔ لہذا پوسی، تھیسی، ویسی دی چھیکڑی یائے معروف تے ام دا پہلا الف مخفی الصوت ہووݨ دی وجہ کن حذف کر ڈتے ویندن تے انہیں دی جاء تے صرف "زیر" گھت ڈتی ویندی ہے۔ ایں کیتے ہُݨ اے لفظ پوسم، تھیسم یا ویسم بݨ ویندن۔ بعض اوقات اے لفظ پوسم دی بجائے پوسی، تھیسم دی بجائے تھیسی تے ویسم دی بجائے

ڈسّی ویسی لکھے ویندن۔

س: صیغہ جمع متکلم: صیغہ جمع متکلم وچ ضمیر متصل بگڑ دا کریں اے لوظا پوسے تھیسے تے ویسے لکھے ویندن۔ دراصل اے لوظ پوسے ہے تھیسے سے تے ویسے سے ہوندن۔ پر ہوسے تھیسے تے ویسے دی جھکلوی یائے مجہول حذف کرکے انہیں لوظیں کوں پوسے تھیسے تے ویسے ہاں لکھا ویندے۔

4 جئیں ویلھے فعل مستقبل التزامی دی گردان مکمل ویندی ہوے کرپڑی یا تھیسی دی جائے لوظ ویسی دا استعمال تھیسی۔ تاں وت ہ تے ہونے مصدر کن بٹے ہوئے اسم استقبال دے بعد تے ویسی کن پہلوں پو ون مصدر کن بنی ہوئی ماضی قریب معروف دا صیغہ واحد غائب مذکر (پئے) دا استعمال وی کیتا ویندے۔ جیویں جالوکوں وجنا پئے ویسی، بکیوں کھاوناں پئے ویسی، بکیوں ملاں پئے ویسی وغیرہ۔

——◆◆◆——

17- کتابیات

۱ مہر عبدالحق' ڈاکٹر' سرائیکی زبان دے قاعدے قانون' ملتان' سرائیکی ادبی بورڈ' ۱۹۸۳ء

۲ مہر عبدالحق' ڈاکٹر' سرائیکی دیاں سہ حرفی لسانی تحقیقاں' ملتان' سرائیکی ادبی بورڈ' ۱۹۸۵ء

۳ مہر عبدالحق' ڈاکٹر' ملتانی زبان اور اس کا اردو سے تعلق' بہاول پور' اردو اکادمی' ۱۹۶۷ء

۴ بہاول پوری' محمد بشیر احمد ظامی' سرائیکی اردو بول چال' بہاول پور' سرائیکی ادبی مجلس' ۱۹۶۳ء

۵ بہاول پوری' محمد بشیر احمد ظامی' بہاول پور' ملتانی زبان و ادب' لاہور' الہلال پریس' ۱۹۶۳ء

۶ بہاول پوری' محمد بشیر احمد ظامی' گلستان قواعد' ملتان' محکم آرٹ پریس' ۱۹۶۳ء

۷ بہاول پوری' محمد بشیر احمد ظامی' سرائیکی زبان کا ارتقاء' بہاول پور' مرکز سرائیکی زبان تے ادب' ۱۹۶۳ء

۸ کلانچوی' دلشاد' سرائیکی لسانیات' بہاول پور' اکادمی سرائیکی ادب' ۱۹۹۳ء

۹ کلانچوی' دلشاد' مترجم' سرائیکی مطالعے دے سو سال' بہاول پور' سرائیکی ادبی مجلس' ۱۹۸۶ء

۱۰ کلانچوی' دلشاد' سرائیکی زبان تے ادب' بہاول پور' سرائیکی ادبی مجلس' ۱۹۸۷ء

۱۱ فریدکوٹی' عین الحق' اردو زبان کی قدیم تاریخ' لاہور' اورینٹ ریسرچ سنٹر' ۱۹۷۹ء

۱۲ رسول پوری' محمد اسلم' سرائیکی دیاں بیچکا رواں زان' رسول پور' سرائیکی پبلی کیشنز' ۲۰۰۹ء

۱۳ رسول پوری' محمد اسلم' لسانی مضامین (سرائیکی)' رسول پور' سرائیکی پبلی کیشنز' ۲۰۰۶ء

۱۴ رسول پوری' محمد اسلم' سرائیکی زبان تے لسانیات' ملتان' جھوک پبلشرز' ۲۰۱۰ء

۱۵ رسول پوری' جمشید کمتر' سرائیکی بچاں سانگے' ملتان' جھوک پبلشرز' ۲۰۱۱ء

۱۶ رسول پوری' جمشید کمتر' سرائیکی سہاڑا اساوہ' ملتان' شرقی پریس' ۱۹۹۳ء

۱۷ رسول پوری' جمشید کمتر' سرائیکی مسل' بہاول پور' سرائیکی ادبی مجلس' ۱۹۹۷ء

۱۸ رسول پوری' محمد اسلم' سرائیکی رسم الخط کی مختصر تاریخ' ملتان' بزم ثقافت' ۱۹۷۶ء

۱۹ جام پوری' کیفی' سرائیکی شاعری' ملتان' بزم ثقافت' ۱۹۶۹ء

۲۰ استاد گاہی' فدا حسین' سرائیکی گجر' غیر طبع شدہ' اکرام مہرانی' ۱۹۹۳ء

۲۱ قیس فریدی' دیوان فرید' ملتان' جھوک پبلشرز' ۱۹۹۷ء

۲۲ شکیل پتافی' ڈاکٹر' سرائیکی ادبی مقالات' ملتان' سرائیکی ادبی بورڈ' ۲۰۰۸ء

۲۳ کاظم، امان اللہ ’کمی پیڑ‘ (سرائیکی اکھان اردو شرح نال پہلا حصہ) لاہور، ملتان وسیب پبلیکیشنز ۲۰۰۶ء

۲۴ سید، وانجم گیلانی ’سرائیکی محاورے اور ضرب الامثال‘ لاہور، نگارشات ۱۹۹۷ء

۲۵ یار اللہ بخش پلہ ’سے ٹل‘ (غزلاں) ملتان، مصور ریج وسیب پبلیکیشنز ۲۰۰۳ء

۲۶ دیوی، الیس بیج ’سرائیکی تاریخ، تہذیب، ثقافت، جغرافیہ‘ ملتان، جھوک پبلشرز ۲۰۱۰ء

۲۷ صدیقی، طاہر، وادی ہاکڑہ اور اس کے آثار، بہاول پور، اردو اکیڈمی ۱۹۹۳ء

۲۸ ملک، سعید احمد، ایڈیٹر، سہ ماہی سدھ ساڑ، کراچی، سرائیکی ادبی سنگت، جنوری تا مارچ ۲۰۱۲ء

۲۹ بلوچ، اختر علی خان، سرائیکی زبان، ملتان، جھوک پرنٹرز (عمر علی خان بلوچ) ۱۹۷۱ء

۳۰ خان، حسین تنویر علی سید، معارف سرائیکی، ملتان، سرائیکی ادبی بورڈ ۲۰۰۹ء

۳۱ خالد اقبال، سرائیکی زبان، ملتان، جھوک پبلشرز ۲۰۱۰ء

۳۲ ابو محمد منظور بن عبد الحمید، آفاقی، کلید فرید حصہ اول، ملتان، بزم ثقافت لالے خان ۲۰۰۷ء

۳۳ ابو محمد منظور بن عبد الحمید، آفاقی، کلید فرید حصہ دوم، ملتان، بزم ثقافت لالے خان ۲۰۰۷ء

۳۴ قیس فریدی، چند سرائیکی اصطلاحات ومترادفات، خان پور، دھریجہ ادبی اکیڈمی س ن

۳۵ اختر وحید، دروگوہر، ملتان، سرائیکی ادبی بورڈ ۲۰۰۸ء

۳۶ ساقول، سراج الدین، سرائیکی معیاری زبان دی اہمیت، س ن

۳۷ بشیر احمد بھایا، سرائیکی قواعد تے زبان دانی، بہاول پور، سرائیکی ادبی مجلس ۱۹۹۸ء

۳۸ نواز شہانوی، ڈاکٹر، شاعری دے گر، بھکر، بزم شعر وسخن شہانی ۱۹۹۷ء

۳۹ عبد الحمید، شفیق گری، الشفیق الشفیق، جلد اول، بہاول پور، سرائیکی ادبی مجلس ۱۹۹۷ء

۴۰ پرویز، سجاد حیدر، پروفیسر، سرائیکی زبان، س ن

۴۱ مولوی اشتیاق قدیر، سوئیل (مجلہ)، بہاول پور، اسلامیہ یونیورسٹی شعبہ سرائیکی دسمبر ۱۹۹۵ء

۴۲ نصر اللہ خان ناصر، ڈاکٹر، سرائیکی شاعری دا ارتقاء، ملتان، سرائیکی ادبی بورڈ ۲۰۰۷ء

۴۳ پرویز، سجاد حیدر، پروفیسر، سرائیکی ادب تور تے پندھ، مظفر گڑھ، مجلس سرائیکی مصنفین ۱۹۹۶ء

۴۴ غلام عباس سیال، دیرہ شعور سرائیکستان، ملتان، جھوک پبلشرز ۲۰۱۰ء

۴۵ حزل حسین، ڈاکٹر، نقش وا لوک ادب، ملتان، بیکن بکس ۲۰۱۲ء

۴۶ شوکت مغل، سرائیکی املاء دے مسئلے، ملتان، جھوک پبلشرز ۱۹۹۸ء

۴۷ شوکت مغل، قدیم اردو کی لغت اور سرائیکی زبان، ملتان، سرائیکی مجلس ادب ۱۹۸۷ء

۴۸ شوکت مغل، سرائیکی محاورے، ملتان، سرائیکی ادبی بورڈ ۱۹۹۲ء

۴۹ شوکت مغل، آؤ سرائیکی پڑھوں تے سرائیکی لکھوں، ملتان، جھوک پبلشرز ۲۰۰۳ء

۵۰ شوکت مغل، سرائیکی مصادر، ملتان، جھوک پبلشرز ۲۰۰۰ء

۵۱ شوکت مغل، سرائیکی دیاں خاص آوازاں دی کہانی، ملتان، جھوک پبلشرز ۲۰۰۳ء۔

۵۲ قلیچ بیگ، مرزا، شمس العلماء، قدیم سندھ، جامشورو، سندھی ادبی بورڈ ۲۰۰۲ء۔

۵۳ قلیچ بیگ، مرزا، شمس العلماء، سندھی ویاکرن، جامشورو، سندھی ادبی بورڈ ۲۰۰۲ء۔

۵۴ قلیچ بیگ، مرزا، شمس العلماء، "A History Of Sind"، کراچی، اشتیاق پرنٹنگ پریس ۱۹۸۲ء۔

۵۵ گل عباس اعوان، ڈاکٹر، سرائیکی ثقافت دے رنگ، ملتان، جھوک پبلشرز ۲۰۰۷ء۔

۵۶ شیخ، واحد بخش، سندھی بولی ء جو صرف و نحو، جامشورو، سندھی ادبی بورڈ ۲۰۰۲ء۔

۵۷ ایڈوانی، بھیرومل مہرچند، سندھی بولی ء جی تاریخ، جامشورو، سندھی ادبی بورڈ ۲۰۰۳ء۔

۵۸ ایڈوانی، بھیرومل مہرچند، قدیم سندھ (بزبان سندھی)، جامشورو، سندھی ادبی بورڈ ۲۰۰۹ء۔

۵۹ ایڈوانی، بھیرومل مہرچند، قدیم سندھ (بزبان اردو)، جامشورو، سندھی ادبی بورڈ ۲۰۰۷ء۔

۶۰ ایڈوانی، بھیرومل مہرچند، وڈو سندھی ویاکرن، جامشورو، انسٹی ٹیوٹ آف سندھیالوجی ۱۹۸۵ء۔

۶۱ ای۔ ایچ۔ ایم (مترجم اصغر مجازی) ہندوستانی تہذیب جی کتھا، کراچی، سندھیکا اکیڈمی ۲۰۰۳ء۔

۶۲ طاہر زادو، ولی محمد، سندھ جو لوک ثقافتی ورثو، جامشورو، سندھی ادبی بورڈ ۲۰۰۷ء۔

۶۳ کنگھام، الیگزینڈر، سندھ جی قدیم جاگرافی (مترجم: عطا محمد بھنبھرو)، جامشورو، سندھی ادبی بورڈ ۲۰۰۷ء۔

۶۴ ہنری کزنس، سندھ جا قدیم آثار (مترجم: عطا محمد بھنبھرو)، جامشورو یونیورسٹی سندھی ادبی بورڈ ۲۰۰۳ء۔

۶۵ قانع، میر علی شیر، ٹھٹوی، تحفۃ الکرام، مترجم مخدوم امیر احمد، جامشورو، سندھی ادبی بورڈ ۲۰۰۳ء۔

۶۶ علی کوفی، مترجم: مخدوم امیر احمد، شارح نبی بخش بلوچ، ڈاکٹر، فتح نامہ سندھ (چچ نامہ)، جامشورو، سندھی ادبی بورڈ ۲۰۰۳ء۔

۶۷ الانا، غلام علی، ڈاکٹر، سندھی بولی ء جو بنیادی ڈھانچو، جامشورو، سندھی ادبی بورڈ ۲۰۰۳ء۔

۶۸ الانا، غلام علی، ڈاکٹر، سندھی بولی ء جی لسانی جاگرافی، انسٹی ٹیوٹ آف سندھیالوجی ۱۹۹۵ء۔

۶۹ قدوسی، اعجاز الحق، تاریخ سندھ، جلد اول، لاہور، اردو سائنس بورڈ ۱۹۸۵ء۔

۷۰ ٹرمپ، ڈاکٹر، گرامر آف سندھی لینگویج، گورنمنٹ آف انڈیا ۱۹۷۳ء۔

۷۱ لاکھو، غلام محمد، مطالعہ سندھ، جلد اول، حیدرآباد، سندھ تحقیقی بورڈ ۲۰۰۵ء۔

۷۲ بروہی، داد محمد، ڈاکٹر، سمی جی بولی، کراچی، سندھی بولی ء جو باختیار ادارو ۱۹۹۳ء۔

۷۳ اے۔ جے۔ تھامسن، اے پریکٹیکل انگلش گرامر، کراچی، آکسفورڈ یونیورسٹی پریس ۱۹۸۵ء۔

۷۴ اعوان، اختر الٰہی بخش، ڈاکٹر، ہندکو صوتیات، جلد اول، پشاور، گندھارا ہندکو بورڈ ۲۰۰۳ء۔

۷۵ بشیر احمد سوز، پروفیسر، ہزارہ میں ہندکو زبان و ادب کی تاریخ، دو جلد، ایبٹ آباد، ادبیات ہزارہ ۲۰۰۹ء۔

۷۶ احمد زئی، نصیر خان، آغا، براہوی گرامر، کوئٹہ، براہوی اکیڈمی ۲۰۰۹ء۔

۷۷ نیر، ممتاز علی، تاریخ زبان ہندکو، پشاور، مکتبہ ہندکو زبان ۱۹۷۷ء۔

۷۸ جاوید اختر، پروفیسر، براہوی لسانیات، کوئٹہ، براہوی اکیڈمی ۲۰۰۸ء۔

۷۹ صدیق طاہر، وسیب، بہاول پور، سرائیکی ادبی مجلس، ۱۹۹۶ء
۸۰ ناصر عباس زیدی، سیبویہ لی بجوم دی، خان پور، جھوک پبلشرز، ۱۹۹۶ء
۸۱ اوبرائن، ایڈورڈ، گلاسری آف دی ملتانی لینگویج، ملتان، سرائیکی ادبی بورڈ، س ن
۸۲ ولیم ۔ ایل۔ لینگر (مترجم محمد غلام رسول) انسائیکلوپیڈیا تاریخ اسلام، جلد اول، لاہور، شیخ غلام علی اینڈ سنز، ۱۹۸۵ء
۸۳ پرہاند، صدیق اللہ، پشتو گرامر، پشاور، یونیورسٹی بک ایجنسی، ۲۰۰۹ء
۸۴ ای۔ موکلر، میجر (مترجم: محمد بیگ بلوچ) بلوچی گرامر، کوئٹہ، بلوچی اکیڈمی، ۱۹۷۳ء
۸۵ ابوتراب، مولوی، تقدو بانت (براہوی) کوئٹہ، براہوی اکیڈمی، ۲۰۰۸ء
۸۶ بدخشانی، مقبول بیگ، مرزا، پروفیسر، قواعد پنجابی، لاہور، عزیز بک ڈپو، ۱۹۷۳ء
۸۷ عقیل، کرامت علی، پنجابی گرامر، لاہور، پنجابی مرکز، ۲۰۰۵ء
۸۸ سلامت علی، تدریس پنجابی، لاہور، مجید بک ڈپو، س ن
۸۹ پال، جمیل احمد، وہ پنجابی زبان، لاہور، ہمدرد کتب خانہ، س ن
۹۰ ظفر، محمد سرفراز، پروفیسر، قواعد پنجابی زبان، لاہور، عتیق پبلشنگ ہاؤس، ۱۹۸۹ء
۹۱ غلام یعقوب انور، بول تے قول (پنجابی) لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، ۱۹۸۱ء
۹۲ خان، محمد آصف، پنجابی بول وا بچھوکڑ، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، ۱۹۹۶ء
۹۳ آر۔ پچ (مترجم: ضیا ڈار) پنجابی قواعد، لاہور، پنجابی ادبی لہر، ۱۹۸۳ء
۹۴ ممتاز احمد، پروفیسر، انگلش کمپوزیشن، لاہور، چودھری غلام رسول اینڈ سنز، ۱۹۹۱ء
۹۵ محمد عبداللہ، مولوی، نادر القواعد فارسی، لاہور، قرمان پبلشرز، ۱۹۳۶ء
۹۶ خان، نصیر احمد، اردو لسانیات، نئی دہلی، اردو پبلی کیشنز، ۱۹۹۰ء
۹۷ خان، غلام مصطفیٰ، ڈاکٹر، پروفیسر، فارسی پر اردو کا اثر، حیدرآباد، المصطفیٰ پبلی کیشنز، ۱۹۹۱ء
۹۸ عصمت جاوید، نئی اردو قواعد، لاہور، کیا ملٹڈ پبلشرز، ۲۰۰۰ء
۹۹ خلیل صدیقی، لسانی مباحث، کوئٹہ، زمرد پبلی کیشنز، ۱۹۹۱ء
۱۰۰ خلیل صدیقی، زبان کا مطالعہ، کوئٹہ، زروبی پبلشرز، ۱۹۹۱ء
۱۰۱ خلیل صدیقی، زبان کا ارتقاء، کوئٹہ، زمرد پبلی کیشنز، ۲۰۰۰ء
۱۰۲ خلیل صدیقی، زبان کیا ہے، ملتان، بیکن بکس، ۱۹۸۹ء
۱۰۳ عبدالحق، ڈاکٹر، مولوی، قواعد اردو، لاہور، اکیڈمی، ۱۹۵۸ء
۱۰۴ سلیم اختر، ڈاکٹر، اردو زبان کیا ہے، لاہور، سنگ میل پبلشرز، ۱۹۹۹ء
۱۰۵ محمد ہادی حسین، زبان اور شاعری، لاہور، مجلس ترقی ادب، ۱۹۹۳ء
۱۰۶ آزاد، محمد حسین، مولانا، جامع القواعد، لاہور، سیکنڈری ایجوکیشن بورڈ، ۱۹۵۷ء

۱۰۷ دہلوی، قادر بخش، مرزا صابر، گلستانِ سخن، جلد اول، لاہور، مجلس ترقی ادب، ۱۹۶۶ء
۱۰۸ مخدوم، غلام جیلانی، ورنی اردو کمپوزیشن، گجرات، ورنی ادارہ ایجوکیشنل پبلشرز، ۱۹۵۳ء
۱۰۹ خان، اقتدار حسین، ڈاکٹر، لسانیات کے بنیادی اصول، علی گڑھ، ایجوکیشنل بک ہاؤس، ۱۹۸۵ء
۱۱۰ گیان چند جین، پروفیسر، عام لسانیات، دہلی، ترقی اردو بیورو، ۱۹۸۵ء
۱۱۱ سبزواری، شوکت، ڈاکٹر، اردو لسانیات، کراچی، مکتبہ تخلیق ادب، ۱۹۶۶ء
۱۱۲ سدھیشور ورما، آریائی زبانیں، ادارہ ادبیات اردو، ۱۹۳۳ء
۱۱۳ ظفر مقبول، میاں، لسانیات (پنجابی)، لاہور، شیخ محمد بشیر اینڈ سنز، ۱۹۹۸ء
۱۱۴ سندھی، عبدالمجید میمن، ڈاکٹر، لسانیات پاکستان، اسلام آباد، مقتدرہ قومی زبان، ۱۹۹۲ء
۱۱۵ زور، قادری، محی الدین، سید، ہندوستانی لسانیات، لاہور، عزیز پبلشرز، ۱۹۹۳ء
۱۱۶ عابد، عابد علی، سید، البیان، لاہور، سنگ میل پبلشرز، ۲۰۰۳ء
۱۱۷ تاج، عبدالمجید، تدریس اردو مافیا، کراچی، یونیورسل پبلشرز، ۲۰۰۹ء
۱۱۸ تاج، عبدالمجید، تدریس اردو مختصر، کراچی، یونیورسل پبلشرز، ۲۰۰۹ء
۱۱۹ بلوچ، اسمٰعیل عباس، ڈاکٹر، بنیادی اردو قواعد، مقتدرہ زبان، ۲۰۱۰ء
۱۲۰ اشرف کمال، ڈاکٹر، لسانیات، زبان اور رسم الخط، کراچی، انجمن ترقی اردو، ۲۰۰۹
۱۲۱ خان، مصطفٰی، ڈاکٹر، سراج البیان، کراچی، گاہا سنز، ۱۹۹۳ء
۱۲۲ ایچ جی ویلز، (مترجم: محمد عاصم بٹ) مختصر تاریخ عالم، لاہور، تخلیقات، ۲۰۱۰ء
۱۲۳ شیر محمد خان، سردار، گنڈا پور، (مترجم: سراج احمد علوی) تاریخ خورشید جہاں (تاریخ پشتو) شیخ شوکت علی اینڈ سنز، ۱۹۷۹ء
۱۲۴ خان، غلام محمد، سندرانی، پوٹھی لوہکی سرائیکی لغت، بکھر، عوام دوست فاؤنڈیشن، ۲۰۱۱ء
۱۲۵ فدائے اطہر اسلم قریشی، لوہکی سرائیکی اردو ڈکشنری، بہاولپور، سرائیکی ادبی مجلس، ۱۹۸۰ء
۱۲۶ خان، محمد سعد اللہ، کھتران، وڈی سرائیکی لغت، ملتان، شعبہ سرائیکی بہاؤالدین زکریا یونیورسٹی، ۲۰۰۷ء
۱۲۷ شوکت مغل، شوکت اللغات (سرائیکی اردو لغت) ملتان، سرائیکی ادبی بورڈ، ۲۰۱۰ء
۱۲۸ ای او برائن، (مترجم: شوکت مغل) سرائیکی اردو لغت، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۰۱ء
۱۲۹ اینڈریو جیوکس، (مترجم: شوکت مغل) سرائیکی اردو لغت، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۰۳ء
۱۳۰ کلاچوی، دلشاد، اردو سرائیکی لغت، بہاولپور، سرائیکی لائبریری، ۱۹۸۱ء
۱۳۱ کلاچوی، دلشاد، سرائیکی اردو لغت، بہاولپور، سرائیکی لائبریری، ۱۹۸۱ء
۱۳۲ تنویر بخاری، سید، تنویر اللغات (پنجابی اردو لغت) لاہور، نیو بکس پیلس، ۱۹۹۳ء
۱۳۳ بلوچ، نبی بخش، ڈاکٹر، جامع سندھی لغات، پانچ جلد، جامشورو، سندھی ادبی بورڈ، ۲۰۰۷ء
۱۳۴ افغانی، نویس، عبداللہ افغان، قاموس (فارسی لغت) کوئٹہ، غزنوی پبلشرز، ۲۰۱۲ء

۱۳۵ اعوان، الٰہی بخش اختر، ڈاکٹر، کشاف اصطلاحات لسانیات، مقتدرہ قومی زبان، ۱۹۹۵ء

۱۳۶ بروشسکی ریسرچ اکیڈمی، بروشسکی اردو لغت، جلد اوّل، جامعہ کراچی، شعبہ تصنیف و تالیف و ترجمہ، ۲۰۰۶ء

۱۳۷ فیروز الدین، فیروز اللغات، (فارسی اردو) لاہور، فیروز سنز، س ن

۱۳۸ فیروز الدین، فیروز اللغات جدید اردو، لاہور، فیروز سنز، س ن

۱۳۹ بدخشانی، ایم رضا الحق، پریکٹیکل ڈکشنری (اردو انگلش)، لاہور، اظہر پبلشرز، ۲۰۰۰ء

۱۴۰ نور الحسن نیر، مولوی، نور اللغات، نیشنل بک فاؤنڈیشن، اسلام آباد، ۲۰۰۶ء

●●●

جامع سرائیکی قواعد

(علم النحو ڈوجھی جلد)

"جامع سرائیکی قواعد"

دے سلسلے دی امان اللہ کاظم دی لکھی ہوئی پہلی جلد جیہڑی جو علم الصرف تے مشتمل ہے دی طباعت دے بعد انھیں دی لکھی ہوئی "جامع سرائیکی قواعد" دی ݙوجھی لڑی جیہڑی جو "علم النحو" تے مشتمل ہک مربوط تے مبسوط کتاب ہے تحریر تھی کرائیں کمپوزنگ دے مرحلے کنوں گزر دی پئی ہے۔ انشاء اللہ کمپوزنگ دا مرحلہ طے تھیوݨ توں فوراً بعد ایندی طباعت دا کم شروع کر ݙتا ویسی۔

"علم النحو"

کہیں وی زبان دے جملہ سازی دے علم کوں آکھیا ویندے۔ اے علم النحو ای ہے جیکوں کہیں وی زبان دی گرامر دا "جزو اعظم" آکھیا ویندے۔ ݙوجھے لفظیں وچ علم النحو تے دسترس حاصل کیتے بغیر کہیں وی زبان دی گرامر دا علم ادھورا سمجھیا ویندے۔ سرائیکی زبان وچ اجاں تئیں علم النحو تے کوئی مربوط کتاب نئیں لکھی گئی۔ اردو زبان وچ وی سوائے ڈاکٹر غلام مصطفیٰ خان دی کتاب "جامع القواعد حصہ نحو" توں علاوہ ݙوجھی کوئی کتاب نئیں ملدی۔

امان اللہ کاظم سرائیکی زبان دی "علم النحو"

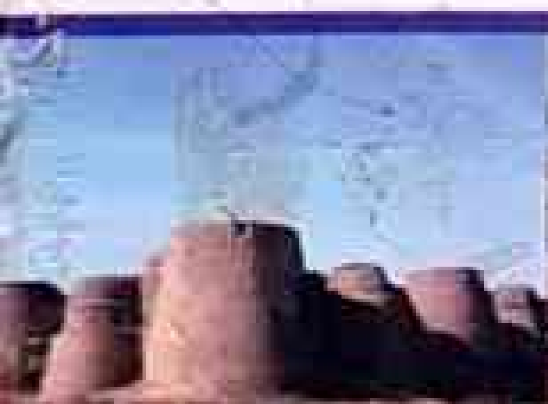
تے ہک تفصیلی تے ضخیم کتاب لکھ کرائیں سرائیکی زبان دے ہک گھرپ ڈوجھپ ڈگر پ تے مطلب کوں نشابر کیتے۔ انھیں سرائیکی زبان والے دا رنگ پیش کر کے منہ بولدی ہے۔ ایہ کتاب کوں پڑھ کرائیں سرائیکی بولݨ آلیں تے پڑھݨ وچ سرائیکی زبان دی پہچان رکھݨ آلیں کوں عموی تے طالب علمیں کوں خصوصی فائدہ تھیسی کیوں جو انھیں کوں سرائیکی گرامر تے دسترس حاصل کرݨ سانگے تھپے کے تدارے پوسن۔

امان اللہ کاظم سرائیکی علم النحو تے ایہو جہیں شاندار کتاب لکھ کرائیں آپݨی علمیت دا بھرپور اظہار کیتے۔ ݙیکھݨا اے ہے جو او آپݨی ایں کاوش کتنے کامیاب رہ ڳن اے وقت دے نقادیں دی علمی دسترس تے موقوف ہے۔

تعارف

ناں:	امان اللہ خان
قلمی ناں:	ساغر
ولدیت:	عطا محمد خان
تاریخ پیدائش:	۱۰ مئی ۱۹۲۵ء [illegible]
[illegible]	[illegible] تحصیل تونسہ شریف ضلع ڈیرہ غازی خان
پیشہ:	تدریس
تاریخ ریٹائرمنٹ:	[illegible] ۱۹۹۵ء
مطبوعات دی تعداد:	۲۳ [illegible]

عثمان پبلی کیشنز
جلال الدین ہسپتال بلڈنگ،
چوک اردو بازار لاہور
فون: 04237640097